SAMUIL MICU

ISTORIA ȘI LUCRURILE ȘI ÎNTÂMPLĂRILE ROMÂNILOR

Editura NAPOCA STAR
Strada Ploieşti, nr. 35, ap. 11
e-mail: contact@napocastar.ro
www.edituranapocastar.ro
tel.: 0264/432.547
mobil: 0740/167.461

Director de editură: Dinu Virgil-Ureche

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MICU, SAMUIL
Istoria şi lucrurile şi întâmplările românilor / Samuil Micu ; ed. critică de Ioan Chindriş şi Niculina Iacob. - Cluj-Napoca : Napoca Star, 2018
2 vol.
ISBN 978-606-690-787-3
Vol. 2. - 2018. - ISBN 978-606-690-789-7

I. Chindriş, Ioan (ed.)
II. Iacob, Niculina (ed.)

94

© Niculina Iacob, 2018

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE DIN CLUJ-NAPOCA

SAMUIL MICU

ISTORIA ȘI LUCRURILE ȘI ÎNTÂMPLĂRILE ROMÂNILOR

Ediție critică de **Ioan Chindriș** și **Niculina Iacob**

II

Editura NAPOCA STAR
Cluj-Napoca, 2018

Lucrare apărută cu sprijinul **P.S. Vasile Bizău,**
episcop greco-catolic de Maramureș

ISTORIIA DOMNILOR ŢĂRII MOLDOVEI

Din vechi şi noi scriitori culeasă şi scrisă de p<ărintele> Samuil Clain de la Sad,
ieromonah din Mânăstirea Sfintei Troiţă din Blajiu

Tomul III

Samuel Klein
Histor. Valachor.
Tom. III **[1]**

SCARA CELOR CE SĂ CUPRIND ÎNTR-ACEST TOM

CUVÂNT-ÎNAINTE

Partea a şeasa

Domnii şi prinţipii Moldovei

§ 1
Începutul domniei Moldovei
§ 2
Domniia lui Dragoşiu-Vodă
§ 3
Domniia lui Laţco-Vodă
§ 4
Domniia lui Bogdan şi a lui Petru I Muşat, şi a lui Roman, şi a lui Stefan, şi a lui Petru II, şi a lui Iuga **[2]**
§ 5
Domniia lui Alexandru-Vodă cel Bun
§ 6
Domniia lui Iliiaş-Vodă şi a lui Stefan-Vodă
§ 7
Domniia lui Roman II şi a lui Pătru III Vodă
§ 8
Domniia lui Bogdan-Vodă, care să numea feciorul lui Alexandru-Vodă
§ 9
Domniia lui Stefan-Vodă cel Mare
§ 10
Bătaia lui Mătiiaş, craiul unguresc, cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei
§ 11
Bătăile lui Stefan-Vodă cel Mare cu tătarii şi cu munteanii
§ 12
Bătaia lui Stefan-Vodă cu turcii
§ 13
Bătaia lui Stefan-Vodă cu Mahomet II, împăratul turcesc, la Valea Albă, 1477
§ 14
Alte bătăi a lui Stefan-Vodă cel Mare **[2v]**
§ 15
Bătaia lui Stefan-Vodă cu Albert, craiul leşesc
§ 16
Domniia lui Bodgan III Vodă
§ 17
Domniia lui Stefan IIII Vodă, 1517
§ 18
Domniia lui Petru V Vodă Rareşiu

§19

Fuga lui Petru-Vodă Rareş de Soliman, împăratul turcesc. Stefan-Vodă Lăcustă şi Alexandru-Vodă Cornea, 1538

§ 20

Domniia a doa a lui Petru Rareşiu

§ 21

Domniia lui Iliiaş II Vodă, feciorul lui Petru Rareş

§ 22

Domniia lui Stefan VI, 1555

§ 23

Domniia lui Joldea-Vodă şi a lui Alexandru III Vodă Lăpuşanul, 1552 **[3]**

§ 24

Domniia lui Despot-Vodă

§ 25

Răscoală asupra lui Despot-Vodă

§ 26

Domniia lui Stefan-Vodă Tomşa şi moartea lui Despot-Vodă

§ 27

Domniia a doa a lui Alexandru Lăpuşanul

§ 28

Domniia lui Bogdan IV Vodă, feciorul Lăpuşanului

§ 29

Domniia lui Ioan-Vodă Tiranul

§ 30

Bătăile cele de pe urmă şi sfârşitul lui Ioan-Vodă

§ 31

Domniia lui Petru-Vodă Şchiopul

§ 32

Domniia lui Iancu-Vodă

§ 33

Domniia a doa a lui Petru Şchiopul

§ 34

Domniia lui Aaron-Vodă cel Cumplit **[3^{v}]**

CUVÂNT-ÎNAINTE[1]

.....[4–8v]

[1] Cuvântul introductiv nu a fost redactat în nici unul dintre tomuri.

DOMNIIA MOLDOVIEI[2]

Partea VI[3]

Domnii şi prinţipii Moldovei

§ 1
Începutul domniei moldoveneşti

Groaza lui Batie, hanului tătărăsc, carele pe la anul 1226(1) au prădat nu numai Dachiia, ci şi Ţara Ungurească, cât şi craiul unguresc Bela IV, cu fuga, părăsindu-şi ţara, în Dalmaţiia au scăpat, cum airea am zis (1), groaza, dar, a tătarilor au făcut ca şi românii din Dachiia, carea era mai în calea tătarilor, să se împrăştiiaze şi să se tragă la locuri mai ascunse şi muntoasă, ca aşea şi să se apere mai bine şi a scăpa să poată. **[9]** Am zis airea (2) cum s-au tras românii, lăcuitorii Dachiei, unii spre Marea Neagră, alţii spre Ardeal, la munţi, iar unii s-au tras la Maramurăşiu, loc muntos şi păduret, carii scaonul domniei sale îl avea unde râul Mara întră în Tisa (3), în oraşul care atunci să chema Bogdan; poate că de la domnul Bogdan s-au numit oraşul(2). Aceşti români din Maramorăşi sânt românii aceia de carii pomeneaşte Bela IV, craiul unguresc, în diploma sa din anul 1247, în carea zice: „că fraţilor ospitalului de la Ierusalim dă toată Cumaniia, afară de pământul lui Seneslau, voievodul românilor, care pământ lor îl lăsăm, precum ei păn-acum l-au ţinut”(3) (4). Cumaniia iaste **[9ᵛ]** o parte de loc în Ţara Ungurească, pe lângă Tisa, spre Maramurăşiu, carea şi astăzi are al său căpitan mare şi căpitan mic, cum în legile şi în şematismul Ţerii Ungureşti iaste a vedea. Aceşti români, cu domnul lor, să văd a fi fost supt proteacţiia[4] crailor ungureşti. Aceştea, după ce să înmulţise foarte, căuta loc de ajuns unde să se mai lăţască. Deci, fiind locurile Moldovei de la vreamea lui Batie, adecă de la anul 1226 păn’ cătră anul 1299 sau 1342[5], mai pustii, puţini ruşi cu marhă într-aceale părţi lăcuind atunci, Bogdan-Vodă, domnul românilor din Maramurăşiu, văzind pământul Moldovei, carea parte de pământ odată să zicea *Mollis Davia*[6] (5), **[10]** adecă Daviia Moale, mai de tot pustiiu şi cum că acum nu iaste atâta frică de tătar, cât românii să nu se poată apăra, pentru aceaea s-au lăţit cu românii săi iarăşi spre moşiile sale ceale vechi, care pentru frica tătarilor le părăsise(4).

Deci, dar, cel dintâiu domn al Moldovii, de la carii şirul său trag domnii cei de acum ai Moldovei, au fost Bogdan-Vodă, de la carele apoi şi grecii şi turcii Ţara Moldovii o cheamă Bogdaniia(5).

Era la unguri, pe această vreame, craiu Ludovic, carele văzind că s-au înmulţit românii cei ce ieşise din Maramurăşiu şi au cuprins acel pământ care-l zicea Ludovic a fi al coronei

---

[2] Forma *Moldoviei* se poate explica prin influenţa formei lat. *Moldavia*.

[3] Micu foloseşte slovo-cifra ѕ, fără titlă, pentru numărul cărţii; numărul cărţii este redat uneori cu litere (vezi, supra, „Partea a şeasa”, [2]), alteori, în trimiterile pe care le face în text, numărul cărţii este redat prin cifre arabe (de ex. „partea 3, § 11”, [149ᵛ]), în schimb, numărul capitolului este întotdeauna notat cu cifre arabe. Tot cifre arabe foloseşte Samuil Micu pentru numerotarea notelor.

[4] Scrie în continuare secvenţa ѹгн, din cuvântul *ungureşti*, apoi o radiază.

[5] Scris marginal, în completare, „sau 1342”.

[6] Scris, în mod firesc, cu caractere latine. Inserţia de secvenţe latineşti, mai mici sau mai ample, este un fenomen obişnuit pe tot parcursul textului redactat de Samuil Micu; vezi, infra, nota 15; vezi şi, supra, tom I, nota 8.

ungureşti, cu bătaie au vrut să se scoale asupra românilor, ci, neputând să-i scoaţă de acolo, i-au aşezat să rămâie **[10v]** şi ei […][(6)] Bohme, adecă zeu, nu ştiu, dusu-l-au apoi pe rus la Dragoşiu şi acolo, cu tălmaciu, întrebându-l de unde iaste de locul său şi pe ce vreame au venit aci şi cine stăpâneaşte acel loc şi numele lui cum iaste. La aceaste întrebări au răspuns rusul că de neamul său e rus, venit de vro câţiva ani din Sneatin la acel loc pustiiu şi de nimene stăpânit, iar pe el cum că-l cheamă Iaţco şi cum că hotarul ţerii, cum au auzit din bătrâni, mearge în jos până în Dunăre şi în sus pe Nistru, de să hotăraşte cu Ţara Leşască. Dragoşiu-Vodă au spus acelui Ieţco cum că el iaste vechiu strămoşan, din descălecatul cel dintâiu al ţerii. Şi întrebând pe rus şi de rudeniile lui, i-au dăruit acel loc, care loc, de la Iaţco acela, păn-astăzi, să zice Ieţcani. Acolo toţi acei feciori de boiari din Maramurăşiu au rădicat cap, **[12]** domn şi povăţuitoriu pe Dragoşiu. Şi întorcându-se apoi în Maramurăşiu, şi-au luoat casnicii săi şi neamurile sale şi, cu alţi maramurăşeani, au trecut în Moldova. Şi întâiu s-au aşezat mai spre munte, la locul care şi astăzi să chiiamă Câmpii lui Dragoşiu. Iar Iaţco cu câţiva ruşi au cuprins câteva locuri pe apa Suceavei şi pe Siret[(7)]. Iar ungurii şi sasii au năvălit după maramorăşeani în Moldova, carii s-au aşezat pe apa Suceavei şi aceştea mai toţi era meaşteri lucrători de pei şi suci şi, de pe numele meşteşugului lor, şi apa şi oraşul s-au numit Suceava, că suciu în limba ungurească iaste care româneaşte face „cojocariu”[(8)].

Aşea, în scurtă vreame, s-au aşezat şi s-au lăţit românii cei ieşiţi din Maramurăşiu, în jos, până în Dunăre, şi în sus, **[12v]** până în hotarul Ţerii Leşeşti şi până în marginea Mării Neagre. Aceastea povesteaşte Ureache[(9)]. Însă noi ţinem cum că în Maramurăşiu au avut românii domnii săi, ca şi în Ţara Oltului, supuşi coronei ungureşti, şi de acolo s-au lăţit, fiind domn românilor din Maramurăşiu Bogdan, la anul 1299[(10)]. Iar mai înainte de Bogdan, în anul 1247, al românilor celor din Maramurăşiu domn au fost Seneslau[(11)] (7). După socoteala lui Ureache vornicul, scriitoriu vechiu românesc, începutul domniei Moldovei, precum acum iaste, au fost pre la anul 1299[(12)], pre ce vreame să zice că au fost Bogdan-Vodă domn, carele scaonul său[7] avea în Maramorăşiu[(13)].

(1)[8] Mai sus partea 4, §[(14)].

(2) Mai sus partea 5, § 1[(15)].

(3) Cantimir de Dachiia, cartea… cap…[(16)]. **[13]**

(4) Cuvintele lui Bela, craiul unguresc, care noi româneaşte le-am pus, latineaşte aşea sânt: „Excepta Terra Szeneszlai Vaivodae Olachorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt.”[(17)]

(5) Quidam putant quod Moldavia dicatur a nomine fluminis Molda, et ab appelatione populi Valachi, quasi Moldovlachia. Videatur Antonius Baudrand parisinus in Geographia, qui testem adducit Joannem Lucium Traguriensem virum clarissimum.[(18)]

(6) Joannes M. Turotzi in Chronica Hungarorum parte 3, sic habet: „Hujus (nempe Ludovici I Regis Hungariae) etiam tempore, Bogdan, Vayvoda Olachorum de Maramorosio, coadunatis sibi Olachis ejudem districtus, in Terram Moldaviae, coronae Regni Hungariae subjectam, sed a multo tempore, propter vicinitatem Tartarorum, habitoribus destitutam, clandestine recessit, et quamvis per exercitum ipsius **[13v]** Regis, saepius impugnatus extitisset; tamen, crescente magna numerositate Olachorum, inhabitantium illam Terram, in Regnum est dilatata. Vayvodae vero, qui per Olachos ipsius Regni eliguntur, se esse vasallos Regis

---

[7] Începând de la numele propriu *Bogdan*, tot segmentul este greu lizibil, deoarece Micu a corectat peste ceea ce scrisese iniţial.

[8] Înaintea acesteia este o altă notă, radiată de Micu: „(1) Mai sus, partea 5, § 1”, reluată la (2).

Hungariae profitentur; ad homagium praestandum obligantur, cum censu persolvere consueto."[(19)]

Ioan Turoţi în Hronica ungurilor, în partea 3, aşa are: „Pe vreamea acestuia (adecă pe a lui Ludovic I, craiul Ungariei), Bogdan, voievodul românilor din Maramurăşiu, adunând pe românii vidicului aceluia, pe ascuns au trecut în pământul Moldovei, cel supus coronei Ţerii Ungureşti, ci acum de multă vreame, **[14]** pentru vecinătatea tătarilor lipsită de lăcuitori, şi măcar că prin oastea craiului mai de multe ori i s-au dat războiu, însă crescând mare mulţime de românii, carii lăcuiesc pământul acela, s-au lăţit de s-au făcut ţară. Iar voievozii, carii prin românii ţerii aceiia să aleg, să mărturisesc pe sine vazali ai craiului unguresc, sânt detori să joare[9] craiului unguresc şi cum că obicinuita dajde vor plăti".

Aseamenea are şi Bonfinie în Decada 2, cartea 10[(20)].

Dintru care să veade că au vrut craiul unguresc să supuie şie Moldova, dar n-au putut birui pe moloveani[(21)]. Însă pământul Ţerii Moldovei fost-au mai înainte de Bogdan supt corona **[14v]** ungurească, cum zice Turoţi. Nici o adeverire n-aduce, numai el zice; pentru aceaea, cine vrea poate creade.

(7) Aceasta să adeverează din mai sus, supt numărul (4), aduse cuvinte ale lui Bela IV, craiului unguresc[(22)]. **[15]**

§ 2
Domniia lui Dragoş-Vodă, 1339[10]

Despre Dragoş-Vodă[(1)], cum au domnit şi ce lucruri vreadnice de pomenire au făcut în domniia sa, fiindcă cei mai înainte scriitori nimic scris nu ne-au lăsat, nici noi nimic nu putem zice, nici din capul nostru voim a zice ceva. Ureache, scriitoriu vechiu românesc, scrie că doi ani au domnit[(2)]. Dosithei, mitropolitul de la Suceavă, zice că şease ani au domnit (1)[(3)]. Să zice că au făcut o besearică de lemn la Voloveţ, unde s-au şi îngropat, în care loc, apoi, Stefan cel Mare au făcut besearică mare de piiatră şi cea de lemn o au mutat la Putna[(4)]. **[15v]** Acesta, cum să creade, au fost fecior lui Bogdan-Vodă, carele întâiu au venit şi au descălecat în Moldova după robirea carea o au făcut Batie hanul cu tătarii[(5)].

După Dragoş, au urmat Sas-Vodă, feciorul lui Dragoş-Vodă, carele patru ani au domnit[(6)]. Altă despre dânsul nu ştim. Însă[11], cum mi să pare, Dragoş-Vodă au fost pe la anul 1339, când au trecut în Moldova[(7)].

(1) În *Parimiiariu*, tipărit la anul 1683[(8)]. **[16]**

§ 3
Domniia lui Laţco-Vodă, 1358

După Sas-Vodă, domniia Ţerii Moldoveneşti o au ţinut Laţco, feciorul lui Sas-Vodă, carele opt ani au domnit[(1)]. Asupra acestui domn, Ludovic, craiul unguresc, au trimis pe Nicolae, vaivoda Ardealului, cu oaste aleasă, carele cu multă oaste au mers cătră Dunăre, să

---

[9] Formă flexionară reg. ardelenească a verbului *a jura*.

[10] Iniţial, scrie „1352", apoi taie şi scrie deasupra „1339". Sub titlu, radiat de Micu, este: „sau după părearea unora 1352"; anul nu poate fi decât dedus din context, pentru că e ilizibil.

[11] Toată fraza este adăugată de autor cu ocazia corectării anului din titlu. Ca şi corectura din titlu, adaosul este scris cu altă nuanţă de cerneală.

împeadece oastea craiului unguresc carea avusă bătaie în Bulgariia cu bulgarii şi acum de acolo voia să treacă Dunărea şi să vie asupra lui Laţco. Deci Nicolae, vaivoda Ardealului, trecând Dunărea, s-au lovit cu oastea lui Laic la apa Ilumţa sau, cum într-unele scrisori se află, la apa Ilonca şi au avut mare bătaie. **[16ᵛ]** Peste oştile lui Laţco-Vodă, povăţuitoriu şi căpitan mai mare era Dragomir. Şi au biruit ungurii pe moldoveani, cât Dragomir cu fuga au scăpat. Dar după aceaea, sumeţindu-să Nicolae, au purces să meargă mai înainte prin ţară, ca să o supuie toată. Dar alergând moldoveanii din toate părţile şi dând războiu, foarte tare a<u>[12] bătut pe unguri. Şi într-această bătaie[13] mulţi unguri au picat; şi au perit şi Nicolae vaivoda şi mulţi alţi boiari ungureşti. Deci oastea ungurească fiind biruită, au dat fuga ca să scape de sabiia moldoveanilor, carii dindărăpt îi gonea. Ci ajungând ungurii la un loc tinos, acolo, ajungându-i moldoveanii, i-au încungiurat şi pe mulţi au omorât, iar unii, cu mare primejdie şi pagubă, abiia au putut scăpa. **[17]** Însă apoi, craiul Ludovic, cu altă oaste, au trimis pe Nicolae Gara, carele din Bulgariia trecând Dunărea au lovit pe Laţco şi l-au învins şi l-au adus la cinstirea coronei ungureşti (1)[(2)]. Acesta de Dosothei, mitropolitul Iaşului, în *Parimiiariu* să numeaşte Fedor; şi Laţco opt ani şi opt luni au domnit[(3)] (2)[(4)]. Bătut-au urât Laţco şi pe leaşi la anul 1359, într-o pădure îmbulzindu-i; şi fiind mai înainte copacii câtva dedesupt tăiaţi, moldoveanii de laturea pădurii au împi<ns> copacii, care, căzind şi oborând unii pe alţii, pe mulţi leaşi au omorât (3)[(5)].

(1) Ioan M. Turocz, în Chronica Hungar. parte 3. cap. 38., şi Antonie Bonfinie, în decada 2, cartea 10, scriu cum că al Ţerii Munteneşti domn ar fi fost şi-l numesc Laic. Iar eu în toate cronicile româneşti nu-l aflu întră domnii munteneşti, ci întră cei moldoveneşti. Lezne au putut sminti Turoţi şi din el apoi Bonfinie, că de multe ori pe moldoveani[14] şi pe munteani, fiindcă **[17ᵛ]** sânt un neam, români, îi ameastecă şi-i pun unii pentru alţii şi Moldova o cheamă *Valachia Major, Valachia Inferior*[15], adecă Ţara Românească cea Mare, Ţara Românească cea de Jos[(6)].

(2) Despre acest domn Laţco scrie Odoricus Raynaldus in continuatione annalium Baronii ad annum 1370, cum că să fie fost cuprins credinţa Besearecii Romei şi să se fie lăpădat de a Besearecii Răsăritului şi au cerut de la Urban V, papa de la Roma, ca să se râdice episcopie în oraşul Ceret, în eparhiia Haliciului, despre care lucru cum să se isprăvească porunceaşte papa Urban arhiepiscopului de la Praga şi episcopilor de la Vratislavia şi de la Cracovia[(7)]. Bula papii aceasta iaste: „Urbanus[(8)] etc. Archiepiscopo Pragensi et Vratislaviensi et Cra**[18]**coviensi Episcopis. Nobilis vir Latzko Dux Moldaviensium[(a)] partium, seu nationis Valachicae[(b)] nobis per dilectos filios Nicolaum de Melsac et Paulum de Swidinicz ordinis Fratrum minorum professores notificare curavit, quod ipse et suus populus ducatus seu Terrae Moldaviensis, licet Christianitatis nomine gloriantur, tamen ipsi, et eorum progenitores schismatici fuerunt hactenus, et existunt; sed quorundam[(c)] fratrum minorum praedicationibus, et doctrinis inducti abnegare[(d)] volunt omne schisma, profiterique sanctam fidem, quam catholica, et apostolica Ecclesia tenet, docet, et praedicat, ac nobis et Successoribus nostris Romanis Pontificibus, et Sanctae Romanae Ecclesiae humiliter obedire, ac intendere de caetero, prout alii catholici principes, et populi obediunt et intendunt: nobisque idem Dux

---

[12] Întrucât forma auxiliarului este *au* la pers. a III-a, sg. şi pl., nu poate fi decât omisiune. În schimb, aici ar fi vorba de fenomenul invers: auxiliarul în forma *a* pentru plural.

[13] Cuvânt omis iniţial şi suprascris.

[14] Scrie în continuare secvenţa ф҃їи din cuvântul *fiindcă*, apoi o taie.

[15] Cele două sintagme latineşti sunt scrise, în mod firesc, cu caractere latine, fiind urmate de traduere. Vezi, supra, nota 6; vezi şi nota 8, în tom. I.

humiliter supplicavit, quod oppidum suum Ceretense[(e)] Halecensis Dioecesis spatio magno Terra**[18v]**rum diffusae (cui praeest episcopus schismaticus, cujus Ecclesia Halecensis est in Russiae partibus schismaticorum videlicet constituta, utique insigne, ac incolarum multitudine copiosum, et alias aptum decorari insignibus civitatis)[(f)] in civitatem erigere, ac civitatis insignire vocabulo, et eidem episcopum praeficere catholicum, qui ipsos Ducem, et populum instruat, et conservet in ipsa[(g)] fide catholica, et alia opportuna circa haec facere dignaremur.

Nos igitur ad salutem animarum praedictorum Ducis, et populi contra crucis hostes asserentium jugiter se pugnare, quos ab erroribus et schismate praedicto revocare cupimus, augmentumque paefatae fidei plenis affectibus aspirantes, sed de praemissis nobis expositis notitiam non habentes, Fraternitati vestrae, de quorum fidelitate, et circumspectione in his, et aliis plenam in Domino fiduciam obtinemus, de Fratrum nostrorum consilio per Apostolica **[19]** scripta committimus et mandamus, quatenus vos vel duo, aut unus vestrum per vos, vel alium, seu alios viros fideles, catholicos, et prudentes si praefatos Latzkonem, et populum repereritis velle firmiter, pure, simpliciter, humiliter, et reverenter fidem catholicam suscipere praelibatam (quos, si oporteat, ad hoc vestris doctrinis, et praedicationibus inducatis, et per alios viros catholicos in ipsa fide peritos procuretis induci)[(h)] postquam ipsi, seu aliqua pars eorum, de qua vestrae discretioni videbitur expedire, abnegaverint omne schisma, et eandem fidem devote susceperint, et eam professi fuerint secundum formam, quam vobis sub bulla nostra transmittimus, dictum oppidum Ceretense[(i)], ac totam praedictam Terram, seu ducatum Moldaviensem ab omni potestate, Dominio, superioritate et jurisdictione ordinaria, et dioecesana, et subjectione episcopali praefati episcopi Halecensis, seu gerentis se pro episcopo Halecensi, ac Ecclesia Halecensis, et cujuslibet **[19v]** alterius personae Ecclesiasticae, in ipsius oppido, et Terra, seu ducatu quamcunque[(j)] spiritualem seu Ecclesiasticam potestatem sive Jurisdictionem praetendentis se habere, et ejus eccelsiae seu dignitatis totaliter in perpetuum eximatis, et etiam liberetis, constituentes et ordinantes, quod solum, et immediate Sanctae Apostolicae Sedi in spiritualibus subsit: et deinde praefatum oppidum in civitatem erigatis et civitatis vocabulo decoretis, ac totam dictam Terram, seu ducatum Moldaviensem, in quantum ad praefatum ducem pertinet, eidem civitati pro diocesi assignetis, et etiam deputetis, et ipsam diocesim certis termi<ni>s limitetis, et si Ecclesia ibidem sit ad hoc congrua, illam in cathedralem, et episcopalem etiam erigatis etc.”[(9)].

Addit, ut si Ecclesia excitata in eodem oppido non fuerit, magnifice opere extrui, atque B. Petri Apostoli, vel alterius Sancti, ut Moldavis visum fuerit, nomine insigniri curent, permoveantque Latzkonem, ut sacerdotia in ea instituat, congruisque ad dividum cultum sustinendum **[20]** vectigalibus locupletet[(10)]. Datum apud Montem Flasconem IX. Kal. Augusti anno VIII.”[(11)]

Injunctae etiam iisdem episcopis partes, ut Andream e Cracovia minoritam divinarum literarum eruditione, ac pietate insignem Moldaviae episcopum praeficerent. (Vide Tom. 8. epistolarum secretarum pagina 131)[(12)].

Circa hoc tempus minoritae missi sunt in Moldaviam ad missiones faciendas, quod constat ex annalibus minorum apud Lucam Vadingum ad annum 1370, qui refert sequentem bullam Urbani V pontificis[(13)].

„Dilecto[(14)] Filio Nicolao dicto Melsat[(a)], ordinis Fratrum[(b)] minorum professori.

Ad excolendam[(c)] Dominicam vineam in partibus Rusciae[(d)], Litvaniae, et Vallachiae, quas schismatici, et gentiles habitant, multos mittendos operarios necessarium existimantes, illos ad hoc aptos, et promptos, per personas discretione, et fidelitate pollentes **[20v]** recipi cupimus, et apostolica solicitudine procuramus. De tuis igitur circumspectione, et fidelitate

nobis fide digno[(e)] testimonio commendatis, gerentes in Domino fiduciam pleniorem, tibi 25[(f)] fratres ordinis minorum, ejus[(g)] professor existis, quos vita, discretione, literarumque[(h)] idoneos ad hoc fore putaveris, et de quibus cum personis eju<s>dem ordinis, vel aliis quibuscumque, te valeas informare, de quibuscumque rationibus, et conventibus assumendi, et recipiendi, ac ducendi, seu mittendi ad easdem partes, in quibus moram longam traxisse asseris eisdemque fratribus, postquam per te assumpti fuerint, et recepti, ad easdem partes proficiscendi, in eisque morandi pro prorogatione [!][(i)], et conservatione catholicae fidei fideliter laborando, quorumcumque suorum praelatorum, seu superiorum licentia minime requisita, non obstantibus regula, et constitutionibus praefati ordinis, et aliis contrariis quibuscumque, plenam concedimus, tenore praesentium, facultatem. Datum apud Monteflasconem. II. Nonas Augusti anno VIII."[(j)] [(15)] **[21]**

Aceasta iaste bula papii Urban, cu care rânduiaşte ca minoriţii să fie misionari în Moldova; aşea de pe vreamea lui Laţco-Vodă sânt minoriţii în Moldova[(16)].

Tot acelaşi scriitoriu, la anul 1374, pune bula lui Grigorie XI, papa de la Roma, către arhiepiscopii Strigonului şi a Coloţii din Ţara Ungurească, prin carea papa le scrie că au auzit de întoarcerea românilor la credinţa catholicească[16], pentru aceaea vrea să le dea episcop pe Antonie de Spalato, minoritul, carele ştie limba românească[(17)], despre a căruia viiaţă și năravuri şi ştiinţă vrea să-l adeverează arhiepiscopii de la Strigon şi de la Coloţa. Bula papii aşea iaste: „Hodie[(18)] ad audientiam nostram perducto ex relatione fideli, quod certa pars multitudinis nationis Valachorum[(a)], qui circa metas Regni **[21v]** Hungariae versus Tartaros commorantur[(b)], secundum ritus, et schisma Graecorum vivebant, prout longe major pars eorum adhuc vivit, procurante Charissimo[(c)] in Christo Filio nostro Ludovico Rege Hungariae[(d)] illustri, conversa fuerat ad sacrae fidei catholicae veritatem, et quod alii de multitudine ipsa faciliter converentur cum assistentia dicti Regis, si in partibus eorundem Valachorum[(e)] erigeretur Ecclesia cathedralis, et episcopus praeficeretur eidem, cum ipsi Valachones[(f)], ut dicitur, de solo ministerio sacerdotum Hungaricorum[(g)] non sint bene contenti, Nos Fraternitati Vestrae certa super hiis indaganda per vos, et nobis fideliter referenda, per alias nostras literas duximus committenda, prout in ipsis literis plenius continetur. Cum autem, sicut eadem relatio subjungebat, dilectus filius Frater Antonius de Spalato Ordinis Fratrum Minorum professor, qui linguam dictae nationis scire asseritur, et qui tempore **[22]** dictae conversionis multos ex dictis Valachis[(h)] convertisse, baptizasse, et magnum fructum ex sua praedicatione animabus eorum[(i)] dicitur attulisse, satis habilis, et utilis ad convertendum Valachos[(j)] reliquos non conversos ad fidem praefatam[(k)], si praeficeretur in episcopum multitudini ante dictae: Nos de praemissis ut agamus cautius, cupientes de his, ac scientia, vita et moribus dicti Antonii habere notitiam certiorem, eidem Fraternitati, de qua gerimus in Domino plenam fidem, per apostolica scripta committimus, et mandamus, quatenus de praefatis[(l)], scientia, vita, ac moribus dicti Fratris Antonii, ac[(m)] etiam aliorum, qui utiliores esse possent hujusmodi ecclesiae, si erigeretur, et conversioni Valachorum[(n)] praefatorum[(o)], super quo vestras conscientias oneramus, studeatis vos diligentius informare, et quae per informationem ipsam repereritis, nos[(p)] per vestras literas authenticas[(r)] harum seriem continentes, curetis[(s)] reddere certiores. Datum Avenione[(ş)], ut supra"[(t)] [(19)]. **[22v]**

Dintru această bulă a papii luminat iaste cum că unii din părţile Moldovei ceale către Galiţiia ar fi cuprins leagea Besearecii Romei; însă cei mai mulţi au rămas în leagea Besearicii Răsăritului sau, cum zice papa, în shismaticie. Aceasta încă să culeage din bula papii, cum că

[16] Scris каѳоличѣскъ; cf. lat. *catholicus*.

minorita băratul Antonie de Spalato, pe carii i-au adus la credinţa Besearecii Romei, i-au şi botezat, că cum s-ar putea amintrilea înţeleage cuvintele aceastea din bula papii: „Multos ex dictis Valachis convertisse, baptizasse etc.”, adecă: „Pe mulţi dintră zişii români au întors[17], au botezat etc.”(20) **[23]**

§ 4

Domniia lui Bogdan şi a lui Petru[18] Muşat, şi a lui Roman, şi a lui Stefan, şi a lui Petru II, şi a lui Iuga

După Laţco-Vodă, în domniia Moldovei au urmat Bogdan-Vodă, carele şease ani au domnit, adecă de la anul 1366 pân’ la anul 1372. Să creade că Bogdan-Vodă acesta au fost feciorul lui Laţco-Vodă(1).

După Bogdan au stătut domn Moldovei Petru Muşat(2). De Bogdan-Vodă doi feciori au fost rămas, Petru şi Roman, carii s-au pricit mult pentru domnie. Roman era cel mai mare fecior a lui Bogdan, căruia să cuvinea să rămâie domn în locul tătâne-său. Însă Petru, cel mai mic fecior, cu blândeaţele sale, pe mai mare parte dintră boiari au tras cătră sine, iar ca să poată goni pe fratele său din scaon au alergat **[23v]** la unguri, cu a cărora ajutoriu au gonit pe fratele său, carele apoi au trecut cu o samă de boiari în Ţara Leşască şi, mergând la craiul Cazimir, s-au rugat să-i dea ajutoriu cu care să poată scoate pe frate-său Petru din domnie, pentru carea facere de bine să făgăduiaşte că pân’ la moarte va fi credincios şi ascultătoriu craiului leşesc. Cazimir craiul bucuros au prins să-l ajute şi au poruncit de s-au adunat degrab multă oaste din Ţara Leşască şi Rusască şi în zioa dintâiu a lui iulie, în anul 1373, au purces Roman cu hatmanii leşeşti asupra fratelui său Petru-Vodă; şi de vreo câteva ori lovindu-se oştile, dintâiu, norocul au fost a lui Roman, iar mai pe urmă leaşii cu Roman la mare primejdie au venit, că văzind Petru mulţimea oştilor leşeşti, au judecat că nu le va putea sta în contră cu puţine **[24]** oşti ale sale, ci au socotit să facă vreun meşteşug cu care să poată învinge pe vrăjmaşiu. Pentru aceaea s-au tras îndărăpt, ca cum de frică ar fugi, şi când au ajuns la o pădure mare, prin carea trebuia să treacă leaşii gonindu-l pe el, au tăiat dedesupt arborii[19], cât i-au lăsat numai puţintel înţinaţi. Într-aceaea, prin oamenii săi au tras în partea sa şi pe boiarii cei ce era cu frate-său la leaşi. Iar leaşii, văzind că Petru să trage îndărăpt, au gândit că de frica lor fuge şi îndată au început a alerga după el. Iar Petru au pus oastea sa de amândoao părţile pădurii, ca, când vor întra leaşii în pădure, să împingă leamnele să cază pe leaşi, să-i prăbuşească. Deci gonind leaşii pe moldoveani, au întrat în pădure. Şi după ce au întrat toată oastea leşască, au început mol**[24v]**doveanii a împinge copacii cei tăiaţi şi aşea cădea arbore pe arbore şi copaciu pe copaciu[20] oborea, până au ajuns la tabăra leşască, peste carea de amândoao laturile căzind copacii, mai pe toţi leaşii i-au strucinat[21] acolo, carii de leamnele ceale căzute nici înainte, nici înapoi nu putea mearge. Atunci, sărind Petru cu ai săi, ucidea pe leaşii carii rămăsease nezdrobiţi de leamne, cât foarte puţini leaşi au scăpat[22] sănătoşi şi cei mai mulţi au căzut în

---

[17] Prin *au întors*, Micu traduce forma verbală *convertisse* din citatul latinesc.

[18] Aici este doar „Petru”, spre deosebire de titlul din cuprins, supra [2], unde este „Petru I”.

[19] Pentru precizări în legătură cu prezenţa cuvântului în textele vechi, vezi IACOB 2001, II, p. 192–193.

[20] De remarcat în acest pasaj nuanţarea în exprimare, graţie folosirii celor trei cuvinte sinonime: *arbore, copac, lemn*, cel de al doilea, cu forma veche de singular, *copaciu*, şi nu cu forma *copac*, refăcută după plural (vezi IACOB 2001, II, p. 55); vezi, infra, nota 169.

[21] Forma este plauzibilă fără **n**.

[22] Scrie întâi „rămas”, apoi taie, preferându-l pe „scăpat”, mai potrivit pentru ceea ce doreşte să comunice.

robie la Petru-Vodă. Căzut-au atunci în robie la Petru-Vodă trei steaguri mari a trei voievozii leşeşti, a cracoviianilor, a sendomireanilor şi a leopolitanilor, şi alte noao steaguri mai mici, cu multă pradă. Şi din boiarii cei mai de frunte a leaşilor au căzut în robie Navoitecinschi, feciorul lui Andrei, voievodului de la Cracovia, şi Sbignev **[25]** Olesniţi, moşul lui Sbignev, carele după aceaea au fost episcop de Cracoviia şi cardinal.

Cazimir, craiul leşesc, auzind de perirea oştilor sale şi de robiia boiarilor săi, făr' de zăbavă au trimis soli la Petru-Vodă să răscumpere robii cu bani, pe carii lezne i-au răscumpărat.

Mai voit-au Roman şi de altă dată a luoa ajutoriu de la leaşi, ca să-şi mai cearce norocul, dar leaşii, aducându-şi aminte de ceale ce mai înainte au păţit, n-au vrut a să mai bate cu moldoveanii (1)[(3)].

După aceaea, şi Petru-Vodă, fiind îngrijat despre leaşi, ca să nu-şi cearce izbândă şi cu mai mare puteare să vie asupră-i, el însuşi cu vro câţiva boiari s-au dus în Ţara Leşască, la Liov, la craiul **[25ᵛ]** leşesc, carele acum era Vladislav, unde, în anul 1387, au făcut cu craiul legătură de pace, cu jurământul său şi a boiarilor săi întărindu-o, şi după jurământ sărutând crucea, carea, pân-au jurat, o ţinea a mână[23] Chiprian, mitropolitul Chioviei (2)[(4)].

Petru-Vodă Muşat, după ce 16 ani au domnit[(5)], au murit[(6)], şi în locul lui, la anul 1389, au urmat fratele său Roman[(7)], carele au făcut oraşul care de pe numele său l-au chemat Roman. Dosithei, mitropolitul Suceavei, scrie că au văzut un uric sau diplomă, hrisov a lui Roman-Vodă din anul de la facerea lumii 6900, de la Hristos 1392[(8)]. Trei ani au domnit Roman-Vodă[24] până la anul 1393[25], în care şi au făcut legătură şi jurământ că va fi credincios craiului **[26]** şi crăiei leaşilor[26][(9)].

După Roman-Vodă, s-au făcut domn la Moldova Stefan-Vodă, carele, în anul 1395, cu boiarii săi, cum şi Roman, s-au făgăduit şi cu jurământ au întărit că vor fi credincioşi lui Vladislav craiului şi crăiei leaşilor[(10)].

Iar Sighismund, craiul unguresc, văzind că românii, şi din Moldova şi din Ţara Românească, s-au lipit de leaşi, că şi Mircea-Vodă cel muntenesc făcusă legătură de unire cu Vladislav, craiul leşesc, cum în locul său am arătat, s-au măniiat, dară, craiul unguresc că românii s-au deslipit de către unguri şi au rădicat războiu asupra lor. Şi vrând să între în Ţara Muntenească, i-au ieşit înainte întră munţi domnul muntenesc, unde au avut bătaie românii cu un**[26ᵛ]**gurii. Şi întâiu au frânt românii pe unguri, că din munţi cu pietri ucidea pe unguri. Iar Sighismund, craiul unguresc, îmbărbătând pre ai săi, le-au poruncit să se pogoară de pe cai şi să se suie pe munţi asupra românilor, carea făcând ungurii, românii au dat dosul, iar ungurii i-au gonit până ce au ieşit dintră munţi. Şi au sosit la o cetate în carea să închiseasă domnul românilor, carele, văzind că să apropie craiul unguresc cu oastea, n-au aşteptat venirea lui, ci însuşi, cu toţi boiarii săi, au ieşit înaintea craiului, cerându-şi iertăciune şi arătând că pricina deslipirei sale de către unguri au fost stăpânirea muierească, că în anul 1383, murind Ludovic, craiul unguresc, în locul lui în scaonul crăiesc au urmat Mariia, fata lui cea mai mare, carea ocârmuirea ţerii o purta împreună cu mumă-sa Elisa**[27]**beta. Deci, românii, văzind că supt ocârmuirea <acestora>[27] spre stricarea ţerii merg lucrurile, au socotit mai bine să se lipească de

---

[23] (Înv.) „în mână".
[24] Urmează, şters, „şi după el".
[25] Scris întâi „au urmat Stefan-Vodă", apoi şters.
[26] Aici urmează (...), semn că trebuia să fie o notă, pe care însă Micu nu a mai pus-o.
[27] Este, desigur, un *lapsus calami*; cuvântul se impune în context.

leaşi, carii era putearnici. Aceastea auzindu-le Sighismund, au iertat pe români şi au făcut aşezământ de pace (3)[11].

Stefan şeapte ani au domnit[12], şi după el, în domniia Moldovei, au urmat Petru, feciorul lui, carele n-au domnit mai mult decât un an, şi după el au urmat Iuga-Vodă în anul 1399, feciorul lui Petru. Acesta au fost foarte bun domn şi ţara o au pus la bună rânduială; şi da moşii la ostaşii cei buni şi viteaji şi oraşele bine le-au întocmit. Doi ani au domnit şi l-au luoat Mircea-Vodă la sine[13]. Miron logofătul scrie cum Iuga-Vodă întâiu au întemeiat mitropoliia în Moldova, în carea au pus mitropolit pe Theoctist[14]. **[27ᵛ]**

(1) Martinus Cromerus Varmensis episcopus de origine, et rebus gestis polonorum Libro 12[15] zice că bătaia aceasta s-au întâmplat la anul 1369[16]. Iar[28] Stanislaus Sarnicius in annalibus polonicis libro 7, cap. 1 zice că au fost la anul 1359[17]. Dar mie mi să pare că mai târziu şi decât 1369 au fost, că deaca Petru acesta 16 ani au domnit, cum pun scriitorii moldoveneşti, şi la anul 1387 au făcut legătura de unire cu craiul Vladislav, atunci, de ar fi făcut acea legătură tocma în cel de pe urmă an al domniei sale, la anul 1369, el nici domn n-au fost. Drept acea<ea>, bătaia aceaea au fost întră anul 1372 şi 1386[18].

(2) Mathias Dogiel Cler. Reg. Scholarum piarum in Codice Diplomatico Regni Poloniae et Magni Ducatis Litvaniae ad annum 1387 haec habet: „Anno 1387. Die translati**[28]**onis S. Stanislai.

Literae, quibus continetur Petri Palatini Moldaviae cum gente sua subjectio, et fidelitatis homagium Vladislao Regi, Reginae, et Successoribus eorum, Regnoque Poloniae praestitum, juramentumque ejus corporale, quod secundum consuetudinem Orientalis Ecclesiae, signum vitae in manibus Cypriani Metropolitae Kioviensis osculatus praestitit (a).

(a) Literae homagiales Palatinorum Moldaviae scriptae sunt lingua Valachica cujus neminem gnarum Cracoviae, cum in Tabulario Reipublicae instrumentorum originalium exemplaria conf<l>icerem, reperire potui: inde est, quod illarum summarium tantum ex regesto, quod in eodem Tabulario exstat, descriptum hic subjungitur."[19]

(3) Antonius Bonfinius de rebus Hungaricis Decade 3, libro 2[20]. **[28ᵛ]**

§ 5
Domniia lui Alexandru-Vodă cel Bun, 1401

La anul 1401[1], în scaonul domniei Ţerii Moldoveneşti, au urmat Alexandru-Vodă, cel poreclit Bun. Acesta au fost fecior a lui Roman-Vodă şi în 32 de ani au domnit. Deci, cât au luoat domniia, îndată au început multe lucruri bune a face în ţară, că au făcut doao mânăstiri mari, Bistriţa şi Moldoviţa[2], cu multe sate şi cu veşminte şi cu odoară scumpe înzestrându-le. Iar când au fost al doilea an al domniei lui, cu mare cheltuială, de la Trapezunt, au adus moaştele Sfântului Mucenic Ioan cel Nou şi le-au pus **[29]** în oraşiu în Suceava cu mare cinste[3]. Mitropoliei i-au dat scaon o mânăstire în oraşul Suceavei, lângă curtea domnească, şi cu multe sate şi ocine o au înzestrat, care să fie de slujba sfintei mitropolii[4]. Făcut-au episcopie şi la Roman şi la Rădăuţ[5]. Episcopilor le-au făcut cinste mare, dându-le scaone de-a dreapta lui, înaintea tuturor boiarilor şi consiliarilor mireneşti, aproape de scaonul domnesc. Rânduit-au şi boiari[29], carii să fie de sfat pentru cârma ţerii, şi judecători, carii să facă fieştecui

[28] Urmează, şters, „Sarnicius".
[29] Idem: „şi judecătorii".

dreptate, pus-au pre alocurea[30] ispravnici şi mai-mare preste oşti şi toate boieriile ceale pentru cinstea curţii domneşti(6).

La începutul domniei au avut multă învăluială de cătră Roman, feciorul **[29v]** lui Petru, pre carele mai pe urmă l-au prins Svidrighel cneazul, fratele lui Vladislav Iaghelo, craiului leşesc, carele atunci stăpânea Podoliia. Ci de-acolo din prinsoare l-au scos craiul Vladislav, căruia Roman au jurat că-i va fi toată viiaţa credincios şi făgăduiaşte că va da craiului şi crăiei leşeşti pământul Sipinii, după hotarăle ceale vechi, şi banii care i-au fost dat craiului împrumut mai mult nu-i va ceare, ci-i cinsteaşte craiului, de-l va pune craiul în scaonul părintesc al domniei Moldovei (1)(7). Ce s-au făcut apoi de Roman nu să ştie. Poate că au voit craiul să-l puie în scaonul domniei, dar n-au putut învinge pe Alexandru, carele, ca să fie în pace de cătră leaşi, şi el s-au făgăduit şi s-au legat că va fi craiului şi crăiei leşeşti credincios (2)(8). **[30]**

În zilele acestui domn, Vladislav Iaghelo, craiul leşesc, înţelegând cum că Sighismund, craiul unguresc, îndeamnă cruţigherii[31] prusilor asupra sa, aflându-să Vladislav, craiul leşesc, în părţile ruseşti, au trimis soli la Alexandru-Vodă, îndemnându-l asupra lui Sighismund, craiului unguresc, şi i-au zălogit Sneatinul şi Colomăia şi toată Pocutiia drept o mie de ruble de argint. Deci sculându-să craiul Vladislav asupra cruţigherilor, i-au trimis şi Alexandru-Vodă 400 de moldoveani, carii mare vitejie au arătat: că odată făcându-să moldoveanii a da dosul şi a fugi, iar cruţigherii ieşind dintr-o cetate ce să chema Malburg şi alergând după moldoveani, până au sosit moldoveanii la o pădure, acolo[32] s-au pogorât de pe cai moldoveanii, **[30v]** după obiceaiul lor, şi suindu-să în pădure, cruţigherii încă au descălecat, gândind că au fugit moldoveanii prin pădure. Şi acolo au început moldoveanii a puşca pe cruţigherii nemţeşti. Aşea i-au puşcat, cât le-au căutat neamţilor a da dosul şi să fugă; atunci au încălecat şi moldoveanii şi mare moarte au făcut întră nea<m>ţi şi s-au întors cu multă biruinţă la tabăra unde era craiul Vladislav, de la carele mare mulţemită şi laudă au avut (3)(9).

După aceaea, Vladislav, craiul leşesc, au râdicat războiu asupra lui Sfidrighel, fratele său, domnul Podoliei, carele au alergat la Alexandru-Vodă, cerând ajutoriu împrotiva lui Vladislav craiului. Alexandru, uitându-şi de legătura cea făcută cu craiul Vla**[31]**dislav, au dat ajutoriu lui Sfidrighel asupra lui Vladislav şi au prădat Alexandru cu oamenii săi Sneatenul, Haliciul şi ţinutul Cameniţii. Iar când să întorcea Alexandru-Vodă cu prada din Ţara Leşască, au ajuns o samă de ostaşi de-ai lui Vladislav pe o samă de oaste moldovenească, că Alexandru-Vodă cu cea mai mare parte a oastei trecusă Nistrul cătră Moldova. Numai cei ce aducea prada rămăseasă mai pe urmă, asupra cărora dând leaşii bătaie, au înfrânt rău pe moldoveani şi au luoat de la ei toată prada(10).

După întâmplarea aceasta, Alexandru-Vodă, văzindu-să scăpat de priteşugul craiului leşesc, din voie rea au murit, după ce 33 de ani au domnit (4)(11). **[31v]**

(1) Aceasta chiiar iaste din Mathia Dogiel Cler. Reg. Scolarum piarum in Codice Diplomatico Regni Poloniae ad annum 1400, unde aceastea din Registro[33] Tabularii Reipublicae scrie: „Anno 1400 idem (Petri Palatini filius) Vladislao Regi, et Vitoldo Duci

---

[30] Scris: прѣлокѹрѣ.

[31] Cf. vezi COSTIN 1976, p. 85, unde este „crijecii prusilor"; *crijac* (Mol.; înv.) „cruciat". Micu renunţă la împrumutul din ucr. sau din pol. în favoarea cuvântului compus din s. *crux, crucis* „cruce" şi v. *gerō, gere, gessī, gestum* „a purta", modificat aici sub influenţa rostirii nelatine, probabil germane; cf. forma *crucigheri,* în tom. I, [142v], unde cuvântul este explicat chiar de autor: „adecă purtători de cruce".

[32] Urmează, şters, „ei".

[33] Idem: „Rei".

fidelitatem, si Dominatum paternum recuperaverit, promittit, condonatque Regi, et Regno Terram Sepinensem juxta suos antiquos limites, et pecuniam, quam Regi[34] mutuo dederat, remittit."(12)

(2) Idem, *ibidem* ad annum 1402, 1404, 1407, 1419, 1421, 1433[35].

(4) Stricovskius libr. 16. et Crom. ad annum 1438(13). **[32]**

§ 6

Domniia lui Ilieşiu-Vodă, 1433, şi a lui Stefan-Vodă[36]

Alexandru-Vodă au lăsat după sine doi feciori, pe Ilieş şi pe Stefan. Alexandru-Vodă doao doamne au avut(1); şi încă în viiaţa sa au ales domn ţerii după sine pe Ilieş(2), feciorul său cel mai mare, carele după moartea lui Alexandru, tatălui său, deaca au stătut domn Ţerii Moldoveneşti, au gonit pe frate-său Stefan şi pe maştehă-sa să zice că o au înecat. Deci Stefan au năzuit la domnul muntenesc, rugându-l să-i dea ajutoriu asupra lui Ilieiaş[37], fratelui său. Aşea apoi, Stefan luând ajutoriu de la **[32ᵛ]** domnul muntenesc, au venit în Moldova, unde i-au ieşit înainte Iliiaş la locul ce să chiiamă Lolotni(3). Şi dând războiu, au biruit Stefan pe Iliiaş şi l-au scos din ţară(4) şi au apucat Stefan domniia ţerii (5). Iar Iliiaş năzui la Vladislav, craiul leşesc, arătându-i strâmbătatea cea făcută de frate-său Stefan şi cum, încă viu fiind tată-său Alexandru, pe dânsul, ca pe un frate mai mare, l-au fost ales domn ţerii. Pentru aceaea au rugat pe craiu să-i dea ajutoriu asupra lui Stefan, fratelui său, şi să-l aşează oştile crăieşti în domniia Ţerii Moldovei, făgăduind că în viiaţa sa va rămânea neclintit supt poruncile crăieşti şi ale Republicii Leşeşti (1)(6). **[33]**

Însă şi Stefan, măcar că cu ajutoriul domnului muntenesc apucasă domniia ţerii, nu s-au lăsat cu atâta, ci au trimis şi el soli cu daruri scumpe la Vladislav, craiul leşesc, carii aflând pe craiu la Lancenţi, acolo şi-au dat soliia, arătând craiului şi poft<a> de la toată ţara, cum primeaşte pe Stefan, şi mai bine să ţie craiul cu Stefan, pre carele l-au primit ţara, decât cu Iliiaş, carele iaste urât ţerii. Şi Stefan să făgăduiaşte că va fi credincios craiului şi ascultătoriu de poruncile crăieşti, cum au fost şi tatăl său Alexandru. Şi acolo, prin solii săi, s-au rugat ca în ce au vătămat pe craiu mai pe urmă, înaintea morţii sale, tată-său Alexandru, împretenindu-să cu Sfidrighelschi(7), să iarte craiul, şi pagubele ce s-au făcut pe acea **[33ᵛ]** vreame în Podoliia, ca un stăpân milostiv, să le lasă. Şi măcar că Iliiaş ţinea pe Sofiia, sora craiului, din sfatul boiarilor leşeşti au ales şi au primit să rămâie Stefan la domniia ţerii, de vreame ce-l primeaşte şi ţara; şi acolo, prin solii lui Stefan, i-au dat craiul, pentru bunăvoinţa carea arată cătră craiu, şi ţinutul Şepinului cu Cecunul şi cu Hmelovul. Iar lui Iliiaşi i-au dat un ţinut unde să şază cu casa sa, neamestecându-să la domniia ţerii. Dar Iliiaşiu n-au vrut să stea pe socoteala craiului, ci de nou au întrat în ţară asupra fratelui său Stefan, carea înţelegând Stefan, i-au ieşit întru întâmpinare la Dărmăneşti, în săptămâna albă. Dar şi acolo au rămas biruit Iliiaş(8). Ci şi după aceaea, Iliiaş nu voia a să aşeza, **[34]** ci tot mai căuta vreame să mai strângă oşti ca să între în

---

[34] Idem: „de".

[35] Urmează un spaţiu liber în ms., rezervat, desigur, notei (3), care rămâne însă fără trimitere.

[36] De la „şi", adăugat ulterior, cu peniţă mai subţire.

[37] Scris їлїеѧш, cuvântul reprezintă o formă combinată între їлїеш, cum apare până acum, şi їлїѧш, cum va fi scris în continuare. O singură dată am găsit forma їлїѧш, la [36ᵛ]. Variază însă partea finală a cuvântului: de cele mai multe ori este scris cu **-ş** („Iliiaş"/ „Ilieş") sau cu **-şiu** („Iliia**şiu**"/ „Ilie**şiu**"), rarisim, cu **-şi** („Iliia**şi**"). Aceste variante grafice le-am păstrat ca atare în transcriere.

ţară, care lucru înţelegându-l craiul, au poruncit de l-au prins şi l-au aşezat în cetatea Sireagiului, cu doamnă-sa Sofiia şi cu feciorii săi, puindu-i şi pază, însă cu cinste[9]. După aceaea au trimis craiul la Stefan-Vodă de au jurat Stefan înaintea solilor crăieşti, în oraşiu în Suceava, că va fi credincios craiului[10]. Arătat-au apoi curând Stefan credinţa şi bunăvoinţa sa cătră leaşi, că nu după multă vreame gătindu-să tătarii să între în Ţara Leşască, i-au lovit Stefan-Vodă şi i-au stricat rău; şi cetatea Branlavul, carea pe acea vreame era a lui Sfidrighel, o au luoat şi o au închinat craiului Vladislav (2)[11].

În anul 1434, Vladislav Iaghelo, craiul leşesc, la un oraşiu, anume Brodin, acolo aştepta pe oamenii lui Stefan-Vodă. Şi mâind supt cort, pentru ca să asculte privighitorile, fiind primăvara aceaea reace, au răcit noaptea şi din răceală au căzut **[34v]** în friguri cu lângoare şi după 17 zile au murit, în luna lui maiu[12]. După aceaea au rămas craiu Vladislav III, feciorul lui, la a căruia coronaţie au fost şi oamenii lui Stefan-Vodă (3)[13]. Iar în anul 1435, o samă de boiari leşeşti, priiatini lui Iliiaş, s-au rugat de craiu ca să sloboază pe Iliiaşiu de la opreală, dar craiul n-au voit, că-l ajunseasă Stefan-Vodă prin solii săi. Însă curând după aceaea, cu ştirea starostului acelui oraşiu, au scăpat Iliiaş din cetate şi a treia oară au întrat în Ţara Moldovei, de au turburat o parte de ţară asupra lui Stefan-Vodă. Ci ieşindu-i Stefan-Vodă înainte la Podraga, iarăşi au fost făr' de noroc Iliiaş, că l-au învins Stefan-Vodă. După aceaea, tot într-acelaşi an 1435, la Piperęşti, a patra oară s-au lovit Iliiaş cu frate-său Stefan, ci şi acolo Iliiaş au perdut bătaia[14]. **[35]**

Vladislav, craiul leşesc, văzind atâta netocmeală şi turburare întră aceşti doi fraţi pentru domniia ţerii, i-au aşezat într-acest chip, că le-au împărţit ţara în doao: lui Stefan s-au venit Ţara de Jos, cu Cetatea Albă, Chiliia şi Teghina, carea acum să zice Bender, iar lui Iliiaş, Ţara de Sus, cu Hotinul, Suceava şi Iaşii[15]. După aceasta, făr' de zăbavă, Iliiaş au mers la Liov, la craiul Vladislav, împreună cu boiarii săi, de au jurat craiului, fiind de faţă craiul (4), că va fi credincios craiului şi crăiei leşeşti şi gata, la porunca craiului, asupra fieştecărui nepriiatin a craiului. Acolo au legat Iliiaşiu că va da şi bir, pe an, 100 de cai, 400 de boi pentru treaba coniii crăieşti, 200 de camene de moron şi 400 de băibărace sau haine roşii, însă peaştele şi boii numai într-acel an le-au dat Iliiaş-Vodă craiului. Şi ţinutul Şcepinului, care l-au fost dat craiul lui Alexandru-**[35v]**Vodă, l-au întors Iliiaş-Vodă craiului, pentru pagubele care le-au fost făcut tată-său Alexandru leaşilor, când au prădat Colomâia şi Sneatinul. Iar craiul au dat lui Iliiaş-Vodă cetatea Haliciul, să-şi ţie acolo avearea (5)[16].

Stefan-Vodă şi el încă au trimis solii săi cu daruri la Vladislav craiul, făgăduindu-să şi el a rămânea supt ascultarea craiului, dar la jurământ nu l-au silit craiul, socotind că Stefan va vrea a trăi cu fratele său Iliiaş, după cum amândoi s-au fost legat cu jurământ în Cetatea Albă. Iar după patru ani de nou au jurat amândoi domnii craiului, cu toată boierimea ţerii, şi atunci şi Stefan au făgăduit că va da craiului 5 000 de galbini de aur şi 400 de cai, când va trebui craiului (6)[17]. **[36]**

La anul 1439 au prădat tătarii Ţara Moldovei, Botoşeanii, şi au ars şi oraşul Botoşeanilor şi după un an au prădat şi Ţara de Jos şi au ars şi Bărladul şi Vasluiul, în luna lui dechemvrie[18].

După ce s-au împărţit fraţii Iliaş cu Stefan, cum s-au zis, Stefan, vrând ca să se curăţască de fratele său Iliiaşiu, au chemat pe frate-său Iliiaş la sine, poftindu-l ca pe un frate. Iliiaş, nimic rău socotind să păţască, neştiind vicleşugul lui Stefan, fratelui său, au mers la dânsul. Iar Stefan au prins pe Iliiaş şi i-au scos amândoi ochii, în anul 1444. Şi au murit Iliiaş, după a cui moarte, Stefan au mai domnit cinci ani şi l-au prins Roman, feciorul lui Iliiaş, şi i-au tăiat capul[19].

Pe aceaste vremi, la anul 1438 şi 1439, s-au făcut săbor mare a toată lumea în Ţara Tălienească, la Florenţiia, la care au fost şi însuşi Ioan Paleolog, împă**[36ᵛ]**ratul Ţarigradului, şi Iosif, patriiarhul Ţarigradului, cu mulţi arhierei şi preoţi din toată ceata şi starea besericească, ca să vază de împărecherile ceale ce era întră Besearica Apusului şi întră a Răsăritului şi, de va fi cu putinţă, să facă pace şi unire. Deci după multă întrebare şi price, s-au făcut unire şi s-au iscălit împăratul grecesc Ioan Paleolog şi toţi arhiereii greceşti, afară de Marco, arhiepiscopul Efesului. La acest săbor, şi din Moldova, au fost chemat papa Evghenie[38] IV pe Grigorie, mitropolitul Moldovei. Ci ajungându-l moartea, nu au apucat a mearge, dar au mers următoriul lui, adecă Damian, mitropolitul Moldovei, cu Constantin arhipresviterul, carii amândoi s-au şi iscălit la unire, cu ceialalţi episcopi greceşti împreună (7). Iar grecii, după ce s-au întors la Ţarigrad, cei mai mulţi **[37]** s-au desunit, rău împărechindu-se întră sine, a cării împărecheri cap era Marco Efesanul, arhiepiscopul carele la Florenţiia n-au vrut să se iscălească. Aşea s-au împărecheat, cât peste puţintel s-au prăpădit, după cuvântul Domnului, Carele zice: toată împărăţiia împărecheată nu va sta, ci va cădea, cum au căzut şi a grecilor în mâna turcilor(20).

(1) Vide Mathiam Dogiel in Cod. Diplom. Regni Poloniae ad annum 1433(21).

(2) Idem, *ibidem*. Item Cromer. libr. 20, Stricovski libr. 16. § 4(22).

(3) Stricovski libr. 16. § 1(23).

(4) Videatur Mathia Dogiel in Cod. Diplom. Regni Poloniae ad annum 1435(24).

(5) Cromer. libr. 21. Stricovski libr. 17. § 2(25).

(6) Crom. *Ibidem*(26).

(7)[39] **[37ᵛ]**

§ 7

Domniia lui Roman II şi a lui Pătru III Vodă, 1445(1)

După moartea lui Iliiaş-Vodă au rămas de el un fecior, anume Roman, carele neputând răbda tirăniia cea făcută de unchiul său Stefan-Vodă lui Iliiaşiu, tatălui său, s-au vorbit cu o samă de boiari de curte şi au prins pe unchiul său Stefan şi i-au tăiat capul. Şi aşea Roman au apucat domniia ţerii, care lucru, Petru, feciorul lui Stefan, n-au suferit a-l îngădui; însă simţind că văru-său Roman umblă să-l omoară, i-au căutat atunci să pribejească şi au fugit în Ţara Ungurească, acolo cerând ajutoriu de la Ioan Huneadi, gubernatorul Ţerii Ungureşti. **[38]** Peste puţintică vreame au venit cu oaste ungurească şi au împins pe văru-său Roman din ţară, după ce un an domnisă, şi aşea în domniia Ţerii Moldoveneşti s-au aşezat Petru-Vodă. Iar Roman au alergat la Cazimir, vărul său, craiul leşesc, înaintea căruia arătându-şi strâmbătatea cea de Petru făcută, au cerut mână de ajutoriu. Craiul Cazimir i-au răspuns că, după ce se va pogorî în Ţara Rusască, îi va da răspuns. Iar când s-au dus Cazimir la Ţara Rusască, i-au ieşit înainte la Liov muma lui Roman, mătuşa craiului, având cu sine 200 de moldoveani, ajutoriu fiiului său, lui Roman, asupra lui Petru. Într-aceaea, Cazimir craiul câteva oşti gătisă într-ajutoriu lui Roman, să meargă asupra lui Petru. Ci după ce au înţeles că Roman au murit otrăvit **[38ᵛ]** de Petru(2), s-au pogorât craiul la Cameniţă, de unde îndată au trimis solii săi la Petru-Vodă: pe Ozdrovoz, voievodul Ţerii Ruseşti, şi pe Coneţpolschi, castelanul Sandomirului, ca să vie însuşi Petru-Vodă înaintea craiului, să facă jurământ că va fi

---

[38] Scris Єуренїє.

[39] Lipseşte trimiterea.

credincios crăiei leşeşti şi să-i dea pe Mihailo, feciorul lui Sighismund, cneazul de la Litva. Iar Petru au răspuns[40] solilor crăieşti, cât e pentru jurământ, cum că iaste gata şi înaintea craiului a-l face, dar în Moldova, nu afară, nici în Ţara Leşească, pentru că să teame să nu să chiiame cu vicleşug. Iar pe Mihailo să-l dea nu i să cade, de vreame ce au alergat la dânsul ca să nu-şi pearză credinţa şi socoteaşte că nici craiului nu ar fi cu cinste; iar din ţară-l va goni, cum au făcut, că peste puţină vreame l-au scos din **[39]** Moldova, de unde apoi au mers la tătari, la hanul Crâmului, şi mare pagubă au făcut leaşilor în Podoliia. Şi în anul 1449, cu aceiaşi tătari acel Mihailo împreunându-să, au lovit în Ţara Sibirului şi au luoat Starodubul, Novgorodul şi alte cetăţi ruseşti. Pricina fugirii lui Mihailo din Ţara Leşească au fost că, fiind el feciorul lui Sighismund, cneazului Litvei, după perirea lui Vladislav, craiului leşesc, la Varna, şi el nădăjduia că va apuca crăiia leşească. Iar după ce au stătut craiu Cazimir, s-au rugat să capete cneziia tătâne-său la Litva, dar, văzind că nimic nu isprăveaşte şi cunoscând că craiul are ură asupra sa, au fugit la Mazoviia, la socrul său şi de acolo la prusi. Ci văzind că nici acolo nu va putea trăi, s-au dus la Smolensca şi de acolo, prin Ţara Ungurească, au venit la Petru-Vodă în Moldova.

Cazimir, craiul leşesc, după acea solie, grăbindu-să să meargă în Litva, însă **[39^{v}]** luând ştire[41] de Pătru-Vodă că vine la Hotin să facă jurământ craiului, au trimis craiul patru soli la Hotin, dar craiul n-au aşteptat întoarcerea solilor. Petru-Vodă au jurat înaintea solilor leşeşti, împreună cu boiarii săi, că vor fi cu credinţă craiului. Însă fiind craiul la Cameniţă, au venit la el soli de la hanul Crâmului, îndemnându-l să râdice războiu asupra lui Petru-Vodă, dar ce răspuns au luoat solii hanului nu ştim(3).

Petru-Vodă, după ce au domnit cinci ani, au murit la anul 1450(4).

După moartea lui Petru-Vodă au domnit un Stefan-Vodă[42], carele după un an au murit(5). Iar după Stefan-Vodă acesta zic unii că să fie fost domn la Moldova un vodă poreclit Ciubăr(6), carele doao luni au domnit; ci cum le-au fost domniia scurtă şi pomenirea le iaste scurtă. **[40]**

§ 8
Domniia lui Bogdan-Vodă, carele să numea feciorul lui Alexandru-Vodă, 1452(1)

După moartea lui[43] Petru-Vodă şi a celor doi domnitori, anume Stefan şi Ciubăr, la domniia Moldovei au stătut Bogdan-Vodă[44], carele să zicea fecior lui Alexandru-Vodă cel Bătrân; ci, pe cum unii zic (1)(2), a lui Alexandru-Vodă fecior au fost, dar nu din căsătorie legiuită. Acest Bogdan-Vodă, în 22 a lui aprilie a anului 1452, s-au lovit cu oştile lui Alexandru-Vodă(3), carele era prunc rămas de tatăl său[45], Iliiaş-Vodă. Deci, după multă bătaie, au biruit Bogdan pe Alexandru. Iar într-această bătaie au perit şi Onciul logofătul şi Costea **[40^{v}]** şi Andronic şi alţii mulţi. Şi au apucat Bogdan domniia şi scaonul ţerii(4), iar Alexandru-Vodă au fugit în Ţara Leşască şi au cerut ajutoriu de la craiu. Iar craiul, dându-i ajutoriu, au trimis pe Ioan Sinevschi cu Ţara Rusască şi cu Podoliia şi au învins pe Bogdan şi au apucat Hotinul şi Neamţul şi Suceava şi s-au aşezat Alexandru la scaon.

---

[40] Se repetă „au răspuns”.
[41] Expr. *a lua ştire*, cu sensul „a afla”.
[42] Urmează, şters, „un an şi au”.
[43] Cuvântul se repetă în ms.
[44] Adaugă „cel Bătrân”, apoi şterge.
[45] Urmează, şters: „bine nu ştiu, de Roman au de Petru-Vodă”.

Iar Bogdan-Vodă înţelegând[46] că s-au întors Ioan Sinevschi în Ţara Leşească, făr' de zăbavă adunând oameni de pretutindene, după multă osteneală şi bătaie au scos pe Alexandru din domnie şi din ţară şi iarăşi au apucat domniia. Iar Alexandru, întorcându-să în Ţara Leşască, de nou au făcut jalbă la craiul Cazimir, pentru care lucru craiul în multă vreame s-au sfătuit cum şi la ce cale ar putea pune ţara, în carea atâtea amestecături să află. O samă de sfeat**[41]**nici zicea că mai bine ar fi să ia craiul ţara toată supt stăpânirea sa şi să scoată domnii din ea şi să facă dintr-însa ţinuturi şi să puie judeaţele sale şi ispravnicii săi în ţinuturi, şi lui Alexandru să-i dea în Ţara Leşească vreun ţinut pentru traiul său. Iar altor sfeatnici nu li s-au părut bun acest sfat, ci primejdios, într-un norod nesuferitoriu de stăpâni străini. Afară de aceasta, şi pentru vecinătatea turcilor, carii acum luoase supt stăpânirea lor Bulgariia şi ţermurile Dunării, şi zicea că mai bine iaste să se apere de după păreatele altora decât de după al său, că mai bine iaste cu puteare şi cu primejdie străină să se apere de un vrăjmaşiu putearnic cum iaste turcul. Acest sfat şi craiului şi celor mai mulţi au plăcut şi aşea pe o samă de boiari moldoveani, carii pe acea vreame să afla în Ţara Leşească, **[41v]** cu Alexandru-Vodă să afla în Ţara Leşească[47], aleaseră şi le dădură oşti, peste care mai-mare era Ozdrovoz Coneţpolschi[(5)], care de nou să ducă pe Alexandru în scaonul ţerii. Deci au întrat în Moldova trei taberi mari de oşti: moldoveanii cu Alexandru-Vodă, altă tabără[48] era podoleanii cu Buceţchi, altă tabără leşească, cu Coneţpolschi. Toţi aceştea au trecut Nistru la Hotin, supt cetate, carea era în mânile oamenilor lui Alexandru. Iar Bogdan-Vodă era atunci la Lipovăţ. Leaşii, deac-au înţeles de el, au vrut să treacă Prutul, să dea bătaie. Dar Bogdan, socotind că nu le va putea sta în contră, s-au dus la strâmtori, ca să poată trage pe leaşi la strâmtoare şi, zăbăvind, să-i flămânzască. Aşea i-au purtat din loc în loc păn' la apa Bârladului, iar el tot pădurile ţinea şi trimetea soli că-i voia să se **[42]** pleace craiului; şi, până va veni Alexandru mai la vârstă (că era numai de 15 ani) să ţie Bogdan scaonul ţerii, făgăduind că va da în tot anul bir craiului şi daruri multe făgăduia, numai craiul să-l apere de turci. Leaşii, crezind aceaste cuvinte a lui Bogdan, au lăsat să fie după pofta lui şi oştile s-au întors spre Ţara Leşească; iar Bogdan să ascundea, să-i poată undeva vâna. Dar simţind leaşii din oamenii lui Alexandru, carii le zisease să nu se încrează lui Bogdan, ci să se păzască, dar leaşii nu băga samă de zisele aceastea, până ce au fugit un diiac a lui Bogdan la oastea leşască de le-au spus. Atunci boiarii lui Alexandru sfătuia pe leaşi să scape de meşteşugul lui Bogdan, că în pădure pusească Bogdan oaste. Ci leaşii n-au vrut să asculte de boiarii moldoveneşti, carii bine-i învăţa şi au întrat să treacă prin pădure şi şi-au trimis înainte carăle cu păr**[42v]**călabul de la Hotin; şi cu dânsul, toţi moldoveanii şi podoleanii.

Deci când era la mijlocul pădurii, au făcut năvală oastea lui Bogdan la carăle leaşilor, ci apărându-se leaşii, abiia au scăpat cu multă pagubă şi perire. Iar vrând şi ceaealaltă oaste leşească să între, s-au ivit atunci Bogdan cu toată oastea; şi fu[49] călărime cu pedestrime multă. Leaşii văzind aceasta, s-au tocmit la bătaie şi au băgat în mijloc pe Alexandru şi s-au bătut mai înainte de apusul soarelui până ce au înnoptat, perind de amândoao părţile, până s-au înglotit pedestrimea, carea au făcut la strâmtori multă moarte, tăind cu coasele vinele cailor. Hatmanii

---

[46] Cuvântul se repetă în ms.

[47] Repetarea propoziţiei poate fi o simplă alunecare de condei. Grija declarată a filologului Samuil Micu pentru stil („Deci ca *stilul* [s.n.] şi aşezarea graiului întru aceaeaşi *Biblie* să nu fie osibit punându-se unele dintru acea tălmăcire, altele dintru a altuia, s-au socotit ca toată *Biblia* de unul cu aseamenea *stil* [s.n.] şi aşezare a graiului să se tălmăcească" – Samuil Micu, *Către cetitoriu*, în B1795, p. 1) ne-a determinat să optăm pentru o altă interpretare: repetarea pentru insistenţă. Punctuaţia pentru care am optat pune în evidenţă tocmai această idee.

[48] Urmează, şters, „cu".

[49] În ms.: „fă".

leaşilor, vrând să îmbărbăteaze pe ai săi, şi-au pus şi ei capetele, ales Petru Ozdrovici[6] şi Nicolae Porava şi Mihail Buceaţchi. Şi ar fi fost biruinţa a lui Bogdan-Vodă, **[43]** de nu ar fi dat ajutoriu moldoveanii lui Alexandru-Vodă, carii trecuse pădurea cu podoleanii cei trimişi cu carăle. Aceia s-au întors înapoi de au dat inimă celor peritori şi aşea au înfrânt pe oastea lui Bogdan, de au dat dosul şi au început a fugi şi au umplut pădurile; şi aşea, cu vitejiia moldoveanilor, au biruit leaşii. Mulţi aleşi oameni au perit în bătaia aceaea, leaşi: Nievoerschi, Biescovschi, Davidovschi şi alţii.

Iar cu toate aceastea, Alexandru cunoscând că nu se va putea aşeza în domnie, că măcar că atunci înfrânseasă pe Bogdan, vrăjmaşul său, însă nici o pagubă nu i-au făcut, că măcar că să răsipisă oamenii lui Bogdan prin pădure din bătaia aceaea, dar tot nu au perdut, ci de nou s-au strâns şi tabăra au pornit să lovească pe leaşi, că-i ştiia slăbiţi de tot, care lucru înţelegându-l leaşii împre**[43v]**ună cu Alexandru şi văzindu-se de tot slăbiţi şi făr' de ajutoriu, măcar că de o dată bătusă pe Bogdan, iar că-l vor bate şi a doa oară nu era nădeajde; aşea, Alexandru văzind că nu-i slujeaşte norocul, nu s-au apucat de scaon, ci cu toată oastea leşească s-au tras cătră Ţara Leşească[7].

Iar Alexandru, după ce s-au întors în Ţara Leşască, împreună cu mumă-sa, doamna Mariia, de nou s-au dus la Cazimir craiul, rugându-să să-i dea ajutoriu, ci craiul, ca să se mântuie, au zis că va socoti şi se va sfătui.

Bogdan, văzindu-să curăţit de vrăjmaşii săi, s-au aşezat în scaon, dar după doi ani a domniei lui, un Petru, carele era cu Alexandru, fecior de după gard[8] a lui Alexandru-Vodă cel Bătrân, acesta, îndemnat de Alexandru, făr' de veaste au întrat în Moldova şi, zicându-să fecior de domn, au aflat pe Bogdan-Vodă beat şi l-au omorât. **[44]** Şi cu vicleşug despre Alexandru-Vodă au apucat scaonul Ţerii Moldoveneşti şi îndată au pus gând cum ar putea cu vicleşug să omoară pe Alexandru, cum unii scriu (2). Iar alţii scriu că, după ce doi ani au domnit Bogdan-Vodă, au venit făr' de veaste Petru, Aaron poreclit, şi au aflat pe Bogdan-Vodă la sat la Răuşeanii din Jos şi l-au lovit vineri, în 17 zile a lui octomvrie, în răvărsatul zorilor; şi acolo, tăind capul lui Bogdan-Vodă, au stătut domn Moldovei Petru Aaron, în anul 1454[9].

Alexandru-Vodă, văzindu-să înşelat de Petru Aaron, de nou s-au rugat craiului Cazimir de i-au dat ajutoriu asupra lui Petru-Vodă. Şi, cum zic unii, oştile leşeşti au aşezat pe Alexandru- Vodă în scaonul domnesc al Moldovei, iar alţii[10] scriu că au venit Alexandru **[44v]** cu oaste asupra lui Petru Aaron şi au avut războiu la Movile, ci norocul nici aici n-au slujit lui Alexandru- Vodă, că au fost biruit de Petru. Deci Alexandru, văzind că au perdut războiul, au fugit la Cetatea Albă şi acolo şi-au sfârşit viiaţa. Iar unii zic că în Ţara Leşească au fugit, unde, otrăvit de Petru Aaron, au murit[11]. Şi aşea Petru-Vodă au fost domn al Moldovii, carele după aceasta în vro câteva rânduri au trimis la Cazimir, craiul leşesc, ca să-l primească supt apărarea sa.

Acest Petru-Vodă, după ce au luoat răspuns de la leaşi că nu-l pot ajuta, fiindcă sânt cuprinşi cu bătaia carea o au cu prusii, temându-să de groaznică putearea turcească, au trimis soli la împăratul turcesc Mahomet **[45]** al doilea, carele la anul 1453, după ce în 50 de zile au bătut Constantinopolul, în 28 a lui maiu l-au luoat şi au făcut sfârşit împărăţiei greceşti; la acesta au trimis soli Petru-Vodă, din sfatul boiarilor săi, ca să aibă pace cu el, făgăduindu-i haraciul, pe an, 2 000 de galbini[12]. Doi ani au domnit Petru Aaron-Vodă[13] şi apoi au fost gonit de Stefan cel Mare, carele după el în domniia Moldovei au urmat, cum mai jos vom zice.

(1) Stricovski lib. 40. § 2[14].

(2) Martinus Cromerus De origine, et rebus gestis Polonorum lib. 22, anno 1451[15]. **[45v]**

§ 9
Domniia lui Stefan-Vodă cel Mare, 1456(1)

După ce Petru-Vodă Aaron doi ani au domnit, s-au rădicat din Ţara Muntenească Stefan-Vodă, feciorul lui Bogdan-Vodă, cu mulţime de oaste muntenească şi moldovenească şi au întrat în Moldova, mergând către Suceava, unde era scaonul domnesc. Iar Petru-Vodă i-au ieşit înainte pe Siret, la Dolješti, la cină(2) şi s-au lovit în zioa de Joi Mari, în 14[50] zile a lui aprilie, în anul 1457, şi au biruit Stefan pe Petru-Vodă. Însă Petru-Vodă nu s-au lăsat cu atâta, **[46]** ci de nou s-au rădicat şi iar s-au lovit cu Stefan-Vodă la Orbic, dar iarăşi au biruit Stefan pe Petru. Şi unii scriu că Stefan au prins pe Petru-Vodă şi l-au omorât, iar alţii zic că Petru-Vodă dintru această bătaie viu au scăpat şi au fugit în Ţara Leşească, cum să va arăta unde vom grăi de bătaia lui Stefan-Vodă cu Matiiaş, craiul unguresc(3).

După ce au biruit Stefan-Vodă pe Petru Aaron-Vodă, s-au adunat boiarii ţerii, mari şi mici, şi alţii mulţi din toată ceata şi starea şi Theoctist(4) mitropolitul şi preoţi şi călugări la locul ce să chiiamă Direptate şi cu voia tuturor l-au rădicat domn şi l-au uns domn Theoctist, mitropolitul ţerii, şi acolo au luoat Stefan-Vodă steagul[51] domniei Ţerii Moldovei şi au mers la Suceava la scaonul domniei(5). După aceaea, au făcut rânduială bună în oaste şi au pus mai-mari şi povăţuitori în oaste. **[46v]** Iar când au fost anul 1461, s-au rădicat cu toată putearea sa şi trecând în Ardeal au prădat Ţara Săcuienească; şi nime n-au fost care să-i stea în contră şi cu multă pradă s-au întors la scaon(6).

În anul al şeaptelea al domniei sale, Stefan-Vodă, însurându-să, şi-au luoat muiare pe Evdochiia[52], fata lui Simeon, împăratul muscăcesc(7).

La anul 1465 au pornit Stefan-Vodă cu oaste către Marea Neagră, ca să răscumpere cetăţile de pe margini ce le luoasă turcii şi tătarii. Şi au început a bate cetatea Chiliia, carea după doao zile o au luoat; şi, de acolo, mergând la Cetatea Albă, şi aceasta o au luoat, în care cetăţi puind părcălabi pe Isaie şi pe Buhtea şi rânduind[53] toate ceale trebuincioase, s-au întors la Suceavă(8).

În anul 1466 au început Stefan-Vodă a zidi Mânăstirea Putnei(9). **[47]**

§ 10
Bătaia lui Mătiiaş, craiul unguresc, cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei

Trei era carii să sfădea pentru domniia Ţerii Moldovei: Petru Aaron-Vodă(1), Berindel(2) şi Stefan-Vodă. Pe cei doi dinnainte Sefan-Vodă i-au gonit din ţară şi singur au stătut domn Moldovei. Aceia au trecut în Ţara Leşească şi au cerut ajutoriu de la craiul Cazimir asupra lui Stefan-Vodă, dar craiul au răspuns că mai dinainte are legat prieteşug cu Stefan şi pentru aceaea nici un ajutoriu nu le poate da. Deci văzindu-se ei lipsiţi de ajutoriul leşesc şi fiindcă Mătiiaşiu, craiul unguresc, iaste mănios pe Stefan-Vodă pentru că întrasă în Ardeal şi prădasă **[47v]** săcuimea, au trecut în Ţara Ungurească la Mătiiaş craiu, de carele s-au rugat să le dea ajutoriu, ba mai vârtos îndemnând pe craiu ca să râdice războiu asupra lui Stefan-Vodă. Mătiiaş

---

[50] Iniţial scris „12”, apoi corectat.

[51] Cuvântul se repetă în ms.

[52] Scris ѳѵдокїѧ.

[53] Scris „rânduint”, din cauza anticipării literei cu care începe cuvântul următor. Ar putea fi un reflex al coarticulării şi al fenomenului anticipării din rostire.

craiu şi mănios fiind pe Stefan-Vodă şi sumeţindu-să pentru neşte biruinţe ce făcusă asupra turcilor şi având poftă să puie şi Ţara Moldovei supt stăpânirea sa, că de multe ori să lăuda cum că biruinţele care le face Stefan-Vodă cu putearea lui Mătiiaşiu craiu le face şi zicea că Stefan-Vodă iaste ispravnic pus de dânsul, pentru aceasta, acum, având bun prilejiu a să scula asupra lui Stefan, pricinuind că vrea să puie îndărăpt în scaon pe Petru-Vodă cel gonit de Stefan, au adunat oaste ungurească 40 000, cu carea au purces în Moldova, povăţuindu-o însuşi craiul Matiiaş. După ce au trecut Mătiiaşi cu oastea munţii, au trimis soli la Stefan-Vodă, să vie să i să **[48]** închine, iar Stefan-Vodă n-au primit soliia lui Matiiaş craiu. Deci pornind craiul Mătiiaş pe apa Totruşi[54], de acolo au mers drept la Roman, unde şease zile au odihnit, şi prădând Romanul, apoi l-au aprins. De acolo, cu toate oştile, sale au tras drept spre Suceava, toate prădând şi arzind. Stefan-Vodă, măcar că avea ajutoriu şi de la craiul leşesc, tot să temea a sta şi a să lovi cu oştile la câmp larg, ci aştepta să poată lovi pe unguri la strâmtoare. Iar Matiiaş craiu, nevrând să lasă nici un unghiu de ţară neprădat şi nestricat de oamenii săi, s-au abătut spre apa Moldova, la oraş la Baie, un<d>e sosind cu oastea sa, nu avea nici o grije de Stefan-Vodă, socotind că lui Stefan iaste foarte frică şi fuge de pe locurile unde merg ungurii, pentru aceaea au slobozit oastea la beuturi şi la pradă. Iar Stefan-Vodă, după ce au înţeles că s-au abătut Mătiiaş craiu **[48ᵛ]** spre Baie, socoti vreame bună şi loc mai strâmt a fi să lovească pe Mătiiaşiu craiu. Deci îndată la apusul soarelui, au pornit de la Suceava toată oastea, călărimea şi pedestrimea şi însuşi Stefan-Vodă şi, ajungând la Baie, au aflat pe unguri adormiţi, beaţi şi făr' de grije, în somnul cel dintâiu, fiind întunearec, când toate să par mai groaznice şi mai înfricoşeate, atunci îndată au întrat oastea lui Stefan-Vodă în oastea lui Mătiiaşiu craiu. Ungurii, despre o parte văzind focul preste sine, că aprinseasă Stefan-Vodă oraşul[55], şi despre altă parte pe ostaşii lui Stefan-Vodă tăindu-i şi ucigându-i, nu stiia ce să facă, fără numai cine, cum şi încătro putea, pleca fuga, ca într-acest chip să-şi poată mântui viiaţa. Şi care cum scăpa nu să mai întorcea, ci da prin munţi, **[49]** să scape, dar anevoie putea scăpa şi pe acolo, de vreame ce Stefan-Vodă puseasă[56] pe la potece oameni cu arme şi cu topoară. Însuşi Matiiaş craiu au fost în primejdie să piiară, dar cu trei rane rănit abiia au scăpat peste munţi, având povaţă pe un moldovean. Perit-au atunci 10 000 unguri şi au perit şi Berindel-Vodă, iar Petru-Vodă au scăpat în Ţara Leşească(3).

Stefan-Vodă, după această biruinţă, îndată au trimis solii săi cu daruri din dobânda sa la Cazimir, craiul leşesc, mulţemindu-i de ajutoriu şi rugându-l ca şi de aci înainte să-i fie întru ajutoriu(4).

Bonfinie, istoric unguresc şi curtean de a lui Mătiiaş craiu, nu primeaşte această biruinţă a lui Stefan-Vodă asupra lui Matiiaş craiu, ale căruia el laude scrie, ci, împrotivă, laude spune de Mătiiaş, ca într-acel chip să acopere **[49ᵛ]** ruşinea stăpânului său. Iar Işfanfie, scriitoriu ungur luminat, mărturiseaşte biruinţa lui Stefan-Vodă cea asupra lui Matiiaş craiu făcută (1)(5). Aşea şi scriitorii leşeşti mărturisesc că pe Matiiaş, craiul unguresc, l-au bătut Stefan-Vodă, domnul Moldovii (2)(6).

Mătiiaşiu craiu după aceasta pururi gândea cum să-şi poată izbândi asupra lui Stefan-Vodă şi să-şi acopere ruşinea că l-au învins Stefan. Deci, după ce au scăpat în Ardeal, au pus vina pe ardeleani, ca cum ei s-ar fi ajuns cu Stefan-Vodă şi au luoat de pe ardeleni 40 000 de florinţi, cu care bani noao oaste au adunat, cu carea să meargă asupra lui Stefan-Vodă (3)(7).

---

[54] Vezi scrierea cuvintelor *Trotuş* şi *Trotuşan*, în acest tom, la paginile: [59], [67ᵛ], [139], [139ᵛ], [140ᵛ].
[55] Începe să scrie „şi des", apoi taie.
[56] Cuvântul se repetă în ms.

Stefan-Vodă vrând să-şi izbândească strâmbătatea ce-i făcusă ungurii, numai cu 1 800 de călăraşi au întrat în Ardeal **[50]** şi ca un vifor iute au străbătut toată săcuimea, o au prădat şi o au ars (bine au zis un poet: „când nebunesc împăraţii, piiare norodul”)[(8)].

Iar văzind Mătiiaşiu craiu că nimic nu poate strica lui Stefan-Vodă şi socotind şi puterea turcească, carea cu sabiia scoasă la spatele şi a Ţerii Ungureşti şi a Moldovei sta şi să bucura de împărechearea acestor doi domni, au trimis Mătiiaş craiu la Stefan-Vodă soli pe Dominic, prepositul de la Alba, pe Gaspar de Otvan şi pe Mihail de Peşt, ca să se împace, făgăduindu-i că-l va ajuta împrotiva turcilor. Deci Stefan-Vodă încă lezne s-au plecat la pace şi au făcut pace cu Mătiiaşiu craiu, carele au dat lui Stefan-Vodă doao cetăţi în Ardeal: Ciceul şi Cetatea de Baltă[57] (4)[(9)]. **[50ᵛ]**

După ce Stefan-Vodă au făcut pace cu Mătiiaş craiu, trimis-au şi Cazimir, craiul leşesc, soli la Stefan-Vodă, anume pe Dobieslav Beşovschi, castelanul Belzului, şi pe Stanislav Tetenschi, feciorul lui Stefan voievod, castelanului de la Cracău, întărind preteşugul craiului cu Stefan-Vodă şi adăogând şi aceasta, ca Stefan-Vodă făr’ de ştirea craiului asupra nimărui să nu să oştească, iar craiul pe nici un nepriiatin a lui Stefan-Vodă să nu primească supt apărarea sa[(10)].

Această pace şi legătură cu Cazimir, craiul leşesc, după doi an<i> Stefan-Vodă iarăşi cu jurământ o au întărit înaintea solilor leşeşti[58] (5)[(11)].

(1) Nicolaus Isthvanfi Histor. de rebus Hungaricis libro IV [(12)]. **[51]**

(2) Martinus Cromerus de origine, et rebus Polonorum, libro 27[59]. Dlugos lib. 13[(13)].

(3)[60] Joannes Dlugos lib. 13, anno 1467[61][(14)].

(4) Idem eodem libro, anno 1475[(15)].

(5)[62] Videri possunt apud Mathiam Dogiel in Codice Diplomatico Regni Poloniae[(16)].

§ 11
Bătăile lui Stefan-Vodă cel Mare cu tătarii şi cu munteanii

Când despre o parte[63] făcusă pace Stefan-Vodă, adecă despre partea ungurească şi leşească, despre altă parte războiu şi bătaie venea asupra Ţerii Moldovei, că s-au râdicat mulţime de tătari de peste Volga şi au întrat în Ţara Moldovei să o prade, de care lucru prinzind de veaste Ste**[51ᵛ]**fan-Vodă, le-au ieşit înainte şi, la o pădure ce să cheamă Lipniţa, aproape de Nistru, i-au lovit cu oastea sa în 20 ale lui avgust[64]; şi dându-le războiu vitejeaşte, i-au înfrânt şi multă moarte au făcut şi râsipă întră ei şi întru acea bătaie au căzut la robiia lui Stefan-Vodă feciorul hanului tătărăsc, pentru carele hanul de peste Volga au trimis soli la Stefan-Vodă ca să-i sloboază pe fiiul său din robie. Iar Stefan-Vodă, văzind soliia hanului sumeaţă, au poruncit de înaintea solilor au omorât pe feciorul hanului şi pe soli au poruncit de i-au tras în ţapă,

---

[57] Urmează o paranteză cu notă, dar ilizibilă cifra. Este o numerotare greşită a notelor, aşa cum se reflectă în continuare în text – vezi şi [51], unde este şters (4) şi adăugat (5) – şi în notele lui Micu de la sfârşitul capitolului.

[58] Urmează, şters, (4); vezi, supra, nota 57, infra, 60, 62.

[59] Urmează, şters „Molii”.

[60] Înaintea notei (3) este trecută în ms. nota (5). Am refăcut ordinea; vezi, supra, notele 57, 58, infra, 62.

[61] Iniţial, „1475”, apoi şters şi corectat „1467”.

[62] Iniţial, (4), apoi şters şi scris înainte, în margine, (5), semn că această corectură a fost făcută ulterior, poate chiar după redactarea întreguluicapitol; vezi, supra, notele: 57, 58, 60.

[63] Scris „pace”, dar este, în mod clar, o alunecare de condei; am corectat după sensul impus de context.

[64] Scris ѧѵгѳст.

slobozind numai pe unul cu nasul şi cu urechile tăiate, carele să meargă să spuie hanului ce au văzut (1)[(1)].

Însă Stefan-Vodă, bine cunoscând că aceale biruinţe nu de airea, ci de la **[52]** Dumnezeu să pogoară, întorcându-să la scaonul său la Suceavă, au sfinţit Mânăstirea Putna, în trei zile a lui septemvrie[(2)].

Această mânăstire, cum mai sus s-au zis, iaste zidită de Stefan-Vodă cel Mare întru lauda lui Dumnezeu şi a Preacuratei Fecioarei Mariei, Maicii Domnului nostru Isus Hristos, la carea sfinţire multă adunare de călugări au fost, cu carii şi însuşi Theofil [sic!] mitropolitul şi Tarasie episcopul dinpreună cu Iosif arhimandritul şi egumenul Putnei era; să scrie că au fost la liturghie arhiepiscopi şi preoţi cu diiaconi 64 la jertvenic.

Iar deavolul, cel ce nu poate vedea fericirea oamenilor, au băgat pismă întră Stefan-Vodă, domnul moldovenesc, şi întră Radul-Vodă, domnul mun**[52ᵛ]**tenesc. La anul 1471, în luna lui fevruarie, Stefan-Vodă au întrat în Ţara Românească şi au prădat marginea şi au ars oraşul Brăila[(3)]. Scrie cronica Ţerii Moldovei că Stefan-Vodă au omorât vro câţva boiari, anume pe Isaie vornicul, pe Negrea păharnicul şi pe Alexa stolnicul, iară ce pricină de moarte au avut acei boiari nu pomeneaşte, poate doară că s-au ajuns cu Radul-Vodă[(4)].

Iar Radul-Vodă, văzind atâta pradă în ţara sa, făcută de Stefan-Vodă, n-au lăsat să nu-şi caute strâmbătatea. Ci de multe ori să întâmplă de nerăbdarea îndoită pagubă după sine aduce, cum s-au întâmplat şi Radului-Vodă, carele strângându-şi oastea sa şi cea vecină au venit asupra lui Stefan-Vodă, dar Stefan-Vodă, fiind cu oastea gata, cât **[53]** au auzit că vine asupră-i Radu-Vodă, au ieşit înainte-i la Soci şi acolo, dând războiu în 17 zile a lui martie, au biruit Stefan pe Radu şi i-au luoat toate steagurile şi multă moarte în oastea lui Radu-Vodă au făcut şi pe boiarii pe carii i-au prins vii i-au omorât, numai pe Stan logofătul şi pe Mircea comisul i-au lăsat vii[(5)].

Întru acest an au fost mare cutremur de pământ peste toată Ţara Moldovii, în 29 a lui avgust[65], tocma când prânzea Stefan-Vodă.

Stefan-Vodă, fiind pururea aprins cu lucrurile vitejeşti, au strâns oaste şi au luoat cu sine pe un Basarab[(6)], ca să-l ducă în Ţara Muntenească să-l puie domn. Aşea Stefan, în opt zile a lui noiemvrie, au venit la margine **[53ᵛ]** şi au împărţit toate steagurile oştii sale pe Milcov, apoi în 18 zile ale aceiiaşi luni s-au împreunat cu Radul-Vodă la locul care să cheamă Cursul Apei şi, dând războiu de îmbe părţile, vitejeaşte s-au bătut până seara. Această bătaie au fost joi. Şi aşea s-au bătut şi vineri şi sâmbătă toată zioa, până seara, iar când au fost noaptea spre duminecă, au lăsat Radu-Vodă toate ale sale în tabără şi cu toată oastea sa au fugit la Bucureşti. Stefan-Vodă s-au pornit după el cu toată tabăra sa şi într-aceaeaşi lună, în 23 de zile, au încungiurat Bucureştii. Iar Radul-Vodă, într-aceaeaşi noapte, au fugit din Bucureşti[66] şi s-au dus la turci. Stefan-Vodă, mercuri, în 24 de zile ale aceiiaşi luni, au luoat cetatea şi, întrând într-însa[67], **[54]** luoat-au Stefan-Vodă toată avearea şi hainele ceale scumpe şi toate steagurile lui Radu-Vodă şi, după ce trei zile s-au desfătat în Bucureşti, s-au întors în scaonul său la Suceava, lăsind pe Basarab domn Ţerii Munteneşti[(7)].

---

[65] Idem.

[66] Șters: „lăsind acolo pe doamna sa Mariia şi pe fiică-sa Voichiţa**”.**

[67] Idem: „au luoat pe doamna lui Radu-Vodă, şi pe fiica lui, pe Voichiţa, o au luoat-o şie muiare, că-i era murit doamna cea dintâiu”. Corectura se întinde şi pe fila [54ᵛ].

După această biruinţă, Stefan-Vodă au trimis soli la Cazimir, craiul leşesc, făcându-i ştire de biruinţa sa cu carea au învins[68] pe Radu-Vodă. Iar încă aflându-se acolo acei soli, iată au sosit şi alţi soli de la Stefan-Vodă, cerând de la craiul ajutoriu asupra lui Radu, înştiinţind pe craiu cum că Radu-Vodă cu ajutoriu de la împăratul sultan Mahomet au întrat în ţară, de pradă şi arde şi taie ţara. Cazimir craiul, temându-să să nu cumva să supuie turcii ţerile româneşti şi apoi să facă nevoie Ţerii Leşeşti, îndată au[69] **[54ᵛ]** trimis pe Dobieslav Bosonschi, castelanul Belzului, şi pe Eghidie Sohodonschi la Radu-Vodă, pentru pace, socotind că-i va putea pe amândoi domnii împăca. Iar lui Mihai Buceaţchi, starosta de la Sneatin, au poruncit ca îndată să pornească şleahta din Podoliia întru ajutoriu lui Stefan-Vodă.

Deci Radul, cu ajutoriul turcilor, la carii din Bucureşti fugisă, în anul 1474 au întrat în Ţara Muntenească cu 1 500, făr' de alţi lefecii ce adunasă, şi joi, în 25 dechemvrie, în zioa de Crăciun, au dat războiu lui Basarad[70]-Vodă şi au înfrânt pe Basarab şi pe toată oastea lui. Basarab au fugit oblu la Moldova, la Stefan-Vodă, iar turcii s-au pornit în goană după Basarab şi au venit păn' la Bărladă; de acolo au repezit ceamburile sale **[55]** de au prădat Ţara Moldovei şi apoi s-au întors spre Ţara Muntenească(8).

În anul 1484 au luoat Stefan-Vodă cetatea Teleagina şi au tăiat capetele părcălabilor, robindu-le muierile. Atunci au scos Stefan-Vodă mulţi ţigan<i> din Ţara Muntenească şi i-au mutat în Moldova(9).

(1) Martinus Cromer Libro. 27. Item Dlugos, Michovius, quos vide(10). **[55ᵛ]**

§ 12

Bătaia lui Stefan-Vodă cu turcii la anul[71] 1475

Mahomet, împăratul turcesc, nesuferind să lasă pe Radul-Vodă, carele să supusească împărăţiei turceşti, într-atâtea pagube, care în vro câteva rânduri îi făcusă Stefan-Vodă, au gătit oaste turcească 120 000(1), afară de aceasta au poruncit să se scoale şi tătarii (aceasta făcea Mahomet nu că-i era milă de Radul-Vodă, ci ca şi pe Radul şi pe Stefan să-l[72] aibă cu oamenii lor supuşi sie). Cu această oaste, în 20 a lui ianuarie, au purces Radu-Vodă(2) asupra lui Stefan-Vodă, carele luând ajutoriu şi de la Cazimir, **[56]** craiul leşesc, 2 000 de oaste călărime şi oastea sa 40 000 şi 5 000 de săcui căpătasă de la Mătiiaş, craiul unguresc, cu această oaste au purces să stea în contră turcilor, nu atâta că va putea sta făţişiu asupra atâta mulţime de oaste turcească, tătărască şi muntenească ce era cu Radul-Vodă[73], ci socotind cu mesteşug să înceapă, că întâiu au poruncit de au pârlit şi au ars iarba peste tot locul înaintea turcilor, aşea cât, neavând mâncare, le-au slăbit caii lor cei gingaşi. Şi după ce au tras pe turci la strâmtoare deasupra Racovăţului(3), pe apa Bârladului, acolo Stefan-Vodă au dat războiu turcilor. Puseasă Stefan o samă de oameni în luncă, de unde au început a da seamne de războiu cu trâmbiţe şi cu buciume şi cu dobe, iar oastea turcească s-au întors asupra lor, socotind **[56ᵛ]** că acolo iaste trupul oastei lui Stefan-Vodă; şi, fiindcă era şi negură, nu lezne putea priceape dincătro ar trebui

---

[68] Urmează, şters, „pe Stefan".

[69] Urmează, şters, „poruncit".

[70] Scris Басарад.

[71] Scris întâi „1476", apoi şters.

[72] Acordul se face numai cu un antecedent, situaţie în care apare forma atonă de sg. în locul formei de pl.

[73] Urmează, şters, „ci cu meşteşug soc" (desigur, intenţia era să scrie „socotind"); se pare însă că topica din textul lui Nicolae Costin („ce cu meşterşug au socotit" – vezi COSTIN 1976, p. 115) nu a găsit-o potrivită şi a preferat schimbarea ei.

să dea războiu lui Stefan-Vodă. Deci oastea turcească întorcându-să către oamenii cei ce au dat cu trâmbiţe seamne de războiu, cum am zis, Stefan-Vodă au luoat atunci pe turci din dos şi, lovindu-i, i-au bătut cumplit; însuşi Stefan-Vodă în fruntea oştilor sale îmbărbăta pe ai săi, carii în toate laturile tăia şi omorea şi oborea pe turci. Turcii acum aşea era de înfricaţi şi de turbaţi, cât nici ei pe sine nu să cunoştea, ci unii pe alţii să tăia şi să omora, cât întru acea bătaie la 100 000 de turci au perit. Perit-au câţiva başi aleşi şi mai mult de o sută de steaguri turceşti au prins Stefan-Vodă; pe cei prinşi pe toţi i-au tras în ţapă. Acolo au râdicat Stefan-Vodă trei cruci de piiatră, **[57]** care să fie întru cinstea lui Dumnezeu, seamnele aceii mari biruinţă de la Dumnezeu dăruite.

Iar din robi, pe patru başi mai de frunte, cu 36 de steaguri şi cu o parte din dobânzi, au trimis cu oamenii săi Stefan-Vodă la Cazimir, craiul leşesc, mulţemindu-i de ajutoriu.

Stefan-Vodă, după această biruinţă, foarte cu smerită umilinţă da mulţemită lui Dumnezeu, Cel ce i-au ajutat, şi în patru zile după acea bătaie nimic altă n-au mâncat, fără numai pâne şi apă. Pe feciorul lui Isac-Başa, după ce l-au prins, l-au slobozit. Iar turcii carii au[74] scăpat prin păduri şi au ieşit unde purceade apa Simlii la ţinutul Tutovii, acolo, în leagea lor, au dat laudă lui Dumnezeu că au ieşit la lume. Iar Stefan-Vodă s-au por**[57ᵛ]**nit după ei cu moldoveanii săi şi cu 2 000 de oaste leşască ce i-au fost venit întru ajutoriu şi au gonit pe turci până au trecut Sireatul la Ionăşeşti, unde şi astăzi să pomeneaşte Vadul Turcilor(4). Şi acolo, deasupra Sireatului, la o movilă mare a Tecuciului, odihnind trei zile, i-au venit veaste de la starosta de Crăciuna (Crăciuna era un oraşiu la Putna, deasupra Milcovului), cum că Radu-Vodă iară vine cu oaste asupră-i. Deci întristându-să Stefan, pentru că n-avea adunată oastea sa, însă degrab au strâns câţi au putut şi întru această grije fiind Stefan-Vodă, iată atunci sosi şi Şeandrea hătmanul, cumnatul lui Stefan-Vodă, cu o samă de oşti ce au fost rămas înapoi şi au venit şi Costea păharnicul cu altă samă de oaste, carea au fost gonit pe turci, pe carii văzindu-i Stefan-**[58]**Vodă foarte s-au bucurat, mulţemind lui Dumnezeu, Cel ce la o vreame de grije ca aceasta au adunat pre ai săi împrejurul său. Deci îndată au răpezit pe Şeandrea hătmanul cu puţintei ostaşi în chip de straje înaintea oştii munteneşti, peste carii dând oastea muntenească, i-au biruit şi au perit şi Şeandrea hătmanul, din jos de Râmnic; şi luându-l de acolo, l-au dus de l-au îngropat în sat, în Holdeşti, lângă tatăl său. După aceaea, Stefan-Vodă s-au sculat cu toată oastea carea avea lângă sine şi în 13 zile a lui ianuarie, în anul 1476, au trecut Siretul şi din sus de Râmnic s-au bătut cu Radul-Vodă şi despre îmbe părţile bătându-să viteajeaşte multă moarte s-au făcut; iar mai pe urmă au biruit Stefan-Vodă şi munteanii au perdut bătaia. Dat-au apoi Stefan-Vodă voie oştii sale să prade în trei zile cât vor putea în Ţara Românească şi adevărat multă **[58ᵛ]** pradă au făcut. Şi au zăbovit acolo Stefan-Vodă până s-au strâns toate oştile; după aceaea, aducând pe mulţi din boiarii Ţerii Româneşti şi pe alţi oameni de frunte, acol<o> au pus şi pe ai săi boiari şi oameni de cinste de au vorbit şi au tocmit hotarul ţerii şi au despărţit din Milcovul cel mare o parte de părău, de vine pe lângă Odobeşti şi treace de dă în apa Putnei; şi acel părău iaste hotarul Ţerii Moldovei şi al Ţerii Româneşti. Iar mai înainte au fost având ţerile amândoao price pentru hotar, că Ţara Muntenească voia să ţie hotarul său până în apa Totruşului[75], iar moldoveanii nu-i lăsa. Ci acum, luând Stefan-Vodă cetatea Crăciuna cu tot ţinutul care să cheamă ţinutul Putnei, l-au lipit de Moldova şi au pus oameni de ai săi părcălabi, pe Vălcea şi pe Ivan(5). **[59]**

---

[74] Urmează, şters, „eşit”.

[75] Vezi scrierea cuvintelor *Trotuş* şi *Trotuşan*, în acest tom, la paginile: [48ᵛ], [67ᵛ], [139], [139ᵛ], [140ᵛ].

De acolo s-au întors Stefan-Vodă cu oştile sale şi mergând pe apa Bârladului în sus şi plăcându-i locul întră Bârlad şi întră Vasluiu, pentru bucuriia şi izbânda cea cu noroc, că au biruit pe turci şi pe munteani, în oraşiu în Vâsloiu[76] au început a zidi besearica Sfântului Ioan Mergătoriului Înainte, mulţemită şi laudă dând lui Dumnezeu pentru biruinţă şi pe urmă şi case domneşti au făcut[(6)]. Şi încă la Vâsloiu fiind Stefan-Vodă cu oştile sale, i-au venit veaste cum că olăcarii[77] de la Soroca cu Lobodă şi cu Nelivaico, hătmanii căzăceşti, au întrat în Ţara Moldovei şi pradă. Atunci Stefan-Vodă îndată, cu câţi avea lângă sine, au mers într-acolo şi s-au întâmpinat cu oastea căzăcească pe Răut, la Grumăzăşti. Şi fiind căzacii în pradă râsipiţi, i-au lovit Stefan-Vodă noaptea făr' de veaste şi i-au biruit şi au prins şi pe Lobodă, hătmanul căzăcesc, iar pe **[59v]** ceialalţi gonindu-i spre Nistru; hătmanul Nelivaico cu o samă de cozaci au întrat să treacă Nistru, dară mulţi s-au înecat. Şi un polcovnic vestit, anume Jura, acolo s-au înecat; acel loc după aceaea s-au zis Vadul Juräi[(7)]. De acolo întorcându-să Stefan-Vodă, au descălecat la oraşul Iaşi, unde întru lauda lui Dumnezeu au început a zidi besearica Sfântului Nicolae, lângă Curtea Domnească[(8)], apoi s-au întors la scaon în Suceavă cu mare pompă pentru biruinţele ce-au făcut, unde i-au ieşit înainte mitropolitul cu mulţime de preoţi, aducându-i S. Evanghelie[78] cu cinstita cruce şi l-au blagoslovit. Mare bucurie au fost atunci nu numai moldoveanilor, ci şi tuturor domnilor şi crailor şi noroadelor de prin pregiur pentru biruinţele lui Stefan-Vodă ceale asupra turcilor şi a tătarilor. **[60]**

Apoi Stefan-Vodă, după ce s-au aşezat la Suceavă în scaon, întru lauda lui Dumnezeu au început a zidi Mânăstirea Sfântului Dimitrie[79(9)].

Solii lui Stefan-Vodă, de carii mai sus am pomenit, mergând în Ţara Leşească, au aflat pe craiul Cazimir în Litva, unde au dat craiului darurile ceale trimise de la Stefan-Vodă, adecă patru robi başi turceşti, 36 de steaguri şi o parte din dobândă. Şi ştiind Stefan-Vodă că păgânul de turc nu se va lăsa întru acea ruşine, s-au rugat Stefan-Vodă prin solii săi de craiul leşesc ca să se apro**[60v]**pie cu oştile sale spre Ţara Rusască, pentru ca să fie mai aproape de Stefan-Vodă, ca, auzind turcii de apropiiarea craiului de Moldova, să aibă grije.

Râdicat-au Stefan-Vodă pe mulţi din prostime pentru vitejiia lor la stat boieresc. Trimis-au Stefan-Vodă soli şi la sultan Mahomet, împăratul turcesc, cu daruri, poruncind solilor să facă jealbă cum că neşte oameni răi din Ţara Turcească ieşind au prădat locurile lui, de carii[80] i-au căutat lui Stefan-Vodă a-şi apăra ţara şi a bate pe acei făcători de rău şi prădători şi s-au rugat împăratului turcesc ca pe cei ce au scăpat să-i dea lui Stefan-Vodă să-i pedepsască, de vreame ce socoteaşte că acel lucru rău făr' de porunca şi făr' de ştirea împăratului s-au făcut.

Stefan-Vodă şi papii de la Roma şi **[61]** lui Mătiiaşiu, craiului unguresc, au trimis frumoase daruri, cerând şi de la ei ajutoriu asupra unui tiran aşea putearnic şi vrăjmaşiu numelui creştinesc. Însă Mătiiaşiu craiu asupra sa au luoat biruinţa cea de Stefan-Vodă făcută şi, lăudându-să, au răpezit cărţi pe la megiiaşi şi pe la crai, înştiinţindu-i cum că ispravnicul său Stefan-Vodă au bătut pe turci, măcar că nu multă vreame trecusă de când a doa oară au fost

---

[76] Formă inexplicabilă a cuvântului *Vaslui*.

[77] La Nicolae Costin este: „îi vini veste de olac de la deregătorii de Soroca, pentru Lobodă și Nelivaico..." (COSTIN 1976, p. 116).

[78] Scris ѳуагелїе, cu semn pentru н suprascris.

[79] Urmează un text șters: „Și atunci s-au cununat cu doamna Voichița. Iar pe mumă-sa cu mare cinste o au trimis în Ţara Muntenească la domnul său Radul-Vodă. Și aici au încetat toată nepreteniia și vrajba întră Stefan-Vodă, domnul Moldovei, și întră Radul-Vodă, domnul Ţerii Munteneşti".

[80] Urmează, șters: „apărându-să ţara".

bătut craiul Mătiiaş de la acest ispravnic al său[10], adecă de la Stefan-Vodă, când au fost trimis Matiiaş 6 000 de unguri cu sărdariul său Maer Balaş, să prade Ţara Moldovei.

Într-acest an venit-au soli la Cazimir, craiul leşesc, trimişi de Isaac Trapezunteanul a Husan Cazanilor[81], îndemnând pe craiul Cazimir asupra turcilor. A**[61v]**poi, solul acesta, de la craiul Cazimir, au trecut la alţi domni creştineşti, pre toţi îndemnându-i asupra turcilor. Iar şi Stefan-Vodă nu înceta, prin solii săi pre carii unul după altul trimetea la Cazimir, craiul leşesc, cerând ajutoriu asupra împăratului Mahomet, că acum înţelesească cum că împăratul, sultan Mahomet, strânge mulţime de oşti la Adrianopol. Sfătuia Litva pe Cazimir craiul ca cu toată putearea sa să apere Moldova de turci, ca să rămâie Moldova păreate Ţerii Leşeşti, decât perzi<n>du-să Moldova, să le caute leşilor a să lupta cu turcii pentru Ţara Leşească. Ci nimic n-au folosit, nici au c<l>ătit aceste sfaturi pe craiul Cazimir, nici îndemnarea şi poftele **[62]** alor săi, că să strânsease toţi sfeatnicii la craiul Cazimir, în Lublin, unde în cincisprăzeace zile au fost vorbă despre acest lucru, adecă să ajute pe Stefan-Vodă asupra turcilor. Şi acolo cu mănioasă vorbă, din sfatul tuturor boiarilor leşeşti, asupra craiului Cazimir s-au sculat Deerslav Risvanschi, voievodul Cracoviei şi Iane Risvanschi, castelanul Sandomirului şi marşalul crăiei, zicând craiului că prin nebăgarea de samă a lui precum şi a tătâne-său şi a frăţine-său blăstămăţie, crăiia leşească, carea o au luoat floare, şi acum nu numai de nepriiatini, ci şi de tovaroşii necuvioşi şi despre Litva rău, că din putearea şi din statul ei s-au răsipit şi s-au scurtat şi s-au împuţinat. Iar cu toate vorbele aceastea ale lor nimica altă n-au isprăvit, fără cât că au trimis craiul Cazimir **[62v]** soli la sultan Mahomet, împăratul turcesc, pe Martin Vrocimovelschi, stolnicul craiului, poftind pe împăratul şi aducându-i aminte prieteşugul cel vechiu care era întră împăraţii turceşti şi întră craii leşeşti şi să-şi părăsască oştile deasupra Moldovei, carea iaste supt stăpânirea crăiei leşeşti, că, într-alt chip, Cazimir craiul toată putearea sa o va râdica asupra celor ce să vor scu<la> împrotiva alor săi, măcar că mai înainte fiind de toţi monarşii creştineşti îndemnat craiul Cazimir asupra turcilor, tot pân-acum niciodată n-au voit să se scoale asupra turcilor. De au făcut[82] Stefan-Vodă ceva greşeală sultanului, atunci cu sfatul tuturor trebuie să se facă judecata.

Ci cu toate aceastea s-au întors solul Vrociminschi îmbrăcat cu o cabaniţă cu soboli, cu mărgăritariu cusute marginile, **[63]** de la împăratul turcesc, cu carea solie abiia la anul au sosit de la împăratul, tâmplându-se multe piiadeci pe cale[11].

§ 13
Bătaia lui Stefan-Vodă cu Mahomet al doilea, împăratul turcesc, la Valea Albă, 1477

Sultan Mahomet, împăratul turcesc, stringând multă oaste şi gătindu-să de războiu asupra lui Stefan, domnul Moldovei, carele au trimis la Cazimir, craiul leşesc, soli, arătând că turcii cu toată puterea sa vin asupra Moldovei şi, de vor birui pe moldoveani, vor întra şi în Ţara **[63v]**

[81] Uzun Hasan, emir de Akkoyunlu, un important emirat turcoman din estul Anatoliei în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În ediţia COSTIN 1976, p. 118, se dă următoarea explicaţie în nota de subsol: „Text transmis greşit. Este vorba despre Uzum Hasan, suveranul turcoman al Cazalbaşilor (Perşilor)”.

[82] Urmează, şters, „ceva”.

Leşească[83], ci craiul leşesc, auzind aceastea, şi-au trimis oastea sa de o au pus straje la marginile Ţerii Leşeşti, iar ajutoriu lui Stefan-Vodă n-au vrut să dea.

Deci în anul 1477[(1)], împăratul turcesc, sultan Mahomet, vrând să-şi izbândească ruşinea şi paguba carea i-au făcut Stefan-Vodă şi vrând ca să-şi răscumpere şi cetăţile Chiliia şi Cetatea Albă, care de la turci le luoasă Stefan-Vodă, au socotit să meargă el însuşi cu capul său să între în Moldova, să o prade şi să robească şi să o arză.

Într-acea vreame şi foarte multă mulţime de oaste tătărască venea întru ajutoriu turcilor asupra moldoveanilor, carii, întrând în Moldova, au început a prăda şi a arde. Iar Stefan-Vodă, în mijlocul a doi vrăjmaşi aşea putearnici, adecă întră turci şi întră **[64]** tătari, nimic nu s-au spăriiat, ci, ştiind vârtutea moldoveanilor, nu să poate creade cu ce bărbăţie şi veselie aştepta să lovească pe vrăjmaşi. Şi arzind toate bucatele şi notreţul, ca vrăjmaşii să nu afle hrană, au năvălit asupra oastei tătărăşti şi cu ajutoriul lui Dumnezeu foarte i-au bătut şi i-au frânt; şi cu atâta ferbinţeală gonea pe tătarii carii fugea, cât mai pe mulţi au omorât în fugă decât în bătaie. Iar tătarii carii fugea aşea s-au înfricat, cât nu numai armele le lăpăda, ca să poată mai lezne fugi, ci şi hainele de pe ei le lăpăda, ca să nu-i împeadece a fugi, şi goli fugea; şi când au sosit la apa Niprului, ca neşte îndrăciţi şi nebuni sărea în apă.

Stefan-Vodă cu moldoveanii săi după această biruinţă mai tare înferbântându-să, asupra turcilor au năvălit şi pe mulţi turci, **[64ᵛ]** carii mai întâiu trecuse[84] Dunărea, au omorât, dar văzind atâta mulţime de turc[85] cu tunuri multe şi cu toate ceale de lipsă la bătaie bine şi de prisosit gătiţi, sfătuindu-să cu boiarii, au aflat că nu-i bine moldoveanii, puţini fiind, să stea făţişiu în câmp larg la atâta mulţime de turc. Pentru aceaea voia să tragă pe turci la strâmptoare; pentru aceaea, Stefan cu moldoveanii săi s-au tras la păduri, de unde mai lezne să putea apăra, de unde adeaseori, slobozindu-se, pe câţi turci putea prinde, pe toţi făr' de nici o aleagere au îi belea vii, au îi trăgea în ţapă, până când turcii, fiind atâta mulţime, de toate laturile încungiura pe moldoveani. Ci nici atunci nu s-au spăriiat moldoveanii, ci tot sta gata să se bată. **[65]** Şi s-au tras moldoveanii tot lovindu-să cu turcii până au adus pe turci la Valea Albă, la strâmtoarea carea de la războiul acesta să cheamă Războiani; acolo moldoveanii şi-au ales loc de bătaie. Acolo oastea moldovenească s-au pedestrit, ca să nu nădăjduiască în fugă, ci în arme, şi aşea au dat bătaie luni, în 26 a lui iulie; în multă vreame[86] au ţinut bătaia, nici o parte, nici alta biruind. Iar turcii, fiind mulţi, să tot adăogea cu oaste proaspătă, iar moldoveanii, pe lângă turci, puţini fiind şi nici un ajutoriu de necăiri având, osteniţi şi obosiţi acum fiind, au căzut tare în războiu, păn' la moarte apărându-se; dar fiind călcaţi de mulţimea turcilor, au rămas biruiţi, dar mai mare pagubă au păţit turcii că au biruit, decât moldoveanii fiind biruiţi, că din moldoveani **[65ᵛ]** numai 200 au perit, iar dintră turci mai 30 000 au perit[(2)], cât să înălbisă locul de trupurile celor periţi. Întru acea bătaie au căzut Stefan-Vodă de pe cal, ci Dumnezeu l-au păzit de nu s-au vătămat, nici au venit în mâna vrăjmaşilor. Moldoveanii şi după această biruinţă a turcilor tot n-au dejnădăjduit, ci, gata de bătaie, aştepta vreame şi căuta loc unde să se mai lovească cu turcii.

Însă turcii să temea acum a mearge spre strâmtori, ci s-au întors spre Suceavă prădând <ş>i arzind toate. Iar fiindcă pe un<d>e meargea hrană nu găsea, au început a slăbi şi afară de

---

[83] De remarcat scrierea diferită a cuvântului-custode: la [63ᵛ] – **лешаскъ** = „leşască", iar la [64] – **лешѣскъ** = „leşească".

[84] Urmează, şters, „au omorât".

[85] Metonimic, singularul pentru plural.

[86] „Vreame" se repetă.

foamete i-au lovit şi ciuma, care trei mari rău**[66]**tăţi, războiul, foametea şi ciumea[87], foarte tare necăjea şi amistuia pe turci şi n-avea altă uşurare, fără numai de la Radul, domnul muntenesc, carele îndemnasă pe turci să vie asupra lui Stefan-Vodă; de la acesta avea bucate şi mâncare şi întru toate ajutorinţă. Aşea, turcii, temându-se mai mult a rămânea în Moldova, s-au dus în Ţara Turcească(3).

Stefan-Vodă după aceaea au poruncit de au strâns trupurile moldoveanilor celor morţi în bătaie şi au zidit o besearică întru pomenirea acelor suflete.

Într-aceaea, Stefan îmbărbătându-să, au alergat cătră Dunăre să ajungă pe turci, ci turcii, spăriindu-să, au lăsat prada ce luoasă din Moldova şi robii şi iute au trecut Dunărea.

Împăratul turcesc, după ce au ieşit din Moldova, au trimis soli şi daruri la Cazimir, craiul leşesc mulţemindu-i că n-au dat ajutoriu lui Stefan-Vodă; aşea au făcut şi **[66v]** hanul tătărăsc, căutând a avea pace cu Cazimir, craiul leşesc, care lucru şi împăratul turcesc şi hanul tătărăsc îl făcea, pentru că să temea să nu cumva să li să scoale asupră-le craii şi domnii creştineşti.

Întru acest an, Stefan-Vodă au avut bătaie în Ţara Muntenească cu Radul-Vodă, carele au fost aţiţetoriu de păgâni asupra creştinilor. Deci Radul-Vodă de frica lui Stefan au fugit în Ardeal, la Braşov, de unde cetăţeanii Braşovului, temându-se să nu paţe vreo nevoie de la Stefan-Vodă pentru că au primit pe Radul-Vodă, **[67]** pentru aceaea, prinzind pe Radu-Vodă l-au dat în mânile lui Stefan-Vodă, carele lui Radu-Vodă i-au tăiat capul şi în locul lui au pus domn Ţerii Munteneşti pe Vlad Ţepăluşe, carele într-acelaşi an, în bătaia ce au făcut Stefan cu turcul <la> Totruşiu[88], pe carele împăratul turcesc îl rânduisă să cârmuiască Ţara Muntenească după perirea lui Radu-Vodă, într-acea bătaie, Vlad-Vodă, din vicleşugul unui slugitoriu al său, au perit şi în locul lui au pus Stefan-Vodă domn Ţerii Munteneşti pe Vlad Călugărul, cum am zis în partea 5, § 10(4).

În anul 1483 au început Stefan-Vodă a zi<di> cetatea la târgul Romanului, carea să cheamă Smeredova(5). **[67v]**

§ 14
Alte bătăi a lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei

În anul 1484, sultan Baiazet, împăratul turcesc, cu mare oaste au întrat în Ţara Moldovei şi au bătut Chiliia şi Cetatea Albă. Acolo să zice că au fost Vlad Călugărul, domnul muntenesc, cu munteanii, ajutând pe turci, adecă Vlad au dat mulţemită lui Stefan-Vodă că l-au făcut domn Ţerii Munteneşti. Iar în 14 a lui iulie au luoat turcii cetatea Chiliia, apoi în 5 zile a lui avgust[89] au luoat şi Cetatea Albă(1) şi ar fi luoat turcii şi alte cetăţi, de vreame ce Stefan-Vodă cu puţini ai săi la câmp nu îndrăznea să iasă asupra atâta mulţime de turc, ci trăgea tot la loc strâmt, unde să nu-l **[68]** poată încungiura mulţimea turcilor. Însă văzind turcii ajutoriul ce venisă lui Stefan-Vodă din Ţara Leşească […][90]

Într-aceaea, Cazimir, craiul leşesc, auzind că turcii au luoat aceale doao mai sus-zise cetăţi, au întrat în grije, ca nu cumva Stefan-Vodă, văzind putearea cea mare turcească şi cunoscând slăbiciunea sa, să închine Ţara Moldovei la turci şi să se împrietenească cu ei şi aşea

---

87 Scris ч҃ѡѣ.

88 Vezi scrierea cuvintelor *Trotuş* şi *Trotuşan*, în acest tom, la paginile: [48v], [59], [139], [139v], [140v].

89 Scris аѵг҃ст.

90 Fraza a rămas neterminată. Urmează, şters: „după ce au luoat aceaste doao mai sus-zise cetăţi, au întrat în grije Cazimir, craiul leşesc”.

să se strice prieteşugul cu leaşii. Pentru aceaea au poftit craiul leşesc pe Stefan-Vodă ca să se întâlnească amândoi şi să grăiască de ceale spre folosul ţerii, făgăduind lui Stefan ajutoriu de va rămânea în prieteniia cu leaşii, care lucru înţelegându-l Stefan-**[68ᵛ]**Vodă, au mers în Ţara Rusască la Cazimir, craiul leşesc, şi au jurat că-i va fi credincios şi făr' de ştirea şi voia craiului nici un războiu nu va face, nici pace, pentru care lucru foarte bucurându-să craiul, au făgăduit şi el despre partea sa că va da ajutoriu lui Stefan-Vodă la lipsele şi la trebile lui; şi aşea Stefan, bine dăruit de craiu, s-au întors în ţara sa(2). Însă până a face aceastea Stefan-Vodă cu craiul Cazimir, Hroit cu turcii au întrat în Moldova şi au mers pân' la Suceavă, carea în 19 a lui septemvrie o au şi ars. De acolo s-au întors, prădând şi arzind ţara.

Întru aceştaşi an, după ce au scos Stefan-Vodă pe vrăjmaşi din ţară, deaca s-au răcit vreamea şi caii turceşti au slăbit, în 16 zile a lui noiemvrie au lovit Stefan-Vodă pe Malcoi la Catlaguba[91], **[69]** de au potopit mai toată oastea turcească(3). Într-acea bucurie, întorcându-să Stefan-Vodă acasă la Suceava, au pus alt arhimandrit la Mânăstirea Putnei, că cel mai dinainte murisă în 9 zile a lui octomvrie(4).

În anul de la Hristos 1492, au murit Cazimir, craiul leşesc, şi în locul lui au rămas craiu Vladislav, feciorul lui; iar împuternicindu-să mai tare Albert(5), s-au coronat el craiu leaşilor.

În anul 1494, venit-au Hroit cu oaste de la unguri asupra lui Stefan-Vodă, căruia ieşindu-i înainte Stefan-Vodă pe Sireat, la Şcheaie, şi dându-i războiu vitejeaşte, într-o luni, martie în 6 zile, au perdut Hroiut războiul şi oastea şi mai pe urmă şi capul, însă cu mare primejdie a lui Stefan-Vodă, că **[69ᵛ]** s-au pornit calul cu dânsul de au căzut jos de pe cal, cât puţin de n-au căzut în mânile vrăjmaşilor săi. Iar pe H<r>oiut prinzindu-l viu Stefan-Vodă, i-au tăiat capul(6).

În anul 1490 au murit Matiiaşiu, craiul unguresc, şi Ioan, împăratul muscăcesc(7).

În anul 1496 au murit Alexandru, feciorul lui Stefan-Vodă, şi l-au îngropat în Mânăstirea Bistriţa, lângă strămoşul său, Alexandru-Vodă(8). **[70]**

§ 15
Bătaia lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei, cu Albert, craiul leşesc

După ce Albert s-au încoronat craiu leaşilor, au venit la el fraţii lui, adecă Ladislav, craiul ungurilor şi al boemilor, şi Alexandru, cnezul Litvei, şi la Leopol s-au întâlnit unii cu alţii, unde au avut întră sine vorbă de taină, sfătuindu-se aceşti fraţi(1) cum să râdice oaste asupra turcilor şi ce mijloc mai bun ar afla. Acolo au pomenit şi pentru Stefan-Vodă să-l scoaţă din domnie şi să puie pe frate-său Sighismund. Spre această oştire (că vedea că făr' de oştire nimic nu vor isprăvi), Albert, **[70ᵛ]** craiul leşesc, au tras şi pe fratele său Alexandru, cnezul Litvei, şi pe Ioan Tifenie, maghisterul prusilor, şi pe Conrad, cnezul Mazoviei, şi pe fratele său Sighismund, pe carele voia să-l puie domn Ţerii Moldovei în locul lui Stefan-Vodă. Deci au poruncit la toată şleahta leşască şi prusilor şi pomeranilor şi Slonscăi ca în luna maiu să se afle toţi purceşi şi strânşi la Leopol; afară de acestea, multă oaste pe bani au adunat. Şi au trimis soli şi la Stefan-Vodă, făcându-i ştire că să gată asupra turcilor, îndemnând şi pe Stefan-Vodă ca după detoriia creştinească şi după vechile aşezământuri ceale mai înainte vreame legate cu craii leşeşti şi cum că vrea să-i răscumpere Chiliia şi Cetatea Albă, care le luoasă turcii de la Stefan-Vodă. **[71]** Şi după ce au trimis cu aceastea solii săi la Stefan-Vodă, el au şi pornit cu frate-său Sighismund şi cu oastea ce avea în leafă şi, sosind la Primislea(2), au aşteptat câteva

[91] Numele este scris astfel de Micu; de fapt, *Cătlăbuga*.

zile ca să vie şi ceaealaltă oaste. Acolo l-au ajuns şi Creslav din Curonva, canţelariul şi episcopul Coiavului[3], trimişi de Frideric cardinalul la craiu (că acum să descoperisă vicleşugul lui Albert craiului asupra lui Stefan-Vodă), carii au zis craiului cu frumoase cuvinte şi cu pricini ca acealea să nevoia să-l abată de la acel sfat făr' de socoteală, îndemnându-l să nu facă bătaie asupra lui Stefan-Vodă. Dar nimic n-au isprăvit, că cu sudălmi au gonit craiul pe acel canţelariu şi pe episcopul Coiavului, zicându-i să-şi păzască liturghiile ca un preot iar nu oastea, că, de-ar şti că ştie că**[71v]**meaşa sfaturile lui, o ar arde în foc.

Alexandru, cnezul Litvei, pe ascuns, aşezasă cu frate-său craiul cum că el cu oastea Litvei va trage la Moldova pe la Breslav şi pe la Soroca şi aşea Alexandru, cu oastea sa, au pornit pe altă parte. Iar deaca au sosit la apa Buhului, l-au întrebat boiarii Litvei unde merg, neştiind ei nimic de acel sfat a lui. Alexandru, cnezul Litvei, au poftit pe boiarii Litvei să nu bănuiască, căci nu le poate descoperi secretul căilor, fiindcă Albert craiul au răspuns leaşilor că, de ar şti cămeaşea lui sfatul acesta, o ar arunca în foc, că trebuie să ţie ascuns sfatul fratelui său, craiului Albert. Cu acest răspuns al lui Alexandru cnezului turburându-se boiarii Litvei, au răspuns într-acest **[72]** chip: „De vreame ce tu ascunzi de cătră noi sfatul socotealelor tale, noi mai departe de aici cu tine nu vom mearge şi necăiri nu ne vom oşti". Şi aşea, neputând Alexandru să facă destul sfatului celui ascuns al fratelui său Albert, au trimis într-ajutoriu lui Albert pe Stanislav Petrovici Chişca, marşalul său, şi cnezul Simeon Ivanovici cu vro câteva mii de oameni aleşi.

Stefan-Vodă cu mare bucurie au primit pe solii craiului Albert, carii, după ce s-au întors la craiu, au spus craiului cum că Stefan-Vodă această oştire asupra turcilor, vrăjmaşilor a toată creştinătatea, foarte bucuros o au primit, făgăduind că va griji de hrană pentru oastea craiului şi însuşi cu oştile sale să va uni cu ale craiului, numai să pornească întâiu craiul în jos spre Cetatea **[72v]** Albă şi spre Chiliia.

Iar boiarii ungureşti, cunoscând că leaşii umblă să ia Ţara Moldovei de tot supt stăpânirea sa, îndată prin solii săi dau de ştire lui Stefan-Vodă să aibă grije de sine, că Albert, craiul leşesc, nu asupra turcilor gată oaste, ci asupra lui, ca să puie pe frate-său Sighismund domn Moldovei. Aşa, Stefan-Vodă cunoscând vicleşugul lui Albert, craiului leşesc, au început a să păzi şi a avea grije de sine şi îndată prin iscoade au cercat adevărul sfatului lui Albert. Iar Albert, la Leopol, făcând căutare oştilor sale, la sfârşitul lui iunie au pornit drept spre Ţara Moldovei, unde îndată li s-au arătat seamne reale că: un nebunatec, anume Eropa[4], striga prin Leopol că merg leaşii la perirea sa; calul cel povodnic şi mai ales al **[73]** craiului au căzut şi în puţinea apă s-au înecat; supt cort au detunat un şleaht şi 12 cai; preotul, făcând liturghie, au scăpat de pe prestol tainele. Aşea scrie Vapovie, Mihovie şi Belschie[5], tustrei scriitori leaşi.

Stefan-Vodă, acum depl<i>n cunoscând vicleşugul lui Albert şi văzind că nu trage cu oastea spre Cameniţă, de unde i-ar fi calea mai dreaptă şi mai aproape la Chiliia şi la Cetatea Albă, ci trage cătră Pocutiia, şi mai cu grije s-au făcut despre sine. Aşea, îndată au trimis credincioşi soli ai săi din boiarii ţerii, pe Tatul[6] logofătul şi pe Isaac vistiiarnicul, la craiu, întrebându-l: cu mijloc prietenesc au cu vrăjmăşie trage craiul oştile sale toate cu sine spre Moldova? Că, de mearge asupra turcilor, mai direaptă cale au avut pe airea şi, cum **[73v]** au spus solilor crăieşti, cum că la marginea Ţerii de Jos au adus hrană de ajuns oştii crăieşti şi însuşi e gata să vie acolo într-ajutoriu, numai să fie stătut craiul cu oştile sale la hotarul Ţerii Turceşti. Ci aceşti soli a lui Stefan-Vodă n-au cunoscut vicleşugul craiului, cum că umblă cu înşelăciune. Craiul pe soli cu bucurie i-au primit şi darurile ceale trimisă de la Stefan-Vodă şi le-au dat răspuns cum că mearge asupra turcilor şi cu acest răspuns s-au întors solii lui Stefan. După aceaea, craiul şi el au trimis soli la Stefan-Vodă, carii să întărească răspunsul său cel dat

solilor lui Stefan-Vodă, apoi craiul s-au întors cu oastea sa spre Pocutiia. Deci înţelegând Stefan-Vodă că craiul să apropie cu oastea sa la marginile Moldovei, de nou au trimis soli la craiu, iarăşi pe Tatul logofătul şi pe Isachie vistiiarnicul, cu multe daruri, carii au întâmpinat pe craiu de ceaea parte de Nistru, unde, trecând la satul Mihăliceani(7), **[74]** s-au descoperit vicleşugul craiului. Atunci solii au avut poruncă să zică craiului: de va să facă craiul această oaste asupra lui Stefan-Vodă, nefiind nici o pricină de vătămare, va pune Stefan-Vodă nevoinţă, cât să va căi craiul căci au râdicat sabie asupra lui Stefan-Vodă. Pentru această solie sumeaţă a lui Stefan-Vodă, măniindu-să craiul, au pus la închisoare pe solii lui Stefan-Vodă, în Leopol, şi i-au băgat şi în obezi şi, îndată, neaşteptând oştile Litvei, nici ale pruşilor, nici pe mazuri, s-au pornit ca un vrăjmaşiu asupra Moldovei. Şi mergând la Suceava, îndată de patru părţi au încungiurat cetatea şi au început tare a o bate(8), nădăjduind că moldoveanilor li se va fi urât cu Stefan-Vodă, pentru atâta războaie ce făcusă mai înainte cu turcii, cu tătarii şi cu ungurii, şi vor veni de se vor închina lui. Ci s-au smintit Albert în socoteala sa (precum mai de multe ori pre cei sumeţi şi măreţi îi amăgeaşte norocul), că **[74v]** măcar că au avut Albert craiul 80 000 de ostaşi războinici, pe carii leaşii îi cheamă cumputovi, afară de altă mulţime de oaste, carea să număra 40 000, afară de altă tabără de 30 000(9), iar cetăţeanii din Suceavă tare să apăra şi unde zioa glonţurile puşcăturilor de tunuri spărgea zidul cetăţii, cetăţeanii peste noapte le astupa cu pământ şi cu scânduri şi cu peatră, că Stefan-Vodă de cu bună vreame grijisă ca să fie de toate în cetate. Deci aşea câtăva vreame au stătut leaşii împregiurul cetăţii Suceavei. Iar Stefan-Vodă, ieşind din Suceava spre Târgul Romanului cu toată oastea sa, acolo degrab au strâns toţi ostaşii săi, având ajutoriu şi de la turci şi de la munteani şi de la unguri, că şi craiul unguresc îi trimeseasă 2 000 de săcui.

Deci în 26 a lui avgust[92], după ce au venit vodă din Suceava, nu da câmp leaşilor, că, pe unde să răschira leaşii ca să **[75]** prade, oamenii lui Stefan-Vodă, unde-i prindea, acolo-i şi omora; şi aşea strâmtorisă pe leaşi, cât nici din tabără nu cuteza să iasă. Leaşii, văzindu-se într-atâta strâmtoare, întâiu în taină, iar apoi aiavea prin tabără a striga şi a grăi de rău pe craiul lor şi striga să-i lasă craiul să se ducă la căsile sale, fiindcă de toate părţile sânt cuprinşi de lipsă, că sfârşisă bucatele şi hrana cailor şi striga zicând că nici litvanii, nici prusii nu au venit întru ajutoriu; maghistrul prusilor, Tefenie, rămăseasă bolnav în Leopol, unde au şi murit. Iar Stefan-Vodă au trimis de ţinea toate căile şi drumurile, de nu lăsa nici despre Ţara Leşească, nici de airea să vie leaşilor nici hrană, nici ajutoriu; şi leaşii, încă făr' de nădeajde fiind că vor păţi atâtea nevoi cu craiul său, nu socotisă mai înainte să se fie întărit luând sama de locuri pe unde ar treace şi le-ar fi mai lezne şi făr' de grije de a duce hrană. Şi aşea, **[75v]** întru aceaste strâmtori aflându-se leaşii cu craiul lor, bătând cetatea trei săptămâni şi zioa şi noaptea, dar făr' de nici un folos a lor, iată veniră soli de la Vladislav, craiul unguresc, fratele lui Albert, craiului leşesc, la Albert, craiul leşesc, în tabără, carii mijlocea pace întră Stefan-Vodă şi întră craiul Albert. Primit-au Albert bucuros pacea (că la ce strâmtoare era, i-au căutat a primi), fiind atunci şi bolnav de friguri şi văzind şi mare scădeare dintru cârmuirea sa în oastea sa. Iar neputându-să tocmi în punturi, că Vladislav, craiul[93] unguresc, silea să facă pace întemeiată întră Albert şi întră Stefan-Vodă, temându-să ca să nu să închine Stefan împărăţiei turceşti şi să facă atunci mare stricare ţerii şi crăiei leşeşti, însă au făcut întră dânşii pace pân' la o vreame, până când să va face pace statornică. Iar **[76]** întru această pace, supt Suceava făcută, s-au aşezat ca să se întoarcă craiul cu oştile sale pe unde au întrat în Moldova. Deci leaşii îndată au purces, lăsind

---

[92] Scris ѧѵгѹст. Urmează, şters, „au dat Stefan năvală preste leaşi şi i-au râsipit, iar…".

[93] Urmează, şters, „silea".

cetatea Suceavei, şi de acolo craiul Albert îndată au răpezit la frate-său Alexandru, cnezul Litvei, carele era la Braslav de diregea cetatea, făcându-i ştire să nu mai ostenească oştile Litvei. Şi îndată au poruncit craiul de au strigat prin tabără cum că s-au făcut pace cu Stefan-Vodă şi leaşii să întorc la căsile sale. Şi aşea, în 19 zile a lui octomvrie, joi, au purces craiul de la Suceavă cu leaşii.

Iar Stefan-Vodă, văzind că leaşii pe altă cale, nu pe unde venise, să întorc, au trimis solii săi la craiul Albert, zicându-i să se întoarcă pe calea pe carea au venit, aducându-i aminte că calea pe carea au purces nu va fi aşea largă ca aceaea pe carea au venit, că aceasta pe carea **[76v]** au purces iaste plină de pădure deasă şi deluroasă şi cu stânci şi rupturi de piiatră şi astupată de leamne şi trebuie să aibă craiul grije, ca să nu-i facă ţăranii vreo sminteală, ştiind că leaşii sânt un neam gros şi neascultători şi să nu facă ceva ţăranilor, ca să-i întărâte prin păduri sau să vrea a-şi[94] izbândi pagubele şi a-şi apăra căsile; toate aceastea prin soli le-au arătat lui Albert Stefan-Vodă, aducându-i aminte şi aşezământul păcii cum s-au aşezat: să se întoarcă pe unde au venit şi au întrat în Ţara Moldovei. Să vedea dintru aceastea că Stefan-Vodă voia binele leaşilor, ca să se întoarcă în pace şi să nu dea de nici o primejdie, mergând pe cale largă şi bună, măcar că Mihovie, în cartea 4, cap. 75, şi Belschie şi Vapovschie, scriitori leaşi, scriu că vicleşugul lui Stefan-Vodă au fost râsipa şi stricarea leaşilor întru acei codri, de carea mai înainte vom grăi. Iar[95] alţi scriitori leşeşti, cum e Cromer, în cartea 30, **[77]** şi Herbat, în cartea 18, şi cronicile ruseşti[(10)] scriu că acea primejdie şi stricare din netocmeala şi din îndărăptniciia leaşilor s-au întâmplat şi din sfatul cel rău al craiului Albert, carele şi acum avea în gând să înşeale pe Stefan-Vodă şi să-l scoaţă din domnie. Deci zicea craiul cătră leaşi: nu trebuie a asculta de cuvintele lui Stefan, carele umblă cu vicleşug, ca oastea leşească să nu-i prade şi pe acolo ţara (că adevărat, detoriia lui Stefan era să-şi păzască şi să-şi apere ţara, carea mai rămăseasă nestricată de oştile leşeşti).

Deci meargea leaşii, cine cum şi pe unde putea. În al patrulea conac au sosit craiul la un codru foarte des, care cuprindea doao miluri de loc; codrul acesta să chiiamă Codrul Cozminului. Drumurile era noroite[96], dealurile stânci şi pietri rupte. Nenorocitul craiu au poruncit leaşilor să bage întâiu **[77v]** carăle, care făr' de nici o scădeare au trecut. După aceaea, a doa zi, au întrat craiul cu curtea sa, apoi după el şlahta, adecă boierimea a aceii mari şi a aceii mici Ţeri Leşeşti, şi rusimea, făr' de rânduială şi făr' de tocmeală, făr' de arme, că armele trecuse cu carăle înainte, meargea făr' de grije, umbla prin pădure; mai pe urmă venea leficiii sau ceaealaltă oaste. Deci au venit păn' la mijlocul codrului carăle crăieşti şi alte cară şi greimi[97]; atunci, iată: ţăranii, din toate unghiurile pădurii, pedestri, dau glas, fac chiot şi năvălesc asupra taberei crăieşti, taie, împung, străpung[98] şi omoară pe leaşi strigând: „Ucide! Ucide! Daţi pe moarte!" Aşea, răsipesc carăle, îi împrăştie, îi jecuiesc, îi desbracă şi oboară copacii asupra leaşilor, că mai înainte ţăranii tăiasă copacii de-i lăsase abiia înţinaţi, cât, numai

---

[94] Cuvântul se repetă în ms.

[95] Urmează, şters, „Cromer".

[96] La N. Costin este „năruite, închisă" (vezi COSTIN 1976, p. 130).

[97] La COSTIN 1976, p. 130: „altele cu greime".

[98] La Costin este „dau glas şi năvală asupra taberii crăeşti, tae, împungu şi omoară pre leşi, strigând: ucide! ucide!" (COSTIN 1976, p. 130) Plasticitatea imaginii este augmentată de Samuil Micu prin adăugarea verbului *a străpunge*. Faţă de *a împunge* „a înfige un obiect ascuţit în cineva sau în ceva", *a străpunge* aduce un plus de expresivitate prin trăsătura de sens „răzbătând în partea cealaltă". De altfel, Micu intervine şi în alte puncte ale acestei descrieri, adăugând de fiecare dată: „fac chiot", pe lângă „dau glas", „daţi pe moarte", pe lângă „Ucide! Ucide!".

puţinel de-i mişcai, cădea cu mare sunet. Unii pe alţii copacii să oborea **[78]** şi cădea peste căi, cât leaşii nici înainte, nici înapoi nu putea păşi. Şi acolo fiind ei întru acea grea nevoie şi altă mai mare nevoie au venit peste ei, că, iată, au numerit şi însuşi Stefan-Vodă, în 26 a lui octomvrie, cu multă şi tare oaste, călăreţi şi pedestraşi, având şi 2 000 de turci şi de tătari, carii cu mare năvală au lovit din dos pe leaşi şi-i bătea şi-i tăia; leaşii cât putea încă să apăra bărbăteaşte, dar fiind făr' de rânduială şi nici hătmanii, nici r<o>hmaistrii, nici stegarii, nici alte seamne de oaste, nici auzea, nici vedea şi de huiet şi de ţipăt şi de rânchezăturile cailor şi de căzăturile copacilor şi de trăznitele leamnelor şi de răsunetul codrului şi de sunetu puştelor şi de loviturile armelor nu să putea auzi unul pe altul, care toate în codru şi într-o pădure aşea mare răsunând mai groaznice să par. Mai pe urmă[99], leaşii carii mai rămăsea**[78v]**să abiia-abiia au ieşit şi s-au făcut tabără, ci şi acolo i-au încungiurat oştile lui Stefan-Vodă, cât acum perduse toată nădeajdea a mai putea scăpa vii. Numai cătră ceriu căuta; unii striga de ajutoriu la icoana Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu ce-i la Censtohov(11), alţii striga sfânta cruce, alţii să făgăduia la mormântul Sfântului Iacov, numai să poată scăpa dintr-acea nevoie amară, dar nu-i îngăduia moldoveanii până acolo, ci de toate părţile îi bătea, îi tăia şi-i omorea, până de la o vreame le-au trimis craiul ajutoriu pe slujitorii curţii sale, carii după ce au ieşit din pădure de nou au aţiţat bătaia cu oamenii lui Stefan-Vodă cei din pădure, pe carii lăsasă Stefan bătuţi; carii mai era în viiaţă şi putea, lăsind toate ce avea, cine încătro au putut fugea, până ce cu multă frică şi osteneală abiia au scăpat unde era craiul şi au ieşit la sat la **[79]** Cozmin, unde craiul, şezind pe loc, a doa zi au aşteptat pe cei scăpaţi şi rătăciţi prin păduri, ca să se adune la un loc. Dară foarte mulţi din tabăra leşască şi rusască au perit, unii tăiaţi, alţii vii au fost prinşi. Scriu cronicarii leşeşti că cu leaşii şi cu ruşii cei prinşi tirăneaşte au făcut Stefan-Vodă, că pe unii îndată i-au omorât, iar pe unii să zice că i-au prins în ham şi au arat cu ei un loc mare în care au sămănat pădure, carea pădure, după aceaea, moldoveanii o au chemat Pădurea Roşie, iar leaşii şi ruşii o au numit Pădurea Sângelui. Mulţi dintră leaşi au căzut robi şi în mâna turcilor şi a tătarilor carii venise ajutoriu lui Stefan-Vodă şi mulţi au perit[100], dintră carii mai aleşi era Nicolae Grabeadin Ticinschi, voievodul Ţerii Ruseşti, şi Gavriil Ticinschi din Maroviţă moşean, şi Avenie Hierbor(12) au perit stând bărbăteaşte la războiu; iar Ianuş, feciorul lui Zbievgnev, fu dus de turci în robie în Ţara Turcească, de unde, mai pe urmă, scăpând, s-au întor<s> în Ţara Leşască (1)(13). **[79v]**

Iar după întâmplările aceastea, leaşii, făcându-se mai înţelepţi şi tocmind oastea în rânduială, au purces de la codru, dar tot nu putea mearge în bună pace, de vreame ce moldoveanii din toate părţile îi pişca; că într-o noapte, fiind vânt mare şi bătând spre tabăra leşască, moldoveanii au aţiţat un pârjol mare, de mergea arzind iarba asupra taberii leşeşti; şi s-ar fi aprins tabăra, de nu curând ar fi cosit leaşii iarba împregiurul taberii. Atunci, iată au venit şi 600 de mazuri trimişi într-ajutoriu craiului de la cnezul Conrad şi cu un polcovnic de a cruţigherilor, de carii înţelegând Stefan-Vodă, au trimis asupra lor oaste 3 000 cu Boldul vornicul, pre carii în 29 a lui octomvrie i-au lovit dincolo de Prut, la un sat ce-i zic Lănţeşti, **[80]** şi acolo i-au înfrânt pe aceia oastea lui Stefan-Vodă(14). Deci au apucat malul Prutului oastea lui Stefan, puind nevoinţă la trecătoare să râsipească de tot pe oastea leşească. În 29 a lui octomvrie au sosit şi craiul la Cernăuţ, unde trei zile au şezut cu tabăra, iar leaşii tot să slobozea pe aproape de apuca pradă din ţară, ci puţini să înturna, că-i prindea oamenii lui Stefan-Vodă.

---

[99] Urmează, şters, „abiia, abiia".

[100] Segmentul „şi mulţi au perit" este suprascris de Micu.

Deci când era craiul cu oastea la Cernăuţ, s-au făcut veaste întră leaşi cum că s-au strâns oastea lui Stefan-Vodă şi de nou vine asupra leaşilor. Craiul foarte tare s-au spăriiat auzind această veaste şi într-ascuns era să fugă şi să lasă oastea; leaşii, înţelegând voia craiului, credea că acum au fugit craiul şi începusă toţi a-şi lega pe cai ce avea, gătindu-să de fugă, **[80ᵛ]** că-i străbătusă frica lui Stefan-Vodă şi era să-şi lasă carăle cu toate, iar craiul, măcar că era bolnav şi slab, au ieşit şi s-au arătat oştii, să-l vază că n-au fugit şi oblicind că nu vine Stefan-Vodă cu oaste asupră-le, au poruncit de, cu lămpaşe noaptea prin tabără, au umblat de le-au vestit că nu vine Stefan-Vodă şi i-au îmbucurat îmbărbătându-i şi au trimis craiul şi pe frate-său Sighismund de au umblat pe la corturile boiarilor şi aşea abiia s-au potolit acea veaste(15).

A doa zi după acea veaste, când era să purceazăă craiul, iată au numerit câteva mii de oaste[101], călăreţi litvani trimişi de Alexandru, cnezul Litvei, fratele craiului, pe carii văzindu-i leaşii cu craiul împreună, toată oastea leşască s-au bucurat. Litvanii aceştea, după ce au venit, au cerut de la **[81]** craiu să-i lasă să prade în Moldova. Dar craiul nu i-au lăsat, zicând că-i bolnav şi pentru boala să grăbeaşte la ţara sa. Iar adevărul pentru ce nu-i lasă a prăda era frica de Stefan-Vodă, ca să nu-l mai întărâte. Aşea, mai pe urmă, cu puţină oaste[102] au trecut în Ţara Leşească, la Sneatin, unde îndată au slobozit oştile, ca din robie, pe acasă. Şi litvanii s-au dus la Braslov(16).

Stefan-Vodă nu s-au îndestulat cu această biruinţă carea au făcut asupra leaşilor, ca cum nu şi-ar fi răscumpărat destul toate pagubele ceale făcute de leaşi şi vrând mai mult să-şi izbândească, în celalalt an, la începutul primăverii, au întrat cu oştile sale, având şi tătari şi turci, şi au prădat Podoliia şi Ţara Rusască, în lung şi în lat prădându-le; şi groază şi frică nespusă **[81ᵛ]** au pus pe toată crăiia leşească, că nime nu putea să stea asupra lui Stefan-Vodă, ci toţi, gata de fugă, care încătro vedea cu ochii fugea, de era plini codrii şi munţii de fugiţi. Şi pe mulţi bărbaţi, muieri şi prunci, ajungându-i pe cale, au robit Stefan-Vodă, din carii mulţi au ajuns robi pe la Dobrojea, pe la Machedoniia şi în oardele tătărăşti şi mulţi şi peste mare. Scos-au Stefan-Vodă multe turme de tot fealiul de dobitoace din Ţara Rusască şi ca la 100 000 de robi de ruşi au aşezat în Ţara Moldovei, de şi păn-astăzi trăiaşte limba rusască în Moldova. Prins-au şi au ars Stefan-Vodă Primislea, Radomna, Iaroslava(17), Prevorschi şi Buceul şi alte oraşe şi sate multe au prins şi au ars şi au prădat Stefan-Vodă. Numai un lucru au făcut leaşii pe acea vreame şie de folos, că, de frica lui Stefan-Vodă, au întărit **[82]** Cracoviia despre amează̦zi cu başte, cu ziduri şi cu şanţuri şi au slobozit pe supt cetate apa Rudava. Aşea Stefan-Vodă plin de dobânzi şi de prăzi s-au întors la Suceava(18).

Albert, craiul leşesc, vrând să-şi izbândească atâta pradă şi stricăciune ce-i făcusă Stefan-Vodă, de nou au strâns oaste şi întrând în Moldova au început a strica şi a prăda ţara păn' la târgul Botoşeani, de care lucru prinzind de veaste Stefan-Vodă, îndată au strâns oştile sale şi cu cine avea cu ai săi au ieşit înaintea aceii oşti leşeşti şi le-au dat războiu la Botoşeani şi au bătut pe leaşi, carii apoi s-au întors în ţara lor.

În anul 1499 au aşezat întră sine Albert cu Vladislav frate-său, craiul unguresc, şi cu Alexandru, marele **[82ᵛ]** cnez al Litvei, cu mare legătură, văzind râsipele şi prăzile olatelor sale despre turci, ca la nevoie şi la războiu să se ajute unul pe altul. Şi de ar simţi că vreunul dintră ei pe ascuns face ori pace, ori bătaie cu turcii, să nu-l lasă, iar de nu ar vrea să facă după sfatul cel de obşte, atunci ceştealalţi să nu fie detori a-l ajuta pe acela(19).

---

[101] Sintagma este preluată întocmai de la N. Costin (vezi COSTIN 1976, p. 132), unde *oaste* (înv.; cu sens colectiv) înseamnă „oşteni".

[102] Scris iniţial „puţine oşti", apoi corectat „ă" peste „e" şi tăiat „oşti".

Stătut-au mijlocitori de pace întră Albert, craiul leşesc, şi întră Stefan-Vodă, domnul moldovenesc, solii lui Vladislav, craiului unguresc; şi Stefan-Vodă, aducându-şi aminte şi de prieteşugul care l-au avut cu craiul Cazimir, tatăl craiului Albert, s-au împăcat atunci cu Albert, craiul leşesc, şi au făcut legătură şi aşezământ ca toată răutatea **[83]** şi strâmbătatea, carea unul altuia au făcut, să fie iertată. Asupra turcului[103] ajutoriu unul altuia să dea, pe vrăjmaşii lui Stefan-Vodă carii umblă să-i ia domniia Moldovei şi fug în Ţara Leşească să-i dea lui Stefan-Vodă cându-i va ceare. Craiul leşesc priiatinilor lui Stefan-Vodă să fie priiatin şi vrăjmaşilor lui Stefan-Vodă să fie vrăjmaşiu, aşijderea şi Stefan-Vodă priiatinilor lui Albert, craiului leşesc, să fie priiatin şi vrăjmaşilor lui să fie vrăjmaşiu. Boiarii şi alţii, carii pentru frica turcilor vin în Ţara Leşească, să se primească şi să le fie slobod oriunde vor vrea să şeazǎ şi când vor vrea, făr' de nici o împedecare, să le fie slobod a să întoarce în Moldova. De s-ar întâmpla cumva, carea Dumnezeu să ferească, ca turcii **[83v]** să scoaţă din Moldova pe Stefan-Vodă sau pe vreun următoriu a lui şi acela ar veni în Ţara Leşească, să aibă acolo scuteală şi cuvioasă cinste şi craiul leşesc cu toată putearea sa să se scoale şi să-l ajute ca iarăşi să-şi ia scaonul şi domniia ţerii şi să-l aşează în domnie. Domnul moldovenesc şi craiului leşesc şi celui unguresc, când vor avea bătaie cu turcii, singur cu toată putearea sa să meargă într-ajutoriu; iar de cumva, pentru boala, nu ar putea însuşi mearge, să trimiţă pe feciorul său sau pe alt om harnic. Domnul Moldovii, turcilor, când să oştesc asupra leaşilor sau asupra **[84]** ungurilor, ajutoriu să nu le dea fără de mare silă, când aşea de strânşi ar fi, de n-ar putea face amintrilea. Domnii moldoveneşti foarte bine să ia sama, urechile şi ochii spre turci totdeauna să le aibă deschise şi cu luoare aminte, ca cât ar înţeleage că turcii gândesc şi vreau să facă ceva, ori asupra leaşilor, ori asupra ungurilor, îndată să-i înştireascǎ[104], păzindu-se şi grijindu-se unii pe alţii. Strâmbătăţile care s-ar face la margini despre amândoao părţile să se cearce şi cu buna dreptate să se judece şi să se pedepsască vinovaţii după cuviinţă. Starostiile de la Cameniţă, de la Cernăuţ şi de la Hotin, de s-ar face **[84v]** despre partea acestor staroste vreo strâmbătate, atunci boiari mari să se trimiţă de îmbe părţile, să cearce; şi să fie slobod amânduror noroadelor, adecă şi celor de supt crăiia leşască şi celor din domniia moldovenească, a face negoţitorie unii cu alţii. Şi aceastea toate în scris s-au făcut (2)(20).

În anul 1501 s-au strâns săim[105] sau dietă, adecă adunare de boierimea ţării, în Ţara Leşească, la Petricov, din porunca craiului, la carea adunare au nemerit şi solii lui Stefan-Vodă, cerând pe Petru-Vodă Aaron, pre carele, după aşezământurile ceale legate, poftea să i-l dea în mână, că Petru-Vodă de mult era pribeag în Ţara Leşească, cum s-au zis mai sus. Iar pentru aceaea au cerut Stefan-Vodă pe Petru, că simţisă acum că Petru pe mulţi boiari leşeşti au tras în partea sa, de-i îndemna să râdice oaste asupra lui Stefan-Vodă. Craiul au făcut **[85]** sfat ce să facă, că să dea pe un om nevinovat, carele s-au plecat crăiei, să părea un lucru tirănesc, să ţie iarăşi pe vrăjmaşul lui Stefan-Vodă era împrotiva aşezământurilor păcii făcute. Şi înţelesească craiul din solii lui Stefan-Vodă cum că de nu-l va da craiul, după aşezământul păcii, va râdica războiu pentru el. Craiul pe acea vreame era gata să purcează la pruşi, dar n-au cutezat a lăsa jos cearerea lui Stefan-Vodă, ca să nu-şi lasă vrăjmaşiu în urmă. Şi din sfatul tuturor au aflat să nu dea pe Petru-Vodă, ci[106] au poruncit de au tăiat capul lui Petru-Vodă înaintea solilor lui

---

[103] Metonimic, singularul pentru plural.

[104] Probabil, o creaţie proprie a lui Samuil Micu (prefixul *în-* + *ştire*). La N. Costin, în acelşi loc, este „să dea ştire" (vezi COSTIN 1976, p. 135).

[105] Iniţiativa explicării cuvântului îi aparţine lui Micu. La N. Costin este: „s-au strâns *săim* în Ţara Leşască" (COSTIN 1976, p. 136).

[106] Urmează, şters, „înaintea solilor".

Stefan-Vodă. Şi ca să zică norodul că pe dreptate l-au omorât, au poruncit craiul de au sunat cum că Petru-Vodă au făcut cărţi vicleane; şi aşea au pornit pe solii lui Stefan-Vodă[21]. După aceasta au murit şi Albert, **[85v]** craiul leşesc, şi în urma lui au ales leaşii craiu pe Alexandru, fratele lui, adecă pe cnezul Litvaniei[22].

Stefan-Vodă mult acasă nu putea odihni, măcar de era podagric, dureare de picioare având, de vreame ce[107] el odihna altora o ţinea pagubă a sa, pentru aceaea au întrat în Ţara Leşască cu oaste şi făcând pradă în Pocutiia, o au luoat, zicând că acel ţinut l-au luoat leaşii făr' de nici o cale de la moldoveani[23]. Iar craiul, după ce Stefan au luoat Pocutiia, au făcut sfat cu ai săi şi strângând oaste pe bani, o au trimis în Ţara Moldovei, unde multă pagubă au făcut, pentru carea moldoveanii foarte s-au supărat şi cu toţi s-au rugat lui Stefan-Vodă de au ieşit din Pocutiia, carea iaste un ţinut întră apa Nistrului şi întră munte. Ci mai mult pentru boala picioarelor au ieşit din **[86]** Pocutiia, că slăbisă şi acum nu mai putea face războaie. Deci de la Pocutiia s-au întors la Suceava, unde, văzind că i se apropie sfârşitul zilelor, au chemat pe episcopi şi pe toţi sfeatnicii săi, boiarii cei mari, şi pe alţii carii s-au tâmplat şi le-au arătat că nu vor putea ei ţinea ţara cum o au ţinut el şi, dintră toţi socotind mai putearnic pe turc, au dat învăţătură să se închine turcilor. Şi mai tare slăbind, au murit în 2 iulie 1504[24], după ce 47 de ani şi doao luni şi trei săptămâni au domnit. Şi l-au îngropat ţara cu multă jeale şi plângere în Mânăstirea Putnei, carea de dânsul iaste făcută. Pe Stefan acesta, după moartea lui, moldoveanii l-au poreclit Bun, iar alţii îl cheamă Stefan cel Mare, că cu adevă<rat> mare au fost în lucrurile sale şi vestit de viteaz. La statură mare n-au fost, însă au fost mănios şi grabnic a vărsa sânge (3)[25]. **[86v]**

(1) Despre bătaia aceasta să pot vedea Martinus Cromerus. lib. 30. Herbat lib. 18. Michovius lib. 4, cap. 75. Bilskius, et Vapovskius, toţi scriitori leaşi[26].

(2) Aşezământul de pace întră Albert, craiul leşesc, şi întră Stefan-Vodă, domnul moldovenesc, aşea iaste:

„In nomine Domini Amen.[27]

Nos Joannes Albertus Dei Gratia Rex Poloniae, Supremus Dux Litvaniae, Russiae, Prussiaeque Dominus, et Haeres. Significamus tenore praesentium universis, quibus expedit, eosdem inspecturis, et lectas audituris bonis quibuslibet. Quomodo cum superioribus, et praeteritis temporibus certa inimicitia, et notabilis discordia, notoriumque bellum fuit inter Majestatem Nostram, et Magnificum Stephanum Voievodam Dei Gratia Dominum Terrae Moldaviae, amicum **[87]** sincere Nobis dilectum, Nos interventu Serenissimi Principis, et Domini Vladislai eadem Gratia Hungariae, et Bohemiae Regis Germani nostri charissimi, praefato Stephano Voievodae amico nostro sincere dilecto, eiusque filiis, ac filiorum filiis, bojaris, et subditis ipsorum Terrae Moldaviae, omnes offensas, injurias, et damna, quae nobis his temporibus superioribus fecerat, dimissimus, et dimittimus, ipsique Pacem, et treugam perpetuam concedimus, et relinquimus pro omnibus praedictis, et aliis quibusvis praeteritis damnis, offensisque, et injuriis, quae Nobis, et nostris subditis in antea usque in hactenus fecit. Et similiter in Nostram Majestatem, et Illustrissimos Principes Dominos Alexandrum eadem Gratia Magnum Ducem Litvaniae, et Ducem Sigismundum Germanos nostros carissimos, et Stephanum Voievodam amicum nostrum sincere Nobis dilectum, et ex utraque parte nostros Successores debet esse pax perpetua. Itaque amodo, et in antea Stepano Voievodae, et filiis successoribusque, et subditis ipsius erit integrum, et securum ut vi**[87v]**verent, et dominarentur in Terra Moldaviae, sine quovis nostro impedimento, et similiter sine impedimento

[107] În text: „cel".

praedictorum Principum Alexandri, et Sigismundi Ducum, et filiorum, successorum, et subditorum nostrorum. Nos Rex praefatus cum praefatis Germanis nostris, ac omnibus archiepiscopis, episcopis, praelatis spiritualibus, omnibusque consiliariis, et subditis nostris juramus, ac promittimus Stephano Voievodae amico nostro sincere dilecto, et filiis ejus, et subditis suis in Terra Moldaviae, per Deum unum, et genitricem ejus, ac sub nostra fide Christiana, Germanorumque nostrorum praedictorum, ac omnium archiepiscoporum, episcoporum, omniumque praelatorum, et consiliariorum nostrorum, quia amodo, et in antea cum praefato Stephano Voievoda amico nostro sincere dilecto et filiis ejus, ac filiorum filiis, et boiaris, ac omnibus subditis eorum Terrae Moldaviensis pro praedictis omnibus offensis, et damnis, et aliis quibuscumque damnis, injuriis, et offensis, sub quocumque tempore factis usque in hunc diem debemus habere, et servare perpetuam, inviolatam, et infractam Pacem, et tranquilitatem; et similiter Stephanum Voievodam, et **[88]** filios ejus, ac filiorum filios eorum, et subditos suos Terrae ipsius Moldaviae ab omnibus inimicis ejus, ab omni parte, gladio, consilio, et hominibus, ac tota potentia nostra semper secundum possibilitatem nostram Nos debemus, et successores nostri debebunt tueri, et defendere, et similiter Stephanus Voievoda, et successores sui<s> cum tota ejus potentia, Nobis Regi, et Regno Poloniae, et successoribus nostris, contra quemlibet inimicum nostrum semper consilio, et auxilio esse debent, secundum eorum possibilitatem. Item promittimus etiam Nos cum Germanis nostris suprascriptis, et omnibus consiliariis praefato Stephano Voievodae filiisque ipsius, ac filiorum filiis, ipsorum boiaris, et subditis eorum Terrae Moldaviae, quod esse debemus amicis ipsorum amici, et inimicis ipsorum inimici. Et simili modo Stephanus Voievoda, et filii ipsius, et filii filiorum eorum, et subditi amicis nostris, et amicis Germanorum nostrorum, et subditorum, et amicorum Terrarum nostrarum esse debent amici, et inimicis nostris ipsorumque Germanorum nostrorum inimici semper. Item nullum inimicum Stephani Voievodae, quicumque inimicus ejus vellet se nominare Dominum Terrae ejus Moldaviae, qui veniret ad Nos, et Terras nostras, aut subditos nostros, aut ad quemcumque alium, qui pertinent ad Regnum nostrum Poloniae, Nos non debemus hujusmodi hominem suscipere, neque locum, **[88ᵛ]** neque victum nullibi in Terris nostris, neque apud aliquem subsitorum nostrorum dare debemus, sed talem hominem ubicumque audiremus, aut in inveniremus in Terris nostris, aut apud quemcumque subditorum nostrorum, nos debemus cum licentiare de Terris nostris, ita quod ulterius in eisdem morari non debeat. Item si continget, quod fugeret aliquis familiarium ex subditis praefati Stephani Voievodae ad Nos, aut ad quemcumque in Terris nostris subditum nostrum, tunc talis apud nos existens quaerere debet Gratiam a Domino suo Stephano Voievodae per se, vel nostram interventionem, et tunc si sibi dimitteret Stephanus Voievoda, eidem debet esse tutum, et securum redire ad ipsum Stephanum Voievodam, et si sibi non dimittet offensam Stephanus Voievoda, tunc Nos talem non debemus servare in terris nostris, nec oculte, nec manifeste. Item promittimus Stephano Voievodae, si contigerit ex aliqua permissione divina quod Deus auferat, quod Stephanus Voievoda ab aliquo hoste potente, cui resistere non posset, expulsus exiret de Terra Sua, sive ad Hungariam, sive ad Regnum nostrum Poloniae, tunc Terrae nostrae debent esse apertae Stephano Voievodae, et uxori ejus kniehini, et filiis eorum, et boiaris **[89]** ejus, et uxoribus, et cum subditis, servis, thesauris ipsorum, et cum omnibus, quae ad eosdem pertinent, et ipsi debent venire ad Nos, et Terras nostras, aut ad nostras civitates, et castra, ubicunque in praedicto Regno nostro manere eis placuerit, tunc Nos ipsum Stephanum Voievodam et kniehinam, ac filios ejus, bojaros, subditos, et servos isporum diligere, et in Gratia, ac honore tenere debemus, et erit sibi securum, benevolum, et apertum de Terris nostris Terram Suam Moldaviensem recuperare. In tali [casu] Nos Rex suprascriptus [debemus eum juvare, cum

omnibus potentiis], et viribus nostris, e<t> ipsum e contra ad patriam suam praedictam Moldaviae reponere, et locare et cum sibi Deus concedet, recuperare, e contra patriam suam Terram eandem Moldaviae, tunc eidem amico nostro Stephano Voievodae e contra esse debet securum, benevolum, et apertum sine omni damno exire de Terris nostris cum ipsius kniehina, cum filiis, et omnibus bojaris ipsius, et uxoribus, ac servis, universisque ipsorum thesauris, et aliis omnibus rebus suis, quae circa se habebunt, e contra ad suam patriam Terram Moldaviae. Item promisi, e promittimus, quod Stephano Voievodae, et filiis ipsius, et filiorum filiis ipsorum, et Terrae ipsius Moldaviae nunquam sibi aliquod damnum, neque laesionem, aut **[89v]** inimicitiam faciemus neque opere, neque consilio, neque manifeste, neque oculte. Et si intelligeremus ex aliqua parte, a quibuscumque ejus inimicis aliquod malum, aut damnum, aut impedimentum, tunc nos Stephano Voievodae, et filiis eius, et terrae ipsius Moldaviae totum hoc debemus significare, detegere et intimare. Et similiter Stephanus Voievoda Nobis, et nostris terris nullum damnum, nec impedimentum facere debet, neque opere, neque consilio, neque manifeste, neque oculte, et si ipse intelligeret aliquod damnum, malum, aut impedimentum, a quibuscumque nostris inimicis, tunc ipse Stephanus Voievoda debet nobis similiter detegere, manifestare, intimare, et significare. Item quandocunque voluerimus una cum Serenissimo Principe Domino Vladislao Rege Hungariae, Germano nostro bellum movere, et expeditionem bellicam facere, sive Domino favente istud facere deliberaverimus, et ad eandem personaliter proficisceremur cum totis viribus, et potentis nostris contra Imperatorem Turcorum, et Terras ipsius, et Germanus noster Dominus Vladislaus Rex Hungariae pro tunc temporis etiam proficisceretur, et transiret per Terram **[90]** Bassarabiae et illic transfretaret, et navigaret per Danubium in Terram Imperatoris Turcorum, tunc etiam eodem tempore debemus navigare, et transfretare per Danubium similiter in Terram Imperatoris Turcorum, sed in porta alios Przewoz, qui vulgariter nuncupatur Obluczicza, aut ubi commodius videbitur, intelligendo se cum Serenissimo Domino Rege Hungariae, et cum Stephano Voievoda quomodo melius, et commodius videbitur, et tunc etiam debet Stephanus Voievoda solus in propria persona et cum tota sua potentia Terrae Moldaviensis, et Successores sui tenebuntur proficisci una nobiscum contra Imperatorem Turcorum. Item si, quod Deus auferat, quod pro tunc esset grandi infirmitate detentus, quod non posset solus in propria persona una nobiscum proficisci, tunc filius suus in propria persona, aut ille, quem ipse Stephanus Voievoda mittet, una nobiscum proficisci debet, et cum tota sua potentia Terrae Moldaviae. Item ad illud tempus expeditionis, Nos supra scripti Serenissimi Domini Vladislaus Hungariae, et Bohemiae, et Joan**[90v]**nes Albertus Poloniae, Reges, promittimus Stephano Voievodae ipsum defendere semper, et Terram ipsius Moldaviae ab Imperatore Turcorum, et semper cum eo, et penes eum stare, et auxilium ei dare contra praefatum Imperatorem Turcorum. Item ipse Stephanus Voievoda ad hoc etiam tempus, et per istud tempus, quomodocunque audiverit transitum Turcorum, tunc ipse quantocius poterit, ambobus Nobis Regibus debet dare scire, et intimare de ipsis Turcis, quibus contra Nos neque auxilium, neque Consilium dare debet. Sed pro posse suo illis erit, et esse debet inimicus. Item mercatoribus Stephani Vojevodae a Terra Moldaviae erit, et esse debet securum, et apertum per Terras ire, equitare, et mercari, solutis tamen teloniis debitis, juxta antiquam legem, et secundum depositaria antiqua. [Item similiter Stephanus Voievoda debet permittere per Terram Moldaviae nostros mercatores de terrsi nostris, ut transirent secure, et benevole mercando, solutis tamen theloniis debitis, juxta antiquam legem, et secundum depositoria antiqua].**(28)** Item quantum contingit Limites granicierum et utraque parte, Nos debemus committere Capitaneo Camenecensi, et pro tempore existentibus Capitaneis **[91]** Camenecensibus, ita, ut videlicet, si

aliquando contigeret aliqui ex subditis, aut cuicunque de Terra ipsius Stephani Voievodae Moldaviae quodcunque damnum, aut quaecunque injuria a subditis nostris, aut quocunque ex Terris nostris, et sic ille, cui erit injuria, debet requirere Justitiam a Capitaneo Camenensi, et Capitaneus Camenecensis debet habere potestatem super quolibet subdito nostro facere justitiam, et compellere eundem, qui culpabilis fuerit, ad satisfaciendum illi, cui injuria facta fuerit, subdito, et homini de Terra Moldaviae. Et similiter quando contigeret aliqua injuria cuicunque subdito nostro a subditis Stephani Voievodae Terrae Moldaviensis, tunc ipse, cui facta fuerit injuria, debet requirere justitiam a Capitaneo Chocimensi, Czernovicensi, et capitaneus pro tempore existens Chocimensis, aut Czernovicensis, et illi debent habere potestatem super quolibet subdito Stephani Voievodae facere Justitiam subditis nostris, habendo Deum praeoculis. Item quando contingeret aliqua notabilis injuria sive discordia inter **[91^{v}]** capitaneos, aut subditos hinc inde nostros, tunc de eo Nos debemus significare Stephano Voievodae per aliquem hominem nostrum. Et similiter Stephanus Voievoda debet Nobis significare, tunc ex utraque parte debemus mittere, et deputare consiliarios, ut istud revideren t, et justitiam debitam facerent indilatam. Et nihilominus propter hujusmodi discordias, et dissensiones praenominatos subditorum nostrorum ex utraque parte quomodo libet exoriundas, pax, et concordia praemissa fracta non intelligatur. Quae omnia, et singula supra scripta Nos Joannes Albertus Dei Gratia Poloniae Rex, in omnibus punctis, conditionibus, et articulis rata, et grata habere in fidem nostram Regiam promittimus, una cum Illustrissimis Principibus Dominis, Magno Duce Litvaniae, et Sigismundo similiter Duce Germanis nostris charissimis suprascriptis, et omnibus archiepiscopis, episcopis, et viris Ecclesiasticis, atque omnibus baronibus subditis nostris, et omnibus ad Nos pertinentibus, eidem Stephano Voievodae filiis, filiorumque eorundem filiis et haeredibus, **[92]** et Successoribus suis, firmiter, et inviolabiliter, et illaese observare, tenere, et adimplere, ac observari, teneri, et adimpleri facere sine omni sortilegio, et excusatione cautelosa qualicunque. Harum nostrarum, quas ad majorem securitatem, et praemissorum omnium firmiorem stabilitatem, et fidem sigillo nostro, ac praelatorum, et baronum nostrorum nobiscum existentium communiri fecimus, vigore, et testimonio litterarum mediante. Datum Cracoviae feria secunda in Crastina Festi Beatorum Tiburtii, et Valeriani Martyrum. Anno Domini millesimo quadrigentesimo nonagesimo nono".

Dein[108] *sequuntur, qui subscripserunt, et sigillis suis muniverunt hoc diploma, qui fuerunt arhiepiscopus Gnesnensis, cum sex aliis episcopis, et undecim magnatibus saecularibus.*

Această diplomă româneaşte aşea iaste:[109] **[92^{v}]**

În numele Domnului Amin(29).

Noi, Ioan Albert, cu darul lui Dumnezeu craiul Poloniei, marele cnez al Litvei, al Rusiei şi al Prusiei domn şi moştean etc., facem ştire prin această scrisoare tuturor cărora să cuvine, celor ce o vor ceti şi celor ce o vor auzi cetindu-să, tuturor bunilor, cum, în vreamea mai înainte trecută, vrăjmăşie şi mare împărecheare şi, tuturor cunoscut, războiu au fost întră Mărirea Noastră şi întră Măritul Stefan voievodul, cu darul lui Dumnezeu domnul Ţerii Moldavei[110], preatinul cel adevărat noao iubit, cum că noi, mijlocind preaînserinatul prinţip şi domn Vladislau, cu acelaşi dumnezăiesc dar, craiul Ungariei şi al Boemiei, preaiubitului nostru frate, mai sus-zisului Stefan voievodului, priiatinului nostru celui adevărat iubit, şi fiilor lui şi fiilor

[108] Urmează, şters, „sunt subscripti".
[109] Începând cu „Dein...", subliniat în ms.
[110] Scris „Moldavei" sub influenţa formei latineşti.

fiilor lui, boiarilor şi supuşilor lor a Ţerii Moldovei, toate răutăţile, **[93]** strâmbătăţile şi pagubele, care noao în vremile aceaste trecute ni le-au făcut, le-am iertat şi le iertăm şi lui pace şi linişte de pururea îi dăm şi îi lăsăm pentru toate ceale mai înainte zise şi pentru oricare alte trecute pagube, răutăţi şi strâmbătăţi, care noao şi supuşilor noştri mai înainte păn-acum au făcut. Şi aşijderea întră Mărirea Noastră şi întră prealuminaţii prinţipi, domnii Alexandru, cu acelaşi dumnezăiesc dar, marele cnez al Litvei, şi întră cnezul Sighismund, preaiubiţii noştri fraţi, şi întră Stefan voivodul, priiatenul nostru cel adevărat iubit, dintr-amândoao părţile, şi întră următorii noştri trebuie să fie pace de pururea. Drept aceaea, de acum şi de aci înainte, Stefan voievodul şi fiii şi următorii şi supuşii lui vor putea şi pace vor avea ca să trăiască şi să domnească în Ţara Moldovei făr' de nici o împedecare de la **[93^{v}]** noi şi aşijderea făr' de împedecare de la mai sus-zişii prinţipi, Alexandru şi Sighismund cnejii, şi de la fiii şi următorii şi supuşii noştri. Noi, mai sus-zisul craiu, cu mai sus-zişii şi fraţii noştri şi cu toţi arhiepiscopii, episcopii, prelatii duhovniceşti şi cu toţi consiliarii şi supuşii noştri, jurăm şi făgăduim lui Stefan voievodul, preatinului nostru celui adevărat iubit, şi fiilor lui şi supuşilor lui în Ţara Moldovei, pe un Dumnezeu şi pe Născătoarea Lui şi supt credinţa noastră cea creştinească şi a mai sus-zişilor fraţilor noştri şi a tuturor arhiepiscopilor, episcopilor şi a tuturor prelaţilor şi a consiliarilor noştri, că de acum şi de aici înainte, cu mai sus-zisul Stefan voievodul, priiatinul nostru cel adevărat iubit, şi cu fiii lui şi cu fiii fiilor lui şi cu boiarii şi cu toţi supuşii **[94]** lor a Ţerii Moldoveneşti, pentru toate mai înainte zisele răutăţi şi pagube şi altele orice pagube, strâmbătăţi şi răutăţi, ori în ce vreame făcute până întru această zi, trebuie să avem şi să ţinem de pururea nevătămată şi nefrântă pace şi linişte. Şi aşijderea pe Stefan voievodul şi pe fiii lui şi pe fiii fiilor lor şi pe supuşii pământului lui, a Moldovei, de toţi vrăjmaşii lui, despre toată partea, cu sabiia, cu sfatul şi cu oamenii şi cu toată putearea noastră totdeauna după putinţa noastră, noi trebuim şi următorii noştri vor trebui a-i apăra. Aşijderea şi Stefan voievodul şi următorii lui, cu toată putearea lui, pe noi craiul şi Ţara Leşască şi pe următorii noştri împrotiva fieştecărui vrăjmaşiu al nostru totdeauna, cu sfatul şi cu ajutoriul, a ne ajuta trebuie, după putinţa lor. Încă făgăduim cum **[94^{v}]** că noi, cu mai sus scrişii fraţii noştri şi cu toţi consiliarii, mai înainte zisului Stefan voivod şi fiilor lui şi fiilor fiilor lor, boiarilor[111] şi supuşilor lor, a Ţerii Moldovei, trebuie să fim priiatinilor lor priiatini şi vrăjmaşilor lor vrăjmaşi. Aşijderea şi Stefan voivodul şi fiii lui şi fiii fiilor lor şi supuşii lor, priiatinilor noştri şi priiatinilor fraţilor noştri şi a supuşilor şi a priiatinilor pământurilor noastre trebuie să fie priiatini şi vrăjmaşilor noştri[112] şi a fraţilor noştri, vrăjmaşi pururea. Şi cum că pe nici un vrăjmaşiu de a lui Stefan voivodului, orice vrăjmaşiu al lui ar vrea a să <face>[113] domn al ţării lui, a Moldovei, carele ar veni la noi şi la pământurile noastre, sau la supuşii noştri, **[95]** sau ori la carele altul, carele să ţine de crăiia noastră cea leşească, noi nu trebuie pe un om ca acesta să-l primim, nici loc, nici hrană, necăiri în ţerile noastre, nici la cineva din supuşii noştri nu trebuie să dăm, ci pe un om ca acela, oriunde l-am auzi sau l-am afla în ţerile noastre, noi trebuie pre acela să-l slobozim din pământurile noastre, aşea cât mai mult întru aceale pământuri să nu trebuie a rămânea. Şi iarăşi, de se va întâmpla să fugă cineva dintră casnicii sau dintră supuşii mai sus-zisului Stefan voivodul la noi sau la oricare[114] supus al nostru în pământurile noastre, atunci unul ca acela[115],

---

[111] Urmează, şters, „lor".

[112] Urmează secvenţa **връ** din cuvântul *vrăjmaşi*, pe care o şterge.

[113] Este, desigur, un *lapsus calami*; cuvântul se impune în context. În textul lat. este „se nominare".

[114] Scrie iniţial „oricine", apoi taie „cine" şi adaugă „care".

[115] Urmează, şters, „carele iaste"; suprascrie „fiind".

fiind la noi, trebuie să-şi caute graţie de la domnul său Stefan-Vodă, prin sine ori prin mijlocirea noastră şi atunci, de-l va ierta Stefan voievodul, acela să fie făr' de nevoie şi secur[116] a să întoarce la Stefan voievodul, iar de **[95ᵛ]** nu-i va ierta greşeala Stefan voivodul, atunci noi pe unul ca acela nu trebuie să-l ţinem în pământurile noastre, nici într-ascuns, nici la arătare. Şi iarăşi, făgăduim lui Stefan voievodului, ca de s-ar întâmpla din vreo lăsare dumnezăiască, carea Dumnezeu să ferească, ca Stefan voivodul de vreun vrăjmaşiu putearnic, căruia nu i-ar putea sta în contră, gonit să iasă din ţara sa, ori în Ţara Ungurească, ori în Ţara noastră cea Leşească, atunci ţerile noastre trebuie să fie deschise lui Stefan voivod şi muierii lui, cniehinii, şi fiilor lor, şi boiarilor lui şi cu supuşii, slugile, vistieriile lor şi cu toate ceale ce să ţin de ei, şi ei trebuie să vie la noi şi în ţerile noastre sau la oraşele[117] şi taberile noastre, oriunde în mai sus-zisă crăiia noastră le va plăcea lor a rămânea, atunci noi pe Stefan voivodul şi pe cniehina şi pe fiii lui, pe boiarii **[96]** şi pe supuşii şi pe slugile lor trebuie să-i iubim şi în graţie şi în cinste să-i ţinem şi-i va fi lui secur, în bună voie şi deschis, din ţerile noastre în Ţara sa cea Moldovenească a să întoarce. La o întâmplare ca ceaea, noi, craiul cel mai înainte scris, trebuie să-l ajutăm şi să-l aşezăm[118] cu toate puterile noastre şi să-l punem iarăşi în mai sus-zisă patriia sa, Ţara Moldovei, şi cându-i va da Dumnezeu să-şi ia îndărăpt patriia sa, Ţara aceaea a Moldovei, atunci lui Stefan voievodului, priiatinului nostru, să-i fie secur, slobod şi în bună voie şi deschis, făr' de nici o pagubă a ieşi din ţerile noastre cu cniehina lui, cu fiii şi cu toţi boiarii lui şi cu muierile şi cu slugile şi cu toate vistieriile lor şi cu toate alte lucruri ale lor, care la sine le vor avea, la pământul său cel părintesc a să întoarce. Şi iarăşi am făgăduit şi făgăduim, cum că lui Stefan voievodului şi fiilor lui şi fiilor fiilor lor şi **[96ᵛ]** Moldovei, ţerii lui, niciodată nici o pagubă, nici vreo vătămare sau vreo vrăjmăşie vom face, nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici într-ascuns. Şi de am înţeleage din vreo parte ori de la ce nepriiatini ai lui ceva rău, sau pagubă, sau o împedecare, atunci noi, lui Stefan voievodului şi fiilor lui şi Moldovei, ţerii lui, toată aceasta trebuie să o înştiinţăm şi să o descoperim şi o spunem. Aşijderea şi Stefan voievodul noao şi ţerilor noastre nici o pagubă, nici împedecare nu trebuie să ne facă nici cu fapta, nici cu sfatul, nici aiavea, nici într-ascuns şi de ar înţeleage el vreo pagubă, vreun rău, sau vreo împedecare ori de la ce nepriiatini ai noştri, atunci el însuşi, Stefan voievodul, aşijderea trebuie noao să ne descopere, să ne spuie şi să ne înştiinţează. Şi iarăşi, oricând vom voi împreună cu preaînserinatul prinţip, domnul Vladislav, craiul Ungariei, fratele nostru, a înceape **[97]** războiu şi oştire a face[119], când, ajutându-ne Dumnezeu, vom socoti a face aceasta, ori înşine cu capul nostru vom mearge cu toată tăriia şi putearea[120] noastră împrotiva împăratului turcesc şi a pământurilor lui, şi fratele nostru, domnul Vladislav, craiul Ungariei, încă ar mearge atunci şi ar treace prin pământul Basarabiei şi acolo ar corăbiia pe Dunăre în pământul împăratului turcesc, atunci şi noi, într-acea vreame, trebuie să corăbiem pe Dunăre, aşijderea în pământul împăratului turcesc, dar la Poarta Perzevoz, carea de obşte[121] să cheamă Obluciţa, sau unde mai bine să <va> vedea, înţelegându-să cu preaînserinatul domnul, craiul Ungariei, şi cu Stefan voievodul, cum mai bine şi mai comod să va vedea, şi atunci trebuie şi Stefan voievodul,

---

[116] Cf. în textul lat. „tutum et securum"; vezi şi nota imediat următoare.
[117] Urmează, şters, „noastre".
[118] Segmentul „şi să-l aşezăm" este suprascris.
[119] Urmează, şters, „ori".
[120] Cele două cuvinte cvasisinonime redau *viribus et potentis* din textul latinesc, repetiţie semantică obişnuită în latina medievală.
[121] Samuil Micu echivalează astfel adv. lat. *vulgāriter*.

singur cu capul său[122] şi cu toată putearea Ţerii Moldoveneşti, şi următorii lui vor fi detori a mearge împreună cu noi împrotiva împăratului turcesc. **[97v]** Şi iarăşi, carea Dumnezeu ferească, deaca atunci, cu grea boală cuprins, cât n-ar putea singur cu capul său împreună cu noi a mearge, atunci fiiul lui cu capul lui, sau acela pe carele Stefan voievodul va trimite, împreună cu noi trebuie să meargă şi cu toată putearea sa a Ţerii Moldovei. Şi iarăşi, la vreamea aceaea a oştirei, noi, mai sus scrişii preaînsărinaţii domni, Vladislau al Ungariei şi al Boemiei şi Ioan Albert a Poloniei crai, făgăduim lui Stefan voievodului că-l vom apăra totdeauna şi ţara lui a Moldovei de împăratul turcesc şi pururea cu el şi pe lângă el vom sta şi-i vom da ajutoriu împrotiva mai sus-zisului împăratului turcesc. Şi iarăşi, şi Stefan[123] voievod, şi până la vreamea aceaea şi în vreamea aceaea, oricum ar auzi treacerea turcilor, atunci el, cât mai **[98]** curând va putea, amânduror crailor trebuie să le dea ştire despre turci, cărora, împrotiva noastră, nici ajutoriu, nici sfat nu trebuie să le dea, ci, după putinţa sa, le va fi lor şi trebuie să le fie vrăjmaşiu. Şi iarăşi, negoţitorilor lui Stefan, voievodului de la Ţara Moldovei, le va fi şi trebuie să le fie slobod şi deschis prin ţerile crăiei leşeşti a călări şi a negoţitori, însă plătind vămile ceale detornice după leagea cea veache şi după rânduiala locurilor cea de demult. Aşijderea şi Stefan voievodul trebuie să lasă prin pământul Moldovei pe negoţitorii noştri cei din pământurile noastre, ca făr' de nici o nevoie să treacă şi cu bunăvoinţă târguind, însă plătind vămile ceale detornice, după leagea cea veache şi după rânduiala locurilor cea de demult. Şi iarăşi, cât e despre marginea hotarălor **[98v]** de amândoao părţile, noi trebuie să poruncim căpitanului de la Cameniţă şi căpitanilor celor <care> în vremi vor fi la Cameniţă, aşea adecă ca de s-ar întâmpla cândva vreunuia din supuşi sau oricui din pământul[124] lui Stefan, voievodului Moldovei, orice pagubă sau orice strâmbătate de la supuşii noştri sau ori de la carele din pământurile noastre, şi acela cui s-au făcut strâmbătate trebuie să caute dreptate la căpitanul de la Cameniţă şi căpitanul de la Cameniţă trebuie să aibă puteare peste fieştecare supus al nostru a face dreptate şi a sili pre cel vinovat ca să facă dreptul celui păgubit, supusului şi omului din Ţara Moldovei. Şi aseamenea, când s-ar întâmpla vreo strâmbătate oricărui supus al nostru de la supuşii lui Stefan, voievodului Ţerii Moldoveneşti, atunci acela cui s-au făcut strâmbătate trebuie să cearce dreptate la căpitanul de la Hotin, de la Cernoveţ, şi căpitanul[125] de la Hotin şi de la Cerno**[99]**vici, carele va fi într-aceea vreame, şi ei trebuie să aibă puteare peste fieştecare supus al lui Stefan voievodului a face dreptate supuşilor noştri, având pe Dumnezeu înaintea ochilor. Şi iarăşi, când s-ar întâmpla vreo price mare întră căpitanii[126] sau supuşii noştri[127] cei dintr-amândoao părţile, atunci noi despre aceasta trebuie să înştiinţăm prin omul nostru pe Stefan voievodul; aşijderea, şi Stefan voievodul trebuie să ne înştiinţează pe noi. Atunci dintr-amândoao părţile trebuie să aleagem şi să trimitem consiliari, ca să vază acest lucru şi făr' de zăbavă să facă detornica dreptate. Însă pentru neşte prici şi împărecheri ca aceastea ale supuşilor noştri dintr-amândoao părţile, oricum s-ar înceape, pacea şi unirea cea mai sus făcută să nu să înţeleagă stricată. Care toate şi fieştecare ceale mai sus scrise, noi Ioan Albert, cu darul lui Dumnezeu craiul Poloniei, întru toate punturile şi condi**[99v]**ţiile şi închieturile[128] primite şi plăcute[129], în credinţa noastră cea crăiască făgăduim, împreună cu

---

[122] După structura *solus in propria persona* din documentul latinesc.
[123] Urmează, şters, „vodă"; pentru fidelitate faţă de textul pe care îl traduce, Micu alege forma „voievod".
[124] Urmează, şters, „Moldovei a".
[125] Urmează, şters, „carele într-acea vreame va fi".
[126] Idem: „cei dintr-amândoao părţile".
[127] Cuvântul este suprascris.
[128] Micu echivalează lat. *articulus, -ī* (aici) „articol, punct (într-o expunere)".

prealuminaţii prinţipi domni, marele cnez a Litvei şi cu Sighismund, aseamenea cnez, fraţii noştri preaiubiţi, cei mai sus scrişi, şi cu toţi arhiepiscopii, episcopii şi bărbaţii besericeşti şi cu toţi baronii, supuşii noştri, şi cu toţi cei ce să ţin de noi, aceluiaşi Stefan voievodului, fiilor lui şi fiilor fiilor lor şi moşteanilor şi următorilor lui, tare, fără prihană şi nevătămat a le păzi, a le ţinea şi a le plini şi a să păzi, a să ţinea şi a să plini, a face făr' de nici o legiuire şi mântuinţă cu putearea şi mărturisirea aceştii scrisori a noastre, care, pentru mai mare securitate şi a tuturor celor mai sus puse mai tare aşezământ şi credinţă, cu peceatea noastră şi a prelaţilor şi a baronilor noştri carii sânt cu noi am făcut a să întări. Dat în Cracoviia, în feria a doa spre sărbătoarea fericiţilor Ti**[100]**burtie şi Valerian mucenicilor(30). Anul Domnului o mie patru sute noaozeci şi noao."

În sfârşitul diplomii acestea era iscăliţi arhiepiscopul Gnesnenzis cu şease alţi episcopi şi cu unsprăzeace boiari mari mireani[130](31).

Despre această bătaie a leaşilor cu moldoveanii[131], Ludovicus Tuberon Comentar. de temporibus suis Libr. VI, § 4 aşea scrie: „Cui autem dubium est, Albertum in Getas, id est Valachos temere motum esse? Quippe quibus tantum libertatis studium in est, ut neque finitimis Turcis, quorum armis totjam Christianorum Regun Imperia deleta sunt, neque Hungaris, quibuscum vetus societas, ut ante dictum est, illis intercedit, servire unquam animum induxerint, cum **[100ᵛ]** utraque gens eos bello saepius tentasset; tales ergo non vi cogendi erant, verum beneficiis conciliandi atque mercede potius in partem, quam in ditionem trahendi."(32)

„Iar cui iaste îndoială cum că Albert sumeţeaşte şi făr' de socoteală s-au pornit asupra românilor? Carii atâta iubesc slobozeniia, cât nici turcilor, cu carii sânt hotărâşi, cu a cărora arme atâtea împărăţii a crailor celor creştini s-au stricat, nici ungurilor, cu carii veache însoţire au, cum mai înainte s-au zis, niciodată nu şi-au pus în gând să slujească, măcar că amândoao neamurile aceasta (adecă turcii şi ungurii) de multe ori i-au ispitit cu războiu. Drept aceaea, unii ca aceştea nu trebuia cu arme a să sili, ci cu faceri de bine a să aduce la pace şi cu plată mai **[101]**[132] vârtos la însoţire, decât la supunere a-i trage".

Socotească acum românii cât de departe sânt de mai-marii şi de părinţii săi, cum li s-au schimbat cugetul acum. O, dureare! Mai voiesc a fi supuşi şi proşti şi nu gândesc de zilele ceale de demult şi de vârtutea neamului său şi a mai-marilor săi.

(3) Despre Stefan-Vodă, acesta Joannes Dlugosius seu Longinus in Historia Polonica, carele pe o vreame cu Stefan-Vodă au trăit, libro 13, ad annum 1475, aşea scrie: „O virum admirabilem heroicis Ducibus, quos tantopere admiramur, nihilo inferiorem: qui sub nostra aetate tam magnifi**[101ᵛ]**cam victoriam, inter principes mundi primus, ex Turco retulit. Meo judicio dignissimus, cui totius mundi principatus, et imperium, et praecipue munus imperatoris, et ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio consensu, et decreto, aliis Regibus, et Principibus catholicis in desidiam, et voluptates aut in bella civilia resolutis, committeretur."(33) „O, bărbat minunat[133], carele decât povăţuitorii de oaste cei viteagi, de carii atâta ne mirăm, cu nimica nu iaste mai de jos, carele pe vreamea noastră aşea de mare biruinţă, întră domnii lumii, cel dintâiu asupra turcului au făcut! Cum judec eu, foarte vreadnic, căruia stăpânirea şi împărăţirea a toată lumea şi mai ales deregătoriia povăţuirei împrotiva turcului, cu sfatul cel de

---

[129] „Primite şi plăcute" reprezintă traducerea lat. „rata et grata", aşadar, sensul este „ratificate şi acceptate (agreate)".
[130] De la „În...", subliniat în ms.
[131] Urmează, şters, Л8довик; furat de condei, Micu scrie iniţial cuvântul cu slove.
[132] Urmează primul rând pe pagină şters: „vârtos să fie soţi, decât supuşi".
[133] Urmează, şters, „povăţuitorilor celor".

obşte şi cu aşezarea, să i să dea, când alţi crai şi domni catholici[134] petrecea în leane şi în dezmirdări sau în bătăile ceale întră sine.” **[102]**

Iar Martinus Varmensis episcopus, de origine, et rebus gestis Polonorum libro 30, ad annum 1504, de Stefan-Vodă aceastea scrie: „Vir magnitudine animi, astu, peritia rei militaris, et rebus contra Turcorum, Ungarorum, et Polonorum Reges, ac Tartaros feliciter gestis omni aevo memorabilis”(34). „Bărbat, pentru mărimea inimii, adecă pentru vitejiia, pentru înţelepciunea şi pentru ştiinţa lucrului de oştire şi pentru[135] biruinţele ceale norocite care le-au făcut împrotiva crailor, al turcilor, al ungurilor şi al leaşilor, şi împrotiva tătarilor, în tot veacul vreadnic de pomenire”. **[102v]**

§ 16
Domniia lui Bogdan-Vodă

Moldoveanii, după ce au murit Stefan-Vodă, mai mult au cunoscut cât de bun domn au fost el neamului său şi ţării sale. Pentru aceaea, după moarte, până astăzi şi în veaci îl vor numi Bun. Putearea şi avuţiile le piiarde omul când moare, iar numele, ori bun ori rău, iaste nemuritoriu şi nici după moarte nu-l pearde omul, că acela rămâne pururea. Fericit e domnul[136] pentru a căruia moarte plânge norodul, precum blăstămat iaste acela domn pre carele norodul aşteaptă să moară şi-i pare bine că au murit. Deci să venim la propositul nostru.

Moldoveanii, aducându-şi aminte de buneaţele şi de ne**[103]**voinţele răpăosatului Stefan-Vodă ceale făcute pentru ţară, cu voia tuturor au ales domn pe Bogdan, feciorul lui Stefan-Vodă(1), carele, cât au stătut domn, au socotit să-şi aşează lucrurile cu vecinii şi, mai întâiu, după cum au dat Stefan-Vodă învăţătură, au trimis la împărăţiia turcească pe Tăutul, logofătul cel mare, şi pedestrime de dărăbanţi de au dus 10 000(2) de pungi de bani şi cu toată ţara s-au închinat lui sultan Amurat, împăratul turcesc(3). Împărăţiia turcească foarte s-au bucurat de aceasta şi toţi banii aceia i-au dăruit Tăutului logofătul(4), carele, aducându-i în ţară, au zidit cu acei bani besearică în sat în Bălăşti, în ţinutul Suceavei(5).

După aceaea, au trimis soli la Alexandru, **[103v]** craiul leşesc, pe carele solii lui Bogdan l-au aflat în Cracovia bolnav de paralisis. Acolo, întră alte arătate legături de pace şi de prieteşug, au cerut Bogdan pe Elisabeta, sora craiului, să i-o dea şie doamnă, făgăduindu-să că va întoarce Tismeniţa şi ţinutul Cesibisiei, care ţinuturi le-au fost luoat tată-său Stefan-Vodă de la leaşi şi le stăpânea încă Bogdan-Vodă. Ci nici fata, nici muma featii n-au primit acea căsătorie, pentru grozăviia lui ce o avea în faţă şi orb de un ochiu. Iar nevrând leaşii să întărâte pe Bogdan şi din priiatin să-l facă nepriiaten, au aruncat asupra featei cum i-ar fi ei voia. Şi mulţemind craiul lui Bogdan pentru darurile ceale prin soli **[104]** trimise, iar pentru logodnă au arătat lucrul îndoit.

Alexandru, craiul leşesc, după ce-au pornit pe solii lui Bogdan-Vodă, n-au fost făr’ de grije de Podoliia şi de Ţara Rusască, ci să sfătuia cum ar putea depărta pe Bogdan-Vodă de la Pocutiia şi rânduisă leafe ostaşilor pentru apărarea marginilor Ţerii Leşeşti. Că Bogdan-Vodă, măcar că din soliia cea dintâiu perdusă nădeajdea de sora craiului să o aibă muiare, ştiind că muma featei mai mult stă împrotivă, iar după ce oblici că au murit muma featei, de nou au trimis Bogdan-Vodă soli la Alexandru craiul, socotind că craiul îi va da pe soru-sa acum, după

---

[134] Scris **каѳоличи** (cu **ѳ** „th”), sub influenţa formei „catholicis” din textul latinesc, pe care îl traduce.

[135] Urmează, şters, „lucrurile”; suprascrie „biruinţele ceale norocite”.

[136] Idem: „du”; a vrut să scrie iniţial *după*, dar s-a răzgândit, prepoziţia *după* nefiind compatibilă cu contextul.

moartea mumă-sa; ci n<i>ci**[104ᵛ]**cum nu au primit fata să meargă după Bogdan. Atunci Bogdan-Vodă, văzind că şi-au perdut nădeajdea de a o mai putea avea, au strâns toată oastea sa şi au întrat în Pocutiia, unde aflând cetăţile negrijite şi făr' de oşti, lezne o au luoat(6). Iar leaşii, văzind paguba despre Bogdan-Vodă făcută, au trimis 4 000 de ostaşi la Pocutiia, carii pe oamenii lui Bogdan-Vodă, cei lăsaţi de pază la Pocutiia, aşea de lezne i-au gonit[137], cum şi a lui Bogdan au fost gonit pe leaşi. După aceaea, leaşii au întrat în Moldova şi o au prădat până la Botoşeani, unde au perit doi fraţi şleahtici ruşi, cărora le zicea Strus, oameni aleşi şi viteaji, tineri amândoi, podoaba şlahtei ruseşti, carii alergând mai înlăuntru cu 50 de voinici, au nemerit asupra câţiva moldoveani, **[105]** ostaşi de-ai lui Bogdan-Vodă şi acolo au căzut amândoi fraţii, unul în bătaie, iar pre celalalt viu l-au prins oamenii lui Bogdan, pe carele, împreună cu ceialalţi robi, ducându-l la Bogdan-Vodă, carele au poruncit de îndată înaintea lui le-au tăiat capetele. Ci această perire a celor puţini leaşi mare perire au adus Moldovei, că, îndată ajungând leaşii pe oastea lui Bogdan şi dând iute războiu, au rămas biruiţi oamenii lui Bogdan. Căzut-au într-acea bătaie părcălabul de la Hotin, iar hătmanul Corpaciu de-abiia au scăpat. Prins-au leaşii pe mulţi boiari moldoveani şi, în măniia acelor doi fraţi, pe toţi, ducându-i la Cameniţă, i-au tăiat.

După acest războiu, să zise că Bogdan-Vodă iar au trimis soli **[105ᵛ]** la craiul leşesc, carii au aşezat aceaste legături întră dânşii: să dea craiul pe soru-sa Elisabeta după Bogdan-Vodă, numai să primească Bogdan-Vodă leagea Besearicii Apusului cu toată curtea sa, să urmează rânduialele Besearicii Romei, să facă în Moldova besearici în care preoţi latineşti[138] să <s>lujească, cununiia aceasta a lui Bogdan-Vodă cu Elisabeta, sora lui Alexandru, craiului leşesc, să o întărească papa de la Roma şi Bogdan-Vodă cu toată Ţara Moldovei să se pleace şi să se supuie crailor leşeşti şi aşea, cu alţi domni creştineşti, Bogdan-Vodă să râdice oaste asupra turcilor. Ci aceastea nu s-au putut isprăvi, că Alexandru, craiul leşesc, murind, au rămas craiu Sighismund, fratele lui Alexandru, carele aceastea nu numai nu le-au săvârşit, ci încă au trimis la Bogdan-**[106]**Vodă, ca să-i trimiţă înapoi toate scrisorile despre acest lucru.

Pe aceale vremi, Radul-Vodă domnul muntenesc, făr' de nici o pricină, cu toată putearea sa s-au sculat asupra lui Bogdan-Vodă, cu Roman Pribeagul, de au întrat în Ţara Moldovei şi au prădat tot ţinutul Putnei, încă şi pe de ceaea parte de Siret multă pradă cu făcut; după aceaea s-a întors în Ţara Muntenească(7).

Bogdan-Vodă, văzind paguba ţerii sale cea făcută de Radul-Vodă, nu putu suferi atâta râsipă; s-au sculat cu toată putearea armelor sale, trăgând într-ajutoriu şi pe secui, şi au întrat în Ţara Muntenească, la locul care să cheamă Rătezaţii, la Movila Căiatii, peste Râmnic, în 28 a lui octomvrie, unde au şezut zeace zile, prădând şi arzind de la **[106ᵛ]** Milcov păn' la Râmnic şi în jos, pe de amândoao părţile, până în Sireat, unde l-au întâmpinat solii lui Radu-Vodă, un călugăr, anume Maximi<li>an, trimis la Bogdan-Vodă cu rugăminte de pace, carele călugăr au adus aminte lui Bogdan-Vodă detoriia creştinească, la carea domnii creştineşti sânt detori să caute, şi aşea acea solie a lui Radu-Vodă prin acel călugăr au închiiat pace întră Bogdan-Vodă şi întră Radu-Vodă, trimiţind şi Bogdan-Vodă solii săi la Radu-Vodă, pentru mai marea încredinţare. Jurat-au Radul-Vodă cu boiarii săi cum că va ţinea pacea neclătită şi hotarul ţerii pe unde au fost să-l întoarcă lui Bogdan-Vodă şi alte prăzi ce au făcut Radul-Vodă în Moldova să le întoarcă. Aşea apoi Bogdan-Vodă s-au întors în ţara sa. **[107]**

Ce blăstămăţie! Românii, adecă moldoveanii şi munteanii, în loc de a să ajuta şi a să apăra unii pe alţii împrotiva turcilor, carii cu gura căscată sta să-i apuce, şi împrotiva altor

---

[137] Urmează, şters, „cum".

[138] La N. Costin este sintagma „preuţi papistaşi" (COSTIN 1976, p. 146).

neamuri care voia să-i supuie, ei pe sine să mânca şi să rodea, până ce mai s-au prăpădit, că neîntocmirea lor şi nesocoteala i-au făcut supuşi turcilor şi grecilor şi nu ştiu oare cunoscu-şi nevoia şi simt greutatea ce-i apasă[(8)].

Când cura acum anul de la Hristos 1509, Bogdan-Vodă, ţiindu-şi ruşine că n-au dobândit muiare pe Elisabeta, sora craiului leşesc, ci aşea greale puntumuri i-au pus craiul leşesc, ca să-şi lasă leagea Besearecii Răsăritului şi să primească a Besearicii Romei, care lucru doar cu mai mare ruşine i-ar fi fost, ca celui **[107ᵛ]** ce mai mult ar fi iubit muiarea decât leagea şi credinţa, carea nu pentru muiare, ci numai pentru cunoştinţa adevărului să cade să se mute, socotit-au, dară, Bogdan-Vodă ca să-şi izbândească şi să-şi stingă acea ruşine despre craiul leşesc, căruia întorseasă toate scrisorile ce făcusă cu frate-său Alexandru. Pentru aceaea, Bogdan-Vodă, stringându-şi oastea de nou, au purces în Podoliia, carea era provinţie supusă craiului leşesc. Însă când să gătea de această pornire Bogdan-Vodă, au fost oblicit craiul unguresc Ludovic, feciorul lui Ladislav, nepotul de frate a lui Sighismund, craiului leşesc, şi îndată au răpezit soli, pe Stefan Teliţi, ca să tragă pe Bogdan de la acea gătire şi să-l împace cu leaşii. Dar nimic n-au folosit soliia craiului unguresc, că Bogdan, într-o vineri, **[108]** în 29 a lui iunie, au întrat în Podoliia şi, sosind la Cameniţă într-o sâmbătă, au slobozit oastea să prade până la Leopol, carea cetate, măcar că în câteva zile o au bătut, nu o au luoat, ci numai aveare multă din ea au luoat. Închinatu-s-au lui Bogdan-Vodă cetatea Rohatinului, că alte oraşe de prin prejur le-au fost ars şi de acolo încă au luoat câtăva aveare şi au luoat şi clopotul cel mare de acolo şi l-au dus la Suceava de l-au pus la mitropolie. Pe aceale vremi şi cameniceanii era bucuroşi să fie supt Bogdan-Vodă, fiind el de leage grecească, cum era toată Podoliia, că avea supărare de leaşi pentru unire, cum mai pe urmă, după moartea lui Ioan Sobieţchi craiului, toată Ţara Rusască şi Podoliia şi toţi ruşii de prin Ţara Leşească s-au unit. Robit-au atunci Bogdan-Vodă multă boierime **[108ᵛ]** leşească, afară de altă mulţime de oameni proşti. Şi aşea, cu dobânda aceasta, s-au întors din Ţara Leşească Bogdan-Vodă în Moldova şi pe robii cei aduşi din Ţara Leşească i-au împărţit prin Moldova. Şi s-au lăsat Bogdan-Vodă de a-şi cerca doamnă de la leaşi şi au luoat fată din Moldova, din carea au născut pe Stefan cel Tinăr.

Sighismund, craiul leşesc, înţelegând de acea pradă a Ţerii Leşeşti de Bogdan-Vodă făcută, îndată au purces de la Cracoviia către Leopol cu oastea, unde toată şleahta rusască şi din Podoliia şi din Ţara Leşească s-au strâns la dânsul, gătindu-să asupra lui Bogdan-Vodă. Iar craiul unguresc, înţelegând de acea gătire a leaşilor, au trimis soli **[109]** la Sighismund, craiul leaşilor, poftindu-l să părăsască această gătire de oaste asupra lui Bogdan-Vodă şi mai bine să se împace cu dânsul, aducându-i aminte să nu cumva să păţască aseamenea lui Albert, frate-său. Socotea craiul unguresc că de se va pustii Moldova, va fi pricină crăiia leşească de va porni asupra sa pe mai mare vrăjmaşiu, pe turc[139], ca nu cumva turcul, văzind pustiită Ţara Moldovii, să aşează acolo turci sau tătari. Dar Sighismund, craiul leşesc, n-au primit acel sfat, ci au rădicat toată oastea leşească şi o au dat pe mâna lui Nicolae Cameneţchi, voievodul Cracoviei, hătmanul cel mare a crăiei leşeşti, că craiul, pentru boala ce avea, din carea curând şi moarte i-au venit, n-au putut mearge. **[109ᵛ]** Iar Cameneţchi, întrând în Moldo<va>, au prădat şi au ars ţara şi au ars Cernăuţii, Dorohoiul, Botoşeanii, Stefăneştii şi Hotinul şi în lung şi în curmezişiu; prădând şi arzind ţara şi multe sate, au ajuns până supt Suceavă, că Bogdan-Vodă, după prada ce făcusă în Ţara Leşească, au fost slobozit toate oştile pe acasă şi aşea, neavând oaste, când au întrat leaşii în Moldova i-au căutat a să da în laturi acea dată de la Suceava. Iar leaşii, neputând strica nimica cetăţii Suceavei, în doaozeci de zile au prădat ţara şi s-au întors

[139] Metonimic, singularul pentru plural.

înapoi cu multă pradă şi cu mulţi robi. Ci neputând leaşii duce atâtea vite, au poruncit de le-au tăiat şi le-au omorât. **[110]**

Iar Cameneţchi, hătmanul leşesc, sosind cu oştile la Nistru, unde începusă şi şleahta leşască a treace Nistru, numai oastea cea pe bani şi curtea crăiască au fost rămas pe marginea Nistrului, de partea dincoace, cărora rămăsească cap Tvorovpi de la Buceace, om învăţat în lucrul războiului; acolo i-au ajuns o samă de ostaşi a lui Bogdan-Vodă carii au dat războiu leaşilor, dar moldoveanii, cu mult mai puţini fiind, mai pe urmă au dat dosul; şi leaşii, luându-i în goană, pe mulţi au prins, dintră carii au fost şi Mathei[140] logofătul, Cărge şi Homelnicul şi Dorothei[141] şi alţi boiernaşi de ţară, ca la 50, cărora din porunca lui Cameniţchi li s-au tăiat capetele, zicând că şi Stefan-**[110v]**Vodă, tatăl lui Bogdan-Vodă, pe oamenii leşeşti pe carii i-au prins la Trămbovle i-au tăiat cu toporul în Podhaeţ, a cărora mormânturi şi movili văzindu-le Cameneţchi, au lăcrămat şi s-au jurat să facă şi el aşea oamenilor lui Bogdan-Vodă.

Tâmplatu-s-au această bătaie în trei zile a lui octomvrie(9). Aşea apoi, Cameniţchi hătmanul, cu izbândă şi cu pradă şi cu robi din Moldova, s-au întors în Ţara Leşască, la Leopol, unde era craiul foarte rău bolnav. Atunci iar au venit acolo de la craiul unguresc soli, anume Ozvald Carlampi şi Betlen Bernomic, şi au aşezat pace întră craiul leşesc şi întră Bogdan-Vodă aşea: ca Bogdan-Vodă, leaşilor, toată paguba carea au făcut moldoveanii **[111]** în Ţara Rusască şi craiul încă să întoarcă robii şi alte pagube care au făcut leaşii în Moldova. Şi aşea s-au sfârşit oştirea întră Sighismund, craiul leşesc, şi întră Bogdan-Vodă, domnul moldovenesc (1)(10).

După aceasta au întrat Betchiri sultan cu multă tătărâme de au prădat Ţara Moldovei pe trei locuri, de la Orheiu păn' la Dorohoiu şi în sus pe Prut, mare pagubă făcând ţerii; atunci s-au rănit de o săgeată şi soltan, hanul tătărăsc, din carea rană au şi murit.

În anul 1511, mercuri, în săptămâna albă, au murit Mariia, doamna lui Stefan-Vodă, muma lui Bogdan-Vodă, pe carea cu cinste o au îngropat în Mânăstirea Putna. În anul[142] 1513, Bitchiri(11), feciorul **[111v]** hanului, au întrat în Moldova de au prădat ţara până la Iaşi şi au ars şi Iaşii, şi <ţinutul>[143] Cărligăturii, şi au ajuns până la Dorohoiu şi păn' la Stefăneşti. Altă parte de tătari au prădat în jos păn' la Lăpuşnea şi la Chigheaci. Iar când au vrut să iasă cu robii, în Nistru multe suflete s-au înecat, şi robi şi tătari, că trimesească Bogdan-Vodă asupra lor pe Cărpaciu, hatmanul său[144], cu o mie de oameni de i-au lovit; şi moldoveanii făr' de socoteală dând războiu, 700 dintr-înşii au perit, numai 300 au scăpat. Tătarii, cu pagubă mai mult de apă decât de oaste, s-au întors la Pericop. Bogdan-Vodă, îngrozindu-să de această pagubă, au trimis la craiul leşesc sol, poftind ajutoriu asupra tătarilor, ca, de cumva de nou ar vrea să mai vie tătarii, să se poată apăra. S-au rugat şi aceasta de **[112]** craiul leşesc, ca să-i sloboazăă solii prin Ţara Leşească, să poată treace în Ţara Muscăcească, la împăratul muscăcesc, că şi la acela trimesească soli. Craiul leşesc amândoao cererile lui Bogdan-Vodă le-au plinit.

Tot într-acelaşi an, neşte tătari, carii au fost mai prădat Ţara Moldovei, au întrat cu oaste mare în Moldova şi, făcând multă pradă şi robie, când s-au întors înapoi, Bogdan-Vodă i-au lovit cu oaste proaspătă şi au scos toată prada şi robimea de la ei.

---

[140] Scris Маѳеи.

[141] Scris Дороѳеи.

[142] Urmează, şters, un alt an; a scris iniţial, probabil, „1511", în care a corectat întâi numai ultima cifră, apoi a tăiat şi a scris anul din nou.

[143] Lacună la Micu. Întregire după textul din Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*, ediţie de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 132.

[144] Urmează, şters, „de i-au lovit".

În anul 1514, făr' de veaste, au întrat în ţară un Trifăilă, ce să făcea fecior de domn, care lucru înţelegându-l Bogdan-Vodă, cu cine au putut, ca în vreame de iarnă, când toate oştile era în iernat, şi au ieşit la pod la Vasluiu, unde, dându-i războiu în 27 a lui fevru**[112v]**arie, l-au prins viu şi i-au tăiat capul(12).

Bogdan-Vodă, după ce au domnit 12 ani şi noao luni, adecă în anul[145] 1517(13), şi-au plătit detoriia omenească, murind în oraşiu în Huşi, de unde cu mare cinste i-au dus oasele în Mânăstirea Putna, care le-au pus lângă tată-său, Stefan-Vodă. Bun domn au fost acesta şi viteaz, carele veniturile ţerii nu în ospeaţe şi în beţii le-au cheltuit, ci în trebile ţării, priveghind în toate părţile ca să nu i să ştirbească ţara carea-i rămăsească de la tatăl său. Iar ce s-au lucrat înlăuntru în ţară, despre partea judeaţelor şi a dreptăţii, nu aflăm. Cunoaşte-să că unde nu sânt îndreptări şi legi scrise, ci numai voia judecătorilor şi a domnilor iaste îndreptare şi leage, acolo multe strâmbătăţi să fac. **[113]**

(1) Aşezământul de pace întră Sighismund, craiul leşesc, şi întră Bogdan-Vodă, Mathias Dogiel Cler. Reg. Schol. Piarum in codice diplomatico Regni Poloniae, aşea scrie ex Archi. Thesauri Regni(14).

„In nomine Domini Amen.

Nos SIGISMUNDUS(15) Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Litvaniae etc. Significamus tenore praesentium Universis, et singulis, praesentes Literas lecturis, seu audituris. Quia etsi longe ante actis temporibus inter Serenissimos Reges Poloniae, et Dominos Terrae Moldaviae, fuerit integra, certaque, ac perpetua pax, et tranquilitas: cum tamen nuper ortum fuisset grave, et perniciosum bellum inter Nos ab una[146], et amicum nostrum Magnificum Dominum Johannem Bogdanum Vojevodam, Dominum Terrae Moldaviae ab altera partibus, videreturque idem bellum indies plus crescere, et augeri debere, non sine magno damno totius Christianitatis: Serenissimus princeps Dominus VLADISLAUS **[113v]** eadem Gratia Hungariae, et Bohemiae etc. Rex, Frater noster charissimus sciens, et animo suo revolvens, quod magna, atque innumera mola fieri possent in Republica Christiana, si tam atrox, et grave bellum esset ulterius duraturum: quantaque praeberetur occasio, atque audacia infidelibus, et praesertim immanissimis Turcis invadendi, et occupandi Dominia Christiana, cum cognoscerent, quod vicini sibi Domini bella gerunt, et discordant inter se invicem: de consilio universorum Consiliariorum Regni sui, et Sacrae Coronae Hungariae, pro officio Regis catholici, et amore Christianae religionis cupiens, ut pacati inter se Principes Christiani, concordibus votis, et animis converterent arma, et vires suas contra Paganos in eorum exterminium, et ruinam: misit Oratores, et Consiliarios suos ad dirimendum, et continendum hoc ipsum bellum, Mgnificos Osvaldum de Kolowrat Comitem Comaroniensem Castellanum Castrorum Thsata, et Comaron, et Bernabam Belaii, Banum Castri Zewreniensis, cum plena, et integra potestate, qui sua cura, et diligentia effecerunt, quod arma utrinque sunt deposita, atque exercitus, **[114]**[147] et homines ex castris redacti.

Nos deinde misimus in Kamieniec consilarios nostros, sincere, et devote Nobis dilectos: Magnificum, Reverendum, Generosum, et Venerabilem Stanislaum de Chodecz Marschalcum Regni nostri, Leopoliensem, et Camenecensem Capitaneum, Joannem de Lasko Coadiutorem

---

[145] Urmează, şters, „1517"; fiind şi marginal notat chiar în acelaşi loc anul „1514", Micu se va fi gândit să-l radieze pe cel scris în text şi să îl scrie din nou pe rândul următor.

[146] Urmează, şters, „parte".

[147] Începând de aici (până la [120]), documentul este copiat de altă mână; ar putea fi vorba de un seminarist tânăr de la Blaj, aşa cum lasă să se vadă caligrafia; vezi alte precizări în notele 15 şi 16, din *Note şi comentarii istorice*, tom. III, partea VI.

perpetuum Ecclesiae Gnesnensis, et Regni nostri Cancelarium, Georgium Czupski Castellanum, et Capitaneum Belsensem, et Petrum Thomiczki iuris Pontificii Doctorem, Archidiaconum Cracoviensem, Secretarium nostrum, cum sufficienti potestate, et mandato, simul cum praefatis Oratoribus Serenissimi Domini VLADISLAI Hungariae, et Bohemiae etc. Regis Fratris nostri amantissimi. Qui diu, ac multum tractantes, et conferentes cum Consiliariis, et boiaris magnifici D. Bohdani Woiewodae, Domini Terrae Moldaviae, a quo cum plena, et sufficienti potestate erant missi, videlicet cum Dominis Joanne Tentull, Logofieth, Thador Capitaneo, Isaac Capitaneo, et Iwancone Piehar, medio eorundem Consiliariorum fraternae Maiestatis Hungariae, subque eorum praesentia, Pacem perpetuam, atque Concordiam inter Nos, et eundem Magnificum Dominum Bohdanum Woiewodam fecerunt, et firmarunt. Nos etiam similiter differentias, ac inimicitias inter Nos, et Terras nostras, et praefatum Magnificum Dominum Bohdanum Woiewodam, et Terram eius Moldaviensem exortas, composuimus, atque extinximus, componimusque, **[114^{v}]** et extinguimus tenore praesentium mediante in vim pacis, et tranquilitatis perpetuae sub modis, et articulis infrascriptis.

Imprimis de rebus Ecclesiae Rohatinensis, et quaecunque invenientur in veritate, sive sint de auro, sive de argento, sive sint vestes sacrae, et alia ornamenta, Magnificus Bohdanus Woiewoda, omnes debet restituere sine fraude, et dolo.

Idem fiat de rebus, aliarum Ecclesiarum, ut quaecunque invenientur, utrinque restituantur. Similiter et de campanis, quotquot reperientur ab utraque parte, ut restituantur.

Item de binis litteris, quae sunt sub magnis Sigillis datae a Serenissimo olim Principe Domino Alexandro Rege Poloniae, Fratre nostro charissimo, et a Consiliariis eius Maiestatis Magnifico Domino Woiewodae, de sorore nostra Illustrissima Reginula ELISABETH, idem Dominus Bohdanus Woiewoda mittere illas debet in manus Serenissimi Principis Domini VLADISLAI Hungariae, et Bohemiae etc. Regis Fratris nostri charissimi per suos Nuntios, et eius matrimonii ab hinc in posterum nunquam recordari debet, ita ut se id facturum promissit eiusdem Serenissimi Fratris nostri Oratoribus Magnificis Oswaldo Charlaczki, et Barnabae Belai bano Zevreniensi.

Item pro impensa, quam fecimus in exercitus nostros, qui profecti erant in Terram Moldaviensem, boiari Magnifici Domini Bohdani Woiewodae nullo modo quidquam **[115]** dare valuerunt, sed reiecerunt in Serenissimum Principem Dominum VLADISLAUM Regem, et Dominos Consiliarios Regni Hungariae. Nos etiam in eodem modo reposuimus in eundem Serenissimum Dominum VLADISLAUM, et Dominos Consiliarios Regni Hungariae.

Item de quodam Petro, qui se nominat filium Woiewodae, et de omnibus Moldavis, qui de Terra Moldaviensi fugerunt in Regnum nostrum Poloniae, si apud Nos, et in Terris nostris servare debeant, nec ne, id etiam repossuimus in Serenissimum Dominum VLADISLAUM Regem, et Dominos consiliarios Regni Hungariae.

Item homines captivi, qui sunt detenti in praeliis, et custodiis, et quibuscunque in locis, Nobiles, Coloni, et pauperes homines, utrinque restitui debent.

Item Nobiles, Coloni, pauperes homines, et Cives cujuscunque nationis, et linguae, qui sunt abducti, recepti de Rohatin, eos omnes Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda Moldaviensis, liberos dimittere debet cum omnibus eorum bonis, quae secum habuerint.

Item omnes homines, qui sunt adducti de Terris Regni nostri Poloniae, et etiam de parte Pokucie, eos omnes homines idem Dominus Bohdanus Woiewoda dimittere debet, a maximo ad minimum cum omni eo, quod penes se habebunt.

Item Nos etiam SIGISMUNDUS Rex Poloniae etc. omnes homines de Terra Moldaviensi receptos, cuiuscunque **[115^{v}]** sint nationis, et linguae, a maximo ad minimum cum

omni eo, quod penes se habebunt, dimittere debemus, et de Regno nostro Poloniae, et de Magno Ducatu Litvaniae.

Item damna, quae utrinque sunt facta per ignem, et praedas, quantumcunque fuerint gravia, et magna, utraque ex parte, decretum est, ut neutra pars alteri parti in memoriam adducat.

Item de illa parte Pokucie, pro qua est differentia inter Nos, et Magnificum Dominum Bohdanum Woiewodam, ita ut antea pactum erat, reposuimus in Serenissimum Principem Dominum VLADISLAUM Hungariae, et Bohemiae Regem, et Dominos Consiliarios Regni Hungariae ita, quemcunque diem praefinierit, eius Maiestas, pro illo ipso die missura erit Consiliarios suos, quos, et pro quotcunque mittere dignabitur. Nos etiam pro eodem ipso die, et tempore, quatuor Consiliarios nostros missuri sumus, et similiter Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda, quatuor Consiliarios suos mittere debebit, pro eodem ipso die, et tempore. Iidem autem Consiliarii Regni Hungariae, revisuri sunt, et reformaturi praefatam particulam Terrae, ita ut fuit temporibus veterum Serenissimorum Principum Reguum Poloniae, et Woiewodarum, ac Dominorum Terrae Moldaviensis. Quod si aliqua partium praedictarum in termino, et die statuto non conparuerit, perdere debeat Jus suum, et causam, nisi quod Deus avertat, accidat tunc alicui partium aliqua magna, **[116]** gravis, et notabilis iniuria, ac impedimentum, vel vis hostilis, vel casus sinister.

Item damna in hominibus, et pecoribus facta in Terris Regni nostri, et in Terra Moldaviensi per subditos, et milites mercenarios nostros, simulque per servitores, et subditos Magnifici Domini Bohdani Woiewodae Moldaviensis, ab eo tempore, quo factae erant induciae inter Nos, et eundem Dominum Bohdanum Woiewodam, medio Oratorum Fraternae Maiestatis Hungariae, ea omnia damna, quaecunque iuste, et sufficienter probata fuerint, restitui debent, et exolvi, et illi mali homines, qui eadem damna fuerunt, utrinque puniri.

Item si quando Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda intellexerit de Turcis, aut aliis hostibus, qui vellent vastare Terras nostras, id Nobis, et Capitaneis castrorum nostrorum, qui sunt in limitibus, significare debebit, neque Consilium, neque auxilium eisdem Turcis, et aliis inimicis nostris, et Regni nostri Poloniae praebebit, oculte, aut manifeste. Sed pro posse suo erit illis inimicus, excepta Regia Maiestate, et Sacra Corona Regni Hungariae. Similiter, et Nos SIGISMUNDUS Rex, siquando praesenserimus aliquod malum imminere Magnifico Domino Bohdano Woiewodae, et Terrae eius Moldaviensi, a quibusvis eius hostibus, de hoc illum sumus reddituri certiorem. **[116ᵛ]** Neque Consilium, neque auxilium eisdem eius, et Terrae ejus Moldaviensis hostibus praebebimus, oculte, aut manifeste, sed pro posse nostro erimus illis inimici, excepta Regia Maiestate, et Sacra Corona Regni Hungariae.

Item nullum inimicum nostrum, quincunque appellaverit se Dominum Regni Poloniae vel Magni Ducatus Litvaniae, vel aliarum Terrarum nostrarum, et veniret, ad Magnificum Dominum Bohdanum Woiewodam, aut ad aliquos subditos ipsius, idem Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda, et Successores ipsius, non debet suscipere, neque locum, neque victum illi praebere, nec apud se, nec apud aliquem subditorum suorum. Sed talis homo, ubicunque auditus, et repertus fuerit in Terra ipsius, aut apud quemcunque subditorum ipsius, debet illum dimittere, et expellere de Terra sua, ut per nullum tempus maneat in Terra ipsius. Similiter, et Nos SIGISMUNDUS Rex, nostrique Successores nullum inimicum Magnifici D. Bohdani Woiewodae, quicunque se nominaret Dominum Terrae Moldaviensis, et veniret ad Nos, vel ad Regnum nostrum Poloniae, vel ad Magnum Ducatum Litvaniae, et alias Terras nostras, vel ad aliquem subditorum nostrorum, ab hinc in posterum non suscipiemus, neque locum, neque victum **[117]** illi dabimus in Terris nostris, nec apud quemcunque subditorum nostrorum, sed

talis homo, ubicunque auditus, et repertus fuerit in Terris nostris, aut apud quemcunque subditorum nostrorum, eum Nos dimittere, et foras expellere debemus de Terris nostris, ita ut nullo tempore maneat sub Dominiis nostris.

Item si contigeret, quod fugeret aliquis Nobilis, aut servitor noster ad Magnificum Dominum Bohdanum Woiewodam, aut in Terram ipsius, vel ad quemcunque subditum ipsius, ab hinc imposterum talis debet petere sibi Pacem, et gratiam a Nobis, per se, vel per intercessionem eiusdem Domini Bohdani Woiewodae. Et si impetraverit sibi Pacem, et gratiam apud Nos, erit illi tutum, et securum redire ad Nos. Sin vero pacem, et gratiam non habuerit, ex tunc Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda illum non servabit, nec apud se, nec in Terra sua, nec oculte, nec manifeste. Item si contigeret, quod fugerit aliquis Nobilis, sive servitor Magnifici Domini Bohdani Woiewodae ad Nos, aut in Regnum nostrum Poloniae, seu in Magnum Ducatum Litvaniae, vel ad quemcunque subditorum nostrorum, ab hinc in posterum, talis debet quaerere pacem, et gratiam a D. suo Bohdano Woiewoda per se, vel per interventa nostro, et si impetraverit sibi Pacem, et gratiam ab eodem Domino Bohdano Woiewoda, **[117^{v}]** erit illi tutum, et liberum redire ad ipsum Dominum suum. Sin vero non dimittetur ei offensa, Nos non debemus servare illum, nec apud Nos, nec in Terris nostris, neque manere permittemus oculte, aut manifeste.

Item si contigeret ex aliqua permisione divina, quod Deus avertat, quod Magnificus Dominus Bohdanus Woiewoda ab aliquo hoste potente, cui resistere non posset, exire de Terra sua ad Regnum Poloniae, vel Magnum Ducatum Litvaniae, seu in aliquas Terras, Civitates, et Castra nostra, Terrae nostrae erunt illi apertae, et Matri ipsius, Uxori ipsius, pueris ipsius, Sororibus ipsius, Boiaris ipsius, cum eorum Coniugibus, cum subditis ipsius, cum servis ipsius, et cum omnibus ad eum spectantibus poterit venire ad Nos, et Regnum nostrorum Poloniae, seu Magnum Ducatum Litvaniae, aut ad Civitates, Castra, et ubicunque in Regno nostro Poloniae, aut Magno Ducatu Litvaniae morari volet. Nosque tunc eundem Bohdanum Woiewodam, et Matrem ipsius, coniugem ipsius, pueros ipsius, Sorores ipsius, Boiaros ipsius cum eorum Uxoribus, servos, et subditos ipsius diligere debemus, ac in Gratia, et honore tenere, eritque illi securum, liberum, et apertum de Regno nostro Poloniae, seu Magno Ducatu Litvaniae, **[118]** viceversa recuperare Patriam, et Terram suam Moldaviensem. Nosque in tali casu debemus illum iuvare cum omni potentia, et viribus nostris potentioribus, ut possit recuperare eandem Patriam, et Terram suam Moldaviensem. Et cum D. Deus adiuverit illum, ut recuperet eandem ipsam haereditatem suam Terram Moldaviensem, erit illi liberum, securum, et apertum, sine omni damno, exire de Terris nostris cum Matre sua, cum Coniuge sua, cum liberis, et sororibus suis, cum Boiaris suis, et eorum Uxoribus, ac pueris, cum omnibus servis suis, cum universo thesauro, et omnibus rebus suis, quas habuerit, et iterum redire in patriam suam, Terram suam Moldaviensem.

Item mercatoribus de Terris nostris, et de Magno Ducatu Litvaniae, liberum esse debet, et apertum, ire in Terram Moldaviensem, et mercari, nec non in Turciam, et Terram Bessarabum, seu Transalpinam solutis vectigalibus secundum antiquas leges, et depositoria, absque praeiudicio vectigalium, et depositorium. Similiter mercatoribus de Terra Moldaviensi liberum esse debet, et apertum ire, et mercari **[118^{v}]** in Terris Regni nostri, et Magni Ducatus Litvaniae, solutis veris vectigalibus, secundum antiquas consuetudines, et depositoria, sine praejudicio vectigalium, et depositoriorum.

Item iustitia ministrari debet pro iniuriis, et debitis ab utraque parte.

Item mali homines utrinque puniri debent, ne utraque pars illos conservare debet in damnum, et iniuriam alterius.

Item si aliqui subditi nostri habuerint iniuriam a Terra, et subditis Magnifici D. Bohdani Woiewodae, hi petere debent iustitiam a Capitaneis Chocimensibus, Czarnoviensibus, et Sorocensibus, iidemque Capitanei habituri sunt plenam potestatem ministrandi iustitiam unicuique subditorum nostrorum. Similiter, si qui subditi Magnifici D. Bohdani Woiewodae habuerint aliquam iniuriam a subditis nostris de Halicensi, et Podoliae Terris, hi petere debent iustitiam a Capitaneis Camenecensibus, et Haliciensibus, qui habituri sunt plenam authoritatem iustitiam ministrandi omnibus subditis eiusdem Domini **[119]** Bohdani Woiewodae, de omnibus hominibus, qui sunt in Haliciensi, et Podoliae Terris.

Item, si quando accederit aliqua iniuria, et differentia inter nostros, et Magnifici Domini Bohdani Woiewodae Capitaneos, extunc tam Nos, quam idem Dominus Bohdanus Woiewoda mittere debebimus Consiliarios nostros, qui eiusmodi iniurias, et differentias componant, atque utrinque justitiam faciunt.

Item Serenissimus Princeps D. VLADISLAUS Dei Gratia Hungariae, et Bohemiae etc. Rex Frater noster charissimus omnes Articulos supra dictos, tum et ipsam Pacem perpetuam sic literis suis utrique parti dandis describet, ut totum id, quod est conclusum, et supra scriptum, utrinque teneretur, et impleretur, paxque ipsa perpetua teneatur inviolabiliter, et aeviterne. Quae omnes, et singula supra scripta Nos SIGISMUNDUS Rex Poloniae supra dictus, iuravimus, et iuramus, promissimus et, **[119ᵛ]** promittimus pro Nobis, et Successoribus nostris tenere, implereque, et observare firmiter, inviolabiliter, integre, et illaese sine omni fraude. Similiter iuravimus Pacem, et Concordiam perpetuam cum Magnifico Domino Bohdano Woiewoda Moldaviensi, et Successoribus ipsius, et Terra eius Moldaviensi tenere, et observare firmiter, inviolabiliter, integre, et illaese, sine omni fraude, et dolo, sub nostro iuramento, et fide nostra Christiana, et sub iuramento, atque fide omnium Arhiepiscoporum, Episcoporum, et Praelatorum Spiritualium, et Consiliariorum nostrorum, nec non Consiliariorum Majorum, et minorum. In quorum omnium, et singulorum firmius robur, et testimonium nostrorum majus, et Consiliariorum nostrorum Sigilla Praesentibus appendi mandavimus. *Datum in Kamieniec 23 Januar*.(16) **[120]**
[120ᵛ][148]

§ 17
Domniia <lui> Stefan IV Vodă, 1517

După moartea lui Bogdan-Vodă stătut-au domn Ţerii Moldoveneşti Stefan-Vodă(1), feciorul lui Bogdan-Vodă, întărit la domnie după obiceaiul domnilor ţerii de Theoctist, pe acel timp mitropolitul ţerii, în oraşul Suceavei.

În al doilea an al domniei lui Stefan, adecă în anul 1519(2), în luna lui avgust[149], s-au râdicat Albu soltan cu multă oaste tătărască, de au trecut Nistru făr' de veaste şi au tras spre Prut şi au ajuns până la locul ce să cheamă Şerbaca din sus de Stefăneşti şi s-au apucat a prăda ţara. Ci norocul cel bun a lui Stefan, că s-au prilejit cu oaste gata în Gura Coraviei, mai jos de Stefăneşti, făcând **[121]** ştire şi ţerii să se strângă îndată. Tătarii să suia în sus pe Prut, iar Stefan-Vodă au trimis pe Cărăbeţ vornicul cu joseanii de au trecut Prutul şi au lovit pe tătari la răvărsatul zorilor, făr' de veaste, şi i-au râsipit şi pe mulţi i-au tăiat, iar mulţi s-au înecat în Prut

[148] Pagina [120ᵛ] rămâne goală. Trebuia, probabil, să urmeze, după cum se procedează de obicei, traducerea în limba română.

[149] Scris ѧѹгѹст.

şi în Ciuhra s-au noroit şi-i scotea vii din noroiu. Prins-au şi pe doi mărzaci mari, anume pe Timiş şi pe Bicaz, vii; alţii s-au împrăştiat pe câmp. Şi la trecătoarea Nistrului n-au rămas făr' de pagubă tătarii, că, fiindu-le obosiţi caii de multă fugă, au întrat în Nistru şi mulţi s-au înecat; şi însuşi sultanul, rănit, cu puţini tătari au scăpat(3). Stefan-Vodă, după acea biruinţă, s-au întors la Hărlău, făcând laudă de biruinţă şi pe toţi viteajii cei buni i-au dăruit. După aceaea s-au însurat Stefan-Vodă; iar pe cine şi-au luoat doamnă nici un scriitoriu nu ne-au lăsat scris. **[121v]**

Fost-au Stefan-Vodă mare vărsătoriu de sânge, cum s-au cunoscut cu bietul Arbure hătmanul şi cu feciorii lui, în cetate în Hârlău, cărora le-au tăiat capetele tot într-acelaşi an. Întâiu au tăiat capul bătrânului Arbure, apoi, după câtăva vreame, lui Toader şi lui Nichita, feciorilor lui. Zic unii că ar fi aflat Stefan-Vodă pe Arbure cel bătrân în viclenie, ci adevărat nu să ştie, ci, de nu altă ceva, prepus tot au trebuit să fie, că făr' de nici o pricină nu să poate creade că i-au tăiat(4).

În anul 1524 s-au rădicat boiarii Moldovei asupra lui Stefan-Vodă şi de groaza lui s-au răsipit într-alte ţeri, iar pe câţi i-au prins vii, pe toţi i-au omorât: anume pe Costa părcălabul şi pe Ivanco logofătul şi **[122]** pe Sima vistiiarnicul, pe carii într-acelaşi an, 1524, în luna lui septemvrie, în 2 zile, în oraş în Roman i-au omorât(5).

Tot într-acest <an>, întorcându-să o samă de turci de la pradă din Ţara Leşească, le-au ieşit Stefan-Vodă înainte la Prut şi aşea i-au bătut, cât puţintei au scăpat la locurile sale(6).

În anul 1526 au prădat Stefan-Vodă Ţara Muntenească până <la> Târgşor şi necăiri nu au cutezat Radul-Vodă să-i stea asupră, ci cu bine au făcut de au îmblânzit pe Stefan-Vodă(7).

În anul 1527, ianuarie 14 zile, au murit Stefan IV Vodă, feciorul lui Bogdan-Vodă, în cetatea Hotinului, otrăvit de doamna sa(8), după ce 9 ani şi 9 luni au domnit şi s-au îngropat în Mânăstirea Putnei. **[122v]**

§ 18
Domniia lui Petru V Vodă Rareşiu

După ce au murit Stefan-Vodă cel Tinăr, s-au adunat boiarii împreună cu căpeteniile ţerii şi s-au sfătuit pe cine să aleagă să puie domn, însă, după obiceaiul ţerii, atunci, nu încăpea altul la domnie, fără numai carele era sămânţă de domn. Deci întrebând şi cercând, au mărturisit unul cum că au auzit de la Theoctist, mitropolitul ţerii, carele mai înainte de Stefan-Vodă răpăosasă, cum că, când au fost Stefan-Vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvânt ca după moartea lui să nu puie pe altul la domnie, ci pe Petru Măjeriul, cel poreclit Rareşiu, de pe porecla **[123]** bărbatului celui dintâiu al muierii, carea mai avusă un bărbat. Aşea, pe Petru aflându-l şi adeverindu-l că iaste de osul lui Stefan-Vodă, cu toţi împreună l-au râdicat domn Ţerii Moldovei, într-acelaşi an, 1527, ianuarie, în 20 de zile. Acesta, cât s-au apucat de domnie(1), în toate părţile străjuia şi priveghea şi să nevoia să lăţască ce au apucat, că îndată de războaie s-au apucat. Deci, în anul 1528, s-au râdicat Petru-Vodă Rareşiu asupra săcuilor la Ardeal şi împărţindu-şi oastea în doao taberi, pe doao poteci au trecut peste munţi în Ardeal şi prădând pe bieţii săcui şi oraşele şi satele lor, s-au înturnat cu prada în Moldova(2), unde, la Suceavă, îndată s-au apucat de au urzit o mânăstire şi o au zidit până la jumătate(3). **[123v]**

Auzind Petru-Vodă de amestecăturile ce era întră Ferdinand, împăratul nemţesc şi întră craiul unguresc Ioan Zapolea, care să făcea în Ardeal, şi temându-să ca nu cumva şi în ţara lui să se aţiţă acea turburare, pentru aceaea cu o samă de oaste moldoveani au întrat în Ardeal şi făr' de veaste au lovit pe oamenii lui Ferdinand, de i-au tăiat şi i-au răsipit, luându-le tabăra şi

cu multă dobândă s-au întors în Moldova. Iar Ioan Zapolea craiul, fiind în Ţara Leşească, după ce i-au venit veaste de prada şi de râsipa oştilor lui Ferdinand cea făcută de Petru-Vodă, mare bucurie au avut şi îndată au trimis soli la Petru-Vodă de i-au mulţemit, rugându-l ca să-i fie într-ajutoriu să-şi poată dobândi iarăşi crăiia(4). Deci Petru-Vodă, nu atâta ca să ajute pe Ioan Zapolea, cât fiind aprins a face pradă, de nou au întrat în Ardeal şi au luoat **[124]** cetatea Bistriţa, ci nu îndelungă vreame o au ţinut, temându-să de Soliman, împăratul turcesc, ca să nu-i vie vreun bănat, ci, după ce o au prădat, o au lăsat pustie sasilor(5).

Într-aceaea(6), Petru-Vodă văzind amestecăturile din Ardeal pentru crăiia ungurească, că unii trăgea în partea lui Ferdinand, împăratului nemţesc, carele cu o samă de oşti trimeseasă pe Petru Renie şi pe Valentin Toroţcoi(7) asupra Ardealului, acum păn' la Braşov sosise oştile împăratului Ferdinand şi pusească tabăra în câmpii Bărcii şi tot Ardealul era în grije şi în spaimă, aceaste turburări deaca le-au înţeles Petru Rareşiu-Vodă, având grije să nu între şi în Moldova aceale oşti a lui Ferdinand, au întrat el în Ardeal cu oştile sale pe doao poteci şi au lovit pe oastea împăratului <când>(8) Ferdinand nici o grije n-avea despre Petru-Vodă şi le-au luoat toată tabăra şi cu dobândă s-au **[124v]** întors la Suceava, unde apoi au urzit Mânăstirea Pobrata, de o au zidit(9).

Aceastea înţelegându-le Ioan Zapolea craiul, mare[150] bucurie au avut pentru biruinţa lui Petru cea asupra lui Ferdinand şi de nou au trimis soli la Petru, mulţemindu-i pentru ajutoriu asupra nepriiatinilor şi l-au rugat să nu-l părăsască cu ajutoriul său, ca să-şi poată răscumpăra crăiia ungurească. Însă lui Petru-Vodă nu atâta-i era de folosul lui Zapolea, cât de al său; pentru aceaea de nou s-au râdicat cu oşti şi au întrat în Ardeal şi bătând Bistriţa, o au luoat. Ci de frica împăratului turcesc, să nu-i bage vină, nu mult o au stăpânit, ci, prădându-o, o au lăsat pustie. Ureache vornicul amintrilea scrie acest lucru şi zice că după soliia şi cearerea lui Ioan Zapolea **[125]** au pornit Petru-Vodă asupra oştilor celor împrotiva lui Zapolea; Ioan Zapolea au fost dăruit lui Petru-Vodă cetatea Bistriţa(10). Petru-Vodă cu oştile sale au trimis pe Grozea, vornicul cel mare, şi pe Barboschi hătmanul(11), boierii săi cei mai credincioşi, şi au învăţat ca o samă de oaste să treacă pe drumul Braşovului, iar altă oaste, pe drumul Suceavei şi să între în Ardeal, cum au şi făcut. Iar ungurii, simţindu-se împresuraţi de vrăjmaşi, îndată s-au gătit de bătaie. Şi nu atâta le era ungurilor de oştile ceale din sus, cât de cele din jos, carele venea asupră. Şi adunându-se câţiva domni din Ardeal, carii era gata să stea păn' la moarte pentru volniciia şi moşiia sa, din sus de Braşov au dat războiu, de amândoao părţile, vitejeaşte, şi dintr-amândoao părţile mare vărsare de sânge s-au făcut. Iar mai **[125v]** pe urmă au rămas biruiţi ungurii, în carea mulţi domni ungureşti au perit la apa ce-i zic Bârsa(12). Iar oştile lui Pătru-Vodă, împreunându-se amândoao, mare pradă au făcut în Ardeal şi apoi s-au întors în Moldova la Petru-Vodă. Deci Ioan Zapolea, pentru că au bătut oştile împăratului Ferdinand, au dăruit lui Petru-Vodă cetatea Bistriţa şi ţinutul de prin pregiur. Iar bistriţeanii n-au suferit stăpân pe Petru-Vodă, ci, din îndemnul braşovenilor şi al altor cetăţi de prin pregiur, s-au lăpădat şi de Ioan Zapolea craiul. Aceastea cunoscându-le Petru-Vodă, s-au pornit singur cu capul său, cu toată oastea sa, cu mare aprindere de mănie, asupra bistriţeanilor, carii fiind cuprinşi şi strânşi de armele[151] lui Petru-Vodă **[126]** s-au închinat lui Petru-Vodă, luând ispravnic şi deregătoriu peste sine de la Petru-Vodă; şi multe daruri luând de acolo, Petru-Vodă s-au întors la scaonul său(13).

---

[150] Urmează, şters, „biruinţă"; „bucurie" este suprascris.
[151] Metonimic, „armată".

Sumeţiia mai de multe ori orbeaşte pe oamenii cei mari, cum şi aici pe Petru-Vodă, că, sumeţindu-să de atâtea războaie cu noroc ce au făcut în Ardeal, socoti că acelaşi noroc îl va sluji şi cu leaşii. Pentru aceaea au trimis soli la August Sighismund, craiul leşesc. Au poftit ca să-i întoarcă moşiia moşilor săi, adecă Pocutiia, carea au fost vândută şi zălogită de craii leşeşti moşilor săi. Iar craiul, văzind că Petru-Vodă caută numai pricină ca să poată înceape bătaie, nici un răspuns solilor lui Petru-Vodă n-au dat. Aşea, solii s-au **[126v]** întors cu nimică.

Iar după ce au venit solii la Petru-Vodă, gândi Petru-Vodă că cu armele sale va luoa Pocutiia şi, nimica întârziind, au întrat cu oastea sa în Ţara Pocutiei de o au prădat şi o au ars până la Hruliciu şi cu această pradă s-au întors Petru-Vodă înapoi. Sighismund, craiul leşesc, oblicind de această pradă ce au făcut Petru-Vodă, îndată au pornit pe Ioan Hrabie Tarnovschi, hătmanul cel mare al crăiei, cu oşti. Într-acea vreame, 1 200 de leaşi au trecut Nistrul şi au dat războiu cu moldoveanii pre carii i-au fost lăsat Petru-Vodă să păzască cetăţile; ci, de la o vreame, înglotindu-să leaşii, au căutat moldoveanilor a lăsa Pocutiia leaşilor. Oamenii lui Petru-Vodă cei din Pocutiia mai înainte dădusă ştire lui Petru-Vodă că vine oaste leşească **[127]** asupră-le şi îndată porni Petru-Vodă înaintea leaşilor 6 000 de oameni, pe carii[152], aproape de orăşelul ce-i zic Gvozdeţul, i-au lovit Tarnovschi hătmanul cu leaşii şi i-au spart şi Gvozdeţul au rămas pe sama leaşilor.

După această biruinţă, leaşii începuse a să înturna înapoi, negândind că aşea curând vor avea oaspet pe Petru-Vodă. Deci, fiind leaşii într-acel gând, iată să iveaşte şi Petru-Vodă cu 20 000 de oaste şi cu tunuri, care lucru văzindu-l leaşii, voia să-şi lasă tunurile şi tabăra şi să se întoarcă înapoi la cetatea Haliciului. Ci Tarnovschi hatmanul, pentru ruşinea, n-au îngăduit să se facă aceasta, zicând că încă nici au văzut pe vrăjmaşiul său şi au dat dosul, ci mai bine au să **[127v]** moară cu cinste, sau să învingă. Şi aşea au întrat la Obărtin, unde au aşezat tabăra, făcând şeanţuri împregiurul taberii, şi carăle împregiurul taberii le-au umplut cu pământ în loc de băşti. Într-aceaea, după ce leaşii bine şi-au întărit tabăra, soseaşte şi Petru-Vodă cu oastea sa şi tăbăraşte împregiurul taberii leşeşti şi pune 50 de tunuri, care neîncetat să puşte în tabăra leaşilor. Nu avea atâta grije Petru-Vodă că va piiarde războiul, cum avea să nu-i scape leaşii din tabără (lunecoase sânt lucrurile omeneşti în lumea aceasta!). Aşea întrarmaţi fiind, moldoveanii umbla împregiurul taberii leşeşti, ca să amăgească pe leaşi, să-i scoaţă afară din tabără la bătaie. **[128]** Iar leaşii, având şi scări[153], să suia pe şeanţuri de unde rănea pe mulţi din oastea lui Petru-Vodă. După aceaea, începură oamenii lui Petru-Vodă necurmat a bate în tabăra leaşilor în cinci ceasuri cu tunuri, ci puţină scădeare făcea în leaşi, de vreame ce era bine grijiţi şi întăriţi, iar leaşii, având şi ei câteva tunuri, peste care puşcariu mai mare era Staşcovschi, om meaşter la îndreptarea tunurilor. Deci şi ei au început a slobozi tunurile în oamenii lui Petru-Vodă, întră carii mare gaură au făcut, încă şi osiile de la tunurile lui Petru-Vodă le-au sfărâmat şi au omorât pe un tunariu de-a lui Petru-Vodă; şi aşea au căutat moldoveanilor a să da înapoi. După aceaea, Tar**[128v]**noschi au scos o samă de oaste afară din tabără. Moldoveanii au dat năvală peste aceia, spre poarta taberii leşeşti, unde sta Balenschi şi Andrei Troianovschi**(14)**, după carii era şi alţii. Ci hătmanul Tarnovschi îndată strigând leaşilor să pâşească asupra moldoveanilor, că înfrânsease moldoveanii pe Troianovschi cu oamenii săi, şi sărind şi Balinschi**(15)** cu oamenii săi, i-au înfrânt şi pe aceia moldoveanii, picând într-acea bătaie câţiva leaşi. Dar sărind şi alte polcuri de oşti leşeşti, de nou s-au aţiţat bătaia întră leaşi

---

[152] Suprascrie „pe carii”.

[153] Micu preferă aici cuvântul *scară* în locul reg. *loitre* (vezi, infra, [211]), din textul cronicii lui N. Costin (vezi COSTIN 1976, p. 160).

şi întră moldoveani. Mare bătaie şi multă vărsare de sânge au fost de amândoao părţile, până ce de nou Procop şi Alexandru, fraţi amândoi, tot de Sinăuceşti, au năvălit din tabără din dos asupra moldoveanilor, **[129]** dându-le ajutoriu Tarnovschi hătmanul cu oaste proaspătă. Doao ceasuri au ţinut acea bătaie întră ei. Mai pe urmă, văzind Tarnovschi hătmanul că nu pot leaşii înfrânge pe moldoveani, însuşi el cu toată oastea pedeastră au ieşit din tabără asupra moldoveanilor şi au înfrânt pe moldoveani, cât n-au mai putut sta, ci au purces în râsipă.

Petru-Vodă, într-o măgură, aştepta să vază sfârşitul bătăii, iar văzind pe ai săi fugind, au dat şi el dosul, lăsind toată tabăra în mânile leaşilor. O mie de moldoveani au căzut în robiia leaşilor, tunuri cincizeci, făr' de alte mai mărunte arme, care le-au luoat hătmanul leşesc şi toate le-au trimis la Cracoviia[16].

Tarnovschi, hătmanul leşesc, după **[129v]** acea biruinţă, lăsind oastea la Pocutiia, el îndată s-au dus la craiu; dar leaşii cei rămaşi în Pocutiia pentru paza marginei adeaseori ieşea şi prăda Ţara Moldovei, pe carii oamenii lui Petru-Vodă îi strica, de le căuta leaşilor cu mare scădeare a să întoarce înapoi. Deci de nou gătindu-se odată o mie de leaşi, au întrat în Moldova să prade; pe aceştea făr' de veaste i-au încungiurat o samă de oaste de-a lui Petru-Vodă, la locul ce să cheamă Tarasăuţi. Şi aşea i-au lovit, cât puţini din leaşi au scăpat, că pe loc mai bine de 200 au căzut morţi, făr' de cei ce au venit la robie[17]. Aceastea înţelegându-le Ioan Zapolea, craiul unguresc, şi văzind atâta turburare întră leaşi şi întră moldoveani, au trimis soli la Sighismund, craiul leşesc, dar nimic **[130]** n-au putut isprăvi, fără numai cât într-un an să fie pace. Trimis-au la craiul leşesc şi Ibraim, başa cel turcesc, cu poftă ca să întoarcă lui Petru-Vodă tunurile care le-au fost luoat Tarnovschi hătmanul de la Petru-Vodă.

Îndelungându-să din zi în zi pacea întră leaşi şi întră moldoveani[18], oastea leşească, carea era în Pocutiia şi pe la margini strage, au întrat în Moldova de au prădat şi au ars Cernăuţii şi alte sate, până la Botoşeani, neavând moldoveanii nici o grije despre leaşi, fiindcă era pace întră leaşi şi întră moldoveani. Deci Petru-Vodă, văzind că leaşii atâta pagubă au făcut ţerii lui, au gătit şi el oaste asupra lor şi în luna lui fevruarie au poruncit la ai săi să-şi potcovească **[130v]** caii, pentru că era gheţoasă iarna, apoi, întrând moldoveanii în Podoliia, au ars Cervoni şi Iagelniţu şi Cearnocojiţi, de carea pradă prinzind de veaste leaşii, s-au gătit de oaste cei ce era pe margini şi cu aceia Andrei Tucinschi şi Nicolae Seneuschi, hătmanul Poloniii, şi cu alte oşti, şi au ieşit înaintea moldoveanilor la apa Sireatului, unde s-au lovit, dar puţin au stătut leaşii la bătaie şi îndată au purces la râsipă, fugind cine încătro putea; mulţi s-au înecat în Sireat, mulţi au încăput vii la robie. Prins-au moldoveanii şeasezeci de şleahtici aleşi; din cei mai de jos opt sute au perit[19]. **[131]**

§ 19
Fuga[154] lui Petru-Vodă Rareşiu de sultan Soliman, împăratul turcesc. Stefan-Vodă Lăcustă şi Alexandru-Vodă Cornea, 1538

Sultan Soliman, împăratul turcesc, văzind multe amestecături a lui Petru-Vodă, pentru care şi Sighismund, craiul leşesc, şi Ioan Zapolea, craiul unguresc, prin oamenii săi, făcusă jalbă la Poartă asupra lui Petru-Vodă, carea întrând în urechile lui Soliman, împăratul turcesc, s-au supărat pe Petru-Vodă, că craiul leşesc, prin solul său Cretcovschi, au arătat prăzile ceale făcute de Petru-Vodă în Pocutiia şi în Podoliia şi sta tare solul leşesc cu pâră asupra lui

[154] Urmează, şters, „bătaia".

Petru-Vodă, zicând că de nu-l va râdica împăratul **[131ᵛ]** din ţară şi din domnie, îl vor scoate ei cu oaste, neputând mai mult suferi răutăţile ce s-au iescat întră dânşii, că amu hătmanul leşesc Ioan Tarnovschi, din porunca craiului leşesc Sighismund, cu mare oaste trecusă Nistru şi începusă a bate cetatea Hotinului, aşteptând şi pe craiul Sighismund, carele păn' la Leopol venisă cu multă oaste, iar Petru-Vodă degrab au trimis la Tarnovschi, hătmanul leşesc, cu mare rugăminte, de au lăsat cetatea. Dar şi Ioan Zapoli<a>, craiul unguresc, s-au ponosluit asupra lui Petru-Vodă la împăratul turcesc, cum că i-au prădat şi i-au răsipit cetatea Preajmăului şi i-au luoat cetatea Bistriţei şi făr' de aceastea şi de moartea lui Gritie (despre care am zis în partea IV, § 8) şi pentru a altora omorâţi de Pătru-Vodă. Era încă asupra **[132]** lui Petru-Vodă şi altă pâră, cum că pe <cei> ce meargea cu marfa sa de la Crâm prin Moldova îi jecuia prin oamenii cari-i are însemnaţi şi puşi pe acea treabă, de ţin drumurile negoţitorilor şi-i pradă şi-i omoară. La această jealbă a doi crai aprinzindu-să de mănie împăratul turcesc, carele înţelesească şi de tirăniile ce începusă a face Petru-Vodă cu lăcuitorii ţerii, că şi din ţară, pe ascuns, mersească jalbă asupra lui Petru-Vodă, îndată au poruncit oştilor sale să se gate de bătaie şi au poruncit şi tătarilor să se scoale, că să temea împăratul turcesc cum că, de va lăsa pe Petru nepedepsit, să vor scula leaşii asupra Moldovei să o ia. Şi aşea, tot pe o vreame ce era hătmanul leşesc subt Hotin, au pornit şi **[132ᵛ]** împăratul turcesc însuşi cu oastea sa şi de altă parte şi tătarii au întrat în Moldova, de ardea şi robea. Bieţii boiari, înţelegând de prada tătarilor şi cum că au sosit şi împăratul la Dunăre, să sfătuia şi cerca unul de la altul sfat, ce vor face ca să poată scăpa de atâtea nevoi şi primejdii ce s-au strâns asupra lor şi asupra ţerii.

Iar după ce au venit aceastea toate la urechile lui Petru-Vodă şi, mai vârtos, după ce Hârlea chelariul toate aceastea i le-au spus şi cum că şi ţara să vorbeaşte să-l părăsască, multă întristare au întrat la inima lui, că n-avea încătro să se întoarcă, că leaşii cu oaste sta subt cetatea Hotinului, putearea turcului[155], mare, despre altă parte venea asupră-i, mulţimea tătarilor îl **[133]** încungiura, cei dinlăuntru, slabi, şi, afară de aceastea, acum la ai săi să ştiia urât Petru-Vodă. Drept aceaea, au socotit să trimiţă la Ioan Zapolea, craiul unguresc, carele să lucrează să-l împace cu leaşii şi să-şi întoarcă apoi oastea sa toată asupra tătarilor, socotind că, de va birui pe tătari, pe turc lezne-l va împăca. Ci cu greu iaste a treace sorocul lui Dumnezeu, la Care mai înainte de faptă să caute omul, de voiaşte înţelepţeaşte să lucrează. Că, măcar de să împăca cu leaşii şi cu Zapolea, tot oastea turcească cu împăratul trecea Dunărea venind asupra lui şi tătarii ca un povoiu răpede acoperisă ţara. Însă, cu toate aceastea, Petru-Vodă mai tare să temea să nu-l prinză boiarii şi să-l dea în mânile împăratului turcesc. Pentru aceaea şi-au trimis doamna **[133ᵛ]** şi coconii spre munţi înainte; el încă, părăsit de toţi, numai singur călare au dat cătră munte şi venind deasupra Mânăstirei Bistriţăi, în munte, acolo s-au lăsat, ca să poată puţintel odihni. Ci de acolo, privind în gios spre mânăstire, au văzut mulţime de oameni întrarmaţi, ca un roiu de toate părţile încungiurând mânăstirea, ca să-l poată prinde pe el, că-i prinseasă urma că întracoace au venit şi gân<dind>[156] că s-au ascuns în mânăstire. Pătru-Vodă, cât au văzut acest lucru, îndată au încălecat pe cal şi au fugit spre munte mai afund, unde să poată scăpa. Şi întrând în munte departe, fără cale, fără povaţă, au ajuns la strâmtoare ca aceaea, pe unde nici călare nici pedestru nu putea străbate, pentru aceaea i-au căutat a lăsa calul şi, pedestru, cu multă nevoie au **[134]** străbătut; şi aşea, pedestru, în şease zile au umblat rătăcind prin munţi, flămând şi ostenit, neştiind unde iaste şi încătro mearge. Aşea, mai pe urmă, au numerit într-un părău care curgea spre săcui; deci mergând mult pe

[155] Metonimic, singularul pentru plural.
[156] Cuvântul este la capăt de rând. Scrie prima silabă şi o omite pe cea de a doua, pe rândul următor.

părău în gios, au dat de neşte pescari carii, deaca l-au cunoscut, cu drag l-au primit, iar Petru-Vodă, înfricoşindu-să de pescarii aceia, foarte s-au spăriiat. Însă pescarii, pricepând frica lui, cu jurământ s-au jurat înaintea lui că-i vor fi cu dreptate, zicându-i nimic să nu să teamă. Acolo Petru-Vodă au dat pescarilor şeaptezeci de galbini de aur. Pescarii deaca au văzut galbinii şi cu mai mare bucurie l-au primit şi l-au dus la sălaşul lor, de i-au dat de mâncat. Iar după ce au înserat, l-au îmbrăcat în haine **[134ᵛ]** proaste şi, cu cuşmă în cap, l-au scos în Ardeal. Şi, când au trecut pescarii pe Petru-Vodă la Ardeal, au trebuit să treacă prin oaste ungurească, că era puse la margini oaste ungurească de străjuia, carii i-au întrebat ce oameni sânt? Ei au zis: „Sântem pescari" şi aşea au trecut prin straja ungurească şi nimene n-au cunsocut pe Pătru-Vodă. Deci pescarii aceia au dus pe Pătru-Vodă la casa unui boiariu ungur, de mai înainte priiaten a lui Petru, dar neaflând acasă pre acel boiariu, fără numai pe jupâneasa lui, i-au spus pescarii în taină că iaste Petru-Vodă, iar ea, înţelegând că iaste Petru-Vodă, cu de toate l-au primit la casa ei şi bine l-au ospătat. Şi un voinic oarecarele, care fuseasă pretorian[157] **[135]** la Petru-Vodă, tâmplându-să şi acela într-acel sat, fiind şi el scăpat dintr-aceale răutăţi, îi spuseră[158] lui de pescarii carii venise de la munte şi ştiind el că Petru-Vodă au întrat în munte şi nimică de dânsul nu să ştie, deci gândind că doară de la acei pescari va putea înţeleage ceva de domnul său Petru-Vodă, au mers la pescari să-i întreabe; şi, deaca au văzut pe Pătru-Vodă, îndată l-au cunoscut şi, căzind înaintea lui, i-au sărutat picioarele. Iar Petru-Vodă, văzind pe credincioasă sluga sa, mult s-au bucurat şi s-au mângăiat, multe vorbind cu dânsul. După aceaea au dormit puţintel, dar zăbavă multă n-au făcut. Pân-a odihni Pătru-Vodă, acea jupânească **[135ᵛ]** au gătit hinteu[159] sau butcă cu cai şi 12 voinici întrarmaţi şi după ce l-au deşteptat, au şezut în hinteu numai cu pretorianul[160] acela al său şi au mers prin locuri făr' de cale, pănă au sosit la casa altui boiariu unguresc, carele şi acela era priiatin a lui Petru-Vodă, carele, deaca l-au văzut, cu dragoste l-au primit şi l-au ospătat şi îndată i-au gătit hinteu cu şease cai, că nu era loc de a zăbăvi, că prinseasă veaste oastea de la straja ungurească cum că Petru-Vodă au trecut printră ei şi ei nu l-au cunoscut şi de acolo s-au pornit după dânsul a-l cerca să-l poată undeva prinde. Ci Dumnezeu au acoperit pe Petru-Vodă şi i-au dat cale deschisă şi mergând cu de-adinsul au sosit la Ciceu sâmbă**[136]**tă, când răsărea soarele, în 20 de zile a lui septemvrie, şi, cât au întrat în cetate în Ciceu, au închis porţile. Iar cei ce-l gonea pe urmă, văzind că au scăpat dinnaintea lor, s-au întors înapoi. Iar la Ciceu multă plângere s-au făcut de doamnă-sa Elena şi de fiii săi, Iliiaşiu şi Stefan, şi de fiică-sa Rusanda şi de alţi casnici, ştiindu-să din câtă mărire au căzut la atâta pedeapsă. Deci Petru-Vodă au întrat în besearică de s-au închinat lui Dumnezeu şi au mulţemit că l-au mântuit din mânile vrăjmaşilor săi. Acea cetate, Ciceul, o au fost dat Mătiiaşiu, craiul unguresc, lui Stefan-Vodă celui Mare, cum s-au zis mai sus, când s-au împăcat amândoi; şi era această cetate slobodă de craii ungureşti şi să ţinea supt porunca domnilor Moldovei[(1)]. **[136ᵛ]**

Împăratul Soliman prădând şi stricând Ţara Moldovei, iar oamenii fiind traşi spre munţi, s-au strâns arhiereii şi boiarii ţării la satul Badeuţi de au sfătuit cu toţi ce vor face ca să poată scăpa de acea nevoie ce le-au venit asupră. Deci au ales ca să trimiţă soli la împăratul, cu mare

---

[157] În textul lui N. Costin este „slugă credzută", adică „slugă credincioasă" (vezi COSTIN 1976, p. 163).

[158] Urmează, şters, „pescarii".

[159] Dându-şi seama de circulaţia restrânsă a cuvântului, Micu îl explică în continuare „sau butcă"; la N. Costin este „liagăn" (vezi COSTIN 1976, p. 163); cuvântul *leagăn* are și sensul „trăsură suspendată pe arcuri sau pe chingi; caleaşcă, rădvan", dar polisemantismul cuvântului *leagăn* îl va fi determinat pe Micu să opteze pentru înlocuirea lui.

[160] La N. Costin este „aprodul, sluga sa" (vezi COSTIN 1976, p. 163).

rugăminte şi plângere, să-i ierte. Şi aşea, au ales dintră dânşii pe Trifan Ciolpan, pre carele l-au trimis în Suceavă, la împăratul, de l-au rugat de pace şi au cerut domn. Împăratul, văzind rugămintea lor, s-au milostivit şi i-au iertat şi au trimis la dânşii pe un agă, om credincios al său, de i-au chemat pe toţi la împăratul în Suceava, carii cu multă frică au mers şi au căzut la picioarele împăratului, pre carii cu blândeaţe i-au primit împăratul şi le-au dat voie **[137]** să-şi aleagă domn. Deci şi-au ales pe Stefan(2), feciorul lui Alexandru-Vodă, carele mai înainte era scos de Petru-Vodă. Şi acolo, la Suceava fiind, împăratul au legat bir, zeace mii de galbini de aur pe an să dea ţara la împărăţie. Iar altă vistierie a lui Petru-Vodă, carea au rămas de el în Moldova, toată o au luoat împăratul Soliman, carele apoi s-au întors înapoi, petrecându-l Stefan-Vodă păn' la Dunăre.

Iar Petru-Vodă, fiind strâmtorat în Ciceu, să temea şi de oamenii săi, pe cari-i avea de apărare în cetate cu sine, ca să nu-l dea în mânile ungurilor. Însă de tot nu să îndoia de mila lui Ioan Zapolea, craiului unguresc. Pentru aceaea, de bunăvoie ieşind din cetate, au căzut cu rugăminte la Ioan Zapolea craiul, **[137v]** ca să-i lasă cetatea Ciceului pentru traiul său şi a casii sale, rugându-să să-i iarte ceale mai înainte greşite, arătându-i că şi el, măcar că-i craiu, dar, fiindcă iaste om, iaste supus primejdiilor şi vremilor împrotivnice a lumei aceştiia. Deci au făcut pace Petru-Vodă cu Zapolea, pe carele apoi l-au rugat de i-au dat voie să ajungă la Poartă ca să-şi tocmească lucrurile la împărăţie; încă şi însuşi craiul Zapolea au ajuns pe la priiatinii săi la Constantinopol(3).

Iar Stefan-Vodă, oblicind de Petru-Vodă că au căzut la mânile craiului Zapolea, îndată au înştiinţat Poarta, rugându-să prin priiatinii viziriului ca să porunceasca împărăţiia craiului Zapolea să trimiţă pe Petru-Vodă legat la Stefan-Vodă. Ci Petru-Vodă **[138]** acum îşi aşezasă lucrurile despre împărăţie, de-l chemasă la Constantinopol, unde, mergând, s-au aşezat la Galata, carea şi Pera să zice(4).

Într-aceaea, Stefan-Vodă, în Moldova, mari şi greale nevoi cu dările făcea lăcuitorilor şi de la o vreame s-au arătat mare vărsătoriu de sânge, că şi pentru mică greşeală poruncea de omorea şi încă, de multe ori, la masă chemând, cu mâna sa îi omorea. Iar deac-au înţeles că Petru-Vodă s-au împăcat cu împărăţiia şi să află în Constantinopol, primit în cinste la împărăţie, nu puţină grije avea, ştiind că şi aveare câtăva au luoat cu sine când au pribegit din Ţara Moldovei la Ciceu, şi aceastea toate era lui ca o gheaţă la inimă.

În zilele acestui domn s-au întâmplat mare foamete în Moldova şi în Ardeal, **[138v]** că venind foarte multe lăcuste, au stricat toată roada pământului, şi ţara, urând pe Stefan-Vodă, l-au poreclit Lăcustă-Vodă; ci şi boiarii îl urâse pentru faptele lui ceale tirăneşti. Deci într-o zi, o samă de boiari, Găineştii şi Arbureştii, s-au vorbit să omoară pe Stefan-Vodă; când au fost într-o seara, Mihul hătmanul şi Trotuşan logofătul, cu mai mulţi alţii, au întrat cu arme şi cu slujile sale într-un cerdac sus, unde dormea Stefan-Vodă, în cetate în Suceava, stricând uşea. La acea larmă, să scoală Stefan-Vodă numai în cămeaşe, neştiind ce iaste şi ce-i vine asupră, iar ei, năvălind asupra lui Stefan-Vodă făr' de milă, cu multe rane vătămându-l, l-au omorât şi, tăindu-i capul, l-au scos afară(5). Domnit-au acest Stefan-Vodă, poreclit **[139]** Lăcustă, doi ani şi trei luni.

După moartea lui Stefan Lăcustă, Mihul hătmanul şi Trotuşan logofătul şi cu alţi aseamenea lor au rădicat domn pe Alexandru Cornea(6), carele pe acea vreame era portariu cetăţii Suceavei(7), iar mai înainte de acea deregătorie fusească slugă la Mihul hătmanul. Aceastea s-au întâmplat la anul 1540.

Alexandru Cornea-Vodă şi cu Mihul hătmanul şi cu Totruşan[161] logofătul, înţelegând că Petru-Vodă Rareşiu să află în cinste la împărăţiia turcească, îndată au răpezit la împăratul nemţesc Ferdinand, craiul unguresc, pe un Petru Robeu, ispravnicul Sibiiului pe aceale vremi, cerând ajutoriu împrotiva lui Petru-Vodă Rareş, carele acum aştepta căftan **[139ᵛ]** de domnie de la Poartă. Arătând cum că şi în trecutele vremi au avut domnii moldoveneşti razem de la craii ungureşti[162], să făgăduia Alexandru-Vodă[163] cu boiarii săi că cu toată ţara să va închina crăiei ungureşti. Împăratul Ferdinand au primit soliia lui Alexandru-Vodă şi îndată au chemat la sfat o samă din domnii săi, cărora le-au arătat pofta lui Alexandru-Vodă şi a boiarilor ţerii. Iar întârziind răspunsul de la împăratul Ferdinand şi oblicindu-să acest lucru la împărăţiia turcului[164], mare ajutoriu au fost lui Petru Rareşiu, pe lezne şi cu puţină cheltuială, a luoa iarăşi domniia Moldovei, că îndată cât au înţeles Soli**[140]**man, împăratul turcesc, lucrul lui Alexandru Cornea, îndată au dat domniia Moldovei lui Petru-Vodă Rareş, pe carele, cu imbrohorul împărătesc şi cu mulţime de ianiceari şi cu altă oaste călărime turcească, l-au trimis în Moldova, domn ţerii. Petru-Vodă Rareşiu, în anul 1540, ianuarie în şease zile, au purces din Constantinopol spre Dârstori, de unde, trecând Dunărea, au venit la Brăilă, unde au gătit oştile să meargă asupra lui Alexandru-Vodă. Iar boiarii ţerii, înţelegând că domniia ţerii e dată lui Petru Rareş, au părăsit pe bietul Alexandru şi au ieşit întru întâmpinarea lui Petru-Vodă la Brăilă, lăsind pe Alexandru-Vodă pe sama Mihului hătmanul şi cu Totruşean[165] logofătul şi cu Petraşco şi cu Crasneş şi cu Cosma. Iar ceialalţi **[140ᵛ]** boiari toţi s-au dus la Brăilă înaintea lui Petru-Vodă, pre carii cu dragoste i-au primit Petru-Vodă, iertându-le toate câte i-au greşit în domniia dintâiu; aşea, toţi având mare bucurie, au strigat: „Mulţi ani norociţi domnului Petru-Vodă!”. Iar boiarii carii rămăsease cu Alexandru-Vodă, gândind că vor face lucru plăcut lui Petru-Vodă, au omorât pe Alexandru-Vodă[(8)] şi după aceaea au ieşit la Galaţi înaintea lui Petru-Vodă, pe carii cunoscându-i Petru-Vodă vicleani, şi Dumnezeu vrând să se izbândească morţile ceale de ei făcute, cumplit i-au muncit, apoi au poruncit de le-au tăiat capetele[(9)]. **[141]**

§ 20
Domniia a doa a lui Petru Rareşiu

După ce al doilea rând s-au aşezat în domniia Moldovei, Petru Rareşiu au trimis şi au adus de la Ciceu pe doamna sa Elena şi pe fiii săi, Iliiaş şi Stefan, şi pe fiica sa Rusanda[(1)], care, în 25 a lui mai, ieşindu-le înainte Petru-Vodă cale de trei miluri de loc, au sosit în Suceava, unde tot oraşul în mare veselie au fost. După aceaea, Petru-Vodă au trimis soli la craiul leşesc Sighismund Avgust[166], de-şi cerea robii săi ce-i luoasă Tarnovschi hătmanul când au venit cu oaste la Hotin, ci nimic n-au isprăvit solii lui Petru-Vodă.

Într-aceaea, Soliman, împăratul turcesc, **[141ᵛ]** înţelegând de Stefan Mailat, carele umbla cu vicleşug asupra crăiei Isabelii şi a feciorului ei, ajungându-să cu Ferdinand, împăratul nemţesc, trimis-au poruncă la Mehmet, başa de la Nicopol, şi la Petru-Vodă, domnul Moldovei, şi la Radul-Vodă, domnul muntenesc, să meargă asupra lui Mailat, ispravnicul

---

[161] Vezi scrierea cuvintelor *Trotuş* şi *Trotuşan*, în acest tom, la paginile: [48ᵛ], [59], [67ᵛ], [139ᵛ], [140ᵛ].
[162] Urmează, şters, „de la carii cerea ajutoriu asupra turcilor”.
[163] Cuvântul „Vodă” se repetă.
[164] Metonimic, singularul pentru plural.
[165] Vezi scrierea cuvintelor *Trotuş* şi *Trotuşan*, în acest tom, la paginile: [48ᵛ], [59], [67ᵛ], [139], [139ᵛ].
[166] Scris ꙗꙋгꙋст.

Ardealului, să-l prinză. Deci purcezind Petru-Vodă cu oştile sale, au trecut în Ardeal, unde s-au împreunat şi cu başa de la Nicopol şi cu Radul-Vodă. Mergând Petru-Vodă în Ardeal cu oştile, Ţerii Ardealului, pe unde meargea, nici un rău n-au făcut, pentru ca să n-aibă Măelat nici un prepus şi grije că vine vrăjmăşeaşte. Măelat, acum, făr' de nici o grije, şedea la curtea sa. Nici putea într-alt chip oştile turceşti făţişiu să-l prinză, căci sunasă că vin lui Mailat oşti într-**[142]**ajutoriu de la Ferdinand, împăratul nemţesc. Însă başa şi domnii amândoi, al Moldovii şi al Ţerii Munteneşti, făcusă sfat să-l poată cu vicleşug prinde. Deci başa îndată trimisă la Stefan Mailat să meargă în tabăra sa, pentru întemeiarea legăturilor de pace întră dânsul şi întră împărăţiia turcească, făcându-i ştire că împăratul Soliman acmu să află purces în cale să mântuiască Buda, carea pe acea vreame era încungiurată de oşti nemţeşti, socotind că mai bine ar fi cu pace să se aşează decât cu vărsare de sânge; pentru aceasta, mai bine să vie Mailat la başea. La această solie a başii au răspuns Mailat că nu va mearge la dânsul amintrilea, fără numai de-i va trimite Ahmet-Başa zălog **[142^{v}]** pe fiiul său, atunci va veni la Ahmet-Başa. Iar başa au răspuns că pe fiiul său nu poate să-l trimiţă la dânsul, fiindcă să află în slujba împăratului şi ar fi cu primejdiia vieţii la dânşii a trimite zălog făr' de ştirea împărătească. Dar va trimite doi agi mari, din Vidin şi din Silistriia, cărora amândurora însuşi împăratul Soliman cu mâna sa le-au dat steaguri de isprăvnicie. Şi aşa au trimis doi comişei de la grajdurile başii, îmbrăcaţi în haină de lastră şi cu arme scumpe pe lângă ei şi nici acei doi turci n-au ştiut ce iaste acel lucru. Mailat pe aceştea i-au primit cu cinste, nesocotind a fi vicleşug, văzind oameni de cinste trimişi, carii să fie zălog. Deci au purces Mailat la Ahmet-Başa la tabără **[143]** şi deodată au mers la corturile lui Petru-Vodă, pre carele primindu-l Petru-Vodă şi ţiindu-l cu vorba, iată mulţime de turci au venit la cortul lui Petru-Vodă, trimişi de la Ahmet-Başa şi aciiaşi au prins pe Stefan Mailat, ferecându-l în obezi şi l-au dus la başa, carele îndată l-au trimis la Constantinopol să fie în închisoare, unde şi-au sfârşit viiaţa Mailat[(2)]. Iar Petru-Vodă, după acea slujbă împărătească prin Ardeal, nu făr' de prada Ardealului s-au întors acasă.

Soliman, împăratul turcesc, văzind multe şi neîncetate turburări în Ardeal pe aceale vremi, după moartea lui Ioan Zapolea, de nou au trimis poruncă lui Petru-Vodă să meargă cu oşti în Ardeal. Porunci de aceastea era bucuros Petru-Vodă a luoa, că nu putea uita strâmbătăţile ce cunoscusă de la unguri când era în **[143^{v}]** cetatea Ciceului. Pentru aceaea, de nou au întrat cu oştile sale în Ardeal de au prădat şi au ars până la Cetatea de Baltă, unde au şezut şease zile. După aceaea, pe la Bistriţa s-au înturnat acasă[(3)], unde au săvârşit Mânăstirea Pobrata[(4)], carea iaste de dânsul zidită pe apa Sireatului, despre apusul soarelui. Aşijderea şi Mânăstirea Răşca[(5)] au urzit-o, încă şi mânăstirea căriia zic Dobrovăţul[(6)], la ţinutul Vasluiului au săvârşit, şi Mânăstirea Căpriiana[(7)] au zidit, carea iaste în ţinutul Lăpuşnei, şi multe alte lucruri bune, de dânsul făcute, să află în Moldova, cum iaste şi la episcopiia de la Roman şi la mitropoliia de la Suceavă şi la mânăstirea de la Suceavă. Aşijderea şi besearici de piiatră câteva în Moldova au zidit, cum e Hărlău, în Baie. Bine sămăna a fi feciorul lui Stefan **[144]** celui Bun, aşea isteţ la fire spre războaie. La judeaţe blând şi drept. La vorbă nu era greu şi bucuros cu fieştecarele grăia şi jalba-i asculta şi-i îndrepta cum era bine.

Deci ajungând la bătrâneaţe şi boală grea cuprinzindu-l, după ce a doa oară şease ani şi mai întâiu unsprăzeace, peste tot 17 ani au domnit, în anul 1546[167] au răpăosat, lăsindu-şi supuşii în mare jeale pentru moartea sa. Şi s-au îngropat în Mânăstirea Pobrata, cea de dânsul făcută[(8)]. **[144^{v}]**

---

[167] Suprascris „în anul 1546".

§ 21
Domniia lui Iliiaşiu-Vodă II, feciorul lui Petru Rareşiu, 1546

După moartea lui Petru-Vodă Rareşiu, au înălţat boiarii la domniia Moldovei pe Iliiaşiu(1), feciorul cel mai mare a lui Petru Rareşiu-Vodă, carele, cu năravurile şi cu viiaţa, foarte departe s-au aruncat de la tatăl său, că măcar că la începutul domniei să părea blând şi milostiv, dar după puţintel s-au arătat nedrept, cu viiaţă spurcată şi mare curvariu. Acestuia, pe vremile ce în Ardeal era amestecături şi turburări, au luoat poruncă de la împăratul Soliman de au întrat în Ardeal cu oaste moldovenească şi turcească, unde **[145]** au slobozit oştile sale spre Schepse şi spre Orbaiu şi spre Cvisd[168](2), oraşe săcuieneşti, ca să le prade şi să le robească, încă şi nişte oraşe săseşti, anume Hermanul şi Praşmanul, le-au ars şi multă pradă de oameni şi de dobitoace au luoat. Iar când să întorcea cu prada oamenii lui Iliiaşiu-Vodă, prinzindu-le de veaste Ladislav Udenfi şi Paul Banc, deregătorii lui Batori, îndată şi-au adunat oamenii şi, venindu-le şi oaste nemţască, au purces să ţie calea oştilor turceşti şi a lui Iliiaşiu-Vodă. Dar şi Iliiaşiu-Vodă cu turcii, înţelegând că ungurii şi neamţii aleargă după ei, grăbea să treacă munţii, dar, fiind îngreoiaţi de multă pradă, nu putea iute mearge, ci i-au ajuns oştile nemţeşti şi cu ungurii şi au scos de la ei toată prada şi mulţi **[145v]** din moldoveani şi din turci au perit; şi de ar fi sosit puţintel mai înainte pedestrimea nemţască şi săcuii să fie apucat potecele munţilor, şi pe turci şi pe moldoveani şi pe Iliiaş-Vodă ar fi prins, dar aşea Iliiaşiu-Vodă s-au întors deşert la Suceava, scaonul său (1)(3).

După ce s-au înturnat din Ardeal, Iliiaş-Vodă, din tovărăşiia şi soţietatea carea au avut cu turcii, s-au dat după năravurile turceşti, având pe lângă sine câţiva turci tineri, carii l-au adus la spurcate curvii, măcar că la vedeare voia a să arăta creştin, iar într-ascuns era adevărat turc şi atâta călcasă leagea creştinească, cât de ar fi rămas mai îndelungat în domnie, foarte pe mulţi ar fi tras în prăpastiia perirei. Ci Dumnezău au ferit ţara de atâta rău, măcar că pentru faptele lui Iliiaş-Vodă au certat Dumnezeu ţara, cât şi arborii, **[146]** şi pomii[169], şi viile au secat de geruri mari. La faptele ceale spurcate au adaos Iliiaş-Vodă şi tirăniia, că sâmbătă după Paşti, în târg în Huşi, au omorât pe Vartic hătmanul şi pe mulţi alţii pe rând au omorât.

Deci văzind Iliiaş-Vodă că pentru faptele lui ceale reale măniia boiarilor şi a ţereanilor foarte o au întărâtat asupra sa şi făr' de primejdie în Moldova mai mult nu poate lăcui, că să temea şi de îngrozirile bărbaţilor ale cărora muieri el le pângărisă şi de aceia pe a căror oameni omorâsă, că pe mulţi şi din boiari şi din toată starea tirăneaşte omorâsă, deci în frică ca aceaea petrecând, s-au făcut ca cum împăratul turcesc l-ar fi chemat la sine; nimănui descoperind ce are de gând, adunând toată avuţiia părintească, s-au dus la Constantinopol şi în locul său au lăsat pe fratele său Stefan(4). După ce au **[146v]** ajuns la Constantinopol, au făcut ştire împăratului Soliman că au venit pentru ca să primească leagea turcească. Împăratul Soliman foarte s-au bucurat că un domn aşea vestit, creştin, de bunăvoia sa să lapădă de Hristos şi să face mahometan şi primindu-l la tăiarea împregiur, i-au pus numele Mahomet. Apoi au poruncit să-l ducă prin curtea împărătească, carea era plină de mulţime de oameni; după aceaea într-un foişor în mijlocul curţii, întră doi başi mari, carii unul de-a dreapta lui, altul de-a stânga lui era, înaintea ostaşilor şi a tot norodul, bucurându-se toţi turcii, s-au lăpădat de credinţa lui

---

[168] Scris Кѹисд.

[169] Prin „arborii şi pomii", Micu înlocuieşte cuvântul „pomeţii" (*pomet* „livadă", „mulţime de pomi dintr-o livadă"), prezent în textul lui N. Costin (vezi COSTIN 1976, p. 191). În plus faţă de pasajul discutat, supra, în nota 20, aici apare şi cuvântul *pom*, întregindu-se astfel seria sinonimică: *arbore, copac, lemn, pom*.

Hristos şi au primit a lui Mahomet şi, în loc de Ilie, de-aici înainte Mahomet l-au chemat; toţi turcii atunci striga de bucurie. Şi ca să nu pară cumva turcilor că el aceasta din făţărnicie face, supt picioarele sale avea o cruce de lemn, carea de trei ori scui**[147]**pindu-o şi de atâtea ori cu picioarele călcându-o, ca un lucru blăstămat o au lăpădat de la sine.

Să zice că după ce s-au lăpădat de Hristos, întrând în casa sa, într-ascuns, foarte supărat au fost şi mult au plâns şi de crezut lucru iaste, că cum şi-ar fi putut el uita de credinţa părintească, carea atunci o au lepădat.

Deci fiindcă Iliiaş de bunăvoie s-au făcut mahometan(5), împăratul încă i-au dat cinste şi boierie de[170] şahmat, carea cinste vrând să arate că cu vrednicie o poartă, s-au vorbit cu o samă de oşti tătărăşti şi căpătând povăţuitoriu pe un fugătoriu, anume Mormura, carele ştiia căile, au mers în Rusiia la Vratislaviia(6), carea cetate, prinzindu-o, o au ars şi pe lăcuitori i-au robit, că făr' de veaste au năvălit asupră. Apoi întorcându-să la Constantinopol, pre**[147ᵛ]**puindu-să pe el împăratul Soliman pentru leagea lor, că nu o ţine deplin, au poruncit de l-au perdut[171]; poate fi că în mare l-au înecat, că nimic nu s-au mai ştiut de el ce s-au făcut. Această răsplătire şi acest sfârşit au luoat (2).

(1) Nicolaus Isthvanfi Historiarum de rebus Hungaricis Libro XVII, in fine(7).

(2) Stanislaus[172] Orichovius in Annalibus[173], annali quarto seu ad annum 1551(8). **[148]**

§ 22
Domniia lui Stefan VI, 1555

Iliiaş-Vodă, cum mai sus zisăiu, părăsind creştinătatea şi ţara, s-au dus în Constantinopol. Apoi ţara au rădicat domn pe Stefan VI(1), feciorul cel mai mic a lui Petru Rareş-Vodă, fratele lui Iliiaş-Vodă carele s-au turcit, socotind că va semăna tătâne-său, lui Petru-Vodă, şi faptele lui ceale bune le va urma şi să va scârbi de spurcatele fapte ale lui Iliiaşiu-Vodă, fratelui său (de vreame ce domnilor celor înţelepţi oglindă şi îndreptare trebuie să fie faptele trecuţilor domni, ca ceale bune să le ur**[148ᵛ]**meazǎ, iar de ceale reale să se scârbească). Stând, dară, Stefan-Vodă la domnie, să arăta spre toţi plecat şi milostiv şi silitoriu spre fapte bune şi spre besearici nevoitoriu, vrând cu aceastea să stingă numele cel rău care i-au rămas de frate-său şi să înnoiască cel bun al tătâne-său, al lui Petru-Vodă Rareş, că adevărat feciorii cei <buni>[174] adaogă şi cresc numele cel bun al părinţilor săi şi-l fac nemuritoriu, precum cei răi ocărăsc şi hulesc numele cel bun al părinţilor săi. Acea socoteală având, Stefan-Vodă au scos din ţara sa pe toţi eriticii, silindu-i să primească ortodoxia. Atunci armeanii, carii era mulţi în Moldova, unii în Ţara Leşască, alţii în Ţara Turcească şi alţii în Ardeal s-au dus, ca să nu-şi lasă leagea, că armeanii atunci nu era catholici[175], după ce au venit în Ardeal s-au făcut catholici, ci osibit eres avea, cum şi astăzi cei **[149]** mai mulţi armeani în împărăţiia turcească au(2).

Nu îndelung au rămas Stefan-Vodă în nevoinţa sa cea dintâiu, ci foarte spre rău şi-au mutat năravul şi mai spurcat decât frate-său Iliiaşi-Vodă, că s-au dat cu totul lăcomiei şi curviei:

---

[170] Urmează, şters, segmentul **сах** (sah).

[171] În plus faţă de verbul *a omorî*, verbul *a pierde* presupune şi ideea de dispariţie fără urmă. Opţiunea lui Micu pentru verbul *a pierde* în loc de *a omorî* (vezi COSTIN 1976, p. 191) este o dovadă a modului în care cărturarul de la Blaj îşi alege cuvintele.

[172] Urmează, şters, „Sarnicius".

[173] Idem, „Polonicis".

[174] Este, evident, un *lapsus calami* (vezi COSTIN 1976, p. 192).

[175] Scris **каѳоличй**; cf. lat. *catholicus*.

nu să răbda de muieri cu bărbaţi, nu scăpa feate fecioare nebatjocorite de el, nici jupâneasele boiarilor nesilite nu scăpa; să asemăna întru aceasta cu[176] Gabriel Batori, domnul Ardealului, de care în partea 3, § 11 am zis. Tirăniia lui, câtă au fost, nu lezne o ar putea cu amăruntul om spune, că nici un fealiu şi nici un prilejiu de tirănie nu lăsa trecut, aşea de cumplit chinuia pe oameni, cât moartea era cel mai uşor chin care-l făcea el altora, că să nu pomenesc aici la câţi oameni **[149v]** nevinovaţi le-au tăiat urechile şi nasul, le-au scos ochii şi le-au tăiat limba, le-au tăiat sau le-au scrintit şi le-au schimosit din loc mădulările şi alte neauzite munci şi cazne[177] au făcut, cu care mai îndelungat să se chinuiască; la unii plumb ferbinte le băga în gură, ca să li să arză gura, şi din zi în zi îi creştea tirăniia şi nici un fealiu de chin care-l putea el gândi nu-l lăsa nefăcut. Nu mai putea oamenii în Moldova a mai suferi atâtea nevoi, ci fugea care încătro putea, unii în Ţara Muntenească, alţii în Ardeal, cei mai mulţi – mai ales dintră boiari – în Ţara Leşască au fugit. Într-aceaea, s-au întâmplat a să duce la Constantinopol solul leşesc, Valentin Dembinschi castelanul, pentru înnoirea păcii întră craiul leşesc şi întră împăratul turcesc. Acesta, mă**[150]**car că-l desmânta mulţi să nu meargă prin Moldova, însă el socotind că iaste sol, pe sol nu va îndrăzni să-şi puie mâna, mai vârtos fiindcă mearge la împărăţiia turcească sol. Deci mergând el prin Moldova şi pentru că-i mai oablă calea pe acolo, Stefan-Vodă, cât au întrat în Moldova, l-au prins şi au dat ştire craiului cum că până atunci nu-l va slobozi, până când craiul leşesc nu-i va da pe toţi pribea<gii> din Moldova, carii să află în crăiia leşască. Însă, fiind<c>ă sfatul lui mai înainte s-au fost descoperit şi solul Valentin înţelesească voia lui Stefan-Vodă, aşea şi-au tomnit lucrul său, cât, neştiind nimica Stefan-Vodă, au fugit îndărăpt la Cracoviia, în Ţara Leşască. Stefan-Vodă, după ce s-au văzut înşelat ca alt Irod, au hotărât să omoară pe toţi boiarii carii au mai **[150v]** rămas în Moldova şi apoi să se lapede de creştinătate şi să se facă turc mahometan ca şi frate-său şi să dea[178] turcilor ţara. Adusească el din Ţara Turcească turci dascăli, carii să-l înveaţă leagea turcească, şi doao curve turcoaie[179], care tot lângă sine le ţinea şi cu sine le purta, care mult l-au abătut de cătră creştinătate spre leagea turcească, trăgându-l la aceasta şi tirăniia.

Boiarii cei pribeagi în Ţara Leşască, înţelegând de sfatul tiranului, că va să omoară pe toţi boiarii din Moldova, s-au dus la Nicolae Sieniavie, mai-marele oastei crăieşti din Rusiia, şi au cerut de la el ajutoriu, ca acum într-o vreame şi într-o nevoie ca aceasta să ajute ţerii şi cu oastea să se apropie[180] cătră Moldova, la apa Nistrului, carea **[151]** desparte Moldova de Ţara Leşească, că să ştie cu bună samă cum că, cât va face aceasta, cei din Moldova, simţind că le vine ajutoriu, omoară pe tiranul Stefan-Vodă şi toată ţara o închină craiului leşesc, de la care vreau să aibă domn pe Petru postealnicul, carele are deregătorie în oastea leşească şi de neam iaste moldovean. Aceastea şi mai multe alte grăia pribeagii şi cu lacrămi ruga pe Nicolae Sieniavschi ca să nu lasă o ţară aşea războinică, carea acum făr' de războiu o poate avea. Sieniavschi sta în chipzuri ce va să facă, că de la craiu nu avea slobozenie să meargă asupra Moldovei; să trimiţă la craiu să-l înştiinţează, să prea întârzie lucrul, ci tot au socotit că a sa deregătorie iaste să adaogă la crăie o ţară ca aceaea făr' de războiu şi să mântuiască pe atâţa nevinovaţi de moarte cumplită; pentru aceaea au **[151v]** purces cu oaste la Nistru.

---

[176] Urmează, şters, „Andrei".

[177] Cele două cuvinte sunt sinonime, sensul cu care se actualizează în acest context fiind „chin, tortură". Asocierea acestor cuvinte are rolul de a augmenta ideea exprimată, subliniind astfel cruzimea domnitorului, descrisă într-un tablou terifiant.

[178] Urmează, şters, „ţara".

[179] Cuvântul este suprascris.

[180] Urmează, şters, „la Nistru".

Iar boiarii cei din Moldova au luoat înştiinţare de la cei pribeagi cum vin cu oaste leşască, pentru aceaea să gândească cum să poată omorî pe tiranul; şi sfatului acestuia încă au fost într-ajutoriu. Că tiranul Stefan-Vodă aşezasă ca pe opt zile a lui septemvrie, adecă în zioa de Sântămăriia Mică, să cheame pe toţi boiarii la prânz şi atunci pe toţi să-i omoară. Boiarii au apucat mai înainte sfatului şi noaptea, înainte de zioa cea rânduită pentru moartea, aflând pe Stefan-Vodă la râul Prut, unde ieşisă la preumblare cu curvele sale şi-au tins cortul şi acolo s-au culcat, numai şeaptesprăzeace haiduci păzitori având, după mezul nopţii, când toţi dormea, vin boiarii şi fac năvală asupra cortului **[152]** unde dormea Stefan-Vodă făr' de grije, carele auzind strigarea păzitorilor s-au deşteptat; păzitorii, nemaiputând suferi săgetăturile ceale asupra lor, au fugit. Stefan-Vodă bărbăteaşte şi tare câtva s-au apărat, că-l sprijinea şi cortul; atunci treizeci de feciori viteagi să pogoară de pe cai[181] şi taie aţele cortului pe Stefan-Vodă şi încep deasupra a-l bate. Atunci Stefan-Vodă, văitându-să, să ruga strigând: „Iertaţi-mă, iertaţi-mă şi mă lăsaţi! Aurul care-l am luoaţi-l şi numai viiaţa-mi lăsaţi!" Ci văzind că nici un folos nu are din rugăciune au zis: „Omorâţi-mă, dară, omorâţi-mă!" Şi aşea au murit, în anul 1557[182], la pod la Ţuţura, după ce doi ani şi patru luni au domnit (1)(3).

(1) Vide Orichovium in annalibus, annali 5to ad annum 1552(4). **[152^{v}]**

§ 23

Domniia lui Joldea-Vodă şi a lui Alexandru III Vodă Lăpuşanul, 1557

După ce au omorât boiarii pe Stefan-Vodă, boiarii cei pribeaji din Ţara Leşască au venit în tabără la Sieniavschi şi au cerut ca să-i primească supt sprijineala sa şi dând ţara credincioasă craiului leşesc şi rugându-se, cum şi mai înainte, ca să nu le dea alt domn, fără numai pe Petru postealnicul, carele e în oastea leşască. Drept aceaea Sineviaschi, aducând pe Petru înaintea boiarilor moldoveneşti şi a oastei leşeşti, l-au vestit domn Moldovei. Boiarii, cu mare bucurie primindu-l, s-au închinat lui, căruia mutându-i numele i-au zis Alexandru III Lăpuşanul. Era acesta **[153]** om bun, drept şi cu frica lui Dumnezeu(1).

Într-aceaea, boiarii cei din Moldova, a cărora căpetenie era Stârza, procuratorul cel mare al ţerii(2), şi Moghila, cel ce era mai-mare peste călărime (3), dau ştire lui Sinevschi că vin şi ei să se închine domnului celui nou; deci Sinevschi, ca după vredniciia lor să-i primească cu cinste, au trimis înaintea lor pe Pavel Seţinovschi(4) cu o ceată de călăreţi, adăogând lângă ei trei sute de moldoveani carii de frica lui Stefan-Vodă fugise în Ţara Leşască şi cuprinseasă slujbă ostească în oastea leşească, peste carii mai-mare au pus pe Moţoc vornicul, om foarte tare întră moldoveani(5). Într-aceaea, până Sinevschi aşteaptă pe Sturza şi pe Movila[183], muma lui Stefan-Vodă celui omorât îi amăgeaşte şi-i împea**[153^{v}]**decă de la meargerea la închinarea noului domn din oastea leşească şi-i face ca să nu voiască pe Petru, adecă acum pe Alexandru Lăpuşanul, ci să râdice domn pe Joldea, după carele era să-şi mărite fata, şi să nu primească pe Alexandru. Deci fac pe Joldea domn Moldovei(6). Seţinovschi auzind aceasta, cu Moţoc, au stătut în loc şi au trimis la ei patru boiari moldoveani, ca să întreabe de unde şi pentru ce s-au

---

[181] Idem: „şi cu picioarele".

[182] Suprascris „în anul 1557" şi cu o corectură a anului: şters o dată „1557", în care ultima cifră este îngroşată pentru a ascunde cifra scrisă iniţial, ilizibilă.

[183] Este interesant că aici numele apare în var. hipercorectă, „Movila"; vezi, supra, în acelaşi alineat, şi, infra, în următorul alineat, forma „Moghila".

făcut această aşea curând mutare a voiei, ca din oaspeţi aşteptaţi să se facă vrăjmaşi. Şi pentru ce, la aleagerea domnului, mai mult au căutat la voia unei muieri decât la voia boiarilor celor mai mulţi şi la a ţerii şi decât la voia craiului leşesc şi mai multe alte le-au grăit, cu care să-i poată aduce pe ei la minte mai bună. **[154]**

Pe solii aceştea văzindu-i Sturza şi Moghila în sat Şipot, la muma lui Stefan-Vodă celui omorât, au strigat că au venit să iscodească şi, vrând ei să grăiască, nu i-au lăsat, ci îndată i-au băgat în lanţ şi i-au pus la închisoare. Seţinovschi şi Moţoc, văzind că nici solii nu să întorc, nici veaste de ei nu aud, îndată au socotit ce s-au întâmplat, adecă cum că solii lor sânt prinşi şi opriţi. Deci făr' de zăbavă porneaşte Seţinovschi cu oaste leşească şi încungiură[184] o casă cu zid închisă, la un sat, şi vrăjmăşeaşte o bat, dar nu o au putut luoa, că ţapân să apăra cei dinlăutru, iar Pavel Seţinovschi au poruncit de au aprins o şură aproape de acel zid, carea aprinzindu-să, au trebuit să se aprinză şi cei ce era înlăuntru şi să arză, de vreame ce într-aceaeaşi vreame nu putea să stea şi împrotiva focului **[154v]** şi într-a leaşilor. Pentru aceaea, mai înainte de a luoa casa foc, ca să nu arză şi ei împreună cu casa, au ieşit şi şi pe sine şi pe Joldea-Vodă s-au dat lui Seţinovschi şi aşea, pre carii aştepta oaspeţi Sinevschi, robi i-au dus la el. Într-aceea, până a să face aceastea, Petru, acum Alexandru-Vodă Lăpuşeanul, cu boiarii moldoveneşti cei ce era în tabăra leşească, au jurat cum că pace, credinţă şi ascultare vor da craiului leşesc, şi pe carii va ţinea craiu priiatini sau vrăjmaşi şi ei priiatini sau vrăjmaşi îi vor ţinea, şi cum că, când va avea bătaie craiul, cu oaste şi cu aveare vor fi într-ajutoriu craiului şi şeapte mii de călăraşi pentru trebile ceale de toate zilele vor da craiului şi cum că nici o tomneală şi legătură de pace, făr' de ştirea şi voia craiului leşesc, cu nime nu vor **[155]** face, cum că făgăduinţele ceale de demult de moldoveani făcute craiului leşesc le va ţinea, ca la începutul domniei înaintea solilor leşeşti celor pentru aceasta trimişi să joare[185] aceastea (2)(7).

După ce s-au isprăvit aceastea, Alexandru-Vodă, luând oaste leşească, au venit cu boiarii săi în Moldova şi întâlnindu-se cu oastea ceaea ce aducea robi pe Joldea-Vodă şi pe boiarii pe carii la satul Şipot i-au prins, pe boiari, carii să ruga de iertăciune i-au iertat, fiindcă cugetul lui era cu blândeaţe şi cu milă să stăpânească ţara; iar lui Joldea, carele foarte poftea domniia ţerii, i-au tăiat vârvul nasului şi, băgându-l într-o mânăstire, l-au făcut călugăr şi apoi Alexandru au luoat pe Rusanda, fata lui Petru-Vodă Rareş, cea numită spre mireasă lui Joldea, **[155v]** şi s-au cununat cu ea la Suceava, unde mare nuntă au făcut. Iar boiarii şi toată ţara cu mare bucurie primiră pe Alexandru-Vodă Lăpuşanul(8).

Iar după ce s-au aşezat Alexandru-Vodă în domnie, toată grijea şi-au pus cum să aibă pace ţara despre toate părţile şi să facă aşezemânturi şi îndreptări bune, ca să fie întră toţi linişte. Deci dându-i şi Dumnezeu pace şi linişte, cu multă cheltuială au zidit Mânăstirea Slatina(9), carea iaste vestită întră mânăstirile Moldovei şi s-au sfinţit de Grigorie(10), mitropolitul Suceavei, la anul 1558, în 14 zile a lui octomvrie, la carea sfinţire 116 preoţi au fost. Zidit-au şi Mânăstirea Pangraţiei(11) în munţi. Spun că mai mult de frică decât de voie bună să o fie zidit, pentru că de multe ori în vis arătându-i-să Sfântul Mucenic **[156]** Dimitrie l-au înfricat pe Alexandru-Vodă de-au făcut acolo mânăstire şi besearică, carea făcându-o, o au sfinţit pe numele şi întru cinstea Sfântului Dimitrie.

Iar la al patrulea an al domniei lui au venit poruncă de la Soliman, împăratul turcesc, la Alexandru-Vodă şi la domnul muntenesc să meargă la Ardeal cu oşti, să aşeaze în domnie pe Ioan Sighismund, căruia ungurii îi zicea Stefan, feciorul lui Ioan Zapoli<a>, craiul unguresc.

---

[184] Urmează, şters, „o cetate"; suprascris: „o casă cu zid închisă, la un sat".
[185] Formă flexionară reg. ardelenească a verbului *a jura*.

Deci domnii româneşti, împreunându-se cu oştile turceşti ceale rânduite de sultan Soliman, au mers în Ardeal[12], de unde întorcându-se în Moldova, la Suceavă, au fost în pace până la anul 1561. În zilele acestui domn au răpăosat Macarie, episcopul de la Roman, ziditoriul şi întemeietoriul Mânăstirei Râşcăi, carele 27 de ani au **[156v]** fost episcop şi cu cinste s-au astrucat în Mânăstirea Râşca[13]; în locul lui s-au făcut episcop Anastasie[14], om vreadnic întru slujbele păstoriei sale, carele 14 ani au fost episcop şi mai pe urmă s-au făcut mitropolit.

(1) De hoc principe vide Stanislaum Orichovium Annali 5to ad annum 1552[15].

(2) Legătura şi jurământul lui Alexandru-Vodă Lăpuşanul: Mathias Dogiel Cler. Reg. Scholarum Piarum in Codice Diplomatico Regni Poloniae ad annum 1552 ex Archivo Magni Ducatus Litvaniae hunc in modum descriptum refert:[16] „Ego[17] Petrus Alexander Palatinus Terrarum **[157]** Moldaviae, et Valachiae a Sacra Regia Majestate electus, et constitutus cum omnibus consiliariis majoribus, et minoribus, ac aliis universis subditis nostris Terrarum Valachiae, juro Domino Deo in Sancta Trinitate uni, Divae Virgini Mariae, et omnibus sanctis, quod me ad pacem perpetuam tenendam obligo cum omnibus successoribus meis Palatinis Valachicae, fidemque, reverentiam, perseverentiam, constantiam servitiorum, et obedientiam in omnibus, <more> homagiali debitam, Sacrae Regiae Majestati, Serenissimo Principi Domino, Domino Sighismundo Augusto Regi Poloniae etc. Domino meo Clementissimo, et Sacrae Regiae Majestatis succsessoribus Regibus Poloniae, et consiliariis Sacrae Regiae Majestatis, et Coronae Primariis, et Majoribus, Secundariis, et Minoribus, nec non universae Coronae Poloniae, servabo, manutenebo, et custodiam, ac obediens ero, et dicto audiens, subjectusque cum omnibus consiliariis, et universis subditis meis Terrae Moldaviae, et Valachiae ad omne manda**[157v]**tum Sacrae Regiae Majestatis, et succesorum ejus in perpetuum. Praeterea contra omnes hostes S. Crucis, <ac Sacrae Regiae Majestatis, et Coronae>, quicunque auderent ex quacunque causa Regnum, et dominio ejus hostiliter invadere, et armis lacessere, consilio, et auxilio secundum possibiliter invadere, et armis lacessere, consilio, et auxilio secundum possibilitatem potentiae meae adero, et gentes meas in subsidium mittere, et omni modo Sacram Regiam Majestatem, et Regnum juvare tenebor, et sum obligatus. Quodsi vero grave aliquod bellum ingrueret, eo casu totis viribus, et cum univeso exercitu meo ipse praesens ad esse, et caput meum contra omnes hostes Sacrae Regiae Majestatis, et Dominiorum ejus opponere debebo, itque[a] non solum justu Sacrae Regiae Majestatis, sed etiam ad recvisitionem Ducum exercitus Regni, tam supremi scilicet, quam campestris ducis, facere et adimplere nunc, et in posterum tenebor, cum omnibus successoribus meis, ac obligatus ero. In aliis vero minus gravibus necessitatibus Coronae Poloniae, postquam ab alter utro Ducum exercitiis Regni **[158]** requisitus ero, teneor, et obligatus sum exercitum septem millium hominum bello idoneorum, contra quoscunque hostes auxilio mittere, in locum, ubi secundum exigentiam necessitatis jussus fuero.

Nulla etiam pacta cum extraneo aliquo Domino, neque cum hominibus quibuscunque, et cujuscunque fidei fuerint, aliqua foedera, et condictamina faciam, et inibo de quibuscunque rebus sive meis privatis, sive generalibus, ad Terram videlicet Valachiae pertinentibus, nihilque omnino agam, et constituam cum consiliariis meis sine consilio, consensu, et mandato Sacrae Regiae Majestatis, et consiliariorum ejus. Insuper omnes inscriptiones, conventiones, pacta, per antecessores nostros Palatinos Valachiae cum Regibus Poloniae facta, et juramenta tam vetera, quam recentiora abiisdem praestita, in omnibus eorum punctis servare, manutenere, et adimplere, atque juxta ea omnia Nos gerere cum successoribus nostris, et cum tota Terra Valachiae promittimus, et pollicemur. Et cum pervenerimus ad sedem palatinatus nostri Moldaviensis, dedebimus, prout obligamur **[158v]** per praesentes litteras, omnia hic superius

expressa juramento nostro simul cum consiliariis omnibus Terrarum Valachiae denuo roborare, et confirmare. Quod si etiam ad haec puncta superius descripta, alias aliquos conditiones Sacrae Regiae Majestati addere visum fuerit, illos etiam recipere, et juramento nostro corporali confirmare tenebimur. Quae omnia superius descripta, et constituta, me facturum, et impleturum juro Domino Deo in Sancta Trinitate uni, et omnibus ejus, et sic me Dominus Deus in Sancta Trinitate unus adjuvet, et Sancta Crux. Quod si haec omnia sic constituta, sancita, condicta, et per nos promissa non fecerimus, nec impleverimus, et contra Dominum nostrum Regem, et Coronam Poloniae aliquid agere tentaverimus, aut eferimus, Dominus Deus omnipotens in Trinitate unus non adjuvet nos, sed occidat nos in corpore, et in anima.

Actum Super Dniestrum ad Civitatem[186] Bakuta. Praesentibus generosis, et nobilibus Dominis Matthia Vlodkone vexilifero, et **[159]** Capitaneo, Joanne Herborth succamerario Camenecense, Bernardo Prethficem Trembovliense, Hieronimo Lankoronski etc […] Ex parte vero Alexandri Palatini Moldaviae, qui cum eo simul jurarunt, Niegwylo Hetman magno, Dan Thesaurario, Mogidla Logoffet, Moczog Marschallo, Negny Starosta in Sorock, Mochila Claviero etc., et aliis numero 60. Datum ut supra feria secunda ante nativitatem Beatae Mariae Virginis[(b)] anno Domini 1552”. **[159^{v}]**

§ 24

Domniia lui Despot-Vodă[(1)]

La anul de la naşterea Domnului şi Dumnezeului nostru Isus Hristos 1561[187], un Iacov Vasilii Iraclis, de neam grec din ostrovul Samus, socoti cu arme şi cu oşti să poată întra în Moldova, să apuce scaonul ţerii. Acest grec Iacov, după nespusa trufie grecească şi a lui, făcându-să de neamul Despotelor, – că şi aceasta au grecii din firea lor, a să face de neamuri mari, că unii nu numai de neamul împăraţilor greceşti a să numi, ci şi de neamul a vestitului aceluia Iraclis, pe carele latinii îl zic Hercules, carele era pe vreamea elinilor din **[160]** neamul lui Ahilevs[188], nu li[189] ruşine a spune minciuni –, aşea şi acest Iacov Vasilie să numea a fi din neamul Despotelor şi alţii-l ştiia că iaste de neam de la Sam, sau, cum scriu unii, din Crit, carele, fiind trufaşiu şi mult de sine socotind, să făcea a fi de neam mare şi având diploma carea s-au dat Despotelor de la împăratul Carol V, carea cu meşteşug, după moartea unui Despot, într-acest chip o au luoat, Despotul cel adevărat fiind pe aceale vremi bolnav în Roma, de carea boală au şi murit acolo. Iar acest Iacov Vasilie era slugă, dar isteţ la fire, ştiind limbă frânceasică, nemţasică, grecească şi latinească; după moartea lui Despot, au chemat pe toţi tovaroşii săi, slugile lui Despot, şi aşea au grăit cătră ei: „Soţilor şi fraţilor mei fraţi, ştiţi că stăpânul nostru au murit şi nu are nici o seminţie a sa pe lângă sine; pentru aceaea, senatul, **[160^{v}]** după moartea lui, va luoa tot ce au rămas, cum iaste leagea cetăţii lor, şi noi vom rămânea cu nimică dintru atâta slujbă ce am slujit lui Despot prin ţări străine păn-aici. Deci, de mă veţi asculta cum vă voiu învăţa, şi voao, şi mie va fi bine. Faceţi aşea: meargeţi cu toţi înaintea sfatului şi spuneţi de moartea stăpânului nostru Despot şi faceţi jalbă asupra mea[190], zicând că iaste nepotul mortului Despot, carele va să ia toată avearea mortului Despot,

---

[186] Urmează, şters, „Bakuta”.
[187] Anul este suprascris.
[188] Scris Ἀχιλευς.
[189] Rostirea ardelenească, populară în general, este [li] şi nu [li-i].
[190] Urmează, şters, „că”.

unchiului său, şi nu va să ne plătească pentru slujba noastră ce-am slujit cu credinţă unchiului său, lui Despot. Şi atunci va porunci sfatul de mă va chema şi-mi va porunci să vă plătesc. Iar eu vă făgăduiesc că toată avearea mortului o voiu **[161]** împărţi voao, şi eu nimic altă nu poftesc, numai scrisorile care le-au avut mortul Despotul şi numai de cheltuială să-mi daţi atâta, cât să mă pociu duce airea, să-mi aflu alt stăpân, că voao nici de o treabă nu sânt aceale scrisori". Deci tovaroşii lui Iacov Vasilie grecului auzind aceastea, foarte voioşi au primit şi i-au răspuns că: „Nu numai la sfat, ci oriunde va trebui te vom mărturisi că eşti nepotul lui Despot mortului". Şi ştiind el bine că nepotul lui Despot cu acest nume chemat de oarecând au fost perit în războiu, aşea au luoat asupra sa de s-au făcut a fi nepot lui Despot; şi împărţind acolo avearea lui Despot întră tovaroşii săi, şi-au oprit o samă de bani de cheltuială şi venind **[161ᵛ]** în Ardeal, la Braşov, au început a suna că iaste nepotul lui Despot şi a arăta scrisori de despotie şi acolo, după războiul ce-l făcusă împăratul Carol V la Morin în Torona asupra frâncilor[(2)], umblând prin toată Ţara Nemţască, au trecut în Ţara Leşească şi de acolo au venit aici în Ţara Moldovei, la Alexandru-Vodă, pre carele Alexandru-Vodă cu dragoste l-au primit, făcându-să şi rudă doamnei Rusandei, de vreame ce Rusanda, doamna lui Alexandru-Vodă, era din neamul Despotelor. Aşea, în câtăva vreame, avea mare socotinţă de la Alexandru-Vodă şi de la Rusanda, doamna lui, acest Iacov Vasilie. Iar după firea cea nestătătoare grecească, carii sânt învăţaţi tot pe alţii a supune şi ei a rămânea nesupuşi, au început cu o samă de boiari a lui Alexandru-Vodă pe **[162]** ascuns a sfătui cum ar putea să apuce domniia ţerii. Boiarii, măcar că era sătui de domniia lui Alexandru-Vodă şi greutăţile ce începusă el a le face ţării, nu s-au putut ascunde de socoteala şi de gândul grecului despre Alexandru-Vodă. Acest lucru înţelegându-l Alexandru-Vodă, au poruncit de au otrăvit pe Iacov Vasilie grecul în taină. Iar el, simţindu-să otrăvit, îndată au luoat doftorii şi nimic nu i-au stricat otrava[(3)]. Deci, făr' de mai îndelungată zăbavă lăsind Moldova, prin Ţara Muntenească au fugit în Ardeal, la Braşov, unde au socotit că va avea bun loc de odihnă, ştiind şi limba săsască şi românească. Şezind câtva Vasilie Iacov în Braşov, au trimis după dânsul să-l prinză, carea oblicind Vasilie Iacov şi ştiind că[191] Sighismund craiul va **[162ᵛ]** să-l dea prins lui Alexandru-Vodă, noaptea, pe furiş, prin priiatini slobozit din cetatea Braşovului, au fugit şi umblând rătăcit prin multe locuri, lipsit fiind şi de chelşug, neştiind ce să facă, au nemerit la Albert Laschi, în ţara Sţepusiei[(4)], la hotarul Ţerii Leşeşti şi a Ţerii Ungureşti, slobozenie având de la craii ungureşti. Laschi leaşul l-au primit cu cinste la casa sa, la carele, căzind Vasilie Iacov grecul cu rugăminte, au cerut bani ca să strângă oaste să se bată cu Alexandru-Vodă, domnul Moldovei, arătându-i neamul său şi înstrăinarea sa şi făgăduind că niciodată nu va uita facerea de bine, numai să-l ajute în lipsa şi în nevoile lui. Laschi au primit pofta lui, că era acel Laschi cheltuitoriu şi răsipitoriu alor sale şi răvnitoriu a celor **[163]** străine. Pentru aceaea, pe pofta lui Despot, şi-au zălogit moşiile sale pentru zeace mii de galbini de aur, care i-au dat lui Despot, carele apoi, cu banii aceia, au început a strânge oaste şi împreună cu Laschi, neavând încă destulă oaste, au purces spre Ţara Moldovei, socotind că, cât să va apropiia spre marginea Moldovei, îndată i să va închina toată ţara, pentru greutăţile lui Alexandru-Vodă. Deci cu acea oaste şi cu op<t> tunuri mari de ziduri au sosit în Podoliia, ci acolo, din porunca craiului Sighismund, aflându-se câteva oşti din Moldova şi leşeşti şi ruseşti, l-au împedecat de n-au putut treace Laschi cu Despot la Moldova, că au fost biruiţi şi au perdut şi tunurile[(5)]. Însă, măcar de s-au văzut Despot bătut, tot n-au dejnădăjduit şi de ce au început nu s-au lăsat, ci au trecut la Franţisc Zaie[(6)], ispravnicul împăratului **[163ᵛ]** Ferdinand în Ţara Ungurească, şi au îndemnat şi pe Laschi de au mers împreună. Şi împăcând

---

[191] Urmează, şters, segmentul вас, intenţia iniţială fiind aceea de a scrie „va să-l dea".

pe Zaie cu multe daruri, l-au rugat să-i dea ajutoriu să poată mearge Despot la scaonul Ţerii Moldovei, arătând că şi boierimea îl aşteaptă, având nădeajde de biruinţă. Deci după multă vorbă întră Despot cu Laschi şi cu Zaie, au ales să scrie împăratului Ferdinand cererea şi pofta lui Despot asupra lui Alexandru-Vodă, arătând că mai cu cale şi mai cu cinste ar fi să aibă priiaten pe dânsul decât pe Alexandru, carele, fiind supus turcilor, face multe şi nespuse tirănii lăcuitorilor ţerii.

Aceaste cărţi scrise la împăratul Ferdinand despre Despot, după ce le-au luoat împăratul, s-au sfătuit cu consiliarii **[164]** săi carii s-au întâmplat la sine, anume cu Nicolae Olah, arhiepiscopul Strigonului, şi cu Toma Nadajd palatinul şi cu Gheorghie Draşcovici, episcopul Zagrabiei, şi cu Franţis Forgaciu, episcopul Orăziei Mari; mai pe urmă şi cu neamţi s-au sfătuit împăratul despre lucrurile lui Despot. Nu se unea aceştea întru o socoteală, că unii zicea că nu să cade a să lăsa unui om neştiut, al căruia nici neamul nu să ştie, nici hărniciia, şi cum că nu trebuie a vătăma şi a aţiţa pe împăratul turcesc, supt a cărui stăpânire zace acea ţară. Afară de aceastea, de vor asculta de Despot, vor împedeca şi vor strica legăturile care poftea să le aşează cu împăratul turcesc; şi altele ca aceastea zicea. Iar alţii consiliari, carii era mai aprinşi la minte, arăta că nu să cade să lasă împăratul Ferdinand **[164ᵛ]** o ţară carea şi mai înainte vreame era supusă crăiei ungureşti, ci să-şi mai cearce cu dânsa norocul, şi de ar fi vreun bănat despre împăratul turcesc, să va răspunde că făr' de ştirea împărăţiei au făcut şi au întrat Despot, cu oaste în cheltuiala şi în leafa sa, în Moldova, vrând să-şi cearce norocul cu Alexandru-Vodă, cum şi la împărăţiia turcească de multe ori să întâmplă de făr' de ştirea împărăţiei să fac de aceastea. Acest mai de pe urmă sfat mai mult plăcu împăratului Ferdinand şi au răspuns lui Zaie ca lucrul cu Despot să fie foarte sub taină; şi au trimis împăratul Ferdinand lui Despot şi 6 000 de galbini de aur.

Iar Zaie, după ce înţeleasă voia împăratului său, făcând toate supt taină şi sfătuindu-să cu Laschi şi cu Despot, au rânduit pe Anton Săcuiul[(7)], carele era **[165]** vestit purtătoriu şi povăţuitoriu de oşti pe aceale vremi. Anton, dintâiu, nu voia să ia asupra sa acest lucru, iar mai pe urmă l-au tras făgăduinţele lui Despot de au luoat toată cârma aceaea asupra sa. Tras-au şi pe Ioan Petru Rusel[(8)], carele avea 100 de călăraşi supt ascultarea sa, aşijderea şi pe Ioan Veleiu[(9)], cu 100 de călărime şi cu 100 de pedestraşi s-au unit; şi din Slonsca, cu Petru Selediţchi, 150 de călăreţi au venit întru ajutoriu lui Despot şi pedestrime neamţi scoşi din cetatea Caşoviei şi din alte cetăţi de pe margine adunându-se, cu toţi au făcut 2 000 de ostaşi aleşi. Aceastea isprăvindu-să, măcar că Laschi poftea să poarte el toată cârma, tot s-au ales Anton Săcuiul să fie povăţuitoriu aceii oşti, iar Laschi să aibă grije de alte lucruri a lui Despot. **[165ᵛ]**

Şi vrând ca să fie lucrul supt taină, au socotit cu toţii să facă veaste că au murit Despot. Pentru aceaea, Laschi, ascunzind pe Despot, au făcut un sicriu în care băgând o piiatră mare, au adunat preoţii de l-au prohodit şi sicriiul îl ducea pe umeri şleahticii, ostaşii leşeşti, şi îngropară sicriiul acela cu piiatra în besearica cea mare. Iar Despot era ascuns în cetate, într-o casă unde-l ştiia numai o slugă a lui credincioasă. După ce s-au făcut aceastea, s-au pornit Despot cu Laschi şi cu Anton, cu oştile cu opt tunuri, trăgând prin Ţara Ungurească, lăsind Muncaciul în dreapta, să abătură spre munţii leşeşti în preajma Leopolei. Avea leaşii păzitori la căile acelor munţi, dar n-au putut <sta>[192] împrotiva oştilor lui Despot. Aşea, Despot cu ai săi au sosit la Estepnici, în marginile Ţerii Moldovei. Acum oblicisă şi Alex**[166]**andru de apropiiarea oştilor lui Despot şi nu credea, pentru că auzisă mai înainte de moartea lui, fiind într-acea vreame oamenii lui Alexandru-Vodă de faţă la îngroparea acelui sicriu. Ci de la o vreame, mai bine adeverindu-să

[192] Omisiune evidentă la Micu.

Alexandru-Vodă din leaşii pe cari-i avea priiatini, i-au căutat a creade că au înviiat Despot şi cum că împreună cu Laschi s-au apropiat cu oştile ungureşti de marginea Moldovei. Alexandru-Vodă încă au grăbit de şi-a<u>[193] strâns oştile sale, ca la 25 000, şi făcându-le căutare în câmpii Suceavei, au aflat că dintr-aceia mai mulţi sânt ţerani decât oştaşi. Deci au purces Alexandru-Vodă împrotiva lui Despot şi la trecătoarea apei au stătut Alexandru-Vodă cu tabăra sa, tocmind şi vro câteva tunuri asupra trecătoarei, ca să nu lasă să treacă deodată toată oastea lui Despot. Iar **[166v]** Despot, umblând călare singur pe ţermuri, văzu toată oastea lui Alexandru-Vodă şi să îngrozi şi începu a-şi pearde nădeajdea de a birui pe Alexandru-Vodă şi gândea să fugă. Iar Antonie Săcuiul, înţelegând gândul lui Despot, au zis cătră el de cercară alt vad, pe unde au trecut oştile ungureşti şi nemţeşti cu Laschi şi cu Despot.

Alexandru-Vodă, văzind treacerea lui Despot, din sfatul lui Moţoc, carele era povăţuitoriu oştilor lui Alexandru-Vodă, cu mare nevoie au întors tunurile de unde era tocmite şi le-au pus mai jos. Atunci Antonie cu ai săi îndată au trecut vadul şi deaderă năvală şi apucară şi podul şi tunurile lui Alexandru-Vodă şi aşea toţi trecură pe urma lui. După ce au trecut Antonie cu ai săi, lăsind **[167]** pe Laschi şi pe Despot pe urmă, lăsat-au şi pe un polcovnic al său, anume Petru Delie, să asculte de Despot şi, când ar porunci el, să sloboază tunurile asupra lui Alexandru-Vodă. După ce au trecut toate oştile lui Despot, Antonie în doao şireaguri au tocmit toată oastea şi îndată cu dobele şi cu trâmbiţele au dat semn de bătaie. Iar oastea lui Alexandru-Vodă, amestecându-să călărimea cu pedestrimea, n-au putut să stea mult la bătaie, ci au dat dosul, gonindu-i câtva loc Antonie şi călăreţii frânceşti, şi i-au tăiat pe a lui Alexandru-Vodă şi mulţi au picat dintră ostaşii lui Alexandru-Vodă. Altă parte de oaste a lui Alexandru-Vodă – că în doao părţi era despărţită oastea lui –, pe carea o povăţuia Moţoc şi Bogdan, câtăva vreame au ţi**[167v]**nut[194] bătaia cu Laschi şi cu Despot-Vodă, dar nemerind acolo Antonie cu ai săi şi dând războiu, să răsipiră a lui Alexandru. Luoat-au Despot vro câteva steaguri de-ale lui Alexandru-Vodă şi tunurile toate; să zice că mai mulţi de trei mii au căzut din oastea lui Alexandru-Vodă, afară de robi, carii mulţi au venit la Despot în robie, pe carii i-au slobozit Despot, din sfatul lui Laschi şi a lui Antonie, carii îl îndemna ca cu blândeaţe să tragă inimile tuturor lăcuitorilor ţerii spre sine.

La acest războiu, vitejaşte au stătut însuşi Alexandru-Vodă, că pe un ungur carele cu dânsul să bătea l-au oborât cu suliţa de pe cal. Istoricii străini(10) laudă vitejiia lui Alexandru-Vodă, carele acum, părăsit de **[168]** toţi ai lui, cu puţini numai ce rămasă lângă el au ţinut războiul. Iar după ce n-au mai putut ţinea bătaia Alexandru-Vodă, ci s-au râsipit ai lui, împedecaţi întră neşte garduri şi şanţuri, au căzut ca la 2 000. Această bătaie la locul ce să chema Verbiia <a fost>[195] în luna lui octomvrie, în 31 de zile, în anul 1561.

Alexandru-Vodă, după ce au perdut bătaia, curând luându-şi doamna şi avearea toată, că mai înainte încă luoasă de la Suceava ce avea şi trimesească spre Dunăre, s-au dus la Huşi, unde gândea să strângă ţara şi să ia ajutoriu de la turci şi aşea să se întoarcă asupra lui Despot, dar nimic n-au folosit(11).

După această biruinţă, Despot au purces cu Laschi şi cu Anton drept la Suceava şi au pus de au zugrăvit pe păreţi, la uliţa carea atunci să chema Uliţa **[168v]** Tătărască, bătaia sa cu Alexandru-Vodă şi icoanele căpitanilor deosebi de ale domnilor, cu mare meşteşug făcute, carea zugrăvitură pe urmă s-au şters(12), precum şi o bisearică papistăşască în Hârlău,

---

[193] Întrucât forma auxiliarului este *au* la pers. a III-a, sg. şi pl., nu poate fi vorba decât despre o omisiune.
[194] Se repetă sintagma „câtăva vreame”, superfluă în text.
[195] Omisiune evidentă.

zidită de Despot-Vodă în pomana tătâne-său, de şease stângini înaltă în păreţi, carea astăzi stă răsipită şi nimene nu scrie de aceaea(13). Deci n-au zăbovit Despot-Vodă, ci îndată au răpezit în goană după Alexandru-Vodă, dar nu l-au putut ajunge, nici altă nimic dintr-a lui Alexandru-Vodă n-au putut luoa, fără numai un car în care era covoară, păretare, îmbrăcăminte de casă, dară proaste.

Când au sosit Despot-Vodă la Suceava, scaonul domniei, i-au ieşit înainte mitropolitul ţerii(14) cu toţi episcopii, cu boiarii şi cu tot norodul de l-au petrecut cu mare cinste pănă în cetate. Însă Despot-Vodă ştiindu-să încă nemân**[169]**tuit de Alexandru-Vodă, de carele mare grije avea, după ce au înţeles că au trecut Dunărea, ştiindu-l că cu multă aveare au ieşit din ţară, pentru aceaea toate oştile străine le-au oprit la sine şi la norod să arăta blând şi cu cuvinte dulci pe boiarii ţerii îmblânzindu-i şi întărindu-i cu bună nădeajde de facere de bine spre toţi. Într-aceaea, dar, tot cu grije era şi cu de-adinsul aduna oşti, temându-să de Alexandru să nu vie asupra lui.

Alexandru-Vodă, strângându-şi rămăşiţa oştii ce-i scăpasă şi adunând şi alţi turci ostaşi ca la 5 000, întră carii avea şi câţiva ianiceari, cu aceştea au purces şi au venit la apa Prutului; şi acolo, în dreptul Huşului, au făcut pod preste Prut, unde aştepta ajutoriu şi pe Mircea, domnul muntenesc. Despot-Vodă, după ce au **[169ᵛ]** înţeles de Alexandru-Vodă că au sosit la Prut cu oşti turceşti şi aşteaptă ajutoriu pe Mircea-Vodă, domnul muntenesc, din sfatul lui Anton Săcuiului au strâns ţara şi oştile ţerii la sine; ca la 25 000 de oşteani cu ţerani s-au strâns la Suceavă. Deci Despot-Vodă, luând 32 de tunuri cu sine, au purces din Suceavă asupra lui Alexandru-Vodă. Iar Alexandru-Vodă, înţelegând că să apropie Despot cu oşti asupra sa, au poruncit de au stricat podul la Prut. Dincolo de Prut, de către Despot aproape, era un sătuţi[196]. Acolo Anton, printră căsi, au pus tunurile, iar ceaealaltă oaste, printră desime şi printră copaci şi pe malul Prutului, unde era mai ponorât malul. Ostaşii lui Alexandru-Vodă sta cu Moţoc, ameste**[170]**caţi cu turci, pe râpa Prutului, ca 2 000, carii după ce văzură că să apropie oştile lui Despot, înainte de a da războiu, Moţoc au poftit să vorbească cu Anton Săcuiul, dându-şi parolă. Ce au vorbit ei în scurtă vreame – că puţin au vorbit – nu să ştie, de vreame ce scriitorii aceaea nu spun, numai cât zic că au vorbit. După aceaea, oastea lui Alexandru era făr' de grije, gândind că are bună apărare apa Prutului, neştiind că oastea lui Despot au trecut Prutul şi e ascunsă prin desime. Deci degrab şi făr' de veaste porunci Anton de sloboziră tunurile în oastea lui Alexandru-Vodă şi dădu poruncă de ieşiră şi cei ascunşi prin desime şi da toţi războiu, iar oştile lui Alexandru puţintel stătură la bătaie şi dădură dosul, trăgându-să la tabăra unde era Alexandru-Vodă. Iar oblicind Anton Săcuiul **[170ᵛ]** de venirea lui Mircea-Vodă şi a tătarilor într-ajutoriu lui Alexandru, s-au apucat să facă podul peste Prut, care l-au fost stricat Alexandru, şi au adus multe coşuri, care, umplându-le de pietri, le-au aruncat în Prut, legându-le de grinzi cu nuiale de stegiariu; pe deasupra au pus lease şi peste lease paie; şi pe ţermurile Prutului au pus tunurile, de să apăra de oastea lui Alexandru, ca să o oprească să nu dea năvală peste pod, şi umbla să împeadece facerea podului. Iar Alexandru, văzind că şi podul s-au isprăvit peste Prut şi ajutoriul lui Mircea-Vodă şi al tătarilor nu mai soseaşte, pierzind nădeajdea de a putea birui, noaptea, au fugit spre Chiliia şi spre Cetatea Albă şi trecând Dunărea s-au dus la Silistriia şi de acolo oblu la Constantinopol, **[171]** cu toate ale sale, iar ceialalţi care încătro au putut s-au răschirat(15).

---

196 Derivatul diminutival de la *sat* înlocuieşte o exprimare perifrastică la N. Costin: „un sat cu puţinelă casă" (COSTIN 1976, p. 201); cuvântul este scris **сътѹцй**, dintr-un exces al lui Micu în ceea ce priveşte notarea rostirii muiate a africatei [*ţ*].

Iar Despot-Vodă, văzind că-i sluji norocul şi acolo, cu vitejiia lui Anton, cu mare bucurie s-au întors la Iaşi şi acolo i-au cetit molitva de domnie Grigorie mitropolitul, după obiceaiu, şi din Iaşi au purces la Suceavă, unde au poruncit să-şi lasă toţi armele de apărat şi fieştecarele să meargă acasăşi[197]. După aceaea, întâiu, Despot-Vodă s-au arătat cu blândeaţe cătră toţi. Atunci norodul începusă a grăi de rău pe Alexandru-Vodă şi a zice că au fost tiran, iar lui Despot-Vodă mulţi fericiţi ani îi poftea.

După aceaea, Despot-Vodă au ales patru boiari credincioşi, cărora au socotit să le lasă toată cârma ţerii, şi au ales pe Stroin[(16)], pe carele l-au făcut logofăt mare şi pe Barnoviciu, hătman[(17)] **[171v]** şi pe Moţoc, vornic mare, şi pe un Grigorie cu porecla Reveles, de neamul lui de la Beciu, feciorul unui Ioan Reveles, episcopului oarecând a unui oraşiu al Burgundiei, om învăţat, carele în mare cinste era la Despot-Vodă[(18)].

Iar Mircea-Vodă, domnul muntenesc, şi tătarii, carii venea într-ajutoriu lui Alexandru, auzind de fuga lui Alexandru, s-au întors la căsile sale.

Despot-Vodă, după acest al doilea războiu cu biruinţă asupra lui Alexandru-Vodă, s-au aşezat bine în domnie, dară ţara era deşeartă şi stoarsă de Alexandru-Vodă; şi fiindcă la începutul domniei multe lipse şi trebuinţe avea Despot-Vodă şi de Alexandru-Vodă tocma nimic în vistierie nu au rămas, acum Despot-Vodă nici lefile ostaşilor **[172]** şi a slujitorilor de unde să le plătească nu avea, să-i sloboază nu cuteza, că tot avea frică de Alexandru-Vodă. Însă tot au slobozit oştile la iernat, dar cu puţină plată şi nici aceaea nu avea de unde să o plătească; pentru aceaea au poruncit de au luoat un policandru şi neşte sfeaşnice de argint, care le-au fost făcut Alexandru-Vodă la mitropolie. Dintru aceastea, topindu-le, au făcut bani care să-i dea oştilor leafă, iar cu topirea sfeaşnicelor acelora în mare ură a ţerii au căzut Despot-Vodă, de vreame ce toţi l-au urât pentru că strică odoarăle besericeşti ceale de alţi domni făcute şi închinate lui Dumnezeu.

După aceaea, Despot-Vodă au trimis sol la Sighismund, domnul Ardealului, să-i dea cetăţile Cetatea de Baltă şi **[172v]** Ciceul, care era date de Mătiiaşiu, craiul unguresc, domnilor Moldovei, că de nu i le va da în mâna lui aceale doao cetăţi, ci le va ţinea ascunse în peptul său Sighismund Batori, domnul Ardealului, le va scoate el din sânul lui. Domnul Ardealului, Sighismund Batori, măniindu-să pentru această solie, acest răspuns au dat solului lui Despot-Vodă, adecă să spuie lui Despot că criteanii pururea sânt mincinoşi[(19)].

Într-aceaea, Alexandru-Vodă, după ce au ieşit din Moldova cu toate ale sale, au mers în Constantinopol şi au făcut jealbă la împăratul Soliman asupra lui Despot-Vodă. Împăratul Soliman au poruncit vizirului să ducă cu ajutoriu împărătesc pe Alexandru-Vodă în scaonul Ţerii Moldoveneşti. Trimis-au împăratul Soliman şi la craiul leşesc bănat, pentru **[173]** căci au lăsat prin ţara lui a să face atâtea mestecături Moldovei cu Despot. Bună nădeajde avea acum Alexandru să vie iarăşi domn în Moldova. Şi tocma când să gătea să se întoarcă la domnie, iată sosesc boiari trimişi de Despot-Vodă la împărăţie, cu multe daruri şi cinsti, rugându-să ca împărăţiia să întărească pe Despot în domnie, că el să făgăduiaşte cum că la birul cel până aci obicinuit, cu zeace mii de galbini de aur va adaoage birul împărăţiei, care lucru văzindu-l împărăţiia, după obiceaiul cel turcesc, cine mai mulţi bani dă acela dobândeaşte, aşea împăratul turcesc au întărit pe Despot în domniia Moldovei[(20)] şi Alexandru astă dată au rămas deşert. După aceasta, făr' de teamere fiind Despot despre turci, au început în ţară a face mari greutăţi şi tirănii. Iar Anton Săcuiul, cu bună răsplătire dăruit, cu ai săi, s-au întors, lăsind în Moldova pe

---

[197] Este adv. cu particula deictică *-şi*. Cf. *aciiaşi*, tom. III, [143v]; *îndatăşi*, tom. III, [225v]. A nu se confunda cu o formă de tipul *moşie-şi* tom. III, [223], în care *-şi* este pron. refl. în dat. posesiv.

frate-său **[173ᵛ]** Petru. Iar lui Albreht Laschi 10 000 de galbini de aur i-au dat, făgăduindu-să să-i mai dea şi alţi bani ce mai rămăsease, şi i-au dat şi cetatea Hotinului.

Despot-Vodă au trimis sol la împăratul nemţesc, mulţemindu-i pentru facerea de bine, făcându-i ştire că şi despre împărăţiia turcului[198] şi-au aşezat domniia(21).

Iar după toate aceastea, pe la anul 1563, s-au schimbat Despot-Vodă şi din blând s-au făcut cumplit, din milostiv, răpitoriu şi lacom, puind pe ţară ma<r>i nevoi, desbrăcând besearicile şi luând de acolo aurul şi argintul şi făcând bani şi alte reale făcând, care nesuferindu-le boiarii, s-au vorbit cu Tomşea, hătmanul preste oştile ţării, **[174]** să scoaţă pe Despot-Vodă din domnie şi s-au jurat cu toţi să fie într-un cuvânt şi au ales pe Tomşa, carele era cu inimă mare dintră toţi, să fie începătoriu acestui lucru. Atunci înţelesease boiarii că Dumitraşco Vişnoveţchi, îndemnat de Laschi, să întorseasă cu ură asupra lui Despot-Vodă. Deci s-au sfătuit boiarii să trimiţă la Vişnoveţchi să-l poftească domn ţerii(22). Iar Despot-Vodă, simţindu-să urât ţării şi mare grije având, socotindu-să ca unul închis în cetatea Suceavei, au răpezit pe un Valentin, ungur, la împăratul şi la[199] Maximilian, craiul unguresc, cerând ajutoriu şi apărare împrotiva boiarilor săi. Şi au poruncit Despot-Vodă acelui Valentin să se întâlnească cu Francesco Zaie şi cu Anton Săcuiul şi cu numele său să-i roage să strângă oşti şi să-i vie într-ajutoriu, făgă**[174ᵛ]**duindu-să amândurora că în toată viiaţa sa nu va uita facerea lor de bine si-i va dărui mai bine decât i-au dăruit întâiu, şi le arăta că lezne vor putea să stea împrotiva unor oameni neînvăţaţi în meşteşugurile războiului. Iar Ferdinand, împăratul nemţesc, şi Maximilian, craiul unguresc(23), socotiră să nu lasă în primejdie pe Despot-Vodă, de vreame ce şi el nemutată credinţă şi slujbele sale arăta cătră dânşii. Şi aşea, amândoi au primit rugămintea lui Despot-Vodă, ştiind că craii ungureşti şi mai înainte au fost apărători Ţării Moldovei(24). Aşea şi Anton Săcuiul nu să apăra că nu va ajuta pe Despot, dar socotea că ar avea peadecă căii sale depărtarea cu oştile şi că-i lipsea banii, în care sta putearea războiului. Aşea întârziindu-să lucrurile, Despot-**[175]**Vodă au sosit la mare perire. În oastea Ardealului, carea să afla pururea gata, nu punea nici o nădeajde, pentru că pe prinţipul Ardealului şi cu scrisori şi cu cuvinte de vătămare-l înstrăinasă. Anton Săcuiul avea teamere şi de turc, că era pârât la împăratul turcesc, şi întră dânsul şi întră Laschi mari şi greale pricini de neprieteşug era. Şi aceaste pricini întâiu au fost de au părăsit Laschi pre Despot-Vodă(25) şi s-au unit Laschi cu Vişnoveţchi asupra lui Despot, aflându-să pe aceale vremi la Liov, în Ţara Rusască. Într-aceaea, Despot-Vodă au pornit cu oştile sale la Hotin, să ia cetatea de supt ascultarea lui Laschi, carea i-o au fost dat mai înainte. Era peste acea cetate ispravnic lăsat Peasoţschi, carele văzind apropiiarea lui Despot, au trimis înaintea lui, zicând că-i va da cetatea, numai să-l lasă să iasă slobod cu ale sale. Despot-Vodă după pofta lui au fă**[175ᵛ]**cut şi au luoat cetatea. Laschi, înţelegând aceasta, mai mare gătire au făcut cu Vişnoveţchi şi s-au pogorât cu oştile la Cameniţă în Podoliia, carea văzind Despot-Vodă, pentru puţine oştile sale, n-au cutezat să treacă Nistrul, ci s-au întors spre Gălaţi şi la Reani şi de acolo iar la Suceava.

La Suceavă, măcar că s-au întors Despot-Vodă, dar tuturor au fost urât, pentru nevoile ce făcea, făcându-să mare lacom, cum şi mai sus s-au zis, că, afară de alte biruri şi greutăţi, au mai aruncat pe toată casa câte un galbin de aur(26) şi s-au făcut cumplit tiran şi asupra celor ce să despărţea de muiare şi luoa alta, că acelora mari şi cumplite munci le făcea, zicând căci nu s-au îndestulit cu o fămeaie. Adaos-au la nevoile ţerii şi aceasta, **[176]** că şi muiarea plătea a treia parte de galbin de aur şi atunci da voie să se desparţă de bărbat; şi aceasta făcea Despot cu

---

[198] Metonimic, singularul pentru plural.
[199] Suprascris „şi la”.

sfatul unui Ioan Lubcenie, pre carele-l adusească din Ţara Leşească şi-l făcusă episcop[27]. La mulţi le tăia capetele şi poruncea de nu-i îngropa câtăva vreame, ca să fie priveală altora. Îl urâsă ţara şi pentru credinţa pravoslavnică, carea nu o ţinea Despot-Vodă, că, la besearică, sau niciodată sau arareori meargea, ci cu alţi slujitori petrecea. Că în Cotnar, unde să afla mulţi sasi, le-au făcut besearică şi şcoală[28] şi au adus din Ţara Nemţască şi din Ţara Leşească popi papistaşi; de atunci au rămas în Ţara Moldovii popi de-ai Besearecii Apusului. Şi un sfeaşnic de argint de la mitropolie, cu mare cheltuială făcut de Alexandru-Vodă Lăpuşeanul, l-au stricat **[176v]** şi au făcut din el bani[29]. Acum oblicisă ţara şi de neamul lui Despot, că cu amăgituri, iar nu cu dreptul au fost agonisit acel nume împărătesc de Despot şi de Eraclis, prin care să făcea a fi din neamul împăraţilor de la Constantinopol. Era şi trufaşiu mare, mult socotind de sine, şi-şi pusească în gând să apuce şi domniia Ţerii Munteneşti de la Mircea-Vodă şi Ţara Ardealului[30], având la aceastea sfeatnic pe un Dumitraşco, bulgar, carele-i zicea că i s-au pogorât din ceriu doao cununi de aur şi altele ca aceastea. Auzisă într-un rând Despot că Ioan Sighismund, domnul Ardealului, zace de moarte, ba încă să suna c-ar fi murit. Deci Despot-Vodă îndată au pornit cu oşti să **[177]** apuce Ardealul, dar, sosind la hotarul Ardealului, au auzit că s-au sănătoşeat şi îndată s-au întors la scaonul său. După aceaea, Despot-Vodă ieşind spre Hotin şi umblând cu puţini în câmp, l-au împresurat mulţime de oameni, strigând să rădice birul cel de un galbin de aur de pe casă. Despot-Vodă le-au răspuns că din sfatul lui Bernovie şi a lui Moţoc şi a doi vlădici face aceaste greutăţi. Şi, de voiesc, le va da pe aceştea pe mână să-i omoară, zicând că aceşti patru au fost pricina şi la Alexandru-Vodă de l-au aţiţat la toate tirăniile şi cum că nu să vor părăsi de răutăţile lor aceşti patru, de nu va grăbi vodă să le facă sfârşit vieţii; şi abiia cu multe cuvinte s-au aşezat acea mulţime de ţerani, făgăduindu-le că le va face pe pofta lor[31] **[177v]**.

Acest răspuns al lui Despot-Vodă, de arunca vina asupra acelor boiari, pe urmă au adus perire lui Despot, cum să va zice, că Bernov, întâiu înţelegând părerile şi poftele ţăranilor şi ştiind acum şi socoteala lui Despot-Vodă, s-au sfătuit cu alţii şi s-au apucat că el va fi cel întâiu pricinuitoriu şi deşteptătoriu acestui lucru; şi aşea, întâiu pe Ioan Luncenie episcopul, pre carele-l adusească din Ţara Leşească, l-au otrăvit, carele ştiia toate sfaturile lui Despot-Vodă. Apoi s-au apucat de cealealalte.

Într-aceaea, Despot-Vodă şi-au luoat doamnă din Ţara Leşească, pe fata lui Martin Zaborovschi, om ştiut pe aceale vremi în Ţara Leşească, socotind că cu **[178]** legătura aceaea va trage pe Laschi iarăşi în dragoste. Dar ţara, văzind pe Despot-Vodă că şi-au luoat doamnă de altă lege, mai mult l-au urât. La acea nuntă[32], Despot-Vodă foarte multe şi mari cheltuiale cu mare greutate a ţăranilor au făcut, cu care din zi în zi au adaos mai mare ură asupra sa.

§ 25
Răscoală asupra lui Despot-Vodă

De peste Nistru, carea apă cade la Cetatea Albă în Dunăre, s-au făcut că venisă neşte oameni şi spuseră lui Despot-Vodă că tătarii au trecut Nistrul şi pradă şi ard ţara şi să roagă de ajutoriu asupra tătarilor. Iar Despot-Vodă, măcar că mulţi îi zicea, **[178v]** şi mai ales Lupul Sasul, pre care-l adusească Despot-Vodă să facă bani, că era meaşter de a face bani şi ştiia bine limba moldovenească, îi zicea să se păzască de vicleşugul boiarilor, dar Despot-Vodă văzind îmbunăturile boiarilor celor juraţi într-un cuvânt asupra lui, carii îl sfătuia să mâne parte mai multă de oşti asupra tătarilor, s-au înşelat Despot-Vodă şi au trimis într-ales călărime, unguri

350 şi 50 de sârbi, cu câteva mii de moldoveani şi era şi câţva neamţ<i>[200] pedestraşi şi povăţuitori de tunuri. Oastea aceasta toată o au dat în sama lui Ilie Torman(1) şi a lui Stefan Tomşea, carii era la un loc grăiţi cu ceialalţi asupra lui Despot-Vodă. **[179]** Iară după ce au ajuns oştile lui Despot-Vodă la Nistru, nefiind nici un tătar, ci linişte şi nici un semn de pradă şi cei ce era juraţi asupra lui Despot-Vodă văzind că ungurii şi sârbii cugetă a fi lucru într-alt chip, au răspuns că iaste meşteşug făcut de tătari şi Tomşa cu celalalt au rânduit pe unguri într-altă parte, vrând să-i împarţă la un sat aproape de Nistru şi le-au poruncit să-şi grijască caii şi pre sine la acel sat, iar pe sârbi i-au trimis la alt sat, nu departe de celalalt sat, ca să găzduiască acolo. Iar Tomşea şi Toroman[201] au poruncit de au aprins noaptea în sat o casă, carea era semn care cându-l vor vedea moldoveanii, să să scoale toţi pe unguri şi pe neamţi şi aşea, năvălind noaptea **[179v]** moldoveanii cu sabiile goale în unguri şi în neamţi, carii, de la o vreame, deşteptându-să şi apucându-să de războiu, să se apere, pe mulţi moldoveani au omorât, iar ungurii şi neamţii cu totul au perit, că rămâind o samă, s-au dat într-o grădină încungiurată cu şanţ şi de acolo câteva ceasuri s-au apărat, până ce au poruncit Tomşa şi Toroman de au îndreptat puştile asupra lor şi acolo până la unul au perit. Şi neamţii cărora le poruncisă Tomşa să sloboază focul în unguri şi în sârbi şi ei nevrând să asculte porunca, ştiindu-i Toroman, pe toţi i-au tăiat, afară de Hristofor, carele au îndreptat tunurile asupra ungurilor, numai acesta au rămas viu. Sârbii, **[180]** văzind acea perire, unii dând înnot peste Nistru au scăpat, iar carii n-au vrut să fugă, au perit de moldoveani(2).

Într-aceaeaşi zi, după ce s-au făcut aceastea, Tomşa cu Toroman au purces la Suceavă asupra lui Despot-Vodă, carele să afla închis în cetatea Suceavei. Iar Tomşa au purces deodată la cetăţi şi la oraşe unde era păzitori oameni de-ai lui Despot-Vodă şi întâiu au lovit Cetatea Nea<m>ţului, unde era păzitoriu cetăţii Ioachim Prudenţi, silegian[202](3), întru toate tovaroş lui Despot-Vodă, carele atunci nu s-au întâmplat în cetate, iar păzitorii, neştiind că iaste vicleşug, au lăsat pe Tomşa în cetate şi pe puţinii neamţi ce era în **[180v]** cetate pe toţi i-au ucis şi au luoat cetatea pe sama sa Tomşea. Iar Prudenţie, neştiind nimica şi având dureare de cetatea luoată de[203] Tomşa, s-au dus la Suceavă cu patru-cinci tovarăşi şi, dând prin oastea ce era împregiurul cetăţii, au scăpat întreg în cetate. Tomşa, după ce au luoat Cetatea Neamţului, nimic zăbovind, s-au întors la Suceava şi au început mai tare a să strânge cetatea Suceavei. Iar Despot-Vodă, neputând să iasă din cetate făţişiu, cu năvală, s-au apucat de au întărit cetatea, să se poată apăra de pe zidurile cetăţii şi au pus de au slobozit un tun, ce era mai mare decât toate în cetate, dând semn să se strângă a lui. Nădeajdea de ajutoriu încă nu o perdusă Despot-Vodă, că **[181]** avea nădeajde în socru-său Sborovschi, că va aşeza cu Laschi de-i va veni ajutoriu. Aşijderea nădăjduia şi în Anton Săcuiul şi în Zaie, socotind că să va putea apăra din cetate până când îi va sosi ajutoriul mai sus-zis. Avea Despot cu sine în cetate oaste 1 256(4), dintră carii mai mulţi era unguri. Peste călărime era Martin Farcaş, iar peste pedestrime era Petru Devan, pe carele l-au fost lăsat Anton cu 300 de pedestraşi unguri. Ceialalţi ostaşi era din vloşi: neamţi, leaşi, turci, cu puţini moldoveani amestecaţi. Despot-Vodă fiind în mare strâmtoare şi cei ce oarecând era supt mila lui, carii să părea atunci primitori lui Despot, ce era şi meaşteri a multe

---

[200] În mod absolut accidental lipseşte aici grafemul **i**, care notează desineţa *-i*, realizată ca *i* final asilabic.

[201] Oscilaţia în privinţa acestui nume – scris „Torman” şi „Toroman” – se regăseşte în textul lui N. Costin (COSTIN 1976, p. 208-209).

[202] „Silezian”; la N. Costin este „Seleziian” (COSTIN 1976, p. 209).

[203] Urmează „la”, incompatibil cu sensul contextului.

lucruri, din carii era mai **[181v]** mulţi tăliiani şi neamţi, i-au fost râdicat cumplire celor ce era asupra lui Despot-Vodă juraţi, atâta cât nici muieri, nici copii n-au lăsat vii.

§ 26

Domniia lui Stefan-Vodă Tomşa şi moartea lui Despot-Vodă

Stând încungiurată cetatea Suceavei mai mult decât socotea, în carea vreame boiarii[204] moldoveneşti sfătuiră, mai ales Bernov(1), Moţoc şi Stroici, şi aleaseră pe Stefan Tomşa şi făr' de voia lui domn ţării(2). După aceaea începură şi mai **[182]** tare a bate cetatea şi au pus Tomşa-Vodă patru tunuri asupra porţii, ca să o sfărăme, să poată apoi da năvală în cetate. Ci fiindcă moldoveanii nu ştiia meşteşugul tunăriei, puţin strica, că ieşea cetăţeanii de le da năvală şi-i împingea îndărăpt, atâta cât, de la o vreame, umbla pe ascuns din cetate afară de aducea hrană în cetate. Şi într-o zi, Petru, cu 400 de ostaşi, au dat năvală din cetate asupra celor de Tomşa rânduiţi şi aşea de iute năvală au făcut, cât cu mânile apucasă de trăgea ceale patru tunuri, vrând să le bage în cetate. Ostaşii lui Tomşa-Vodă nu lăsa să le tragă şi s-au făcut o bătaie foarte mare, iar mai pe urmă au fost biruiţi a lui Tomşa-Vodă, cât le-au căutat a lăsa aceale patru tunuri în mâna cetăţeanilor. Să zice că dintr-a lui Tomşa-Vodă 200 ar fi perit atunci şi au perit şi Doroman(3), începătoriul răscoalei asupra lui Despot-Vodă. Tomşa-Vodă, după aceaea, **[182v]** văzind că cu ai săi nu va luoa cetatea, s-au sfătuit cu boiarii să trimiţă sol la Ioan Sighismund, domnul Ardealului, cerând oşti într-ajutoriu asupra lui Despot, ştiind pe Ioan Sighismund nepriiatin şi învrăjbit cu Despot-Vodă. Ci, iată, sosiră la Tomşa veşti într-aceaeaşi zi, de la margine, cum că Dimitraşco Vişnoveţchi, ori de lăcuitorii ţerii chemat, ori de o samă de boiari îndemnat, ori de Laţchi aţiţat, au sosit cu oşti la marginea ţării, cu gând ca să apuce domniia, văzind netocmeala întră Despot şi întră Tomşa. Pentru aceaea, Tomşa au părăsit a mai bate cetatea şi s-au mutat cu tabăra de ceaea parte de Sireat. Iar Vişnoveţchi cu oastea sa s-au aşezat unde stătusă oastea Tomşii-Vodă şi bătea cetatea, aşea cât bietul Despot-**[183]**Vodă s-au văzut acum de alt vrăjmaşiu încungiurat şi mai mult s-au îngrijat. Deci Vişnoveţchi au trimis pe Peasoţschi, omul lui Laschi, sol la Despot-Vodă în cetate, cu aceaste puncturi: de va da Despot-Vodă 25 000 de galbini de aur lui Vişnoveţchi pentru cheltuiala ce au făcut cu oastea sa şi de se va lega că în tot anul îi va da 12 000 de galbini de aur, îl va scoate din primejdie. Despot-Vodă cu mare bucurie au primit aceaste legături şi au mulţemit lui Vişnoveţchi şi, dăruit bine, Peasoţschi s-au întors în tabără la Vişnoveţchi. Însă într-acea zi au sosit boiarii ţerii la Vişnoveţchi în tabără, carii i-au arătat cărţi de la toată ţara şi de la boiari, cum că-l primesc domn şi cum că pre Tomşa numai ocârmuitoriu domniei l-au făcut, păn' să va aleage alt domn şi păn' să va sfârşi bătaia cetăţii, lăudând pe Vişnoveţchi pentru lucrurile lui ceale la toată lumea ştiute, care **[183v]** le-au isprăvit asupra moscalilor şi a tătarilor, fiind neam mare, cuvinte amăgitoare şi vicleane arătând boiarii lui Vişnoveţchi. Într-acest chip, Vişnoveţchi, amăgit şi încălzit cu făgăduinţa domniei ţării, îndată au trimis cărţi în cetate la Despot-Vodă, făcându-i ştire că nicidecum nu primeaşte aşezământ de pace cu Despot-Vodă. Ieşisă mai înainte o samă de unguri din cetate pentru hrana, ştiind ceale ce primisă Vişnoveţchi cu Despot-Vodă prin

---

[204] Micu renunţă aici la a-i mai califica pe aceşti boieri după acţiunile pe care le întreprind împotriva lui Despot. La Costin, sintagma este „rocoşenii boerii", *rocoşan* (înv.) având sensul „răzvrătit". De altfel, în acest capitol, în care este descrisă răscoala împotriva lui Despot, nu apare nici măcar o dată cuvântul *rocoşire* (înv.) „răzvrătire", pe care îl foloseşte N. Costin (COSTIN 1976, p. 208-210), semn că Samuil Micu încearcă să înlocuiască cuvintele care erau deja arhaice în momentul în care el îşi scria cronica.

Peasoţschi; pe acei unguri au poruncit Vişnoviţchi de i-au ucis; unii, fugind, s-au închis în oraşiu într-o casă şi, într-aceaea, ieşind din cetate o samă de unguri, au ajutat celor închişi, multă moarte făcând în leaşi.

După aceaea, Vişnoveţchi au rânduit 500 de căzaci cu leaşi amestecaţi, după pofta boiarilor, să-i trimiţă cu ei să aducă capul Tomşii să-l închine lui Vişnoveţchi. **[184]** După ce au trecut aceale 500 de cătane podul la Siret, fiind oastea lui Tomşa-Vodă aşezată acolo, neştiind ei nimic de oastea ţerii că e acolo, i-au lovit moldoveanii cu Tomşa-Vodă, cât n-au scăpat nici unul. Iar Vişnoveţchi, neştiind nimica de perirea oamenilor săi, au fost ieşit în carăt[205], că era şi cam bolnav, cu puţini oameni, întru întâmpinare oamenilor săi, socotindu-să amu domn ţerii. Iar după ce au înţeles de perirea oamenilor săi şi văzindu-să amăgit şi viclenit de Tomşa-Vodă şi de boiari, nu s-au spăriiat deodată leahul, ci au încungiurat tabăra cu cară, iar cu călărimea au ieşit la războiu, care s-au făcut la pod la Vercicani, şi, fiind bolnav Vişnoveţchi, mai-mare peste oştile sale au pus pe Poiasoţchi[(4)]. Deci dau războiu leaşii cu moldoveanii şi întâiu înfrânseră leaşii, iar mai pe urmă, Tomşa-Vodă, de altă parte lovind pe leaşi, i-au înfrânt şi au prins viu pe Vişno**[184v]**viţchi şi pe Peasoţchi, pe carii i-au şi pornit Tomşa-Vodă la Constantinopol, la împărăţiia turcească[(5)]. Însă prinsoarea lui Vişnoviţchi aşea s-au tâmplat, că fiind el bolnav, cum am zis, şi neputând fugi mai departe, au întrat într-o căpiţă de fân, la satul Botoşani, şi venind un preot să încarce fânul în car, au aflat pe Vişnoveţchi ascuns în căpiţă şi l-au dus la Tomşa de l-au închinat, carele, cum s-au zis, l-au trimis la împărăţie, împreună cu Peasoţschi. Ducând oamenii Tomşii pe Vişnoveţchi şi pe Peasoţschi la împărăţie, s-au tâlnit cu oamenii lui Alexandru-Vodă, carii venea cu cărţile împăratului să ia ţara, că, înţelegând împărăţiia de atâtea amestecări ce să fac în Moldova, n-au suferit a mai răbda, ci au dat domniia iarăşi lui Alexandru-Vodă. Deacă să întâmpinară ducând pe Vişnoveţchi, îl luoară de la oamenii lui Tomşa şi-l trimisără la Alexandru-Vodă în Constantinopol. Alexandru-Vodă l-au dat în mâna împărăţiei, **[185]** zicând că ţara pofteaşte domn pe dânsul şi în nădeajdea lui au făcut slujba împăratului. Iar împăratul, pe Vişnoveţchi şi pe Peasoţschi, au poruncit de i-au pus de vii în cârlige despre Galata şi în cârlige au trăit vii păn-a treia zi, mult hulind şi ocărând pe Mahomet, iar turcii ca într-un semn săgeta într-înşii, de-i umplea de săgeţi. Aşea s-au sfârşit Vişnoveţchi şi Peasoţschi.

Ar fi putut Despot-Vodă, la gâlceava Tomşii cu Vişnoveţchi, ieşi din cetatea Suceavei, să se fie dus cu oamenii cei de la sine la cetatea Hotinului sau la alt loc mai făr' de grije, cum mulţi din cetate-l sfătuia, ci Dionisie doftorul[(6)] l-au împedecat, carele-l sfătuia să nu bage samă de moldoveani, ci să fie acolo în cetate. Într-aceaea, la soliia cea trimisă la Ardeal a Tomşii, au pornit din Ardeal 1 000 de călăreţi şi atâţa pedestraşi de la Ioan Sighismund, domnul Ardealului, cu Ladislau Rădac[(7)], om vestit de războiu. Acest Rădac potolisă pe săcuii **[185v]** ce să rădicasă la Ardeal asupra lui Ioan Sighismund. Auzind Tomşa de această oaste trimisă de Sighismund cu Ladislau Rădac, le-au ieşit înainte şi cu mare cinste şi bucurie i-au primit în tabăra sa şi de nou au apropiiat oştile, încungiurând cetatea Suceavei, unde era închis Despot-Vodă, şi o bătea. Iar Despot-Vodă, cu cei închişi cu dânsul, măcar că auzisă de venirea oastei ardeleneşti într-ajutoriu lui Tomşa, tot n-au perdut inima, ci acum, plinindu-se trei luni de când era închişi în cetate, au venit foarte la mare strâmtoare şi, neavând de mâncare, au sfătuit să dea năvală din cetate în tabăra Tomşii; şi în 18 zile a lui octomvrie, ieşind din cetate, mare vărsare de sânge s-au făcut de amândoao părţile.

---

[205] La N. Costin este „carătă" (vezi COSTIN 1976, p. 212).

Iar cu sfatul lui Rădac, după ce mai apropiiară tunurile de cetate, ungurii cei din afară începură pe furişiu a face **[186]** vorbă şi, făgăduindu-le de la Rădac leafe bune şi slobozenie la moşiia sa, începură cei din cetate a să pleca spre lucruri noao. Odată au văzut pre unul din cetate grăind peste zid cu alţii de-a Tomşii, pe carele ducându-l la Despot-Vodă şi spuindu-l cum l-au văzut vorbind de pe zid cu cei din afară, şi întrebându-l ce au vorbit, iară el nevrând deplin să spuie, l-au omorât. Într-acea vreame multă gâlceavă să auzea înlăuntru în cetate, că Despot-Vodă având prepus pe Petru Dival polcovnicul, cum că ar fi viclean, voia să-l omoară, carele mai înainte era în mare credinţă la Despot-Vodă. Iar ostaşii, văzind că să face năpaste polcovnicului, mare zarvă feaceră[206] şi întâiu să ispitea să omoară pe Despot-Vodă, apoi să sfătuiră că-şi vor face nume rău, cum nu pentru căpitanul l-au omorât, ci pentru că au viclenit pe domnul său şi au lăcomit de au luoat bani **[186v]** de la Tomşa; şi aşea rupsără sfatul. Despot-Vodă, înţelegând că ei vreu să deschiză cetatea să o dea lui Tomşa, numai de le va jura Tomşa că-i va slobozi pe ei, i-au potolit atunci cu bani. Dară Rădac, supt taină, iarăşi au trimis la Petru Deval, de au aşezat cu el să închine cetatea, care lucru oblicindu-l Despot-Vodă, pe ascuns au poruncit de într-o casă au omorât pe Petru Deval, după a căruia moarte făţiş striga că vor închina cetatea(8). Iar Farcaş(9), carele era mai-mare peste călărime, şi căpitanii carii nu era încă la aceale gâlcevi, au stătut întră dânşii să-i poată potoli, pe unii cu rău, pe alţii cu rugăminte, şi mai ales pe pedestrime, carii era mai mulţi decât ceialalţi, ce gâlcevea mai tare, ci nimic n-au putut folosi. Începusă amu toţi a sfătui pe Despot-Vodă să lucrează ca să facă cu Tomşa le**[187]**găturі de pace, să-şi poată scuti viiaţa. Ci nevrând Despot să se pleace, au început cu multă plecăciune a să ruga cătră ai săi să nu-l lasă, fiind aproape şi ajutoriul ce le vine, că era veaste în cetate cum că s-au împăcat Laschi cu Zborovschi, socrul lui Despot-Vodă, şi cum că vine cu 4 000 de leaşi. Ci nimic n-au folosit Despot-Vodă, că pedestrimea carea era înlăuntru începu a destupa încuietorile porţilor, ceale cu lut[207] şi cu piiatră astupate, şi au deschis porţile.

Auzind aceastea, Despot-Vodă au văzut că i-au sosit perirea şi având o cunună de aur scumpă, neavând cu ce mulţemi la o samă de neamţi şi unguri ce i-au slujit cu dreptate, le-au împărţit acea cunună. Apoi s-au îmbrăcat în ceale mai scumpe care avea haine domneşti şi, încălecând pe cal împodobit, cu alai, după orânduiala domnească, au ieşit din cetate afară la Areani, unde **[187v]** era ţara adunată. I-au ieşit înainte de la Tomşa poruncă de au descălecat de pe cal şi au mers pe jos Despot-Vodă la Tomşa. Şi stând înaintea Tomşii şi în vedearea tuturor, l-au mustrat Tomşa cu multe cuvinte, aducându-i aminte de multe lucruri făr' de cale şi fărdeleage ce făcea, că nu numai ţara au pustiit, ci şi besearicile au prădat şi au râs de leage. Şi, după mustrare, l-au lovit cu buzduganul de multe ori, până când au căzut la pământ, apoi i-au tăiat capul; încă şi gloatele care sta acolo să slobozea asupra lui de-l lovea; şi acolo au omorât şi pe Ioachim Prudenţie. Şi belind capul lui Despot-Vodă, l-au umplut cu paie şi l-au trimis în Constantinopol, la împărăţie. Acesta au fost sfârşitul lui Despot-Vodă, carele, când au perit, au fost de 40 de ani bătrân şi mai trei ani au domnit(10). **[188]**

Pe aceale vremi, când au perit Despot-Vodă, sosi şi Albert Laschi, voievodul Sireagului, la ţermurile Sireatului, întru ajutoriu lui Despot-Vodă, cu 14 000 de oşteani. Ci nimic nu i-au folosit, că, după firea leaşilor, gătindu-să cu greu, până a sosi Laschi să dea ajutoriu lui Despot-Vodă, Tomşa omorâsă pe Despot-Vodă. Iar Tomşa, înţelegând de venirea lui Laschi, au trimis pe căpitanul de neamţi, carii era pedestrime la Despot-Vodă, tăindu-i nasul şi urechile

---

[206] Formă de perfect simplu arhaic, preluată de Micu din cronica lui N. Costin (vezi COSTIN 1976, p. 213).
[207] Urmează, şters, „astupate".

şi desbrăcat de haine, l-au trimis la Laschi, să-i spuie că au perit Despot-Vodă; iar de vrea Laschi să paţă cum au păţit Vişnoveţchi, să vie cum au purces, că aşea vor păţi şi el şi oamenii lui. Aceastea spuind lui Laschi neamţul, el au întrebat pe oamenii săi ce să facă, ci toţi i-au zis că, de vreame ce acela pentru care au purces **[188v]** au perit, adecă Despot-Vodă, carele perind au perit şi cheltuiala lui Laschi, „n-avem ce umbla şi ce căuta, ci să ne întoarcem înapoi". Însă nu-şi putea aleage cale pe carea să se întoarcă, temându-să de vicleşug. Pe la Codru Cozminului să temea de ţărani, grijindu-să să nu paţă ca Albert craiul. Într-aceaea, Tomşa cu 12 000 de oaste venea să apuce pe leaşi netrecuţi; şi i-au gonit până mai sus de Sneatin şi, neputându-le strica nimica, s-au întors Tomşa şi, la întors, au prins Sneatenul.

La anul 1560, Mircea-Vodă, domnul muntenesc, înţelegând de atâtea amestecături ce să făcea la Moldova, socotind să-şi ispitească norocul mai mult decât era, să apuce Ţara Moldovei şi să-i fie domn, şi socotind că acum e vreamea a face aceasta, când în Moldova sânt împărecheri şi domniia lui Tomşa-Vodă de la împărăţie încă nu e aşe**[189]**zată, cu această socoteală s-au pornit Mircea-Vodă cu oaste asupra Tomşii, carele îndată i-au ieşit înainte la Milcov şi acolo, lovindu-să, au fost biruit Mircea(11).

Ioan Sighismund, domnul Ardealului, a<u>[208] dat ştire împărăţiei turceşti de turburările care să fac în Moldova. Deci, ca să le puie sfârşit, împăratul, sultan Soliman, a doao oară au dat domniia Moldovei lui Alexandru Lăpuşeanului(12). Iar Tomşa-Vodă, după ce au învins pe Mircea-Vodă şi s-au întors la Iaşi, de acolo au gătit boiari pe carii să-i trimiţă la Poartă, cu alţi oameni de ţară, să-i scoaţă steag de domnie. Aceastea vrând el să le facă, iată-i vin olăcari cu veaste cum că Poarta domniia Moldovei o au dat lui Alexandru-Vodă, carele au sosit la Brăila, de unde cu turci şi cu tătari să găteaşte să între în ţară. Aceasta înţele**[189v]**gând Tomşa-Vodă, s-au sfătuit cu boiarii săi ce vor face şi aflară ca să trimiţă la Alexandru-Vodă oameni din ţară juraţi, să-i spuie că ţara toată nu-l va, nici îl iubesc, şi de-acolo să treacă la împărăţie şi, până nu va veni de acolo răspuns, să nu lasă pe Alexandru să între în ţară. După ce au mers solii Tomşii cu aceastea la Alexandru-Vodă şi i-au zis că nu-l va ţara, el au răspuns: „De nu mă va ţara, eu îi voiu pe dânşii şi, de nu mă iubesc ei, eu îi iubesc pe ei, şi tot voiu mearge, ori cu voie, ori făr' de voie". Şi oprind la sine pe solii Tomşii, au răpezit la tătari porunca împărăţiei, cu carea li să poruncea să fie ajutoriu lui Alexandru-Vodă. Deci tătarii îndată au purces întru întâmpinarea lui Alexandru-Vodă, acoperind ţara cu mulţimea sa, prădând şi arzind, cât bine au zis oarecine: „Când nebunesc domnii, piiare norodul cel nevinovat". **[190]**

De altă parte, Alexandru-Vodă, cu turcii şi cu oastea ce avea lângă sine, mânca ţara. Văzindu-să Tomşa întru aceaste nevoi şi cum că nu putea sta împrotiva aceii puteri, cu sfeatnicii săi, Moţoc vornicul şi Veveriţă postealnicul şi Spancioc spătariul, au trecut în Ţara Leşască(13) şi s-au aşezat la Liov, după ce au domnit cinci săptămâni. Adecă au alergat să scape acolo de unde i-au venit perirea, carea au fost răsplătirea faptei lui carea au făcut cu Vişnoveţchi.

Alexandru, pe Dumitraşco sârbul prinzindu-l, l-au dat lui Mircea-Vodă, domnul muntenesc, pre carele-l însemnase Tomşa la narea dreaptă, că era prepus cum că el umblă după domniia Ţerii Româneşti, pe carele l-au omorât Mircea-Vodă(14).

Era pe acea vreame la leaşi craiu Sighismund, la care în mare ură şi prepusuri era Tomşa cu soţiile sale. Alexandru-Vodă, du**[190v]**pă ce s-au aşezat în scaonul ţării în Iaşi, au lucrat la împărăţie de au trimis sol la craiul leşesc asupra Tomşii şi a boiarilor celor cu el, temându-să de vicleşugurile lor. Craiul leşesc, văzind sol trimis de la împărăţiia turcească, prin mijlocul lui Alexandru, cu pâră asupra lui Tomşa şi a boiarilor celor cu el şi aducându-şi aminte şi de

[208] Întrucât forma auxiliarului este *au* la pers. a III-a, sg. şi pl., nu poate fi vorba decât despre o omisiune.

prinsoarea şi moartea lui Vişnoveţchi şi a lui Peasoţschi din Podoliia şi de sluţiia carea la mulţi făcusă Tomşa, au poruncit de le-au tăiat capetele. Şi lui Tomşa, şi lui Moţoc, şi lui Spancioc, şi lui Veveriţă[(15)]. Iar pe Gheorghie Reveles, cel închis de Tomşa în Cetatea Neamţului, au trimis Alexandru de l-au sugrumat acolo.

În anul 1565, au lovit tătarii în Podoliia rusască, prădând şi pustiind oraşe şi sate. Aşijderea şi moldoveanii cu Tomşa, când alerga după Laschi într-ajutoriu lui Despot, **[191]** au lovit la Pocutiia, de au ars Sneatinul. Închis-au tătarii pe Sinevschi, voievodul ruschi[209], de carii cu mare greu s-au apărat. Căzacii carii era în Litva, având povaţă pe un Berula, au întrat de au prădat Ţara Moscului.

§ 27
Domniia a doa a lui Alexandru Lăpuşeanul[(1)]

Alexandru-Vodă, deaca s-au curăţit de toată grijea din afară, şi-au adus pe doamnă-sa Ruxanda şi pe fiii săi din Ţara Muntenească şi au pus gând să se curăţă şi de vrăjmaşii cei din casă, pe carii avea prepus că pentru vicleşugul lor au fost scos din domnie. Deci într-o zi au învăţat pe slujitorii săi cei străini de i-au supus în curtea domnească în Iaşi şi, după obiceaiu, au chemat pe boiari la curte, carii făr' de nici o grije de pri**[191ᵛ]**mejdie ca aceaea, după ce boiarii au întrat în curte, slujitorii, după învăţătura ce au avut, au închis poarta şi ca neşte lupi într-o turmă făr' de păstoriu au întrat întră bieţii boiari, îi tăia, îi junghea, îi bătea şi nu numai pe boiari, ci şi pe alţi slujitori, şi nu alegea vinovat, nevinovat, ci pre toţi împreună îi punea supt sabie; cădea mulţi de prin fenestri de-şi rumpea picioarele: 47 de boiari au perit atunci, afară de slujitori şi de alţi oameni[(2)]. Alexandru-Vodă, ca un tiran, să bucura de atâta vărsare de sânge şi, nebunul, socotea această fărădeleage întărire domniei sale. Ci împrotivă au fost: că după această tirănie nime n-au rămas carele să-i arate slujba şi credinţa din dragoste. Şi cu adevărat mişel iaste acela domn, căruia supuşii de frică îi slujesc, că frica dragoste nu are, **[192]** şi unde nu iaste dragoste, acolo iaste ură, din care izvoraşte râsipă domniilor şi căsilor stricare.

Alexandru-Vodă, când au dobândit de la turci a doa domnie, de carea aici grăim, s-au fost făgăduit împărăţiei turceşti că va râsipi cetăţile Ţării Moldoveneşti şi le va strica şi va slăbi ţara, care lucru l-au şi făcut, că după ce s-au aşezat la scaon, au trimis de au umplut cetăţile de leamne şi le-au aprins, de au ars şi s-au răsipit; numai cetatea Hotinului o au lăsat să fie, pentru apărare despre leaşi[(3)]. Ce nu face lăcomiia omului nesocotit? Pe boiari îi omorî, cetăţile le strică, ca turcii mai lezne să supuie ţara, şi aceasta lăcomiia unui om de nimica au făcut, carele, ca un părinte al ţării, să cădea să întărească şi să apere ţara, iar el, ca un tiran, o strica şi pe oameni omora.

Pe aceaste vremi, în Ţara Ungurească, **[192ᵛ]** mare bătaie s-au făcut în Ţara Ungurească întră Maximilian, împăratul nemţesc, şi întră sultan Soliman, împăratul turcesc, carele, fiind îndemnat şi de Ioan Sighismund, domnul Ardealului, şi de Aslan-Başa de la Buda, la începutul lui iunie au purces cu oştile de la Constantinopol şi sosind la Adrianopol, de acolo au pornit pe Bertaş-Başa cu 26 000 de călărime şi cu 2 000 de ianiceari, să lovească înainte în Ţara Ungurească, iar ardeleanilor şi tătarilor au poruncit să meargă să bată Săcmariul şi Tocaiul, iar împăratul Soliman să meargă la Agriia sau la Sighidin. Bertaş-Başa, mergând, au încungiurat cetatea Ghiula; şi încă bătând el această cetate, au sosit împăratul Soliman la Belgradul turcesc, unde i-au mers întru întâmpinare şi Ioan Sighismund, domnul Ardealului, cu frumoasă şi **[193]**

---

[209] „Rus". Interpretarea în ediţia COSTIN 1976, p. 216 este „pe Sineuschii, voevoda Ruschii".

împodobită curte, şi, după adunare, dăruit de împăratul Soliman, s-au întors la oastea sa. Împăratul Soliman au purces să bată Agriia. Pe Mehmet-Başa din Bosniia l-au trimis să bată cetatea Coloţa, pe carele lovindu-l ungurii din Sighidin, făr' de veaste, l-au omorât, pentru a căruia moarte foarte s-au măniiat împăratul Soliman; şi lăsind Agriia, s-au pornit cu tabăra la Sighidin. Iar Bertaş-Başa au luoat Ghiula, carea s-au închinat lui, şi au luoat şi cetatea Inăul, lăsată de neamţi.

Împăratul Maximilian, cu frate-său Ferdinand, în 15 a lui avgust[210], au purces din Viena la oştile sale, care sta la Ovarin, care oşti, cu călărime şi cu pedestrime, era mai multe de 100 000; şi clătindu-să cu oştile sale au tăbărât la Iaurin. Iar Ioan Sighismund, domnul Ardealului, cu tătarii, au încungiurat Tocaiul şi **[193v]** au prădat tătarii pe la Şaroş Patac şi pe la Muncaciu, ducând multe mii de oameni în robie.

Iar împăratul turcesc, carele avea călărime 100 000, afară de ianiceari, au început a bate cetatea Seghedinul, carea dinlăuntru o apăra Nicolae Zrini; şi de multe ori ieşind din cetate, făcea năvală asupra turcilor. Acolo zăbăvindu-să, sultan Soliman împăratul au căzut în boală cu vintre, din carea, în scurtă vreame, au murit acolo la Seghedin. Tăinuit-au câtăva vreame Mehmet-Başa viziriul moartea împăratului şi au început mai tare a bate cetatea şi aprinzindu-să dinlăuntru cetatea, în 8 zile a lui septemvrie, au dat năvală turcii la cetate. Iar Zrini, văzindu-să în primejdie, au deschis poarta **[194]** şi au pus tunurile în poartă; şi acolo, stând bărbăteaşte cu ai săi, au omorât la 600 de turci. Deci mare năvală făcând turcii, cu doao rane au vătămat pe Zrini, din care au picat şi el; ceialalţi încă au perit, împresurându-i mulţimea turcilor.

După ce au dobândit turcii Seghedinul, au slobozit oastea în pradă până la Canijea şi peste apa căriia zic Arabon. Apoi Mehmet viziriul au mers de au dus oasele împăratului Soliman la Constantinopol. Ioan Sighismund, domnul Ardealului, auzind de moartea împăratului turcesc, au lăsat Tocaiul. Iar împăratul Maximilian, înţelegând că oştile turceşti s-au întors, şi el, mergând pe la Comarom, s-au întors la Viena[(4)].

Pe această vreame, adecă în anul 1565, în 23 a lui septemvrie, au pus Alexandru-Vodă pe episcopul Theofan mitropolit la **[194v]** Suceava[(5)].

Tot cam pe aceaste vremi, s-au râdicat în Moldova un Stefan-Vodă din Ţara Ungurească. Făcându-să viţă de domn şi strângând păstorii de prin munţi şi altă adunătură, au întrat în Moldova, amăgind oamenii să i să închine şi să-l ducă la domnie. Ci Alexandru, deac-au înţeles, au trimis în contră-i ostaşii săi, carii l-au tâlnit din sus de Cetatea Neamţului şi, dând războiu, l-au frânt şi i-au răsipit oamenii, iar el au scăpat prin munţi, pedestru[(6)].

Alexandru-Vodă Lăpuşanul, căzind la boală grea, din carea precipea el că nu va ieşi, ci aceaea-i va fi hotarul vieţii sale, au chemat episcopii şi boiarii ţării, arătându-le lor moştan următoriu domn ţării, după moartea sa, pe fiiul său Bogdan-**[195]**Vodă, să-l râdice şi să-l primească domn ţerii. Scrie Ureache vornicul, şi după dânsul Simeon, cum că moartea lui Alexandru-Vodă ar fi fost cu înşelăciune, că, în boala lui, simţindu-să slab şi aproape de moarte, s-au făgăduit călugăr, de ar mai avea viiaţă, şi au lăsat cuvânt episcopilor şi boiarilor ca la moarte să-l călugărească. Aşea, văzindu-l că au leşinat în boală şi e mai mult mort decât viu, după cuvântul lui, l-au călugărit, puindu-i din călugărie numele Paisie[(7)]. Iar Alexandru, după ce s-au trezit din leşinătură, văzindu-să călugăr, zic că au zis că, de va scula, va popi şi el pe unii, care cuvânt înţelegându-l episcopii şi boiarii şi mai cu de-adinsul Rusanda doamnă-sa temându-să de cuvântul acela, că era de a şi **[195v]** creadere[211], ştiind cătă groază şi moarte

[210] Scris аврстъ.

[211] Formă de infinitiv lung cu valoare verbală.

făcusă mai înainte în boiarii săi; temându-să doamna să nu petreacă mai rău decât alţii, l-au otrăvit[8] şi au murit Alexandru-Vodă şi cu cinste s-au astrucat în Mânăstirea Slatinii, de dânsul zidită. De acest Alexandru-Vodă zic că au fost scoţind ochii oamenilor şi pe mulţi au sluţit în domniia sa.

În anul 1568, cozacii de la Vitegsca şi de la Besrula, prin povaţa lui Stanislav Paţ, voievodul de la Vitegsca, au ars şi au prădat neşte oraşe şi sate moscăleşti. Mai pe urmă, moscalii, cu 6 000 de oaste, venind la Vetipsca, ţara cozacilor, au ar<s> satele prin pregiurul cetăţii, iar cetăţii n-au putut strica. **[196]**

§ 28
Domniia lui Bogdan IV Vodă, feciorul lui Alexandru Lăpuşanul

După moartea lui Alexandru-Vodă Lăpuşanul, cu toţii au râdicat domn pe feciorul lui, anume Bogdan[1], carele era de cincisprăzeace ani în anul 1572, iar cum pune Amfilohie, episcopul de la Hotin, în anul 1569[2], lucrurile ţării le ocârmuia mumă-sa, doamna Rusanda, carea era fămeaie harnică şi înţeleaptă, cu dumnezăire, milostivă şi la toate bunătăţile plecată. Şi după ce au domnit Bogdan doi ani şi noao luni, au murit doamna Rusanda, muma lui Bogdan, şi o au îngropat în Mânăstirea Slatinii, unde şi Alex**[196v]**andru, bărbatul ei[212].

Deac-au murit doamna Rusanda[3] şi au rămas domniia pe fiiul ei Bogdan, el, cum era blând şi cucearnic, întâiu tuturor arăta dreptate. De carte nu era prost, la călărie sprinten, în arme bine învăţat. Iar ce era mai de treabă domniei lipsea, că nu luoa sfat de la bătrâni, că sfatul copt de bătrâni coapte lucruri face domnilor, iar sfatul crud de tineri crude şi neamistuicioase[213] lucruri face domnilor. Aşa Bogdan-Vodă de la cei tineri din casă luoa învăţătură, iubea glumele şi măscăriciuni şi jocuri copilăreşti. Mai pe urmă au lipit lângă sine leaşi, de-i era şi de sfat şi de a bate halca, răsipind cu dânşii avearea domnească. Aşea, părăsi trebile ţării, că pe cât îi iubea întâiu pe aceia, atâta **[197]** mai pe urmă îi urâsă. Aceastea mai pre urmă înţelegându-le vrăjmaşii, nu cum era, ci mai adaose le băga în urechile sfeatnicilor împărăteşti, aflând vreame să-şi umple pungile, carii au înştiinţat pe împăratul, care lucru bine înţelegându-l împăratul, au socotit să mazilească[214], adecă să lipsască din domnie pe Bogdan-Vodă şi să trimiţă la Rodos să aducă pe Ioan-Vodă. Bogdan-Vodă, oblicind că împăratul turcesc, sultan Selim, carele urmasă tătâne-său, lui sultan Soliman, <vrea să-l mazilească>[215], au fugit în Ţara Leşască, la craiul leşesc, carele vrând să-l ajute, ca pre cel ce s-au dat la mila şi la apărarea lui, că au fost făgăduit Bogdan-Vodă craiului leşesc că-i va da 24 000 oameni de oaste când ar pofti craiul, trimis-au craiul leşesc şi la sultan Selim, împăratul turcesc, **[197v]** sol pe Andrei Tarnovschi, poftind pre împăratul Selim ca să primească pe Bogdan-Vodă supt mila împărătească şi să-l facă iarăşi domn Moldovei. Ci Bogdan-Vodă, neaşteptând răspunsul de la împărăţie, cu 2 000 de leaşi, făr' de ştirea craiului, au întrat în Moldova şi multă pagubă ţării au făcut[4]. Împăratul Selim, la cererea craiului leşesc, voisă acum să dea domniia Moldovei iarăşi lui Bogdan, dar, auzind că el au întrat cu leaşi şi au stricat ţara, au trimis de au adus pe Ioan-Vodă de la Rodos şi i-au dat domniia Moldovei. Iar Bogdan au fugit în Ţara Leşască.

---

[212] Aparent o scăpare în textul lui Micu, care poate fi însă un aspect de stil.
[213] La N. Costin este „nemistuitoare" (COSTIN 1976, p. 221).
[214] Iniţiativa explicării cuvântului îi aparţine lui Samuil Micu. La N. Costin este: „au socotit să maziliască pe Bogdan vodă şi să trimiţă la Rodos..." (*ibidem*).
[215] Întregire după înţeles. Scăpare evidentă la Micu.

Într-acestaş an 1569, Selim, împăratul turcesc, au trimis sol la craiul leşesc pe Ibraim Straş, leah turcit, poftind pe craiul leşesc să sloboază 30 000 de oaste turcească să treacă prin Ţara Leşască la Mosc, ci craiul leşesc n-au primit aceasta. **[198]**

§ 29
Domniia lui Ioan-Vodă Tiranul

Acest Ioan, de care zisăm că de la Rodos l-au adus împăratul turcesc şi l-au făcut domn Moldovei la anul 1570(1), a cui fecior au fost anume nu să ştie. Unii zic că au fost feciorul unui Stefan-Vodă, dar nu din legiuită căsătorie. Alţii zic că au fost din Masoviia, din Ţara Leşască, iar pentru ce au fost mer<s> la Constantinopol de la nime n-aflăm însemnat. Ureache zice că au fost fecior de armean(2). Deci împăratul Selim, înţelegând de amestecăturile carele făcea Bogdan-Vodă în Moldova şi cum că şi-au măritat sororile după putearnici leaşi şi cum că are leaşi sfeatnici pe lângă sine, pe carii mai mult decât pe boiarii ţerii <îi ascultă>[216], au socotit împăratul ca nu cumva Bogdan-Vodă să **[198v]** facă aşezământ cu craiul leşesc şi să dezbată ţara de la ascultarea împărăţiei turceşti şi să o lipească lângă crăiia leşască, au lipsit pe Bogdan-Vodă de domnie şi au pus domn pe un Ioan, carele pe aceale vremi era în ostrovul Rod<o>sului, peseamne surgun mai înainte făcut, carele, luând şi steag de domnie, au purces cu câtăva oaste turcească, ca la 20 000, întru a căruia întimpinare au ieşit o samă de boiari, anume Gavriil logofătul şi Dinga hătmanul(3). Iar Bogdan-Vodă, după ce au înţeles dată domniia lui Ioan-Vodă, au răpezit la boiari în Ţara Leşască, pre carii trimisească în partea sa cu prieteşugul, poftindu-i de ajutoriu împrotiva lui Ioan-Vodă. Ci Ioan-Vodă, grăbind cu oastea turcească şi cu tătarii – că era şi tătari cu el –, au sosit în Iaşi şi au apucat scaonul domniei în postul **[199]** mare. Bogdan, necutezind mai mult să stea şi pentru lipsa ajutoriul său din Ţara Leşască, care nu mai venea, s-au mutat la Hotin, adecă la marginea ţării despre leaşi. Iar Ioan-Vodă, cât s-au aşezat în scaon, au socotit, la începutul domniei sale, să se arate groaznic, ca să se teamă toţi de dânsul, şi în Iaşi, în zioa de Paşti, au tăiat pe Ionaşco Sbiera(4). Deci toţi boiarii s-au îngrijat, măcar că merseasă înaintea lui şi cu mare poftă şi veselie îl adusească, socotind că va fi domn bun şi blând, iar acum le părea rău după Bogdan-Vodă, măcar că avea leaşi pe lângă dânsul, că de le luoa leaşii hrana, cu cât mai mult turcii, carii îşi râdea de muierile şi de pruncii lor şi-i batjocorea cu spurcată fapta sodomiei.

Iar lui Bogdan i-au venit ajutoriu la Hotin, din Ţara Leşască, de la priiatinii lui şi de la cumnaţi, că-şi făcusă cum**[199v]**naţi din casa Padnevschilor, că o sor[217] avea după Podnetovschi, alta o logodisă după Sborovschi, şi el să logodisă cu fata lui Tarlo şi o vrea luoa de nu s-ar fi schimbat norocul(5). Aşa, văzindu-să Bogdan-Vodă cu ajutoriul priiatinilor săi, că-i venisă 2 000 de leaşi cu Nicolae Mielişchi(6) hătmanul, cu care şi Nicolae, voievodul Ţării Rusăşti(7), întrând aceale 2 000 de leaşi în Moldova, îndată începură a prăda şi a face multe reale bieţilor lăcuitori ai ţării, de care prăzi înţelegând Nicolae hătmanul, au poruncit prin tabără de au făcut şi au pus spânzurătoare, poruncind supt pedeapsă de moarte cine ar face cuiva cât de puţină strâmbătate, zicându-le că nu în ţara vrăjmaşului, ci a priiatinului merg şi ca la ţara sa. Şi acolo, pe loc, îndată au zis Miliţchi 700, iar singur cu 300 de oameni au ales(8), cu carii trecând codrul a doa zi **[200]**

---

[216] Scăpare evidentă la Micu.

[217] Aici, ca şi în tomul II, [7v], substantivul este încadrat la declinarea a II-a, cu toate că, în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului următor, substantivul se fixase la declinarea I (vezi, în acest sens, substantivul, în forma cu desinenţa *-ă*, între exemplele ediţiei a doua, din 1805, a *Elementelor* – MICU + ŞINCAI 1980, p. 147).

au ajuns la apa Prutului, de unde au răpezit pe Bielovschi şi cu oamenii lui Bogdan-Vodă la Hotin, de au adus tunuri, apoi îndată au mers şi Bogdan-Vodă păn' la Stefăneşti, cu oaste leşască. Acolo leaşii, cu Bogdan-Vodă, au prins de veaste că şi Ioan-Vodă să apropie de dânşii, şi străjile lui Ioan să vedea, şi aşea sfătuiră să trimiţă pe vro câţiva leaşi cu oaste şi cu 30 de cozaci. Iar moldoveanii lui Ioan-Vodă, după ce au văzut aceaste oşti trimisă de leaşi, au trecut Prutul de ceaea parte, aşea cât leaşii mergea de ceaea parte de Prut, moldoveanii pre de ceasta parte, şi, măcar că moldoveanii lui Ioan era mai mulţi, bătaie nu ş-au dat, ci leaşii, temându-se, s-au înturnat la tabăra sa. A doao zi, iar au pornit aceaeaşi oaste leaşii, carii dându-să asupra străjii lui Ioan-Vodă, unde era şi turci amestecaţi, acolo şi-au dat bătaie şi au biruit turcii întâiu, iar după aceaea mai venind leaşi şi întregind **[200ᵛ]** bătaia, mare năvală au făcut, cât strajea lui Ioan-Vodă au plecat fuga. Şi acolo au prins leaşii 24 de robi, iar dintră leaşi numai un cozac au perit. Mai pe urmă, după câtăva vreame, văzind leaşii mulţimea oastei lui Ioan-Vodă, au trecut Prutul şi s-au întors spre Hotin. Bogdan-Vodă sta de ei să nu să ducă, ci să dea bătaie; ei au răspuns că n-au loc bun de bătaie. Ioan-Vodă s-au luoat după leaşi, văzindu-i că să duc, şi i-au ajuns într-o vale şi acolo le-au dat războiu şi au slobozit tunurile în leaşi, ci tunurile nimic nu le strica, că glonţurile trecea pe deasupra leaşilor. Şi într-acea noapte nimic n-au dormit leaşii, ci sta toţi gata pe ţermurile Prutului, de străjuia oastea lui Ioan-Vodă. Iar după ce s-au făcut zio, au văzut leaşii că Ioan cu tot de-adinsul stă să poată închide pe leaşi undeva şi să-i bage la strâmtoare. Hăt**[201]**manul au lăsat pre Herbort pe urmă şi el să treacă cu tabăra în sus pe Prut, însă mare năvală au avut Herbort despre oamenii lui Ioan-Vodă şi vărsare de sânge au fost de-a îmbe părţile, păn' ce au sosit leaşii în tabăra lor. Iar un turc, umblând împregiurul taberii leşeşti cu sabiia scoasă, chemând pe vreun leaşiu să vie la harţ cu el, iar un leaşiu lovi pe acel turc de căzu de pe cal. Atunci turcii dădură năvală să apuce pe turcul cel căzut; leaşii sta să nu dea şi aşea s-au făcut bătaie întră ei şi de îmbe părţile au perit câţiva, iar mai mulţi din turci. A doao zi, iarăş, mare buluc de turci au făcut năvală asupra leaşilor, dintre care turci, unul, luând aminte pe un leah, anume Stanislav Ciolpa, că iaste pe cal împodobit, îl chema turcul sârbeaşte să iasă la harţ cu dânsul. Voia leahul să iasă la câmp cu acel turc, ci nu l-au lăsat hătmanul, pentru unele pricini, **[201ᵛ]** iar în locul lui Ciolpa au trimis pe Pavel Hanjovschi să facă harţ cu acel turc, carele cu colceagul aşea au lovit în frunte pe turc, cât s-au pomenit turcul să cază de pe cal, pe carele ca să-l apuce săriră şi alţi leaşi, ci până a sosi la el leaşii, s-au smuls din mâna lui Hanjovschi şi au scăpat. După aceaea mare bătaie s-au făcut acolo şi au înfrânt turcii pe leaşi, iar adăogându-se leaşii, apoi au biruit pe turci şi i-au luoat în goană. Leaşii, văzind că încă în urma lor mai vin leaşi lor întru ajutoriu, tot au gonit pe turci, până ce i-au băgat în tabăra lui Ioan-Vodă. Acolo turcii, împuternicindu-se, au luoat ei pe leaşii cei ce alerga după ei în goană, ci nimic nu le-au putut strica. Iar când să apropiia leaşii de Hotin, la un loc mlăştinos, acolo le-au dat mare năvală turcii cu moldoveanii, ci leaşii bine s-au apărat, până ce au sosit la Hotin; acolo leaşii iar au avut mare bătaie, **[202]** leaşii cu turcii şi cu moldoveanii, ci nici acolo n-au putut strica pe leaşi.

Iar văzind leaşii că nu vor putea sta îndelung împrotiva lui Ioan-Vodă şi având grije şi de Bogdan-Vodă să nu încapă în mâna lui Ioan-Vodă, că de multe ori ieşea la războiu făr' de ştirea lui Meliţschi hătmanului, că din tabăra lui Ioan neîncetat da cu tunurile asupra leaşilor, s-au pornit cu tabăra şi au stătut supt cetatea Hotinului şi căpeteniile cu Bogdan-Vodă au întrat în cetate. Bogdan-Vodă au trimis din cetate pe leahul Radiţchi la Ioan-Vodă, poftindu-l să nu-i ia domniia, aducându-i aminte că nici Ioan-Vodă îndelung nu să va putea răzăma, fiindcă fără dreptate l-au scos din domnie; să socotească cât de greu lucru iaste celui ce au fost mai înainte stăpân să nu aibă nimica şi cum că, ce face Ioan-Vodă acum lui Bogdan-Vodă, să ştie că şi lui

vor face **[202ᵛ]** alţii aseamenea şi să gândească că iaste Dumnezeu cel ce răsplăteaşte toată strâmbătatea.

La această solie a lui Bogdan-Vodă, Ioan-Vodă nimic n-au răspuns, nici s-au turburat, ci pre Radiţchi, solul lui Bogdan-Vodă, l-au trimis la împărăţie ca pre un rob, de unde mai pe urmă abiia l-au scos din robie Miliţchi hătmanul, carele, văzind că nu iaste voia lui Dumnezeu să se aşează Bogdan în domnie, au început a treace cu oastea Nistru. Iar după ce au trecut oastea leşască cu Miliţchi, au început Ioan a bate cetatea Hotinului şi câteva săptămâni o au bătut, dar Dobroslovschi leahul tare apăra cetatea. Ioan-Vodă, văzind că cu armele nu va putea luoa cetatea, au trimis sol la Iazloveţchi, hătmanul crăiei leşeşti, poftindu-l să porunceasca lui Dobroslovschi ca să-i dea **[203]** cetatea, şi să făgăduia atunci Ioan-Vodă că va face jurământ craiului leşesc cum că-i va fi cu credinţă şi ascultătoriu întru toate poruncile lui, cum au fost şi domnii cei mai înainte de el. Iar Iazloveţschi hătmanul au făcut ştire craiului leşesc, carele au primit jurământul lui Ioan.

Aşea, Bogdan-Vodă perzindu-şi nădeajdea de a să mai întoarce la domniia ţării, fiind şi bolnav de ochi, venind de la Cameniţă cu Meliţchi, au mulţemit tuturor căpeteniilor leşeşti pentru nevoinţa ce au pus pentru dânsul ca să-l ducă iarăşi la domniia ţerii, făgăduindu-să că păn' la moartea sa va fi mulţemitoriu; apoi, purcezind de acolo cu puţintei leaşi, s-au dus la Mosc, unde au şi murit.

Ioan-Vodă după ce cu noroc au gonit **[203ᵛ]** pe Bogdan şi pe leaşi din ţară şi s-au aşezat în scaon, dintâiu să făcea a să arăta spre voia ţerii, iar pre urmă pre toţi domnii cei mai dinainte i-au întrecut cu tirăniia şi cu morţi cumplite care au făcut acest cumplit domn, că pre vlădicul Gheorghie de viu l-au băgat în foc, de au ars, pentru prepus că are avuţie[(9)]. Aşea voia să facă şi cu mitropolitul Theofan, dar el mai înainte apucând de groaza lui prin munţi, fugind, abiia au scăpat. Temniţele toate era pline de boiari şi de călugări şi de popi şi au îngropat de vii pe Veveriţă şi pe popa Cosma şi pe Molodeţ călugărul. Aşijderea, şi din boiarii cei mai de cinste pre mulţi au omorât cu mari chinuri. Ce leage au ţinut nu să **[204]** scrie, că nici cei de atunci nu ştiia ce leage ţine şi socotesc că pravoslavnic n-au fost, pentru că în păreasimi s-au însurat[(10)].

Iar la al treilea an al domniei lui, care au fost anul 1573, i-au venit veaste că l-au lipsit împăratul turcesc din domnie şi domniia o au dat lui Petru-Vodă Şchiopul[(11)], feciorului lui Mircea-Vodă, domnului muntenesc, şi nepotului de soră a lui Mihnea-Vodă. Ioan-Vodă, deaca s-au simţit înstrăinat şi scos din domniia ţerii, că aghentul lui i-au fost scris din Constantinopol să-i trimiţă bani să împingă afară din domnie pe Petru-Vodă, iar Ioan, sfătuindu-să cu sfeatnicii săi, cei ce era tirani şi lacomi ca şi el, cum ar fi mai bine, să trimiţă bani la Poartă ca să-şi poată tocmi domniia despre împărăţie, au **[204ᵛ]** să se apere cu arme de Petru-Vodă, aceia toţi l-au sfătuit ca cu banii aceia mai bine să facă oaste asupra împărăţiei turcului şi să nu lasă pe Petru-Vodă în scaonul ţerii. Socotea Ioan-Vodă să ajungă şi la Henric, craiul leşesc, cerând ajutoriu; dar ştiind că crăiia leşească are legătură de pace cu împărăţiia turcească şi pentru aceaea nu-i va da ajutoriu, au ales sfat să trimiţă la căzaci să-i cheame în leafă, adecă pe plată[218], ca pe neşte oameni slobozi şi aşea, strângându-şi ţara cătră carea acum, de frică, blând, cu cuvinte blânde să ruga, ca să le poată întoarce şi trage inimile spre dânsul, arătând nesaţiul şi lăcomiia turcilor şi zicând că turcii toate schimburile domniilor le fac pentru mâzdă şi pentru ca să sărăcească ţara, ca din sărăcie să mai slăbească. **[205]** Şi altele ca aceastea grăia Ioan-Vodă cătră

[218] Explicaţia nu se găseşte în cronica lui N. Costin, unde citim: „au ales de au trimis la căzaci să-i cheme în liafă, ca pre nişte oameni slobodzi" (COSTIN 1976, p. 232).

ţară şi zicând că acum, de vor vrea cu toţii, lezne vor depărta mâna turcului[219] de asupra sa şi de asupra ţării, că şi pe leaşi priiatini îi vor avea şi căzacii s-au deverit să vie într-ajutoriu, cărora turcii niciodată nu le pot sta înainte. Să nevoia să arate că tirăniile, care le-au făcut el, şi strâmbătăţile pentru turci le-au făcut, ca să-i poată sătura şi să le între în voie, ci tot nu i-au putut sătura, nici le-au întrat în voie, care lucru să veade dintru aceasta că l-au lipsit de domnie. Drept aceaea, cât pân-acum l-au cunoscut rău ţara, cu atâta de acum înainte îl va cunoaşte bun şi mai mult spre folosul ţării. Aşea, Ioan-Vodă pre toţi îmbunându-i, inimile tuturor le-au tras spre sine, cât toţi bine nădăjduind au strigat că lângă dânsul voiesc a peri, cum s-au şi întâmplat. **[205ᵛ]**

Căzacii, carii din firea lor sânt gata la jafuri şi a prăda, văzind leafa carea li-o[220] făgăduiaşte Ioan-Vodă, s-au strâns 1 200, neîntrebând voia craiului sau a altor căpetenii leşeşti, şi au purces la Ioan-Vodă şi sosind la tabăra lui Ioan-Vodă cu mare bucurie i-au primit Ioan-Vodă şi au poruncit de bucurie să dea cu tunurile. Iar după ce au prânzit, au poruncit de au adus vro câteva tipsii de argint pline de galbini de aur şi le-au pus înaintea căzacilor, poftindu-i să primească acea dată de la dânsul. Căzacii, deodată, nu vrea să primească atâta leafă, ci mai pe urmă i-au luoat şi i-au împărţit întră sine. Apoi au aşezat pe căzaci de-a stânga oştilor sale şi acolo le-au trimis şease buţi de vin, să bea pentru sănătatea lui Ioan-Vodă, şi câteva **[206]** sute de taleri. A doa zi, mai înainte de ziori de zio, sculându-să Ioan-Vodă, au mers la căzaci şi au poftit pe toţi la cortul său, unde toţi căzacii venind, Ioan-Vodă leşeaşte aşea le-au grăit, că ştiia bine limba leşească, de vreame <ce> – cum zic unii – au fost leah: „De n-aşiu şti de lucrurile voastre, o, înţelepţilor viteaji, nici odinioară n-aşiu fi trimis la voi să vă fiu ostenit aşea de departe a veni aici. Iar ştiindu-vă că sânteţi oameni viteaji şi aveţi mare laudă într-acest fealiu de meşteşug, pentru aceaea v-am chemat pe voi la această treabă carea o am cu împăratul, sultan Selim, vrăjmaşul capului meu, rugându-vă să-mi slujiţi pe bani, măcar că voao a vă arăta leafă nu îndrăznesc, având mare grije să nu vă arăt pu**[206ᵛ]**ţin, alăturată cu lucrurile voastre ceale mari. Însă orice v-ar trebui, ori bani, ori haine, şi voao şi cailor voştri, de toate de prisosit veţi avea, iar eu nici o îndoială nu am că nu veţi sta şi nu veţi înceape cum să cuvine celor buni. Pe lângă aceastea, pentru osteneala aceasta a voastră vă mulţemesc foarte, căci, fiind voi oameni creştini, aţi venit la mine şi într-această întâmplare a mea nu m-aţi lăsat, pentru carea pururea voiu fi voao detoriu şi atâta voao pe cale voiu să vă plătesc cât voi veţi vrea; şi măcar că vă văz puţini împrotiva unui vrăşmaşiu aşea de putearnic, tot aşea vă socotesc ca cum doao mii de călăreţi aţi fi venit, măcar că şi aşea putem socoti că pre acest vrăşmaşiu vom birui. Ci poate doară să nu biruim, de vreame ce, **[207]** cum îmi caută a mărturisi, norocul îi slujeaşte, pentru aceaea din mic într-atâta de mare puteare s-au rădicat şi aşea s-au înălţat; ci aceasta au lăsat Dumnezeu pentru păcatele noastre şi orice au dobândit, tot cu vicleşug şi cu înşelăciune, iar nu tăriia au dobândit. Ci cei ce mai sus să înalţă, cum socotesc, cu vreame mai lezne pot cădea. Mai multe a grăi lacrămile de bucurie nu mă lasă. Cum sânt eu de voios şi ce inimă am spre voi, Dumnezeu ştie şi voi încă veţi putea cunoaşte din mine; pentru aceaea, dar, cu mai multe nu trebuie voao a mă lăuda. Aceasta numai vreau să ştiţi, că norocul meu norocul vostru iaste."

Aceastea când le-au zis, Ioan-Vodă lăcrăma. La aceaste cuvinte a lui Ioan-Vodă au răspuns Sferciovschi, cu numele tuturor căzacilor: „Pe noi nici banii, **[207ᵛ]** de care puţin băgăm samă, ne-au adus pe noi la aceasta ca să venim la tine, Ioane, ci ca să batem pe vrăjmaşul tău.

---

[219] Metonimic, singularul pentru plural.

[220] Scris ѧїѡ; s-a păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta (dacă între o formă pronominală atonă şi verb se interpune pronumele *o*, atunci este selectată forma cu *e*, nu cea cu *i*).

Pentru aceaea nici de o plată nu băgăm samă, destul vom avea de vom goni de aici pe vrăjmaşul tău şi pe tine te vom împăca cu dânsul. Tu cum ne vei mulţămi, norocul tău va arăta. Noi de putearea turcească, cât de puţini sântem, nu ne teamem, însă Dumnezeu ştie numai ce sfârşit va fi, iar aceasta cu tot de-adinsul ne vom nevoi ca să te putem apăra de vrăjmaşiul tău."

După aceasta, Ioan-Vodă au poftit pe căzaci cu sine la ospăţ şi i-au pus împregiur la o masă cu sine; la altă masă au şezut logofătul lui Ioan-Vodă şi Ierimie, hătmanul lui, cu alţi boiari moldoveani(12).

Aceastea toate auzindu-le împăratul turcesc, **[208]** degrab au trimis 30 000 de turci şi 2 000 de unguri la Alexandru-Vodă, domnul muntenesc, întru ajutoriu, căruia i-au poruncit să prinză pe Ioan-Vodă şi să ducă pe frate-său Petru-Vodă în scaonul domniei Ţerii Moldovei.

Alexandru-Vodă, domnul muntenesc, împreună cu frate-său Petru-Vodă, cu oaste turcească şi cu ungurii şi cu munteanii, au purces spre Moldova şi viind la apa Sireatiului, după ce au trecut de ceaea parte, au tăbărât acolo la bună păşune, slobozind caii să pască, de carele auzind Ioan-Vodă din străjile sale, îndată au pornit pe Sfirciovschi cu o samă de căzaci, dându-i şi 5 000 de moldoveani ştiutori locurilor pe unde să meargă. Şi singur Ioan-Vodă, cu cealaltă oaste, în urma lor au purces. Iar Sfirciovschi, mergând pe cale, rugă pe ai **[208^{v}]** săi să meargă făr' de hodorogire şi făr' de strigare, arătându-le că vor isprăvi bine, numai să meargă tare şi făr' de sunet, să-i poată lovi făr' de veaste. Aşea, Sfirciovschi au lovit asupra 400 de ostaşi, strajea lui Petru-Vodă şi, încungiurându-i, i-au prins pe toţi. Deci înţelegând Sfirciovschi din ostaşii cei prinşi cum că Pătru-Vodă şi Alexandru-Vodă nimica nu ştiu de oastea lui Ioan-Vodă, au răpezit la Ioan să grăbească, că biruinţa e a lui, că e vreame ca ceaea până a nu prinde <de veste>[221], fiindcă are oaste multă. Aşea, Sfirciovschi sta de păzea pe Petru şi pe Alexandru. Într-aceaea, au grăbit şi Ioan-Vodă cu oastea ce era cu dânsul şi după ce s-au împreunat cu toţi la un loc, s-au împărţit în trei polcuri şi din trei părţi au lovit pe oastea **[209]** lui Petru-Vodă când făr' de grije dormiia; aşea nime de nimic nu să putea apuca, fiind desbrăcaţi şi făr' de cai, că caii le era slobozi la păşune, nici să se apere, nici să fugă nu putea, că să lăsase în nădeajdea străjii; aşea, împresurându-i oastea lui Ioan-Vodă, multă moarte au făcut într-înşii şi abiia au scăpat amândoi domnii, Petru cu Alexandru, fratele său, fugind la Brăila, lăsind toată tabăra în mâna lui Ioan-Vodă şi a căzacilor(13).

După această biruinţă, Ioan-Vodă au şi purces în goană cu toată oastea sa după Petru şi după Alexandru-Vodă de au ars şi au prădat Ţara Muntenească mai mult de jumătate, tăind ce le ieşea înainte, şi au pus domn pe Ventilă-Vodă, în Ţara Muntenească. Iar oblicind Ioan-Vodă cum că Petru-Vodă şi Alexandru-Vodă s-au oprit la Brăila, s-au întors cu oştile sale asupra Brăilei[222].**[209^{v}]**

Cronica muntenească, cum am însemnat, la acest Alexandru-Vodă, zice că luând frate-său Petru domniia Moldovei, când au venit în scaonul Moldovei, i-au ieşit înainte boierimea Ţerii Moldovei şi i-au ieşit înainte şi Alexandru-Vodă de au făcut ospăţ la satul Puţen, iar Dumbravă vornicul, cu toată curtea Moldovei, s-au făcut a veni să se închine lui Petru-Vodă şi, deaca s-au apropiiat, i-au lovit făr' de veaste pe amândoi şi au gonit pe Petru-Vodă păn' la Brăila, iar Alexandru-Vodă au fugit la oraşiu la Floci.

---

[221] Omisiune evidentă.

[222] Urmează, şters, „puindu-se cu tabăra", „cu tabăra" ocupând poziţie de cuvânt-custode. Micu se răzgândeşte însă şi inserează, fără comentarii suplimentare, un alineat în care, potrivit principiului *audiatur et altera pars*, prezintă punctul de vedere exprimat în cronica munteană.

Moldoveanii, după ce au făcut biruinţă, s-au întors la Ionaşco-Vodă (că aşea-l cheamă), iar Ionaşc<o>-Vodă au trimis pe Vetil, cu mulţi, ca să fie domn Ţerii Româneşti, şi au întrat în Bucureşti, unde au şezut patru zile.

Iar Ioan-Vodă, cum am zis, oblicind că **[210]** Petru-Vodă şi Alexandru-Vodă s-au oprit la Brăila, s-au întors cu oştile sale asupra Brăilei şi, puindu-să cu tabăra supt Brăila, au trimis doi munteani la beiul din Brăila, cerând pe amândoi domnii să-i dea lui Ioan-Vodă şi să spuie turcului că de nu-i va da, va şedea supt cetate şi o va bate până ce o va dobândi. Iar beiul din cetatea Brăilei, după ce au înţeles soliia şi cererea lui Ioan-Vodă, au trimis şi el patru agi, prin carii au trimis zeace glonţuri de tunuri mari şi zeace mici, să zică lui Ioan-Vodă că cu acel fealiu de bucate-l va ospăta turcul din cetate, care nu le va amistui, care auzindu-le Ioan-Vodă, tare s-au măniiat pe acei soli turceşti şi au poruncit de le-au tăiat urechile, buzele şi nasurile, apoi i-au spânzurat de picioare înaintea cetăţii. Şi **[210^{v}]** îndată au poruncit pedestrimei, dărăbanilor[223], să facă năvală asupra oraşului, având scări[224] gata. Deci dărăbanii lui Ioan curând au oborât zidul oraşului şi, întrând în oraşul Brăilei, au tăiat pe turci, de nici câne viu n-au lăsat în oraşiu şi atâta sânge s-au vărsat, cât curgea părău în apa Dunării; şi după ce au prădat oraşul, l-au aprins de au ars**(14)**. Au vrut Ioan apoi să se apuce şi de cetatea Brăilei, ci luând veaste că 15 000 de turci, carii vin într-ajutoriu Brăilei, au pornit Ioan-Vodă pe Sfirciovschi cu căzacii înaintea lor, dându-i şi 8 000 de moldoveani. Deci Sfirciovschi, întimpinându-să cu turcii, le-au dat războiu şi au bătut pe turci şi mare moarte au făcut într-înşii, cât abiia au scăpat o mie de călăreţi. Du**[211]**pă această biruinţă a lui Sfirciovschi, tot nu vrea lăsa Ioan-Vodă cetatea Brăila în pace; ci venindu-i veaste că o samă de turci şi de tătari au întrat în Moldova, au lăsat Brăila şi au purces cu Sfirciovschi asupra acelor turci şi tătari, pre carii, lovindu-i, i-au răsipit, după carea învingere, Ioan-Vodă au tras oştile sale supt Teghina (aşea chema atunci Benderul) şi câteva zile au bătut Teghina şi o au luoat şi o au ars. De acolo au rânduit 600 de căzaci la Cetatea Albă, carea o au aprins de au ars jumătate oraşul. Iar Ioan-Vodă, până a să întoarce căzacii de la Cetatea Albă, au odinit cu oştile sale câteva zile. Ci pe urmă, înţelegând de o samă de turci, carii ieşisă de prin cetăţi şi cu tătarii Bugeacului meargea la Cetatea Albă, au rânduit căzacii, dându-le şi 3 000 **[211^{v}]** de moldoveani, pe carii lăsindu-i Sfirciovschi pe urmă, au tocmit pe căzaci în trei polcuri[225] sau divizii. În diviziia cea dintâiu era 800 de căzaci cu puşti şi toţi cu calcanuri împrotiva puştilor turceşti puşi. În a doa divizie, iar era atâţa căzaci, cu suliţe şi cu arce; pe aceştea i-au pus în cornul cel drept şi într-acea divizie era şi însuşi Sfirciovschi. În a treia divizie, iar era atâţa, cu suliţe lungi, pe carii i-au pus în cornul stâng. Turcii, văzind oameni de oameni[226], cu mare îndrăzneală au sărit asupra

---

[223] Cuvântul, cum se vede, explică aici termenul precedent, *pedestrimei*. Cu toate că este folosit până în acest loc de nenumărate ori, niciodată nu este explicat. În textul lui N. Costin este: „şi îndată au poruncit *pedestrimei* de au făcut năvală asupra târgului" (COSTIN 1976, p. 235).

[224] Ca şi în alt loc (vezi, supra, [128^{v}]), Micu preferă cuvântul *scară* în locul reg. *loitre*, din textul cronicii lui N. Costin (*ibidem*, p. 235). Preferinţa lui Micu se explică prin aceea că, în Transilvania, *loitră* înseamnă exclusiv „marginile căruţei".

[225] Cuvântul este explicat aici chiar de Samuil Micu, printr-un sinonim neologic: „polcuri sau divizii", deşi nu este primul loc în care apare. Aici cuvântul trebuie repetat, şi Micu consideră potrivit să nuanţeze exprimarea prin folosirea unui sinonim. În continuare, pentru a descrie structura fiecărei unităţi şi locul ocupat în dispozitivul de luptă, el foloseşte exclusiv neologismul *divizie*: „în diviziia cea dintâiu...", „în a doa divizie...", „într-acea divizie", „în a treia divizie...". În textul lui N. Costin citim: „au tocmit căzacii în trei *polcuri*: în *polcul* cel denainte era 400 de căzaci (...). Al doile *polcu*, iară pre atâţea (...); acolo, într-acel *polcu*, era şi Svirciovschii. În al treile *polcu*, pre atâţea (...)" (COSTIN 1976, p. 235-236).

[226] O modalitate de a exprima intensitatea: „foarte mulţi oameni".

căzacilor, iar Sfirciovschi au <poruncit>[227] diviziei ceii din mijloc, de au sărit asupra turcilor, slobozind într-înşii focul; şi aşea să făcu o amestecătură mare întră dânşii. Atunci ieşi şi însuşi Sfirciovschi, cu altă divizie, din dos au lovit pe turci, săgetându-i din arce, iar ceialalţi, cu suliţe lungi, dintr-altă **[212]** parte năvălind asupra turcilor, de-i împungea şi-i junghea cu suliţele. Ţinut-au mai bine de un ceas această bătaie întră îmbe părţile, până ce sosiră şi moldoveanii proaspeţi, carii, cu mare îndrăzneală năvălind asupra turcilor, au înfrânt pe turci şi i-au bătut şi vii au prins 200, pe carii ca pe neşte dobitoace i-au mânat de i-au închinat lui Ioan-Vodă. Iar Ioan-Vodă au poruncit de îndată i-au tăiat cu coasele. Cap preste această oaste era un agă foarte bogat; făgăduia căzacilor mult aur şi argint şi alte odoară şi scule, numai să nu-l ducă la Ioan-Vodă. Ci căzacii mai mult socotea credinţa cătră Ioan-Vodă decât avearea şi aşea fu omorât şi acela cu ceialalţi[(15)]. **[212ᵛ]**

§ 30

Bătăile ceale mai de pre urmă şi sfârşitul lui Ioan-Vodă

Împăratul turcesc, sultan Selim, înţelegând ceale ce făcea Ioan-Vodă, foarte tare s-au turburat şi socoti ca însuşi să meargă cu oşti asupra lui Ioan-Vodă, că întrasă în mare grije împăratul să nu piiarză Moldova şi ceale dincoace de Dunăre. Deci au poruncit şi hanului[228] de la Crâm să pornească cu oastea Crâmului asupra lui Ioan-Vodă şi de nou au pornit pe Pătru-Vodă Şchiopul cu multă oaste turcească asupra lui Ioan-Vodă, carele înţelegând de acea mare **[213]** gătire şi de hanul tătărăsc, că-i vine de o parte, şi, de altă parte, Petru-Vodă cu turcii, carele acum cu multă oaste turcească sosisă la Dunăre, au rânduit pe Ierimie[229(1)], părcălabul de la Hotin, cu 1 300 de moldoveani la trecătoarea Dunării, să împeadece treacerea turcilor, iar oştile sale le-au lăsat să se odihnească, până-i va veni de la Ierimie părcălabul ceva înştiinţare despre vrăjmaşul său. Iar Ierimiia părcălabul, venind la Dunăre şi văzind de ceaea parte atâta mulţime de oşti turceşti cu Petru-Vodă, s-au ajuns în taină cu Petru-Vodă, de la carele au luoat 30 000 de galbini de aur, şi s-au făcut că nu poate opri trecătoarea, pentru mulţimea turcilor. Şi întorcându-să Ierimie părcălabul la Ioan-Vodă, pe carele l-au aflat supt Te**[213ᵛ]**ghina, de bătea cetatea Teghinei, şi i-au spus că n-au putut opri atâta mulţime de oşti, iar Ioan-Vodă, auzind aceastea, s-au gătit şi el, stringând mai degrabă oastea ce-au fost slobozit-o mai pe aproape, şi au purces cu oştile sale înaintea turcilor, cătră Dunăre, şi nu departe de Dunăre s-au aşezat Ioan-Vodă cu tabăra sa[(2)]. Iar căzacii, neavând limbă, căci pe Ieremie părcălabul nu-l credea, pentru aceaea, fiind în grije, s-au strâns la cortul lui Ioan-Vodă şi i-au zis Sfirciovschi: „Noi, că ţ-am jurat să-ţi fim cu credinţă, Ioan-Vodă, să-ţi slujim păn' într-acest ceas împrotiva vrăjmaşiului tău şi de amu sântem gata să-ţi slujim şi ştim că vrăjmaşiul tău nu pentru ţara ta, ci pentru trupurile noastre vine. Dar noi trebuie întâiu să ştim: mulţi sânt, ce gândesc, ca să nu fim ca neşte oameni morţi aduşi la mormânt şi să nu ne **[214]** punem capetele ca neşte dobitoace mute; pentru aceaea să spuie ce veaste are de dânşii, ce sfat, ce meşteşug?" La aceste cuvinte a lui Sfirciovschi, suspinând, Ioan-Vodă au răspuns curat: „Am cunoscut de multe ori bunăvoinţa voastră spre mine, iubiţii mei viteaji, şi n-aş fi bucuros să vă amăgesc, nici să fac ceva fără de sfatul vostru, ci aşea vă dau în ştiinţă că Ierimie nu-i departe cu altă oaste, căruia i-am poruncit să ne facă ştire îndată despre vrăjmaşul nostru. Eu pe Ierimie îl crez ca pre sănătatea mea, că

---

[227] Scăpare evidentă la Micu.

[228] Scris, greşit, „hamului".

[229] Numele este scris până la [233ᵛ] cu **e** iniţial, apoi de 4 ori, la [233ᵛ, 239ᵛ şi 247], cu **ie** iniţial.

i-am cunoscut şi ştiu bine credinţa şi bunătatea lui; el mie mi-au făcut ştire cum că mai mul<t> de 15 000 de turci nu sânt, ci, de ar fi şi 30 000(3), ne vom bate cu ajutoriul lui Dumnezeu cu dânşii". Sfi<r>ciovschi nu s-au aşezat pe cuvântul acesta a lui Ioan-Vodă: să şeazăă acolo cu tabăra, iar el cu oaminii lui va mear**[214v]**ge supt vrăjmaşul, pentru limba. Ioan-Vodă cu dragoste au primit socoteala lui Sfi<r>ciovschi şi l-au slobozit să meargă şi i-au dat pe Veronie, hătmanul său, cu 5 000 de moldoveani călări, carii, mergând, au dat peste straja turcească şi au înfrânt pe turci şi n-au putut luoa altă limbă, fără numai un turc rănit foarte tare, dintru care altă nimica n-au putut să înţeleagă, ci numai din singură strajea au cunoscut că iaste oaste multă turcească; pentru aceaea căzacii au zis lui Ioan-Vodă să fie treaz şi cu luoare aminte, cum va creade mai mult pe Ierimiia părcălabul. La carea altă nimica Ioan-Vodă n-au răspuns, fără atâta: „Nu avem pentru ce să avem grije. Ştiu, cum nădăjduiesc că în scurt să va arăta, că pentru aceaea am **[215]** venit, să apăr patriia până la moarte". Şi au ieşit din tabăra lui Ioan-Vodă cu 300 de călăreţi şi s-au lipit de baltă la Cahul, carea baltă iasă din Dunăre, şi s-au suit într-un pisc de deal să poată cunoaşte câtă samă de oaste turcească va fi. Ci nimic n-au putut priceape, că oastea era pe văi tăbărâtă, numai străjile au văzut în patru locuri, care, nelăsindu-se să se vază de tot de moldoveani, s-au tras pe încet în vii[230]. Şi aşea, neputând Ioan-Vodă priceape pe vrăjmaşul său, s-au tras cu toată oastea sa, carea era 30 000(4), puindu-o în treizeci de ceate sau divizii[231] şi toată diviziia avea tunurile sale. Iar acolo o samă de boiari de ai ţării, anume Mărgul, vornicul cel mare, şi Bilăe, vornicul cel mare, şi Slăvilă hătmanul, văzind atâta puteare de oaste turcească ce **[215v]** venisă cu Petru-Vodă, temându-să să nu cază în mreaja vrăjmaşilor săi, au părăsit pe Ioan-Vodă şi au fugit la turci, la Petru-Vodă(5).

După ce împărţi Ioan-Vodă oastea sa în 30 de divizii, pân-a să înceape războiul, atunci au văzut Ioan-Vodă că iaste multă oaste turcească, carea să socotea mai bine de 50 000, şi atunci au văzut că l-au înşelat Ierimie părcălabul, pe carele-l avea în mai mare credinţă decât pe alţii. Şi porunci Ioan-Vodă îndată să cheame la sine pe Ierimie părcălabul, iar Ierimie s-au apărat cu aceaste cuvinte, că n-au putut priceape şi cunoaşte, însă bunăvoinţa şi credinţa lui către Ioan să va vedea, că, întâiu, el va da războiu turcilor. Şi îndată au purces Ieremiia părcălabul cu **[216]** diviziia sa asupra turcilor. Şi, apropiindu-să de turci, au poruncit stegariului de-au slobozit steagul jos şi şi-au luoat toţi işlicile şi şi-au plecat capetele la turci, carii văzind aceasta, nu au dat războiu până s-au apropiiat Ieremie părcălabul cu oamenii săi şi s-au închinat turcilor(6). Iar alţi moldoveani, văzind fapta lui Ieremie părcălabului, înspăimântaţi, au alergat la Ioan-Vodă şi i-au spus de Ieremie părcălabul. Iar Ioan-Vodă, ca un om cu inimă mare ce era, să nu-şi pearză numele pentru Ieremiia, cel ce au viclenit pe domnul său, îndată au poruncit să dea cu trâmbiţele şi cu dobele semn de bătaie. Iar turcii au pus în frunte pe Ierimiia părcălabul cu oamenii săi, pe carii turcii ca pe neşte dobitoace îi mâna dinapoi asupra oastei lui Ioan-Vodă. Iar Ioan-Vodă, văzind pe moldovea**[216v]**nii săi cu Ierimie părcălabul, au poruncit de au slobozit tunurile toate asupra lor, de au perit până la unul, iar câţi n-au perit de focul lui Ioan, pe aceia îi omorea turcii dinnapoi, de nu putea străbate de trupurile lor ceale căzute. Iar căzacii, văzind ce să lucrează, au slobozit foc în turci aşea de tare, cât să amestecasă turcii ei întră sine; iar moldoveanii dintr-altă parte aşea de tare au dat năvală asupra turcilor, cât deodată i-au împins de au dat dos turcii, ori pentru că mai mult nu putură sta împrotivă, ori că voia să-i ia în foc mai apropiindu-i de pedestrime. Ci Sfirciovschi, precipând aceaea, au strigat către moldoveani să se întoarcă, carii

---

[230] La N. Costin este „s-au clătit pre încet *în văi*" (COSTIN, 1976, p. 238).

[231] Aceeaşi situaţie se repetă aici (vezi, supra, nota 225), numai că, de data aceasta, sinonimul neologic explică cuvântul *ceată*, cu care Samuil Micu înlocuieşte cuvântul *polc* din textul lui N. Costin (COSTIN, 1976, p. 238).

întorcându-se, turcii i-au luoat în goană. Văzind moldoveanii că aşea tare-i gonesc turcii, de nou să întorc **[217]** asupra turcilor; să face mare bătaie întră dânşii, că aşea să apropiiasă unii de alţii, cât de-a mână[232] să bătea, da foc unii asupra altora şi pica de pe cai şi turci şi moldoveani; foarte multă moarte s-au făcut şi de trăznitul puştilor şi al tunurilor, de amândoao părţile, nimic nu să auzea. Atâta s-au tăiat, până au slăbit mânile tuturor de nu să mai putea tăia, nici puşcaşii nu mai ştiia în cine puşcă, nici putea vedea unul pre altul de prav şi de fum. Atunci Ioan au îndreptat pe ai săi dinnapoia turcilor, să se odihnească puţintel şi să-şi păzască steagurile sale. Aşijderea şi turcii s-au dat înapoi să se odihnească şi ei. Aşea, stând şi privind unii pe alţii, au dat o ploaie mare şi reapede, de s-au muiat pravul şi n-au fost îndemână moldoveanilor, că, udându-li-să pravul, nu putea puşca şi mânile **[217v]** le era slăbită şi nu putea sprijini mulţimea turcilor, că şi tătarii proaspeţi, venind din dos, au lovit pe moldoveani şi i-au înfrânt, de i-au gonit împreună cu turcii şi foarte pe mulţi moldoveani au omorât.

Văzind aceasta, Ioan-Vodă îndată au alergat la căzaci şi le-au grăit: „Văz, bunii mei viteaji, că din vicleşugul lui Ierimie părcălabului am sosit la aceasta, ca să ne punem capetele, ci unde vor pica capetele voastre, acolo şi al meu; sufletul să meargă drept la ceriu”. La aceastea, pe scurt, i-au răspuns Sferciovschi: „De moarte nici cât de puţin noao nu ni-i grije şi cu drag vom muri toţi, ci să mai dăm încă războiu acelor câni de păgâni”. Şi aceastea zicând, s-au pedestrit cu toţii şi împreunându-să cu oastea, carea **[218]** venisă mai mulţi în dobândă decât în leafă, carii era ca la 5 000 şi, năvălind cu dânşii, singur Ioan au apucat puştile de la turci, ceale uşoare; şi o puşcă dintr-acealea însuşi Ioan-Vodă au apucat şi aşea era de tare Ioan, cât o au tras, care umplându-le aceale puşti de prav, le-au spart şi le-au lăpădat. Apoi s-au tras cu tabăra cale de o zi, la un sat, unde cu şeanţi bine s-au întărit, dar de apă mare lipsă avea(7).

Iar turcii şi tătarii, cu toţi strângându-se, i-au încungiurat mai înainte de apusul soarelui şi atâta mulţime de turci şi de tătari era, cât nu-i putea cuprinde ochii, şi acolo toată noaptea i-au străjuit turcii să nu iasă dintr-acel loc şi au aprins casele într-acel sat, ce era pustiiu, ca să li se facă turcilor lumină. Deaca s-au făcut zio, cu toate tu**[218v]**nurile au început turcii a bate într-înşii, ci nimic nu le putea strica, că să îngropasă bine, unde trei zile s-au apărat, făcând căzacii în câteva rânduri şi năvală asupra turcilor. Iar văzind turcii că cu greu îi vor dobândi, au pus socoteală să facă legătură cu Ioan să li se închine. Ioan-Vodă încă văzind că flămânzesc şi mor de seate şi pravul de puşcă încă li să împuţinasă, să fugă să scape, loc nu era, că tot locul cuprinseasă turcii, au gândit că doară cu blândeaţe şi jurământ făcând turcii, să va scoate din moarte. Era jale mare lui Ioan-Vodă de oastea ce venisă în dobândă, măcar că căzacii era gata toţi să moară lângă Ioan-Vodă. Deci Ioan începu a trimite la turci că să va închina, de vor trimite un om ca acela carele să joare[233] la poftele lui Ioan-Vodă. Turcii bucuroşi au fost la una ca aceaea, decât cu arme şi cu sânge, **[219]** mai bine cu înşelăciune să-l dobândească şi trimiseră un turc la Ioan-Vodă de-i jurară pe aceastea: întâiu, pe căzaci să-i sloboază întregi şi cu viiaţă; a doa, pe Ioan-Vodă să-l ducă viu la împăratul, stăpânul lui, iar pentru oastea cea din Moldova nimic n-au pomenit, căci nu să îndoia că nu o va ierta, fiind a împărăţiei oameni, şi, de i-ar omorî, pagubă împărăţiei s-ar face. După ce au jurat turcul pe aceastea lui Ioan-Vodă, au ieşit Ioan-Vodă din şanţ, luând cu sine pe toţi căzacii, şi aşea au zis cătră turc: „De vreame ce iaste voia lui Dumnezeu să caz eu astăzi în mânile voastre, mă rog să-mi arătaţi ceaea ce mi-aţi jurat, să sloboziţi pe aceşti oameni buni, iar de aveţi vreo mănie pe dânşii, de pe mine vă izbândiţi şi lor le daţi pace”. Şi aşea Ioan-Vodă, împărţind la căzaci tot ce au avut, şi-au luoat iertăciune de

[232] (Înv.) „în mână”.
[233] Formă flexionară reg. ardelenească a verbului *a jura*.

la dânşii, făgăduindu-să **[219v]** că păn' la moartea lui nu va uita pe căzaci. Auzind aceastea, căzacii au început cu toţi a plânge şi a-l săruta. Apoi, puţintel depărtându-să de la căzaci, cu multe lacrămi şi-au luoat iertăciuni de la ţară şi iar s-au întors la căzaci de le-au împărţit aurul şi odoarăle câte avea la sine, zicând: „N-au vrut aceasta Dumnezeu, bunii mei voinici, ca să vă pociu avea mai mult pre voi sau pe acea deplin 1 200, că m-aşiu fi nevoit cu ajutoriul lui Dumnezeu să nu îmble cânii aceştea pe locul meu, care mi l-au luoat Dumnezeu pentru păcatele meale ceale multe, dar îmi caută a răbda aceastea, care le-au slobozit Dumnezeu asupra mea, şi să mă despart de voi. Dumnezeu să vă ducă pe voi, dragii mei, sănătoşi, la căsile voastre, iar pe mine, de mă va păzi Dumnezeu de sângeroasa mâna acestor oameni răi şi mă vor duce cu viiaţă la stăpânul meu, nu mă îndoiesc nimic întru stăpânul meu că nu-mi va da iarăşi **[220]** domniia; şi voiu şti a mulţemi crăiei leşeşti şi neamului leşesc, iar ce am pe lângă mine mai bine să rămâie voao decât cânilor acestora, pentru bunăvoinţa şi slujbele care de multe ori le-am cunoscut de la voi."[(8)]

Această cuvântare a lui Ioan au mişcat pe căzaci la multă vărsare de lacrămi. Aşea, mai pe urmă, Ioan-Vodă, lăsindu-şi sabiia la căzaci, au purces numai cu un leah, anume Osmonschi, ca un rob în tabăra turcească. Acolo, după ce au dus pe Ioan-Vodă la başa, carele era saraschir, patru ceasuri l-au mustrat başa. Ce au răspuns Ioan-Vodă turcilor anume nu ştim, fără cât, cum priceapem, mare cuvânt au trebuit să răspunză, că acolo la başa fiind Ioan-Vodă, l-au giungheat başa cu hangeariul în pântece şi în gură şi, scoţindu-l afară, i-au tăiat capul, iar trupul l-au legat de doao coade a doao cămile de l-au rupt bucăţi, cum scrie Gvagnici[(9)], cronicariul **[220v]** leşesc, de moartea lui Ioan-Vodă. Iar Ureache vornicul scrie[(10)] că viu au legat pe Ioan de coadele a doao cămile de l-au rupt şi să fie zis Ioan-Vodă: „Caută că eu multe feliuri de morţi groaznice am făcut, iar această moarte n-am ştiut să o fiu făcut". După aceaea, ceialalţi turci îşi ungea sabiile cu sângele lui Ioan-Vodă. Adecă Ioan-Vodă şi-au luoat şi el plata pentru morţile ceale cumplite care le-au făcut şi el.

După ce aşea au perit Ioan-Vodă , turcii s-au slobozit la moldoveani de i-au tăiat, care lucruri văzindu-le căzacii şi nelăsindu-se pe jurământul turcilor, au silit să între în şanţ, ca iar să se apere păn' la moarte; ci n-au putut, că era şanţul cuprins de turci, deci au întrat în tabăra turcească **[221]** şi au început a tăia la turci. Ci turcii, cu mulţimea împresurându-i, i-au tăiat rău pe căzaci şi au prins viu pe Sferciovschi hătmanul şi pe alte căpetenii căzăceşti, carii după aceaea s-au răscumpărat din robie.

Acesta au fost sfârşitul lui Ioan-Vodă , pre carele unii Ionaşco, alţii Ivoniia îl cheamă, carele[234] şease ani au domnit[(11)].

După perirea lui Ioan-Vodă, s-au slobozit tătarii în pradă peste toată ţara, de au prădat şi au robit Ţara Moldovei, cât niciodată n-au fost mai mare pustiire în Ţara Moldovei decât aceaea, împresurându-i pe toţi pe la căsile lor, pentru că, neavând mai înainte nici o teamere, nici ştire de una ca aceasta, nimene nu s-au dat în laturi să se ascunză şi să scape. **[221v]**

§ 31
Domniia lui Petru-Vodă cel poreclit Şchiopul

Başa turcesc, după biruinţa carea au făcut asupra lui Ioan-Vodă, au pornit pe Petru-Vodă la scaon[(1)], apoi însuşi cu oştile turceşti s-au întors înapoi. Iar Petru-Vodă au trimis înainte pe

[234] Scrie iniţial „trei", apoi şterge şi scrie deasupra „şease".

Bilăe vornicul de au cuprins scaonul Suceavei şi au dat veaste de pace şi cum că vine domn în scaon; apoi au sosit şi el în 25 a lui iunie, în anul 1576(2).

Într-acest an au murit împăratul turcesc, sultan Selim, şi în locul lui au rămas împăratul sultan Amurat, feciorul lui, carele pe cinci fraţi ai săi mai mici i-au omorât(3). **[222]**

La anul 1575, în luna lui octomvrie, mare pradă au făcut tătarii în ţerile ruseşti, în Volin şi în Podoliia: 55 000 de suflete au perit, cu mic cu mare, 340 <de mii>[235] au robit, cai, iape – 150 000, alte dobitoace – 500 000, oi – 200 000, afară de alte prăzi ce au luoat; cu aceşti tătari în Ţara Leşească au fost şeapte sultani(4).

După ce au trecut un an a domniei lui Petru-Vodă, adecă la anul 1577, s-au scociorât un căzac, anume Ivan Potcoavă, dintră căzacii de la Zaporoj, carele, cum zic unii, să făcea că iaste frate lui Ioan-Vodă (Potcoavă s-au poreclit pentru că frângea în mâni potcoave)(5). Acest Potcoa<vă>, răspunzindu-să de moşie de la Mazoviia, de unde au fost şi Ioan-Vodă, au tras o samă de căzaci la sine. Scrie un cronicariu leşesc(6) că auzind o samă de boiari de **[222v]** acest Potcoavă cum că să răspunde frate lui Ioan-Vodă şi strânge căzaci la sine, au trimis în taină la dânsul, din ţară, poftindu-l să vie la domnie şi la moşie-şi, fiindcă după frate-său Ioan-Vodă lui să cuvine domniia ţerii(7). Şi să jeluia şi împrotiva lui Petru-Vodă pentru strâmbătăţile şi dările ceale peste putinţă ce la face şi cum că şi de la turci au mari asupreale, carii lui Petru-Vodă sânt draji, şi şi în curte ţine o samă de turci. Potcoavă bucuros au primit acea poftă a boiarilor şi le-au mulţemit, ci-i întreba de sfat în ce chip şi cu ce mijlocire ar putea să vie la acea domnie. Aceşti boiari apoi au trimis doao cărţi, una la cneazul Constantin, voievodul Chiovului, că atunci Chioviia era supt stăpânirea leaşilor, iar altă carte **[223]** la starostele de la Bar, cu câteva peceţi şi iscălituri a unor boiari din cei mai de frunte(8), prin care cărţi tare-i ruga să dea lui Potcoavă ajutoriu numai păn' la Nistru, că acolo vor aştepta pe Potcoavă cu oşti.

Potcoavă, luând aceaste cărţi, au mers necunoscut cu dânsele la Bar şi le-au dat starostului de la Bar, cu carele au avut şi câtăva vorbă în taină. Starosta de la Bar au răspuns că bucuros i-ar da ajutoriu şi pe lezne ar putea face aceasta, ci, ştiind de legăturile şi tomnealele care are craiul leşesc cu împăratul turcesc, nu i să cade a face aceasta făr' de voia şi porunca craiului; ci scriind craiului pentru alte trebi, şi de aceasta va pomeni craiului şi, de va fi voia craiului, bucuros va face aceasta; şi lui Potcoavă i-au zis ca până va veni răspuns de la craiu să zăbovească într-alt loc, ca nu, **[223v]** şezind el la Bar, să sune şi să se facă vreo spaimă şi amestecătură în Moldova. Aşea, Potcoavă, mulţemind starostului, s-au dus de acolo.

Iar Copeţchi, carele de curând au fost numerit la Bar, înţelegând aceasta, au mers la Potcoavă, bucurându-să de norocirea lui, şi îndată i s-au făgăduit de ajutoriu după putinţa sa. Potcoavă au mulţemit lui Copeţchi şi s-au rugat ca, ce cu gura i-au făgăduit, să-i arate şi cu fapta, făgăduindu-să Potcoavă lui Copeţchi că-i va mulţemi şi-i va plăti osteneala lui <de-l va>[236] bucura Dumnezeu cu domniia Moldovei, să se poată aşeza la moşie, la carea-l cheamă moldoveanii. Având dară Copeţchi mare cunoştinţă şi dragoste întră căzaci, cu carii 20 de ani au fost, s-au dus la căzaci, cărora banii care i-au avut din agonisita slujbelor sale i-au **[224]** împărţit căzacilor, cu carele şi un moldovean, anume Ţopa, carele s-au fost însurat în Ţara Leşască şi trăia în ţinutul Braţlavului, s-au amestecat şi cu nevoinţa acestor doi, adecă a lui Copeţchi şi a Ţopei, s-au strâns la 330 de căzaci, într-ales, peste carii mai mare hătman era un căzac, anume Şah. Şi au întrat Potcoavă în Moldova, dar înţelegând căzacii că Petru-Vodă le vine înainte cu

[235] Scăpare evidentă la Micu.
[236] Idem.

oaste multă şi are şi tunuri cu sine, au apucat ce au putut de la margini şi s-au întors înapoi, cruţindu-să pe de altă dată[(9)].

Iar Petru-Vodă având grije de Potcoavă şi de căzaci, ca nu de nou să între în ţară şi să prade ţara, au trimis pe un turc ceauş cărţi la castelanul de la Haliciu, carele era mergătoriu sol la împărăţiia turcului[237] să leage pace, făcând **[224ᵛ]** jalbă că peste legăturile păcilor, care au cu Poarta, pustiesc căzacii ţara împăratului şi cum că vreau căzacii să aşeaze pe Potcoavă domn la Moldova; pentru aceaea îi face ştire să scrie la craiu să împiiadece acest lucru şi să prinză pe Potcoavă şi după legăturile aşezate de pace să-l pedepsască şi să facă dreptate despre toţi căzacii cei cu Potcoavă, că, de n-ar vrea craiul să facă aceastea, atunci împăratul turcesc va strica pacea cu craiul şi nu va sta întru aşezământurile făcute întră dânşii.

Aceastea toate castelanul de la Haliciu le-au scris craiului, care înţelegându-le craiul, tare s-au îngrijat şi îndată, prin cămăraşul său, au pornit cărţi la hătmanul şi la o samă de boiari de la margine, să puie nevoinţă să prinză pe Potcoavă, împreună şi pe căzacii cei cu dânsul, carii fac turburare. Hătmanul au **[225]** trimis trei roate de ostaşi cu Boboleţchi, slujitoriul său, ca să afle pe Potcoavă la Nemirov, că acolo era Potcoavă mai înainte. Şi venind Boboleţchi la Nemirov, l-au aflat acolo, iar Potcoavă, carele să poreclea şi Creţul, prinzind de veaste, au ieşit din oraşiu, având cu sine 50 de căzaci pedestri, şi au venit la un vad unde au întrat în apă până în pântecele calului şi au pus pe căzaci înainte. Iar Boboleţchi, deac-au sosit după dânsul la vad, văzind pe Potcoavă că iaste gata a să bate şi e la loc strimt, nu s-au apucat de bătaie, ci s-au întors înapoi, iar Potcoavă îndatăşi după dânsul, la Nemirov: Boboleţchi, la curte, iar Potcoavă, în oraşiu la gazdă. Deci Boboleţchi au chemat pe mai-marele oraşului şi i-au zis să prinză pe Potcoavă şi să i-l dea lui, iar mai-marele oraşului au zis că el nu va prinde, **[225ᵛ]** nici-l va apăra, ci, de-i trebuiaşte, el însuşi să-l prinză. Văzind omul hătmanului că nimic nu poate isprăvi, s-au dus din Nemirov şi au spus hătmanului, care toate le-au trimis hătmanul la urechile craiului, cum au aflat pe Potcoavă în Nemirov şi nameasnicul voievodului Braţlavului n-au vrut să-l dea din Nemirov. Craiul apoi au trimis ponoslu la voievodul de la Braţslav, poruncindu-i să prinză pe Potcoavă şi să-l trimiţă la craiu[(10)]. Ci pân-a mearge comornicul craiului la voievodul Braţslavului, Potcoavă, cu mai mulţi căzaci şi bine gătit, să gătea de nou să între, pe la Soroca, în Ţara Moldovei. Iar Şah hătmanul, lăsind în Nizia 400 de căzaci şi luând cu sine 600 de oameni, s-au dus la şlahu Probita şi acolo s-au împreunat cu Potcoavă şi pe Potcoavă l-au numit domn **[226]** Moldovei şi îndată au bătut dobele şi l-au petrecut toţi pân' la Soroca şi acolo au trecut Nistrul şi mulţi s-au închinat lui, câţi de voie bună, câţi de frică.

Auzind aceastea Petru-Vodă Şchiopul, că Ivan Potcoavă, amintrilea Creţu poreclit, au întrat în ţară cu oaste căzăcească, îndată s-au gătit şi au ieşit cu oaste împrotiva lui, având 500 de turci beşlei, pe carii i-au pus la bătaie în frunte, dându-le învăţătură ca cât vor slobozi puştile, să se sloboază la căzaci. Iar căzacii, învăţaţi la războiu, cum au slobozit puştile, toţi s-au lăsat la pământ, cât focul au trecut pe deasupra lor; turcii, socotind că căzacii de focul lor au căzut morţi, îndată s-au slobozit la ei, dar căzacii, odată sculându-se, au slobozit foc în turci şi au picat 300; ceialalţi au dat dosul. Multă pagubă au **[226ᵛ]** făcut în oastea lui Petru-Vodă, carele, văzindu-şi nenorocirea, au fugit, lăsindu-şi Iaşii, scaonul său, şi au trecut în Ţara Muntenească; iar Potcoavă cu căzacii în 23 a lui noiemvrie au întrat în Iaşi domn[(11)].

Petru-Vodă, după ce au venit în Ţara Muntenească, au dat ştire împărţiei turceşti, făcând jalbă asupra căzacilor celor de supt ascultarea craiului leşesc, cum l-au gonit din ţară şi să strică ţara şi au cerut ajutoriu de la împărăţie. Iar Potcoavă, după ce au întrat în Iaşi, întâiu au deschis

---

[237] Metonimic, singularul pentru plural.

temniţele şi au slobozit pre cei închişi acolo, apoi au împărţit boieriile. Pe sama lui Şah au dat pe toţi moldoveanii. Pe Ţopa l-au făcut postealnic. Pe Copeţchi l-au făcut părcălab de Hotin şi au trimis şi la **[227]** împăratul turcesc, să-i scoaţă steag de domnie. Iar pe acel sol al lui Potcoavă, mergând către Constantinopol, l-au prins oamenii lui Petru-Vodă şi n-au ajuns la Poartă.

Însă lui Petru-Vodă i-au venit înfrântare de la împărăţie, căci iaste om moale. Ci, cu toate aceastea, împăratul turcesc au poruncit la dobrogeani şi la tătarii Bujacului şi la domnul muntenesc să meargă într-ajutoriu lui Petru-Vodă asupra lui Potcoavă Creţul. Aşea, Petru-Vodă, cu oştile, au purces asupra lui Potcoavă şi, întrând în Moldova, i-au venit moldoveanii, gioseanii, într-ajutoriu. Iar căzacii, după ce înţeleaseră de Petru-Vodă că le vine asupră, au sfătuit pe Potcoavă de au ieşit din Iaşi şi au purces înaintea lui Petru-Vodă **[227v]** la Docolina. Fost-au şi moldoveani oaste cu căzacii, că mulţi se închinasă lui Potcoavă, căruia în domnie îi pusease numele Ioan-Vodă. Şi când era să se tocmească la bătaie, voia Potcoavă să puie pe moldoveani în frunte, să dea ei întâiu bătaie, ci nu primea aceasta căzacii, necrezind de tot moldoveanilor şi temându-se ca nu, înainte fiind, să treacă la Petru-Vodă. Pentru aceaea, Şeahul au rânduit câţiva căzaci carii să ia aminte ce fealiu de rânduială face Petru-Vodă oştilor sale şi au văzut cum au poruncit Petru-Vodă să puie înainte turme de cai şi de boi, ca cu acelea să calce pedestrimea lui Petru-Vodă[238]. Înaintea acestor turme au ieşit turcii la bătaie şi s-au bătut câtva, cât căzacii mai nu mai putea suferi; **[228]** ci Şahul, vrând să se mai apropie Petru-Vodă şi atunci să sloboază focul într-înşii şi aşea, apropiindu-să, au slobozit căzacii focul, iar turma cea de cai şi de boi, după ce sloboziră căzacii focul, mai multă împedecare făcură turcilor decât căzacilor, că, înturnându-se dobitoacele înapoi, da peste oastea lui Petru-Vodă. Căzacii, văzind învăluiala carea dobitoacele o fac în tabăra lui Petru-Vodă, au lovit de-a dreapta şi de-a stânga în oastea lui Petru-Vodă şi şi acum au învins pe Petru-Vodă(12).

Potcoavă, carele să numea Ioan-Vodă, după învingerea aceasta, tot n-au socotit să se aşează în domniia ţerii, pentru că Petru-Vodă iarăşi strângea oaste turcească; şi unguri i-au venit într-ajutoriu. Ci înturnându-să la Iaşi, nimic n-au zăbovit, ci grijindu-să **[228v]** de hrană şi luând cu sine 14 tunuri şi alte jacuri, au purces din Iaşi spre locul său de unde venisă. Iar părcălabul Hotinului, cel mai înainte pus de Petru-Vodă şi apoi gonit de la Hotin de Copeţchi, să afla lăcuitoriu de ceaea parte de Nistru, cu numele lui Iacob Strus. Înţelegând că Potcoavă au ieşit din Iaşi şi trage la locul său, având oamenii săi păzitori, în taină au trecut Nistrul la Hotin şi au prins pe Copeţchi şi, luându-l cu sine să-l ducă la Petru-Vodă, domnul său, pe cale s-au tâmpinat cu cozacii, carii era trimişi la Copeţchi, să-l ia din cetate ca să nu cază în mânile lui Petru-Vodă; acolo năvălind cozacii, au luoat pe Copeţchi din mânile lui Strus părcălabului şi au omorât şi pe Strus şi pe cei ce au fost cu el. **[229]**

Iar după ce s-au apropiiat Potcoavă de Soroca, nu ştiia încătro va fi mai bine a mearge: spre Nijov, pe câmp, să temea de omeţi[239] mari, adecă de nemeţi de zăpadă, pe lângă Nemirov, să temea de hătmanul şi de voievodul de la Braslav, că era poruncă de la craiu la voievodul de la Braslav să prinză pe Potcoavă şi-l păzea tare. I-au fost în cale hătmanul, dară, văzind că Potcoavă să găteaşte la bătaie, că avea cu sine căzaci de acea treabă, nu i-au <cu>tezat sta în

[238] Recte: Ioan Potcoavă.

[239] Formă de plural pentru *omăt*; cuvântul este explicat în continuare în text: „adecă nemeţi de zăpadă", dar nu putem preciza dacă iniţiativa explicării aparţine, ca de obicei, lui Samuil Micu sau este în izvorul folosit de el. Aceste evenimente nu sunt relatate în cronica lui N. Costin, unde se prezintă lapidar sfârşitul lui Potcoavă: „Şi pre urmă [după înfrângerea lui Petru-Vodă şi plecarea din Iaşi – n.n.], pre Potcoavă cu înşelăciune l-au dus la craiul şi, puindu-l la închisoare, i-au tăiat capul pentru aceste rocoşituri ce făcusă asupra lui Pătru vodă". (COSTIN 1976, p. 247).

contră, că vedea că să va vărsa sânge mult. Iar voievodul de la Brăslav, aflându-să pe acea vreame în Nemirov, au poftit la sine în curte pe cozaci, întră carii au fost şi Şah hătmanul; acolo le-au spus voievodul cum are mare bănat de la hătmanul pentru Potcoavă, neştiind el nimic că ei **[229v]** l-au dus la domniia Moldovei, de au dat atâta pricină stricării păcii întră împăratul turcesc şi întră craiul leşesc. Deci, să nu le pară glumă nici lucru mic a măniia pe craiu; şi i-au sfătuit să meargă Potcoavă la craiu să se îndreptează şi, pentru că iaste om de treabă, îl va primi craiul cu dragoste şi voi vă veţi curăţi de acea vină şi Potcoavă încă va scăpa. Şi au zis voievodul că el însuşi va mearge cu Potcoavă la hătmanul şi hătmanul va mearge cu el la craiu. După ce cozacii le-au spus aceastea lui Potcoavă, el au fost bucuros şi au mers cu voievodul de la Brăslav, la hătmanul. Hătmanul au trimis pe Potcoavă la craiul în Varşoviia, unde era la adunarea boiarilor ţerii, carea leaşii o cheamă săim. Craiul au poruncit ca îndată să puie pe Potcoavă la închi**[230]**soare, puindu-i heară în picioare şi ţiindu-l în pază tare. După săim, au pornit craiul din Varşoviia la Liov, mai mult pentru amestecăturile ce să făcusă cu Potcoavă, iar pe Potcoavă l-au trimis la altă închisoare, la Rava, că, la săim fiind, îl vrea fi omorât, că avea mare mănie pe dânsul, ce-l socotea voia ţerii, carii sta pentru Potcoavă, arătând craiului că iaste om de treabă. La Liov fiind craiul, au nimerit la el un ceauş de la împăratul turcesc, carele întră altele au făcut jalbă şi de Potcoavă şi de Ioan din Zbaraj(13) şi de voievodul din Braslav şi de Filon Cmitea, pentru că slobod pe cozacii pe carii îi ţin prin ţinuturile sale, de fac mare pradă în olaturile împărăţiei turceşti. Craiul au rânduit comisari pe la oraşe, carii să facă cercare pentru acest lucru. **[230v]**

Pătru-Vodă, înţelegând că Potcoavă au părăsit scaonul şi au trecut în Ţara Leşască, au venit la Iaşi şi s-au aşezat în scaon, la anul 1578(14), şi au dat mitropoliia lui Theofan, carele – cum mai sus am zis – de frica lui Ioan-Vo<dă> să lăsasă şi prin munţi au fugit să scape. Iar căzacii de la Nezove, fiind scârbiţi pentru moartea lui Potcoavă(15), de nou s-au râdicat cu Alexandru, fratele lui Potcoavă şi într-acestaşi an, 1578, în noao zile a lui fevruarie, au întrat în Moldova asupra lui Petru-Vodă. Dar Petru-Vodă, ştiind ce păţisă mai înainte cu cozacii, nu s-au apucat de bătaie, ci le-au dat cale întâiu. Iar Alexandru **[231]** au întrat în Iaşi şi s-au aşezat în scaon în noao zile a lui fevruarie(16). Iar Petru-Vodă, degrab, cu oaste turcească şi ungurească, lovind în Iaşi, făr' de veaste au cuprins pe Alexandru în curtea cea domnească şi l-au bătut din câşlegi păn' la mează păreasimi. Iar când au fost la martie, în 12 zile, într-o noapte, au ieşit Alexandru cu căzacii din curte, că nu mai putea suferi, că şi pravul de puşcă şi bucatele li să împuţinasă şi, socotind că vor scăpa, au fugit spre codru, de carii prinzind veaste oastea lui Petru-Vodă, au pornit după ei şi la Lacul Cerbeştilor i-au ajuns, unde pe Petru-Vodă[240] l-au prins viu, dinpreună cu boiarii lui(17).

Acest Alexandru au ţinut o lună scaonul, după carea, acum a treia oară, s-au aşezat Petru-Vodă în scaon şi au făcut Mânăstirea Galata, în vale, carea nu după multă vreame s-au răsipit(18). **[231v]**

Tot într-acestaşi an, 1578, în luna iulie, au venit neşte căzaci cu un domnişor la Nistru, vrând să scoaţă din domnie pe Petru-Vodă, ci aceştea nu s-au întors înapoi, că toţi şi-au pus capetele(19). Aşijderea, la anul 1579, în 12 a lui octomvrie, un Constantin iar cu cozaci venea în Moldova, dar au perit toţi în Nistru(20). Aşea au domnit, de să poată zice domnie, Petru-Vodă cinci ani şi în anul 1581 l-au lipsit împăratul turcesc din domnie(21) şi au trimis pe un turc mare de l-au luoat din scaon şi l-au trimis la Alep, la pază, iar domniia o au dat lui Iancu-Vodă. **[232]**

---

[240] Recte: Alexandru-Vodă.

§ 32
Domniia lui Iancu-Vodă

După ce împăratul turcesc au mazilit pe Pătru-Vodă Şchiopul, au dat domniia Moldovei lui Iancu-Vodă, carele de naşterea sa au fost sas, de leage luteran, şi pravoslaviia nu iubea[(1)]. Acesta au venit în Moldova şi în anul 1581, în 17 zile a lui fevruarie, au şezut în scaon[(2)]. După aceaea, toată nedumnezăirea şi eriticiia sa şi-au arătat, că lăcomie de avuţie nespusă avea, pentru carea pe mulţi au omorât; mai apoi, au trimis din boi al zeacelea să-l ia şi trimişii aduna toţi boii satului şi-i număra şi luoa al zeacelea, fie al **[232v]** cui, aşea cât unii toţi boii şi-au perdut, că numărul al zecelea au căzut pe ei.

Aceastea făcându-le Iancu-Vodă, ţara nu putea mai mult greutăţile suferi, ci s-au rădicat lăpuşeanii şi s-au sfătuit ca să se desbată de supt mâna lui Iancu-Vodă şi au râdicat dintră sine domn pe un Lungul, căruia i-au pus numele Ioan-Vodă Lungul, şi după aceaea au purces pe Prut în sus. Iar Iancu-Vodă, prinzind de veaste că lăpuşeanii s-au sculat asupra lui, îndată au trimis pe Bucium vornicul cu oaste împrotiva lor şi tâmpinându-se oştile la Bolota, s-au lovit de faţă şi, dând războiu vitejaşte d-îmbe părţile, perdură lăpuşeanii războiul şi domnul Ioan-Vodă Lungul încă să înecă în Prut[(3)].

Multe lucruri spurcate şi urâte **[233]** făcea Iancu-Vodă în domniia sa, cât de răul lui toată ţara şi boiarii să îngrozisă, că leagea cea pravoslavnică nu o iubea, la avuţie lacom era, prăda ţara cu dările şi cu birurile care arunca pe ea. Era om peste samă curvariu, pe jupâneasele boiarilor de la masa doamnei sale le scotea de le făcea silă şi alte curvii nespuse făcea. Care urâte şi reale lucruri nemaiputându-le suferi boiarii, mai vârtos Movileştii, vlădica Gheorghie, Ieremie vornicul şi frate-său, Simeon păharnicul, Balica hătmanul, s-au sfătuit în taină ca să pribegească[(4)]. Şi, întâiu, şi-au făcut prilejiu, cu voia lui Iancu-Vodă, ca să meargă să sfinţască Mânăstirea Suceviţa, de unde apoi cu toţii au trecut în Ţara Leşească, alţii la turci, alţii în Ţara Romanească, alţii într-alte părţi. **[233v]** Mergând apoi jalbă la împărăţie că să râsipeaşte ţara, împăratul i-au luoat domniia şi o au dat iarăşi lui Petru-Vodă Şchiopul[(5)].

Iancu-Vodă, înţălegând că împărăţiia l-au lipsit de domnie şi cunoscând la ce va veni mai apoi lucrul, gândi că de va mearge la turci va avea pâră multă asupra sa şi să poate întâmpla mai pe urmă să piiară. Ci au socotit mai bine să treacă în Ţara Ungurească prin Ţara Leşască, că către Ardeal nu era cu putinţă, pentru că să temea de ţerani că-l vor omorî. Şi aşa, ieşind din Moldova şi trecând pe la Pocutiia, i-au ţinut calea Iazloveţchi şi, prinzindu-l, l-au adus la Liov cu toată avearea lui, de unde îndată au scris craiului de i-au dat ştire. Iar craiul au scris la Sineavschi hătmanul şi la Herbort, starostele de la Liov, să-i **[234]** ia toată avearea pe sama crăiei şi lui să-i taie capul. Şi îndată au trimis craiul pe podscarbul lui de au luoat toată avearea lui Iancu-Vodă, numai doamnei lui şi coconilor le-au lăsat o parte să le fie de hrană, şi, după porunca craiului, au tăiat capul lui Iancu-Vodă[(6)].

Scrie Ureache vornicul că moartea lui Iancu-Vodă au fost cu învăţătura împăratului turcesc[(7)]; şi au domnit Iancu-Vodă trei ani şi şeapte luni. Zic că acest Iancu-Vodă au fost umblând vara cu sanie de os[(8)]. Aşea şi-au sfârşit Iancu-Vodă domniia. **[234v]**

§ 33
Domniia a doa a lui Petru Şchiopul

Amfilohie, episcopul Hotinului, după Iancu-Vodă, la anul 1584, scrie că au urmat Petru-Vodă al şeaptelea, ce-i zic Cercel, carele cinci [...][(1)] au domnit, apoi zice că au urmat a

doa oară Petru Şchiopul[(2)]. Iar cronica muntenească pune cum că într-acel an Petru Cercel au venit domn Ţării Munteneşti, cum şi eu la § 11 al părţii 5 am pus. Cronica Moldovii, cea făcută la anul 1713 din porunca lui Ioan Nicolae Alexandru voievod, de Petru Cercel nimic nu pomeneaşte, ci după Iancu-Vodă pune a doa domnie a lui **[235]** Petru Şchiopul, de unde să veade că Amfilohie întru aceasta au greşit, puind pe Petru Cercel, domnul muntenesc, întră domnii moldoveneşti.

Drept aceaea, după ce împăratul turcesc au lipsit pe Iancu-Vodă de domnie, iarăşi au dat domniia Ţerii Moldovei lui Petru Şchiopul, carele în anul 1584, a doa oară, în 17 zile a lui octomvrie, venind în Moldova, s-au aşezat în scaonul domnesc[(3)], care lucru, auzindu-l boiarii cei pribegiţi de frica lui Iancu-Vodă, cu dragoste s-au întors la Petru-Vodă, domnul său, iar Petru-Vodă pe boiarii aceia iară i-au miluit cu boieriile lor. Încă bine nu să aşezasă în scaon Petru-Vodă şi iată căzacii, tot într-aceastăşi lună a lui octomvrie, în 27 de zile, venea să apuce scaonul **[235ᵛ]** domnesc. Ci Petru-Vodă, prinzind de veaste, le-au ieşit înainte la Prut, la sat la Bogdăneşti, cu câţi oameni au putut avea într-acea dată, şi acolo au încungiurat pe căzaci şi i-au adus la mare strâmtoare, cât le-au căutat a să închina lui Petru-Vodă, dintră carii Petru-Vodă au ales o samă carii i-au părut oameni mai de treabă şi i-au oprit să-i slujască lui; pe ceialalţi, cu jurământ că nu vor mai veni asupra lui, i-au slobozit[(4)].

Nu multă vreame au trecut după aceaea şi alţi cozaci au lovit pe dincolo de Nistru neşte sate ce să descălecasă pe hotarul leşesc, turci, ciutaci şi foarte mulţi moldoveani, carii ieşisă din Moldova de răul nevoilor lui Iancu-Vodă, **[236]** şi multă moarte, pradă şi robie au făcut acei cozaci şi cu dobândă s-au întors la locurile sale.

Petru-Vodă, după ce s-au aşezat la domnie în vara viitoare, adecă la anul 1585, s-au apucat de au zidit iarăşi Mânăstirea Galata din Deal[(5)], carea în domniia cea dintâiu o au fost zidit şi s-au răsipit; acum de nou o au zidit.

Într-acestaşi an, făr' de veaste, o strânsătură[241] de cozaci au lovit Teghina[(6)] şi o au ars şi o au prădat şi pre cei tineri, pe feciori şi pe feate au robit, iar pe alţii păn' la unul i-au tăiat şi multă dobândă au luoat; şi nefiind cine le sta împrotivă, s-au întors făr' de nici o sminteală la locurile lor. Tot într-acest an, 1585, mare seacetă s-au întâmplat în Ţara Moldovei, **[236ᵛ]** cât au săcat toate izvoarăle, râurile şi bălţile şi unde mai înainte prindea peaşte, acolo ara cu plugul; şi piiatră pe multe locuri au căzut şi copacii au săcat de seacetă, dobitoacele n-au fost având ce paşte vara, ci le-au fost dărâmând frunze. Şi atâta pulbere era, cât, dacă să stârnea vânt, să <s>trângea troiani de pulbere la gropi şi la garduri şi la rozoare ca de zăpadă. Iar despre toamnă, dacă s-au pornit ploi, au apucat de au crescut mohor şi cu acela şi-au fost prinzind foamea sărăcimea, că pretutindirea-i cuprinseasă foametea.

În anul 1587, în 8 zile a lui ianuarie, s-au rădicat o samă de căzaci, ca neşte lupi pururea învăţaţi la pradă, de au întrat în Moldova şi au prădat şi multe bucate **[237]** şi marhă au luoat din ţinutul Sorocii. Iar Pârvul, părcălabul de la Soroca, s-au îndemnat cu hânsarii şi cu alţii carii au vrut să meargă de bunăvoie şi i-au ajuns la Periiaslav, unde, cozacii vrând să nu-şi dea de la mână dobânda, moldoveanii vrând să-şi scoaţă a său, tare bătaie s-au făcut şi, doao zile bătându-se, abiia au spart pe cozaci; mai pe urmă după ce i-au biruit, pe toţi i-au omorât, fără

---

[241] La N. Costin este simplu „venit-au căzacii şi fără veste au lovit Tighinea" (COSTIN 1976, p. 251). Opţiunea lui Micu pentru sintagma „o strânsătură de cozaci" ar putea fi motivată şi de o anumită atitudine depreciativă, exprimată aici subtil, la adresa unui neam pus în permanenţă pe jefuit. Dezaprobarea faţă de incursiunile repetate ale cazacilor şi-o exprimă şi N. Costin ceva mai departe: „rădicatu-s-au o samă de căzaci, ca neşte lupi învăţaţi la prădzi" (*ibidem*), caracterizare pe care o preia întocmai Samuil Micu.

numai unul zic să fie scăpat. Pe o samă vii i-au prins şi i-au trimis la Petru-Vodă, pe carii Petru-Vodă i-au trimis la împărăţie(7). Tot într-acestaşi an, în luna lui iunie, când Petru-Vodă în oraşiu în Tecuciu făcea nuntă nepotu-său Vlad, carele au luoat fata lui Mircea-Vodă, făr' de veaste o strânsătură de cozaci au lovit Daşovul de **[237v]** l-au ars şi oamenii i-au tăiat şi au prădat dobitoace multe şi aveare multă au luoat şi robi mulţi au dus şi s-au întors înapoi făr' de sminteală.

Iar la anul 1588, noiemvrie 23, au venit cozacii în Moldova cu un domnişor, anume Ivan, cărora le-au ieşit înainte Petru-Vodă cu oaste din sus de Ţuţora şi, dând războiu vitejaşte, de îmbe părţile, au picat mulţi; şi în 26 ale aceiiaşi luni au biruit Petru-Vodă pe căzaci şi i-au silit de au dat pe cine au avut mai mare, carele după vina sa şi-au luoat plată, iar ceialalţi să ascundea pe unde putea şi moldoveanii îi gonea. Mai pe urmă, cozacii, fugând prin păduri pe unde putea şi apă**[238]**rându-să păn' la apa Cerimuşului, de au tras în ţara lor, ci puţini întregi, mai toţi răniţi şi pedestriţi.

Domnind Petru-Vodă acesta Ţara Moldovei ca un domn cum să cade, cu de toate podoabele câte trebuiesc unui domn de cinste, că boiarilor era ca un părinte, pe carii la cinste mare îi ţinea şi din sfatul lor nu ieşea, ţării era apărătoriu, spre săraci milostiv, mânăstirile le întărea, pe călugări miluia, cu vecinii de prin pregiur bine viia, cât la toţi avea nume bun şi dragoste, de nu era a zice că nu-i harnic de domnie; judeaţele cu blândeaţe şi făr' de căutarea la faţă le făcea. Mai apoi, văzind nevoia ţerii, că tur**[238v]**cii, după obiceaiul său cel spurcat şi nestâmpărat de lăcomie, au trimis de cerea bani, să dea mai mult decât era tomneala şi legătura ţerii, Petru-Vodă s-au sfătuit cu boiarii ce vor face, cum vor putea râdica şi alte dări, care n-au mai fost, că nu e de aceasta că doară nu va putea plăti această dată ţara, ci iaste că să face obiceaiu, carele nu va mai ieşi şi vor înceape a pofti şi altele şi tot mai mult vor îngreoia ţara, cum s-au şi întâmplat. Şi şi-au ales sfat aceştii nevoi ca să se înceapă de la altul, iar nu de la dânsul, şi s-au gătit să se ducă din ţară, măcar că boiarii toţi să nevoia să nu-l lasă să părăsască ţara, sfătuindu-l să dea acea dare, că alţii tot o vor da şi ţara tot nu va scăpa. **[239]** Dar Petru-Vodă nici într-un chip n-au vrut să se apuce a da acea dare şi să ia blăstămul ţerii asupra sa, ci au tocmit lucrul înainte şi au lăsat pe boiari să păzască scaonul păn' le va veni alt domn de la împărăţie, iar el, după ce şeapte ani şi jumătate au plinit în domnie, s-au râdicat cu fruntea boiarilor carii să temură a rămânea, să nu paţă ca mai înainte cu Iancu-Vodă, între carii au fost Stroici logofătul, Ieremie vornicul cu frate-său, Simeon păharnicul, carii după aceaea amândoi au fost unul după altul domnii Moldovei, Andrei hătmanul şi alţii mai mulţi, carii nu să îndura să se desparţe de dânsul. Toţi aceştea, cu Petru-Vodă Şchiopul, prin Ţara Leşască, au trecut în Ţara Nemţască(8) **[239v]** şi acolo s-au aşezat, unde spun că, când au fost dând bani de cheltuială pentru bucate, au fost lăcrămând şi zicea: „Acestea-s lacrămile şi sudorile săracilor". De acolo, boiarii s-au întors în Ţara Leşească şi s-au aşezat în oraşul Podhaeţ şi pe airea. Şi aşea, Petru-Vodă, putem zice cel milostiv, binele său l-au lepădat pentru ţară, carele ca acesta altul nu s-au mai aflat. Era domn blând, la judeaţe drept, nebeţiv, necurvariu, nelacom, nerăsipitoriu. Domnit-au într-amândoao domniile 12 ani şi jumătate. **[240]**

§ 34
Domniia lui Aaron-Vodă cel Cumplit

După ce au părăsit Petru-Vodă domniia şi ţara, înţelegând turcii că ţara au rămas făr' de domn, au cercat pe cine vor trimite în locul lui Petru-Vodă. Ci norocul cel bun a ţerii s-au schimbat, că, după noroc bun, iată veni şi rău, după domnie blândă şi lină, au venit cumplită şi

amară. Aflară turcii pe un Aaron, carele de la mulţi turci luând împrumut bani, au umplut pe turci de bani, pentru ca să capete domniia Moldovei, carea o au şi căpătat(1).

După ce Aaron-Vodă domn nou au venit în Moldova şi s-au aşezat în scaon, nu-i era grije de alta, numai să prade ţara şi să petreacă în curvii, în jocuri şi să ţie **[240v]** măscărici. Gr<e>a dare aruncasă pe ţară, carea, ca să o scoaţă, nu umbla numai dăbelarii singuri (aceştea sânt cari scot darea), ci şi turci trimetea de îmbla cu dăbelarii, de nu-şi era bieţii ţăreani volnici cu nimic. Muierile nu era a lor, pe feate le ruşina, ce vrea să facă făcea. Dăbilariul pentru un potronic, de-l pârea la dânsul, nu-l judeca, ci trimetea acolo de-l perdea. Pe boiari pentru avuţie îi omora. Jupâneasele le silea. Aceastea şi alte urâte şi scârnave lucruri făcea Aaron-Vodă în domniia sa, pentru care însuşi au cunoscut că tuturor iaste urât. Deci au socotit că nu-i va fi bine să se încrează ţării şi lefici<i>lor ţerii, ci au adus în leafă unguri călăreţi şi pedestri şi celor pedestri le-au făcut odăi în curtea domnească, ca să fie pururea lângă dânsul. Mai apoi, **[241]** văzind că de detornici nu se va putea mântui, au rânduit ca să ia de tot omul un bou şi aşea, au trimis în toată ţara, cu turci, de strângea boi; şi care om n-avea bou, ei luoa a cui găsea în sat, de la altul îi luoa toţi câţi avea, pentru alţii, aşea cât mulţi făr' de nici un bou au rămas, de nu avea boi cu care să se hrănească.

Iar la anul 1592, într-aceaste răutăţi şi belituri ce făcea Aaron-Vodă, ţara nemaiputând suferi nevoile ceale mari şi multe, s-au rădicat orheianii şi soroceanii cu un domnişor ce-i zicea Ionaşco, pe carele-l alesească cap dintră dânşii şi-i puseră numele Bogdan-Vodă. Aaron-Vodă, deac-au înţeles de aceasta, au dat ştire la ceaealaltă ţară să se strângă, şi el, făr' de zăbavă, **[241v]** au ieşit cu curtea şi cu leficii<i> săi. Însă mai înainte de a ieşi din curte, au tăiat pe Bucium vornicul şi pe Bărlădean logofătul şi pe Paos vornicul(2), puindu-le vină că cu ştirea lor s-au sculat aceia asupra lui. După aceaea au purces împrotiva vrăjmaşilor săi. Şi, mergând, au pus pe Ureache logofăt mare(3); şi de-aciia s-au tâmpinat cu oştile la Răut şi, dând războiu vitejaşte de îmbe părţile, au învins Aaron-Vodă; şi pe domnişor încă-l prinsă şi-i tăie nasul, apoi l-au călugărit. După această biruinţă, Aaron-Vodă nici un loc nu au lăsat care să nu fie plin de tirăniia şi de vrăjmăşiia lui, că nu perdea numai pe carii au fost întru acel războiu, ci şi seminţiile lor, şi vinovaţi şi nevinovaţi. **[242]**

Gătindu-să Aaron să facă mai mare vrăjmăşie decât aceasta, iată i-au venit veaste de la Constantinopol cum că împăratul turcesc şi divanul, auzind de atâtea răutăţi şi morţi şi jacuri ce făcea, l-au lipsit de domnie. Deci să mira Aaron-Vodă cum va face să nu prinză oastea de veaste şi ţara să ştie că iaste lipsit de domnie, ca să nu-l omoară, că mulţi era carii era bucuroşi să vază una ca aceasta, că unora părinţii le perisă, altora fraţii, alţii sărăcisă de multe răutăţi. Pentru aceaea, Aaron-Vodă, în taină, au învăţat pe călăraşul carele adusească veastea de mazilie să nu scoată cuvânt afară şi au trimis în Iaşi la doamna sa să se încarce şi să purceazăă **[242v]** în gios[242]. Iar pe boiari i-au învăţat de au chemat gloatele şi le-au mulţemit de slujba ce i-au făcut şi le-au zis să meargă fieştecine pe la căsile sale, gândind că să vor duce, şi el să ia drumul cătră Constantinopol. A doa zi, părându-i că să vor fi dus curteanii, au încălecat şi au purces cătră Iaşi, că să silea şi el mai tare ca să nu oblicească cineva. Iată gloatele meargea pre de toate părţile, care văzindu-le Aaron-Vodă au chemat pe boiari de le-au zis: „Ce e aceasta? Că eu am slobozit oastea să meargă pe acasă, dar cine-i opreaşte?" Boiarii i-au răspuns că o samă s-au dus, iar aceia cărora le iaste calea spre Iaşi şi spre munţi, aceasta le iaste calea; aşea, împreună au mers până au însărat. De-aciia, noaptea, au silit de au mers şi nimică zăbavă în Iaşi n-au făcut, ci au grăbit **[243]** spre Costantinopol(4), unde mergând l-au tâmpinat capigiu împărătesc, carele venea

---

[242] La N. Costin, loc. adv. *în gios* este explicitată: „spre Gălaţi" (COSTIN 1976, p. 254).

să-l ia din scaon şi să-l ducă la împărăţie. Iar dacă înţeleasără toţi de maziliia lui Aaron-Vodă, nu într-alt chip, ci cum, după multă fortună şi vreame rea, deaca văd oamenii senin şi vreame lină, să bucură, aşea şi după lipsirea lui Aaron-Vodă de domnie toată Ţara Moldovii s-au bucurat. Ci încă Dumnezeu nu-şi umplusă certarea sa asupra Ţerii Moldoveneşti, că Aaron-Vodă încă n-au ajuns la Constantinopol şi împăratul iar i-au dat domniia şi scaonul Ţerii Moldovei, pentru că turcii cei ce dădusă lui bani împrumut, temându-să că, lipsit de domnie, nu va avea de unde să le plătească detoriia, cu toţi au mers la viziriul de au strigat pentru dânsul şi pentru aceaea ia**[243ᵛ]**răşi i-au întors şi i-au dat domniia.

Aaron-Vodă apoi, după obiceaiul său cel rău şi cumplit, deac-au înţeles că iarăşi i s-au dat domniia, cum era vrăjmaşiu şi cumplit, nu s-au apucat de altă, ci gândea ca răul care nu l-au putut plini în domniia dintâiu să-l plinească întru a doa domnie. Deci, de pe cale, au răpezit pe credinciosul său Oprea, armaşul cel mare, cu cărţi ca să prinză scaonul şi cu scrisoare ca pe toţi, câţi au vrut el să-i omoară, să-i prinză şi să-i ţie la închisoare până va veni şi el la scaon. Oprea armaşul, după învăţătura lui Aaron-Vodă , curând au venit şi seara au întrat în Iaşiu şi n-au mers airea în gazdă, ci la odăile dărăbanilor ungureşti, în curte, şi noaptea au mers la Ureache logofătul, pe carele-l lăsasă Aaron-Vodă să păzască scaonul, şi i-au arătat porunca **[244]** lui Aaron-Vodă. Iar el, auzind de numele lui Aaron şi cum că iarăşi au dobândit domniia, vrând să scape de dânsul, au dat răspuns Oprii armaşul, zicând: „Acest lucru cu bucurie primesc şi sânt bucuros să-i slujesc, numai să fie cu taină, să nu ştie nimene. Bine că ai venit, şezi ascuns până vom oblici pe toţi cine unde sânt, pe câţi scrie catastihul să-i prindem, să nu cumva să smintim, să oblicească aceia şi să fugă.” Şi aşea, Oprea s-au amăgit cu acest sfat şi s-au aşezat iar la dărăbani, într-acea noapte şi într-acea zi.

Iar Ureache, deac-au înţeles de venirea lui Aaron-Vodă şi de porunca lui ce o trimeseasă prin Oprea armaşul, nu cuteza să-l aşteapte în ţară, ştiind câtă groază şi răutăţi făcusă mai înainte în domniia dintâiu şi cunos**[244ᵛ]**când cum că acum a doa oară mai de mari cazne să va apuca. Pentru aceaea, după ce s-au aşezat Oprea la odăile dărăbanilor, aflând vreame bună şi cale deschisă de a să depărtarea şi de a ieşirea[243] din ţară, au învăţat pe gazda sa ca celui ce va întreba a doa zi de dânsul să-i spuie că s-au dus acasă la Cârligătură. Şi aşea, toată noaptea şi toată zioa fugind, au ieşit pe la Soroca în Ţara Leşească. A doa zi seara, Oprea armaşul s-au dus la gazda lui Ureache să se sfătuiască şi, deaca nu l-au aflat, au văzut că l-au înşelat şi îndată au chemat pe alţii carii s-au întâmplat acolo şi au răpezit cu cărţi în toate laturile şi părţile, să prinză marginea. Iar deac-au înţeles că Ureache logofătul au trecut Nistrul şi s-au depărtat, **[245]** n-au mai avut ce face, ci s-au aşezat de au ţinut scaonul pân’ la venirea lui Aaron-Vodă.

Iar Ureache, deac-au trecut Nistrul, îndată s-au dus unde era şi alţi boiari pribeagi, aşteptând sfârşitul lucrului.

Scrie Ureache vornicul că încă până n-au fost sosit Aaron-Vodă la scaon s-au rădicat din Ţara Leşască Petru Căzac cu puţini pribeagi, înţelegând că scaonul iaste deşert, şi, grăbind să apuce scaonul, au întrat în Moldova şi au apucat scaonul la Iaşi şi doao luni au domnit. De-acii au sosit şi Aaron-Vodă şi au prins pe Petru Căzac şi l-au trimis la împărăţie(5). Însă vecinii scriitori, leaşii şi ungurii, de aceasta nici o pomenire nu fac; şi am văzut mai sus că Aaron-Vodă, înainte de a sosi în scaon, **[245ᵛ]** au trimis pe Oprea armaşul.

Aaron-Vodă, după ce al doilea rând s-au aşezat în scaonul domniei, nu de altă s-au apucat, ci de a face asupreale ţării şi a pune greutăţi mari pe ţară; şi adusească turci să scoaţă darea, carii câte blăstămăţii şi urâciuni toate le făcea şi jecuia pe bieţii oameni. Iar cunoscând Aaron-Vodă

[243] *A să depărtarea* şi *a ieşirea*, forme de infinitiv lung cu valoare verbală.

că nu să va sfârşi acel lucru spre bine lui, că ţara foarte cârtea, pribeagii sta înţinaţi, gândi, după toată răutatea ce făcu, să se curăţască şi să se arate ţerii că nu au fost din voia lui ce s-au făcut, ci din sila turcilor; pentru aceaea socoti să se ajungă cu Mihai-Vodă, carele pe acea vreame domnea în Ţara Mun**[246]**tenească, ca să se desbată de supt mâna turcilor[(6)]. Însă întâiu au socotit ca, după atâtea răutăţi ce au făcut, să se apuce să facă şi vreun lucru bun, ca să nu-i vie asupră judecata lui Dumnezeu; pentru aceaea, în anul 1594, s-au apucat de au făcut mânăstirea în ţarina Iaşilor, carea să chiiamă pe numele lui Aaron-Vodă, unde iaste hramul Sfântului Nicolae [(7)].

În anul 1595, au venit Lobodă cu oaste căzăcească şi au gonit pe Aaron-Vodă din scaon şi au ars oraşul Iaşii. După ducerea lui Lobodă[(8)], Aaron-Vodă iar s-au întors la scaon, ci acum dreaptă judecata lui Dumnezeu au început a-ş face lucrarea sa asupra lui Aaron-Vodă şi a-i răsplă**[246v]**ti pentru atâtea răutăţi ce au făcut, că moldoveanii, plângându-se lui Sighismund Batori, domnul Ardealului, şi cerând ajutoriul lui, au trimis făr' de veaste oaste în Moldova şi prinzind pe Aaron-Vodă, legat, împreună cu doamna lui, l-au adus în Ardeal şi l-au băgat în temniţă în Vinţi, unde păn' la moarte au fost[(9)], şi toată avuţiia lui Aaron-Vodă o au luoat. Şi au pus domn Moldovei pe un Stefan Răzvan, carele fusească agă mare la Aaron-Vodă[(10)]. **[247]**

*

Aici, acum, de astă dată, fac sfârşit vieţilor şi domniilor domnilor moldoveneşti, numai voiu mai adaoge din Amfilohie, episcopul Hotinului, pe scurt, domnii carii au fost după aceasta[(11)].

Anul 1595, Ieremie Moghila au domnit ani 12. În anul 1607, Simeon Moghila, care au domnit ani 2. În anul 1609 s-au făcut domn Constantin Moghila şi au domnit un an, apoi, la anul 1610, s-au făcut domn Stefan-Vodă Tomşa al optulea, carele au domnit ani 5. În anul 1615 au fost doamna lui Ieremie-Vodă, cu fiiul său Bogdan-Vodă, un an. În anul 1616 au venit domn Radu-Vodă cel Mare, carele 3 ani au domnit, apoi Gavriil Moghila un an au domnit, şi, du**[247v]**pă el, Gaşpar italul, carele doi ani au domnit. În anul 1621 au început domniia Alexandru-Vodă IV şi un an au domnit. Apoi, în anul 1622, Stefan-Vodă Tomşa, a doa domnie, un an au domnit. După aceaea, Radul-Vodă cel Mare, în a doa domnie, 3 ani au domnit. În anul 1626 s-a făcut domn Miron Barnov<s>chi, carele 4 ani au domnit. În anul 1630 Alexandru-Vodă al cincilea, feciorul lui Radu-Vodă, cinci luni au domnit şi după el au urmat Moisiiu-Vodă, carele un an au domnit. Apoi, Alexandru-Vodă a lui Iliiaş-Vodă, a doa domnie, ani doi, apoi au urmat Miron-Vodă Barnoschi, în a doa domnie, şi îndată Moisiiu, în a doa domnie, amândoi un an au domnit.

În anul 1634, Vasilie-Vodă a<l>baneanul, carele 20 de ani au domnit, şi apoi, în anul 1654, **[248]** au urmat Stefan Gheorghie-Vodă, feciorul lui Dumitraşco logofăt, carele 4 ani au domnit. Şi după el, în anul 1658, s-au făcut domn Moldovei Gheorghie Ghica şi au domnit doi ani; apoi, în anul 1660, au urmat Stefan-Vodă, feciorul lui Vasilie-Vodă, şi au domnit doi ani. După el, în anul 1662, Eustratie Dabija-Vodă, carele au domnit 4 ani, şi în anul 1666 s-au făcut domn Duca-Vodă albanitul, carele şease luni au domnit. Apoi au domnit Iliiaşi-Vodă, feciorul lui Alexandru-Vodă, doi ani şi şease luni. În anul 1669 au urmat Duca-Vodă în a doa domnie şi au domnit trei ani şi în anul 1673 au venit domn Stefan-Vodă al unsprăzeacelea, Petriceanu, carele un an au domnit. Apoi Dumitraşco Cantacuzeno, ţărigrădeanul, doi ani au domnit. În anul 1676, Antonie Roset, şi trei ani au domnit. În anul 1679, în a treia domnie, **[248v]** au venit Duca-Vodă şi cinci ani au domnit. Apoi, în anul 1684, au început Dumitraşco Cantacuzeno a

doa domnie, carea un an o au ţinut. În anul 1685 au urmat Constantin Cantimir şi opt ani au domnit. În anul 1693 au început domniia Constantin, feciorul lui Duca-Vodă, carea trei ani o au ţinut. Apoi, în anul 1696, au urmat Antioh, fiul lui Cantimir, carele 5 ani au domnit, şi după el, în anul 1701, au venit în a doa domnie Constantin, feciorul Ducăi-Vodă, carele 3 ani au domnit, şi în anul 1704 au stătut domn Mihai Racoviţă un an, apoi Antioh, feciorul lui Constantin Cantimir, în a doa domnie, 3 ani, şi, în anul 1708, în a doa domnie, au venit Mihai Racoviţă şi doi ani au domnit. În anul 1710 s-au făcut domn Moldovei Nicolae Mavrocordat şi un an au domnit; şi după el au domnit Dumitraşco-Vodă a lui Constantin-**[249]**Vodă Cantimir, care opt luni au domnit, şi cu Petru cel Mare, împăratul rusesc, s-au dus în Moscoviia. După aceaea, în anul 1712, au venit a doa oară Nicolae Mavrocordat, carele 4 ani şi 4 luni au ţinut domniia. În anul 1716 au venit a treia oară domn Mihai Racoviţă, carele 11 ani au ţinut domniia, şi în anul 1727 au venit Grigorie Ghica-Vodă, carele 6 ani au domnit. În anul 1733 au venit domn Constantin-Vodă a lui Nicolae Mavrocordat şi doi ani şi şeapte luni au domnit. Apoi au urmat Grigorie Ghica întru a doa domnie, carea 6 ani şi 6 luni o au ţinut. În anul 1741, Constantin-Vodă Mavrocordat a doa domnie au început, carea un an şi 11 luni o au ţinut, apoi, în anul 1743, au urmat Ioan-Vodă a lui Nicolae Mavrocordat şi 4 ani au domnit. După **[249^{v}]** el, Grigorie Ghica a treia domnie noao luni o au ţinut, apoi, în anul 1748, au urmat Constantin Mavrocordat, în a treia domnie, şi un an şi şease luni au domnit. După aceaea, Constantin Racoviţă a lui Mihai Racoviţă trei ani şi noao luni au domnit. În anul 1753, Matei Ghica doi ani şi şeapte luni au domnit. În anul 1756, Constantin a lui Mihai Racoviţă, în a doa domnie, carea un an şi o lună o au ţinut. În anul 1757, Scarlat Grigorie Ghica-Vodă, supt a căruia domnie tătarii au robit Ţara de Jos, un an şi cinci luni au domnit, apoi au venit Ioan Theodor Calimah, carele 3 ani au domnit. În anul 1761, Grigorie Calimah-Vodă 3 ani au domnit, în anul 1764, Grigorie-Vodă Ghica, din dragoman domn făcut, şi doi ani şi noao luni au domnit. Apoi au urmat, în anul 1766, Grigorie Calimah, în a doa domnie, carea în doi ani şi 4 luni o au ţinut. În anul **[250]** 1769, Constantin-Vodă Mavrocordat, a patra domnie, carea 5 luni o au ţinut, şi îndată au urmat stăpânirea oştilor moscăleşti, carea 5 ani au ţinut.

În anul 1774, Grigorie-Vodă Ghica, carele s-au luat rob de oştile ruseşti din domniia Ţerii Munteneşti, apoi, în Moldova, în a doa domnie au venit şi doi ani şi zeace luni au domnit. În anul 1777 Constantin-Vodă Muruz, din dragoman, 4 <ani>[244] şi 8 luni au domnit, şi în anul 1782, Alexandru, feciorul lui Constantin-Vodă Mavrocordat, doi ani şi opt luni au ţinut domniia. Şi în anul 1785 au venit Alexandru, feciorul lui Ioan-Vodă Mavrocordat, şi doi ani au ţinut domniia, şi în anul 1787 au urmat Alexandru Ipsila<n>t, pe carele l-au luoat neamţii, un an şi 4 luni au domnit. Apoi stăpânirea neamţilor, hanul cu tătarii şi cu turcii şi Manole-Vodă cinci luni au ţinut, şi îndată stăpânirea **[250^{v}]** moscalilor, carea 4 ani şi 8 luni au ţinut. În anul 1792, Alexandru-Vodă Moruz opt luni au domnit. În anul 1793, Mihail Constantin-Vodă Suţul doi ani şi patru luni au domnit. Şi în anul 1795 au urmat Alexandru Ioan Calimah voievod. **[251]**
[251^{v}–257^{v}][245]

[244] Omisiune la Samuil Micu.
[245] Până la [257^{v}], pagini goale.

NOTE ŞI COMENTARII ISTORICE

DOMNIIA MOLDOVIEI

Partea VI
Domnii şi prinţipii Moldovei

§ 1
Începutul domniei moldoveneşti

(1) Data lui Micu nu e corectă: invazia tătară în Ungaria şi Transilvania a avut loc în 1241–1242. Imposibil de aflat de unde a luat anul 1226, când avea la îndemână *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, sursă confirmată, unde năvala este datată corect (CANTEMIR 1901, p. 448-450). Cf. şi SACERDOŢEANU 1933.

(2) Idee luată de la Cantemir: „… ce încă şi târgul Bogdan, carile iaste unde dă apa Maramorăşului în Tisa, de pre numele acelui Bogdan să se fi chemat, socotim" (*ibidem*, p. 474). Micu face „apa Maramorăşului" din Mara, care există în realitate, dar la vărsarea ei în Tisa n-a existat niciodată vreun oraş numit Bogdan.

(3) Vezi tomul II al acestei scrieri a lui Micu, Partea a cincea, § 1.

(4)Teoria lui Samuil Micu despre întemeierea Moldovei e tributară fazei postcronicăreşti, când autorii îşi puneau întrebări dincolo de legendă. Ei reţin ideea descălecării dinspre Maramureş, mai puţin Gheorghe Şincai, care nuanţează: „Cum poate fi dară ca Dragoş din Maramurăş să fie împoporit Moldova?" (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 437). Fidel ideii că cumanii sunt români (această idee o va îmbrăţişa cu stăruinţă şi Petru Maior), el vede Moldova prin prisma acelei „împoporâte colonii a cumanilor", semnalată într-un act al împăratului Frideric din 1241. Divorţul lui Şincai de legendă este expres: „În cât iaste pentru căţăoa Molda şi zâmbrul lui Dragoş, numai atâta zic, că sânt poveşti ce nu trebuie luate în samă" (*ibidem*). Micu îl consideră pe Bogdan întâiul descălecător, sub influenţa lui Cantemir. Etimologia numelui Moldova de la *Mollis Davia* e fantezistă, dar interesantă sub raportul înclinaţiei dacizante, decelabilă şi în alte locuri la Samuil Micu.

(5) Teoria primatului lui Bogdan, confuză până aici şi lacunară din cauza lipsei filei 11r-v din acest manuscris, şi-o exprimă Micu foarte limpede în varianta abreviată a istoriei sale: „Cel dintâiu domn la Moldova aflu să fie fost Bogdan, carele lăcaşul său întâiu l-au avut în Maramurăşiu, unde apa carea să cheamă Mara intră în Tisa. Acesta, după ce s-au curăţit pământurile Dachiei de năvălirile şi de vărsările tătarilor, pre vreamea lui Bela al patrulea, craiul ungurilor, din Maramurăşiu trecând au descălecat la Soceava în Moldova şi au aşezat oameni pre locuri" (MICU 1963, p. 63-64).

(6) Fila 11r-v s-a pierdut.

(7) Începutul naraţiunii despre vânătoarea lui Dragoş s-a pierdut cu fila 11. Aici e expusă tradiţia întemeierii localităţii Ieţcani de către acel Iaţco, întâlnit în cele mai multe surse interne despre descălecatul Moldovei (le enumeră Dimitrie Onciul; vezi ONCIUL 1968, I, p. 683, nota 8).

(8) Etimologie fantezistă: de la magh. *szücs* („tăbăcar, lucrător de piei") ar veni toponimul Suceava. Derivarea nu-i aparţine lui Micu, ci lui Nicolae Costin, sursă de bază a istoricului ardelean, care spune: „Suciava târgul l-au descălecat nişte cojocari; *soci* să chiamă ungureşte *cojocariu,* iar *sociavă, cojocărie*" (COSTIN 1976, p. 74).

(9) „Povestea” nu este luată direct din Ureche, pe care Micu nu l-a cunoscut, ci de la Nicolae Costin, care îl citează pe vechiul cronicar în propria lucrare. Compararea textelor celor doi moldoveni evidenţiază clar sursa ardeleanului:

„… s-au întins până la Nistru şi până la mare” (URECHE 1967, p. 75);

„… ajung până la Dunăre şi până în mare şi pe Nistru în sus, pănă unde să începe Ţara Leşască” (COSTIN 1976, p. 73).

(10) Anul e stabilit după Dimitrie Cantemir, prin următorul procedeu: a) Bogdan a domnit în Maramureş; b) Dragoş a fost fiul lui Bogdan; c) Dragoş a „ieşit” la anul 1299; d) la anul 1299, aşadar, în Maramureş domnea Bogdan, tatăl lui Dragoş (CANTEMIR 1901, p. 474, p. 483-484).

(11) Cf. şi tomul II al acestei lucrări, § 1: Micu interpretează cuvintele „excepta Terra Szeneszlai vaivodae Olachorum” (în afara pământurilor lui Seneslau, voievodul românilor) din diploma regelui Bela IV de la 1247 ca referindu-se la un teritoriu din Maramureş. În realitate, este vorba de voievodatul lui Seneslau din Muntenia, în stânga Oltului.

(12) Citarea lui Ureche cu această dată este o dovadă că Micu n-a cunoscut vestita cronică, devenită legendară în epoca Şcolii Ardelene. L-a cunoscut, în schimb, pe Nicolae Costin, care îl combate la un moment dat pe Ureche: „Iar ce scrie Ureche vornicul, că au fost văleatul 6807 la descălecarea țărâi cu Dragoș-Vodă, nu să tocmeaște, că încă pre aceia vreme era pustie Ţara Moldovei” (COSTIN 1976, p. 72). Nicolae Costin combate însă în gol, căci anul dat de Ureche este 6867 (= 1359), an consacrat de istoriografie. Greşeala lui Nicolae Costin poate avea originea într-o copie, unde anul era scris într-adevăr 6807 (cel mai verosimil, întrucât Cantemir cunoaşte un text al lui Ureche, unde anul este 6821, deci 1313). Micu nu face decât să-i dea dreptate lui Ureche faţă de Costin şi să avanseze data descălecării la 1299.

(13) Teoria modernă a întemeierii Moldovei se axează pe ideea înfiinţării unei mărci de graniţă a regatului unguresc la răsăritul Carpaţilor, dependentă de regalitatea Ungariei în prima fază (sub Dragoş şi descendenţii săi, 1352–1359), din care se creează statul independent Moldova sub Bogdan I, adevăratul descălecător, la 1359, prin ruperea de politica şi interesele Ungariei. Din marea literatură a problemei: BRĂTIANU 1980, p. 117-186; ŞTEFĂNESCU 1958; GOROVEI 1973; CIHODARU 1979; PAPACOSTEA 1980. Expunerea cea mai lizibilă la GIURESCU 1974–1976, I, p. 278-286.

(14) Nota lui Micu trimite la invazia tătară din 1241–1242, despre care a scris în tomul I al acestei lucrări, Partea a treia, § 4.

(15) Este vorba de partea şi paragraful din tomul II al acestei lucrări.

(16) *„Dachiia”* lui Cantemir, des citată de Micu, este de fapt *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Am constatat că între textul de linie al scrierii cantemiriene (CANTEMIR 1901) şi copia de la Blaj folosită de Micu există o neconcordanţă de numerotare a părţilor şi capitolelor. În ediţia modernă este vorba de cartea X, cap. 6 (CANTEMIR 1901, p. 474).

(17) „În afara pământurilor lui Seneslau, voievodul românilor, pe care i le lăsăm lui, aşa precum le-a stăpânit până acum”. Despre diploma regelui ungur Bela IV din 1247, vezi, supra, în lucrarea de faţă, tomul II, Partea a cincea, § 1, nota 19.

(18) „Unii cred că *Moldavia* se zice de la numele râului *Molda* şi de la numele poporului valah, ca şi Moldovlahia. Vezi la Antonius Baudrant, parisianul, în *Geografia* sa, unde îl aduce ca mărturie pe eminentul bărbat Joannes Lucius din Tragurium”. N-am avut posibilitatea să consultăm lucrarea citată aici de Micu: ea este *Geographia ordine litterarum disposita* a geografului francez Michel-Antoine Baudrant (1633–1700), apărută la Paris în două volume, în

1681–1682. Autoritatea lui Baudrant este dalmaţianul *Joannes Lucius (Lučič*; vezi despre el tomul I al acestei lucrări, Partea a treia, § 5, nota 51), autorul vestitei istorii *De Regno Dalmatiae et Croatiae,* sursă îndrăgită de Micu. În capitolul *De Vlahis* al operei sale (SCR. R. H. 1746–1748, III, p. 454-460), ocupându-se şi de numele Moldovei, Lucius scrie că „*Slavi Moldoulahiam, a flumine Molda, dicunt; Valachi autem Moldoue"* (slavii zic Moldovlahia, de la râul Molda; românii însă, Moldova).

(19) Citatul din cronicarul Thuróczy (despre care vezi tomul I al lucrării de faţă, Partea a doua, § 14, nota 67) este din capitolul XLIX, Partea a treia, a scrierii *Chronica Hungarorum* (SCR. R. H. 1746–1748, I, p. 196). Vezi traducerea în continuare, în text.

(20) BONFINIUS 1690, p. 251. Cronicarul italian dezvoltă de fapt textul lui Thuróczy, pe care, desigur, îl cunoştea.

(21) Este cel dintâi în cultura noastră care formulează acest adevăr important al istoriei românilor. Fundamentul politic extern al întemeierii Moldovei îl constituie opoziţia lui Bogdan împotriva extensiunii răsăritene a ambiţiilor monarhiei ungureşti.

(22) Vezi aici, supra, nota 11.

§ 2
Domniia lui Dragoş-Vodă, 1339

(1) *Dragoş,* c. 1352–1353, primul descălecător şi întâiul domnitor al Moldovei atestat de istorie. Despre el, încercare sintetică la GOROVEI 1973, p. 53-107.

(2) Informaţie luată de la Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 74, după aceeaşi plângere că scriitorii vechi n-au lăsat nimic despre el: „Ureche vornicul scrie în letopisăţul său că au domnit ani 2").

(3) Se referă la o sursă târzie şi fără valoare istoriografică: *Parimiile preste an* ale lui Dosoftei, tipărite la Iaşi în 1683 (B.R.V., I, p. 263-269). Cartea este precedată de o poemă cronologică a domnilor Moldovei, scrisă evident de Dosoftei. La marginea filei, în dreptul versurilor, mitropolitul-poet notează anii de domnie ai diferiţilor voievozi. Unde apare numele lui Dragoş, marginal, e însemnat anul 6867, respectiv 1359. Şase versuri mai jos, în dreptul următorului: „Şi fiiu-său Sas-Vodă şi cu Bogdan-Vodă" marginal, sunt, în linie, însemnările: „4 ani", „6 ani", referindu-se însă – corect – la aceşti Sas şi Bogdan, şi nu la Dragoş. Singurul fapt de valoare în această trimitere este cunoaşterea de către Micu a cărţii vechi în cauză.

(4) De zis, „zice" Nicolae Costin, sursa nemişcată a lui Micu, numind însă localitatea Olovăţ, nu Voloveţ (COSTIN 1976, p. 74-75).

(5) Greşit, după cum s-a văzut.

(6) Lui *Sas,* fiul lui Dragoş, cronologia modernă îi fixează domnia cu aproximaţie între 1354 şi 1358. Certă ca existenţă istorică, domnia sa este lipsită de evenimente, acestea izbucnind în timpul succesorului său Balc, alungat din Moldova de Bogdan, la 1359. Fără consemnarea acestui conflict notoriu la vremea sa, numele lui Sas ar fi fost dat uitării. Baza documentară a existenţei lui Sas este diploma regelui Ludovic I de la data de 5 februarie 1365, prin care îi dăruieşte lui Balc, fiul lui Sas, moşia Cuhea din Maramureş, fostă a „infidelului" Bogdan (MIHALYI 1900, p. 56-58).

(7) Încercare personală a lui Micu de a rezolva problema, nefiind de acord cu anul aproape corect al lui Nicolae Costin (6860 = 1358) sau cu cel corect al lui Dosoftei (6867 = 1359).

Genealogia Bogdan – Dragoş, în care credea cu convingere, nu se potrivea la o distanţă atât de mare de timp, pornind de la ideea că Bogdan a descălecat Moldova la 1299.

(8) Vezi aici, supra, nota 3.

§ 3

Domniia lui Laţco-Vodă, 1358

(1) Genealogia lui Nicolae Costin: „După Sas-Vodă, domnit-au fiiu-său, Laţco-Vodă, ani 8" (COSTIN 1976, p. 75). La rândul său, Nicolae Costin îl are ca sursă pe Grigore Ureche. Cei doi lasă întreaga domnie la această propoziţie. Efortul lui Micu de a reconstitui în acest capitol domnia lui Laţcu este cu atât mai meritoriu, cu cât este cel dintâi care o face în istoriografia noastră. Porneşte, desigur, de la ideea lui Ureche – Nicolae Costin că Laţcu a fost fiul lui Sas și că i-a urmat acestuia în domnie, la 1358, zice el, punând anul 6860 = 1358 al lui Nicolae Costin pe seama lui Laţcu şi plasând începutul domniei lui Dragoş la 1339. Adevăratul *Laţcu*, pe care istoriografia nouă îl consideră fiu al lui Bogdan I (GOROVEI 1973, p. 135) a domnit între 1365 și 1374 (după cronologia clasică) sau între 1367 și 1375 (după Ştefan S. Gorovei, *ibidem*, p.134, 139).

(2) Evenimentele nu ţin de voievodul moldovean Laţcu, ci de Vladislav I (Vlaicu), care la 1368 a înfrânt o expediţie ungurească dinspre Severin şi Dunăre, condusă de voievodul ardelean Nicolae Lackfi. Informaţiile sunt de la cronicarul ungur Thuróczy, care îl numeşte *Layk* pe Vlaicu. Raţiunile pentru care Micu socoteşte că acest Layk este moldoveanul Laţcu le expune aici, infra, nota sa (1).

(3) În poemul cronologic din faţa *Parimiilor* de la 1683 (B.R.V., I, p. 265; supra, § 2, nota 3), Dosoftei îl numeşte pe Laţcu – imposibil de ştiut pe ce considerent – „Fedor Bogdanovici Laţco" şi îi dă marginal „8 ani", dar despre opt luni nu este vorba.

(4) Nota e greşită, Micu trimiţând aici, infra, la documentul din Odoricus Raynaldus (vezi mai jos).

(5) O altă atribuire care în lumina interpretărilor recente pare să fie inspirată. Este vorba de lupta de la Plonini, pe care istoriografia noastră o plasa mult mai târziu – Xenopol, de pildă, la anul 1394 (XENOPOL 1985, p. 127-128) – considerată în ultima vreme a se fi desfăşurat în timpul domniei lui Laţcu (GOROVEI 1973, p. 128-135). Izvorul întâmplării este cronicarul polonez Jan Dlugosz, care, la anul 1359 al marii sale lucrări (DLUGOS 1711–1712, I, p. 1122-1124), povesteşte despre lupta dintre doi fii ai domnului moldovean Ştefan, anume Ştefan şi Petru. Ajutându-l pe pretendentul Ştefan, polonezii sunt bătuţi la 30 iunie de moldovenii lui Petru la Plonini, în ţara Şepeniţului (cuvântul *plonini* înseamnă pur şi simplu *munţi*), aceştia din urmă răsturnând pădurea peste intervenienţi. Istoricii noştri i-au identificat pe cei doi fraţi cu Ştefan I (1394–1399) şi Petru I (1374–1391) sau, în alte cazuri, au negat veracitatea faptelor (vezi întreaga discuţie, sintetizată de Nicolae Stoicescu, la XENOPOL 1985, p. 150-152, nota [39]). În momentul de faţă, după colaţionarea părerilor româneşti şi poloneze, se confruntă trei păreri în legătură cu aceasta: a) a lui Şerban Papacostea, care crede că lupta s-a dat într-adevăr în 1359, cum scrie Dlugosz (PAPACOSTEA 1980, p. 181), b) a lui Ştefan S. Gorovei, care o plasează la 1367, sub Laţcu (GOROVEI 1973, p. 128-135), c) a istoricului polonez Kazimierz Myszlinski, care o împinge un an în urmă, la 1368 (ap. CIOBANU 1984 şi Nicolae Stoicescu, la XENOPOL 1985, p. 151-152). Anul 1359 se exclude atât de către istoricii români, cât şi de polonezi. Rămân datele 1367 şi 1368, ambele din timpul domniei lui Laţcu, şi acesta rămâne astfel autorul unei victorii care aminteşte de Codrii Cosminului de mai târziu. Micu mai

povesteşte însă o dată aceeaşi întâmplare de la Plonini (aici, infra, § 4), situând-o în vremea lui Petru Muşat, adică la 1373. Repetarea se datorează folosirii acolo a altei surse, respectiv Martin Cromer (vezi § următor, nota 3), care însă nu face decât să amplifice şi să „modernizeze" povestirea mai vechiului Dlugosz.

(6) Thuróczy la SCR. R. H. 1746–1748, I, p. 192-193; BONFINIUS 1690, p. 250. Despre confuzia lui Micu (Layc – Vlaicu – Laţcu) vezi, supra, nota 2.

(7) Cei trei arhierei vizaţi de scrisoarea papală erau: Joannes Očko de Wlasim, arhiepiscop de Praga în 1364–1378, Przeczlaus de Pogarella, episcop de Breslau în Silezia între 1342 și 1376, şi Florianus Mokrski, episcopul Cracoviei în 1367–1380. Evenimentul trecerii efective a lui Laţcu la catolicism a avut loc în 1371, din considerente politice, căutând în Polonia şi papalitate un sprijin împotriva politicii expansioniste a Ungariei angevinilor (SYKORA 1976). Legătura cu papalitatea însemna consolidarea statutului internaţional al Moldovei. *Ceret* este oraşul Siret din nordul Moldovei, unde a fost reşedinţa sa catolică şi catedrala episcopiei lui Andrei din Cracovia, cerut de Laţcu însuşi. Vezi, despre problemă, AUNER 1913; MOISESCU 1942, p. 67-95. Vezi şi notele aci următoare.

(8) Micu a cunoscut acest document în colecţia lui Odoricus Raynaldus (RAYNALDUS 1747–1756, VII, p. 183). Alte ediţii latine: FEJÉR, IX/4, p. 246-248 (după colecţia Hevenesi); FEJÉR, IX/7, p. 195-197 (după lucrarea iezuitului ceh Bohuslav Balbin, 1621–1681, *Armosti primi Archiepiscopi Pragensis*, Praga, 1644); „M.I.D.", III, 1846, p. 135-139 (după RAYNALDUS, 1747–1756); THEINER 1859–1860, II, p. 99-101 (după regestele Vaticanului, indicând sursa: „Ex. Reg. orig. An. VIII, com. fol. 129); HURM., I/2, p. 160-162 (cu indicaţia că ar fi după acelaşi original; în realitate, după Theiner, citând sursa după acesta) şi TĂUTU 1964, p. 337-339. Documentul întreg, redat după original de Theiner – Hurmuzaki – Tăutu, are o introducere omisă de Raynaldus, care este originea tuturor celorlalte ediţii (Balbin – Hevenesi – Fejér). Copia lui Micu are câteva deosebiri de text faţă de alte ediţii. (a)La FEJÉR, IX/IV, THEINER şi HURM. e „Moldaviensis", cum se pare că este în original. FEJÉR, IX/VII şi Micu interpretează ca „Moldaviensium", ceea ce Raynaldus prescurtează „Moldavien", fără să indice virgulă în această propoziţie. „Dux Moldaviensis" e corect cu virgula urmând nemijlocit (domnul Moldovei), pe când „dux Moldaviensium partium" e corect cu virgula după „partium" (domnul părţilor moldoveneşti). Numai Georgius Fejér mai interpretează astfel prescurtarea lui Raynaldus. După exemplul lui Fejér, am pus virgula (greşit plasată de Micu după „Moldaviensium") în urma cuvântului „partium". (b)RAYNALDUS şi restul ediţiilor: „Vvalachiae" („Valachiae", „Wlachie"). Forma lui Micu schimbă sensul din „naţiunea Valahiei" în „naţiunea valahică". Credem că forma originală este cea stabilită de Georgius Fejér la a doua publicare (FEJÉR, IX/295): „dux Moldaviensium partium, seu Valachiae" (domnul părţilor moldoveneşti sau al neamului din Valahia). (c)RAYNALDUS, FEJÉR, IX/VII şi TĂUTU: „quorumdam". (d)Singur la TĂUTU: „abiurare" (credem că este o intervenţie în text a editorului). (e)TĂUTU: „Sereten<se>". (f)Paranteza lipseşte la THEINER, HURM. şi TĂUTU. (g)Numai la Micu e „ipsa", în rest, „dicta". Greşeală de transcriere? (h)THEINER, HURM. şi TĂUTU fără paranteze. (i)TĂUTU: „Sereten<se>". (j)RAYNALDUS: „quacumque". Documentul are două ediţii româneşti: în *Hronica* lui Gheorghe Şincai (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 515-516) şi în „Magazin istoric pentru Dacia" („M.I.D.", III, 1846, p. 135-136; retipărită fără schimbări în LAURIAN 1850, 28-38). A lui Şincai este lacunară. Reproducem buna traducere a lui August Treboniu Laurian din 1846, care, fiind după Odoricus Raynaldus, cuprinde exact partea dată de Micu: „Urban etc. către arhiepiscopul din Praga şi episcopii din Vratislavia [Breslau – n.n.] şi din Cracovia. Nobilul bărbat Lazko, ducele

românilor din părţile Moldovei, ne-a făcut noă cunoscut prin iubiţii fii Nicolá de Melsac şi Paul de Svidinţi, profesori de ordinea fraţilor minori, că el şi poplul Ţărei Moldaviane, deşi se laudă cu numele de creştini, cu toate acestea ei şi părinţii lor au fost până acum şi sunt schismatici; iar acum, conduşi prin predicile şi învăţăturile fraţilor minori, vor să lepede toată shisma şi să mărturisească sânta credinţă care o ţine, învaţă şi predică Biserica Catolică şi Apostolică şi vor să asculte în viitoriu şi să se supue noă şi următorilor noştri pontefici romani şi sântei biserici romane, precum ascultă şi se supun ceilalţi principi şi popli catolici. Apoi ne-a rugat cu umilinţă acel duce ca noi să rădicăm la rangul de cetate târgul Seretului din eparhia Haliţiei celei întinse peste un mare spat de ţeri (căci în Haliţia şade un episcop schismatic, a cărui biserică haliţiană e aşezată în părţile schismaticilor din Rusia, şi târgul Seretului fiind mare şi plin de locuitori, e vrednic de a fi decorat cu semnele unei cetăţi), şi să binevoim a numi într-însul pe un episcop catolic, care să înveţe pe ducele şi pe poplu şi să-i ţie în zisa credinţă catolică, şi să facem şi alte lucruri cuviincioase în respectul acesta.

Noi, aşadară, dorind din toată inima lăţirea credinţei şi mântuirea sufletelor prezişilor duce şi poplu, cari mărturisesc că se luptă contra inimicilor crucii şi pe cari voim a-i întoarce de la erorile şi de la shisma prezisă, însă, neavând cunoştinţă mai de aproape despre cele ce ni s-au spus, însărcinăm, din sfatul fraţilor noştri, pe frăţia voastră, într-a căror fidelitate şi înţelepciune pentru asemine lucru ne încredem deplin în Domnul, şi vă comândăm prin scrisorile apostolice ca voi, sau doi, sau unul dintre voi, să cercetaţi pe prezisul Lazko şi poplul lui, prin voi sau prin altul sau alţi bărbaţi catolici credincioşi şi înţelepţi, şi dacă-l veţi afla că vrea tare, curat, simplu, cu umilinţă şi cu reverinţă să priimească credinţa catolică (şi dacă se va cere, să-i înduplecaţi spre aceasta prin învăţăturile şi predicile voastre şi să stăruiţi să se înduplece şi prin alţi bărbaţi catolici cunoscători de acea credinţă), după ce ei sau o parte dintre dânşii, care se va părea înţelepciunii voastre a fi mai folositoare, vor lepăda toată shisma şi vor priimi cu evlavie acea credinţă, şi o vor mărturisi după forma care o trimitem voă supt bula noastră, să scoateţi şi să liberaţi cu totul de-a pururea prezisul târg al Seretului şi toată ţeara prezisă sau ducatul Moldaviei de supt toată potestatea, dominiul, superioritatea şi comândul oridinariu şi eparhic şi de supt toată supunerea episcopală la prezisul episcop din Haliţia sau la vicariul episcopului şi al bisericii din Haliţia, şi la oricare altă biserică sau persoană bisericească, care ar pretinde că are verio potestate sau drept spiritual sau bisericesc în acel târg şi ţeară sau ducat, aşezând şi ordinând ca să fie supus în cele spirituale numai singur Sântului Scaun Apostolic, şi apoi să rădicaţi prezisul târg la rangul de cetate şi să-l decoraţi cu numele de cetate, şi să supuneţi acelei cetăţi, drept mitropolii, toată prezisa ţeară sau ducat al Moldaviei, în cât se ţine de mai sus-numitul duce, şi să însemnaţi marginile până unde se întinde acea eparhie; şi dacă va fi acolo o biserică cuviincioasă spre aceasta, să o faceţi biserică catedrală şi episcopală".

(9) Odoricus Raynaldus, sursa lui Micu, nu reproduce întregul document papal, şi astfel toate ediţiile care îl au la bază pe continuatorul lui Baronius circulă cu textul amputat (Bohuslav Balbin în *op. cit.*, FEJÉR, IX/4 şi FEJÉR, IX/7 şi desigur Micu, aici). Cele două ediţii moderne, THEINER 1859–1860 şi TĂUTU 1964 (iar după cel dintâi şi HURM., I/2), redau textul integral, pe baza regestelor Vaticanului, fiecare după original, fapt ilustrat de micile diferenţe dintre ei. Începutul omis de Raynaldus şi următorii săi este astfel (după TĂUTU 1964, ediţia ştiinţifică cea mai nouă): „Super caulem dominici, licet insuficientibus meritis, a Domino constituti, oves errantes ad eam reducere et custodire reductas ad eam, apostolicae solicitudinis studio, prout Nobis ex alto permittitur procuramus; et cum hoc per Nos ipsos propter locorum distantiam et ovium multitudinem nequimus efficere, viros idoneos in nostros ad id cooperatores assumimus illisque, cum expedit, gregis partem et loca propria deputamus, ut

tanto magis in eis custodiendis proficiant, quanto specialiorem curam super illis se noverint accepisse. Sane, […]" (În traducere: „Fiind rânduiţi de Domnul, deşi din prea puţine merite, peste staulul dumnezeieştii turme, ne îngrijim, după cum preaînalt ne este nouă îngăduit, ca să readucem în ea oile rătăcite şi cu râvnă apostolică să le păstrăm pe cele reînturnate. Însă, neputând face aceasta noi înşine, din cauza depărtării locurilor şi a mulţimii oilor, ne alăturăm bărbaţi potriviţi care să ne fie de ajutor întru aceasta şi le încredinţăm după cuviinţă părţi din turmă şi locuri proprii, ca să se străduiască a le păzi cu atât mai mult, cu cât sunt mai conştienţi că li s-a acordat o grijă deosebită asupra lor. Într-adevăr, […]"). Sfârşitul omis este mai lung (după aceeaşi ediţie): „Si vero non sit ibidem talis ecclesia, unam ecclesiam intra ipsum oppidum, in loco ad hoc congruo, et honesto, et alias apto, fieri seu fabricari decenti opere faciatis sub vocabulo beati Petri Apostoli vel alterius Sancti de quo iidem dux et populus contententur, dote competenti et substentatione sui praesuli per ipsum Laczkonem vel alios ipsi cathedrali ecclesiae primitus assignata huiusmodique ecclesiam consecretis, in ea canonicatus, preabendas, dignitates, personatus et officia ac Capitulum clericorum saecularium vel Religiosorum, prout vobis magis expedire videbitur, creetis et ordinetis, et hac vice duntaxat instituetis personas idoneas in eisdem ipsique personis huiusmodi canonicatus, praebendas, dignitates, personatus et officia cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, auctoritate apostolica conferatis et provideatis etiam de eisdem ac in eadem ecclesia edatis statuta rationabilia et honesta, et alia in ipsis ecclesia ac civitate et dioecesi, donec Antistitem habuerint consecratum, faciatis et constituatis, quae loci Ordinarius facere posset et quae pro salute animarum ac conservatione ac applicatione dictae fidei eidem vestrae discretioni utilia et expedientia videbuntur. Contradictores etc. Non obstante, si aliquibus communiter vel divisim a Sede Apostolica sit indultum, quod interdici, suspendi vel excomunicari non possint, per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum ad Montem Flasconem, nono calendas augusti, anno octavo". (În româneşte: „Iar în cazul când nu s-ar găsi acolo o asemenea biserică, străduiţi-vă să fie, adică să se zidească aşa cum se cade una corespunzătoare şi demnă în acel târg, cu hramul fericitului apostol Petru sau al altui sfânt, asupra căruia însuşi domnitorul şi poporul vor conveni, asigurându-i-se în prealabil acestei biserici catedrale dotaţie corespunzătoare, şi episcopului ei subzistenţă de către Laţcu sau de către alţii. Iar o asemenea biserică să o sfinţiţi şi să creaţi şi organizaţi în ea canonicate, prebende, demnităţi, prerogative şi servicii, precum şi capitlu din clerici seculari sau din călugări, după cum vi se va părea mai potrivit. Şi pe măsură ce veţi desemna persoanele corespunzătoare în acest sens, acordaţi-le acestor persoane, cu autoritatea apostolică, respectivele canonicate, prebende, demnităţi, prerogative şi servicii, dimpreună cu toate drepturile şi dotările lor şi vegheaţi asupra lor. Înzestraţi acea biserică cu reguli chibzuite şi cinstite şi, până când va fi consacrat un arhiereu, faceţi şi hotărâţi în acea biserică, în oraş şi în dieceză tot ceea ce poate face un episcop de drept şi ceea ce credeţi şi socotiţi a fi de lipsă şi salutar pentru mântuirea sufletelor şi pentru păstrarea amintitei credinţe. Iar cei ce se împotrivesc etc. fără a se lua în considerare dacă unora li s-a acordat de către Scaunul Apostolic, colectiv sau individual, scutirea de a fi interzişi, suspendaţi sau excomunicaţi, prin scrisori apostolice care nu fac deplină sau răspicată şi din cuvânt în cuvânt cuvenită menţiune despre asemenea scutire. Dat în Montefiasco, în ziua de 25 iulie, în al optulea an al pontificului nostru".

(10) Pasajul de la „Addit …" rezumă sfârşitul suprimat al scrisorii lui Urban V. Nu rezumă Micu, ci ia textul ca atare de la Odoricus Raynaldus, care arată astfel că a cunoscut textul întreg, dar că nu intenţionează să-l reproducă la capăt (RAYNALDUS 1747–1756, VII, p.

183). La fel ca Micu procedează şi Georgius Fejér (FEJÉR, IX/4, p. 248; FEJÉR, IX/7, p. 297). În româneşte, rezumatul: „Adaugă că în cazul când n-ar fi fost înălţată o biserică în târgul amintit, să se zidească una cu mare măiestrie şi să fie numită de hramul fericitului apostol Petru sau al altui sfânt, aşa cum vor crede de bine moldovenii. Să-l înduplece pe Laţcu ca să rânduiască preoţimea în ea şi să o înzestreze cu venituri din dări, necesare susţinerii cultului divin". Traducerea lui Micu nu respectă întocmai textul latin (vezi aici, supra, sfârşitul notei 9).

(11) Sfârşitul real al scrisorii (vezi aici, supra, nota anterioară), pe care Raynaldus îl reproduce cu cursive, iar după el şi Micu. „Dat în Montefiasco, 9 august anul VIII" [al păstoriei lui Urban V, respectiv 1370].

(12) „Aceste părţi au fost alipite respectivilor episcopi, întrucât Andrei din Cracovia, minorit împodobit cu ştiinţa scripturilor sfinte şi cu pietate, a fost făcut episcop al Moldovei. (Vezi tomul 8 al scrisorilor secrete, pagina 131)". Specificarea este de asemenea a lui Odoricus Raynaldus (RAYNALDUS 1747–1756, VII, p. 183), partea din paranteză fiind o simplă însemnare marginală a editorului. Andrei din Cracovia este *Andreas Jastrzebiec,* primul episcop catolic al Moldovei, cel mai important dintre minoriţii care au acţionat în 1370 şi după aceea pentru catolicizarea românilor. Era din familia nobilă de Jastrzebiec, confesorul reginei văduve Elisabeta a Ungariei, care trăia mai mult în Polonia, ca fiică a fostului rege Wladyslaw IV Lokietek (1305–1333). El a fost consacrat episcop de Siret la 9 martie 1371, în Cracovia, de către Florian Mokrski, episcopul de Cracovia, asistat de episcopii Derslaus Segnei Przeszked de Elaten (Aila) şi Nicolae Andrei Strenow de Syen (Siena). Se pare că n-a fost niciodată în eparhia sa, rămânând un personaj important al Bisericii Catolice Poloneze, dar având titlul şi fieful de episcop de Siret. La 12 martie 1386 este transferat ca episcop de Vilna, în Lituania. A murit în anul 1399. Despre el: DLUGOS 1711–1712, I, cartea X, col. 112; NIEMCZEWSKI 1872, p. 25; IORGA 1913, p. 19 [405]; AUNER 1913, passim; MOISESCU 1942, p. 77, nota 1 (aici şi bibliografia străină despre el).

(13) „Cam în acelaşi timp au fost trimişi minoriţii în Moldova ca misionari, după cum reiese din *Analele minoriţilor* a lui Lucas Wadding, la anul 1370, care dă următoarea bulă a papei Urban V". *Lucas Wadding (Hibernus),* 16 oct. 1588 – 18 nov. 1657, teolog catolic de origine irlandeză, îşi leagă numele de Peninsula Iberică (a studiat la Lisabona şi Coimbra şi a fost profesor la Salamanca), de unde îi parvine porecla de Hibernus (Iberul). Ajuns la Roma ulterior, a lucrat în Cancelaria papală, unde s-a documentat pentru marea sa operă dedicată Ordinului Minoriţilor. În această perioadă a refuzat, din modestie, titlul de cardinal, gest care i-a adus o popularitate enormă (era să fie beatificat îndată după moarte). Opera la care se referă Micu (folosită şi de Şincai) este monumentala culegere de acte şi documente *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco institutorum,* apărută în primă ediţie la Lyon şi Roma, în opt volume, între 1625 şi 1654. Culegerea duce faptele minoriţilor până la anul 1540. În secolul al XVIII-lea, un alt călugăr, Josephus Maria Fonseca, a început reeditarea colecţiei, la Roma, partea până la 1540 fiind cuprinsă în 16 volume (I-XVI, Roma, 1731–1736). Fonseca a început şi continuarea analelor, care între 1741 şi 1886 a cuprins anii 1541–1622, reprezentând volumele XVII-XXV ale ediţiei a doua. Între 1931 şi 1934, a reapărut la Quaracchi, în Italia, o ediţie modernă, anastatică, a variantei extinse de Fonseca şi urmaşii lui (WADDING 1931–1934), ediţie pe care am utilizat-o.

(14) Ediţii latine ale documentului: WADDING 1931–1934, VIII, p. 271 (textul folosit de Micu, probabil după ediţia a doua, de Roma); THEINER 1859–1860, II, p. 102-103; HURM., I/2, p. 163-164 (cu indicaţia că ar fi după regestele originale, în realitate, după Theiner, citând sursa după acesta; TĂUTU 1964, p. 347-348. **(a)**Toate ediţiile: „Melsak" (WADDING) sau

„Melsac” (THEINER – HURM., TĂUTU). [b]La TĂUTU, prescurtat: „O. FR.” [c]THEINER – HURM.: „excolendam”. [d]WADDING: „Russiae” (modernizat în ed. 1931–1984?), THEINER – HURM.: „Ruscie”. [e]THEINER – HURM.: „fide digno”. [f]THEINER, HURM., TĂUTU: „viginti quinque”. [g]Toate ediţiile: „cujus” („cuius”). Eroare la Micu? [h]THEINER – HURM.: „et literatura”. [i]Toate ediţiile: „propagatione”. Greşeală de neînţeles la Micu. [j]THEINER – HURM.: „octavo”.

[15] Documentul nu are până acum o ediţie românească. Traducerea: „Iubitului fiu Nicolaus de Melsak, călugăr din Ordinul fraţilor minoriţi. Socotind că trebuie să trimitem mulţi lucrători spre a îngriji bine via Domnului din părţile Rusiei, Lituaniei şi Valahiei, locuite de schismatici şi păgâni, dorim şi ne îngrijim cu solicitudine apostolică să-i convertim pe cei care sunt apţi şi pregătiţi pentru aceasta, cu ajutorul unor persoane ce se disting prin înţelepciune şi fidelitate. Încredinţaţi, aşadar, din mărturie sigură despre chibzuinţa şi credinţa ta, punând mai desăvârşită nădejde întru Domnul, îţi acordăm prin cuprinsul celor de faţă deplină putere să iei 25 de fraţi din Ordinul minoriţilor, al cărui călugăr eşti, pe care-i vei socoti potriviţi spre acest scop, prin viaţa, înţelepciunea şi învăţătura lor, şi despre care te vei putea informa de la alţi membri ai ordinului sau de la oricine altcineva, fie de orice naţionalitate sau din orice comunitate monahală, şi, alăturându-ţi-i, să-i duci sau să-i trimiţi pe acele meleaguri unde spui că ai trăit timp îndelungat. Iar aceşti fraţi, după ce vor fi fost aleşi şi acceptaţi de tine, vor porni spre aceste meleaguri şi vor rămâne acolo spre a lucra cu credinţă pentru răspândirea şi păstrarea credinţei catolice, fără a trebui să ceară aprobarea vreunuia dintre prelaţii sau superiorii lor, trecându-se chiar peste statutul ordinului pomenit sau peste orice altă opoziţie de orice fel. Dat în Montefiasco, 4 august anul al VIII-lea” (al păstoriei respectivului papă, adică 1370).

[16] Despre activitatea minoriţilor franciscani în Moldova pe vremea lui Laţcu, vezi AUNER 1913; MOISESCU 1942, p. 67-95.

[17] După precizarea lui Aloisiu Tăutu (TĂUTU 1966, p. 225, nota 6), numele acestui *Antonius* vine de la *Split* din Dalmaţia şi nu de la *Spoleto* din Italia, aşa cum s-ar putea crede la prima vedere.

[18] Ediţii latine: WADDING 1931–1934, VIII, p. 344 (textul folosit de Micu, probabil după ediţia a doua, de Roma): THEINER 1859–1860, II, p. 152-153; HURM., I/2, p. 217 (cu indicaţia că ar fi după regestele originale, în realitate, după Theiner, citând sursa după acesta); MIHALYI 1900, p. 72-73 (după Theiner, recunoscut); TĂUTU 1966, p. 224-225. [a]Ediţii: „Wlachorum” (la Micu modernizat). [b]Idem: „commorantes”. [c]Idem: „Carissimo” („carissimo” – WADDING). [d]Idem: „Ungarie”. [e]Idem: „Wlachorum”. [f]Idem: „Wlachones”. [g]Idem: „Ungarorum”. [h]Idem: „Wlachis”. [i]WADDING: „eorundem” (modernizare în ediţia 1931–1934?). [j]Ediţii: „Wlachos”. [k]Idem: „praedictam” (schimbare operată de Micu). [l]Idem: „praedictis” („praedictis” – THEINER, HURM. şi MIHALYI). [m]Idem: „et”. [n]THEINER – HURM. – MIHALYI: „Wlachorum”, WADDING: „Wlasconum”. [o]Ediţii: „praedictorum” – „praedictorum”. [p]Idem: „nobis”. [r]Idem: „autenticas litteras”. [s]Idem; după „curentis” e „nos”, omis de Micu în legătură cu schimbarea produsă prin înlocuirea lui „nobis” de mai sus cu „nos”. [ş]Idem: „Avinione”. [t]Prin „ut supra” (cum am arătat mai sus), Micu rezumă data documentului, existentă în ediţii: „tertio Idus octobris (III. Id. – THEINER, HURM. şi MIHALYI), anno quarto”.

[19] Documentul nu are o versiune românească. Şincai l-a cunoscut din relatarea lui Odoricus Raynaldus (RAYNALDUS 1747–1756, VII, p. 251 – ŞINCAI 1967–1969, I, p. 521), şi nu din colecţia lui Wadding, pe care însă o consultase. Textul în traducere românească:

„Ajungându-ne azi la cunoştinţă, dintr-o relatare sigură, că o parte din numeroasa naţiune a românilor trăitori lângă hotarele dinspre tătari ale Regatului Ungariei, care au ţinut înainte ritul şi schisma grecilor aşa cum covârşitoarea lor majoritate le mai ţin, prin grija ilustrului rege al Ungariei, preaiubitul nostru fiu întru Hristos Ludovic, au fost întorşi la adevărul sfintei credinţe catolice, precum şi că alţii încă s-ar mai converti din acea mare mulţime, cu sprijinul amintitului rege, dacă în ţinuturile acestor români s-ar ridica o biserică catedrală şi s-ar aşeza în fruntea ei un episcop, dat fiind că – după cum se spune – românii nu se mulţumesc doar cu slujbele preoţilor unguri, poruncim frăţiilor voastre printr-o altă scrisoarea să cercetaţi cu seriozitate acest lucru şi să ne informaţi în mod fidel, după cum se precizează mai pe larg în aceeaşi scrisoare. Şi fiindcă, după cum adaugă relatarea amintită, iubitul nostru fiu, fratele Antonius de Spoleto, călugăr din Ordinul fraţilor minoriţi, despre care se spune că ştie limba acestei naţiuni şi că în timpul misiunii respective i-a convertit pe mulţi dintre români, i-a botezat şi se zice că a adus mari roade pentru sufletele acestora prin predica sa, este suficient de priceput şi potrivit spre a-i converti şi pe ceilalţi români care nu s-au întors la credinţa amintită, dacă ar fi făcut episcop al mulţimii respective, noi poruncim frăţiilor voastre, în care avem deplină încredere întru Domnul, şi vă însărcinăm prin scrisoare apostolică să aveţi pe suflet a ne informa, în legătură cu cele anticipate, despre învăţătura, viaţa şi moravurile acestui frate Antonius, ca şi despre ale altora care ar putea fi şi mai de folos pentru această biserică, dacă s-ar întemeia, şi pentru convertirea românilor în cauză. Întrucât apreciem conştiinciozitatea voastră, străduiţi-vă să vă informaţi cu grijă şi căutaţi a ne împărtăşi şi pe noi despre cele aflate prin această informare, prin scrisorile voastre autentice care să cuprindă înşirarea informaţiilor. Dat în Avignon, ca mai sus” (adică la 13 octombrie, anul al IV-lea al păstoriei, respectiv 1374).

(20) În text există nota lui Micu (3), pe care la note nu o mai pune.

§ 4

Domniia lui Bogdan şi a lui Petru Muşat, şi a lui Roman, şi a lui Stefan, şi a lui Petru II, şi a lui Iuga

(1) Genealogia e dată după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 75), dar anii sunt stabiliţi de Micu. Şi una, şi alta sunt greşite: dimpotrivă, Laţcu „se crede” că a fost fiul lui Bogdan (GOROVEI 1973, p. 135), iar anii daţi de istoricul nostru corespund cu aproximaţie perioadei de domnie a lui Laţcu.

(2) Acum intră Micu în genealogia reală a domnilor Moldovei. Pentru reconstituirea domniei lui *Petru I Muşat* (domnia reală: cca 1374–1391), Micu s-a slujit, pe lângă Nicolae Costin, de cunoscutul pasaj al luptei dintre prinţii moldoveni Ştefan şi Petru, din *Polonia* lui Martin Cromer, (vezi CROMER 1589, p. 216).

(3) Micu mai povesteşte o dată lupta de la Plonini, pe care o rezumase succint în § anterior. Nu ştie că este vorba de aceeaşi luptă, din cauza izvoarelor diferite: acolo, Ian Dlugosz, aici, Martin Cromer (vezi, supra, § 3, nota 5). Data 1373 pentru lupta de la Plonini este calculată după criterii pe care încearcă să le explice în nota sa (1), infra.

(4) Jurământul omagial al lui Petru I Muşat din 1387, prestat la Lwow faţă de regele Vladislav Jagello şi soţia sa Hedviga, este considerat fapt pozitiv de către istoriografia noastră. Micu se foloseşte de codexul lui Mathias Dogiel (DOGIEL 1758, p. 597). Data exactă a tratatului este 26 septembrie 1387 (vezi textul tratatului la HURM., I/2, p. 295-296; COSTĂCHESCU 1932, I, p. 599-601). Samuil Micu dă dovadă de bun-simţ istoric, dând crezare necontestată lui Dogiel, care reproduce doar un extras din documentul de la 1387.

Marele contemporan, Gheorghe Şincai, cu firea sa pripită, pune în aceeaşi perioadă sub semnul unei zeflemitoare îndoieli veracitatea actului de supunere, azi cunoscut şi necontestat. Zice: „Mie mi-ar plăcea a vedea hrisoavele, ale cărora regestruri le aduce Doghiel, în original, pentru că nu cred eu să se fie supus Petru II [!] Muşat pre sine polonilor, precum nici următorii lui nu s-au supus vreodată, fără numai cât au făcut mai adeseori alleanţă cu polonii, cum voiu arăta la anii viitori. Iară alleanţa nu e supunere; aşadară se dovedeşte că polonii numai din fală deşartă amestecă alleanţa cu supunerea, precum dintru aceaiaş fală amestecă şi titulii domnilor româneşti cu palatinii lor ...” (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 536-537). Din aceeaşi dorinţă de a demonstra măreţia trecutului naţional respinge ulterior şi August Treboniu Laurian adevărul actelor de la 1387, pe care le consideră „plăsmuiri favoritoare pentru poloni” („M.I.D.”, I, 1945, p. 328). Mai ponderatul Micu, în respectul său adeseori necritic faţă de izvoarele folosite, se dovedeşte aici mai inspirat. „Jurământul boiarilor” este obiectul unui document aparte, semnat de starostele Jula, vornicul Drăgoi, Stanciul şi Stanislav (HURM., I/2, p. 297; COSTĂCHESCU 1932, II, p. 601-603).

(5) Cei 16 ani ai lui Petru I sunt daţi mai întâi de Ureche, iar după el de Nicolae Costin, sursa reală a lui Micu (COSTIN 1976, p. 75).

(6) C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, amendând cronologia tradiţională, consideră data morţii lui Petru I ca fiind „începutul anului 1392” (GIURESCU 1974–1976, II, p. 43).

(7) Domnia lui *Roman I* se situează cu aproximaţie între 1391 și 1394. Anul 1389 rezultă din calculul lui Micu, socotind cei 16 ani de domnie ai lui Petru I între 1372 sau 1373 şi 1389.

(8) Dosoftei mitropolitul, în acelaşi poem cronologic din fruntea *Parimiilor* de la 1683, îi dedică lui Roman şase versuri („Stătut-au după-acesta [Petru I – n.n.] luminatî roadî / Stăpân Ţărâi Moldovei domnul Roman Vodî. /Acesta ce să scrie-ntr-a ţărâi urme / Mare samodrăjaveţ şi-i bunî ferice. / C-au stăpânitu-şi ţara din plai până-n mare / Lăsat-au şi scaun putearnic şi tare”. Marginal: „6900 văleatul era atunci”. Micu se referă la Dosoftei pentru că cunoştea *Parimiile* acestuia. Anul 6900 = 1392 este pomenit însă şi de Nicolae Costin, care scrie că „… era anii de la zidirea lumii 6900, precum se află în uricile den dzilele lui Roman-Vodă” (COSTIN 1976, p. 75). Acesta a „văzut” documentele de la Roman I, şi nu Dosoftei, dar Micu încurcă aici sursele. Există dovezi pozitive despre cunoaşterea de către Nicolae Costin a „uricilor” lui Roman I (vezi D.R.H./A, I, p. 5).

(9) Informaţie luată de la acelaşi Mathias Dogiel, care pentru anul 1393 dă următorul regest: „Juramentum fidelitatis Vladislao Regi, regnoque Poloniae a Romano palatino Moldaviae, et Consiliarius eius praestitum” (DOGIEL 1758, p. 599). În româneşte: „Jurământul de fidelitate către Vladislav, regele Poloniei, prestat de Roman, domnul Moldovei, şi consilierul său”. Şincai are aceeaşi atitudine de îndoială şi despre acest jurământ: „numai pagubă că diplomatul acesta au fost scris româneşte, şi Doghiel n-au ştiut limba aceasta, precum el însuş mărturiseşte” (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 550). În realitate, Dogiel spune că erau scrise în româneşte (scriptae sunt lingua Valachica) despre toate jurămintele (literae homagiales) domnilor moldoveni, într-o notă la regestul jurământului lui Petru I din 1387 (DOGIEL 1758, p. 597). Dar şi acest jurământ se vede a fi o realitate: închinarea a avut loc la Suceava, în ziua de 5 ianuarie 1393 (textul, slavon şi românesc, la COSTĂCHESCU 1932, II, p. 607-609).

(10) *Ştefan I,* nepotul de soră al lui Roman, a domnit între 1394 și 1399. Micu se informează despre jurământul lui Ştefan I din acelaşi Mathias Dogiel, care sub anul 1395 al capitolului *Moldavia et Valachia* regestează: „Homagium, et fidelitatis juramentum Stephani palatini Moldaviae Vladislao Regi, et Regno Poloniae praestitum” (Omagiul şi jurământul de

fidelitate prestat de Ştefan, domnul Moldovei, către regele Vladislav şi către Regatul Poloniei). Vezi DOGIEL 1758, p. 600. Jurământul a avut loc la Suceava în ziua de 6 ianuarie 1395. Textul este cunoscut astăzi şi are o ediţie ştiinţifică (COSTĂCHESCU 1932, II, p. 611-615).

(11) Informaţia despre conflict este de la Antonius Bonfinius (BONFINIUS 1690, p. 267-268) şi se referă la un fapt real, petrecut chiar în perioada semnării jurământului de la Suceava, 3 ianuarie – 12 februarie 1395. Felul confuz în care expune Micu acest conflict este din cauza lui Bonfinius, care nu pomeneşte de Moldova, ci de „Transalpina regione", prin care scriitorul nostru înţelege, după exprimarea medievală, Ţara Românească. Acelaşi vorbeşte mereu de „valahi" şi „Valahia", Micu neînţelegând însă limbajul italianului, care cunoştea originea şi esenţa comună a românilor, raportându-se la ei nediferenţiat, sub numele de *Valachi*. Atitudinea derutată a lui Micu este sporită de Nicolae Costin, sursa-pilot a istoricului ardelean, care, cu toate întrebările critice pe care şi le pune, nu distinge nici el până la urmă, conchizând că lupta a avut loc în Ţara Românească (COSTIN 1976, p. 81-82). Încurcătura lui Costin porneşte de la afirmaţia lui Bonfinius că Ştefan a domnit peste ambele Valahii (*Utrique tempestate illa Valachiae Stephanus praeerat, quem Vaivodam dicunt*). Micu nici măcar nu-şi pune întrebări, ci simplifică demersul lui Costin – superior în orice caz – la ceea ce este relatarea de faţă. Istoriografia critică a clarificat că este vorba de o expediţie în Moldova, şi nu în Ţara Românească (aşa cum crede Micu), după numele voievodului implicat: Stephanus. Izvoarele interne confirmă realitatea acestei expediţii, aducând şi revelaţia că Sigismund a fost cel bătut, la Ghindăoani, în apropierea Neamţului (Hindău, după numele vechi, „na Hindovja"), şi nu Ştefan. Procedeul răstălmăcirii este curent la Bonfinius, şi deci dubla informaţie din *Letopiseţul de la Putna* şi de pe piatra sepulcrală a lui Ştefan, în afara oricărei îndoieli. Se pare că pierderile suferite de armata lui Sigismund, condusă de István Kanizsai, au fost considerabile (GIURESCU 1974–1976, p. 46-47). Vezi, despre eveniment, MANOLESCU 1966 şi XENOPOL 1985, p. 150, nota [37].

(12) A domnit în realitate cinci ani.

(13) Genealogie redată după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 83) care nu corespunde realităţii. Petru cel pomenit aici a domnit înaintea lui Ştefan (vezi, supra, nota 2), iar Petru II, anunţat în titlul paragrafului, va domni mult mai târziu (1447–1449). *Iuga-Vodă* a domnit, după ultimele cercetări, de la o dată începând după 2 iulie 1398 şi până la o dată înainte de 23 aprilie 1400. Acest nou punct de vedere postulează faptul că a început să domnească pe când Ştefan I se afla în viaţă (D.R.H./A, I, p. 9; XENOPOL 1985, p. 152, nota [41]). El este fiul lui Giurgiu, „voievodul valah" alungat din ţară în urma unei răscoale şi fugit în Galiţia la 1377 (CIHODARU 1968, p. 24-26). Voievod misterios şi controversat, Iuga a interesat mai mulţi autori, identitatea lui provocând o celebră polemică între Xenopol şi Dimitrie Onciul, în anii 1885–1886 (rezumatul ei, la XENOPOL 1985, p. 152, nota [42]). S-au mai ocupat de el: Nicolae Iorga, Mihai Costăchescu, C. Kogălniceanu, G. Duzinchevici, D. P. Bogdan, Leon Şimanschi şi Ştefan Gorovei, în lucrări ale căror titluri vezi-le la XENOPOL 1985, p. 152, nota [43]. Că „l-au luoat Mircea-Vodă la sine" pare să fie adevărat, căci, în afară de linia cronicarilor, faptul este menţionat şi în *Letopiseţul de la Bistriţa*.

(14) După aprecierea istoricilor, această calitate de ctitor a lui Iuga „n-are nici un temei" (GIURESCU 1974–1976, II, p. 48), deoarece a domnit doar câteva luni pline de nesiguranţă. Micu ia informaţia de la Nicolae Costin, de fapt, pe care îl ia drept tatăl său, „Miron logofătul", personaj legendar pentru generaţia Şcolii Ardelene. Realizând una dintre cele mai bune copii ale letopiseţului lui Nicolae Costin (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 576; cf. şi RADU 1920, p. 5 şi tom. II al lucrării de faţă, Partea a cincea, § 2, nota 1),

Samuil Micu era convins că a copiat scrierea acelui „Constans Miron”, atât de căutat de el şi de generaţia sa. Copia este intitulată *Istoria şi hronica Ţării Moldovei culease şi scrise mai întâi de Constantin Miron logofătul la anul 1708 ...*; o altă copie românească, tot aşa, dar cu litere latine, păstrată între documentele lui Gheorghe Şincai, poartă titlul în latineşte: *Cosntantis Miron logothetae Principatus Moldaviae chronica* (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 547, f. 46r-98v).

(15) „Martin Cromer din Warmia în lucrarea sa *De origine et rebus gestis Polonorum*, cartea a 12-a”. Despre Martin Cromer vezi tomul II al acestei lucrări, Partea a cincea, § 10, nota 19.

(16) Este vorba de lupta de la Plonini (vezi, supra, § 3, nota 5, şi aici, supra, nota 3). Martin Cromer este o sursă sigură a lui Micu. Istoricul polonez povesteşte această luptă din codrii Moldovei de nord amplificând naraţiunea lui Dlugosz (vezi comparativ DLUGOS 1711–1712, I, p. 1122-1124 şi CROMER 1589, p. 213-215).

(17) *Stanislaw Sarnicki*, 1532–1597, istoric polonez, autorul unei importante opere care interesează şi trecutul românilor: *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Litvanorum libri VIII*, tipărită mai întâi la Cracovia în 1587.

(18) Cu un paragraf în amonte, Micu plasează corect această luptă pe timpul domniei lui Laţcu. Aici însă nu ştie că este una şi aceeaşi cu cea de la Plonini şi ca atare îi caută un nou autor în persoana lui Ştefan I. Vezi, supra, § 3, nota 5, şi aici, supra, nota 3. Problema Ploninilor e recapitulată amănunţit de Nicolae Stoicescu la XENOPOL 1985, p. 150-152, nota [39].

(19) Este un pasaj copiat *ad litteram* din Mathias Dogiel (DOGIEL 1758, p. 597), pasajul cu care polonezul îşi începe capitolul despre *Moldavia et Valachia*. Traducerea introducerii lui Micu: „La Mathias Dogiel, cleric al şcolilor piariste regeşti, în *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae*, la anul 1387, aşa scrie”. Urmează apoi un regest şi nota (a) la acest regest: „Anul 1387, ziua aducerii moaştelor Sfântului Stanislav. Cărţile în care se consemnează supunerea şi omagiul de credinţă ce l-a prestat Petru, domnul Moldovei, cu poporul său, regelui Vladislav, reginei, urmaşilor lor şi Regatului Poloniei, prin jurământul său pe care l-a făcut după obiceiul Bisericii Răsăritului, sărutând semnul vieţii [crucea – n.n.] din mâinile lui Ciprian, mitropolitul Kievului”. Nota (a) a lui Dogiel: „Cărţile de credinţă ale domnilor Moldovei sunt scrise în limba română, pe care nu o cunoaşte nimeni în Cracovia. Şi fiindcă în arhivele statului m-am lovit de exemplarele originale ale acestor documente, se dă aici numai transcrierea rezumată a acestora, care se găseşte în regestele existente în aceeaşi arhivă”.

(20) BONFINIUS 1690, p. 267-268.

§ 5
Domniia lui Alexandru-Vodă cel Bun, 1401

(1) *Alexandru cel Bun* a urcat pe tron, după ultimele cercetări, la 23 aprilie 1399 (CIHODARU 1984, p. 54) şi a domnit până la 1 ianuarie 1432. Scrieri mai importante despre el: PANAITESCU 1932; DIACONESCU 1968; DIACONESCU + MATEI 1979; CIHODARU 1984. Bibliografia despre acest domnitor este analizată de Nicolae Stoicescu la XENOPOL 1985, p. 153, nota [48], iar exhaustiv la CIHODARU 1984, p. 283-297. Anul lui Micu rezultă din 6900 (= 1401) al lui Nicolae Costin, care corectează anul lui Ureche (6907 = 1399), deşi, iată, în perspectiva noilor cercetări, se arată a fi corect, cu o diferenţă de două zile (25 aprilie, la Ureche – 23 aprilie, după CIHODARU 1984, p. 54).

(2) Mănăstirea Moldoviţa a fost zidită chiar la începutul domniei, încât la 31 octombrie 1402 o dăruieşte de pe acum cu două mori în târgul Baia (COSTĂCHESCU 1932, I, p. 45-46; D.R.H./A, I, p. 23-25). În 1407 exista şi lăcaşul, mai important, de la Bistriţa, pe care la 7 ianuarie domnitorul îl pune sub ascultarea monahului Domenţian (COSTĂCHESCU 1932, I, p. 52-55; D.R.H./A, I, p. 29-30).

(3) Moaştele Sfântului Ioan cel Nou au fost aduse de la Cetatea Albă la Suceava în momentul mutării episcopului Iosif din prima în a doua reşedinţă. S-a petrecut la 26 iulie 1401 şi corespunde cu înfiinţarea Episcopiei de Suceava (IORGA 1929–1930, I, p. 51-53).

(4) Primul ierarh numit propriu „al Moldovlahiei" a fost Iosif (26 iulie 1401 – după 1407).

(5) Episcopia de Rădăuţi a luat fiinţă între 1401–1407, subordonată mitropoliei din Suceava, iar cea de Roman, după 1408 şi înainte de 1413 (GONŢA 1958; PORCESCU 1964, p. 8-13; CIHODARU 1984, p. 188-189).

(6) Vezi o excelentă analiză a instituţiei dregătorilor sub Alexandru cel Bun, cu numele boierilor, la CIHODARU 1984, p. 150-170.

(7) Povestea acestui „Roman-Vodă", despre care Nicolae Costin spune că „la alte letopiseţă a ţării scris nu aflu", Micu o combină cu un regest din Mathias Dogiel, după ce urmase până aici firul naraţiunii aceluiaşi Costin. „Roman Petrilovitz", cum îl numeşte cronicarul polon Matei Stryjkowski, era un fiu al lui Petru I, care în 1398 a vrut să-l răstoarne pe Ştefan I. Pentru a nu tulbura relaţiile dintre Polonia şi Moldova, el este arestat de Swidrigaillo, fratele regelui Vladislav Iagello şi guvernatorul Podoliei, şi închis. A fost eliberat la stăruinţa fratelui său Ivaşcu (vezi, despre el, CIHODARU 1968, p. 30; CIHODARU 1984, p. 45, 66). Dogiel pomeneşte de intervenţia lui „Iwasko", „pro Romano fratre suo" (în favoarea fratelui său Roman), iar la poziţia următoare regestează: „Idem Vladislao regi, et Vitoldo duci fidelitatem, si dominatum paternum recuperaverit, promittit, condonatque regi, et Regno Terram Sepinensem iuxta suos limites, et pecuniam, quam regio mutuo dederat, remittit" (Acelaşi promite că, dacă îşi va redobândi domnia tatălui său, va fi vasalul regelui Vladislav şi al ducelui Vitold, donând regelui şi Regatului [Poloniei] Ţara Şipinţilor între vechile ei hotare, şi că va renunţa la banii pe care i-a împrumutat anterior regelui). Acest „Idem" Micu îl interpretează ca fiind Roman cel închis, în vreme ce alăturarea regestelor lui Dogiel (DOGIEL 1758, p. 600) dă de înţeles că este mai degrabă „Iwasko". Împrumutul în cauză fusese acordat de Petru I şi a fost negociat şi de alţi domnitori, între care chiar Ștefan I, la 1395 (CIHODARU 1984, p. 47-48). Ţara Şipinţilor (Şepeniţului, la unii autori) a fost dată polonezilor nu de „Roman Petrilovitz", ci de Iuga-Vodă, ca preţ al ajutorului la luarea domniei (CIHODARU 1984, p. 66). Alexandru cel Bun va readuce acest pământ românesc sub stăpânirea sa.

(8) Bunele relaţii ale lui Alexandru cu polonezii, repetatele tratate de supunere sunt cunoscute (vezi o sinteză la GIURESCU 1974–1976, II, p. 95-97). Micu pretinde a cunoaşte [vezi aici, infra, nota lui (2), a noastră 9] tratate de acest fel din 1402, 1404, 1407, 1419, 1421, 1433. Este interpretarea proprie a regestelor din DOGIEL 1758, p. 600-601, dintre care primele cinci se referă într-adevăr la Alexandru, dar ultimul, din 1433, la Iliaş („Helia"), succesorul. Cercetarea pertinentă a problemei, la CIOBANU 1985, p. 28-46.

(9) Nararea bătăliei de la Marienburg (Malborg) din 1422 este după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 85), completat cu DLUGOS 1711–1712, I, col. 461-462 din a doua numerotare. Micu nu-şi face însă trimiterea, nota (3) a sa rămânând nerezolvată. Există o asemănare până aproape de identitate între Dlugosz, compilatorul său, Martin Cromer, Grigore Ureche şi Nicolae Costin în povestirea episodului celor 400 de călăreţi ai lui Alexandru cel Bun, fapt care probează nu doar veracitatea faptelor, ci şi filiaţia istoriografică. „Cruţigherii"

(cruciaţii, în pronunţie germană; Nicolae Costin le zice „crijeci”) erau cavalerii teutoni, cu care polonezii purtau în 1422 cel de al doilea război. Cât despre Pocuţia şi despre oraşele Colomeea şi Sniatyn, vezi la CIHODARU 1984, p. 262 o încercare de a dovedi că ele au trecut în realitate în posesiunea lui Alexandru cel Bun. Despre ansamblul problemei, vezi PANAITESCU 1960.

(10) Citat din Xenopol: „Nu se poate explica ce motive au putut împinge pe Alexandru, către sfârşitul domniei, a se depărta de credinţa păstrată timp de 30 de ani regelui Poloniei şi a-i declara război, unindu-se cu Svidrigel, ducele Lituaniei, care se răsculase împotriva lui Vladislav” (XENOPOL 1985, p. 135). Răspunsul istoricilor contemporani ar fi că Alexandru „voia să plătească lui Vladislav Jagello clauzele umilitoare ale tratatului de la Lublin” din 15 martie 1412, care stipula împărţirea Moldovei între Polonia şi Ungaria, dacă Alexandru nu va fi fidel politicii antiotomane (GIURESCU 1974–1976, II, p. 98). Conflictul dintre Vladislav Jagello şi fratele său Swidrigaillo a izbucnit în vara anului 1431 şi s-a încheiat prin armistiţiul cerut de Polonia la 26 august. Istoricii noştri pun sub semnul îndoielii faptul că oştile lui Alexandru cel Bun ar fi fost bătute în Polonia, cum scrie Jan Dlugosz, susţinând, dimpotrivă, o înaintare victorioasă a acestora până la Lwow (GIURESCU 1974–1976, II, p. 100; CIHODARU 1984, p. 270; cf. şi CIOBANU 1985, p. 43-46). Sursa lui Micu este acelaşi Nicolae Costin, care rezumă faptele după Martin Cromer şi Mathias Stryjkowski.

(11) A domnit, după părerile mai noi, 34 de ani. Afirmaţia că ar fi murit „de voie rea” e de la Nicolae Costin: „den voe rea au murit” (COSTIN 1976, p. 91).

(12) DOGIEL 1758, p. 600. Vezi comentariul şi traducerea, supra, nota 7.

(13) Scriitorul citat este *Mathias (Maciej) Stryjkowski* (1547 – după 1582), autorul primei mari lucrări lituaniene de istorie: *Kronika Polska, Litewska, Żmódska i wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siewerskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgórskiej, Podlaskiej i.t.d. ..., która przedtem nigdy światła nie widziała* (care nu a mai văzut niciodată lumina până acum), apărută la Königsberg în 1582. Reeditată în două volume la Varşovia, în 1786, şi, tot acolo, în 1846, de asemenea în două volume. Micu nu l-a cunoscut în realitate pe Stryjkowski, ci l-a văzut citat la Nicolae Costin, după care şi-a confecţionat nota, însă greşit, căci iată ce scrie acesta: „Scrie Cromver, istoricul leşesc, în cartea sa XX, şi Stricovschii cartea XVI …” (COSTIN 1976, p. 91).

§ 6
Domniia lui Iliieşiu-Vodă, 1433, şi a lui Stefan-Vodă

(1) În realitate, Alexandru cel Bun a avut trei soţii: pe *Ana (Neacşa)*, mama viitorului domn Iliaş, *Ringaila* (*Ringala*; numele creştinat: *Maria*) şi „*Marina*, fiica lui Marin”, o fată de boier moldovean. De la ţiitoarea Stanca l-a avut ca fiu nelegitim pe Ştefan, recunoscut apoi de domnitor şi care va intra în competiţie pentru domnie cu Iliaş.

(2) *Iliaş*, după ce fusese coregent în timpul vieţii tatălui său, a domnit între 1 ianuarie 1432 – înainte de 3 noiembrie 1433.

(3) La Nicolae Costin, sursa lui Micu, localitatea apare ca *Lolani*.

(4) Lupta de la Loloni a avut loc la sfârşitul lui octombrie – începutul lui noiembrie 1433. Ştefan a fost sprijinit de Alexandru Aldea al Ţării Româneşti.

(5) *Ştefan II*, noul voievod, a domnit din noiembrie 1433 până în august (înainte de 26) 1435. Despre luptele pentru domnie după moartea lui Alexandru cel Bun (1433–1457), vezi ŞIMANSCHI 1970. Cf. şi bibliografia furnizată de Nicolae Stoicescu la XENOPOL 1985, p. 156, nota [75].

(6) Aventura lui Iliaş este recepţionată de la Nicolae Costin, de unde traduce şi cuvântul „recepospolita" prin „republică". A cunoscut însă şi regestul lui Dogiel de la 3 iunie 1433 (DOGIEL 1758, p. 601): „Literae quibus continetur homagium Vladislao regi, et Regno Poloniae ab Helia palatino Moldaviae praestitum. Die 3 Junii". (Cărţile ce conţin omagiul prestat de Iliaş, domnul Moldovei, regelui Vladislav şi Regatului Poloniei).

(7) Ortografiere neaşteptată a numelui lui Swidrigaillo, scris de vechii noştri autori Svidrighel sau Svidrigel. Ce „au vătămat" Alexandru cel Bun înaintea morţii, vezi § 5, aici, supra, şi nota 10, la acelaşi.

(8) Iliaş a fugit din domiciliul său forţat de la Sieradz, după moartea bătrânului Vladislav Iagello (31 martie 1434). Între cei doi fraţi au avut de fapt loc trei lupte: la Dărmăneşti, Podagra şi Pipereşti, după 8 mai 1435 şi înaintea datei de 26 august, când cei doi fraţi se împacă.

(9) Istoricii noştri consideră că izolarea lui Iliaş la Sieradz a avut loc înaintea luptei de la Dărmăneşti, odată cu acordarea tronului lui Ştefan (GIURESCU 1974–1976, II, p. 133).

(10) Informaţia, dobândită de la Nicolae Costin, se dovedeşte a fi exactă: la 13 ianuarie 1434, Ştefan II întăreşte la Suceava jurămintele predecesorilor faţă de regii Poloniei şi făgăduieşte că va veni el însuşi să se închine. Tot acolo şi tot atunci jură credinţă şi boierii lui Ştefan (documentele la COSTĂCHESCU 1932, II, p. 663-667).

(11) Izvorul despre isprava lui Ştefan de la „Branlav" (Breslau) este Cromer, care prelucrează mai vechea relatare a lui Dlugosz (DLUGOS 1711–1712, I, col. 640-642; CROMER 1589, p. 310-311). Dar se pare că Micu n-a luat informaţia de la cei doi, în ciuda notei sale (2) de mai jos, ci de la Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 93). Şincai, în schimb, a cunoscut şi a tradus textele polonezilor despre Ştefan II şi Vladislav Iagello (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 588-591).

(12) Această moarte a bătrânului Iagellon pe când îl aştepta la Grodec (nu Brodin, cum latinizează Micu) o întâlnim la Nicolae Costin, de unde o folosesc Şincai (mărturisit) şi Micu (nemărturisit).

(13) Mai jos, nota sa (3), Micu trimite la lucrarea lui Mathias Stryjkowski (supra, § 5, nota 14), la care trimite şi Şincai în *Hronica* sa (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 593, nota 3). Se pare însă că nici unul dintre ardeleni nu l-a văzut pe Stryjkowski, ci au luat precizarea lui Nicolae Costin: „Scrie Stricovschii la istoria sa, carte XVI, zaci. I, precum la coronaţia acestui craiu să fie fost şi oamenii lui Ştefan-Vodă" (COSTIN 1976, p. 93) şi au făcut din ea notă.

(14) Luptele de la Podagra şi Pipereşti trebuie comasate cu cea de la Dărmăneşti, în acelaşi interval de timp (vezi aici, supra, nota 8).

(15) Domnia comună a lui *Iliaş* şi *Ştefan II* s-a desfăşurat între aug. 1435 – dec. 1442. După opinii mai noi însă, pendularea celor doi fraţi ar avea o altă cronologie: *Iliaş* (1 ian. 1432 – sept. 1433), *Ştefan* (oct. 1433 – 5 aug. 1435), *Iliaş* din nou (5 aug. 1435 – 8 mart. 1436), *Iliaş* şi *Ştefan*, împreună, 8 mart. 1436 – după 1 aug. 1442 (ŞIMANSCHI 1970, p. 80). Punctul de vedere este preluat de Nicolae Stoicescu în XENOPOL 1985, p. 157, nota [82].

(16) Aproape textual după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 94), deşi, mai jos, în nota sa (5), va susţine că e după Cromer şi Stryjkowscki.

(17)Aceeaşi poveste, după cum arată nota lui (6). În ordine, gesturile de supunere ale celor doi domni moldoveni au avut loc astfel: la Lwow, în ziua de 19 septembrie 1436, al lui Iliaş şi al boierilor săi (COSTĂCHESCU 1932, II, p. 697-705), şi la Bârlad, în ziua de 25 septembrie 1439, al lui Ştefan I, dar acesta sub forma unei alianţe, departe de concesiile teritoriale făcute de Iliaş (COSTĂCHESCU 1932, II, p. 714-715). Vezi GIURESCU 1974–1976, II, p. 134. Cifrele

nu există în documentele originale, ci sunt luate de la Nicolae Costin, tributar la rândul său lui Cromer (CROMER 1589, p. 317 – COSTIN 1976, p. 94).

(18) Atacul tătar s-a petrecut în iarna 1439–1440.

(19) Finalul tragic al domniei celor doi fraţi are două episoade: a) orbirea lui Iliaş de către Ştefan, în septembrie 1442 (şi nu la 29 mai 1444, cum spune *Letopiseţul de la Bistriţa*; opţiunea, la GIURESCU 1974–1976, II, p. 134) şi b) decapitarea lui Ştefan de către Roman, fiul lui Iliaş, la 13 iulie 1347. Anul 1444 pentru orbirea lui Iliaş figurează şi la Nicoale Costin (probabil după însemnarea bistriţeană, pe care o fi cunoscut-o), dar cei cinci ani de la eveniment şi până la sfârşitul lui Ştefan II nu rezultă logic, dacă această dată rămâne în vigoare şi se acreditează anul 1347 pentru moartea lui Ştefan. Rămâne 1342 ca dată verosimilă pentru sfârşitul coregenţei fraţilor în acest chip monstruos.

(20) Bun cunoscător al istoriei bisericeşti, el însuşi exeget al soboarelor „a toată lumea", Samuil Micu corectează aici o informaţie a lui Nicolae Costin, după care Conciliul de la Florenţa ar fi avut loc „în anul de la zidirea lumii 6940 (= 1432), în dzilele lui Alexandru-Vodă" (COSTIN 1976, p. 84).

(21) DOGIEL 1758, p. 601. Vezi, supra, nota 6.

(22) Vezi, supra, nota 11.

(23) Supra, nota 13.

(24) „Vezi Mathias Dogiel în *Codex diplomaticus Regni Poloniae,* la anul 1435". DOGIEL 1758, p. 601: „Homagium Heliae palatini Moldaviae regi, et Regno Poloniae praestitum" (Omagiul palatinului Elia [= Iliaş], care l-a făcut craiului şi crămiei Poloniei. Traducere din ŞINCAI 1867–1969, I, p. 594).

(25) Supra, nota 16.

(26) Idem, nota 17.

§ 7
Domniia lui Roman II şi a lui Pătru III Vodă, 1445

(1) Anul 1445 pentru începutul domniei celor doi în Moldova nu este corect, căci Ştefan II a fost ucis la 13 iulie 1447. Cronologia tradiţională cunoaşte următoarea periodizare a domniilor celor doi: *Petru III* şi *Roman II*, împreună, între 13 iul. – după 15 sept. 1447; *Roman II*, singur, din sept. (după 15) 1447 – 23 febr. 1448; *Petru III*, singur, între 23 febr. 1448 – mart. (înainte de 23) 1449 (vezi D.I.R. introd., I, p. 486).

(2) Comprimare maximă a aventurii acestei domnii „asociate" a celor doi veri (Nicolae Stoicescu afirmă că au fost fraţi, cf. XENOPOL 1985, p. 157, nota [86]). Petru III era cumnat cu Iancu de Hunedoara, pe a cărui soră bătrână de 50 de ani o ţinea ca soţie din raţiuni politice. Vezi, despre obscura perioadă a celor doi, la XENOPOL 1985, p. 139-141; GIURESCU 1974–1976, II, p. 136 (unde se afirmă că Roman II nu a murit otrăvit de Petru III, ci de boierii săi, la 2 iulie 1448).

(3) În lungul pasaj de la „… ci după ce au înţeles că Roman au murit", Micu reproduce cu prelucrare sumară textul lui Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 99-100), conţinând şi elemente care nu ţin de istoria Moldovei. Ceea ce interesează este jurământul de fidelitate al lui Petru III, după dispariţia rivalului său, jurământ consemnat în regestele lui Mathias Dogiel la anul 1448, sub forma a două rezumate: „Consiliari, et nobiles Moldaviae cum Petro palatino juramentum fidelitatis apud Chocinum praestant Casimiro regi, et Regno Poloniae, etiam pro absentibus, et posteris, etiam si palatini eorum fidem mutarent. („Consilierii şi nobilii Moldovei cu Petru

palatinul, la Hotin, joară craiului Cazimir şi crăimei Poloniei şi pentru cei ce nu era de faţă şi moştenii lor, tocma de ş-ar şi muta palatinii lor credinţa sa" – traducere, la ŞINCAI 1967–1969, II, p. 25) şi: „Petrus palatinus Moldaviae juramento interposito promittit se fidelem fore Casimiro regi, et Regno Poloniae" („Petru, palatinul Moldovei, cu jurământ făgăduieşte că va fi credincios craiului Cazimir şi crăimei Poloniei" – traducere, *ibidem*). Sursa fundamentală a avatarurilor moldo-polone sub cei doi veri rivali este opera lui Dlugosz (DLUGOS 1711–1712, II, col. 43-44), cu prescurtare la Cromer (CROMER 1589, p. 337). Din cei doi, poate doar din al doilea, s-a inspirat Nicolae Costin, sursă aici necontrolată a lui Micu, în vreme ce Şincai îşi rezumă anul 1448, traducând efectiv din cei doi (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 23-25).

(4) Afirmaţie a lui Micu, al cărei temei nu-l cunoaştem. Iată ce scrie Nicolae Costin în aceeaşi problemă: „Iară Pătru-Vodă, după ce au dat cetatea Chiliei ungurilor [în realitate, la mâna lui Iancu de Hunedoara – n.n.], cum scrie letopiseţul ţărâi noastre, au mai domnit un an şi au murit; iară câţi ani au domnit peste tot nu scrie" (COSTIN 1976, p. 100). Greu de înţeles de ce îl excedează Micu aici pe cronicarul său favorit. Nicolae Stoicescu afirmă că Petru III a domnit până în noiembrie 1448 (nu martie 1449, cum este tradiţia listei voievozilor români; vezi, supra, nota 1).

(5) Acest Ştefan, pe care îl întâlnim la Nicolae Costin, se pare că nu este o realitate a trecutului Moldovei. Istoriografia îi ignoră existenţa.

(6) Nicolae Costin: „Apoi au domnit Ciubăr-Vodă doaă luni". „Ciubăr-Vodă" este generalul ungur *Csupor de Monoszló*, care l-a scos pe Petru III din domnie în numele lui Iancu de Hunedoara (XENOPOL 1985, p. 142, 158 nota [92]). În legătură cu acest personaj pasager interesează doar tendinţa lui Nicolae Iorga de a-l face român, identificându-l cu un postelnic Ciopel, de la 1451. Se observă însă şi în prezent tendinţa de a nu accepta soluţia raţională a lui Xenopol, declarându-se că „Domnia însăşi, cât şi numele lui Ciubăr-Vodă constituie încă o problemă pentru istoriografia românească" (GIURESCU 1974–1976, II, p. 137) sau Nicolae Stoicescu: „Problema enigmaticului Ciubăr-Vodă nu a fost încă rezolvată de istoriografia noastră" (XENOPOL 1985, p. 158, nota [92]). În realitate, „enigma" a fost rezolvată de Francisc Pall în 1963, prin excluderea posibilităţii ca Ciubăr să fi fost român (PALL 1963, p. 1063-1064).

§ 8
Domniia lui Bogdan-Vodă, carele să numea feciorul lui Alexandru-Vodă, 1452

(1) *Bogdan II*, tatăl lui Ştefan cel Mare, a domnit între 12 oct. 1449 – după 17 oct. 1451. Data lui Micu este departe de realitate. Despre Bogdan-Vodă, vezi PÂRVAN 1904; MINEA 1938.

(2) „Unii" este doar unul, cronicarul Stryjkowski, pe care îl citează nu din consultare personală, ci după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 101). Filiaţia lui Bogdan II este obiect de dispută, unii istorici susţinând că ar fi fiul natural al lui Alexandru cel Bun, iar contraopinenţii, că ar fi nepot de frate al marelui voievod, fiu al unui Bogdan asociat la domnie al lui Alexandru. Vezi discuţia, suscitată de Nicolae Stoicescu, la XENOPOL 1985, p. 357, nota [8].

(3) Este *Alexăndrel (Ilinho,* după numele polonez), febr. – oct. 1449, pe care Micu îl omite din rândul domnitorilor de dinaintea lui Bogdan II.

(4) Este lupta de la Tămăşeni, pe Siret, la 12 octombrie 1449, unde Bogdan II a învins cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara.

(5) Sunt, de fapt, două căpetenii poloneze: Koniecpolski şi Piotr Odrowaz (Odrivoz). Nicolae Costin, pe care-l urmează Micu aproape din cuvânt în cuvânt, scrie clar că „aliasără pe Ozdrovoz [!] cu Coneţpolschi să ducă pe Alexandru-Vodă în scaunul ţării". Eroarea lui Micu e de neexplicat.

(6) De data aceasta îl distinge pe Piotr Odrowaz. Acest comandant polonez îşi va pierde viaţa în lupta cu Bogdan II (vezi aici, infra, nota următoare).

(7) Micu reproduce aici, după Nicolae Costin, memorabila luptă din codrii Crasnei, 5-6 septembrie 1450, la care probabil că a participat şi tânărul Ştefan, fiul lui Bogdan II, viitorul domn Ştefan cel Mare (GIURESCU 1974–1976, II, p. 138). Polonezii şi Alexăndrel au fost înfrânţi într-o manieră ce aminteşte de viitoarea luptă de la Codrii Cosminului.

(8) Expresia, inexistentă la Nicolae Costin, care zice eufemistic „fecior nu cu cununie", arată ura lui Micu împotriva ucigaşului Petru Aron. Trivială în felul ei, expresia este unică în opera sobrului ieromonah de la Blaj. Petru Aron n-a fost cu nimic mai odios decât nesfârşitul şir de ucigaşi din istoria domniilor române, dar faptul că cel ucis a fost tatăl lui Ştefan cel Mare a aruncat, în posteritate, o umbră aparte asupra cenuşiului Petru Aron.

(9) Bogdan II a fost ucis de Petru Aron la Reuseni, la 15 oct. 1451. Despre acest sfârşit, vezi MINEA 1938; CONSTANTINESCU 1971; ŞIMANSCHI 1982. „Alţii", care prind de fapt evenimentul real, înseamnă „letopiseţul nostru", după expresia lui Nicolae Costin. Prima opinie, difuză, era a lui Martin Cromer. *Petru Aron* a domnit de la data uciderii lui Bogdan II (15 oct. 1451) şi până în preajma lui 24 februarie 1452, revenind la a doua domnie între august (înainte de 25) 1454 şi înainte de 8 februarie 1455, iar în a treia, între 25 mai 1455 – 14 aprilie 1457, când a fost înlăturat de Ştefan cel Mare.

(10) „Unii" şi „alţii" sunt aceiaşi: Cromer şi letopiseţul intern (vezi COSTIN 1976, p. 104).

(11) Cronologia tradiţională acordă lui *Alexăndrel* trei domnii: febr. (înainte de 21) – 12 oct. 1449; febr. (înainte de 24) 1452 – vara 1454 (înainte de 24 august); febr. (înainte de 8) – 25 mai 1455 (D.I.R., introd. I, p. 486-487). După alte opinii, el ar fi fost ucis la Cetatea Albă înainte de 26 august 1455. Domnia lui dintre 1452 și 1455 a fost întreruptă între mai – august 1454 de Petru Aron. Vezi CONDURACHI 1932–1933.

(12) Este vorba de mult discutata „închinare de la Vaslui", la 5 iunie 1456, moment din care Moldova devine tributară Turciei. Vezi BABINGER 1936; PANAITESCU 1952; PAPACOSTEA 1974; ŞIMANSCHI 1981.

(13) A domnit, cu intermitenţe, patru ani.

(14) Nu l-a consultat. Citat după Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 101).

(15) Şi Cromer este citat aici tot după Nicolae Costin. Cf. şi CROMER 1589, p. 341.

§ 9
Domnia lui Stefan-Vodă cel Mare, 1456

(1) An greşit: Ştefan cel Mare şi-a început domnia în 1457.

(2) Greşeală de lectură a textului lui Nicolae Costin: acolo e un toponim, Tină.

(3) Locul luptei dintre Ştefan cel Mare şi Petru Aron este, după opiniile mai noi, Dolheştii Mari (vezi XENOPOL 1985, p. 247, nota [3], unde şi bibliografia problemei). După luptele de la Dolheşti (12 aprilie 1457) şi Orbic (14 aprilie 1457), Petru Aron a reuşit să fugă în Polonia. Va fi prins în cursă şi decapitat abia în 1469, în Ardeal.

(4) Teoctist I, mitropolitul Moldovei între 1451 – 18 nov. 1477.

(5) Adunarea de pe câmpul numit Direptate, pe Siret, trebuie să fi avut loc îndată după victoria de la Orbic. Începutul domniei lui Ştefan cel Mare se consideră însă data luptei de la Dolheşti, 12 aprilie 1457, iar sfârşitul domniei la 2 iulie 1504. E cea mai lungă domnie din istoria românilor, până la aceea a regelui Carol I (1866–1916). URSU 1925; S. ŞT. M. 1956; BOLDUR 1970; NEAGOE 1970; DUZINCHEVICI 1973; CUPŞA 1974; PAPACOSTEA 1975; GOROVEI 1979; GRIGORAŞ 1982; SAVU 1982; Şt. M. CINCI SECOLE 2003; ŞT. M. ... ATLET 2004; Şt. M. ... PORTRET 2003; GOROVEI + SZÉKELY 2005.

(6) Incursiunea în Ardeal a început la 5 iunie 1461, ca represalii împotriva voievodului Sebastian de Rozgony, care îl adăpostea pe Petru Aron. Ştefan cel Mare a lovit mai ales secuimea.

(7) Cu *Evdochia (Ovdotia)*, sora cneazului Simeon Olelkovici din Kiev, s-a căsătorit la 5 iunie 1463. Evdochia a murit în 1467.

(8) Corect: 1462. Ştefan cel Mare a atacat Chilia, stăpânită de Vlad Ţepeş, împreună cu Matei Corvin, din raţiuni de politică externă, ca să le-o ia înainte turcilor. Problema „nerecunoştinţei" faţă de Vlad Ţepeş este falsă deci (vezi ŞERBAN 1977). Cu această ocazie a fost rănit la gleznă, rană care nu s-a vindecat până la sfârşitul vieţii. Atacul din 1462 este un insucces temporar, căci în ianuarie 1456 reia cu succes campania, ocupând cetatea în miezul nopţii de 23 spre 24 a lunii. La Nicolae Costin – Samuil Micu, cele două atacuri sunt comasate. Vezi, despre problema Chiliei, URSU 1925, p. 35-43. Despre cei doi dregători, *ibidem*, nota 1.

(9) Mănăstirea Putna a fost zidită între 1466–1470, ca necropolă a familiei domneşti. Amplu despre această ctitorie, la STOICESCU 1974, p. 671-683.

§ 10

Bătaia lui Mătiiaş, craiul unguresc, cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei

(1) Despre care vezi, supra, § 8, nota 8.

(2) Pe acest „Berindel" (corect: Berindei) unii istoriografi îl consideră pretendent cu identitate reală (GIURESCU 1974–1976, II, p. 156-157), alţii, ca fiind o simplă poreclă a lui Petru Aron. Informaţia porneşte de la Dlugosz (DLUGOS 1711–1712, col. 417-419, MINEA 1926, p. 46, nota 2). Despre alte supoziţii vezi XENOPOL 1985, p. 276-277, nota [27].

(3) Este lupta de la Baia, din noaptea de 14-15 decembrie 1467. Autorii mai recenţi consideră evenimentul din decembrie 1467 ca pe un război dintre Moldova şi Ungaria (SAVU 1982, p. 43-68). Bibliografie pertinentă de lupta de la Baia, la XENOPOL 1985, p. 276, nota [23] şi SAVU 1982, p. 50, nota 5.

(4) În realitate, i-a adresat o scrisoare regelui polon Cazimir IV Iagiellonczyk, informându-l despre bătălie (IORGA 1934, p. 249-253; PANAITESCU 1934, p. 2-10).

(5) Cele două observaţii sunt luate ca atare, odată cu textul lui Nicolae Costin. Cf. şi BONFINIUS 1690, p. 396-397; ISTVÁNFI 1758, p. 32.

(6) De data aceasta, observaţie proprie. Se referă la Jan Dlugosz şi Martin Cromer (vezi, infra, nota sa (2) şi trimiterile noastre).

(7) Infra, nota sa (3), Micu trimite la cronica lui Jan Dlugosz, care este sursa fundamentală despre lupta de la Baia (DLUGOS 1711–1712, II, col. 417-419). Întreaga desfăşurare, la Nicolae Costin şi la Micu, nu este decât repovestirea evenimentelor după cronica polonezului. Şincai traduce pentru prima dată în româneşte întregul pasaj, de la începutul acestui paragraf (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 68-70).

(8) Unii istorici (GIURESCU 1974–1976, II, p. 158) postulează ideea că ar fi întreprins două expediţii de pedepsire în Ardeal, în 1468 şi 1469. Se pare însă că anul a fost 1469, iar expediţia una singură (vezi comentariul lui Nicolae Stoicescu, la XENOPOL 1985, p. 277, nota [29]). Ştefan a întreprins această expediţie în urma tratatului cu Polonia din 1468. Despre prădarea secuimii, vezi CIHODARU 1957. Textul lui Micu este de la Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 110).

(9) Filiera acestui pasaj este interesantă: Nicolae Costin relatează după Dlugosz, fără a da numele solilor lui Matei Corvin, în vreme ce Micu întregeşte textul cu Dlugosz în faţă (DLUGOS 1711–1712, II, col. 534-535). Este vorba de tratatul de alianţă încheiat între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin în vara anului 1475, moment de politică internaţională deosebit de însemnat pentru domnul moldovean. „Vasalitatea şi supunerea" (XENOPOL 1985, p. 296), sub care s-a formulat poziţia Moldovei în cadrul pactului din 1475 ţine de mentalitatea şi formularea diplomatică a vremii şi nu reflectă o realiate de fond în relaţiile moldavo-ungare. Un jurământ de vasalitate există şi faţă de regele Poloniei, aşa cum Petru Aron pusese bazele juridice ale unuia, mai palpabil, faţă de Poarta Otomană (vezi, supra, § 8, nota 12). Printre aceste jurăminte în moda vremii, Ştefan cel Mare şi-a întărit poziţia chiar în această perioadă, devenind un personaj celebru al Europei. După victoria de la Vaslui, din ianuarie al aceluiaşi an, numai de obedienţă nu putea fi vorba din partea domnului moldovean. De altminteri, se pare că încă din 1469 Matei Corvin făcuse unele propuneri pentru restabilirea relaţiilor de dinainte de Baia (GIURESCU 1974–1976, II, p. 164, nota 1). Despre tratativele din 1475, cel mai competent studiu, la XENOPOL 1985, p. 295-296 şi URSU 1925, p. 100-106. Cât despre cetăţile primite ca feude în Ardeal de Ştefan cel Mare, lucrurile s-au petrecut mai târziu (1479 – după unii autori, 1484 – după alţii). A se vedea: MOTOGNA 1922 şi PÂCLIŞANU 1943. Cetăţile i-au fost acordate drept compensaţie pentru pierderea Chiliei şi Cetăţii de Baltă (Nicolae Stoicescu, la XENOPOL 1985, p. 320, nota [23]).

(10) Este un text luat de la Dlugosz, în mod greşit, de Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 110), apoi deteriorat şi mai tare de Micu. Numele solilor polonezi suferă cel mai mult, căci, la cronicarul polonez, Cazimir îi trimite pe „Stanislaum Vatrobka de Strzelce palatinus Belzensem et Andream de Borischowice praepositum Lanciciensem, canonicumque Cracouiensem" (DLUGOS 1711–1712, II, col. 535). Nici pomeneală de vreun „feciorul lui Ştefan voievod", care nici la Costin nu este astfel, ci „feciorul lui Ioan, castalianul de Cracău". Este vorba de o solie pripită trimisă de regele Cazimir, în urma tratatului cu Matei Corvin, care „a produs mult sânge rău în Polonia" (URSU 1925, p. 109). Iată comentariul lui Gheorghe Şincai la acest gest al regelui polonez: „Vezi mândria, se nu zic nebunia amânduror neamurilor acestora, care credea că, cu multe stoarceri de jurământuri şi cu apărările unora asupra altora, vor supune şie pre toţi românii!" (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 89).

(11) Credem că se referă la un regest din 1479 de la Mathias Dogiel, la care trimite, infra, în nota sa (5).

(12) ISTVÁNFI 1758, p. 32.

(13) CROMER 1589, p. 398-399; DLUGOS 1711–1712, II, col. 416-419 (cea mai importantă sursă despre lupta de la Baia).

(14) Vezi, supra, nota 7.

(15) „La acelaşi, în acelaşi loc, anul 1475" (vezi, supra, nota 9).

(16) „Se poate vedea la Mathias Dogiel în *Codex diplomaticus Regni Poloniae …*" (DOGIEL 1758, p. 603; cf. şi aici, supra, nota 11).

§ 11
Bătăile lui Stefan-Vodă cel Mare cu tătarii şi cu munteanii

(1) Este vorba de ultima năvălire a Hoardei de Aur în Moldova, în vara anului 1469 (după alţi autori, la 1470). Confruntarea a avut loc la 20 august, lângă localitatea Lipnic (Lipinţi), pe Nistru, şi s-a încheiat cu victoria desăvârşită a lui Ştefan cel Mare. Vezi o încercare de sinteză la SAVU 1982, p. 78-82 şi GRIGORAŞ 1982, p. 92-95. Mai vechi: URZICĂ 1937.

(2) Sfinţirea a avut loc la 3 septembrie 1469 de către mitropolitul Teoctist, episcopul Tarasie al Romanului şi 62 de preoţi. Stareţ a fost numit arhimandritul Ioasaf.

(3) Arderea Brăilei, ca debut al luptelor dintre Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos, s-a petrecut de fapt în 1470 (27 februarie). Anul greşit e luat de la Nicolae Costin („… fevruarie 27 … văleat 6979”).

(4) Pasajul pune problema izvorului folosit de Micu, căci Nicolae Costin nu pomeneşte nimic despre uciderea acestor boieri. Grigore Ureche însă dedică un capitol aparte, deşi foarte scurt, acestui trist eveniment: „Tăe Ştefan-Vodă pre Isaiia vornicul şi pre Negrilă păharnicul şi pre Alexa stolnicul, în târgu în Vasluiu”, în anul „6979 [= 1471], ghenarie 16” (URECHE 1967, p. 91). Se pune astfel problema cunoaşterii cronicii lui Ureche nu doar prin intermediul lui Nicolae Costin, ci şi direct. Tăierea celor trei boieri moldoveni trebuie pusă în legătură cu a doua confruntare moldo-muntenească, din 1471 (vezi la URSU 1925, p. 69, nota 2, unde şi date despre biografia acestor dregători; cf. şi XENOPOL 1985, p. 272 şi nota [33] la p. 277).

(5) A doua ciocnire, prin năvălirea lui Radu cel Frumos în Moldova, a avut loc la 7 martie 1471, lângă satul Soci din preajma Bacăului. Izbânda lui Ştefan a fost totală.

(6) Este Laiotă Basarab, pe care Ştefan cel Mare îl va şi impune domn în Ţara Românească, pentru scurt timp însă.

(7) Ciocnirea finală dintre cei doi domnitori s-a desfăşurat la locul zis Cursul Apei, între 18–20 noiembrie 1473. „Cursul Apei” a fost localizat ca fiind pârâul Vodnău, un afluent al Prahovei, nu departe de târgul Gherghiţa. Alţi istorici îl localizează în Moldova, la sud de Focşani (CIHODARU 1957, p. 24-27). Despre luptă: URSU 1925, p. 71-73; GRIGORAŞ 1982, p. 106-107; SAVU 1982, p. 85-86. Ziua de 24 noiembrie pentru intrarea în Bucureşti este acreditată încă de *Letopiseţul de la Bistriţa,* de unde constanţa datei în toate izvoarele.

(8) Anul 1473, ca început al războaielor lui Ştefan cel Mare cu turcii, este analizat la GOROVEI 1979. La 28 noiembrie 1473, o trupă de 13 000 de turci încearcă să restabilească domnia lui Radu, dar sunt bătuţi, şi 2 300 de prizonieri sunt traşi în ţeapă. Turcii revin în decembrie, cu 17 000 de oameni, şi în ziua de Anul Nou, 1474, pradă şi pustiesc Moldova de sud, unde Laiotă a fugit din calea lor. Micu, luând ca îndreptar textul lui Nicolae Costin, vede întreaga desfăşurare prin prisma diplomaţiei poloneze, fiindcă izvorul său nu face decât să-i rezume pe cronicarii polonezi.

(9) Luarea Teleajenului a avut loc la 20 octombrie 1474 (nu 1484), în aceleaşi frământări legate de impunerea lui Laiotă Basarab în Ţara Românească.

(10) „Martin Cromer, cartea 27. De asemenea Dlugosz, Miechowski, pe care vezi-i”. *Mathias Miechowski (Maciej)* 1457–1523, călugăr, istoric şi geograf, a fost medicul de curte al regelui Sigismund I al Poloniei. Cartea sa, intitulată *Chronica Polonorum,* a avut trei ediţii în secolul al XVI-lea: Cracovia – 1519, Cracovia – 1521 şi Basel – 1582 (în culegerea mai mare *Pistorii Corpore historiae Poloniae*). Cronica lui Miechowski e importantă pentru evenimentele de după 1480, unde se opreşte lucrarea lui Jan Dlugosz. Credem că Micu l-a cunoscut pe Miechowski, căci Nicolae Costin nu-l citează la aceste evenimente. În 1865,

Bogdan Petriceicu Hasdeu, publicând în „Arhiva istorică a României" părţile referitoare la români din Miechowski (II, 1865, p. 35-46), observa: „Cronicarii şi istoricii noştri n-au cunoscut şi n-au utilizat pe Miechowski, deşi unii din ei îl menţionează pe ghicite sau pe auzite" (p. 35). Iată o afirmaţie pripită. Texte din Miechowski se pun la îndemâna cititorului român şi la ORGHIDAN 1915, p. 31-36. Despre el şi domnia lui Ştefan cel Mare, vezi şi PANAITESCU 1960. Monografia vieţii şi activităţii cronicarului polonez: Ludmila Krakowiecka, *Maciej Miechowa, Lekarz i uczony Odrodzenia,* Varşovia, 1956. Despre evenimentele narate de Micu, textul lui Miechowski din „A.I.R.", II, 1865, p. 36, 41. Celelalte două trimiteri ale lui Micu: CROMER 1589, p. 405; DLUGOS 1711–1712, II, col. 540.

§ 12

Bătaia lui Stefan-Vodă cu turcii la anul 1475

(1) Marele cunoscător al istoriei otomane care a fost Aurel Decei consideră această cifră mult exagerată (DECEI 1978, p. 120).

(2) Conducătorul expediţiei a fost de fapt beilerbeiul Rumeliei, Suleyman-Paşa poreclit Hadâm (Eunucul). Lupta de la Vaslui a avut loc la 10 ianuarie 1475 (nu 20 ianuarie, cum preia Micu de la Nicolae Costin).

(3) Este afluentul Bârladului, pârâul Racova.

(4) Despre victoria de la Vaslui, mama sultanului Mahomed II avea să spună că „oştile turceşti n-au suferit nicicând o mai mare înfrângere". Evenimentul aduce personalitatea domnului moldovean în atenţia Europei (vezi monografii închinate bătăliei, la VALENTIN 1972 şi CUPŞA 1975; bibliografie pertinentă la CUPŞA 1975, p. 66-69 şi XENOPOL 1985, p. 320, notele [15]-[17]; descrierea bătăliei şi la SAVU 1982, p. 90-113).

(5) În relatarea acestei lupte s-a strecurat un anacronism încă de la Nicolae Costin, căci este vorba de lupta de la Râmnicu Sărat, din ziua de 8 iulie 1481, pe care Costin o plasează în continuarea marii bătălii de la Vaslui. Nici măcar nu este Radu cel Frumos noul agresor, ci Basarab cel Tânăr sau Ţepeluş-Vodă, cu ajutorul lui Evrenosoglu Ali-Bey. S-a petrecut ca urmare a unei intervenţii adânci a lui Ştefan cel Mare în Ţara Românească, până la Bucureşti şi Turnu-Măgurele, profitând de instalarea noului sultan Baiazid II, în primăvara anului 1481. Anul 1476 îl stabileşte Micu după criterii de consecvenţă: dacă bătălia de la Vaslui s-a dat în „ghenarie 20" 1475, o luptă următoare (în ideea lui Nicolae Costin), dar care să se petreacă în „ghenarie 13 zile" nu putea să fie decât în 1476. Bătălia s-a încheiat cu alungarea lui Basarab-Ţepeluş din domnie şi instalarea lui Vlad Călugărul (XENOPOL 1985, p. 33, p. 321, nota [37], p. 353; URSU 1925, p. 167-171; DECEI 1978, p. 137; GRIGORAŞ 1982, p. 197-201). Despre marele dregător *Şandrea,* cumnatul lui Ştefan, mort în această luptă, vezi URSU 1925, p. 301. „Holdeşti", unde a fost înmormântat Şandrea, este de fapt Dolješti (întâlnit alteori ca Joldeşti). La Nicolae Costin e corect: Dolješti.

(6) Este biserica domnească de la Vaslui, cu hramul Tăierii Capului Sfântului Ioan Botezătorul, pe care însă Ştefan cel Mare a construit-o în 1490 (STOICESCU 1974, p. 901-902).

(7) Xenopol acreditează această luptă şi o plasează în 1475, îndată după victoria de la Vaslui (XENOPOL 1985, p. 292). Nicolae Stoicescu scrie însă, în comentariu, că „izvoarele contemporane domniei lui Ştefan cel Mare nu amintesc despre o luptă cu cazacii la 1475" (*ibidem,* 320, nota [19]). Lobodă hatmanul este un personaj mult ulterior, cel care îl alungă pe Aron-Vodă la 1595. Micu ia episodul *tale-quale* de la Nicolae Costin.

(8) Această biserică a fost construită de Ştefan în jurul anului 1492 (STOICESCU 1974, p. 407, p. 467-470). Este numită îndeobşte Biserica Sfântul Nicolae Domnesc.

(9) Biserica Sfântul Dumitru din Suceava este de fapt o ctitorie a lui Petru Rareş, din anii 1534–1535, pe locul unei biserici dispărute din secolul al XIV-lea (STOICESCU 1974, p. 801-803).

(10) Vezi, în acest sens, XENOPOL 1985, p. 291-292. Atitudinea ingrată a lui Matei Corvin au sesizat-o din plin cronicarii polonezi Dlugosz, Miechowski şi Cromer. Aceştia spun că regele ungur nu s-a sfiit să încaseze 200 000 de ducaţi de la papa Sixt IV, Ferdinand, regele Neapolelui, „şi alţi principi şi republice din Italia", făgăduind să-i nimicească pe turci (Miechowski în „A.I.R.", II, 1865, p. 42). Nicolae Costin – Samuil Micu resuscită doar ecouri din aceşti cronicari.

(11) Lucruri pertinente de istoria Poloniei, luate de la Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 118-119).

§ 13
Bătaia lui Stefan-Vodă cu Mahomet al doilea, împăratul turcesc, la Valea Albă, 1477

(1) Bătălia pe care urmează să o povestească s-a dat în 1476. La Nicolae Costin e corect: 6984 = 1476. Raţiunea schimbării anului la Micu se leagă de lupta de la Râmnicu Sărat, despre care crede că s-a dat în 1476 (vezi aici, supra, § 12, nota 5).

(2) Atitudinea lui Micu faţă de izvoarele despre lupta de la Valea Albă – Războieni este semnificativă. Cronicarii noştri (Ureche şi după el Nicolae Costin, sursa de bază a lui Micu) vorbesc despre o înfrângere certă a moldovenilor „nu fiştecum, ce până la moarte să apăra" (URECHE 1967, p. 100) sau „apărându-să până la moarte" (COSTIN 1976, p. 120). Dar, oricum, „atâţea de-ai noştri au perit, cât au înălbit de trupurile celor periţi poiana" (cel dintâi) sau „perit-au moldovenii atâţea de mulţi, cât să înălbisă locul la Valea Albă" (al doilea). Acestui rezultat sumbru, istoricul ardelean îi preferă imaginea lui Dlugosz, care scrie că „turcul au învins atunci pre Stefan V Vodă tăind ca la 200 de moldoveni, dară lui încă nu i-au fost necruntată biruinţa, tăindu-se de Ştefan şi de ostaşii lui, precum spun, mai la 30 000 de turci" (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 91).

(3) Cel mai bun cunoscător al evenimentelor numeşte expediţia lui Mahomed II de la 1476, cu apogeul la Valea Albă – Războieni în ziua de 26 iulie, „o victorie locală, limitată" (DECEI 1978, p. 123; despre ansamblul expediţiei, p. 122-123). Sultanul a pornit din Adrianopol la 13 mai şi a dat ordinul de retragere din Moldova la 10 august 1476. În acest răstimp, uriaşa oaste de 170 000 de oameni şi 300 de vase de luptă n-a reuşit să decidă împotriva a 10 000 de oşteni, cu care voievodul moldovean s-a retranşat la Valea Albă (turcii numesc locul Agac Denizi, adică „marea de arbori"). Lupta de gherilă purtată şi după ciocnirea de la Valea Albă, la care s-au adăugat câteva ghinioane ale turcilor, a aplecat până la urmă balanţa acestei primejdioase confruntări în favoarea lui Ştefan cel Mare. Este de notat faptul că el n-a beneficiat în 1476 de nici un ajutor străin. Despre bătălia de la Valea Albă – Războieni: OLTEANU 1976; RĂZBOIENI 1977; GUBOGLU 1982; SAVU 1982, 114-154.

(4) Evenimentele ţin de tomul II al acestei scrieri. Trimiterea lui Micu este corectă. Cf. şi notele la paragraful respectiv.

(5) Prima cetate a Romanului, numită şi Smederovo, a fost construită din lemn şi pământ, se pare, de voievodul Roman I. Ştefan cel Mare a repus-o în funcţiune în 1466 şi a refăcut-o în 1482 (amplu, despre cetate, la GRIGORAŞ 1965 şi STOICESCU 1974, p. 716-718).

§ 14

Alte bătăi a lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei

(1) Datele căderii celor două cetăţi moldovene sunt aproape corecte: Cetatea Albă a fost cucerită de turci la 7 august 1484. Vezi, despre ocuparea cetăţilor, la ANTALFY 1934; BELDICEANU 1960; GRIGORAŞ 1982, p. 203-219; SAVU 1982, p. 161-177.

(2) Samuil Micu eludează aici în mod intenţionat episodul jurământului de la Colomeea, din ziua de 15 septembrie 1485, despre care toate izvoarele externe şi interne (inclusiv sursa-pilot Nicolae Costin) atestă fără drept de tăgadă. Însă patriotismul ardeleanului nu înghiţea un eveniment pe care istorici relativ moderni îl mai numesc „umilirea de la Colomeea" (URSU 1925, p. 191). Mathias Dogiel îi punea la îndemână lui Micu textul omagiului din 1485 (DOGIEL 1758, p. 603), dar acesta preferă să nu-l bage în seamă (dimpotrivă, Gheorghe Şincai îl traduce în *Hronica* sa (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 109). Interpretările noi scot însă jurământul de la Colomeea de sub semnul umilinţei, văzând doar un ceremonial politic cu totul propriu epocii (ESKENASY 1983).

(3) Este vorba de două episoade care au în centru figura pretendentului Hronoda Petru (întâlnit mai ales cu numele de Hroit, dar şi Hroet, Hruet). Atacul vine din ordinul sultanului Baiazid II şi e urmarea unei tentative a lui Ştefan de a intra în Cetatea Albă. Prima luptă (Cătlăbuga, 19 noiembrie 1485) a fost dezastruoasă pentru Hadim Ali-Paşa, aşa cum a doua (Şcheia pe Siret, 6 martie 1486) va fi la fel pentru Malkoçoğlu Bali-Bey, care se refugiază acum în Ardeal. La Şcheia s-a petrecut legendarul episod între Ştefan cel Mare, căzut de pe cal, şi aprodul Purice. Hronoda a murit în această a doua luptă. Vezi URSU 1925, p. 196-199; DECEI 1978, p. 139; XENOPOL 1985, p. 322, nota [41].

(4) Al doilea arhimandrit al Mănăstirii Putna (după Ioasaf) a fost Paisie cel Scurt.

(5) Ioan I Albert, rege al Poloniei între 1492–1501, a fost unul dintre marii duşmani ai lui Ştefan cel Mare.

(6) Vezi, supra, nota 3.

(7) Matei Corvin a murit la 6 aprilie 1490, dar la ruşi nu s-a petrecut un eveniment similar în acelaşi an (Ivan III a domnit între 1462–1505). De altminteri, Nicolae Costin nu scrie despre aşa ceva.

(8) *Alexandru* era fiul lui Ştefan cel Mare din căsătoria cu Evdochia, sora cneazului Simion Olelkovici din Kiev. Alexandru s-a căsătorit în 1489 cu fiica lui Bartolomeu Drágffy de Béltek, voievodul Ardealului (după păreri mai recente, el ar fi fost căsătorit cu Maria Asanina Paleologhina – vezi XENOPOL 1985, p. 356, nota [4]). A murit la 26 iulie 1496.

§ 15

Bătaia lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei, cu Albert, craiul leşesc

(1) Este conventul de la Leutschau (Levoča), din primăvara anului 1494, între fraţii Iagelloni: Vladislav, regele Ungariei, Albert, regele Poloniei, Alexandru, ducele Lituaniei, Sigismund cel fără de fief şi cardinalul Frideric. Cronicarul Miechowsky arată limpede că

fraţii au discutat „super bello im Turcas et extirpatione Valachi” (despre războiul cu turcii şi despre stârpirea românilor – ap. URSU 1925, p. 219, nota 1).

(2) Przemyśl.

(3) Scris greşit, în loc de Chiovului (Kievului).

(4) La Nicolae Costin: *Eroba*.

(5) *Bernhard Wapowski*, 1450 (?)–1535, canonic, cartograf renumit, a fost secretar şi istoriograf oficial al regelui Sigismund I cel Bătrân. Scrierea sa, *Chronica Polonorum*, nu s-a tipărit în timpul vieţii. Ediţia cea mai cunoscută este aceea din *Scriptores Rerum Polonicarum*, II, Cracovia, 1874. Wapowski este important mai ales pentru partea de după 1516 a cronicii sale, unde încetează textul lui Miechowski. Despre Mathias Miechowski, vezi, supra, § 11, nota 10. *Martin Bielski*, c. 1495 – 18 dec. 1575, poet, cronicar şi traducător, autorul primei cronici în limba polonă, *Kronika wszystkiego świata,* prelucrată de fiul său Ioachim Bielski şi publicată la Cracovia, în 1597. Despre cei trei cronicari, vezi bibliografia poloneză la DUZINCHEVICI 1975, p. 10-11, notele 4-19.

(6) Corect: *Tăutul* (aşa la Nicolae Costin).

(7) Numele localităţii dispărute Mihălceni, de pe Nistru, nu apare în textul publicat al lui Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 128), dar este la Grigore Ureche. Şi din nou se pune problema dacă Micu nu cumva a cunoscut totuşi cronica lui Ureche.

(8) Armata polonă a ajuns sub zidurile Sucevei la 24 septembrie 1497, iar la 26 septembrie a început asediul, ridicat la 19 octombrie, când începe retragerea din Moldova.

(9) Desigur, exagerat. Polonezii aveau cam 100 000 de soldaţi, iar Ştefan cel Mare, 40 000.

(10) Toate surse necunoscute lui Micu, luate de la Nicolae Costin, împreună cu textul.

(11) Icoana făcătoare de minuni, zisă Madona Neagră, de la Czestochowa, în Polonia.

(12) La Nicolae Costin: „Hierbort”.

(13) Lupta propriu-zisă din Codrul Cosminului a avut loc la 26 octombrie 1497, într-o zi de joi.

(14) Lupta de la Lenţeşti, cu mazurii, care trebuiau să acopere retragerea regelui şi a restului de armată poloneză, a avut loc la 29 octombrie 1497, duminica.

(15) Nicolae Costin (şi după el Micu) nu cunoaşte adevărul, cu toate că el este consemnat ca atare la cronicarii polonezi, Wapowski şi Cromer: luni, în 30 octombrie, Ştefan i-a atacat pe polonezi la Cernăuţi şi i-a învins, scrie *Letopiseţul de la Bistriţa* (CR. S.R. 1959, p. 21), în vreme ce scriitorii polonezi vorbesc de o victorie a lor (URSU 1925, p. 244-245).

(16) Războiul moldo-polon din septembrie – octombrie 1497 îşi are episoadele sale distincte: intrarea polonezilor, asediul Sucevei, armistiţiul, lupta din Codrul Cosminului, luptele de urmărire de la Lenţeşti şi Cernăuţi, scoase ca atare în evidenţă la URSU 1925, p. 227-247. Despre ansamblul conflictului, vezi PAPACOSTEA 1969; PAPACOSTEA 1974; DUZINCHEVICI 1975; REZACHIEVICI + CĂPĂŢÂNĂ 1975; DUZINCHEVICI 1979; GRIGORAŞ 1982, p. 228-251; SAVU 1982, p. 184-189. Din partea istoriografiei poloneze, între altele, GÓRKA 1932.

(17) Această „Iaroslava” este *Iaroslavul* din Ucraina. Adevăratul itinerar de groază al lui Ştefan cel Mare în Polonia a cuprins oraşele Trembowla, Buczacz, Podhajce, Lwow, Halici şi Przemyśl. O faimă deosebită în posteritate şi-a dobândit devastarea acestui ultim oraş, oglindită într-o frescă de epocă, tocmai de la Przemyśl (CORFUS 1975).

(18) Expediţia de pedepsire întreprinsă de Ştefan cel Mare în Polonia a avut loc în iunie 1498. Există divergenţă de opinii, în sensul că unii autori resping ideea expediţiei comune a

moldovenilor şi a turcilor (URSU 1925, p. 247-248), pe când cei mai recenţi dau dreptate cronicarilor polonezi, care-i arată pe moldoveni invadând Polonia împreună cu turcii (GRIGORAŞ 1982, p. 252-257).

(19) Acest acord între cei doi fraţi domnitori în Polonia şi Ungaria, Ioan I Albert şi Vladislav II, s-a semnat la Cracovia, în pripă, la 13 iulie 1498.

(20) Evenimentul este important pentru istoria Moldovei. Tratatul moldo-polon s-a încheiat în formă definitivă la Hârlău, în ziua de 12 iunie 1499 (BOGDAN 1913, II, p. 417-441). Vezi şi, infra, nota lui Micu (2) şi notele noastre la aceasta.

(21) Aserţiunea despre uciderea lui Petru Aron – în 1501, la Piotrków în Polonia – este inexactă la Nicolae Costin, din cauza înţelegerii greşite a naraţiunii lui Grigore Ureche. Acesta vorbeşte într-adevăr „de un Petru-Vodă ce i-au tăiat capul craiul leşăsc, vă leato 7009” (URECHE 1967, p. 124). Nicolae Costin face din el, fără şovăială, Petru Aron, neştiind că acesta a murit de fapt în 1469, atras în cursă de Ştefan cel Mare. Greşeala este observată însă de Şincai: „Miron logofătul [de fapt, Nicolae Costin, încă nediferenţiat de tatăl său – n.n.] greşeşte zicând că toată tragedia aceasta s-au întâmplat cu Petru V Aron şi nu cu Elia, feciorul lui, căci istoricii leşeşti mai bine au ştiut aceasta decât Miron, carele cu mult mai târziu au trăit” (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 140). Într-adevăr, atât Mathias Miechowski („A.I.R.”, II, 1865, p. 45; ORGHIDAN 1915, p. 35), cât şi Bernhard Wapowski (ORGHIDAN 1915, p. 57-58) vorbesc despre decapitarea sa în 1501, a lui „Ilie, fiul lui Petru, rivalul de odinioară al lui Ştefan”. Este limpede că acolo şi-a găsit sfârşitul un fiu al lui Petru Aron şi nu acesta însuşi, care era mort de peste trei decenii. Ioan Albert a murit la 17 iulie, în acelaşi an, la patru luni după ce Ştefan i-a forţat mâna să-l ucidă pe „bărbatul de neam aşa de nobil”, cum îl caracterizează Wapowski pe fiul lui Petru Aron.

(22) Alexandru I, regele Poloniei, a domnit între 1501–1506.

(23) Luarea Pocuţiei, la începutul lunii octombrie 1502, a fost urmarea boicotului la care polonezii au supus tratativele legate de acest teritoriu, despre care Ştefan cel Mare zice: „Ţara aceasta nu e înscrisă în tratate şi e ţara mea din vremuri vechi, face parte din Moldova şi asupra ei am drepturi sigure din vechime” (GRIGORAŞ 1982, p. 266). Problema, internaţionalizată la vremea ei, a Pocuţiei, a umbrit ultimii ani de viaţă ai marelui voievod, stârnindu-i în acelaşi timp şi ultimele rezerve de energie. Domnitorul a mai aşteptat un termen de întâlnire cu solii polonezi, la 2 noiembrie 1503, după care s-a întors acasă şi a trimis administraţie moldovenească spre a lua în stăpânire definitivă Pocuţia, asupra căreia tratativele au eşuat în mod bizar.

(24) Despre data morţii lui Ştefan cel Mare, vezi MINEA 1932–1933/A.

(25) Umbră palidă, prin filiera Nicolae Costin, a celebrului portret creat de Grigore Ureche.

(26) Vezi, supra, nota 5. Pe „Herbat” nu l-am putut identifica. Omnicunoscătorul Gheorghe Şincai nu-l ştie. De unde l-o fi scos Micu, indicând şi locul exact din el?

(27) Tratativele din 1499, între Moldova şi Polonia, s-au finalizat în două texte esenţiale: cel din 12 aprilie, redactat în latină la Cracovia, unde se cuprind angajamentele luate de Ioan I Albert, şi cel de la 12 iulie, redactat în slavonă la Hârlău, unde se cuprind angajamentele lui Ştefan cel Mare (BOGDAN 1913, II, p. 417-441). Acesta din urmă, care finalizează de fapt acţiunea, nu era cunoscut pe vremea lui Samuil Micu. L-a avut în faţă pe cel latinesc, în codicele lui Mathias Dogiel, de unde îl reproduce în cele ce urmează (DOGIEL 1758, p. 603-606). Micu a copiat din Dogiel cu unele omisiuni care afectează sensul. Am întregit

aceste locuri după Dogiel, punând croşetele de rigoare. Altă ediţie latină, la HURM., II/2, p. 425-430.

(28) Text omis de Micu la copiere, pe care însă îl traduce. L-am transcris în spiritul lui Micu: ex. *juxta* pentru *iuxta*.

(29) Alte ediţii româneşti ale documentului: ŞINCAI 1967–1969, II, p. 134-138.

(30) Data e 15 aprilie 1599 (nu 16, cum transformă greşit totalitatea autorilor noştri). Textul se traduce exact: „luni, a doua zi după sărbătoarea sfinţilor martiri Tilburtius şi Valerianus". În 1499, această sărbătoare, care cade în ziua de 14 aprilie, era într-o duminică.

(31) Ceva mai sus în latină, iar acum în limba română, Micu rezumă sfârşitul documentului, aşa cum se găseşte la Dogiel. Traducerea corectă este: „Urmează cei care au iscălit şi au întărit cu peceţile lor această diplomă, adică arhiepiscopul de Gnesna cu alţi şase episcopi şi unsprezece magnaţi mireni". La fel vor proceda ierarhii şi boierii lui Ştefan cel Mare la Hârlău, în ziua de 12 iunie.

(32) *Ludovicus Tubero,* 1459–1527, raguzan din Dalmaţia, autorul lucrării *Ludovici Tuberonis commentariorum de rebus suo tempore nimirum ab anno 1490 usque ad annum 1522 in Pannonia et finitimis regionibus gestis libri XI,* pe care Micu a cunoscut-o în ediţia lui Schwandtner din colecţia *Scriptores Rerum Hungaricarum* (SCR. R. H. 1746–1748, II, p. 107-381; pasajul, la p. 212).

(33) Este cea mai frumoasă apreciere de epocă la adresa lui Ştefan cel Mare (DLUGOS 1711–1712, II, col. 528; ORGHIDAN 1915, p. 18 ş.a.).

(34) Acest „Martinus Varmensis" este Martin Cromer, care „în *De origine et Rebus gestis Polonorum*, cartea 30, la anul 1504 …" (pasajul, la CROMER 1598, p. 452; ORGHIDAN 1915, p. 65).

§ 16
Domniia lui Bogdan-Vodă

(1) *Bogdan III,* poreclit „cel Orb", a domnit între 2 iul. 1504 – 20 apr. 1517. Bogdan s-a născut la 1479, din căsătoria lui Ştefan cel Mare cu Maria Voichiţa, fiica lui Radu cel Mare. Este singurul fiu legitim rămas după moartea marelui domnitor. Vezi, despre el, XENOPOL 1985, p. 330; GIURESCU 1908; MARINESCU 1910; URSU 1925, p. 283–284.

(2) La Nicolae Costin e „10 pungi de bani", dar înţelesul este acelaşi: 10 000 de unităţi monetare.

(3) Data trimiterii acestei sume este controversată: 1513, după Xenopol (XENOPOL, 1985, p. 426), 15 iulie 1505, la GIURESCU 1974–1976, II, p. 264, sau 1512, după o notă a lui Nicolae Stoicescu (XENOPOL 1985, p. 466, nota [1]). Oricum, Nicolae Costin – Micu comasează anacronic mai multe misiuni ale logofătului Tăutu la turci, care s-a revelat pe parcurs. Despre actul de supunere al lui Bogdan III din 1512, vezi NEAGOE 1964 şi CIUCĂ 1978 (cf. şi XENOPOL 1985, p. 466-467, nota [1]).

(4) Logofătul *Ion Tăutu* a ocupat această funcţie timp de 35 de ani (1475–1511). Faima lui a fost sporită de unul din „cuvintele" lui Ion Neculce, care ni-l arată ca pe primul român care a băut cafea. Vezi tot ce se cunoaşte despre el, la STOICESCU 1971, p. 287-288.

(5) Fapt despre care, la GIURESCU 1974–1976, II, p. 264, se exprimă îndreptăţite îndoieli.

(6) Prima intervenţie a lui Bogdan III împotriva Poloniei, în 1406.

(7) Expediţia lui Radu cel Mare cu pretendentul *Roman Pribeagul* a avut loc în 1507. Vezi, despre acest pretendent, la COSTĂCHESCU 1927.

(8) Observaţia mâhnită este a lui Samuil Micu.

(9) Anul 1509.

(10) Vezi, infra, nota lui Micu (1) şi notele noastre la ea.

(11) Este Beti Ghirai, fiul hanului, care a atacat în 1510 în două reprize: aprilie – mai şi august – septembrie (vezi o bună rezumare a luptelor lui Bogdan III cu tătarii la GIURESCU 1974–1976, II, p. 263-264).

(12) *Trifăilă* a fost un pretendent susţinut de Neagoe Basarab din Ţara Românească.

(13) A murit – după inscripţia de pe mormântul de la Putna – „în anul 7025 (= 1517), aprilie 20, la miezul nopţii".

(14) „Din arhiva Tezaurariatului regesc". De fapt, Micu a copiat documentul care urmează din codexul lui Mathias Dogiel (DOGIEL 1758, p. 607-610), unde există această specificare.

(15) Este exemplarul regelui Poloniei, din tratatul de pace şi alianţă, încheiat cu Bogdan III la 23 ianuarie 1510. Ediţie latină la noi: HURM. II/2, p. 613-617. În manuscrisul *Istoriei* lui Micu, acest lung document nu este scris de mâna istoricului blăjean, ci, probabil, de un seminarist tânăr de la Blaj, cu o caligrafie care-i trădează vârsta. Sursa nu putea fi decât Mathias Dogiel, la data respectivă neexistând altă ediţie tipărită. Pe Dogiel singur îl citează şi Gh. Şincai, care poate fi socotit barometrul informaţiei româneşti din epocă. Dar copistul lui Samuil Micu a transcris documentul cu un număr atât de mare de greşeli, încât nu arareori înţelesul este alterat. Nu este vorba de o copiere interpretativă, aşa cum se întâmplă atunci când Micu însuşi copiază vechile texte. În această situaţie, am adus pur şi simplu textul copistului de la Blaj la nivelul textului lui Dogiel, cu un număr de intervenţii pur ortografice care ţin de tehnica actuală a îngrijirii textelor latine. Şi, cum astfel nu rezultă o variantă a lui Micu, ci pur şi simplu a lui Dogiel, nu semnalăm diferenţele faţă de ediţia HURM., căci n-ar rezulta o comparaţie între Micu şi acesta, ci între Dogiel şi ediţia HURM. Documentul însă, fie şi cu această altă ortografie, trebuie reprodus aici, fiind pertinent de intenţia demersului lui Micu.

(16) La HURM., datarea diferă simţitor: „XX Martii". Acest document are o singură traducere în româneşte, aceea din *Hronica* lui Gheorghe Şincai. O redăm aici după ediţia ŞINCAI 1967–1969, II, p. 161-168:

„În numele Domnului, amin

Noi, Sigismund, din mila lui Dumnezeu craiul Poloniei, marele duxul Litvaniei ș.c., facem înştiinţare, prin rândul acestora, tuturor şi fieştecăruia carii vor ceti sau auzi cărţile acestea, căci măcar că în vremile mai de demult, între preanserinaţii craii Poloniei şi între domnii Ţerei Moldovei au fost pace şi linişte întreagă, neclătită şi de pururea, tătuşi, fiindcă dăunăzi s-au urzit greu şi premeşdios războiu între noi, despre o parte, şi între prietenul nostru, măritul domnul voievodul Ioann Bogdan, domnul Ţerei Moldovei, despre altă parte, şi se vedea că războiul acela din zi în zi va creşte şi se va lăţi cu mare pagubă a creştinătăţei, preanserinatul prinţul domnul Vladislav, din aceaiaş milă, craiul Ungariei şi al Bohemiei ș.c., prea iubit fratele nostru, ştiind şi cugetând în inima sa, că mari şi nenumerate rele s-ar putea face între creştini, de s-ar întinde un războiu groaznic şi greu ca acesta şi mai încolo şi cât prilej cu îndrăznire s-ar da necredincioşilor, mai vârtos turcilor, se năvălească şi se cuprindă domniile creştineşti, cunoscând că vecinii nu se nărăvesc între sine, ci se bat, din sfatul tuturor consiliarilor țerei şi Sântei Coroni Ungariei, din deregătoria craiului catholic şi

dragostea legei creştineşti dorind ca prinţii creştineşti, împăcaţi între sine, cu o râvnă şi o inimă se întoarcă armele şi puterile sale asupra păgânilor, spre stricarea şi stângerea acestora, au trimis solii şi consiliarii săi se stângă şi continească războiul acesta, pre măriţii Oșvald de Colovrat, comitul Comarómului şi castellanul cetăţilor Tata şi Comárom şi pre Várnava Belai, banul Severinului, cu puterea întreagă şi deplin, carii, cu grija şi sârguinţa sa, au făcut de armele de îmbe părţile s-au pus gios şi oştile, cu toţi oamenii din tabere, s-au tras înapoi.

Noi, după aceaia, am trimis în Cameneţ pre consiliarii noştri cei adevărat şi cu cinste noao iubiţi, pre măritul, cinstitul, viteazul şi cucernicul Stanisláv de Hódeţ, marşalul crăimei noastre şi căpitanul Leopoiului şi al Cameneţului, pre Ioann de Lasco, ajutătoriul de pururea al besericei din Gnesna şi cancellariul (logofătul) crăimei noastre, pre Gheorghie Ţúpschi, castellanul şi căpitanul Belzului, şi pre Petru Tomíţchi, doctorul legilor patriarceşti, arhidiaconul Cracoviei şi secretariul nostru, cu destulă putere şi poruncă, dinpreună cu numiţii solii preanserinatului domnului Vladislav, craiului Ungariei, Bohemiei ş.c., fratelui nostru celui prea iubit. Carii îndelung şi mult sfătuindu-se cu consiliarii şi boierii domnului voevodului Bogdan, domnului Ţerei Moldovei, de la carele era trimişi cu plină şi destulă putere, adecă cu domnii Ioan Téutul logofătul, Theodór căpitanul, Isaac căpitanul şi Iovánc păharnicul, prin mişlocirea numiţilor consiliarilor maestatei frăţeşti a Ungariei şi în faţa lor au făcut şi întărit pace şi împăciuire de pururea între noi şi între numitul măritul domnul voevodul Bogdan. Noi încă aşişderea, nenărăvirile şi împrotivirile, cele dintre noi şi ţerile noastre şi dintre numitul măritul domnul voevodul Bogdan şi Ţeara lui cea Moldovenească, le-am întocmit şi stâns, ba le întocmim şi stângem prin rândul acestora, întru pace şi linişte de pururea, supt modrurile şi închieturile mai gios scrise.

Întâiu, din odoarele besericei din Rohatín, câte se vor afla întru adevăr sau fie de aur sau de argint, sau fie veşmânturi şi alte podoabe besericeşti, măritul voevodul Bogdan toate trebue să le întoarcă, fără de celşag și înşălăciune. Aceaiaş să se facă şi cu lucrurile altor beserici, ca, câte se vor afla, toate să se întoarcă înapoi, de îmbe părţile. Aşişderea şi cu clopotele, ca, câte se vor găsi, toate să se dea îndărăpt de amândoao părţile.

În cât iaste despre doao cărţi, care s-au dat supt peceţiile cele mari de prenserinatul reposatul prinţul domnul Alexandru, craiul Poloniei, preaiubitul fratele nostru, şi de consiliarii maestatei sale, măritului domnului voevodului Bogdan, despre sora noastră, prealuminata crăiţa Elisaveta, acelaş domnul voevodul Bogdan trebue să trimită cărţile acelea în mânile preanserinatului prinţului domnului Vladislav, craiul Ungariei, Bohemiei ş.c., preaiubitului fratelui nostru, prin solii săi, şi de-aci înainte pururea se nu-şi mai aducă aminte de căsătoria aceaia, precum au făgăduit solilor preanserinatului fratelui nostru, lui Oşvald Harláţichi şi lui Varnava Belai, banului de Severin, că va face.

Iar cheltuielele care le-am făcut pentru oştile în Moldova trimise, boierii măritului domnului voevodului Bogdan, n-au vrut se ni le întoarcă, ci tot lucrul l-au mânat înaintea preanserinatului prinţului domnului craiului Vladislav şi înaintea domnilor consiliarilor crăimei Ungariei. Lucrul acela şi noi îl lăsăm pe judecata numitului preaserinatului domnului Vladislav şi pe judecata domnilor consiliarilor crăimei ungureşti. Iarăş despre oarecare Petru, care se numeşte pre sine fecior de vodă şi despre toţi moldovenii, carii au fugit din Ţeara Moldovei în crăimea Poloniei, oare trebue să se ţină la noi şi în ţerile noastre, sau nu, aceaia şi noi o am lăsat pe judeacata preanserinatului craiului Vladislav şi a domnilor consiliarilor crăimei ungureşti.

Iarăş, robii carii s-au prins în bătăi, în străji şi în orice locuri, fie aceia nobili, coloni sau oameni sirimani, de îmbe părţile trebue să se sloboadă. Iarăş, nobilii, colonii, oamenii

sirimani şi cetăţenii, de măcar ce neam şi limbă sânt, carii s-au dus şi luat din Rohatin, aceia toţi trebue să se sloboadă prin măritul domnul Bogdan, voevodul moldovenesc, cu toate bunurile lor, care le vor avea cu sine. Iarăş, toţi oamenii, carii s-au dus din Polonia şi din partea Pocuţiei, trebue să se sloboadă prin numitul domnul voevodul Bogdan, de la cel mai mare până la cel mai mic, cu toate câte vor avea lângă sine. Iarăş, şi noi Sigismund, craiul Poloniei ş.c., trebue se slobozim toţi oamenii, carii s-au luat din Ţeara Moldovei, măcar de ce neam şi limbă sânt, de la cel mai mare până la cel mai mic, cu toate câte vor avea pre lângă sine, şi din Polonia şi din marele ducatul Litvaniei. Iarăş, pagubele care s-au făcut de îmbe părțile prin foc și prăzi, orcât au fost de grele și mari de îmbe părțile, s-au judecat ca nici o parte se le arunce părţei ceialalte.

Iarăş, despre partea aceaia a Pocuţiei, despre carea iaste sfada între noi şi între măritul domnul Bogdan voevodul, aşa precum s-au făcut legătura mai dinnainte, am lăsat se judece preanseriantul prinţul domnul Vladislav, craiul Ungariei şi al Bohemiei, şi domnii consiliarii crăimei ungureşti, aşa, ca orice zi va pune maestatea lui, pre zioa aceaia va trimite consiliarii săi, pre carii şi câţi se va milostivi a-i trimite. Noi încă pre aceaiaş zi şi vreme vom trimite patru consiliari ai noştri şi aşişderea va trebui măritul domnul Bogdan-Vodă se trimită patru consiliari ai săi pe zioa şi vremea aceaia. Însă consiliarii aceia ai crăimei ungureşti vor judeca şi îndrepta numita părticea de ţeară, aşa cum au fost pe vremile cele bătrâne ale preanserinaţilor prinţilor crailor Poloniei şi ale voevozilor şi domnilor Ţerei Moldovei, celor de demult. Şi de nu va merge vro parte, se fie de faţă pre terminul şi zioa pusă, partea aceaia se-şi peardă cădinţa şi cauza sa, de nu i se va întâmpla oarecăriia dintre părţi, de ce Dumnezeu se ferească, tocma atuncea vro strâmbătate şi împedecare mare, grea, şi de a se băga în samă sau protivnică sau rea întâmplare.

Iarăş, pagubele care s-au făcut în oamenii şi dobitoacele din ţerile noastre şi din Ţeara Moldovei, prin supuşii şi oamenii noştri cei plătiţi şi de odată prin şerbii şi supuşii măritului domnului Bogdan, voevodului Moldovei, după timpul, în carele s-au făcut încetarea de la arme între noi şi între domnul Bogdan-Vodă, prin mişlocirea solilor maestatei frăţeşti din Ungaria, toate trebue să se întoarcă şi să se plătească, câte se vor arăta cu direptul şi destul şi oamenii cei rei, carii au făcut pagubele, de îmbe părţile trebuie să se pedepsească.

Iarăş, de va înţelege măritul domnul Bogdan-Vodă despre turci sau alţi protivnici, că ar vrea se jăfuiască ţerile noastre, despre aceaia va trebui se ne înştiinţeze pre noi şi pre căpitanii cetăţilor noastre celor din margini şi nu va da nici sfat, nici ajutoriu turcilor şi altor nemici ai noştri şi ai crăimei noastre, apriat sau pre ascuns, ci, după putinţa sa, le va fi lor nemic, luând afară maestatea crăiască şi Sântă Coroana Ungariei. Aşişderea şi noi, Sigismund craiul, de vom pricepe că va se vină vreo reutate asupra măritului domnului Bogdan-Vodă şi asupra Ţerei lui ceii Moldoveneşti, de la oricarii nemici ai lui, despre aceaia îl vom înştiinţa, nici vom da sfat şi ajutoriu protivnicilor lui şi potrivnicilor Ţerei lui ceii Moldoveneşti, apriat sau pre ascuns, ci, după putinţa noastră, le vom fi lor nemici, luând afară maestatea crăiască şi Sântă Coroana Ungariei.

Iarăşi, pre nici un protivnic al nostru, măcar cine s-ar numi pre sine domn crăimei Poloniei sau marelui ducatului Litvaniei sau altor ţeri ale noastre şi ar veni la măritul domnul Bogdan-Vodă sau la niscari supuşi ai lui, îl va priimi numitul măritul domnul Bogdan-Vodă sau următorii lui, nici îi vor da loc şi hrană aceluia, nici la sine, nici la oarecarele dintre supuşii lor, ci pre un om ca acela, oriunde s-ar auzi și găsi în ţeara lui sau la oricare dintre supuşii lui, trebue se-l lepede şi scoată şi ţeara sa, ca nici leac de vreme se remână în ţeara lui. Aşişderea şi noi, Sigismund craiul şi următorii noştri, pre nici un protivnic al măritului

domnului Bogdan-Vodă, măcar cine s-ar numi pre sine domn Ţerei Moldovei şi ar veni la noi sau la crăimea noastră a Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei şi la celelalte ţeri ale noastre sau la vreunul dintre supuşii noştri, îl vom primii de-aci înainte, nici loc şi hrană îi vom da în ţerile noastre la vrunul dintre supuşii noştri, ci pre unul ca acela, oriunde s-ar auzi sau găsi în ţerile noastre sau la măcar cine dintre supuşii noştri, trebue se-l lepădăm şi scoatem din ţerile noastre, aşa, cât nici o ţiră de tâmp se rămână în ţinuturile noastre.

Iarăş, de s-ar întâmpla ca să fugă vreun nobil sau vreun şerb al nostru la măritul domnul Bogdan-Vodă sau în ţeara lui sau la oarecare supus al lui, de-aci înainte unul ca acela trebue să-şi ceară ertare şi graţiă de la noi, prin sine sau prin rugămintea numitului domnului Bogdan-Vodă; şi de-şi va căpăta ertare şi graţiă de la noi, îi va fi slobod şi secur a se înturna la noi, iară de nu-şi va căpăta ertare şi graţiă, atunci măritul domnul Bogdan-Vodă pre acela nu-l va ţinea, nici la sine, nici în ţeara sa, nici pre ascuns, nici apriat. Iarăşi, de s-ar întâmpla se fugă vrun nobil sau vrun şerb al măritului domnului Bogdan-Vodă la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau la oricare dintre supuşii noştri, de-aci înainte, unul ca acela trebue se-şi cerce ertare şi graţiă la domnul său, Bogdan-Vodă, prin sine sau prin mişlocirea noastră şi, de-şi va căpăta ertare şi graţiă de la numitul domnul Bogdan-Vodă, îi va fi slobod şi secur a se înturna la numitul domnul său. Iar de nu i se va erta sminteala, noi nu trebue se-l ţinem pre acela nici la noi, nici în ţerile nostre, nici îi vom îngădui se remână, nici pre ascuns, nici apriat.

Iarăş, de s-ar întâmpla din oarece pronie dumnezeiască, de ce Dumnezeu se ferească, ca măritul domnul Bogdan-Vodă, de oarecare duşman, căruia nu i-ar putea sta împrotivă, să se scoată din ţeara sa la crăimea Poloniei sau la marele ducatul Litvaniei sau în oarecare ţeri, cetăţi şi oraşe ale noastre, ţerile noastre vor fi deschise lui, mâne-sa, muerei sale, pruncilor săi, sororilor sale, boierilor săi cu muerile lor, supuşilor săi, şerbilor săi şi, cu toţi cei ce ţin de dânsul, va putea veni la noi sau în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei sau în cetăţile şi oraşele noastre şi va putea zăbovi oriunde va vrea în crăimea noastră a Poloniei sau în marele ducatul Litvaniei. Şi noi atunci trebue se iubim şi se ţinem în graţiă şi în cinste pre numitul Bogdan-Vodă, pre mumă-sa, pre muierea sa, pre pruncii săi, pre sororile sale, pre boierii săi cu muerile lor, pre şerbii şi supuşii săi şi-i va fi lui secur, slobod şi deschis, din crăimea noastră a Poloniei sau din marele ducatul Litvaniei, a-şi câştiga iarăş patria sa, Ţeara Moldovei. Într-o întâmplare ca aceaia noi încă trebue se-l ajutăm pre el, cu toată putinţa şi puterea noastră, ca se-şi poată câştiga înapoi patria sa, Ţeara Moldovei. Şi când îi va ajuta Domnul Dumnezeu ca se-şi câştige îndărăpt moştenirea sa, Ţeara Moldovei, îi va fi lui slobod, secur şi deschis, fără de vreo pagubă, a eşi din ţerile noastre cu mumă-sa, cu muierea sa, cu pruncii săi, cu sororile sale, cu boierii săi şi cu muerile şi pruncii lor, cu toţi şerbii săi, cu toată bogăţia şi cu toate lucrurile sale, care le va avea, şi iarăş a se înturna în patria sa, Ţeara Moldovei.

Iarăş, neguţătorilor din ţerile noastre şi din marele ducatul Litvaniei, trebue se le fie slobod şi deschis a merge în Ţeara Moldovei şi a cumpăra şi vinde, aşişderea în Ţeara Turcească şi în Ţeara Bessarabilor sau Valahia, plătind hărminţiile, după legile şi vămile cele bătrâne, fără paguba hărminţaşilor şi a vameşilor. Aşişderea şi neguţătorilor din Moldova trebue se le fie slobod şi deschis a merge şi a neguţători în ţerile crăimei noastre şi ale marelui ducatului Litvaniei, plătind cele adeverate hărminţii, după obiceiul şi vămile cele bătrâne, fără paguba hărminţaşilor şi a vameşilor.

Iarăş, trebue să se facă direptate pentru strâmbătăţi şi detorii de îmbe părţile. Iarăş, oamenii cei rei trebue să se pedepsească de îmbe părţile şi nici o parte trebue se le părtinească

spre paguba şi strâmbătatea altuia. Iarăş, de vor avea vro strâmbătate supuşii noştri de la ţeara şi supuşii măritului domnului Bogdan-Vodă, aceştea trebue se ceară direptate de la căpitanii din Hotin, Cernăuţi şi Soroca şi căpitanii aceia vor avea putere deplin a face direptate fieştecăruia dintre supuşii noştri. Aşişderea de vor păţi vro strâmbătate supuşii măritului domnului Bogdan-Vodă de la supuşii noştri din ţerile Galliţiei şi a Podoliei, aceştea trebue se ceară direptate de la căpitanii din Cameneţ şi Haliţia; carii vor avea putere deplin de a face direptate supuşilor numitului domnului Bogdan-Vodă despre toţi oamenii carii lăcuesc în Galliţia şi Podolia. Iarăş, de se va întâmpla ca se fie sfadă şi price între căpitanii noştri şi între căpitanii măritului domnului Bogdan-Vodă, atunci şi noi şi numitul domnul Bogdan-Vodă trebue se trimitem pre consiliarii noştri, ca se împace sfezile şi pricile acelea şi se facă direptate amânduror părţilor.

Iarăş, preanserinatul prinţul domnul Vladislav, din mila lui Dumnezeu craiul Ungariei şi al Bohemiei ş.c. preaiubitul fratele nostru, toate închieturile mai sus zise şi pacea aceasta de pururea, aşa o va scrie în cărţile sale, care ni le va da noao amânduror, ca toate, câte s-au închis şi scris mai sus, să se ţină şi să se plinească de îmbe părţile şi pacea cea de pururea, nevătămată şi în veci să se ţină de îmbe părţile.

Care toate şi fieştecarea, cum s-au scris mai nainte, noi, cel mai sus-zis, Sigismund, craiul Poloniei, am jurat şi jurăm, am făgăduit şi făgăduim, pentru noi şi pentru următorii noştri, că le vom plini şi ţinea tare şi vârtos neclătite, întregi şi nevătămate, fără de vreo înşelăciune. Aşişderea, am jurat că cu măritul domnul Bogdan, voevodul Moldovei, cu următorii lui şi cu Ţeara Moldovei, vom ţinea pace de pururea tare şi vârtos, neclătit, întreg şi nevătămat, fără de vreo înşălăciune şi celşag, supt jurământul nostru şi credinţa noastră cea creştinească şi supt jurământul şi credinţa tuturor arhiepiscopilor, episcopilor şi prelaţilor sufleteşti şi consiliarilor noştri, aşişderea şi a consiliarilor celor mai mari şi celor mai mici. Întru a cărora tuturor şi a fieştecăriia mai tare tărime şi mărturie, am poruncit de s-au agăţat de acestea peceţile, a noastră cea mare şi ale consiliarilor noştri. Dat în Cameneţ, în 23 ianuarie din anul Domnului 1510”.

§ 17
Domniia <lui> Stefan IV Vodă, 1517

(1) Este *Ştefăniţă,* care a domnit între 20 apr. 1517 – 14 ian. 1527. Numerotarea IV e a lui Micu. Xenopol îl va numerota cu V. Corect e la Micu. Despre acest domnitor, vezi MINEA 1928/A; GRIGORAŞ 1972; URSU 1972; GRIGORAŞ 1974.

(2) În realitate, năvala tătarilor sub Albu sultan a avut loc în august 1518. Sursa lui Micu, Nicolae Costin, pune însă într-o variantă – corect – 7026 (= 1518), cum se vede la COSTIN 1976, p. 153, iar în manuscrisul copiat de Micu şi folosit aici zice 7027 (= 1519), cum este la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 576, f. 70v.

(3) Lupta s-a dat la Ciuhur, în ziua de 9 august 1518. Vezi MINEA 1940, pentru datarea luptei.

(4) *Luca Arbore*, unul dintre boierii de frunte ai lui Ştefan cel Mare, a fost portar al Sucevei din 1486 până la uciderea lui din porunca lui Ştefăniţă-Vodă, la 15 martie 1523 (STOICESCU 1971, p. 261-262). Conflictul s-a iscat din cauza politicii filopolone a marelui dregător (vezi MINEA 1928/A). Vezi interpretarea din GIURESCU 1974–1976, II, p. 265-266.

(5) Insurecţia boierilor este mai importantă decât o vede Micu, el simplificând oricum naraţiunea lui Nicolae Costin. Ciocnirea s-a iscat când Şarpe Cozma (STOICESCU 1971, p. 328-329) a oferit, la 3 august 1523, cârmuirea Moldovei regelui Poloniei, ca preţ al alungării lui Ştefăniţă. Vezi poziţia actuală faţă de răfuiala cu boierii, la XENOPOL 1985, p. 467, nota [9]. Lupta dintre răzvrătiţi şi domn s-a dat la 7 septembrie 1523.

(6) Este lupta de la Tărsăuţi, din ziua de11 iunie 1524, unde Ştefăniţă zdrobeşte un corp de oaste otomană care se întorcea din Polonia.

(7) Incursiunea lui Ştefăniţă în Ţara Românească, începută la 4 februarie 1526, a avut un motiv romantic şi o desfăşurare pe aceeaşi măsură. Neagoe Basarab îi promisese lui Ştefăniţă mâna uneia dintre fiice, pe care o va alege. Era Voichiţa, care între timp s-a căsătorit însă cu Radu de la Afumaţi, stârnind mânia domnului Moldovei. Până la urmă, acesta s-a mulţumit cu fata mai mare a lui Neagoe, Stana, făcând la 3 aprilie pace cu Radu de la Afumaţi. Totuşi, în cursul anului, până târziu în noiembrie, între cei doi au mai avut loc ciocniri de frontieră de mai mică anvergură.

(8) Aceeaşi Stana, câştigată cu război, care apoi s-a reîntors în Ţara Românească, unde a murit în 1531.

§ 18
Domniia lui Petru V Vodă Rareşiu

(1) *Petru Rareş* a domnit în două rânduri: 26 ian. 1527 – 18 sept. 1538 şi febr. 1541 – 3 sept. 1546. Despre el (volume, selectiv): CORIOLAN 1909; GIURESCU 1910; URSU 1923; ALMAŞ 1970; SIMIONESCU 1970; PETRU RAREŞ 1978; GOROVEI 1982.

(2) Intervenţia lui Petru Rareş în Ardeal, ca urmare a faptului că „să nevoia să lăţească ce au apucat”, este o notă caracteristică a personalităţii domnitorului, care se va înscrie în istoriografia noastră cu virtuţile unui precursor al lui Mihai Viteazul, în năzuinţa de a realiza unitatea statală a românilor. Campania a avut loc în perioada 29 ianuarie – 8 februarie 1528 şi a lovit secuimea care încălcase pacea la graniţa Moldovei şi nu recunoştea autoritatea vreunui rege sau voievod (PETRU RAREŞ 1978, p. 93).

(3) Această „zidire” este Mănăstirea Probota (Pobrata), începută de fapt în 1527 şi terminată în 1530 (STOICESCU 1974, p. 666-669).

(4) Înfeudat lui Nicolae Costin, Micu nu vede semnificaţia deosebită a opţiunii ardelene a lui Petru Rareş. Domnitorul consideră că e momentul să se implice în destinul acestei ţări româneşti, în momentul când destinul Ardealului era disputat între austrieci şi turci, după prăbuşirea de la Mohács (1526). Micu se referă aici la bătălia de la Feldioara, din 22 iunie 1529, unde Petru Rareş înfrânge oştile lui Ferdinand I de Habsburg în beneficiul vecinului său Ioan Zápolya. Voievodul moldovean purtase tratative cu ambii principi (aprilie – mai 1527, cu Ferdinand, iunie – iulie, acelaşi an, cu Zápolya), trecând în final de partea celui ardelean (vezi CONSTANTINESCU 1978, p. 25-30; PETRU RAREŞ 1978, p. 85-108).

(5) Cetatea Bistriţei a fost primită de la Zápolya, împreună cu Unguraşul şi cu reconfirmarea stăpânirii părinteşti de la Ciceu şi Cetatea de Baltă. Cum însă bistriţenii refuză să i se supună, Petru Rareş trimite împotriva lor o oaste condusă de boierii Onofrei Barbovschi (STOICESCU 1971, p. 292) şi Nicoară Grozav (*ibidem*, p. 309-310), aceiaşi care învinseseră la Feldioara, ca să-i aducă la ordine. Intervenţia a avut loc în toamna anului 1529 (august – noiembrie). Problema moldo-bistriţeană e spinoasă, căci ea s-a consumat între ambiţia lui Rareş de a stăpâni efectiv cetatea şi zona, prin dregători proprii, şi eforturile

bistriţenilor de a se eschiva, sustrage, temporiza ş.a. Despre aceste relaţii, vezi WITTSTOCK 1859/1860; BERGER 1911; MOTOGNA 1928, p. 20-29.

(6) Micu începe să povestească pe larg aceleaşi evenimente ardeleneşti narate până aici în rezumat. Vina e a lui Nicolae Costin, care în varianta manuscrisă utilizată de Micu procedează la fel (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 576, f. 74^{r}-76^{r}).

(7) Cei doi sunt Petru Perényi, voievodul Ardealului, şi Bálint Török. Pe primul Nicolae Costin îl scrie corect, dar cu litere chirilice distanţate, înţeles de Micu ca „pre Pătru, pe Renie", deci Petru Renie. Bálint Török e scris la Costin „Valentin Toroschie", corectat de Micu în „Toroţcoi", crezând că e vorba de numele *Toroczkai*. Faptul că a urmat eroarea lui Costin dovedeşte că istoricul nostru n-a cunoscut notabilele evenimente moldo-ardelene din vremea lui Petru Rareş decât din manuscrisul lui Nicolae Costin. Şincai, deşi cunoaşte acelaşi manuscris, copiat de Micu, nu-l utilizează în această problemă, preferându-l pe polihistorul italian Paolo Giovio (ŞINCAI 1967–1969, II, p. 212).

(8) Întregire după manuscrisul lui Nicolae Costin (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 576, f. 74^{r}, rândul 1 de jos).

(9) Vezi aici, supra, nota 3.

(10) Nu Micu polemizează cu Grigore Ureche, ci Nicolae Costin, al cărui text este luat *tale-quale*.

(11) Vezi aici, supra, nota 5.

(12) Este lupta de la Feldioara, aceeaşi cu cea povestită mai sus (cf. şi nota 4, aici, supra). Repetarea se datorează manuscrisului costinian, care în amonte vede lupta dându-se cu imperialii, iar acum cu ungurii. Adversarii lui Petru Rareş la Feldioara (pe apa Bârsei) au fost saşii şi ungurii filohabsburgici.

(13) Repetare. Vezi, supra, nota 5 şi XENOPOL 1985, p. 469, nota [8].

(14) Este Andrei Taranowski, scris greşit la Nicolae Costin şi Micu.

(15) Alternanţa Balenski - Balinski e la Costin, preluată de Micu.

(16) Lupta descrisă este cea de la Obertyn, din 22 august 1531, când Petru Rareş a vrut să-şi recâştige Pocuţia, rămasă cu un statut neclar de la vremea lui Bogdan III. Cauza eşecului, la NEAGOE 1971–1972. În istoriografia polonă: SPIERALSKI 1962. Vezi şi PETRU RAREŞ 1978, p. 117-125.

(17) Detaşamentul polonez a fost înfrânt la Tărsăuţi, 4 februarie 1532, după ce distruseseră 105 sate şi le jefuiseră.

(18) Despre tratativele de după Obertyn, cu adevărat anevoioase, vezi CORFUS 1964.

(19) Victoria lui Petru Rareş de la Siret, 1 februarie 1538, este finalul unor ani îndelungaţi de hărţuieli şi incursiuni de ambele părţi ale hotarului moldo-polon. Este anul când prima domnie i se încheie, sub năvala turcilor conduşi personal de Soliman Magnificul.

§ 19
Fuga lui Petru-Vodă Rareş de sultan Soliman, împăratul turcesc. Stefan-Vodă Lăcustă şi Alexandru-Vodă Cornea, 1538

(1) Puterea ridicată de Soliman Magnificul împotriva lui Petru Rareş a pornit din Istanbul, la 8 iulie 1538. Abia la Adrianopol ea a căpătat un nume, în maniera turcească: *Gazây-i Kara Boğdan* („războiul sfânt pentru Moldova"). Era a opta expediţie personală a celui mai mare sultan otoman şi ea prezenta o disproporţie monstruoasă faţă de puţinătatea forţelor lui Petru Rareş: 200 000 de oameni. Etapele marşului: Babadag, 16 august, trecerea

Dunării la Isaccea – Obluciţa, 20 august, trecerea Prutului la 31 august, la Iaşi, 9 septembrie, joncţiunea cu hanul tătar Sahib Giray, Suceava, 15 septembrie. Petru Rareş a adunat o oaste de 70 000 de oameni, cu care voia să reziste în zona Botoşani, dar până la urmă a ales fuga în Ardeal. Expediţia otomană s-a rezumat la o plimbare costisitoare pentru Moldova. Despre expediţie şi fuga domnului, vezi PETRU RAREŞ 1978, p. 151-160, p. 179-203, unde şi repertoriul complet al izvoarelor. Cf. şi DECEI 1978, p. 187-189.

(2) Este *Ştefan Lăcustă,* domn între 18 sept. 1538 – 20 (21?) dec. 1540. Fruntaşii Moldovei n-au ales, ci li s-a impus un venetic ce se pretindea „fiu al bătrânului Ştefan voievod". După cea mai autorizată părere, el ar fi, de fapt, nepotul marelui domnitor, fiu al lui Alexandru (mort la 26 iulie 1496), născut la Istanbul chiar în anul morţii tatălui său. Vezi, despre el, GIURESCU 1946 şi, mai ales, PETRU RAREŞ 1978, p. 161-174.

(3) Despre şederea lui Petru Rareş în cetatea Ciceului şi „teama" sa, vezi MOTOGNA 1927/A; CONSTANTINESCU 1978, p. 94-104; PETRU RAREŞ 1978, p. 179-203.

(4) Petru Rareş a pornit spre Constantinopol în februarie 1540 şi a ajuns în audienţă la Soliman Magnificul pe la sfârşitul lui martie sau începutul lui aprilie.

(5) A fost asasinat la 20 sau 21 decembrie 1540 de către boierii încurajaţi în urma reuşitei împăcări a lui Rareş cu sultanul (vezi MINEA 1934–1936; GOROVEI 1971). E primul domn moldovean care şi-a încheiat printr-un asasinat şi domnia, şi viaţa.

(6) *Alexandru Cornea,* dec. (după 21) 1540 – 9 febr. 1541. Obârşia lui a fost controversată, istoricii mai vechi socotindu-l fiu al lui Bogdan III, pe când cei de astăzi, fiu al lui Iliaş, acel fiu al lui Petru Aron decapitat în Polonia la 1501, sub ameninţarea soliei lui Ştefan cel Mare (vezi, supra, § 15, nota 21). Sinteza tuturor datelor deţinute până astăzi despre el, la PETRU RAREŞ 1978, p. 175-178.

(7) Se pare că a fost într-adevăr un subaltern al portarului de Suceava, Mihu. Portar însă, în nici un caz.

(8) Varianta este a istoricului ungur Istvánfi, preluată de Nicolae Costin, apoi de Micu, însă neadevărată. Alexandru Cornea a fost decapitat la Galaţi în ziua de 9 februarie 1541, în faţa lui Petru Rareş şi din porunca expresă a acestuia. Cornea s-a rugat să i se lase viaţa şi să fie trimis cu nasul tăiat la o mănăstire, dar Rareş nu s-a îndurat, răspunzându-i: „Să fie pe sufletul aceluia care te-a îndemnat!" (PETRU RAREŞ 1978, p. 178).

(9) Aceşti boieri au fost Mihu, Gavril Trotuşanu, Crasnăş (Giurgea) şi Cozma (STOICESCU 1971, p. 300, p. 315-332), vinovaţi, în concepţia lui Petru Rareş, de moartea lui Alexandru Cornea.

§ 20
Domniia a doa lui Petru Rareşiu

(1) Este vorba de a doua soţie a lui Petru Rareş, Caterina-Elena, fiica despotului sârb Iovan Brancovici, şi fiii ei cu domnul moldovean: *Iliaş* şi *Ştefan* (plus *Constantin,* neamintit aici), şi de fiica *Ruxandra,* viitoarea soţie a lui Alexandru Lăpuşneanu (au mai avut o fiică, pe *Chiajna,* soţia domnului muntean Mircea Ciobanu). Fiu nelegitim al lui Rareş a fost *Iancu Sasul*. Despre familia voievodului, vezi PETRU RAREŞ 1978, p. 266-270.

(2) Capturarea vrednicului Ştefan Mailat a avut loc la 19 sau 20 iulie 1541. Şi-a sfârşit viaţa în cartierul Galata din Constantinopol, în 1551 (despre el, BINDER 1972).

(3) Această „intrare" este în realitate o importantă campanie ardeleană a lui Petru Rareş, desfăşurată între 16 octombrie și 30 noiembrie 1542 (despre care vezi MOTOGNA 1928, p.

57-58; CONSTANTINESCU 1978, p. 114-117; PETRU RAREŞ 1978, p. 251-255). Împlinind într-adevăr o poruncă a sultanului, domnul român urmărea – după cum a observat încă în epocă cronicarul Hieronimus Ostermayer (QUELLEN, IV, p. 504) – de fapt a redobândi Ciceul şi Cetatea de Baltă. Un eveniment semnificativ este recunoaşterea sa ca domn al Transilvaniei de către secui, care scriu sultanului în acest sens (MOTOGNA 1928, p. 146). Exegeza nouă trage din acest episod concluziile unei campanii premergătoare unirii de sub Mihai Viteazul (PETRU RAREŞ 1978, p. 253-254), vorbind de existenţa unei „perspective de unitate politică românească sub autoritatea lui Petru Rareş". Într-adevăr, în tot acest răstimp nu s-a dat o luptă, căci nu avea cine să i se împotrivească, şi astfel Petru Rareş a reuşit să-şi consacre timpul unor probleme politice în mod inerent referitoare la ambele ţări şi la stăpânirea lor comună.

(4) A mai fost vorba de două ori despre zidirea Mănăstirii Probota (supra, § 18), care în realitate s-a ridicat între 1527–1530.

(5) Mănăstirea Râşca a fost zidită din îndemnul episcopului Macarie (acelaşi cu cronicarul) la 1542 (STOICESCU 1974, p. 711-714).

(6) Mănăstirea Dobrovăţ fusese ridicată de Ştefan cel Mare la 1503–1504, fiind numai zugrăvită de Petru Rareş în prima domnie, 1529 (*ibidem*, p. 253-255).

(7) Mănăstirea Căpriana, ridicată înainte de 1470, a fost reconstruită de Petru Rareş în 1545 (*ibidem*, p. 165).

(8) A murit la 3 septembrie 1546 (CR. S.R. 1959, p. 103, p. 118).

§ 21

Domniia lui Iliiaşiu-Vodă II, feciorul lui Petru Rareşiu, 1546

(1) *Iliaş II Rareş* a domnit între 3 sept. 1546 – 11 iun. 1551. Vezi, despre el, MOTOGNA 1924/A; BEJENARU 1932; IGNAT + AGACHE 1978.

(2) Cele trei „localităţi" secuieşti sunt transcrise de Nicolae Costin, apoi Micu, după cronicarul Istvánfi (ISTVÁNFI 1758, p. 199): „Scepsium, Orbajum et Quisdium", scrise la Nicolae Costin „Stepsie, Orbai şi Cvizdie". Este vorba de numele ungureşti ale scaunelor secuieşti care au format unitatea cunoscută în istorie sub numele de Trei Scaune: Sepsi, Orbai, Kézdi.

(3) Incursiunea lui Iliaş II în Ardeal a avut loc în anul 1550, din porunca turcilor, pentru a o ajuta pe Isabela în război cu regentul Gheorghe Martinuzzi.

(4) Data renunţării la domnie se situează în ultimele zile ale lunii mai 1551. În prealabil, Iliaş II a convocat sfatul domnesc, în faţa căruia a declarat că se duce la Poartă să uşureze haraciul.

(5) Iliaş-Vodă s-a turcit la 30 mai 1551. Este primul caz de turcire a unui domnitor român (BEJENARU 1932) şi el a stârnit o vâlvă neobişnuită mai ales în Polonia, pe care a atacat-o ulterior în calitate de comandant otoman. Aşa se face că în cronicile poloneze se dau informaţii bogate despre insolitul episod.

(6) Vratislaviia din text nu este Bratislava de astăzi, ci este numele oraşului Wroclaw din Polonia, care la Costin apare cu formele Braţlav şi Vraţlav.

(7) „Nicolaus Istvánfi în *Historiarum de rebus Hungaricis* ... [unul din titlurile sub care s-a tipărit lucrarea cronicarului ungur – n.n.], cartea XVIII, la sfârşit". În realitate este vorba de sfârşitul cărţii XVII (vezi ISTVÁNFI 1758, p. 199). Greşeala se datorează faptului că în acest loc, la toate colontitlurile, este *Historiarum Liber XVIII*, însemnând trecerea la cartea XVIII, care începe pe aceeaşi pagină.

(8) La reconstituirea domniei lui Iliaş II, Samuil Micu a părăsit drumul comod al textului lui Nicolae Costin. În afara cronicarului Istvánfi, l-a cunoscut pe polonezul Stanisław Orzechowski, sursă fundamentală pentru avatarurile turcofile ale domnitorului. Analele lui Orzechowski (*Annales Polonici ab excessu Sigismundi I*) au apărut în apendicele ediţiei lui Dlugosz din 1711–1712, familiară lui Micu, la care trimite de fapt aici: „Stanislaus Orichovius [numele latinizat al lui Orzechowski – n.n.], în *Anale,* al patrulea anal sau la anul 1551”. Vezi DLUGOS 1711–1712, II, col. 1533-1534.

§ 22
Domniia lui Ştefan VI, 1555

(1) *Ştefan Rareş* a domnit între 11 iun. 1551 – 1 sept. 1552. Vezi, despre el, MOTOGNA 1924/A; BEJENARU 1934; MINEA 1934–1936/A; IGNAT + AGACHE 1978.

(2) Persecuţia religioasă dezlănţuită de Ştefan Rareş, văzută multă vreme ca o măsură menită să şteargă amintirea trecerii fratelui său la mahomedanism, şi-a primit mai recent explicaţia unei campanii contrareformatoare (PAPACOSTEA 1958; PAPACOSTEA 1970; PIPPIDI 1983, p. 103). Se mai crede că s-a datorat mişcării isihaste conduse în Moldova de cronicarul Macarie (ULEA 1985).

(3) Manuscrisul lui Nicolae Costin de care s-a slujit Micu (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 576, f. 94v-96v) este neobişnuit de sărac la capitolul domniei lui Ştefan Rareş, faţă de alte variante (vezi COSTIN 1976, p. 191-194). Ca atare, Micu l-a îmbogăţit cu date din lunga naraţiune a lui Stanisław Orzechowski (DLUGOS 1711–1712, II, col. 1555-1562). Acelaşi cronicar polonez acordă o importanţă aparte pretendentului „Petru postelnicul” (de fapt *stolnicul, Petrus pincernas* la Orzechowski), viitorul domn Alexandru Lăpuşneanu. Ţinându-se strict de textul lui Orzechowski, lui Micu îi scapă rolul lui Alfonso Castaldo în uciderea lui Ştefan Rareş, boierii conspiratori fiind înţeleşi cu generalul imperial care acţiona în Ardeal. A fost ucis la 1 septembrie 1552. Vezi, în plus faţă de nota 1, şi BEJENARU 1935, p. 25-27.

(4) „Vezi la Orzechowski în Anale, al cincilea anal, la anul 1552” (vezi aici nota 3).

§ 23
Domniia lui Joldea-Vodă şi a lui Alexandru III Vodă Lăpuşanul, 1557

(1) O părere pe dos despre *Alexandru Lăpuşneanu*, care a domnit în două rânduri: sept. 1552 – 18 nov. 1561; 24 oct. 1563 – mar. 1568 (între 5 – 16; mort la 5 mai acelaşi an). Domniile lui Alexandru Lăpuşneanu s-au bucurat de o atenţie relativ mare (MINEA 1925; PETRESCU 1928; BEJENARU 1933; MINEA 1934–1936/A; BEJENARU 1935; GRIGORAŞ 1940; HOLBAN 1973; BOJAN + GÁBOR 1978; PUNGĂ 1981 ş.a.), nelipsind nici încercările de a-l vedea ca pe un „om bun, drept”, cum susţine Micu (vezi BEJENARU 1943; GIURESCU 1971).

(2) Acest „Stârza” apare la Orzechowski sub numele corect „Sturdza magnus Daciae Procurator” (DLUGOS 1711–1712, II, col. 1558). Este, în vremea evenimentelor, hatmanul Ion Sturdza, susţinătorul lui Joldea împotriva lui Alexandru Lăpuşneanu (STOICESCU 1971, p. 328).

(3) „Mogila magister equitum” (DLUGOS 1711–1712, II, col. 1558) este marele vornic Gavril Movilă (STOICESCU 1971, p. 317).

(4) „Paulus Seczygniowski” la Orzechowski, după care Micu îşi deapănă aici povestirea.

(5) *Ibidem*: „Mosochum fortissimum Dacorum”. Despre vestitul Ion Moţoc, vezi STOICESCU 1971, p. 316-317.

(6) Efemerul *Joldea* şi-a început şi încheiat domnia ca favorit al Elenei, văduva lui Petru Rareş, în septembrie 1552. După înfrângerea de la Şipote, Ruxandra, fiica lui Rareş, devine soţia lui Lăpuşneanu.

(7) Vezi, infra, nota lui Micu (2). „Petru stolnicul” devenit, cu numele de domn, Alexandru Lăpuşneanu, era fiu nelegitim al lui Bogdan III cu o Anastasia din ţinutul Lăpuşnei. Cronicarul Orzechowski subliniază pe larg ajutorul primit de „Petru stolnicul” de la polonezii conduşi de hatmanul Nicolae Sieniawski, în faţa căruia subţirele front intern al lui Joldea a fost sortit neşansei.

(8) De la: „După ce s-au isprăvit …”, firul povestirii revine la Nicolae Costin, după ce-l avusese ghid pe Orzechowski.

(9) Mănăstirea Slatina a fost construită de Alexandru Lăpuşneanu între 1553–1564 (sfinţită în 1559). Vezi, despre această ctitorie, la STOICESCU 1974, p. 764-766.

(10) *Grigore Roşca,* mitropolit între 1541–1564.

(11) Este Mănăstirea Pângăraţi (al cărei nume lui Micu i se pare că îşi are originea în acela al Sfântului latin Pancratius); a fost ridicată de acelaşi domnitor pe la 1560 (STOICESCU 1974, p. 645-646).

(12) Intervenţia lui Alexandru Lăpuşneanu şi a lui Pătraşcu cel Bun în Ardeal a avut loc în 1556. Domnul moldovean a pretins, drept recompensă, aceleaşi feude ale Ciceului şi Cetăţii de Baltă, acordate însă de Dieta de la Alba Iulia abia la 4 octombrie 1558, în urma unei noi intervenţii a lui Lăpuşneanu.

(13) Este *Macarie II,* episcop de Roman între 23 apr. 1531 – sept. 1558, aceeaşi persoană cu cronicarul cunoscut. Vezi, despre el, CR. S.R. 1959, p. 74-77; ULEA 1985.

(14) *Anastasie* a fost episcop de Roman între 1558–1572, apoi, până la moarte (1578), mitropolit al Moldovei.

(15) „Despre acest domnitor, vezi Stanisław Orzechowski, al cincilea anal, la anul 1552” (trimite la textul lui Orzechowski din DOGIEL 1711–1712, II, col. 1555-1562).

(16) „Mathias Dogiel, cleric în şcolile piariste regeşti, în *Codex Diplomaticus Regni Poloniae,* la anul 1552, din arhiva Marelui Ducat al Lituaniei, despre aceasta scrie în următorul fel”.

(17) Textul documentului e reprodus, cu omisiuni, după DOGIEL 1758, p. 618-619. Am introdus între paranteze drepte secvenţele omise, pentru a reda imaginea întreagă a documentului care l-a interesat pe Micu. Altă ediţie latină: HURM., II/5, p. 31-32 (reprodus de asemenea după Dogiel). (a)DOGIEL şi HURM., „idque”. (b) *Ibidem*, prescurtat: „B.M.V.”. Jurământul de fidelitate al lui Alexandru Lăpuşneanu faţă de regele Sigismund August a fost făcut lângă cetatea Bakota, „deasupra Nistrului”, la 5 septembrie 1552. La cererea domnului moldovean, jurământul a fost reînnoit la Hârlău în ziua de 22 iunie 1553 (vezi text polonez şi traducere românească la CORFUS 1979, p. 166-167). Textul din 1552 nu are până acum o traducere românească. El este: „Eu, Petru Alexandru, domn al Moldovei şi Ţării Româneşti, ales şi aşezat de către Sacra Maiestate Regească, împreună cu toţi sfetnicii mei mai mari sau mai mici şi cu toţi ceilalţi supuşi ai mei din Ţara Românească, jur pe Unul Domn Dumnezeu în Sfânta Treime, pe Maria Fecioara şi pe toţi sfinţii că mă leg să ţin crucea de-a pururea, eu

şi toţi succesorii mei domnitori ai Ţării Româneşti, şi să fiu credincios, temător şi statornic, silitor în slujire şi supus întru toate cu jurământ de vasalitate Sacrei Maiestăţi Regeşti, serenisimului principe şi domnului domn Sigismund August, regele Poloniei etc., domn mie preamilostiv, precum şi urmaşilor săi regi ai Poloniei, dregătorilor cei de frunte ai coroanei Poloniei, celor mai mari, celor de al doilea rang au celor mai mici, de asemenea întregii coroane a Poloniei, slujind, susţinând, păzind şi fiind supus, ascultător şi subordonat, împreună cu toţi dregătorii şi supuşii mei, la orice poruncă a Sacrei Maiestăţi Regeşti şi a succesorilor săi, în vecii vecilor. De asemenea, ţin şi mă oblig să mă alătur şi să ajut pe Sacra Maiestate Regească şi Regatul Sfintei Cruci şi ai Sacrei Maiestăţi Regeşti şi ai coroanei, care ar îndrăzni să vateme interesele regatului şi să invadeze în chip duşmănos teritoriul lui. Iar în cazul când ar izbucni un război greu, va fi de a mea datorie să fiu de faţă eu însumi, cu toate forţele şi cu toată oştirea mea, şi să înfrunt pe toţi vrăjmaşii Sacrei Maiestăţi Regeşti şi pe căpeteniile acestor vrăjmaşi, ceea ce voi fi obligat să fac şi să desăvârşesc nu numai la porunca Sacrei Maiestăţi Regeşti, ci chiar şi la cererea conducătorilor oştirilor regatului şi anume a celor supremi, cât şi a căpitanilor de plai, acum şi pe viitor, împreună cu toţi urmaşii mei. În alte situaţii mai puţin grave ale coroanei Poloniei, când voi fi solicitat din partea oricăruia dintre conducătorii armatei regatului, ţin de a mea datorie şi mă oblig să trimit întru ajutor contra oricărui vrăjmaş o oaste de şapte mii de oameni apţi pentru război, la locul unde, după nevoi, mi se va porunci.

Nu voi încheia nici un fel de pact cu vreun domnitor străin şi nu voi face alianţe şi înţelegeri cu nici un fel de oameni, de orice credinţă ar fi ei, şi nu voi întreprinde, săvârşi şi rândui nimic, eu şi sfetnicii mei, referitor la persoana mea sau în treburile publice, respectiv ale Ţării Româneşti, fără sfatul, consensul sau porunca Sacrei Maiestăţi Regeşti şi a sfetnicilor săi. Pe lângă aceasta, promitem şi făgăduim să recunoaştem, să respectăm şi să aplicăm în toate punctele lor, toate actele, înţelegerile, pactele şi legămintele pe care înaintaşii noştri, domni ai Ţării Româneşti, le-au făcut cu regii Poloniei, atât cele vechi, cât şi cele noi făcute de aceştia, şi să ne conducem după ele împreună cu urmaşii noştri şi cu întreaga Ţară Românească. Şi îndată ce vom ajunge la reşedinţa principatului nostru Moldova, vom fi obligaţi, după cum ne legăm prin scrisoarea de faţă, să întărim şi să confirmăm din nou, împreună cu dregătorii întregii Ţări Româneşti, toate cele cuprinse în jurământul nostru de mai sus. Iar dacă Sacra Maiestate Regească va găsi de cuviinţă ca la punctele formulate mai sus să li se adauge alte câteva, vom ţine de a noastră datorie să le primim şi pe acelea şi să le întărim cu jurământul nostru pe Evanghelie. Jur pe Unul Domn Dumnezeu în Sfânta Treime şi pe toţi sfinţii Săi că voi face şi voi împlini toate cele scrise şi hotărâte mai sus, aşa să-mi ajute Unul în Sfânta Treime Domn Dumnezeu şi Sfânta Cruce. Iar dacă toate acestea astfel stabilite, întărite, convenite şi promise de noi nu le-am face, nici le-am împlini, şi am încerca să întreprindem sau am întreprinde ceva împotriva regelui, domnul nostru, şi a coroanei Poloniei, atunci Atotputernicul Domn Dumnezeu, Unul în Sfânta Treime, să nu ne ajute, ci să ne ucidă în trup şi suflet.

Încheiat deasupra Nistrului, în cetatea Bakota. În prezenţa nobililor şi preavestiţilor domni Mathias Vlodko, stegar şi căpitan, Jan Herborth, vicecamerar de Cameniţa, Bernard Prethficki din Trembow, Hieronim Lankoronski etc. […] Iar din partea domnului Alexandru al Moldovei, cei care au jurat împreună cu el, Negrilă, marele hatman, Dan vistiernicul, Movilă logofătul, Moţoc vornicul, Neagu starostele de Soroca, Movilă portarul etc. şi alţii 60 la număr. Dat în localitatea de mai sus, în feria a doua înaintea naşterii Fericitei Fecioare Maria [5 septembrie – n.n.] anul Domnului 1552."

§ 24
Domniia lui Despot-Vodă

(1) *Despot-Vodă (Ioan Despot),* căruia Samuil Micu îi acordă un spaţiu atât de întins, sub influenţa lui Nicolae Costin, a domnit între 18 nov. 1561 – 25 nov. 1563. Lucrările despre acest domnitor exotic sunt numeroase, mai importante fiind: BURGHELE 1897; IORGA 1900/A; RADU 1934; GOSTYNSKI 1945; OLTEANU 1970; ARMBRUSTER 1971; BERCIU-DRĂGHICESCU 1980 (de bază, cu bibliografie).

(2) Lunga naraţiune despre Despot, inclusiv calomniile despre falsa identitate, au fost consemnate pentru prima dată la noi de Nicolae Costin, căruia Micu îi este tributar fără discernământ critic. În realitate, Iacob Heraclid Despotul a fost un personaj autentic, iar diploma lui Carol Quintul, pe aceeaşi măsură. Ea a fost emisă la Bruxelles în ziua de 22 octombrie 1555 şi îi conferă lui Despot titlul de cavaler şi conte al curţii imperiale (textul autentic la VERESS / D, I, p. 151-158).

(3) Iacob Heraclid încercase şi el să-l otrăvească pe Alexandru Lăpuşneanu, în acelaşi zbuciumat an 1560 (vezi PETRESCU 1928), cu ajutorul aventurierului Giorgio Biandrata, ctitorul unitarianismului din Transilvania.

(4) *Albert (Olbracht) Laski*, 1533–1605, nobil polonez, palatin de Sieradz, era fiul celebrului diplomat polonez Ieronim Laski (1496–1560). Despot-Vodă îl va desemna „succesorul nostru legitim la tronul Moldovei” (HURM., Supl. I/2, p. 223-224, p. 228-229). Monografie despre el: KRAUSHAR 1882.

(5) Oastea alcătuită de Despot cu ajutorul lui Laski a fost împrăştiată de fapt de palatinul Podoliei, Dimitrie Wiszniewiecki, la cererea lui Alexandru Lăpuşneanu, care se prevalează de acordurile din 1552–1553 cu regele Sigismund II August. Risipirea oştirii de mercenari a avut loc între 5 nov. 1560, când Ubert Languet îi scria consilierului saxon Ulrich Mordeissen despre alcătuirea ei, şi 15 februarie 1561, când, după o corespondenţă similară, această oaste era de pe acum desfiinţată („A.I.R.”, I/2, 1865, p. 29-30).

(6) Este *Francisc Zay,* guvernatorul militar al Ungariei imperiale.

(7) *Antal Székely,* căpitanul ungur.

(8) *Jean Pierre Roussel,* căpitan francez în armata lui Despot şi a lui Laski.

(9) Alt căpitan francez, *Jean Williey.*

(10) Într-o altă variantă a cronicii sale, Nicolae Costin spune că „îl laudă istoria streină” (COSTIN 1976, p. 200), ceea ce este mai corect, fiind vorba de ampla naraţiune a lui Istvánfi despre campania de acaparare a domniei de către Despot-Vodă. Despre vitejia lui Alexandru Lăpuşneanu, cronicarul ungur scrie: „equitem ungarum secum congressum equo dejecisse dicitur” (se zice că a doborât de pe cal pe un călăreţ ungur care se lupta cu el). Vezi ISTVÁNFI 1758, p. 248.

(11) Lupta decisivă dintre Despot şi Lăpuşneanu a avut loc de fapt la 18 noiembrie 1561, lângă Botoşani, la Verbia, şi s-a soldat cu înfrângerea celui de al doilea. Cea mai fidelă descriere a bătăliei este cuprinsă în raportul lui Francisc Zay către arhiducele Maximilian, din ziua de 15 decembrie 1561 (VERESS / D, I, p. 202-204).

(12) Informaţia, prin intermediul lui Nicolae Costin, parvine de la Johann Sommer, directorul şcolii înfiinţate de Despot-Vodă la Cotnari, primul biograf al acestui domnitor (vezi CĂLĂTORI, II, p. 258), în celebra lucrare *Vita Jacobi Despotae Moldavorum reguli …*, apărută la Wittenberg în 1587. Cartea lui Sommer i-a servit ca izvor lui Istvánfi, pe care Nicolae Costin l-a utilizat la acest capitol.

(13) Informaţie nevalorificată sau neconfirmată de istoriografie. Despre biserica „papistăşească" din Hârlău se ştie că a fost zidită în sec. XV-XVI şi că a fost devastată la 1654 (STOICESCU 1974, p. 359).

(14) Grigore Roşca.

(15) Vezi, despre încercarea de rezistenţă a lui Lăpuşneanu la Huşi, pe malul Prutului, la BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 53-54, pe baza acestei naraţiuni, al cărei autor originar este Nicolae Costin. Ciocnirea a avut loc în preajma datei de 30 mai 1562.

(16) Este *Ion Stroici,* omul cel mai de încredere al lui Despot, de fapt mare vistier al ţării. A fost solul lui Despot la împăratul Ferdinand, în iunie 1562 (STOICESCU 1971, p. 326).

(17) *Toma Barnovschi,* bunicul viitorului domn Miron Barnovschi, va avea un rol de seamă în răsturnarea şi uciderea lui Despot-Vodă (*ibidem*, p. 293).

(18) *Georges de Revelles,* secretarul francez al lui Despot-Vodă, îl slujise anterior pe Lăpuşneanu, după mărturia lui Sommer şi Istvánfi (ISTVÁNFI 1758, p. 249).

(19) Problema Ciceului şi a Cetăţii de Baltă, sechestrate de Ioan II Sigismund Zápolya după căderea lui Lăpuşneanu, s-a interferat cu răscoala secuilor, în care a fost amestecat şi Despot-Vodă (BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 63-70).

(20) A fost întărit în domnie de către sultan prin solia lui Ferhat-Aga, ungur de origine, care a sosit la Iaşi la 16 martie 1562.

(21) De fapt, o nouă solie trimisă la Viena, la 27 martie 1562, prin care Despot aduce „credinţă în numele tuturor şi al persoanei noastre". Scurt timp după solie, el este abandonat de Habsburgi, care se vor împăca cu turcii la Praga, la 1 iunie 1562.

(22) Pretendenţa lui *Dimitrie Wiszniewiecki,* condotier lituanian, s-a ivit în urma rupturii dintre Despot şi susţinătorul său Laski. Vezi, despre chemarea lui, în CĂLĂTORI, II, p. 249; CORFUS 1979, p. 221-224. Wiszniewiecki era rudă îndepărtată cu familia lui Petru Rareş, prin Magdalena, sora doamnei Elena. Acest aventurier este cunoscut în literatura istorică europeană (vezi LEMERCIER-QUELQUEJAY 1970).

(23) Maximilian, arhiduce, a devenit rege al Ungariei la 8 sept. 1563, înaintea morţii împăratului Ferdinand I.

(24) Afirmaţie neîntemeiată, preluată de la Nicolae Costin. După acordurile turco-austriece de la Praga, la 1 iunie 1562, imperialii l-au abandonat pe Despot-Vodă.

(25) În realitate, ruptura dintre Laski şi Despot a început în 1562, din cauza condamnării la moarte a medicului palatinului polonez, învinuit că ar fi comis o crimă în Moldova. Despot îşi ducea la îndeplinire planul implacabil de pedepsire a răufăcătorilor din orice pătură socială, prin insolita instituţie a „glasului poporului" (vezi HOLBAN 1969).

(26) Despre nemulţumirea produsă de „birul de un galben", vezi Sommer, în CĂLĂTORI, II, p. 259; BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 98.

(27) Corect: *Jan Lusinski (Johannes Lusinius),* preot de ritul socinian din Juranowicze, lângă Cracovia, pe care Despot l-a chemat în Moldova în aprilie 1562, făcându-l „episcop al saşilor şi ungurilor". A murit otrăvit în 1563. Lupta sa contra superstiţiilor religioase şi a divorţurilor a stârnit resentimentele orientale ale unei populaţii complet nepregătite pentru reformele lui Despot (BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 104).

(28) „Ţara" îl ura, aşadar, chiar şi pentru cea mai mare realizare a sa, şcoala latină de tipul colegiilor, deschisă la Cotnari în 1562, despre care vezi BÂRSĂNESCU 1957; PASCU 1966, 927; BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 108-116. Xenofobia, latentă, dar şi cultivată ad-hoc, a jucat un rol hotărâtor în prăbuşirea domniei lui Despot-Vodă, care începuse sub auspiciile net superioare celor mai mulţi domnitori indigeni.

(29) Despre emisiunile monetare ale lui Despot, prin care urmărea să adapteze sistemul monetar al Moldovei la nivelul ţărilor vecine, vezi ŢABREA 1971.

(30) Despot-Vodă năzuia la unirea politică a celor trei ţări româneşti, în numele originii romane comune a locuitorilor acestora, pe care în calitatea sa de om cultivat o cunoştea în adâncime (ARMBRUSTER 1971; BERCIU 1976).

(31) Întâmplarea, relatată mai întâi de Sommer (CĂLĂTORI, II, p. 259-264), s-a petrecut în ianuarie 1563 (vezi şi GRECU 1953).

(32) În realitate, Despot-Vodă n-a apucat să se căsătorească cu fiica lui Zabarowski, surprinzându-l acţiunea lui Tomşa şi asediul Sucevei.

§ 25
Răscoala asupra lui Despot-Vodă

(1) Acest „Torman" este Ilie Dârman.

(2) Nicolae Costin, sursa lui Micu, este cel mai bun documentar despre insurecţia lui Ştefan Tomşa, hatmanul armatei moldovene. Distrugerea mercenarilor unguri, nemţi şi sârbi, la Ciuhur, lângă Nistru, a avut loc înaintea datei de 8 august 1563, când începe asediul Sucevei.

(3) Silezianul *Joachim Klug (Prudentius).* Va fi ucis în aceeaşi zi cu Despot-Vodă, la 25 nov. 1563.

(4) Totalul garnizoanei cu care s-a închis Despot între zidurile Sucevei era de 656 de ostaşi, dintre care 400 de unguri, sub comanda lui Márton Farkas şi Péter Dévay, şi peste 300 de greci şi alţi mercenari. Moldovenii erau cei mai puţini (BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 119).

§ 26
Domniia lui Stefan-Vodă Tomşa şi moartea lui Despot-Vodă

(1) Acest „Bernov" este Toma Barnovschi, despre care vezi, supra, § 24, nota 17.

(2) *Ştefan Tomşa* a fost ales domn în ziua de 8 sau de 10 august 1563 şi a domnit până în martie 1564.

(3) Aici mai apropiat de numele lui adevărat: Dârman (vezi şi, supra, § 25, nota 1).

(4) Acest comandant, scris de Micu când „Peasoţchi", când „Poiasoţchi", se numea de fapt *Pisoschi.*

(5) Vezi, despre pretendentul Dimitrie Wiszniewiecki, supra, § 24, nota 22. Lupta dintre acesta şi Ştefan Tomşa, soldată cu capturarea pretendentului, s-a dat la podul Vercicani peste Siret, înainte de 20 septembrie 1563, când solul polonez Palczowski primea instrucţiuni despre felul cum să disculpe în faţa lui Tomşa pe regele Poloniei, care n-are nici un amestec în acţiunea lui Wiszniewiecki (CORFUS 1979, p. 221-224).

(6) *Dionisie din Avalos,* care, după căderea cetăţii, a reuşit să scape în Polonia, punându-se în slujba lui Albert Laski (BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 122, incl. nota 3).

(7) Rakák.

(8) Mercenarul ungur ucis a fost Péter Dévay, cu funcţie de comandă. Gestul i-a indignat pe ceilalţi mercenari unguri, care au intensificat complotul cu asediatorii.

(9) Căpitanul de cavalerie Márton Farkas, din oastea lui Despot.

(10) Sasul Thomas Frolich aduce o variantă nouă a uciderii lui Despot-Vodă. Ajuns în faţa lui Tomşa şi a moldovenilor, Despot i-ar fi încredinţat învingătorului sceptrul şi diadema, îndemnându-l să nu se grăbească a-l ucide. Inteligentul venetic a făcut apel la proverbul latinesc *Hodie mihi, cras tibi* („astăzi mie, mâine ţi se poate întâmpla ţie"). Ar fi fost decapitat numai a doua zi, la 25 noiembrie 1563, iar capul a fost trimis nu la Constantinopol, ci în Transilvania (ARMBRUSTER 1974). Până la urmă, capul împăiat al lui Despot a ajuns la Constantinopol, fiind înfăţişat Divanului la 10 decembrie 1563 (BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, p. 125).

(11) Greşeală provenită de la Nicolae Costin: nu este vorba de Mircea Ciobanul, ci de una dintre încercările Chiajnei de a-şi impune fiii pe tronurile româneşti. În Ţara Românească domnea la 1563 Petru cel Tânăr.

(12) Alexandru Lăpuşneanu a fost învestit în a doua domnie, la Constantinopol, în ziua de 24 octombrie 1563, după relatarea bailului Daniel Barberigo către dogele Veneţiei (VERESS / D, I, p. 246-247).

(13) Ştefan Tomşa a fost alungat de Alexandru Lăpuşneanu la 20 februarie 1564. Despre încercările lui Tomşa de a rezista, vezi HURM., Supl. II/1, p. 477, p. 496, p. 498.

(14) Vezi, supra, nota 11.

(15) Se pare că iniţiativa lichidării lui Tomşa a fost mai perseverentă din partea turcilor, decât a lui Lăpuşneanu. În martie – aprilie 1564, sultanul a cerut în mai multe rânduri să-l predea, „viu sau mort", „pe acest vagabond", deoarece „a produs mult rău şi necazuri ţării sale" (HURM., Supl. I/2, p 231-235; MUSTAFA 1976, p. 231 sqq.). A fost decapitat la 26 aprilie 1564, în Polonia, împreună cu sfetnicii apropiaţi, *Ion Moţoc* şi *Drăghici Spancioc* (STOICESCU 1971, p. 325). Lăpuşneanu mulţumeşte, la 1 mai, polonezilor pentru serviciu (CORFUS 1979, p. 238-240). *Iosif Veveriţă* (STOICESCU 1971, p. 335) n-a împărtăşit soarta decapitaţilor de la Lwow, ci a murit mai târziu, în timpul domniei lui Ioan-Vodă cel Cumplit.

§ 27
Domniia a doa a lui Alexandru Lăpuşeanul

(1) A doua domnie a lui *Alexandru Lăpuşneanu* s-a desfăşurat între 24 oct. 1563 – 9 mart. 1568. A murit la 11 martie, fiind înmormântat la 14 martie (CONSTANTINESCU 1973; BOJAN + GÁBOR 1978).

(2) Discuţia istorică despre acest măcel, petrecut pesemne în 1564, se împarte între negarea lui (BEJENARU 1943, p. 209) şi justificarea lui (HOLBAN 1973). Este indiscutabil faptul că a doua domnie a lui Lăpuşneanu era periclitată din toate părţile, înregistrându-se şi patru pretendenţi: un „oarecare domnişor Piroska", „un oarecare Bogdan Balyka", Bogdan Rareş (HURM., XI, p. 72-73), şi insistentul Ştefan Mâzgă. Prin aceste pericole s-ar justifica cruzimea Lăpuşneanului.

(3) Distrugerea cetăţilor moldovene, acreditată de Grigore Ureche (URECHE 1967, p. 145), apoi subliniată de Nicolae Costin, s-ar putea să fie o exagerare cronicărească (BEJENARU 1943, p. 214-315). De altfel, un călător străin prin Moldova scria în 1587 că Suceava „a fost dărămată pe jumătate de voievodul Alexandru în anul 1564, pentru ca duşmanii săi să nu poată pune din nou stăpânire pe ea; poate fi deci uşor refăcută" (CĂLĂTORI, III, p. 201). Se pare că domnul a recurs doar la un simulacru de distrugere, ca să satisfacă de formă dorinţa turcilor.

(4) Vezi, despre evenimentele narate aici, tomul I al acestei lucrări, Partea a treia, § 9, nota 27. Cetatea cucerită n-a fost Szeged, ci Szigetvár din Ungaria. Vezi DECEI 1978, p. 197-198. A fost ultima expediţie personală a lui Soliman Magnificul, a treisprezecea, din care nu s-a întors viu, murind la Zemun în noaptea de 6 spre 7 septembrie 1566 (anul expediţiei).

(5) *Teofan*, în prima sa păstorie, 22 sept. 1564–1572. Va reveni, în două reprize, între anii 1578–1581, 1582–1587.

(6) Este pretendentul *Sava Mâzgă,* proclamat domn la Bârgău în Ardeal, în iunie 1566, sub numele de *Ştefan.* Imperialii sunt implicaţi în aventura lui Mâzgă, pe care îl vor adăposti în urma eşecului – lupta cu Lăpuşneanu s-a consumat mai sus de Cetatea Neamţului – până prin 1594 (CONSTANTINESCU 1947).

(7) În realitate, numele de călugăr al domnului a fost *Pahomie* (CONSTANTINESCU 1973; BOJAN + GÁBOR 1978).

(8) Negată la vremea sa de Xenopol, otrăvirea de către doamna Ruxandra este considerată totuşi ca fiind probată prin cronica lui Grigore Ureche (URECHE 1967, p. 148).

§ 28
Domniia lui Bogdan IV Vodă, feciorul lui Alexandru Lăpuşanul

(1) *Bogdan Lăpuşneanu* a fost înscăunat la 9 martie 1568, iar la 7 – 16 ianuarie 1572 fugise deja în Polonia, unde este urmărit de scrisorile Porţii (MUSTAFA 1976, p. 94-96).

(2) Samuil Micu utilizează acea *Însemnare de domnii Moldaviei* pe care Amfilohie Hotiniul (cca 1735 – cca 1800) o include în capitolul *Gheografie moldovenească* din celebra sa traducere după Buffier, *De obşte gheografie*, tipărită la Iaşi în 1795 (B.R.V., II, p. 378-379). Bogdan Lăpuşneanu era de 15 ani la 1568, când a devenit domn.

(3) Ruxandra a murit la 12 noiembrie 1570.

(4) Încercarea lui Bogdan Lăpuşneanu de a-şi relua domnia s-a produs în martie – aprilie 1572, cu ajutorul lui Nicolae Mielecki, voievodul Podoliei, şi Nicolae Sieniawski, cârmuitorul provinciei Strii. S-a lovit de oştile lui Ioan-Vodă cel Cumplit lângă târgul Ştefăneştilor şi, înţelegând că nu avea sorţi de izbândă, s-a retras peste Nistru (HOLBAN 1942; GIURESCU 1966, p. 41-48).

§ 29
Domniia lui Ioan-Vodă Tiranul

(1) *Ioan-Vodă,* numit pe rând de cronicari *Tiranul, cel Cumplit, Armeanul,* iar în ultima vreme *cel Viteaz,* a fost învestit la Constantinopol în ianuarie 1572 și a domnit până la 13 iunie 1574. Viaţa lui a fost evocată de contemporanii: Leonhard Gorecki, în broşura *Descriptio belli Iuoniae Voivodae Valachiae, quod anno MDLXXIII, cum Selymo II Turcarum imperatore gessit,* Frankfurt, 1578 (ediţie şi traducere, la PAPIU-ILARIAN 1862-1864, III, p. 205-252), Bartolomeu Paprocki, în *Warhafftige Beschreibung der Walachische Woiewod Juon mit den Türcken gefüret ...,* publicaţie apărută în 1726 (ediţie fără traducere, *ibidem,* p. 273-286) şi Johann Kirchbach în *Q.D.B.V. Jvonias, praeside Conrado Samuele Schurzfleisch publice consideratus,* Wittenberg, 1586 (*ibidem,* p. 287-295, orig. lat.). În istoriografia noastră critică: HASDEU 1865; GIURESCU 1966; ATANASIU 1974, GRIGORAŞ 1976; GIURESCU 1974 (selectiv).

(2) Ideea lui Dinu C. Giurescu: „Ion-Vodă rămâne […] fiul faptei sale" (GIURESCU 1966, p. 27) nu este în măsură să mulţumească pe nimeni. El se declara fiu al lui Ştefăniţă-Vodă, desigur nelegitim, dar contemporanii spun, aproape în unanimitate, că nu i se cunoaşte obârşia. Mama sa era Serpega, o armeancă. E posibil ca acest domnitor moldovean să nu fi avut deloc „os domnesc", poate nici românesc.

(3) A plecat din Constantinopol cu puţin înainte de 1 februarie 1572, iar la 28 februarie era deja instalat la Iaşi (CIORĂNESCU 1940, p. 45-55, nr. LXXXIX; p. 55, nr. XC). Despre *Dinga* şi *Gavriil*, cei dintâi boieri ai lui Ioan-Vodă, vezi STOICESCU 1971, p. 301-302, p. 305). Cifra de 20 000, mult exagerată, trebuie înţeleasă la cel mult câteva mii (Hasdeu o reduce chiar la 800 de oşteni!).

(4) *Ionaşco Zbierea* era de fapt capul unei conspiraţii menite să-l readucă pe Bogdan Lăpuşneanu în domnie. Decapitarea marelui vornic a avut loc în ziua de Paşti, 6 aprilie 1572. Fără a explica pe ce temei, dicţionarul de dregători al lui Nicolae Stoicescu îl arată ca supravieţuind domnitorului (ar fi murit înainte de 6 nov. 1584), pe care l-a trădat la Cahul (STOICESCU 1971, p. 336-337).

(5) Iată înrudirile reale ale lui Bogdan Lăpuşneanu cu polonezii: a) o soră măritată cu Gaspar Paniewski, fiul starostelui din Zydaczew; b) a doua făgăduită lui Christofor Sborowski, fratele voievodului Cracoviei (căsătoria n-a mai avut loc); c) el însuşi a intenţionat, pe rând, să se căsătorească mai întâi cu fiica lui Ioan Tarlo, stegarul oraşului Lwow, apoi cu o fiică a lui Constantin Ostrogowski, în fine, cu a cancelarului Dembinski.

(6) *Nicolae Mielecki,* principalul sprijinitor al lui Bogdan Lăpuşneanu în tentativa din martie-aprilie 1572, era voievod al Podoliei şi tutorele viitoarei sale soţii.

(7) Acesta era Nicolae Sieniawski, amestecat în treburile Moldovei de multă vreme.

(8) Pasajul „… au zis Miliţchi 700, iar singur cu 300 de oameni au ales" este cu totul obscur la Micu. Se referă la operaţia de selecţionare făcută de Mielecki între soldaţii corpului expediţionar, din care 700 au fost întorşi în Polonia, rămânând cu 1 300 (şi nu 300).

(9) Arderea pe rug a lui Gheorghe, episcop de Roman, în 1574 este unică în istoria noastră. Arhiereul era învinuit de sodomie, desigur nu fără motiv (GIURESCU 1974–1976, II, 300). Cronicarul Azarie, duşman declarat al lui Ioan-Vodă, spune totuşi despre episcopul ars că „şi acesta era lacom şi foarte zgârcit" (CR. S.R. 1959, 149). Dincolo de pretext, motivul real a fost confiscarea averilor clericale (GIURESCU 1966, 87).

(10) Este curios faptul că nici un cercetător nu şi-a pus problema confesiunii reale a lui Ioan-Vodă, deşi faptul este important ca explicaţie a atitudinii sale faţă de cler. Probabil că nu era într-adevăr „pravoslavnic", dar nici vreo altă apartenenţă nu şi-a dezvăluit. Era Ioan-Vodă un catolic sau protestant prudent, era un indiferent sau chiar ateu? Iată întrebări care n-ar trebui ocolite în acest caz al unei domnii tulburătoare.

(11) Audienţa lui Petru Şchiopul la vizir şi numirea ca domn al Moldovei au avut loc în jurul datei de 30 martie 1574.

(12) Venirea „cazacilor" lui Swierczewski a avut loc în 20 – 21 martie 1574. Erau 1 200 de călăreţi, 600 comandaţi direct de hatman, respectiv de căpitanii Koslowski şi Stuzenski (câte 200), Ianczy şi Sokolowski (câte 100). S-a bătut la un moment dat monedă falsă pe un aşa-zis ajutor dezinteresat, romantic, al cazacilor în lupta lui Ioan-Vodă (STĂNESCU 1954). În realitate, nici nu era vorba de cazaci, termenul desemnând în epocă noţiunea de mercenar. Mercenarii „cazaci" ai lui Ioan-Vodă erau polonezi, hatmanul Swierczewski fiind nobil din Mazovia. Nicolae Costin, sursa lui Micu, notează faptul mai mult decât semnificativ că Ioan-Vodă le-a vorbit acestora „leşeşte". „Cazacii" polonezi ai lui

Ioan-Vodă – dar se pare că nu numai ei – erau un ajutor deghizat din partea regelui Henric de Valois (HOLBAN 1976, p. 328). La GIURESCU 1966, p. 141-142, vechea imagine falsă a „solidarităţii" care-i unea pe moldoveni şi cazaci în „lupta antiotomană". „Cazacilor" lui Swierczewski le era străin acest sentiment, pe câtă vreme contemporanul Gorecki îi prezintă ca pe nişte inşi care „trăiesc din pradă, oameni crescuţi în războaie" (tipul mercenarului epocii), la care regele polonez Henric îl îndeamnă pe Ioan-Vodă să facă apel (PAPIU-ILARIAN 1862–1864, III, p. 221).

(13) O expunere mai mult decât sumară a luptei de la Jilişte, 14 aprilie 1574. Armata moldoveană a fost condusă de Swierczewski şi vestitul Dumbravă, vornicul Ţării de Jos. Lupta a fost mai importantă decât spaţiul pe care i-l acordă Nicolae Costin şi, după el, Samuil Micu, dar, desigur, n-a avut anvergura pe care sunt dispuşi să i-o dea autorii recenţi (ATANASIU 1974).

(14) Arderea Brăilei a avut loc înaintea datei de 12 mai, când un curier al domnului muntean Alexandru II Mircea aducea la Alba Iulia ştirea acestui prăpăd (HURM., Supl. II/1, 694, nr. DCLXVII).

(15) Vezi, despre aceste lupte care au consolidat victoria de la Jilişte, la GIURESCU 1966, p. 153-160.

§ 30
Bătăile ceale mai de pre urmă şi sfârşitul lui Ioan-Vodă

(1) Este *Eremia Cernăuţeanul*, principalul trădător al lui Ioan-Vodă la 1574 (STOICESCU 1971, p. 304-305).

(2) Ioan-Vodă şi-a aşezat tabăra pe malul răsăritean al lacului Cahul, înconjurând-o cu care.

(3) Evident, raportul lui Eremia era fals, ca urmare a trădării. Turcii, cu tătarii împreună, au concentrat împotriva lui Ioan-Vodă 60 000 de oameni şi 120 de tunuri.

(4) Efectivul oştirii lui Ioan-Vodă la Roşcani era de 30 000 de oameni, „fără prostime şi adunătură", cu 110 piese de artilerie, din care 80 de tunuri mari (la GIURESCU 1974–1976, II, p. 303).

(5) Cozma Murgul, Simion Bilăi şi Slăvilă (STOICESCU 1971, p. 293-294, p. 319, p. 325) au trecut cu călăreţii lor la duşman în noaptea de 9 spre 10 iunie 1574.

(6) Prin gestul lui Eremia Cernăuţeanul, Ioan-Vodă rămâne practic fără armată moldovenească de elită, căci cavaleria era toată sub comanda trădătorului.

(7) Este satul Roşcani, ultimul punct de rezistenţă a lui Ioan-Vodă în această bătălie.

(8) Această retorică este importantă în raport cu problema discutată, supra, § 29, nota 12, referitor la naţionalitatea „cazacilor". Este sigur că, mulţumind „crăiei leşeşti şi neamului leşesc", Ioan-Vodă nu se referea la cazacii din Ucraina, nicidecum polonezi, ci duşmani istorici ai acestora. Originea acestei scene patetice e broşura amintită a lui Gorecki (PAPIU-ILARIAN 1862–1864, III, p. 205-252), pe care Nicolae Costin a cunoscut-o şi a urmat-o îndeaproape. Tributar la rândul său lui Costin, Samuil Micu reflectă evenimentele în spiritul aceluiaşi cronicar polonez, pe care nu este limpede dacă l-a cunoscut el însuşi (Şincai l-a cunoscut cu certitudine). Or, peste tot, Gorecki nu scrie nimic despre „cazaci", aceşti mercenari sunt pur şi simplu „poloni". La Gorecki, Ioan-Vodă nu se exprimă chiar atât de lămurit, ci: „… animi grati benevolentiam erga vos, ac omnem gentem vestram, penes me relinquo" (păstrez pentru mine recunoştinţa faţă de voi şi tot neamul vostru". Vorbind

limpede de „crăiia leşească” şi „neamul leşesc”, Nicolae Costin dovedeşte că ştie cine sunt „cazacii” lui Ioan-Vodă.

(9) Copiere defectuoasă a lui „Gvagniu” de la Nicolae Costin, care se referă la Alexandro Guagnini. Credem însă că este o greşeală chiar la Nicolae Costin, căci cel care povesteşte moartea lui Ioan-Vodă în acest mod este Gorecki, nu Guagnini.

(10) Pasajul e luat ca atare din Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 241), şi nu din cronica lui Ureche.

(11) „Ivonia” îl numesc polonezii, în mod concret Leonhard Gorecki, a cărui carte despre „războiul lui Ivonia” am văzut că stă la baza întregii expuneri. Ziua morţii lui Ioan-Vodă este duminică, 13 iunie 1574. Despre bătălia de la iezerul Cahul, vezi bibliografie – ordonată istoric – la GIURESCU 1966, p. 173-174, nota 86 a. Confruntarea a avut un larg ecou internaţional, oglindit de aceeaşi bibliografie.

§ 31
Domniia lui Petru-Vodă cel poreclit Şchiopul

(1) *Petru Şchiopul* se consideră că a domnit, prima dată, între 14 iunie 1574 – 23 noiembrie 1577. Următoarele domnii: ian. 1578 – 21 nov. 1579; după 2 sept. 1582 – 19 aug. 1591. El trebuie să fi fost instalat în primăvară, după un act al lui Alexandru II Mircea, din ziua de 12 aprilie, unde se spune că acesta este plecat spre Moldova „să pună pe fratele domniei sale, Io Petru voievod, domn în Ţara Moldovei” (D.I.R./B, IV, p. 135-136). A ocupat tronul la 24 iunie 1574, când a fost uns la Suceava, la aproape trei luni după învestitură (de către marele vizir Mehmed Sokollu, 28 martie, la Constantinopol). Despre el: NICOLAESCU 1915; NICOLAESCU 1935; DAVID 1984.

(2) Anul dat de Micu este greşit. Nu este de acord cu cel indicat de Nicolae Costin (7081 = 1573), care e oricum mai aproape de realitate. Ziua, considerată multă vreme a fi 25 iunie, se pare totuşi că a fost 24 iunie, după însemnarea *Cronicii murale de la Suceava* (CR. S.R. 1959, p. 163).

(3) Selim II, sultanul turc, a murit într-adevăr „în acest an”, adică al instalării lui Petru Şchiopul, dar nu este 1576, ci 1574 (15 dec.). Murad III a urcat pe tron la 22 decembrie.

(4) Cifre, desigur, exagerate, pe care le ia de la Nicolae Costin (COSTIN 1976, p. 243).

(5) Urmează povestirea pe larg a aventurii voievodale a lui *Ioan Potcoavă,* care a reuşit să pună mâna pe putere în răstimpul nov. (după 23) – dec. (după 28) 1577. Istoriografia actuală consideră domnia acestuia doar ca pe o tulburare în cadrul domniei lui Petru Şchiopul. Ioan Potcoavă, zis şi Nicoară, „om născut dintr-o familie de jos şi crescut între cazaci”, şi-a pornit acţiunea „sub pretextul unui oarecare drept de succesiune ce pretindea că-l are asupra Moldovei” (CORFUS 1951, p. 118-119). Cronicarul ucrainian Lukowski afirmă că Potcoavă era „Fratele bun al domnului Moldovei, Ioan” (DAN 1957, p. 284), adică al lui Ioan-Vodă cel Cumplit. Această înrudire, pe care se pare că şi-o atribuie singur, este îndoielnică (DAVID 1984, p. 90), un pretext, în orice caz, de a trezi antipatii în Moldova împotriva lui Petru Şchiopul, domnul turcilor. Grigore Ureche, după el Nicolae Costin, iar acum (infra) şi Micu, îl identifică cu pretendentul *Creţul*, lucru confirmat şi documentar (D.I.R./A., III, p. 425).

(6) Acelaşi Lukovski, însă nu era „polonez”, ci ucrainean (supra, nota 5).

(7) Aceşti boieri erau cei fugiţi după înfrângerea de la Roşcani şi moartea lui Ioan-Vodă. Cei mai notorii sunt Ţopa (Ceapă) şi Bălţatul (acesta din urmă ginere al Ruxandrei Lăpuşneanu). Trăiau în Polonia.

(8) Se consideră că aceste scrisori erau în bună parte ticluite, spre a-i „impresiona pe magnaţii poloni şi a-i determina să-l ajute" (DAVID 1984, p. 91-92).

(9) Această primă tentativă a lui Ioan Potcoavă a avut loc la finele lui august sau începutul lui septembrie 1577.

(10) Toată acţiunea poloneză a fost nu doar formală, ci chiar o acoperire a lui Potcoavă, ca să poată trece mai uşor în Moldova (DAVID 1984, p. 93).

(11) A doua tentativă a lui Ioan Potcoavă, acum reuşită, se situează în timp cu câteva zile înaintea acestei date.

(12) Lupta s-a dat la Docolina, după 15 decembrie 1577. Din vremea domniei scurte a lui Ioan Potcoavă s-au păstrat două acte (D.I.R./A., III, p. 91-92; DAVID 1984, p. 99, nota 45).

(13) „Zbaraj" este oraşul *Zbarż* din Polonia, îndeobşte numit de cronicarii noştri *Bar*. „Ioan din Zbaraj" era starostele de la Bar, care l-a sprijinit pe Ioan Potcoavă de la începutul acţiunii sale.

(14) La 1 ianuarie 1578.

(15) Ioan Potcoavă a fost decapitat în piaţa Lwowului, la 16 iunie 1578, ca preţ al restabilirii relaţiilor lui Ştefan Báthory cu turcii (ECONOMU 1970).

(16) Este vorba de pretendentul *Alexandru Potcoavă,* zis frate al lui Ioan Potcoavă şi – în obişnuitul ritual al falsurilor epocii – frate deci al lui Ioan-Vodă cel Cumplit. Atacul acestui nou Potcoavă a fost atât de neaşteptat (la 3 februarie 1578 trecea Nistrul, iar la 9 februarie ocupa Iaşul), încât Petru Şchiopul, în graba fugii, şi-a lăsat doamna la Iaşi (pe Maria).

(17) Alexandru Potcoavă a fugit din Iaşi la 12 martie 1578. În busculada de la Lacul Ciurbeştilor el a fost rănit. A murit pe când era dus spre Constantinopol, pentru pedeapsă, în urma infectării acestei răni.

(18) Zisă „Galata din Vale", mănăstirea din marginea Iaşului a fost ridicată de Petru Şchiopul între 1576–1578 (STOICESCU 1974, p. 447-450). Mitropolitul Dorotei al Monembasiei spune că s-a prăbuşit deoarece a fost clădită pe „loc rău şi s-au afundat zidurile bisericii şi zidu dinprejur" (*ibidem*, p. 514, nota 114). Acelaşi domnitor a reclădit-o în 1582–1583 pe un loc mai înalt, sub numele „Galata din Deal".

(19) Noul pretendent, venit din aceeaşi lume aventuroasă a lefegiilor „cazaci", era *Petru,* un fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu. Incursiunea a avut loc la 26 iulie 1578, dar, de data aceasta, Petru Şchiopul aşteptându-i pregătit la Soroca, invadatorii „şi-au pus capetele" cu toţii.

(20) Încercarea din octombrie 1579 a lui *Constantin,* fiul lui Ştefan Lăcustă, înfrânt şi el de Petru Şchiopul.

(21) Porunca de mazilire a sosit la Iaşi în ziua de 2 decembrie 1579. A sosit la Constantinopol în ultimele zile ale anului sau primele din 1580, încercând fără succes o audienţă la sultanul Murad III. E trimis peste câteva zile la Alep, locul tradiţional de surghiun al domnilor români. Aceste prime două domnii – de fapt una singură, întreruptă de episodul lui Ioan Potcoavă – au durat într-adevăr cinci ani.

§ 32
Domniia lui Iancu-Vodă

(1) *Iancu Sasul,* domn între 21 nov. 1579 – sept. (după 2) 1582, era fiu nelegitim al lui Petru Rareş, frate deci după tată cu Chiajna, mama lui Petru Şchiopul. Cronicarii saşi spun că ar fi fost fiul curelarului braşovean Georg Weiss sau Mysen Hannes cu o româncă, iar aceasta l-ar fi convins că este „os domnesc" (vezi ARMBRUSTER 1980, p. 212). Tradiţia noastră cronicărească transmite prin Grigore Ureche acelaşi fapt: că Iancu-Vodă „de naşterea sa au fost sas, de lege luteran" şi „pravoslavia nu iubia", aşadar, adevărul despre obârşia domnitorului nu mai trebuie demonstrat, dar în alt sens decât la autorii saşi: domnul era fiu natural al lui Petru Rareş şi al soţiei unui Weiss Iorg din Braşov (HURM., IV/2, p. 356; D.I.R./A., III, p. 141-142).

(2) S-a pornit din Constantinopol la 7 ianuarie 1580, iar la 25 ianuarie Ioachim von Sinzendorf raporta împăratului Rudolf II că noul domnitor a început să tiranizeze norodul, pentru a scoate uriaşa sumă pe care o plătise pentru tron (120 000 de galbeni).

(3) Grigore Ureche este unica sursă despre pretendentul *Ioan Lungul,* de unde îşi ia Nicolae Costin informaţia, iar după el, Samuil Micu. Anul intervenţiei lui Ioan Lungul şi al luptei de la Balota nu se cunoaşte (probabil 1581). A fost înfrânt de vornicul *Condrea Bucium* (STOICESCU 1971, p. 296-297), dar împreună cu renumitul dregător personal al lui Iancu Sasul, italo-albanezul *Bartolomeo Brutti,* care era postelnic (*ibidem,* p. 295-296). Grigore Ureche îi aminteşte pe ambii, dar Nicolae Costin nu reţine decât numele moldoveanului. Aşa se explică ignorarea lui de către Samuil Micu.

(4) Primii trei sunt fraţii Movileşti: *Gheorghe,* episcop de Rădăuţi (1580 – 1581, 1582–1587, apoi mitropolit), *Ieremia* vornicul şi *Simion* postelnicul (cu aceste funcţii, vezi-i la STOICESCU 1971, p. 318-319), iar al treilea, cumnatul lor, *Melentie Balica* hatmanul (*ibidem,* p. 291-292). Fuga Movileştilor a avut loc spre sfârşitul anului 1581 şi este confirmată de un act al lui Iancu Sasul din 20 ianuarie 1582 (D.I.R./A., III, p. 182).

(5) Mazilirea lui Iancu Sasul şi numirea lui Petru Şchiopul în a doua sa domnie s-au petrecut la sfârşitul lunii august 1582.

(6) Decapitarea lui Iancu Sasul a avut loc la 15 dec. 1582 (HURM., III, p. 16; CORFUS 1951, p. 122-123).

(7) Ureche, la rândul său: „Scrie letopiseţul cel moldovenesc că moartea Iancului-Vodă au fost cu învăţătura împăratului turcesc, de i-au tăiat capul." Polonezii însă îl învinuiau că deschidea scrisorile trimise de craiul lor către Poartă (CORFUS 1951, p. 122).

(8) Zice acelaşi Grigore Ureche.

§ 33
Domniia a doa a lui Petru Şchiopul

(1) Omisiune la Micu. Ani? Luni?

(2) Face apel din nou la acea *Însemnare de domnii Moldaviei* din lucrarea lui Amfilohie Hotiniul, *De obşte gheografie* din 1795 (B.R.V., II, p. 378-379).

(3) Petru Şchiopul şi-a dobândit a doua domnie cu suma uriaşă de 200 000 de ducaţi, împrumutaţi cu dobândă de 60% (CĂLĂTORI, III, p. 204). A pornit spre Moldova, la 13 sept. 1582, cu marele imbrohor şi cu o suită de 600 de oameni (după alte surse, 6 000 – DAVID 1984, p. 109).

(4) Vechii duşmani ai lui Petru Şchiopul (Grigore Ureche, cu umor: „De noroc era Petru-Vodă cu cazacii, că în domnia dintâi nu mai avea odihnă de dânşii, acum la a doua domnie bine nu se aşeză la scaun, iată cazacii venia să apuce scaunul într-aceastaş lună”) erau pilotaţi din umbră de polonezi. Murad III, conştient de subsidiarul afacerii, îi încredinţează, în 1583, lui Sigismund Báthory, paza Moldovei împotriva acestora (VERESS / D, II, p. 251).

(5) Anul 1585, aşezat şi ca titlu-custode la fila manuscrisului, este greşit, calculat după criterii proprii de Micu. Şi Ureche, şi Nicolae Costin spun că Petru Şchiopul s-a apucat de clădirea Galatei din Deal „într-acestaş an”, adică primul an al revenirii (supra, § 31, nota 18).

(6) Tighina, distrusă parţial de „cazaci” la 1583, a fost reparată de Petru Şchiopul în 1584 (HURM., III, p. 88; XI, p. 676).

(7) Pârvu pârcălabul, despre care Nicolae Iorga crede că era din Ţara Românească, a fost recompensat de domn cu moşia Buruieneşti, pentru victoria împotriva acestui val foarte virulent de „cazaci” (D.I.R./A, III, p. 355-356).

(8) Petru Şchiopul s-a autoexilat la 19 august 1591. Motivul, acreditat de apologetul Ureche, se confirmă documentar: un raport veneţian de la Poartă notează că domnul „nu putea să mai sufere stoarcerile şi tiraniile turcilor” (HURM., IV/2, p. 156; VERESS / D, III, p. 248-249). La 1 octombrie 1591 se ştia la Praga că fostul principe al Moldovei a intrat pe teritoriul imperiului „cu o mare bogăţie” (HURM., XI, p. 259). Despre exilul şi sfârşitul său: IORGA 1905/A; BĂNESCU 1929; RELI 1929; RUSCONI 1934). A murit la 1 iulie 1594 la Zimmerlehen, în Tirol, în vârstă de peste 60 de ani (cf. şi NICOLAESCU 1915, p. 29-30, incl. nota 2 la p. 30).

§ 34
Domniia lui Aaron-Vodă cel Cumplit

(1) *Aron Tiranul,* fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpuşneanu, a domnit între 2 sept. 1591 – 30 mai 1592, data mazilirii (HURM., IV/2, p. 63), revenind apoi la domnie în ziua de 18 septembrie 1592 (numit la 8 iunie), pe care şi-o păstrează până la sfârşitul lui aprilie 1595. Vezi, despre el, selectiv: ESARCU 1877; MINEA 1928/A; ŞENDREA 1928; MINEA 1932–1933; MINEA 1942.

(2) Despre Condrea Bucium, vezi, supra, § 32, nota 3. *Zaharia Bârlădeanu* (STOICESCU 1971, p. 294) fusese făcut mare logofăt chiar de Aron. Vornicul Paos este un personaj de însemnătate redusă.

(3) Informaţia parvine, prin Nicolae Costin, de la Grigore Ureche. Este vorba de Nestor Ureche, figură marcantă a trecutului moldovenesc (STOICESCU 1971, p. 332-334), făcut mare logofăt de domnitorul-tiran în 1592, funcţie deţinută până în martie 1593.

(4) A fost mazilit la 30 mai 1592 şi a plecat din ţară în iunie.

(5) Omul care a prins domnia în vara anului 1592, timp de două luni, era un „Petru Alexandrovici”, care se considera fiul lui Alexandru Lăpuşneanu. În realitate, era un fiu fictiv. Fusese închis de către împăratul Rudolf II „pentru şiretenia şi trădarea sa”, de unde l-au scos nobilii poloni, adăpostindu-l în casa lui Andrei Taranowski. Aceiaşi nobili au intervenit la Poartă ca să fie numit domn, ceea ce sultanul a şi consimţit. Dar, înaintea consimţământului suveranului, Petru „Cazacul” (om „foarte frumos, înalt şi vânjos, cu părul negru; ştia multe limbi” – GIURESCU 1974–1976, II, p. 314) a intrat în stăpânirea ţării cu ajutorul lui László Békes din Ardeal, al lui Andrei Taranowski şi Jaslowiecki din Polonia, pe care a ţinut-o din august până în octombrie 1593, jefuind şi trimiţând în Polonia prada

(HURM., III, p. 108, p. 114, p. 119, p. 164-165; IV/2, p. 160; XI, p. 757, p. 759, p. 761, p. 765-767, CORFUS 1979, p. 364-371).

(6) Acţiunea lui Aron-Vodă este mult mai complexă decât rezumă aici firul cronicii lui Ureche. Ea a început prin alianţa cu imperialii (tratatul de la Iaşi, 16 august 1594) şi apoi, în mod logic, la acţiunea comună antiotomană, nu numai cu Mihai Viteazul, ci şi cu Sigismund Báthory. Uciderea turcilor de la Iaşi a început la 13 octombrie 1594 (în aceeaşi zi, şi la Bucureşti). Acest „tiran" a înţeles perfect, la 1594, nevoia vitală a frontului comun românesc împotriva dominaţiei otomane. Este gestul care-i ameliorează imaginea monstruoasă – dar cu neputinţă de verificat – pe care i-a confecţionat-o Grigore Ureche.

(7) Mănăstirea lui Aron-Vodă, „nou zidită, numită în ţarină", la 12 dec. 1594, când primeşte danii, apoi „din ţarină" (D.I.R. IV, p. 117; STOICESCU 1974, p. 509, nota 87 bis), a fost clădită de Aron Tiranul cu material adunat de Petru Şchiopul (STOICESCU 1974, p. 433-435).

(8) Este finele cronicii lui Ureche, din care n-a mai scris decât titlul: *Când au venit Lobodă cu oaste căzăcească şi au gonit, pre Aron-Vodă din scaun, şi au ars târgul Iaşilor. Văleatul 7103.* Despre acest „vodă" nici Nicolae Costin nu a scris mai mult: *Iară în anul 7103, au întrat în ţară Lobodă cu oaste căzăciască şi au gonit pe Aron vodă den scaon şi au arsu târgu Eşii* (COSTIN 1976, p. 257).

(9) A murit în temniţa de la Vinţu de Jos, la sfârşitul lui iunie 1597. Înmormântat în ctitoria sa din ţarina Iaşilor.

(10) *Ştefan Răzvan* a domnit între 24 apr. – dec. 1595. Fusese de fapt hatman al oastei Moldovei de la 28 martie 1595 până la luarea puterii. Era fiul unei roabe ţigănci din Ţara Românească (STOICESCU 1971, p. 324).

(11) Lista domnitorilor moldoveni este copiată în continuare *ad litteram* după aceea a lui Amfilohie Hotiniul din *De obşte gheografie.* Cronologia domniilor este arhaică, ea trebuie raportată la cele actuale, între care, cea mai bună, la D.I.R., Introd./1, p. 485-496.

ISTORIIA BESERICEASCĂ
A EPISCOPIEI ROMÂNEŞTI DIN ARDEAL

Acum întâiu culeasă şi scrisă de p<ărintele> Samuil Clain din Sad, ieromonahul din Mânăstirea Sfintei Troiţă din Blajiu

Tomul IV

Samuel Klein
Historia Valachor.
Tom. IV **[1]**

SC<A>RA CELOR CE SĂ AFLĂ ÎNTR-ACEST TOM

CUVÂNT-ÎNAINTE

Partea VII[1]

Despre creştinătatea românilor

§ 1
Începutul creştinătăţii românilor
§ 2
Românii în suta a patra de ani[2] de la Hristos era creştini
§ 3
SS. Nicolae, Nichita şi Ioan Gură de Aur ce au făcut în Dachiia
§ 4
Din obiceaiurile şi din vorba şi numele sărbătorilor să arată cât de demult s-au creştinat românii[3] **[3]**
§ 5
Statul românilor în Dachiia
§ 6
Ierarhiia românilor în Dachiia

Partea VIII[4]

De arhiepiscopii românilor din Ardeal

§ 1
Românii în Ardeal au avut mitropolie şi mitropoliţi
§ 2
Episcopii Belgradului din Ardeal toţi au fost mitropoliţi
§ 3
Tot aceaeaşi să arată
§ 4
Mitropoliţii Ardealului **[3ᵛ]**
§ 5
Mitropoliţii Belgradului din Ardeal
§ 6
Tot urmarea mitropoliţilor Belgradului
§ 7[5]

---

[1] Numărul cărţii este redat prin slovo-cifra **з**, fără titlă; vezi şi precizările de la nota de subsol 3, tom. III.
[2] În titlul acestui capitol, în textul propriu-zis, secvenţa „de ani” este radiată; vezi, infra, nota 15.
[3] În text, titlul capitolului diferă astfel: „Din obiceaiurile şi din vorba românilor să arată cât de demult s-au creştinat românii”; vezi, infra, [18].
[4] Numărul cărţii este redat prin slovo-cifra **и**, fără titlă; vezi, supra, nota 1.

Partea a noa[6]

Unirea românilor din Ardeal

§ 1

Theofil, mitropolitul Belgradului

§ 2

Vlădica Athanasie primeaşte unirea

§ 3

Rânduiala Guberniei în rândul unirei românilor din Ardeal

§ 4

Răspunsul clerului, cu ce relighie vrea să se unească **[4]**

§ 5

Decretumul împăratului Leopold ca românii volnici să fie, cu ce relighie le place, să se unească

§ 6

Tot clerul românesc din Ardeal să mărturiseaşte pe sine unit cu Besearica Romei

§ 7

Vlădica Athanasie, prin scrisoare, să nevoiaşte să aşează pe unii carii cârtea asupra unirei. Pe Dosithei, patriiarhul de la Ierusalim, carele făcea turburare, îl scoate din Ardeal. Apoi mearge la Viena şi ia de la împăratul carte de episcopie

§ 8

Diploma a doa a lui Leopold **[4ᵛ]**

§ 9

Ce s-au făcut după ce vlădica Athanasie s-au întors de la Viena

Partea X[7]

Episcopiia şi episcopii Făgăraşului din Ardeal

§ 1

Episcopul Ioan Neameş, liber baro de Potochi

§ 2

Ioan Inochentie, liber baro de Sad, episcopul Făgăraşului

§ 3

Vlădica Clain mearge la Viena

§ 4

Vlădica Clain la Roma **[5]**

§ 5

Vlădica Clain să lasă de episcopie

---

[5] În lucrare, acest capitol nu există. Samuil Micu a lăsat pentru el două foi goale. Nu se poate bănui ce urma să cuprindă.

[6] Numărul cărţii este redat de această dată prin litere: **а ноа**, în schimb, la colontitlu, în text, apare slovo-cifra **ѳ**, fără titlă; vezi şi, supra, nota 1.

[7] Numărul cărţii este redat prin slovo-cifra **ї**, fără titlă; vezi, supra, nota 1.

§ 6

Începutul mânăstirii Blajului

§ 7

Episcopul Petru Pavel Aaron de la Bistra

§ 8

Şcoalele Blajului

§ 9

Vlădica Aaron în scaon

§ 10

Vlădica Aaron face osibiţi de cei din Mânăstirea S. Troiţă călugări

§ 11

Turburarea de Sofronie făcută. Începutul miliţiei **[5ᵛ]**

§ 12

Moartea vlădicului Aaron

§ 13

Athanasie Readnic, episcopul Făgăraşului

§ 14

Vlădica Athanasie, din Viena, să întoarce în Ardeal

§ 15

Alte lucruri care s-au făcut supt episcopiia lui Athanasie Readnic

§ 16

Grigorie Maier, vlădica Făgăraşului[8]

§ 17

Ioan Bob, vlădica Făgăraşului[9] **[6]**[10]

---

[8] Textul capitolului a rămas neterminat.

[9] Capitol care nu s-a mai scris. La sfârşitul manuscrisului acestui tom există 20 de foi goale, care ar fi trebuit să cuprindă sfârşitul § 16 şi ultimul capitol indicat în „Scară”.

[10] Pagina [6ᵛ] este goală.

CUVÂNT-ÎNAINTE[11]
[7-8v]

[11] Cuvântul introductiv nu a fost redactat în nici unul dintre tomuri.

Partea VII

Despre creştinătatea românilor

§ 1
Începutul creştinătăţii românilor

Credinţa creştinească, de la propoveduirea apostolilor în toate ţerile, provinţiile şi cetăţile împărăţiei romanilor, au străbătut încă şi întră ostaşii romaneşti, precum în toate alte ceale; foarte mulţi, încă în veacul dintâiu şi al doilea al besearecii creştineşti, creştini au fost, atâta cât împăratul Traian[12] zeace mii de ostaşi, pentru că n-au vrut să tămâiaze idolilor, le-au trimis surgune **[9]** în Armeniia. Ba încă împăratul Traian, văzind că atâta să înmulţesc creştinii, au poruncit mai mult pe creştini să nu-i gonească, nici pentru creştinătate să nu-i omoară, că cu cât mai tare să nevoia păgânii să piiarză creştinătatea, cu atâta numărul creştinilor mai mult creştea, cât foarte adevărat au zis Tertulian că sângele mucenicilor iaste sămânţa creştinilor.

Atunci, adecă la începutul besearecii creştineşti, când în toată împărăţiia romanilor să lăţea şi sporea creştinătatea, şi în Dachiia au străbătut credinţa lui Hristos, că era aceasta provinţie romană în carea, cum în locul său s-au zis, împăratul Traian colonii şi leghioane romane au aşezat. Mai ales şi anume cum că pe vreamea cea de la începutul besearecii creştinătatea au fost străbătut în Dachiia, mărturie iaste Tertulian, de pe acea vreame scriitoriu, carele aşea scrie: „Locurile ceale supu**[9v]**se lui Hristos sânt întră altele a sarmatelor, a dachilor, a neamţilor şi a schithilor, întru care locuri, în toate, împărăţeaşte numele lui Hristos cel ce au venit” (1)[(1)]. Aseamenea şi Orighen mărturiseşte. Ba încă, cu mult mai înainte de Tertulian, S. Pavel apostolul, nu făr’ de roadă, însuşi au propoveduit până la Iliric pre Hristos (2). A Iliricului, şi vecină şi parte, au fost Dachiia[(2)], dintru care putem cu bună dreptate închiia că românii, lăcuitorii Dachiei, ca neşte romani, împreună cu alţi romani şi cu alte neamuri din împărăţiia romanilor, au cuprins credinţa lui Hristos, aşea cât acum, pe vreamea împăratului Constantin cel Mare, adecă pe la anul 313, mai multe scaone episcopeşti întru amândoao Dachiile au fost, cum luminat să veade din titulu epistolii Săborului de la Sardichiia, cetăţii Dachiei ceii Noao, în care să pun şi episcopii Dachiei (3)[(3)]. **[10]**

(1) Tertulianus adversus Judeos haec habet: „Loco Christo subdita sunt inter alia Sarmatorum, Dacorum, Germanorum, et Scythorum, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat”[(4)].

(2)[13]

(3) Refert Theodoretus scriptum Concilii Sardicensis in haec verba: „Sanctum concilium ab episcopis Romae, Hispaniae, Italiae, Juliae, Campaniae, Calabriae, Africae, Sardiniae, Pannoniae, Mysiae, Daciae, Dardaniae, et Daciae Inferioris etc.”[(5)] **[10v]**

---

[12] Scris aici **Траѧн**; cf. tom. I, passim, unde este scris **Траїѧн**.

[13] Lipseşte nota lui Micu.

§ 2[14]
Românii în suta a patra[15] de la Hristos era creştini

Cum că românii de la începutul besearecii creştineşti s-au creştinat să dovedeaşte şi dintru aceasta că nimene şi nici un scriitoriu nici vreamea în carea s-au creştinat, nici pe propoveduitoriul carele i-au creştinat nu-l scriu anume şi deosebi. Iară scriu cum că împăratul Constantin cel Mare, după ce pe la anul 312 au luoat schiptrul Împărăţiei Româneşti[16], toată nevoinţa şi-au pus ca din toată Împărăţiia Romană să sterpească idolatriia şi să bage credinţa lui Hristos şi **[11]** cu cât mai vârtos să poate creade că au făcut aceasta în Dachiia, patriia sa, în carea şi el şi maică-sa Elena s-au născut (1)**(1)**.

Iar mai chiar, ba tocma luminat să adeverează cum că pe aceale vremi românii, lăcuitorii Dachiei, au fost creştinaţi, din legile care împăratul Constantin, în anul 316, iunie 7, le-au dat, pentru ca în Dachiia să se sterpească de tot idolatriia şi să bage credinţa creştinească[17], din care legi, mai sus-numitul împărat una o au îndreptat cătră Protoghen, episcopul Dachiei, carea cuprinde cum că demult s-au îngăduit ca în besearica catholicească domnii să-şi poată slobozi robii săi, numai această slobozenie să se facă înaintea episcopilor, ori prin ce scrisoare. Aşeadar, pe vreamea împăratului Constantin, la anul 316, în Dachiia era creştini şi era episcopi. **[11v]** Să adeverează şi din Săborul întâiu a toată lumea de la Nichea[18], care s-au făcut în anul 325, în care săbor, din Dachiia, au fost episcopii Marcu mitropolitul şi Protoghen; prin acest mai de pe urmă s-au trimis faptele Săborului de la Nicheia[19] în Dachiia şi în provinţiile ceale hotărâte (2)**(2)**. Era, dară, creştini în Dachiia şi episcopi creştineşti. Mai mult să adevereaşte aceasta şi din Săborul de la Sardichiia, la care, din Dachiia, au fost episcopii minunatul Protoghen, Gavdentie[20] din Dachiia, de la Nais. Naisul era oraşiu în Dachiia Noao, carea să zicea Dachiia lui Avrelian[21]. Într-această cetate s-au născut împăratul Constantin cel Mare. Fost-au încă la Săborul de la Sardichiia şi Vitalis, episcopul din Dachiia Ripensi, de Aquae**(3)**. Ad Aquae era cetate în Dachiia Veache, dincoa**[12]**ce de Dunăre, cum airea am arătat (3). Fost-au şi episcopul Calv, dintr-aceaeaşi Ripensi Dachiia, din cetatea carea să zicea Castrum Martis (4)**(4)**. Aceaeaşi să adeverează şi din titulul epistolei Săborului de la Sardichiia cătră episcopii tuturor besearicilor catholiceşti, în care să pun şi episcopii a amânduror Dachiilor (5)**(5)**.

Din ceale mai sus pomenite destul de luminat şi decât lumina cea dintr-amiiazăzi mai chiiar să veade[22] cum că românii în Dachiia, şi dincoace şi dincolo de Dunăre[23], în veacul al doilea şi al treilea şi al patrulea, au fost creştini, creştinaţi odată cu alţi romani din împărăţiia

---

[14] Pe această pagină, sub colontitlu (Партѣ з = Partea VII) urmează, şters, titlul „De creştinătatea românilor”.

[15] Urmează, şters, „de ani”, secvenţă care în titlul din *Scară* se păstrează; radierea s-a făcut ulterior, cu cerneală mai închisă la culoare; vezi, supra, nota 2.

[16] Este un semn că cele două cuvinte, *roman* şi *român*, şi derivatele lor, se folosesc uneori, prin extensiune, unul pentru celălalt; vezi, infra, notele 34 şi 45; vezi, supra, în tom I, notele: 9, 26, 31, 35, 42, 43, 48, 54, 57.

[17] De aici până la „îndreptat”, exprimarea iniţială era: „care legi mai sus-numitul împărat le-au îndreptat”. Micu revine şi corectează: adaugă deasupra rândului „din”, taie „le-au” şi suprascrie „una o au”.

[18] Scris Никеа.

[19] Idem: Никеѧ.

[20] Idem: Гаудентие.

[21] Idem: Аврелїан.

[22] Suprascris „să veade”.

[23] Urmează, şters, „în suta a patra, adecă”.

romanilor. S. Athanasie, în epistola cătră episcopii Eghiptului şi a Liviei, întră cei mai vestiţi şi în credinţă stătornici epi**[12v]**scopi, numără pre Silvestru şi pre Protoghen din Dachiia. Şi după aceaste vremi, pururea episcopi au fost în Dachiia, unde, păn' la venirea bulgarilor, limba latinească era limba vulgaris, adecă care norodu o grăia (6)**(6)**. În Săborul de la Efes, în anul 431[24], la epistola cea cu puţintel mai înainte de începutul săborului, scrisă cătră S. Chiril şi cătră Iuvenal, episcopul de la Ierusalim, întră alţi mai mulţi episcopi, să iscăleaşte Iulian, episcopul Dachiei (7)**(7)**.

În anul 530, Iustinian împărat, carele stăpânea Dachiile şi cea Veache şi cea Noao, că încă bulgarii nu venisă în părţile aceastea, cetatea Ahrida, în carea s-au născut el, – era această cetate în Misiia, carea au fost Dachiia cea Noao a lui Avrelian –, această cetate, de la numele său, împăratul Iustinian Iusti**[13]**nianea o au numit şi o au rânduit la exarhie şi după aceaea şi patrierşiia de la Ohrida s-au zis. Această cetate, în anul 530, la acea vrednicie rădicându-o Iustinian împărat, au supus arhiereului ei[25] (8)**(8)** pe episcopii dintr-amândoao Dachiile. Creştini, dară, era lăcuitorii Dachiei, deac-au avut episcopi. Şi cine va creade cum că, după ce împăraţii romanilor s-au făcut creştini şi oamenii din împărăţiia romanilor au cuprins credinţa lui Hristos, numai Dachiia, aproape provinţie de scaonul împărătesc[26], să fie rămas necreştină?

Şi cum ar fi putut rămânea necreştinaţi românii din Dachiia, când alte neamuri varvare, care venisă[27] şi să aşezase în Dachiia, s-au creştinat, cum au fost gothii[28], a cărora episcopi din veacul al treilea şi al patrulea îi avem, din carii unii **[13v]** tocma în Ardeal, în oraşul care să chema Zarizaghethuza[29] au fost, cum mai jos vom arăta, unde de episcopii Ardealului vom grăi (9)**(9)**.

Afară de ceale mai sus-zise, aflăm în Dachiia, în veacul al patra, şi mucenici a fi fost (10) întră carii vestit au fost unul, cătră anul 372, S. Nichita, a căruia pomenire besearica românească o face în 15 a lui septemvrie. Altul au fost S. Sava, preot[30], care au fost muncit de Atharid, domnul gothilor, şi mai pe urmă înecat în râul Museus, care râu iaste în Ţara Românească şi astăzi să cheamă Muşov, nu departe de Târgovişte şi curge pe la Râmnic (11). Muncit au fost acesta şi omorât în 12 zile a lui aprilie, în anul 372, ale căruia moaşte apoi[31] în Capadochiia le-au trimis **[14]** deregătoriul şi tribunul romanesc Iulie Soran, rugat fiind de S. Vasilie cel Mare**(10)**. Şi, cum am zis, mulţi alţi mucenici au fost în Dachiia pe vreamea aceasta, munciţi de craii şi de domnii gothilor, carii pe acea vreame să aşezasă în Dachiia, de unde şi Dachiia să zicea atunci Gothiia (12)**(11)**. Aşea, pe vreamea împăratului Graţian, 26 de mucenici au fost arşi în Dachiia din porunca craiului gothilor, dintră carii doi au fost preoţi şi unul călugăr, a cărora pomenire besearica o face în 26 de zile a lui martie.

Gothii, întrând în Dachiia, multe nevoi au făcut românilor şi pentru credinţa creştinească gonindu-i, până ce şi ei s-au făcut creştini, măcar că şi după aceaea linişte n-au

---

[24] Suprascris „în anul 431".

[25] Urmează, şters, „amândoao Dachiile (8)"; cifra pentru notă este suprascrisă: „(8)", după ce a radiat-o din alt loc, mai jos; vezi nota următoare.

[26] Scrie „(8)", notă radiată în alt loc (vezi nota precedentă), apoi o şterge şi aici şi o suprascrie în locul unde fusese notată iniţial.

[27] Urmează, şters, „să".

[28] Scris гоѳїй; cf. lat. *Gothī, -ōrum*.

[29] Idem: Заризагеѳза.

[30] Cuvântul este suprascris.

[31] Urmează, şters, „s-au dus".

fost, de vreame ce, împărăţind la Constantinopol Valens, împărat ariian, şi dintră gothi cea mai mare parte s-au făcut **[14v]** ariană; şi, mai pe urmă, râdicându-se gothii din Dachiia, au trecut în Italiia la anul 400 (13)[(12)].

(1) Vezi partea II, § 13.

(2) Apud Harduinum in actis conciliorum.

(3) Procopius Caesariensis de aedificiis.

(4) Vide Acta Concilii Sardicensis.

(5) Refert Theodoretus Scriptum hoc Concilii Sardicensis.

(6) Michael Le-Quien in Oriente Christiano Tomo I agens de provincia Moesiae Inferioris.

(7) Apud Harduinum ubi de Concilio Ephesius agit.

(8) Anno 530 Diploma dedit Justinianus Imperator Belisario Consule mense Augusto indictione XIV, quo episcopos Daciae, et cis, et trans Danubium subjicit primati Justinianeae primae. **[15]**

(9)[32]

(10) Vide Theodoricum Ruinart in Actis martyrum.

(11) Idem, *ibidem*, vide et Papebrochium, et Cl. Fleurium in Histor. eccl. ad annum 372.

(12) Vide Carolum a Sancto Paulo in Geographia Sacra Libro 8 et quae nos retulimus parte 2, § 13.

(13) Vide part. 2, § 13, 14[(13)]. **[15v]**

§ 3

SS. Nicolae, Nichita şi Ioan Gură de Aur ce au făcut în Dachiia

Sânt unii carii scriu cum că românii din Dachiia s-au întors la creştinătate prin S. Nicolae, episcopul de la Mira Lichie, pentru facerea de bine carea acel s. părinte o au făcut cu trei feate sărace, a cărora tată, neavând cu ce să le înzăstrează, socotea să le sloboază la curvie, ca doară întru acest chip şi-ar căpăta ceva. S. Nicolae înţelegând acest sfat urât al tatălui featelor acelora şi vrând să oprească o fărădeleage şi un păcat mare ca acela, noaptea pe fereastră au aruncat o sumă de bani în casa omului aceluia, şi aceasta în trei rânduri au făcut, adecă fieştecării feate dându-i zeastre. Şi aşea au mântuit pe feate de păcat. **[16]** Această facere de bine înţelegându-o norodul, mişcat de atâta dragoste a sfântului arhiereu şi credinţa lui şi învăţătura au primit (1)[(1)]. Ci această poveaste, fiindcă nici un temei în scriitorii cei vechi nu are, ca un lucru scornit numai din capul unora departe de la vremile Sfântului Nicolae să lapădă şi nici un crezemânt n-are.

Fost-au şi Sfântul Nichita de loc din Dachiia, episcopul Ramesiei, în Dachiia, osibit de S. Nichita mucenicul, carele, cătră anul 397, mare mulţime de ghethi[33] şi de besi, carii pe la hotarăle Dachiei lăcuia, au creştinat, de unde şi apostolul lor s-au zis (2). Dar acesta nu pe români[34], a cărora el era un episcop, ci pe neamurile ceale varvare care era în Dachiia, mai cu samă pe la hotarăle Besarabiei, de cătră Ţara Tătărască, cum era besii şi ghethii şi

---

[32] Lipseşte conținutul notei lui Micu.

[33] Scris гѳй.

[34] Aici grafia dezvăluie o ezitare a autorului: începe să scrie un ѧ, dar pare a se răzgândi în favoarea lui ѧ̈. Este un semn că cele două cuvinte, *roman* şi *român*, prin extensiune, se folosesc unul pentru celălalt; vezi, supra, nota 16, infra, nota 45; vezi, supra, în vol. I, tom. I, notele: 9, 26, 31, 35, 42, 43, 48, 54, 57.

schithii, că deaca el au fost episcop în Dachiia, atunci **[16v]** era creştini, cum şi însuşi Nichita au fost român[35], din părinţi români născut şi creştineaşte crescut. Deci, mai mult să se îmblânzască sălbăticitele acealea varvare neamuri şi ca credinţa creştinească mai ţapene rădăcini să facă, şi mânăstiri au făcut şi ceate de călugări(3)(2).

Dosithei, patriiarhul Ierusalimului, în cuvântul cel înainte în Bibliia românească, cea tipărită în Bucureşti la anul 1688, către Şerban Cantacuzen, domnul Ţerii Româneşti, zice cum că românilor le-ar fi propoveduit credinţa creştinească S. Ioan Gură de Aur, carele au murit pe la anul 405(3). Adevărat iaste, cum scrie istoricul Sozomen(4), că S. Ioan Gură de Aur au învăţat pe lăcuitorii Nistrului, care iaste apă despărţitoare întră Moldova şi întră Ţara Tătărască, pe lăcu**[17]**itorii aceştiia, carii era schithi, gothi şi alte neamuri varvare, au învăţat S. Ioan Gură de Aur, iar nu pe dachii romani, carii, cum mai sus s-au arătat, de demult avea episcopi şi era creştini.

(1) Quod Valachi a S. Nicolao sint ad fidem Christi conversi, ut supra dictum est apud quendam P. Benedictinum in libello[36] quodam cuius tituli uti et nominis authoris non amplius recordor.

(2) Baronius ad annum 397. Martyrologium Romanum die 7. Januarii. S. Paulinus coaetaneus, et amicus S. Nicetae in carminibus quibus laudes S. Nicetae celebrat. Joannes Bolandus ad diem 7. Januarii.

(3) S. Paulinus et Joannes Bolandus *ibidem*(5). **[17v]**

§ 4

Din obiceaiurile şi din vorba românilor să arată cât de demult s-au creştinat românii[37]

Ci şi din obicinuinţa şi din cuvintele cu care norodul românesc unele sărbători şi lucruri sfinte la numeaşte, luminat să arată că românii cu mult mai înainte de venirea bulgarilor s-au creştinat. Aşea sânt la norodul românesc: *botez, bisearică, cumenecătură, Sânt Văsiiu, Sânt Georgiu, Sântgeane*[38]*, Sânt Petru, Sânt Ilie, Sântă Mărie, Sânt Medriu, Sânt Nicoară, Crăciun, duminecă, sărbătoare, păreasimi*[39] etc. Aceaste cuvinte arată că românii au fost creştini cu mult mai înainte de bulgari, de vreame ce numai la norod sânt aceastea, care, de ar fi fost românii bulgari sau împreună cu bulgarii odată s-ar fi creştinat, ar grăi cuvintele **[18]** care le grăiesc bulgarii şi cu aceale cuvinte ar numi şi aceaste sărbători şi lucruri, cum vedem că le numesc cărturarii româneşti de când au loat, în vreamea când era una şi supt o stăpânire cu bulgarii, limba şi cărţile bulgarilor în besearică, că aceştea zic *Sfeati Nicolae, Sfeati Gheorghie, precestanie, praznic* etc. cu cuvinte bulgăreşti, care cuvinte din cărţile sloveneşti care le cetea în toate zilele în besearică le-au luoat. Iar norodul cel necărturariu şi prost, care nu ştiia ceti cărţi sloveneşti, ţinea cuvintele care de la mai marii

---

[35] În acest context, *român* înseamnă „creştin"; în legătură cu sensurile cuvintelor *român, româneşte*, vezi V. Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, Bucureşti, 1983, p.47 ş.u.

[36] Urmează, şters de autor: „intitulato studiosus jovialis"; „qvodam cuius tituli uti et" e formulare ulterioară, suprascrisă cu cerneală mai închisă la culoare.

[37] În *Scară*, titlul acestui capitol este: „Din obiceaiurile şi din vorba şi numele sărbătorilor să arată cât de demult s-au creştinat românii"; vezi, supra, [3].

[38] (Reg.) *Sânziene*, „numele popular al sărbătorii la care se celebrează naşterea Sfântului Ioan Botezătorul (cf. lat. *Sanctus dies Johannis*).

[39] Cuvântul este suprascris.

săi, din vreame în vreame, le-au fost apucat. Nici să poate zice că aceaste cuvinte le-au avut românii încă nefiind creştini, că aceastea sânt cuvinte ale lucrurilor sfinte creştineşti, care nu numai nu le-au avut în obicinuinţă necreştinii romani, ci încă să şi scârbea a le auzi. **[18ᵛ]** De unde luminat să veade că românii de la începutul besearecii creştineşti împreună cu romanii, părinţii lor, s-au creştinat şi nu de la bulgari, nici de la romanii păgâni au luoat aceaste cuvinte, ci de la romanii cei creştini, că romanii cei păgâni dumineca o chema zioa soarelui, aşea romanii păgâni nu ştiia ce e cumenecătura creştinilor, nici pe S. Ilie, Gheorghie, Vasilie etc. Ci numai romanii cei creştini ştiia aceastea, care până astăzi în norodul românesc rămân şi măcar fiind supt stăpânirea altor limbi, ba încă şi în besearică şi în ceale sfinte primind limba slovenească şi cei cărturari numele sloveneşti ale acestor lucruri sfinte grăindu-le, norodul părinteştile obicinuinţă, care de la început le-au avut, nu le-au părăsit. **[19]**

§ 5
Statul românilor în Dachiia

După ce osibite şi multe fealiuri de limbi şi de neamuri varvare au călcat Dachiia: hunii, ghepidii, avarii, gothii, bulgarii şi ungurii, pe românii de acolo mult şi cu multe nevoi i-au îngreoiat, cum de obşte să întâmplă neamurilor celor supuse, că şi la sărăcie au ajuns şi nebăgaţi în samă şi învăţătura le-au căutat să o părăsască şi limba să şi-o strice şi să înveaţă cea barbară a stăpânitorilor, carea era lor tocma de lipsă, iar mai vârtos pentru creştinătate au fost românii urgisiţi şi lăpădaţi[(1)]. Aşea, după ce gothii au venit în Dachiia, cât au ţinut ei Dachiia, mari goane asupra creştinilor au făcut **[19ᵛ]** şi multă vărsare de sânge şi mulţi mucenici s-au făcut, carii la scriitori să zic mucenici gothi, pentru că de gothi au fost munciţi (1)[(2)].

Iară după anul 669, când bulgarii, din părţile Sarmaţiei venind, au cuprins toată Dachiia cea Noao a lui Avrelian[40] şi stăpânirei sale au supus pe românii cei de acolo, şi hunii şi ungurii în Dachiia cea Veache au străbătut şi de toate laturile la mari strimtori au îmbulzit pe români[(3)]. Iar[41] după ce şi înşişi bulgarii, în veacul al noaolea, s-au creştinat, românii, fiind supt ocârmuirea besearecii bulgăreşti, au luoat şi cărţile şi toată slujba besericească a o săvârşi în limba slovenească, carea o avea bulgarii, că bulgarii cărţile besericeşti de pe grecie pe limba slovenească **[20]** le-au întors şi în toate besearicile sale le-au băgat. Aceaste cărţi, apoi, şi în be<sea>ricile româneşti s-au băgat, că acum, prin creştinătatea bulgarilor, românii fiind supt bulgari, acealaşiu obiceaiu şi rânduială besericească le-au căutat a ţinea, care ţinea şi bulgarii. Şi fiindcă limba cea de demult, prin părăsirea învăţăturilor şi prin simbra cu bulgarii, mult o au strămutat, cât altă noao limbă s-au făcut, cu multe sloveneşti cuvinte amestecată, tocma cum vedem că s-au întâmplat cu romanii cei din Italiia, carii din pricina aceasta, că multe neamuri varvare au venit în Italiia, şi-au amestecat cu acealea limba latinească şi au făcut cea tălienească.

Deci după aceaea s-au adaos şi această pricină că românii şcoale nu avea, ci le căuta a învăţa limba slovenească, carea era **[20ᵛ]** de lipsă şi în ceale politicişti şi în ceale besericeşti, că, cum am zis, toate tainele sfinte ale legii creştineşti şi toată slujba besericească cu limba slovenească le săvârşea. Şi domnii românilor, şi în Ţara Muntenească şi în Moldova, diplomele şi rânduialele sale tot în limba slovenească le da, aşijderea făcea şi episcopii, nici

---

[40] Scris Ꙗ҃ѵрелїан.

[41] Urmează, şters, „mai ales bulgarii”.

să socotea învăţat a fi cineva de nu ştiia limba slovenească şi limba cea românească o zicea limbă proastă. De aici au venit că mai ales în ceale besericeşti şi în ceale ce sânt despre ştiinţele ceale mai înalte, multe cuvinte au amestecat în limba sa românii, că aceia să socotea mai învăţaţi carii mai multe cuvinte sloveneşti amesteca în vorbă, atâta cât mai îndrăznesc a zice că de n-ar fi fost prostimea norodului românesc, carele au ţinut limba românească prin neştiinţa limbii sloveneşti, de tot ar fi perit limba românească(4). **[21]**

Iar după ce românii s-au despărţit de bulgari şi mai vârtos după ce şi crăiia bulgărească cu totul au căzut supt stăpânirea turcească, slăbind şi şcoalele sloveneşti şi neavând cu bulgarii simbră ca mai de demult, au început pe încet a scădea de la români şi limba slovenească. Însă în besearici tot ţapăn să ţinea. Măcar că cei mai mulţi preoţi şi slujitori besericeşti nu o ştiia, trebuia totuşi sloveneaşte să cetească în besearică, ce nu înţelegea nici ei nici norodul. Deci pe la anul 1580 au început românii a tipări cazanii româneaşte, dar cu slove sloveneşti, care lor era cunoscute şi obicinuite (2). Mai târziu au început a tipări învârstate şi cărţile besericeşti, adecă tipicul, evangheliile, apostoli<i>le şi parimiile în limba românească, iar cealealalte sloveneaşte (3). După aceaea în Ardeal, cu totul, pe la anul 1650, au început a părăsi în beseareci limba slove**[21v]**nească şi a să[42] tipări toată slujba besericească în limba românească, atâta cât în anul 1675, în Ardeal, în săborul mare s-au făcut rânduială, supt episcopul Sava II, ca preoţii româneşte să slujească sfintele slujbe(5). Începând, după Constantin Basarab, voievodul Ţerii Româneşti, a fi domni greci şi în Ţara Muntenească şi în Ţara Moldovenească, limba slovenească, petutindenea la români, şi în besearici şi în ceale politiceşti, s-au părăsit şi s-au băgat cea românească, carea astăzi o au în toate besearicile românii, şi Damaschin, episcopul Râmnicului, om învăţat, au tălmăcit cea mai mare parte a cărţilor besericeşti pe limba românească, cătră anul 1730(6). Acum, fiindcă domnii românilor, şi în Moldova şi în Ţara Muntenească, sânt greci de la Constantinopl, din **[22]** carii unii nimic, alţii puţin ştiu româneaşte, şi aceşti domni greci aduc cu sine curteani greci de la Constantinopol[43], caută boiarilor şi celor învăţaţi şi carii sânt în deregătorii să înveaţă limba cea proastă grecească, carea o vorbesc grecii acum, ca să poată vorbi cu domnii săi şi cu deregătorii şi cu curteanii lor. Şi cum întâiu limba românească s-au stricat cu cea slovenească amestecându-să, aşea acum cu cea proastă grecească să corceaşte. Grecilor le place aceasta, dar arhiereii şi boiarii româneşti nu vreau să înţeleagă şi să-şi lucrează limba sa; ba vei afla cărora le iaste ruşine a vorbi româneaşte, ci greceaşte vreau să vorbească. Şi nu mi-ar fi ciudă de ar grăi şi ar învăţa limba cea grecească învăţată, căriia zic elinica, ci-şi perd vreamea în cea proastă grecească, în carea nu sânt ştiin**[22v]**ţele, care lucru foarte jealnic au fost celor înţelegători în neamul românesc. Ale unui părinte mare şi arhiepiscop românesc plânsuroase cuvinte voiu aduce aici, carele cunoştea paguba a neamului său cel românesc, şi cu aceaste cuvinte o plângea: „Mai vârtos aceasta şi din neînvăţătură şi din neînţeleagerea limbii pogoară, care noao jealnic şi plânsuros lucru iaste, într-atâta micşorare şi călcare rodului nostru cestui românesc, carele odată şi el să număra întră putearnicele neamuri şi întră tarii oameni să număra, iar acum atâta de supus şi de ocărât iaste, cât nici învăţătură, nici ştiinţă, nici armă, nici legi, nici un obiceaiu întru tot rodul, care să pomeneaşte astăzi român, nu iaste, ci, ca neşte nemearnici şi orbi într-un obor învârtindu-să şi înfăşurându-să, de la străini şi de la varvari, doară şi de la vrăjmaşii rodului nostru, cer şi să împrumutează şi **[23]** de carte şi de limbă şi de învăţătură. O, grea şi

---

[42] Cuvântul este suprascris.

[43] Urmează, șters, „deci”.

dureroasă întâmplare!”(7); păn-aici acel părinte (4). O, de le-ar socoti aceastea bine arhiereii şi boiarii românilor, ca doară le-ar putea cunoaşte adevărul!

Ci să lăsăm acum aceastea, să ne întoarcem la cuvântul nostru, de care la început ne-am apucat.

Măcar că au fost românii în mijlocul neamurilor păgâne, adecă întră bulgari, întră unguri, întră tătari, întră ruşi şi întră sârbi, ei tot ţinea creştinătatea, cum[44] să cunoaşte şi din cuvintele ceale despre lucrurile sfinte creştineşti, care norodul românesc, pururea creştin de la început fiind, le-au ţinut şi le ţine, cum mai sus, § 4, am zis. Afară de aceasta, episcopii avea, întră care vestită **[23v]** era episcopiia oraşului Argos sau Argiş în Ţara Românească, carea să zice de împăratul Constantin cel Mare a fi întemeiată. De la episcopul episcopiei aceştiia luoa preoţi şi românii cei din Ardeal, până când, de la S. Stefan, întâiul craiu al ungurilor, au luoat osibit al său episcop. După ce bulgarii au luoat Dachiia cea Noao, dincolo de Dunăre, romanii[45] mai mare parte s-au tras la Dachiia Veache, dincoace de Dunăre (5). Bulgarii, nefiind atunci creştini, au pustiit episcopiile din Dachiia Noao, de care de unele mai sus, § 2, am pomenit. Românii[46], creştini fiind, şi-au ţinut episcop în Dachiia cea Veache la Argiş, de la carele şi ardeleanii românii luoa preoţi(8), că nu[47] suferea ungurii, mai înainte de a să face creştini, să fie episcop creştin în Ardeal. Iar după ce s-au creştinat şi ungurii, S. Stefan, întâiul **[24]** unguresc craiu, sau mai vârtos Ghiula, domnul Ardealului, moşiul cel de pe mumă al Sfântului Stefan, craiul unguresc, au dat episcop creştinilor în Ardeal (6). Scrie Gheorghie Chedrin şi Ioan Zonara că Ghiula, moşul de pe mumă a Sfântului Stefan, craiului unguresc, au mers la Constantinopol şi s-au botezat acolo, de unde au adus episcop pre Ierothei, carele pe featele lui Ghiula le-au învăţat credinţa creştinească şi pe mulţi unguri i-au creştinat, cum am zis în partea III, § 2. Lui Ierothei, episcopului acestuia, scaon i-au dat Ghiula în cetatea carea să chema Alba Iulia, carea noi o chemăm Belgrad, adecă cetatea albă. De la acesta rând trag episcopii româneşti din Ardeal, cum mai înainte vom zice(9). Dat-au şi latinilor S. Stefan episcop în Ardeal şi au poruncit **[24v]** ca episcopul grecesc pe cei de leagea grecească să-i ocârmuiască, cel latinesc, pe cei de leagea latinească, carea poruncă nu numai pentru episcopii din Ardeal, ci şi pentru cei din Ţara Ungurească o au dat, că şi în Ţara Ungurească era episcopi şi latini şi greci (7)(10).

Sânt carii zic că ungurii la începutul creştinării sale au fost creştinaţi de greci (8) şi au ţinut leagea grecească (9). Apoi, prin căsătoriile crailor lor, carii au luoat muieri din curţile împăraţilor şi a crailor celor de leagea latinească, s-au făcut tot neamul unguresc de leagea latinească (10), la carea leage mult i-au îndemnat papii de la Roma, carii pe aceale vremi mare avtoritate[48] avea şi la crai şi în ceale politiceşti. Aşea, trecând ungurii la leagea latinească şi românii rămâind în leagea grecească, carea **[25]** de demult o ţinea, au început şi ungurii a-i urgisi şi, încet-încet, shismatici a-i ţinea, pentru că ţinea leagea grecească. Că vremi ca acealea era atunci, ca din obiceaiurile şi din ţeremoniile din afară cu care cinstea pe Dumnezeu să osibească şi să aleagă credinţa cea adevărată; şi deaca o parte vedea pe altă

---

[44] Urmează, şters, „cum am”.

[45] Scris clar романїи; cuvântul astfel scris vine în sprijinul afirmaţiei potrivit căreia cele două cuvinte, *roman* şi *român*, prin extensiune, se folosesc unul pentru celălalt; vezi, supra, notele 16, 34; vezi, supra, în tom. I, notele: 9, 26, 31, 35, 42, 43, 48, 54, 57.

[46] Grafie ezitantă, comparabilă cu cea semnalată în nota 34.

[47] Scris iniţial „nu-i”, apoi este radiat „i”.

[48] Scris аутoритате; forma (cu *au* > *av*) se poate justifica prin filiera prin care cuvântul a fost împrumutat sau doar prin influenţa pronunţiei neogreceşti sau slavoneşti (vezi MORARU 2000, p. 214).

parte cu alte osibite ţeremonii a cinsti pe Dumnezeu, judeca că şi credinţa le iaste osibită (11). Dintru aceasta, pismă şi prici s-au făcut întră neamurile ceale din provinţiile Ţării Ungureşti, atâta cât ungurii leage au pus ca nici dijma de la shismatici, adecă de la cel de leagea grecească, să nu ia, pentru ca să nu cumva să aibă împărtăşire (12). Aşea, Staturile Ardealului au dat, pe vreamea vlădicului **[25ᵛ]** Inochentie Clain de Sad liber baro, la Curte, asupra românilor celor uniţi din Ardeal, cum că nu sânt adevărat uniţi, pentru că postesc mercurea şi în pâne dospită slujesc liturghie (13)**(11)**. Aceastea pentru aceaea le-am pomenit, ca să adeverez cum că în vremile ceale mai dinainte din ţeremonii judeca credinţa şi de avea vreun neam sau vreo besearică osibite ţeremonii, judeca că şi credinţă osibită are. Şi, o, de nu s-ar afla şi acum de aceastea!

La aceaste prici şi pisme mult au ajutat şi papii de la Roma, carii pentru ura ce avea asupra grecilor, pentru că nu voia a să supune[49] şi a să pleca lor după plăcearea lor, judeca că şi ţeremoniile care le ţinea grecii sânt shismaticeşti, de[50] nu sânt de la dânşii întărite şi adeverite, şi pentru aceaea trebuie a să strica şi a **[26]** nu să ţinea, care lucru luminat să veade din cărţile papei Inochentie III, carele pe Balduin, împăratul cel latinesc de la Constantinopol, îl îndeamnă ca să se nevoiască a aduce pe greci la ritul şi la leagea Besearicii Romei. Şi tot acelaşi papă, scriind către[51] Vasilie, mitropolitul a toată Bulgariia şi Vlahiia, îi porunceaşte ca, după obiceaiul Besearicii de la Roma, mirul şi oleiul bolnavilor şi al catihumenilor să-l sfinţască, şi în hirotoniile episcopilor şi ale preoţilor, după ritul şi după rânduiala Besearicii Romei, în hirotonire, să se ungă[52] capul şi mânile celor ce să hirotonesc. Şi nu numai dintr-această carte, ci şi dintr-alte cărţi ale acestui papă cătră acest mitropolit, chiar[53] să veade cum că toată nevoinţa lui aceaea au fost ca să aducă pe români la leagea **[26ᵛ]** latinească, ca, precum cu neamul şi cu sângele sânt romani, aşea şi cu leagea şi cu obiceaiurile să fie romani (14)**(12)**.

Climent papa V, răspunzind[54] cătră misionarii cei trimişi la Uroşiu, craiul Rasţiei, aşea scrie: „Iar cum că în pâne dospită, prin preoţi nu latineşti a ţerii mai înainte zisă, carii bine sânt hirotoniţi, în slujirea leturghiei, să preface trupul Domnului, până când prin Scaonul Apostolicesc amintrilea să va rândui şi cum că acelaşi craiu poate asculta acest fealiu de liturghii, suferim” (15), ca[55] cum prefacerea pânii dospite, din îngăduinţa papilor de la Roma, în s. liturghie, s-ar face. Aceastea toate s-au întâmplat în vremile acealea când papa de la Roma să socotea a avea puteare preste toate împărăţiile şi crăiile. Iar acum amintrilea judecă şi papii de la Roma, carii zic că ritul şi leagea, şi cea latinească şi cea grecească, iaste bună, sfântă şi de sfinţii părinţi făcută, numai într-amândoao **[27]** legile să se ţine credinţa catholicească şi apostolicească, carea s. apostoli şi s. besearică pururea o au învăţat şi o au ţinut şi o ţine. Ba încă tare poruncesc acum papii de la Roma ca şi cei născuţi în leagea latinească şi cei născuţi în leagea grecească să-şi ţie leagea sa cea părintească şi să nu treacă de la o leage la alta, numai credinţa să fie una, carea iaste cea pravoslavnică şi catholicească (16). De s-ar ţinea aceasta, adevărat deplină dragoste şi unire întră creştini ar fi.

---

[49] Urmează, şters, „lor”.
[50] Până la „adeverite”, tot rândul este intercalat, scris mărunt, între două rânduri.
[51] Scrie secvenţa „mi” din cuvântul *mitropolitul*, pe care o radiază.
[52] Idem: „mân” din cuvântul *mânile*, pe care o radiază.
[53] Scris **кѣр**.
[54] Scrie iniţial „răspunde”, taie şi suprascrie „răspunzind”.
[55] Până la „s-ar face”, pasajul e adăugat ulterior, marginal, cu cerneală mai închisă la culoare.

Grecii[56], mai înainte, pentru pisma şi ura carea avea asupra latinilor[57] din piiarderea împărăţiei Apusului, osândea pe latini ca pe neşte oameni fărdeleage, pentru că nu ţinea ţeremoniile greceşti, şi nu socotesc că, cum şi-au putut face grecii ţeremonii, aşea au putut să-şi **[27ᵛ]** facă şi[58] latinii. Acum grecii sânt neînvăţaţi şi poţi să zici varvari şi crescuţi în rea socoteală de latini şi gândesc că ţeremoniile lor sânt de la Dumnezeu rânduite şi pe latini, pentru că nu ţin ţeremoniile greceşti, îi ţin fărdeleage. Ce prostie şi orbire!

Va zice, doară, cineva: cum românii, fiind romani şi în împărăţiia romanilor, nu au urmat leagea cea latinească, carea o ţin romanii, ci ţin leagea cea grecească? Românii de la început, cum mai sus s-au zis, creştinându-se, ţinea obiceaiul şi ritul care la începutul besearecii creştineşti era unul nici latinesc, nici grecesc, că puţină osibire era. Iar după suta a patra **[28]** de la Hristos, despărţindu-să[59] împărăţiia Apusului şi a Răsăritului şi Roma venind supt stăpânirea altor neamuri, au început latinii unele, grecii altele a le adaoge şi aşea au început a să face osibire mare în ţeremoniile besericeşti şi de aici au răsărit ritul sau leagea latinească şi grecească[(13)]. Românii, pentru neamurile varvare, nu putea avea împărtăşire cu latinii, ci fiind aproape de greci şi cu ei având mai lezne împărtăşire, ceale ce le adăogea latinii ei nu le ştiia, pentru aceaea nu le adăogea la ceale vechi ale sale, ci, pentru vecinătatea, ale grecilor mai curând le ştiia şi le primea. Iar după ce şi bulgarii s-au creştinat şi au cuprins leagea grecească, au trebuit şi românii, fiind supt stăpânire şi politicească şi besearicească împreună cu bulgarii, să urmeaze pe greci, pe carii îi urma şi bulgarii, **[28ᵛ]** măcar că mai de demult n-au fost despărţiţi de Besearica Apusului, care lucru îl arată şi peceatea Mitropoliei Ţerii Româneşti, ce iaste pusă la început în *Pravilă*, carea iaste ca şi a cardinarilor şi a episcopilor Besearicii Apusului. Cu cât putem zice mai înainte de întoarcerea bulgarilor la creştinătate a fi fost românii mai mult de ritul latinesc decât de cel grecesc, când ceale besericeşti cu limba latinească săvârşea, carea[60] şi dintru aceasta să adeverează, că norodul românesc sărbătorile şi ceale besericeşti şi sfinte a legii creştineşti cu cuvinte latineşti le zice şi astăzi, cum mai sus s-au arătat, şi întră Besearica Apusului şi a Răsăritului nu era în ţeremonii atâta osibire, iar în dragoste nu era nici o sminteală. **[29]**

(1) Vide Theodoricum Ruinart in actis Martyrum.

(2) Aceaste căzanii s-au tipărit în Braşov la anul 1580, când în Ardeal era domn Hristofor Batori, şi la români, mitropolit Ghenadie cel Mare, cum în cuvântul înainte la aceale căzanii să ceteaşte.

(3) De aceaste cărţi destule şi acum la mulţi să află. Aşea sânt *Meneaele*, tipărite la Buzeu, în anul 7206, şi *Liturghii*, tot acolo tipărite, la anul 7210, şi la Bucureşti, la anul 7188, 1680, şi *Triod*, tipărit la anul […].

(4) Theodosie, mitropolitul Tărgoviştii şi Bucureştilor, în cuvântul înainte pus în *Liturghiile* tipărite în Bucureşti, la anul 1680, către Ion Şerban B<asarab>-Voievod. **[29ᵛ]**

(5) Joannes Lucius de Regnis Dalmatiae, et Croatiae libro, et capite ultimo.

(6) Vide Samuelem Timon in suae Novae Hungariae iamgine Cap. XV.

---

[56] Distincţia se face între *greci* = „ortodocşi” şi *latini* = „catolici”. Este probabil şi motivul pentru care, la un moment dat, Micu radiază cuvântul „romanii” şi adaugă „latinii”.

[57] Scrie secvenţa „osân” din cuvântul *osândea*, pe care o radiază.

[58] Urmează, şters, „romanii”.

[59] Până la „neamuri”, pasajul e adăugat ulterior, marginal, cu cerneală mai închisă la culoare.

[60] Până la „s-au arătat”, inclusiv, pasajul e adăugat ulterior, sub text, înaintea notelor, cu cerneală mai închisă la culoare.

(7) Verba S. Stephani Regis Hungariae in Corpore juris hungarici haec sunt: „Quis Graecus regeret Latinos Graecis moribus? Aut quis Latinus Graecos Latinis regeret moribus? Nullus”. Ad haec Inchoffer exclamat: utinam id fecissent posteri. **[30]**

(8) Inter alios hac de re videri meretur Gabriel de juxta Hornad alias Svartz Hungarus, cuius opus est editum in Francofurti, et Lipsiae anno MDCCXL, cui est titulus: Initia Religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae orientalis adferta, eademque a dubiis, et fabulosis narrationibus repurgata.

(9) Idem, *ibidem*. Probatur hoc etiam ex verbis legis in Synodo Zaboltsensi anno 1092 S. Ladislai Regis tempore factae, quae sic habet „Latini, qui Hungarorum consuetudini legitimae consentire noluerint, scilicet, qui postquam Hungari carnes dimiserunt, ipsi in secunda, et tertia feria comederint, si se nostrae consuetudini meliori non consentire dixerint quocumque volunt, eo vadant. Pecuniam vero, quam hic inquisive**[30^{v}]**runt, hic relinquant: nisi resipuerint, et carnes nobiscum dimiserint”. In decretis S. Ladislai Lib. I. Cap. 31. Sed etiam Leges Hungarorum, quae in Corpore Juris Hungarici habentur, de bigamis sacerdotibus, et de filiis sacerdotum, quid aliud demonstrant, quam eosdem fuisse ritus Graeci.

(10) Videatur Gabriel de juxta Hornad, n^{ro} 8 citato.

(11) Bene advertit hoc vir doctissimus Joannes Holstenius, qui dissert. 7, de ministro confirmationis ita scribit: „Luctuosum schisma, quod orientis, et occidentis ecclesias duodum dispunxit, illis potissimum imputandum est, qui Christiana caritate post habita, et disputandi pruritu omnia in quaestionem, et controversiam adduxerunt, quae diverso ritu apud partem diversam aguntur: his nulla, vel exigua veritatis cura, sed unum vincendi studium, ut ex sua consuetudine vel **[31]** opinione aliis legem praescribant”. Plânguroasa desghinare, carea besearicile Răsăritului şi ale Apusului de demult le-au despărţit, mai vârtos acelora trebuie să se socotească, carii, nebăgând samă de dragostea creştinească şi[61] voind ca să se pricească toate, întru întrebare şi întru îndoială le-au adus, care cu ţeremonii osibite la cealaltă parte să fac. Aceştea nici o grije sau puţină grije au avut de adevăr, ci numai de aceasta una, ca să biruiască pe cealaltă parte şi ca din obiceaiul său şi din părerea sa să puie altora leage”.

(12)[62] **[31^{v}]**

(13) La anul 1736 au fost veaste întră Staturile Ardealului cum că episcopul Inochentie Clain, vlădicul românilor din Ardeal, ceare de la Curte să fie consiliariu în Gubernie. Deci Staturile Ardealului, ca să împeadece aceasta, au dat în contră la Curte o scrisoare, în carea, întră altele, împrotriva românilor dau şi aceasta, că nu sânt adevărat uniţi, că postesc mercurea şi slujesc în dospită pâne s. liturghie. A aceştii scrisori copiia şi în arhivumul episcopiei, la Blajiu, o am cetit în anul 1776.

(14) Videri haec possunt in epistolis Inocentii III Pontificis Romani ad Joanicium, seu Calo Joannem Bulgariae, et Blachiae Regem, et in epistolis ad Basilium Bulgariae, et Blachiae primatem.

(15) Clemens V Papa Romanus in responsis ad missionarios ad Urosium Rasciae Regem missos haec scribit[(14)]: „Quod autem in fermentato pane per sacerdotes non **[32]** Latinos Regni praedicti rite ordinatos in missarum solemniis corpus conficiatur Dominicum,

---

[61] Urmează, şters, „numa”.

[62] Lipseşte nota lui Micu.

quousque aliter per Apostolicam Sedem ordinatum fuerit, et quod idem Rex interesse possit missis hujusmodi, toleramus".

(16) Benedic XIV, papa de la Roma, în enchiclica sa cătră misionarii cei de prin răsărit aceastea scrie[63]: „Praeterea omnibus, et singulis Graecum ritum servantibus ad Latinum ritum transire deinceps expresse vetamus, missionariis vero omnibus distincte mandamus sub poenis etiam infra exprimendis, aliisque arbitrio nostro decernendis, ne cuiquam ex illis hujusmodi transitum a Graeco ad Latinum ritum svadere praesumant, aut cupientibus inconsulta Apostolica Sede permittant." Afară de aceastea[64], pre toţi şi pre fieştecarele, carii din leagea grecească, chiiar oprim ca de aici înainte la leagea latinească să nu treacă şi **[32ᵛ]** misionarilor (aceştea sânt cei trimişi ca să propoveduiască şi să înveaţe pe oameni credinţa)[65] tuturor chiiar poruncim, supt pedeapsele şi care mai jos le vom zice şi supt altele, după cum vom judeca noi şi vom rândui, ca nici unuia dintră aceia (adecă dintră cei din leagea grecească) să nu îndrăznească a da sfat, nici să-i îndeamne a treace de la leagea grecească la leagea latinească şi nici pe cei ce poftesc să treacă de la leagea grecească la leagea latinească să nu-i lasă a treace, până ce mai întâiu nu vor luoa slobozenie de la Scaonul Apostolicesc." **[33]**

§ 6
Ierarhiia românilor în Dachiia

Dachiia Veache, carea acum să cuprinde din o parte a Ţerii Ungureşti, carea iaste până în Tisa, şi din Ardeal şi din Ţara Românească şi din Moldova şi din Besarabiia, supt osibiţi stăpânitori politicești iaste. Însă românii, în cât e la ierarhia creştinească, ai săi episcopi au, şi cei din Ţara Românească au mitropolitul său la Bucureşti şi trei episcopi, la Râmnic, la Buzeu şi la Argiş. Iar cei din Moldova au mitropolitul său la Iaşi şi episcopi la Roman, la Rădăuţ, la Hotin şi la Cernăuţi. Supt aceştea apoi sânt arhimandriţi, protopopi, egumeni şi preoţi şi călugări şi să ţin de Patrier**[33ᵛ]**şiia de la Constantinopol[(1)]. Mitropolitul din Ţara Românească să zice „mitropolit a toată Ţara Românească şi exarh plaiurilor şi părţilor Ţerii Ungureşti" şi, pentru aceaea, mitropolitul românilor din Ardeal, până la anul 1700, când românii din Ardeal s-au unit, tot de la mitropolitul din Ţara Românească să sfinţea. În anul 1595, pe ce vreame în Ardeal era domn Sighismund Batori şi în Ţara Românească, Mihaiu-Vodă, s-au făcut întră aceşti doi domni ca besearicele româneşti de supt stăpânirea lui Batori să fie supt iurisdicţiia arhiepiscopului de la Târgovişte (1). Acum cei din Ardeal, ori episcopi, ori preoţi şi besearici, nici o dependenţie nu au de la mitropolitul Ţerii Româneşti, **[34]** despre carii de aici înainte, în părţile ce urmează, mai osibit vom grăi, lăsind Ţara Românească şi Moldova până de altă dată.

(1) Întră tomneala şi legătura din anul 1595, făcută întră Batori, domnul Ardealului, şi întră Mihaiu-Vodă, domnul Ţerii Româneşti, aşea s-au aşezat: „Omnes etiam Ecclesiae Valachicales in ditionibus suae serenitatis (id est Sigismundi Batori principis Transylvaniae) existentes erunt sub jurisdictione, et[(a)] dispositione Archiepiscopi Tergovistiensis, juxta ecclesiastici juris, et ordinis illius Regni dispositionem, proventus[(b)] suos solitos, et ordinarios percipere poterunt."[(2)] **[34ᵛ]**

---

[63] Urmează, şters, „Afară de aceastea, tuturor".
[64] Urmează câteva cuvinte pe care le-a şters şi care nu sunt lizibile; deasupra a adăugat „pre toţi şi pre fieştecarele".
[65] Tot ce este în paranteză nu reprezintă text tradus, ci este explicaţia pe care Micu o dă cuvântului *misionar*.

Partea VIII

De arhiepiscopii românilor din Ardeal

§ 1
Românii în Ardeal au avut mitropolie şi mitropoliţi

După ce Ghiula, domnul Ardealului, s-au creştinat, cum s-au zis în partea III, § 2, şi s-au botezat în Constantinopol, au adus de acolo pe ieromonahul Ierotheiu, de patriiarhul Theofil sfinţit episcop. De crezut lucru iaste că pre acest Ierotheiu, Ghiula, cu sine luându-l din Ardeal, l-au dus la Constantinopol, de vreame ce **[35]** acesta trebuia să ştie limbile ardeleneşti, cea românească şi ungurească, ca ungurilor să poată propovedui şi să poată învăţa credinţa pe featele lui Ghiula, că doao feate avea, dintră care una au fost mumă Sfântului Stefan, întâiului craiu unguresc. Acestui episcop scaonul au fost cetatea în carea Ghiula şedea, carea atunci să chema latineaşte Alba Julia[66], sau Alba Iulia, ungureaşte Ghiula Feaervar, românii – cum şi astăzi o cheamă – îi zicea Belgrad, că aceasta era mitropoliia şi scaonul domniei Ardealului. Acest Ierothei pe mulţi din unguri i-au adus la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu; şi doară toţi ungurii din Ardeal atunci s-ar fi creştinat, de ar fi trăit Ghiula mai îndelung. Dar, murind Ghiula cel Bătrân, au urmat în domnie nepot de frate a lui Ghiula bătrâ**[35ᵛ]**nului, anume Ghiula cel Tinăr, carele cătrănit au fost asupra creştinilor şi au împedecat întoarcerea ungurilor la creştinătate. Ci pe acesta prinzindu-l Stefan, craiul unguresc, şi[67] supuind tot Ardealul stăpânirei sale, au făcut ca toţi ungurii să se creştinează şi să zice că episcop au dat altul ungurilor. Ierotheiu, după moartea lui Ghiula bătrânului, au rămas numai al românilor episcop, de vreame ce numai ei era creştini. De la Ierothei acesta, rândul său duc urmăritorii, după aceaea, episcopii româneşti cei din Ardeal(1). După aceaea, episcopiia aceasta a Belgradului s-au râdicat la arhiepiscopie şi episcopii ei au fost mitropoliţi, şi la scriitorii greceşti s-au zis „mitropolitul părţii Ungrovlahiei". (1) **[36]**

(1) Vide Codinum in enumeratione Tronorum metropolitanorum, qui sic scribit: „Sunt in Ungro Vlachia duo metropolitae, quorum alter tenet locum Nicomediensis, et dicitur exarcha totius Hungariae, et Plagenarum[68] (acesta iaste cel de la Bucureşti din Ţara Românească) alter dicitur metropolita Ungro Vlachiae Partis, geritque vices Amasseni (acesta iaste mitropolitul Belgradului din Ardeal), et alius in Moldavia, seu Nigra Vlachia (acesta iaste cel de la Iaşiu, din Moldova)". Adecă: „Sânt în Ungrovlahiia doi mitropoliţi, dintră carii unul ţine locul Nicomedeanului[69] şi să zice exarhul a toată Ţara Ungurească şi a plaiurilor (acesta iaste cel de la Bucureşti), celalalt să zice mitropolitul părţii Ungrovlahiei şi ţine locul Amaseanului (acesta iaste mitropolitul Belgradului din Ardeal), şi altul **[36ᵛ]** în Moldova sau în Vlahiia Neagră (acesta iaste cel de la Iaşi din Moldova)"(2).

---

[66] Inserţia de secvenţe latineşti, mai mici sau mai ample, este un fenomen obişnuit pe tot parcursul textului redactat de Samuil Micu. Aici însă, în mod neobişnuit pentru Micu, acestea sunt scrise cu slove: Ѧлба Ж҃ѹлїа, Ѧлба Юлїа; vezi tom III, nota de subsol 6.

[67] Până la „sale", text subliniat, urmat de un semn de întrebare; cu aceeaşi peniţă, foarte subţire, este adăugat un semn marginal în formă de „x". Nu putem preciza cui aparţin aceste însemnări.

[68] Urmează, în paranteză, şters: „Hic est …", semn că începuse să dea explicaţia în latină.

[69] „Cel din Nicomedia" (Izmitul din Turcia de astăzi).

Aceşti trei mitropoliţi să află a fi fost la români. Cel din Ţara Românească, carele, întâiu, au şezut la Târgovişti, apoi, mutându-să scaonul domniei la Bucureşti, s-au mutat şi mitropoliia şi mai mult nu s-au zis mitropolitului Târgoviştii, ci al Bucureştilor. Alt mitropolit al românilor iaste cel din Moldova, carele, până au fost scaonul domniei la Suceava, acolo au şezut şi s-au zis mitropolitul Suceavei. După aceaea, mutându-să scaonul domniei la Iaşi, şi mitropoliia au trecut acolo şi s-au zis mitropolitul Iaşiului. Al treilea mitropolit românesc au fost cel de la Bălgrad, din Ardeal, de vreame ce Ardealul să socotea ca o parte a Dachiei sau a Ţerii Româneşti. Nici afară de aceaste mitropolii să află să fie fost alta la români(3). **[37]**

§ 2

Episcopii Belgradului din Ardeal toţi au fost mitropoliţi

Titulul şi vredniciia arhiepiscopească episcopii Bălgradului pururea au avut şi au purtat, şi craii ungureşti i-au cunoscut a fi mitropoliţi şi titul de arhiepiscop le-au dat, care lucru luminat să veade din privileghiul lui Vladislav, craiul unguresc, cu care întăreaşte privileghiul lui Antonie, odinioară patriiarhul Ţarigradului, dat Mânăstirei Sfântului Mihail Arhanghelului, din Maramurăşiu. Într-acest privileghiu mai sus-numitul crai aşea grăiaşte: „Însă aşea, cum că fratele Ilarie, egumenul Mânăstirei Sfântului Mihail, şi următorii lui, episcopului de la Muncaciu, celui de cinul **[37v]** său, cinste, iar arhiepiscopului de la Ardeal, celor de acum şi celor ce vor fi, ca mai-marilor săi să fie detori a le da detornica ascultare”[70]. Acest privileghiu iaste dat în anul 1494. A lui[71] Antonie patriarhul[72], privileghiul care-l întăreaşte craiul Vladislav, au fost dat la anul 1391 (1)(1). Dintru aceastea chiiar să veade că episcopul românesc din Ardeal au fost arhiepiscop, căruia şi episcopul de la Muncaciu, din Ţara Ungurească, au fost supus.

Să adeverează aceasta şi din hirotonire, că episcopii de la Muncaciu, ca de la mitropolitul său, să hirotonea de la arhiepiscopul românesc din Ardeal, de la Bălgrad, care lucru din dalteriia carea mitropolitul de la Belgrad, din Ardeal, lui Petru Partenie, pe carele în anul 1651 l-au sfinţit episcop **[38]** Muncaciului, o dă, cu carea şi slobozenii episcopeşti îi dă(2), carea aşea iaste: „Stefan Simonoviciu(3), cu mila lui Dumnezeu arhiepiscopul Belgradului, al Vadului, al Maramurăşului şi a tot Ardealul al relighiei catholiceşti şi apostoliceşti a legii greceşti episcop. Prin această scrisoare a noastră, tuturor cărora să cuvine, facem ştire, anume: preaosfinţiţilor episcopi şi vicareşilor lor, capitulumurilor şi prepoziţilor, preoţilor şi ori din ce treaptă cliricilor, după aceastea, prealuminaţilor, măriţilor boiarilor şi neameşilor domnilor Ţerii Ungureşti, cinstiţilor cetăţeani şi lăcuitorilor oraşelor, târgurilor şi satelor şi mai-marilor lor, tuturor întru Hristos credincioşilor: cum că au fost venit la noi ci<nstitul> p<ărinte> Petru Parthenie[73], ieromonah din cinul Sfântului Vasilie, de leagea grecească, cu de cinste şi **[38v]** destule mărturisiri ale preasfinţiţilor episcopi şi mai ales cu a fericitei pomeniri domnului Vasilie Tarasoviciu(4), celui mai înainte de dânsul episcop la Muncaciu, care mai înainte cunoscându-şi zioa ieşirei sale dintr-această lume, cu glas viu şi cu scrisoarea mânii lui întărit, următoriu, în locul său, pe mai sus-zisul foarte cinstitul părinte l-au însemnat şi pre toţi preoţii scaonului său

---

[70] Vezi acelaşi document, în latină şi în română, în tom I, [143v, 144].

[71] „A lui” este suprascris, adăugat odată cu corectura semnalată în nota următoare.

[72] Urmează, şters, „al căruia privilegiu”; deasupra este adăugat „privilegiul care-l”.

[73] În scrierea cuvântului se înregistrează oscilaţia Пароѳение = „Parthenie” – Партение = „Partenie”, pe care am păstrat-o ca atare în transcriere.

supt pedeapsa măniei lui Dumnezeu şi a judecăţii viitoare foarte strâns i-au îndetorit, adecă ca pe nimene altul, afară de numitul cinstitul părinte Petru Parthenie, să-l primească episcop al său, cum acea diplomă o am cetit şi o am văzut; după aceaea, cu a prealuminatului şi preasfinţitului domn **[39]** Matiia Tarnoţi[(5)], episcopul de la Vaţi, prepositului de la Sţepuz, a S. Chesaro-Crăieştii Măriri consiliariu, carele şi cu numele său şi cu al prealuminatului şi preasfinţitului domn Gheorghie Lipai[(6)], arhiepiscopului de la Strigon şi primaşului cinstitei Coronei Ungariei avtoritate[74], carii[75] mai de multe ori zisului cinstitului părinte Petru Partenie în dieţezişurile sale administraţia preoţilor ruseşti o au încumetat şi cu diplomă dată o au întărit; şi a preoţilor ruseşti şi a parohiianilor săi carii lăcuiesc părţile homonenze, ungvarienze, stropcovieze, macoviţenze, tibişcane şi ştepuziene îndestulite mărturisiri am luoat şi am cetit, dintru care am văzut cum că mai de multe or<i> zisul cinstitul părinte Petru Partenie cu împreună a tuturor **[39ᵛ]** bunăvoinţă şi poftă s-au ales ca să urmează pomenitului preasfinţitului[76] domn episcopului de la Muncaciu, lui Vasile Tarasoviciu, carele nu demult au răpăosat, şi în locul şi în scaonul lui să se suie. Drept aceaea, pe acest de-atâtea ori mai sus-zis[77], bine socotind lucrul lui, foarte cu omenie întru dragostea lui Hristos l-am primit şi chemând pe preasfinţitul domn Sava, episcopul Bistranenzi[(7)], şi chemând şi clerul nostru, plinind mai înainte ceale ce sfintele canoane şi sfântul săbor porunceaşte mai înainte a să face, am făcut praznic şi numitului scaon de la Muncaciu cu ţeremoniile apostoliceşti l-am făcut episcop şi i-am dat lui puteare, prin chemarea darului Duhului Sfânt, a hirotoniii, de păcate şi de împedecările ceale şie ţinute a dezlega, sfântul mir a-l face, besearecile şi altarele a le sfinţi **[40]** şi toate slujbele episcopeşti slobod în eparhiia sa a le face, poftindu-l şi îndemnându-l pe acelaşi preasfinţit domn Petru Partenie, episcopul de la Muncaciu, preaiubitul în Hristos fratele nostru, ca besearica cu cuvântul şi cu pilda întru toată rânduiala creştinească să o înveaţă şi să o săvârşească, adunându-şi aminte că odată va să dea samă. Întru a cărui lucru, de-a pururea pomenire şi bună încredinţare, mâna noastră şi peceatea am pus. Dat în Belgrad în anul de la zidirea lumii 7159, iar de la naşterea Fecioarei 1651. În Mânăstirea Preasfintei Troiţă a mitropoliceştii noastre rezidenţie." (2)[(8)]. **[40ᵛ]**

(1) Privileghiul craiului unguresc aşea iaste[(9)]: „Nos Uladislaus Dei gratia Rex Hungariae, et Bohemiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod venerabilis, et Religiosus Frater Hilarius Prior claustri, sive monasterii Ecclesiae B. Michaelis Archangeli in Maramorosch[(a)] fundati Graecae fidei professor Nostrae Majestatis accedens in praesentiam exhibuit, et praesentavit[(b)] quosdam litteras privilegiales Reverendissimi Patris quondam Antonii Civitatis Constantinopolitanae Novae Romae, ac totius orbis patriarchae in pargameno[(c)] Graecis litteris exaratas, sigilloque suo plumbeo inpendenti consignatas, et cum hoc etiam earundem litterarum exemplum verbotenus in latinum traductum de, et supra[(d)] nonnullis indultis, juribusque et libertatibus Eidem Ecclesiae S. Michaelis per Eundem concessis, inferius in tenore ejusdem exempli denotatis, et specificatis. Supplicans Majestati **[41]** Nostrae, ut litteras ejusmodi patriarchales, ac omnia in eisdem contenta, ratas, gratas accepta[(e)] habere, ac pro eodem Fratre Hilario suisque successoribus universis, Ecclesiaeque praenotatae innovantes perpetuo valituras gratiose dignaremur confirmare[(f)]. Nos igitur hujusmodi supplicatione memorati Fratris Hilarii exaudita, et clementer admissa,

---

[74] Scris ᾳυτορηιτατε; vezi, supra, nota 48.

[75] Cuvântul este suprascris.

[76] Scrie, iniţial, „preosfinţitului", apoi corectează.

[77] Urmează, şters, „în bună socoteală".

praescriptas literas dicti Patriarchae non abrasas, non cancellatas, neque[(g)] aliqua sui parte vitiatas[(h)] conspeximus, praesentibusque literis nostris similiter privilegialibus earundem exemplum de verbo ad verbum inseri, et inscribi facientes eas, et omnia in his[(i)] contenta eatenus, quatenus eadem rite, et legitime[(j)] existunt emanatae, viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus, approbamus, et ratificamus, ac pro eodem claustro S. Michaelis Archangeli, et consequenter pro Fratre Hilario, ejusque[(k)] successoribus universis innovantes perpetuo valituras confirmamus; ita tamen quod ipse frater Hilarius Prior, et sui successores episcopo de Munkats sui ordinis **[41ᵛ]** reverentiam, Archi-Episcopo vero de Transylvania[(l)] modernis, et futuris veluti superioribus suis debitam subjectionem, et obedientiam praestare debeant, et teneantur. Harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut Rex Hungariae utimur, est appensum, vigore, et testimonio literarum mediante. Datum Cassoviae per manus reverendi in Christo patris domini Thomae episcopi Ecclesiae Jaurinensis, et postulati Agriensis, Aulae nostrae summi, et secretarii cancelarii, ac fidelis nostri dilecti: Quartadecima die mensis Maji anno Domini 1494 Regnorum nostrorum Hungariae etc. anno 4to, Bohemiae vero 24to [(m)].

(2) Dalteriia lui Stefan[(10)], mitropolitului de la Belgrad, carea o au dat lui Partenie, episcopului de la Muncaciu; latineaşte[78], în ce limbă au fost dată, aşea iaste: „Stephanus Simonovicsius Dei gratia Archi**[42]**-Episcopus Belgradensis[(a)], Vadensis[(b)], Marmorosiensis, totiusque Transylvaniae Catholicae, atque Apostolicae Religionis Graeci Ritus Episcopus significamus per praesentes nostras omnibus, et singulis, quorum interest, nominatim Reverendissimis Episcopis, Eorumque vicariis, capitulis, et praepositis, presbyteris, et cujusvis gradis[(c)] clericis, post hos Illustrissimis, Magnificis, Praenobilibus, ac generosis Dominis Regni Hungariae inclitis civibus, nec non civitatum, oppidorum, atque pagorum incolis, eorumque primoribus, omnibusque in Christo fidelibus: quod venerat ad Nos R. P. Petrus Parthenius religiosus ordinis Divi Basilii ritus Graeci sacerdos cum honorificis, et sufficientibus testimoniis Reverendissimorum Episcoporum, atque imprimis felicis recordationis Domini Basilii Tarassovicsii Munkacsiensis antecessoris sui qui resolutionis suae diem praesentiens, voce viva, scriptoque manus propriae firmata in successorem suum **[42ᵛ]** praefatum Reverendum Patrem designavit, omnesque suae cathedrae sacerdotes sub interminatione irae Dei, nec non futuri judicii arctissime obligavit, ne[(d)] videlicet ullum alium praeter nominatum Reverendum Patrem in episcopum suum assumerent, uti diploma illud legimus, et vidimus. Deinde Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Mathiae Tarnoczy episcopi Vaciensis, praepositi Scepuziensis S. Caesareo-Regiaeque Majestis consiliarii, qui tam nomine suo, quam Illustrissimi, ac Reverendissimi domini Georgii Lippay Archi-Episcopi Strigoniensis, et primatis Inclitae Coronae Hungariae authoritate eadem saepius praemisso Reverendo Patri Petro[(e)] Parthenio in suis Diocesibus administrationem sacerdotum Ruthenorum commisit, datoque diplomate ratificavit, sacerdotum denique Ruthenorum, atque suorum parochinorum partes Homonenses, Unguarienses, Stropkovienses, Makoviczenses, Tibiscanos[(f)], ac Scepusienses incolentium locupletissima accepimus, legimusque testimonia, ex quibus **[43]** perspeximus, quod saepe praefatus[(g)] Reverendus Pater Petrus Parthenius[(h)] concordibus votis, atque affectibus sit electus, ut succedat memorato Reverendissimo Domino Episcopo Munkacsiensi Basilio Tarassovicsio[(i)] vita non pridem functo, locumque, ac cathedram ipsius conscendat. Hunc itaque toties praedictum, pensata ipsius causa humanissime in caritate Christi excepimus, invitatoque Reverendissimo Domino Saba episcopo Bistranensi, convocatoque

[78] Urmează, şters, „aşea iaste”.

clero nostro, praemissis demum iis, quae sacri canones, sacraque synodus praemittere jubet, solemnitatem instituimus, atque in Episopum nominatae Munkacsiensis cathedrae cum ceremoniis apostolicis creavimus, dedimusque ei facultatem per invocationem Gratiae Spiritus Sancti ordines confer<r>e, a peccatis, et censuris sibi reservatis absolvere, sacras liquores conficere, Ecclesias, et Altharia consecrare, omnesque functiones Episcopales licite in sua Dioecesi exercere: petentes, et **[43ᵛ]** monentes Eundem Reverendissimum Dominum Petrum Parthenium Episcopum Munkacsiensem fratrem nostrum in Christo charissimum, ut ecclesiam suam verbo, et exemplo in omni disciplina christiana memor olim redendae rationis, instituat, ac perficiat. In cuius rei perpetuam memoriam, fideique certitudinem manum nostram, sigillumque apposuimus. Datum Belgradi anno ab orbe condito 7159, a partu[(j)] vero virginis MDCLI in Monasterio Sanctissimae Trinitatis metropolitanae nostrae residentiae".

Georgius Pray in Libro intitulato: Specimen hierarchiae Hungariae Episcopatus Munkacsiensis, hunc Archiepiscopum Stephanum Simonovicsium male inter Belgradienses Serviae provinciae collocat, deceptus nomine civitatis Belgradinesis, quae est in Transylvania Alba Julia, nunc Carolina, quam Valachi Belgrad vocant[(11)]. **[44]**

§ 3

Tot aceaeaşi să arată

Cum că arhiereii românilor de la Belgrad din Ardeal pururea s-au cunoscut şi s-au mărturisit mitropoliţi şi arhiepiscopi luminat iaste din toate scrisorile lor ceale păstorniceşti, în carea trebuia să-şi puie deregătoriia sa precum iaste. Încă şi cei mari deregători şi domni cunoscându-i a fi mitropoliţi, oriunde li s-au dat prilejiu, titul de mitropolit şi de arhiepiscop au dat arhiereilor româneşti de la Belgrad. Aşea cetim într-o cazanie tipărită în Braşov la anul 1580, a cării cuvinte aceastea sânt: „Cartea ce să chiamă *Evanghelie cu învăţătură de în tuspatru evanghelistii aleasă* [...] *spre învăţătura creştinilor* […] tipărită **[44ᵛ]** în anii şi în zilele Măriei Lui, Batări Criştov, cu mila lui Dumnezeu, voievod în toată Ţara Ungurească şi în Ardeal şi în toţi săcuii. Şi în zilele marelui de Dumnezeu luminat arhiepiscopului Ghenadie, ce-au fost pre tot despusul Măriei Lui, cu mila lui Dumnezeu, ocârmuitoriu legiei creştinească[(1)]. Eu, cu ajutoriul lui Dumnezeu, cu voia acestor tuturor şi a sfatului meu şi a altor, eu, jupânul Hrăjil Lucaci, judeţul Braşovului şi a tot ţinutul Brăsei[79], dediu[80] de le tipări […] în cetatea ţinutului Domniei Meale, în Braşov. Şi s-au început această carte a să tipări, după întruparea cuvântului lui Dumnezeu, la 1580"[(2)]. Şi în cuvântul ce<l> înainte, cătră sfârşit, aşea are: „Foarte mă sfătuiiu cu luminatul mitropolitul, marele Ghenadie, de în tot ţinutul Ardealului **[45]** şi al Orăziei"[(3)].

În anul 1641, la Belgrad, s-au tipărit căzanii în care la început aceastea să cetesc: „Cu mila lui Dumnezeu[(4)], eu, arhimitropolitul Ghenadie, văzind un lucru dumnezăiesc, aceaste sfinte cărţi *Evanghelie românească cu învăţătură*, ce să cheamă mărgărit, împuţinându-se şi foarte jeluia toţi preoţii de această carte şi mă socotiiu cu preoţii mei cum voiu face să adaogem acest lucru dumnezăiesc să se adaogă, în multe părţi să fie de învăţătură creştinilor, şi foarte-mi era jelanie la inimă să aduc tiparea[81] să o tipăresc aici în această ţară a Măriei Sale craiului[(a)];

---

[79] Scris **бръсей.**

[80] Scrie iniţial „deade de le", pentru ca apoi să opteze, firesc, pentru forma de pers. I.

[81] În forma *tipare* (cf. *tiparne*, var. pentru *tiparnă*), cu sensul (înv.) „tipografie"; cuvântul nu caracterizează limba lui Samuil Micu, chiar la vremea aceea *tiparne* fiind deja o formă arhaică. Dovadă că, mai jos, [46ᵛ], motivând

drept aceaea, s-au aflat[(b)] dascal popa Dobre, de au venit din Ţara Românească de au făcut tipare aici în Ardeal. Şi văzind acest lucru foarte mi să îndulci inima mea de aceale **[45ᵛ]** tiparea şi mă jeluiiu Măriei Sale, lui craiu Racolţi[82] Gheorghie, de acest lucru, să tipărească cărţile aici în ţara Măriei Sale, şi Măriia Sa mi-au dat voie să tipăresc. Derept aceaea, eu nu cruţaiu din ce-mi dăruisă Dumnezeu de averea, ci deadiu dascalului ajutoriu să le tipărească în tiparea ce făcu după aceaea. Iar când au început a să tipări aceaste cărţi, noao ni se tâmplă petreacere[83] de pre ceastă lume, şi am lăsat, la moartea noastră, pre cine va lumina milostivul Dumnezeu pre scaonul Mitropoliei Bălgradului, să nu părăsască acest lucru bun, ci să întărească. Drept aceaea, cu mila lui Dumnezeu, Iorist arhimitropolit, văzind acest lucru dumnezăiesc ce s-au fost început de acel părinte chir Ghenadie, foarte mi să îndulci inima şi mă bucuraiu derept să se întărească leagea creştinească şi credinţa dumnezăiască […]" **[46]**

Aceastea le-am[84] scris mai pe larg ca, cu acest prilejiu, să ştim şi începutul tipografiei româneşti de la Mitropoliia Ardealului.

În anul 1651 s-au tipărit la Bălgrad, din porunca şi cu cheltuiala prinţipului Racoţi Gheorghie, domnul Ardealului, *Psaltirea*, de pe jidovie întoarsă, într-a căriia epistolă dedicatoriia, la început, în chip de cuvânt-înainte, cei ce o au tălmăcit aşea grăiesc[(5)]: „Aceastea[(a)] văzindu-le şi socotindu-le[(b)] Măriia Ta, preamilostive[(c)] Doamne[(d)], ai poruncit[(e)] slujilor tale, împreună cu Simon Stefan, mitropolitul românilor din Bălgrad[(f)]". Şi *Testamentul cel Nou* tot acolo şi tot într-acelaşi an s-au tipărit[85], care s-au închinat craiului Gheorghie Racoţi, cu a căruia cheltuială s-au tipărit. În închinăciunea carea craiului[86] s-au făcut, aşea să iscăleaşte: **[46ᵛ]** „Mai mic şi plecat slugă a Măriei Tale, Simon Stefan, arhiepiscopul şi mitropolitul scaonului Belgradului, a Vadului şi a Maramurăşului"[(6)].

În anul 1696, împărăţind în Ardeal împăratul Leopold I, s-au tipărit la Sibiiu *Ceaslov*, într-a căruia cuvânt înainte să ceteaşte: „Cătră preasfinţitul şi iubitoriul de Dumnezeu domnul Theofil, mitropolitul Belgradului, al Vadului, al Maramurăşului, al Sălajului"[(7)].

Athanasie, arhiereul Belgradului din Ardeal, în dalteriile care le da la preoţi, tipărite după anul 1700 cu slove româneşti, latineaşte aşea-şi da titul: „**Нос**[87] **Аѳанасїꙋ Деи граціа Архїепископꙋс**[88] **ет Метрополита Албе Юлїе**"[(8)] etc. **[47]**

---

prezentarea *in extenso* a acestei prefeţe, el se exprimă astfel: „Aceastea le-am scris mai pe larg ca, cu acest prilejiu, să ştim şi începutul *tipografiei* [s.n.] româneşti de la Mitropoliia Ardealului".

[82] În cuvânt, ʌ este suprascris. În nord-vestul Transilvaniei, familia Rákóczy era considerată de origine română şi era numită *Racolţa* sau *Racolţi*. Să fie aici o reminiscenţă a acestei tradiţii? Oricum, la Micu, numele apare în mod obişnuit *Racoţi*.

[83] Se remarcăm aici tendinţa specifică limbii române vechi, venită, desigur, dinspre limba populară, de a îndulci expresia atunci când este vorba despre o realitate atât de crudă, cum este moartea. Exprimări eufemistice precum aceasta („noao ni se tâmplă petreacere de pre ceastă lume") au fost valorificate cu neîntrecută măiestrie de M. Sadoveanu.

[84] Urmează, şters, „adus".

[85] În realitate, *Noul Testament de la Bălgrad* s-a tipărit în 1648.

[86] Urmează, şters, „o face".

[87] Am păstrat textul latinesc cu slove chirilice, aşa cum l-a scris Samuil Micu după originalul consultat de el, în care formula de început este scrisă în limba latină, dar cu slove. În transcriere exactă după literele chirilice: „Nos Athanasiu Dei graţia arhiepiscopus et metropolita Albe Iulie etc.". Forma corectă latinească: „Nos Athanasiu Dei gratia archiepiscopus, et metropolita Albae Iuliae", în traducere: „Noi Atanasie, din mila lui Dumnezeu arhiepiscop şi mitropolit al Albei Iulia".

[88] Urmează, şters, „et metropolita Albae J...", semn că pentru Samuil Micu a fost un exerciţiu de dificultate, prin ineditul lui, să redea un text latinesc cu slove chirilice.

Din toate aceaste mai sus aduse aiavea şi luminat iaste cum arhieriia Belgradului din Ardeal au fost mitropolie şi arhiereii ei s-au zis arhiepiscopi şi mitropoliţi.

La anul 1700, Constantin Brâncoveanul, domnul Ţerii Munteneşti, întră alte daruri cu care au dăruit pe Athanasie, vlădicul Ardealului, carele atunci merseasă la Bucureşti să se sfinţască episcop Ardealului(9), pe acesta mai sus-zisul domn l-au dăruit cu neşte moşie, dându-i şi donaţie, scrisă pe pargamen frumos, al căriia extract acesta iaste: „Ioan Constantin de Basarab(10) cu mila lui Dumnezeu voievod şi domn a toată Ungrovlahiia, sfântei şi dumnezăieştii Mitropolii Belgradului şi Arhiepiscopiei Ardealului, **[47v]** a căriia iaste hramul sfintei şi de viiaţă făcătoarei Troiţă, a căriia casa cea de rezidenţie, carea pentru vechimea căzură, din temeiu o au făcut răpăosatul în Domnul oarecând predeţesorul[89] nostru Ioan Mihail-Voievod şi preasfinţitului părintelui Athanasie mitropolitului şi la tot săborul sfintei mitropolii dau moşiile ceale din câmpul Merişanilor din ţinutul Argişului, din tot hotarul, din câmp, din pădure, din ape, din pometul satului, cu toate veniturile care ar fi [...]. Drept aceaea, Domniia Mea am dat această scrisoare a Domniei Meale, împreună cu toate contracturile părţii[90] făcute la cumpărarea moşiilor acelor, preasfinţitului părinte Athanasie, mitropolitului Ardealului, şi la tot săborul mitropoliei, ca cu bună dreptate să[91] ţie şi să stăpânească această moşie din câmpul **[48]** Merişanilor, cu toate veniturile [...]. Dat în oraşul Domniei Noastre Bucureşti, iunie 15 zile, în anul prinţipatului Domniei Meale doisprăzeace, de la zidirea lumii 7208, iar de la Domnul nostru Isus Hristos 1700.

Ioan Constantin,
voievod

Stefan Cantacuzen,
logofăt" (1).

În anul 1705, în cinci zile a lui maiu, la Sibiiu, din poruncă împărătească, s-au făcut comisie, carea comisie pe vlădica Athanasie arhiepiscop îl numeaşte (2)(11).

Odăjdiile arhiereşti ale Episcopiei Bălgradului, care acum le ţine Episcopiia Făgăraşului, sânt mitropoliceşti. Încă şi numirea aceasta, vlădică, arată **[48v]** a fi mitropolit, că românii, şi în Ţara Românească şi în Moldova, vlădică numai pe mitropolitul chiiamă, pe ceialalţi arhierei îi cheamă episcopi. Pentru aceaea şi astă<zi> în cărţile tipărite la Blajiu, în Ardeal, unde vine să se numească „episcopul", să pune „arhiepiscopul" şi în titlul să pune „vlădica" şi „la mitropolie"(12). Din care, din toate, cum să cade de luminat iaste că în Ardeal arhiepiscopie şi mitropolie au avut românii.

Poate să se nască cuiva îndoială, viindu-i în minte că mitropolit şi arhiepiscop[92] acela iaste carele are supt sine alţi episcopi. Cum, dară, vlădicul de la Belgrad, din Ardeal, au fost mitropolit, neavând supt sine alţi episcopi? La aceasta lezne iaste a răspunde cum că odinioară mitropolitul de la Belgrad **[49]** au avut supt sine episcopi, a cărora episcopii, pentru întâmplările vremilor, s-au stricat şi episcopii au încetat şi toată păstorniciia şi ocârmuirea duhovnicească au rămas la mitropolitul, carele au rămas şi episcop într-aceale scaone, ţiind numirea şi titulul episcopiilor. Pentru aceaea mitropoliţii de la Belgrad îşi da titulul: „Mitropolitul Belgradului, al Orăziei, al Maramorăşiului, al Vadului, al Sălajiului(13) şi al

---

[89] Prezenţa cuvântului în textul „donaţiei" pe care o face domnitorul muntean este semn cert că ne aflăm în faţa unei prelucrări a acestui document după o versiune latină (vezi discuţia, pe larg, în nota 10 din *Note şi comentarii istorice*).

[90] Urmează, şters, „de la cum...".

[91] Idem: „le".

[92] Iniţial, amble substantive erau în forma articulată, articolul find apoi radiat de Micu pentru a schimba exprimarea.

Silvaşului”. Apoi am văzut că Simon Stefan, mitropolitul Belgradului, când au sfinţit pe Petru Parthenie, episcopul de la Muncaciu, au chemat pe Sava, episcopul bistraneanul[14] şi să află că şi la Jioagiu au fost episcop (3)[15]. Şi episcopul de la Muncaciu să veade a fi odinioară **[49v]** supt mitropolitul Belgradului, cum arată scrisoarea lui Vladislav, craiului unguresc, din anul 1494, carea mai sus o am adus, în carea înalt zisul craiu porunceaşte lui Ilarie, egumenului Mânăstirei Sfântului Mihail din Maramurăşiu să fie supus şi ascultătoriu episcopului în Muncaciu şi arhiepiscopului din Ardeal, ca mai-marilor săi, pentru că muncăceanul era episcopul locului, ardeleanul, arhiepiscop, că amintrilea cum ar fi putut fi arhiepiscopul din Ardeal mai mare preste mânăstirea din Episcopiia Muncaciului, carea episcopie n-au fost supusă lui ca arhiepiscopului? Aşeadar, Episcopiia Muncaciului pe aceale vremi au fost supusă arhiepiscopului de la Ardeal[16].

Ci măcar de încai acum, mai pe urmă, nu au avut sau nu ar avea nici un episcop **[50]** supt sine, scaonul şi cinstea mitropolicească poate şi să cade să aibă, carea nu e lucru nou, că în Săborul de la Halchidon, în lucrarea 13, episcopul de la Nichea are nume de mitropolit şi pentru cinstea numelui mitropolicesc să pune înaintea tuturor episcopilor provinţiei. Aşea şi episcopii de la Halchidon şi de la Verit numai cinste şi nume de mitropolit avea. Încă unora, carii nu era mitropoliţi, li să da cinstea şi titulul arhiepiscopesc, măcar de nu avea supt sine alţi episcopi. Aşea sânt şi în Italiia arhiepiscopi Rossanie<n>sis, Lancianensis şi Nazarenul şi în Sardiniia Arborensis şi în Galiţiia cel armenesc de la Leopol şi în Rusiia cea Albă Poloţensis şi Smolesţensis, episcopi ruseşti carii toţi au titul şi cinste de arhiepiscop, măcar de n-au supt sine nici un episcop (4). **[50v]**

(1) Această donaţie, frumos scrisă pe pargamen, însumi eu o am cetit şi mai ceşti ani o am prefăcut latineaşte, că era româneaşte scrisă, şi o am lăsat în arhivul Episcopiei Făgăraşului la Blajiu. Acum, neavând la mână acea românească orighinale scrisoare, de pe cea latinească o am tălmăcit[17].

(2) Comisiia împărătească de carea aici grăim aşea iaste[18]: „Cum Illustrissimus, et Reverendissimus Dominus Athanasius orientalis Ecclesiae Graeci Ritus per Transylvaniam Archi-Episcopus suo, et totius neounitae communitatis Valachorum nomine, medio supplicis libelli petierit[a], ut Domus extra arcem Albae Juliae[b] sita anno 1700 **[51]** pro domo monetaria deputata, et ex parte consummata[c] post vero officialibus monetariis pro re monetaria[d] incommoda reperta dictae Neounitae Valachorum communitati concederetur, praesertim cum intentio sit in domo illa scholas Valachico Latinas erigendi et intuitu hujus motivi[e] commisio cameralis pro nunc in Transylvania existens supra memoratum Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini episcopi[f] petitum sua informatione secundasset, et sub eo[g] Augusti anno 1703 mox fatae Camerali Commissioni per Excelsum Caesareo-Aulicum intimatum[h] fuisset, quod[i] sua Caesarea Majestas petitam istam domum Domino Archiepiscopo, et Neo Unitae Valachorum communitati benigne concesserit, et ut eadem ipsis consignetur, quod vero superveniente, et etiam nunc durante rebellione in effectum deduci non potuit, ideo pro meliori securitate tam Domini Archiepiscopi, quam totius Neo Unitae Valacho**[51v]**rum[j] communitatis per praesentes cessionales iisdem saepius memorata Domus una cum adjacente area, et appertinentiis nomine suae Caesareae[k] Regiae Majestatis conceditur, et confertur, ita ut pacatis (quod Deus faxit)[l] temporibus Domum istam consignandam apprehendere, occupare, extruere, et in destinatum usum libere convertere possint, in cujus rei fidem istas cessionales subscripsimus, et sigillis nostris roboravimus. Cibinii die 5ta maji anno 1705.

Joannes Honorius S. R. I. Comes, ac dominus de Seeau[(m)] L. B. in Vierding[(n)], S. Caesarea-Regiaeque Majestatis camerarius Excelsae Camerae Aulicae consiliarius, nec non in Transylvaniae Regno deputate cameralis comissionis praeses m.p.
Georgius Ecszles[(o)] m.p."[(19)] **[52]**

(3) Memini me legisse apud Benkő scriptorem siculum transylvanum in sua Transylvania, vel Milcovia, ubi refert collationales denominationis episcopi Aldgyogensis Valachorum[(20)].

(4) A Sanctis Patribus est sancitum, ut Dioeceses, in quibus sunt urbes sub Episcoporum gubernatione constitutae, a Metropolitanis regantur, quos etiam ipsi canones primos appellant: quae vero civitates quosdam attributas non habent, quibus praesint Episcopi, ab Archiepiscopis administrentur; ita, ut hae quidem cedant metropolibus, sed episcopalibus praestent (Balsamon in responsis de patriarchis, in meditatione apud Leunclavium Libro 7 juris graeco-romani).[(21)] **[52v]**

§ 4
Mitropoliţii Ardealului[93]

Mai sus am arătat[(1)] a fi fost mitropolie în Ţara Ardealului, la Belgrad. Acum vine rândul să spunem şi mitropoliţii carii au fost. Fiind<c>ă Ardealul în veacul a patra era călcat şi descălecat de gothi, s-au chemat, câtă vreame au şezut acolo gothii, Gothia, unde, fiind amestecaţi cu românii şi cu cliricii, şi preoţii româneşti având vorbă despre credinţă, şi văzind statorniciia lor în credinţă, cum munci greale şi moarte bucuros răbda pentru **[53]** mărturisirea credinţii creştineşti, şi auzind propoveduirea lor, s-au adaos şi ei către Hristos şi s-au făcut creştini, şi episcopi în Ardeal au avut, în oraşul care atunci-i zicea Zarmizaghethuza[(2)]. Şi pentru că gothii stăpânea această ţară a Ardealului, episcopii ei s-au zis episcopii Gothiei[(3)], ori au fost şi cu neamul, ori numai cu patriia gothi. De aceşti episcopi, cel dintâiu care-l aflăm iaste Theofil, carele la anul 325 au şezut în săborul de la Nichea întâiu (1)[(4)]. Apoi au urmat Thotim[(5)] şi după acesta Ulfilas[(6)], carele pe vreamea împăratului Valent, mergând la Ţarigrad, s-au făcut arian, cum era şi împăratul Valent. Că să dusească episcopul acesta Ulfila la împăratul Valent să ceară ajutoriu asupra lui Athanaric, craiul gothilor, şi cu acest prilejiu au adus **[53v]** eresul arienesc, care, cu vreame, cu totul au perit. Fost-au şi alţi episcopi gothi zişi, aşea au fost Aideu[(7)] şi, la anul 404, era Unila[(8)]; în anul 547 au fost Avasghis, în anul 787 au fost episcop Ioan (2)[(9)]. După aceaea, venind ungurii şi alte neamuri varvare în părţile Ardealului şi făcându-se multe turburări şi toate asupra creştinilor, mai fost-au episcopi; şi carii au fost şi până când au fost nu avem însemnat de la scriitorii cei mai dinainte, pentru aceaea şi noi nimic nu putem scrie.

Aflăm în veacul al zeacelea episcop în Ardeal pe Ierotheiu, pre carele Ghiula, domnul Ardealului, când au fost la Ţarigrad de s-au botezat, l-au adus cu sine, sfinţit de patriarhul Theofil (3)[(10)]. **[54]** După Ierotheiu, cine au urmat anume, nu aflăm. Ştim atâta că au urmat şi după el, de nu tocma îndată, dar de la anul 1000, de când S. Stefan s-au făcut craiu ungurilor şi au luoat Ardealul, biruind şi prinzind pe Ghiula cel mai tinăr, unchiul său, vărul mumă-sa, carele gonea pe creştini. S. Stefan, craiul unguresc, fiind cu mare râvnă spre creştinătate, au dat episcop românilor din Ardeal de leagea grecească, carea o ţinea românii, şi latinilor încă le-au dat episcop latinesc, care lucru luminat să veade din cuvintele aceluiaşi sfânt craiu, unde zice:

[93] Forma anterioară, ştearsă, „Belgradului".

„Ce grec să ocârmuiască pe latini cu obiceaiuri greceşti? Sau ce latin, pe greci, cu obiceaiuri latineşti să-i ocârmuiască? Nimene”[(11)]. Samuil Timon, scriitoriu ungur, scrie cum că românii din Ardeal preoţi luoa de la episcopul de la Argişiu, **[54v]** mai înainte de ce au luoat de la S. Stefan, întâiul craiu al Ungariei, episcop al său (4)[(12)]. La anul 1494, românii în Ardeal arhiepiscop au avut, cum chiiar stă în privileghiul care Vladislav, craiul unguresc, îl dă lui Ilarie, egumenului Mânăstirei Sfântului Mihail din Maramurăşiu, unde mai sus-zisul craiul aşea grăiaşte: Ilarie, „episcopului de la Muncaciu, celui de cinul său, iar arhiepiscopului de la Ardeal, celor de acum şi celor ce vor fi, ca mai-marilor săi, să fie detoriu a da detornica ascultare”. Aşeadar, pe vreamea aceasta au fost arhiepiscop în Ardeal: acest privileghiu lui Ilarie dat au fost în anul 1494 (5)[(13)]. **[55]**

(1) Eusebius Libro I, de vita Constantini Cap. 7.

(2) Videatur de his Michael Le-Quien ordinis praedicatorum in Oriente Christiano impresso Parisiis anno 1740, Tomo 1mo pag. 1241 ubi de episcopis Gothiae agit.

(3) Cedrenus in Compendio historiarum Tomo II. pag 636, edit. Regiae parisiensis. Item Zonaras Annalium Tom. II. Libro XVI et superius parte 3. § 2.

(4) Vide Samuelem Timon in imagine novae Hungariae Cap. XV. Verba S. Stephani Regis latine vide parte 7. § 5, nro 7.

(5)[94] Literarum confirmatoriarum Uladislai Regis Hungariae, quibus confirmat privilegium monasterii S. Michaelis in Maramoros de anno 1494 emanatam, copia per Capitulum Albense autenticata extat Balasfalvae in archivo episcopali[(14)]. **[55v]**

<§ 5>[95]

Mitropoliţii Belgradului din Ardeal

Am văzut în ceale mai sus-zise cum că în Ardeal au fost arhiepiscopi şi mitropoliţi româneşti, a cărora scaonul mitropolicesc au fost în Belgrad, oraşul cel căpetenesc şi scaonul crailor şi prinţipilor Ardealului. Şi socotim că cel dintâiu mitropolit, după întrarea ungurilor, să fie fost Ierothei, de carele mai sus am pomenit[(1)]. Că, cum unii zic, românii, după întrarea ungurilor în Ardeal pănă la Sfântul Stefan, întâiul craiu unguresc, sau mai bine păn’ la Ghiula cel Bătrân, domnul Ardealului şi moşul de pe mumă a Sfântului Stefan, craiului unguresc, care Ghiula, cum mai înainte s-au zis, la Ţarigrad s-au botezat, de unde cu sine au adus în Ardeal episcop pre Ierothei, păn’ la care românii din Ardeal de la episcopul Argi**[56]**şului luoa preoţiia[(2)]. A celoralalţi mitropoliţi, carii îndată, pre rând, după Ierothei au urmat, numele nu l-am aflat. Iar cum că au fost arhiepiscopi româneşti de leagea grecească în Ardeal luminat să dovedeaşte şi din privileghiul lui Vladislav, craiului unguresc, din anul 1494, care mai sus l-am adus, în care craiul porunceaşte ca Ilarie, egumenul Mânăstirei Sfântului Mihail din Maramorăşiu, arhiepiscopului de la Ardeal să fie detoriu a da detornică ascultare[(3)]. Însă aflu o scrisoare veache în chip de diptică sau catalog, carea cuprinde numele unor arhiepiscopi a Belgradului, dar vreamea când s-au făcut şi câtă au arhiepiscopit nu să pune. Această scrisoare iaste scrisă înainte de anul 1697, că cel de pre urmă mitropolit să pune Theofil, carele în anul 1697 au murit. Numele mitropoliţilor dintr-acea scrisoare sânt: Arsenie, Vasilie, Ioan, Gherasim, Stefan, Ghenadie, Iorest, Ioan, Theoctist, Ghenadie, Theofil, Stefan, **[56v]** Ierothei, Daniil, Sava, Iosif, Iosafat, Sava, Varlaam, Theofil (1)[(4)].

---

[94] Din greşeală, Micu scrie tot (4).

[95] Numerotarea capitolului este omisă, fiind precizată numai la custodele filei anterioare, verso.

La anul 1569, Ioan II Zapolea, craiul Ardealului, au luoat moşiia din Lancrăm a călugărului vlădicului românesc, pentru că nu au vrut să primească dogma calvinească, şi o au dat lui Tordaşi Pal sau Pavel, pre carele l-a numit episcop românilor(5), iar vlădicul românesc de la carele au luoat moşiia s-au dus în Ţara Românească. În cărţile lui Moisiiu, tipărite româneaşte în Orăştie la anul 1582, în cuvântul înainte, să ceteaşte[96] că atunci au fost episcop românilor Tordaşiu Mihai, carele au şi tipărit aceale cărţi(6). Aceşti Tordaşi amândoi să văd a fi fost din calvini şi credinţa şi dogmele calvineşti a le fi urmat, care lucru chiiar iaste dintru aceasta că vlădicului celui românesc i s-au luoat moşiia pentru că n-au vrut a primi dogma calvinească şi s-au dat lui Tordaşi Pal. El, dară, au primit dogma calvinească au doară din pruncie sau de la părinţi au fost calvin. **[57]** Câtă[97] au episcopit aceşti doi Tordaşi, Pal şi Mihai, şi unde au şezut, în Belgrad au airea, nu am aflat(7), precum nici cum că românii i-ar fi cunoscut legiuiţi ai săi episcopi. Atâta aflu, că în numărul episcopilor săi nu i-au pus, că în catalogul arhiepiscopilor Belgradului nicidecum nu să pun, care catalog cuprindea pre unii episcopi româneşti care mai înainte de vreamea lui Tordaşi au fost. Acest catalog s-au ţinut la episcopiia românească din Ardeal şi eu însumi l-am cetit în Blajiu la episcopie, în anul 1784(8).

În anul 1577, aprilie 21, în adunarea Ţerii Ardealului cea nemeşească s-au aşezat ca românii carii să vor lăpăda de relighia grecească şi în limba sa vor auzi dogmele calvineşti, superintendent, adecă episcop, slobod să-şi poată aleage(9). Ioan Sighismund Zapolea, în anul 1569, au pus pe Tordaşi Pal superintendent sau **[57v]** episcop la români, în care an de la călugărul vlădicul românesc au luoat moşiia Lancrăm, pentru că nu au voit a primi dogma calvinească şi[98] o au dat lui Tordaşi Pal, pre carele l-au fost pus episcop românilor celor ce în limba românească mărturisea dogma calvinească, după articulul din anul 1577, aprilie 21, iar vlădicul[99] românesc cel adevărat s-au dus în Ţara Românească, cu adevărat nu pentru că au avut bine, ci pentru goana cea pentru credinţă <(2)>(10). Şi în anul 1571[100] (11), martie 14, Ioan II Zapolea au murit şi tot într-acelaşi an, aprilie 21, în adunarea Ţerii Ardealului s-au aşezat ca românii carii vor vrea să se lase de mărturisirea legii greceşti şi în limba sa să auză dogma calvinească, slobod să-şi aleagă episcopi(12). Dintru aceastea chiiar să veade cum în tot chipul să strâmtorea românii a treace la dogma calvinească, la carea unii, dintră neameşi mai cu samă, au şi trecut. Să veade încă chiiar cum că aceşti doi Tordaşi, Pal şi Mihai, calvini episcopi au fost şi, pentru aceaea, de românii cei ce şi-au ţinut credinţa şi leagea nepri**[58]**miţi au fost şi nepuşi în diptici şi în catalogul episcopilor.

Pre aceaste vremi la românii din Ardeal carii îşi ţinea veachea credinţă a besearicii pravoslavnice, mitropolit au fost Ghenadie, cel Mare zis, că în cuvântul înainte la neşte cazanii româneaşte tipărite în Braşov, la anul 1581, de Hrăjil Lucaciu, judeţul Braşovului, să ceteaşte cum că mitropolitul Iorest de la Belgrad, văzind aceale cazanii tălmăcite cu sfatul Marelui Ghenadie, mitropolitul Belgradului şi al Orăziei Mari, adecă în toată oblăduirea lui Batori Hristof, foarte s-au bucurat şi bine au voit a să tipări. În ce an s-au făcut Ghenadie mitropolit nu ştiu; să veade că au fost după călugărul mitropolitul, carele s-au fost dus în Ţara Românească(13). Atâta să ştie că în anul **[58v]** 1581 mitropolit în Ardeal au fost Iorest, carele

---

[96] Repetat „să ceteaşte".

[97] Omite cuvântul *vreme*, uşor de subînţeles în context. Vezi şi, supra, **[56v]**, exprimarea: „dar vreamea când s-au făcut şi *câtă* au arhiepiscopit nu să pune".

[98] Până la „aprilie 21", întregul pasaj este adăugat marginal.

[99] Urmează, şters, „acesta apoi"; suprascrie „românesc cel adevărat".

[100] În legătură cu asteriscul din ms. şi cu însemnarea de la subsol, la care acest semn trimite, vezi, în *Note şi comentarii istorice*, nota 11.

doară cu un an sau doi mai nainte[101] de anul 1581 s-au făcut mitropolit şi cât au şezut aşijderea nu ştim[(14)]. După Iorest, în scaonul mitropolicesc au urmat Ioan de la Prislop, carele câţi ani au şezut nu să ştie. Atâta să ştie că la anul 1595, cu bună samă, au fost mitropolit el la Belgrad, care lucru să adeverează şi din scrisoarea de pre o cârge episcopească de argint, făcută de el, carea cârge şi astăzi iaste în Episcopiia Blajului din Ardeal[(15)]. Aseamenea luminat să adeverează şi din decretul prinţipului Ardealului, Sighismund Batori, carele în anul 1595 dă mitropolitului Ioan de Prislop puteare a cerceta preoţii în Ţara Făgăraşului şi de la fieştecarele a luoa un florint, **[59]** care florint să chema dajde episcopească; şi s-au ţinut acest obiceaiu ca să dea tot preotul în tot anul un florint episcopului până la vlădiciia lui Grigorie Maier şi a lui Ioan Bob. Iar decretul prinţipului, cu care să dă lui Ioan această puteare, aşea iaste: „Sighismund din mila lui Dumnezeu prinţipul ţerilor Ardealului şi a Moldovei şi a Ţerii Româneşti şi a sfintei Împărăţiei Romei[(16)], domnul părţilor Ţerii Ungureşti şi şpanul săcuilor. Cinstiţilor neameşilor şi udvorbirăilor cetăţii noastre a Făgăraşului, celor ce sânt acum şi celor ce de acum înainte **[59ᵛ]** vor fi. Văzind sânătatea şi mila noastră, pentru că noi am îngăduit cinstitului Ioan de Prislop, vlădicăi săboarelor româneşti în Ardeal, cum şi întru alte părţi a ţerii noastre Ardealului, din obiceaiul cel vechiu, de la toţi popii româneşti cei de supt puterea lui în tot anul s-au obicinuit a luoa un florint, aşea şi de la popii săboarelor româneşti în biruinţa carea să ţine de cetatea noastră de Făgăraşiu, puteare întreagă să aibă a-i cerceta şi în tot anul un florint de la unul să poată luoa, cum îngăduim prin putearea aceştii scrisori, pentru care lucru, tare vă poruncim în rândul acestora, cum, de acum înainte[102], Ioan de la **[60]** Prislop să aibă putearea sa a cerceta pe preoţii cei din ţinutul cetăţii noastre a Făgăraşului, carii sânt supt mâna şi supt putearea lui, şi de la fieştecarele în tot anul un florint a avea, de carea rânduială cu tot de-adinsul să fiţi detori a vă ţinea. Într-alt chip să nu faceţi! Şi după ce veţi ceti această scrisoare, să o daţi iar celui ce vi-o[103] au dat. Dat în Belgrad în luna lui iunie în patru zile. Anul 1595.

Sighismund prinţip m.p.

Stefan Iojica m.p.,
cănţelariu
Joan Benadofi m.p.[(17)]. **[60ᵛ]**

Pe vreamea acestuia, Mihaiu-Vodă, domnul Ţerii Româneşti, din temeiu au înnoit şi au zidit rezidenţiia mitropolicească la Belgrad[(18)]. De la Ioan acesta au rămas făcută o cârge episcopească de argint, pe carea iaste scris numele lui, carea cârge şi astăzi iaste la Blajiu[(19)].

După Ioan, în Arhiepiscopiia Belgradului, au urmat Iosif[(20)], după carele au fost Daniil şi după acesta Sava[(21)], care când s-au făcut şi cât au şezut nu aflăm. Însă Sava a trebuit să fie aproape mai înainte de anul 1631, că atunci s-au ales domn Ardealului Gheorghie Racoţi cel bătrân şi, de nu cumva într-acel an au fost Ghenadie mitropolit, curând după aceaea s-au făcut Ghenadie II[(22)]. **[61]** În anul 1609, Gabriel Batori, domnul Ardealului, dă privileghiu preoţilor româneşti, carii din iobagi s-au făcut popi, a-şi putea muta parohiia, şi cu muiarea şi cu pruncii a să muta şi a treace airea; şi pentru aceasta nimic să nu fie detori a da sau a plăti, afară de

[101] Suprascris, ulterior, cu peniţă foarte subţire, „mai nainte".
[102] Urmează, şters, „supt mâna şi supt putearea lui Ioan de Prislop".
[103] Scris вїѡ; s-a păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta (dacă între forma pronominală atonă *vi-* şi verb se interpune pronumele *o*, atunci este selectată forma atonă *v-*).

honorariumul sau darul care din obiceaiu sânt detori a-l da domnilor pământeşti ai cărora iobagi au fost. Privileghiul lui aşea iaste: „Noi Gabriel, cu mila lui Dumnezeu prinţipul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti şi al secuilor şpan etc, facem ştire prin aceasta tuturor cărora să cuvine cum că noi, la mijlocirea unor credincioşi domni consiliari ai noştri, făcută noao, şi şi din cugetul cel curat al nostru, care-l avem spre evlavie şi spre învăţătura cea de **[61v]** mântuire şi spre cinul preoţesc, fiindu-ne milă de nevoile şi de necazurile tuturor preoţilor româneşti de leagea grecească[104] carii sânt într-această a noastră Ţara Ardealului şi în părţile Terii Ungureşti Domniei Noastre supuse, cu care nevoi şi de la alţii, mai de la toţi, iar mai ales de la domnii pământeşti patronii, adecă a cărora domni pământeşti[105] iobagi feciorii ar fi fost, din zi în zi să îngreoiază şi foarte ticăloşeaşte să apasă, ba încă împrotiva dreptăţii şi a cuviinţăi şi împrotiva obiceaiului a altor besearici şi secte bine orânduite, deşi află supt stăpânirea altor stăpâni mai bună tocmeală şi pâne, nu să lasă să iasă din pământul şi de supt stăpânirea domnului locului şi să se mute acolo pe locul altui domn, ci după obiceaiul iobăgesc, aseamenea cu **[62]** alţi iobagi, toate greotăţile[106] care sânt detori proştii să le poarte şi ei trebuie să le poarte. Drept aceaea, vrând noi să-i uşurăm pre ei de un rău neauzit ca acesta, cu atâta mai vârtos ca mai mult să se îndeletnicească slujbei dumnezăieşti, din osibită milă şi din plinirea puterii noastre, binevoind şi îngăduind, am judecat ca ei, de acum înainte, ori a cui iobagi fie, şi făr' de voia domnului[107] căruia era supuşi, după ce-şi vor plini detornica vreame a slujbei sale, deaca nu vor vrea să rămâie mai mult acolo, să aibă volnicie a putea schimba locul[108] unde le va plăcea, şi a-şi aleage alt popor[109], cu ştirea şi cu voia **[62v]** vlădicăi lor cel din Belgrad, după obiceaiul şi tocmeala cea veache a besearicilor ungureşti. Iar pentru mai mare dovedire a bunei voinţăi noastre ceii crăieşti, carea avem cătră ei, pre toţi preoţii româneşti ai besearicilor româneşti, în tot Ardealul şi în părţile Ţerii Ungureşti stăpânirei noastre ceii ardeleneşti supuse, carii sânt acum şi carii vor fi, de toate greotăţile prosteşti şi slujbele orăşeneşti care sânt detori a le face domnilor pământeşti, afară de darurile care aceiaşi preoţi, din vechiu obiceaiu, s-au obicinuit a le da domnilor pământeşti, binevoim în veaci a-i scuti şi a-i mântui, precum îi scutim şi-i mântuim prin putearea aceştii scrisori. Pentru aceaea, voao tuturor, luminaţilor, măriţilor, **[63]** cinstiţilor şi de bun neam fiişpanilor, viţeşpanilor, fiibiraolor şi obştii neameşilor a orice varmeghie, iar anume a varmeghiei Bihăriii şi ţinutului Beiuşului şi al Haţegului, căpitanilor, mai-marilor, deregătorilor, comândaşilor cetăţilor şi a altor oricare locuri, deregătorilor[110], hărminţaşilor, vameşilor podurilor şi a căilor şi a vadurilor şi păzitorilor drumurilor şi celor ce în locul acestora poartă grije, şi şi înţelepţilor luotorilor de samă pârgarilor, orăşeanilor[111], birăilor şi juraţilor şi orăşeanilor[112] ori[113] a cărora oraşe şi târguri şi sate şi moşii şi tuturor altora, ori în ce deregătorie, vrednicie şi[114] tistie, carii **[63v]** sânt în stăpânirea noastră, adecă celor de acum şi celor ce vor fi de aici înainte. Prin rânduiala aceştii scrisori poruncim tare ca

---

[104] Suprascris „de leagea grecească".
[105] Urmează, şters, „feciorii a iobagilor".
[106] Idem: „cu alţi proşti trebuie".
[107] Idem: „locului".
[108] Idem: „şi a-şi afla alt".
[109] Urma în ms. cuvântul „unde", superfluu.
[110] Cuvântul se repetă (vezi rândul precedent).
[111] Urmează, şters, „judilor"; cuvântul „birăilor" este suprascris.
[112] Cuvântul se repetă.
[113] Urmează, şters, „a ce oraşiu".
[114] Idem: „prefectură".

după ce veţi vedea această scrisoare, şi voi, de aici înainte, pe însemnaţii preoţi româneşti şi pe următorii lor, pe toţi întru mai înainte-zisa aceasta a noastră bunăvoinţă şi scutinţă de la noi, în ce chip s-au zis îngăduită[115], nicidecum să nu îndrăzniţi a-i împedeca sau a-i sminti, au necaz a le face, sau pe ei la mai sus-spusele greotăţi şi slujbe prosteşti sau orăşeneşti nicidecum să nu-i siliţi şi să nu-i chitiliniţi, amintrilea nefăcând. După ce veţi ceti aceastea, să le daţi iarăşi celui ce vi le-au dat. Dat în cetatea noastră Belgrad, **[64]** în noao zile a lunii lui iunie, anul Domnului 1609.

Gabriel prinţip m.p. Stefan Chendi, canţelariu m.p.(23)

Acest privileghiu l-au întărit şi Gabriel Betlen, prinţipul Ardealului, în 25 a lui iunie, în anul 1614, şi s-au întărit şi în Dieta Ţerii Ardealului şi părţilor ei, în Belgrad, în a treia zi a lunei lui maiu, anul 1615.

Gabriel Betlean, fiind prinţip Ardealului, în anul 1624, în 18 zile a lunii lui septemvrie, au dat privileghiu cu care pe toţi preoţii româneşti din Ţara Oltului îi scuteaşte de toată **[64v]** darea de dijmă şi din moşiile ceale nebesearicesti şi din toată agoniseala sa.

Toate aceaste privileghiuri le întăreaşte şi Gheorghie Racoţi cel bătrân în anul 1638, în noao zile a lui aprilie, rugat de Gheorghie Ghenadie Bradi, mitropolitul Belgradului, „însă aşea ca să aibă vlădica cel românesc cinci condiţii făgăduite în vreamea prealuminatului domnului prinţipului Gabriel, carele înaintea noastră au fost, că totdeauna nevătămate le va ţinea şi le va plini şi să fie ascultătoriu de vlădica besearecii ungureşti în leagea dreaptă”(24).

Aceastea s-au întărit şi în Dieta Ţerii Ardealului, în 23 a lui aprilie, în Belgrad.

Dintr-aceaste mai pe urmă, ale lui Racoţi, vedem că episcopii româneşti tre**[65]**buia să se făgăduiască că în lucrurile legii vor fi supuşi superintendentului calvinesc, despre care lucru încă în anul 1577, în luna lui aprilie 21, în Dietă, domnimea Ardealului făcuse articulul acesta: „Românii, carii să vor depărta de mărturisirea grecească şi în limba sa vor auzi secta protestantilor, slobod să-şi poată aleage episcop”(25).

De ici vedem că românii şi făr’ de voia lor, de le era voia să ţie leagea şi credinţa besearecii ceii pravoslavnice, le căuta să se unească oarecum cu calvinii şi, ca unui mai-mare al legii, să fie supuşi superintendentului calvinesc, că amintrilea nici episcop, nici preoţi nu ar fi putut avea, ci ar fi fost lipsiţi de averi şi episcopul şi preoţii, şi lăpădaţi din **[65v]** ţară ca şi cei papistăşeşti, pe carii cu judecata şi cu aşezemântul dietii ţerii i-au gonit din ţară, lipsiţi de averi, carii n-au vrut să se facă calvini sau luterani.

Românii, măcar de să făgăduia ascultători superintendentului calvinesc, tot credinţa şi leagea sa cea părintească nu o părăsea, nici cuprindea înnoiturile calvineşti, ci pururea să scârbea de acealea, cum mărturiseaşte Gheorghie Haner(26), luteran sas de la Sibiiu, însă a tăgădui nu să poate cum că unii din români, ori pentru vreun folos şi cinste sau deregătorie lumească, cu totul s-au lăpădat de besearica cea pravoslavnică şi au cuprins învăţătura şi leagea calvinească, ori au făcut aceasta pentru ca să scape de goană şi de urgiia ce le sta **[66]** asupră, pentru mărturisirea credinţii. Şi, cum să pare, şi mitropolitul carele au fost după Sava cel dintâiu, adecă Gheorghie Ghenadie Bradi II, au fost îngăduind mai mult decât s-ar fi căzut calvinilor, că în zilele lui, supt prinţul Gheorghie Racoţi cel bătrân, calvinii au făcut şi au tipărit un catihismuş, care întru toate cuprindea eresul ca<l>vinesc. Tipăritu-s-au şi neşte căzanii sau

[115] Idem: „să”.

învăţături, care tâlcuia evangheliile duminecilor şi ale sărbătorilor peste an, pline de veninul eresului calvinesc (3)[(27)].

Nu iaste cu putinţă a scrie cum în tot chipul s-au silit calvinii, carii atunci era stăpânitori şi foarte putearnici, să aducă şi pe români la acel eres sau măcar să-i unească în credinţă cu sine. Aşea, în scaonele săseşti, lucra saşii ca pe românii din scăunime să-i facă luterani, cum pe mulţi din şcheai au **[66v]** făcut, carii mai înainte era de leagea grecească. Aşea s-au făcut luterani Cergaole amândoao, din iosagul Blajului cel[116] crăiesc, din varmeghiia Belgradului, care sate, unul acum iaste al vlădiciei româneşti de la Blajiu, altul al familiei grof Banfi. Afară de aceastea, s-au făcut luterani şcheaii de la Bungard şi de la Rusciori, din scaonul Sibiiului. Mai mulţi nici din şcheai nu s-au făcut. Unii din români, carii cu de-adinsul au stătut de români să se calvinească şi nemeşug au căpătat pentru această nevoinţă a lor, cum întră alţii sânt neameşii de la Alămor. Făcutu-s-au şi din români unii calvini, mai ales dintră neameşi, că amintrilea cu totul era urgisiţi, că atâta să puternicisă **[67]** şi să sălbătăcisă calvinii, cât nici pe ungurii cei de un neam cu sine, carii era catholici papistaşi, necum într-altă cinste, ci nici în ţară bucuros nu-i suferea, de nu vor lăpăda catholiciia şi să se facă calvini, şi nimic să nu poată moşteni (4)[(28)].

Întru toate aceaste goane care păţea bieţii români, mai ales preoţii şi arhiereii, românii tot stătornici şi nemutaţi în credinţă şi în leage au stătut, cât să mira ungurii şi sasii de stătorniciia lor, că ungurii mai toţi, mai ales neameşii şi familiile ceale mari, s-au făcut calvini, cât acum tot una să înţelegea, ori ai fi zis calvin, ori ungur, că prin ungur înţelegea calvin. Sasii toţi să făcusă luterani, cât sas şi luteran tot una era. **[67v]** Şi zicea că românii de proşti nu să pot deştepta să cuprinză aceale învăţeturi şi dogme noao şi străine care învăţa luteranii şi calvinii (5)[(29)]. Pe aceale vremi s-au rânduit paştile ceale cu vin şi cu prescură dimicată în vin, ca prin acealea pe încet să se râdice din[117] besearica românilor dogma tainei sfintei cumenecături, şi s-au tipărit cărţi, la anul 1641, în care era rugăciuni şi slujbe besericeşti la botez, la cununie, la îngropăciune şi la alte trebi sfinte, cum sânt la calvini[(30)]. Care lucruri, mitropolitul românilor, Ilie Iorest, cel ce[118] urmasă în locul lui Gheorghie Ghenadie Bradi, văzindu-le şi tare împrotivindu-se lor, cât putea apărându-şi turma sa de călbeaza eresului, au căzut în grea ură şi mănie a prinţului Racoţi, **[68]** dintr-a cărui poruncă mitropolitul Iorest au fost tras la judecata săborului mare şi pârât ca cum ar fi fost având viiaţă necurată. Pentru aceaea, judecându-l nevreadnic de episcopie, l-au lepădat din episcopie şi l-au dat în mâna deregătorilor mireneşti să-l pedepsască (6)[(31)]. Fost-au întru acealea vinovat au ba, Dumnezeu ştie, iar mie prepus îmi face că el au păţit pentru credinţă şi pârâle aduse asupra lui au fost scorniturile pismaşilor. Ca să judec aşea mă face pe mine întâmplarea episcopului de la Muncaciu, a lui Vasilie Tarasoviciu, carele de la acestaşi prinţ Gheorghie Racoţi, tot pe acea vreame, adecă la anul 1640, din oltariu, când slujea s. liturghie, au fost tras şi desbrăcat de hainele şi de deregătoriia episcopească şi în tem**[68v]**niţă aruncat, pentru credinţă catholicească, şi abiia prin mijlocirea împăratului Ferdinand l-au slobozit Racoţi din temniţă, dar aşea ca să se lasă şi să se lapede <de> toate bunurile mânăstirei şi a Episcopiei Muncaciului, carea episcopul Vasilie Tarasoviciu au şi făcut, ca să poată scăpa din temniţă şi apoi[119] au avut de la împăratul Ferdinand pe an 200 de florinţi (7)[120][(32)].

---

[116] Idem: segmentul „împără" (din cuvântul *împărătesc*, înlocuit cu *crăiesc*).

[117] Idem: „din", repetat din greşeală.

[118] Scrie iniţial pronumele „care", apoi radiază și suprascrie relativul „cel ce".

[119] Urmează, șters, „unindu-să".

[120] Urmează o frază radiată: „Și peste puţin vom vedea aseamenea păţind de la acealaşi domn pe alt mitropolit de la Belgrad, anume pe Sava II".

Într-aceaea, când să făcea aceastea în Ardeal, Varlaam, mitropolitul Suceavei şi arhiepiscopul Ţerii Moldovei, înţelegând de ceale ce să fac în Ardeal ca să abată **[69]** pe români de la credinţa şi de la leagea părintească şi mai vârtos cetind un catihismuş care cuprindea dogmele eresului calvinesc, ca nu cumva să se răzvlătească norodul şi să-şi lasă credinţa, au adunat săbor mare a toată Ţara Românească şi a toată Ţara Moldovei, în anul 1644, în care săbor, cercând şi ispitind[121] acel catihismuşiu, l-au osândit şi l-au vestit carte eriticească şi afară de aceasta au scris o carte în care arată neadevărul catihismuşului aceluia şi răstoarnă dogmele lui. Această carte s-au tipărit în Suceava la anul 1645 (8)(33). **[69v]**

(1) O scrisoare veache, de pe vreamea mitropolitului Athanasie I, am aflat, în carea era puşi în rând mitropoliţii Belgradului, dar numai de la o vreame, câţiva, până la Athanasie I. Anul şi vreamea când şi cât au fost ţiind scaonul nu însemna, ci numai numele. Dintr-această scrisoare şi noi pe aceştea i-am luoat(34).

(2) Aceasta, domnul Eder, directorul şcoalelor normaliceşti a latinilor, din scrisoare autentică mi-au arătat.

(3) Dintr-aceaste cazanii, care, cum să scrie la sfârşitul lor[122], cu cheltuiala jupânului Foro Miclea s-au tipărit, puţine cuvinte vom aduce aici pentru adeverirea celor ce am zis. În învăţătura a treia aşea zice: „Hristos zice ucenicilor: «Cui veţi ierta păcatele, iertate vor fi, cui le veţi ţinea, ţinute **[70]** vor fi»”, cum trebuie a înţeleage, că airea zice Scriptura, Marc 2: „Cine poate lăsa păcatele? Numai însuşi Dumnezeu”. Acest lucru aşea să înţeleagem, cum nici apostolii, nici popii nu pot ierta păcatele, că însuşi Dumnezeu ştie şi veade păcatele toate ale noastre, cum zice David la psalom 8: „Derept aceaea ne rugăm Lui în ocenaşe: «Iartă-ne greşealele noastre»”. Iar apostolul şi popii cum iartă păcatele, spune noao şi tâlcuiaşte la M<a>rc 16, zicând: „Propoveduiţi Evangheliia a toată lumea. Cine va creade <va>[123] înţeleage Evangheliei şi va fi botezat, ispăsit va fi”. Vezi că atunci iartă apostolii şi popii păcatele oamenilor, când spun cuvântul lui Dumnezeu. Acelora spun ei că vor fi iertate păcatele şi care-i cred cu adevăr sânt dezlegaţi de legătura păcatelor, că cuvântul lui Dumnezeu iaste cheaia împărăţiei ceriului, **[70v]** cu ce, spuind, descuie şi încuie ceriul. Mathei 16: „Cine creade propoveduitoriului dezlegat şi iertat şi spăsit va fi. Cine nu creade fi-va şi în ceriu legat, neiertat şi osândit”. „Care popă nu spune Evangheliia nu poate ierta nimănuia păcatele, ci au ascuns cheaia împărăţiei şi amar aceluia”, Luca. Şi în Învăţătura la Dumineca tuturor sfinţilor aşea are: „Cum că Isus Hristos, El singur însuşi mângâitoriul nostru, rugătoriul înaintea Tatălui Sfânt şi împăcătoriul între oameni şi între Dumnezeu, cum iaste scris la Ioan în poslanie 69 şi iar, la Timothei 282, cum Isus Hristos, El singur, să fie rugătoriul derept noi la Tatăl, aceaea nu cred carei[124] să roagă sfinţilor morţi, lui Sfântu Pătru şi lui Sfânt Pavel sau Sfântului Nicolae sau Sfintei Mariei, că numai unul Isus Hristos iaste îmblătoriul derept noi şi rugătoriul, nimene altul, nici în ceriu, nici pre pământ, că sfinţii **[71]** morţi nu aud rugăciunea noastră. […] Cum că Isus Hristos iaste ispăsitoriul nostru, aceasta nu cred carei zic cum că poate omul afla ispăsenie sufletului şi iertăciune păcatelor prin faptele lor sau cu călugăriia, sau cu postul, sau cu alte

---

[121] Asocierea celor două verbe cvasisinonime are tocmai scopul de a evidenţia analiza amănunţită întreprinsă asupra cărţii care a generat şi prima lucrare cu caracter polemic din cultura noastră: *Răspuns împotriva Catihismului calvinesc*.

[122] Urmează, şters, „cu cheltuiala”, pentru ca apoi să fie scris la fel.

[123] Este, desigur, un *lapsus calami*. Cuvântul se impune în context.

[124] Această formă a pronumelui relativ nu caracterizează limba lui Samuil Micu; cele patru ocurenţe ale formei sunt în fragmentul copiat de Micu din *Învăţătura la Dumineca tuturor sfinţilor*.

lucruri varece[125] au tocmit sau au scornit oamenii, şi aceştea toţi nu mărturisesc derept pre Hristos. Cum că Isus Hristos iaste cale la împărăţiia ceriului, cum iaste scris la Ioan 47, aceasta nu mărturisesc carei zic că Sfânta Marie iaste cale şi pentru ea pot veni la împărăţiia ceriului sau pentru alt lucru. Cum că Isus Hristos iaste învăţătoriul nostru, El singur, la Math. 203[126], aceasta nu mărturisesc carei mai cred pravilelor şi ce-au scris părinţii după apostoli".

În învăţătura din dumineca a cincea scrie împrotiva celor ce să roagă şi fac sărăcuste pentru morţi. Şi în dumineca a şeasa zice că sărăcustele şi alte multe lăcomiia popilor şi a călugărilor le-au aflat. În dumineca a patra din post grăiaşte cum nu se cuvine de posturile besearecii[127]. În învăţătura din zioa întâia a lui ia**[71v]**nuarie aşea are: „Nu te ruga, dară, sfinţilor morţi, nu te-i[128] izbăvi în călugăriia ta şi în postul tău, nici în slujba sau pravila ce-au tocmit oamenii, ci numai în Isus Hristos, prin credinţă dreaptă". La sfârşitul învăţăturilor zice că să cade cu cinste a îngropa pe cel mort, iar oamenii carii petrec să învăţam, <să> dojenim şi la priveghetura ceasului morţii să deşteptăm, că cum aflăm în Scriptura Sfântă, după moarte, morţilor nu putem folosi nimică". Întru o învăţătură, învaţă că numai doao taine sânt, botezu şi cina Domnului. Şi mai în toată învăţătura, împrotiva pravoslaviei şi a pravoslavnicilor grăiaşte. Afară de aceasta, după aceasta mai multe cărţi hulitoare dogmelor pravoslavnice şi rânduialelor besericeşti, în limba românească, au tipărit(35). **[72]**

(4) Acest lucru să veade ex articulis dietalibus Regni Transylvaniae, că în anul 1566 statutum est: „Ecclesiasticae personae doctrinae pontificiae adhaerentes, nisi convertantur, undique e ditione eliminentur". Feaţele besericeşti care să ţin de învăţătura papistăşească, de nu vor întoarce, de pretutindinea din ţară să se scoaţe". În anul 1588, X^{bris} 8va statutum est: „Ecclesiastici, ordinesque religiosi pontificiae sectae adhaerentes bonis omnibus confiscatis deinceps bona donationis titulo adipisci nequereant". Preoţii şi[129] cinurile călugăreşti carii să ţin de ereasa papistăşească, după ce li se vor lua pe sama fişcuşului toate[130] moşiile, de aici înainte, moşii cu titul de donaţie să nu poată dobândi"(36). **[72v]**

(5) Acestui lucru mărturie iaste Georgius Haner, sas de la Sibiiu, carele aşea scrie: „Soli Valachi nihil de hoc (scilicet Lutheri, et Calvini tenebris) lumine participabant, quorum sacrificuli nimis indocti, et vix cantiunculas suas consuetas legere volentes, novos ritus, et dogmata respuebant, suaque, quae hactenus crediderant[131], constanti animo retinebant, et adhuc retinent[132]". Singuri românii nimic dintru această (adecă din eresul lui Luther şi a lui Calvin) lumină nu au împărtăşit, a cărora preoţii foarte neînvăţaţi fiind şi abiia cântările sale ceale obicinuite putând ceti, rituşurile[133] şi dogmele ceale noao le-au lăpădat şi ale sale, care până acum le-au fost crezut, cu stătornică inimă le-au ţinut şi încă le ţin(37).

(6) Cum au fost întâmplarea mitropolitu<lui> Ilie Iorest, dintr-această **[73]** scrisoare, aici următoare, să poate vedea: „Nos Requisitores Litterarum, et litteralium instrumentorum in sacristia sive conservatorio Capituli Ecclesiae Albensis Transylvaniae repositarum, ac

---

125 Cuvântul nu caracterizează limba lui Samuil Micu, ci este într-un text reprodus de acesta dintr-o cazanie veche.
126 Trimitere eronată la Micu. *Evanghelia de la Matei* nu conţine atâtea capitole.
127 Urmează, şters, „în evan...".
128 Este suprascris **i**, cu o uşoară ezitare parcă, dar prezenţa lui schimbă sensul gramatical al verbului din imperativ în indicativ viitor.
129 Urmează, şters, „călugării".
130 Idem: „averile".
131 În originalul citat de Micu este forma „crediderunt".
132 Idem, „retinetur".
133 Urmează, şters, „ceale noao".

locatorum, ac aliarum quarum libet judiciariarum deliberationum, testimonionumque mandatorum principalium executores damus pro memoria per praesentes, quod nos literas Celsitudinis Suae Principalis requisitorias pro parte, et in persona Generosi Domini Petri Barabas de Albis causarum nimirum Celsitudinis Suae Principalis fiscalium in Transylvania Directoris confectas, et emanatas nobisque praeceptorie sonantes, et directas, honore, et obedientia quibus decuit, recepimus in haec verba: Michael Apafi Dei gratia Princeps Transilvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et siculorum comes etc. Fidelibus nostris egregiis, et nobilibus requisitoribus literarum, et literalium instrumentorum in sacristia, sive conservatorio Capituli Ecclesiae Albensis **[73v]** Transylvaniae depositorum, et locatorum, ac aliarum quarum libet Judiciariarum Deliberationum, legitimorumque mandatorum nostrorum executoribus salutem, et gratiam nostram! Exponitur Nobis in persona generosi Petri Barabas de Albis causarum nostrarum fiscalium in Transylvania Directoris ratione oficii sui directoratus, quarum ipsarum paribus literarum confirmationalium Episcopi Valachicarum Ecclesiarum in Transylvania existentium habiti, et non ita pridem juridice degradati, aut praedecessorum ejusdem seniorum Episcoporum in sacristia, sive conservatorio nostro repositorum, ac locatorum ad praesens pro jurium suorum tuitione plurimum indigeret, essentque illi summe necessariae, proinde vobis harum serie committimus, et mandamus firmiter, quatenus acceptis praesentibus statim vos praescriptas literas in sacristia, **[74]** sive conservatorio nostro repositas, et locatas diligenter requirere, et reinvenire, repositarumque, et inventarum tenorem in Transumpto literarum vestrarum sub sigillo vestro capitulari eidem[134] exponente, extradare debeatis, et teneamini. Cavendum tamen ne fraus, aut dolus hoc in parte subsequatur aliqualis, secus non facturi etc. Datum in Castro Nostro Radnoth die 12 mensis Augusti Anno Domini 1680. Quibus receptis nos mandato Celsitudinis Suae Principalis in omnibus, uti tenemur, obedire et satisfacere volentes literas, et literalia instrumenta in conservatorio Capituli hujus nostri repositas, et locata diligenter evolventes, et investigantes post diligentem requisitionem reinvenimus in quodam libro Regio literas quosdam Illustrissimi ac Celsissimi quondam Principis Domini Domini Georgii Rakoczi primi confirmationales, quibus mediantibus idem bonae memoriae Princeps honorabilem olim virum Stephanum popa Simonium Alba-Julianum in suo Episcopatus Valachicalis officio **[74v]** sub certis quibusdam conditionibus in literis ejusdem confirmatorialibus per expressum declaratis gratiose confirmasset, quarum literarum tenor talis est[(38)].

Nos[(39)] Georgius Rakoczi etc. memoriae commendamus etc. quod licet nos superioribus aliquot abhinc annis ex authoritate propria[(a)] ac potestatis principalis (qua divina benignitate in hac principatus coelitus nobis concessi administratione fungimur) plenitudine post decessum[135], ac ex hoc luce migrationem Honorabilis quondam Georgii Bradi[(b)] Alba-Juliani universarum Graecos, Rascianos, ac Valachicos ritus observantium Ecclesiarum in Transilvania superintendentis in Vladicatus ejudem functionem juxta quaedam sibi praescripta decenti modo administrandam quemdam nomine Heliam Jorest[(c)] collocandum, promovendum, et statuendum duxerimus. Nihilo minus tamen idem Helias Jorest ratione status sui Ecclesiastici minus[(d)] habita, quippe qui tamquam[(e)] in iisdem ecclesiis praenotatorum Rituum **[75]** praeses, qua vitae innocentis[(f)], qua morum, pietatis sanctimonia caeteros pastores officio suo vladicali subexistentes praecellere, ac illis facis instar ardentis bono exemplo praeire debebat, perversorum morum suorum, et affectuum praecipitatus, detrususque in baratrum variis semet

[134] Urmează, şters, „exponente”.
[135] Idem, „ex hoc Luce”.

ipsum nefandis[(g)] vitae maculis implicuisse, munusque suum Vladicale vitae disolutionis[(h)] detestandis nequitiis offuscatum fecisse, fuisset compertus, ob idque cum per pastores ejusdem sectae subinde de ejus[(i)] immodestia, ac exorbitationibus plurimis variae apud Nos querelae fuissent institutae, tandem facto conventu generali universorum Seniorum, et[(j)] Pastorum Valachicorum Graeci[136], et Rascani ritum in eodem generali convertu servatis de jure, et eorundem consistorii consuetudine servandis in jus attractus omnium errorum[(k)], quibus accusabatur scelerum nefandorum ex certis, et plurimis fassionibus medio authenticorum capitularium, simul ac aliarum credibilium personarum[(l)] collectis in facie consistorii conventus eju<s>dem[(m)] produ**[75v]**ctis reus compertus officio suo Vladicali dimovendus, ac ne commune etiam pastoratus munus labe aliqua inspergi permittatur, ut ad luendam debitam poenam magistratui tradatur, et extradatur unanimi voto, et suffragio eorundem pastorum adjudicatus fuisset, unde cum de alio superintendente vulgo Vladica vocato in locum illius surrogando sermo inter eosdem esset, atque tandem honorabilis vir Stephanus popa Simonius Alba-Julianus in Vladicam eligendus in omnium eorundem pastorum ora venisset, sup<p>licatum Nobis illico extitit, quatenus nos quoque idem munus eccelsiasticum eidem gratiose conferre, eundemque officio in eodem[(o)] Vladicatus clementer confirmare, ac Gratia principali hac in parte prosequi gratiose vellemus, quorum supplicationem modo praemisso nobis factam justam omnino, et veritati[(p)] consentaeam agnoscentes, Nos quippe, quibus a toto principatus regimine vel maxime cordi simul, et curae[(r)] diligenti esse consuevit[(s)] universos, et quoslibet[(ș)] **[76]** status nostro regimini divinitus concessos in justo, et decenti ordine dirigi, ac conservari in qua[(t)] mediis illis, quae ad illud conservandum pertinerent[(ț)], quos vis frustrari permittere eidem Stephano popa Simonio a Reverendissimo etiam Domino Stephano Gelei Ecclesiarum Hungaricalium orthodoxorum[(u)] in Regno Nostro Transilvaniae Episcopo ac Albensium[(v)] pastore primario, ac vigilantissimo, ac nonnullis etiam fide<li>bus nostris praecipuis, singulari quadam intercessione de ejus modestia, morum probitate, vitaeque integritate, ac conditione in suae[(z)] religionis professione commendato universarum ecclesiarum in comitatibus N.B.[(aa)] Albe Transylvaniae, Krasznensi, Szolnok Mediocri[(bb)], Dobocensi, Colosiensi, Tordensi[(cc)] et de Kükülő, idem districtibus Kővériensi, Barczensi, et Bistriciensi, nec non universis sedibus siculicalibus et saxonicalibus existentibus (exceptis ecclesiis Alamoriensi, Szászvárosiensi, Haczegiensi, Hunyadiensi, Illiensi, Körösiensi[(dd)], ac tribus Terrae Fogaras senioratibus, in quibus nihilo plus juris, ac[(ee)] authoritatis, quam quod **[76v]** a omino Episcopo orthodoxo Ungaro ipsi indultum fuerit, sibi arrogare conceditur)[(gg)] Vladicatum illarum videlicet, quae Graecam sequuntur religionem dandum, conferendum, atque in eodem vladicatu ipsum benigne confirmandum[(hh)] duximus, his tamen subsequentibus conditionibus ex Hungarico idiomate in Latinum translatis, descriptis, et adhibitis.

1. Quod Sacrosanctum Dei verbum juxta sacros Bibliorum codices tam Dominicis, quam aliis diebus festivis[(ii)] tum in ecclesiis suis, tum ad funera, tum vero alibi ubicu<m>que locorum desiderabitur, vernacula sua lingua praedicabit, praedicarique per quosvis alios quoque pastores procurabit, ac faciet.

2. Quod Cathechismum ipsis jam exhibitum recipiet, recipique per alios curabit, eumque juventutem ipsam tum ipsemet diligenter docebit, tum per alios doceri faciet.

3. Quod baptismi sacramentum juxta institutionem Domini Nostri Jesu Christi aqua simplici **[77]** in nomine Patris, Filii, et Spiritus Sancti administrabit, ac per quospiam alios[(kk)] administrari faciet.

---

[136] Urmează, șters, „ritus”.

4. Quod Sacrum[(ll)] Caenae Domini sacramentum (quod vulgo Communionem vocamus)[(mm)] perinde juxta institutionem[(nn)] Jesu Christi, vino, et[(oo)] pane administrabit, et per alios administrari faciet, idque adultis duntaxat, et integri judicii, atque vitae haud profanae hominibus participabit, participarique faciet.

5. Quod Divinam Domini Nostri Jesu Christi Majestatem (qui este noster unicus salvator, atque mediator apud Patrem)[(pp)] venerabitur cultu venerationeque[(rr)] eodem modo per alios venerari[(ss)] faciet, sanctosque etiam debito honore prosequet, prosequique faciet[(§§)].

6. Quod Cruces, et Simulacra in Templis collocatas non cultu aliquo religioso colet; verum pro ornamentis duntaxat Templorum, ac memoria passionis Domini habebit, haberisque faciet.

7. Quod ceremonias ad tumulos, vel sepulturas e vivis migrantium juxta receptum **[77v]** Christianorum morem, ac consuetudinem adhibitis, ubi necessum foret[(tt)], concionibus, ac cantionibus[(ff)] sacris peragi faciet, superstitiones autem illas aniles[137] nequaquam[(uu)] approbabit, vel docebit, approbarique, vel doceri faciet.

8. Quod personas sacrosancto matrimonii vinculo copulandas tribus ad minimum ante copulationem diebus in frequenti ecclesiae coetu publicabit, ac per quoslibet pastores sibi subjectos ubilibet, in quibusvis ipsorum Ecclesiis publicari faciet, ac si nihil vitii, quo copulatio eorum futura impediri posset, de iisdem inaudiatur, copulabit libere juramenti sacramento mediante, ac per alios etiam perinde copulari faciet, quae vero jam sunt invicem copulatae, ambae sancte cohabitent, et si quae perfide se invicem deseruerint, et utraque earum in hoc Regno Transylvaniae, vel partibus eidem annexis vivere comperiatur, nullo pacto, nullaque de causa eas divortiet, verum in eo casu alter altero perfide deserto peregre ad exteras, et longe distantes[(vv)] oras se contulerit, nec ullus certus de eo rumor audiatur[(zz)], tandem exacto quatuor, aut quinque circiter annorum[(a+a)] **[78]** curriculo juxta usitatum orthodoxarum Ecclesiarum Hungaricarum[(b+b)] morem, et consuetudinem liberam parti innocenti, ac desertae dabit, ac dari procurabit nubendi potestatem.

9. Quod nefandae, ac profanae vitae homines, publicosque malefactores ab ecclesia, et communi[(c+c)] fidelium coetu excomunicatos, ac omnino exclusos habebit, haberique per alios faciet[(d+d)], neque illis usum cultus divini publicum permittet vel permitti patietur, quoad usque iidem poenitentia seria mediante Deum imprimis, post Ecclesiam sibi habuerint reconciliatam[(e+e)] resipuerintque.

10. Quod illos, qui ex Valachis, sive ecclesiasticis, sive plebeis instinctu Spiritus Sancti veram fidem orthodoxam amplexi sese Episcopatui orthodoxo adjunxerint, eos nullo modo turbare, aut[(f+f)] molestare clam, vel palam attentabit, vel per alios attentari permittet, quin eosdem aeque ac sibi parentes fraterna charitate prosequetur, neque contra eosdem apud populum quidquam adversi molietur, **[78v]** vel per alios quospiam moliri patietur.

11. Quod singulis annis universis officio ejus vladicali subexistentibus pastoribus generalem indicet synodum, ubi si in negatio Religionis quispiam ardui occurreret, ex tunc obstrictus sit cum senioribus suis Reverendissimum etiam Dominum Episcopum orthodoxum Hungaricum modernum, vel futurum super eo consulere, censuramque, ac consensum ejusdem ratum, vel acceptum habere[(g+g)].

12. Quod seniores ex unanimi voto, et suffragio consistorii eliget, eligique faciet, neque quempiam eorum pecunia corruptus[(h+h)], vel quovis munere[(i+i)] officio privabit, vel privari

[137] Iniţial, „n” este reduplicat, apoi se corectează, printr-o tăietură, la un singur „n”.

permittet. Verum si qui eorum excessum aliquem commisisse[138], vel quovis modo a justo officii sui tramite, declinasse[139] comperti fuerint, justo juris processu tales ex officio degradabit, rem totam praefato[(j+j)] etiam Domino Episcopo orthodoxo communicando, et qui tandem ad subeundum **[79]** munus hujusmodi senioratus dignus visus fuerit, pastoribus etiam ejusdem Diocesis, vel districtus, aut comitatus, maxime[(k+k)] praelibato Domino Episcopo orthodoxo consentientibus eligetur, ac in locum ab officio remoti surrogabitur[(l+l)].

13. Quod temporibus visitationum generalium ecclesiarum passim in Regno Transylvaniae sub jurisdictione sua existentium fiendarum, ac celebrandarum causas, si quae graviores occurrerint, una cum senioribus sibi adjunctis decidet, quorum judicio, si quae[(m+m)] partium litigantium contenta esse noluerit, ex tunc eadem[(o+o)] maturius revidendam ad sedem judiciariam Albensem Vladicae ejusdem per viam appellationis provocare voleat, ubi adhibitis senioribus paulo pluribus causas easdem denuo discutiat, ac decidat, censura quoque, ac judicio, seu[(p+p)] consilio saepe nominati Domini Episcopi orthodoxi usus.

14. Quod nullum Hungarorum matrimonii vinculo copulabit, vel copulari faciet, neque quemquam eorum separabit, vel separari faciet, neque infantes eorum baptizabit, neque defunctos **[79^{v}]** sepeliet, neque aliis ea peragendi dabit potestatem, hoc unico excepto casu, si scilicet quispiam ex Valachis aliquam ex Hungaricis mulieribus, vel puellis, ac[(r+r)] virginibus in uxorem sibi desponsaverit, ejusque ferret animus, ut per pastorem Valachicum copuletur, quas quidem universas, et singulas conditiones si quis eorum vel in toto, vel in parte violasse compertus fuerit, prima quidem vice sex florenis, 2da autem decem, et duobus florenis Hungaricalibus tales mulctabit, tertia[(s+s)] denique in id ipsum temere impingentes ex officio degradabit.

15. Quod praeterea nobis quoque in omnibus sincerus, et fidelis semper manebit[(ş+ş)], benevolorum nostrarum benevolus, inimicorum vero ac malorum, inimicus, ac malus erit pro censu vero annuali pelles martinianas[(t+t)] triginta et duas, ac lynceas quatuor juxta usum hoctenus observatum fisco nostro singulis annis administrabit.

Dantes, et concedentes eidem Stephano **[80]** popa Simonio plenam, atque omnimodam in Ecclesiis, seu praenotatis[(ţ+ţ)] Dioecesibus suis jurisdictioni suae subjectis ea, quae muneris sui censebuntur esse[(u+u)], rite, et legitime peragendi, exequendi, Ecclesias moderandi, causas matrimonii cognoscendi, errata ministrorum vitae dissolutae corrigendi, doctrina, pietate, et morum integritate munus ecclesiasticum administrandi, personas habiles assumendi, minus vero idoneas rejiciendi, et alia quaecunque ad suam pertinent vocationem juxta morem, et consuetudinem, quae tamen doctrinae divinae contraria ne sint, praemissisque conditionibus omnino correspondent[(v+v)], administrandi, et suis legitimis proventibus, ac reditibus fruendi, iis nimirum, quibus alii Ecclesiarum Graecorum, Rascianorum, et Vlachorum superintendentes praedecessores ejus antiquitus introductis usi sunt, ut a singulis pastoribus suae jurisdictioni subjectis singulos florenos annuatim exigere consueverint[(z+z)], sic etiam ipsi a singulis pastoribus ecclesiarum Valachicarum in praeallegatis comitatibus, et[(a–a)] districtibus, **[80^{v}]**[(b–b)] sedibus siculicalibus, et[(c–c)] saxonicalibus singulos florenos exigendi potestatem, prout damus, conferimus, et confirmamus praesentium per vigorem, quo circa vobis nostris Dominis[(d–d)] spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis[(e–e)], nobilibus, comitibus, vice comitibus, judicibus nobilium, item capitaneis, vice capitaneis, judicibusque regiis, praefectis, provisoribus, et castellanis, nec non generosis, prudentibus, ac circumspectis magistris civium regiisque sedis,

---

[138] Scrie iniţial „commisissent”, apoi radiază „nt”.

[139] Idem, „declinassent” şi radiază „nt”.

ac villicis judicibus, caeterisque juratis civibus, quorumcunque comitatuum, districtuum, et sedium siculicalium, ac saxonicalium jam ante nominatorum, modernis scilicet, et futuris quoque pro tempore constituendis, vel vices eorum gerentibus cunctis etaim aliis, quorum interest, seu intererit, tam ecclesiasticis, quam secularibus praesentium notitiam habituris harum serie firmiter committimus, et mandamus quatenus praefatum Stephanum popa Simonium dictarum Ecclesiarum Valachalium(f–f) Graecos, Rascianos, et Valachos ritus **[81]** observantium in saepe dictis comitatibus, districtibus, et sedibus siculicalibus, ac saxonicalibus existentium superintendentem, seu Vladicam, sub praerecensitis conditionibus agnoscere, atque eundem admittere debeatis, et teneamini, ita, ut Ecclesiis suis invigilet, publicae Ecclesias curet, et(g–g) moderetur in suove officio legitime procedat, scandala corrigat, et excedentes digna poena puniat, ac ea, quae ad censuram ipsius(h–h) pertinebunt, jure mediante dirimat, ac legitimos proventus recipiat, eos nimirum, quibus alii Ecclesiarum Graecorum, Rascianorum, et Valachorum(i–i) superintendentes, sive(j–j) Vladicae praedecessores antiquitus introducti usi sunt, et(k–k) a singulis sacerdotibus suae jurisdictioni subjectis singulos florenos annuatim exigere consueverunt(l-l), sic etiam ipse a singulis pastoribus, seu sacerdotibus Ecclesiarum praemissarum in antea dictis comitatibus, districtibus, et sedibus siculicalibus, ac saxonica**[81ᵛ]**libus singulos florenos exigere, pro seque percipere(m–m) praesentes literas nostras pendentis, et authentici sigilli nostri munimine roboratas, ac communitas memorato Stephano popa Simonio clementer dandas duximus, et concedendas, secus, etc.(n–n) Datum in civitate nostra Alba Julia die decima mensis octobris, anno Domini 1643.

Nos itaque sic requisitarum, et reinventarum litterarum memorati bonae memoriae principis confirmationalium tenorem de verbo ad verbum sine diminutione, et augmento, variationeque aliquali praesentem insendem copiam, sine paria eorundem in transumpto praesentium nostrarum sub sigillo nostro capitulari, et authentico memorato exponenti pro futura jurium officii sui cautela fideliter, et conscientiose extradandas duximus, et concedendas. Datum die 19 Augusti, anno Domini 1684(40).

Noi, Gheorghie Racoţi etc., facem ştire etc. că **[82]** măcar noi, cu vro câţiva ani mai înainte, din autoritatea[140] noastră şi din plinirea puterii noastre ceii crăieşti (carea cu mila lui Dumnezeu din ceriu dată o avem), după moartea şi mutarea dintr-această viiaţă[141] a cinstitului odinioară Gheorghiu Bradi de la Belgrad, vlădicului besearicilor din Ardeal a tuturor celor ce ţin leagea grecească, am fost socotit să punem şi să înălţăm la treapta vlădiciei pe unul anume Ilie Iorest, după neşte rânduieli date lui; însă acel Ilie Ioresti, nebăgând samă de statul său cel besericesc, cel ce ca un mai-mare în besearicile celor de leagea grecească, şi cu nevinovăţiia vieţii şi cu sfinţeniia obiceaiurilor şi a evlaviei pre ceialalţi păstori deregătoriei sale supuşi trebuia să-i întreacă şi cu pilda cea bună ca cu o făclie aprinsă înainte să le meargă; iar el cu realele sale obiceaiuri şi patimi s-au răpezit şi au căzut în prăpastie, încurcându-să cu multe prihăni **[82ᵛ]** a vieţii ceii urâte. S-au aflat cum că deregătoriia sa cea vlădicească cu faptele ceale urâte ale vieţii ceii desfrânate o au întunecat şi pentru aceaea, fiindcă prin păstorii aceiiaşi legi de câteva ori s-au făcut înaintea noastră ponoslu despre purtarea lui şi despre foarte multe necuviinţe ale lui, mai pe urmă făcându-să săbor mare de toţi protopopii şi preoţii româneşti de leagea grecească, într-acelaşi săbor mare, după rânduiala şi după obiceaiul consistoriumului, tras fiind la judecată cu mărturii vreadnice de credinţe în faţa consistoriumului, dovedindu-să

[140] Sub influenţa formei din documentul tradus (*authoritate*, vezi, supra, [75]), Micu scrie aici „autoritatea” (lat. *auctōritās, -ātis*). Pentru forma *avtoritate*, vezi, supra, notele 48, 74.

[141] Urmează, şters, „o avem”.

vinovat, s-au judecat să se lapede din deregătoriia sa cea vlădicească şi nici preot de rând să nu să lasă, ca să nu întine cu vreo prihană şi această deregătorie şi ca să se pedepsască[142] cu cuvioasă pedeapsă, să se dea maghistratului, cu un **[83]** cuget şi cu o voie a păstorilor acelora[143] s-au judecat. După aceaea, făcându-să întră ei vorbă pe cine să puie vlădică în locul lui, toţi cu o voie au ales pe cinstitul Stefan popa Simon din Belgrad vlădică şi îndată[144] ne-au rugat pe noi ca şi noi această deregătorie besericească să ne milostivim a o da lui, şi pre el într-acea deregătorie vlădicească[145] să binevoim a-l întări şi în graţiia noastră cea crăiască a-l cuprinde, a cărora rugăciune cunoscându-o[146] dreaptă şi adevărată, noi, carii de la începutul stăpânirei noastre foarte mare grije am avut ca toţi şi toate staturile de supt stăpânirea noastră, care Dumnezeu ni[147]-o au dat, în drept şi cuvios rând să se ocârmuiască şi să se ţie şi pe nimene să nu lăsăm să se lipsască de mijlocirile ceale ce sânt spre ţinearea aceştiia, fiind rugaţi şi de preacinstitul domn Stefan Ghelei, episcopul beseericilor ungu**[83ᵛ]**reşti pravoslavnice[148] din Ardeal şi păstoriul cel mai întâiu şi foarte privighitoriu al Belgradului şi şi de alţi credincioşi mai aleşi ai noştri, carii ne-au comândat noao cuviinţa, obiceaiurile ceale bune, întregimea şi starea în mărturisirea legii sale a lui Stefan popa Simon de la Belgrad, ca să-i dăm vlădiciia celor ce ţin leagea grecească. Drept aceaea, vlădiciia tuturor beseericilor de leagea grecească din varmeghiile Belgradului, Craznei, Solnocului de Mijloc, Dăbâcii, Clujului, Turzii şi a Cetăţii de Baltă şi din vidicurile Chioariului, Bârcii şi Bistriţii şi din toate scaonele săcuieneşti şi săseşti (afară de beseericile Alămorului, Orăştiei, Haţegului, Hinidoarei, Iliei, Băii Crişului şi afară de trei protopopii din Ţara Oltului, întru carii nici **[84]** o puteare mai multă nu va avea, fără numai câtă-i va îngădui domnul pravoslavnicul episcopul unguresc) milostiveaşte i-o dăm şi i-o întărim, însă supt aceaste condiţii:

1º Cum că cuvântul cel sfânt a lui Dumnezeu după cărţile sfintei Biblii şi dumineca, şi într-alte sărbători, şi în beseericile sale, şi la îngropăciuni, şi airea, ori în ce loc unde va fi lipsă, în limba sa cea românească îl va propovedui şi va avea grije şi va face ca şi prin oricarii alţi păstori să se propoveduiască.

2º Cum că catehismul care s-au dat îl va primi şi va face ca şi alţii să-l primească şi cu de-adinsul şi el însuşi va învăţa pe prunci acel catehism şi prin alţii va face să se înveaţă.

3º Cum că taina botezului după **[84ᵛ]** rânduiala Domnului nostru Isus Hristos, cu apă curată, în numele Tatălui şi al Fiiului şi al Duhului Sfânt o va sluji şi prin toţi alţii va face aşea să se slujească.

4º Cum că sfânta taină a cinei Domnului (carea cumenecătură o chemăm) aşijderea după cum au rânduit Isus Hristos, cu vin şi cu pâne o va da şi prin alţii a să da va face şi aceasta numai oamenilor celor mari şi carii au minte întreagă şi viiaţă bună o va da şi a să da va face.

5º Cum că dumnezeiasca Domnului nostru Isus Hristos mărire (carele unul iaste mântuitoriul nostru şi mijlocitoriu la Tatăl) o va cinsti cu slujbă şi cu cinste şi va face ca şi prin

---

[142] Urmează segmentul „cu pedea”, pe care-l radiază ca să introducă în sintagmă adjectivul „cuvioasă”.

[143] Urmează, şters, „au fost”.

[144] Idem: „s-au”.

[145] Idem: „să-l întăr...”.

[146] Idem: „noi”.

[147] Scris ѝїѡ; s-a păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta (dacă între forma pronominală atonă şi verb se interpune pronumele *o*, atunci este selectată forma cu *e*, nu cea cu *i*).

[148] Sintagma *biserică ungurească pravoslavnică*, cu sensul explicat de Samuil Micu însuşi după ce încheie traducerea documentului: „într-această scrisoare pravoslavnici să numesc calvinii” [92ᵛ].

alţii într-acestaşi chip să se cinstească, iar pre sfinţi cu cinstea ce li să cade îi **[85]** va cinsti şi va face să se cinstească.

6º Cum că crucile şi icoanele ceale puse în besearici nu le va cinsti cu vreo cinste cucearnică, ci numai pentru podoaba besearicilor şi pentru pomenirea patimii Domnului le va ţinea şi va face a să ţinea.

7º Cum că va face ca la groapă şi la îngropăciunile celor ce să mută din viiaţă să se facă ţeremonii după obiceaiul cel primit al creştinilor şi, unde va fi lipsă, să se facă propovedanie şi cântări sfinte, iar ţeremoniile ceale deşearte şi băbeşti nicidecum nu le va întări, nici va învăţa pe alţii să le facă, nici pe alţii nu-i va lăsa să le facă şi să înveaţă acealea.

8º Cum că pe feaţele care vor să se împreune cu legătura sfintei căsătorii, mai puţin cu trei zile înainte **[85ᵛ]** de cununie, le va vesti înaintea norodului, în besearică, şi va face ca prin toţi preoţii cei supuşi şie, pretutindenea şi în toate besearicile lor, să se vestească; şi deaca nu va auzi nici o împedecare pentru carea să se poată împedeca cununiia lor, slobod îi va cununa şi îi va jura şi va face ca şi prin alţii aşea să se facă cununiia, iar feaţele ceale cununate amândoao sfânt să lăcuiască împreună; şi care, neţiind credinţa, vor părăsi una pre alta şi de să vor afla amândoao aceale feaţe lăcuind într-această ţară a Ardealului sau în părţile ceale împreunate ei, nicidecum şi nici într-un chip să nu le desparţă; iar la o întâmplare ca aceaea, când o faţă să duce în ţeri din afară şi departe şi nici o veaste cu bună samă de aceaea nu să aude, mai pe urmă, după ce au trecut patru sau cinci ani, după obiceaiul **[86]** besearicilor pravoslavnice ungureşti, va face să se dea puteare părţii ceii nevinovate şi părăsite să se poată slobod căsători.

9º Cum că pe oamenii cei cu viiaţă rea şi necuvioasă şi cunoscuţi făcători de rău îi va ţinea şi va face şi prin alţii să se ţie afurisiţi şi lepădaţi de la besearică şi din ceata credincioşilor cea de obşte şi nu-i va lăsa nici va suferi să se lasă să fie cu ceialalţi credincioşi la sfânta slujbă în besearică, până când aceia, prin pocăinţă adevărată, să vor întoarce şi întâiu cu Dumnezeu, apoi cu besearica să vor împăca.

10º Cum că pe cei din români, ori din cei besericeşti, ori din norod, carii, mişcaţi de Duhul Sfânt, au cuprins credinţa cea adevărată pravoslavnică[149] **[86ᵛ]** şi s-au adaos la episcopiia cea pravoslavnică, nicidecum nu-i va sminti, nici îi va supăra, nici într-aiavea, nici într-ascuns, nici prin alţii nu va face să se sminteasică şi să se dosădească şi cătră aceia, întocma ca cătră cei ce ascultă de dânsul, va avea dragoste frăţască şi împrotiva lor nimic de rău la norod nu va grăi, nici pe alţii nu-i va suferi să grăiască.

11º Cum că în tot anul va face săbor mare de toţi păstorii cei de supt vlădiciia lui, unde, deaca în lucrul relighiei (adecă a legii sau a credinţăi) să va întâmpla vreo întrebare grea, atunci cu protopopii săi va fi detoriu a întreba despre acel lucru şi pre preacinstitul domnul episcopul pravoslavnic cel unguresc, **[87]** pre cel de acum şi pre cel ce va fi, şi judecata şi voinţa lui plăcută şi primită[150] o va avea.

12º Cum că protopopi, cu voia cea dimpreună a consistoriului, va aleage şi a să aleage va face şi pe nici unul dintr-înşii, pentru bani de la cineva sau ori pentru ce dar, nu-l va lipsi, nici va lăsa să se lipsască de deregătorie, ci deaca vreunii dintru ei să vor afla greşiţi cu ceva sau ori în ce chip abătuţi de la calea cea dreaptă a deregătoriei sale, pe aceia cu judecată dreaptă din deregătorie îi va lăpăda şi tot lucrul îl va arăta şi mai sus-zisului domnului episcopului celui pravoslavnic şi cine să va vedea vreadnic de deregătoriia protopopiei, împreună voind şi

[149] Urmează, şters, „nicidecum”.
[150] În documentul pe care Micu îl traduce este „ratum vel acceptum”.

pre**[87v]**oţii ţinutului sau a eparhiei sau a varmeghiei aceiia, iar mai ales mai sus-zisul domnul episcopul cel pravoslavnic, să va aleage şi în locul celui lăpădat să va pune.

13º Cum că în vremile când va face cercetare sau vijitaţie besearicilor din Ardeal celor de supt ocârmuirea lui, pricile care să vor afla mai greale împreună cu protopopii cei cu sine le va judeca, iar deaca vreo parte din cei ce să pricesc nu se va îndestuli, atunci aceaeaşi price la scaonul cel de judecată de la Belgrad a vlădicului aceluiaşi, prin mutarea legii, adecă prin apelaţie, să se poată muta leagea, unde luând mai mulţi protopopi acealeaşi prici de nou să le cearce şi să le hotărască, **[88]** însă şi cu judecata sau sfatul de multe ori numitului domnului pravoslavnicului episcop.

14º Cum că pe nici un ungur nu va cununa, nici va face ca să se cunune, nici pe nici unul dintru aceia nu va despărţi, nici va face ca să se desparţă, nici pe pruncii lor nu va boteza, nici pe cei morţi nu-i va îngropa, nici altora va da puteare a face aceastea, afară numai de singură această întâmplare, adecă când din români, însurându-să, ar luoa vreo muiare sau vreo fată de ungur şi ar vrea prin popă românesc să se cunune. Care rânduieli, deaca cineva dintră ei (adecă dintră preoţii româneşti) se va afla că ori **[88v]** toate, ori numai unele le-au vătămat, acela, întâiu, să va globi cu şease florinţi, a doa oară, cu doisprăzeace florinţi ungureşti, iar a treia oară să va lipsi de deregătorie.

15º Afară de aceastea, cum că şi noao întru toate adevărat şi credincios pururea va rămânea, al binevoitorilor noştri binevoitoriu va fi, iar al vrăjmaşilor noştri şi al celor răi vrăjmaşiu şi rău va fi, iar bir sau dajde, după obiceaiul păn-acum ţinut, cămării noastre în tot anul va da: pei de samor treizeci şi doao şi patru de râs.

Dând şi îngăduind aceluiaşi Stefan popa Simon plină şi desăvârşit puteare preste besearicile şi eparhiile ceale supuse iurisdicţiei sale, **[89]** ca drept şi după leage să facă şi să isprăvească: besearicile a le ocârmui, pricile căsătoriei a le judeca, greşealele slujitorilor celor cu viiaţă desfrânată a le îndrepta, cu învăţătură şi cu evlavie şi cu obiceaiuri bune a isprăvnici deregătoriia besericească, la preoţie persone cuvioase a luoa, iar ceale necuvioase a le lăpăda; şi altele, oricâte să ţin de chemarea sa, după obiceaiu şi după rânduială, însă acealea care să nu fie împrotivitoare învăţeturei dumnezăieşti şi cu totul să fie aseamenea mai sus-ziselor condiţii. Şi veniturile sale ceale legiuite a le avea şi a le ţinea, care alţi episcopi a besearicilor greceşti, sârbeşti şi româneşti, carii mai înainte de el au fost, de demult le-au avut, adecă de la fieştecare preot supus iurisdicţiei **[89v]** sale, în tot anul, un florint a luoa s-au obicinuit, aşea şi lui, prin tăriia aceştii scrisori îi dăm puteare de la fieştecare preot a besearicilor româneşti din mai sus-zisele varmeghii, vidicuri şi din scaonele săcuieneşti şi săseşti a luoa un florint. Pentru aceaea, voao, credincioşilor noştri domnilor, luminaţilor, măriţilor, cinstiţilor şi de bun neam şpanilor celor mari şi celor mici, birăilor celor mari, căpitanilor şi viţecăpitanilor şi craibirăilor, prefectilor, provizorilor şi castelanilor, aşijderea şi gheneroziilor, înţelepţilor şi ţircumspeacţilor maghistrilor crăieşti a oraşelor, a scaonelor, biră**[90]**ilor şi judilor şi altor juraţi orăşeani ori a cărora varmeghii, vidicuri şi scaone săcuieneşti şi săseşti mai sus-numite, adecă celor ce sânt acum şi celor ce vor fi de aici înainte, sau celor ce vor fi purtători de grije în locul lor, tuturor şi altora cărora li să cade sau li să va cădea a şti, şi preoţilor şi mireanilor carii vor avea cunoştinţa aceştii scrisori, tare şi vârtos vă poruncim ca pre mai sus-zisul Stefan popa Simon supt mai sus-zisele condiţii să fiţi detori a-l cunoaşte şi a-l primi superintendeanşiu sau vlădică a ziselor besearici româneşti, care ţin leagea grecească, sârbească şi românească din de multe ori zisele varmeghii, vidicuri şi scaone săcuieneşti **[90v]** şi săseşti, aşea ca pentru besearicile sale să privighează, preste tot besearicile să le grijească şi să le ocârmuiască şi întru deregătoriia sa după leage să umble, scandelele să le îndreptează şi pe cei ce greşesc cu cuvioasă pedeapsă să-i

pedepsască şi ceale ce se vor ţinea de judecata lui cu judecată să le hotărască şi veniturile ceale legiuite să le primească, adecă acealea care alţi superintendea<n>şi sau vlădici ai beseaericilor greceşti, sârbeşti şi româneşti, cei ce mai înainte de el au fost, le-au avut şi de la fieştecare preot supus iurisdicţiei sale un florint în tot anul a luoa s-au obicinuit, aşea şi el de la fieştecare păstoriu sau preot a beseaericilor **[91]** mai sus-zise, în mai înainte numitele varmeghii, vidicuri şi scaone săcuieneşti şi săsăşti, un florint să poată pofti şi luoa. Această scrisoare cu peceatea noastră carea spânzură şi autentică întărită, zisului Stefan popa Simon milostiveaşte am socotit a-i da, precum i-o dăm, amintrilea etc. Dat în cetatea noastră Alba Iuliia (Belgrad) în zeace zile a lunii lui octomvrie, anul Domnului 1643."[41]

Această scrisoare şi aceaste condiţii ce să cuprind într-însa tot eresul calvinesc cuprind, că în condiţiia dintâiu să lapădă trădaniile şi învăţăturile beseaericii şi ale sfinţilor părinţi. A doa condiţie cu totul primeaşte toate învăţăturile eresului calvinesc, care acel **[91v]** catehism, împrotiva căruia au scris Varlaam, mitropolitul Moldovii, carele în săborul a toată Ţara Moldovii şi a toată Ţara Românească osândisă acel catehism, cum mai jos să va vedea. Condiţiia a treia lapădă taina sfântului mir şi alte vechi ţeremonii ale beseaericii. Condiţiia a patra strică sfânta cununie. A cincea lapădă cinstea cea cucearnică cu carea cinstim pre sfinţi şi cum că ei cu rugăciunile sale nu pot să ne ajute. A şeasa lapădă cucearnica cinste a sfintei cruci şi a sfintelor icoane, carea s-au întărit în Săborul al doilea de la Nicheia, a şeaptelea a toată lumea. A şeaptea, la îngropăciunile morţilor, lapădă toate ţeremoniile besericeşti. Aşea şi cealealalte **[92]** condiţii sânt presărate cu ceva învăţătură străină de către învăţătura beseaerecii pravoslavnice. Şi aceasta să cade a luoa aminte, că într-această scrisoare pravoslavnici să numesc calvinii. Deci, de au cuprins Stefan popa Simon din inimă aceale condiţii, au fost adevărat calvin, iar de cumva numai s-au făţărnicit a le cuprinde, socotind că mai bine iaste să se făţărnicească el a le cuprinde decât să cază cumva toată besearica românească din Ardeal în eresul calvinesc, atunci numai la păreare au fost calvin.

(7) Hoc videri potest apud R.P. Joannicium Basilovits ord. S. Basilii Magni in vener. mona**[92v]**sterio de Monte Csernek ad Munkacs proto-hegumenus in Brevi notitia fundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs pro Religiosis Rhuthenis Ordinis S. Basilii Magni in Monte Csernek ad Munkacs anno MCCCLX factae. Parte I. cap. XV. § I[42].

(8) Cartea aceasta aşea are titul: *Cartea carea să cheamă Răspunsul împrotiva Catihismului calvinesc făcută de părintele Varlaam, mitropolitul Suceavei şi arhiepiscopul Ţării Moldovei, tipărită la anul de la facerea lumei 7153, iar de la mântuirea lumii 1645*. **[93]** Într-această carte, în cuvântul-înainte, de la un loc, Varlaam, mitropolitul Suceavei, aşea grăiaşte: „Iubiţii mei fii, tâmplându-mi-să iest-timp în părţile Ţerii Româneşti, cu treabe domneşti şi a norodului, în Trăgovişte, cu cei mai de frunte şi mai de-a firea vorbind, mai vârtos cu oarecare boiarin cinstit şi sloveasnic şi a toată destoiniciia şi înţeleagerea harnic, drept pravoslavnic creştin, al doilea logothet[151] şi frate doamnei a bunului credincios şi a luminatului domn Ioan Matei-Voivod cu mila lui Dumnezeu domnul Ţării Româneşti, dumnealui Udrişte Năsturel, carele, ca un iubitoriu de învăţătură şi socotitoriu credinţăi ceii dreapte, în mijlocul **[93v]** altor cărţi noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au şi o cărţăluie mică, în limba noastră românească tipărită, şi, deaca o am cetit, am văzut semnul ei scris Catihizmus creştinesc, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, iubiţii mei fii, mărturisesc înaintea lui Dumnezeu cu firea mea că mare grije şi multă scârbă au cuprins sufletul şi inima mea, pentru care lucru îndată am chemat ş-am strâns săbor dintr-amândoao părţile, şi din Ţara

[151] Scris λογοθετ.

Românească şi din Ţara Moldovei, nu atâta că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită şi rădăcinată pre temeliia cea bună şi tare a besearicii noastre pravoslavnice, cât cuget **[94]** şi socotesc cândai cu aceaste minciuni şi amăgituri cu care cearcă şi ispitesc în tot chipul să poată afla pre neştine prostac şi neştiutoriu să-l sparie cu mărturiia Sfintei Scripturi, care[(a)] făr' de cale le-au pus şi rău le tâlcuiesc spre[(b)] a lor perire. Pentru aceaea am socotit că am o detorie mare, să fac răspuns şi să arăt strâmbătura şi tâlcul cel rău al lor, ce tâlcuiesc rău şi strâmbează Scriptura Sfântă şi aceasta nu că doară prepuiu ceva întru fapturile ceale pravoslavnice a creştinătăţii voastre, că ştiu foarte bine şi sânt adeverit cum credinţa voastră ce aţi apucat de întâiu şi di<n> început nici unul de voi cărţile ceale eriticeşti[(c)] şi învăţătura lor în număr nu le socotiţi, ci numai pentru să arăt întunearicul şi neînţelegearea lor ce au întru **[94ᵛ]** Scriptura Sfântă, carea o tâlcuiesc pre voia şi pre volniciia lor, cum vor […] Pentru aceaea, fiii mei întru Hristos iubiţi, scris-am asupra acestui catihismus nou, cu care cei din afară de pravoslavie au nădăjduit să vă sparie cu mărturiile Scripturei Sfinte, să vă înşeale întru eresa lor cea rătăcită. Ci am[(d)] scris, una, pentru să puteţi sta împrotivă când va fi vreame de nevoie, alta, pentru ca să vă aflaţi întru învăţăturile pravoslaviei întăriţi, ca neşte stâlpi neplecaţi şi neclătiţi[152]. Deci cum învaţă fericitul Pavel pre galateani, de zice: «Sânt unii de vă spăimântează pre voi şi vor să strâmbează bună vestirea lui Hristos, ce săvai şi eu, săvai înger din ceriu de va vesti voao mai într-alt chip decât am vestit voao, **[95]** anathema să fie, cum am şi mai zis şi iară mai zic, că de va neştine vesti voao mai într-alt chip de cum aţi luoat, anathema să fie!» (Gal. 1)[(e)]. Pentru aceaea şi eu, fiii mei, legiuitura aceasta a fericitului Pavel cu greu vă zic cum de-ar fi neştine întru voi să vă îndărăptează şi să vă întoarcă dintru Evangheliia lui Hristos şi dintru învăţăturile ceale pravoslavnice a besearicii noastre şi cu dăscăliile lor ceale ucigătoare de suflete să vă afunde întru ereasa lor cea rea, s-ar fi cine-ar fi şi vă va învăţa altă credinţă, măcar s-ar fi înger din ceriu, să nu-l creadeţi, ci să-i ziceţi anathema şi să vă lepădaţi şi să vă depărtaţi de unul ca acela, că ceale ce-am luoat de la moşii şi de la strămoşii noştri sânt din Sfânta Evanghelie a lui Hristos întărite, de **[95ᵛ]** proroci şi de apostoli temeleite şi de Duhul Sfânt cu luminatele săboară a sfinţilor părinţi mărturisite. Aceastea zic, fiii mei, că să cade cu tot sufletul să le ţinem şi cu glas mare să le mărturisim şi de va trebui, zice Hristos, şi până la sânge, de ne îmbărbătează şi ne învaţă aşea: «Nu vă teamereţi[153] de cei ce ucid trupul, că sufletul nu-l pot ucide, că aceastea ale lumii sânt trecătoare, iar binele de vecie ce vor să-l dobândească cei ce vieţuiesc în credinţă iaste de pururea netrecut întru veaci nenumăraţi»".

După aceaea pune cuvintele catihismului, după care aceaste cuvinte pune: „Răspunsul săborului a doao ţări". Apoi bine şi învăţat răspunde şi răstoarnă şi neadevărată arată, **[96]** tot din S. Scriptură, învăţătura cea rea a Catihismusului celui calvinesc[(43)]. **[96ᵛ]**

§ 6
Tot urmarea mitropoliţilor Belgradului

Ce sfârşit au avut mitropolitul Iorest[(1)], după ce au fost lipsit de scaonul episcopesc şi dat în mânile mireneşti, nu aflu, fără cât de crezut iaste că multe au păţit şi ticăloşeaşte s-au sfârşit. După Iorest, în anul 1643, în scaonul mitropolicesc la Belgrad, au urmat Simon Stefan, pop de Alba Iuliia[(2)]. Acesta să veade a fi fost cu credinţa au calvin, au unit cu calvinii, care lucru să veade şi dintru acea**[97]**sta că au primit condiţiile ceale puse de Racoţi cel bătrân, craiul

---

[152] Urmează, şters, Гал: а (Gal: 1), care se notează ulterior marginal.

[153] Formă veche de imperativ prohibitiv.

Ardealului, când l-au numit vlădică, care condiţii cuprind eresul şi învăţătura calvinească şi sânt împrotivitoare credinţii pravoslavnice, cum mai sus am zis(3), unde am pus aceale condiţii (1) şi din cărţile ceale tipărite de pe vreamea vlădiciei lui în limba românească (2), care toate cuprind şi laudă eresul calvinesc, ca cum acela ar fi pravoslaviia şi adevărata credinţă(4). Însă, aprobăluitu-le-au şi întăritu-le-au acealea mitropolitul Stefan, nu ştim, sau numai le-au suferit, că n-au avut ce face şi să temea că de **[97v]** nu le va suferi şi de nu se va făţernici a primi acealea, mai mare primejdie şi goană vor păţi românii şi cei mai mulţi să vor face calvini, cum pe vremile aceastea mulţi şi din români s-au făcut calvini, mai ales la Haţeg, la Hinidoară, la Iliia şi la Făgăraşiu(5), peste care locuri vlădicul cel românesc nici în ceale besericeşti nimic nu poruncea, nici a face, ci numai superintende<n>şul calvinesc şi avea pricină a să teame că amintrilea nu vor putea românii avea vlădică de leagea sa, fără numai pe superintendenşul calvinesc, care toate să văd destul de chiiar din condiţiile ceale date lui Stefan Simon popa când s-au făcut vlădică(6). Îl pu**[98]**tea aduce întru această frică şi pilda catholicilor celor de leagea Besearecii Apusului, carii mai toţi s-au fost făcut calvini sau luterani pentru goana ce păţea şi puţini carii mai rămăseasă în credinţă nu putea să aibă episcop(7), ba nici preoţi nu li să îngăduia să aibă, ci preoţii lor dinafară nici un semn de preoţie nu avea, ca să nu să ştie, că amintrilea greu şi doară cu moarte ar fi fost pedepsiţi, cum mulţi au şi fost cu moarte pedepsiţi. Aceastea socotindu-le vlădicii româneşti, să făcea multe a nu le priceape şi a le treace cu vedearea, socotind acel lucru o economie oarecarea besericească, ca să nu pearză tot.

Acest Simon Stefan, mitropolitul **[98v]** Ardealului, în anul 1653, au dobândit de la Gheorghie Racoţi cel tinăr întărire privileghiurilor celor mai înainte date de la craii cei mai dinainte ai Ardealului, carea aşea iaste: „Noi, Racoţi Gheorghie, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţării Ungureşti şi şpanul săcuilor etc., dăm în ştirea celor de acum, spuind tuturor cărora le iaste de folos că în partea şi în faţa cinstitului Simeon Stefan, vlădica tuturor besearicilor româneşti care-s împărţite prin Ardeal, date şi arătate sânt noao neşte cărţi adevărate ale înălţatului craiului celui mai înainte, a **[99]** domnului Racoţi Gheorghie, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti şi şpanul săcuilor etc., domnului părintelui nostru, scrise pe piiale şi cu peceatea lui, legate cu şinor de mătasă, în ceară roşie întărite, cuprinzind în eale privileghiurile altor cinstiţi crai mai dinainte, ale lui Betlen Gabor şi ale lui Batori Jigmon şi ale altuia Batori Gabor, de adevărate slobozenii şi scutinţe besearicilor româneşti celor mai sus-zise, în leagea şi în obiceaiul grecesc, de la alţi crai carii au fost înaintea noastră făcute şi izvodite, care scrise mai jos, rugându-să noao cu smerenie, într-acest chip pre acealeaşi cărţi şi cu toate care-s cuprinse întru dânsele, întărite, primite şi **[99v]** plăcute avându-le, cu milă să le întărim, care privileghiuri[154] aşea încep: «Noi Racoţi Gheorghie din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti şi şpanul săcuilor, dăm în ştire celor de acum, spuind tuturor cărora li[155] de folos că în partea şi în faţa cinstitului Gheorghie Ghenadie, vlădica tuturor besearicilor româneşti din Ardeal, arătate şi date sânt noao neşte cărţi ale prealuminatului craiului Gabor, celui mai înaintea noastră a fericitei pomeniri, scrise pe piiale, cu peceatea lui şi cu şinor de mătasă legate, în ceară albă şi în dânsa altă ceară roşie, călcate şi întărite, cuprinzind întru dânsele **[100]** alte doao privileghiumuri a altor crai luminaţi, a lui Batori Jigmon şi a lui Gabor privileghione de adevărate slobozii şi scutinţe a tuturor besearicilor româneşti de supt leagea şi obiceaiul grecesc, preoţilor acelora şi besearicilor de la alţi crai de mai naintea noastră, aşijderea din

[154] Din greşeală, cuvântul este scris aici „privigheguri”.
[155] Rostirea ardelenească, populară în general, este [li] şi nu [li-i].

îngăduiala lor făcute şi izvodite, cu smerenie rugându-se cum şi noi acealeaşi cărţi şi toate care-s cuprinse într-însele, întărite şi primite având-le, cu milă să le întărim. Iar rândul acelor cărţi dintâiu aşea încep:»". Apoi pune privileghiul de la Sighismund Batori din anul 1595, care noi mai sus l-am pus, unde am grăit de mitropolitul Ioan. După aceaea pune a lui Gabriel **[100v]** Batori din anul 1609, care mai sus l-am pus, unde am grăit de mitropolitul Ghenadie II. În al treilea loc pune întărirea privileghiurilor celor mai sus, carea o au dat Gabriel Betlen, domnul Ardealului, în anul 1614, după carea urmează întărirea Dietii Ardealului din anul 1615, cu carea să întăresc mai sus-zisele privileghiuri. Apoi să pune întărirea lui Gheorghie Racoţi celui bătrân din anul 1638, carea aşea iaste: „Noi, drept aceaea, văzind rugăciunea cu smerenie înaintea noastră, cum şi mai deasupra bucuroşi o am auzit, cărţile care-s scrise deasupra, întărite, nu ştearse, nu stricate, nici întru o parte a lor prepuse, ci de toată greşeala şi prepusul lipsite, în căr**[101]**ţile noastre a le luoa făr' de micşorare şi adăosătură să se scrie, făcându-se în toate cuprinseturile lor sorocile şi părticealele şi punturile într-atâta, încât acealeaşi cărţi tare şi adevărate stau izvodite şi putearea lor de toate mărturisesc, primimu-le, placu-ne, întărimu-le, însă aşea, cum să aibă vlădica românesc cinci condiţii către prealuminatul întru vreamea domnului de mai înaintea noastră, Gabor, făgăduite, ca[156] totdeauna nevătămate a le ţinea şi a le plini să sileasca şi să aibă a asculta de vlădica besearicilor ungureşti celor pravoslavnice şi în veaci să aibă folos, cu milă le întărim şi cu peceatea cărţilor noastre, pentru mărturiia cărţilor date în oraşul **[101v]** nostru, în Belgrad, în noao zile a lui aprilie, anul 1638". Şi era scris dedesupt Racoţi cu mâna lui, iar în sfârşitul acelora: „Anul 1638, în ghilişul domnilor lăcuitorilor ţerii, a trei neamuri ale Ţerii Ardealului, părţilor Ţerii Ungureşti, din[157] porunca luminatului domnului domnului cel deasupra scris al Ţării Ardealului, în 23 de zile a lunei lui aprilie, în Belgrad, înaintea tuturor, din tot rândul, aceaste cărţi îngăduite şi întărite, deasupra voite, şi privileghione de slobozie preoţilor româneşti de leagea grecească în ţara cea mai sus scrisă, lăcuitorilor scos şi scris date şi arătate, cetite şi mărturisite sânt, nime grăindu-le împrotivă. Cefei Laţcu, meşterul prealuminatului domnului domnului cra**[102]**iului Ardealului, protonotarius, scris cu mâna lui.

Noi, drept aceaea, rugăciunea cea cu smerenie a lui[158] Simeon Stefan către noi, în partea lui făcută, cu milă o am auzit şi o am primit şi cărţile acealea ale crailor celor dinaintea noastră, carii sânt scrişi deasupra, de întărime, şi toate care sânt cuprinse într-însele, fără de vreo micşorare şi fără de adăogătură, neştearse, nestricate şi nici într-o parte prepuse, ci făr' de nici o vină au prepus, în cărţile noastre ceale de acum să se scrie şi să facem în toate cuprinzeturile acelora cu sorocile şi cu punturile întru atâta, încât acealeaşi cu adevăr sânt izvodite şi putearea acelora dereptatea o adeverează, tari şi plăcute şi primite având-le, în partea aceluiaşi vlădică Simeon Stefan şi a tuturor popilor **[102v]** carii sânt în Ardeal şi tuturor carii vor fi după ei, în veaci să fie lor de folos, cu milă le-am primit şi le-am întărit şi către eale sfatul şi voia noastră am arătat; întru pomenire şi întărire până în veaci acestui lucru, cărţile noastre, cu putearea peceţii noastre întărite, milostiveaşte am dat şi am îngăduit. Dat în oraşul nostru în Belgrad în luna lui ianuarie în 28 de zile, anul 1653. Horvat Ianuş din Paloş, secretariu, cu mâna lui.

Anii Domnului 1653, luna lui martie în 8 zile, în adunarea domnilor lăcuitorilor ţerii a trei neamuri din Ţara Ardealului şi a părţilor Ţerii Ungureşti care să ţin de ea, din porunca

---

[156] Scrie întâi „că totdeauna nevătămate le va ţinea şi le va plini", apoi corectează: taie „că" şi scrie deasupra „ca", iar formele de viitor le modifică în forme de infinitiv, „le va" devenind „a le".

[157] Urmează, şters, „preună".

[158] Se repetă „a lui".

prealuminatului domnului domnului craiului mai sus-numitei Ţerii Ardealului, în oraş în Belgrad, în luna lui ianuarie 15 zile, acum mai de curând **[103]** trecută, aceaste cărţi de tărime mai sus îngăduite privileghiumuri şi slobozenii înlăuntru scrise, scoase, arătate şi mărturisite sânt (încât rânduialelor ţerii şi scutinţii nemişeşti nu se împrotivesc) şi voite sânt. M. Gr. Lazir Gheorghie, protonotarius prealuminatului domnului domnului craiului Ardealului, cu mâna sa”[(8)].

Simon Stefan mitropolitul, au către sfârşitul anului 1657, au în anul 1658, au murit, că în anul 1657 s-au tipărit Testamentul cel Nou, româneaşte, la Belgrad, cu toată cheltuiala craiului Racoţi[(9)]. În cuvântul înainte al aceştii cărţi să pomeneaşte şi Simon Stefan mitropolitul, nu ca mort, ci ca viu, şi în anul 1659 Acaţius Barceai, la cererea **[103ᵛ]** mitropolitului Sava II Brancovici, dă preoţilor româneşti din Ardeal un privileghium de scutinţă. Aşeadar, în anul 1659 Sava era mitropolit.

În numărul mitropoliţilor Belgradului, după Simon Stefan, aflu pe Iosafat[(10)], de carele afară de numele lui nimica altă nu aflu, că au trebuit foarte scurtă viiaţă să aibă în mitropolie, de vreame ce la anul 1657 era Simon Stefan, la anul 1659, Sava Brancovici[(11)]. Aşea, un an sau nici un an întreg n-au fost mitropolit Iosafat, după carele au urmat Sava Brancovici, Vestemeanul zis, pentru că de la Veastem au fost de loc[(12)]. Acesta, în anul 1659, de la craiul Acaţius Barceai, **[104]** domnul Ardealului, au dobândit privileghiu ca preoţii româneşti să fie scutiţi de toate dijmele (3)[(13)] şi în anul 1663 au dobândit de la Mihail Apafi, domnul Ardealului, ca nici din vii să nu dea dijmă preoţii româneşti, că Acaţius Barceai în privileghiul să<u> cu care scutea pe preoţii româneşti <de> dijme viile anume nu le puseasă, pentru aceaea mitropolitul Sava au lucrat la craiul Apafi de au scutit şi viile de dijmă (4). Alt privileghiu, iarăşi de la craiul Mihail Apafi, au dobândit în anul 1673, cu care preoţii româneşti să scutesc de dijmă din toate averile lor (5). Mai dobândit-au încă şi alt privileghiu în 1676, tot pentru aceaeaşi scutinţă a dijmelor (6)[(14)].

La anul 1675, mitropolitul Sava, după **[104ᵛ]** vechiul obiceaiu, după care în tot anul să făcea o dată săbor mare la mitropolie, în care mitropolitul cu protopopii, dinpreună şezind, de trebile besericeşti şi ale clerului judeca, după obiceaiul acesta, care şi în canoanele sfintelor săboară să află, Sava mitropolitul, în anul zis 1675, adunând săbor mare şi, cum să pare, într-acel an de doao ori au fot săbor mare, de vreame ce doao rânduiale ale săborului mare avem, amândoao dintr-acelaşi 1675 an, cea dintâiu doaosprăzeace articuluşuri, cea de-a doao zeace articuluşuri cuprinde (7), într-un articuluşiu de aceastea să porunceaşte preoţilor ca, lăsind limba cea slovenească, să se nevoiască sfânta liturghie şi ceaealaltă slujbă besericească în limba românească a o slugi[(15)]. **[105]** Despre Sava acesta comună şi de obşte trădanie iaste, cum şi eu însumi de la cei bătrâni protopopi şi preoţi am auzit, că pentru credinţă ar fi păţit multe nevoi, bătăi şi mai pe urmă moarte. Să zice că odată l-au chemat craiul Apafi la prânz în coşteiul Blajului, vrând a căuta prilejiu ca să-l poată prinde în ceva şi a-l vinovăţi. Într-acea vreame, pismaşii lui, eriticii, au dat unei muieri, învăluit, un căţel, pe carea o au învăţat să meargă cu el în braţe la vlădicul, rugându-l ca să-i botează acel prunc, că iaste bolnav şi alt popă românesc nu iaste care să-l botează, că atunci în Blajiu nici lăcuitoriu român[159] nu era, necum să fie besearică sau preot românesc. Vlădicul, socotind întru sine ce va să fie acel lucru, de-i aduc lui prunc să-l botează tocma când iaste la prânz cu craiul, **[105ᵛ]** şi îndată cugetă să nu fie cumva oarece batjocură asupra lui, deci, sculându-să de la masă, s-au dus la muiarea ceaea ce ţinea în braţe căţelul şi, dezvălindu-l, au văzut că iaste câne. Cu aceasta voia craiul Apafi să

[159] Din greşeală, reia „în Blajiu”, apoi radiază.

înşeale pe mitropolit ca degrabă, pentru primejdiia boalei, să boteazǎ cânele în loc de om şi aşea apoi, ca pre un călcătoriu de sfintele taine să-l pedepsască. Iar vlădica, după ce au văzut că iaste câne nu om, au cunoscut vicleşugul şi întorcându-să la masă au luoat de pe teariul său o bucătură de râdiche (că era zi de post) şi, mergând la câne, o au dat cânelui, dară cânele n-au vrut a o mânca. Apoi mitropolitul, întorcându-să iarăşi **[106]** la masă şi luând o bucătură de carne, o au dat căţelului, care, întinzindu-să, îndată o au apucat şi o au îmbucat. Atunci mitropolitul au zis că el nu-l va boteza, de vreame ce nu iaste de leagea lui, că, de ar fi de leagea lui, bucatele care el le mănâncă şi acela ar mânca acealea. Atunci craiul şi ceialalţi calvini carii era la masă mai tare s-au aprins de mănie, văzind că batjocura carea o gătisă ei asupra mitropolitului asupra lor au căzut şi cum că mitropolitul, prin acel răspuns, arăta ca cum acel câne ar fi fost de o leage cu aceia a cărora bucate au mâncat. Să zice că şi crăiasa mare mănie avea asupra mitropolitului şi l-ar fi pârât la craiul, ca cum ar fi voit a o ispiti la fapta necurăţiei, care toate **[106v]** în mai mare ură au pus pe bietul mitropolit la craiu, carele căuta prilejiu şi vreame cu îndemână să surpe pe mitropolitul Sava. Pentru aceaea au poruncit titorilor mitropoliei ca să ceară samă de la mitropolitul Sava Brancovici de tot bunul besearicii şi de venitul şcoalei şi de al tipografiei.

Deci, după porunca craiului Mihail Apafi, strângându-să săbor mare de toţi protopopii în Belgrad la mănăstire, în anul 1679, în şease zile a lunei lui iulie, mitropolitul Sava toate odoarăle, vasele şi odăjdiile şi cărţile mitropoliei le-au dat săborului mare (8), inventariumul. **[107]** Cu toate aceastea măniia craiului nu s-au potolit, căriia materie a să aprinde mai mult îi da superintendenşul calvinesc Mihail Tofeo, carele întărâta pe craiu asupra mitropolitului pentru stătorniciia în credinţă. Deci, în anul 1680 fiind săbor mare de toţi protopopii în Belgrad la mitropolie, din porunca Craiului Apafi s-au tras la judecată mitropolitul Sava, carele atunci era foarte bolnav, cât n-au putut sta de faţă, ci prin alţii au răspuns. La acea judecată, judecători mai mari au fost rânduiţi, din porunca craiului, de superintendenşul calvinesc Mihail Tofeo: prezeaşiu Ioan Veareaşmarti, protopopul şi predicatorul calvinesc din Benic, şi Ioan Zoba, protopopul **[107v]** românesc de la Vinţii de Jos şi notareşul săborului mare, şi alţi mulţi mireani şi preoţi. Într-această judecată s-au judecat Sava cu greale vini vinovat, ca cum pe muiarea unui neameşiu îmbrăcată în haine bărbăteşti au făcut de o au adus la sine, cu carea ca cu muiarea sa au trăit, şi această muiare i-au fost lui rudenie. Aşea, s-au judecat răpitoriu de muiarea altuia, ca un curvariu şi preacurvariu, că şi cu alte muieri au avut amestecare; afară de aceaea, că au mâncat venitul mânăstirii din Belgrad, pentru aceaea s-au judecat nevreadnic de episcopie şi de toată preoţiia şi, desbrăcându-l în besearică de toate odăjdiile arhiereşti, s-au dat în mânile mireneşti să se pedepsască după vredniciia faptelor **[108]** sale (9). După aceaea şi bătut au fost şi în temniţă aruncat şi mai pe urmă i s-au tăiat capul la Iaciu, în varmeghiia Turzii[16]. Acesta au fost sfârşitul mitropolitului Sava, carele 21 de ani au ţinut scaonul arhiepiscopesc. Însă, cum am zis, tot norodul şi clerul românesc, ca un lucru adevărat, ţine, cum de la cei bătrâni au luoat, că Sava acesta toate întâmplările aceastea le-au păţit pentru credinţă, că s-au împrotivit eresului calvinesc şi l-au lepădat şi nu au vrut a să uni cu acela.

Mai pe urmă, bătaia lui Dumnezeu au venit şi pe crăiasă, că nu suferea să mânce pe ce au fost muscă şi de foame s-au vestezit. **[108v]**

După întâmplarea cea mai sus-zisă şi lăpădarea mitropolitului Sava din scaonul episcopesc, întru acelaşi săbor mare, cu voia şi cu porunca craiului Mihail Apafi, s-au ales mitropolit Belgradului părintele Iosif Budai[17], carele cât au vlădicit nu ştim, numai atâta zicem că mai mult de cinci au şease ani n-au ţinut scaonul, de vreame ce în anul 1687 la Belgrad era mitropolit Varlaam[18], carele şi ceasloave şi leturghii româneşti într-acest an 1687 au tipărit[19].

Câţi ani au ţinut mitropolitul Varlaam scaonul anume nu ştim, însă la anul 1690 Varlaam **[109]** ţinea scaonul mitropolicesc, că am aflat scrisori de mâna lui scrise dintr-acest an 1690, iulie 26, în care scrie că au cumpărat şi au zălogit neşte pământuri şi fânaţuri care le-au dat să fie de moşie pe sama mitropoliei[(20)]. După Varlaam au urmat Theofil, apoi Athanasie, de carii în următoarea parte vom grăi.

Multe goane şi multe nevoi au păţit bieţii români şi mai vârtos clerul pentru stătorniciia în credinţă, că întră alte reale să zice că s-au poruncit românilor ca mai mult să nu ţie posturile, ci în zilele posturilor să mănânce carne. Vedea vrăjmaşii credinţii că românii foarte tare păzăsc posturile, **[109ᵛ]** care lucru multu-i ţine şi-i întăreaşte pe ei în leagea Besearicii Catholiceşti a Răsăritului. Deci ca să rădice din mijloc această peadecă, au poruncit românilor ca în zile de post să-şi fiiarbă bucate de dulce şi ca să plinească românii această poruncă s-au rânduit vizitatori, adecă oameni carii în zile de post să meargă prin căsile românilor să vază: gată bucate de dulce? Pentru aceaea, bieţii români într-o oală ferbea bucate de post, într-alta carne, şi când venea vizitatorii ascundea cea de post şi le arăta cea de dulce.

Mitropolitul cu totul era supus superintendenşului calvinesc, carele, când voia el, prezidăluia la săboarele ceale mari, de unde să zice că odată pre un intendenşiu carele avea podagră, **[110]** dureare de picioare, şi nu putea umbla, pe un scaon şezind protopopii îl râdica şi-l aducea la săbor. Făr' de voia şi îngăduinţa superintendenşului, mitropolitul nimic nu putea rându. Oamenii cei de bun neam şi neameşii români la nici o deregătorie nu putea încăpea carii nu-şi lăsa leagea şi credinţa; pentru aceaea, atunci mulţi neameşi români s-au făcut calvini. Preoţii era îngreoiaţi cu multe dări şi slujbe domneşti, doară mai mult decât alţi proşti, pentru că ei era pricina de norodul nu cuprindea învăţătura calvinească. Să zice că şi cânii cei de vânat a domnilor locului trebuia preoţii româneşti să-i ţie şi, de perea vreunul, trebuia să-l plătească. Domnii locurilor, când vrea, lăpăda pe preot din sat şi de la besearică. Într-atâtea goane şi nevoi, românii stătornici au stătut în credinţă. **[110ᵛ]**

(1) Vezi în § 5 al aceştii părţi, la numărul 5, unde pe lung, cum s-au dat de la craiul Racoţi, am pus aceale condiţii.

(2) Cărţile ceale tipărite româneaşte supt mitropolitul Simon Stefan, popa de la Alba Iuliia sânt: *Psaltirea*, la anul 1651, de pe jidovie tălmăcită, într-a căriia cuvânt înainte huleaşte pre catholici pentru că, în besearică, afar[160] de psalmi, şi alte cântări şi rugăciuni cântă şi roagă. Altă carte, la anul 1656, carea are titul: *Cinul şi învăţătură pre scurt de sfintele taine cu care trăiesc creştinii în besearici, să se ştie cum vor trăi cu eale*[161] *bine, după Scriptura Sfântă, numai despre botez, despre cina Domnului şi despre sfânta căsătorie şi despre despărţeniile cu ocă direaptă şi de alte lucruri carele-s de lipsă creştinilor*. **[111]** Altă carte, tot din anul 1656, iaste: *Catechijmuşul legii creştineşti din Scriptura Sfântă cules, care cuprinde întrebări şi răspunsuri despre lucrurile şi învăţăturile sufleteşti şi întărit cu mărturii din Scriptura Sfântă*. *Şi acum a doa oară tipărit din porunca şi voia Măriei Sale cinstitului şi prealuminatului Gheorghie Racoţi, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului… Tipărindu-s-au în tipografiia Mării Sale în cetatea Belgradului*. Aceaste doao cărţi cuprind toată învăţătura calvinească. În anul 1657 s-au tipărit Testamentul cel Nou; într-unele cuvinte are câte ceva rău şi împrotiva învăţăturii besericeşti[(21)]. **[111ᵛ]**

(3) Privileghiul de la Acaţius Barceai, domnul Ardealului, aşea iaste: „Nos[(22)] Acatius Barcsai Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Hungariae Dominus, et Siculorum Comes[(a)].

---

[160] Cuvântul este adăugat marginal.

[161] Scrie ιαλε, apoi adaugă forma ελε, pe care o şterge.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum Nos statum pastorum Valachicorum Regni Nostri Transylvaniae, et Partium Hungariae eidem adnexarum[(b)], eo, quo tenemur officio revidere in animum induceremus, eosque ob varia impedimenta eorum experiremur vix vocationi suae sufficere, praesertim cum a primis Principum Regni hujus nostris Transylvaniae praedecessorum videlicet nostrorum temporibus, decimarum, nonarum, aliarumque rerum similium pensionibus, et[(c)] exactionibus per officiales ad id ordinari consuetos (procul dubio ipsis insciis)[(d)] propriae saltem studentes **[112]** utilitati, detestanda caecitate praemantur, quae non minus legi divinae, quam etiam vocationi ipsorum ecclesiasticae contrariari, dum manifestum sit, eos ex innata, qua semper pollemus clementia, gratiosum etiam habentes respectum Reverendissimi[(e)] Szavae Brankovits universarum in ditione nostra Ecclesiarum Valachicarum episcopi, seniorumque singularis pro ipsis factae intercessionis ab omni decimarum, nonarum, puta tritici, siliginis, hordei, avenae, milii, lentis, pisorum, fabae, bladorum, canabis, lini, apum, item agnorum, et agnellorum, ac aliorum pecorum, et pecudum, decimari solitorum fisco nostro quotannis provenire debentium pensione, clementer in perpetuum eximendos, et supportandos duximus, prout eximimus, et supportamus praesentium per vigorem. Quo circa vobis spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis, supremis et vice comitibus, judicibus, vicejudicibusque nobilium quorumcumque comitatuum **[112v]** capitaneis, praefectis, provisoribus, castellanisque arcium, tam nostrarum[(f)], quam aliarum, supremis item, et vice arendatoribus decimarum, nonarum, quintarum, quartarumque exactoribus, et perceptoribus, providis judicibus, et juratis quarumcunque possessionum Valachicalium, cunctis etiam aliis cujuscunque status, ordinis, conditionis, functionis, et praeeminentiaeque[(g)] hominibus, ubivis intra ombitum ditionis nostrae constitutis, et commorantibus, quorum videlicet interest, seu intererit praesentium notitiam habituris lecturis, vel legi audituris, Nosbis dilectis, harum serie committimus, et mandamus firmiter, quatenus vos quoque a modo deinceps imposterum successivis semper temporibus praelibatos seniores, et pastores Valachos[(h)] in ditione nostra Transylvanica[(i)] et partibus Hungariae eidem annexis sparsim constitutos, **[113]** eorumque successores universos ad decimarum, nonarum, quintarum, quartarumque[(j)] pensionem contra formam hujus privilegii nostri cogere et compellere, aut propterea eosdem, aut[(k)] successores suos imposterum succesive constituendos pastores in persona, rebusque suis quibusvis turbare, molestare, seu quovis modo damnificare minime praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali: secus non facturi praesentibus per lectis exhibenti[(l)] restitutis. Datum in civitate nostra Bistriciensi die 15 mensis martii anno Domini 1659.

Acatius Barcsai[(m)].

Noi, Acaţius Barceai, cu mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti şi şpanul săcuilor, facem ştire prin această scrisoare tuturor cărora să cuvine cum că noi, cugetând după detoriia deregătoriei noastre să veghem starea preoţi**[113v]**lor româneşti din ţara noastră a Ardealului şi din părţile Ţerii Ungureşti celor împreunate ei, am cunoscut cum că ei pentru multe fealiuri de peadeci ce au, abiia pot să facă destul chemării sale, mai ales pentru că din vremile ceale dintâiu ale prinţilor ţerii aceştiia a Ardealului carii mai înainte de noi au fost, cu plătirea dijmelor şi a nonelor şi a altor lucruri asemenea, prin deregătorii cei runduiţi la aceasta (cu adevărat făr' de ştirea prinţilor), numai[162] folosul său căutând, cu grea orbire să asupresc, carea şi legii ceii dumnezăieşti şi chemării sale ceii besericeşti să împrotiveaşte. Drept

[162] Urmează, şters, „pentru folosul său".

aceaea, noi, din născuta întru noi milă carea pururea o avem, căutând mila, rugăciunea preacinstitului Sava Brancoviciu, episcopului tuturor besearicilor româneşti în domniia noastră şi la a protopopilor, de toată darea dij**[114]**melor şi a nonelor, adecă de dijma grâului, săcării, orzului, ovăsului, mălaiului, linţii, mazării, fasolii, bobului, cânepii, inului, stupilor şi a meilor şi a meluşeilor şi a altor vite şi marhă care s-au obicinuit a să dijmui şi în tot anul să se dea cămării noastre ceii crăieşti, milostiveaşte am socotit să-i scutim şi să-i mântuim, precum îi scutim şi-i mântuim prin tăriia aceştii rânduieli. Pentru aceaea, voao, luminaţilor, măriţilor, ghenerozilor, egreghiilor şpanilor celor mari şi celor mici, judeţilor celor mari şi celor mici a tuturor varmeghiilor, căpitanilor, prefeacţilor, provizorilor şi castelanilor cetăţilor şi alor noastre şi alor altora şi arândaşilor celor mari şi viţearândaşilor a dijmelor, a nonelor, a cvintelor, exactorilor şi perţeptorilor, birăilor şi juraţilor **[114v]** a tuturor satelor româneşti şi tuturor altor oameni noao iubiţi ori din ce stare, rând, condiţie, slujbă şi deregătorie, oriunde în domniia noastră, cărora să cuvine sau să va cuvini a şti aceastea[163], sau a le ceti, au a le auzi cetindu-se, prin această rânduială dăm şi poruncim tare ca şi voi de acum înainte şi în vremile următoare pe mai sus-zişii protopopi şi preoţi româneşti din domniia noastră cea ardelenească şi din părţile Ţerii Ungureşti ceale împreunate ei şi pe următorii lor pe toţi să nu îndrăzniţi împrotiva privileghiului acestuia al nostru a-i chitileni şi a-i sili să plătească sau să dea dijmele, nonele, cvintele, cvartele sau pentru aceaea pe ei şi pe următorii lor, carii de acum înainte vor fi preoţi, în personă sau ori în ce lucruri ale lor a-i sminti **[115]** şi a-i supăra, sau ori în ce chip a-i păgubi. Amintrilea carii vor face[164] [...]; după ce veţi ceti aceastea, să le întoarceţi celui ce vi le-au arătat. Dat în cetatea noastră Bistriţa, în 15 zile a lunii lui martie, anul Domnului 1659.

Acaţius Barceai(23).

(4) Nos(24) Michael Apaffi[165] Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Hungariae Dominus, et siculorum comes(a) Memendamus(b) tenore praesentium Valachorum(c) Regni Nostri Transylvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum pastorum exhibitae sunt nobis, et praesentatae literae quaedam privilegiales, et exemptionales ab Illustrissimo Principe Acatio Barcsai praedecessore videlicet Nostro ipsis datae, atque concessae patenter confectae, sigilloque ejusdem authentico majori in cera rubra communitae, et roboratae, **[115v]** supplicantes nobis humillime, ut nos quoque benignum nostrum consensum adhibere, literasque easdem privilegiales, et exemptionales perpetuo valituras confirmare dignaremur, quarum quidem literalum(d) tenor talis erat: (et ponitur privilegium Acatii Barcsai, quod superius n^{ro} 3 apposuimus, post quod sequitur). Nos itaque humillima antefatorum pastorum Valachicorum supplicatione modo, quo supra porrecta, denique(e) exaudita, et admissa, literas easdem privilegiales, et exemptionales memorati Principis [de verbo] ad verbum sine diminutione, augmento variationeque aliquali praesentibus literis nostris inseri, et inscribi facientes, quoad omnes earum continentias, clausulas, articulos, et puncta eatenus, quatenus eaedem rite, et legitime existunt emanatae, viribusque earum suffragatur veritas **[116]** ratas, gratas, et accepta habentes pro iisdem pastoribus Valachicis, et successoribus eorum confirmamus, et ratificamus,

---

163 Urmează, şters, „prin această rânduială dăm şi poruncim tare”.

164 Iniţial, verbul este precedat de adverbul de negaţie „nu”, radiat de Micu; în textul pe care îl traduce este totuşi „non facturi”.

165 Numele este scris întâi cu slove: Михаил Апафи, alunecare de condei destul de rară în astfel de cazuri, apoi este radiat şi scris deasupra cu litere latine „Michael Apaffi”.

et quandoquidem in literis jam praefati principis Acatii Barcsai nulla de vincis, et decimis exinde provenire debentibus erat mentio, pro ampliori erga eosdem pastores Valachicos, et succesores eorum gratiae, et munificentiae Nostrae principalis declaratione vineas ubivis intra ambitum ditionis nostrae existentes, et habitas ab omni decimarum, jurisque, et census montani solutione Fisco Nostro persolvi debita clementer in perpetuum eximendas, supportandas, et nobilitandas duximus, prout eximimus, supportamus, et nobilitamus praesentium per vigorem. Datum in civitate nostra Alba Julia die 1ma mensis septembris anno Domini 1663.

Michael Apaffi[(f)] Joannes Bethlen
Cancellarius[(g)] **[116v]**

Noi, Mihail Apafi, cu mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti lui împreunate şi şpanul săcuilor, facem ştire prin această scrisoare cum că a preoţilor românilor din ţara noastră Ardealul şi din părţile ceale împreunate ei ale Ţerii Ungureşti s-au arătat şi s-au pus înaintea noastră o carte privileghicească şi de scutinţă de la prealuminatul craiul Acaţius Barceai, predeţesorul nostru, lor date şi îngăduite, deschis făcute şi cu peceatea lui cea autentică şi mare în ceară roşie întărite, rugându-să cu smerenie noao ca şi noi milostivă bunăvoinţa noastră să o dăm şi acea carte priveleghicească şi de scutinţă să ne milostivim a o întări, ca pururea să aibă puteare, carea carte aşea era: (aici să pune cartea lui Acaţius Bar**[117]**ceai[166],care mai sus, la numărul 3 l-am pus, apoi urmează). Drept aceaea, noi auzind şi primind smerita rugăciune în ce chip deasupra ni s-au dat, a mai sus-zişilor preoţi româneşti, aceale cărţi privileghiceşti şi de scutinţă a pomenitului craiu din cuvânt în cuvânt, făr' de scădeare, făr' de adaogere şi făr' de nici o osibire făcând să se scrie şi să se puie întru această carte a noastră, cu toate ceale ce să cuprind într-însa, cu soroacele, cu articulurile şi cu punturile, într-atâta încât acealea drept şi pe leage sânt date şi sânt adevărate, voite, plăcute şi primite avându-le, pentru aceiaşi preoţi româneşti şi pentru următorii lor le întărim şi le împuternicim şi fiindcă în cartea mai sus-zisului craiu Acaţius Barceai de vii şi de dijmele care trebuie să vie din vii nici o pomenire nu era, noi pentru mai mare arătarea milii şi a bunătăţii noastre **[117v]** ceii crăieşti către aceiiaşi preoţi româneşti şi către următorii lor, viile, oriunde sânt şi au ei în Domniia Noastră, de toată darea de dijmă şi de plătirea dăjdii munteşti, carea trebuie să se plătească cămării noastre, milostiveaşte în veaci a le scuti şi a le mântui şi a le nemeşi am socotit, precum le scutim, le mântuim şi le nemeşim prin tăriia aceştii scrisori. Dat în cetatea noastră Belgrad în zioa dintâiu a lunei lui septemvrie, anul Domnului 1663.

Mihail Apafi Joan Betlen,
canţelar[(25)]

(5) Nos Michael Apaffi[(26)] Dei gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus, et Siculorum comes etc. Fidelibus nostris Spectabilibus, Magnificis, **[118]** Generosis, Egregiis, et Nobilibus, supremis, et vice comitibus, judicibus, vice judicibus[(a)] quorumcunque comitatuum, capitaneis, praefectis, provisoribus castellanisque arcium tam nostrarum, quam aliarum, suppremis[(b)], et vice arendatoribus, decimarum, nonarum, quintarum, quartarumque exactoribus, et perceptoribus, providis judicibus, et juratis quarumcunque possessionum Valachicalium, cunctis etiam aliis cujuscunque status, ordinis, et conditiones hominibus ubivis

[166] Scrie la [117] **чѣи**, apoi taie şi scrie **чаи**, formă care apare şi la [117v]; până aici este scris **чѣи**; mai jos, **чаи**.

in ditione nostra constitutis, et commorantibus, quorum videlicet interest, seu intererit praesentium notitiam habituris nobis Dilectis[(c)] salutem, et gratiam nostram. Memoriae commendamus per praesentes, quibus expedit universis, quod nos nonnullorum fidelium nostrorum, eapropter fa**[118v]**ctam intercessionem digna consideratione perpendentes depressamque in hocce Principatu, et huic annexis Regni Hungariae partibus, ditione nostra exiestentium poparum Valachicorum, sortem, et conditionem intuentes: qui inter varias, easque anxias necessitates in erroneae confessionis tenebris, vocationis suae mercede vivere minime valentes, necessitarentur ad rusticanos labores manus applicare, et per id sibi, familiisque, suis alimenta procurare, nullam a potiori solutionem, et proventuum habentes Volentes igitur de eorum sustentatione providere, in operibusque munii eorundem per hoc etiam eos adjuvare, misericors[(d)] fors Deus illos dietim illuminans utilius populi aedificationem laborabunt. Eapropter eos ab omnibus in partem fisci nostri **[119]** cedendarum, vini, tritici, et aliorum ex terra procreabilium leguminum in sua propria, et Ecclesiarum suarum haereditate a se ipsis cultis terris, et vineis procreandarum decimarum praestationibus immunes, et vacuos reddidimus, huc referentes etiam ovium, et apum sub facultate eorundem existentium decimam ita tamen, ut et ii sub velamine praetextu, aut[(e)] via aliquali communes pagorum agros colentes, vel inter jumenta sua aliorum pascentes fiscum nostrum occultatione decimae caveant defraudare, verum contenti sint exemptione, et immunitate frumenti, et vini ex terris, ac vineis ad aedes suas ecclesiae, et parochiales domus de jure pertinentibus, labore, et agricultura sua provenientibus, ovium, item pecorum[(f)], et apum propriorum, aliena iis cum damno **[119v]** fisci nostri non immiscentes, prouti praemisso modo, intuitu eorum (bonorum)[(g)] in ditione nostra existentes popas Valachicos a decimis eximentes, vacuos ab iis, absolutosque fecimus, et per praesentes clementer immunes servare volumus, quocirca praememoratis cujusvis ordinis fidelibus nostris benigne, ac[(h)] serio mandamus, taliter intellecta erga omnes praespecificatos in ditione nostra existentes popas Valachicos, tam modernos, quam secuturos, exhibita nostra clementia eos ad nullius generis decimarum praestationes juxta modum praescriptum adigant, aut cogant, ob earumque non praestationem eos nec in persona, nec in bonis turbent, damnificent imo ab aliis, qui eos contra hocce mandatum nostrum[(i)] impedirent, defendant: secus non facturi praesentibus perlectis exhibentibus[(j)] restitutis. Datum in civitate nostra Alba Julia die 20 mensis decembris anno 1673. **[120]**

Noi, Mihail Apafi, cu mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţilor Ţerii Ungureşti celor lui împreunate şi şpanul săcuilor etc. Credincioşilor noştri, luminaţilor, măriţilor, ghenerozilor, egreghiilor şi neameşilor, şpanilor celor mari şi celor mici, judeţilor celor mari şi celor mici a fieştecării varmeghii, căpitanilor, prefeacţilor, provizorilor şi castelanilor cetăţilor noastre şi alor altora şi arândaşilor celor mari şi viţearândaşilor a dijmelor, a nonelor, a cvintelor şi a cvartelor, exactorilor şi perţeptorilor, birăilor şi juraţilor a tuturor satelor româneşti şi tuturor altor oameni, ori din ce stare, rând şi condiţie carii sânt şi lăcuiesc oriunde în domniia noastră, cărora **[120v]** să cuvine şi se va cuvini a şti aceastea, iubiţilor noao mântuire şi mila noastră. Facem ştire prin această scrisoare tuturor cărora să cuvine cum că noi, rugăciunea unor credincioşi a noştri pentru aceasta făcută cu vreadnică cugetare socotindu-o şi privind asuprita soarte şi stare a popilor româneşti carii sânt întru acest prinţipat şi în părţile Ţerii Ungureşti lui împreunate în domniia noastră, carii întră multe şi greale nevoi, întru întunearecul[167] greşitei mărturisiri, cu plata chemării sale[168] neputând trăi, le caută a-şi pune

[167] Urmează, şters, „greşitei mărturisirii chemării sale fiind cu plat…”.
[168] Idem: „nici”.

mânile la lucrurile ceale prosteşti şi, prin aceasta, şie şi casnicilor săi a agonisi hrană, mai nici o plată şi venit având. **[121]** Drept aceaea, vrând a purta grije de hrana lor şi întru lucrurile deregătoriei lor şi prin aceasta a-i ajuta pe ei, milostivul doară Dumnezeu din zi în zi luminându-i, mai cu folos zidirea norodului o vor lucra. Pentru aceaea pe ei de toată darea dijmelor scutiţi şi mântuiţi îi facem, despre aceale dijme care cămării trebuie a să da, din vin, din grâu şi dintr-alte legumi care să nasc din pământ, într-a sa şi într-a besearicilor sale moşie, din pământurile[169] şi din viile care ei le-au lucrat, aici[170] înţelegând şi dijma oilor şi a stupilor carii sânt a lor, însă aşea ca şi ei, supt acoperemânt şi pretext sau ori cu ce altă cale şi într-alt chip, pământurile ceale de obşte ale satelor, care ei le lucră, sau întră oile sale ale altora păscându-le, **[121v]** să ia aminte ca nu, prin tăinuirea dijmei acelora, să păgubească cămara noastră, ci să fie îndestuliţi cu scutinţa grâului şi a vinului din pământurile şi din viile care să ţin de căsile sale, de besearică şi pe parohie, care cu osteneala şi cu lucrul mânilor sale le agonisesc şi şi cu a oilor şi a vitelor şi a stupilor lor, nemeştecând[171] străine într-însele, cu paguba cămării noastre, în ce chip s-au zis[172], din bunurile acealea pe popii româneşti din domniia noastră de dijme scutiţi şi mântuiţi i-am făcut şi prin această scrisoare milostiveaşte voim să-i ţinem scutiţi. Pentru aceaea mai sus pomeniţilor ori din ce rând credincioşilor noştri cu îndurare şi tare poruncim într-acest chip să înţeleagă mila noastră cătră **[122]** toţi mai sus-zişii popii româneşti de supt stăpânirea noastră şi cătră cei de acum şi cătră cei ce vor urma şi pe ei la darea nici unui fealiu de dijmă[173], după cum mai sus s-au zis, să nu-i chitelenească, nici să-i silească şi pentru că nu au dat dijmă pe ei nici în personă, nici în averi să nu-i supere, nici să-i păgubească, ba încă de alţii împrotiva aceştii porunci a noastre i-ar împedeca, să-i apere, amintrilea nefăcând. După ce veţi ceti aceastea, să le întoarceţi celui ce vi le-au dat. Dat în cetatea noastră Belgrad în 20 de zile a lunii lui dechemvrie, anul 1673[(27)].

(6) Nos Michael Apafi[(28)] Dei gratia Princeps Transylvaniae Partium Regni Hungariae Dominus, et siculorum comes etc. Fidelibus nostris **[122v]** generosis, egregiis, et nobilibus Gregorio Gilangi de Berniczháza decimarum in Transylvania supremo, Georgio Udvarhellyi de Várad universorum Bonorum Fiscalium praefecto, decimarumque vice arendatoribus. Item prudentibus, et circumspectis magistris civium Regiis, ac sedium judicibus, caeterisque juratis universarum sedium saxonicalium, nec non supremis, ac vice decimatoribus in istis existentibus, ac Reverendis Ecclesiae Saxonicae pastoribus, cunctis etiam aliis, quorum interest, seu intererit praesentes nostras visuris salutem, et gratiam nostram. In ditione nostra existentes popae Valachici humiles suas preces significarunt, quod in prioribus eorum privilegiis, et erga **[123]** eos exhibita nostra clementia conservare, aut conservari facere fidelitates vestrae nolint, quin imo turbant, et ad decimarum praestationem eos adigunt. Proinde clementer, et serio omnibus cujusvis[(a)] ordinis praeinsertis fidelibus nostris mandamus, ut in prioribus solitis eorum privilegiis, et erga eosdem demonstrata nostra clementia, et immunitate conservent, et defendant, ad decimarum[(b)] praestationem eos ne adigant, quoniam nec in hodiernum usque privilegia earum Regni status violarunt, verum conservarunt, et conservant eos in iis. Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibentibus[(c)] restitutis. Datum in curia nostra Görgény Szent Imre die 12 Augusti, anno 1676.

---

[169] Idem: „care ei”.
[170] Idem: „adunând”.
[171] Probabil că Micu stabilește legătura etimologică cu verbul *a meşte*, cu sensul „a amesteca”.
[172] Urmează, şters, „despre”; suprascris „din”.
[173] Idem: segmentul „săn” din „să nu”.

Noi, Mihail Apafi, cu mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părţi**[123v]**lor Ţerii Ungureşti şi şpanul săcuilor etc. Credincioşilor noştri, ghenerozilor, egreghiilor şi neameşilor, lui Grigorie Ghilandi de Berniţhaza, mai-marelui în Ardeal[174] a dijmelor, lui Gheorghie Udvarheali de Varad, a tuturor bunurilor fişcuşeşti prefectuşiu şi a dijmelor viţearândaşi. Aşijderea şi înţelepţilor şi ţircumspectilor maghistrilor crăieşti a orăşeanilor şi judeaţelor scaonelor şi celorlalţi juraţi a tuturor scaonelor săseşti şi dijmaşilor celor mari şi celor mici carii sânt întru aceastea şi cinstiţilor păstorilor besearicii săseşti şi tuturor altora cărora să cuvine sau să va cuvini a vedea această scrisoare a noastră, sănătate şi mila noastră. **[124]** Popii româneşti cei din stăpânirea noastră ne-au dat smerite rugăciunile sale, cum că în privileghiile lor ceale mai dinainte şi în mila noastră cea făcută lor nu-i ţineţi, nici faceţi a să ţinea, ba încă-i smintiţi şi-i siliţi să dea dijme. Drept aceaea milostiveaşte şi tare, tuturor, ori din ce rând, mai sus-zişilor credincioşilor noştri poruncim ca în obicinuitele lor ceale mai dinainte privileghiuri şi în mila şi scutinţa noastră carea am arătat cătră ei să-i ţineţi şi să-i apăraţi şi să nu-i siliţi a da dijmă, de vreame ce nici până astăzi Staturile ţerii n-au stricat privileghiile lor, ba încă i-au ţinut şi-i ţin întru acealea, amintrilea nefăcând. După ce veţi ceti aceastea să le daţi iarăşi celui ce vi le-au dat. Dat în curtea noastră Görghen Sent Imre, în 12 zile a lui avgust, anul 1676(29). **[124v]**

(7) Aceaste rânduieli săborniceşti, împreună cu alte rânduieli săborniceşti ale altor mitropoliţi şi episcopi ai Ardealului să află în arhivumul vlădicesc în Blajiu, în orighinal.

(8) Inventariumul lucrurilor acestora din anul 1679, precum aleagerea episcopului Iosif Budai, în biblioteca Mânăstirei Sfintei Troiţă de la Blajiu să află.

(9) Nos Petrus Allvinczi de Borberek Illustrissimi, ac Celsissimi Principis Transylvaniae Proto Notarius, bonorumque fiscalium in Transylvania praefectus, ac causa in infra scripta ex commissione ejusdem Celsissimi Principis, **[125]** in persona praesidens Joannes Veresmarthi verbi Dei apud Benedekiensis praeco, Ecclesiarum orthodoxarum in tractu A<l>be<nsis> Transylvaniae senior, et Joannes Zoba Ecclesiae Valachicae Alvincziensis pastor, et Sinodi Generalis Ecclesiarum pariter Valachicarum notarius, una cum aliis tam secularis, quam vero ecclesiastici ordinis viris videlicet juris, peritis per Illustrissimum, ac Celsissimum Principem Transylvaniae, et Reverendissimum d. Michaelem de Topheo Ecclesiarum in Transylvania orthodoxarum ministrorum Episcopum deputatis. Damus pro memoria per praesentes, quod nobis die secunda mensis Julii anni praesentis millesimi sexcentesimi octuogesimi instante videlicet, et durante generali pastorum Ecclesiarum Valachicarum in Transylvania synodo per Honorabilem Szavam Brankovits dictarum Ecclesiarum Valachi**[125v]**carum Vladicam ad diem vigesimum nonum mensis Ju<n>ii proxime praeteriti anni praenotati in civitatem Albam Juliam in monasterium, locum videlicet eorundem exercitii solitum indicta, et celebrata, una cum praeatactarum Ecclesiarum Valachicarum senioribus, curatoribus, aliisque plurimis ejusdem dogmatis praedicantibus pro investigandis, dirimendis, et expediendis quibusdam eorundem dificultatibus, judiciaque causantibus, quibusdam moderativo exercendo, in sedria eorundem solita congregatis, et pro tribunali sedentibus egregius Stephanus Pálos de Sz. Katosna pro parte praefati Reverendissimi Domini Michaelis de Topheo, universarum Ecclesiarum Orthodoxarum in Transylvania ministrorum Episcopi, uti actoris procurator ab una, ac egregii Georgius Brankovits, et Joannes Pater unus Graecorum negotiatorum, partem Honorabilis Szavae **[126]** Brankovits praefatorum Ecclesiarum Valachicarum Vladicae agentes, ipso Vladica morbo egerrimo laborante in monasterio tamen praefato constituto, coram nobis in figura videlicet judicii nostri comparuerunt, et idem procurator dicti

[174] Idem: „peste”.

Reverendissimi Domini actoris exhibuit nobis literas quosdam, duas videlicet relatorios attestatorios per egregios Georgium Csicsöi, et Stephanum Pronai majores, et Aulicae Suae Celsitudinis Principalis cancellariae scribas, et jure notarios per eandem Suam Celsitudinem ad id specialiter exmissos legitime confectas, et expeditas, juxta quorum tenorem declaravit coram nobis, quod praefatus Honorabilis Szava Brankovits juribus tam divinis, quam humanis spretis, et contemptis, neglectaque officii sui necessitudine horendis, et detestabilibus criminum generibus se se inficiendum, et polluendum minime sit formidatus; qui utpote Nobilis cujusdam Va**[126ᵛ]**lentini Szénási de Colosvár conjugem Catharinam Tömösvári vestibus virilibus indutam furtim abripi, et at se adduci fecisset, eandemque sibi consanguineam contra consanguinitatis necessitudinem concubinam apud se retinuisset, ac variis in locis cum eadem incestum commisisset, quae illegitimo cum eodem congressu pregnata puerum quoque peperisset; ex post vero praefatus inctus (quibus ad id inductus rationibus ipse novit) in partes turcicas transfugiens praefatam quoque ejusdem consanguineam ut concubinam sibi adduci curasset, ac ibidem etiam apud se retinuisset, contra canones tam Ecclesiarum Orthodoxarum, quam etiam universorum Valachicae professionis, tenores, quae quidem facinora, et eju<s>dem incti patrata horrendissima ex literis attestatoriis praementionatus, et pro parte actoris modo, quo supra exhibitis fusius eluascerent, in super idem inctus monasterium Albense desolationi, et ruinae deflecti permisisset; typographiam linguae Vala**[127]**chicae procurare neglexisset, aliaque bona et proventus monasterii praefati vel non procurando, vel eadem dissipando profudisset. Ob haec, aliaque hujus generis facinora, et patrata horrendissima fusius in praetactis attestatoriis comprehensa, cupiebat praefati actoris procurator eundem inctus officio suo Episcopali Vladicatus scilicet, et pastoratus privari, et ab eisdem degradari, ac ad justi puniendum manibus supremi magistratus Celsissimi videlicet Principis Transylvaniae dari, et assignari; ita tamen ut eo etiam facto rationem bonorum, et proventuum monasterii praefati reddere debeat, et teneatur. Quibus sic per praefatum actoris procuratorem allegatis, praefati incti vicem gerentes humili coram nobis cum instantia iteratis instituta vicibus partim dilationem, partim vero procuratorem sibi dari postulabant. Quibus praefati actoris procurator satis habuisse **[127ᵛ]** temporis, ac dilationis, ita et procuratorem aquirendi a termino videlicet Generalis Synodi praefatorum Ecclesiarum Valachicarum in anno praeterito celebratae annum integrum complectentis, reposuit. Quibus perceptis incti vicem gerentes exmissionem sibi a jure dari postularunt: procurator vero actoris ex praetacta Generali Synodo Ecclesiarum Valachicarum ministrorum praefato incto non modo concessisse exmissionem, verum ut sibi consul<t>at, sedulo injunctum fuisse, retulit, et comprobavit. Quibus sic auditis, et perceptis vicem praefati incti gerentes humillima cum instantia gratiosae sedriae praefatae se se submiserunt censurae. Quibus[175] procurator actoris praefati sic auditis, et perceptis superioribus inhaerendo allegationibus institutis: per nos super in praemissis **[128]** juris aequitatem, justitiaeque complementum elargiri postulavit.

Nos itaque habito, et assumpto praefatorum specialium virorum juris peritorum nobis cum in examine ventilationeque, et discussione praesentis causae pro tribunali confidentium consilio praematuro, et sana deliberatione praefatorum litigantium, allegationibus, et propositionibus, ut et instantiis utrinque agitatis, et iustitutis assumptis, ventillatis, et digestes eorundemque juri adversantibus rejectis, cassatis, et anihilatis juxta tenorem propositionis, et aquisitionis procuratoris d. Michaelis de Tophaeo, praefati videlicet actoris vigore literarum modo praeclarato expeditarum judicialemque nostram in praesentiam exhibitarum patrata,

[175] Urmează, șters, „sic audit”.

sceleraque horrendissimae praefati incti praeclarata, sufficienter declarantium, et comprobantium inctum **[128ᵛ]** praefatum Szavam et Brancovits hactenus Ecclesiarum in Transylvania Valachicarum Vladicam, et monasterii Albensis pastorem primarium tanquam raptorem, qui conjugem alterius furtim abripi facere, incestuosum, qui utpote: mulierem sibi consanguineam congredi, et tanquam adulterum, qui cum aliis etiam mulieribus infaedere matrimonii existentibus, et constitutis se se polluere, et inquinare non formidaverit. Officio Vladicatus videlicet, et pastoratus privandum, eundemque eidem officio renunciandum, et ab eo degradandum, et signis officii sui praememorati externis ademptis, manibus Supremi Magistratus Illustrissimi videlicet, ac Celsissimi Principis Transylvaniae ad juste puniendum tradendum, et assignandum vigore canonum Ecclesiarum videlicet Transylvaniae orthodoxarum ministrorum octuagesimi, et octuagesimi primi, Ecclesiarum vero Valachicarum ministrorum septuagesimi quinti, judicialiter **[129]** decrevimus, et commisimus, prout decernimus, et committimus harum nostrarum vigore, et testimonio literarum mediante; ita tamen, ut eo etiam facto, bonorum, et proventuum monasterii praefati rationem reddere debeat, et teneatur. Ulterioris vero causae praesentis declarationis gratia deliberationem sedriae nostrae Hungarico conscriptam idiomate verbo tenus praesentes inferi, et in scribi congruum, et honestum esse diximus: cujus quidem deliberationis nostrae tenor, et verbalis continentia haec est: Mint hogy mind az mi kegyelmes urunk eő nagysága, mind az szent generalis deputatussi, seőt egész oláh sinath előt rendesen költ inquisitoria, relatoriakból constál, hogy Brankovics Száva eddigh oláh püspök, mind nyilvánságos raptor mivel más keresztény felebarátyának feleségit férfi köntösben öltöztetvén, elragadtatta, és magá**[129ᵛ]**hoz hozatta, mind utalos incestuosus, mivel az emlitett, és tölle titkon el hozatott aszszony ember atyafiával, hugával tisztatalanul élt, és velle fertelmeskedet, mind pedig adulter mivel más aszszony emberekkel is ektelenül paráznélkodot: per hoc tetzet az egész ebben az dologban le ült szent gyülekezetnek s széknek nemine excepto lévén ezen dologban le ült személyek száz, egygyen, hogy Brankovits Száva eddig óláh püspök mind püspöki, mind pedigten papi tisztiből degrádáltassék, püspöki pálczája, és sapkája püspökségnek külző jelem tölle elvetetődvén, mivel sem az istenek törvénye, beszédi, sem az Isten beszédével edgyező Erdélyországi orthodoxa ecclesiak 80, és 81 canoni, seőt még az maga rendi és vallása szerént való hetvenötödik canonis nem engedik hivatalyának **[130]** rendi, és méltósága is nem szenvedheti, hogy illy czégeres vétkekben élt ember, pap, annál inkább egész papi társaságnak előtte járja. Vladikája lehessen nem tsak deponáltatták pedig, hanem mint ollyan infamis személy juxta Approbatis Constitutionis partis prima, titulo primo, articulis tertio külsö magistratus ugy mint mi Kegyelmes Urunk Eő Nagysága kezében, és méltóságos depositioja alá adattasék; ugy mind az álta ez meg lévén is az fejérvári clostromhoz tartozó bonumokról számat adni tartazék. Quibus (ut praemissum est) sancte, et fideliter expeditis praesentes nostras litteras sententionales manum nostrarum subscriptione, sigillorumque praefati causa in praesenti, et commissione Suae Celsitudinis Principalis, praesidentis, nec non synodorum **[130ᵛ]** orthodoxae videlicet religionis, ut et professionis Valachicae ministrorum munimine roborandas, et confirmandas, extradandas judicio sedriae praefatae duximus, et concedendas Datum ex generali congregatione, sive synodo ministrorum in Transylvania Ecclesiarum Valachicarum ex sede scilicet judiciaria praefata in monasterio videlicet Albensis Transylvaniae celebrata. Die secunda mensis Julii, anno Domini millessimo sexcentesimo octuagesimo.

Noi, Petru Alvinţi de Borberec, a prealuminatului craiului Ardealului protonotareşiu şi a bunurilor fişcuşeşti în Ardeal prefă<c>tuş şi în cauza cea mai jos scrisă, din porunca aceluiaş preaînalt craiu prezeaşiu, Ioan Vereşmarti, **[131]** propoveduitoriul cuvântului lui

Dumnezeu de la Benic şi a besearicilor pravoslavnice în ţinutul Belgradului din Ardeal protopop, şi Ioan Zoba, păstoriul besearicii româneşti din Vinţii de Jos şi a săborului mare a besearicilor aşişderea româneşti notareşiu, împreună cu alţi bărbaţi şi mireani şi din ceata besericească, ştiutori de legi, prin prealuminatul şi preaînălţatul craiul Ardealului şi prin preacinstitul d. Mihail de Tofeo, episcopul slujitorilor besearicilor pravoslavnice în Ardeal rânduiţi, dăm pentru pomenire prin această scrisoare cum că fiind noi în zioa a doa a lunei lui iulie a anului acestuia 1680, încă adunat fiind şi stând săborul cel mare a păstorilor beseare**[131v]**cilor româneşti din Ardeal, care săbor de cinstitul Sava Brancovici, vlădica slujitorilor ziselor besearici româneşti, pe zioa 29 a lunii lui iunie, de curând trecute, a mai sus însemnatului an, în oraş în Belgrad, în mânăstire, adecă în locul cel obicinuit adunat şi făcut, împreună cu protopopii şi cu curatorii şi cu alţi preoţi foarte mulţi a mai sus-ziselor besearici, ca să cearce, să hotărască şi să aşează neşte prici ale lor. Deci când s-au luoat la judecată pricile unora carii să legiuia la scaonul obicinuit a lor cel de judecată, fiind adunaţi şi şezind la judecată, cinstitul Stefan Paloşiu de S. Cotoşna, despre partea cinstitului d. Mihail de Tofeo, **[132]** episcopului slujitorilor tuturor besearicilor pravoslavnice din Ardeal, ca a actorului procator, despre partea cinstitului Sava Brancovici, vlădicăi ziselor besearici româneşti, procatori dumnealor Gheorghie Brancoviciu şi Ioan Patăr, unul dintră grecii negoţitori, în locul vlădicăi, carele era foarte bolnav, însă era în mai sus-zisa mânăstire, înaintea noastră, adecă la scaonul judecăţii noastre au venit şi procatorul zisului preacinstit actor şi ne-au dat noao neşte cărţi, adecă doao vălătaşe, prin cinstiţii Gheorghie Cicioi şi Stefan Pronai, mai-mari şi a cănţelăriei curţii Înălţiei Sale craiului scriitori şi juraţi notareşi, care vălătaşe după leage era făcute şi date, după tenorul cărora au spus înaintea noastră cum că mai sus-zisul cinstitul Sava Brancovici, nebăgând samă **[132v]** nici de legile ceale dumnezeieşti, nici de ceale omeneşti şi părăsind detoriia deregătoriei sale, nu s-au îngrozit cu groaznice şi urâte păcate a să întina şi a să pângări, carele pe Catarina Temeşvari, muiarea unui neameşiu, anume Valentin Senari[176] de Coloşvar, cu haine bărbăteşti îmbrăcată, au făcut a să răpi şi la sine a să duce. Şi pe aceaea, fiindu-i lui rudenie, împrotiva legii rudeniei, ţiitoare la sine o au ţinut şi, în multe locuri, cu aceaea, curvie au făcut, carea, din nelegiuită împreunare cu dânsul, îngrecată, prunc[177] au născut. După aceaea, mai sus-zisul inct (din ce pricini, el va şti), fugind în părţile turceşti şi pe mai sus-zisa rudeniia sa, ca pe o ţiitoare, la sine a să aduce au făcut şi acolo o au ţinut, împrotiva canoanelor şi a besearicii pravoslavnicilor şi a slu**[133]**jitorilor legii româneşti, care păcate şi foarte groaznice fapte reale a lui din cărţile ceale mărturisitoare care mai sus-numitul şi despre partea actorului înlăuntru le-au dat, cum mai sus s-au zis, mai pe larg să văd. Afară de aceastea, acelaşi inct au lăsat mânăstirea Belgradului a să pustii, a să strica şi a să surpa şi au părăsit negrijită tipografiia limbei româneşti şi alte bunuri şi venituri a mai sus-zisăi mânăstiri, sau negrijindu-le, sau răsipindu-le, le-au prăpădit. Pentru aceastea şi pentru alte păcate şi fapte reale de aceastea foarte groaznice mai pe larg în mărturisiri cuprinse, poftea procatorul mai sus-zisului actor ca inctul să se lipsască de deregătoriia episcopească, adecă a vlădiciei şi a păstoriei şi dintru aceaea să se puie jos şi ca după dreptate **[133v]** să se pedepsască, să se dea în mânile maghistratului preaînălţatului, adecă craiului Ardealului, însă aşea ca şi atunci să fie detoriu şi să trebuiască a da samă de bunurile şi veniturile mai sus-zisăi mânăstiri. După ce aceastea prin mai sus-zisul procatorul actorului aşea s-au pus înainte, cei ce era în locul zisului inct cu smerită inştanţie înaintea noastră mai de multe ori au cerut şi răgaz şi procator să li să

[176] În documentul latinesc, numele este „Szénási”.

[177] Urmează, şters, „au făcut”. Iniţial corectează peste, apoi radiază şi scrie în continuare „au născut”.

dea. La care procatorul zisului mai sus actor au răspuns cum că destulă vreame şi răgaz au avut şi procator a-şi căpăta, adecă de la săborul mare a ziselor besearici româneşti, care s-au făcut în anul trecut, carea cuprinde un an întreg. Care auzindu-le, cei ce ţinea locul inctului au poftit, după legi, să li să dea exmisie: iar procatorul actorului **[134]** din mai sus-zisul săbor mare[178] a slujitorilor besearicilor româneşti[179] au spus şi au arătat cum că mai sus-zisului inct nu numai i-au îngăduit exmişie, ci i s-au poruncit să aibă cu de-adinsul bună grije de sine. Care aşea auzindu-le şi înţelegându-le, cei ce ţinea locul inctului cu smerită inştanţie s-au supus pe sine milostivului scaonului judecăţii mai sus-zisă, care, după ce le-au auzit procatorul actorului, rămâind întru ceale ce mai sus le-au zis, au cerut ca prin noi despre ceale mai înainte aduse dreptate după legi deplin să se facă. Drept aceaea, noi, împreună cu oameni învăţaţi şi ştiutori de legi, cercând şi cernând această cauză în scaonul cel de judecată şi alegaţiile, pârâ**[134ᵛ]**le şi răspunsurile de amândoao părţile făcute văzindu-le şi bine socotindu-le şi ceale împrotiva legilor lăpădându-le şi nimic făcându-le, după pâra şi vălătaşul procatorului domnului Mihail de Tofeo, adecă a mai sus-zisului actor, care noao, cum mai sus s-au zis, s-au dat, şi luminat şi destul dovedesc pe inctul Sava şi Brancoviciu, pân-acum vlădica besearicilor româneşti în Ardeal şi primariu păstoriu al mânăstirii Belgradului, a fi răpitoriu carele muiarea altuia pe furişiu au făcut a să răpi şi înţestuoz, adecă carele cu muiare şie rudă a să împreuna, şi preacurvariu, carele şi cu alte muieri cu bărbaţi[180] a să pângări şi a să întina nu s-au îngrozit; pentru aceaea, după canoanele[181] slujitorilor besearicilor pravoslavnice din **[135]** Ardeal 80 şi 81, iar a slujitorilor besearicilor româneşti 75, judecătorniceaşte am hotărât şi am aşezat ca de deregătoriia vlădiciei şi a păstoriei să se lipsască şi el să se lapede din acea deregătorie şi să se[182] degrădăluiască şi seamnele ceale din afară ale deregătoriei sale ceii mai sus-zisă să se ia de la el şi să se dea în mânile maghistratului celui mare a preaînălţatului craiului Ardealului, ca după dreptate să se pedepsască, precum aşea judecăm şi hotărâm cu tăriia şi cu mărturisirea aceştii scrisori a noastre, însă aşea, ca şi în facerea acestui lucru să trebuiască şi să fie detoriu a da samă de bunurile şi de veniturile zisăi mânăstiri. Iar pentru mai mare arătarea, judecata scaonului nostru ungureaşte scrisă, din cuvânt în cuvânt am socotit aici a o pune şi a o scrie, carea aşea iaste: **[135ᵛ]** „Fiindcă şi din vălătaşurile înaintea Măriei Sale, domnului craiului nostru, şi înaintea deputaţiei cinstitului săbor (calvinesc), ba încă şi înaintea săborului românesc, după rândul său făcute, să dovedeaşte cum că Sava Brancovici, până acum vlădica românilor, ca un răpitoriu de obşte muiarea altui creştin de-aproape al său, în haine bărbăteşti îmbrăcată, au făcut să se răpească şi la sine să se aducă şi cum că urât cu mai înainte pomenita fămeaie, şie rudă şi soră, în spurcată curvie au trăit şi cum că iaste preacurvariu, că şi cu ale altora muieri au preacurvit. Drept aceaea, plăcut-au întru această cauză săborului şi scaonului, afară de nimenea care au fost dintr-o sută şi unul de bărbaţi, ca Sava Brancovici cel pân-acum vlădică românilor să se lapede şi din deregătoriia episcopească şi din cea păstornicească şi să se ia de la el cârgea episcopească şi mitra, podoabele deregătoriei sale, de vreame ce nici leagea lui Dumnezeu, nici mintea, nici care tocma să uneaşte cu leagea **[136]** lui Dumnezeu, canonul 80 şi 81 a pravoslavnicii (calvineşti) besearecii Ardealului, ba încă nici a legii româneşti, canonul 75, nici rândul, nici cuviinţa deregătoriei aceştiia nu sufere ca un bărbat carele trăiaşte

[178] Urmează, şters, „al besearicilor".
[179] Idem: „numitului inct".
[180] Idem: „s-au pângărit".
[181] Idem: „besearicilor, adecă în Ardeal".
[182] Idem: „puie jos".

în neşte păcate aşea urâte şi altora cunoscute să poată fi păstoriu şi, cu mult mai puţin, să <fie> mai-mare vlădică soţietăţii păstorniceşti; însă nu numai să se lapede din treapta vlădicească, ci şi ca şi o personă infamis să se dea în mâna maghistratului din afară a Măriei Sale craiului nostru, să facă cu el după Approb. Const. Part. 1, tit. 1, artic. 3, însă aşea ca, făcându-să aceastea, să fie detoriu a da samă de averile mânăstirei Belgradului". Care (precum s-au pus) bine şi cu credinţă isprăvindu-să, această carte a noastră de judecată cu iscălitura mânilor noastre şi cu peceţile mai sus-zisului întru această cauză şi comişie prezidentului Măriei Sale craiului şi cu a săboarelor, adecă a relighiei pravoslavnice (calvineşti) precum a legii româneşti slujitorilor **[136v]** întărită, judecăţii scaonului mai sus-zis a o da am socotit. Dat în adunarea de obşte sau în săborul slujitorilor besearicilor româneşti din Ardeal, adecă din mai sus-zisul scaon de judecată, adecă în mânăstirea Bălgradului, făcut în zioa a doa a lunei iulie, anul Domnului 1680(30). **[137]**
[137v – 138v][183]

Partea IX

Unirea românilor din Ardeal

§ 1
Theofil, mitropolitul Belgradului

După Varlaam(1), în scaonul mitropoliei româneşti a Belgradului din Ţara Ardealului au urmat Theofil(2), om cuvios şi foarte bună râvnă având spre binele şi folosul besearicii şi a neamului său cel românesc, carele pe vremile acealea era foarte ticălos, mai vârtos statul besericesc, pentru goanele şi năpăştile ce le-au răbdat pentru credinţă, care lucru au fost pricina de românii s-au socotit numai suferiţi în Ardeal şi **[139]** la deregătorii politiceşti, de nu-şi lăsa leagea şi credinţa, nu să primea.

Într-aceaea(3), pe la anul 1696, Mihail Apafi cel tinăr lăsindu-să de domniia Ardealului, au venit Ardealul supt stăpânirea împăratului romanilor, Leopold I, supt a căruia stăpânire au început a înviia catholicii ceii de leagea latinească, că mai înainte era foarte goniţi şi nici preoţi aiavea a avea nu să suferea, însă mare price era întră acatolici[184] şi întră catolici, la carea relighie să fie deregătoriile ceale mai mari ale ţerii. Protestanşii, adecă acatolicii, poftea să fie la ei, că sânt mai mulţi, iar catolici sânt puţini. Pe acea vreame era în Ardeal tezaurariu crăiesc grof Stefan Apor, catolic foarte bun; cu acesta împăratul osibită corespon**[139v]**denţie avea, îndemnându-l ca să lucrează să crească relighiia catolicească. Acesta au înştiinţat pe împăratul despre statul românilor, carii nu sânt străini să se unească cu catolicii cei de leagea latinească şi să se numere întră catolici, numai împăratul să binevoiască a-i face părtaşi tuturor privileghiurilor care le au şi le vor avea catolicii de leagea latinească. Românii din Ardeal pe aceale vremi, precum nu era uniţi cu latinii, aşea nu era neuniţi de cătră ei, că fiindcă ungurii şi sasii mai toţi să făcusă calvini, ariiani au luterani, nu ştiia ei ce sânt catolicii de leagea latinească, fără numai cât auzea de la acatolici hule de ei. Pentru aceaea, românii, într-aceale turburate vremi, să nevoia să ţie **[140]** credinţa carea de la început o au luoat şi carea besearica,

---

[183] Aceste pagini au rămas goale.
[184] Începând de aici, până la [140v], *catolic, catolicesc* nu mai sunt scrise cu ѳ (th), ci cu т (t).

sfintele săboare a toată lumea şi sf. părinţi au învăţat. Să sfădea grecii cu latinii pentru credinţă, iar românii nu ştiia de aceale prici şi controversii noao ale lor, ci, cum am zis, petrecea întru credinţa şi învăţătura creştinească carea moşii şi strămoşii lor de la începutul besearicii creştineşti o au luoat. Toată grijea lor pe aceaste vremi era să nu slăbească, ori pentru goanele ce păţea, ori pentru neştiinţă să cază în eres.

Drept aceaea, împăratul Leopold, înştiinţindu-să de statul românilor din Ardeal, în anul 1696 au dat o scrisoare cum românii din Ardeal, de vor vrea a să uni cu vreo **[140ᵛ]** relighie din ceale patru primite în Ardeal, adecă ori cu catholicii[185] de leagea latinească, ori cu calvinii, ori cu luteranii, ori cu unitarii, să aibă acealea privileghiuri şi scutinţă care are acea relighie cu carea să vor uni(4). Sau de nu vor voi a să uni cu vreo relighie dintr-aceaste patru şi vor voi a rămânea în statul în care sânt şi de aici înainte, alte scutinţe şi uşurare nu vor avea, ci vor fi cum până aici au fost.

Într-aceaea, împăratul bine era înştiinţat despre români că ei nici numărul sfintelor taine, nici cinstea sfintei cruci şi a icoanelor, nici chemarea în rugăciuni a sfinţilor, nici posturile şi alte rânduieli şi ţeremonii besericeşti, nici sfânta liturghie nu **[141]** le vor lăpăda, nici le vor părăsi, pentru aceaea bine cunoştea că ei nici cu calvinii, nici cu luteranii, nici cu unitarii nu să vor uni. Rezoluţiia aceasta a împăratului Leopold auzindu-o mitropolitul românilor din Ardeal, Theofil, şi învăţind de la pater Barani(5), parohul latinesc din Belgrad, în ce poate să stea această unire cu latinii, carele i-au tâlcuit cum că prin această unire toată rânduiala şi ţeremoniile Besearecii Răsăritului le pot ţinea românii, numai să crează cum că Besearica Romei e pravoslavnică şi să mărturisască cum că patriiarhul Romei de la Dumnezeu are dată puteare în besearică să fie el cel mai întâiu şi cum că Duhul Sfânt de la Tatăl şi de la Fiiul purceade, şi cum că pânea azimă iaste destulă materie a evharistiei, şi cum că pă**[141ᵛ]**cătoşii cei ce mor în păcate de moarte şi nepocăiţi să duc în muncile de veaci, de unde nu să mai pot scoate, iar cei ce mor în păcate mici sau nu şi-au plinit canonul înainte de moarte să pot scoate din muncă prin rugăciuni şi prin faptele bune care să fac pentru ei, iar cei ce au făcut destul pentru păcate şi deplin s-au pocăit în viiaţă şi cu nici un păcat nu mor întinaţi merg oblu întru împărăţiia ceriurilor(6). Deci mitropolitul Theofil, în luna lui fevruarie, în anul 1697, au adunat săbor mare la Belgrad, la mitropolie, unde au pus înaintea a tot clerul rezoluţiia înălţatului împărat, că de să vor uni cu vreo relighie din ceale primite în ţară, scutinţa şi privileghiurile aceiiaşi relighii vor avea de aci î**[142]**nainte(7). Iar clerul să temea ca nu cumva, mărturisindu-să uniţi, să le caute a lăpăda obiceaiurile şi leagea Besearecii Răsăritului, în carea au fost crescuţi, sta îndoit, ci pater Barani, parohul cel latinesc din Belgrad, le-au luoat toată îndoiala. Însă tot într-acea dată, măcar de s-au învoit cu toţi să primească unirea, dar nici o mărturisire şi scrisoare că primesc aceasta n-au făcut până în luna lui martie, în 21 de zile, ale acestuiaş an 1697, când iarăşi s-au adunat săbor mare la mitropolie pentru acest lucru, că mai sus-zisul pater Barani în tot chipul silea că să se isprăvească acest lucru. Pentru aceaea, într-acest săbor au dat această declaraţie:

„Noi Theofil, cu mila lui Dumnezeu **[142ᵛ]** episcopul besearicii româneşti din Ardeal şi din părţile Ţerii Ungureşti lui împreunate, şi tot clerul aceiiaşi besearici lăsăm pomenire prin scrisoarea aceasta tuturor cărora să cuvine, cum că în trecuta lună a lui fevruarie, când am avut săbor mare la Belgrad, cu o inimă am aşezat ca să ne întoarcem în sinul sfintei maicii Besearicii Romano-Catholiceşti şi iarăşi să ne unim cu ea, toate acealea primindu-le, mărturisindu-le şi crezindu-le, care ea le primeaşte, le mărturiseaşte şi le creade. Şi mai întâiu, mărturisim aceale patru puntumuri în care pân-acum ne-am împărecheat: 1) cunoaştem cum că papa de la Roma

[185] Revine la scrierea cuvântului cu ѳ (th).

iaste cap văzut a toată besearica lui Hristos, **[143]** carea preste toată lumea iaste lăţită; 2) mărturisim cum că afară de ceriu, scaonul celor fericiţi, şi afară de iad, temniţa celor osândiţi, al treilea loc iaste, în care sufletele ceale ce încă nu sânt curăţite să ţin şi să curăţesc; 3) cum că pânea azimă iaste destulă materie a cinei Domnului şi a jertvei liturghiei, nu ne îndoim; 4) creadem cum că Duhul Sfânt, carele iaste a treia faţă în Troiţă, de la Tatăl şi de la Fiiul purceade. Şi, primim, mărturisim şi creadem toate cealealalte care sfânta maică Beseari<că> Romano-Catholica primeaşte, mărturiseaşte şi creade".

După această mărturisire, trei au **[143ᵛ]** cerut de la înălţatul împărat: „1) ca pe preoţii şi pe călugării cei de leagea grecească să-i facă părtaşi aceloraşi privileghiuri şi scutinţe care le au nu numai preoţii romano-catholici, ci şi ariianii, luteranii şi calvinii; 2) ca în fieştece sat în care iaste preot, să aibă besearica casă preoţască, ca să nu caute preotului în casă străină sau în loc străin a lăcui; 3) ca toată cârma şi rânduiala preoţilor să fie la episcop şi nicidecum la mireani, cum au fost până acum". După aceaea aşea s-au iscălit: „Noi, adecă cei mai înainte numiţi, Theofil episcopul şi clerul tot, de la preaînaltul împărat aceastea acum **[144]** foarte cu smerenie le cearem şi la ceale mai sus pomenite punturi ne îndetorim înaintea c<institului> p<ater> Pavel Barani, plebanul besearicii romano-catholicesti a Belgradului, întru a căruia lucru, credinţă şi tărie cu mâna noastră ne-am iscălit şi cu peceatea cea episcopească şi cu a săborului am întărit. Dat în Belgrad 1697, zile 21 martie.

Theofil episcopul şi tot clerul" (1)[(8)].

Aceasta iaste mărturisirea unirei cu Besearica Romei, carea o au făcut românii din Ardeal, carea aşea făcută latineaşte li-o[186] au dat pater Barani să se iscălească la ea.

Aici mă mir pentru ce Barani nu vrea să dea vlădicului titul **[144ᵛ]** de mitropolit[(9)].

Într-aceaea, mai înainte de a să întări aceastea de împăratul Leopold şi mai înainte de a să vesti în ţară, mitropolitul Theofil au murit şi în locul lui s-au ales Athanasie, neameş din Ciugud de lângă Belgrad, carele, mergând în Bucureşti, s-au sfinţit episcop de mitropolitul Bucureştilor, de unde, cu frumoase daruri, haine, scule şi cărţi besericeşti[187] de voievodul Constantin Brâncoveanul dăruit, s-au întors în Ardeal[(10)].

1) Vide librum, cui titulus: Ortus, et progressus variarum in Dacia gentium, ac religionum. Claudiopoli 1730[(11)]. **[145]**

§ 2
Vlădica Athanasie primeaşte unirea

Mitropolitul Athanasie, după ce au venit sfinţit de la Bucureşti[(1)], au aflat multe împedecări a lucrului unirei care-l începusă răpăosatul mitropolitul Theofil, că şi calvinii şi luteranii să muncea să abată pe români de la unirea cu catholicii şi să-i unească cu sine, că vedea că de să vor uni românii cu catholicii, foarte să împuternicează[188] statul catholicesc şi striga cum că nu trebui nici într-un chip a sili pe români la vreo unire, ci a-i lăsa în bunăvoia lor. Pentru aceaea împăratul Leopold, în anul 1698, aprilie 14, şi în anul 1699, avgust 6, au dat **[145ᵛ]** scrisoare cum că preoţii româneşti de leagea grecească, carii vor mărturisi că vor ţinea

---

[186] Scris ѻїѡ; am păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta (dacă între o formă pronominală atonă şi verb se interpune pronumele *o*, atunci este selectată forma cu *e*, nu cea cu *i*).

[187] Începând de la „haine" este un adaos marginal.

[188] Formă de conjugare neob.; (îvp.) „a se întări".

leagea grecească şi împreună vor cunoaşte pe papa de la Roma mai mare patriiarh, vor avea acealeaşi privileghiuri şi scutinţe care au preoţii cei catholiceşti de leagea latinească. Iar de cumva vreunii din preoţii cei româneşti de leagea grecească nu ar vrea să facă această mărturisire sau şi altei legi din ceale primite în ţară, adecă legii calvineşti sau luterăneşti sau arieneşti s-ar uni sau ar rămânea în starea în care sânt[189], cum mai înainte au fost, aşea şi de aici înainte vor fi (1)[(2)].

Arhiepiscopul Strigonului, primaşul Ţerii Ungureşti, Leopold Colonici[(3)], prin oamenii săi, şi la **[146]** împărăţie şi la români în Ardeal, făr' de osteneală lucra, ca nu cumva românii cu calvinii sau cu luteranii să se unească şi în tot chipul să muncea să-i aducă la unirea cu Besearica Apusului. Însă şi calvinii şi luteranii să silea să aducă pe români la unirea cu sine. Arhiepiscopul Colonici, în anul 1698, în 2 zile a lui iunie, au dat o scrisoare în carea spune în ce stă unirea aceasta cu Besearica Apusului şi ce scutinţe şi privileghiuri vor dobândi cei ce într-acel chip să vor unii (2)[(4)]. Dat-au şi împăratul Leopold, în anul 1699, în 16 zile a lui fevruarie, o diplomă de scutinţă şi privileghiu românilor celor uniţi (3)[(5)]. Această diplomă de la împăratul o au do**[146v]**bândit pater Heveneaşi[(6)], provinţialul iezuiţilor, căruia pater Barani tot lucrul unirii românilor îl descoperisă şi-l comândasă, precum şi cea mai dinainte rezoluţie de la împăratul tot arhiepiscopul Coloniciu şi iezuiţii le-au dobândit, carii cu tot de-adinsul lucra ca să poată uni pe români cu Besearica Romii şi nu în zădar s-au ostenit[(7)].

(1) Resolutio Caesaris per Regium Gubernium emanata hujus tenoris est: „Qui ex sacerdotibus Graeci Ritus Valachis, edita professione, ad observantiam Ritus Graeci, apud catholicos, cum agnitione summi Pontificis, se **[147]** declaravit, gaudebit privilegiis sacerdotum catholicorum; si vero ex iisdem Ritus Graeci sacerdotibus dictam professionem sibi faciendam non putaverit, vel etiam uni ex aliis receptis Religionibus se univerit, aut etiam in suae Religionis statu, quo nunc est, permanendum sibi duxerit, gaudebit illius Religionis privilegiis, ad quam se declaraverit, aut etiam in suae Religionis, et jure, quo nunc habetur, porro habebitur"[(8)]. Haec regia resolutio emanavit anno 1698, die 14 Aprilis, et sequenti anno 1699, die 6 Augusti[(9)].

Rezoluţiia împărătească, prin Gubernium dată, din anul 1698[190], aprilie 14, şi din următoriul an, 1699, avgust 6, aşea iaste: „Carele din preoţii româneşti de leagea grecească **[147v]** va face mărturisire că va ţinea leagea grecească ca catholicii, cu cunoştinţa papii, şi să va declărălui pe sine aşea, va avea privileghiile preoţilor catholiceşti. Iară deaca dintr-aceiaşi preoţi de leagea grecească nu va voi să facă zisa mărturisire sau şi cu una dintr-altele primite relighii să va uni, sau va socoti să rămâie în statul relighiei sale în care acum iaste, va avea privileghiile relighiei la carea să va declărălui, sau şi în statul relighiei sale şi în dreptul care acumu-l are şi de aici înainte să va ţinea"[(10)]. **[148]**

(2) Manifestumul arhiepiscopului Colonici de la Strigon acesta iaste[(11)]: „Nos Leopoldus miseratione divina S. R. E. tituli S. Hieronymi Illiricorum praesbiter cardinalis a Kollonich Archiepiscopus Strigoniensis locique, et comitatus ejusdem supremus, ac perpetuus comes, primas Regni Hungariae, legatus natus, summus secretarius, et cancellarius, S. Joannis[(a)] Hierosolimitani ordinis prior, et[(b)] comendator Egrae, Maylbergae, S. Caesareo Regiaeque Majestatis intimus consiliarius actualis. Omnium[(c)] ad quorum manus praesentes venerint,

---

[189] În acest loc, textul din Micu prezintă o inexplicabilă lacună. El trebuie întregit, cu ajutorul variantei din *Scurtă cunoştinţă a istorii românilor* (MICU 1963, p. 106-107), adăugându-se următoarele: „vor avea scutinţele aceii legi cu carea să vor uni, sau dacă vor rămânea în statul în care sânt".

[190] Urmează, scris cu litere latine în loc de slove, „Aprilie", apoi radiat.

maxime vero Graeci Ritus Valachis sacerdotibus per Hungariam, Transylvaniam, partesque eidem annexas existentibus salutem in Domino sempiternam. Notum facimus tenore praesentium, quibus expedit universis, quod altelibata Sacratissima Regiaque Majestas **[148v]** Leopoldus I, Romanorum Imperator semper Augustus[(d)] die 14 mensis Aprilis anni currentis clementissime resolverit, qui ex sacerdotibus Graeci Ritus edita professione ad observantiam Graeci Ritus apud catholicos cum agnitione Summi Pontificis se declaraverit, quod iisdem prorsus juribus, privilegiis, exemptionibus, ac immunitatibus frui, ac gaudere debeant, quibus sacerdotes Romano Catholici, sive Ritus Latini juxta sacrorum canonum sancita, et divorum Hungariae Regnum statuta frui, ac gaudere dignoscuntur, quam benignissimam resolutionem[(e)] Suae Majestatis Sacratissimae intelligentes (praeterquam quod ingenti gaudio perfusi sumus, quod viam vobis aperiri audiamus, et videamus, quod[(f)] ad avitum Ecclesiae Romanae Catholicae gremium, **[149]** unionemque salvificam redire possitis) illud pariter muneris nostri, et pastoralis curae, qua per Hungariam universam, uti et Regna, ac provincias eidem annexas, ut primas Hungariae, et legatus natus fungimur vique authoritatis[(g)] nostrae Archi Episcopalis metropolitanae Strigoniensis speciali Sacrae Sedis Apostolicae privilegio nobis concessae[(h)] esse duximus, ut nostrum vobis omnibus ad unionem cum Ecclesia Romano-Catholica redeuntibus, ac redituris favorem specialem, in omnibus protectionem offeremus, quod etiam tanto eficacius praestabimus, quanto vos in dictae unionis professione, ac conservatione ferventius ea nimirum omnia, quod S. Mater Ecclesia Romano-Catholica docet, profitetur, ac credit privatim, ac publicae docendo, profitendo, ac credendo, speciatim vero quatuor illa puncta, in quibus hactenus **[149v]** potissimum deviasse videbamini protestando exstiteritis: 1mo nempe Romanum Pontificem[(i)] caput universae totius difusae per orbem Ecclesiae; 2do panem azimum esse sufficientem materiam sumendae Caenae Dominicae, seu Sacramenti Eucharistiae; 3tio praeter caelum sedem beatorum, et infernum cercerem damnatorum tertium dari locum, in quo animae defunctorum nondum satis expiatae detinentur, et[(j)] purificantur; 4to demum Spiritum Sanctum tertiam in Trinitate personam a Patre, et a Filio procedere. Quod dum facitis non solum a Deo bonorum omnium largitore in praesenti quidem vita uberem suarum[(k)] gratiarum influxum, ac largiorem[(l)] in temporalibus benedictionem, in futura vero aeternam felicitatem sperare poteritis; verum etiam speciatim[(m)] Augustissimi Caesaris favore ex Regiae potestatis pleni**[150]**tudine, tum personae vestrae, tum ecclesiae, reliquaque ad eadem spectantia, immunitate, ac exemptione, pari condecoramini, qua ecclesiae, personae, resque ecclesiasticae Latini Ritus ex sacrorum canonum praescripto ef<f>ectu[(n)] perfruntur. Et siquis hoc Suae Sacratissimae Majestatis decretum ausu temerario contemnere, aut pro declaratae huic Ritus Graeci[(o)] unitorum immunitati ecclesiasticae aperte, vel oculte ullo sub praetextu, aut etiam praetensi usus, et consuetudinis antequam unirentur sub velamine contraire praesumeret iis[(p)] prorsus poenis tum ab ecclesiastici, tum a s<a>ecularis fori judicibus, tum etiam ab Augustissimo caesare, si opus fuerit, infligendis obnoxius erit, et subjacebit, quas fidelium Latini Ritus immunitatem ecclesiasticam laedentes de jure, ac consuetudine incurrunt. Ac insuper in hujus ecclesiae[(r)] immunitatis usu universi Domini Gubernium Regium, magnates[(s)], supremi capitanei, ac **[150v]** judices Regii Siculicalium pariter, ac Saxonicarum[(ș)] sedium, omnes denique tum[(t)] ecclesiastici, tum s<a>ecularis fori judices, et justiciarii, si coram eis in praedeclarata immunitate vos laesos esse questi fueritis, eorumque auxilium, et assistentiam imploraveritis, judicium, ac justitiam non secus ac aliis[(ț)] S. Matris Ecclesiae fidelibus eadem immunitate gaudentibus administrare debebunt, et tenebuntur. Quod si praestare intermitterent, nobis[(u)], ac successoribus[(v)] desuper relationem faceritis, ut malo tam evidenti severiori etiam manu medela tempestive adhibeatur, allaborabimus. Datum in curia

comendae[(z)] nostrae Maylbergensis[(aa)] beneficiata Viennae Austriae die 2[da][(bb)] mensis Junii anno Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo octavo[(cc)].

Leopoldus[(dd)] a Kolonich archi-episcopus Strigoniensis." **[151]**

„Noi Leopold, cu mila lui Dumnezeu[191] a sfintei Besearicii Romei a titului Sfântului Ieronim al iliricilor cardinal, preut de la Coloniciu, arhiepiscopul Strigonului şi a locului şi a varmeghiei aceiia şi mare şi de pururea şpan, primaşul Ţerii Ungureşti, născut sol şi mai mare secretariu şi canţelariu, a cinului Sfântului Ioan ierosolimneanul prior şi comendator Egrei, Mailberghii, a Sfintei Preaînălţatei Chesaro-Crăieştii Măriri dinlăuntru actual consiliar. Tuturor la a cărora mâni va veni această scrisoare, iar mai vârtos preoţilor româneşti de leagea grecească carii sânt prin Ţara Ungurească, prin Ardeal şi prin părţile ceale lui împreunate, mântuire în Domnul veaci**[151v]**nică. Prin această scrisoare facem ştire tuturor cărora să cuvine, cum că preaînălţatul împărat[192] al romanilor Leopold I, în 14 zile a lunei lui aprilie a anului curgătoriu, s-au milostivit a da rânduială: carele din preoţii româneşti de leagea grecească va face mărturisire că va ţinea leagea grecească la catholici, cu cunoştin<ţa> papei, şi să va declărălui pe sine aşea, acela va avea tocma aceale privileghiuri, slobozenii şi scutinţe care au preoţii romano-catholici sau de leagea latinească, după aşezământul sfintelor canoane şi după rânduialele slăviţilor crailor ungureşti, carea milostivă rezoluţie a preaînălţatului împărat înţelegând-o (afară de aceasta că foarte mare bucurie am avut, pentru că auzim şi vedem cum că vi să deschide voao calea **[152]** ca să vă puteţi întoarce la părintescul sin al Besearicii Romei şi mântuitoarea unire) aşijderea am socotit a noastră detorie[193] şi grije păstornicească a fi, ca cei ce sântem primaşul Ţerii Ungureşti[194] şi a ţerilor ei împreunate şi sol născut şi din putearea autoritatei noastre ceii arhiepiscopeşti a Mitropoliei Strigonului, carea cu osibit privileghiu a preaînălţatului împărat s-au dat noao, ca tuturor voao carii vă întoarceţi şi vă veţi întoarce la unirea cu Besearica Romano-Catholica, întru toate să vă părtinim şi să vă apărăm, carea cu atâta mai bine vom putea face, cu cât voi mai cu ferbinţală veţi fi întru mărturisirea şi ţinearea zisăi uniri, adecă toate acealea care s. maică Besearica Romano-**[152v]**Catholica învaţă, mărturiseaşte şi creade, deosebi şi aiavea crezind şi învăţind, iar anume aceale patru punturi întru care păn-acum mai ales vă vedeaţi a fi rătăcit: 1[o] adecă cum că patriarhul Romei iaste cap a toată besearica, carea prin toată lumea iaste lăţită; 2do cum că pânea azimă iaste destulă materie a primi cina Domnului sau taina evharistiei; 3[tio] cum că afară de ceriu, care iaste scaonul celor fericiţi, şi afară de iad, care iaste temniţa celor osândiţi, iaste a treilea loc, întru care sufletele răpăosaţilor care nu s-au curăţit deplin să ţin şi să curăţă; 4to cum că Duhul Sfânt, a treia faţă în Sfânta Troiţă, de la Tatăl şi de la Fiiul purceade; carea făcând, nu numai **[153]** de la Dumnezeu, dătătoriul tuturor bunătăţilor, întru această viiaţă de prisosit darul Lui şi în ceale vremealnice blagoslovenie, iar în viiaţa ce va să fie fericire veacinică veţi putea nădăjdui, ci şi de la preaînălţatul împărat, din plinirea puterii crăieşti şi feaţele voastre şi besearicile şi cealealalte care ţin de ea vor avea slobozeniia şi scutinţa carea[195] feaţele besearicii şi lucrurile besearicesti ceale de leagea latinească, din rânduiala sfintelor canoane

[191] Urmează, şters, „a besearecii".
[192] Idem: „Leopold I".
[193] Idem: „a fi".
[194] Idem: „şi născut sol".
[195] Idem: „besearecile".

au. Şi deaca neştine această rânduială a preaînălţatului împărat cu sumeaţă îndrăzneală o va nebăga în samă sau mai sus-zisăi aceştii scutinţăi[196] besericeşti a uniţilor celor de leagea grecească, aiavea sau într-ascuns, ori supt ce preteast sau pricinuind că aşea au fost obiceaiul mai înainte de a să uni ar îndrăzni a **[153v]** să va împrotivi, tocma cu aceale pedeapse să va pedepsi, cu care din leage şi din obiceaiu şi de la judecătorii scaonului beserecesc şi de la judecătorii scaonului mirenesc şi, de va fi lipsă, şi de la preaînălţatul împărat să pedepsesc cei ce vatămă scuteala besericească a credincioşilor celor de leagea latinească. Şi afară de aceastea, întru această scutinţă besericească, toţi domnii, Guberniia crăiască, deregătorii, căpitanii cei mari, craibirăii şi judeţii a scaonelor şi celor săcuieneşti şi celor săseşti şi toţi judecătorii şi tisturile a scaonului şi celui besericesc şi celui mirenesc, deaca **[154]** la ei vă veţi ponoslui că sânteţi vătămaţi în mai înainte zisa scutinţă şi ajutoriul şi apărarea lor veţi ceare, judecată şi dreptate nu amintrilea, ci tocma ca şi altor credincioşi a sfintei maicii besearicii carii au aceastăşi scutinţă vor trebui şi vor fi detori să vă facă. Iar de nu vor face, pre noi sau pre următorii noştri să înştiinţaţi pentru aceasta, că ne vom sili ca un rău aşea, chiiar şi cu mână mai aspră, devreame să se lecuiască. Dat în benefiţiiată curtea comândii noastre mailberghicești, la Viena Austriei, în 2º zile a lunii lui iunie, anul Domnului o mie şease sute noaozeci şi opt.

Leopold de Coloniciu, arhiepiscopul Strigonului”[(12)]. **[154v]**

(3) Diploma întâia a împăratului Leopold pentru scutinţa uniţilor[(13)]: „Nos Leopoldus Dei Gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Rex, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgae, ac Superioris, et Inferioris Silesiae, Wierthembergae et Th<a>ecae, Princeps Sueviae, comes Habspurgi, Tyrolis, Ferrei[(a)], Chiburgi[(b)], et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum immunitas ecclesiastica, qua ecclesiae, ecclesiasticae personae, ac res ipsarum gaudent jure pariter divino, ac humano singuliter in Apostolico nostro **[155]** Regno Hungariae, ac regnis, provinciisque eidem junctis, ac annexis gratiosis Divorum Regum praedecessorum videlicet nostrorum beatae recordationis privilegiis, Regnique constitutionibus sancita sit, eamque a Caesarea, Regiaeque Majestate nostra (utpote, quae specialem inter reges christianos praerogativam Regis Apostolici obtinemus) asseri, defendique condeceat, justum videri, ut quos eadem fides, et charitas in ejusdem S. Ecclesiae Catholicae unitate conjunxit, ejusdemque S. Matris obedientes filios, eodem in gremio, fovet, eodem denique sub capite ejusdem corporis commembra vivificat, exindeque divini aeque, ac humani favoris pariter reddit capaces jure suo non destituantur. Cum autem nobis pro certo relatum sit Gentem Valachorum, Graecorum, et Ruthenorum, quae hactenus schismatis labe laborabat, aspirante Divino Numine in va**[155v]**riis Regnorum Nostrorum Hungariae, Croatiae, Sclavoniaeque[(c)] partibus, uti et in Transylvania, partibusque eidem adjunctis caepisse ad unionem, et gremium S. Romanae Ecclesiae redire, omniaque ea admittere, profiteri, ac credere, quae S. Mater Ecclesia Romano-Catholica admittit, profitetur, ac[(d)] credit, et[(e)] nominanter illa quatuor puncta, in quibus hactenus potissimum dissenserat. Primo Romanum Pontificem esse caput universae totius per orbem diffusae Ecclesiae. Secundo panem azymum sufficientem esse materiam Coenae Dominicae, seu Sacramenti Eucharistiae. Tertio praeter coelum sedem beatorum, et infernum carcerem damnatorum, tertium dari locum, in quo

[196] Idem: „acestiia”. Cuvântul radiat aici este suprascris înainte, în forma „acestii”, între „zisăi” şi „scutinţăi”.

animae nondum expiatae detinentur, et purificantur. Quarto Spiritum Sanctum tertiam in Trinitate personam a Patre, **[156]** et Filio procedere. Nos igitur zelantis[f] Regis Apostolici muneri respondere volentes, ex authoritatis nostrae Regiae plenitudine per praesentes benigne declarare volumus[g], quatenus Graeci Ritus S. Romanae Ecclesiae unitorum, tum Ecclesiae ipse, tum ecclesiasticae personae, tum earum res in praedictis Hungariae, Croatiae, Sclavoniaeque Regnis, uti et in Transylvania partibusque eidem annexis eadem prorsus immunitate ecclesiastica gaudere debeant, qua Ecclesiae, personaeque ecclesiasticae, et res fidelium S. Romanae Ecclesiae Latini Ritus ex sacrorum canonum praescripto, et terrenorum principum consensu, indultis, et privilegiis effective perfrui, gaudereque dignoscuntur, cujus intuitu Nos etiam ulterius sub gravi indignatione nostra Regia severe, firmiterque mandamus, ut a praesentium infra declaranda publicatione **[156v]** nullus cujuscunque status, et authoritatis, dignitatis, et praerogativae, potentiaeque fuerit praedeclaratae huic Graeci Ritus unitorum immunitati eccelsiaticae aperte, vel occulte ullo sub paetextu, vel etiam praetensi usus, et consuetutidins antequam unirentur sub velamine audeat contraire, nec sacerdotes Romanae Ecclesiae unitos jobbagionum[h] more tractare, ad robotas, laboresque[i] et colonicales praestationes etiam sub honorarii titulo cogere, aut incarcerare, minus ab dictam unionem persequi, loco, beneficio, aut parochia amovere praesumat, iisdem prorsus sub poenis tum ab ecclesiastici, tum a s<a>ecularis fori judicibus, tum etiam, si opus fuerit, a Nostra Maiestate infligendis, quas fidelium Latini Ritus immunitatem ecclesiasticam laedentes de **[157]** jure, et consuetudine incurrunt. Ex hoc quidem universis fidelibus nostris, praelatis[j], magnatibus, et nobilibus, tum ecclesiastici, tum s<a>ecularis fori judicibus, et justitiariis, cunctis denique paredictorum Regnorum, uti et Transylvaniae Statibus, et Ordinibus, aliisque quibuscunque subditis nostris praesentium notitiam habituris, modernis, et futuris, maxime vero generalibus, locumtenentibus, aliisque quibuscunque officialibus belicis, ubicunque locorum existentibus, et extituris hisce praecipimus, et mandamus, uti si toties nominati Graeci Ritus uniti in praedeclarata immunitate se laesos apud vos quaesti fuerint, vestrumque auxilium, aut[k] opem imploraverint, eisdem assistere, ac eos contra quosvis hujus privilegii impeditores tueri, protegere, ac defendere debeatis. Quae tandem praemissa omnia, ac juxta illa praesens etiam, Caesareo-Regium Diploma, mandatumque **[157v]** nostrum benignissime volumus, et jubemus per supremos, et vice comites, ac judices nobilium universis comitatibus Hungariae, Croatiae, et Sclavoniae, ac etiam Transylvaniae, sedibusque siculicis pariter, et saxonicis per supremos capitaneos, ac regios judices, in quibus Graeci Ritus uniti degunt, tempore congregationum comitatuum, aut sedium publicari, ut ad omnium, quorum oportet notitiam valeat pervenire. Si vero quipiam ausu temerario his omnibus reluctantes apparerent, relationem nobis superinde facere debeatis, quatenus, si opus fuerit, tam evidenti malo, severiori etiam manu medela tempestive adhibeatur; secus itaque nullus fidelium nostrorum facere praesumat. Jubemus praeterea, ut harum transumptis sive scriptis, sive impressis manu alicujus in authoritate ecclesiastica constituti, **[158]** vel notarii publici subscripta, eadem prorsus fides tribuatur, ac si hae ipsae in originali exhibitae fuissent, quas perlectas reddi semper volumus exhibenti. Harum nostra<rum> duplici secreto sigillo nostro, quo ut Rex Hungarie utimur impendenti communitarum vigore, et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri nobis sincere dilecti Reverendissimi in Christo Patris Domini Leopoldi Sanctae Romanae Ecclesiae tituli[l] S. Hieronymi Illiricorum praesbyteri cardinalis a Colon<i>ch Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archi-Episcopi, locique, ac comitatus ejusdem supremi, ac perpetui comitis primatis Hungariae, legati nati, summi, et secretarii, nec non consiliarii Nostri intimi in civitate Nostra Vienna Austriae die 15 mensis Februarii, anno Domini millesimo sexcentesimo

nonagesimo nono, Regnorum Nostrorum Romani quadragesimo secundo, Hungariae, et reliquorum quadragesimo **[158v]** quarto, Bohemiae vero anno quadragesimo tertio(m).

Leopoldus Leopoldus cardinalis a Colonich Episcopus Strigoniensis
Comes Samuel Kalnoki

Literae praesentes Sacrae Suae Majestatis privilegiales tenore intro scripto in generalibus dominorum procerum, comitum, baronum, magnatum, et nobilium, caeterorumque Statum, et Ordinem trium nationum Regni Transylvaniae, partiumque Hungariae eidem annexarum comitiis ad diem 8m mensis Septembris anni praesentis 1699 nomine Suae Majestatis per regium Transylvaniae Gubernium in civitatem Albam Juliam indictis, et celebratis lectae, publicatae, et nemine contradicente extradatae per magistrum Joannem Sarosi alternum S. Majestatis per Transylvaniam protonotarium”(14). **[159]**

„Noi Leopold, cu mila lui Dumnezeu ales împăratul romanilor, pururea avgust şi al Germaniei şi Ungariei etc. craiu etc.

Dăm pomenirei prin aceastea, făcând ştire tuturor cărora să cuvine cum că, fiindcă scutinţa besericească carea besearicile şi feaţele besericeşti şi lucrurile lor o au şi din leagea cea dumnezăiască şi din cea omenească, mai ales în apostoliceasca noastră Ţara Ungurească şi în ţerile şi provinţiile ceale unite şi împreunate ei, carea scutinţă cu milostive privileghiuri a măriţilor crailor predeţesorilor noştri celor vreadnici de fericită pomenire şi şi cu rânduialele ţerii s-au aşezat, să cade ca aceasta Chesaro-Crăiasca Noastră Mărire (adecă ca cei ce, întră craii credincioşi, avem osibită prerogativă a craiului apostolicesc) să o acopere şi să **[159v]** o apere, drept să veade ca, pre carii aceaeaşi credinţă şi dragoste întru a aceiiaşi sfintei Catholiceştii Besearici uninţă i-au împreunat şi ca pre neşte fii ascultători ai aceiiaşi sfinte maici întru acelaşi sân îi încălzeaşte şi ca pre neşte împreună mădulări supt acelaşi cap al aceluiaşi trup îi înviiază şi pentru aceaea şi de mila cea dumnezăiască şi de cea omenească aseamenea vreadnici fiind de dreptul său să nu să lipsască; iar fiindcă noao ni s-au spus cum că cu bună samă neamul românilor, grecilor şi a ruşilor, care păn-acum petrecea în shismă, din dumnezăiască însuflare, în multe părţi a ţerilor noastre Ungariei, Croaţiei şi Sclavoniei, precum şi în Ardeal şi în părţile ceale împreunate lui, au început a să întoarce la unire şi la sinul sfintei **[160]** Besearicii Romei şi toate acealea a le primi, a le mărturisi şi a le creade, care sfânta maică Besearica Romano-Catholica le primeaşte, le mărturiseaşte şi le creade şi anume aceale patru punturi întru care până acum mai vârtos să împărecheasă: 1mo cum că patriarhul de la Roma iaste cap de obşte a toată besearica cea prin lume lăţită, 2do cum că pânea azimă iaste destulă materie a cinii Domnului sau a tainei evharistiei, 3tio cum că afară de ceriu, scaonul celor fericiţi, şi de iad, temniţa celor osândiţi, a treilea loc iaste, întru care[197] să ţin sufletele ce nu sânt destul de curăţite şi să curăţesc, 4to cum că Duhul Sfânt, a treia faţă din Sfânta Troiţă, de la Tatăl şi de la Fiiul purceade. Drept aceaea noi, vrând a arăta că avem râvna craiului apostolicesc, **[160v]** din plinirea puterii noastre ceii crăieştii, prin această scrisoare milostiveaşte voim a arăta cum că a celor de leagea grecească uniţi cu sfântă Besearica Romei şi besearecile şi feaţele ceale besericeşti şi lucrurile lor, în ţerile ceale mai sus-zise, a Ungariei, Croaţiei şi Sclavoniei, precum şi în Ardeal şi în părţile lui împreunate, tocma aceaeaşi scutinţă besericească trebuie să aibă, carea besearicile şi feaţele besericeşti şi lucrurile credincioşilor[198]

[197] Urmează, şters, „sufletele ceale”.
[198] Idem: „sfintei Besearecii Romei”.

cei de leagea latinească a s. Besearicii Romei, din rânduiala sfintelor canoane şi din voinţa[199] şi din îngăduinţa şi privileghiurile crailor pământeşti au; pentru care lucru şi noi, mai încolo, supt grea mănie a noastră crăiască, tare şi vârtos poruncim ca, de când să vor vesti aceastea, **[161]** nimene, ori din ce stat şi autoritate[200] şi vrednicie şi prerogativă şi deregătorie să fie, aceştii mai sus-zisăi scutinţă besericeşti a celor de leagea grecească, uniţi, supt nici un preteast, nici aiavea, nici într-ascuns, nici pentru că mai înainte de a să uni au fost obiceaiu, nicidecum, să nu îndrăznească a să împrotivi, nici pe preoţii cei uniţi cu Besearica Romei să-i poarte ca pe neşte iobagi la robote şi la lucru, nici să-i silească a da taxe ca prostii, nici supt chip că nu taxe ci cinste dă, nici să-i bage în temniţă, cu mult mai puţin pentru zisa unire să nu-i asuprească, din loc, din benefiţium şi din parohie să nu îndrăznească a-i scoate, că cel ce va îndrăzni a face ceva de aceastea, tocma cu acealeaşi pedeapse şi de la judecă**[161ᵛ]**torii besericeşti şi de la cei mireneşti şi, de va fi lipsă, şi de la împărăţiia noastră să vor pedepsi, cu care din legi şi din obiceaiu să pedepsesc cei ce vatămă scutinţa besericească a credincioşilor celor de leagea latinească. Şi aceasta tuturor credincioşilor noştri, prelaţilor, magnaşilor şi neameşilor şi judecătorilor şi deregătorilor, şi celor besericeşti, şi celor mireneşti, şi tuturor celor din mai sus-zisele ţeri, precum staturilor şi rândurilor celor din Ardeal şi tuturor altora supuşilor[201] noştri carii vor avea cunoştinţa acestora, celor de acum şi celor ce vor să fie, iar mai vârtos gheneraleşilor, obârşterilor şi tuturor altor deregători **[162]** cătăneşti, ori în ce loc sânt sau vor fi, cu aceastea poruncim ca deaca de-atâtea ori numiţii uniţii cei de leagea grecească să vor ponoslui voao că s-au vătămat în mai sus-zisa scutinţă şi vor ceare ajutoriu de la voi, să le ajutaţi şi împrotiva fieştecăror năvălitori asupra acestui privileghiu să fiţi detori a-i acoperi şi a-i apăra. Care toate ceale mai sus-zise şi pe lângă aceastea şi această chesaro-crăiască diplomă şi milostivă poruncă a noastră voim şi poruncim prin fiişpani şi prin viţeşpani şi prin fiibirăi în toate varmeghiile Ungariei, Croaţiei şi Sclavoniei, cum şi în Ţara Ardealului şi în scaonele ceale săcuieneşti şi ceale săseşti, prin căpitanii cei mari şi prin judeţii crăieşti, în carea lăcuiesc uniţi de leagea grecească, în vreamea a**[162ᵛ]**dunării varmeghiilor sau a scaonelor să se vestească, ca să vie la cunoştinţa tuturor cărora să cuvine, iar de cumva vreunii cu sumeaţă îndrăzneală s-ar arăta împrotivitori acestora, să ne înştiinţaţi pe noi, ca de va fi lipsă, unui rău aşea aiavea şi cu mai aspră mână devreame să i se puie leac. Iar amintrilea nici unul dintră credincioşii noştri să nu îndrăznească a face. Afară de aceastea, poruncim ca celor de pe aceastea luoate, ori scrise ori tipărite, iscălite de mâna cuiva din vreo deregătorie besericeacă sau de a vreunui notareş public, tocma aceaeaşi credinţă să li se dea, ca cum însăţi aceastea în orighinal s-ar arăta, care după ce să vor ceti, voim ca totdeauna **[163]** să se dea îndărăpt iarăşi celui ce le-au arătat. Cu vârtutea şi cu mărturiia aceştii scrisori a noastre, carea iaste întărită cu îndoită[202] secreată spânzurată a noastră, cu carea ca craiul Ungariei trăim. Dat prin mânile credinciosului nostru, noao adevărat iubit, preasfinţitului în Hristos părintelui domn Leopold, a s. Besearicii Romei a titului S. Ieronim al iliricilor preot, cardinal de Colonici, al besearecii mitropoliceşti a Strigonului arhiepiscop şi a locului şi a varmeghiei aceiiaşi fiişpan de pururea, primaşul Ţerii Ungureşti, născut sol, marele şi secretariul şi consiliariul nostru cel mai dinlăuntru, în cetatea noastră Viena Austriei, în 16 zile a lunei **[163ᵛ]** lui fevruarie, în anul

[199] Idem: „crailor pământeşti şi îngăduinţa".
[200] Micu scrie aici „autoritate" (cf. *authoritatis* în documentul pe care îl traduce [157]).
[201] Cuvântul se repetă în ms.
[202] Lipseşte cuvântul „pecetea". Scăpare evidentă (vezi originalul latin, supra).

Domnului o mie şease sute noaozeci şi noao, a crăiilor noastre ceii romaneşti 42, ceii ungureşti şi a celorlalte 44, iar a Boemiei anul 43.

Leopold Leopold cardinalis a Colonici, episcopul Strigonului
Grof Samuil Calnochi

Această scrisoare privileghicească a Preaînălţatei Sale Măriri, cum mai sus iaste scrisă, în comiţiile sau adunarea cea de obşte a domnilor celor primari, grofilor, baronilor, magnaşilor şi neameşilor şi a celoralalte staturi şi rânduri a trei neamuri a Ţerii Ardealului şi părţilor Ţerii Ungureşti lui împreunate, la zioa 8 a lunii lui **[164]** septemvrie a anului de acum 1699, cu numele Împărăteştii Sale Măriri, prin crăiescul al Ardealului Gubernium, în oraş în Belgrad adunate şi făcute, s-au cetit, s-au vestit şi, nimene grăind împrotivă, s-au dat afară prin maghistru Ioan Şaroşi, altul a S. Măriei Sale prin Ardeal protonotariu”[(15)]. **[164ᵛ]**

§ 3

Rânduiala Gubearniei în rândul unirei românilor din Ardeal

După ce au venit în Ardeal şi s-au vestit diplomul cel de privileghiu şi de scutinţă de la împăratul Leopold dat românilor celor uniţi de leagea grecească, cei ce nu voia să fie această unire şi le părea greu să aibă românii aceale scutinţe şi prerogative, aiavea împrotivă a grăi şi a să pune nu cuteza, ci numai striga ca să nu se facă vreo silă românilor a să uni cu Besearica Catholicească, ci în plină voie să se lasă a să uni ori cu ce relighie din ceale primite în ţară vor vrea să se unească, sau să rămâie în starea în care mai înainte au fost. Pentru aceaea, de la crăiescul Gubernium s-au aşezat ca să se trimiţe prin sate comisareşi ca să întreabe pe preoţi, **[165]** carii de bunăvoie vreau a să uni şi cu carea relighie mai vreau a să uni, cu papistaşii, au cu calvinii, au cu luteranii? Gândea împrotivnicii scutinţelor clerului românesc că prin aceale întrebări vor face prostimea să nu asculte de cler şi aşea vor împedeca unirea românilor cu catholicii. Rânduit-au încă crăiescul Gubernium, cu bunăvoinţa şi a domnilor catholici, în 26 a lui septemvrie într-acelaşi an 1699[(1)]:

1mo În satele ceale mari, unde sânt mulţi români, numai doi preoţi să fie, iar în ceale mai mici numai unul, carele destul iaste să slujească ceale sfinte; pentru aceaea nu trebuie să fie mai mulţi.

2do Să nu fie slobod vlădicului românesc a face popi pe cei mai puţin vreadnici sau pentru bani a preoţi pe cineva, ci numai pe cei ce prin cercare să vor judeca vreadnici, însă cercarea aceasta nu numai înaintea preoţilor româneşti, ci **[165ᵛ]** şi unor preoţi din leagea cu carea să vor uni, iar aceia să facă cercare, pe carii besearica sau episcopul legii aceiia îi va trimite şi-i va rândui. Ci nici aşea nu trebuie preste lipsă să se înmulţască numărul preoţilor.

3^{tio} Drept aceaea, fiindcă românii acum nici o şcoală nu au, cel ce vrea să se facă preot, să înveaţă în şcoala legii aceiia cu carea să va uni. Amintrilea să nu să primească la preoţie.

4to Iar oricâţi nu au popor, de sânt oameni slobozi şi au moşiile sale, care făr’ de paguba domnilor pământeşti şi a altora le pot lucra, iar de nu au moşii ca aceastea, până ce să va întâmpla să dobândească popor, să rămâie în mânăstire, iar nu în sate. **[166]**

5to Preste tot, precum şi preoţii altor legi, afară numai de pământurile care să ţin de casa cea preoţască, dintr-altele, de ţin, să fie detori a da dijmă domnilor pământeşti, de nu cumva domnii pământeşti îi vor ierta. Aşea, de au alte pământuri şi orice fealiu de moşii, de pe acealea obicinuita dare să dea şi toate greutăţile să le poarte. Aşea şi preoţii româneşti mai mare slobozenie să nu poată pofti, de vreame ce nici preaînălţatul împărat nu le-au îngăduit lor mai

mare slobozenie, ori în dijme ori într-alte lucruri, fără numai carea după legile ţerii au preoţii altor legi, dintră care cu vreuna vor voi a să uni.

6to Fiindcă nici mireanilor nu iaste slobod să bată pe cineva şi fieştecine după măsura faptei ceii reale are pedeapsa **[166v]** sa rânduită în legi şi în obicinuinţe, aşea şi pentru faptele ceale reale ale preoţilor după leagea ţerii iaste scaon şi judecată. Preotul cel românesc acela scaon şi judecată să aibă, care are şi leagea aceaea cu carea să va uni; în ce chip şi unde trebui a căuta pentru vreo faptă rea pe preotul legii aceiia, acolo trebuie a căuta[203] şi aşea trebui a judeca şi pe preotul cel românesc. Iar cei ce cu nici o leage nu se vor uni, ci vor vrea să rămâie în starea cea mai dinainte, aceia să se judece cum mai de demult s-au judecat.

7mo Să porunceaşte vlădicului românesc să nu afurisască, **[167]** nici pe preoţi să-i lasă să afurisască, ci pe cum s-au obicinuit a face afurisanii leagea cu carea să vor uni, aşea şi preoţii româneşti să facă.

S-au dat aceastea în Belgrad, din crăiescul al Ardealului Gubernium, în 26 de zile a lui septemvrie, în anul 1699, prin groful Nicolae Betlean, canţelariu (1).

(1) Resolutio Regii Gubernii Transylvaniae cum consensu dominorum statuum etiam catholicorum die 26 Septembris, anno 1699(2).

1mo Per Transylvanie Principatum, in pagis Valachicis etiam vel maxime populosis duo sacerdotes, in minoribus vero solum unus etiam sufficiunt pro administrandis divinis, oportet igitur ne numero plures habeantur. **[167v]**

2do Ne liceat Episcopo Valachorum per abusum subjecta minus capacia in sacerdotes consecrare, eo minus pro pecuniis quempiam ordinare, verum duntaxat tale subjectum, quod per congrua examina ejus modi vocationis idoneus, aptusque judicabitur. Examen autem non tantum coram sacerdotibus Valachis, sed etiam coram quibusdam sacerdotibus religionis illius videlicet, cum qua se unire voluerint ad hoc adhibendis instituatur, adhibendi autem sunt, quos ecclesia religionis illius, vel Episcopus denominabit, et exmittet; verum nec ita numerus sacerdotum supra necessitatem multiplicandus erit.

3tio Quamobrem quicunque in numerum sacerdotum vult recipi, quoniam ipsi nullam de facto sc<h>olam habeant, studeat, et discat in schola illius religionis, cum qua se univerit, **[168]** alias ad sacerdotium non assumatur.

4to Quicunque autem in ecclesia actu officio sacerdotali non funguntur, si sint personae libertate gaudentes, et si possesiones tales, seu haereditates proprias habeant, quas videlicet absque injuria dominorum terrestrium, ac aliorum, incolere possint, si non habent tales possessiones, iisque dum continget parochiam aliquam vacare, maneant in monasterio, non vero in pagis.

5to In universum, quemadmodum etiam aliarum religionum sacerdotes deruptis praecise terris ad parochialem domum pertinentibus, ex aliis, si quas colunt dominis terrestribus decimam praestare teneantur, nisi iidem domini terrestres eam ipsis condonaverint, non secus si quas terras, vel alias cujuscunque nominis haereditates possident, de talibus solita tributa, et quaelibet onera supportare debent. **[168v]** Ita etiam sacerdotes Valachi libertatem majorem praetendere nequeant, quoniam nec Sua Majestas Sacratissima majorem ipsis indulsit libertatem, tam ratione decimarum, quam aliorum quorumlibet negotiorum, quod secundum leges patriae habent ordines ecclesiastici aliarum religionum, cum quarum aliqua se unire voluerint.

6to Quoniam neque saecularibus licitum sit verbera cuipiam infligere, et suam unus quisque habet pro quantitate, et qualitate delicti in legibus, et consuetudinibus poenam, forum et

[203] Urmează, şters, „pentru vreo faptă pe preotul legii aceiia”.

processum, non secus de excessibus ecclesiasticorum, cum patria lege habeat, sacerdotes Valachicus cum qua religione se uniet, qualiter, et ubi contra talem, illius religionis sacerdotem excessum aliquem patrantem proceditur, ita etiam contra sacerdotem Valachicum similiter **[169]** procedatur, uti videtur Approb, parte 1ma, tit. 5o, artic. 5o, qui vero ex illis, qui cum nulla religione se unire, sed in priori statu permanere voluerit, antiquus erga tales processus serventur.

7mo Ratione excom<m>unicationum etiam admonetur Episcopus Valachorum, ut a similibus excessibus se abstineat, nec ipsis sacerdotibus talia permittat, vel prout religio illa, cum qua se univerint in excom<m>unicationibus procedere solet, ita etiam sacerdotes Valachi eo modo procedant.

Datum Albae Juliae ex Regio Transylvaniae Gubernio die 26 Septembris, anno 1699, extradata per me comitem Nicolaum Betlen cancelarium. **[169v]**

§ 4

Răspunsul clerului cu ce relighie vrea să se unească

Arhiepiscopul Athanasie, luând cea mai sus-zisă rânduială a crăiescului Gubernium şi înţelegându-să cu pater Barani iezuita, de la carele întru toate să îndrepta, degrab au adunat săbor de vro căţiva protopopi şi preoţi, că era pe vremile acealea doisprăzeace protopopi numiţi asesorii săborului mare, şi când era vreun lucru mai greu şi nu totdeauna să putea aduna tot săborul mare, aceşti doisprăzeace plinea locul tot săborului mare(1). Deci pre aceştea şi şi pe alţii, **[170]** câţi, cu graba carea-l silea, mai îndeleate au putut avea, într-acest săbor, această protestaţie, latineaşte scrisă de pater Barani, o au adeverit şi cu numele a tot clerul românesc o au dat domnilor, staturilor şi rândurilor ardeleneşti, carea aşea iaste: „Noi, cei mai jos iscăliţi, uniţi cu Besearica cea Catholicească a Romei, carii sântem de leagea grecească, episcopul şi protopopii, cu această scrisoare facem ştire tuturor cărora să cuvine, mai ales cinstitului Guberniumului Ardealului şi staturilor aceiiaşi a Ardealului ţeri, celor de acum şi celor ce după aceasta vor fi, cum că noi de bunăvoie şi nesiliţi şi curat am primit preamilostivul decret a preaînălţatului împărat din anul **[170v]** 1698, aprilie 14, încă şi preamilostiva diplomă din anul curgătoriu, carea s-au dat în 16 fevruarie, încă şi alt nou decret al preaînălţatului împărat dintr-acestaşi an, din 26 a lui fevruarie trimis cinstitului crăiesc Gubernium. Iar fiindcă decretul, anatomiia şi articulii cei cu numele crăiescului Gubernium şi a cinstitelor staturi trimişi la noi, care nu numai a preaînălţatului, ci şi a legii catholiceşti volnicie o vatămă şi mădulările ei le grozăvesc şi le calcă, noi întru toate acelora tare şi de obşte contradicăluim şi pre alţi cercători şi ispititori nu cunoaştem, nici primim, fără numai de să vor trimite de la preaînăl**[171]**ţatul împărat şi craiul apostolicesc şi de la preasfinţitul cardinal, arhiepiscopul Strigonului, primaşul Ţerii Ungureşti, carele iaste mai mare păstoriu provinţiilor celor supuse Ungariei, pre cei trimişi de acestea cu mare cinste şi cu adevăr nu numai îi cunoaştem, ci îi şi primim. Şi mărturisim încă şi cu jurământ cum că noi nu vrem a ne întoarce de la unirea Besearecii Romano-Catholiceşti şi de nici o leage carea să împrotiveaşte legii romano-catholiceşti nu voim a ne lipi. Spre a cărui lucru mai mare întărire punem peceatea săborului mare. În Belgrad, 1699, septemvrie 30 de zile.

Noi, cu tot săborul românilor din Ardeal” (1)(2)

Această protestaţie, latineaşte făcută de pater Barani, carea limbă **[171v]** nici mitropolitul Athanasie, nici doară altul din cler nu o înţelegea, ci credea lui pater Barani cum că nici o

scădeare nu aduce, însă aceasta, precum şi punturile ceale mai sus aduse ale crăiescului Gubernium au pus temeiul theologului celui de leagea latinească, care dintru această vreame până la anul 1773 au fost pururea lângă episcopii româneşti cei uniţi din Ardeal şi mult val şi sminteală au făcut episcopilor, cum unele la locul său vom şi pomeni. Theologul acesta era preot din cinul iezuiţilor, carele de împărat să numea, ca să fie lângă vlădica românesc, pentru că clerul românesc (cum pricinuia iezuiţii) nu ştiia canoanele şi pentru aceaea zicea că iaste de lipsă să fie un theolog, popă **[172]** latinesc învăţat, carele să fie cauzarum auditor şi carele întru toate să îndreptează pe vlădica şi nici un săbor, nici o judecată făr' de îndreptarea lui să nu poată vlădica face, nici la preoţie pe nimenea a primi şi a preoţi, ci numai pre carele acest theolog va judeca [3]. Afară de aceaea, vlădica era detoriu dintr-a său să dea theologului acestuia 300 de zloţi, sălaşiu, masă lui şi inaşului şi cocişului lui şi hrană la doi cai. **[172v]**

(1) Protestaţiia sau răspunsul clerului, care mai sus româneaşte l-am pus, latineaşte, în orighinal, aşea iaste[4]: „Nos infra scripti Ecclesiae Romano Catholicae uniti Ritus Graeci Episcopus, et Archi-Diaconi memoriae comendamus tenore praesentium, quibus expedit universis, praecipueque[a] inclyto Transylvaniae Gubernio, statibusque ejusdem Regni, nunc existentibus et post exstituris[b], quod nos sponte, libere ac sincere amplexi sumus[c] Sacratissimae Majestatis clementissimum[d] decretum, anno 1698[e], 14 Aprilis emanatum, nec non ejusdem Sacratissimae Majestatis benignissimum diploma anno currenti die 16 mensis Februarii expeditum, pariter alternum ejusdem Caesareae ac Regiae Majestatis novum decretum hoc eodem **[173]** anno, die 26[f] mensis Februarii Inclyto Gubernio transmissum quia vero nomine Regii Gubernii, ac inclytorum statuum ejusdem Suae[g] Majestatis decretum, anatomia, ac articuli ad nos missi[h], qui non tantum Suae Majestatis[i] feriunt, sed etiam libertatem Religionis Catholicae, ejusdemque commembra[j] prostituunt, ac conculcant, nos in omnibus iisdem solemniter contradicimus, nec ullos inquisitores, ac exploratores agnoscimus, ac admittimus nisi a Sua[k] Majestate tanquam Rege Apostolico, et eminentissimi cardinali Atchi-Episcopo Strigoniensi, primate Hungariae, ac summo in Ditionibus Hungariae subjectis pastore exmittentur[l] quos summa cum reverentia ac sinceritate non tantum agnoscimus, sed admittimus[m], et amplectimur[n]. Protestamur insuper etiam juramento de hoc emisso, nos nolle ab unione **[173v]** Ecclesiae[o] Romano-Catholicae[p] recedere, nec ulli Religioni Romano-Catholicae adversanti adhaerere. In cujus majus robur, ac firmamentum sigillum Synodi Generalis apprimimus Albae Juliae 1699, die 30 mensis septembris.

§ 5
Decretumul împăratului Leopold ca românii volnici să fie, cu ce relighie le place, să se unească

Împrotivnicii unirei românilor cu Besearica Apusului, măcar că au luoat şi au înţeles protestaţiia cea mai sus dată a clerului românesc, **[174]** tot nu înceta a pune peadeci şi a căuta prilejiu ca să strice acel cuget al românilor şi băga vină că iezuiţii şi, mai vârtos, pater Barani şi grof Stefan Apor, tezaurareşul crăiesc, răspund cu numele românilor ceale ce românii nu ştiu şi-i fac cu multe făgăduinţe să se zică uniţi cu Besearica Romano-Catholicească, abătându-i cu cuvinte desmântătoare de la unirea cu alte relighii primite în ţară şi iaste frică ca nu cumva dintru aceasta să se facă vreo gâlceavă şi turburare întră neamuri şi întră relighii. Pentru aceaea, să roagă de împăratul ca cu noao poruncă împărătească să se vestească în Ardeal, pretutindeni, românilor, cum că plină şi întreagă volnicie şi slobozenie au, ori cu ce relighie vreau, a să uni. **[174v]** Drept aceaea, împăratul această poruncă au trimis în Ardeal:

„Leopold, cu mila lui Dumnezeu ales împărat romanilor, pururea avgust etc. etc. etc. Luminaţilor, măriţilor, ghenerozilor, egreghiilor, înţelepţilor, ţircumspecţilor, credincioşilor ai noştri, cu adevărat vă veţi aduce aminte de milostiva noastră rezoluţie din 14 zile a lui aprilie, în anul 1698 trimisă, şi din 6 a lui avgust, în anul 1699 poftorită, cu care tare am poruncit ca românii cei de leagea grecească întreagă slobozenie să aibă a să uni cu o relighie din ceale patru primite în Ardeal relighii sau şi în statul relighiei sale, în care acum sânt, a rămânea, **[175]** însă aşea ca acealeaşi privileghiuri să aibă, care acea relighie cu carea să vor uni. Iar fiindcă cu neplăceare înţeleagem că împrotiva milostivelor noastre rezoluţii nu numai să lucrează, ci încă unii, iubitori de gâlceavă şi de turburarea liniştii ceii de obşte, îndrăznesc a vorbi cum că gândul nostru iaste ca mai sus-zişii români să se silească a să uni cu relighia catholicească. Pentru aceaea, prin această poruncă, milostiveaşte am voit a vă arăta statornica noastră chesaro-crăiască voie, minte şi gând, cum că românii întreagă volnicie au a să uni cu o relighie din ceale patru relighii primite în Ardeal sau a rămânea în starea sa cea de acum şi să aibă acealea **[175v]** privileghiuri care le are relighiia aceaea cu carea să vor uni; sau de vor rămânea în starea sa cea de acum, vor fi cum au fost şi până acum, însă aşea cât nime, supt grea pedeapsă a mâniei noastre, să nu îndrăznească pe români într-această volnicie a-i sminti sau cât de puţin a-i îngreoia. Ba încă cei ce vor face împrotivă, la plânsoarea celor îngreoiaţi, să se pedepsască după cuviinţă şi celor vătămaţi cuvioasă satisfacţie şi dreptate să se facă. Că voim ca fieştecine, după crăiasca noastră diplomă, să poată petreace viiaţă cu linişte în relighiia sa, voao iarăşi milostiveaşte şi tare poruncindu-vă ca mai înainte zisa noastră declaraţie crăiască îndată, prin toată **[176]** ţara, nu numai să faceţi a să vesti, ci şi toată nevoinţa şi strădaniia, cui să cade, consiliarilor cu bună râvnă şi credincioşi să puneţi ca această milostivă rezoluţie a noastră să se ţie, de carea după detorie trebuie să ascultaţi. După aceaea, voao mila noastră cea chesaro-crăiască milostiveaşte vi[204]-o întărim. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în 12 zile a lui dechemvrie, anul 1700, a crăiilor noastre ceii româneşti 40, a ceii ungureşti 47, a Boemiei 46.

Leopold Julie Frideric, grof a Buţeleus,
la porunca crăieştii Sale Înălţimi, Joann Theodor a Viţemberg” (1). [**176v**]

(1) Porunca înălţatului împărat(1), latineaşte, în orighinal, aşea iaste:

„Leopoldus divina favente clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus etc., etc., etc.(a) Illustres, spectabiles ac Magnifici, generosi, egregii, prudentes(b), circumspecti fideles dilecti. Memineritis(c), procul dubio clementissimae Nostrae resolutionis sub 14 Aprilis anno 1698 expeditae, et 6(d) Augusti anni 1699 repetitae, qua serio decrevimus, ut Valachis Graeci Ritus integra libertas sit uni ex quatuor in Transylvania receptis religionibus se uniendi, vel(e) etiam in suae(f) religionis statu, in(g) quo nunc, sunt, manendi; ita quidem, ut iisdem pri**[177]**vilegiis gaudeant, quibus illa religio, cui se(h) Valachi univerint, gaudet; cum(i) autem(j) cum displicentia intelligimus(k), quod contra praefatas nostras clementissimas(l) resolutiones non solum agatur, verum etiam quidam(m) seditionis, et turbationis quietis publicae amantes spargere audeant(n), quod intentio nostra esset, ut praefati Valachi ad unionem cum religione catholica cogarentur(o) proinde vobis hisce(p) constantem Nostram caesareo regiam voluntatem, mentem, et intentionem clementissime declarare(r) voluimus, quod dictis Valachis integra

[204] Scris вїѡ; am păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta (dacă între forma pronominală atonă *vi-* şi verb se interpune pronumele *o*, atunci este selectată forma atonă *v-*).

libertas sit se uni ex quatuor receptis in Transylvania religionibus uniendi aut in suo moderno statu manendi, gaudeantque illis privilegiis, quibus religio, cui se univerint, gaudet, aut ipsi Valachi in moderno statu suo manentes **[177v]** fruutur(s). Ita quidem, ut nemo sub poena gravis nostrae indignationis praesumat saepe dictos Valachos in hac(ş) libertate turbare(t), aut minimum gravare. Immo contra facientes ad instantiam gravatorum bono ordine factum(ţ) debite puniantur, et laesis congrua satisfactio, et(u) justitia(v) fiat. Volumus enim, ut cuilibet juxta regium Nostrum diploma, vitam in religione sua quiete degere possit, ac valeat; vobis denuo clementissime, ac(z) serio demandantes(aa) ut praefatam nostram regiam declarationem per totam provinciam sine minima mora non solum publicari faciatis; verum etiam in observantiam hujusce Nostrae clementissimae resolutionis omne studium, et dilligentiam, uti zelosos, et fideles consiliarios(bb) decet, impendatis, cui etiam debitum morem gerere noveritis. Caeterum vobis gra**[178]**tiam Nostram caesare<o>-regiam benignissime confirmamus(cc). Datum in civitate nostra Viennae Austriae die 12 Decembris anno 1700, regnorum nostrorum Romani quadragesimo, Hungariae quadragesimo septimo, Bohemii vero quadragesimo sexto(dd).

Leopoldus

Julius Fridericus c<omes> a Bucelleis
ad mandatum Suae Caesareae Majestatis proprium,
Joannes Theodorus a Vicemberg **[178v]**

§ 6

Tot clerul românesc din Ardeal
să mărturiseaşte pe sine unit cu Besearica Romei

Când în Viena împăratul au dat poruncă ca românii plină volnicie să aibă ori a să uni cu vreo relighie din ceale patru relighii primite în Ardeal, ori a rămânea în starea sa în carea era, în Ardeal, într-aceaeaşi lună a lui septemvrie, în anul 1700, s-au adunat la Belgrad săbor mare, în care de faţă au fost[205] protopopii şi foarte mulţi alţi preoţi şi mireani din cei mai aleşi(1), unde, de nou sfătuindu-să, au început iarăşi a socoti: rămânea-vor în mărtu**[179]**risirea unirei cu Besearica Romei, cum au mărturisit supt mitropolitul Theofil în anul 1697, martie 21, au cu altă relighie, şi cu carea să vor uni, sau rămânea-vor în statul cel mai dinainte, neuniţi? Deci, sfătuindu-să cu toţi dinpreună, au aflat că mai de folos le iaste a să uni(2) decât a rămânea în starea sa cea mai dinainte, în carea ca neşte străini şi neprimiţi în ţară să socotea şi nici o scutinţă nu avea besearicile şi preoţii; şi domnii locului, când voia, pe popă îl lăpăda din popor şi cu toate slujbele prostești, şi cu darea porţiei era îngreoiaţi, şi alte mai multe nevoi păţea preoţii, mai ales pentru stătorniciia în relighiia sa(3). Afară de aceastea, şcoale ei nu avea, la alte şcoale a altor neamuri nu să primea, ci tot în prostie **[179v]** rămânea. Numai aceia să primea la alte şcoale, carii îşi lăsa leagea. Mireanii şi cei neameşi la nici o deregătorie şi slujbă politicească publică nu să primea de nu-şi lăsa leagea. Pentru aceaea au socotit să se unească şi să scape de atâtea nevoi. Însă au văzut că cu altă relighie, adecă cu cea calvinească sau cu cea lutărănească sau cu cea unitărăşească nu să pot uni, de vreame ce ei nici numărul tainelor, nici chemarea sfinţilor, nici cinstea sfintei cruci şi a icoanelor, nici sfânta cumenecătură şi altele în care să osibesc de aceale relighii nu le vor lepăda, nici le vor tăgădui. Şi aşea cu aceale relighii nu să pot uni, ci numai cu relighiia cea catholicească a Besearecii Romei să pot uni, în carea unire să-şi ţie toate rituşurile şi slujbele şi ţeremoniile besericeşti, cum mai înainte le-au **[180]**

[205] Urmează, şters, „toţi”.

avut. Deci au aşezat ca întru această unire să rămâie, însă prin această unire să nu li să facă mutare în rituşiu, nici la mai multe să nu să îndetorească, fără numai la ceale patru punturi care să pun în diploma înălţatului împărat Leopold, din 16 zile a lunii lui fevruarie a anului 1699[(4)]. Întru aceasta toţi s-au odihnit şi aşea au dat această declaraţie, latineaşte făcută de pater Barani, carea româneaşte aşea iaste:

„Noi, cei mai jos iscăliţi, episcopul, protopopii şi clirosul tot a besearecii româneşti din Ardeal şi din părţile lui împreunate, facem ştire cărora să cuvine tuturor, iar mai vârtos cinstitelor staturi a Ţerii Ardealului. Socotind nestătorniciia cea trecătoare a vieţii **[180v]** omeneşti şi nemurirea sufletului (de carea întru toate mai mare grije trebuie a avea), slobod şi de bunăvoie şi din îndemnul cel dumnezăiesc ne-am unit cu Besearica Romano-Catholică. Cu această scrisoare ne arătăm cum că sântem împreună mădulări ale aceiiaşi Romano-Catholică Besearici, toate primind, mărturisind şi crezind, care aceaea primeaşte, mărturiseaşte şi creade, iar mai ales aceale patru puntumuri întru care până acum ne vedeam a ne osibi, care şi în preamilostivul decret şi diplomă a preaînălţatului împărat şi a preasfinţitului arhiepiscop ordinariul să pun noao înainte. Drept aceaea, tocma acealea cădinţe, scutinţe şi privileghiuri care au preoţii aceiiaşi sfintei maicii besearici, din îngăduinţa **[181]** sfintelor canoane şi a măriţilor crailor celor ce odinioară au stăpânit Ţara Ungurească, şi noi, după mai sus-numitul decret al preaînălţatului împărat şi al preasfinţitului episcop ordinariul, de acum şi de aici înainte, ca neşte împreună mădulări ale aceluiaşi <trup>[206] voim să le avem acealea şi să ne folosim cu acealea. Întru a cărui lucru mai mare credinţă şi tărie acest manifest a nostru cu scrisoarea mânii noastre şi cu peceţile şi a mânăstirei noastre a Belgradului şi ale noastre îl întărim. În Belgrad, anul 1700, dechemvrie 12” (1)[(5)]. Cine au fost iscăliţi anume nu i-am aflat, însă să veade că vlădica Athanasie au fost iscălit şi protopopii. Atunci au fost protopopi ace**[181v]**ştia[(6)]:

Protopop Daniil de la Iliia, carele avea supt sine preoţi	20
Protopop Toader de la Crişiu	20
Protop. Gavriil de la Bistra	15
Protop. Toma de la Vinţi	24
Protop. Ioan de la Hinidoară	50
Protop. Gheorghie de la Haţeg	35
Protop. Nicula de la Şebişiu	35
Protopop Petru de la Daia	30
Protop. Vasilie de la Armeani	39
Protopop Sava de la Sălişte	15
Protopop Petru de la Sibiiu	33
Protop. Maxim de la Avrig	21
Protop. Stănilă de la Viştea	46
Protop. Radu de la Berivoi	56
Protop. Vasilie <de la> Braşov[(a)]	25 **[182]**
Protopop Cârstea de la Haromsec	13[(b)]
Protop. Vasilie de la Calbor	35
Protop. Aaron din Ţichindeal	24[(c)]
Protop. Idumir de la Bârghiş	9
Protop. Gheorghie de la Ohabă	40

[206] Cuvântul se impune în context; omisiune evidentă la Micu.

Protop. Vasilie de Supt Pădur<e>	26
Protop. Ioan de la Lepindea	16
Protop. Costin de la Vidrasec	9
Protop. Petru de la Gorghii	25[(d)]
Protop. Adam de la Orăştie	25
Protop. Ioan din Călian	30
Protop. Radu de la Colun	41
Protop. Costan de la Şeul[(e)]	28
Protop. Macaveiu de la Nimige	25
Protop. Gligoraşc de la Chitoi	35[(f)]
Protop. Ioan de la Chiueşti[(g)]	40
Protop. Matei de la Lăpuş	27
Protop. Toader de la Lemi	56
Protop. Toader de la Răuşor	45 **[182v]**
Protopop Simon de la Sărvat	10
Protop. Andreiu de la Şumleu	24
Protop. Simon de la Băsăşti	40[(h)]
Protop. Dumitru de la Bacai[(i)]	37
Protop. Mihaiu de la Călata	30
Protop. Paşcul de la Turda	28
Protop. Iancul de la Giumal	45
Protop. Costa de la Hopârta	24
Protop. Ioan de la Sângior	24[(j)]
Protop. Onu de la Săcal	26
Protop. Simon de la Silivaş	26
Protop. David de la Uifalău	48[(k)]
Protop. Stefan de la Simihaiu	25
Protop. Vasilie de la Sintul	7
Protop. Iovan de la Lazuri	15
Protop. Petru de la Belgrad	22
Protop. Gabor de la Soar	40
Protop. Adam de la Cuger	24[(l)]
Sum	1560. **[183]**

a

Protopopii de la Maramurăş:	
Protopop Simon[(m)] din Saldobiji	9
Protop. Luca din Suliş[(n)]	9
Protop. Văsiio din Comliş	41[207]
Popii din ţinutul Sighetului	22
Din Poiana Cobiia	9
Popii din Ieraşul de Sus	44[(o)]

Era încă supt Mitropoliia Belgradului şi varmeghiia Bihăriii şi Sătmariul, care acum să ţin de Ţara Ungurească (2)[(7)]. **[183v]**

[207] Pe rândul următor, şters: „Protopopul din ţinutul”.

(1) Manifestul cel mai sus româneaşte pus, latineaşte, în orighinal, aşea iaste[(8)]: „Nos infra scripti Ecclesiae Valachicae in Transylvania, et partibus eidem annexis[(a)] Episcopus, Archidiaconi, ac clerus universus, memoriae commendamus[(b)], quibus expedit universis, maxime vero Inclytis Transylvaniae Regni statibus. Considerata tam fluxa humanae vitae instabilitate tum etiam animae (cujus in omnibus potior cura habenda) immortalitate, libere, ac sponte, impulsuque divini numinis cum Ecclesia Romano-Catholica unionem inivimus. Ejusdem S. matris Romano-Catholicae commembra nos tenore praesentium declaramus, omnia admittentes, profitentes, ac credentes, quae illa admittit, profitetur ac credit, praesertim vero illa quatuor puncta, in quibus hactenus dissentire videbamur, quae etiam in clemen**[184]**tissimo decreto, ac diplomate Suae Sacratissimae Majestatis, ac Eminentissimi Archi-Episcopi ordinarii[(c)] nobis insinuatur, quapropter iisdem prorsus juribus, ac privilegiis, quibus eju<s>dem S. Matris Ecclesiae presbyteri ex indultu ss. canonum, nec non divorum quondam Regni Hungariae regum, utuntur, nos quoque juxta praenominatum Suae Sacratissimae Caesareo-Regiaeque Majestatis decretum, nec non Eminentissimi Archi-Episcopi ordinarii[(d)], a modo, et deinceps uti ejusdem commembra frui, ac gaudere volumus. In cuius majorem fidem, ac robur praesens manifestum nostrum propriae manus syngrapha, nec non sigillis tam monasterii nostri Albensis, quam propriis usualibus communimus. Albae Juliae anno 1700 die 12 decembris”.

(2) Protopopii aceştea sânt luoaţi din protocolul vlădicăi Athanasie din anul 1701[(9)]. **[184^{v}]**

§ 7

Vlădica Athanasie, prin scrisoare, să nevoiaşte să aşează pre unii carii cârtea asupra unirei. Pe Dositheiu, patriiarhul de la Ierusalim, carele făcea turburare, îl scoate din Ardeal, apoi mearge la Viena şi ia de la împăratul carte de episcopie

După ce aceastea într-acest chip s-au isprăvit, tot nu s-au întocmit toată românimea cu unirea, că scaonul Braşovului şi varmeghiia Hinidoarei cârtea împrotiva unirei şi nu voia a primi unirea, temându-să ca să nu fie ceva vicleşug şi prin primirea aceştii uniri, pe încet, să le caute a părăsi rituşul şi leagea Besearecii Răsăritului şi a cu**[185]**prinde rânduiala Besearecii Apusului. La aceştea vlădica Athanasie le-au scris, îndemnându-i ca să fie în linişte şi să să ţie de ceale ce s-au aşezat în săborul mare şi să păzască unirea, carea tot clerul şi săborul mare cu o inimă şi cu o voie o au primit, carea întru aceasta stă[208], ca nimenea să nu hulească şi să nu defaime leagea preaînălţatului împărat, ci să o cunoască bună şi pravoslavnică, cum s-au aşezat în săborul mare la Belgrad[209], nici să se teamă că le va căuta a-şi lăsa leagea Besearecii Răsăritului şi a primi a Apusului. La aceastea varmeghiia Hinidoarei s-au aşezat şi au primit unirea, iară scaonul Braşovului şi după aceaea în neunire au rămas[(1)]. Iar mai mult Ţara Bârsâi o au stricat Dositheiu, **[185^{v}]** patriiarhul Ierusalimului, carele, din Ţara Românească întrând în Ardeal să capete milă, multe grăia împrotiva aceştii uniri şi pe vlădica Athanasie îl defăima, care lucru auzindu-l vlădica Athanasie, au poruncit lui Dositheiu să iasă din eparhiia sa şi mai mult cu prilejul a umbla după milă să nu facă turburare în norod. Dositheiu, pentru aceasta, s-au măniiat asupra vlădicului şi l-au vestit oprit de episcopie şi aşea pe tot norodul din Ţara Bârsâi mai tare l-au întărâtat ca să nu asculte de vlădica, că norodul românesc pe Dosithei, pentru că

---

[208] Cuvântul este iniţial omis şi e suprascris ulterior.

[209] „La Belgrad”, suprascris ulterior.

era patriiarhul Ierusalimului, ca pe un sfânt părinte-l cinstea. Zicea Dosithei cătră norod cum **[186]** că vlădica Athanasie, primind unirea, au căzut din cinstea arhierească şi şi-au perdut darul. Într-aceaea, vlădica Athanasie au scris la patriiarhul de la Ţarigrad, ponosluindu-să asupra lui Dosithei cum desmântă pe norod să nu asculte pe episcopul său şi cum l-au vestit Dosithei pe dânsul lipsit de episcopie. Patriiarhul de la Ţarigrad au răspuns lui Athanasie cum că iurisdicţiia şi putearea patriiarhului Dosithei afară de Ţara Palestinei nu să întinde; pentru aceaea, vestirea lui cum că vlădica Athanasie au căzut din cinstea episcopească nici o puteare nu are. Într-aceaea, şi de la Curte au venit grea poruncă asupra lui Dositheiu, de carea înţelegând Dosithei, o au luoat de vreame pe picior şi au trecut în Ţara Românească(2). **[186v]**

Vlădicul Athanasie, în anul 1701, la începutul anului, s-au dus la Viena, unde împăratul Leopold cu bucurie l-au primit şi l-au dăruit cu cruce şi cu lanţ de aur, încă şi cu o monetă destul de mare de aur, în carea era chipul împăratului Leopold, însă aşea ca aceaste daruri să rămâie pururea la episcopie, pogorându-se de la un vlădică la altul (3). Iar Athanasie vlădicul tot să încredinţasă pr<o>vinţialeşului iezuiţilor, carele atunci era pater Heveaneaşi, carele au lucrat la împăratul de au băgat la vlădica theolog iezuită, cum mai sus am zis şi mai jos vom mai zice(4). Afară de aceastea, împăratul Leopold au dat vlădicăi Atha**[187]**nasie carte de episcopie şi l-au făcut consiliar, care toate din diploma împăratului pe larg să văd. Aceastea aşea iaste:

„Noi Leopold etc. dăm pomenirei prin aceaştea, făcând ştire tuturor cărora să cuvine, tuturor, cum că noi, după grijea carea avem de[210] păstorii sufletelor credincioşilor noştri supuşi, socotind frumoasele şi vreadnicile meritumuri şi mintea cea bună a lui Athanasie, carele iaste prin Ardeal şi părţilor lui împreunate episcop de leagea grecească, încă şi învăţătura şi ştiinţa şi tuturor plăcuta şi cu bună pildă viiaţa lui şi obiceaiurile şi năravurile lui ceale bune şi alte a lui fapte bune, cu care el de la Dumnezeu iaste **[187v]** împodobit, cum din osibită relaţie a consiliarilor noştri celor mari am cunoscut. Drept aceaea, am socotit ca pre acelaşi episcop, ca pre o persoană[211] întocmită, vreadnică şi noao plăcută, episcop neamului românesc în Ardeal şi în părţile lui împreunate şi mai mare prelat şi păstoriu mai sus-zisului norod românesc, a căruia episcopie prin moartea şi răpăosarea cinstitului Theofil, odinioară a aceiiaşi episcopii mai pre urmă stăpânitoriu şi carea episcopie acum e făr' de episcop, şi noi din preabunul drept a patronatului nostru crăiesc a da toate besearicile şi benefiţiumurile în provinţiia noastră Ardeal şi în păr**[188]**ţile lui împreunate, cum şi măriţii odinioară craii Ungariei, cei ce mai înaintea noastră au fost, a cărora pomenire iaste fericită, acest drept şi iuşiu l-au avut, aşea şi noi cu bună dreptat<e> a-l avea şi a-l face ne cunoaştem, pre acelaşi dară episcop am socotit a-l luoa, a-l numi şi a-l aleage episcop şi mai mare prelat şi păstoriu neamului românesc în Ardeal şi în părţile lui împreunate, încă şi consiliariu al nostru a-l declărălui şi a-l vesti, şi aceaeaşi episcopie, cu toate drepturile, folosurile şi rodurile, ori cu ce nume numite, care de aceaeaşi episcopie de demult şi din drept[212] trebuie să se ţie, mai sus-zisului episcop a le da şi a le întări, apoi, ca să prinză stăpânirea aceiiaşi episcopii, prin **[188v]** tesaurariatul[213] cel din Ardeal, am socotit să se inştelăluiască, precum îl luom, îl numim, îl aleagem, îi dăm şi îi conferăluim; ba încă, pentru inima noastră cea bună, carea mai ales avem cătră mai sus-zisul episcop, pentru a sa şi a neamului său cinste şi socotinţă, cu lanţ de aur şi cu cruce spânzurând de acelaş lanţ şi cu

[210] Urmează, şters, „mântuirea".
[211] Idem: „adevărată".
[212] Idem: „să ţin".
[213] Este cuvânt-custode, scris la [188v] „tesauriatul", iar la [189] – „tesaurariatul".

icoana noastră chesaro-crăiască împodobit şi care de la un episcop la alt episcop să se pogoară şi să meargă, am vrut a-l împodobi şi a-l cinsti, însă aşea, ca el, patriiarhului cel mare a sfintei Besearicii Romei, noao şi celui de acum, aşijderea şi celor ce vor fi arhiepiscopilor de la Strigon, ascultătoriu şi întru toate lucrurile şi trebile **[189]** ceale dreapte şi slobode credincios să trebuie şi să fie detoriu a fi şi a face mărturisirea credinţii de acum înainte şi acestaşi episcop şi urmăritorii lui, ba încă şi alţi preoţi de leagea aceaea, adecă carii[214] vor vrea să aibă şi să ţie episcopiia; şi alte benefiţiumuri, cărţi de donaţie de la nimene altul, fără numai de la noi, ca de la craiul apostolicesc, prin Cănţălăriia noastră cea ardelenească vor ceare şi vor dobândi, cu putearea şi cu mărturisirea aceştii scrisori. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în noaosprăzeace zile a lunei lui martie, în anul Domnului o mie şeapte sute unul, a crăiilor noastre, ceii româneşti – 43, ceii ungureşti – 46, ceii boemeşti – 45.

Leopold Grof Samuil Calnochi
Ioan Fiat" (1)[(5)] **[189^{v}]**

(1) Cartea cea de donaţiia episcopiei a vlădicului Athanasie, carea româneaşte mai sus o am pus, latineaşte, în origihnal, aşea iaste[(6)]: „Nos Leopoldus, etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod Nos pro ea, qua[(a)] in procurandis fidelium animarum subditorum nostrorum pastoribus cura, et solicitudine, perpensis singularibus, iisque eximiis fidelis nostri Athanasii per Transylvaniam, et partes eidem annexas Ritus Graeci Episcopi meritis, animisque datibus, doctrina item, et eruditione, ac omnibus grata exemplarique ipsius vita, moribus, et aliis virtutibus, quibus ipsum ab altissimo insignitum esse ex singulari magnorum nostrorum consiliariorum[(b)] relatione cognovimus, eundem itaque Episcopum, veluti personam idoneam, bene meritam nobisque gratam in **[190]** Episcopum nationis Valachicae in Transylvania, partibusque eidem annexis, summumque praelatum, ac pastorem antelati populi Valachici[(c)], per mortem, et decessum Reverendi olim Theophili ejusdem Episcopatus ultimi possesoris, de jure et de facto vacantis[(d)], jure patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis universis provinciae nostrae Transylvaniae, partiumque ei[(e)] annexarum ecclesiis et beneficiis divorum quondam Hungariae Regum praedecessorum videlicet nostrorum felicissimae reminiscentiae optimo jure habere, et exercere dignoscimur, assumendum, nominandum, eligendum, ac insuper etiam in nostrum consiliarium declarandum eundem[(f)] Episcopatum cum cunctis juribus, emolumentis, et fructuositatibus[215], quocunque nomine vocitatis, ad eun**[190^{v}]**dem de jure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus praefato Episcopo dandum, et confirmandum[(g)], deinde ad capessandam ejusdem episcopatus possessionem per Thesaurariatum in praefata[(h)] Transylvaniae provincia constitutum instellandum[(i)] esse duximus; imo assumimus, nominamus[(j)], eligimus, praesentamus, damusque, et conferimus, quin imo peculiari Nostrae[(k)] Caesareo-Regio, quo erga antelatum episcopum ducimur affectu, pro sui ac nationis suae honore, et existimatione torque aureo cruceque in eodem dependente, ef<f>igieque Nostra Caesareo[(l)]-Regia adornata, et de uno in altero[(m)] condesendenda, et devolvenda condecorandum esse duximus, honorandum que voluimus[(n)]; ita tamen, ut idem summo Sanctae Romanae Ecclesiae[(o)] R. pontifici, Nobis, ac moderno, ac pariter futuris

[214] Urmează, şters, „vreau".
[215] Idem: „praefato episcopo dandum".

Archi**[191]**-Episcopis Strigoniensibus obediens, ac in omnibus justis, et licitis rebus, ac negotiis fidelis esse debeat, ac teneatur, fidei professionem amodo imposterum tam idem Episcopus quam successores ejusdem, quin imo et alii ejusdem Ritus sacerdotes, qui nimirum episcopatu ac aliis beneficiis uti, frui, ac gaudere voluerint, emittent(p), literasque(r) donationales a nemine alio, nisi a nobis tanquam rege apostolico per Cancel<l>ariam nostram aulico-transylvanicam, expediendas implorabunt, et impertrabunt harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in civitate nostra Viennae Austriae die 19 mensis Martii, anno Domini 1701, Regnorum Nostrorum Romani 43, Hungarici 46, Bohemici vero 45.

Leopoldus

Comes Samuel Kálnoki
Joannes Fiath **[191v]**

§ 8
Diploma a doa a lui Leopold

Într-acestaşi an 1701, altă diplomă cu numele împăratului Leopold s-au ivit, a căriia orighinal fiindcă nu s-au aflat, după aceaea, despre dânsa îndoială au fost. Să zice că iezuiţii o ar fi făcut pentru theologul carele, din iezuiţi, era lângă vlădicul românesc, prin carea diplomă mai tare să-l întărească lângă vlădici. Şi dintru aceasta vlădicii româneşti, baro Inochentie Clain şi P. Pavel Aaron, o lăpăda şi nu voia a o cunoaşte a fi ieşită de la împăratul Leopold, pentru că împăratul Leopold, în donaţiia vlădicului Athanasie, **[192]** carea mai sus o am pus, dintr-acelaşi an şi dintr-aceaeaşi zi, pe vlădica Athanasie îl laudă că au fost învăţat şi procopsit, iar întru această diplomă tot acelaşi împărat zice că, pentru că vlădica iaste om neînvăţat şi neprocopsit, carele nu ştie canoanele, trebuie să aibă lângă sine un pater iezuită, theolog de leagea latinească, carele să fie cauzarum auditor gheneralis, adecă judecătoriu mai mare în lucrurile şi în pricile besericeşti(1). Tot pe acea vreame s-au ivit, supt numele arhiepiscopului de la Strigon, a lui Colonici, prin carea să da instrucţie şi învăţătură teologului şi să spunea ce deregătorie are(2). După această instrucţie vlădicul numai numele-l avea, iară deregătoriia episcopească theologul acesta o purta, cât vlădicul să putea zice a theologului vicareşiu. Altă **[192v]** instrucţie era carea să zicea că de la Roma au venit, carea de totului strângea putearea şi autoritatea vlădicului şi pe theologul iezuita îl punea cap mai mare şi vlădicului şi clerului, că vlădicului, cum rânduia aceaea, nici a face vizitaţie, nici a hirotoni, nici a pedepsi pre cei răi, nici vreo judecată a face, nici altă rânduială în cler nu era slobod a face, nici sluji a-şi luoa sau a le muta fără de voia theologului nu era slobod, încă nici cărţi a scrie şi a le trimite mai înainte de ce le arăta theologului şi nici un săbor sau sfat a face, întru care să nu fie îndreptătoriu theologul şi alte mai multe(3). Mult au stătut iezuiţii de vlădicul Athanasie, ca să o iscălească, ci vlădicul nicidecum n-au vrut a o iscăli, că au **[193]** cunoscut meşteşugirea iezuiţilor, carii cugeta să stăpânească clerul românesc. Aşea românii, mai de demult într-alt chip, acum amintrilea, asupriţi au fost. Instrucţiile aceastea, şi carea să zicea a lui Coloniciu şi cea de la Roma, amândoao scorniturile iezuiţilor(4), să află în arhivumul episcopesc la Blajiu.

Într-aceaea, s-au ivit o diplomă carea avea numele împăratului Leopold şi să zice diploma a doa a împăratului Leopold despre unirea românilor. Aceasta aşea iaste:

„Noi, Leopold etc., dăm pomenirei prin această scrisoare, făcând ştire cărora să cuvine tuturor că cugetând noi cu ce ajutorinţe mai vârtos relighiia catholicească, de atâtea veacuri de ani, până la aceaste vremi, întră neamul **[193v]** omenesc, nu numai s-au lăţit, ci s-au şi întărit, ba

încă prin ţerile a toată lumea şi întră cei necredincioşi la atâta de mare strălucire au crescut, întră alte ajutorinţe a providenţiei dumnezăieşti, dintru aceasta vedem a să fi făcut, adecă pentru că craii cei bine-credincioşi şi iubitori de relighie[216] totdeauna mult au ajutat şi s-au nevoit ca cinstea lui Dumnezeu să se lăţască şi rânduiala besericească să se ţie, să se împodobească şi la cei de pe urmă să se trimiţă. Dintru aceasta iaste că şi noi, cu mila lui Dumnezeu fiind stăpânitor republicii creştineşti, pre aceia, precum întru alte fapte bune foarte cuvioasă unui preabun craiu, aşea şi într-această parte bucuros îi urmăm, nimic mai **[194]** dorit avem decât ca cinstea dumnezăiască şi relighiia catholicească să crească, să se apere şi să ţie, că prin creaşterea cinstii dumnezăieşti aiavea şi noi înşine destul vedem cum că împărăţiile să întăresc şi fericit a lucrurilor sporiu să dobândeaşte şi biruinţe şi triumfuri să fac, când cu ochii noştri privim multe biruinţe cu ajutoriul lui Dumnezeu asupra turcilor, firescului vrăjmaşiu al numelui creştinesc, în anii trecuţi[217] făcute şi cu măritele şi biruitoarele noastre arme luoate de la turci cetăţi şi[218] Buda, mitropoliia şi scaonul crăiesc a ţerii noastre ceii ungureşti, carea până acum de mult<e> ori, însă în zădar, s-au fost făcute bătaie asupră-i, iar prin noi, cu ajutoriul lui Dumnezeu, cu bun noroc s-au luoat de la turci **[194v]** şi s-au gonit urâta otomaniceasca păgânătate şi mai toată Ţara Ungurească, precum şi Ţara Ardealului s-au izbăvit de jugul turcesc şi s-au întors iarăşi la slobozenia strămoşească. Care toate cu singură blagosloveniia cea dumnezăiască şi cu cucearnicile rugăciuni ale călugărilor şi ale preoţilor, cu care aceştea au îmblânzit măniia dumnezăieştii măriri cunoaştem că s-au dobândit şi s-au făcut. Şi aşea şi pentru aceaea şi şi pentru obicinuita noastră cătră Dumnezeu cucernicie şi împreună a tuturor lucrurilor care pot să fie spre mai mare creaştere a cinstei lui Dumnezeu şi spre ţinearea şi adaogerea binelui de obşte, care după putinţă ne nevoim a le spori, încă şi după râvna cea bună şi după osibită inima noastră cea bună carea avem cătră neamul **[195]** românesc, încă şi cu milostivă inimă voind a socoti cum că, fiindcă scutinţa besericească carea besearicile şi feaţele besericeşti şi lucrurile lor o au şi din leagea cea dumnezăiască şi din cea omenească, mai ales în apostoliceasca noastră Ţara Ungurească şi în ţerile şi în provinţiile ceale unite şi împreunate ei, carea scutinţă cu milostive privileghiuri a măriţilor crailor predeţesorilor noştri celor vreadnici de fericită pomenire şi şi cu rânduialele ţerii s-au aşezat, să cade ca aceasta Chesaro-Crăiasca Noastră Mărire (adecă ca cei ce întră craii creştineşti avem osibită prerogativă a craiului apostolicesc) să o acopere şi să o apere, drept să veade, ca pre carii aceaeaşi credinţă şi dragoste întru a aceiiaşi sfintei Catholiceştii Besearici uninţă i-au împreunat şi ca pre neşte fii ascultători ai aceiiaşi **[195v]** sfinte maici într-acelaşi sân îi încălzeaşte şi ca pre neşte împreună mădulări supt acelaş cap al aceluiaşi trup îi înviiază şi pentru aceaea şi de mila cea dumnezăiască şi de cea omenească aseamenea vreadnici fiind, de dreptul său să nu să lipsască. Iar fiindcă noao ni s-au spus cum că cu bună samă neamul românilor, grecilor şi a ruşi<lor>, care pân-acum petrecea în shismă, din dumnezăiască însuflare, împreună foarte mult lucrând râvna credinciosului nostru, noao adevărat şi foarte iubit, preasfinţitului în Hristos părintelui şi domnului Leopold, a sfintei Besearicii Romei cardinal şi a sfintei Împărăţiei Romane grof a Colonici, arhiepiscopului de la Strigon şi a altor bărbaţi apostoliceşti, în multe părţi a ţerilor noastre, şi anume în Ardeal şi în părţile ceale împreunate lui, mulţime au început a să întoarce **[196]** la unire şi la sinul sfintei Besearicii Romei şi toate acealea a le primi, care sfânta maică Besearica Romano-Catholica le primeaşte, le mărturiseaşte şi le creade, şi anume puntumurile

[216] Idem: „mult au ajutat-o totdeauna”.
[217] Idem: „armele noastre”.
[218] Idem: segmentul **митр** din „mitropolia”.

următoare, întru care, până acum, mai vârtos să împărechează: 1º cum că patriiarhul de la Roma iaste cap a toată besearica cea prin lume lăţită; 2º cum că pânea azimă iaste destulă materie a cinei Domnului; 3º cum că afară de ceriu, scaonul celor fericiţi, şi de iad, temniţa celor osândiţi, a treilea lor iaste, întru care sufletele ceale ce nu sânt destul curăţite să ţin şi să curăţesc; 4º cum că Duhul Sfânt, a treia faţă din Sfânta Troiţă, de la Tatăl şi de la Fiiul purceade.

Articul 1. Drept aceaea, noi vrând a arăta că avem râvna craiului apostolicesc, din plinirea puterii noastre ceii crăieşti, prin **[196v]** această scrisoare voim aceastea să fie arătate, cum că acelor de leagea grecească carii sânt uniţi cu sfântă Besearica Romei şi beseariciile şi feaţele ceale besericeşti şi lucrurile lor, în zisa Ţara Ardealului şi în părţile ei împreunate, tocma aceaeaşi scutinţă besericească trebuie să aibă, carea beseariciile şi feaţele besericeşti şi lucrurile celor ce sânt a Besearecii Romane de leagea latinească, din rânduiala sfintelor canoane şi din voinţa şi îngăduinţa şi privileghiurile crailor pământeşti. Încă şi toate privileghiurile, scutinţele şi prerogativele ceale milostiveaşte lor îngăduite şi date de la măriţii odinioară craii şi prinţipii Ţerii Ungureşti şi a Ardealului, cei cu fericită pomenire, întru toate **[197]** punturile, clauzurile şi închieturile lor le primim, le aprobăluim şi le întărim şi aseamenea şi voinţa cea crăiască o dăm.

Articulul 2. Şi încă pentru ca mai mult să arătăm noi bunătatea şi mila noastră cătră ei, de toată greutatea dării pentru persona[219], numai acelor ce să cuprind în canoane, carii să ţin de besearici, şi afară de aceaea de toată[220] plata vămii podurilor şi a tot fealiul de vamă, ca şi pre alţi neameşi, şi de toată darea dijmelor de pe locurile besericeşti îi scutim şi-i slobozim.

Articulul 3. Ba încă milostiveaşte voim ca toţi[221] oamenii, şi mireanii şi cei proşti, carii[222] cu sfânta cea mai sus-zisă besearică, după norma carea o va da theologul, să vor uni, îndată să se numere în statul **[197v]** catholicesc şi aşea întră staturi să se socotească şi părtaşi să poată fi legilor patriei şi tuturor benefiţiumurilor, nu ca până acum numai suferiţi, ci ca şi ceialalţi fii[223] a ţării să fie; pentru care lucru şi noi mai încolo, supt grea mănie a noastră crăiască, tare şi vârtos poruncim ca de acum înainte nimene, ori din ce stare şi autoritate şi vrednicie şi prerogativă şi deregătorie să fie, aceştii mai sus-zisăi scutinţă besericeşti a celor de leagea grecească, uniţi, supt nici un preteast nici aiavea, nici într-ascuns, nici pentru că mai înainte de a să uni au fost obiceaiu, nicidecum să nu îndrăznească a să împrotivi, nici pe preoţii cei uniţi cu Besearecа Romei să-i poarte ca pe neşte iobagi la robote şi la lucruri, nici să-i silească a da taxe ca prostii, **[198]** nici supt chip că nu taxe, ci cinste dă (cum păn-acum s-au făcut) de la ei să nu poftească, nici să-i bage în temniţă şi cu mult mai puţin pentru zisa unire să nu-i[224] asuprească, din loc, din benefiţium, din moştenirea pământurilor sau din parohie să nu îndrăznească a-i scoate.

Articulul 4. Însă aşea, ca catehismii lor, ca cei ce în ceale temeiniceşti şi fiinţeşti sânt stricaţi, de la toţi, într-a cărora mâni sânt, să se ia şi alţii, unirei aseamenea, să se tipărească şi la toţi să se împarţă.

Articulul 5. Apoi, fiindcă pentru neştiinţa legilor şi a canoanelor, foarte multe greşeale şi mari scandale, doară şi prin însuşi episcopul şi prin popi s-au făcut, deci ca mai mult să nu să facă unele ca aceastea, cât de curând, prin noi au prin sfinţitul cel de acum arhiepiscopul

---

[219] Idem: „după rânduiala canoanelor numai la unde acelor ce”, semn al încercărilor nereuşite de traducere a textului latinesc; apoi suprascrie varianta optimă: „numai a celor ce să cuprind în canoane carii”.
[220] Idem: „vama”; suprascrie „plata”.
[221] Idem: „şi mireanii”.
[222] Idem: „să vor”.
[223] Scrie „fiii”, apoi radiază ultimul „i”.
[224] Urmează, şters, „gonească”; suprascrie „asuprească”.

Strigonului şi prin următorii lui, să va numi şi să va rândui un theolog, carele **[198v]** ştie legile şi canoanele şi bine a purta lucrurile şi acesta ca un cauzarum auditor gheneralis cu de-adinsul va avea grije ca să nu să facă neşte necuviinţe ca acealea şi nu va lăsa pe săbor, întru care totdeauna va fi, pe vlădică sau pe popii cei[225] încredinţaţi deregătoriei lor, de la calea legilor canoniceşti şi de la poruncile besearicii a rătăci. Apoi, acelaşi episcop de leagea grecească, oblu arhiepiscopului de la Strigon, ca unui osibit patron a lor, cu tot clerul va fi supus.

Articulul 6. Apoi, pentru ca nici un prepus să nu fie, cu domnul Ţerii Româneşti sau cu vreun patriarh sau cu cei ce nu sânt catholici nici o corespondenţie să nu îndrăznească a avea; însă, când s-ar întâmpla vreo lipsă în trebile sale ceale osibite şi nu într-a neamului sau într-a legii trebi, va putea scrie, numai mai întâiu **[199]** să arate cartea theologului.

Articulul 7. Mai pe urmă, numărul popilor preste lipsă, în preiudiţium domnilor pământeşti să nu să înmulţască. Cei cu a doa căsătorie şi carii n-au ajuns la doaozeci şi cinci de ani să nu să hirotonească. Episcopul de la popi numai un florint pe an, care lui privileghiceaşte s-au îngăduit, să ia. În vizitaţii, cu popii să nu lucrează despoticeaşte, făr' de ştirea theologului să nu globească şi de să va întâmpla ca pentru vină să globească pe cineva, jumătate din gloaba aceaea să fie a episcopului, iar ce e mai mult, în lipsele besearicilor să să întoarcă. Nici va fi slobod episcopului făr' de ştirea theologului a afurisi pe cineva, cu mult mai puţin căsătoriia a o desface. Afară de aceaea, pe nimene în slujba sa nu va ţinea, fără numai unit român sau catholic şi rudeniile lui ceale de acum şi ceale ce **[199v]** vor fi; preste popi nici o iurisdicţie să nu îndrăznească a-şi luoa. Cărţile, mai înainte de ce să vor tipări, theologul să le vază şi ceale ce sânt împrotiva unirei să se strice.

Articulul 8.[226] Şi ca feciorii uniţilor să poată dobândi mai mare ştiinţă, dorim ca la Belgrad, la Haţeg şi la Făgăraş, care sânt oraşe în Ardeal, să se facă şcoale şi slobozim ca unde sânt mai mulţi români să-şi poată face besearici.

Articulul 9. Afară de aceastea, episcopul pe protopopi şi pe popi, făr' de pricină dovedită şi aiavea şi făr' de ştirea şi voia săborului, să nu-i globească, nici să-i mute, iar cu mult mai puţin pentru cauze duhovniceşti să nu-i pârască la scaonul mirenesc, ci de va avea vreo pretenzie sau ponoslu asupra lor, prin theolog, să-i[227] deferăluiască **[200]** la preasfinţitul domn cel de acum, arhiepiscopul Strigonului, sau la următorii lui.

Articulul 10. Cei mari şi mai de vârstă nu numai la Paşti, ci şi afară de vreamea Paştilor să poată primi tainele, iar pentru botez şi pentru cumenecătură nimic din detorie să nu să plătească popilor, iar pentru cununie şi pentru molitvă şi pentru îngropăciune săborul să rânduiască plată cu cumpăt, carea totdeauna să se ţie. Veniturile prin economi mireani să se primească, veniturile besearicilor ceale primite cu ştirea episcopului să se cheltuiască, iar[228] samă de veniturile ceale primite şi ceale cheltuite, de la economii mireani înaintea săborului să se ia.

Articulul 11. Nici aceasta nu trebuie a să treace, ca cei ce vor vrea să aibă mai sus-**[200v]**zisele privileghiuri, înaintea episcopului şi a theologului să facă mărturisirea unirei cu Besearica Romano-Catholica. Şi nu-i destul la unire ca neştine să primească proteacţiia vreunei relighii din ceale primite în Ardeal şi pe sine să se declăraluiască pentru aceaea, că de nu va creade şi nu va mărturisi toate acealea care relighiia aceaea le mărturiseaşte şi le creade, cu

---

[225] Idem: „lor supuşi lor".
[226] Idem: „et ut unitorum", dovadă că, din greşeală, a început aici textul latinesc.
[227] Idem: şters, „pârască".
[228] Idem: „raţii sau".

carea zic că voiesc a să uni, privileghiurile şi scutinţele nu le vor putea avea. Iar fiindcă românii cei de leagea grecească nici liturghiia sa, nici posturile, nici semnul sfintei cruci, nici cinstea Născătoarei de Dumnezeu Fecioarei şi a sfinţilor, nici credinţa în Sfânta Troiţă nu vor părăsi, luminat iaste că nici cu relighiia calvinească, nici cu cea luterănească, nici cu a unitariilor nu să pot uni, de vreame ce altă iaste **[201]** a să uni cu vreo relighie şi altă a luoa proteacţiia relighiei.

Articulul 12. Fiindcă Maiestatei Noastre, ca craiului apostolicesc şi patronului celui mai mare a besearicilor, darea, colaţia tuturor benefiţiumurilor, şi în Ardeal şi în părţile ceale împreunate lui, din prerogativa craiului apostolicesc foarte cu bun drept să cade; pentru aceaea, în ceale de acum şi în ceale viitoare vremi şi în vacanţiia ceaea ce va să fie, trei persone harnice de vredniciia episcopească Maiestatei Noastre să puie şi pe care ne vom milostivi a-l aleage şi a-l numi, acela, de va vrea, să aibă deregătoriia episcopească a legii greceşti; precum şi alţi preoţi, deregătorii mai mari, colaţii sau donaţii prin Cănţălăriia noastră aulico-ardelenească date, de la nimene, ci de la **[201ᵛ]** noi vor dobândi, iar ceale dobândite de la alţii, prin tăriia aceştii scrisori, nici o puteare nu vor avea.

Articulul 13. Şi ca toate aceastea să se facă, de-atâtea ori numitul episcop, cu theologul, nu numai toată nevoinţa şi sârguinţa vor pune, ci şi ei, ca cei mai înainte decât alţii, în tot chipul să se silească să fie celorlalţi pildă bună, pre cei încredinţaţi iurisdicţiei lor în bune şi cuvioase obiceaiuri, cum să cade personelor besericeşti, să-i ţie, ca cu pilda lor şi norodul să se îndeamne a cuprinde obiceaiuri bune.

Articlulul 14. Şi aceasta tuturor credincioşilor noştri prelaţilor, magnaşilor şi neameşilor, judecătorilor şi deregătorilor, şi celor bese**[202]**riceşti şi celor mireneşti, şi tuturor celor mai înainte zişi, precum şi Staturilor şi Rândurilor Ardealului şi[229] crăiescului nostru Gubernium, fiişpanilor, căpitanilor, craibirăilor, judeţilor a oraşelor şi a scaonelor săseşti, maghistrilor orăşeanilor şi tuturor altor supuşi a noştri carii vor avea cunoştinţa aceştii scrisori, celor de acum şi celor ce vor fi, iar mai vârtos gheneraleşilor, obârşterilor şi tuturor altor deregători cătăneşti, ori în ce loc sânt sau vor fi; cu aceastea poruncim ca, deaca de atâtea ori numiţii uniţii cei de leagea grecească să vor ponoslui voao că s-au vătămat în mai sus-zisa scutinţă şi vor ceare ajutoriu de la voi, să le ajutaţi şi pre ei, împrotiva celor ce nu vor vrea a ţinea acest privileghiu, să fiţi detori a-i apăra şi a-i acoperi. **[202ᵛ]**

Articul 15. Care toate ceale mai sus-zise şi pe lângă acealea şi această chesaro-crăiască diplomă şi milostivă a noastră poruncă voim prin fiişpani şi prin viţişpani şi prin fiibiräi în toate varmeghiile Ardealului şi în scaonele ceale săcuieneşti şi în ceale săseşti, prin căpitanii cei mari şi prin judeţii crăieşti, în care lăcuiesc uniţi de leagea grecească, în vreamea adunării varmeghiilor sau a scaonelor să se vestească, ca să vie la cunoştinţa tuturor cărora să cuvine. Iar de cumva unii cu sumeaţă îndrăzneală s-ar arăta împrotivitori acestora, să ne înştiinţaţi pe noi, ca de va fi lipsă, unui rău aşea, aiavea şi cu mai aspră mână, devreame să i să puie leac. Iar amintrilea nici unul dintră credincioşii noştri să nu îndrăznească a face. Afară de aceastea, poruncim **[203]** ca celor de pe aceastea luoate, ori scrise ori tipărite, iscălite de mâna cuiva din vreo deregătorie besericească sau de a vreunui notareşiu public, tocma aceaeaşi credinţă să li se dea ca cum însăşi aceastea în orighinal s-ar arăta[230]. Întru a cărui lucru pomenire şi tărie, de pururea, dăm această diplomă, carea cuprinde drepturile celor mai înainte zişi, a episcopului, a popilor şi a neamului românesc, supt peceatea cea spânzurată şi autentică a Curţii noastre. Dat

[229] Idem: „guberniumului nostru".
[230] Idem: „Care după ce să vor ceti, voim ca totdeauna să se dea...".

în arhiducali cetatea noastră, Viena Austriei, 10 a lunei lui martie, în anul Domnului 1701, a crăiilor noastre: a romanilor – 43, a ceii ungureşti – 46, a Boemiei – 45.

Leopold Graf Samuel Calnochi,
Ioan Fiat (1)[5] **[203v]**

(1) Latineaşte aşea iaste cea mai sus diplomă, carea să zice Diploma Secundum Leopoldinum[6], adecă: „Nos Leopoldus etc.[a], Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod considerantibus nobis, quibus potissimum adminiculis Religio Catholica a tot retroactis annorum seculis, ad haec usque tempora inter genus humanum, non solum propagata, sed etiam[b] confirmata extiterit; verum etiam per universa orbis totius, etiam inter infideles, Regna in totum[c], et tam late patentem sui splendorem excreverit, inter alia divinae providentiae subsidia ex eo factum esse animadvertimus, quod nimirum principes pii ipsiusque religionis studiosi, et amantes in cultu divini numinis propagandi, ecclesiasticaeque disciplina conservanda ornanda, et ad seram aetatem transmittenda plurimum semper momenti attulissent, proficuaeque, ac salutaris operae **[204]** impendissent. Hinc est, quod Nos quoque divina benignitate Reipublicae christianae praesidentes eosdem, sicut in aliis optimo principe dignissimis virtutibus, ita etiam hac in parte libenter imitamur, nihil magis in votis habemus, quam ut cultus divinus, Religioque Catholica augeatur, foveatur, et conservetur, per cultus namque divini promotionem Regna stabiliri, felicesque rerum progressus impetrari, victoriasque et triumphos reportari, manifeste etiam propria experientia nostra suf<f>icienter advertimus, dum numerosas Deo propitio de naturali christiani nominis hoste Turca his retroactis annis reportatas victorias gloriosis, et victricibus armis nostris recuperata, et Turcis erepta praesidia, ipsamque Regni Nostri Hungariae metropolim, et sedem regalem Budam, saepius licet antehac, irrito tamen conatu appugnatam, per Nos tamen **[204v]** cum adjutorio divino feliciter expugnatam, propulsatamque foedam ottomanicam perfidiam, et totum ferme Hungariae Regnum, prout et Trasylvaniae[d] provinciam a jugo Turcico eliberatam, et postliminio quasi avitae libertati assertam esse experti sumus. Quae omnia soli divinae benedictioni, piisque religiosorum ecclesiasticorum precibus adscribimus, et annumeramus. Ac proinde, tum ex eo, tum vero pro solita nostra in Deum pietate, ac continuo rerum omnium, quaecumque in majorem antelati cultus divini propagationem, atque boni publici coservationem et augmentum cedere possunt pro viribus promovendarum[e] studio, ac zelo, uti etiam pro peculiari Nostro Caesareo-Regio, quo erga nationem Valachicam ducimur affectu. Insuper etiam benigno animo sumere volentes[f], quod immunitas ecclesiastica, qua **[205]** ecclesiasticaeque personae, ac res ipsarum gaudent, jure pariter divino, ac humano, singulariter in Apostolico Regno Nostro Hungariae, regnis, provinciisque eidem adjunctis, et annexis gratiosis divorum Regum praedecessorum videlicet nostrorum beatae recordationis, privilegiis, Regnique constitutionibus sancita sit eamque a Caesareo-Regia Majestate Nostra (utpote qui specialem inter reges christianos praerogativam obtinemus Regis Apostolicis) asseri, defendique condeceat, justum videri, ut quos eadem[g] fides et charitas in ejusdem S. Ecclesiae Catholicae unitate conjunxit ejusdem s. matris obedientes filios eodem in gremio fovet, eodem denique sub capite ejusdem quoque corporis commembra vivificat, exindeque divini, atque humani favoris pariter reddit capaces, jure suo non destituantur. Cum autem nobis pro certo relatum sit gentem Valachorum, Graecorumque[h], et Ruthenorum, quae **[205v]** hactenus schismatis labe laborabat[i], aspirante divino numine, cooperante potissimum fidelis nostri nobis sincere, atque intime dilecti Reverendissimi in Christo patris, ac Domini Leopoldi S. Romanae Ecclesiae cardinalis, et S. Romani Imperii

comitis[j] a Kolonich Archiepiscopi Strigoniensis, aliorumque virorum apostolicorum zelo in variis regnorum nostrorum, et signanter in Transylvania, partibusque eidem adjunctis coepisse ad unionem, et gremium S. Romanae Ecclesiae redire, omniaque ea admittere, quae s. mater Ecclesia Romano Catholica admittit, profitetur, credit, ac nominanter quidem puncta subsequentia in quibus potissimum hactenus dissenserat[k], primo Romanorum Pontificem esse caput totius per orbem difusae ecclesiae, secundo panem azymum suffi**[206]**cientem esse materiam coenae dominicae, tertio praeter coelum sedem beatorum, et infernum carcerem damnatorum, tertium dari locum, in quo animae nondum expiatae detinentur, et purificantur, quarto Spiritum Sanctum tertiam in Trinitate personam a Patre, Filioque[l] procedere.

Articulus 1mus. Nos igitur zelantis[m] Regis Apostolici muneri respondere volentes, ex authoritatis Nostrae Regiae plenitudine per praesentes[n] declarare volumus, quatenus Graeci Ritus S. Romanae Eccelsiae unitorum, tum ecclesiae ipsae, tum ecclesiasticae personae, tum earum res[o] in praeattacta Transylvaniae provincia, partibusque eidem annexis eadem prorsus immunitate ecclesiastica gaudere debeant, qua ecclesiae, ecclesiasticaeque personae, ac res Romanae Ecclesiae Latini Ritus ex sacrorum canonum praescripto, et ter**[206v]**renorum principum consensu, indultis, et privilegiis efective perfrui, gaudereque dignoscuntur, universa etiam, et singula privilegia, immunitates, et praerogativas a piis[p] quondam Hungariae, et Transylvaniae Regibus, et Principibus felicis nimirum recordationis antecessoribus nostris clementer eisdem concessa, et elargita[r] in omnibus eorundem punctis, clausulis, et articulis acceptamus, approbamus, et ratificamus, consensumque Nostrum Regium, pariter et assensum praebemus, et impertimur.

Articulus 2dus. Ac nihilominus pro ulteriori nostra erga eosdem declaranda benignitate, ac clementia ab omni personalis contributionis respectu duntaxat canonum[s] ad ecclesias spectantium onere, et[ş] praeterea cujusvis nauli, aut telonii pensione veluti alios nobilitari praerogativa gaudentes, a quarumcunque decimarum a terris ecclesiasticis, qua talibus praestationibus[t] eximendos, et immunitandos esse decrevimus. **[207]**

Articulus 3tius. Quinimo clementer annuimus, ut quicunque etiam saeculares, et plebeae conditionis homines toties mentionatae Sacrosanctae Ecclesiae sese secundum normam a theologo praescribendam univerint, immediate statui catholico annumeretur[t], sicque inter status computentur, capacesque legum patriarum ac universorum beneficiorum, non ut hactenus solum tolerati, sed ad instar reliquorum patriae filiorum reddantur, cujus intuito Nos etiam ulterius sub gravi indignatione Nostra Regia clementer, serio, firmiterque mandamus, quatenus a modo imposterum nullus cujuscunque status, authoritatis, dignitatis, et praerogativae, praeeminentiaeque fuerit praedeclaratae huic Graeci Ritus unionis[u] immunitati ecclesiasticae aperte, vel ocultae ullo[v] sub praetextu, vel etiam praetensi usus, vel consuetudinis, sub velamine, audeat contraire, nec sacerdotes Romanae Ecclesiae unitos jobagiorum more tractare ad robotas, **[207v]** labores, et colonicales praestationes, etiam sub honorarii titulo cogere, honoraria ab iisdem (ut hactenus factum fuisset) exigere, eosdemque incarcerare, multo minus ob dictam unionem persequi, loco, beneficio, terrarumque possessione, aut parochia amovere praesumant.

Articulus 4tus. Ita tamen, ut catechismi eorundem veluti in fundamentalibus, et essentialibus vitiati ab omnibus, prae quorum manibus existerent, repetantur, et alii praemisae unioni conformes imprimantur, et per omnes distribuantur.

Articulus 5tus. Deinde siquidem ab ignorantiam jurium canonicorum plurimi errores, et ingentia scandala tam per ipsum fors Episcopum, et popas fuisse patrata[z], et commissa, ad praecavendas itaque similes disconvenientias, certus quidam animi dotibus ornatus, jurisque

canonici prudentia praeditus, rerumque gerendarum dexteritate **[208]** clarus per Nos, aut dilectionem nostram modernum scilicet Archi-Episcopum Strigoniensem, et succesores ejusdem quo citius declarabitur, et demandabitur theologus, qui velut causarum generalis auditor similibus incovenientiis serio invigilabit, nec patietur ipsam synodum, cui semper interesse debebit, Episcopum, aut**(aa)** popas jurisdictioni eorundem concreditos a tramite juris canonici praeceptisque ecclesiae deviare, deinde idem Episcopus Ritus Graeci directe ab antelato Archiepiscopo Strigoniensi tanquam singulari patrono eorundem cum toto clero principalem habebit dependentiam.

Articulus 6tus. Porro pro avertenda suspicione nullam cum Principe Valachicae, vel vero Patriarcha ullo, aut a catholicis habere praesumat correspondentiam, sic ferente tamen necessitate in particularibus suis, et non nationis, aut religionis negotiis, lite**[208v]**ris prius theologo exhibitis, scribere possit.

Articulus 7mus. Tandem numerus poparum supra necessarium in praejudicium dominorum terrestrium non augeatur. Bigami, et qui necdum vigesimum quintum attigerunt annum, non ordinentur. Episcopus a popis, non nisi unum florenum annum, eidem privilegialiter concessum accipiat. In visitationibus cum popis despotice non agat, sine scitu theologi non mulctet, et si quospiam sic ferente demerito mulctaverit, ejusdem mulctae, medietas Episcopo cedat, ultra**(bb)** vero in necessitates ecclesiarum convertatur. Nec licebit eidem Episcopo sine scitu theologi aliquem excommunicare, multo minus divortiare, praeterea nullum in suo obsequio intertenebit, nisi unitum Valachum, aut catholicum, ipsiusque cognati praesentes, et futuri in popas **[209]** nihil jurisdictionis exercere praesumant. Libri antequam imprimantur, per theologum revideantur, consequenterque unitae professioni**(cc)** tollantur.

Articulus 8vus. Et ut unitorum filii majus incrementum scientiae valeant haurire, desideramus, ut Albae, Hatzeg, et Fagaras oppidis scilicet in praeattacta Transylvania existentibus, scholas instituant et ut templa, ubi plures fuerint Valachi, valeant erigere, annuimus.

Articulus 9nus. Praeterea Episcopus, archidiaconos, et popas, sine palpabili, et evidenti**(dd)** causa, ac praeter scitum, et voluntatem synodi, non mulctet, neque mutet, minus vero eos apud forum saeculare in causis spiritualibus, accuset, sed siquid praetensionis, vel querimoniae adversus eos habuerit, mediante theologo ad dilectionem nostram modernum scilicet Dominum Archi-Episcopum, vel successores ejusdem deferat. **[209v]**

Articulus 10mus. Adulti, et maturioris aetatis non tantum in paschate, quin etiam extra tempus pashcatis possit sacramentis uti, pro baptismo autem, communione, et viatico nulla stola popis ex obligatione solvatur, pro copulationibus demum, introductionibus, et sepulturis a synodo semel pro semper moderata taxa instituenda erit, proventus**(ee)** per saeculares oeconomos percipiantur, percepti ecclesiarum proventus cum scitu Episcopi erogentur**(ff)**, rationes vero de perceptis, et erogatis ab oeconomis saecularibus coram synodo exigantur.

Articulus 11mus. Quippe nec hoc praetermittendum esse censetur ut qui supra dictis privilegiis gaudere voluerint unionis cum Catholica Romana Ecclesia professionem coram Episcopo, et theologo faciant, nec etiam satis est ad unionem, ut quis religionis alicujus **[210]** in Transylvania recepta protectionem acceptare, seque pro illa declarare velit, nisi enim ea omnia credat, ac profiteatur, quae religio illa profitetur, et credit, cui se unire velle dicunt, privilegiis, immunitatibus, et exemptionibus gaudere minime poterunt. Cum autem Graeci Ritus Valachi nec Lyturgiam suam, nec jejunia, nec signum Sanctae Crucis, nec Dei parae Virginis, et

sanctorum cultum, nec fidem in Sanctissimam Trinitatem deserturi sint, certum est nec reformatae, nec luteranae, nec unitariae religioni unire se possunt[(gg)], siquidem aliud est[(hh)] se cum religione[(ii)] unire, et aliud religionis protectionem assumere.

Articulus 12mus[(jj)]. Siquidem Majestati Nostrae tanquam Regi Apostolico, summoque ecclesiarum patrono collatio universorum beneficiorum tam in provincia Transylvaniae, quam et partes[(kk)] eidem annexis ex vi praerogativae Regis **[210v]** Apostolici optimo jure competeret, proinde modernis[(ll)], et futuris temporibus in futuraque vacantia tres personas pro dignitate episcopali aptas, et idoneas Nostrae Majestati Regiae[(mm)] proponant, et quem eligere, et denominare dignabimur, ille, si episcopali dignitate Graeci Ritus, prout et alii ecclesiastici majoribus officiis gaudere voluerint, collationes, seu donationes per Cancellariam Nostram Aulico-Transylvanicam expedienda a nemine, sed a nobis impetrabunt, ab aliis vero impetrata praesentium per vigorem nulius tenebuntur esse vigoris.

Articulus 13tius. Et ut haec universa, et singula[(nn)] deducantur in efectum, toties mentionatus Episcopus cum theologo non solum omnem diligentiam, et sedulitatem adhibebunt, sed ipsi etiam veluti reliquis praesidentes aedificationi omnimode studeant, jurisdictioni eorundem concre**[211]**ditos in bonis, et honestis moribus uti personas decet ecclesiasticas, conseruent, ut exemplo ipsorum ipsa quoque plebs ad bonos mores amplectendos quodammodo provocetur.

Articulus 14tus. Quod quidem universis fidelibus Nostris praelatis, magnatibus, et nobilibus, tam ecclesiastici, quam saecularis fori judicibus, et justiciariis, cunctis denique praedictorum, ut et Transylvaniae statibus, et ordinibus, Gubernioque Nostro Regio, supremis comitibus, capitaneis, judicibus regiis, civitatum, et sedium Saxonicalium, magistris[(oo)] civium, aliisque quibuscunque subditis nostris praesentium notitiam habituris, modernis, et futuris, maxime vero generalibus, locumtenentibus, aliisque quibuscunque officialibus bellicis, ubicunque locorum existentibus, et extituris hisce praecipimus, et mandamus, ut si toties mentionati Graeci **[211v]** Ritus uniti in praedeclarata immunitate se se laesos apud vos questi fuerint, vestrumque auxilium, et opem imploraverint, eisdem assistere, ac eosdem contra hujus privilegii impetitores tueri, protegere, ac defendere debeatis.

Articulus 15tus. Quae tandem[231] praemissa omnia, et singula juxta illa praesens etiam caesareo-regium diploma, mandatumque nostrum benignissime volumus[(pp)] per supremos, et vice comites, ac judices nobilium in universis comitatibus Transylvaniae, sedibusque Siculicalibus, pariter et Saxonicis, per supremos capitaneos, ac[(rr)] regios judices in quibus Graeci Ritus uniti degunt, tempore congregationis comitatuum, aut sedium publicari, ut ad omnium, quorum oportet, notitiam valeat pervenire; si vero quipiam ausu temerario his omnibus in toto, vel in parte **[212]** reluctantes apparerent, relationem nobis superinde facere debeatis, quatenus si opus fuerit, tam evidenti malo severiori etiam manu medela tempestive adhibeatur, secus itaque nullus fidelium nostrorum facere praesumat. Jubemus praeterea, ut harum transum<p>tis, sive scriptis, sive impressis manu alicujus in authoritate ecclesiastica constituti eadem prorsus fides tribuatur, ac si haec ipsa in originali exhibita fuissent. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesens diploma jurium antelatorum Episcopi, poparum, ac nationis Valachicae futura pro cautela necessarium, sub sigillo Nostro pendenti aulico, et authentico extradandum[(ss)] duximus, et concedendum[(tt)]. Datum in archiducali civitate

[231] Urmează, şters, „omnia”.

Nostra Vienna Austriae 19 mensis Martii anno Domini 1701, Regnorum Nostrorum Romani 43. Hungarici 36, Bohemici vero 45[(tt)].

Leopoldus Comes Samuel Kalnoki,
Joannes Fiatch" **[212v]**

§ 9

Ce s-au făcut după ce vlădica Athanasie s-au întors de la Viena

Vlădicul Athanasie, venind de la Viena în Ardeal, au dat la Dietă, în adunarea domnilor, neameşilor, Staturilor şi Rândurilor Ardealului, cartea cea de la împăratul, cu carea-l numeaşte şi cunoaşte episcop celor de leagea grecească românilor şi-l face consiliar. Aceasta cetindu-să înaintea şi în auzul tuturor, nimene împrotivă nu au grăit[(1)], fără cât au aşezat ca tituluşul cel de consiliar vlădicul să şi-l dea şie, iar alţii să nu i-l dea. Pentru aceasta, vlădicul Athanasie, în păuceniile sau dalteriile preoţilor **[213]**, tituluşul şi-l punea la început latineaşte cu slove româneşti, adecă: „Нос Аѳанасїꙋ Деи граціа Архїепископꙋс[232] Албе Юлїе etc. Сакре Цезарео Регїе Маестатис Конзилїарїꙋс etc."[(2)]. Spunea mie unchiul meu Ioan Clain, protopopul de la Veneţiia de Jos, carele şeasesprăzeace ani au fost la Roma cu unchiul nostru, vlădica Inochentie, liber baro Clain de Sad, de carele la locul său vom grăi, cum că au auzit din gura acestui episcop baro Clain că, la vreamea când s-au unit vlădica Athanasie, i s-au dat de la împărăţie, lui şi următorilor lui, tituluşiu de consiliariu chesaro-crăiesc, în locul tituluşului arhiepiscopesc, şi aşea Athanasie acesta şi următorii cei după el, Ioan Neameş, liber baro **[213v]** de Potochi, şi Inochentie Clain, liber baro de Sad, au fost consiliari chesaro-crăieşti. Dară vlădicul Pavel Aaron, următoriul lui Clain, nu au vrut, pentru smereniia, să ia acel tituluşiu de consiliariu. Aceastea din auzite le am, însă Athanasie şi după unire s-au numit pre sine mitropolit şi clerul[233] şi tot neamul românesc titul de mitropolit i-au dat, iar pentru că în protestaţiia cea făcută cu numele săborului şi a tot clerul, precum şi în mărturisirea unirii, nu arhiepiscop, ci episcop să numeaşte, aceasta vine de acolo că pater Barani acealea latineaşte le-au făcut; cum vlădica Athanasie nu înţelegea şi-i tălmăcea în româneaşte cuvântul *episcop*, „vlădică", însă *vlădică*, cuvântul acesta, nu numai „episcop", ci şi „mitropolit" **[214]** însemnează[(3)]. Pentru aceaea, în Ţara Românească şi în Moldova, ba şi la sârbi, prin vlădică înţeleg numa pe mitropolit iar pre episcopul, carele nu e arhiepiscop sau mitropolit, numai episcop îl cheamă.

După ce acum s-au aşezat tot lucrul unirei românilor, au făcut sfat iezuiţii, întrebându-să oare primi-vor pe români la şcoale latineşti au ba? Şi mulţi zicea să nu să primească românii la şcoalele latineşti, că de vor învăţa latineaşte şi să vor desuni cândva, mai mult nu se vor putea aduce la unire. Ci acest sfat al acelora, ca un sfat rău şi făr' de iubire omenească, s-au lăpădat şi s-au aflat carii au arătat că învăţătura mai tare deschide calea spre unire şi aşea s-au primit românii la şcoalele latineşti. Aceasta mi-au spus preacinstitul părintele **[214v]** Gherontie Cotori, vicareşul vlădicului Pavel Aaron, carea el, cum zicea, au auzit de la un iezuită bătrân, carele zicea că însuşi au fost întru acel sfat. Adecă Gherontie au auzit aceasta când era la învăţătura filosoficească şi theologhicească la Sâmbăta Mare[(4)].

---

[232] Urmează, şters, „Albae Juliae", semn că pentru Samuil Micu a fost un exerciţiu de dificultate, prin ineditul lui, să redea un text latinesc cu slove chirilice.

[233] Idem: „românesc".

Pe vreamea vlădicului Athanasie[234] au fost în Ardeal un om, anume Mihail Ţirca, carele s-au zis pe sine episcop şi sta despre partea curuţilor şi doară nu era sfinţit episcop, că, pre carii acela i-au preoţit, vlădica Athanasie şi Ioan Potochi, următoriul lui Athanasie, a doa oară i-au preoţit(5).

La anul 1699, în Mânăstirea Niculei, lângă Gherla, au plâns icoana Născătoarei **[215]** de Dumnezeu, carea iezuiţii, patării din Clujiu, o au luoat şi o au dus la Viena, de unde, după ce prin vălătuire şi prin bună cercare s-au aflat a fi minunată, s-au adus iarăşi în Ardeal şi s-au pus şi besearica iezuiţilor, în Clujiu, unde şi astăzi iaste şi cu mare evlavie să cinsteaşte(6).

Vlădica Athanasie, după ce s-au întors de la Viena în Ardeal, prin grof Stefan Apor, tezaurariul împărătesc, s-au înştelăluit în scaonul episcopesc cu mare pompă şi pentru ţinearea sa avea de la cămara împărătească 4 000 de florinţi(7). Doao rânduiale săborniceşti, în săborul mare făcute, avem de la vlădicul acesta, care multe articuluri cuprind despre bune rânduiale besericeşti. Una iaste din anul 1711, alta din anul 1712(8). După aceasta nu mult **[215v]** au mai trăit vlădica Athanasie, că la anul 1716 s-au ales vlădică Ioan Patachi şi, aşea, vlădica Athanasie mai mult decât până la anul 1714 nu au trăit(9).

După moartea vlădicului Athanasie, împăratul Carol s-au apucat să zidească cetate la Belgrad(10), şi fiindcă, după cum să curuisă cetatea, şanţul cetăţii trebuia să vie tocma pe unde era mitropoliia românească, pentru aceaea împăratul au poruncit ca să se dea bani românilor şi loc, ca airea să-şi facă besearică mitropolie; şi aşea li s-au dat loc la Maierii Belgradului şi 1 300 de florinţi zloţi pentru zidirea besearicii. Era pe vremile acealea la Belgrad un Stefan Iştfanovici, din Ţara Românească venit, **[216]** tipograf bun meaşter, carele au dires tipografiia şi au tipărit şi cazanii, pentru care lucru la vlădica Athanasie au fost în plăceare, şi, după moartea vlădicului, la Belgrad au rămas el în mitropolie ca un epitrof al tipografiei. Acesta, luând aceale 1 300 de florinţi, au făcut o nimica, adecă besearica cea de la Maierii Belgradului, cu fundament slab, mică şi întunecată. Ceialalţi bani i-au prăpădit. La această besearică după vro câţiva ani s-au adaos tinda muierilor, apoi alt creştin, anume Bucur Spinare, dintr-a său o au zugrăvit. Când[235] s-au făcut mutarea mânăstirei la Maieri, s-au luoat şi moaştele răpăsatului mitropolit Athanasie şi s-au adus de s-au aşezat în ţimeteriul bisearecii aceştiia, peste a căriia mormânt s-au pus o leaspede mare de piiatră, carea şi eu o am văzut(11). **[216v]**

După ce s-au isprăvit cetatea Belgradului, au poruncit împăratul Carol să meargă şi clerul românesc să blagoslovească cetatea. Atunci s-au adunat mai mulţi de o sută de popi, carii toţi, în odăjdiile preoţeşti, de la besearica din Maieri au mers în cetate cu litie. Acolo, în besearica cea mare, carea mai înainte o ţinusă calvinii, la oltariul cel mare au slujit leturghie Petru Pop din Daia(12), protopopul Dăii şi notareşul săborului mare, că atunci, după norma cea ţinută supt prinţipii calvineşti, notareşul săborului mare era cel mai întâiu după vlădica şi ca un vicareş mare[236]; după leturghie, au făcut oşfeştaniia cea mică şi, stropind cu apă sfinţită zidurile cetăţii împregiur, au vestit apoi la norod **[217]** cum că Belgradul, latineaşte, mai mult nu Alba Iulia, ci Alba Carolina, adecă de pe numele împăratului Carol, carele au zidit cetatea Belgradului – românii începusă a-i zice Carlova – şi zicea că atunci au botezat acea noao cetate, căriia i-au pus numele Carlova.

---

[234] Idem: „când s-au pornit curuţii, adică către anul 1706 și după aceaea”.
[235] Scrie iniţial „după ce”, apoi şterge şi suprascrie „când”.
[236] Urmează, şters, „după ce împreună cu alţi preoţi au slujit le...”.

Pe vremile aceastea au fost la Maramurăşiu în Ţara Ungurească un episcop românesc, anume Dosithei, carele pe mulţi au preoţit. Eu însumi am văzut dalterii la preoţi de la el date, cu care mărturiseaşte a fi aceia de dânsul hirotoniţi preoţi. De unde au venit şi cum s-au aşezat în Maramurăşiu n-am aflat, cum nici ştiu oare Maramurăşul eparhie a lui au fost(13). Însă din scrisorile unor antimise să veade că şi mai înainte au fost episcopi români în Maramurăşiu[237]. **[217v]**
[218] – [218v][238]

Partea X

Episcopiia şi episcopii Făgăraşiului din Ardeal

§ 1
Episcopul Ioan Neameş, liber baro de Potochi(1)

După moartea vlădicăi Athanasie, clerul, după vechiul obiceaiu şi după diploma a doa a împăratului Leopold, s-au rugat de împărăţie să-i fie slobod a candidălui persone pentru episcopie, şi împăratul le-au dat slobozenie, numai cât au poruncit să aleagă şi să candidăluiască **[219]** persone care să ştie şi latineaşte. Deci adunându-să săbor mare în Belgrad, pentru ca să facă ca<n>didaţie pentru episcopie, în cler n-au aflat personă preot neînsurat pe carele să-l poată candidălui, că cei ce ştiia latineaşte era preoţi însuraţi. Numai ce s-au aflat Ioan Neameş de Potochi, carele născut au fost din părinţi români[239] şi crescut în leagea românească, dar, în şcoalele latineşti fiind, au fost trecut la rituşul latinesc, unde şi preot s-au făcut, şi învăţătura theologhicească la Viena, în coleghiul lui Pazman Petru(2), arhiepiscopului de la Strigon, o au învăţat, apoi şi la Roma au fost; să ţinea acum de[240] arhidieţezul Strigonului. **[219v]** Altul au fost de neam neamţ, dar săcretariu fusească la vlădica Athanasie şi ştiia bine româneaşte, nu numai a vorbi, ci şi a ceti şi a scrie. Deci price s-au făcut nu puţină întră protopopi, că unii voia pe Ioan Neameş de Potochi, iar notareşul din Daia, cu vro câţiva, voia pe secretareşul lui Athanasie şi făcea gâlceavă, puindu-să împrotivă ca să nu fie Potochi vlădică, până ce de la împărăţie grea îngrozire şi arest i-au venit, de nu se va aşeza şi să fie în linişte(3). Aceasta mi-au povestit mie moşiul meu, protopop Maniu Neagoe de la Broşteani, tatăl mumei meale, om cu frica lui Dumnezeu şi de toată lauda vreadnic, a căriia pomenire veacinică să fie, carele s-au făcut protopop de însuşi vlădica **[220]** Potochi şi au murit în anul 1765, de 96 de ani bătrân(4).

Deci[241] în anul 1716 s-au numit episcop Ioan Neameş de Potochi din[242] varmeghiia Solnocului Dinlăuntru, din satul care românii îl cheamă Strâmb, ungurii Horgoş Potoc, şi cu

---

[237] Pasajul de la „Însă din scrisorile …” şi până la sfârşit este adăugat ulterior, cu cerneală de un negru mai intens. După „Maramurăşiu” urmează virgulă, apoi cuvintele „precum din”, ulterior şterse. Am încheiat cu punct acest loc, după intenţia autorului.
[238] Aceste pagini au rămas goale.
[239] Urmează, şters, „din vidicul Chioariului”.
[240] Idem: „dieţezul”.
[241] A început latineşte: „Anno 1716 denominatus …”, dar a şters.
[242] Urmează, şters, „vidicul Chioariului de loc”.

titul de liber baro şi de consiliar chesaro-crăiesc au fost împodobit de la împăratul Carol VI şi s-au sfinţit episcop în Croaţiia[5]. Însă după ce s-au numit episcop, împăratul au scris la papa de la Roma ca să se poată Ioan de Potoc întoarce iarăşi <la> rituşul grecesc, carea papa au îngăduit, însă aşea ca Potochi (că supt acest nume iaste mai cunoscut la români) să facă mărturisirea mandiei sau a chipului celui mic a călugăriei, cum e obiceaiul în besearica grecească, **[220v]** de vrea să fie episcop, carea au şi făcut[6], cum din scrisorile ceale pentru dânsul care să află la Viena în Cănţelăriia Ardealului să veade şi însuşi consiliareşul din Canţelariia Ardealului, Lupu Ceareai[7], în Viena, la anul 1772, mi-au spus că el însuşi acealea le-au cetit.

Acest Ioan Potochi, socotind că nu poate să fie episcopie carea nu iaste de papa de la Roma înălţată la vredniciia episcopească şi pentru că voia să capete de la împăratul moşii pentru episcop, s-au rugat de împăratul ca să întemeiază episcopie românească în Ardeal. Şi aşea, în anul 1717, au dobândit de la împăratul Carol rezidenţie în cetatea Făgăraşiului şi moşie Sâmbăta de Jos şi Beşinbacul din Ţara Oltului şi iosagul cel fişcuşesc de la Gherla pentru **[221]** episcop[8], şi bulă de la papa Inochentie XI la anul 1721, prin a căriia tărie să rădică şi să face episcopie românească de leagea grecească unită la Făgăraşiu, şi besearica de acolo să înalţă să fie besearică cathedratică, a cării episcopii hram să fie S. Nicolae şi într-această episcopie şi capitulum să întăreaşte. Toate aceastea mai pe larg să văd în bula papii Inochentie XI (1)[9].

Mai bine ar fi făcut episcopul Ioan Patachi să fie cerut de la papa ca mitropoliia cea mai dinainte să se fie întărit de la papa şi după ce s-au unit, decât să facă altă episcopie noao supt chemarea Sfântului Nicolae, în Făgăraş. Însă toată românimea din Ardeal şi după aceaea, cum şi astăzi, pe episcopul său îl nu**[221v]**meaşte vlădică şi în besearică şi în liturghie, precum şi într-alte slujbe şi cărţi besericeşti tot arhiepiscop îl numeaşte şi besearica cea cathedratică a episcopiei iaste închinată şi are hramul Sfintei Troiţă. Încă şi în cărţile care să tipăresc la Blajiu, unde iaste acum rezidenţiia episcopească, să pune: „Tipărite în Blajiu la mitropolie” şi episcopului să zice: „Vlădica Ardealului şi episcopul Făgăraşului”[10].

Acest Ioan Potochi au fost foarte bun episcop şi milostiv, om veasel şi neamului românesc bun părinte şi besearicii apărătoriu şi iubitoriu de oameni[11]. La anul 1725[12], fiind chemat la un prânz într-un loc şi fiind el iubitoriu de beutura vinarsului, acolo, **[222]** în beutura vinarsului să zice că l-ar fi otrăvit, din carea au şi murit.

A episcopului acestuia avem orânduială săborniceasc în săborul mare făcută, carea 14 articuli are (2)[13]. După moartea vlădicului Ioan Patachi, toată ocârmuirea şi grijea besearecii româneşti au rămas la reactorul iezuiţilor din Clujiu, de la carele şi orânduială săborniceasc în săborul mare făcută avem, carea multe articuluri cuprinde[14]. Fiindcă preoţii româneşti n-au subsistenţie, de unde după cuviinţa stării sale să trăiască, ci le caută cu lucrul mânilor sale să se hrănească şi aşea le caută la târg, la moară şi la câmp a mearge şi rămâne poporul şi besearica aorea făr’ de preot, s-au aşezat cu voia împărăţiei ca în care sat sânt mai multe gazde de 100 să fie doi preoţi, iar de vor fi mai multe de 200 să fie trei etc., ca totdeauna un preot să fie în sat când altul iaste în călătorie[243][15]. **[222v]**

(1) Bula papii Inochentie XI despre Episcopiia Făgăraşului aşea iaste[16]:

„Innocentius Episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei menoriam. *Rationi congruit*, et convenit honestati, ut ea, quae de Romani Pontificis vigili providentia, et benignitatis gratia processerunt, licet ejus superveniente obitu literae apostolicae de super confectae non fuerint suum tamen debite sortiantur effectum, dudum siquidem felicis

[243] De la „fiindcă preoţii …”, adăugat ulterior cu cerneală de un negru mai intens.

recordationis Clemens Papa XI predecessor noster, cui Coelestis Pater familias suas dederat pascere oves in terris ex oneroso sui muneris hujusmodi cura assidue levabat in circuitu solicite mentis suae oculos ut[(a)] si dominicum gregem divina sic disponente bonitate augeri prospiciat[(b)] in dies, ut grex ipse sic auctus commodius ad aeternae amoenitatis pascua dirigi valeret, novos ei pastores juxta **[223]** ejusdem gregis indigentiam constituere satagebat, ad hoc quoque exequendum libentius intendebat, quoties laudabilis christianorum principum sibi in custodiendo augendoque grege ipso opitulantium pietas id postulabat, gaudebatque in Domino, quod suae providentiae implemento, eorum quoque regalis munificentiae decus, et bonorum operum gloria rutilaret, proptereaque attendens, quod gratia benedicente Domini nonnulla millia Graecorum, Ruthenorum, Valachorum, Rascianorum, aliorumque, qui Graecum Ritum sequebantur ad Sanctae Romanae Ecclesiae[(c)], et per universam Transylvaniae provinciam commorabantur, ad Sanctae Romanae Ecclesiae gremium advolavisset[(d)] et eadem gratia coadjuvante quam plures alii ex Graecis, Ruthenis, Valachis, Rascianis, aliisque praeattactis[(e)] ad idem gremium in dies advolaturi sperabatur[(f)], et ut novus grex dominicus **[223v]** hujusmodi eorum propriam sedem, propriumque haberent pastorem, qui oves huc illuc dispersas in caulam Domini congregat[(g)], eosque in viam veritatis dirigendo ad coelestia pascua revocaret, aliisque accidentibus causis in congregatione venerabilium fratrum nostrorum[(h)] sunt[(i)] suorum ejusdem Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium rebus consistorialibus praepositorum, de quorum numero <nos quoque>[(j)] tunc eramus, perpensis ad pias et enixas christianissimi[(k)] in Christo filii nostri Caroli Hispaniarum, et Romanorum Regis in Imperatorem electi preces sub dato videlicet tertio nonas Februarii pontificatus sui anno vigesimo primo de eorundem praedictae Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalium consilio ecclesias, et personas tam saeculares, quam ecclesiasticas Ritus Graeci praefati[(l)] tam in oppido **[224]** Fagarasiensi in dicta provincia, quam in locis, castris, villis, teritoriis, districtibus, aliisque annexis, atque adjacentibus locis in oppido, provinciaque praedictis existentes a quacunque alia ordinaria jurisdictione divisit, et separavit, illaque omnia, et clerum ac populum ritus hujusmodi, quoad legem dioecesanam ab Episcopi Latini Transylvaniensium[(m)] superioritate, jurisdictione, potestate, subjectione, visitatione, et correctione, si quam[(n)] in eos exercere consueverat prorsus exemit, et liberavit, ac oppidum Fagarasiense praeattactum[(o)] in civitatem erexit, illiusque incolas civium nomine, titulo, et honore decoravit, illudque et in eo ecclesiam Divo Nicolao dicatam in cathedralem Ritus Graeci praefati[(p)] sub invocatione ejusdem Divi Nicolai pro uno Episcopo **[224v]** Ritus Graeci <praedicti Fagarasiensi nuncupando, qui illi praeesset ac ecclesiam ipsam ad formam cathedralis ejusdem Graeci ritus>[(r)] Redigi faceret, nec non eppiscopalem jurisdictionem, authoritatem in omnes, et singulos Graecos, Ruthenos, Valachos, et Rascianos praefatos[(s)] tunc, et pro tempore in universa praeattacta[(ș)] commorantes, et commoraturos exercere, omniaque, et singula, quae jurisdictionis, quaeque ordinis, et cujus libet muneris episcopalis erant, et quae alii Episcopi Graeci Ritus in suis ecclesiis, civitatibus, et dioecesibus facere poterant, et deberent facere, libere, et licite possit[(t)] et debeat[(ț)] ac in eadem ecclesia sic erecta episcopalem dignitatem ejusdem Graeci Ritus cum sede episcopali, et capitulari, mentis[(u)] aliisque cathedralibus insigniis de simili consilio, apostolica authoritate erexit, et instituit, ac eidem sic erectae ecclesaie oppidum Fagarasiense praefatum[(v)] sic in civitatem erectum pro civitate, et si quae essent alia oppida, castra, villae et **[225]** territoria eidem oppido Fagarasiensi annexa[(z)], et ab eo dependentia pro dioecesi, nec non ecclesia[(aa)] ejusdem Greaci Ritus <pro clero, et ecclesiasticas, et saeculares personas Graeci Ritus>[(bb)] praedicti in civitate, et dioecesi hujusmodi, omnesque, et singulos Graecos, Ruthenos, Valachos, et Rascianos, qui in universa praeattacta[(cc)] partibusque annexis praedictis pro tempore degissent pro populo de consilio, et

authoritate partibus[(dd)] concessit, et assignavit, civitatemque, dioecesim, clerum, et populum hujusmodi Episcopo Fagarasiensi Graeci Ritus praeattacti[(ee)], illiusque ordinariae jurisdictioni subjecit, et mensae episcopali Fagarasiensi, et pro illius date ter mille, et octuaginta quatuor florenorum cum quindecim crucigeris monetarum[(ff)] illarum partium, mille quingenta <et quinquaginta>[(gg)] scuta monetae romanae circiter constituentium ex pagi de Besimbak[(hh)], nec non dominii Szamos Uivar dicto Episcopatui annexis[(ii)] annuis reditibus fiscalibus **[225v]** a praeattacto[(jj)] Carolo Hispaniarum, et Romanorum Regi in Imperatorem electo donata, et assignata similiter applicavit, et approbavit[(kk)], et insuper eidem Carolo Hispaniarum, et Romanorum Regi in Imperatorem electo, uti Transylvaniae principi, ejusque haeredibus, et successoribus in eodem Transylvaniae principatu jus patronatus, et praesentandi etiam a primaeva, tunc ut[244] praeferebatur facta erectione, infra tempus ad id a jure praefixum eidem Clementi praedecessori, et Romano Pontifici pro tempore exiestenti, personam idoneam ad dictam Ecclesiam Fagarasiensem in illius Episcopum Graeci Ritus praedicti, et pastorem ad praeservationem hujusmodi, et non alias praeficiendam reservavit, et concessit, ac jus patronatus, et praesentandi hujusmodi eidem Carolo Hispaniarum, et Romanorum Regi in Imperatorem electo, illiusque haeredibus, et successo**[226]**ribus praedictis uti Transylvaniae principibus ex meris fundatione, et dotatione competere, illique per Sedem Apostolicam etiam consistorialiter quacumque ratione, vel causa derogari non posse, nec derogatum censeri, nisi praefati[(ll)] Caroli[245] Hispaniarum et Romanorum Regis[(mm)] in Imperatorem electi, et in dicto Transylvaniae principatu suorum haeredum, et successorum praefatorum[(nn)] ad id expressus accederet assensus, et si aliter quovis modo derogaretur, derogationis hujusmodi cum inde secutis, nullius roboris, efficaciae, et momenti[(oo)] futuras fore, sicque, et non alias per quoscunque judices ordinarios et delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici auditores, ac ejusdem Sanctae Romanae ecclesiae cardinales, etiam de latere legatos, vice legatos, dictaeque Sedis Apostolicae nuntios, aliosque quoslibet, <quavis alia auctoritate fungentes, sublata eis et eorum cuilibet>[(pp)] aliter judicandi et definiendi, facultate, et authoritate **[226v]** judicari, et definiri debere, et quidquid secus super his a quoquam quavis authoritate scienter, vel ignoranter contigisset attentari, irritum decrevit, et iname non obstantibus Lateranensis concilii novissime celebrati ecclesiarum dismembrationes fieri prohibentes[(rr)], ac ejusdem clementis praedecessoris, et Cancellariae Apostolicae regulis de non tolendo jure quaesito, ac quatenus opus esset de unionibus committendis ad partes, nec non de exprimando vero annuo valore, aliisque constitutionibus, et ordinationibus apostolicis, quibus omnibus, et singulis, etiamsi de illis, eorumque totis tenoribus specialis specifica, expressa, et individua, non autem per clausulas generales idem importantes, mentio, seu quaevis[(ss)] alia expressio habitura foret illarum tenoris, literis, de[(§§)] Clementis praedecessoris, si desuper confectae fuissent, pro expressis habens illis, alias **[227]** in suo robore permansuris ea vice duntaxat specialiter, et expresse derogavit, caeterisque contrariis quibuscunque. Voluit autem idem Clemens praedecessor, quod tunc, et quam primum emi deberet domus episcopalis, pro qua quatuor mille florenorum summa jam tum[(tt)] assignata reperiebatur. Quod quia juxta Graeci Ritus[246(ţţ)] oridnationes in eadem Ecclesiae Fagarasiensi constitui debere[(uu)] monachi, et sacerdotes, si forte tunc non adessent Graeci Ritus praefati[(vv)]**,** qui loco forent canonicorum, et capituli, ac insuper, quod promovendi ad dictam Ecclesiam Fagarasiensem eorum tantum, qui Graeci

[244] Urmează, şters, „ferebantur”.
[245] Idem: „Regis”.
[246] Idem: „praefati”.

Ritibus addicti erant, episcopi vocari, et esse deberent, ac in illos tantum jurisdictionem exercere valerent, declaravit, ac cum hoc[(zz)] tamen, quod servarentur decreta omnia Congregationis De Pro**[227v]**paganda Fide, quoad Graecos, qui Latinis immixti vivunt, saepius emanata, per suas autem literas <si> desuper confectae fuissent, jurisdcitioni, venerabilis fratris nostri tunc sui Georgii Martonfi episcopi Latini Transylvaniensis, ejusque successorum, ac alias juxta decretum congregationis eorundem fructum[(a+a)] rebus consistorialibus praepositorum desuper emanatum, praejudicare non intendit. Hae[(b+b)] autem de divisione, separatione, eximitione[(c+c)], liberatione, erectione, institutione, concessione, assignatione, applicatione, appropriatione, subjectione, reservatione, concessione, decreto, voluntate, derogatione, declaratione, <intentione>, aliisque praemissis de[(d+d)] Clementis praedecessoris, <pro eo quod super illis ipsius Clementis praedecessoris>[(e+e)] literae ejus superveniente obitu confectae non fuerunt, valeat quomodo libet hesitari volumus, et apostolica authoritate decernimus, quod divisio, separatio, eximitio[(f+f)], liberatio, <erectio>, **[228]** institutio, concessio, assignatio, applicatio, appropriatio, subjectio, reservatio, concessio, decretum voluntas, derogatio, <declaratio>, intentio, aliasque praemissa a die[(g+g)] tertio nonas Februarii suum debitum sortiantur effectum, ac si insuper[(h+h)] illis ipsius Clementis praedecesoris literae sub data ejusdem diei confectae fuissent, prout superius enarratur, quodque praesentes literae ad probandam plene divisionem, separationem, eximitionem[(i+i)], liberationem, erectionem, institutionem, concessionem, assignationem, applicationem, apropriationem, subjectionem, reservationem, concessionem, decretum, voluntatem, derogationem, declarationem, intentionem, et alia praemissa ubique sufficient, nec ad id probationis alterius adminiculum requiratur.

Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostram[(j+j)] decreti, et voluntatis infringere, **[228v]** vel ei ausu temerario contraire, siquis autem hoc attentare, praesum<p>serit, indignationem omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri, et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae millesimo septingentesimo vigesimo primo, quinto decimo kalendas Junii, pontificatus nostri anno primo.

Loco† Plumbi P.[(k+k)] Placentinus”

N. B. Unde evenerit, quod hoc diploma tam obscurum, tamque erronee sit scriptum me ipsum scriptorem latet; ego vero idem corrigere nec volui, nec potui. **[229]**

(2) Să află aceasta în arhivumul vlădicesc la Blajiu, cum însumi o am văzut, întru carea un articuluşiu iaste care opreaşte pentru preacurvie mai mult a despărţi căsătoriia, aşea cât să poată părţile treace la altă căsătorie, de unde să veade că până într-această vreame despărţea săborul unele căsătorii ca acealea. **[229v]**

[230] – [230v][247]

§ 2

Ioan Inochentie, liber baro Clain de Sad, episcopul Făgăraşului[(1)]

În anul de la naşterea Domnului nostru Isus Hristos 1729 s-au numit episcop Făgăraşiului Ioan Clain de la Sad, din scaonul Sibiiului. Pre acesta iezuiţii, văzindu-l cu bună minte şi cu bun cap, l-au fost tras cătră sine şi l-au băgat şi în noviţiat, adecă în probă la cinul lor, de unde după

[247] Aceste pagini au rămas goale.

un an, pentru slăbiciunea ochilor, au ieşit[2]. După aceaea au fost la Sâmbăta Mare, în Ţara Ungurească, în clerică, învăţind theologhia[3], şi când au fost în al treilea an theolog, clerul românesc din Ardeal, cu o limbă şi cu o voie, nu numai l-au ales şi l-au candidăluit, **[231]** ci l-au şi cerut episcop[4], carea cearere a clerului şi capaţitaşul lui Ioan Clain înţelegându-le împăratul Carol, bine au voit, în anul 1729, a-l numi episcop Făgăraşului în Ardeal[5]. Deci Ioan Clain, lăsind coleghiumul cliricilor[6], s-au dus la Muncaciu, care iaste oraşiu în Ţara Ungurească, unde un an au fost în proba vieţii călugăreşti, de vreame ce, după obiceaiul Besearecii Răsăritului, episcopii trebuie să fie din cinul mandiei sau a celor de chipul cel mic călugări. Deci Clain au fost la Muncaciu până la 20 a lui iunie a anului 1730, unde în mânile episcopului Ghenadie Bizanţi de la Muncaciu au făcut mărturisirea călugăriei[7], de la care episcop, în anul 1733, şi hirotoniia preoţiei şi a episcopiei au luoat[8]. De unde, venind în Ardeal, clerul şi norodul foarte cu mare bucurie **[231v]** l-au primit, mulţemind lui Dumnezeu că le-au dăruit arhiereu şi părinte ca acela. Iar episcopul Ioan Inochentie – că acesta nume luoasă din mărturisirea călugărească – Clain, deacă au venit în Ardeal, nu au şezut să odihnească, nici să-şi adune avuţie, ci îndată, ca un apostol şi adevărat episcop şi bun părinte a neamului românesc, s-au apucat de lucrul evanghelicesc şi de propovedanie, umblând prin sate şi învăţind norodul şi nu făr' de roadă, că şease sute de preoţi parohi au adus la unire, de vreme ce în vreamea trecută, stăpânind şi ocârmuind iezuiţii episcopiia, în scăunime mai toţi părăsisă unirea, temându-să că cu vreame şi pe încet vor trebui a părăsi leagea grecească. Iar episcopul Inochentie Clain, părinteaşte, şi cu gura şi cu fapta, învăţindu-i şi arătându-le că nici o frică nu trebuie să aibă, **[232]** pre toţi i-au tras la sine. Deci episcopul Inochentie, pentru aceaste a lui osteneale, de la împărăţie, nu numai cu titul de conziliar crăiesc, ci şi cu baronie, au fost împodobit[9], şi la împăratul Carol în graţie; şi socotind el bunătatea şi graţiia împăratului spre dânsul, au judecat să se folosască cu aceaea spre binele cel de obşte al besearecii sale şi a clerului şi a neamului său. Iar văzind că cucerniciia şi învăţătura iaste temeiul fericirei, tot cugetul şi-au întors spre aceasta, ca aceaste doao, adecă cucerniciia şi învăţătura, să le dăruiască clerului şi neamului românesc, ca aşea să poată ajunge şi la fericire. Pentru aceaea s-au rugat de împăratul Carol ca să întemeiază mănăstire în **[232v]** carea să fie călugări de leagea grecească, a cărora deregătorie să fie a fi întru ajutoriu episcopului[10] şi norodului pildă bună şi să înveaţe pre norod leagea şi credinţa lui Dumnezeu şi alte învăţături treabnice. Afară de aceastea, să întemeiază şi seminarium, în carea pruncii să se crească şi să se procopsască întru învăţătură şi în frica lui Dumnezeu, care toate din donaţiia împăratului Carol mai pe larg să văd[248]. Era atunci întrebare de unde şi din ce funduş s-ar putea face aceastea? Deci episcopul Clain, înţelegându-să cu Petru Dobra[11], directorul ţerii, carele şi el era român de neam şi bun patron neamului său cel românesc, au aflat ca vlădicul să schimbe iosagul de la Gherla **[233]** şi cel de la Sâmbăta cu iosagul Blajiului, a căruia venit cu 3 000 de florinţi să socotea mai mare decât cel de la Gherla şi de la Sâmbăta, care numai trei mii de florinţi venit avea. Şi aşea, apoi, 3 000 de florinţi să fie pentru vlădica, iar cealealalte trei mii să se împartă aşea, ca 1 200 să fie pentru unsprăzeace călugări, 700 pentru doaozeci de alumni prunci în seminarium, 900 pentru trei alumni călugări, carii să fie la învăţătură în Roma, în Coleghiumul de Propaganda Fide, ceialalţi bani, care întrec, să se adune să fie de cale, cheltuială acelor trei alumni mergând la Roma, că cheltuială îndărăpt de la Roma venind coleghiul acolo le va da. Aceastea aşea isprăvindu-se să fie, **[233v]** vlădica au dat şi la papa voinţa sa, rugând pre papa ca să binevoiască şi el a să face acea schimbare a iosagului vlădicesc şi papa, văzind că besearica mai mare folos dobândeaşte dintru acea schimbare a iosagului, bine au voit a îngădui

[248] Urmează, şters, „(1)".

să se facă. Deci, întră cămara împărătească şi întră vlădica Clain s-au făcut contrac<t> de schimbare[249], prin care iosagul de la Gherla şi de la Sâmbăta din Ţara Oltului, precum mai sus am zis, s-au schimbat cu cel de la Blajiu.

Într-aceaea, vlădicul Clain, în anul 1738, 26 ianuarie, au adunat pre cei mai aleşi din clerul său şi le-au spus lor tot cugetul său, cum vrea să facă mânăstire, **[234]** seminarium şi şcoale, pentru a cărora ţineare de la împărăţie au dobândit din iosagul Blajiului 3 000 de florinţi, însă trebuie, ca să se facă mânăstirea şi seminariul, la aceastea trebuiesc cheltuiale şi fiindcă aceastea pentru folosul clerului şi a neamului românesc vor să fie, cu cuviinţă iaste să se îndeamne şi clerul, din toată sărăciia sa, a da ceva la zidirea sfintei mânăstiri şi a şcoalelor, întru care fiii lor vor învăţa şi se vor procopsi[(12)]. Clerul, văzind acest lucru bun şi folositoriu, s-au îndemnat şi din sărăciia sa au făgăduit că va da 25 000 de florinţi, însă supt aceaste condiţii: „1mo Ca cu bună samă să fim **[234^{v}]** încredinţaţi cum că să va zidi mânăstirea şi episcopiia, ca să nu ni să întâmple mai mult a vedea ticăloasă mutare, să nu fie slobod prealuminatului şi preasfinţitului domnului vlădica din banii care să vor culeage pentru mânăstire a cheltui, până ce mai înainte nu ne va arăta noao dată milostivă carte de fundaţie a preaînălţatului împărat.

2do Cheltuiala cea din partea cămerii crăieşti în tot anul mai întâiu să se facă şi, după ce să va sfârşi aceaea, apoi din banii noştri să se cheltuiască.

3^{tio} Mai sus-numita mănăstire să nu fie în preiudiţiumul rituşului nostru şi afară de călugări de ritul grecesc, adecă afară de vasiliteani uniţi, alţi călugări într-însa **[235]** să nu să primească. Iar dintr-acei călugări, măcar trei sau patru să fie rânduiţi pentru capitulum, carii să aibă grije a ţinea instrumenta literalia, adecă scrisorile clerului şi a neamului, care să vor încredinţa grijii lor, ca nu[250] cu paguba noastră, cum am păţit pân-acum, încredinţind străinilor ale noastre, să ne lipsim de ceale mai bune şi mai de treabă instrumenturi şi scrisori ale clerului şi aceştea să fie detori[251] a da samă celor rânduiţi din cler la aceasta, adecă ca să ia sama.

4to Fiindcă mânăstirea nu moare de vreame ce stă din mai mulţi, pentru aceaea dintr-însa nimic să nu ia fişcuşul şi să nu **[235^{v}]** între acolo nici după moartea vlădicului.

5to Să aibă îngăduinţele, privileghiurile şi slobozeniile care au mânăstirile de rituşul latinesc în ţerile preaînălţatului împărat.

Drept aceaea, după ce[252] şi despre partea înălţatei cămări vom avea destulă asecuraţie cum că aceastea nevătămat să vor păzi şi se vor ţinea, prin cursul a cinci ani, măcar că cu mii de nevoi sântem împresuraţi, însă, vânzind averile noastre ceale vremealnice, ne vom nevoi a da acea sumă de 25 000 de florinţi, pentru un lucru aşea bun. Drept aceaea, ca mai sus-zisele condiţii de prea**[236]**înălţatul împărat, pentru mai mare securitatea noastră şi a drepturilor mânăstirii[253], milostiveaşte să se întărească şi noao cu autenţie să ni să dea, foarte cu smerenie şi din genunche ne rugăm şi cearem. Dat în săborul mare la Blajiu, anul 1738, ianuarie 26.

Stefan Pop Timandi de la Juc, vicareş gheneralis în părţile ceale mai din jos ale Ardealului şi a părţilor lui împreunate şi protonotareş apostolicesc.

Nicolae Pop de la Biia, vicareş gheneraleş în părţile ceale mai din sus şi protonotareş apostolicesc.

---

[249] Idem.
[250] Idem: „păn' acum".
[251] Idem: „pentru aceasta".
[252] Idem: „despre aceastea, cum că nevătămat vom a …".
[253] Idem: „să se întărească".

Cu numele şi în faţa tuturor celor din săborul mare, carii reprezentăluiesc tot clerul şi neamul" (1)[(13)]. **[236v]**

Aceastea aşea isprăvindu-se s-au trimis la împărăţie, iar împăratul s-au milostivit a plini cererea clerului şi a neamului şi tot într-acelaşi an, în luna lui august, au dat această diplomă şi donaţie despre episcopie şi despre mănăstire: „Noi Carol VI[(14)], cu mila lui Dumnezeu ales împărat al romanilor, pururea august etc., dăm pomenirei prin aceastea, făcând ştire cărora să cuvine, tuturor, cum că cu de-adinsul cugetând noi că din rânduiala[254] preabunului Dumnezeu, pentru aceaea am dobândit monarhiia sfintei Împărăţii Romane şi cu cinstea crăiască şi stema craiului apostolicesc am luoat, **[237]** ca întră multe deregătorii care să cad noao spre ţinearea republicii, mai vârtos de aceaea să avem grije, carea face ca cinstea şi slujba dumnezăiască mai mult să crească şi să sporească, pentru care lucru şi Dumnezeu mai de prisosit varsă mila sa. Pentru aceaea noi, de la începutul împărăţirii noastre, nimic mai drag n-am avut decât în ţerile şi în provinţiile stăpâniei noastre, sfânta Romano-Catholica Besearică să se lăţască[255] şi, prin creaştere<a> ei, mărirea lui Dumnezeu, prin slujba cea adevărată carea într-însa să face, mai mult şi mai mult să se poată înălţa. Şi aceasta din dreptul nostru, care din fire-l avem dat noao, ori dintr-al neamului care de la mai-marii noştri, **[237v]** cei ce împărăţiile ceale încredinţate grijii lor înţelepţeaşte şi[256] bine cu lucrurile bunei-credinţă le ocârmuia, care drept de la ei ş<i> noi, întru noi mutat, l-am luoat, de la ale cărora lăudate urme a ne depărta necinste ne-am ţinea. Deci, fiindcă în moştenitoriul nostru prinţipat al Ardealului ni să dă noao mare prilejiu a urma pre acei mai-mari ai noştri şi a plini deregătoriia râvnei ceii bune a craiului apostolicesc, adecă acolo unde în vreamea preamăritului prinţip, domnului Leopold, împăratul romanilor şi al Ghermaniei, Ungariei şi Boemiei craiu, tatăl **[238]** şi predeţesorul nostru cel preadorit şi cu fericită pomenire, neamul românesc cel de leagea grecească, din rătăcirea shismei întru carea mai înainte era, luminându-l darul dumnezăiesc şi împreună lucrând şi râvna cea bună a oamenilor celor cucearnici, la unirea şi la sânul sfintei Romano-Catholiceştii Besearici începusă a să întoarce şi pentru aceaea acel prea mare împărat şi craiu, de evlaviia sa mişcat, cu osibită diplomă[257] le-au dat lor neşte scutinţe şi privileghiuri şi îngăduinţe, care acel neam românesc şi besearicile lor şi feaţele ceale besericeşti şi episcopul cel de leagea grecească cu sfântă Besearica Romei adevărat unit să le aibă, şi întărisă şi aşezasă şi episcop de leagea grecească unit; şi noi încă, vrând să facem destul deregătoriei **[238v]** noastre şi episcopiia românilor de leagea grecească celor cu sfânta Besearica Romei uniţi mai mult să o întărim, milostiveaşte i-am fost rezolvăluit rezideanţie în Făgăraş, oraşul nostru cel fiscuşesc, împreună cu numire de la acelaş Făgăraş şi fundaţie sau zeastre dominiumul nostru cel fişcuşesc de la Gherla, cu satul cel fişcuşesc Sâmbăta cea din ţinutul Făgăraşului, cu benefiţium de trei mii de florinţi, care în tot anul de acolo vin, încă în anul o mie şeapte sute seaptesprezeace l-am fost dat, şi această fundaţie, după ce am înţeles noi că norodul aceluiaşi neam românesc de leagea grecească mai cu mare mulţime s-au întors la unirea sfintei Besearicii Romano-Catholiceşti, din **[239]** dăruirea noastră chesaro-crăiască, în anul 1732, la aceasta o am fost adus, când, la smerita reprezentaţie a credinciosului, noao iubitului, cinstitului şi măritului liber baro Ioan Inochentie Clain de Sad, episcopului celui de acum a zişilor români uniţi şi consiliareşului nostru, adecă cum că el, pentru lipsa împreună-lucrătorilor, pre un norod aşea mult şi care în toată zioa creaşte nu ajunge să-l

[254] Idem: „preaîna...".
[255] Scris „lăţăscă".
[256] Urmează, şters, „cu fericire".
[257] Idem: „neşte".

poată învăţa cum să cade în credinţă şi în evlavie şi pentru aceaea s-au rugat pentru rădicarea şi zidirea unei mânăstiri, după cum leagea lui şi sfânta bulă a papei pofteaşte, întru carea acelaşi episcop să poată lăcui şi călugări, după rânduiala legii sale, în locul canonicilor şi a capitulumului să fie **[239ᵛ]** lângă el şi în carea pruncii în credinţă şi în carte să se înveaţă şi de acolo harnici, întru învăţături bine[258] învăţaţi, parohi de leagea grecească să se poată procopsi; şi aceasta noao prin cămara noastră cea crăiască ni s-au pus înainte şi noi nu numai pentru rezideanţiia episcopească, ci şi pentru mânăstire de leagea grecească uniţilor de cinul Sfântului Vasilie ca să se facă milostiveaşte am binevoit şi pentru aceaea dintr-alt fund fişcuşesc rânduisem mijlociri; după aceaea, venind la mijloc alte ţircumstanţii şi fiindcă obştea armenească de la Gherla s-au rugat ca să poată cumpăra dominiumul mai sus-zis de la Gherla, pentru întemeierea mai înainte zisăi episcopii **[240]** şi şi a mânăstirei, alt dominium mai bun, adecă a Blajului, într-acelaşi al nostru prinţipat a Ardealului, care iaste în varmeghiia Belgradului, în mânile fişcuşului nostru, întru acest chip precum urmează milostiveaşte l-am rezolvăluit, adecă: întâiu, voind aceasta şi papa, mai sus-numitul episcopul Făgăraşului, dominiumul cel mai sus-zis fişcuşesc al Gherlii şi Sâmbăta de Jos din ţinutul Făgăraşului, cum s-au zis, care din dăruirea noastră cu venit de trei mii de florinţi pe an episcopul acesta şi predeţesorul lui păn-acum le-au ţinut şi le-au stăpânit, cu toate drepturile, folosurile şi dobânzile sale fişcuşului nostru celui crăiesc să le dea şi făr' de nici o cearere mai mult înapoi în veaci să le sloboază; 2do iar pentru dominiu**[240ᵛ]**mul acela al Gherlii şi pentru Sâmbăta de Jos, mai sus-zisului episcop şi următorilor lui celor uniţi[259] cu sfânta Romano-Catholica Besearică şi la unsprăzeace călugări de leagea grecească şi la doaozeaci de alumni, carii vor învăţa carte în Blajiu, şi aşijderea la trei alumni la Roma, în Coleghiul de Propaganda Fide, pentru hrana şi ţinearea, adecă sustentaţiia, de pururea, însă aşea ca aceştea toţi să fie uniţi cu sfânta Romano-Catholica Besearică, cu venit pe an de şease mii de florinţi în chip de fundaţie veacinică şi carea niciodată să nu să poată desface, coşteiul Blajiului, ca capul[260] bunurilor şi întreg dominiumul Blajiului, care foarte cu bună dreptate, de carea nici într-o vreame niciodată nu poate să fie vreo price la noi, adecă **[241]** la moşteanul prinţip al Ardealului, au venit, cu toate drepturile, folosurile, benefiţiumurile, dobânzile şi[261] satele întregi, adecă: Blajul, Mânăradea, Spătacu, Cergău Mare, Tiuriu, Veazea, Ciufud, care sânt în varmeghiia Belgradului Ardealului, încă şi cu părţile din satele Sâncel, Petrifalău, Iclod, Pănade, Şona, Spini[(15)], care sânt în varmeghiia Cetăţii de Baltă şi cu zăvoaiele, pământurile ceale de arat, ceale lucrate şi ceale nelucrate, cu ţarinile, levezile, păşunile, câmpurile, fânaţele, pădurile, tufele, dealurile, munţii, văile, viile şi locurile ceale de vii şi cu apele, râurile, lacurile, pescuirile şi curgerile apelor, cu morile şi cu locurile lor, supt seamnele sale ceale adevărate şi până la hotarăle ceale vechi şi cu crâşmele şi vă**[241ᵛ]**mile podurilor, taxele, dijmele, birurile ceale urbarialiceşti şi cu toate alte folosuri oricum chemate, care din drept şi de demult s-au obicinuit a să da, prin tăriia milostivei rezoluţiei noastre, prin cămara noastră cea crăiască[262] dintr-această cetate a noastră, Viena Austriei, dată din opt zile a lunei lui maiu a anului acum trecut o mie şeapte sute treizeci şi şeapte, la crăiasca noastră a Ardealului Cănţelărie trimisă, milostiveaşte am judecat să le dăruim, să le îngăduim şi să le dăm, cu legiuită evicţie ţinută fişcuşului nostru împrotiva oricăror legiuite

---

[258] Idem: „procopsiţi"; suprascrie „învăţaţi".
[259] Idem: „sfintei".
[260] Idem: „iosagului".
[261] Idem: „moşiile".
[262] Idem: „dată la".

împetiţii sau năvăliri asupră, cu această chiiară condiţie, carea nicidecum, nici prin episcop, nici prin călugări să nu să strice; 3tio ca dintr-acei mai sus-zişi şease mii de flo**[242]**rinţi, trei mii pentru hrana şi subsistenţiia episcopului să fie, într-a cărora loc sau pentru care va ţinea episcopul veniturile ceale alodiaceşti a mai sus-zisului dominium, adecă ceale economiceşti, care cu lucru şi cu osteneala supuşilor să agonisesc, împreună cu crâşmele, taxele ceale de bani şi care în lucruri s-au obicinuit a să luoa, încă şi moara din Mânărade şi jumătate parte din fânaţe şi din livezi, care toate pentru sine slobod le va cheltui şi le va rândui însă; 4to acelor unsprăzeace ieromonaşi vasiliteani şi acelor doaozeci de alumni de la Blajiu şi acelor trei de la Roma, fundaţie de trei mii de florinţi va fi, din dijmele ceale din veniturile dominiumului Blajului, din morile de la Blajiu şi de la Petrifălao şi jumătate parte din fân şi din taxea a cincizeci şi **[242v]** şeapte de ţigani şi alodiatura de marhă în hotarul Tiuriului, care lor făr' de nici o întoarcere mai mult înapoi o dăm, ca veniturile aceastea înşişi ei, călugării, să le administrăluiască şi dintru acealea şi ieromonaşii şi alumnii să poată trăi, a cărora deregătorie va fi ca pruncilor celor încredinţaţi grijii lor întru toate să le fie pildă bună şi pe aceia în năravuri bune şi întru învăţătură şi în limbile ceale de lipsă în patrie, prin care cu patriotele să se poată înţeleage, să-i procopsască, ca în şcoale să se facă oameni harnici, spre creaşterea sfintei uniri cu Besearica Romano-Catholica. Iar acestor trei mii de florinţi împărţire aşea **[243]** se va face şi se va ţinea, adecă: unui vicareşiu – 150 de florinţi, la doi profesori – 250, la opt vasiliteani călugări – 800, la 20 de alumni din Blajiu – 700 de florinţi, la trei alumni la Roma, în Coleghiul de Propaganda Fide, carii au mărturisit viiaţa călugărească, a cărora primire şi numire, ori din mânăstirea Blajului, ori dintr-alte mânăstiri unite de leagea grecească din ţerile ceale supuse noao**(16)**, o ţinem noao şi următorilor noştri, socotind doaosprăzeace scude romaneşti pe lună pentru fieştecarele, care pe un an fac 972 de florinţi, lor vor veni. Iar banii aceşti de pe urmă, în tot anul, din veniturile dijmelor trebuie să se adune şi pentru acei trei alumni **[243v]** de la Roma, în vremile ceale rânduite, acolo trebuie să se trimiţă. Iar cealealalte venituri să vor cheltui pentru ţinearea călugărilor şi din 128 de florinţi carii rămân, cu vreame, să va aduna cheltuială carea trebuie să o aibă alumnii când merg la Roma, iar când să întorc de acolo au făgăduit sfânta Congregaţie de Propaganda că ea le va da cheltuială de cale; 5to cu leamne de foc şi pe călugări dominiumul tot îi va ţinea, şi morile călugărilor în bun stat să se ţie; 6o şi fiindcă milostiva noastră minte prin această fundaţie numai acolo caută, ca legătura unirei cu sfânta Romano-Catholica Besearică mai mult să se întărească **[244]** şi sporiul unirei de acum înainte mai mult şi mai mult să crească, a episcopului unit deregătorie va fi la mănăstire şi la cinul călugăresc a luoa oameni carii zisa unire şi cu cuvintele şi cu faptele o mărturisesc şi sânt cu viiaţă făr' de prihană, întru învăţătură procopsiţi, cu năravuri bune împodobiţi şi carii ştiu mai multe limbi şi carii şi clerului şi norodului unit să fie pildă bună, ca prin neşte bărbaţi ca aceştea sfânta unire mai mult şi mai mult pururea să crească. Pentru aceaea: 7o cu de-adinsul va avea grije episcopul cel unit ca pe călugării cei vagabonzi shismatici, carii vin din părţile turceşti şi moldoveneşti şi umblă rătăcind prin Ardeal, prin ţinutul nostru şi ori **[244v]** pe care alţii, carii umblă pentru ca să împeadece unirea, să nu-i primească întră ai săi, ba încă cu tot de-adinsul să va nevoi ca neşte oameni perzători ca aceia, de la împărtăşirea norodului şi a clerului, să se gonească şi niciodată să nu să primească, ci de să vor afla de aceia, îndată să se aducă la acelaşi episcop, ca să-şi dea sama pentru ce umblă; iar cei ce vor primi pre unii ca aceia greu să se pedepsască; iar 8o fiindcă acum în coşteiul Blajului nu iaste loc unde să poată lăcui călugării, ci de acum înainte trebuie să se facă, mai sus-zis unitul episcop aceale 3 000 de florinţi care să vin lui le va luoa, iar din ceale 3 000 de florinţi **[245],** hotărâte pentru fundaţiia călugărilor, în tot anul, alumnilor de la Roma să vor da 972 de florinţi, iar ceialalţi 2 028 de florinţi să vor cheltui

la zidirea şi direagerea coşteiului, de aici înainte mânăstirei, şi pentru acest lucru, prin crăiasca noastră cămară, să va rândui deregătoriu, carele cu ajutoriul şi cu[263] înţelegerea şi bună luoarea aminte a vlădicului, într-acea vreame toate veniturile ceale numite pentru călugări şi pentru alumni în bani să se întoarcă şi de toate cheltuialele care să vor face la ziduire să dea samă, carea dare de samă, bine şi cum să cade făcută şi de vlădica văzută şi apro**[245v]**băluită, în vremile sale, crăieştii noastre cămări o va da; şi după ce 9º să va zidi mânăstirea, încet scăzind cheltuialele, să se primească călugări şi mai întâiu trei, carii vor învăţa pre ceialalţi regula cinului Sfântului Vasilie, să să proponăluiască, după iuşiul patronatului, ori de unde Maiestatei Noastre să va vedea; şi 10º de vreame ce, cum s-au zis, fundaţiia measii episcopeşti de fundaţiia călugărilor şi a alumnilor trebuie să fie deschilinită; şi economi, şi şuri, pivniţe şi găbănaşe totdeauna în vremile viitoare deschilinite vor avea, întreagă rămâind puteare episcopului de veniturile sale, precum şi de economie, în funduşu**[246]**rile ceale lui date a rândui. Iar de economiia funduşurilor mânăstirei şi a alumnilor, vicareşul cu capitulumul, carele după episcop va fi mai întâiu preste călugări, însă întreagă rămâind putearea carea să cade episcopului în ceale duhovniceşti; şi mai pe urmă: 11º ne ţinem noao, ca craiu apostolicesc şi fundator, şi fişcuşului nostru celui crăiesc puteare a cuprinde bunurile episcopului carele moare, şi ceale mişcătoare şi ceale nemişcătoare, şi iosagul a-l administrălui până la punerea altui episcop, întregi rămâind funduşurile şi veniturile mai sus-zişilor călugări şi a alumnilor. Precum pentru această schimbare a dominiumului de la Gherla cu do**[246v]**miniumul de la Blajiu şi pentru facerea mai înainte zisei mânăstiri şi voinţa patrierşească au fost, prin cartea cea prin preacinstitul secretariul statului, domnul cardinal Firon, scrisă preacinstitului domn Dominic Pasioneo, arhiepiscopului Efesului, în curtea noastră nunţiuşului apostolicesc, însă cu această declaraţie cum că nu numai vor ţinea pre acei trei alumni mai sus-zişi, cu plata mai sus-zisă, pururea în Coleghiul de Propaganda Fide şi în ştiinţe şi în nevoinţele ceale duhovniceşti îi vor învăţa, ci încă, după ce vor isprăvi învăţătura, pentru întoarcerea lor acasă, cheltuialele ceale de lipsă pe cale voiesc a le da din mai sus-zisul coleghium, cum mai sus s-au zis. Drept aceaea, schimbarea dominiurilor **[247]** celor mai sus-zise, cu milostiva noastră bunăvoinţă s-au şi făcut. Şi fiindcă în diploma cea mai sus-zisă a unirei, dată neamului românesc, carea, până când noi nu vom rândui amintrilea, rămâne nemutată întru putearea sa, întră altele iaste şi aceasta cum că episcopul să fie detoriu a ţinea lângă sine un theolog învăţat în canoane şi înţelept şi carele să ştie purta lucrurile, carele prin noi sau prin cel de acum arhiepiscop a Strigonului şi prin următorii lui să va numi, carele theolog să fie ca un cauzarum auditor gheneralis şi la necuviinţele ce să întâmplă împrotiva legilor canoniceşti cu de-adinsul să ia aminte, aşea, pre cel theolog, pre carele noi îl vom numi şi de aici înainte, va fi detoriu a-l ţinea lângă sine, iar pentru **[247v]** ţinearea şi hrana theologului aceluia şi pentru sluga lui şi pentru masă, pe an, 300 de florinţi zloţi din veniturile episcopeşti şi anume din porţiia aceaea a dominiumului Blajului, carea noi ne-am milostivit a o rândui pentru masa mai sus-zisului episcop şi a următorilor lor, a-i tăia şi în toată angariia a-i da; afară de aceaea, theologului aceluia lăcaşiu comod în rezidenţiia episcopească şi notreţ pentru doi cai, adecă ovăs şi fân şi grajd, încă şi leamne de foc şi legumi din grădina episcopească, până la altă rânduială a noastră, în dar să fie detoriu a-i da[(17)]. Încă, cu autoritatea iuspatronatului nostru crăiesc, care ca un craiu apostolicesc şi moştean prinţip **[248]** întru darea tuturor besearicilor şi a benefiţiumurilor preste tot a ţerii noastre Ungariei şi a zisului prinţipat al Ardealului şi a părţilor lui împreunate, cum au avut şi măriţii odinioară craii cei mai înainte de noi, a cărora pomenire iaste fericită şi noi o avem şi foarte cu bun drept o ţinem, mai sus-zisului episcop, adecă celui de

[263] Idem: „bună”.

acum şi următorilor lui celor cu sfântă Besearica Romano-Catholicească adevărat uniţi, şi la unsprăzeace călugări de leagea grecească din cinul Sfântului Vasilie şi la doaozeci şi trei de alumni, cu sfânta Romano-Catholicească Besearică aseamenea uniţi, cu modurile, cu formele şi cu condiţiile mai sus spuse şi puse, cu titul de fundaţie de pururea şi nemutată **[248v]** o dăruim, îngăduim şi dăm, încă şi rânduim şi ţinem şi plăcut avem, însă întreg rămâind iuşul altuia, cu tăriia şi mărturisirea aceştii scrisori a noastre, carea iaste întărită cu peceatea cea mai mare spânzurată a Curţii noastre. Dat în cetatea noastră, Viena Austriei, în 21 de zile a lunei lui avgust, anul Domnului o mie şeapte sute treizeci şi opt, a crăiilor noastre, a romanilor 27, a Işpaniei 34, a Ungariei şi a Boemiei 28.

Carol B. Ioan Ios. Bornemisa de Cason
Iosif Cozma" (<2>)[18].

După ce aceastea aşea s-au săvârşit şi s-au trimis în Ardeal, vlădicul **[249]** Clain, în anul 1739, în 25 de zile a lunei lui maiu, au adunat săbor de toţi protopopii, în care săbor s-au cetit mai sus pusa donaţie şi deplin s-au încredinţat clerul pentru ceale ce în trecutul săbor al anului 1738, din[264] 26 de zile a lunei lui ianuarie, au fost cerut pentru securitatea sa[19]. Deci foarte s-au bucurat, mulţemind preamilostivului împărat pentru acest mare bine făcut la tot neamul românesc. Că adevărat să poate zice şi cu bună samă aşea iaste cum că mânăstirea Blajului au adus pe neamul românesc la cunoştinţă, la învăţătură şi la înţelepciune, prin învăţăturile şi şcoalele ce au făcut călugării aceii mânăstiri, **[249v]** cum înainte să va vedea. Însă ce s-au făcut într-acel săbor, pentru mai bună cunoştinţa lucrurilor, aici punem tot săborul, cum au fost[20]:

„În numele Tatălui şi al Fiiului şi al Sfântului Duh, amin! În anul 1739, maiu 25, la porunca prealuminatului şi preasfinţitului domn Ioan Inochentie liber baro Clain, cu mila lui Dumnezeu şi a Scanului Apostoliceasc a celor de leagea grecească prin Ardeal, episcop Făgăraşului, a sfintei Chesaro-Crăieştii Maiestate consiliar, pe ziua mai sus-zisă s-au adunat săbor în coşteiul Blajului, adecă în rezidenţiia mai sus-titulatului prealuminatului domn, unde după sfânta liturghie, la zeace **[250]** ceasuri din zi dimineaţa, prezidăluind mai înainte pomenitul prealuminatul domnul episcop, de faţă fiind preacinstitul părintele theolog Nicolae Ianoşi şi preacinstiţii doi vicareşi ai cinstitului cler şi doisprăzeace asesori şi alţi foarte mulţi cinstiţi protopopi, în care săbor aceastea s-au făcut:

Şedearea întâia

După ce prealuminatul şi preasfinţitul domnul, domnul episcop, au avut cuvânt de mântuire şi de învăţătură cătră s. săbor şi după ce foarte cu mare veneraţie s-au cetit donaţiia cea de fundaţiia Blajului a preamilostivei Maiestatei împărăteşti şi diploma cea dintâiu a preafericitei pome**[250v]**niri împăratului Leopold şi decretumul preamăritului împăratului de acum pentru preacinstitul părintele theolog şi după ce prealuminatul şi preasfinţitul domnul episcop au făcut cuvântare pentru banii cei în anul mai de curând trecut făgăduiţi, deci pentru gândirea despre toate aceastea cinstitul cler poftind să i se dea vreame, nefiind de faţă prealuminatul domn episcop şi preacinstitul părintele theolog, cu cea dimpreună a tuturor voinţă s-au făcut puncturile ceale cu slova A însemnate.

---

[264] Idem: „luna".

Faptele zilei a doa. Şedearea a doa

Fiind de faţă prealuminatul domnul **[251]** episcop şi preacinstitul părintele theolog, să dau şi să cetesc punctumurile ceale mai sus pomenite ale cinstitului cler şi mai întâiu despre theologul cel de acum şi despre cei de după el vor fi theologhi.

Slova A

Preacinstite părinte, părinte în Hristos, noao foarte cinstite!

Am înţeles[265] milostivă rezoluţie a[266] preasfinţitei Maiestatei Sale, cum că pe Sfinţiia Ta te-au numit şi te-au rânduit[267] noao theolog şi gheneralis a tuturor cauzelor auditor, pentru care din inimă ne bucurăm şi împreună poftim ca să fie spre folosul şi mângâierea ticăloşilor noştri preoţi şi a tot foarte ticălosului neamului **[251v]** nostru şi spre uşurare prealuminatului domnului episcopului său şi al nostru stăpân. Mai înainte de ce vom grăi despre introducţiia Sfinţiei Tale, să nu-ţi fie cu greu a auzi ceale mai jos scrise propoziţii ale tot clerului nostru.

Întâiu, fiindcă pre unii dintră preoţii noştri, carii pentru lipsa mijlocirilor şi a şcoalelor n-au destulă învăţătură, prealuminaţii domnii posesori îi asupresc şi cinstitele tisturi ale varmeghiilor aorea le fac nevoie şi-i trag la scaonul cel din afară, îi batjocoresc şi-i lapădă din parohii şi, ce e mai mult, îi bat şi nebăgând samă de prerogativa **[252]** besericească, de multe ori îi şi prind. Drept aceaea, când c<instiţii> protopopii locurilor vor alerga pentru aceastea la Sfinţiia Ta, să cunoşti Sfinţiia Ta a Sfinţiei Tale deregătorie a fi, satisfacţie şi lecuire în locurile sale a dobândi, făr' de respectul feaţelor domnilor patrioţi, după chipul dreptăţii şi al s<acrei> diplome.

Să adaoge şi aceasta, a doa, ca deaca pentru unele nevoi ca aceastea vreun preot va veni la Sfinţia Ta, în cât va fi cu putinţă, cu cuvinte blânde şi line să-l isprăveşti.

3tio Poate să se întâmple şi aceasta, ca unii preoţi, ori pentru neascultarea sa sau pentru altă vină, să se pedepsască de protopopii săi şi pentru **[252v]** aceaea, după obiceaiul său, au pre prealuminatul domnul episcop, au pe Sfinţiia Ta rău să înfăluiască. Drept aceaea, Sfinţiia Ta, mai înainte de ce te vei înfăluiui de la protopopul locului cum iaste lucrul, să nu te mânii, ba încă ponoslul cel dat în scrisoare, la protopopul locului sau, de va fi lucru mare, la vicareşul, pentru mai mare înformaţie şi a lucrului cercare să-l trimiţi, că amintrilea niciodată nu se vor sfârşi necazurile şi informaţiile ceale reale.

4to De vreame ce uzul şi obiceaiul cinstitului cler acesta iaste, ca mai înainte de toate pre persoana carea va să se întrodăluiască nu amintrilea să o primească, fără numai de pune întâiu detornicu jurământ, drept aceaea, **[253]** pentru mai mare securitatea ocârmuirei, aceasta şi de la Sfinţiia Ta doreaşte cinstitul cler.

5to Patru puncturi care cuprind sfânta unire făr' de părăsire le va păzi şi le va ţinea clerul nostru, iar la mai multe subt nici un preteast să nu să sileasică.

6to Iuşul canonicesc, care româneaşte să cheamă pravilă, afară de ceale ce sfintei uniri s-ar afla împrotivă, să rămâie în tăriia sa şi după aceaea judecăţile să se facă.

7mo Pre cei ce sânt în slujbă besericească, pe preoţi şi pe slujitorii uniţi, adecă pe diiaconi, pe cântăreţi sau dascali şi pe ajutători, în scutinţa besericească, cum pofteaşte diploma lui Leopold împărat, în tot chipul să te nevoieşti Sfinţiia Ta a-i ţinea. **[253v]**

---

[265] Idem: „rezoluţie".

[266] Idem: „Maiestatei Sale".

[267] „Şi te-au rânduit" este suprascris ulterior.

8vo Detornica cinste şi cătră prealuminatul domnul episcop şi cătră cinstitul cler şi de obşte şi deosebi să o păzăşti.

9no Să nu te împrotiveşti, ba încă, cât poate fi, să promovăluieşti hirotonirea celor ce vin la sfânta preoţie, unde pofteaşte lipsa, de <nu> vor fi altele care sânt de lipsă la un preot, ca să nu le caute, cu scandăla sfintei uniri, a mearge la shismatici.

10mo Să te sileşti, făr' de căutarea la faţa personelor domnilor ţerii şi cu tot de-adinsul, în locurile sale, să lucri ca plata patrahirului (precum la alte neamuri) să se rânduiască şi să se puie.

11mo Pre feciorii preoţilor celor din iobagi, măcar până sânt supt stăpânirea părinţilor, să-i manutenăluieşti în scutinţa părintească.

12mo Preacinstitul părintele theolog, informaţii preiudiţioase şi într-ascuns, **[254]** care pot să fie spre pagubă cinstitului cler, nimănui să nu trimiţă, nici corespondenţii de acealea care să fie cinstitului cler spre stricare, cu domnii patrioţi să aibă, ci să se înţeleagă cu prealuminatul domnul episcop şi cu cinstitul cler.

13tio Fiindcă împărătească Sa Maiestate face pomenire de diploma a doa de la împăratul Leopold cel cu cuvioasă pomenire milostiveaşte dată, carea în origihnal clerul nu o are, ba nici nu ştie oare vestitu-s-au au ba, ar trebui să iasă acela în publicum, împreună cu preamilostivă porunca Maiestatei Sale despre dânsa, ca întru toate puncturile şi clauzulele de toţi să se ţie, că în diploma cea dintâiu, carea iaste în mânile clerului şi publicăluită şi primită, nici o pomenire de theolog nu iaste, **[254v]**. Drept aceaea, să cuvine ca preacinstitul părintele theolog, şi pentru întărirea sa, în tot chipul să umble pentru acel lucru.

Pentru ajutarea mânăstirei
Slova B

Foarte cu mare supunere şi bucurie, din cetaniia cea de ieri, în publica şedearea săborului, a celor cu milostivire date donaţii pentru fundaţiia episcopiei şi a mânăstirei (pentru care ca cât mai curând să se facă statuţie, cu mare plecăciune să roagă ci<nstitul> cler), carele din cetirea acelor colaţii şi donaţii înţelegând foarte milostiva şi mai mult decât părintesca cucerniciia carea Maiestatea Sa are şi întru întemeiarea episcopiei şi întru rădicarea s. mânăstiri, **[255]** deci şi clerul nostru, măcar de e de toate părţile împresurat de nevoi, însă tot, supt condiţiile şi punctumurile care în anul mai de curând trecut le-au făcut, şi acum făgăduiaşte că va da ce atunci au făgăduit.

Întâiu, ca fundaţiia episcopească, adecă cea de 3 000 de florinţi, carea odată împărătească Maiestate cucerniceaşte o au făcut şi pentru cinstea aceştii noao besearici să rămâie, după rezoluţiile ceale mai dinainte ale Maiestatei Sale şi după cum iaste întărită de la patrierşie, întreagă, precum şi alte venituri care de demult vin episcopului şi până acum sânt obicinuite, că bine ştim cum că cugetul Maiestatei Sale au fost **[255v]** ca şi episcopiia aceasta, ca alte episcopii, să se întemeiază, iar subsistenţiia sau hrana preacinst<itului> părintelui theolog, cel prin Maiestatea Sa rezolvăluit, deaca Maiestatei Sale să va părea şi mai încolo să rămâie pe lângă prealuminatul domnul episcop, de airea să se dea, ca să nu să dea prilejiu de sfezi şi de prici întră prealuminatul domnul episcop şi întră preacinst<itul> părintele theolog; pentru aceaea şi prealuminatul d. episcop şi preacinst<itul> părintele teolog în locurile sale cu tot de-adinsul să lucrează.

2do Fiindcă prin mai înainte zisele rezoluţii <ale> împărăteştii Sale Maiestate să veade a să întări şi a să cunoaşte adevărată şi diploma a doa de la **[256]** împăratul Leopold, aseamenea în locurile sale şi prealuminatul domnul episcop şi preaci<nstitul> p<ărintele> theolog să fie

detori a lucra ca acea diplomă să se ţie şi să se plinească ceale ce să cuprind într-însa şi după inştanţiile ceale păn-acum date şi prealuminatului domn şi augustisimei Curţi să se luminează.

3tio Cu plecăciune să roagă cinstitul cler prealuminatului domnului episcop ca condiţiile cinstitului cler de supt slova A, ceale puse preaci<nstitului> părintelui theolog în tot chipul să lucrează ca să facă pe preaci<nstitul> părintele theolog să le primească, amintrilea clerul nu să poate încreade lui.

4to Năvălirile mireanilor asupra pre**[256v]**oţilor, ceale însemnate supt slova B(21), să se îndreptează, să se oprească şi să se contenească, şi celor păgubiţi toată paguba să li să întoarcă, şi suma acaeea mânăstirei să se dea.

5to Să se afle mijlocire ca de la domnii pământeşti sau alţii, darea cea de ajutorinţă pentru mănăstire să nu să oprească sau oricum să se împeadece.

L. P. Nicolae Pop de la Beia, a cinstitului cler de leagea grecească unit vicareş gheneralis şi protonotariu apostolicesc.

L. P. Ioan Pop de la Beia, a cinstitului cler asesor.

L. P. Avram Pop, protopopul Dăii.

L. P. Ioan Pop, protopopul Balomirului.

L. P. Vasilie Barani, protopop Făgăraşului. **[257]**

L. P. Popa Maniu, protopopul Tiuriului" (3).

Şi alţi protopopi, toţi a clerului românesc, urmează iscăliţi(22).

Prin săborul acesta, mai înainte de toate, voia cum ar scoate pe theolog de lângă vlădicul sau, de n-ar putea fi aceasta, încai plată să n-aibă din veniturile vlădiceşti. După aceaea, să temea clerul ca nu theologul acesta, fiind de leagea latinească, la mai multe afară de ceale patru puncturi din diploma împăratului Leopold, care unindu-să s-au legat să le ţie, încă şi la altele să-i silească pre români. Şi aceasta nu făr' de pricină destulă făcea clerul, de vreame ce cetea catihismul cel româneaşte făcut de plebanuşul **[257v]** din Bărăbanţi şi tipărit în Belgrad, închinat arhiepiscopului Coloniciu de la Strigon, întru care numai rânduiala besearicii latineşti să pune şi a tainelor ţeremonii şi obiceaiuri tot după obiceaiul besearicii latineşti, care catihismuşiu trebuia să-l înveaţe pruncii şi şi cei ce să preoţea(23). Altă carte româneaşte, la Clujiu, au tipărit iezuiţii, anume Bocoavnă(24), întru carea şi în Credeu puseasă: „Carele de la Tatăl şi de la Fiiul purceade"(25). Afară de aceaea, theologhii aceştea canoane alte nu ştiia, fără numai ceale ce sânt ale besearicii latineşti, la care theologul totdeauna trăgea. Aşeadar, bine au pus clerul românesc de leagea grecească, ca la mai multe **[258]** afară de aceale patru punctumuri să nu să silească a primi. Apoi clerul ştiia legile şi canoanele Besearecii Răsăritului, care româneaşte le avea atunci numai în cartea carea o chema *Pravilă*. Theologul aceasta nu o ştiia şi aşea la judecăţi mare scandălă să făcea, că zicea şi norodul cum că prin unire le caută să părăsască leagea grecească şi să lapede sfânta pravilă. O! că de n-ar fi şi acum într-ai noştri carii şi în canoane şi în odăjdiile besericeşti şi într-altele latinizăluiesc(26), de carii la locurile sale vom pomeni.

Iezuiţii, văzind că episcopul Clain, necum să-i puie pe ei în fun**[258v]**daţiia mânăstirei, cum avea nădeajde că pentru învăţătura şcoalelor îi va pune pre ei să înveaţe şcoalele, ci încă să nevoiaşte ca şi pe theologul iezuita să-l delunge de la episcopie, mare ură şi pismă au început a avea asupra vlădicului Clain şi căuta prilejiu cum să-l surpe.

Mai lucra vlădicul Clain ca neameşii şi alţi oameni harnici din români să se primească la deregătoriile şi la tistiile ceale publice şi tot neamul românesc să fie primit întră moşteani şi întră fiii ţerii şi să nu să socotească numai tolerat, adecă suferit. Preoţii să aibă eclejii şi moşii besericeşti, feaţele besericeşti să se ţie în cuvioasa scutinţă besericească, ca şi a

romano-catholicilor, după cum iaste **[259]** în diploma împăratului Leopold. Lucra încă ca dijmele şi cvartele care românii le dau la popii cei de altă relighie să le dea la preoţii săi, care lucruri ale lui le arată protocolomurile lui, care aici, pentru lungimea, nu le punem(27).

Afară de aceastea, pentru cinstea neamului şi a besearecii româneşti, să fie consiliariu de gubernie, care toate în mare ură l-au pus pe el la neamurile care nu le putea cu inimă bună suferi binele şi fericirea românilor. Pentru aceaea, cu toţi s-au pornit uniţi asupra vlădicului Clain, carele bine-şi vedea sfârşitul, dar mai voia orice a răbda pentru neamul său şi pentru besearica sa, de vreame ce ca un bun şi plin de râvnă, de[268] dragoste ce avea, nu căuta ale sale, ci ale besearecii şi ale neamului său, voind **[259v]** viiaţa să-şi puie pentru fericirea norodului său şi a turmei sale, cum mai pe urmă au şi păţit. Odinioară, la Sibiiu, în Dietă, la adunarea ţerii fiind, episcopul Clain au oftat cu suspin, iar fiind întrebat pentru ce oftează aşea, au răspuns vlădicul că oftează după dreptate, de vreame ce pentru neamul românesc pre nimene nu veade nici aude carele să grăiască sau măcar un cuvânt să puie spre uşurarea lui şi rămâne făr' de dreptate asuprit. La acest răspuns al vlădicului, au început unii din Dietă a striga zicând: „Dar un Oprea român, păcurariu, să ne ocărască pe noi şi să ne înveaţă dreptate?"(28) Şi de n-ar fi împedecat cei înţelepţi domni din Dietă, pe fereastă era să-l arunce jos. Spunea p<ărintele> Nicolae Tatu, carele după **[260]** tatăl meu au fost protopop la Sad şi mai înainte fusească casnic al vlădicului Clain, că, fiind el lângă vlădicul Clain, de doao ori vrăjmaşii au băgat otravă în beutură vlădicului, ci vlădicul, prin credincioşi ai săi, fiind mai înainte înştiinţat, supt tot prânzul unde fusească n-au beut, măcar că cei ce-l chemasă la prânz destul l-au îmbiiat şi l-au rugat să bea(29). Stă în arhivul episcopesc, la Blajiu, scrisoarea Staturilor Ardealului, carea o au trimis la împărăţie asupra vlădicului, ca să nu fie consiliariu de gubernie, în carea foarte prost scriu pe români. Cine va ceti aceasta foarte bine va cunoaşte marea pasie asupra românilor, ba încă şi neştiinţa rânduialelor besericeşti, de vreame **[260v]** ce le băga vină că nu sânt adevărat uniţi, pentru că postesc mercurea, şi alte pricini de nimic aduc(30).

La anul 1744, în 11 zile a lunii lui martie au venit în Ardeal un sehastru sârb(31) de loc din Ţara Bozniei, carele cu mulţime de gloate încungiurat umbla, bucate, cum să zicea, numai legumi de post mânca, dar bani avea. Deci, când era el în Capolnaş, la hotarul Bănatului, în ţinutul Lipovii, oberchinezul de acolo, Petco, au trimis carte la viţeductorul de la Dobra, la Ioan Ladar, în carea scrie cum că după doao sau trei ceasuri va să vie la Dobra un sehastru, căruia să aibă grije să-i gătească numai sălaşiu, că de altele nu are lipsă şi să **[261]** spuie protopopului ca, când va veni acolo săhastru, să-i tragă clopotele şi cu norodul şi cu lumini aprinse să-i iasă înainte şi cu cinste ca aceaea să-l ducă la sălaşiu. Protopopul au răspuns cum că el aceasta nu va face, de vreame ce nici de la mai-marii săi nu are poruncă, nici ştie cine iaste acela căruia să-i facă o cinste ca aceasta. Deci viţeductorul, ducându-să de la protopop, i-au gătit sălaşiu, precum, i s-au fost scris. Într-aceaea, iată sosesc doi călăraşi din Bănat (carii, cum credea protopopul, era greci din Lipova) şi dau de ştire cum că soseaşte săhastrul. Şi zicea protopopului să-i iasă înainte cu ţeremoniile mai sus-zise; iar nevrând protopopul a face aceasta, călăreţii s-au întors la săhastru, carele **[261v]**, după puţintică vreame, au sosit cu multă gloată de călăraşi şi de pedestraşi încungiurat; şi după ce au întrat la sălaşiu, s-au adunat la el norod mult, sărutându-i mânile şi picioarele. După aceaea, prin tălmaciu (că el, cum să zicea, numai sârbeaşte ştiia), au zis către norod cum că foarte rău îi pare că atâtea suflete carea aci le veade trebuie în veaci să piiară. Ci nici de acealea n-are atâta păreare rea, câtă are de pruncii carii într-această unire să vor creaşte, în carea trebuie omul să se osândească. Şi mai multe de

[268] Repetat „de".

aceastea grăind, zicea că Sfânta Troiţă şi Născătoarea de Dumnezeu în toată zioa i să arată şi multe-i descopere, care descoperiri le spunea la oameni şi cum că **[262]** pe el craii şi domnii în cinste-l au pururea, şi protopopului, pentru că nu i-au făcut cinstea carea o poftea, i-au cerut de la Dumnezeu blăstăm şi l-au blăstămat. Iar a doa zi, carea era duminică, i-au zis norodul că iaste vreame a mearge la besearică. El au răspuns cum că Maica Preacistă, Născătoarea de Dumnezeu, i-au poruncit ca întru acea zi să nu între în besearică. După aceaea, purcezind de la Dobra încungiurat cu mare mulţime de bănăţeani şi de dobreani, încă pentru ca să-i facă cinste, şi din reghementul lui Springher neşte feciori l-au petrecut şi, venind la Deva, au sălăşluit la un grec, unde, prin tălmaciu, cătră mulţimea norodului ce era acolo adunat, multe hule au grăit asupra unirei. Hotnogiul cătănesc **[262^{v}]** carele era acolo au trimis un căprariu să ceară de la el cartea carea are de slobozenie a umbla sau paşuşul, să le vază, iar săhastrul au răspuns cum că el în frunte, unde numele Mântuitorului tipărit îl poartă, are cărţi de acealea. Într-aceaea, până căprariul mearge cu răspunsul la hotnogiu, sehastru au fugit şi au lăsat pre norod în îndoială despre credinţă. După aceaea s-au auzit că la Orăştie au mers, carea auzind hotnogiul au trimis oameni de ai săi la locurile pe unde credea că va mearge sehastrul, ca să-l prinză şi să-l aducă la cei mai mari. Hainele lui era merii, cum poartă călugării din Moldova, în cap avea potcapiu din care făşii spânzura, pe care era zugrăvite icoane de a Domnului Hristos şi de a Maicii Preaceste. Statura-i era de mijloc, barbă dinainte avea şi aceaea **[263]** era mică şi neagră. Altă nu mânca, numai legumi, însă mulţi spunea că bani are.

Într-acest chip propoveduind şi dezmântând sehastrul acela, căruia ieşisă întră proşti veastea că e sfânt şi pentru aceaea-l chema „sfântul", au ajuns în Sălişte, la Margini. Acolo au poruncit la toţi preoţii să-şi aducă poslaniile ceale de hirotonie, carii răspunzind că le-au luoat Măriia Sa domnul vlădica, un preot, într-altă ţară hirotonit şi neunit, şi-au arătat poslaniia lui. Atunci acel sehastru au început a zice: „Acesta-i preot adevărat, iar preoţii cei uniţi câţi au botezat nu sânt botezaţi, câţi au cununat nu sânt cununaţi". Aşijderea şi de alte taine au vorbit, zicând şi aceasta că ce au dat **[263^{v}]** oamenii până cum la besearică unită nu-i primit. Însă pentru ceale ce au făcut pân-acum, neştiind, să fie iertaţi, numai de acum înainte la besearică unită să nu meargă, nici să dea pomană, nici pe preoţi, până vor rămânea uniţi, să nu-i ţie, că într-almintrilea vor fi toţi afurisiţi. Şi ca să-şi întărească cu ceva semn de adeverinţe vorbele sale, minune ca aceasta de sine au mărturisit, spuind că au fost într-o altă ţară la un mitropolit unit, carele i-au pus lui aprinsă lumina în barbă şi nu s-au aprins, iar el, puind lumina aprinsă în barba mitropolitului aceluia, i-au ars barba. Şi zisă că de ar fi avut atunci la dânsul cuţit, l-ar fi giungheat[(32)].

După aceaea au fost prins acel sehastru şi cu pază, din poruncă împărătească, **[264]** dus, dar unde, nu s-au auzit[(33)], însă oamenii de pe supt Margini au rămas jumătăţiţi în credinţă şi nestătornici, până ce[269], după patrusprăzeace ani, cu totul s-au făcut neuniţi.

Într-aceaea, la Blajiu, toate să gătea ca să se zidească mânăstirea, ci pălearіul cel mare, carele asupra sa luoasă toată ziduirea, nu căuta ca să fie bine, ci numai ca să fie, şi el să ia banii; deci materialiia, adecă cărămizi reale şi var mai nimica, năsip, de nici o treabă nu punea, încă nici în curuirea besearecii nu să înţelegea cu episcopul, care lucru văzindu-l vlădicul, s-au supărat şi s-au sfădit cu pălearіul[(34)] şi pentru aceaea nici au voit a mearge să puie la temeiu peatra cu blagoslovenie şi cu rugăciuni, după obiceaiul besearecii, cât de acolo au rămas **[264^{v}]** paremie că cu sfadă s-au început mânăstirea Blajului şi sfada într-însa stăpâneaşte[(35)].

---

[269] Urmează, şters: „după patru ani" şi corectat marginal: „după patrusprăzeace ani".

Într-aceaea, Petru Aaron de la Bistra au fost trimis la Roma la şcoala theologhicească, carele, în anul 1743, s-au întors de la şcoală în Ardeal şi foarte iubit era vlădicului Clain, atâta cât şi vicareşiu gheneral al său l-au făcut[36]. După Petru Aaron, trei alumni, cum iaste rânduit în fundaţie, au trimis vlădicul Clain la Roma: pe Grigorie Maier, carele după aceaea au fost şi vlădică la Blajiu, şi pe Silvestru Caliani[270][37] şi pe Petru Iacob[38] din Turda. Dar fiindcă nu făcusă mărturisirea călugărească, nu s-au primit în Coleghiul de Propaganda Fide, ci s-au trimis de la **[265]** Roma în Ţara Ungurească, la Muncaciu, unde într-un an plinind noviţiatul, adecă proba şi cercarea vieţii călugăreşti, s-au făcut călugări; şi Maier, carele mai înainte să chema Gavriil, din călugărie s-au chemat Grigorie, iar Caliani, carele să chema Simeon, s-au chemat Silvestru[39]. De-aci iar au mers la Roma, unde au isprăvit theologhiia. Petru Iacob, nevrând a să face călugăr, s-au dus acasă şi s-au întâmplat de cu vreame tocma feciorul lui s-au făcut călugăr şi s-au trimis la Roma.

La anul 1741, în locul theologului Ianoşi[40], s-au făcut theolog Iosef Balog, carele fiind om trufaşiu nu voia numai să nu bage în samă pe vlădicul, ci şi să-l supuie şie, cât, făr' de voia şi slo**[265ᵛ]**bozeniia lui, vlădica nimic să nu poată face, preoţi şi protopopi numai aceia să fie pre carii theologul Balog îi va aleage sau îi va vrea[41]. Vlădicul, nevrând a să lăsa supus theologului, când, după dreptate, teologul trebuia să fie supus episcopului, că pre el l-au pus Dumnezeu păstoriu şi mai-mare turmei sale şi cap besearicii ceii încredinţate lui. Deci iezuitul theolog, împreună cu alţii din soţietatea iezuiţilor şi mai vârtos cu superiorul iezuiţilor de la Sibiiu, s-au unit şi cu provinţialiştii, având unealtă şi pre Petru Aaron vicareşul, carele, atunci, de la şcoală venind, socotea că-i va fi bine să poată vlădică fi[42]. Deci cu toţii puind pizmă asupra vlădi**[266]**cului, şi au început a-l pârî la împărăteasa Mariia Therezia, carea, tinără, atunci să făcusă crăiasă Ungariei, căriia vlădicul Clain dădusă inştanţie cu numele a tot neamul românesc, ca să primească şi pre neamul românesc să fie al patrulea neam primit în Ardeal, care lucru foarte au usturat pe unguri, pe săcui şi pe sasi şi mai tare i-au întărâtat asupra vlădicului Clain. Şi măcar de n-au dobândit vlădicul tocma cum au cerut pentru neamul românesc, însă tot bine au dobândit, că au rezolvăluit împărăteasa Mariia Therezia, în 20 a lui iulie, în anul 1742, ca românii cei uniţi mai mult să nu să socotească şi să nu se ţie în Ardeal numai toleraţi, adecă suferiţi, ci fii primiţi ai ţerii, carea şi în Dietă, în anul 1743 s-au întărit, cum să veade în articulul 5[43]. **[266ᵛ]** Deci toţi aceştea, iezuiţii şi provinţialistii, vrând să surpe temeiul şi să oboară stâlpul românilor şi să-i vază pre ei săraci de un părinte aşea bun şi duios şi iubitoriu de fii, cu pâri vicleane şi mincinoase au pârât la împărătească Curte pe vlădicul Clain, ca cum ar fi zis că împărăţiia numai cu cuvinte frumoasă îmbucură pe români; cum că în săbor ar fi zis: „Au leagea vă veţi muta, au de altă mijlocire veţi gândi"; cum că lasă să se cetească în besearecі cărţi la neuniţi tipărite; cum că primeaşte preoţi hirotoniţi de la neuniţi şi pre cei din ţara aceasta-i lasă mai înapoi; cum că nu s-au pus destul împrotiva săha**[267]**strului sau a pustnicului de carele mai sus am zis şi cum că, de va rămânea el episcop, atâta iaste de unire; cum că norodul şi clerul românesc ar fi îndestulat cu lăcuinţa sa în Ardeal şi cu starea sa în carea iaste, dar vlădicul întărâtă şi, făr' de ştirea neamului, cu numele clerului şi a neamului ceare de la împărăţie lucruri, privileghiuri şi scutinţe de care neamul românesc nici aminte nu-şi aduce; cum că în săbor au zis că au pe theolog în cortel nu-l va ţinea, au episcop nu va fi[44]. Pentru aceaea, ca să-şi dea samă de ceale ce-l pârăsc, într-acestaşi an 1744, împărăteasa Mariia Theresia au poruncit vlădicului Clain să meargă la Viena, cum au şi mers. **[267ᵛ]**

---

[270] Scris de fiecare dată **Калїаніи**, cuvântul va fi transcris însă „Caliani".

(1) Condtitiones[45] sub quibus nos universus clerus Graeci Ritus Sanctae Romanae Ecclesiae per Transylvaniam unitus, et infra scriptus, ad paternas tam Excelsae Camerae Aulicae Suae Majestatis Sacratissimae nomine, quam Excellentissimi Domini nuncii apostolici, aliorumque zelosorum patronorum intimationes, per Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum Dominum Joannem Innocentium Klein liber baronem de Szad Dei, et Apostolicae Sedis gratia modernum episcopum nostrum Fagarasiensem, nec non Sacrae Caesareo Regiae Catholicae Majestatis consiliarium in synodo generali anno praesenti 1738, die 26 Januarii Balasfalvae indicta, et celebrata, propositas et promotas pro ulteriori aedificatione monasterii Graeci Ritus uniti Balasfalvensis, etiam nobis anxiis circumstan**[268]**tiis contribuere volemus.

Primo, ut certi simus de stabilimento monasterii, et episcopatus, ne ulterius deplorabilem mutationem nos experiri contingeret, non licebit Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Episcopo ex pecunia illa in praememoratum finem colligenda expendere, donec clementissimas prius Suae Majestatis Sacratissimae desuper finaliter expeditas fundationales nobis[a] demonstrabit.

2do Pensio ex parte[b] Camerae quolibet anno semper prius expendatur, illa autem finita, nostra.

3tio Praefatum monasterium non vergat in praejudicium ritus nostri, praeterque religiosos Graeci Ritus id est Basilianos unitos alios religiosos non capiat. Dictorum vero Basilianorum saltem tres aut quatuor pro capitulo destinati de **[268v]** concreditis ad conservandum ipsis rebus et instrumentis literariis cleri, et nationis, ne uti hactenus deplorabiliter decepti experti sumus, alienis nostra concredentes, melioribus instrumentis, et rebus ad clerum pertinentibus privaremur, rationes ad id ex clero ordinatis dare teneantur.

4to Siquidem monasterium non moriatur, cum ex pluribus constet, itaque nihil exinde confiscetur, nec liceat ea propter illuc intrare, etiam de mortuo episcopo.

5to Gaudeat indultis, privilegiis, et libertatibus, quibus Latini Ritus monasteria in ditionibus Suae Majestatis Sacratissimae gaudent.

De horum itaque inviolata etiam a parte Exclesae Camerae observatione assecurati, per decursum quinquenii summam illam 25 000 florenorum pro tam salutari opere, licet **[269]** millenis circumdemur miseriis, venditis tamen temporibus facultatibus deponere satagemus. Idcirco suprafatae conditiones a Sua Majestate Sacratissima pro majori nostra securitate juriumque monasterii uberiori futura cautela clementissime approbarentur, nobisque authentice extradentur, humillime et de genu rogamus, et instamus. Datum ex generali synedria Balasfalvensi anno, et die ut supra. Stephanus Papp Timandi a Suk, vicarius generalis in partibus inferioribus Transylvaniae, eidemque annexis et protonotarius apostolicus etc. Nicolaus Papp a M. Bija, vicarius generalis in partibus superioribus, et protonotarius apostolicus etc. etc. Nominibus, et in personis omnium in stata[c] generali synodo existentium universum clerum, et nationem repraesentantium. **[269v]**

(2) Fundationales episcopatus et monasterii Balasfalvensis[46].

„Nos Carolus sextus Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum diligenti revolveremus animo ad hoc nos summi dispensatione Consilii Monarchiam Sacri Romani Imperii[a] obtinuisse, atque juxta regias interfasces Apostolici etiam Regis diadema suscepisse, ut varia, quae nobis ad conservandam rempublicam incumbunt, intermunia, id potissimum curaremus quod honorem et cultum concernit divinum, tanto magis augmentandum, quanto gratius Deo, cujus vices in terra gerimus impartitur, inde obsequium, quantove dein benigniores actionibus humanis auspicato gerendis impendent coeli favores;

hinc **[270]** est, quod Nos ab ipso suscepti regiminis nostri exordio, nihil prius, aut antiquius habuerimus, quam ut in regnorum, ac provinciarum nostrarum pomeriis[(b)] Sancta Romano Catholica Ecclesia propagari, ejusque accessione altissimi gloria per verum in ea cultum magis, magisque sublimari posset[(c)], idque sive e proprio, quod a natura nobis inditum est, sive gentilitio, quod a majoribus nostris, qui suae commissa curae imperia sapienter olim, atque feliciter pietatis operibus moderabantur, in Nos translatum accepimus jure, a quorum laudabilibus discedere vestigiis, in glorium nobis duceremus. Quoniam itaque haereditario quoque in principatu nostro Transylvaniae iisdem insistendi, zelantisque Apostolici Regis munia exercendi ampla Nobis sese praebat occasio, ubi videlicet Sacratissimo quondam Principe Domino Leopoldo Romanorum Imperatore, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque etc. Rege, genitore, ac **[270ᵛ]** praedecessore nostro gloriosae memoriae desideratissimo feliciter regnante natio Valachica Graeci Ritus e schismatis errore, quo antea laborabat, aspirante divina gratia, cooperateque piorum virorum zelo ad unionem, et gremium Sanctae Romanae Catholicae Ecclesiae redire coperat, ac proinde idem Serensissimus Imperator, et Rex pietate motus, speciale diploma certas immunitates, privilegia, ac indulta, quibus eadem natio Valachica, eorumque ecclesiae, et ecclesiasticae personae, nec non Episcopus Graeci Ritus Sacrae Romano Catholicae Ecclesiae vere uniti sese accomodarent, fruerenturque, ac[(d)] gauderent, in se complectens eisdem concesserat, Episcopumque Graeci Ritus unitum roboraverat, et constituerat. Nos etiam muneri Nostro satisfacere, episcopatumque Valachorum Graeci Ritus Romano Catholicae Ecclesiae unitorum porro quoque stabilire volentes, residentiam eidem in regio **[271]** fiscali oppido Nostro Fagaras simul cum denominatione de eodem Fagaras clementer resolveramus, pro fundatione vero, seu donatione fiscale dominium nostrum Szamos-Uivár cum fiscali possessione Also Szombatfalva in districtu nostro Fagarasiensi situata cum beneficium trium millium florenorum annuatium exinde provenientium adhuc in anno millesimo septigentesimo decimo septimo tradi, et assignari curaveramus hancque fundationem, intellecta nos partium illarum majori semper impopulatione, et nationis illius Valachicae Graeci Ritus ad Sacrae Ecclesiae Romano Catholicae unionem accessione, et munificentia Nostra Caesareo Regia in anno millesimo septigentisimo trigesimo secundo in eo adduxeramus, dum ad fidelis Nostri nobis dilecti Reverendi ac Magnifici liberi baronis Joannis Innocentii Klein **[271ᵛ]** de Szad moderni dictorum Valachorum unitorum Episcopi Fagarasiensis, et consiliarii nostri demissam repraesentationem, quod nempe idem ex defectu cooperatorum, tam numerosum, et semper magis accrescentem populum in fide, et pietate debite instruere haud sufficeret, indeque pro[271] erectione, et extructione alicujus pro sui ritus et sacrae bullae pontificiae exigentia monasterii, in quo idem Episcopus subsistere, et monachi juxta ritus sui normam loco canonicorum, et capituli assistere, ac in quo juventus in fide, et literis instrui, indeque idonei in pietate, ac doctrina bene instructi parochi Graeci Ritus cultivari valerent[(e)], supplicasset, id ipsumque Nobis per Cameram Nostram aulicam[(f)] relatum exstitisset, non modo in exstructionem pro priori jam resolutae[(g)] resi**[272]**dentiae episcopalis; verum etiam in erectione ejusmodi[(h)] Graeci Ritus unitorum monasterii ordinis S. Basilii benigne condescenderamus, eumque in finem imprimis ex alio in fiscum nostrum regium devoluto fundo media destinaveramus, ex post autem intervenientibus aliis circumstantiis, et siquidem pro emptionali concessione praelibati dominii Szamos Uivár communitas Armena ibidem Szamos Uivárini, alias Armenopoli residens institisset[(i)], aliudque pro fundando antelato episcopatu, ac etiam monasterio magis

[271] Urmează, şters, „extructione”.

congruum dominum nempe Balasfalva in eodem nostro Transylvaniae Principatu, comitatuque Albensi existens praemanibus Fisci Nostri Regii haberetur, sequentem in modo clementissime resolvimus, quod nimirum primo acce**[272v]**dente ad id pontificio consensu praenominatus Episcopus Fagarasiensis antelatum dominium fiscale Szamos-Uiváriense, et integram, totalemque possessionem Also-Szombatfalva in districtu Fagarasiensi, velut praemissum est, sitam, ex collatione nostra cum annuo beneficio trium millium florenorum per ipsum Episcopum, et ejus praedecessorem hucusque tenta, et possessa, cum omnibus suis juribus utilitatibus, et emolumentis Fisco Nostro Regio resignet, ac irrevocabiliter in perpetuum remittat. E contra 2do pro eodem dominio Szamos Uiváriensi, et possessione Also Szombatfalva praeattacto episcopo, ejusque successoribus Sacrae Romano Catholicae Ecclesiae vere unitis, ac undecim Graeci Ritus ordinis S. Basilii religiosis nec non viginti alumnis literarum studio in Balasfalva excolendis, et tribus pariter alumnis Romae in Collegio Urbano de Propaganda Fide in perpetuum sustentandis, et quidem **[273]** omnibus his S. Romano Catholicae Ecclesiae vere unitis cum beneficio annuo sex millium florenorum per modum perpetuae, et irrevocabilis fundationis castrum, qua caput bonorum, et integrum dominium Balasfalvense optimo, et nullo unquam tempore disputabili, aut in controversiam vocabili jure, ad Nos haereditarium videlicet Transylvaniae Principem devolutum cum omnibus suis juribus, emolumentis, beneficiis, utilitatibus, possessionibusque integris, nimirum Balasfalva, Monera, Szász Patak, Nagy Cserged, Tür, Veze, Csufud in comitatu Albensi Transylvaniae, item portionibus possessionariis: Szantsal, Peterfalva, Iklod, Panad, Szép Mező, Spin in comitatu de Kükülő existentibus, situatis, nec non praediis terrisque arabilibus, cultis, et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, silvis, nemoribus, montibus, alpibus, vallibus, vineis, vinearumque promontoriis, aquis item, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, et eo**[273v]**rum locis sub suis veris metis, et antiquis limitibus existentibus, nec non oenopoliis, pontium teloniis, taxis, decimis, censibus urbarialibus, et quibusvis aliis, quoquo nomine vocitatis utilitatibus, et beneficiis, de jure, et ab antiquo praestari, et exigi solitis, vigore benignae resolutionis Nostrae per Cameram Nostram Aulicam de dato in hac nostra civitate Vienna Austriae die 8va mensis Mai anni jam praeteriti millesimi septingentesimi trigesimi septimi ad Regiam Cancellariam Nostram aeque Aulicam Transylvanicam intimatae, benigne conferenda, cedenda, et resignanda duximus, cum legali contra quaslibet legitimas impetitiones in Fiscum Nostrum Regium reservata, evictione, cum hac diserta, et nullatenus sive per Episcopum, sive per religiosos infringenda conditione. 3tio ut ex specificatis sex mille florenis, ter mille floreni intertentioni, et substistentiae Episcopi deserviant, quorum loco, vel pro quibus possidebit(j) Episcopus antelati dominii proventus allodiales, seu **[274]** oeconimicos opere, et labore subditorum procreandos, una cum oenopoliis, censibus pecuniariis, et in natura exigi solitis, item molendinum in Monera, et mediam partem faenetorum ac pratorum, quae cuncta parte libere usufructuabit, ac de illis disponet, verum 4to undecim hieromonachorum Basilianorum, viginti alumnorum Balasfalvensium, et trium Romanorum fundatio, trium millium florenorum in universis proventibus praesciti dominii Balasfalva decimalibus molendinis Balasfalvensibus, et Peterfalvensibus, item media parte faeni, quinquaginta septem zingarorum censu, et allodiatura pecuaria in praedio Tür erigenda constituimus, et illis irrevocabiliter conferimus; ut proventus hi ab episcopalibus separatim ab ipsismet monachis administrentur, ut(k) ex eodem tam hieromonachi, quam alumni subsistere possint, quorum munus erit in omnibus juventuti curae ipsorum commissae optimo exemplo praelucere eamque **[274v]** bonis moribus et literatura, nec non idiomatibus in provincia necessariis, quibus conversari, et se cum patriotis communicare

queant instituere, ut apta pro incremento S. Unionis cum Ecclesia Romano Catholica in scolis eformentur subjecta. Interim trium istorum millium florenorum repartitio fiet taliter, et observabitur nimirum: uni vicario centum quinquaginta floreni, duobus professoribus ducenti quinquaginta, octo Basilianis monachis octingenti, viginti alumnis Balasfavensibus septingenti floreni, tribus alumnis Romanis in Collegio de Propaganda Fide Urbano Romae degentibus, vitam monasticam professis, quorum susceptionem, et denominationem sive ex monasterio Balasfalvensi, sive ex aliis Graeci Ritus monasteriis in Nostris ditionibus sitis, et S. Romano Catholicae Ecclesiae unitis, Nobis, successoribusque Nostris reservamus **[275]** computatis duodecim scudis Romanis menstruatim pro quolibet, annuatim vero circiter nongenti septuaginta duo floreni ex iis cedent, quarum postarum ultima quotannis in paratis veniet ex proventibus decimalibus congerenda, et pro tribus his alumnis Romanis statis temporibus rite administranda, reliqua vero in natura victui monachorum suppeditabuntur, ex remanentibus denique centum viginti octo florenis tractu temporis necessarius fundus imprimis congeretur pro viatico Romam euntium alumnorum; pro reditu vero se declaravit Sacra Congregatio de Propaganda[l] quod ipsamet media suppeditare velit. 5to Lignis focalibus etiam monachus intertenebit totum dominium, et molendina eorundem monachorum in bono statu conservabuntur. 6° Et cum benigna nostra mens per hanc fundationem eo unice intendat, ut nexus unionis cum S. Romano Catholica Ecclesia, tanto reddatur firmior, et ef<f>ectus unionis in posterum magis, ac magis floreat, Episcopi uniti erit ad monasterium, et **[275^{v}]** statum monasticum viros imprimis dictam unionem verbis, et operibus profitentes, vitae irreprehensibilis eruditione claros, moribus exemplaribus praeditos, linguarum plurium quaros, clero et populo unito exemplo bono praeituros recipere, ut per hujusmodi subjecta, et eruditos viros Sacra Unio majora, et majora semper capiat incrementa. Hinc 7mo cavebit sedulo Episcopus unitus vagabundos ex partibus Turcicis, et Moldavicis per Principatum nostrum Transylvaniae oberrantes calugeros schismaticos, et quosvis unionis impediendae causa[m] peregrinantes in suorum collegium admittere, quin imo omne studium impendat, ut ejusmodi pestilentes homines a populi et cleri communicatione arceantur, et nuspiam recipiantur, verum deprehensi immediate eidem Episcopo rationem suae peregrinationis red<d>ituri sub gravi animadversione in receptores reservata sistantur. Porro 8° cum pro[n] hic et nunc in castro Balasfalvensi pro monachis **[276]** commoda habitatio non detur, sed deinceps exstruenda sit praefatus Episcopus unitus suum trium millium florenorum contingens usufructuabit, ex[o] reliquis tribus millibus floren<orum> alumnis Romanis subministrabuntur praenotati[p] nongenti septuaginta duo floreni, residui vero bis mille viginti octo floreni impendentur in fabricam, et reparationem castri deinceps monasterii, et hunc in finem constituetur officialis cameralis per Aulicam Nostram Cameram, sive directionem cameralem, ut cum assistentia, cointelligentia, et cumula<ti>va inspectione Episcopi sub illud tempus omnes proventus pro monachis, et alumnis designatos in pecuniarium fundum redigat, et simul omnium expensarum reparationis rationes gerat, easque solito modo instructas, et ab Episcopo revisas, ac approbatas suis temporibus Camerae Nostrae Aulicae exhibeat[r], ut et illa super universis intradis praesentare teneatur. Et posteaquam 9no monasterium aedificatum fuerit, sensim decrescentibus expensis reci**[276^{v}]**piantur religiosi, et quidem primo[s] tres, qui reliquos ad regulam ordinis S. Basilii instruent, jure patronatus propanantur introducendi, unde Majestati Nostrae visum fuerit. Et 10mo siquidem, uti praemissum est, fundationem episcopalis mensae a fundatione monachorum, et alumnorum separatam esse oporteat, oeconomos[ş] quoque, et horrea, cellaria, granaria separatim futuris semper temporibus habebunt, salvaque autoritate Episcopi de suis proventibus uti et de oeconomia in fundis ipsi assignatis disponendi, disponet de oeconomia

fundorum monasterio, et alumnis reservata vicarius cum capitulo, qui monachis post Episcopum praefuturus est, salvis tamen juribus Episcopo in spiritualibus competentibus. Et demum 11mo reservamus qua Rex Apostolicus, et fondator nobis, Fiscoque Nostro Regio jus bona decedentis Episcopi tam mobilia, quam immobilia apprehendendi, et **[277]** sequestrandi, dominiumque administrandi usque ad suffectionem alterius Episcopi, salvis fundis, et proventibus praefatorum monachorum, et alumnorum. Quemadmodum super hac dominii Szamos U<j>vár cum dominio Balasfalva permutatione, nec non et antelati monasterii erectione etiam pontificius consensus vigore literarum per Reverendissimum secretarium status Dominum cardinalem Firau Reveremdissimo Domino Dominico Passioneo Archiepiscopo Ephesino in Aula Nostra Apostolico nuntio perscriptarum praemissum in modum in omnibus et singulis supervenit, hac porro cum declaratione: quod non modo praedictorum[(t)] tres in[272] memorato Collegio Urbano de Propaganda erga suprafatam solutionem in perpetuum semper interteneri, ac in scientiis, et exercitiis spiritualibus erudiri; verum etiam absolutis studiis pro illorum reditu necessarios sumptus ex mediis dicti collegii velut superius dictum est subministrari velint, desuperque praelibata dominiorum permutatio **[277v]** cum benigna nostra rati habitione actualiter jam subsecuta est. Et cum denique in superius fato diplomate unionis nationi Valachicae elargito, quousque nos secus non disposuerimus, in suo inalterabili vigore permanente, inter alia etiam habeatur, quod Episcopus quempiam boni animi dotibus ornatum jurisque canonici prudentia praeditum, ac rerum gerendarum dexteritate clarum, per nos, aut modernum Archi-Episcopum Strigoniensem, ejusque successores declarandum theologum ad latus suum tenere obstrictus[273] sit, qui velut causarum generalis auditor occurrentibus contra jura canonica inconvevientiis serio invigilet, ita eundem theologum a Nobis denominandum, deinceps quoque ad latus suum tenere obligabitur[(ţ)], pro subsistentia autem ejusdem theologi, famuloque suo, et quidem pro intertentione mensae annuatim trecentos florenos Rhen. ex proventibus episcopalibus, signanterque ex portione illa dominii Balasfalvensis, quae a Nobis pro mensa **[278]** saepefati Episcopi, ejusdemque successorum benigne designata est, excindere, et angariatim pendere, ac praeterea eidem theologo commodam habitationem in residentia episcopali, pabulum item pro duobus equis, id est avenam et faenum, nec non stabulum, pariter etiam ligna focalia, ut et hortensia, seu olera ex ipso horto episcopali ad ulteriorem usque Nostram resolutionem gratis subministrare teneatur[(u)]. Imo authoritate juris patronatus Nostri Regii, quod velut Rex Apostolicus, et princeps haereditarius generaliter in conferendis universis Regni Nostri Hungariae, dictique Principatus Transylvaniae, et partium eo spectantium ecclesiis, atque beneficiis, instar divorum quondam Hungariae Regum, praedecessorum videlicet Nostrorum felicissimae recordationis habemus optimoque jure exercere dignoscimur, praefato Episcopo, moderno videlicet, ac ejusdem successoribus S. Romano Catholicae Ecclesiae vere unitis, nec non undecim Graeci Ritus ordinis S. Basilii religiosis, ac viginti **[278v]** tribus alumnis S. Romano Catholicae[274] Ecclesiae[(v)] pariter unitis, modis, formis, et conditionibus superius declaratis, et expressis perpetuae, ac ir<r>evocabilis fundationis titulo conferimus, cedimus, et resignamus, nec non constituimus, reservamusque[(z)], ac rati habemus salvo jure alieno. Harum Nostrarum majoris aulici sigilii Nostri impendentis munimine roboratarum vigore, et testimonio literarum mediante. Datum in civitate Nostra Vienna Austriae, die 21 mensis Augusti, anno Domini millesimo septingentesimo trigesimo

---

[272] Urmează, șters, „collegio”.
[273] Idem, „erit”.
[274] Idem: „vere”; „pariter” este suprascris.

octavo, Regnorum vero[(aa)] Nostrorum Romani 27º, Hispanici 34º, Hungarici, et Bohemici autem 28º.

Carolus B. Joannes Jos. Bornemisza de Kaszon
Josephus Kozma" **[279]**

(3) Săborul pe care mai sus l-am pus româneaşte s-au scris la început în limba latinească, întru acest chip[(47)]:

„In nomine Patris, et Filii, et Spirtus Sancti. Amen.

Anno millesimo septingentesimo trigesimo nono die 25 Mai Ad mandatum Illustrissimi, ac Reverendissimi D. Joannis Innocentii liberi baronis Klein de Szad Dei, et Apostolicae Sedis gratia Graeci Ritus per Transylvaniam unitorum Episcopi Fagarasiensis, Sacrae Caesareo Regiae Majestatis consiliarii pro praemisso die indictae, et in castro Balasfalvensi residentia videlicet praetitulati Illustrissimi Domini, post Sanctam Lyturgiam hora diei decima matutina praeside praememorato Reverendissimo[(a)] Domino Episcopo, in praesentiaque admodum Reverendi patris theologi Nicolai Janosi, nec non admodum Reverendorum Duorum venerabilis cleri vicariorum, et duodecim **[279ᵛ]** assessorum, aliorumque quam plurimorum Reverendorum Archi-Diaconorum inchoatae, et celebratae synodi acta.

Sessio prima

Post salutarem Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Domini Episcopi ad S. Synodum adhortationem summa cum veneratione perlectis clementissimis Suae Majestatis Sacratissimae fundationalibus, diplomateque primo felicissimae memoriae Leopoldi Imperatoris, decretum item modernae Augustissimae Majestatis ratione Admodum Reverendi patris theologi, factaque insuper per praelibatum Illustrissimum, ac Reverendissimum Dominum Episcopum propositione intuitu pecuniae anno proxime praeterito promissae, pro quorum omnium consideratione, venerabilis clerus sibi tempus dari postulans, absente Illustrissimo Domino Episcopo et Admodum Reverendo patre theologo, puncta litera A, notata, facta, **[280]** et conclusa communi consensu sunt.

Acta diei subsequentis
Sessio secunda

In praesentia Illustrissimi Domini Episcopi et Admodum Reverendi patris theologi praememorata venerabilis cleri puncta exhibentur, et leguntur, primo quidem ratione tam moderni, quam subsequentiam theologorum.

Litera A

Admodum Reverende pater, pater in Christo nobis observandissime! Intelleximus clementissimam Suae Majestatis Sacratissimae resolutionem, qvod Admodum Reverendam paternitatem vestram in nostrum theologum, generalemque causarum universalium auditorem decretaliter denominaverit, et constituerit, de quo cordicitus gratulamur, simulque cupimus, ut cedat ad emolumentum, et consolationem desolatorum nostrorum sacer**[280ᵛ]**dotum, totiusque miserrimae nostrae nationis, nec non sublevamen Illustrissimi Domini Episcopi sui, et nostri principalis. Antequam de introductione Admodum Reverendae paternitatis vestrae discurreremus infrascriptas totius nostri cleri propositiones patienter exaudire ne gravetur.

Primo, quoniam ob defectum mediorum, et scholarum aliqui nostrorum sacerdotum non satis instructi ab Illustrissimis Dominis possessoribus opprimuntur, ab I. comitatuum officialibus subinde injuriantur, ad forumque externum trahuntur, vexantur, et parochiis amoventur, et quod majus verberantur, et postposita ecclesiastica praerogativa, saepe etiam capiuntur. In his itaque dum r. locorum Archi Diaconi ad Admodum Reverendum paternitatem vestram recurrent[(b)], satisfactionem, et medelam in suis locis impetrare absque respectu personali G. Dominorum patriotarum secundum justitiae, et s. diplomatis normam agnoscat sui esse officii. Annectitur et hoc: **[281]**

Secundo, quodsi ratione similium insolentiarum ab aliquo ecclesiastico Admodum Reverenda paternitas vestra requireretur, in quantum possibile foret, blandis, et placidis resolvere dignaretur.

3tio Evenire potest et hoc, ut aliqui sacerdotum vel propter inobedientiam suam, vel alia demerita puniantur a suis Archi-Diaconis, eatenusque suo more[(c)] consueto, aut Illustrissimum Dominum Episcopum, aut (tit.) paternitatem vestram sinistre informent, itaque paternitas vestra Admodum Reverenda antequam ab Archi-Diacono loci genuine informaretur, nihil apprehendat, imo scripto tenus porrigentis querelam ad Archi-Diaconum loci, vel si momentosa materia fuerit, ad vicarium pro urberiori informatione, et rei investigatione transmittat, alias nunquam finientur molestiae, et informationes sinistrae.

4to Siquidem venerabilis cleri usus, et consuetudo, ea sit ut ante omnia introducenda persona, non aliter, nisi debito juramento deposito acceptetur; ea propter pro majori securitate regiminis id ad Admodum Reverenda paternitate vestra etiam venerabilis clerus desiderat. **[281v]**

5to Sacram Unionem continentia 4 puncta et irremissibiliter noster venerabilis clerus observabit, et tenebit, ad plura nullo sub praetextu adigatur.

6to Jus canonicum, Valachico idiomate Pravila nuncupatum, exceptis iis, quae Sacrae Unioni contrariari reperientur[(d)], maneat in vigore suo, et juxta illud in juribus procedatur.

7mo In functione ecclesiastica existentes sacerdotes, et ministros unitos, nempe diaconos, cantores, sive magistros, et adjutores in immunitate ecclesiastica ad mentem diplomatis Leopoldini conservare omnimode paternitas vestra Admodum Reverenda studeat.

8vo Debitum honorem tam erga Illustrissimum Dominum Episcopum, quam venerabilem clerum publice, et privatim observet.

9no Non controvertat, imo in quantum fieri poterit, promoveat ordinationem **[282]** venientium pro sacris ordinibus, ubi necessitas exigit, salvis[(e)] aliis requisitis, ne cogantur cum scandalo Sacrae Unionis ad schismaticos recurrere.

10mo Annualis pensiones aut stolae promotionem (ut[(f)] apud alias nationes[(g)]) debitis in locis allaborare, omnimodo urgere, et viriliter in effectum deducere absque respectu contrariantium Dominorum provincialistarum <conetur>[(h)].

11mo Sacerdotem unitorum ex job<b>agionibus oriundorum filios saltem quamdiu in patria potestate erunt, maneant[(i)] in immunitate parentum.

12mo Admodum Reverendus pater theologus praejudiciosas, et clancularias informationes in detrimentum venerabilis cleri vergentes, nulli transmittat, nec correspondentias similes venerabili clero nocivas cum Dominis patriotis habeat, verum cointelligat se cum Illustrissimo Domino Episcopo, et venerabili clero. **[282v]**

13tio Cum Sua Majestas Sacratissima mentionem faciat diplomatis secundi a piissimae memoriae Imperatore Leopoldo benignissime collati, quod in originalibus prae manibus cleri non est, imo nec scit an publicatum sit, necne, deberet id in publicum una cum benignissimo

Suae Majestatis desuper mandato, ut in omnibus punctis, et clausulis ab omnibus observetur, prodire, nam in diplomate primo praemanibus cleri habito, publicato, et suscepto mentio theologi nulla est, convenit itaque, ut Admodum Reverendus pater theologus sui[(j)] etiam stabilimento in eo negotio omnem moveat lapidem.

Ratione subsidii monasterii
Litera B

Cum homagiali cultu, summoque solatio ex hesterna lectione in publica sessione facta clementissime collatarum fundationem (quarum **[283]** intuitu, ut statutio fiat quam proxime, demisse instatur) percipiens venerabilis clerus clementissimam, et plusqvam paternam Suae Majestatis Sacratissimae tam in stabilimentum Episcopatus, quam erectionem s. monasterii vergentem pietatem, licet undique modernarum corcumstanstiarum miseriis praefatus clerus obruatur, nihilominus sub conditionibus, et punctis anno proxime praeterito emanatis, etiam nunc contribuere promittit.

Primo ut fundatio episcopalis videlicet 3 000 florenorum semel a Sua Majestate Sacratissima piisime facta, etiam pro honore hujus novellae ecclesiae maneat juxta priores Suae Majestatis Sacratissimae resolutiones, et pontificiam confirmationem integra, ut et alii proventus ab antiquo Episcopo cedentes, et hactenus usitati[(k)], aliunde non dubitamus intentionem[(l)] Suae Majestatis Sacratissimae fuisse, ut et episcopatus iste **[283v]** ad instar aliorum episcopatum fundetur, subsistentia autem Admodum Reverendi patris theologi per Suam Majestatem Sacratissimam clementissime resoluti, si ulterius penes Illustrissimum Dominum Episcopum eundem manere Suae Majestati visum fuerit, aliunde provideatur, ne rixis, et contentionibus inter Illustrissimum Dominum Episcopum, et Admodum Reverendum patrem theologum locus detur, tam praefatus Illustrissimus Dominus Episcopus, quam Admodum Reverendus pater theologus, id in locis debitis conatu promoveat.

2do Siquidem per praefatas Augustissimae Suae Majestatis Sacratissimae <fundationale et alia decreta Suae Majestatis Sacratissimae>[(m)] etiam diploma Leopoldinum confirmari, et rati haberi videatur, ut idem executioni detur, et juxta instantias hactenus tam Illustrissimo Domino, quam vero Augustissimae Aulae porrectas dillucidetur, pariter in suis locis Illustrissimus Dominus Episcopus, et Admodum Reverendus pater theologus adlaborare[(n)] teneatur. **[284]**

3tio Demisse instat venerabilis clerus Illustrissimo Domino Episcopo, ut conditiones venerabilis cleri sub litera A, Admodum Reverendo patri theologo propositas, eundem Admodum Reverendum patrem acceptare omnimode allaborare alias clerus ei fidere haud potest.

4to Excessus involationum laicorum in ecclesiasticos sub litera B[(o)] specificati corrigantur, interdicantur, et prohibeantur, damnaficati vero in integrum restituantur, et summa illa monasterio pendatur.

5o Inveniatur medium, ne amplius a Dominis terrestribus, et aliis subsidii contributio arceatur, aut quoquo modo impediatur.

L.S. Nicolaus Papp a Be<j>a V. Ritus Graeci uniti generalis vicarius, et protonotarius apostolicus. **[284v]**

L.S. Joannes Papp a Be<j>a V<enerabilis> clerus assessor.

L.S. Abrahamus Papp Archi-Diaconus Dalyensis.

L.S. Joannes Papp Archi-Diaconus Balomiriensis.

L.S. Basilius Barani Archi-Diaconus Fagarasiensis.

L.S. Popa Many Archi-Diaconus Türiensis.
L.S. Ladislaus Koluni Archi-Diaconus Bürkesiensis.
L.S. Josephus Koluni Archi-Diaconus etc. etc.
Sequuntur alii archi-diaconi[48]. **[285]**

§ 3
Vlădica Clain mearge la Viena

Deci în tot chipul şi, cum să zice, toată piiatra mişcându-o pismaşii vlădicului Clain, carii era mulţi şi putearnici şi era şi în Ardeal şi la Viena, că neamurile ceale din Ardeal primite, ungurii, săcuii şi sasii, nu le plăcea să fie românii între ceale primite neamuri şi părtaşi benefiţiumurilor ţerii, cum căpătasă vlădica Clain de la împărăţie şi s-au pus şi în a dietei ţerii articuli, nici voia ca preoţii româneşti să se facă părtaşi dijmelor şi cvartelor, cum cerea vlădicul Clain, nici ca mireanii cei harnici să se puie la deregătorii publice. Iezuiţii, **[285v]** pentru ca să poată fi în Episcopiia Făgăraşului cauzarum auditores gheneralis şi să aibă bună plată şi să fie mai înainte şi ocârmuitori în cler, Petru Aaron ca să poată fi el vlădică, aceştea toţi întru aceasta s-au unit şi mult au lucrat ca pe bunul părintele şi priveghitoriul păstoriu al clerului şi al neamului românesc din Ardeal să-l lipsască de episcopie. Pentru aceaea, cum mai sus am zis, l-au pârât la Curtea împărătească, băgându-i vină că va face numai turburări de va fi în scaon şi altele, cum s-au zis, şi să rugasă superiorul iezuiţilor şi Balog iezuita, theologul, ca să nu să ştie că ei pârăsc pe vlădicul, că amintrilea rău ar fi de ei, că norodul românesc s-ar întărâta asupra lor, pentru că tot norodul românesc foarte **[286]** iubeaşte pe vlădica Clain, căci-l cunoştea bun părinte, carele în tot chipul să nevoia pentru fericirea neamului românesc. Deci cu pâri reale şi viclenie pârând pe vlădicul Clain la tinăra împărătească Mariia Thereziia, carea, crezindu-le, au poruncit ca vlădicul să meargă la Viena[1] să răspunză. Atunci vlădicul, ca cum mai înainte şi-ar fi cunoscut sfârşitul şi petreacerea ce va să păţască, luându-şi zioa bună de la cinstitul cler şi de la priiatini şi cunoscuţi şi de la rudele sale şi de la tot neamul românesc, cu lacrămi pre toţi i-au blagoslovit, zicând că mai mult unii cu alţii nu să vor vedea[2] şi mângăind pre toţi, s-au comăndat pe sine rugăciunilor lor ceale către Dumnezeu şi aşea în luna **[286v]** lui iulie, în 23, s-au despărţit de ai săi şi de ţara sa, de besearica sa şi de turma sa şi de norodul şi de neamul său, pre carii lăsindu-i plângând, au purces către Viena, unde, după ce au sosit, au cerut de la împărăteasa audienţie, ca să poată cu gura spune împărăteasii lucrul său, iar împărăteasa au poruncit să-i spuie cum că, până nu să va curăţi şi să se arate nevinovat la ceale ce-l pârăsc, nu-l va asculta şi îndreptându-l să se arate la Cănţelăriia Ardealului şi acolo să răspunză. Iar cei din Cănţelariia Ardealului fiind parte a pârâşilor şi una cu ei înţelegându-să, lucru-l făcea cum era lor spre voie şi spre plăceare[3]. Ci văzind că nici într-acel chip nu vor putea cu totul vinovăţi pre bietul vlădică, s-au întors **[287]** la alt vicleşug şi au învăţat pe un popă, carele cu chip de prietenie mai adeaseori să meargă la vlădicul şi să-i spuie unele-altele care să zică că le aude de la Cănţălărie şi de la cei mari. Acesta de la o vreame au început a înfrica pe vlădica, zicând că rău aude despre dânsul şi cum că e primejdie să nu-l puie la închisoare în Graţ[4]. Graţul sau Greţium iaste oraşiu în Stiriia, într-a căruia cetate să ţinea în robie domnii cei mari, carii cu vină mare să afla vinovaţi. Vlădicul, văzind că împărăteasa nu va să-l asculte şi cum că judecătorii lui cei din Cănţălăriia Ardealului sânt parte a pârâşilor lui, lezne au crezut popii, neştiindu-i vicleşugul lui. Cu cine să se sfătuiască n-avea, că cu sine luoasă pe vicareşul său Petru Aaron[5], pre carele-l primisă **[287v]** la preoţie şi-l trimesească la Roma la învăţătură, de unde, după ce s-au întors, l-au luoat lângă sine şi socotindu-l fiiu credincios şi mulţemitoriu, cu multă cinste

l-au împodobit, că l-au făcut vicareşiu gheneralis[6], iar el, aprins fiind de iubirea vlădiciei, carea dorea să o dobândească, uitându-şi de toate părinţeştile faceri de bine ale arhiereului său şi împreunându-să cu iezuiţii, căuta perirea făcătoriului său de bine şi cum să poată vinde pre stăpânul său. Deci popa acela i-au dat sfat să meargă la Roma, că acolo va fi afară de primejdie şi să nu să lasă judecăţii mireneşti. Aşea, vlădicul şi-au cerut slobozenie de la Curte să poată mearge la o icoană minunată **[288]** a Maicii Preaceste, în Stiriia, la Mariia Ţel[7], unde a mearge dobândind slobozenie, mai mult nu s-au întors la Viena, ci de acolo oblu la Roma s-au dus, căutându-şi apărare împrotiva gonitorilor, ca şi odinioară Sfântul Athanasie cel Mare, când fugea de gonitorii săi.

Pismaşii vlădicului, cât au auzit acest lucru, foarte s-au bucurat pentru că acum au biruit şi mai tare-l apăsa la împărăteasa, zicând că, de nu s-ar fi ştiut vlădica vinovat, nu ar fi fugit la Roma. Atunci Petru Aaron, rămâind în Viena şi însoţindu-să şi mare prietenie făcând cu un fecior român, neameşiu de bun neam din Maramurăşiu, din Juleşti, anume Alexandru Readnic[8], carele merseasă la Viena pentru învăţătura filosofiei şi a theologhiei, şi-au gătit bună cale la ceale ce avea în gând, şi cu puteare şi titul de vicareşiu apostolicesc s-au întors în Ardeal şi şi-au pus sălaşul în curtea vlădicească[9]. **[288v]**

§ 4
Vlădica Clain la Roma

Era în vreamea aceaea la Roma papă Venedict XIV[1], om vestit pentru ştiinţa ce avea întru învăţături şi pentru înţelepciunea cea mare, la carele vlădicul Clain, după ce au sosit în Roma, şi-au dat toată jalba sa, rugându-să ca să-i ia tot lucrul şi cauza întru părintească şi dreaptă socoteală, că el bine cunoscând că papa de la Roma iaste judecătoriu cauzelor şi pricilor episcopeşti, cum învaţă canoanele Săborului de la Sardichiia, în pravilă, pentru aceaea au năzuit la S. Scaon Apostolicesc[2]. Papa, luându-i jalba şi lucrul, au început a lucra pentru dânsul la Curtea împărătească, carea foarte **[289]** să mănii căci s-au dus la Roma. Destul a lucrat vlădicul să arate cum că, din jurământul care să obicinuiesc a-l face episcopii catholiceşti când să pun episcopi, au fost detoriu să cercetează mormânturile sfinţilor apostoli Petru şi Pavel şi pentru aceaea au mers la Roma şi să ruga de împărăţie ca să se ia lucrul lui la judecata judecătorilor celor făr' de interesaţie, nu în Cănţelăriia Ardealului, unde judecătorii sânt parte de a pârâşilor şi mireani. Ci în zădar au fost toate, că meargerea lui făr' de ştirea împărăţiei la Roma au făcut ca nici o cearere de a lui la împărăţie să nu să primească[3].

Într-aceaea, Petru Aaron, venind în Ardeal, au sălăşluit în căsile vlădiceşti şi din dominiumul vlădicesc, fiindcă era **[289v]** gheneralis vicareşiu de însuşi vlădica Clain pus şi purta cârma episcopească, avea leafă 300 de zloţi, ţineare de patru cai, încă şi dăjdile de la preoţi el le luoa, că tot preotul era detoriu în tot anul a da dajde la scaonul vlădicesc un zlot bani. Luoa şi pominoacele, care întru aceasta sta, că tot satul era detoriu la scaonul episcopesc a da un zlot bani, un caşiu şi o găleată de ovăs[4]. Toate aceastea le luoa Aaron. Într-aceaea, au venit de la împărăţie poruncă la tezaurariat, adecă la cămara crăiască, ca să prinză tot dominiumul vlădicesc de la Blajiu şi toate lucrurile şi avearea vlădicului Clain să o scrie şi să o cuprinză, de vreame ce el au fugit din stăpânirea împărăţiei **[290]** şi s-au dus la Roma[5]. Aşea s-au făcut de din veniturile vlădiceşti nimic nu luoa vlădica Clain la Roma şi au ajuns la mare sărăcie şi lipsă, cât şi crucea carea o purta la pept o au pus zălog la un armean din Ardeal, anume Copoţi, carele atunci să întâmplasă în Roma, carea cruce târziu, după moartea vlădicului Clain, numai pentru că au fost a vlădicului Clain, o au răscumpărat Ignatie Dărăbant când s-au

făcut episcop românesc la Oradiia Mare. Şi căuta vlădicului Clain să slujească în toate zilele liturghie mică, de unde să capete câte puţintică milostenie, ca să poată trăi. S-au rugat de papa să-i rânduiască ceva de unde să poată trăi. Papa au răspuns că aceasta nu va face, ca să nu să mănie împărăteasa şi asupra lui(6), ci, de poate trăi, până însuşi nu se va lăsa de episcopie, alt episcop nu va fi, fiindcă într-însul nu iaste vină **[290v]** canonicească pentru carea să se lipsască din scaonul episcopesc; însă, de nu poate amintrilea trăi, sfat îi dă de bunăvoie să se lasă de episcopie şi va face ca din veniturile episcopiei să aibă plată cuvioasă statului său, până ce va trăi.

Într-aceaea, în Ardeal, întră norod împărecheare să făcea şi să făcea neuniţi, zicând că vlădica Clain au ieşit din ţară pentru că au cunoscut că unirea nu e bună şi i-au părut rău că au unit atâta mulţime. Iezuiţii şi Aaron au luoat prilejiu de aici mai tare a apăsa pe vlădica, ca cum el ar fi pricina aceii turburări. Pentru aceaea, din poruncă împărătească s-au făcut cercare, în anul 1745, în 22 a lui octomvrie, de Ioan Naghi şi de Franţisc Bradi, scriitori şi juraţi notareşi a Tăblii crăieşti, carii umblând **[291]** din sat în sat prin scaonul Orăştiei, cercând şi întrebând pre oameni ce iaste prici<na> turburării lor, că părăsesc unirea. Ei au mărturisit că acea turburare a lor, cu venirea preadoritului său părinte, episcopul liber baron Clain, s-ar putea aşeza, că pricina iaste ducerea lui din ţară, că ei socotesc că vlădicul Clain, cunoscând că leagea unită nu e bună, pentru aceaea mai vârtos s-au dus din ţară. Drept aceaea, norodul, precum foarte ferbinte doreaşte pe Măriia Sa, prealuminatul domnul vlădica, capul său, vrea şi făgăduiaşte cum că, de va veni Măriia Sa vlădica Clain în ţară, întru toate vor fi ascultători de Măriia Sa (1)(7).

Dintr-aceastea iezuiţii şi pismaşii[275] să silea mai mult să apeasă pe vlădicul şi lucra la Curte **[291v]** zicând că fiindcă norodul românesc atâta iubeaşte pe vlădicul Clain nu iaste bine, ba tocma cu primejdie de mai mare turburare, să se mai întoarcă el în ţară. Care lucru văzindu-l vlădicul Clain şi socotind toate răutăţile care le-au făcut iezuiţii besearicii românilor din Ardeal, cum, întâiu, din mitropolie o făcură episcopie, apoi o supusără theologului iezuită, după aceaea au voit ca protopopii şi clerul să fie supus superiorului iezuiţilor rezidenţiei ceii mai aproape, deciia theologul să fie cauzarum auditor gheneralis, apoi, din veniturile vlădiceşti, să aibă atâta plată şi alte multe mincinoase pâri şi calumnii asupra vlă**[292]**dicului şi necuviinţe; şi cum, împrotiva canoanelor făcând, nu la arhiepiscop sau puteare besericească, ci la mireani şi la cei din afară au îndrăznit, cu nedreptul şi cu mincinoasă pâră, a pârî pe vlădica şi a lucra să-l scoaţă din scaon. Aceastea şi altele mai multe, care toate le numără vlădicul Clain, bine şi cu amăruntul socotindu-le, şi neaflând altă mijlocire cum să împeadece atâtea reale ce să întâmplă în besearica lui Dumnezeu, au judecat să afurisască pe theologul iezuita. Şi, din Roma, în anul 1746, zile 10 septemvrie, i-au trimis afurisanie lui Iosef Bolog, theologului, în carea pe lung spune toate pricinile(8). Mai pe urmă aşea grăiaşte vlădicul Clain: „Pentru exţesuşurile care la toţi sânt cunoscute şi mai ales pentru vătămarea iurisdicţiei noa**[292v]**stre şi a veniturilor şi[276] pentru că cu osândită sumeţie s-au băgat în curtea episcopească, din cugetul nostru şi din adevărată ştiinţă, chemând mai înainte pre Dumnezeu, cu putearea apostolicească cea dată noao în numele atotputearnicului Dumnezeu, a Tatălui şi a Fiiului şi a Duhului Sfânt, cu putearea Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel, pe Iosef Bolog, preotul din cinul iezuiţilor, cu toţi părtaşii săi şi carii, ori în ce chip, ori i-au ţinut parte, ori l-au ajutat, ori l-au sfătuit întru ceale mai sus-zise, de la toată împărtăşirea besearecii, credincioşilor şi a sfintelor taine scos vestindu-l, după legi tare-l afurisim

[275] Urmează, şters, „mai mult”.

[276] Urmează, şters, „a lăcuinţei episcopeşti, şi pentru osândita îndărătnicie”. Suprascrie: „pentru că cu osândită sumeţie s-au băgat în curtea episcopească”.

şi aşea pre acelaşi afurisit, cu pilda apostolului, dându-l Sătanei şi îngerilor lui, tuturor şi fieştecărora celor din dieţezul Episcopiei Făgăraşului poruncim să se ferească de el **[293]** şi pre toţi cei supuşi iurisdicţiei noastre, în vârtutea sfintei ascultări şi supt anathema aceiiaşi afurisanii, îi contenim şi-i oprim de toată împărtăşirea cu acela şi şi cu părtaşii lui şi tare poruncim ca şi cu mână tare din rezidenţiia noastră să se scoaţă, deosebi ţiindu-ne noao putearea dezlegării, până când va întoarce ceale ce trebuie să le întoarcă şi şi noao şi besearecii noastre va face destul şi va pune cauţie că nici o vătămare nu va mai face. Amintrilea de veţi face, să ştiţi că veţi cădea în măniia atotputernicului Dumnezeu şi a Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel. Dat în Roma, în sărbătoarea Sfântului Matthei, apostol şi evanghelist, anul 1746" (2), adecă, după cărindariul cel vechiu, în 10 zile a lui septemvrie[9]. **[293v]**

Această afurisanie o au trimis vlădicul Clain în Ardeal la vicareşul său Petru Aaron[10], poruncindu-i să adune săbor şi să o vestească prin toate besearicile. Şi au trimis şi la deregătorii dominiumului vlădicesc de la Blajiu şi la episcopul latinesc din Ardeal şi la capitulumul din Belgrad şi airea pretutindeni[11]. Iar vicareşul Aaron n-au vrut să asculte de vlădicul şi să vestească afurisaniia, ci au scris la împărăţie şi la papa şi mai tare întărâtare au făcut asupra vlădicului său[12]. Pentru aceaea, vlădica Clain, pe Petru Aaron, ca pre un neascultătoriu şi criminator şi calumniator şi sumeţ, cu putearea apostolicească, cu numele atotputernicului Dumnezeu, a Tatălui şi a Fiiului şi a Duhului Sfânt, de deregătoriia vicăreşească-l lip**[294]**seaşte şi de toată slujba preoţască-l opreaşte şi afurisit îl vesteaşte şi-l scoate de la toată împărtăşirea besericească. Această afurisanie o dă din Roma, în sărbătoarea Sfântului Vartolomei apostol, în anul 1747, adecă, după cărindariul cel vechiu, în 14 zile a lunii lui avgust (3)[13].

După aceasta, vlădica Clain pe protopopul Nicolae de la Balomir îl face vicareşiu gheneralis şi-i porunceaşte să adune săbor şi în săbor şi şi dechilin la toţi protopopii să scrie şi să vestească şi afurisaniia theologului şi a lui Petru Aaron[14]; şi deregătorilor dominiumului vlădicesc, lui Daniil Marginai, odorbirăului[15], şi lui Petru Pop Daliia, sântartăului[16], porunceaşte ca, lui Aaron, din veniturile vlădiceşti, nimic mai mult să nu-i dea. **[294v]** Mare scădeare au făcut această afurisanie lui Aaron şi în mare ură la tot clerul şi neamul românesc l-au pus, care de el să scârbea şi în tot chipul să ferea, nu numai de altă împărtăşire cu el, ci şi de vorba cu el, nici la besearica unde meargea el, alţii, afară de casnicii lui, nu mergea. Deci, văzind el că foarte spre rău mearge lucrul lui, au făcut ponoslu la Curtea împărătească asupra unor protopopi, şi mai tare asupra vicareşului, protopopul Nicolae de la Balomir, şi asupra călugărilor de la Blajiu[17], că într-acest an, 1747, venisă de la Roma Silvestru Caliani şi Grigorie Maier[18], şi de la Sâmbăta Mare, Gherontie Cotori[19], şi nici unii nu voia a avea vreo împărtăşire cu Aaron, ci toţi-l ţinea afurisit. **[295]** De la Curte, din 14 noiemvrie[277], au venit ca Gubearnium să vestească clerului cum că Petru Aaron iaste vicareşiu apostolicesc, nu supus mai mult vlădicului Clain, şi să admonăluiască şi pe călugării din Blajiu şi pe protopopii pre carii Petru Aaron îi numeaşte, ca mai mult osibite adunări sau săboară să nu facă, ci să fie ascultători de Aaron, vicareşul apostolicesc, iar care ar face amintrilea şi nu ar fi supuşi lui Aaron să-i prinză şi în temniţa episcopească să-i puie. Afară de aceasta, cu vlădica Clain, carele iaste afară de eparhie, supt grea pedeapsă, nici o corespondenţie să nu aibă. Pe Balomireanul[278] Nicolae şi pe protopopul Ioan Dragoşi de la Turda să-i puie la grea înfruntare, pentru îndrăzneala şi turburarea ce au făcut, că aceştea vestiră lui Aaron afurisaniia de la vlădica **[295v]** Clain[20]. Deci Nicolae Balomireanul, temându-să ca să nu cază la prinsoare îndelungată, au trecut muntele şi

[277] Suprascrie „din 14 noiemvrie".
[278] Urmează, şters: „să-l cheame".

s-au dus în Ţara Românească, unde, aşezindu-să la o mânăstire, au fost arhimandrit[21], iar protopopul Ioan Dragoşiu de la Turda[22], afară de înfruntare nimica păţind, s-au întors acasă[23], făgăduindu-să ascultătoriu lui Aaron. Aşea şi ceialalţi protopopi şi făr' de voia lor au trebuit să se supuie şi să fie ascultători lui Aaron.

Pe theologul Balog l-au mutat de la Blajiu şi în locul lui au venit theolog iezuita Palovici[24]. **[296]**

(1) Erga mandatum regium per inquirentes contra episcopum publicos notarios editum testimonium sic sonat[25]:

„Nos infra scripti vigore praesentium notum facimus omnibus, et singulis, quibus nosse interest, quod anno hoc praesenti 1745 diebus vero mensis Octobris in sede Saxonicali Szász-Város continuative per pagos universos ibidem existentes de, et super concitatis Valachis in materia receptae unionis, ita et de eorum fautoribus inquisitionem perageremus, in omnibus a potiori pagis incolae reperunt: tumultus hic adventu desideratissimo Illustrissimi Domini Episcopi L. B. Klein[a], et nec medio alio sedari posse, causant[b], et ipsum Illustrissimum Dominum Episcopum discessu ejus ex hoc principatu ex ea potissimum ratione: Illustrissimus Dominus Episcopus legem, seu religionem unione labefactam agnoscens, ideo discessit. Vult **[296v]** itaque plebs, prout ardenter desiderat Illustrissimum Dominum Episcopum tanquam caput suum, promittitque se mandato ad votum Illustrissimi Domini Episcopi in omnibus annuere, et parere, super quibus literas has nostras testimoniales, sub sigillis, subscriptionibusque nostris usualibus, fide nostra mediante futuro pro testimonio extradedimus. Datum in civitate Szász-Város die 22 octombris anni praefati.

Joannes Nagy m.p. et L.S. — Franciscus Bradi[c] m.p. L.S.

Tabulae Suae Sacratissimae Regiae Majestatis in Transylvania scribae, et jurati notarii. **[297]**

(2) După ce foarte pe larg spune vlădicul Clain pricinile pentru ce afuriseaşte pe teolog, mai pe urmă aşea încheaie[26]: „Propter publice notorios excessus ergo, et praeprimis propter jurisdictionis nostrae violationem, et proventuum, habitationisque episcopalis damnatam pertinacem usurpationem, motu proprio, et certa scientia invocato divino numine, nobis delegata apostolica potestate in nomine omnipotentis Dei Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, authoritate sanctorum Petri, et Pauli apostolorum, Josephum Balog Societatis Jesu presbyterum cum omnibus suis complicibus, ac quovis modo, favore, auxilio, et consilio in praemissis eidem assistentibus, ab omni ecclesiae, fidelium, et sanctorum sacramentorum communione excommunicatum declarantes **[297v]** forma juris valida excommunicamus, consequenter eundem excommunicatum exemplo apostoli, Satanae, et angelis ejus[a], tradendo, universis, et singulis, quibus supra, devitare praecipimus, omnesque, et singulos nostrae jurisdictioni subjectos ab omni communione cum eodem, et ejus complicibus in virtute sanctae obedientiae, et sub eodem excommunicationis anathemate interdicimus, et inhibemus, serioque committimus, et mandamus, ut manu etiam forti e residentia nostra amoveatur. Specialiter nobis reservato casu, usque ad praestandam restituendorum restitutionem, et tam nobis, quam eccelsiae nostrae exhibendam satisfactionem, ac futurarum laesionum praecautionem. Secus facturi indignationem[279] omnipotentis Dei, et sanctorum apostolorum Petri, et Pauli se noverint in cursuros. Datum Romae ipso[b] festo Sancti Matthei apostoli, et evanghelistae, anno 1746". **[298]**

---

[279] Idem: „sanctorum".

(3) După ce mai înainte pune pricinile pentru care afuriseaşte pe Petru Aaron, mai pe urmă aşea închie: „Sacris, et politicis legibus tuam inobedientiam, proditionem, calumniandi, et criminandi, excommunicatisque communicandi temeritatem condemnatibus, authoritate apostolica nomine omnipotentis Dei Patris, et Filii, et Spiritus Sancti e officio vicariali privatum, a sacris ordinibus suspensum, et excommunicatum esse denuntiamus, ac competente nobis apostolica potestate omni meliore modo, quo fieri potest, formaque juris valida officio vicariali privamus, a sacris ordinibus suspendimus, et a communione sanctae matris ecclesiae excommunicamus, quousque ulteriores demeritis tuis jure commensuratas poenas vi a canonici processus tibi in pro meritam castigationem, aliis vero in horribile exemplum de cerui faciamus. Datum Romae ipso festo Sancti Bartholomei apostoli 1747”[27]. **[298v]**

Mai înainte de a trimite vlădica Clain lui Aaron afurisanie, această carte i-au fost scris[28]: „Dominus dolore cordis intrinsecus tactus se poenitere revelavit, quod hominem creaverit, et Saul regem[a] constituerit, uterque enim inobedientia creatori restitit prior posteritatem, posterior gentem perdidit. Etiam ego hominem constitui super populum curae meae commissum, et exce homo mihi contradicit, me calumnia proscindit[b], non solum meam episcopalem authoritatem, sed ecclesiam meam, et successores Episcopos prodit, et quam sedicem annorum indefessa solicitudine ab omni scopulo, Syrtibus, et Charybdi provide circumegi, et circumspecte gubernavi ecclesiae meae naviculam uno momento toto impetu in Scyllam illidere non formidavit[c], ut complaceat jesuitis, et animarum **[299]** proditione favores[d] saecularium aucupetur: necdum satis cautus, et Judae proditione doctus vanas esse spes, et caducas felicitates, quae proditione ecclesiae, et proximi supplantatione parantur. Simonis Magi exemplum secutus caveat, ne ei Simonis Magi interitus superveniat. Sub incur<r>enda ipso facto, et mihi reservata poena excomunicationis, justa praecepi praeterito metropolitano subditus contra Episcopum spiritu procuratorio pro jesuitis, adeoque in causa tertii Roman recurrit, mea praecepta tumultuaria esse criminatur, et hoc facto ultra censuras ecclesiasticas se poenis arti<culi> 45 Ulad<islai> II dat[e], suique[f] maledictionem merentis in caput suum superinducit. Si quod irreverenter, et fastuose mihi perscripsit, sacros canones non praecise a longe olfecisset, sed debite scrutatus fuisset, ad hanc temeritatem assurgere reformidasset. Et certe suam demonstravit[g] **[299v]** ignorantiam, dum justae sententiae executionem moderari nescit, et via incompetente, ordineque legis convulso, ab infimo, interceptis mediis ad summum gradum consulendo, aut potius me calumniando transiliit. Nunquam commisi tumultum[h] sed bene ut hic in executione caveatur, praecepi, si quae[i] videbatur ad executionem mei decreti expediens solemnitas, haec synodaliter impendi debebat mihi autem, et legi publicae calumniosa criminatio imponenda non erat. Quod scripsi, scripsi. Omnipotentis Dei indignationem[j], et maledictionem legatione apostolica denuntiavi. Videat unde exciderit, et poenitentiam agat, ne aeternum luat. Qui me spernit, Deum, cujus legatione fungor, spernit: et secundum doctrinam Christi excusso super eum calceamentorum meorum pulvere spernendus est a me[k]. Inobedienti in vanum praecipitur, et cum impoenitente incante communicatur. Haec ratio silentii mei. Oro Deum, ut det cor poenitens, et persevero Admodum Reverendae Dominationis Vestrae, Romae, 3 Junii 1747, maestus pater”. **[300]**

§ 5
Vlădica Clain să lasă de episcopie

După ce vlădica Clain au afurisit pe Aaron, mare împărecheare au fost întră cler şi întră Aaron, că Aaron acum nu vicareşul episcopului locului, ci apostolicesc, adecă de papa făcut, să

ţinea[1], ci cu toate aceastea clerul să ferea şi să scârbea de el[2], dorind şi plângând după dulcele său părinte, vlădicul Clain. Deci, ca să se aşeaze aceaste împărecheri, împărăteasa Mariia Thereziia au trimis în Ardeal pe Olşavschi, episcopul de la Munaciu, din Ţara Ungurească, care să lucre şi să facă pace şi dragoste întră Aaron şi întră cler şi întră norod. Acesta au adunat săbor mare şi **[300v]** mult mai în zădar s-au ostenit, că clerul şi norodul, până ştiia că vlădicul Clain le iaste episcop, de la ascultarea şi de la iubirea lui nu să abătea[3]. Pentru aceaea, Curtea împărătească silea pe vlădica Clain să se lasă de episcopie. Papa însă s-au măniat pe vlădica Clain pentru că au afurisit pe theolog şi lui Aaron au poruncit ca făr' de ştirea Sfintei Congregaţie de la Roma să nu mai asculte de vlădica Clain şi l-au făcut vicareşiu apostolicesc. Ba încă papa îngrozeşte pe vlădica Clain, cum că şi din Roma l-a goni şi fiindcă el cât au putut au lucrat la împărăţie să-i fie slobod a să întoarce la episcopie, dar în zădar, că împărăţiia aceaea nicidecum nu îngăduiaşte; deci, ca nefiind în scaon episcopul să nu paţă besearica vreo scădeare, i-au poruncit ca să se lasă de vlădicie[4]. Vlădicul Clain, văzind **[301]** că de toate părţile-l împresoară nevoile şi mai mult pre pământ apărătoriu şi patron pre nimene nu are, besearica din Ardeal făr' de episcop multă şi mare scădere are şi, mai vârtos, silindu-l foamea, că acum nici din Ardeal, nici de airea, de nicăiri nici un ajutoriu nu avea, au socotit că şi făr' de voie trebuie să lasă episcopiia. Pentru aceaea, au făcut o scrisoare carea o au dat papii, carea scrisoare cuprindea că să lasă de episcopie pentru nevoile care-l apasă şi pentru slăbiciunea trupului, însă aşea ca toate veniturile vlădiceşti din Ardeal, până la această vreame, care nu le-au luoat să i să dea şi de aici înainte în tot anul să i să dea 1 400 zloţi. Aceasta nici papii, nici împărăţiei n-au plăcut, că împărăţiia mai mult nu voia a-i da, decât, de când s-au dus la Roma, pe an, 1 200 de zloţi, care şi de aci înainte, de să va lăsa de episcopie, **[301v]** în tot anul, până la moarte, făr' de nici o scădeare îi va da[5]. Papii nu i-au plăcut pentru că zice că de nevoie să lasă de vlădicie şi i-au poruncit ca nici o pricină alta să nu puie, fără numa cum că pentru slăbiciunea şi boala trupului mai mult nu poate purta deregătoriia episcopească, ci o lasă şi să roagă de înălţata împărăţie şi de preafericitul papa să-l sloboază dintru această deregătorie. Multă vreame au ţinut această lucrare, că vlădicul Clain voia unele care împărăţiia nu le voia şi care voia împărăţiia nu le voia vlădicul; şi până să trimetea la Viena şi de acolo la Roma, s-au mânat vreamea mai mult de un an. Apoi vlădicul Clain iarăşi nu voia să puie cum că numai pentru boala şi slăbiciunea trupească să lasă de episcopie, căci că aceasta **[302]** nu era pricina. Ci mai pe urmă, neavând ce mai face, din porunca papii, au făcut şi au dat această renunţiaţie, adecă lăsare de episcopie[6].

„Ego infrascriptus Innocentius baro Klein Episcopus Fagarasiensis praesenti chirographo mea manu signato, et subscripto valituro in omni judicio, et extra, uti esset publicum, ac juratum instrumentum in ampliori, validiori, ac efficaciori forma celebratum, et vallatum[a], omnique meliori modo[b], sponte[c], attentis causis, et precibus, humiliter Sanctissimo Domino Nostro Benedicto divina providentia Papa[d] XIV, super infrascripta omnia porrectis in ejusdem Sanctissimi Domini Nostri Papae manibus Ecclesiam meam Fagarasiensem, cui ab annis 18 circiter ex concessione, et Authoritate Apostolica praesum, libere resigno, renuncio[e], et dimitto, ac omni[f], et cuicunque juri, et actioni mihi in dicta eccelsia competenti, et per me praetenso in ejusdem Sanctissimi Domini[g] Papae **[302v]** manibus sponte, et libere cedo. Reservata tamen ad mei favorem pro mea congrua substentatione[h] quoad vixero, et non alias aliter, nec alio modo[i], etiam sub obligatione camerali, et in forma amplissima, et exempla, super omnibus, et singulis fructibus, redditus,[j] proventibus, juribus, obventionibus, et emolumentis certis, et incertis de[k] Ecclesiae Fagarasiensis, et libera annua pensione 1 200 florenos[l] rhenensis, factorum[m] 600 monetae Romanae circiter constituendum[n]. Quae quidem pensio 1 200 praefatorum florenorum libera absque ulla diminutione[o], immunis, et exempta ab omni tam ordinario, quam

extraordinario, opinato, et inopinato, etiam hic non expresso, licet requireret[280] necessariam, et peculiarem mentionem onere, seu sequestro ac gravamine quomodolibet jum imposito, ac imposterum quacunque de causa, etiam privilegiata, et privilegiatissima, quacunque etiam suprema authoritate imponenda duobus terminis **[303]** anticipate persolvi debeat, nempe primus terminus in festo Nativitatis S. Joannis Baptistae, secundo vero in festo S. Joannis Apostoli, et Evangelistae hic Romae, vel alibi libere de termino in terminum singulis annis, ut supra, solvatur. Humiliter denuo supplicans eidem Sanctissimo Domino Nostro, quatenus resignationem, dimissionem, cessionem, ac pensionem hujusmodi, ut supra admittere, concedere, et reservare, ac assignare de benignitate apostolica dignaretur, et sic medio juramento facta cruce pectorali more episcoporum praemissa omnia confirmans[(p)], juravi, meoque charactere praesens hoc documentum subscripsi. Romae die septima[(r)] Mai, anno millesimo septigentisimo quinquagesimo primo, pontificatups autem ejusdem Sanctissimi Domini Nostri Papae anno XI".

Adecă dă vlădicul Clain această mai sus scrisoare, prin carea cunoaşte şi mărturiseaşte cum că de bunăvoie şi **[303v]** slobod, besearica sau Episcopiia Făgăraşului, preste carea mai 18 ani au fost episcop, acum o dă şi o lasă în mânile preasfinţitului papa Venedict XIV şi de toată pretenziia şi iuşiul care l-ar putea avea la această episcopie să lapădă şi să lasă, însă aşea, ca în tot anul, făr' de nici o scădeare, nesmintit şi negreşit, să i să dea, până la moarte, 1 200 de zloţi. Şi aceasta au făcut în şeapte zile a lunii lui maiu, în anul 1751.

După aceaea, scrie la toată besearica românească din Ardeal întru acest chip: „Iubiţilor în Hristos dieţezanilor besearicii Făgăraşului din Ardeal, mântuire! Foarte bine ştiind cum că episcopul, ca după cuviinţă să plinească detoriia păstoriei episcopeşti cea de la Dumnezeu lui încredinţată, după porunca învăţăturei apostoliceşti iaste **[304]** detoriu ca zioa şi noaptea, cu toată grijea şi cu tot de-adinsul, să se nevoiască întru aceasta, ca pre oile ceale creştine şie încredinţate, pre calea veacinicei mântuiri să le povăţuiască şi întru învăţătura cea adevărată şi pravoslavnică, carea singură iaste mântuitoare şi cu cuvântul şi cu pilda, cu ajutoriul lui Dumnezeu, să le procopsască şi să le pască, să le întărească şi să le păzască. Iar ca să poată după detorie a săvârşi acest lucru, trebuie să aibă bună sănătate şi trupul putearnic, ca nu, lucrând viia Domnului, pentru slăbiciunea trupului, aşea să slăbească, cât cu păgubirea sufletelor celor şie încrezute să cază. Pentru aceaea, socotind detoriia cea grea a deregătoriei episcopeşti şi alăturându-o cu sănătatea cea slabă a mea, am aflat cum că de aici înainte[281] cu atâta mai puţin pociu purta sarcina episcopească cum să cuvine, cu cât tot întruna şi pentru aceaea neîncetat **[304v]** trebuie să se ostenească a ocârmui dieţezul Făgăraşului, care nu numai iaste foarte mare, ci iaste plin şi de neamuri care au osibite relighii; pentru carea pricină, mai înainte, cu mare smerenie m-am rugat de preamărita şi preaputearnica chesaro-crăiasca maiestate, Doamna mea, ca să se milostivească a binevoi ca, spre liniştea cunoştinţii meale, spre mântuirea dieţezanilor celor încredinţaţi mie, să pociu lăsa Episcopiia Făgăraşului. Şi după ce am dobândit această chesaro-crăiască[282] milostivă bunăvoinţă şi şi de la preasfinţitul părintele nostru Venedict XIV papa, carele cu fericire stăpâneaşte, am[283] cerut slobozenie pentru pricinile mai sus-zise, ca să pociu lăsa Episcopiia Făgăraşului. Eu, în şeapte zile a lui maiu, în anul 1751, mai sus-zisa besearica mea a Făgăraşului, căriia mai în optsprăzeace **[305]** ani am fost episcop, din

[280] Repetat și șters, „requireret".
[281] Suprascrie „de aici înainte".
[282] Urmează, șters, „bunăvoinţă".
[283] Idem, „dobândit".

îngăduinţa şi putearea apostolicească, de bunăvoie şi slobod o am lăsat şi o am dat[284] în mânile preasfinţitului domnului nostru papa Venedict XIV şi mi-am luoat zioa bună de tot dreptul şi de toată lucrarea care am eu la zisa besearică şi mi să cuvine mie, cum să veade din scrisoarea mânii meale dintr-acea zi scrisă şi iscălită.

Pentru aceaea, pre toţi, voi ai Episcopiei Făgăraşului, odinioară dieţezanii mei întru Hristos iubiţi, şi preoţi şi mireani, prin această carte a mea tare şi în cunoştinţă vă înştiinţez şi întru Domnul vă îndemn ca episcopului carele, după rânduiala şi după obiceaiul sfintei besearici, în locul meu, după aceasta, să va **[305v]** numi, să va întări şi să va face, nu numai cum să cuvine să-i fiţi supuşi, ci şi cu toată nevoinţa şi râvna să-i ajutaţi lui, lucrând în viia Domnului. Iar până ce acela să va numi, să va întări şi să va pune, ca neşte fii ascultători ai besearicii, în ceale ce veţi avea îndoială, să căutaţi pre vicareşul gheneralis, care într-această vreame va fi. Sfânta unire cu Besearica Romano-Catholica (prin carea singură să deschide calea spre dobândirea veacinicii mântuiri) nevătămat să o ţineţi şi să o păziţi. Preaînălţatei chesaro-crăieştii maiestate, cu tot de-adinsul şi pururea, să fiţi credincioşi. Siliţi-vă cu toată putinţa a ţinea pacea şi unirea întru dragostea creştinească, cu un cuvânt, nevoiţi-vă a face şi a plini toate acealea câte ceale zeace porunci şi S. Evanghelie poruncesc şi sfintele canoane rânduiesc, care ţiindu-le şi făcân**[306]**du-le, cu adevărat veţi dobândi dumnezăiasca blagoslovenie şi împreună şi chesaro-crăiasca milă.

Ioan Inochentie liber baro Clain,
episcopul odinioară a Făgăraşului" (1)(7).

Acesta au fost sfârşitul episcopiei vlădicului Clain, carele, având foarte mare râvnă spre binele şi fericirea neamului său, foarte mult, ca nimene altul, pentru binele clerului şi a neamului românesc din Ardeal s-au muncit şi s-au cheltuit, mai de multe ori umblând la Viena şi lucrând la împărăţie, cum chiiar şi luminat arată scrisorile lui ceale multe şi inştanţiile la împărăţie şi răspunsurile împrotivnicilor neamului şi a clerului românesc din Ardeal. **[306v]** Voia el să facă Blajul oraşiu slobod, cum să veade din inştanţiia carea o gătisă să o dea la împărăţie, şi şi astăzi în protocolumul lui stă, ci viforul răutăţilor ce i-au venit asupră l-au împedecat. De la el au rămas la Sibiiu un maier sau grădină, la Poarta Ocnii. El au dires căsile vlădiceşti, ştucătură, bolturi şi altele au făcut. Besearica din curtea vlădicească dintr-a său o au zugrăvit, o au înzăstrat cu odăjdii scumpe şi cu tot fealiul de cărţi besericeşti. El au dobândit de la împărăţie dominiumul Blajului, mânăstirea, şcoalele, seminariumul, care apoi Aaron vlădica l-au mai adaos. La biblioteca din Blajiu multe cărţi au lăsat şi episcopiei odăjdii episcopeşti frumoase şi la **[307]** multe besearici şi săraci au făcut milă, preoţii bucuros i-au primit şi blând şi frumos cu toţi grăia şi pre cei cu plânsori cu îngăduinţă-i asculta şi-i ajuta şi îi îndrepta, uşea lui tuturor era deschisă, besearica cu de-adinsul o păzea(8). Cu un cuvânt, era adevărat episcop şi bun părinte, carele moşiia şi viiaţa şi-au pus pentru norodul său şi surgunire lungă au răbdat, pre carele l-au plâns tot neamul şi astăzi-l plânge, iar mai vârtos l-au plâns şi-l plânge mânăstirea Blajului, că pre el l-au avut întemeietoriu şi bun părinte, şi-l plâng foarte şi eu, cel ce scriu aceastea.

După aceaea, au trăit vlădica Clain în Roma până la anul 1768, luna lui septemvrie, zile 22[285], când de 76(9) de ani, bătrân, au răpăosat în Domnul şi s-au îngropat în besearica Sfinţilor Serghie şi Bah, unde iaste rezidenţiia părin**[307v]**telui procuratoriului şi a călugărilor ruseşti din cinul Marelui Vasilie, unde au lăsat răpăosatul vlădică să se îngroape. Pe mormântul lui au pus

[284] Idem, „şi mi-am lepădat iuşul şi dreptul care mi să cade mie la zisa besearică".
[285] Recte: 23.

Ioan Clain, nepotul de frate a răpăosatului, carele 16 ani cu vlădicul au şezut la Roma, piiatră mare cu această scrisoare:

D.O.M.
Joanni Innocentio L.B. Klein
Valachorum, Graec., Ruth., Rasc.
Episcopo Fagarasiensi
qui
A Carolo VI, et M. Theresia Romm. Impp.
Pro sua Ecclesia, suoque populo
Plurimis impetratis beneficiis
Provincia sancte pieque administrata
De Ecclesia, de Principe, de Patria O.M.
Cessit Episcopatu
Vixit annis LXXVI
Obiit IX, Kal. Octob. MDCCLXVIII(10). **[308]**

Când au murit la Roma vlădicul Clain, în Blajiu, tocma într-acea zi, fiind vlădică Athanasie Readnic, în polata vlădicească, deasupra la partea stângă a uşii căsii în carea şedea episcopii, în carea şi vlădica Clain au şezut, era icoana vlădicului Clain. Aceasta, de nimene mişcată, au căzut nu cu faţa în gios, ci în sus şi cu picioarele înainte, cu capul către uşea căsii vlădiceşti, cum iaste obiceaiu a duce mortul. Vlădica Athanasie Readnic au poruncit să însemnează zioa aceaea şi, iată, preste câteva zile, vine carte de la Roma că au răpăosat bătrânul vlădică Clain în 22 de zile a lui septemvrie. Atunci au văzut că tocma în ce zi i-au căzut în Blajiu, în polata vlădicească, icoana, **[308v]** într-aceaea zi el au murit la Roma, dintru care lucru s-au dat prilejiu unora a zice cum că acest semn s-au făcut pentru ca să se arate că atunci au murit episcopul cel ordinariu. Însă de aici nu să poate zice că Aaron şi Readnic n-au fost legiuiţi episcopi, că aseamenea pildă avem în istoriia bescericească pe S. Ioan Gură de Aur, carele de împărăteasa fiind din scaon gonit, au zis către cliricii şi către dieţezanii săi ca să fie supuşi arhie<re>ului carele după ducerea lui din scaon să va pune şi să-l cunoască episcop adevărat, că zicea că besearica făr' de episcop nu poate fi. Numai atâta au poftit, ca judecăţii ceii asupra lui făcute să nu să iscăleasca, de vreame ce el să ştie nevino**[309]**vat. Şi Atic[286], carele au fost după S. Ioan Gură de Aur episcop la Constantinopol, au fost adevărat episcop şi să numără întră episcopii Constantinopolului. Aşea şi aici şi mai vârtos că, ori de voie, ori de nevoie, s-au lăsat vlădica Clain de episcopie, destul iaste că s-au lăsat şi au poruncit tuturor să cunoască şi să cinstească episcop pre cel ce să va aleage după el.

Va gândi cineva că au auzit pe Aaron, carele după Clain au fost episcop, afurisit de vlădica Clain, iar dezlegat nu. De[287] papa Romei, Venedict XIV, în anul 1753, au fost dezlegat de această afurisanie. Însă au trebuit să fie dezlegat de vlădica Clain[288], că vlădica Clain, după ce Aaron s-au făcut vlădică, în rugăciunile sale tot pe Aaron l-au pomenit. Încă, odată, Ioan Clain, nepotul lui, i-au zis: „Ce pomeneşti pe Aaron, carele ţ-au mâncat capul"? Vlădica l-au înfruntat, zicându-i: „Taci, că tu **[309v]** nu ştii ce grăieşti!" Şi în scrisorile lui, unde vine pomenirea lui Aaron, tot „fratele episcopul Aaron" îl numeaşte, că episcopul Clain întâmplarea lui orânduială

[286] Urmează, şters, „au fost".
[287] Începând cu „De papa..." şi până la „afurisanie", inclusiv, tot segmentul este adaugat marginal.
[288] Adăugat marginal „de vlădica Clain".

oarecarea dumnezăiască o socotea, că el fiind în episcopie pentru cinstea neamului românesc, cu frumoasă pompă, iar nu carea întrecea cuviinţa stării şi a caracterului său, trăia. Pentru aceaea acum, după lăsarea de episcopie, scrie la clerul său, îndemnându-l spre ceale bune şi despre sine zice cuvintele psalmului 118: „Bine e mie, Doamne, că m-ai smerit, ca să mă învăţ judecăţile dreptăţii tale". Grecii din Sibiiu şi de la Braşov şi toţi cei neuniţi din tot Ardealul, în pricile ceale de căsătorie şi ceale ce să ţin de scaonul besericesc, până la episcopiia lui Petru Pavel Aaron, să judeca în consistoriumul Episcopiei ceii Unite a Făgăraşului[289]. **[310]**

(1) Dilectis in Christo Ecclesiae Fagarasiensis in Transylvania dioecesanis salutem[(11)].

Cum mihi apprime constet Episcopum ad munus pastorale a Deo sibi concreditum secundum Apostolicae doctrinae praescripta rite obeundum teneri, ut diu noctuque omni cura, [(a)]et solicitudine in id incumbat, quatenus christianas sibi concreditas oves in via aeternae salutis vera catholica, eaque sola salvifica doctrina tum verbo, tum exemplo Divina favente gratia instituat, pascat, ducat, firmet, atque conservet: ad hanc autem spartam debite peragendam, firmam valetudinem, et adaequatas corporis vires requiri, nequis vineam Dei colens ob imbecillitatem corporis ita succumbat, ut cum concreditarum sibi animarum jactura in laborando deficiat. **[310ᵛ]**

Quamobrem gravi episcopalis muneris obligatione perpensa, et collata cum hac aegra valetudinis meae constitutione, reperi, quod oneri episcopali, qua[(b)] deceret, diutius ferendo eo minus par sim, quo magis continuus, et ideo indefessus exigatur labor ad regendam Dioece<si>m Fogarasiensem, non tantum vastissimam, sed plebe diversas religiones scatente[(c)], ut plurimum mixtam: qua de causa prius humillime postulavi sacratissimae, potentissimaeque Caesareo Regiae Majestati[(d)] Dominae meae clementissimum consensum, quatenus in tranquilitatem conscientiae meae, in salutem concreditorum mihi dioecesanorum Episcopatum Fagarasiensem abdicare possem. Obtento hocce Caesareo-Regio consensu benignissimo, et Sanctissimi Patris Nostri Benedicti XIV summi Pontificis felicissimae[(e)] regnatis facultate, quam iisde supra dictis[(f)] **[311]** causis, petii, resignandi Episcopatum Fagarasiensem; ego die septima Maij anno 1751, dictam Ecclesiam meam Fagarasiensem, cui praefui per annos circiter 18 ex concessione, et authoritate apostolica, sponte, et libere resignavi, renuntiavi, et dimisi, ac omni, et cuicunque juri, actioni mihi in dicta Ecclesia competenti, et per me praesento in ejusdem Sanctissimi Domini Nostri Papae Benedicti XIV manibus[(g)], ut patet ex chirographo sub ante dicta die manu mea signato, et subscripto.

Quare omnes vos, et singulos Episcopatus Fagarasiensis olim dioecesanos meos dilectos in Christo tum ecclesiasticos, cum saeculares per hasce meas literas serio, et conscientiose commonitos velim, et in Domino hortari, ut Episcopo, qui pro ritu, et consuetudine Sanctae Ecclesiae loco mei imposterum denominatus, confirmatus, et creatus fuerit, non tantum debita observantia, et obedientia subjecti sitis, sed et eidem in vinea Domini laboranti omni studio, et zelo adsistatis. Interim vero, **[311ᵛ]** et donec is denominatus, confirmatus, et constitutus fuerit, vicarium pro tempore generalem, qua obedientes[(h)] Ecclesiae filii indubiis[(i)] respiciatis, sanctam cum Ecclesia Romana Catholica unionem (quae sola viam ad aeternam salutem consequendam viam[(j)] pandit) inviolabiliter colatis, et observatis, fidelitati erga Sacratissimam Caesareo-Regiam Majestatem illibate, ac indefesse incumbatis; paci, et concordiae mutuae[(k)] in charitate christiana servandae apprime studeatis, verbo, omnia ea, quae Decalogi, et S. Evangelii praecepta, sanctique canones

[289] Întregul pasaj, începând cu „Grecii din Sibiiu …", este adăugat ulterior, cu peniţă mai subţire şi cu cerneală mai închisă.

observanda praescribunt, studiosissime assequi, et adimplere conamini. Quibus observatis, et assecutis divinam benedictionem simul, et gratiam Caesareo-Regiam efficaciter experiemini.

Jo. Innoc. Lib. B. Klein
Episcopus olim Fagarasiensis(1). **[312]**

§ 6
Începutul mânăstirei Blajului

După obiceaiul Besearecii Răsăritului, nu numai unde petrecea călugării cei osibiţi şi depărtaţi de trebile publice, ci şi lăcaşurile episcopilor să cheamă mânăstiri, pentru că şi episcopii şi ceialalţi călugări de pe lângă episcop au era călugări din cinul cel mic, au clirici necăsătoriţi. Pentru aceaea, şi în Ardeal, cetim că în Mânăstirea Sfintei Troiţă, la Belgrad, au şezut mitropoliţii; acolo era obiceaiu a să aduna săboarăle episcopeşti, cum s-au văzut unde de Sava II am grăit(1). Aşea şi Athanasie, mitropolitul Belgradului, unde iscăleaşte mărturisirea unirii, în anul 1700, zice: „Cu scrisoarea mânii noastre şi cu peceatea mânăstirei noastre a Belgradului **[312v]** şi a noastră întărim", cum mai sus am arătat(2). Aşea şi în bula papei Inochentie XI, prin carea întăreaşte Episcopiia Făgăraşului, zice: „mânăstirea în carea, după rituşul grecesc, să şeazăă episcopul şi ieromonaşii"(3). Aşea şi vlădica Clain au vrut să fie, când au dobândit fundaţiia mânăstirei. Încă şi împăratul Carol, în diploma cea de fundaţiia episcopiei, castrum sau coşteiul, de aici înainte, „mânăstirea" numeaşte curtea episcopească(4). Aceasta au fost pricina de căsile vlădiceşti tot supt un acoperişiu şi într-una cu căsile călugărilor, la Blajiu, s-au fost zidit, şi până la vreamea vlădicului Maier tot episcopeşti au fost, iar atunci vlădicul Maier le-au dat pentru seminariumul cliricilor(5).

Această mânăstire, la cearerea vlădicului Clain, împăratul Carol VI o au întemeiat, cum mai sus am văzut, însă nu aşea ca călugării să fie osibiţi de trebile ceale publice ale besearicii, ci ca să fie **[313]** în locul canonicilor, după cum iaste în fundaţie, carea mai sus o am pus, şi să ţie capitulum, după cum iaste în bula papii cea pentru râdicarea episcopiei mai sus pusă. Că vlădica Clain dintâiu cerusă de la împăratul Carol să-i fundăluiască canonici, cum sânt la latini. Împăratul au răspuns că <pentru>[290] a fundălui capitulum cu canonici trebuie să fie venit mare, şi el, fiind încurcat cu bătaia turcească, nu are atâta cheltuială, cât să poată fundălui capitulum, care cu vreame poate să fie. Pentru aceaea vlădicul Clain apoi s-au rugat pentru mânăstire, la carea nu trebuie atâtea cheltuiale şi venit, aşea ca călugării să ţie locul canonicilor şi şcoalele. Aceastea mi le-au spus tocma Ioan Clain(6), protopopul de la Vineţiia de Jos, nepot de frate a vlădicului Clain, **[313v]** cum că din gura unchiului nostru, vlădicului Clain, în Roma au auzit. Aşea, împăratul Carol VI au întemeiat mânăstirea, cum din cartea cea de fundaţie să veade. La zidirea mânăstirii şi a rezidenţiei episcopeşti, clerul au făgăduit să dea 25 000 de florinţi, cum să veade din ceale ce mai sus am zis, dară n-au dat mai mult de 16 000, cu noao au rămas la cămară răştanţie, că cămara crăiască au dat aceale 9 000, care clerul atunci nu le-au[291] putut da, şi aceaste 9 000 de florinţi(7), care cămara le tot cerea de la cler, în zilele vlădicului Maier, la cearerea lui, împărăteasa Mariia Thereziia le-au iertat şi aşea s-au mântuit clerul de acea făgăduinţă sau de acea detorie a 9 000 de florinţi.

---

[290] Cuvântul, omis de Micu, se impune în context.
[291] Urmează, şters, „fost".

După ce s-au isprăvit zidirea mânăstirei, **[314]** în anul 1747, de la Rusalii, au întrat în mânăstire să lăcuiască călugări Grigorie Maier, Silvester Caliani, de carii mai înainte am zis că s-au făcut călugări la Muncaciu şi de vlădica Clain au fost trimişi la Roma la învăţătură. Maierul de loc au fost din varmeghiia Solnocului de Mijloc, din sat Sărvad, Caliani de la Câmpie, amândoi neameşi şi feciori de preoţi. Afară de aceştea, al treilea călugăr au fost Gherontie Cotore, din varmeghiia Belgradului, din sat Totoiu[(8)]. Acesta la Sâmbăta Mare, în Ţara Ungurească, au isprăvit theologhiia. Au avut acesta frate mai mare, ce-l chema Iosif, trimis la Sâmbăta Mare la theologhie, unde au murit. Apoi, aşea, s-au dus cel mai mic frate, Gherontie. Aceşti trei sânt carii întâiu au întrat în mânăstirea Blajului, a cărora la început mâncarea le era de bucate **[314v]** de carne şi îmbrăcămintea reverendă şi peste reverendă mintie cu jder şi în cap chichie, iar potcapium şi camilavcă nu purta[(9)].

La anul 1750 au venit călugăr, la Muncaciu făcut, Alexandru Readnic[(10)], de care mai sus am pomenit că era în Viena la învăţătura theologhicească şi s-au fost însoţit cu Aaron. Acesta, din călugărie, au dobândit nume Athanasie. Eu însumi l-am auzit pe el spuind că, fiind în Viena, aşea s-au probăluit la post, cât mai un an el altă bucată, afară doară de cândva, da rareori, leaveşiu să fie mâncat, iar, ordinarie, numai jeamle de doi sau trei creiţari au mâncat. După ce au fost făcut călugăr, nu numai carne n-au mâncat, ci nici peaşte, nici unt, nici oao, nici lapte n-au mâncat; haine purta, peste reverendă, rasă, în cap potca**[315]**piu. Deac-au venit la Blajiu, ajutându-l vicareşul Aaron, au făcut ca călugării carne să nu mănânce, ci numai bucate albe, şi să poarte rasă şi mandie şi potcapiu şi camilavcă, carea pe el, împreună şi pe Aaron, în neplăcearea multora l-au pus, că să nevoia ca din acea publică mânăstire să facă pustiia Eghiptului.

§ 7
Episcopul Petru Pavel Aaron de la Bistra[(1)]

După ce s-au lăsat vlădica Clain de episcopie, clerul, din îngăduinţa împărătească, după vechiul obiceaiu, s-au adunat la săbor mare toţi protopopii şi din tot protopopiiatul, doi deputaţi preoţi, ca să aleagă episcop. La carea aleagere, de la împărăţie au fost rânduiţi comisareşi: David Mariafi de Maxa, a varmeghiei Clujului **[315v]** fiişpan şi proteactor al unirei, – că văzind împărăteasa Mariia Thereziia că lucrul unirei spre scădere mearge, ca să împeadece scădearea, au fost rânduit doi domni să fie proteactori şi apărători ai unirei –, alt comisareş au fost Petru Dobra de la Zlatna, a Tăblii crăieşti asesor[(2)]. Acesta de neam era român, din părinţi români născut. Deci, într-acest an 1751, la sărbătoarea Sfinţilor Îngeri, adecă în opt zile a lunii lui noiemvrie, s-au adunat săbor mare, în care s-au candidăluit spre episcopie cu mai multe votumuri Petru Aaron, apoi mai cu puţine Grigorie Maier şi Silvestru Caliani[(3)]. Într-aceaea, trimiţindu-să candidaţiia la împărăţie, până a veni de acolo numirea episcopului Petru Aaron, supt îndreptarea **[316]** lui Athanasie Readnic, şi în puţină vreame, fiind în probă călugărească, în casa vlădicească şi apoi în mânile ieromonahului Athanasie, au făcut mărturisirea călugărească şi au îmbrăcat chipul cel mic al mandiei şi de atunci nici carne, nici peaşte, nici oao, nici lapte n-au mai mâncat păn' la moarte, nici dimineaţa niciodată entaculum, nici afară de prânz niciodată nimic n-au gustat. Cină nu mânca, fără numai sâmbăta seara puţintică pâne, ca să poată a doa zi sluji leturghie; vin[292] bea foarte arareori, ca să nu slăbească de tot şi atunci mai bine să poate zice că gusta, decât bea. Şi aceastea în toată vreamea episcopiei sale au ţinut, până la moarte.

---

[292] Idem: „nu".

Într-aceaea, în anul 1752, i-au venit de la Curte denominaţie de episcopie[(4)], carea luându-o el, s-au dus la duhovnicul său, **[316v]** la părintele Athanasie, căruia i-au spus lucrul, întrebându-l ce judecă pentru acel lucru. Athanasie au zis: „Eu judec să nu iai vlădiciia, pentru că nu eşti vreadnic de ea”. Atunci Aaron au zis: „Dacă tu, părinte, aşea judeci, şi eu aşea judec, numai mă rog ca să-mi faci conţept, să scriu la împărăţie că mulţemesc pentru episcopie, dar nu o primesc”. Atunci Athanasie au zis: „Însuţi mai bine poţi cunoaşte nevredniciia ta, pentru aceaea însuţi scrie cum socoteşti, numai, înainte de a pecetlui cartea, să mi-o arăţi”. Atunci Aaron au scris, mulţemind împărăţiei că s-au milostivit a-l numi episcop, însă să roagă să-l îngăduiască să nu fie episcop, de vreame ce el să cunoaşte nevreadnic de acea deregătorie. Deci după ce au arătat această scrisoare lui **[317]** Athanasie şi o au pecetluit, au zis Athanasie: „Ad-o la mine cartea, că voiu avea eu grije ca să o trimiţi la împărăţie”. Într-aceaea, în dumineca viitoare, Aaron chemând la prânz oameni, întră carii au fost şi arhimandritul Leontie, acela închinând la masă după obiceaiul locului şi poftind ca cât mai curând să-l vază cu mitră, Aaron au răspuns: „Niciodată voi pe mine cu mitră nu mă veţi vedea”, pentru că el ştiia că s-au fost lăpădat de a primi episcopiia. Iar cei ce şedea la masă să mira pentru ce zice el aceaea, fiindcă acum iaste numit episcop. Într-aceaea, Athanasie n-au trimis la împărăţie cartea lui Aaron, că nu făcusă aceaea cu gând ca acela, ci numai ca să cearce smereniia lui Aaron. Deci, mergând la părintele Gherontie Cotori, i-au zis: „Judeci **[317v]** pe Aaron vrednic de episcopie”? Gherontie, ştiind pe Aaron numit episcop, au răspuns cu adevărat că-l cunoaşte vreadnic. Atunci Athanasie, rumpând peceatea, i-au arătat cartea lui Aron cu carea mulţemea împărăţiei că l-au numit episcop şi să ruga să-l sloboază să nu fie episcop. Deci Athanasie, plinindu-să o săptămână, au mers la Aaron şi i-au zis: „Fraţii poruncesc ca tu să iai şi din ascultare să primeşti episcopiia”. Atunci Aaron, suspinând, au zis: „Deaca tu, părinte, şi fraţii, aşea voiţi, eu din poruncă o voiu primi, nădăjduind că, prin rugăciunile voastre, Dumnezeu mă va ajuta şi mă rog ca cu tot de-adinsul să-mi fiţi întru ajutoriu”[(5)]. Aceastea[293] din gura părintelui Athanasie Readnic, carele după Aaron au fost vlădică, le-am auzit. Aşea, vlădicul Aaron au primit episcopiia şi s-au dus la Viena, unde multă împedecare au avut de la theologul iezuita, pater Salbec, **[318]** carele voia el să fie vlădică şi pentru aceaea şi barba şi-au fost lăsat. Şi văzind că nu poate fi episcop, să nevoia încai vicareşiu să fie. Vlădica Aaron mult au lucrat şi el ca să nu aibă theolog latin lângă sine, ci în zădar s-au nevoit. Însă aceasta au dobândit ca din cămara împărătească, iar nu din veniturile episcopeşti, să se ţie theologul, pentru că veniturile episcopeşti să socotesc în trei mii, din care 1 200 trebuia să dea vlădicului Clain la Roma. Acum, de ar fi dat şi theologului 600, vlădicului ce ar fi rămas? Aşea, vlădicul Clain au făcut ca theologul să nu să plătească din veniturile vlădiceşti, că, de nu ar fi trebuit vlădica Aaron să plătească vlădicului Clain, trebuia **[318v]** să plătească teologului. Aceastea toate[294] aşea isprăvindu-să şi fiind încă în Viena, au lucrat Aaron şi au dobândit de la împărăţie ca preoţilor româneşti celor uniţi să li să dea eclejie sau pământ de agonisală până la 20 de găleate şi de patru cară de fân, precum după ce au venit în Ardeal, în multe locuri s-au şi dat[(6)].

Acest episcop, tot de Athanasie fiind povăţuit, ca să se arate cu adevărat unit şi tot prepusul de neunire să-l depărtează de la sine, multe cărţelui[(7)] au tipărit pentru unire, foarte defăimând şi osândind pe neuniţi. Şi Athanasie, în toată dumineca, la diiaci spunea

[293] Fraza întreagă, până la „am auzit”, este adăugată marginal.
[294] Urmează, şters, „adecă cum s-au lăpădat Aaron de vlădicie”.

învăţătură tot de unire, atâta **[319]** cât, cu acea exagheraţie şi cu atâta procitiţură despre unire, mai multă stricare şi împărecheare au făcut, întărâtând pre neuniţi, cum mai jos vom vedea.

§ 8
Şcoalele Blajului

După ce bine şi-au aşezat Aaron lucrurile la împărăţie şi s-au întors la Blajiu, fiind iubitoriu de învăţătură, împreună cu preacinstiţii părinţi, ieromonaşii din Mânăstirea Sfintei Troiţă[(1)], cu tot de-adinsul s-au apucat ca să rădice şcoalele şi săminariumul, în care, cum am văzut în fundaţiia mânăstirei şi a episcopiei, 20 de prunci trebuia să fie[(2)]. Deci, întâia dată, s-au rânduit prefect **[319ᵛ]** sau mai-mare Grigorie Maier, carele nu să poate spune câtă nevoinţă au pus spre întemeierea şcoalelor, că umbla prin sate şi aduna prunci la şcoală şi singur îi învăţa, că el şi Athanasie au fost mai întâiu profesori în Blajiu, că numai doao şcoale au fost atunci în Blajiu. După aceaea făcându-să şi unchiul meu Meletie Neagoe din Broşteani, al popii Gheorghie fecior, călugăr, după ce mai înainte theologhiia în Ţara Ungurească, la Sâmbăta Mare, o au isprăvit, s-au adaos şi sintaxişul[(3)]. Era în seminariumul crăiesc 20 de prunci. Episcopul Aaron dintr-a său ţinea seminarium, întru care la început 12, apoi, în tot anul adăogându-să, au ţinut 24 de prunci în seminariumul său, cărora mâncare, lumină, casă de învăţătură şi de dormit le da şi la mulţi dintru aceştea şi haine. **[320]** Acest vlădică dintr-a său plătea cântăreţ la besearică şi, afară de cântăreţ, şi dascal românesc, că şi şcoale româneşti ţinea. Aceştea avea detorie în toată zioa, la utrenie şi la vecernie, a veni la besearică şi toată slujba besericească, după cum scrie tipicul, a o cânta şi a o isprăvi. Şi dascalul cel românesc să înveaţe şcoalele ceale româneşti, cântările şi altele. Era în şcoalele Blajului, atunci, diiaci latineşti şi româneşti mai mult de trei sute, cărora episcopul Aaron din venitul său le da pită, trei ţipăi în zi; la cei ce mai cu leane să purta la învăţătură doi ţipăi în zi le da şi în toată zioa trebuia colcearîul să ducă la masa vlădicului şi un ţipău de a diiacilor, ca să guste şi să vază ce pâne să dă la diiaci, ca nu cumva colcearîul să facă vicleşug şi să dea pâne rea la diiaci[(4)]. **[320ᵛ]** De multe ori, mai ales la praznice, şi fertură, încă şi câte o groşiţă da la diiaci. Şi în besearică să uita peste diiaci şi de vedea pe vreunul desculţ sau cu haine reale, întreba pe profesor, pe dascal, cum să poartă acela, şi de zicea dascalul că învăţa şi să poartă bine, încălţeminte şi haine după cumu-i era lipsa îi făcea. La Paşti şi la vacaţie, celor ce era primi, secundi şi terţi le da premiumuri, cărţi sau încălţeminte sau altă haină, cum vedea că are lipsă. Adeaseori mergea în şcoale şi şi şedea într-alta aorea şi câte o giumătate de ceas; în carea vreame, profesorul trebuia să explicăluiască, să auză el cum explicăluiaşte. În toată săptămâna, când era acasă, sâmbăta, trebuia profesorii să-i trimiţă, care au avut şi care peste **[321]** săptămână n-au avut loc şi poruncea să-i trimiţă ocupaţiile diiacilor. Încă aorea, sâmbăta, să ducea prin şcoale să auză pe diiaci cum să întreabă şi să dişputuluiesc. Ci şi profesorii, cu toţi părinţii mânăstirii, mare râvnă avea şi mare nevoinţă punea ca să facă pe diiaci să sporească, mai ales în evlavie şi în limba latinească, carea, pentru ca mai lezne să o înveaţe, nu-i cuprindea cu istorii şi cu gheografii[(5)]. Aşea învăţa ei limba latinească, cât peste tot locul şcoalele Blajului pentru limba latinească era vestite. Acest method s-au ţinut pururea, până când părinţii ieromonaşi au învăţat şcoalele.

Peste seminariumul vlădicului Aaron, prefectuşiu era păr<intele> Athanasie[(6)]. Acest seminarium era râdicat şi închinat în cinstea Născătoarei de Dumnezeu. Întru **[321ᵛ]** acesta şi eu

în doi ani am fost, că scrisease vlădicul Clain de la Roma cum că bucuros ar avea deaca vreunul din nepoţii lui, şi anume au frate-meu cel mai mare, au eu, s-ar face călugăr. Deci vlădicul Aaron, înţelegând aceasta, m-au luoat în seminarium, şi nu numai mâncare, ci şi haine îmi făcea şi toată lipsa-mi plinea, că m-au chemat la sine părintele Athanasie şi mi-au spus cum vlădicul Clain au scris pentru mine vlădicului Aaron şi pururea mă îndemna la viiaţa călugărească. Iar vlădicul Aaron mi-au zis să ştiu că eu sânt fiiul lui şi să mă port bine. Aceastea le-am spus ca să arăt că ceale ce le-am zis de şcoale şi de grijea vlădicului Aaron şi a păr<inţilor> ieromonaşi nu din auzit, ci din văzut cu ochii mei le ştiu şi le scriu.

Peste seminariumul crăiesc, care şi al Sfintei Troiţă şi al mânăstirei să zicea, mai mare era prepo**[322]**situl mânăstirei, împreună cu capitulumul. Aceasta era faţa şcoalelor Blajului pe aceale vremi. Pe această vreame, profesor la o şcoală latinească era Vulcan, din Blajiu de loc, om învăţat, ci curând au trecut dintru această lume. Al acestuia nepot, pe la anul 1800, era canonic la Oradiia Mare(7), om învăţat şi harnic.

§ 9
Vlădicul Aaron în scaon

După ce s-au aşezat vlădicul Aaron în scaon, cu tot de-adinsul s-au apucat ca să îndreptează lucrurile dieţezului, care de la anul 1744, când vlădicul Clain au fost ieşit din ţară, într-aceale turburări şi anarhie mult să stricasă şi să turburasă. Deci adunând săbor mare de toţi protopopii, cătră toţi întocma părinte s-au arătat, asupra nimănui pentru ceale trecute pismă ţiind, ci toate acealea uitându-le, ca cum niciodată n-ar fi fost. Pre cei ce mai înainte fuseasă **[322v]** mai aleşi şi el mai aleşi i-au ţinut şi nici o scădeare nu le-au adus. Într-acel săbor au pus vicareşiu gheneraleşiu pe preaci<nstitul> părintele Gherontie Cotori şi consistorialeşi pe preaci<nstiţii> părintele Grigorie Maier, Silvestru Caliani şi Athanasie Readnic, pe cei doisprăzeace asesori ai săborului mare i-au întărit, notareşiu săborului mare, pe protopop Avraam din Daia, iar inşpeactor săborului mare, pe protopop Timandi Foarcaşiu din Juc au pus(1). Şi tot clerul în pace s-au aşezat cu vlădica Aaron, carele în tot anul, după vechiul obiceaiu, făcea săbor mare şi nu dificultăluia, nici-i era cu greu a da prânz preoţilor la săboară.

Iar întră păr<inţii> ieromonaşi şi întră vlădica Aaron pace n-au fost, că fiindcă **[323]** în cartea cea de fundaţie iaste scris ca de economiia funduşilor mânăstirei şi a alumnilor vicareşul cu capitulumul, carele după episcop să fie mai întâiu preste călugări, să rânduiască. Vlădicul Aaron administraţiia funduşurilor economiei mânăstirei şi a alumnilor nu o au dat călugărilor, ci el le da lor ceale de lipsă, care lucru la călugări era foarte neplăcut. Încă nici aceasta nu le plăcea, ca vicareşul pe carele vlădica-l va pune să fie mai mare preste călugări. De ici s-au făcut împărecheare şi întră călugări, că ei era patru; şi Gherontie, fiindcă el era vicareşiu, şi Athanasie, ocârmuitoriul şi duhovnicul vlădicului Aaron, era îndestuliţi cu administraţiia vlădicului şi ţinea cu **[323v]** vlădicul, iar Grigorie Maier şi Silvestru Caliani nu voia a sta pe aceasta, pentru aceasta făr' de ştirea vlădicului s-au dus la Viena. Vlădica Aaron, înţelegând această ducere a lor la împărăţie, greu au scris asupra lor, ca cum ei ar fi oameni neodihniţi şi turburători şi neascultători. Şi, întâiu, şi în Viena împutăciune auzea, căci nu să supun episcopului, ci fac turburare, iar după ce bine toată plânsoarea şi cearerea şi-o au dat la împărăţie, au avut milă şi graţie înaintea împărăteasii Mariei Therezie. Cerea ei ca călugării să-şi aleagă mai-mare, carele să fie preposit, iar nu vicareşul vlădicului să fie preste mânăstire mai-mare. Ei, călugării, să-şi administrăluiască economiia şi veniturile sale, nu vlădica **[324]**. De la vlădica să se ceară samă cât au administrăluit din venitul mânăstirii şi câtă răştanţie mai iaste. Din toate pământurile, şi

din ceale domneşti care să dau la proşti să se agonisască ei cu eale, să se dea dijmă mânăstirei. Toate acestea le-au dobândit călugării de la împărăteasa, de la carea au venit poruncă ca vlădica să trimiţă şi să dea lui Grigorie Maier şi lui Silvestru Caliani porţiia ce li să cuvine lor pe an, că, de cum pornisă ei cătră Viena, vlădica Aaron nimic din venitul mânăstirei n-au vrut să le dea. Afară de aceasta, poruncă au venit la vlădicul ca nimic să nu le arunce şi să le împute pentru că au mers la Viena, ci cu toată dragostea să-i primească(2).

Într-aceaea Grigorie Maier frumoase şi scumpe cărţi, sfinţi părinţi şi altele, au cumpărat în Viena, care le-au **[324v]** adus la Blajiu. Cea mai mare parte din cărţile bibliotecii mânăstirei de la Blajiu a lui Grigorie Maier agonisală şi dar iaste(3). După ce s-au întors la Blajiu, după rânduiala împărătească, călugării şi-au ales prepozit. Acesta au fost Grigorie Maier. Prepozitura mânăstirei numai trei ani ţine; apoi, după aceaea, iar au altul, au acelaşi să aleage prepozit, carele cu capitulumul purta grije de şcoale şi de economiia mânăstirei.

În anul 1760, în luna lui aprilie, în 20 de zile, au răpăosat în Domnul Meletie Neagoe, ieromonah(4), carele cu trei ani mai înainte, după ce la Sâmbăta Mare au isprăvit theologhiia, s-au fost făcut călugăr, în 15 zile a lui august[295]. Când au murit, de vârstă au fost ca de treizeci de ani. Mai înainte de călugărie s-au chemat Manase, de loc au fost din varmeghiia Belgradului, din sat Broşteani, fecior de popă. **[325]** La Blajiu au fost consistorialiş, profesor şi prefect peste şcoale. Om foarte învăţat au fost, limbi ştiia: româneaşte, ungureaşte, latineaşte şi ceva şi jidoveaşte, la chip era destul de înalt şi plin în trup, la faţă foarte frumos, barba de ajuns şi neagră, la vorbă dulce şi veasel, înţelept şi la viiaţă curat şi cucearnic şi foarte cu mare râvnă spre sporiul besearicii şi a neamului românesc. Vlădicului Aaron foarte rău i-au părut după dânsul, cât lăcrăma cându-l petrecea la îngropăciune.

Cam pe aceale vremi s-au făcut călugări unul Pavel Raţi, carele apoi s-au chemat Pahomie(5), şi un Ioan Endrodi, după aceaea Ioanichie, ci aceştea, lăsind cinul călugăresc, au fugit, măcar că după aceaea iar s-au întors la mânăstire, dar mai pe urmă iar s-au dus, cum mai înainte să va spune(6). **[325v]**

Într-aceaea, venind poruncă de la Curte la vlădica Aaron, să tipărească sârbeaşte neşte patenşuri pentru Ţara Sârbească, vlădica au lăsat lui Gherontie, vicareşului său, să caute slovele, care era de demult în neşte lăzi aruncate. Şi să întâmplasă atunci de venisă şi din Ţara Românească un preot, carele înţelegea lucrul tipograficesc, pre acesta puindu-l Gherontie ca să puie la rând slovele şi să îndreptează şi să mai facă ceale de lipsă, au cumpărat de la Sibiiu teasc şi au tipărit aceale patenşuri sau porunci împărăteşti(7). După aceaea s-au îndemnat şi au tipărit bucoavne, catehismuşiu, ceasloave, psaltiri, straznice, molitvenice şi, pe rând, şi alte cărţi besericeşti(8). Într-aceaea, când tipărea aceastea, au venit din Moldova un tipograf, meaşter bun, anume Sandu(9), carele au făcut slove noao şi au **[326]** întemeiat tipografiia. Întorseasă în limba românească vlădica Aaron *Bibliia Vulgata* cea latinească, carea voia să o tipărească în Blajiu, ci pentru cuvioase pricini nu s-au tipărit(10).

§ 10
Vlădica Aaron face osibiţi de cei din Mânăstirea Troiţăi călugări

Vlădica Aaron, vrând să râdice şcoale româneşti, în care cei ce să preoţesc să înveaţă theologhiia moralicească şi rânduiala besericească, au aruncat ca tot preotul să dea un galbin

[295] Precizarea „în 15 zile a lui august” este adăugată marginal.

pentru zidirea acelor şcoale şi au şi dat, cu care bani, în curtea vlădicească, de la poartă până în besearică, au zidit căsi la doao condicnaţii[1]. Într-aceaea, Athanasie Readnic, ieromonahul din Mânăstirea Troiţii, carele nu numai bucate cu carne, ci nici peaşte, nici **[326v]** oao, nici lapte nu mânca, ci numai bucate de post cu uleiu, adecă mazăre, linte, fasole, bureţi, ierburi şi poame, pururea striga cum că ceialalţi călugări dintr-aceaea Mânăstire a Sfintei Troiţă nu ţin canonul călugăresc, pentru că mâncă bucate albe şi nu postesc ca dânsul şi ca vlădica Aaron, care lucru au scos dragostea din mănăstire şi au băgat împărecheare şi vrajbă de pururea şi mai pe urmă, cum să veade că curg acum lucrurile, în anul 1801, când scriu aceastea, perire şi sfârşit călugăriei la românii cei uniţi din Ardeal.

Deci, în anul 1762, Athanasie, alegând din seminariumul vlădicâi Aaron cinci prunci, dintre carii nici unul nu plinisă şeasesprăzeace ani, – eu însumi eram unul dintru aceştea –, într-o vacaţie, ţiindu-ne în Blajiu, ne învăţa canonul vieţii călugăreşti, mergeam la viile vlădiceşti adeaseori, **[327]** omenie bună la vlădicul aveam. Eu însumi nu ştiiam pentru ce ne învăţa pre noi acealea. Odată ne-au zis că vlădicul voiaşte să ne facă călugări, numai să voim şi noi. Nici unul dintră noi n-au cutezat împrotivă a răspunde. Într-aceaea, vlădicul Aaron făcusă rânduială despre hrana noastră, ca să mâncăm bucate albe, cum şi noi credeam. Iar Athanasie ne-au făcut inştanţie cătră vlădica Aaron, cu carea ne rugam să ne primească la călugărie, că noi ne făgăduim că vom ţinea canonul vieţii călugăreşti întreg, nu de jumătate, cum fac unii. Vlădicul Aaron, înţelegându-să cu Athanasie, ne dă rezoluţie că ne laudă cugetul nostru şi ne primeaşte. Deci într-acelaşi an 1762, în 14 zile a lunei lui octomvrie, luni, în zioa de S. Paraschiva, ne-au făcut călugări[2] pe Ioan Devai[3] de la Deva, carele din călugărie au luoat nume Iosafat, pe Avxentie Sadi **[327v]** din Sad[4], carele au dobândit numele lui Amvrosie, pe Ioan Pop[5], din călugărie Ioachim, pe mine, carele aveam nume Maniu, iar fiindcă nici vin, nici vinars, nici beare, nici o beutură afară de apă nu beam, că nicicum nu pociu suferi, nici-mi place orice beutură beţivă, afară de apă, mi-au pus numele Samoil, fiindcă S. Samoil prorocul încă n-au beut beutură beţivă; al cincilea au fost Constantin Chinciş[6], pre carele apoi l-au chemat Onisim. Şi ne-au aşezat dedesupt, în casa cea de lângă poartă, în curtea vlădicească, că cealealalte căsi nu era înlăuntru gata. Şi fiindcă era luni, ne-au dat bucate de post cu uleiu, că atunci lunea postea săminaristele. A doa zi, marţi, aşteptam noi să ne dea bucate albe şi vedem că ne dau iar de post cu uleiu. Atunci am cunoscut că nu ne vor da mai mult bucate albe. Au venit postul Crăciunului. Atunci **[328]** lunea, mercurea şi vinerea nu ne da cină. Socoteam noi că aceasta numai pe post va fi, fiindcă într-aceaste zile în postul Crăciunului iaste aliluia şi să fac metanii. Vine Crăciunul. Nici după Crăciun nu ne dau într-aceaste zile cină. Vin păreasimile. Atunci la şcoală umblam, slujba besearecii şi metaniile toate, şi ceale de la canonul cel mare, de la pavecerniţă, trebuia să le facem în toată zioa. La prânz nu aveam altă fără numai mazăre au fasole, sau linte feartă, dar cu nici un uleiu direasă şi doară poame, beutura era numai apă, ca şi de altă dată, lunea, mercurea şi vinerea. Iar sâmbăta şi dumineca aveam bucate cu uleiu gătite şi cină, carea în cealealalte zile nu o aveam. Onisim, în mercurea a cincea, când spre joi să cântă canonul cel mare, fiindu-i cam rău, s-au sfiit a spune, temându-să că părintele **[328v]** Athanasie – că el era povăţuitoriul nostru – îl va judeca că să face bolnav ca să nu facă metaniile canonului celui mare, deci au făcut toate metaniile, slab fiind şi de acel greu post, până la peazna a şeaptea. Atunci au căzut şi venind acasă leşinat au beut apă, şi a doa zi, venind la şcoală, au înţepenit în şcoală, de unde ducându-l alţii acasă, a treia zi, carea au fost 9 a lui martie, au murit. După Paşti s-au bolnăvit Iosafat şi multă vreame foarte greu au zăcut. Amvrozie atâta ajuna, cât, de slab, la recreaţie odată ieşind, au căzut de nu s-au putut birui să vie acasă, ci alţii l-au dus. Ioachim în anul viitoriu, 1764, îndelungată slăbiciune având, în şease zile a lui maiu au murit. Om cuvios şi cucearnic au fost[7].

Eu încă mai tot bolnav am fost, cât nici la şcoale nu era să mă mai dea, temându-să că **[329]** voiu muri pentru adeasele bolnăviri. Însă în anul 1766 m-au trimis la Viena la şcoală, unde în şease ani cât am fost acolo, până am isprăvit filosofiia şi theologhiia, am mâncat carne şi nici măcar o dată, cât de puţintel, n-am fost bolnav.

În anul 1763, ianuarie, în zioa dintâiu, făr' de nici o probă mai înainte a vieţii călugăreşti, s-au făcut călugări întră noi călugăraşii – că, pentru că eram aşea tineri şi pentru osibirea părinţilor celor din Mânăstirea Sfintei Troiţă, oamenii ne zicea călugăraşi – Toma Cheareasteaşi[8], săcuiu de la Bodogaia, şi s-au numit Vasilie, altul au fost Anghel Coroşi, amintrilea Ladai, din varmeghiia Belgradului, feciorul protopopului Vasilie din Băgău[9], şi s-au chemat Avgustin. Părinţii călugări din Mânăstirea Sfintei Troiţă cu greu ne vedea, pentru că **[329v]** noi ziceam că ei nu ţin regula călugărească, mâncând bucate albe.

În anul 1763, în 18 zile a lui noiemvrie, vlădica Aaron au pus jos din vicărăşie pe Gherontie, pentru că să împrotivea călugăraşilor vlădicului Aaron şi au pus vicareşiu pe părintele Athanasie, pe carele şi peste Mânăstirea şi Seminariumul Bunei Vestiri, că lăcaşul nostru-l închema Mânăstirea Bunei Vestiri, l-au pus mai-mare, căruia Cutul, dominiumul, şi tipografiia a mână i-au dat, din carea să ne ţie pe noi. Neplăcut lucru au fost acesta şi călugărilor din Mânăstirea Sfintei Troiţă, şi şi clerului, căruia nici Aaron, nici Athanasie nu era plăcut. Întru acestaşi an 1763 şi într-aceastăşi zi, vlădica Aaron au făcut consistorialeşiu în locul lui Meletie Neagoe pe Filothei Laslo de la **[330]** Odorheai, călugăr din Mânăstirea Sfintei Troiţă, carele la Roma auzisă theologhiia[10].

Fiindcă am pomenit de Cut, să punem ceva şi despre el. Vlădicul Aaron, vrând să facă osibită mănăstire şi călugări de Mânăstirea Sfintei Troiţă, cărora să le dea grijea seminariului său, au cumpărat de la canţelareşiu Beatlean Gabor satul Cut, în varmeghiia Belgradului, cu 30 000 de zloţi, adecă clerul au dat 8 000, vlădica Aaron au dat 24 000 de zloţi. Acest dominium împreună cu tipografiia le-au dat zeastre şi fundaţie seminariumului dieţezan şi mânăstirilor sale de la Blajiu şi de la Belgrad, că şi la Belgrad, în Maieri, au zidit mânăstire[11]. **[330v]**

§ 11
Turburarea de Sofronie făcută. Începutul miliţiei

În vreamea vlădicului Aaron, la anul 1759, cea mai mare parte din românimea Ardealului s-au făcut neunită, că un călugăr, anume Sofronie, din varmeghiia Hinidoarei, din sat Cioara, cu mare hulă şi turburare s-au sculat asupra uniţilor, foarte defăimând unirea, umblând cu gloată de norod prin sate şi învăţind pre norod ca să-şi lapede pe preoţii cei uniţi, că aceia nu ţin posturile şi strică cu unt prescurile şi paştile şi alte minciuni scornea. Norodul, mai ales mărginimea şi mocănimea, după aceaea şi ceialalţi de prin ţară, bucuros l-au ascultat **[331]** şi au lăpădat unirea. În multe locuri săteanii scotea pe preoţii cei vechi, că aşea chema pre cei uniţi, iar pe cei neuniţi îi zicea noi. Pe cei vechi, dară, îi scotea la hotar şi nici marha lor nu voia să o lasă să pască cu ale altora, că zicea că cei uniţi nu numai ei sânt spurcaţi, ci şi dobitoacele lor. Sofronie trimetea înainte oamenii săi cu cărţi în toate laturile, aduna săboară, poruncea să ia besearicile de la uniţi, aduna bani, globea pe cei ce nu asculta de poruncile lui. Mult îi părtinea lui şi cei de alte neamuri carii era străini de relighiia catholicească. Aşea, în scurtă vreame, cea mai mare parte din norodul românesc s-au făcut neunită şi să gonea românii unii pe alţii şi să păgubea, neuniţii pe cei uniţi, cei uniţi **[331v]** pe cei neuniţi, aşea cât, de n-ar fi făcut împărăţiia bune tocmeale, multe vărsări de sânge, bătăi şi morţi ar fi fost întră români. Popii căuta cum să-şi poată agonisi ceva şi cei mulţi să uita în carea parte le va fi mai bine. Adevărat iaste că din preoţii cei uniţi, cei mai

mulţi fiind şi de la părinţi cuvioşi crescuţi şi şi ei mai învăţaţi şi mai de omenie, stătornici au fost şi nu s-au clătit după turburarea norodului prost, iar cei neuniţi era oameni mai de gloată şi nu căuta mult la omenie, cât la agoniseala sa, că era proşti şi făr' de învăţătură şi negânditori de binele cel de obşte al neamului. Nu ştiia ei ce iaste unirea şi ce iaste neunirea, neşte visuri îşi închipuia, care niciodată n-au fost, zicând **[332]** că uniţii bagă oao şi unt în prescuri şi alte care nici au fost, nici vor fi. Alţii zicea că de vor fi uniţi îi vor face papistaşi şi li se vor strica posturile; care toate era nimicuri şi minciuni şi hulele vrăjmaşilor besearecii, carii voia să fie împărecheaţi românii, nu pentru că doară ei ar fi crezut că unirea au neunirea iaste mai bună au mai rea, de vreame ce şi uniţii şi neuniţii lapădă şi osândesc învăţătura lor. Însă lui Sofronie nu atâta-i era de credinţă, cât îi era să adune bani. Mai pe urmă Sofronie au fost chemat la Sibiiu, cu făgăduinţă de la împărăţie că nimic nu i să va face. Aşea, au venit cu mulţime de prostime şi adevărat nimic nu i s-au făcut, fără numai cât au trebuit să iasă din Ţara Ardealului[(1)]. Şi aşea s-au dus în Ţara Românească, unde făcând turburări, **[332ᵛ]** pe la anul 1768, când muscalii, carii făcea atunci cu turcii războiu în Ţara Românească, cu rea moarte l-au perdut.

Iar în Ardeal, românii împărecheaţi au rămas, unii uniţi, alţii neuniţi. Şi fiind trimis de la Curte prezeaşiu la Gubernie şi mai mare prefeactus armorum baron Bucov, ca să tocmească lucrurile întră uniţi şi întră neuniţi, au împărţit besearicile româneşti, unele la uniţi, altele la neuniţi le-au dat[(2)]. Şi s-au trimis neuniţilor episcop sârb neunit, de la Buda, din Ţara Ungurească, la anul 1761, carele s-au înşteluit în anul 1761, septemvrie 3, în Braşov, în besearica din Bulgarsec, iar mai cu samă la Răşinariu au şezut. Era om învăţat, aspru şi pe popi pentru mici pricini îi trăgea jos şi-i bătea[(3)]. Şi aşea, au făcut oarece aşezare şi au mai stâns turburarea. Iar punctumurile şi condiţiile supt care s-au dat acest episcop neunit aceastea sânt[(4)]. **[333]** Pe la anul 1761 au început a să face milităriia în Ardeal, cine au vrut să ia de bunăvoie arme şi să meargă la locurile pe unde sânt acum militari, aşea cât, la anul 1765, în starea sa deplină au fost aşezată miliţiia[(5)]. Întru rădicarea aceştii miliţie, mai mult decât toţi s-au ostenit Grigorie Maier[(6)], ieromonahul din Mânăstirea Sfintei Troiţă de la Blajiu.

Vlădica[296] Aaron, fiindcă la Roma învăţasă, au rânduit ca în liturghie, când zice preotul: „Luoaţi, mâncaţi etc." şi: „Beaţi dintru acesta toţi etc.", tot norodul să îngenunche, că învăţa el că cu aceale singure cuvinte ale Domnului să preface evharistiia. Această învăţătură mulţi şi mari dascăli o ţin. Ci nu iaste dogmă, iar dogmă iaste că cu cuvintele Domnului şi cu chemarea Duhului Sfânt cu adevărat să preface evharistiia. Ci despre aceasta vază theologii. Vlădica Aaron au băgat şi în leturghie şi au tipărit la cumenecătură din ceale ruseşti rugăciunea carea începe: „Doamne, nu sânt vreadnic etc.", carea în ceale greceşti şi în ceale româneşti liturghii nu să află[(7)]. **[333ᵛ]**

§ 12
Moartea vlădicului Aaron

Mai înainte cu puţintel de această vreame era la Bălgrad un poştemeaşter unit, Dragoş de Torna, carele avea numai o fată şi aceasta s-au făcut papistăşiţă. Tată-său greu s-au plâns la vlădica Aaron pentru treacerea ei la leagea papistăşească. Vlădica Aaron toată plânsoarea lui o au trimis la Roma, la papa Venedict XIV, carele înfruntă pe popii papistăşeşti pentru ce au primit pe aceaea la leagea latinească şi tare le porunceaşte ca mai mult pre nici un unit să nu-l primească la leagea latinească şi opreaşte ca nici unul **[334]** din cei de leagea grecească să nu

[296] Tot pasajul, până la sfârşitul paragrafului, este scris ulterior.

treacă la leagea cea latinească, carea poruncă şi rânduială a papei şi la episcopul latinesc au venit şi o au vestit prin tot Ardealul[1].

În anul 1763, în săborul mare, episcopul Aaron au făcut neşte rânduiale besericeşti, întră care era şi despre cununiile ceale pe ascuns, care nu să fac de parohul mirelui sau a miresii, ca aceaste căsătorii să fie de nimica şi nici o puteare să nu aibă, de nu cumva feaţele îşi vor înnoi voinţa înaintea parohului său.

În anul 1763, vlădicul Aaron vrând să meargă la Viena pentru trebile clerului, cum aşezasă într-acelaşi an în săborul mare, au ieşit încă iarna la vizitaţie cătră Chioariu, ca de acolo să se smulgă degrab şi făr' de vea**[334v]**ste la Viena. Deci, din părţile Chioariului, au trecut în Ţara Ungurească, la Baia Mare, unde, ajungându-l grea dureare la un picior, au sălăşuit în rezidenţiia iezuiţilor, din carea boală peste puţinteale zile, adecă în luna lui fevruarie, după cărindariul vechiu în 29 de zile, au răpăosat, în anul 1764, de 55 de ani bătrân. Când au fost aproape de moarte s-au descins de ţiliţium, adecă de un brâu de fier aspru, cu care preste mijlocul său şi la mâni din sus de coate pe piialea goală era încins şi strâns, care brâu în toată vreamea cât au fost episcop l-au purtat şi l-au dat lui Vasilie Caliani, secretareşului său[2]. Eu însumi am văzut la Blajiu acest brâu. Trupul lui de acolo s-au adus la Blajiu şi în doao săptămâni de la moarte, **[335]** cât au fost în cale şi în polata vlădicească pus ca toţi să-l poată vedea, trupul lui n-au înţepenit, nici ceva putoare n-au slobozit. S-au îngropat în cripta besearecii din curtea episcopească, în 13 zile a lui martie. Cu prilejul aducerii trupului lui la Blajiu, în besearica cea din curtea vlădicească au plâns icoana Născătoarei de Dumnezeu, cea de lângă dveara cea mare. Iar mai înainte de a porni la vizitaţie, el cu mâna sa şi-au scris diiata sau testamântul, prin a căruia puteare toate câte au avut săracilor şi seminariului său le-au lăsat, care toate din testamentul lui, care iaste vreadnic să se cetească, luminat să văd[3]. Acest episcop foarte sfântă viiaţă au petrecut şi au arătat lumii că şi acum să poate ţinea viiaţa carea cetim că unii sfinţi din cei de demult o au ţinut, că îndată **[335v]** cum s-au făcut călugăr, în anul 1752, de aci înainte în toată viiaţa sa, în unsprăzeace ani cât au fost episcop, cum eu însumi din gura lui am auzit, niciodată mai mult de patru ceasuri n-au dormit. În patul său alt aşternut n-au avut, fără numai paie. Carne, bucate albe cu lapte, cu unt, brânză, oao, peaşte în toată vreamea episcopiei sale, precum nici dimineaţa, niciodată, sau afară de prânz, n-au mâncat, nici cină nu mânca, fără numai aorea, adecă când era să slujească a doao zi, gustărea sara puţintică pâne şi un păhar de vin şi aceasta făcea pentru ca să aibă puteare a sluji s. liturghie. Cu un an înainte de moarte, pentru slăbiciunea, puţintel vin la prânz bea. În păreasimi prânzea dumineca, apoi până mercuri după prejdeşfetena şi de mercuri până vineri nimic nu mânca, ci petrecea în lucruri toate rugăciunile cu canoane, cu cathisme, cum **[336]** scrie tipicul pentru tot anul, le cetea el însuşi, că slujba besearecii şi toată rânduiala foarte bine o ştiia. Metaniile ceale scrise în posturi toate şi afară de acealea altele multe noaptea făcea, cât deagetele lui pururea să cunoştea de metanii. Haine de mătasă au de materie scumpă niciodată n-au purtat, nici portul călugăresc şi-au mutat, ci oriunde meargea, în portul călugăresc să ducea. La besearică, şi dimineaţa, şi la vecernie, în toate zilele meargea. Nimica făr' de sfatul şi făr' de voia şi întărirea părintelui Athanasie, duhovnicul său, nu făcea. Deregătorilor sale şi slujilor le-au poruncit ca măcar de le-ar fi poruncit el ceva, de cumva p<ărintele> Athanasie amintrilea ar porunci, nu a sa, ci a părintelui Athanasie poruncă să o facă. Iar cât de grea i-au fost lui această **[336v]** viiaţă, măcar dintru aceasta poate neştine socoti, că mai înainte de a fi episcop era om gras şi bine beutoriu de vin şi aveare frumoasă şi mâncare bună avea. Toate aceastea într-o zi şi într-o cirtă le-au lăsat şi s-au apucat de o viiaţă aşea grea şi atâta au slăbit, cât doară numai piialea, vinele şi oasele era pe el. El însuşi spunea că la începutul vieţii aceştiia atâta greutate simţea, cât gândea că să întoarce ceriul dedesupt şi pământul deasupra şi viiaţa sa cea mai

dinainte, carea în beuturi de vin o petrecea, porcească o numea. Iară milostenie câtă au făcut cine va spune? Odinioară, un nemearnic sărac venind la el, cizmele din picioarele sale şi-au dat. Mai sus am spus câtă milă făcea cu diiacii. Făcut-au mânăstire şi turn frumos în Belgrad **[337]** şi besearică de piiatră, frumoasă, în Cut. Uşea lui totdeauna tuturor era deschisă, pre cei ce venea cu nevoi cât putea îi ajuta scriia pentru ei şi-i mângâia şi pre cei ce-i da lui inştanţie curând îi slobozea şi le da rezoluţie. Supărare multă au avut că pe vreamea lui cea mai mare parte din norod s-au dezghinat de cătră el şi şi-au lăpădat preoţii, carii în toate zilele venea plângând şi jeluindu-să. În anul 1757, vlădicul Clain au fost dobândit de la împărăţie să-i fie slobod a veni în Ardeal, să trăiască osibit. Iar Aaron, sfătuit de Athanasie, au lucrat la împărăţie ca să nu vie, că, zicea Athanasie, de va veni Clain, toţi lui vor da cinstea cea mare şi Aaron va rămânea părăsit. Şi doară şi acesta au fost un păcat a lui Aaron de l-au părăsit oamenii şi nu l-au iubit[(4)]. **[337v]**

Fost-au pe vremile aceastea la Simcel, lângă Blajiu, un preot ce-i zicea popa Iancu, carele fuseasă şi la Chiov şi foarte bine învăţasă limba slovenească, că el au tălmăcit de pe slovenie în limba românească *Vedeniile Sfântului Grigorie, ucenicul Sfântului Vasilie cel Nou*. Acest popa Iancu s-au învoit cu mireasa sa, când s-au însurat, ca deaca vor trăi în soţietatea căsătoriei ani, anume câţi nu-mi aduc aminte, apoi, de vor mai trăi, amândoi să se facă călugări. Şi au trăit şi amândoi s-au călugărit, şi el şi ea, şi el ne-au fost noao, călugăraşilor vlădicului Athanasie, duhovnic şi din călugărie să chema Isaie[(5)].

Fost-au încă tot pe aceale vremi la Sălajiu, în sat în Mănău, un neameşiu, Alexa Darabant, carele după ce au trăit câţiva ani în căsătorie, s-au învoit cu muiarea sa ca amândoi să petreacă călugăreaşte, în cu**[338]**răţenie şi în post, şi aşea mulţi ani au trăit, bucate albe mâncând ca călugării, înfrânându-se de carne. Al acestora fecior au fost ieromonahul Ignatie Darabant, carele supt vlădica Athanasie Readnic s-au făcut la Blajiu călugăr, apoi, după Moisi Dragoşiu, la Oradiia Mare, episcop[(6)]. Aceaste pilde frumoase de evlavie mi s-au părut a le însemna, să ştie şi cei de pre urmă cucerniciia lor şi să se zidească spre cucernicie.

Pe vremile vlădicului Aaron era în Mânăstirea S. Troiţă unchiul meu Vasilie Neagoe, feciorul protopopului Maniu Neagoe de la Broşteani, moşul meu. Vasilie acesta, când au fost de doi ani, din vărsat au rămas de tot orb şi orb au învăţat, de ştiia de rost tot *Ceaslovul, Psaltirea, Testamentul cel Nou, Acathisturile a lui Iisus, a Preacestii, Octoihul* duminecilor şi bine ştiia şi *Testamântul Vechiu*, măcar că acesta de rost nu-l ştiia. Făcea predicaţii şi învăţături la morţi şi în **[338v]** besearici, de să minuna toţi de el. Pe acesta într-un rând vlădica Aaron l-au pus dascal şcoalei româneşti. Era acesta alt Didim, măcar de nu alexandrean[(7)].

Pe vremile aceastea, nefiind plin numărul călugărilor mânăstirei şi carii era neputând la toate ajunge, la şcoalele latineşti ceale mai din jos plătea maghistru sau meaşter mirean, carele învăţa o şcoală. Cel dintâiu meaşter au fost Vulcan[(8)], din Blajiu de loc, apoi Boiariu[(9)], după aceaea Ioan Neagoe, vărul meu, feciorul protopopului Maniu din Armeaniu. Acesta apoi în Viena au fost aghent la Curtea împărătească[(10)]. După el, Nicolae Ludoşi[(11)], de la Ludoşul cel de lângă Murăşiu, au fost maghistru şi alţii.

Vlădica Aaron împreună cu clerul, că tot preotul un galbin au dat, o companie, adecă 130 de cătane husari, cu arme, cu cai şi cu haine, cu toate bine gătiţi, pe la anul 1755 au dat împărăteasii Mariei Thereziei[(12)], când avea bătaie cu burcuşiul. **[339]**

[339v] – [341v][297]

[297] Aceste pagini au rămas goale. Ar fi trebuit să găzduiască testamentul lui Petru Pavel Aron, care, după cum se vede, nu i-a parvenit.

§ 13
Athanasie Readnic[1], episcopul Făgăraşului

După îngroparea vlădicului Aaron, s-au adunat părinţii din mânăstire cu vro câţiva protopopi în polata vlădicească şi au făcut înştiinţare împărăţiei că au murit vlădica Aaron, rugându-să ca, după diploma împăratului Leopold şi după obiceaiul aceştii besearici, să fie slobod clerului a candidălui persone pentru episcopie. După aceaea au vrut să-şi aleagă alt vicareşiu. Iar Athanasie s-au pus împrotivă, zicând că el iaste rânduit şi pus de răpăosatul vlădica Aaron nu vicareşiu numai, ci şi econom mare, care, după rânduiala besearicii greceşti, după moartea episcopului ocârmuiaşte besearica păn' la venirea noului episcop şi aşea, **[342]** afară de sfadă, nimic altă nu s-au făcut. Într-aceaea, Athanasie au scris lui Barcoţi[2], arhiepiscopului Ţerii Ungureşti de la Strigon, tot lucrul episcopiei şi cum l-au pus pe el Aaron vicareşiu[3]. Barcoţi, arhiepiscopul, i-au trimis scrisoare prin care zice că după moartea episcopului de la Făgăraşiu toată iurisdicţiia aceştii episcopii treace la arhiepiscopul Strigonului, pentru aceaea şi el pune pe Athanasie vicareşiu, până la venirea noului episcop[4]. Ci Athanasie n-au vrut să vestească şi să arate la cler această scrisoare, temându-să să nu-i bage vină că pentru vicărăşie au vândut iurisdicţiia scaonului episcopesc şi a clerului.

La Rusalii, tot într-acestaşi an, fiind săbor la Blajiu, au venit rezoluţie de la împărăţie ca să candidăluiască clerul persone pentru episcopie[5]. Deci au **[342v]** pus zi de candidaţie zioa Sânpetriului, adecă 29 a lui iunie. Şi voia şi într-acel săbor să aleagă alt vicareşiu, ci nimic n-au isprăvit.

Deci la 28 a lui iunie s-au adunat săbor mare, la care fieştecare protopop cu juratul său şi cu un deputat al săborului mic au venit. Într-această zi altă nu s-au făcut, fără numai rânduiale despre ceale ce vor să se facă a doa zi, adecă cine să cetească votumurile şi altele aseamenea. În 29 a lui iunie au slujit leturghie 18 preoţi cu vicareşul Athanasie şi doi diaconi. După liturghie, Athanasie, înaintea a tot clerul, au zis că pe el să nu-l aleagă episcop, că el nu vrea să fie. După liturghie, adunându-se protopopii, au întrebat pe părinţii călugări: voiesc şi ei ca să vie de la Roma **[343]** baro Clain, să fie vlădică? Ei au răspuns că nu sânt împrotivă. După aceaea au ieşit călugării din adunare, că au zis protopopii cum că ei dintră călugări le caută să-şi aleagă vlădică, că alţii de acea treabă nu au şi trebuie să vorbească şi să se sfătuiască ce persone vor aleage. Au socotit apoi ei să candidăluiască pe baron Clain, pe Grigorie Maier şi pe Silvestru Căliani. Iar p<ărintele> Gherontie, unul dintră călugări, s-au supărat, căci pe el l-au scos dintră cei ce să candidăluiesc şi, mergând la vicareşul Athanasie, au ponosluit. Athanasie le-au stricat sfatul şi au vestit că nu numai pe baron Clain, pe Grigorie Maier şi pe Căliani, ci fieştecine pe care va vrea şi pe altul poate aleage şi da votumul. Iar în 30 a lui iunie au slujit liturghie **[343v]** treisprăzeace preoţi şi doi diiaconi. După aceaea au venit în besearică baro Ignatie Bornemisa de Cason, tezaurareşul, şi Franţisc Boiariu, fiibirăul varmeghiei Bălgradului, că ei era rânduiţi comisari crăieşti la această candidaţie. Deci comisareşii şezind, secretareşul vlădicesc Vasilie Căliani[6], logofătul săborului mare, din catalog strigând pe cei ce da votumuri, cel strigat venea cu deputatuşii săi şi într-o lăduţă arunca o ţiduliţă învăluită, în carea era scris votumul lui, într-acest chip: „Eu aleg sau voiesc pe cutarele să fie vlădică". Iar el nu-şi punea numele său, ca să nu să ştie cine pe cine dă. Aşea şi deputatuşii, fieştecarele osibită ţidulă arunca, pentru care voia a-l aleage. După ce au isprăvit a da votumurile, pe rând luându-le şi cetindu-le, s-au aflat că Grigorie Maier au avut la vro **[344]** 90 de votumuri, baron Clain au avut 72, Silvestru Căliani – 16, Athanasie Readnic – 9. După aceaea, dând mulţemită lui Dumnezeu, au cântat slavosloveniia cea mare şi au ieşit din besearică. Şi apoi s-au trimis candidaţiia la împărăţie[7].

Iar în luna lui avgust, în şeasă zile, au venit poruncă de la împărăţie ca icoana carea au plâns, de carea mai sus, la îngropăciunea lui Aaron, am pomenit, să se trimiţă la Viena. Vicareşul Athanasie, luând acea poruncă, nimărui n-au vrut să dea ştire, că să temea să nu să facă gâlceavă în norod şi să nu poată plini porunca împărătească, ci în taină s-au sfătuit cu p<ărintele> Filothei Laslo[8], cel din Mânăstirea Sfintei Troiţă, carele să lipisă de Athanasie, şi cu călugăraşii, ucenicii săi, cum să trimiţă icoana ca să nu prinză de veaste norodul. Deci, într-o noapte, s-au adunat cu Filothei şi cu călugăraşii săi, **[344v]** au luoat icoana din besearică şi într-acea noapte, prin Filothei şi prin Amvrosie, o au trimis la Sibiiu, unde doao luni au fost. Apoi au venit de la împărăţie poruncă ca, precum au cerut Athanasie, doi călugări din cei din fundaţiia lui Aaron să o ducă în Viena. Iar Filothei Laslo s-au rugat să-l trimiţă pre el, cu altul. Athanasie aşea au făcut, că pre el cu Amvrosie[9] l-au trimis. Să zice că şi în Sibiiu fiind icoana ar fi lăcrimat[10].

Într-acestaşi an, toamna, împărăteasa Mariia Thereziia au numit pre Athanasie episcop Făgăraşiului. Grigorie Maier, fiind la Sibiiu şi auzind că Athanasie iaste numit vlădică, îndată au scris protopopului Samoilă de la Şebişiu să se adune cu notareşul, protopop Avraam de la Daia, şi să se sfătuiască cum să se poată muta numirea vlădiciei de la Athanasie. **[345]**

Deci Athanasie Readnic, după ce au luoat numirea episcopiei, îndată au chemat pe Avraam, protopopul de la Daia şi notareşul săborului mare, la Blajiu. Venind notareşul la Blajiu într-o marţi după-amează̦zi, au venit la numitul episcop Athanasie, carele i-au spus că împărăţiia l-au numit episcop. Notareşul au răspuns supărat: „M-aşiu fi bucurat de ar fi fost Inochentie Clain, că şi norodul s-ar fi întors la unire şi clerul ar fi în linişte”. Şi mai multe altele zicându-i, îl îndemna să se lasă de episcopie. A doa zi, mercuri, s-au adunat la capitulum, în polata vlădicească, Athanasie, numitul episcop, Gherontie Cotori, Grigorie Maier, Silvestru Căliani, Filothei Laslo, toţi ieromonaşi din Mânăstirea Sfintei Troiţă, şi protopop Avraam de la Daia, notareşul, la carea adunare au venit şi protopop Ioan Săcădate de la Blajiu, ci Athanasie nu l-au lăsat să între, zicând **[345v]** că el nu e capitulareş. Însă într-acea adunare nimica n-au isprăvit altă, fără numai împărecheri s-au făcut, că după ce s-au cetit decretumul împărătesc cel de numirea episcopiei lui Athanasie, toţi au început a cârti şi a grăi împrotivă, afară de Filothei. Apoi Athanasie în locul său au lăsat pe Silvestru Caliani şi pe Gherontie Cotori, unul să aibă grije de cauzele ceale de căsătorie iar altul de altele, gătindu-să el să meargă la Viena. Şi au poruncit notareşului să-l vestească la cler numit episcop. Ci notareşul, după acea adunare, vorbind cu părinţii, mai sus-numiţii Gherontie, Maier şi Căliani, ieromonaşii, şi cu protopopii Ioan Săcădate şi Maniu de la Tiuriu, din Tiuriu au scris numitului episcop Athanasie cum că el nu-l va vesti la cler episcop. Pentru aceaea însuşi Athanasie s-au vestit şi după o săptămână s-au dus la Cut şi de acolo **[346]** la Sibiiu, de unde întorcându-să la Cut, m-au făcut pe mine în locul său prefectuşiu şi mai-mare peste mânăstirile şi săminariul lui Aaron, care avea fundaţie Cutul, tipografiia şi toată avearea cea de episcopul Aaron rămasă. Apoi, mergând la Bălgrad, în 30 de zile a lui octomvrie, întâia dată au băgat în mănăstire călugăr pe Ieronim Calnochi[11]. Acesta înainte de călugărie să chema Stefan, era de la Odorheai săcuiu şi într-acest an 1764, septemvrie, în opt zile, s-au fost făcut călugăr. De acolo Athanasie s-au dus la Viena.

Iar unii dintră protopopi, cât au auzit că Athanasie s-au numit episcop, socotind că altă mijlocire mai bună, ca să strice şi să împeadece pe Athanasie de la episcopie, nu pot avea decât să scrie la Roma, deci încă în 16 zile a lui septemvrie au scris la papa Climent XIII, rugân**[346v]**du-l ca să facă la împărăteasa să nu fie Athanasie vlădică, ci mai bine baro Clain de la Roma să vie, iar lui Athanasie contradicăluiesc, că nicidecum episcop legiuit nu-l vor cunoaşte. Era această carte iscălită de protopop Avraam din Daia şi de Ioan Săcădate, protopop

din Blaj, plenipotenţiiarii clerului[12]. Papa Climent au şi mişcat lucrul la împărăteasa, dar împărăteasa, măniindu-să pentru contradicţie, au poruncit grofului Hadic[13], carele era prezeaşiu la Gubearnie şi armorum prefeactus, ca să cheame vro câţiva protopopi să-i întreabe: cu ştirea şi cu voia lor s-au scris acea contradicţie, şi anume să cheame pe protopopii Matei de la Bratei, Meaheaşi de la Clujiu-Mânăstiur şi Vasilie de la Băgău[14]? Toţi aceştea era clie<n>şii lui Athanasie, de carii ceialalţi să ferea a-şi **[347]** descoperi sfaturile, ca să nu vie întru cunoştinţa lui Athanasie. Iar Athanasie, fiind în Viena, au făcut ca tocma pe aceia să-i cheame să-i întreabe.

În anul 1765, în zioa dintâiu a lui ianuarie, părinţii din Mânăstirea Sfintei Troiţă, măcar că încă tâmpla nu era zugrăvită, au început a sluji leturghie în besearica cea mare din mânăstire, făr' de ştirea şi blagosloveniia numitului episcop Athanasie, carele era la Viena. După aceaea, venind păreasimile, părinţii din mănăstire împreună cu protopopul Săcădate au făcut sfat ca liturghiia prejdeştsfeşteniei în besearica cea din curtea vlădicească să nu să slujească, ci numai în cea din mânăstire. Ci călugăraşii, carii şedea în curtea vlădicească, ucenicii lui Athanasie, nu au vrut să asculte şi mercuri în săptămâna dintâiu a păreasimilor, fiindcă călugăraşii nici unul nu era preot, că n-avea vârstă de preoţie, au pus pe popa Samoilă din Sântimbru **[347v]** să slujească, iar Gherontie, prepositul Mânăstirei Sfintei Troiţă, au trimis pe un diiac să spuie călugăraşilor să nu slujească. Ei au răspuns să spuie lui Gherontie ca în scris să-şi dea porunca. Aceasta auzind Gherontie, mai tare s-au aprins şi au trimis şi a doa oară, iar a treia oară au trimis pe un ieromonah, Nicolae de la Râmneţi, pre carele pentru slujba besearicii îl ţinea în mânăstire, să spuie popii Samoilă să nu îndrăznească a sluji leturghie, că-l va băga în temniţă şi-i va luoa boii.

Aceastea auzindu-le popa Samoilă, nicidecum n-au vrut să slujască, măcar că norodul era în besearică şi aştepta numai să se îmbrace popa. Iar a doa zi, joi, au slujit Filothei[15], aşijderea şi vineri. Sâmbătă au venit Gherontie la Filothei şi i-au zis: „Părinte! Să nu te osteneşti tot Sfinţiia Ta a sluji în curte, ci vom sluji pe rând şi mâne va sluji p<ărintele> Nicolae". La vecernie au venit p<ărintele> Nicolae în curte **[348]** la besearică şi întrebat, scoate-va agneaţe pentru prejdesfeştena, au răspuns că va face cumu-i va porunci egumenul. Atunci i s-au zis că, de nu va scoate agneaţe, să nu vie. Iar într-acea sâmbătă iară s-au adunat Gherontie, Silvestru şi Grigorie[16] şi, chemând pe Filothei, i-au zis: „Pentru ce slujeşti în curte, că ştii că aşea am aşezat, ca acolo să nu să slujească preşdeşfeştena?". Filothei au răspuns că „nu s-au aşezat aşea, de vreame ce nici p<ărintele> Silvestru, nici eu n-am stat pe aceasta"; şi altele mai multe au grăit, împungându-se în cuvinte. Iar când era acum să se ducă Filothei la chilie, zice că i-au zis Grigorie: „De astăzi înainte te va bate Dumnezeu". Filothei au răspuns: „Ia sama, părinte, să nu-ţi vie în cap aceasta"; şi au început a grăi ceva despre icoana Preacestii, carea au plâns, şi zice Filothei că Grigorie au zis: „Nu-mi trebuiaşte ajutoriul Preacestii, că eu sânt fericit întru această lume" şi altele, care Filothei toate le-au scris lui Athanasie la Beciu. Aceastea foarte tare au apă**[348v]**sat pe Grigorie Maier înaintea împărăteasii, că Athanasie toate aceastea în scris le-au dat împărăteasii şi însaşi cartea lui Filothei. Şi au cerut de la împărăteasa ca Grigorie, capul turburării şi om nestătornic şi neodihnit, să se ducă la Muncaciu, să fie supt bună pază şi să se oprească celor din Ardeal toată corespondenţiia cu el, că până când el va fi în Ardeal, zice Athanasie, besearica şi dieţezul nu-l poate în linişte ocârmui, ci trebuie să fie tot turburări şi vrajbe. Iar până când Gherontie şi Silvestru va fi în mânăstire, rânduiala şi disţiplina călugărească nu să poate ţinea, adecă postul numai cu legumă şi cu uleiu, carea la Athanasie era mai toată disţiplina călugărească. Pentru aceaea, fiindcă şi ei sânt capete ale turburării şi împrotivnici rânduielii călugăreşti, să se desparţă unul de altul şi să fie supt ascultare şi mai mult nădeajde să nu aibă a mai mearge înainte la ceva. **[349]** Iar notareşul clerului, Avraam, protopop de la Daia, şi Ioan Săcădate, protopopul de la Blajiu, să fie în închisoare până când înaintea

episcopului să vor făgădui că vor fi supuşi şi ascultători. Aceastea toate le-au cerut Athanasie şi le-au dobândit. Că într-acelaşi an, în păreasimi, au venit de la ghenerariul din Sibiiu poruncă la Grigorie Maier să meargă la Sibiiu, carele mergând, îndată l-au pus în arest la iezuiţi, fiind oprit ca cu nimene să nu se tâlnească şi să vorbească, fără numai cu părinţii iezuiţi. După aceaea, peste puţinteale zile, au fost chemaţi la Sibiiu Gherontie, Silvestru Caliani, notareşul protopop Avraam din Daia, protopop Ioan Săcădate, protopop Dimitrie de la Căşeai, protopop Maniu de la Tiuriu şi protopop Samuil de la Şebişiu, carii, cum au venit la Sibiiu, pre toţi supt pază şi supt oprealişte i-au pus, în osibite sălaşuri. Fost-au **[349ᵛ]** chemaţi şi protopop Vasilie de la Băgău, Toader Meaheaşi de la Cluj-Mânăştiur şi Matei, inşpectorul de la Bratei, pre carii şi mai sus i-am pomenit, dar aceştea n-au fost puşi la oprealişte. Pre aceşti trei i-au întrebat ghenerariul: cu ştirea clerului şi a lor au dat notareşul şi Săcădate contradicţie asupra vlădiciei lui Athanasie? Ei au spus că cu ştirea şi cu voinţa lor nu s-au făcut acel lucru, nici ştiu să fie cu ştirea clerului şi cum că ei voiesc şi primesc pe Athanasie episcop. Iar pre ceialalţi, înfruntându-i căci fac turbu<ră>ri, pre toţi i-au slobozit acasă, afară de Grigorie Maier şi Avram notareşul şi Săcădate, protopopul de la Blajiu. Iar pre Grigorie Maier, după ce au plinit trei luni şi o jumătate în Sibiiu, din poruncă împărătească, în hinteu, cu un **[350]** hotnogiu cătănesc şi cu strage cătănească l-au trimis în Ţara Ungurească, la Muncaciu în mânăstire, unde în toată viiaţa să fie în pocăinţă. Şi în toată Ţara Ardealului s-au vestit poruncă ca nimene nici o corespondenţie, nici prin scrisoare, nici amintrilea, supt grea pedeapsă, cu Maieru să nu aibă[298]. Acolo şeapte ani au fost Grigorie Maier. Destulă bucurie au avut pentru aceasta împrotivnicii neamului românesc, că s-au robit un părinte aşea mult ostenitoriu pentru besearica sa şi pentru neamul său. Iar notareşul şi Săcădate în osibite sălaşe au fost supt pază cătănească opriţi, până la venirea la Sibiiu a vlădicăi Athanasie(17). **[350ᵛ]**

§ 14
Vlădica Athanasie, din Viena, să întoarce în Ardeal

Vlădica Athanasie, isprăvindu-şi lucrurile în Viena, mai înainte de a purceade cătră Ardeal, pedestru au mers în Stiriia, la o icoană a Maicii Preaceste, cale mai trei zile de la Viena încolo. Au luoat cu sine pe Iosafat Devai(1) şi pe Avgustin(2), călugăraşii carii avea cu sine, şi pe un diiac, anume Ioan Darabant(3), care-l primisă la călugărie şi pe Iacov Aaron(4), şi pe Alexie Morăşean(5), călugări carii acum venea din Roma de la învăţătură. Aceşti doi scriseasă de la Roma urâtă carte vlădicului Athanasie, ca cum vlădiciia lui ar fi toată stricarea besearicii şi a neamului şi îndemnându-l să se lasă de vlădicie, carea carte arătându-o Athanasie împără**[351]**teasii, greu au fost înfruntaţi. Pre aceşti doi mai înainte i-au trimis la Blajiu, poruncindu-le nu de Gherontie, prepositul Mânăstirii Sfintei Troiţă, în carea era ei, să asculte, ci de Filothei. Aceştea, după ce au venit la Blajiu, s-au despărţit, că Alexie Morăşan mânca bucate albe cu ceialalţi părinţi, iar Iacov Aaron, numai cu uleiu de post.

După aceaea, la mezul verii aceluiaşi an 1765, au purces şi Athanasie din Viena şi, venind pe la Muncaciu, s-au sfinţit episcop de episcopul Olşeavschi, carele şi călugăr şi preot făcusă pe Athanasie. Acum şi episcop l-au sfinţit(6). De acolo, venind prin Maramurăşiu, pe la mumă-sa, că trăia, şi pe la fraţi, din carii cel mai mare era viţişpan la varmeghie, au întrat pe la Cavnic-Baie(7) în Ardeal şi, cum au întrat în Ardeal, până la Bălgrad, tot pedestru au venit, din carea călătorie, apoi, mai bine **[351ᵛ]** de un an au fost bolnav. Din Bălgrad au mers în Sibiiu, de s-au slobozit notareşul şi Săcădate(8).

---

[298] De la „cu”, tot segmentul este suprascris ulterior.

Iar când au întrat în Blajiu i-au ieşit înainte cu litie şi au mers drept în besearica cea din curtea vlădicească, că fiindcă în cea mare din mănăstire făr' de ştirea lui au fost început a sluji, nu vrea să ştie că slujesc în ea. Din besearică, suindu-să în căsile vlădiceşti, au venit la el Gherontie şi Silvestru, cerând pace şi aducând pilda Sfântului Ioan Zlatoust cu Eudoxiia, cum au dat S. Ioan pace Eudoxiei şi multe altele i-au grăit. Iar a doa zi, duminică, în 28 a lui avgust, în besearica cea mare din mânăstire nimene n-au slujit leturghie, de vreame ce vlădica Athanasie n-au dat slobozenie până în ceaealaltă zi, când au cerut Filothei slobozenie. Iar în 29, adunându-să vlădica Athanasie la sfat cu Filotei, cu **[352]** Iacov Aaron, cu Alexie Morăşean şi cu călugăraşii, au aşezat ca pe Gherontie să-l trimiţă la Strâmba şi pe Silvestru Caliani la Măgina, ca să fie despărţiţi, după porunca împărătească[9]. Apoi s-au aşezat ca şi călugării din Mânăstirea Sfintei Troiţă mai mult să nu mănânce lapte, oao, peaşte şi brânză, cum până aci au mâncat, ci numai legumi cu uleiu să mănânce, ca şi în postul mare. Ci împrotiva acestui aşezământ îndată au contradicăluit singur Alexie Morăşean. Vlădicul au zis că de nu va putea trăi cu legumi, îi va da slobozenie deosebi să mănânce bucate albe. După aceaea s-au aşezat ca părinţii din mânăstire să-şi aleagă prepozit. În 14 zile a lui septemvrie au sfinţit besearica cea mare din mânăstire.

În 28 a lui avgust, într-acestaşi an, 1765, vlădica Athanasie, dintră călugăraşi, adecă **[352v]** din fundaţiia vlădicului Aaron, pre Vasilie Cheareasteaşi, pre Amvrosie Sadi şi pre Ieronim Calnochi[10] i-au mutat în Mânăstirea Sfintei Troiţă şi i-au trimis la Roma în Coleghium de Propaganda la învăţătură. Tot într-acestaşi an, întorcându-să de la Roma din învăţătură Savatie Meaţ, înainte de călugărie Savu, feciorul protopopului Tatumir din Răşinariu, au murit la Lauret[11]. Călugăr s-au fost făcut în anul 1760, în zioa dintâiu a lui avgust, odată cu Inochentie Boji de la Bojiu, carele după ce au venit de la Sâmbăta Mare de la învăţătură, în 4 zile a lui ianuarie, în anul 1766, au murit[12]. Amândoi oameni cuvioşi şi cucearnici au fost.

Tot în anul 1765, în 8 zile a lui septemvrie, Ioan Darabant, din varmeghiia Solnocului de Mijloc, din sat Mănău, s-au făcut călugăr[13] şi s-au chemat Igantie, şi Nicolae Aaron, de la călugărie Nichifor, feciorul protopopului Alexandru din Roşiia[14]. **[353]**

Tot într-acest an, 1765, în luna lui noiemvrie, în 13 zile, s-au adunat săbor mare despre vlădiciia prealuminatului şi preasfinţitului Athanasie Readnic, în Blajiu, în vestita varmeghie a Bălgradului, în coşteiul şi polata cea vlădicească.

După ce s-au slujit s. liturghie de oarecâţiva c<instiţi> protopopi şi preoţi în besearica cea mare a Sfintei Troiţă, pe a căriia sfârşit şi Măriia Sa, domnul vlădica, aflându-să, s-au dus în obicinuit scaonul său cel vlădicesc, adecă în amvon, în mijlocul besearicii, şi sfârşindu-să sfânta liturghie:

1) au scos a Preaînălţatei Chesaro-Crăiasii diplomă sau donaţie, carea dându-să la mâna ci<nstitului> protopop Nicolae Tatu de la Sad, pe limba românească întoarsă, la măşcioară înaintea oltariului pusă, o au cetit în auzul a tot clerul şi acolo, în Domnul adu**[353v]**naţi, ascultând de pe cea latinească, în al său orighinalişiu, ci<nstitul> protopop Dimitrie de la Căşeai;

2) s-au cetit bula dintâiu a preaosfinţitului patriarh de la Roma, la Măriia Sa, d. vlădica Readnic, scrisă, prin carea-l rânduiaşte şi-l face vlădică Episcopiei Făgăraşului;

3) s-au cetit bula râmlenească, iarăşi la Măriia Sa, mai sus-numitul arhiereu, scrisă, prin carea să dezleagă de toată împedecarea spre împlinirea deregătoriei arhiereşti;

4) să ceteaşte bula, la capitulum trimisă, prin carea să porunceaşte ca acestui arhiereu al său, anume Athanasie Readnic, ascultare deplin şi cinste să-i dea;

5) s-au cetit bula la clerul unit din Ardeal, prin carea pofteaşte iarăşi şi porunceaşte ca Măriei Sale, numitului arhiereu, ascultare deplin, întru toate supunere şi cinste să-i dea;

6) s-au cetit bula, la tot norodul unit din Ardeal şi din părţile lui împreunate scrisă, ca aşijderea **[354]** supuşi, după cuviinţă, şi ascultători să fie;

7) şi, mai pe urmă, s-au cetit bula papii, cea scrisă lăcuitorilor iosagului vlădicesc, ca pre Măriia Sa Athanasie Readnic să-l cinstească şi să-l aibă ca pre un arhiereu al său legiuit.

După ce s-au sfârşit cetaniia bulelor, s-au adunat în polata vlădicească. Şi acolo stând toţi, vlădicul, după sfintele canoane a sfintei Besearecii Răsăritului, după fundaţiia aceştii vlădicii şi după pravilă, au vestit şi au aşezat cinci deregătorii care-s mai mari în Besearica Răsăritului, adecă: vicareşiu au econom şi hartofilax pe cucearnicul călugăr Ignatie Darabant, în Mânăstirea Bunei Vestiri; saţelariu peste toate mânăstirile care sânt în Ardeal, afară de Mânăstirea Bunei Vestiri de la Blajiu şi cea de la Bălgrad; pe preaci<nstitul> părintele **[354v]** Filothei Laslo, carele iaste prepozituş în Mânăstirea Sfintei Troiţă de la Blajiu; eclesiarh, pe cucearnicul călugăr Samuil Clain, carele iaste prefectuş Mânăstirei Bunei Vestiri de la Blajiu, şi pe alţi doi cucearnici călugări din Mânăstirea Sfintei Troiţă de la Blajiu, împreună cu cei mai din sus, conzistorialeşi vlădiceşti i-au pus şi cu tituluşul „preacinstiţi" i-au dăruit.

Aceastea le-am scris din protocolumul vlădicului Athanasie Readnic[15].

Fiind vlădicul Athanasie la împărăţie, cerusă ca împărăţiia să întărească testamântul lui Aaron[16] vlădicului şi funduşiuri sau eclejii besericeşti pentru preoţi, unde nu sânt. De la Curte s-au rânduit să fie în Ardeal comisie, în carea să fie şi de la Gubernie şi din cler, şi din cler s-au ales: vicareşul Ignatie Daraban<t>, nota**[355]**reşul, protopop Avraam din Daia, protopop Maniu Neagoe de la Armeani şi Dimitrie, protopopul de la Căşeai, carii, cu începutul anului 1766, au mers la Sibiiu, la acea comisie. Ci, cum să veade din ceale ce au urmat, puţin folos au adus, că lucrul şi planul său comisiia l-au trimis la Curte, de unde au venit poruncă la Gubernie ca să aibă grije cum să se poată săvârşi mai bine acel lucru. Toată greutatea întru aceasta sta, că domnii dintr-a lor locuri nu vor să dea loc de eclejie, satele, în mai multe locuri, a lor nu au[17]. **[355v]**

§ 15
Alte lucruri care s-au făcut supt episcopiia lui Athanasie Readnic

După ce părinţii din Mânăstirea Sfintei Troiţă s-au aşezat să ţie mâncarea cea de post, cum mai sus am spus, şi-au ales prepozit pe Filothei Laslo, carele, de se va purta cum regula călugărească porunceaşte, în trei ani întregi să fie, iar de nu, şi mai înainte să se lipsască de prepozitură. După aceaea, pe p<ărintele> Gherontie au poruncit vlădica Athanasie ca, după rezoluţiia împărătească, carea însuşi o cerusă, să-l trimiţă la mânăstire la Strâmba, unde să fie supus şi supt ascultarea unui egumen mojic, unde nici casă, nici pâne de treabă nu avea Gherontie, cel ce fuseasă vicareş **[356]** gheneralis, prepozituş, consistorialis, tipografiia cu strădaniia sa s-au fost râdicat, carele pentru besearică, pentru neam şi pentru şcoale mult să nevoisă şi pociu întru adevăr să zic că era el cel mai învăţat atunci în tot clerul românesc din Ardeal. Multe învăţături au scris, din care unele s-au tipărit, altele numai scrisă să află. Aşea sânt: *Carte de relighiia şi de obiceaiurile turcilor*; o *Învăţătură creştinească sau mai vârtos catihism*; Maiburg, *Istoria shismei grecilor* şi *Pravila după rândul slovelor de la buchi*. Toate aceastea româneaşte le-au scris cu mâna sa[1], şi acum, la bătrâneaţe şi în stare bolnavă, că era hecticus şi scuipea sânge şi slab, cât abiia umbla, cel ce era vreadnic să ocârmuiască o episcopie întreagă, să supune supt un prost neînvăţat şi varvar, unde să fie lipsit şi de ceale trebuincioasă, a cărui lucru pricina cea adevărată au fost **[356v]** că nu voia să cuprinză postul vlădicului Athanasie, numai cu legumi şi cu uleiu[2]. Ci Gherontie, după câtăva vreame, s-au izbăvit de acea stare lui cu ocară şi au dobândit să fie la Gherla şi să i să dea 200 de zloţi în tot anul din

Mânăstirea Sfintei Troiţă de la Blajiu. La Gherla încă s-au purtat bărbăteaşte, arătându-şi râvna spre besearică, că au lucrat şi, împrotiva voiei armeanilor, domnilor locului, au dobândit loc[299] pentru besearică şi pentru preot şi bani de la împărăţie, 2 000 de zloţi, pentru zidirea besearecii[(3)].

Silvestru Caliani, tot pentru aceaeaşi pricină, au fost rânduit la o mănăstire aseamenea proastă, la Măgina. Ci rugându-să tot clerul pentru el, că era părinte vreadnic, învăţat şi cu frica lui Dumnezeu, l-au îngăduit vlădica să rămâie la Blajiu, dară urgisit, că şi portariu au fost rânduit.

După aceaea, în anul 1766, vlădica Athanasie **[357]** cu Seredai, prepozitul capitulumului latinesc de la Bălgrad, au făcut vălătaşiu pentru plângerea icoanei Născătoarei de Dumnezeu, de carea mai înainte am zis; şi vălătaşul, fiindcă din porunca împărătească s-au făcut, s-au trimis la Viena. Acolo icoana nu o au adeverit a fi minunată, dar nici au îndrăznit a o zice neminunată, că judecătorilor celor la aceastea rânduiţi li s-au părut lucrul a fi în cumpănă oablă[(4)].

Făcut-au rânduială vlădica Athanasie ca nici în seminariul împărătesc din Mânăstirea Sfintei Troiţă, nici în cel vlădicesc a lui Aaron, care să zicea şi dieţezanum, să nu să mai ia alţi, ci numai cei ce au gândit să se facă preoţi. Pentru aceaea au poruncit ca pruncilor să li se facă revereande şi în clerică să umble.

În anul 1766, iunie în 12 zile, s-au făcut călugări Parthenie Iacob din Turda[(5)], mai înainte **[357v]** s-au chemat Petru. Acesta iaste feciorul celui ce pe vreamea vlădicului Clain s-au fost trimis cliric la învăţătură în Roma şi, nevrând a rămânea neînsurat, s-au întors cu învăţătura neisprăvită, zicând că-ş va trimite feciorul, cum mai sus am zis. Şi aşea au şi fost, că pe Parthenie acesta vlădica Athanasie l-au trimis la Roma. Tot într-această zi s-au făcut călugăr şi Ioan, din călugărie Ioanichie Vişoli, săcuiu de la Made Falva[(6)]. Tot într-acestaşi an 1766, în 18 zile a lui octomvrie, s-au făcut călu<gă>ri Simon, din călugărie Stefan Pop[(7)], de la Belgrad, fecior de neam bun şi din părinţi aleşi şi de frunte, şi Grigorie, din călugărie Gherman Petrilachi, după vreame Crăciun poreclit, din Petrilaca, fecior de popă[(8)].

Într-acest an, împărăteasa Mariia Therezia au fundăluit doi clirici români din dieţezul Făgăraşului din Ardeal, la Viena, **[358]** în coleghiul unguresc a lui Pazman. La această stare vlădicul Athanasie m-au trimis pe mine, Samoil Clain de la Sad, şi pe Stefan Pop de la Bălgrad, de carele mai sus zisăiu că s-au făcut călugăr. Ci fiindcă acea fundaţie nu pentru călugări, ci pentru preoţi de mir era făcută, nu îndată am fost primiţi în coleghium, până nu am făgăduit înaintea arhiepiscopului din Viena, Hristofor Migaţi, carele cu numele împărăteasii ne-au chemat şi ne-au întrebat, făgăduimu-ne noi că, măcar de sântem călugări, vom face slujba preotului mirenesc şi, ori la ce slujbă preoţască vom fi rânduiţi, nu ne vom trage, ci ca şi alţi preoţi de mir vom fi. După ce toate aceastea le-am primit noi, şi pre noi ne-au primit în coleghiu, în care şease ani am fost şi am isprăvit filosofiia şi theologhiia[(9)]. În locul meu, prefectuşiu peste mânăstirea şi semina**[358v]**riumul dieţezanum a Bunei Vestiri au rămas Iosafat Devai[(10)].

Cea mai mare nevoinţă a vlădicului Atha<na>sie au fost ca pe călugări să-i întemeiază bine în post, cum am zis, numai cu legumi, că zicea cum că S. Vasilie de acest fealiu de post porunceaşte şi voia cum că toţi călugării din Besearica Răsăritului sânt detori să ţie regulele călugăreşti ale Sfântului Vasilie. Nu-i plăcea lui nici osibirea cinului mare şi a cinului mic, cum vedem că au osibit besearica, însă mărturisirea şi făgăduinţa călugărească toţi călugării câţi s-au făcut la Blajiu a chipului celui mic sau a mandiei au făcut. Voia vlădicul Athanasie, la săvârşitul smereniei, să aducă pe călugări şi să înveaţe meşteşuguri. Pentru aceaea pe Avgustin[(11)], de carele mai sus am pomenit, pre carele, fiind numit **[359]** vlădică, l-au fost luoat cu sine la Viena;

---

[299] Urmează „de”, superfluu în context.

acolo l-au dat de au învăţat olăriia. Lui Stefan[12], carele au fost în Viena cu mine, în coleghiul lui Pazman, au poruncit să înveaţe ţeroplastiia, adecă a face ceară albă şi lumini albe de ceară. Pe Gherman Petrilaca nu într-alt chip l-au primit la călugărie, fără numai ca să înveaţă meşteşugul tipografiei. Însă nu pre cei ce era în fundaţiia crăiască a Mânăstirei Sfintei Troiţă voia a-i învăţa meşteşuguri, că nu cuteza a face aceasta, pentru că aceia nu era puşi şi fundăluiţi să înveaţe meşteşuguri, ci altă detorie avea, cum din diploma sau donaţiia fundaţiei mânăstirei[13], în carea fundaţie m-au fost trecut şi pe mine, când m-au trimis la învăţătură în Viena. Deci, fiindcă nu putea la meşteşuguri îndetori şi pe călugării cei din Mânăstirea Sfintei Troiţă, au **[359v]** socotit ca mai mult pe nimene să nu primească călugăr anume la Mânăstirea Sfintei Troiţă, ci preste tot, ori la ce mânăstire i să va porunci, să meargă, ca să nu poată călugărul zice că: „Eu sânt făcut pe această mânăstire, la alta nu voiu mearge. Eu voiu face numai ceale ce sânt ale aceştii mânăstiri”[14]. Pentru aceaea, dară, vlădica Athanasie acum pe nimene nu făcea călugăr, de nu să făgăduia şi să iscălea mai înainte că nu la aceasta sau la aceaea mănăstire să face călugăr, ci, oriunde să va rândui, acolo va fi; cum că va posti pururea cu legumi şi cu uleiu, ca în postul mare, şi o dată în zi va mânca sau din 24 de ceasuri ale zilei şi ale nopţii numai un ceas îl va avea de mâncare; cum că la mezul nopţii să va scula la polunoştniţă, când să va zice în besearică; cum că orice meşteşug i să va porunci va **[360]** învăţa; cum că vin nu va bea, fără numa cu blagosloveniia celui mare, când acela va judeca; cum că nimic nu va stăpâni, nici va voi să între în cler, adecă să se facă preot, fără numai din poruncă; şi ceale ce sânt în Molitvenic, în mărturisirea călugărească, şi cum că va ţinea regulele călugăreşti ale Sfântului Vasilie cel Mare. Deaca să iscălea la aceastea, apoi îl făcea călugăr. Şi aceasta au ţinut de la anul 1766 până când au murit. După ce au închis el ochii, mai mult nu s-au ţinut.

În anul 1767, în 29 a lui iunie, s-au făcut călugări Ladislau sau Vasilie Foarcaşiu, carele apoi s-au poreclit Fagaraşi, din călugărie Venedict[15], născut în Vinţii de Jos din părinţi neameşi, şi Ilie Birtoc[16], din călugărie Epifanie. Acesta au fost din Maramurăşiu, din Giuleşti, de unde au fost şi vlădica Readnic. În anul **[360v]** 1769 au murit Gherasim Pop Vidrai, carele mai înainte de călugărie s-au chemat Grigorie[17]. În anul 1765, în 8 a lui septemvrie, cu Ignatie Darabant să făcusă călugăr, theologhiia la Sâmbăta Mare au isprăvit. Într-acestaşi an 1769[300], în 26 a lui octomvrie, s-au făcut călugăr Stefan Farcaşiu, apoi Fagaraşi poreclit, din călugărie, Spiridon, din Vinţii de Jos, frate bun de pe tată şi de pe mumă cu Venedict, de care mai sus am pomenit[18].

După ce Filothei au plinit trei ani de prepozitură, în anul 1768, s-au făcut prepozituş Amvrosie Sadi, carele puţintel fuseasă la Roma în Coleghiul de Propaganda, de unde, înainte de a sfârşi învăţătura, au trebuit să se întoarcă, ori pentru boală, ori pentru fantaziia minţii. Acesta şi Filothei întocma au avut votumurile pentru prepozitură şi, poftorind şi a doa oară votumurile, tot unul ca altul votumuri **[361]** au avut; pentru aceaea fraţii au dat voie vlădicului dintr-aceşti doi să numească el prepozit pe carele va vrea. Vlădicul au numit pe Amvrosie, carele apoi şi-au arătat mai chiiar fantaziia minţii sale, că oprisă pe călugări nici unul la altul, pentru discurs, să nu meargă. Călugărilor vin să bea nu le da, iar pe prunci, pe seminarişte, îi ducea în pimniţă cântând „Braţele părinteşti” şi le da vin până nu mai putea ei bea, că însumi am auzit de la unul carele atunci fuseasă săminărişte că plângea să capete apă să bea şi nu-l îngăduia, zicând că pentru tineri nu apa, ci vinul foloseaşte. Lucrurile care le făcea el atunci nu e cu cuviinţă a le înşira[19], că era făr’ de înţelepciune făcute. Deci cunoscându-l şi vlădica clătit din minte, au rânduit să fie suplens Iacov Aaron, vicare**[361v]**şul său, până când s-au plinit vreamea prepoziturii, când apoi iarăşi au ales pe Filothei prepozit, pre carele vlădicul l-au făcut şi vicareşiu, că voia el pe rând

[300] Anul este adăugat ulterior, marginal.

să-i facă vicareşi pe părinţi, ca toţi să poarte şi greutatea şi cinstea şi aşea şi vicăreşiia numai trei ani ţinea.

Pe aceaste vremi, Pahomie Raţi, carele fugisă din călugărie, cum mai sus am zis, s-au întors de bunăvoie la călugărie, pe carele Amvrosie, îmbrăcat cu sac şi cu ocară, l-au adus la besearică şi l-au oprit, ca pre un nevreadnic, a întra, ci i-au poruncit să-şi spuie păcatul şi să-şi ceară iertăciuni, şi să se roage ca să-l primească la pocăinţă. Toate le-au făcut Pahomie, iar n-au rămas multă vreame, că n-au putut purta acel greu post carele căuta călugărilor atunci să-l ţie, ci iarăşi făr' de ştire s-au dus[(20)]. Ioanichie **[362]** Endrodi, carele odată cu Raţi Pahomie au fugit din călugărie, s-au întors la călugărie încă în vreamea vlădicului Aaron, carele, primindu-l, şi diiacon l-au făcut şi l-au dat la Clujiu să înveaţă meşteşugul tipograficesc, de unde venind la Blajiu, nici un an n-au plinit, şi în anul 1763 au fugit la Dobriţin, în Ţara Ungurească, cu o fată de calvin din Clujiu şi s-au făcut calvin. De acolo, în anul 1771, din poruncă crăiască, au fost prins şi rob dus în Bălgrad, de unde după un an, adecă în anul 1772, au fost trimis la Blajiu şi au fost închis într-o casă deasupra în podul coşteiului vlădicesc. Apoi, în anul 1775, iar s-au făcut pravoslavnic şi s-au făgăduit că va petreace în călugărie. Ci dând împăratul Iosif, prin toleranţie, volnicie a treace la altă leage, carele vrea, numai să fie în 40 de zile la învăţătură, Endrodi iarăşi, plinind aceale 40 de zile de învăţătură, s-au **[362^{v}]** făcut calvin, unde au şi murit[(21)].

În anul 1770, Alexie Murăşean[(22)] au fost rânduit şi trimis în Bănat, paroh la Săvran, şi în anul 1771, Vasilie Cheareasteaşi[(23)] au fost trimis la Timişoară paroh, că poruncisă împărăteasa să trimiţă acolo parohi; şi aceştea cam cârtind împrotiva postului de pururea, bucuros au fost vlădicul a-i trimite, ca să se mântuiască de ei. Vasilie, <în> 1774, iar s-au întors la Blajiu, dară Alexie acolo au murit. Bun om şi cu frica lui Dumnezeu şi învăţat au fost Alexie.

Vlădica Athanasie viiaţă sfântă şi curată au petrecut şi era foarte păzitoriu rânduialelor Besearecii Răsăritului, că şi papii de la Roma, când au făcut relaţie despre statul besearecii sale, scrie cum că la noi Săborul de la Trident **[363]** şi canoanele Besearicii Apusului nu sânt primite, ci încă în săbor mare făcută protestaţie, că afară de ceale patru punctumuri ale unirii, clerul acesta nimic mai mult[301] n-au primit, nici primeaşte.

Nu suferea el nici în hainele besericeşti, nici în ţeremonii, nici în orice altăceva latinizaţie şi precum în credinţă era foarte unit cu Besearica Apusului, aşea leagii şi rituşului grecesc era foarte păzitoriu şi leturghie slujea episcopeaşte, carea după el nu s-au mai făcut până la această vreame când scriu aceastea, adică păn' la anul 1801[(24)]. Au dobândit de la împărăţie odată 10 000 de florinţi, ca să ajute besearicile ceale mai sărace. Ci cu toate aceastea clerului şi norodului nu au fost plăcut, că era greu la fire şi nu lezne iertătoriu; toată lumea ar fi vrut să o facă călugări şi să supuie pe toţi la viiaţă grea. De şcoale şi de învăţături bună **[363^{v}]** grije avea. Om foarte smerit era, de mătasă haină nicidecum nu au purtat, hrana lui, de când s-au făcut călugăr, numai cu legumi şi cu uleiu au fost, afară de prânz şi de cină, când să întâmpla de gustărea ceva la cină, nimic niciodată n-au beut, nici au mâncat. În lucrurile sale la nimic altă nu căuta, fără numai la mărimea lui Dumnezeu şi deaca judeca că aşea va fi lucrul spre mărirea lui Dumnezeu, nemutat era şi nu băga samă de hulele altora. Şi aceasta iaste o pricină pentru ce la mulţi nu au fost iubit, că, cum zice Pavel apostol, „cel ce vrea să placă oamenilor nu poate fi slugă lui Hristos". Slujba rugăciunilor cea din toate zile niciodată nu le-au lăsat să nu le fie zis. Murind, toate ale sale seminariumului dieţezan le-au lăsat. Răpăosat-au în anul 1772, în 2 zile a lui maiu, când prăznuim pomenirea Sfântului Athanasie. Într-acest an 1772, în 21 octomvrie, s-au făcut călugăr Iosif, din călugărie Ioachim Pop, fecior de popă de la Ţicud[(25)]. **[364]**

---

[301] Suprascris: „nimic mai mult".

§ 16[302]
Grigorie Maier(1), vlădica Făgăraşului

După moartea vlădicului Athanasie, părinţii cei ce pururea să nevoia spre creaşterea învăţăturii întră neamul românesc şi mai înainte dintru aceaeaşi bună râvnă înmulţisă şcoalele până la filosofie, acum, în anul 1772, toamna, au început şi filosofiia a o învăţa, la carea profesor au fost, în loghică şi în metafizică, Stefan Pop, în matezi<s> şi în ethică eu, că într-acel an, isprăvind theologhiia, ne-am fost întors din Viena.

Iar cu un an mai înainte împăratul Iosif, mergând la Muncaciu, s-au dat prilejiu lui Grigorie Maier – cel ce, cum am zis, era trimis din Ardeal în exilium acolo – a grăi cu împăratul, strigând către împăratul să se milostivească a-l au**[364v]**zi. Împăratul l-au întrebat cine iaste. Grigorie au răspuns: „Eu sânt Iosif, pre carele l-au vândut fraţii lui" şi au început a-şi spune patima sa. Deci împăratul, întorcându-să la Viena, au poruncit Cănţelăriei Ţerii Ungureşti să ia la cercare lucrul lui Grigorie Maier, din carea cercare Grigorie Maier s-au judecat nevinovat. Şi fiindcă atuncea să făcusă tipografie rusască şi românească în Viena, era de lipsă acolo un om carele să ştie amândoao limbile, şi cea rusască şi cea românească, să fie ţenzor, carele să vază întâiu cărţile şi să judece vreadnică iaste de tipariu, s-au milostivit împărăteasa Mariia Tereziia a-l numi ţenzor şi a-l aduce la Viena, în care lucru mult l-au ajutat şi au lucrat Ioan Neagoe, aghentul, văr al meu primare, feciorul protopopului Maniu din Armeani, că ruşii de la Muncaciu voia ei să dobândească aceaea **[365]** stare(2).

Într-aceaea, iată, la anul 1772, moare(3) vlădica Athanasie Readnic. Deci clerul au cerut de la împărăţie ca, precum Grigorie Maier, aşea şi Gherontie şi Caliani să se puie în cinstea în carea mai înainte de episcopiia lui Readnic au fost, carea au şi dobândit. Cerut-au încă ca să-i îngăduiască, după obiceaiu, a candidălui persone pentru episcop şi au dobândit. Deci în luna lui avgust, în 15 zile, s-au adunat săbor mare la Blajiu, ca să facă candidaţie pentru vlădicie, la care săbor au fost de la împărăţie rânduiţi comisareşi groful Haler şi Beldi şi s-au candidăluit întâiu Grigorie Maier, cu mai multe decât o sută de votumuri, apoi Ignatie Darabant, şi, în al treilea loc, Iacov Aaron, dar aceştea puţine votumuri au avut, că toţi foarte iubea pe Grigorie(4), ca şi odinioară pe Clain, dintră carii împărăteasa Mariia Tereziia au numit vlădică pe Grigorie Maier, într-acestaşi **[365v]** an, 1772, în luna lui octomvrie(5). Era unii carii zicea că nu să cade să fie episcop cel ce au fost odată surgun sau în exilium şi aşea să muncea să împeadece pe Grigorie Maier. Odinioară canţelareşul Ţerii Ungureşti, grof Esterhazi(6), fiind la împărăteasa Mariia Tereziia, i-au zis împărăteasa: „Nu ştiu pe cine să numesc vlădică Făgăraşului". Cănţălareşul au zis să numească pe Grigorie Maier. Împărăteasa au zis: „Dar el au fost odată surgun, în exilium". Canţelareşul au zis: „Fericită au fost besearica când episcopii să trimetea în exilium şi de acolo iară să întorcea în scaonul episcopesc. Ba încă aceasta una, că făr' de vină au fost Grigorie trimis în exilium, să-i fie lui cale la vlădicie". Şi aşea, l-au numit vlădică Făgăraşului, de care lucru foarte s-au bucurat toată românimea din Ardeal. Într-aceaea, până a-şi isprăvi Grigorie lucrurile sale în Viena, **[366]** împărăteasa au poruncit să se adune episcopii uniţi din Ungariia şi din Ardeal, în Viena, ca să împuţinează sărbătorile. Deci Grigorie fiind acolo, unde era şi Andrei Bacinschi(7), numitul atunci al Muncaciului episcop, şi au venit şi episcopul Vasilie Bojicicovici(8) din Croaţiia, iar Meletie Covaciu de la Oradiia Mare, neputând atunci veni, au scris carte cu carea înştiinţa cum că ce vor aşeza într-acel săbor, el bucuros le va primi(9). La acest săbor au fost episcopul Vasilie Bojişcovici, Grigorie Maier şi Andrei Bacinschi, numiţi

[302] La [364], scrie greşit „§ 15"; la [364v], scrie iniţial tot aşa, apoi corectează „6" peste „5".

episcopi. Şi, din Ardeal, cu episcopul Grigorie Maier, au fost Silvestru Caliani, Ignatie Darabant şi eu, Samuil Clain. De la Muncaciu, cu episcopul Andrei Bacinschi, au fost Andreiu Jeatcheai vicareşul şi un canonic, Boroţchi[10], şi Silvestru, protoegumenul de la Muncaciu, şi Martirie, egumenul de la Pociu **[366v]**. Din Croaţiia, cu episcopul Vasilie Bojişcoviciu, au fost Iosafat Bastaşici. Într-acest săbor, întâiu, s-au lucrat pentru împuţinarea sărbătorilor. Apoi au fost multă price pentru neşte sfinţi ruseşti, pre carii episcopul de la Muncaciu îi pusească în sinaxariu. Ci la toate frumos şi învăţat au răspuns muncăceanii. Altă price au fost pentru simvolul Sfântului Athanasie, că vlădicul de la Muncaciu l-au tipărit şi unde iaste de Duhul Sfânt au pus: „De la Tatăl nu făcut, ci purcezătoriu”. Vinovăţa, dară, unii pe muncăceani căci n-au pus cum în ceale latineşti să afle: „De la Tatăl şi de la Fiiul nu făcut, ci purcezătoriu”. Muncăceanii au arătat că şi în ceale mai înainte tipărite ruseşti şi în ceale greceşti simvoluri ale Sfântului Athanasie nu iaste „de la Fiiul”. De aici s-au dat prilejiu **[367]** a să face întrebare: pune-să-va şi la români în Credeu: „Carele de la Tatăl şi de la Fiiul purceade”? Episcopul Bojişcovici şi Grigorie şi Bastaşiciu tare sta ca să se puie. Episcopul Bacinschi cu muncăceanii şi noi, adică Silvestru Căliani, Ignatie Darabant şi eu, tare am stătut împrotivă, să nu să puie în Credeul românesc „de la Fiiul”, ci să rămâie cum mai înainte au fost. Lucrul acesta s-au dat şi la împărăteasa, iar împărăteasa, prin decretumul său, au poruncit ca să nu adaogă la români în Credeu „şi de la Fiiul”[11]. Şi aşea s-au aşezat această price. Apoi s-au aşezat într-acel săbor ca în liturghii, când să vor mai tipări, să se puie cum iaste în grecie, vosglaşeniia aceasta: „Ale Tale dintru ale Tale, Ţie aducem de toate şi pentru toate” şi să nu să lasă cum rău au fost pănă acum tălmăcită: „Ţie aducând de toate etc.” Altele ce s-au mai isprăvit întru acest săbor **[367v]** să pot vedea în faptele acelui săbor şi de la împărăţie întărit şi trimis la toate episcopiile unite, în Ţara Ungurească şi în Ardeal.

Fiind în Viena aceşti episcopi, au făcut cuvântare la împărăteasa ca sfinţirea de curând numiţilor episcopi, a Făgăraşului şi a Muncaciului, să se facă în besearica şi în Curtea împărătească, înaintea împăratului şi a împărătesii, carea împărăteasa au voit şi au primit. Într-aceaea, vlădicul Maier cu de-adinsul au lucrat ca theologul cel de leagea latinească, iezuitul cel de la episcopie, carele, cum am văzut, supt episcopul Clain au fost pricina a multe turburări, să se lipsască de la episcopie, carea au şi dobândit[12].

Într-aceaea, după moartea vlădicului Athanasie, călugării din Blajiu, nefiind **[368]** cine să-i silească la post cu legumi şi cu uleiu, au început deosebi a mânca bucate albe, lapte, oao şi brânză. Filothei Laslo, prepozitul, au scris la Viena vlădicului Maier, înştiinţindu-l ce fac şi ce vreau în rândul mâncării. Vlădicul Maier aşea-i răspunde: „Câţiva dintră fraţii noştri de-acolo, precum Frăţiia Ta însuţi vezi, că ne scrieţi pentru slobozirea în trapeză la bucate albe; eu despre acest lucru am vorbit şi cu preaînălţata împărătească şi cu solul apostolicesc şi cu alţi buni duhovnici, ci să miră toţi de înnoirea şi strămutarea traiului vostru de acolo, mai ales dintr-un loc ca acela de obşte şi de sudori zioa şi noaptea, şi simţirea tuturor iaste ca voi, ba noi, singuri, să nu ne facem mai buni sau mai sfinţi decât tot Răsăritul de astăzi, ci să trăim făr’ de prihană numai şi fără scandeală într-atâtea neamuri. **[368v]** Eu încă, acuma, într-aceasta puţin pociu, însă Frăţiia Ta, ca mai-mare obştii călugăreşti, fă aşea: fă-ţi acum îndată, în Zioa Învierii, bucate albe, după cum ştii când te-ai primit într-acea ceată şi cărora dintră fraţi le va plăcea aşea, să pogoară la gustarea obştii. Iar nici unuia dechilin, după pohta sa, a-i socăci nici eşti legat, nici cinul nostru călugăresc, nici părintele călugăriei nu te leagă, nici te nevoiaşte. Însă carele, doară, dintră fraţi, pentru cunoştinţa, n-or vrea să trăiască cu bucate albe, după orânduiala şi slobozirea lor de la regulă, unii sau unul ca acesta acolo în fundaţie a rămânea nu va putea, ci-i vei da sau rândui ceva locşor, după cererea lui, acolo în ţară, la ceva schit ca acela unde trăiesc cu buruiane[13],

nici vreau din bunăvoie peaşte sau altăceva ca aceastea să mănânce. Aceastea, dar, Frăţiia Ta mai pe lung şi mai de înţeles le vei vesti **[369]** fraţilor *in camera charitatis, et summo vos inter silentio, atque fraterna harmonia*, rugaţi-vă, fraţilor, dinpreună cu toţi Domnului şi creadeţi mie că vi se vor face voao toate întru bine şi întru spăsenie sufletească, carea eu din suflet vi-o[303] poftesc.

19 martie 1773.

Ca părintele,

Grigorie Maier

N.B. Fraţii de aici consenţeluiesc"

Cei de la Blajiu aşteptând aştepta acest răspuns şi nici unul nu s-au aflat carele să nu voiască a trăi cu bucate albe. Aici au luoat sfârşit postul lui Athanasie, pentru care atâtea turburări s-au făcut. Socotiţi acum mutarea lumii: cu şeapte ani mai înainte am văzut că cei ce n-au vrut a posti toţi s-au scos din mânăstire. Acum cei ce voiesc a posti să lapădă din mânăstire.

Într-aceaea, vlădica Grigorie Maier, isprăvind acum toate lucrurile sale, în luna lui aprilie, în 23 de zile, în besearica împă**[369ᵛ]**rătească cea din Curtea împărătească, de faţă fiind împăratul Iosif şi împărăteasa Mariia Thereziia, toată Curtea împărătească şi domnime multă, de episcopul Vasilie Bojişcovici s-au sfinţit, după obiceaiul grecesc, episcop, la carea liturghie şi sfinţire, din Ardeal, au fost preoţi Silvestru Caliani şi Ignatie Darabant. Diacon eu am fost şi Avgustin. Toate s-au făcut greceaşte, după obiceaiul şi cu ţeremoniile Besearicii Răsăritului, că episcopul Vasilie nicidecum şi întru nimica n-au vrut să latinizăluiască. Vlădicul Maier i-au zis să încalţă călţuni şi să ia mănuşi în mâni, dar episcopul Vasilie n-au îngăduit, de vreame ce în besearica grecească nu iaste obiceaiu ca episcopul, cu mănuşi în mâni, să slujească liturghie(14). La sfârşitul liturghiei, vlădicul Maier au mers de au blagoslovit **[370]** pe împărăteasa, iar împărăteasa i-au dat cruce scumpă şi frumoasă şi inel, care vlădicul Maier episcopiei le-au lăsat.

După aceasta, vlădicul Maier făr' de zăbavă s-au întors la Ardeal, unde din toate părţile adunându-să clerul şi norodul să vază, cu mărire cinstit, venind la scaonul episcopesc pre cel ce cu vro câţiva ani, cu mare a inimii lor dureare, l-au fost văzut cu ocară scos din ţară. Bucurie mare cu adevărat la tot clerul şi norodul românesc au fost pentru venirea vlădicului Maier, carele, după ce au venit în scaon, bun părinte şi cătră toţi blând şi cu voie bună s-au arătat, cu toţi bucuros vorbind, uşea lui tuturor **[370ᵛ]** era deschisă.(15)[304]

---

[303] Scris **вїѡ**; s-a păstrat forma aşa cum apare în text, chiar dacă norma actuală cu privire la distribuţia formelor atone ale pronumelui personal este alta.

[304] Paginile [371ʳ-390ᵛ] sunt goale. La pagina [390ᵛ] sunt două însemnări de mâna lui Micu, în latină: 1. „*Episcopus Joanes Bradacs Munkacsinensis ex mandato Clementis Papae Romani anno 1772 die 16 martij venit Balasfalvam, et obedientiam sedi Romanae, et pontificibus Romanis in manibus episcopi Athanasii Rednik juravit*" (În anul 1772, ziua de 16 martie, episcopul Ioan Bradacs al Munkaciului a venit la Blaj, la ordinul papei Clement de la Roma, şi a depus în mâna episcopului Atanasie Rednic jurământ de supunere faţă de Scaunul de la Roma şi de pontificii romani); 2. „*Ignatius Darabanth amplexus ordinem monasticum anno 1765, 8 septembris, Balasfalvae in Monasterio Sanctissimae Triado factus episcopus Magno Varadinensis. Mortuus est anno 1805, 19 Octobris stylo veteri*" (Ignatie Darabant, care a depus voturile călugăreşti la 8 septembrie1765, a fost făcut episcop de Oradea în mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj. A murit la 19 octombrie 1805, după stilul vechi".

NOTE ŞI COMENTARII ISTORICE

Partea VII
Despre creştinătatea românilor

§ 1
Începutul creştinătăţii românilor

(1) Vezi titlul lucrării și textul latin la nota (1) a autorului.

(2) În organizarea administrativ-teritorială a paleocreştinătăţii, Illiricul cuprindea două dieceze: Macedonia şi Dacia. Dieceza Daciei cuprindea cinci eparhii: Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis, Moesia Prima, Dardania Praevalitana „et pars Macedoniae salutaris" (ONOAREA 1890, p. 22). Aşadar, Dacia era cuprinsă într-adevăr în Illiric şi nu era numai „vecină" acestuia. În varianta MICU 1963, p. 94-95 se combate ideea lui Andrei Illia că Sfântul Petru ar fi propovăduit la românii din nordul Dunării, deoarece „pre vreamea Sfântului Pavel romanii încă nu descălecasă în Dachia" (vezi ILLIA 1730, p. 13).

(3) Sinodul de la Sardica a avut loc în anul 347 (vezi şi nota 5).

(4) „La Tertulian, C*ontra evreilor*, astfel stă" [traducerea, supra, în text, la nota (1)]. Este prescurtarea unui pasaj din capitolul 7 al lucrării lui Tertulian, *Liber adversus Judaeos*. Pasajul, mai dezvoltat, la MAIOR 1813, p. 4 – MAIOR 1995, p. 87, şi, complet, la MAIOR 1813, p. 6 – MAIOR 1995, p. 87 şi LAURIAN 1846, p. 97.

(5) „Theodoretus prezintă scrisoarea Soborului de la Sardicia cu aceste cuvinte:" *Theodoretus*, 390-458, episcop de Cyros (Siria), originar din Antiohia, a participat la mişcarea disidentă a nestorienilor, prin prisma căreia şi-a scris marea operă polemică *Pentaloghion*, în 5 volume, din care s-au păstrat doar fragmente. Pasajul exact din Theodoretus sună astfel: „Sancta Synodus Sardicae Dei gratia coacta, a Roma, Hispanis, Gallia, Italia, Julia, Campania, Calabria, Sardinia, Pannonia, Mysia, Dacia, Dardanis, altera Dacia, Macedonis, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodopa, Asia, Caria, Bithynia, Hellesponto, Phrygia, Pisidia, Cappadocia, Ponto, Phrygia altera, Cilicia, Pamphilia, Lydia, insulis Cycladibus, Aegypto, Thebaide, Libya, Galatia, Palestina, Arabia, omnibus ubique episcopis et collegis catholicae et apostolicae ecclesiae dilectis fratribus in Domino salutem" (EUSEBIUS 1611, p. 347; HARDUIN 1715, col. 355). E începutul scrisorii soborului (vezi, supra, nota 3) către episcopii din lumea creştină. Textul integral al scrisorii, la EUSEBIUS 1611, p. 347-349. *In extenso* despre lucrările soborului, la HARDUIN 1715, col. 635-684 şi BATTHYÁNY 1827, I, p. 173-197. Traducerea pasajului reprodus de Micu: „Sfântul sobor, din partea episcopilor Romei, Spaniei, Italiei, Iuliei, Campaniei, Calabriei, Africii, Sardiniei, Pannoniei, Moesiei, Daciei, Dardaniei şi Daciei Inferioare etc." Vezi şi ŞAGUNA 1860, II, p. 58.

§ 2
Românii în suta a patra de la Hristos era creştini

(1) Vezi, în această lucrare, tom 1, Partea II, § 13.

(2) La HARDUIN 1751, lucrare dedicată în întregime Soborului de la Niceea, cei doi figurează ca reprezentanţii „Provinciae Daciae" cu numele de Protogenes Sardicensis şi Marcus Metropolitanus (p. 24). Mai sugestiv e tabloul participanţilor la HARDUIN 1715, unde sunt de comparat trei delegaţii: „Europes", formată din Marcus Comensis şi Protogenes Sardicae, „Provinciae Daciae", din Protogenes Sardicensis şi Marcus Metropolitanus, şi „Provinciae

Mysiae", din care face parte acelaşi Marcus Comensis. Protogenes din primele două delegaţii este evident una şi aceeaşi persoană. După toate probabilităţile, şi Marcus este unul şi acelaşi, fie el Metropolitanus sau Comensis. Ca mitropolit, Marcus putea să reprezinte, eventual, mai multe provincii? La HARDUIN 1715 şi HARDUIN 1751, listele diferă. Despre misiunea lui Protogenes după încheierea soborului, vezi ŞINCAI 1967–1969, I, p. 69.

(3) Vezi şi § 1, notele 3 şi 5. HARDUIN 1715, în lista subscrişilor la Soborul de la Sardicia („Et subscripserunt qui convenerant"), îi aminteşte pe următorii episcopi susceptibili de a fi reprezentanţii dacilor: „Protogenes a Dacia, de Sardica" (acelaşi cu participantul de la Niceea, vezi nota 2), „Athenadorus a Dacia, de Blacena" (într-o notă marginală se atenţionează că Blacena e una şi aceeaşi cu Blatea), „Vitalis a Dacia Ripensi, de Aquis", „Calvus a Dacia Ripensi, de Castro Martis" şi „Valens a Dacia Ripense, Scytopolitanus" (col. 652). Ceva mai jos (col. 655), o listă cu „Nomina episcoporum", care e de comparat cu cea de mai sus: „Athenadorus ab Achaia, de Blatea", „Vitalis a Dacia Ripensi, de Aquis", „Valens ab Achaia Ripense de Scio", „Calvus ab Achaia Ripensi, de Castro Martis" (cu nota marginală: „lege ut supra a Dacia Ripense", adică: a se citi „ca mai sus, din Dacia Ripensis") şi „Protogenes ab Acacia de Serdica" (notat marginal: „lege a Dacia", adică: „citeşte din Dacia"). Dacia Ripensis purta, aşadar, şi numele de Achaia sau Acaccia. O lucrare (NICOLAE 1968) îl aminteşte ca participant la Niceea din regiunile dacice pe Teofil, care este acel „Theophilus Gothiae metropolis" de la HARDUIN 1751, p. 25. Anterior (HARDUIN 1715, col. 319), el figurează ca „Theophilus Bosphoritanus", din Gothia, alături de un „Domnus Bosphorensis". Despre Dacia ca patrie a lui Constantin cel Mare, la SAINT-PAUL 1711, p. 202; „Naissus civitas Daciae Hierocli, patria Constantini Magni Imperatoris" (Naxos, cetatea Daciei Heracleea, patria împăratului Constantin cel Mare).

(4) Vezi, în această lucrare, tom 1, Partea II, § 7. Procopius din Caesarea, autorul din care îşi extrage Samuil Micu datele de referinţă aici, se ocupă de zona dacică a Dunării în 3 capitole (vezi PROCOPIUS 1663, p. 79-84): *V Ad oram Danubii quales olim munitiones. Dacia Ripensis. Singedon. Octavum. Viminacium, VI Munita a Iustiniano ripa Danubii ab rube Viminacio ad Thraciam usque* şi *VII Caetera Iusiniani aedificia ad Danubium*. În ediţia citată, despre *Castra Martis* se pomeneşte la p. 82.

(5) Vezi, supra, § 1, nota 5.

(6) Observaţie timpurie şi valoroasă, care îl disculpă pe Samuil Micu de a fi fost precursor al purismului latinist. De altfel, corifeii Şcolii Ardelene au evoluat cu toţii pe această idee, Petru Maior făcând chiar afirmaţia paradoxală că nu limba latină este mama limbii române, ci exact pe dos, în sensul că latina clasică a fost un jargon cultural al marii limbi latine vulgare dintotdeauna, pe care, de fapt, o continuă limba română.

(7) Vezi HARDUIN 1715, col. 1351. Printre semnatarii scrisorii în cauză este şi aceea a lui Iulian: „Julianus episcopus Sardicae Daciensis subscripsi" (Iulian, episcopul Sardiciei din Dacia, am iscălit). Textul întregii scrisori, *ibidem*, col. 1349-1352. Soborul de la Efes, *ibidem*, col. 1271-1738.

(8) Denumirea localităţii alternează în manuscrisul original: Ahrida – Ohrida.

(9) La locul respectiv – vezi, infra, Partea VIII, § 4 – nu se mai pomeneşte de această Zarizaghethuza, care pare să fie Sarmizegetusa.

(10) *Sava Gotul* este un martir celebru al părţilor dunărene. Autorul preferat de Micu pentru acest episod (FLEURY 1724, p. 244-247) vorbeşte despre el în comparaţie cu Sfântul Nichita (vezi, infra, § 3) ca martirizaţi de şeful goţilor, al cărui nume corect este Athanaric: „Sous Athanaric on connait seulement Saint Nicetas et Saint Sabas. Saint Nicetas est plus

fameux, mais son histoire est moins connue. Celle de Saint Sabas est plus certaine, s'étant conservée dans une lettre de l'église de Gothiae à celle de Capadoce, à qui ses relique furent envoyées." (Sub Athanaric se cunosc singuri Sfântul Nichita şi Sfântul Sava. Sfântul Nichita este mai vestit, însă istoria sa se cunoaşte mai puţin. Cea a Sfântului Sava este mai sigură şi se păstrează într-o scrisoare a bisericii din Goţia către cea din Capadochia, căreia i se trimit moaştele acestuia). Urmează un întreg subcapitol, XLIII, dedicat Sfântului Sava. În ACTA SANCTORUM 1737, II, p. 86-88, istoria sfântului este aproximativ aceeaşi. Şi acesta, ca şi Fleury, se preocupă de localizarea râului în care a fost înecat Sava Gotul: „Râul Musaeus este numit constant în toate celelalte scrisori greceşti, doar Galesinius vrea să creadă că poate este vorba despre Sava. Dar acesta se varsă în Dunăre în Pannonia, mai sus de Belgrad, iar Athanaric a domnit dincolo de Dunăre, unde acum locuiesc valahii şi moldavii. Valahii însă, chiar şi astăzi, numesc râul Missovo [care curge] nu departe de Terisco sau Targovisco, vechea capitală a voievodului".

(11) În altă parte (MICU 1963, p. 94, p. 199), autorul trimite la o *Geographia globi terra* editată la Tirnavia în 1755, unde se spune că „partea care se cuprinde între Transilvania, fluviul Tyras, Istru şi mare, <denumită> odinioară Dacia Ripensis şi Alpestris, a fost numită apoi de către diferite popoare Gepidia, Goţia, iar de către unguri Cumania".

(12) Despre luptele împăratului Valens cu goţii relatează şi Petru Maior (MAIOR 1813, p. 10 – MAIOR 1995, p. 89), bazat atât pe Lequien, cât şi pe Socrate Scolasticul, care s-a ocupat de aceste evenimente în capitolele XXXIII-XXXIV ale cărţii a IV-a (SOCRATE 1899, p. 240-241).

(13) (2) „După Harduin, în lucrările soboarelor". *Jean Hardouin*, 1646–1729, autor iezuit francez. Lucrarea citată de Micu este HARDUIN 1715. (3) „Procopius din Caesarea, despre edificii". O ediţie răspândită a celebrei opere, rezultat al peregrinărilor pe care scriitorul bizantin le-a făcut, însoţindu-l pe Belizarie în toate luptele sale, este PROCOPIUS 1663. (4) „Vezi actele Soborului de la Sardica" (supra, § 1, notele 3 şi 5; EUSEBIUS 1611, p. 347-349; HARDUIN 1715, col. 635-684). (5) „Pomeneşte Theodoretus în actele acelui Sobor de la Sardica" (vezi § 1, nota 5). Ediţia operei lui Theodoretus utilizată de noi este EUSEBIUS 1611. (6) „Michel Lequien în *Orientul creştin*, tomul I, tratând despre provincia Moesia Inferior". *Michel Lequien*, 1661–1733, călugăr dominican la Saint-Honore, s-a remarcat ca helenist şi orientalist de seamă al epocii sale. Cartea utilizată de Micu este *Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibientur ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis*, 3 vol., Paris, 1740, pe care o găsim între surse şi la ŞINCAI 1967–1969, I, (p. 70, nota 7), şi la MAIOR 1813, p. 10, inclusiv nota 2 – MAIOR 1995, p. 89. (7) „După Harduin, unde vorbeşte despre Soborul de la Efes" (supra, nota 7). (8) „În anul 530, luna lui august, indictul 14, împăratul Iustinian a emis o diplomă consulului Belizarie, prin care episcopii Daciei Cis- şi Transdanubiene se subordonează mitropolitului Primei Iustiniana". Este vorba, de fapt, de o scrisoare (novela a XI-a Iustiniană) a împăratului către Catellianus, arhiepiscopul din sudul Dunării al diecezei Prima Iustiniana, pe care cu această ocazie o ridică la rangul de arhiepiscopie, subordonându-i Dardania, Macedonia Secunda, Moesia Secunda, Pannonia Secunda, Dacia Mediteranea, Dacia Ripensis şi „cetăţile cele de pe stânga Dunării", adică din Dacia propriu-zisă. Pentru ediţia latină şi română a novelei, vezi LAURIAN 1846, p. 103-108 (vezi şi *ibidem*, p. 102). Micu a fost derutat de formula de încheiere a textului: „Dat. XX. Belisario V.C. Consule". Vezi şi ŞAGUNA 1860, II, p. 62. (9) Vezi, supra, nota 9. La Micu, loc lăsat gol. (10) „Vezi Theodoric Ruinart, în *Faptele martirilor*". Este vorba de *Henri Thierry de Ruinart*, 1657–1709, benedictin francez de la Mănăstirea Saint-Remy. Lucrarea citată este

Acta primorum martyrum sincera, Paris, 1689. (11) „Idem, *ibidem*. Vezi şi Papebroch şi Cl. Fleury în *Istoria ecleziastică*, la anul 372”. *Daniel Papebroch* sau *Papebroeck*, 1628–1714, iezuit belgian, a fost un vestit hagiograf al epocii sale. Pentru pasajul la care se referă, Samuil Micu a consultat voluminoasa operă postumă a lui Papebroch despre sfinţii lunii aprilie (ACTA SANCTORUM 1737). Cât despre *Claude Fleury*, 1650–1723, poate cel mai pasionat istoric francez al religiei creştine, acesta este unul dintre autorii de care iluminiştii transilvănenei s-au apropiat în mod constant. Latura disidentă, galicană, a operei sale l-a atras mai cu seamă pe Petru Maior, dar şi pe Şincai şi Samuil Micu. Acesta din urmă a intenţionat să traducă întreaga operă istoriografică a lui Fleury (*Histoire ecclésiastique*, care în ediţia a doua, Paris, 1768–1782, însuma 69 de volume, parte scrise de Fleury însuşi, parte continuate de alţii, în aceeaşi serie), lăsându-ne 11 volume manuscrise masive (Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 116-118, 440-447). Despre traducerile lui Micu din Fleury, pe larg la MLADIN 1957, p. 38-45. Se pare că ar mai exista un volum manuscris la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, în legătură cu care se pun două întrebări: a) cum a fost desperecheat de celelalte volume? şi b) de ce nu e restituit Bibliotecii Academiei, unde este locul firesc de păstrare? La lumina tiparului, din Claude Fleury, a ajuns la noi doar *Catehismul cel mic istoricesc*, tradus de Vasile Coloşi şi tipărit la Buda în 1814. (12) „Vezi Carol de Saint Paul în *Geografia sfântă*, cartea 8 şi ceea ce noi arătăm în Partea II, § 13” (vezi SAINT-PAUL 1711, p. 184-204, „Liber octavus”, despre *Illyricum Orientale*). În varianta MICU 1963, Samuil Micu citează o altă geografie a epocii (vezi, supra, nota 11); (13) „Vezi Partea II, § 13, 14”.

§ 3

SS. Nicolae, Nichita şi Ioan Gură de Aur ce au făcut în Dachiia

(1) Samuil Micu combate ideea creştinării românilor prin Sfântul Nicolae şi în MICU 1862, p. 97 şi MICU 1963, p. 94, fără a da legenda de faţă. În cel de al doilea loc, la nota 1, indică sursa informaţiei greşite: este scriitorul maghiar Martin Szentiványi, cu cartea sa *Curiosa et selectiora variorum scientiarum miscellaneea*, Tirnavia, 1689 (SZENTIVÁNYI 1689, decada I, Partea a treia, capitolul 8 sinoptic, § 2. Vezi şi MICU 1963, p. 95, p. 199). De la Szentiványi informaţia e preluată în mod serios de competentul iezuit român Andrei Illia, care citează chiar pasajul maghiar despre creştinătatea bosniacilor („bosnensis”), valahilor şi moldavilor prin Sfântul Nicolae (ILLIA 1730, p. 14). Autorii români nu s-au ocupat – excluzându-l pe Micu – de acest misionar, care se pare că n-a avut de-a face cu românii.

(2) Nichita, episcopul Ramesiei, este mai insistent pomenit de scriitorii noştri (vezi Al. Ludovic Tăutu, *Sfântul Nichita Ramesianul în istoriografia noastră*, în „Cultura creştină”, XII, 1924, nr. 4, p. 105-114; nr. 5, p. 139-147; nr. 6, p. 170-177). La MAIOR 1813, p. 13-14 – MAIOR 1995, p. 90-91 e un lung alineat ce evoluează pe aceleaşi argumente pe care le foloseşte şi Micu. A accepta creştinarea prin Sfântul Nichita însemna a renunţa la teza acreditată de ei, că românii sunt creştini *ab antiquo*, adică din perioada apostolică. La ŞAGUNA 1860, II, p. 57-58 se confundă, aşa cum atenţionează Micu, martirul Nichita cu episcopul Nichita. În plus, Şaguna investighează misiunea lui Nichita între români bazat pe surse îndoielnice. Oricum, Şaguna nu cunoaşte nici măcar *Istoria bisericii românilor* a lui Petru Maior, cu atât mai puţin sursele lui Samuil Micu (vezi, infra, nota 5).

(3) Vezi, în *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură 1688*, ediţie modernă, Bucureşti, 1997, p. XXXI, prefața semnată de Dositheiu, patriarhul Ierusalimului: „Creştinat-au sfântul Zlataust pre rumâni, pre carii şi «lăcuitorii Nistrului» îi numesc leatopiseţile ceale besereceşti”.

(4) *Hermias Salaminus Sozomen,* celebru scriitor bizantin din secolul V, autorul unei istorii bisericeşti în 9 cărţi. Cea mai bună ediţie a operei, probabil și cea cunoscută de Micu, e cuprinsă în crestomaţia istorico-ecleziastică EUSEBIUS 1611, p. 407-544. Despre Ioan Zlatoust, în cartea a VIII-a, p. 524-537.

(5) (1) „Că valahii ar fi convertiţi la credinţa lui Hristos de către Sfântul Nicolae, spune un oarecare călugăr benedictin într-o cărticică, al cărei titlu, ca de altminteri şi numele autorului, nu mi le mai amintesc". (2) „Baronius la anul 397 Martirologiul roman pentru ziua de 7 ianuarie. Sfântul Paulin, contemporan şi prieten al Sfântului Nichita, în cântecele în care aduce laude Sfântului Nichita, Joannes Bolland, la ziua de 7 ianuarie". *Caesar Baronius,* 1538–1607, cardinal, celebru istoriograf bisericesc şi hagiograf. Opera sa de bază este *Martyrologium romanum restitutum, Gregorii XIII iussu editum, cum notis*, Roma, 1586 şi alte ediţii. O altă lucrare a lui Baronius consultată de Samuil Micu este BARONIUS 1624. Aici (col. 25-49) există o veritabilă monografie a lui Nichita, care e numit „Niceta Dacorum episcopum". Baronius reproduce şi două poezii închinate de Sfântul Paulin lui Nichita, una de 30 de versuri lungi la col. 30, iar cea în versuri safice, la col. 25. Pe scriitorii noştri i-a impresionat mai ales aceasta din urmă, pe care, de altfel, Micu a reprodus-o integral în altă parte (MICU 1862, p. 97-98), în originalul latin. Fragmente la MAIOR 1813, p. 13-14 (subsol). Despre Nichita vorbeşte şi o altă sursă apropiată lui Micu: ILLIA 1730, p. 14-15. Cât despre *Joannes Bollandus,* 1596–1665, iezuit flamand, acesta este autorul unei impresionante opere hagiografice, *Acta sanctorum omnium,* a cărei apariţie a fost oprită de câteva ori de autorităţi. Totuşi, până în 1794 ea a fost dusă de iezuiţi „bollandişti" până la 53 de volume *in folio,* pentru ca în secolul al XIX-lea să se înmulţească şi mai mult. (3) „Sfântul Paulin şi Joannes Bolland, în acelaşi loc".

§ 5
Statul românilor în Dachiia

(1) Petru Maior afirmă, dimpotrivă, că barbarii n-au împiedicat viaţa confesională a băştinaşilor români, căci „nu le era grije să pună piadecă credinţei creştineşti, ci să răpească averile noroadelor" (MAIOR 1813, p. 11 – MAIOR 1995, p. 89). Maior are chiar un paragraf dedicat acestei teorii: *Nice o piiadecă nu se punea, ca să nu se lăţască întră români credinţa cea creştinească* (*ibidem,* p. 9-12 – *ibidem,* p. 88).

(2) Vezi şi, supra, § 2, inclusiv nota 10, despre martirizarea lui Sava Gotul de către Athanaric. În lumina vechilor texte patrologice şi martirologice, se pare că Samuil Micu are dreptate, şi nu Petru Maior (vezi nota 1). De părerea lui Micu e şi Gheorghe Şincai, care, aducând noi texte (Calvius, Sfântul Isidor ş.a.), evocă persecuţiile la care i-au supus goţii pe românii creştini (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 89, 98).

(3) Optica celorlalţi corifei contemporani cu Samuil Micu diferă şi în legătură cu bulgarii: dacă Şincai acordă o importanţă exagerată primelor evenimente legate de prezenţa noilor năvălitori în sudul Dunării, considerând istoria acestora comună cu a românilor (ŞINCAI 1967–1969, I, p. 199-280), Petru Maior nici măcar nu aminteşte incidentul venirii bulgarilor. Vezi şi LAURIAN 1846, p. 108-109.

(4) Pasajul notat şi următorul dovedesc o extraordinară clarviziune istorică din partea lui Samuil Micu. Impunerea limbii slavone printr-un complex de factori care, depăşind viaţa ecleziastică, vizează angrenajul social al lumii feudale este, după un secol şi jumătate de erori ştiinţifice, o „descoperire" a celor mai recente cercetări (vezi PANAITESCU 1965, p. 15 ş.u.;

GHEŢIE 1974, passim; GHEŢIE + MAREŞ 2001, passim). Sesizarea caracterului de clasă, suprastructural, al acestei limbi de cultură, este o altă revelaţie, confirmată de viziunea contemporană. Pentru aprecierea acestei lucidităţi, evocăm încercarea lui Andrei Şaguna de a soluţiona, în 1860 (ŞAGUNA 1860, II, p. 63-67), această problemă, pe care nu o poate survola decât comiţând o dublă eroare: afirmă că limba greacă a dublat limba slavonă în cultul divin la români şi că românii au avut cărţi de cult în limba lor dintotdeauna. Nici autorii ulteriori (GRAMA 1884) n-au mers mai departe decât Şaguna.

(5) Autorii greco-catolici ulteriori (BUNEA 1906, p. 78) nu vor mai aprecia pozitiv introducerea limbii române în cultul divin din Transilvania, văzând în el o iniţiativă calvină şi o încercare de a-i asimila pe români la confesiunea reformată. Despre acest sinod, cel mai pertinent izvor este CIPARIU 1855, p. 145-150. Vezi şi, infra, Partea VIII, § 5.

(6) Iată repertoriul tipăriturilor râmnicene iniţiate de Damaschin: *Antologhion*, Râmnic, 1737; *Apostol*, Râmnic, 1747; *Catavasier*, Râmnic, 1734; *Ceaslov*, Râmnic, 1724; *Evanghelie*, Râmnic, 1746; *Învăţătură despre şapte taine*, Râmnic, 1724; *Liturghier*, Râmnic, 1733; *Molitvenic*, Râmnic, 1730. Aproape toate au ediţii ulterioare. Vezi MARINOIU 1981, p. 50 (despre Damaschin, p. 49-51; vezi şi Barbu Theodorescu, *Episcopul Damaschin şi contribuţia sa la crearea limbii literare române*, în „Mitropolia Olteniei", XII, 1960, nr. 9-12, p. 641).

(7) *Svânta şi dumnezăiasca Liturghie* …, Bucureşti, 1680, una din nenumăratele tipărituri făcute sub păstoria mitropolitului Teodosie al Ţării Româneşti (vezi B.R.V., I, p. 230-237). Textul exact al pasajului este: „Şi mai vărtos aciasta şi den neînvăţătură, şi den neînţelégeré limbii pogoară, care noao jalnic şi plănguros lucru iaste într-atăta micşorare şi călcare rodului nostru cestui rumânesc, carele odată, şi elu numărat între putérnicile némuri, şi între tarii oameni să număra, iară acumu atăta de supusu şi de ocărătu iaste, cât nice învăţătură, nice ştiinţă, nice armă, nice legi, nici nice un obiciaiu întru totu rodulu, ce să pomenéşte astăzi rumân, nu iaste, ce <ca> neşte nemérnici şi orbi într-un obor învărtindu-se şi înfăşurându-se, de la streini şi de la varvari, doară şi de la vrăjmaşii rodului nostru, cer şi să înprumutéză, şi de carte şi de limbă şi de învăţătură. O grea şi duroasă întâmplare!" (*ibidem*, p. 234).

(8) Înfiinţarea Episcopiei Argeşului de către Constantin cel Mare este de domeniul legendei. Date certe despre existenţa ei avem de pe la anul 900, când Leon Filosoful o numeşte „Episcopia Argeşului, adică a Sfântului Nicolae" (RELI 1942, p. 190). A se vedea şi TIMON 1754, p. 87-90; POPEA 1870, p. 37, LUPAŞ 1918, p. 17; POPOVICI 1928, p. 365.

(9) Momentul convertirii lui Gyula (Gyla, Gilas) la creştinism şi botezarea lui la Constantinopol se consideră de către toţi autorii ca un început al vieţii confesionale *oficiale* în Transilvania. Elementul incitant pentru vechii noştri istorici este prezenţa, indisolubil legată de aceea a principelui, a acestui episcop Ierotei, care se pare că a fost român. În varianta MICU 1861 şi MICU 1862 (p. 62, resp. p. 121), Samuil Micu furnizează date care nu există în textul de faţă. Vezi şi MICU 1963, p. 100; ŞINCAI 1967–1969, I, p. 280; MAIOR 1813, p. 14-16 – MAIOR 1995, 91-92; LAURIAN 1846, p. 110 (dă anul plecării lui Gyula la Constantinopol 948); HINTZ 1850, p. 5 (acelaşi an); ŞAGUNA 1860, II, p. 75; POPEA 1870, p. 35-37 (acelaşi an); LUPAŞ 1918, p. 13 (anul creştinării ar fi 950 sau 951); RELI 1942, p. 292-293 (anul 951). Pentru acest eveniment, sursele lui Samuil Micu şi ale celorlalţi autori sunt scriitorii bizantini *Ghiorghios Kedrenos*, mort pe la sfârşitul secolului XI, autorul unei istorii universale cu ale cărei evenimente ajunge până la anul 1057 (o ediţie accesibilă lui Samuil Micu putea fi aceea de la Basel din 1566) şi *Ioan Zonaras*, care a trăit în secolul al XII-lea, autorul cronicii cunoscute sub titlul latinesc *Epitome historiarum*, dusă până la anul 1118. Vezi şi, infra, Partea VIII, § 4, nota 14.

(10) Concluzie vag forţată, scoasă din citatul pe care îl reproduce infra (vezi nota 14).

(11) Despre Inochentie Micu-Klein, vezi, infra, Partea X, § 2-5.

(12) Despre politica de catolicizare a papei Inocenţiu III în sudul Dunării, pe larg, la MAIOR 1813, p. 33-43 – MAIOR 1995, p. 101-103.

(13) În literatura noastră, cea mai pertinentă scriere despre marea ruptură din biserica creştină rămâne cea tipărită de Veniamin Costache la Iaşi, în 1844: *Peatra scandelei sau lămurire despre începutul şi pricinile adevărate ale schismei şi neînţelegerei îmbelor biserici, de răsărit şi apus, cu arătarea celor cinci deosebiri de căpetenie*.

(14) (1) „Vezi la Teodoric Ruinart, în faptele martirilor" (informaţii, supra, § 2, nota 13). (2) Se referă la *Evanghelia cu învăţătura*, tipărită la Braşov în 1580 sau 1581 (B.R.V., I, p. 85-93), în a cărei predoslovie se poate citi că s-a lucrat „în anii şi în zilele Mâriei Lu Batării Criştovii, cu mila lui Dumnezeu Voievodî a toată Ţara Ungurească şi în Ardealu, şi în toţi săcuii, şi în zilele marelui de Dumnezeu luminatu arhiepiscopului Ghenadie, ce-au fostu spre totu despusulu Măriei Lui, cu mila lui Dumnezeu c<â>rmuitoriu legei creştinească". (3) Adică: *Mineiul. Luna lui septemvrie*, Buzău, 1698 (B.R.V., I, p. 365-369), *Sfânta şi dumnezeiasca Liturghie*, Buzău, 1702 (*ibidem*, p. 435-440), *Sfânta şi dumnezăiasca Liturghie*, Bucureşti, 1680 (*ibidem*, p. 230-237) şi *Triod*, Buzău, 1700 (*ibidem*, p. 402-409). Toate au apărut prin grija mitropolitului Teodosie. (4) Vezi, supra, nota 7. (5) „Joannes Lucius, în *De Regnis Dalmatiae, et Croatiae*, cartea şi capitolul ultim". Autorul citat este *Joannes Lucius* (Ivan Lučič), ? – 1679, scriitor şi istoric croat. Titlul exact este *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1666. Cartea a VI-a, ultima, se încheie cu capitolul *De Valachis*. Samuil Micu a cunoscut, mai probabil, ediţia tipărită la Viena în 1758 (LUCIUS 1758). (6) „Vezi la Samuel Timon, în a sa *Novae Hungariae imagine*, cap. XV". *Samuel Timon*, 1675–1736, a fost iezuit la Tirnavia, profesor, mai apoi superiorul iezuiţilor din Caşovia. Opera lui include câteva lucrări de mare importanţă şi pentru români; *Synopsis novae chronologicae, regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae*, etc., I-III, Tirnavia, 1714–1715; *Epitome chronologica rerum Hungaricarum*, Caşovia, 1736 (cu o ediţie îngrijită, Cluj, 1764); *Purpura Pannonica sive vitae et gestae S.R.E. cardinalium, qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati cum regibus sanguine conjuncti, aut episcopalibus Hungaricis potiti fuerunt*, Tirnavia, 1715. Cartea citată de Samuil Micu este TIMON 1754, care se încheie cu două capitole – XV şi XVI, p. 87-111 – despre români. În cap. XV, *De Valachia*, vorbeşte despre Episcopia de Argeş (vezi şi nota 8, supra). Date despre acest interesant istoriograf la BOD 1766, p. 122; PETRIK, III, p. 641-642; SZINNYEI, XIV, col. 180-182. (7) „Cuvintele Sfântului Ştefan, în *Corpus Juris Hungarici*. Acestea sunt: «Care grec să-i cârmuiască pe latini cu obiceiuri greceşti? Sau care latin să-i cârmuiască pe greci cu obiceiuri latineşti? Nici unul! ». Vezi şi, infra, Partea VIII, § 4. La aceasta Inchofer exclamă: «Măcar dacă făceau aşa şi urmaşii!»". Textul, în originalul latinesc, constituie § 4 din cap. 8 al unei legiuiri introduse de Ştefan I, regele Ungariei (vezi C.J.H., legile anilor 1000–1526, p. 16). Micu a consultat textul în paralel cu o interesantă scriere a lui *Melchior Inchofer* (în unele surse *Imchofer*), 1584 (1585?)–1648, iezuit de origine germană care a trăit în Italia. Această scriere este INCHOFER 1644 (dar care mai probabil a fost consultată de Micu în ediţia de la Pojon din 1791), în care, la p. 323, se reproduce legiuirea regelui ungur. Marginal, în dreptul textului în cauză, Inchofer, inserează într-adevăr această exclamaţie: „Utinam id fecissent posteri", ca apreciere a politicii de toleranţă religioasă din partea autorului legii. (8) „Între altele, despre acest lucru merită de văzut la Gabriel de lângă Hornod, de fapt Schwart Ungurul, a cărui operă s-a tipărit la Frankfurt şi Leipzig în anul 1740 şi al cărei titlu este: *Initia Religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae Orientali adferta,*

eademque a dubiis et fabulosis narrationibus repurgata". Titlul, de fapt, continuă astfel: *Disertatio historico-critica auctore Gabriele de juxta Hornod*. „Gabriel de lângă Hornod", este pseudonimul lui *Gottfried Schwartz*, 1707–1788, doctor în teologie, de confesiune evanghelică, ajuns în această calitate superintendent evanghelic augustinian al ducatului de Hessa-Cassel din Germania. Despre el, la PETRIK, III, p. 346-348 şi SZINNYEI, XXII, col. 754-758. (9) „Idem, *ibidem*. Aceasta reiese şi din cuvintele legii promulgate în timpul regelui Ladislau cel Sfânt, la Conciliul din Szabolcs, în 1092, care sună astfel: «Latinii care nu vor să se supună obiceiului legiuit al ungurilor, adică aceia care, după ce acum ungurii s-au lăsat de cărnuri, vor fi mâncat <carne> a doua şi a treia zi <luni şi marţi>, dacă nu vor mărturisi că se supun obiceiului nostru mai bun, să se ducă unde vreau. Averea pe care au agonisit-o să o lase aici, dacă nu s-au cuminţit şi nu s-au lăsat împreună cu noi de cărnuri». În decretele lui Ladislau cel Sfânt, cartea I, cap. 31. Dar chiar şi legile maghiare care sunt cuprinse în Corpus Juris Hungarici, cu privire la preoţii bigami şi la fiii preoţilor, ce altceva dovedesc decât că aceştia toţi erau de rit grecesc?" Textul latinesc în C.J.H., legile anilor 1000–1526, p. 58-60, cu mici deosebiri faţă de cel reprodus de Micu: „qui" după „scilicet" lipseşte; după „vadant" urmează indicaţie de paragraf (§ 1); în grupul de cuvinte „ipsi in secunda" e adăugat „iterum" („ipsi iterum in secunda"); în loc de „inquisiverunt" e „acquisiverunt", formă corectă, la Micu fiind o greşeală; în grupul „nisi resipuerint" e inclus „forte" („nisi forte resipuerint"). Vezi, despre această legiuire, şi BATTHYÁNY 1827, I, p. 433-442 şi LUPAŞ 1918, p. 14-15. (10) „A se vedea Gabriel de lângă Hornod, citat în nota 8". (11). „Bine o întoarce preaînvăţatul bărbat Joannes Holstenius, care în disertaţia a 7-a despre confirmarea preoţilor astfel scrie": Adevăratul nume al scriitorului este *Lucas Holste* (*Holstenius*), 1596–1661, teolog de origine germană ajuns bibliotecar al Vaticanului. Lucrarea în cauză: *De forma et ministro sacramenti confirmationes apud Graecos*, Roma, 1668. (12) Notă nerezolvată în original (loc gol). (13) Vezi, supra, nota 11. (14). „Acestea se pot vedea în epistolele pontificelui roman Inocenţiu III către Ioaniciu sau Caloioan, regele Bulgariei şi Valahiei, şi în epistolele către Vasilie, mitropolitul Bulgariei şi Valahiei". Este vorba de campania de catolicizare a bulgaro-valahilor din sudul Dunării, dusă cu succes de tenacele papă Inocenţiu III pe vremea regilor Asăneşti. Luând ca sursă cartea lui Michel Lequien, *Oriens christianus*, Petru Maior analizează pe larg documentele la care se referă Micu (MAIOR 1813, p. 33-43; în notele de subsol, textul latinesc al acestor corespondenţe). La ŞINCAI 1967–1969, I, p. 364-365, versiunea românească a scrisorii papei către Caloian, iar la p. 369, a scrisorii de confirmare pe care Inocenţiu III o trimite prin liderul acestei misiuni, cardinalul Leon. La p. 370-371, scrisoarea de confirmare a lui Vasilie de Târnovo ca arhiepiscop unit al bulgarilor şi valahilor (româneşte). Şi la Şincai episodul este bine reprezentat (*ibidem*, p. 363-380). Vezi şi GRAMA 1884, p. 52-53). (15) „Papa Clement V în răspunsul către solii trimişi la Uroş, regele Rasciei, astfel scrie:".

§ 6
Ierarhiia românilor în Dachiia

(1) Cele mai bune sinteze în acest sens: MAIOR 1813; BUNEA 1904; DOBRESCU 1906; IORGA 1908; MARIENESCU 1924; STĂNESCU 1927; LUPAŞ 1934; RELI 1942.

(2) „Încă şi toate bisericile româneşti câte sunt în teritoriile Serenităţii Sale (adică Sigismund Báthory, principele Transilvaniei) vor fi sub jurisdicţia şi ocârmuirea arhiepiscopului de Târgovişte, după dreptul canonic şi <după> poruncile şi rânduielile ţării, şi <preoţii> îşi vor putea strânge veniturile lor îndătinate şi obişnuite". Samuil Micu a cunoscut

documentul după PRAY 1775, p. 154. O ediţie mai nouă, la HURMUZAKI, III, p. 209-213. Diferenţe la HURMUZAKI: [(a)]„vel”; [(b)]„proventusque”.

Partea VIII
De arhiepiscopii românilor din Ardeal

§ 1
Românii în Ardeal au avut mitropolie şi mitropoliţi

[(1)] Vezi Partea VII, § 5, inclusiv nota 9.

[(2)] „Vezi la Codin, în enumeraţia scaunelor metropolitane, care astfel scrie:” Este un citat din ediţia veneţiană, 1729, a scrierii istoricului bizantin Ghiorghios Kodinos: *De officiis magnae Ecclesiae et Aulae Constantinopolitanae*, Veneţia, 1729 (CODINUS 1729, cap. XVII). Am consultat un exemplar care a fost chiar proprietatea lui Samuil Micu (la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, cota B 1219-1220; vezi specificarea posesorului pe fişa de catalog).

[(3)] A se consulta lucrările indicate la Partea VII, § 6, nota 1.

§ 2
Episcopii Belgradului din Ardeal toţi au fost mitropoliţi

[(1)] Vezi, infra, nota 9. Despre acest dublu privileghiu, care ar constitui prima dovadă certă a existenţei unei mitropolii româneşti orientale la Alba Iulia, au dat referinţe: BATTHYÁNY 1827, I, p. 216-217; MAIOR 1813, p. 144-146 – MAIOR 1995, p. 144; LAURIAN 1846, p. 172-179; HINTZ 1850, p. 65-69; ŞAGUNA 1860, II, p. 89-93; TINCU-VELEA 1865, p. 31; POPEA 1870, p. 23-25; MOLDOVAN 1870, p. 702; MOLDOVAN 1873, p. 34-36; MIHALYI 1900, p. 606-607; BUNEA 1902, p. 3-4; BUNEA 1903, p. 303-305; BUNEA 1904, p. 163-190; LUPAŞ 1918, p. 26-27. A existat o dispută între mai vechii autori greco-catolici şi ortodocşi, în ceea ce priveşte interpretarea corectă a documentului. Căci, între cea mai veche ediţie a acestuia (BATTHYÁNY 1827, I, 216-217) şi toate celelalte ediţii latineşti (vezi nota 9), există o deosebire esenţială: acolo unde se spune că egumenul Ilarie este dator să dea ascultare „arhiepiscopului din Transilvania” (arhiepiscop vero de Transylvania), la Batthyány textul este „arhiepiscopo vero de Transalpina” (arhiepiscopului din Muntenia, numită în vechile documente maghiare „Valachia Transalpina”). Admiterea acestei lecţiuni schimbă complet datele problemei, radiind ideea existenţei vechii mitropolii greco-orientale în Transilvania. Greco-catolicii (MOLDOVAN 1870, p. 702; MOLDOVAN 1873, p. 34-36; BUNEA 1902, p. 3-4), preluând varianta Batthyány, neagă într-adevăr existenţa acestei episcopii. În sprijinul lor am putea aduce încă două argumente: a) alternanţele la transcrierea numelui Transilvaniei în ediţiile cu care am comparat-o pe cea de faţă (vezi nota 9) şi b) tradiţia dependenţei ierarhice a românilor din Transilvania de arhiepiscopii din Ţara Românească, până la unirea din 1700, pare să aibă rădăcini mult mai adânci decât actul lui Mihai Viteazul din 1595 (vezi, supra, Partea VII, § 6, nota 2). Mai prudent şi mai modern în metoda de lucru, Simion Reli (RELI 1942) evită să amintească acest document. Cât despre Samuil Micu, Petru Maior, Laurian, Şaguna, Nicolae Popea, Lupaş şi alţii, toţi adepţi ai esenţei orientale a confesiunii românilor transilvăneni, pentru ei interpretarea pasajului în sensul „archiepiscopo vero de Transylvania”

era un argument de opoziţie împotriva spiritului catolic. În plus, Şaguna şi Popea, ca ierarhi în structura noii mitropolii ortodoxe de la Sibiu, aveau interesul de a-şi construi o continuitate istorică cât mai convingătoare.

(2) Incidentul sfinţirii lui Petru Partenie, episcopul greco-catolic rutean de la Munkács, de către Simion Ştefan – căci el este acest Ştefan Simonoviciu – (vezi notele 2 şi 10, infra) are de asemenea o exegeză contradictorie. *Petru Partenie*, episcop de Munkács, este semnalat, în afara hirotonirii, 1651, la PRAY 1776–1779, I, p. 396-412 şi p. 414 şi BASILOVITS 1799, I, p. 83-99. Următorul în lista lui Pray de la p. 414 este Ioan III de Camillis, la 1690, ceea ce înseamnă că Petru Partenie a păstrat demnitatea episcopală timp de 29 de ani. Această *dalterie*, cum erau numite în Transilvania cărţile de hirotonire (vezi, infra, sub nota 3 şi nota 10, textul românesc şi latinesc al documentului) a constituit un alt prilej de polemică. Episodul este evocat de PRAY 1776–1779, p. 409-412; MICU 1861, p. 83-84; MICU 1862, p. 122; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 73-75; MAIOR 1813, p. 153-154; LAURIAN 1846, p. 251-252; HINTZ 1850, p. 77-78; CIPARIU 1855, p. 184-186; TÖRÖK 1859, II, p. 151-152; POPEA 1870, p. 29; MOLDOVAN 1873, p. 34-40; HURMUZAKI 1900, p. 18-19; BUNEA 1902, p. 99-101. În cazul lui Petru Partenie, problema care se punea era valabilitatea hirotonirii lui de către Simion Ştefan, Partenie fiind greco-catolic (întâiul episcop greco-catolic al Munkács-ului), iar Simion Ştefan oriental. Cazul lui Partenie seamănă frapant cu al lui Atanasie Anghel de la 1700. Ales episcop în locul lui Vasilie Tarasovici, în 1649 (CIPARIU 1855, p. 184), el se hirotoneşte la Alba Iulia, prin Simion Ştefan, în 1651. Între timp, trece la unire şi este cuprins dintr-odată de scrupule dogmatice, că – spune Maior – „oare aceia episcopi neuniţi, de carii fu sfinţit, fost-au întru adevăr sfinţiţi?" (PRAY 1776–1779, I, p. 397; CIPARIU 1855, p. 184). Şi, fără preget, se hirotoneşte din nou, în 1655, de data aceasta prin György Lippai, arhiepiscopul romano-catolic de Strigoniu (*ibidem*). Acum a fost rândul ortodocşilor din Transilvania să pună la îndoială autenticitatea scrisorii de hirotonire dată de Simion Ştefan, căci aceasta îl punea pe arhiereul de la Alba Iulia în situaţia de sprijinitor al lui Petru Partenie, cel mai zelos militant pentru unirea bisericească a rutenilor şi românilor din nord-vest cu Biserica Romei. Nicolae Popea, după o incriminare la modă în secolul al XIX-lea, susţine că „dalteria aceea e falsificată de iezuiţi" (MOLDOVAN 1873, p. 35). Ioan Micu Moldovan îi ripostează cu tradiţia, care nu împiedică hirotonirea reciprocă între greco-catolici şi greco-orientali, unii şi alţii fiind, în fond, de confesiune orientală (*ibidem*, p. 35-40). Dar acest lucru nu dovedeşte că Episcopia de Munkács ar fi fost subordonată ierarhiei de la Alba Iulia, unicul fapt pe care Popea ar fi dorit să-l reţină din episod. Eudoxiu Hurmuzaki, dimpotrivă, îl învinuieşte grav pe Simion Ştefan pentru că „nu s-a sfiit a da mână de ajutor pentru ridicarea la dignitatea de episcop a celui mai primejdios dintre anteluptătorii uniunii" (HURMUZAKI 1900, p. 18). Următorii exegeţi nu vor mai da atenţie acestui episod, nici dalteriei de la 1651, despre a cărei autenticitate nu poate fi nici o îndoială. Dar aici, la Samuil Micu, ea îşi justifică marele spaţiu acordat prin faptul că sprijină teza acreditată, aceea că la Alba Iulia, în 1651, ar fi existat o arhiepiscopie şi un arhiepiscop, al cărui sufragan era episcopul de la Munkács. Teza este, fireşte, exaltată, nerealistă.

(3) În afara celei de faţă, mai cunoaştem următoarele traduceri ale dalteriei de la 1651: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 73-75 (traducere originală, deosebită de a lui Micu, în pofida faptului că îl citează pe acesta: „Samuel Klein de Szad, tom. IV, Ms., p. 71-a"); LAURIAN 1846, p. 251-252 (fragmentar, ca şi originalul latin); LAURIAN 1850, p. 123-124 (fragmentar).

(4) Vasilie Tarasovici, ultimul episcop neunit al Munkács-ului între 1634 și 1648. Vezi PRAY 1776–1779, I, p. 413-414; BASILOVITS 1799, I, p. 58-82; NILLES 1885, I, p. CXII.

(5) *Mátyás Tarnóczy*, episcop romano-catolic de Csanád, apoi de Vác între 1648 și 1656 (PRAY 1776–1779, I, p. 355-356; NILLES 1885, I, p. CXII.

(6) *György Lippai*, 1600–1666, arhiepiscop primat de Strigoniu (PRAY 1776–1779, I, p. 189-190; TÖRÖK, 1859). Aceste recomandări ale celor doi ierarhi catolici îndrituiesc învinuirea lui Eudoxiu Hurmuzaki (HURMUZAKI 1900, p. 18; vezi şi, supra, nota 2), că, făcând această hirotonire, Simion Ştefan a făcut jocul celor care pregăteau unirea Munkács-ului cu Biserica Romei. Şi pentru noi este de neînţeles cum Simion Ştefan n-a cunoscut o acţiune de anvergură europeană, cum a fost catolicizarea rutenilor. Dar şi mai de neînţeles este atitudinea puterii politice fanatic-reformate din Transilvania, care a îngăduit la Alba Iulia, în reşedinţa principilor calvini, o astfel de hirotonire. Să fi fost totuşi un secret păstrat de iezuiţi până în ultimul moment, când şi-au văzut înscăunat omul intenţiilor lor, care era tocmai Petru Partenie? Cert este că Simion Ştefan a fost apoi insultat, în 1655, în demnitatea lui arhiepiscopească, punându-se la îndoială hirotonirea „schismatică" pe care a făcut-o, iar Petru Partenie a fost sfinţit din nou, de data aceasta în mod catolic (PRAY 1776–1779, I, p. 396-409). O analiză competentă a cazului, la BUNEA 1902, p. 99-101.

(7) Acest „Sava, episcopus Bistranenzi" este o enigmă a istoriei noastre ecleziastice, pe care Samuil Micu o face şi mai încâlcită. El este pomenit numai în legătură cu hirotonirea lui Petru Partenie, pe o filieră bibliografică ce începe cu PRAY 1776–1779, I, p. 409-412 şi continuă cu toţi autorii citaţi, supra, nota 2, şi, infra, nota 9. Se pare că n-a existat un Sava episcop de Bistra, din Munţii Apuseni, ci, după cum găseşte Augustin Bunea (BUNEA 1902, p. 99-101) într-un document contemporan hirotonirii, ar fi vorba de un „Szava episcopum Bistricensem", aşadar, Sava de la Bistriţa, din Moldova. De altfel, în noua dalterie de hirotonire, eliberată lui Petru Partenie de arhiepiscopul latin Lippai György în 1655 (PRAY 1776–1779, I, p. 397-409 [recte 401]), evocându-se hirotonirea „necanonică" de la Alba Iulia, se scrie că acesta a fost instalat „a tribus in Transylvania schismaticis episcopis, nempe Stephano Simonovics, Gregorio Maldaviczky, Zaba Bisztrinszky" (de trei episcopi schismatici, în Transilvania, adică Simion Ştefan, Grigore Moldaviţeanul <şi> Sava Bistri<n>ţeanul". Acest **n** din textul lui Pray, care dă motivul unei şovăiri între Bistra şi Bistriţa, credem că este o lecţiune greşită şi că, într-adevăr, cei doi secondanţi ai lui Simion Ştefan vor fi fost doi călugări moldoveni învestiţi ad-hoc şi pro necesitate cu pomposul titlu de episcopi. Nici măcar Nicolae Popea, inventatorul unei ierarhii fanteziste în POPEA 1870, nu cutează să apere existenţa unui Sava episcop de Bistra: „Dacă s-ar adeveri aceasta [adică inexistenţa lui Sava de Bistra] mai positiv, am perde încă pe un episcop din Ardeal şi pace. Atâta pagubă!" (BUNEA 1903, p. 335-336).

(8) Despre Simion Ştefan, vezi Ioan Zăgrean, *Mitropolitul Simion Ştefan,* Cluj, 1947 şi, infra, § 5.

(9) Alte ediţii ale documentului: BATTHYÁNY 1827, I, p. 216-217; MAIOR 1813, p. 144-146; LAURIAN 1846, p. 172-179; HINTZ 1850, p. 65-69; MIHALYI 1900, p. 606-607 (latineşti); LAURIAN 1846, p. 172-179; LAURIAN 1850, p. 54-58; ŞAGUNA 1860, II, p. 89-93; POPEA 1870, p. 23-25 (traduceri româneşti). Faţă de LAURIAN 1846, HINTZ 1850 şi MIHALYI 1900, textul latinesc al lui Samuil Micu are unele mici deosebiri (fără a lua în considerare diferenţele de punctuaţie): (a)La LAURIAN: „Maramorus", HINTZ: „Maramarusio", MIHALYI: „Maromarus". Forma cea mai rezonabilă rămâne a lui Micu. (b)La toţi trei, după „praesentavit", urmează „nobis". Scăpare la Micu? (c)La HINTZ „pergamento". (d)La toţi trei, „super". (e)„Ratas, gratas accepta", formulările diferite: „rata, grata, et accepta" (LAURIAN), „ratas, gratas et accepta" (HINTZ) şi „rata, et accepta" (MIHALYI). (f)Celelalte

variante latineşti (minus MIHALYI), ca şi traducerea lui Şaguna, reproduc în acest loc privilegiul din 13 august 1391, acordat de Antonie, patriarhul de la Constantinopol, pe seama Mănăstirii Sfântului Mihail din Maramureş. Decretul lui Vladislav II din 1494 nu este altceva decât întărirea celui din 1391 (nova donatio). Dar pe Samuil Micu îl interesa tocmai textul lui Vladislav, căci el conţine formularea după care ierarhia românească de la Alba Iulia este numită arhiepiscopie, fapt care sprijină teza dezvoltată în acest paragraf. La MIHALYI 1900, textul privilegiului din 1391 e despărţit de întărirea lui din 1494 şi pus cronologic, la p. 109-110. De fapt, după cum reiese din LAURIAN 1846, p. 165-183, aceste documente şi altele sunt reproduse după o copie colectivă legalizată (transumptus), executată de rechizitoriul literar (cancelaria de arhivă) a Capitlului romano-catolic din Alba Iulia, în anul 1721. [(g)]La LAURIAN, HINTZ şi MIHALYI, „nec". [(h)]LAURIAN şi MIHALYI, „viciatas". [(i)]La toţi trei, „eis". [(j)]LAURIAN, greşit, „ligitimae". [(k)]La toţi trei, „suisque". [(l)]La LAURIAN şi MIHALYI, „Transsilvania", la HINTZ, „Transsylvania". [(m)]Toţi trei dau datele în litere. Este interesant faptul că Şincai, în *Hronica românilor*, nu reţine acest document în aparenţă foarte important. Să fi început încă de la el îndoiala în legătură cu decretul din 1494, accentuată ulterior de autorii greco-catolici? (vezi nota 1). În lipsa lui Şincai, care a dat toate documentele în variantă românească, omiţându-l însă pe acesta, o primă traducere a decretului există abia din 1846 (LAURIAN 1846, p. 172-179, repetat în LAURIAN 1850, p. 54-58): „Noi Uladislau, din mila lui Dumnezeu, regele Ungariei, Bohemiei etc., facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine că cinstitul şi evlaviosul frate Ilarie, igumenul Mănăstirei Bisericii Sf<ântului> Arhanghel Mihail din Maramurăş, mărturisitoriu de legea grecească, venind la faţa Maiestăţii Noastre, ne-au arătat şi ne-au presentat noă o carte privilegiată a preasfinţitului părinte Antoniu, fostului patriarh al Cetăţii Constantinopolitane, Nouei Rome, şi a toată lumea, scrisă pe pergament cu litere greceşti şi întărită cu pecetea sa cu plumb ce e acăţat, şi cu aceasta un esemplariu tradus din vorbă în vorbă în limba latină, despre nişte drepturi şi scutinţe ale aceleiaşi biserici Sf<ântul>ui Mihail, date de acel patriarh şi însemnate, şi specificate mai jos în cuprinsul aceluiaşi esemplariu, rugându-ne pe noi ca să binevoim îndurat a primi acea carte patriarhală şi toate cele cuprinse într-însa, a o înnoi şi a o întări cu putere pentru totdeauna, în favoarea acelui frate Ilariu şi următorilor lui, şi a bisericii sus-numite […] Aşadară, noi, auzind această rugăciune a pomenitului frate Ilariu şi primindu-o îndurat, şi văzând că suprascrisa carte a patriarhului nu e rasă, nu e schimonosită, nu e stricată în nici o parte a sa, înşirăm şi înscriem esemplariul ei din vorbă în vorbă în această scrisoare a noastră, asemine privilegiată, şi o primim şi o aprobăm cu toate cele cuprinse într-însa, în cât se vede că s-au dat drept şi după lege şi în cât adevărul vorbeşte pentru dânsa, şi, înnoindu-o, întărim cu putere pentru totdeauna în favoarea aceleiaşi Mănăstiri Sf<ântul> Mihail Arhanghelul, şi, prin urmare, în favoarea fratelui Ilariu şi a tuturor următorilor lui, însă aşea, ca acel frate Ilariu şi următorii lui să dea episcopului din Muncaciu cuvenita cinstire, iar arhiepiscopului din Transilvania, celui de acum şi celor viitori, ca mai-marilor săi, să le arate cuvenita supunere şi ascultare. Şi întărim aceasta prin puterea şi mărturia acestei cărţi ale noastre, căreia s-a acăţat pecetea noastră cea secretă, cu care ne slujim ca rege al Ungariei. Dat în Caşovia prin mânile cinstitului în Hristos părinte Toma, episcopul din Iaurin şi chematului arhiepiscop din Agria, supremului secretariu şi cancelariu al Curţii noastre, şi iubitului nostru credincios. În 14 zile ale lunei lui maiu, anul Domnului 1494, iar al regatului nostru din Ungaria etc. 8 şi al Bohemiei 24".

[(10)] Ediţii latine ale cărţii de hirotonire din 1651: PRAY 1776–1779, I, p. 409-412 (în numerotare greşită: 409 urmează, fără lacună în text, după 400); MICU 1861, p. 83-84; MICU 1862, p. 122; MAIOR 1813, p. 153-154; LAURIAN 1846, p. 251-252 (fragmentar); HINTZ

1850, p. 77-78; TÖRÖK 1859, II, p. 151-152. În comparaţie cu PRAY, LAURIAN şi HINTZ, am identificat următoarele mici diferenţe de text: [(a)]La toţi trei, „Belegradiensis”. [(b)]Idem: „Vadiensis”. [(c)]PRAY şi HINTZ: „cujuscunque gradus”. [(d)]La HINTZ: „nec”. [(e)]*ibidem*, „Petro” lipseşte. [(f)]*ibidem*, greşit, „Ticiscanas”. [(g)]LAURIAN şi HINTZ, „fatus”. [(h)]PRAY: „Petrus Parthenius”. [(i)]Alte ortografieri: PRAY şi LAURIAN „Tarasovicsio”, HINTZ, „Tarrasoviczio”. [(j)]PRAY, după „partu”, „vero”.

[(11)] „Gheorghe Prai, în *Ierarhia Ungariei*, despre episcopia Muncaciului rău face că zice că Ştefan Simonovicie au fost mitropolit Bălgradului din Servia, înşălându-se în numele Bălgradului, carea cetate este în Ardeal, şi pe lătinie se chiamă Alba Iulia sau Carolina, numai de români se numeşte Bălgrad” (traducere de Gheorghe Şincai, în ŞINCAI 1967–1969, III, p. 75). Micu se referă la PRAY 1776–1779, p. 276-414, capitolul despre Episcopia de Munkács, unde însă nu se afirmă că Simion Ştefan ar fi fost din Serbia. Dimpotrivă, apare ca arhiepiscop schismatic din Transilvania.

§ 3
Tot aceaeaşi să arată

[(1)] Vezi, supra, Partea VII, § 5, nota 14, unde e reprodus originalul pasajului.

[(2)] Textul original al continuării: „Eu, cu ajutoriul lu Dumnezeu şi cu voia acestor tuturor şi a sfatului mieu şi al altor, eu, jupânul Hrajilă Lucaci, judeţul Braşovului şi a tot ţinutul Brăsei, jăluii şi dedu de le tipări, în lauda Tatălui și Fiiului, şi Duhului Sfânt, în cetatea ţinutului Domniei Meale, în Braşov. Şi se-au început această carte a se tipări, după întruparea Fiiului şi Cuvântulu lu Dumnezeu, la 1580” (B.R.V., I, p. 88).

[(3)] Originalul: „… foarte mă sfătuii cu luminatul mitropolitul, Marele Ghenadie, deîn tot ţinutul Ardealului şi al Orăziei” (*ibidem*, p. 91).

[(4)] Vezi B.R.V., I, p. 115-118. Textul original are unele deosebiri faţă de această copie. [(a)]În loc de „craiului”, e „crai”. [(b)]Orig. „acest dascal”.

[(5)] Originalul, reprodus în B.R.V., I, p. 188, are diferenţe notabile. [(a)]După „aceastea”, urmează „toate”. [(b)]Nu „socotindu-le”, ci „luându-le aminte”. [(c)]Cuvântul „prea” nu există. [(d)]Orig. „Doamne craiu”. [(e)]Orig. „poruncit noao”. [(f)]Orig. „din scaonul Belgradului”.

[(6)] Originalul corect: „Slugă mai mică şi plecată a Mării Tale, Simion Ştefanu, arhiepiscopu şi mitropolitu scaunului Belgradului şi a Vadului, şi a Maramurăşului, şi a toată Ţara Ardealului.” (B.R.V., I, p. 169).

[(7)] Originalul corect: „Cătră preosfinţitulu şi în Dumnedzău luminatulu kyr Theofilu mitropolitulu Belgradului şi a Vadului, şi a Maramorăşului, şi a Silvaşului” (B.R.V., I, p. 340). „Sălajului” e o lecţiune greşită a lui Micu, de care se va prevala însă mai jos, tot în acest paragraf.

[(8)] E cea mai veche menţionare a acestei misterioase tipărituri româneşti, care, nu se ştie din ce cauză, nu este trecută în B.R.V. Există totuşi o atestare fermă, prin textul unui formular tipărit de dalterie de hirotonire din vremea lui Atanasie Anghel, pe care o publică Timotei Cipariu în 1855 (CIPARIU 1855, p. 256). La această tipăritură se referă şi Micu, abreviind însă faţă de Cipariu formula de început, scrisă în latineşte cu litere chirilice, al cărei text întreg este: „Нос Атѳанасіѹс деи ет апостолице Сѳдис граціа Архіепископѹс Валахорѹм ін Трансілваніа Парціѹмкве нобис аннеѯарѹм Метрополіте Албенѯис, греци ритѹс, викаріѹс апостоліѹс ецет. ецет. Сакре цесареє реґіекве Маіестатіс Конѯіліаріѹс” (transcriere exactă după sursa CIPARIU

1855; vezi şi CHINDRIŞ 2003, p. 161-165). Textul, practic uitat, continuă în româneşte şi este interesant pentru cunoaşterea activităţii celui dintâi ierarh român unit cu Roma: „Pavel, marele apostol al Domnului, scrie la Tim. cap 3, vers 7 să se dea preoţilor poslanii tocmite de la ceia ce-i hirotonesc, de tocmirea preoţiei lor. Deci unii porunci ca aceia plecându-se şi acest smerit anume [...] pentru aceasta tocmim carte: ca de la noi, cu darul Duhului Sfânt, a făcătoriului deplin Dumnezeu, l-am hirotonit pre leage şi pre pravilă ceteţ, ipodiacon, diacon şi preot. Şi poruncim tuturor celor ce către voi va veni acest slobod preot, arhiereilor, zic, şi preoţilor, egumenilor, boiarilor şi mireanilor, cum s-au împodobit cu vredniciia preoţiei de smereniia noastră, mărturisit de bărbaţi vreadnici credincioşi, cum este vreadnic de rânduială ca aceasta. Derept aceaea şi întărirea lui, dă-se această carte, după cumu-i obiceaiul de la noi întărit. Derept aceaea, fiiule, şi ţie, şi se cade se fii treaz, nebeţiv, nesfadnic, neiubitoriu de argint, ce blând, smerit, cu învăţătură bună, ca să te spăseşti şi pre tine şi pre cei ce vor asculta. Anii Dom. 17... în luna lui... zile...”.

(9) Hirotonirea lui Atanasie Anghel, primul episcop greco-catolic din Transilvania (vezi Partea IX, § 2), care a avut loc la 22 ianuarie 1698, în Bucureşti, după pravila răsăriteană şi în virtutea relaţiilor ierarhice stabilite de secole, este condensată cronologic aproape de toate izvoarele, cu episodul daniei lui Constantin Brâncoveanu din 15 iunie 1700, al cărei text urmează aici, infra. În afara bibliografiei fundamentale (LESVIODAX 1845, p. 324-340), aproape peste tot cele două evenimente apar analizate împreună, cu toate că semnificaţiile lor sunt foarte deosebite. În ianuarie 1698 are loc o hirotonire obişnuită, aşa cum se făcuse multor arhierei transilvăneni până la acea dată (Iosif – în 1680, Ioasaf – în 1682, Varlaam, Teofil – în 1692). Unirea cu Roma, începută de Teofil în 1697, părea evitată prin declaraţia de obedienţă şi fidelitate faţă de Biserica Răsăriteană, făcută de Atanasie la Bucureşti. Dania din 1700, având ca obiect moşia Merişani din Argeş, este o încercare disperată a lui Constantin Brâncoveanu de a-l abate pe Atanasie de la unirea pornită cu toată forţa îndată după întoarcerea de la Bucureşti. E o încercare de a-i arăta lui Atanasie că, şi rămânând fidel ortodoxiei, poate să-şi atingă scopurile materiale, la fel ca prin înlesnirile promise de Curtea de la Viena. Dar, în afara rapacităţii materiale, explicabilă în cazul ierarhilor semiiobagi din Transilvania, care nu aveau nici o avere, unirea cu Roma are şi alte cauze, adânci şi esenţiale. Supralicitarea darului brâncovenesc este una din ciudatele naivităţi sentimentale ale istoriografilor noştri, adversari ai unirii cu Roma. Căci Merişanii nu puteau nici să salveze confesiunea românilor transilvăneni din mrejele calvinismului maghiar devastator, care ar fi dus în mod cert la deznaţionalizarea aderenţilor, nici să scoată din starea de iobăgie câteva mii de preoţi români, care constituiau unica pătură cultă şi conştientă a românilor, nici să producă acea mică, dar importantă fisură în blocada constituţională a lui Unio Trium Nationum, care a deschis era Iluminismului social şi cultural în Transilvania. O parte din vasta bibliografie a hirotonirii lui Atanasie la Bucureşti şi a donării moşiei Merişani: MICU 1861, p. 84; MICU 1862, p. 123; MAIOR 1813, p. 149; LAURIAN 1846, p. 305-306; HINTZ 1850, p. 108; CIPARIU 1855, p. 13-14; p. 240-252 (distinge între cele două episoade); ŞAGUNA 1860, II, p. 162-163; POPEA 1870, p. 26-27; „ARCHIVU”, 1869, p. 455-456; MOLDOVAN 1870, p. 744; MOLDOVAN 1873, p. 28-31 (analiză specială, dar eronată); POPEA 1873, p. 31-32; GRAMA 1884, p. 83-84; BARIŢ 1889, p. 181; POPOVICI 1901, p. 123; IORGA 1908, p. 14; LUPAŞ 1918, p. 109-110; DRAGOMIR 1920, II, p. 26; POP 1921, p. 32-33, 50; POPOVICI 1928, p. 450; LUPAŞ 1928, p. 238-240; NICOLAE 1968, p. 36, FREYBERGER 1996, p. 133-137.

(10) Dania din 1700 a lui Constantin Brâncoveanu a circulat mai ales în ediţii prescurtate, româneşti sau latineşti. Modelul prescurtat, în latineşte, l-a pus în circulaţie Petru Maior, iar

prima versiune în româneşte, tot prescurtată, este a lui Laurian. Samuil Micu a cunoscut originalul românesc, dar, la un moment dat, nu i-a mai fost accesibil (vezi nota 17) şi a dat o retraducere prescurtată din latineşte. Versiunile parţiale nu reflectă originalul, nici cele româneşti (LAURIAN 1846, p. 305-306; ŞAGUNA 1860, II, p. 162-163; POPEA 1870, p. 26-27) nici cele latineşti (MICU 1861, p. 84; MICU 1862, p. 123; MAIOR 1813, p. 149; LAURIAN 1846, p. 305-306, HINTZ 1850, p. 108; CIPARIU 1855, p. 13-14; „ARCHIVU", 1869, p. 456. Textul original, românesc, întreg şi fidel îl găsim numai în „ARCHIVU", 1869, p. 455-456. Textul, rătăcit în publicaţia nesistematică a lui Cipariu, este următorul: „Cu mila lui Dumnezeu Io Constandin Băsărab, Voevod şi Domn a toată Ţara Ungrovlahiei, dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele. (N.B. Până aici textul este slovenesc, tradus de Ioan Micu Moldovan şi pus în paranteză, iar cel original în notă, p. 455, n*). Sfintei şi dumnezeeştii Mitropolii a Beligradului şi Archiepiscopiii Ţării Ardealului, unde să cinsteaşte hramul al Sfintii şi de viaţă făcătoarii Troiţii. Care dentru a sa temelie iaste făcută şi înălţată de răpăosatul Io Mihaiu-Voevod şi sfinţiei sale părintelui Aftanasie mitropolitul şi a tot săborul sfintii mitropolii. Ca să fie sfintii mitropolii moşie în cămpul Merişanilor ot sudu Argeşu de peste totu hotarul stănjini 700 de cămp, de pădure, de apă cu vaduri de moară şi den silistea satului cu totu venitul ce ar fi. Pentru că această moşie ce scrie mai sus cumpăratu-am Domnia Mea de la Stoica, feciorul lui Stepan stolnicul din Vălcele, jumătate de hotar de preste toată moşia Merişanilor însă stănjini 550 şi iar din ceialaltă jumătate de hotar am mai cumpărat Domnia Mea de la megiaşii den Dolbuneşti de la Pătru, feciorul lui Apostol, nepotul lui Pătru răspopul, şi de la Iane, feciorul lui Stoică zidarul, nepotul lui Pătru, şi de la Vladul diaconul, feciorul lui Talapie robul, şi de la Eftenie sin Dragotă, nepotul lui Talapie Buţuca, stănjini 150. Afara dentr-o fune de moşie dentr-acestu hotar ce ş-au lăsatu merişanii nevăndută pre densusu lăngă hotarul Mănăstirii Tutanii, însă afară dentr-această fune care să fac împreună stănjăni 700, precum mai susu sântu zişi, cu tocmeală în preţu stănjănul po. bani 60 cari se facu împreună tl. 317 po., cu zapise de pre la mănile lor de vănzare întărite cu numele şi cu peceţile loru, şi cu boiarii cei mari ai divanului mărturii iscăliţi. Şi după ce am cumperatu Domniea Mea această moşie, fiindu această sfântă mitropolie de să învăluiaşte ca o corabie în mijlocul valurilor mării, aflăndu-se între multe feluri de limbi streine, fiindu şi lipsită de cele ce săntu de ajutoriul sfintei mitropolii, Domnia Mea am socotitu de am datu şi am miluitu această sfântă mitropolie cu această moşie ca să aibă a ţinea pre dănsa oameni şi alte bucate, dobitoace ori ce le-ar fi voia, ca să fie sfintii mitropolii de întărire şi de ajutoriu, iar Domniii Mele şi reposaţilor părinţilor Domniii Mele vecinică pomenire. Dreptu aceia, Domnia Mea am datu şi această carte a Domniii Mele împreună şi cu toate zapisele de cumperătoare aceştii moşii, sfinţiei sale părintelui Aftanasie mitropolitul şi a totu soborul sfintii mitropolii, ca să aibă a ţinerea şi a stăpâni această moşie den Merişani cu totu venitul ce ar fi den hotar până în hotar, afară numai dentr-o fune de moşie, ce şi mai sus s-au zisu, care ş-au lăsatu merişanii lor nevăndută, ca să le fie de hrană, iar alaltă moşie să fie toată pre sama sfinţii mitropolii de întărire şi neclătită în veci. Şi am întăritu această carte a Domniii Mele, cu totu sfatul şi cu credincioşii boiarii cei mari ai divanului Domniii Mele, pan Cornea Brăiloiul vel ban Cralevechi i pan Stroe Leurdeanul vel vornicu i pan Diicul Rudeanul vel log<ofăt> i pan Mihaiu Cantacuzino vel spătariu i pan Şerban vel vistieriu i pan Vergo vel cluceriu i pan Dumitrache Caramalăul vel postelnic i pan Şerban Cantacuzino vel păharnic i pan Radul Izvoranul vel stolnic i pan Radul Golescul vel comis i pan Iorga vel slugeriu i pan Costandin Corbeanul pitariu şi ispravnic, Ştefan Cantacuzino vtarago logofăt. Scriindu-se această carte în oraşul scaunului Domniii Mele, în Bucureşti. Întru al doisprăzecelea ani den domnia Domniii Mele. De Isar logofeţelul

den Bucureşti msţa iunie în 15 zile, fiind şi cursul anilor de la Adam 7208, iar de la Domnul Nostru Is. Hs. 1700.

Io Constantin-Voievod bâteiu milostieiu gospodar.

Io Constandin-Voievod.
Ştefan Cantacuzino v. log."

(11) Vezi, infra, nota 18.

(12) Iată câteva cărţi tipărite la Blaj, înainte şi după data redactării *Istoriei* lui Samuil Micu, în titlul cărora e scris că sunt tipărite „în Sfânta Mitropolie a Blajului", sau „în Blaj la Mitropolie": *Psaltire*, 1764, *Evanghelie*, 1765, *Strastnic*, 1773, *Arhieraction*, 1777, *Catavasier*, 1777, *Ceaslov*, 1778, *Psaltire*, 1780, *Carte de învăţături creştineşti*, 1805, *Liturghier*, 1807, *Penticostar*, 1808, *Triod*, 1813, *Strastnic*, 1817, *Evanghelie*, 1817. Cel mai îndrăzneţ a fost, în acest sens, Grigore Maior, care în titlul *Ceaslovului* din 1778 se intitulează într-adevăr „mitropolit". Intitularea „vlădică", frecventă şi ea, nu este totuşi atât de revendicativă, cum este aceea de „mitropolit", când ierarhii diecezei Făgăraşului purtau, din 1721, titlul legal de episcop, sub jurisdicţia mitropolitului de la Strigoniu (vezi infra).

(13) „Sălajiului" e o lecţiune greşită a lui Samuil Micu (vezi, supra, nota 7). Lista celor 16 episcopii-fantomă, a căror existenţă sau inexistenţă a fost dezbătută la modul mai mult decât polemic de către autorii noştri mai vechi, o găsim la BUNEA 1904, p. 191-224.

(14) Vezi, supra, § 2, nota 7. Existenţa e dedusă numai din actul de hirotonire din 1651, dat de Simion Ştefan pentru episcopul Petru Partenie al Munkácsului (supra, § 2). Argumentele inexistenţei acestui mitropolit, la BUNEA 1903, p. 335-336.

(15) A se corobora cu nota 20, infra. Tabăra susţinătorilor existenţei unei episcopii româneşti medievale la Geoagiu de Sus îl are în frunte pe MAIOR 1813, p. 164 – MAIOR 1995, p. 152; ŞAGUNA 1860, II, p. 97-98 şi POPEA 1870, p. 57-58. Toţi iau ca izvor documentul din BENKŐ 1781, despre care vezi, infra, nota 20. Cel care combate cu argumente puternice imposibilitatea fiinţării acestei puzderii de episcopii, deci şi a celei de la Geoagiu, este BUNEA 1904, p. 191-244.

(16) Exploatarea aceluiaşi act de hirotonire din 1651 (supra, § 2). Problema dependenţei Episcopiei de Munkács de aceea a Belgradului, din Ardeal, este analizată mai amănunţit de MOLDOVAN 1870, p. 782, POPEA 1873, p. 43-47 şi MOLDOVAN 1873, p. 34-41.

(17) Vezi, supra, notele 9, 10.

(18) Vezi şi nota 11, supra. Alte ediţii latineşti ale documentului: CIPARIU 1855, p. 14-15; MICU 1861, p. 85; MICU 1862, p. 123-124; NILLES 1885, I, p. 368-369, în comparaţie cu care textul de faţă are unele deosebiri. (a)CIPARIU şi NILLES, în loc de „petierit", „instantiem fecisset". (b)Toate celelalte ediţii, „Albae Carolinae". (c)MICU 1861 şi 1862 şi NILLES, „consumpta". (d)La NILLES, formularea „monetaria re". (e)CIPARIU, pentru „hujus motivi", „hujusmodi". (f)Toate celelalte ediţii, „archiepiscopi" (la Micu, în textul de faţă, e o scăpare). (g)La CIPARIU, lecţiunea „sub 20", iar la NILLES „sub 10". (h)CIPARIU, „Per excelsam Cameram aulicam intitulatum", iar la NILLES „per excelsam caesareo-aulicam Cameram intimatum". (i)MICU 1861 şi 1862, urmează „vero". (j)Toate celelalte ediţii, formularea „neo unitae Valachorum". (k)CIPARIU, „Caesareo-Regiae". (l)*Ibidem*, fără paranteze. (m)MICU 1861 şi 1862, „Secau", probabil lecţiune greşită a lui Laurian la publicarea manuscrisului. (n)CIPARIU, „Wirding". (o)MICU 1861 şi 1862, „Ecszles". Numele real al personajului este Georgius Eccles (ap. lucrarea manuscrisă a lui Samuil Micu, *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae, seu, ut quidam barbaro vocabulo appeland, Valachorum*

ab initio usque ad seculum XVIII, la Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Sibiu, Colecţia Friedenfels, ms. F. F. 3).

(19) O singură traducere românească, la ŞINCAI 1967–1969, III, p. 282-283, după textul de faţă, citat în notă: „Cessionales comissionis Cibiniensis apud Samuelem Klein de Szad, *De metropoli Transilvanica*, part. 8, § 3”. Textul traducerii: „Fiindcă prealuminatul şi preacinstitul domn Atanasie, arhiepiscopul de legea grecească a Besericei Răsăritului prin Ardeal, cerusă cu numele său şi a tot neamul românesc cel de curând unit, prin inştanţie, ca casa cea din afară de cetatea Bălgradului, ce în anul 1700 se rânduise de pinzărie, iar apoi n-au plăcut pinzetarilor, să se dea numiţilor români, mai vârtos ca să-şi rădice într-însa şcoala românească şi lătinească, şi pentru aceasta şi comissia camerăticească ce este acum în Ardeal zisa cerere a prealuminatului şi preacinstitului domnului arhiepiscop o ar fi ajutat prin informaţia sa şi ar fi luat în luna lui avgust din anul 1703 înalt intimat de la Curte, ca chesaro-crăeasca Maestatea Sa, ceruta casă domnului arhiepiscop şi de curând unitei comunităţei românilor milostiveşte o au dat şi au poruncit să se dea, ci pentru pornirea răscoalei carea încă ţine, fiindcă cu fapta a se da pân-acum n-au putut, drept aceaea pentru mai bună securitate a domnului arhiepiscop şi a neamului românesc, prin cessionalele acestea se dă lor numita casă şi toate pertinenţiile ce se ţin de dânsa, cu numele împăratului, aşa, ca dând Dumnezeu mai bune vremi, casa aceaea să o poată cuprinde, face, moşteni şi întoarce spre folosul mai sus-zis, după cum vor vrea, întru a cărui lucru mărturie, cessionalele acestea le-am iscălit şi întărit cu peceţile noastre, în Sibiu, în 5 maiu din anul 1705. Ioann Onorie, comitul S. Împărăţiei Romanilor şi domnul de Seen, l<iber> baro, în Vierding, al chesaro-crăeştei măriri camerariu şi consiliariu la Cămara de curte şi al Comissiei camerăticeşti din Ardeal president, c.m.s. Gheorghie Ecseles”.

(20) „Îmi amintesc că citisem la Benkő, scriitor secui transilvănean, în a sa *Transylvania sau Milcovia*, unde citează actul de numire al episcopului românilor din Geoagiu de Jos”. În realitate, este vorba de Geoagiu de Sus (Felgyógy), azi satul cu acelaşi nume, din judeţul Alba, şi nu de Algyógy, care e azi Geoagiu-Băi. Micu a citit acest document la BENKŐ 1781, II, p. 259-260, de unde l-a reprodus în latineşte Petru Maior (MAIOR 1813, p. 164, n.a.) şi probabil Laurian (LAURIAN 1846, p. 205-207, n.e.). Este un decret al reginei Isabela din 1557, prin care îl întăreşte pe Christofor, „episcopul Mănăstirii Geoagiu de Sus <Fel-Diód>” în funcţie şi îl pune în toate beneficiile legate de această demnitate, cu condiţia „să mărturisească legea grecească tuturor celor ce se cuvine”. (Traduceri româneşti ale decretului Isabelei: LAURIAN 1846, p. 205-207, LAURIAN 1850, p. 83-84 şi ŞAGUNA 1860, II, p. 97-98). *József Benkő*, 1740-1814, cel mai mare istoric maghiar din Transilvania epocii luministe, este, printre altele, autorul unei monografii a Episcopiei de Milcovia, prin care vechii istorici maghiari înţeleg o dieceză-fantomă de dimensiuni enorme, cuprinzând aproape întregul teritoriu românesc din afara şi dinlăuntrul Carpaţilor. Această Milcovia, ca mit istoriografic, semnifica faptul că românii ar fi fost odată, toţi, cuprinşi într-o episcopie de rit grecesc, sub oblăduirea Coroanei Sfântului Ştefan. Titlul exact al lucrării, în lista bibliografică, la BENKŐ 1781. Dacă ideea cărţii lui Benkő este greşită, documentele adunate în ea sunt de o inestimabilă valoare. Pe cel amintit l-a tradus în româneşte Andrei Şaguna (ŞAGUNA 1860, p. 97-98), ca dovadă a existenţei episcopiei greco-răsăritene de Geoagiu (vezi şi, supra, nota 15). Dar documentul nu poate atesta o episcopie, ci doar o mănăstire, şi credem că prin acest „episcopus”, ca şi prin alte cazuri similare, se înţelegea egumenul mănăstirii.

(21) „Este hotărât de către sfinţii părinţi ca diecezele în care există oraşe supuse jurisdicţiei episcopiei să fie cârmuite de <diecezele> metropolitane. Ei numesc acestea primele canoane. Acelea, în schimb, care nu au oraşe supuse episcopilor, să fie administrate de către

arhiepiscopi, dând ascultare <diecezelor> metropolitane, dar fiind mai presus decât cele episcopale. (Balsamon, în răspunsul patriarhului, în meditaţii; după Leunclavius, cartea 7 a dreptului greco-roman)". *Theodor Balsamon*, scriitor bizantin din a doua jumătate a secolului al XII-lea, patriarh al Antiohiei, a fost, printre altele, autorul unor lucrări de drept canonic. Scrierea citată de Micu este *Interrogationes canonicae Sanctissimi Patriarchae Alexandriae domini Marci, et responsa ad eas Snactissimi Patriarchae Antiochiae, domini Theodori Balsamonis*, operă epistolară în stilul epocii, care are la Balsamon şi o a doua parte, de studiu liber pe marginea răspunsurilor: *Theodori Balsamonis patriarchae Antiochensi meditata sive responsa*. Vezi ambele lucrări la BALSAMON 1865, II, col. 951-1076. Citatul, inexact, e din a doua parte (*ibidem*, col. 1030). De aceeaşi problemă se ocupă şi Johann Löwenklau (Leunclavius), autor bisericesc german şi orientalist de renume, care a trăit între 1533–1593, într-o cunoscută lucrare de drept bisericesc (LÖWENKLAU 1725).

§ 4
Mitropoliţii Ardealului

(1) Supra, § 1-3.

(2) Vezi Partea VII, § 2, inclusiv nota 9.

(3) *Ibidem*, inclusiv notele 11 şi 13. Vezi şi SAINT-PAUL 1711, p. 184-204. Exegeza istorică modernă a abandonat ideea asimilării episcopilor goţi cu „ai românilor". Ea a avut o perioadă de strălucire în preajma reînfiinţării Mitropoliei Ardealului (ŞAGUNA 1860, II, p. 57-58; TINCU-VELEA 1865, p. 7-9; POPEA 1870, p. 65-69), pentru a fi demolată de cercetătorii serioşi de la Blaj, familiarizaţi cu izvoarele istorice pozitive (MOLDOVAN 1873, p. 42-66; GRAMA 1884, p. 32; BUNEA 1904, p. 97).

(4) Lucrarea la care trimite Samuil Micu, *De vita sanctissimi Imperatoris Constantini*, este publicată în EUSEBIUS 1611. Trimiterea este de două ori greşită: a) despre Soborul de la Niceea nu se vorbeşte în capitolul VII din cartea I, ci în acelaşi capitol din cartea III (*De Universali concilio, ad quod ex omnibus orbis partibus episcopi confluxerunt*) şi b) numele lui Teofil Gotul nu este pomenit. Vezi, în schimb, la HARDUIN 1715, col. 319-320, unde e pomenit sub două nume: „Theopilus Bosphoritanus" şi „Theophilus Gothiae metropolis". În literatura noastră e pomenit la ŞAGUNA 1860, II, p. 58-61; TINCU-VELEA 1864, p. 6-9; POPEA 1870, p. 65-66; MOLDOVAN 1873, p. 44-49 (unde dovedeşte cu documente necontestate şi cu bun-simţ istoric faptul că Teofil Gotul nu are nimic comun cu românii); POPEA 1873, p. 49 şi urm.; LUPAŞ 1918, p. 6.

(5) În legătură cu acest *Thotim* sau *Teotim*, până şi exaltatul Nicolae Popea a fost circumspect. Îl întâlnim ca „mitropolit român" numai în istoria naivă a ierarhiei româneşti, care este TINCU-VELEA 1864, p. 9.

(6) *Ulfila*, în schimb, a stârnit o adevărată furtună polemică, pentru partizanii „naţionalizării" lui fiind o „captură" importantă, ca omul care a tradus Biblia pentru prima dată în limba „neamurilor", iar pentru partizanii bunului-simţ istoric, un subiect cu atât mai gingaş, cu cât este unul dintre cei mai de seamă oameni ai germanilor din toate timpurile (vezi Wilhelm Bessel, *Über das Leben des Ulfilas und die Bekehrung der Gothem zum Cristenthum*, Göttingen, 1860). Din nenumăratele referinţe la Ulfila, indicăm doar două, tipice pentru cele două poziţii polemice: POPEA 1870, p. 66-68 şi MOLDOVAN 1873, p. 42-62.

(7) Pe acest *Aideu*, ca şi mai jos pe *Avasghis*, nu-l mai întâlnim la scriitorii noştri. Procedeul lui Samuil Micu este corect din punctul său de vedere: identificând Goţia creştină cu

Dacia nord-dunăreană, el ia la rând toţi episcopii goţi, socotindu-i ierarhi ai românilor. Sursa lui este cartea lui Michel Lequien, *Oriens christianus* (vezi, supra, Partea VII, § 2, nota 13). Incorect au procedat neuniţii din secolul al XIX-lea (Şaguna, Nicolae Tincu-Velea şi Nicolae Popea), care au luat numai numele celebre: Teofil, Ulfila, Unila (vezi aici, infra, nota 8) ş.a.

(8) *Unila* este „episcopul cel minunat, pre carele nu demult l-am sfinţit şi l-am trimis în Goţia", spune Ioan Gură de Aur (POPEA 1870, p. 69). Dar nici Unila nu a avut nimic comun cu românii (MOLDOVAN 1873, p. 64-67).

(9) Pe *Ioan*, episcopul goţilor, îl abandonează până şi Samuil Micu în variante (MICU 1861, p. 86; MICU 1862, p. 129; MICU 1863, p. 202).

(10) Vezi, supra, Partea VII, § 5, inclusiv nota 9. Infra, nota 14.

(11) *Ibidem*, inclusiv nota 14.

(12) Vezi şi, infra, nota 14. Referinţă la TIMON 1754, al cărui capitol XV (p. 87-90) se intitulează *De Transalpina sive Valachia*. Pasajul exact: „In provincia hac vetustum est sacerdotium Argense, unde mediteranei quoque daci doctrina sacra ilustrabatur, antequam a Divo Stephano Rege proprium accepissent praesulem". (În această provincie există o episcopie veche de Argeş, de unde şi dacilor mediteranei [unul din numele medievale ale transilvănenilor] li se propovăduia sfânta credinţă, înainte de a primi din partea sfântului rege Ştefan un episcop propriu).

(13) Vezi, pe larg, în § 2, supra, inclusiv notele 1 şi 9.

(14) (1) „Eusebius, Cartea I, despre viaţa lui Constantin, cap. VII". *Eusebius Pamphilius,* 264-338, episcop de Caesarea, autorul unor vestite scrieri de istorie ecleziastică şi de dogmatică, a lăsat şi o biografie a lui Constantin cel Mare pe care am indicat-o, supra, în nota 4. (2) „Vezi despre aceasta la Michel Lequien din ordinul predicatorilor în *Oriens christianus,* tipărită la Paris în anul 1740, tomul I, pag. 142, unde vorbeşte de episcopii Goţiei". Despre Lequien şi opera sa, vezi, supra, Partea VII, § 2, nota 13. (3) „Kedrenos în *Compendium historiarum,* tom II, pag. 636, ediţia regală pariziană. De asemenea, Zonaras, *Analele,* tom II, cartea XVI şi, supra, Partea III, § 2". Despre Ghiorghios Kedrenos şi Ioan Zonaras, vezi, supra, Partea VII, § 5, nota 9. Amândoi au fost utilizaţi pentru acelaşi moment şi la ŞINCAI 1967–1969, I, p. 279-280 şi POPEA 1870, p. 35-38. *Analele* lui Zonaras, cea mai cunoscută dintre scrierile sale, a fost consultată de Micu tot în eleganta ediţie pariziană din 1687, indicată de noi în lista bibliografică la poziţia ZONARAS 1687. În capitolul XXI din cartea XVI, la paragraful cu titlul marginal *Turci seu ungari christianismus amplectuntur* se vorbeşte într-adevăr despre creştinarea lui Gyula la Constantinopol, dar Ierotei nu e pomenit. (4). „Vezi la Samuel Timon, în *Imago novae Hungariae*, cap. XV" [referinţa precisă în nota 12, supra]. Cuvintele regelui Ştefan cel Sfânt vezi-le în Partea VII, § 5, nota (7)". Vezi şi nota noastră 14 la acelaşi paragraf, supra (5). La Micu numerotat greşit (4). „În arhiva episcopală din Blaj există o copie autentificată de către Capitulul din Alba, a literelor confirmaţionale ale regelui Ungariei Vladislav, emanate în anul 1494, prin care întăreşte privilegiile Mănăstirii Sfântului Mihai din Maramureş" (vezi, supra, § 2, inclusiv notele 1 şi 9, şi acest paragraf, pasajul final cu nota 13).

<§ 5>
Mitropoliţii Belgradului din Ardeal

(1) Supra, Partea VII, § 5, inclusiv nota 9, şi aici, supra, în paragraful precedent.

(2) Frază rău alcătuită în original. Pentru conţinut, vezi, supra, § 4, nota 14.

(3) Vezi, supra, § 2, notele 1 şi 9.

(4) În altă parte (MICU 1963, p. 101-104), Samuil Micu dă o listă completă (şi cu unele deosebiri) a ierarhilor de la Alba Iulia: Nichifor, Dionisie, Nicolae, Arsenie, Vasilie, Ioan, Gherasim, Ştefan, Ghenadie cel Mare, Ioan, Iosif, Sava, Gheorghe Ghenadie Bradi, Ilie Iorest, Simion Ştefan, Sava Brancovici, Varlaam, Iosif Budai, Teofil. Alte liste ale sale: MICU 1861, p. 86-90; MICU 1862, p. p. 130-132. Acest „dyptichon" (pomelnic) a fost cunoscut şi de Petru Maior (MAIOR 1813, p. 159) şi este publicat la CIPARIU 1855, p. 13, iar analiza comparativă dovedeşte că Micu a completat lista cu alte nume, luate din alte surse. Numele din pomelnic sunt: Ioan, Teoctist, Ghenadie, Orest, Teofil, Ștefan, Gherasim, Orest, Daniel, Sava, Iosif, Iosafat, Sava, Varlaam, Teofil, Atanasie. Într-adevăr, în diptic ei figurează ca A. Ep. (Archiepiscopus), fiecare în parte. Liste mai temeinice despre mitropoliţii de Alba Iulia dinaintea unirii cu Roma au dat POPEA 1870, p. 70-90; BUNEA 1904, p. 240-242 şi IORGA 1908, II, p. 345-346, toate trei cu diferenţe între ele. Cea mai plauzibilă pare a fi a lui Bunea, care dă următoarele nume: Eftimie I (1579–1585), Christofor (1574–1577), Daniil I (1577–1578), Ghenadie I (1579–1585), Ioan de la Prislop (1585–1605), Teoctist (1605–1615), Dosoftei Teofil (1615–1627), Gheorghe Ghenadie Bradi (1628–1640), Ilie Iorest (1640–1643), Simion Ştefan (1643–1654), Daniil II Panonianul (1655–1656), Sava I Brancovici, prima dată (1656–1659), Gherasim Ghenadie III (1659), Sava I Brancovici, a doua oară (1659–1660), Sava I Brancovici, a treia oară (1662–1680), Iosif Budai de Pişchinţ (1680–1681), Iosif Ioasaf (1682), Sava II Veştemeanul (1684–1685), Varlaam (1685–1691), Teofil Szeremi (1692–1697), Atanasie Anghel (1698–1713). Lista lui Nicolae Popea este încărcată cu nume care nu au acoperire cronologică şi documentară, iar a lui Iorga este incompletă. O listă mai veche, la CIPARIU 1855, XIII-XVI, iar o analiză comparativă a listelor de până atunci, la POPEA 1870, p. 63-64.

(5) Cu acest episod, Samuil Micu accede într-un domeniu care pe vremea sa era foarte puţin cunoscut: calvinizarea parţială a românilor din Transilvania înaintea acţiunii unificatoare a lui Mihai Viteazul şi, cu succes mai redus, chiar şi după 1600. O sursă preţioasă, deşi subiectivă, este BOD/B, f. 62r-89r, unde există un capitol intitulat pur şi simplu *De unione Valachorum cum reformatis*. Vezi şi BOD/A, f. 14 r şi urm. Într-o carte cunoscută la noi, italianul Cesare Alzati (ALZATI 1982) îşi intitulează de asemenea unul dintre paragrafe *Gli esisti della Chiesa valacco-calvinista* (p. 119-127). Între aceste două date extreme, problema existenţei unei confesiuni calvine româneşti i-a preocupat pe toţi cercetătorii care n-au avut interesul să ascundă această „slăbiciune" a românilor transilvăneni. La BUNEA 1902 există, de asemenea, un capitol temeinic despre *Episcopii calvini ai românilor* (p. 36-44). Despre *Paul Tordaşi*, care nu este cel dintâi „superintendent" român, ci îi urmează lui Gheorghe din Sângeorgiu, prima menţiune o avem tot de la Samuil Micu (vezi CIPARIU 1855, p. 272), care însemnează, înainte de 1800, pe un dicţionar, rezumatul episodului de la Lancrăm: „Paulus Thordasi episcopus Valachorum, huic datur calugeri Episcopo domus in Lankerem, qui calugerus quod noluerit amplecti sectam Lutheranorum [! recte: Calvinorum] dimisso Episcopatu obiit in Valachiam" (Paul Tordasi, episcopul românilor, căruia i-a fost dată casa călugărului din Lancrăm, care călugăr, pentru că n-a vrut să îmbrăţişeze secta calvinilor, părăsind episcopia, s-a dus în Ţara Românească"). Actul prin care Ioan Sigismund Zápolya îi dăruieşte lui Paul Tordaşi casa „vlădicului" Sava din Lancrăm, la 4 noiembrie 1570, a fost publicat în originalul latin la BUNEA 1904, p. 303-304. Dar se pare că acest rapt nu i-a purtat noroc, căci 4 ani mai târziu, la 7 august 1574, el cedează casa, în mod forţat, „domnilor din Sebeş", adică saşilor, care nu vedeau cu ochi buni existenţa unei feude româneşti pe teritoriul scaunului lor, pentru suma derizorie de 49 de floreni (vezi documentul *ibidem*, p. 304-305).

Referinţele mai importante despre Paul Tordaşi, episcopul calvin al românilor: CIPARIU 1855, XIV, p. 272; POPEA 1870, p. 71; BUNEA 1902, p. 36-44; BUNEA 1904, p. 234-239; LUPAŞ 1918, p. 42-45, p. 53-54.

(6) Rudă a lui Paul Tordaşi, dar personalitate ştearsă faţă de acesta, Mihail Tordaşi a rămas totuşi în istoria culturii noastre ca arhiereul de al cărui nume se leagă tipărirea *Paliei de la Orăştie* (B.R.V., I, p. 95) din 1582. Episcopul Mihail Tordaşi se numără printre traducători. Despre el, BUNEA 1902, p. 42-44; B.R.V., I, p. 95; IORGA 1908, I, p. 182; LUPAŞ 1918, p. 29, 45, 82. Samuil Micu a uitat să-şi pună nota sa (2). Din context se poate deduce că în acest loc trebuia să fie nota respectivă. Am adăugat-o între croșete.

(7) Reşedinţa celor doi Tordaşi a fost întâi în Lancrăm, apoi la Turdaş, în locul de baştină al familiei.

(8) Este vorba despre dipticul sau pomelnicul amintit mai sus, pe care l-a publicat Timotei Cipariu (CIPARIU 1855, p. 13; vezi şi, supra, nota 4). După Cipariu, pomelnicul începe la 1528. Despre existenţa dipticului mărturisesc şi Gheorghe Şincai şi Petru Maior (POPEA 1870, p. 63), cel dintâi susţinând că l-ar fi donat Bibliotecii Universităţii din Pesta. Nicolae Iorga, care a dat cea mai fidelă ediţie a dipticului (IORGA/S, IV, p. 66-67), l-a găsit într-adevăr în Arhivele Statului din Budapesta, având în faţă însemnarea: „Dyptichon archi-episcopatus graeci-ritus Alba-Juliensis in Transylvania ab 1528 usque 1717. Athanasium I. Donavit an. 1806 Bibliothecae Regni Moyses [!] Sinkay de eadem". Dar până la 1855 el exista – în copie? – în biblioteca de la Blaj, de unde l-a copiat Cipariu.

(9) Articolul referitor la români, votat în sesiunea dietală de la Turda din data de 21 aprilie 1577, a fost tradus şi tipărit de Ioan Micu Moldovan (vezi MOLDOVAN 1868–1869, p. 301): „Art. 7. Deoarece şi între români sunt de aceia cari, luminaţi de D-zeu, au părăsit religiunea greacă şi ascultă cuvântul lui D-zeu [adică au aderat la leagea calvină – n.n.], şi superintendentele lor a murit, şi ei să-şi poată alege alt superintendente". Vezi şi BOD/B, f. 63 r, cu indicaţia greşită că e de la 26 aprilie; LAURIAN 1850, p. 87. Despre viaţa bisericească a românilor transilvăneni sub principii calvini, vezi şi PUŞCARIU 1900, p. 7-16.

(10) Vezi, supra, nota 5. Pasajul lui Micu e confuz iar documentele anacronic invocate: a) spolierea lui Sava din Lancrăm de casă şi moşie a avut loc în 1570 (vezi BUNEA 1904, p. 303-304 şi, supra, nota 5) şi b) numirea lui Paul Tordaşi nu a putut avea loc „după" (adică conform) articolului din 1577 (aici, supra, nota 5), dacă el a fost numit în 1569 sau 1570.

(11) La subsolul manuscrisului, cu trimitere la această dată, există o însemnare de mâna lui Alexandru Gavra, care după 1840 a făcut eforturi pentru tipărirea operei lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai (PERVAIN 1971, p. 86-112): „Din cele trecute şi următoare, eu, Gavra, cred că au întrat smintă aici şi că ar trebui să fie a. 1577". Anul morţii lui Ioan Sigismund Zápolya e corect indicat de Micu. Greşită e comasarea care urmează: „tot într-acelaşi an" (desigur din neatenţie), căci aici, supra, în pasajul cu nota 9, indică anul corect al dietei: 1577.

(12) Supra, nota 9.

(13) *Ghenadie I*, supranumit „cel Mare", a păstorit asupra românilor din Transilvania între anii 1579–1585 (BUNEA 1904, p. 240). Vezi B.R.V., I, p. 85-93 şi, supra, Partea VII, § 5, nota 14 şi această parte, § 3, notele 2-3. Documentul de bază pentru existenţa lui Ghenadie cel Mare este foaia de titlu a *Evangheliei cu învăţătură*, tipărită la Braşov în 1580 sau 1581. Despre el, CIPARIU 1855, p. 11-13, p. 18-19; POPEA 1870, p. 71; IORGA 1902, p. 31-35; BUNEA 1904, p. 240; IORGA 1908, p. 345, LUPAŞ 1918, p. 30, 32, 40, 45, 84, 92.

(14) Existenţa acestui prim Iorest sau Orest, atestată în pomelnicul citat de Micu mai sus (vezi CIPARIU 1855, p. 13), este infirmată de autorii ulteriori, care dau lista completă a

mitropoliţilor de Alba Iulia, fără vreun hiatus cronologic (POPEA 1870, BUNEA 1904, IORGA 1908, LUPAŞ 1918). Credem că întreaga derută, atât în dipticul sau pomelnicul amintit, cât şi în acest pasaj al lui Micu, porneşte de la ediţia din 1641 a *Evangheliei cu învăţătură*, tipărită la Alba Iulia, care este o reproducere anastatică a celei de la Braşov din 1580 sau 1581 (B.R.V., I, p. 115-118). Numai la sfârşitul prefeţei se adaugă un pasaj în care mitropolitul din 1641, Ilie Iorest, îşi etalează propriile merite la reeditare. Fără cunoaşterea şi interpretarea acestui pasaj, s-ar părea într-adevăr că Ilie Iorest a lucrat la ediţia de la Braşov. Rezultă că alcătuitorul dipticului, cineva din anturajul lui Atanasie Anghel, a cunoscut ediţia din 1641, dar a confundat-o cu cea din 1580 sau 1581. La fel, Samuil Micu. La această concluzie duce şi ediţia lui Nicolae Iorga (IORGA/S, IV, p. 66-67), unde se reproduce fidel textul originalului acestui pomelnic, dăruit de Şincai Universităţii din Pesta, în 1806. Iorga redă în transcriere actuală forma slavonă în care sunt grafiate numele din pomelnic. Al patrulea nume, după Ioan, Teoctist şi Ghenadie, e *Ioristu*, cu specificarea lui Iorga: „scriere nouă", aşa cum se specifică apoi la Iosif, că e „îndreptat: Iosifatu". Probabil că acest *Ioristu* a fost introdus în pomelnic chiar de Micu sau Şincai, după ce au luat cunoştinţă de ediţia derutantă din 1641 a *Evangheliei cu învăţătură*.

(15) *Ioan din Prislop* este atestat de principalele surse (POPEA 1870, p. 71 şi BUNEA 1904, p. 241) ca păstorind între anii 1585–1605. De el se leagă edificarea mitropoliei româneşti la Alba Iulia, cu sprijinul lui Mihai Viteazul (BUNEA 1902, p. 64-68; BUNEA 1903, p. 323-339; BUNEA 1904, 187-190). Vezi şi CIPARIU 1855, p. 194-197; 205; IORGA 1902, p. 35-44; IORGA 1908, I, p. 218-223; LUPAŞ 1918, p. 28, 32-33; LUPAŞ 1940, p. 19-20.

(16) Titulatura lui Sigismund Báthory de „prinţip […] Moldovei şi a Ţerii Româneşti" este fără conţinut, ca şi aceea de monarh al Imperiului Romano-German [!].

(17) O ediţie latină a documentului la Veress/D, IV, p. 230-231, unde diploma e subscrisă „Joannes Bernardffy", sub iscălitura cancelarului Jósika, iar alta, la LUPAŞ 1940, p. 194-195.

(18) Supra, nota 15.

(19) *Ibidem.*

(20) În listele consacrate, acest *Iosif* nu există, sau cel puţin nu e în această ordine cronologică (POPEA 1870, p. 71; BUNEA 1904, p. 241). În privinţa succesorului, nici cei doi nu concordă, în lista lui Nicolae Popea urmând Demetriu, iar în cea a lui Bunea, Teoctist. De altminteri, nici o listă de arhiepiscopi transilvăneni dinainte de unire, din câte cunoaştem (CIPARIU 1855, XIII-XVI, p. 13; POPEA 1870, p. 63-114; BUNEA 1904, p. 240-241; IORGA 1908, p. 345-346, LUPAŞ 1918), nu corespunde exact cu celelalte. Nici măcar Micu nu este consecvent cu lista pe care o dă, supra, la începutul acestui paragraf.

(21) La POPEA 1870, *Daniil* urmează imediat după Iosif. La CIPARIU 1855 şi BUNEA 1904, el figurează mult mai târziu, între anii 1655–1656. Cât despre *Sava Brancovici*, în prima lui şedere în scaun, Samuil Micu crede că ar fi vorba de un alt Sava, mult mai timpuriu, pe la 1631. Eroarea se datorează citirii greşite a dipticului sau pomelnicului în cauză, unde arhiereii sunt aşezaţi pe două coloane (vezi MAIOR 1813, p. 159; CIPARIU 1855, p. 13). Micu i-a citit cursiv, întâi prima şi pe urmă a doua coloană, lecţiune greşită, căci pomelnicul trebuie citit în felul cum l-a publicat Timotei Cipariu (CIPARIU 1855, p. 13): primul din coloana stângă, apoi primul din coloana dreaptă ş.a.m.d. În acest fel, pomelnicul, deşi document rudimentar, dă cu aproximaţie lista întocmită pe baze ştiinţifice de Augustin Bunea. Deosebirile deconcertante dintre listele de ierarhi belgrădeni se datorează tocmai acestei lecţiuni greşite şi din partea altor autori, iar mai apoi tendinţei lui Popea de a găsi mai mulţi arhiepiscopi decât au existat în

realitate. Referinţa de bază rămâne, credem, ediţia IORGA/S, IV, p. 66-67, care însă diferă la rândul ei de cele anterioare.

(22) Aceeaşi situaţie eronată la Micu. La CIPARIU 1855, POPEA 1870 şi BUNEA 1904, datele despre păstoria lui *Gheorghe Ghenadie II Bradi* coincid: 1628–1640. Date despre acest mitropolit, la LUPAŞ 1918, 58-62 şi LUPAŞ 1940, p. 204-205.

(23) Ediţii ale documentului: BOD/B, f. 63v-66v; FIEDLER 1858, p. 364-366, „ARCHIVU", 1869, p. 550-551; LUPAŞ 1940, p. 195-197; (latine) şi ŞINCAI 1967–1969, II, p. 420-421, reprodusă şi la CIPARIU 1855, p. 194-197 (româneşti). Există indicii sigure că această diplomă a fost şi tipărită, în secolul al XVII-lea. La ŞINCAI 1967–1969, II, p. 421, nota 1: „Diploma valachice editum, anno 1653, jussu Georgii II Rakotzi, datum vero a Gabriele Batori, anno 1609, sacerdotibus Valachicis" (Diplomă tipărită în româneşte la 1653, din porunca lui Gheorghe Rákóczy II, însă dată de Gavril Báthori pe seama preoţilor români, la 1609). Tot la ŞINCAI 1967–1969, II, p. 421, după reproducerea în româneşte a documentului: „În diplomatul acesta cam încâlcit şi cu rea românie se vorbeaşte, ci eu l-am scris cum s-au fost tipărit în anul 1653, în Bălgrad, din porunca lui Gheorghie II Racoţi". Ar însemna că traducerile româneşti (ŞINACI, CIPARIU) sunt, de fapt, ediţii ale tipăriturii româneşti din 1653, din care nu s-a păstrat nici un exemplar (B.R.V., I, p. 206). Cipariu a cunoscut această veche tipăritură, după propria mărturisire şi după descrierea pe care o face: „Le avusem, ci pieiră în a. 1849. Latineşte se aflau la d. protopop Mihali. Ele erau date de mai mulţi principi transilvani în favoarea preoţilor româneşti, din carele unele se află și la Șincai în *Hronica românilor*. Șincai scrie că s-au tipărit la a. 1653, şi esemplariul mieu nu avea an, şi apoi cuprindea şi diploma lui Acaţiu Barciai din a. 1659, de unde anul ediţiunei cel puţin e dubiu". (CIPARIU 1858, p. 14). Genealogia ştirilor despre tipăritură: ŞINCAI 1967–1969, II, p. 348, 421; CIPARIU 1855, p. 192, 197; B.R.V., I, p. 206. Alte referinţe mai importante despre decretul din 1609: LAURIAN 1850, p. 110; BUNEA 1902, p. 69; LUPAŞ 1918, p. 55).

(24) Vezi şi, infra, § 6, o reîntărire, din 1653, a acestor privilegii. Diploma de întărire din 1638, care consemnează într-adevăr evenimentele notate de Micu, s-a publicat în LUPAŞ 1940, p. 194-199.

(25) Vezi, supra, nota 9.

(26) *Georg Haner*, 1672–1740, episcop evanghelic al Transilvaniei, remarcabil scriitor bisericesc. Scrieri: HANER 1694, utilizată aici de Micu, dar şi altele două foarte importante: *Subjectum philosophiae moralis speciale*, Wittenberg, 1691 şi *Compendium privilegiorum ordini Ecclesiastico Saxo-Evanghelico in Transilvania variis ab imperatoribus, eorumque locumtenentibus clementissime concessorum*, manuscris, 1717. Despre el: BOD 1766, p. 101-102; BENKŐ 1778, p. 429-430. Vezi şi, infra, nota 37.

(27) Sub păstorirea lui Gheorghe Ghenadie II Bradi (vezi şi, supra, nota 22) s-au tipărit în limba română cele două cărţi care fac concesii serioase ritului calvin: *Catehismul calvinesc* în 1640 (B.R.V., I, p. 107; după alte păreri s-a tipărit la 1642) şi *Evanghelia cu învăţătură* în 1641 (*ibidem*, p. 115-118). Despre Catehismul din 1640 şi *Răspunsul* lui Varlaam din 1645 s-a scris mult. Mai importante sunt, pentru primul, lucrarea lui George Bariţ, *Catehismul calvinesc impus clerului şi poporului românesc sub dominaţia pricipilor Georgiu Racoczi I şi II. Transcris cu litere latine după ediţiunea II tipărită în anul 1656, însoţit de una escursiune istorică şi de un glosariu*, Sibiu, 1879, iar pentru al doilea, aceea a episcopului Melchisedec, *Biserica ortodoxă în lupta cu protestantismul, în special cu calvinismul, în veacul XVII, şi cele două sinoade din Moldova contra calvinilor*, în „Analele Academiei Române", memoriile

secţiunii istorice, tom. XII, 1889–1890. Pentru *Răspuns*, o bibliografie în D.L.R., 1979, p. 884-885. Vezi şi, infra, notele 33, 43.

(28) Al doilea autor român care a acordat un spaţiu substanţial campaniei de calvinizare a românilor a fost Petru Maior (MAIOR 1813, p. 71-81 – MAIOR 1995, p. 117-120). Lucrarea de faţă a lui Micu nefiind cunoscută, toţi autorii ulteriori au luat ca bază, pentru această problemă, istoria bisericească a lui Maior (PAPIU-ILARIAN 1851, p. 61-62; ŞAGUNA 1860, II; POPEA 1870, p. 77-90; BUNEA 1902, p. 62-152; LUPAŞ 1918, p. 80-92). Dar bibliografia persecuţiilor calvine a suferit o bifurcare de viziune în jurul anului 1848, când se resuscita, odată cu intrarea lui Andrei Şaguna pe scena istoriei românilor, reînfiinţarea ierarhiei greco-orientale din Transilvania. Dacă vechii autori – Micu, Şincai, Maior – au arătat fără menajamente incredibilele fapte comise religiei românilor în vremea *Approbatelor* şi *Compilatelor*, dacă tânărul Papiu-Ilarian i-a urmat la 1851 pe acelaşi ton, nu acelaşi lucru s-a întâmplat după această dată. A început să fie privită problema sub raport confesional, din unghiul întrebării dacă e bine sau nu e bine să se evidenţieze aceste suferinţe. Neuniţii aveau interesul să le răstălmăcească pe cât posibil, căci, în lumina documentelor şi a faptelor istorice, asuprirea confesională sub principii calvini a facilitat mult aderarea românilor la unirea cu Roma. Încă August Treboniu Laurian, în 1850 (LAURIAN 1850, p. 109-135), încerca să mute accentul de pe suferinţele românilor pe rezistenţa acestora la calvinizare şi pe cele câteva şubrede privilegii pe care ierarhii şi preoţimea, cu preţul unor mari compromisuri de conştiinţă, au reuşit să le smulgă acestor „tirani mici şi crudeli", cum îi numea Papiu-Ilarian pe principii reformaţi. La ŞAGUNA 1860, II (p. 98-125) şi POPEA 1870, accentul e mutat pe dovedirea existenţei unei arhiepiscopii şi mitropolii române la Alba Iulia, cu o mulţime de episcopii sufragane, în scopul motivării istorice a faptului că tocmai revendicau restaurarea acestei mitropolii. Or, cum foarte multe dintre „dovezile" deconcertante şi îndoielnice ale existenţei vechii mitropolii, mai ales înainte de Mihail Viteazul, parveneau tocmai din „secolul calvin" (1600–1700), pe primul loc se afla argumentarea cât de cât plauzibilă a acestor ştiri. Pe această filieră, s-a ajuns până la lăudarea principilor calvini şi la eludarea completă a faptelor care impresionaseră atât de puternic generaţia Şcolii Ardelene (vezi PUŞCARIU 1900). Mai lucid, Ioan Lupaş (vezi LUPAŞ 1918, p. 80-92) evidenţiază jalnica stare socială şi confesională a românilor transilvăneni în secolul al XVII-lea, dar găseşte fenomenului şi o latură pozitivă: „… a izvorât un bine şi un folos neaşteptat: începutul tipăriturilor româneşti, înflorirea limbei române şi pătrunderea ei în slujba şi cântarea bisericească" (p. 82). Exact ce nu apreciază Samuil Micu, găsind aceste tipărituri „pline de veninul eresului calvinesc"! Pe de altă parte, autorii greco-catolici, culminând cu Augustin Bunea (BUNEA 1902, BUNEA 1904 şi BUNEA 1906), alunecaţi şi ei pe panta confesională, cad în extrema cealaltă, negând meritele ierarhilor dinaintea unirii de la 1700, în ale căror defecte se caută prea adesea motivul „decăderii" confesiunii românilor spre calvinism. Într-un mod plauzibil, Bunea arată apoi că nenumăratele „episcopii" identificate ca existând înaintea anului 1700 (vezi mai ales POPEA 1870, dar şi mai înainte, MAIOR 1813, p. 161-171 – MAIOR 1995, p. 151-154) sunt mai curând dovada unei disoluţii a ideii de ierarhie bisericească decât a unei unităţi de structură (vezi cazul „episcopului" Christofor din Geoagiu, supra, § 3, nota 15). Dacă istoriografii vieţii politico-sociale au de multă vreme o imagine corectă asupra epocii şi evenimentelor ei, care sunt o culme a asupririi feudale, exegeza vieţii religioase a rămas până acum în starea ambiguă amintită aici. În legătură cu preoţii catolici şi persecutarea lor, vezi nota 36, infra.

(29) Afirmaţie preluată de la Georg Haner (vezi, supra, nota 26 şi, infra, nota 37).

(30) Se referă la *Evanghelia cu învăţătură*, tipărită la Alba Iulia în 1641, care este o ediţie anastatică a cărţii cu acelaşi titlu tipărită la Braşov în 1580–1581 (B.R.V., I, p. 115-118). Vezi şi, supra, nota 14.

(31) Despre *Ilie Iorest*, mitropolit între anii 1640–1643, vezi în principal MICU 1861, p. 87; MICU 1862, p. 130; MAIOR 1813, p. 160 – MAIOR 1995, p. 150 (îl numeşte Ilie Forest); LAURIAN 1846, p. 231 şi LAURIAN 1850 (tot Forest); CIPARIU 1855, XV, p. 15, 198; POPEA 1870, p. 74-75; HURMUZAKI 1900, p. 13-14; IORGA 1902, p. 52-54; BUNEA 1902, p. 90-94 şi BUNEA 1904, p. 242-249 (îl numeşte consecvent Orest); LUPAŞ 1918, p. 64-66. Cf. şi, infra, diploma lui Gheorghe Rákóczy I din 1643, la instalarea lui Simion Ştefan. Ilie Iorest nu se putea „împrotivi" acestor cărţi (de fapt una singură, din 1641, *Evanghelia cu învăţătură*), căci el însuşi se laudă în prefaţă a fi jertfit din punga sa pentru tipărire. Adevăratele motive ale debarcării sunt dezvăluite la BUNEA 1904, p. 242-248. Vezi şi, supra, nota 14.

(32) Informaţie preluată de Micu de la BASILOVITS 1799, I, p. 65 (vezi şi, infra, nota 42).

(33) Vezi, supra, nota 27, infra, nota 43. Data exactă a soborului: 1645, aceeaşi cu data tipăririi – la Mănăstirea Dealu, şi nu la Suceava – a *Răspunsului împotriva Catihismului calvinesc* (D.L.R., 1979, p. 882). Vezi şi B.R.V., IV, p. 188-189; IORGA/S VII, p. CXLII-CXLV. Alte lucrări despre riposta ortodoxă de la 1645: Petre V. Haneş, *Răspunsul mitropolitului Varlaam*, în „Preocupări literare", V, 1940, nota 2; N. I. Chiţescu, *Trei sute de ani de la Răspunsul lui Varlaam la Catehismul calvinesc, 1645–1945*, în „Biserica ortodoxă română", LXIII, 1945, nr. 11-12; Mirela Teodorescu, *Unde a fost tipărită lucrarea lui Varlaam, „Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc"?*, în „Limba română", XXVII, 1978, nr. 2.

(34) Vezi, supra, notele 4, 8, 14 şi 21. La IORGA/S, IV, p. 66-67, care dă cea mai bună ediţie a dipticului – poate singura ştiinţifică –, pe lângă numele unor arhierei figurează şi informaţii biografice despre ei.

(35) Vezi şi, supra, notele 14 şi 30. Indicaţia lui Samuil Micu conţine un anacronism. Cartea la care se referă şi din care citează este *Tâlcul evangheliilor* (cu *Molitvenic* la sfârşit), tipărită de Coresi la Braşov în 1564 sau 1568 (B.R.V., I, p. 51-52, p. 516-526), cu cheltuiala lui Forró Miklós (care a murit prin 1585), şi nu pe vremea domniei lui Gheorghe Rákóczy I (1630–1648). Este, probabil, din nou o confuzie, cu aceeaşi *Evanghelie cu învăţătură* tipărită la Alba Iulia în 1641 (vezi, supra, nota 14), care însă nu mai pomeneşte nimic de Forró Miklós.

(36) Este esenţa articolului 21 al sesiunii dietale din primăvara anului 1566. Publicat în traducere românească la MOLDOVAN 1868–1869, p. 223: „Acele persoane besericeşti cari se lipesc de învăţătura papei, luând cătră dânsa şi invenţiuni de ale oamenilor, şi de acestea nu voiesc a se despărţi, să se alunge din teritoriul Măriei Sale". Aşadar, la Micu citatul e trunchiat. Al doilea citat, tot ajustat, este din articolul 6 al sesiunii dietale de la Mediaş din data de 8 decembrie 1588 (ediţie *ibidem*, p. 302-303), în care se hotărăşte alungarea iezuiţilor din Transilvania. Dar „nice alte ordine de religiunea romană să nu poată avea mănăstiri, colegii şi biserici în locuri publice. Nici aceştia, nici alte persoane besericeşti [se înţelege: catolice] să nu poată poseda în ţară bunuri sau ereditate nobilitarie, nice sub titlu de donaţiune, nice sub altul oarecare".

(37) Vezi şi, supra, nota 26. Citatul, cu diferenţele semnalate, e din HANER 1694, p. 205.

(38) „Noi, păzitorii scrisorilor şi hrisoavelor aduse şi aşezate în sacristia sau arhiva Capitulului bisericii din Alba Iulia, în Transilvania, ca şi ai tuturor princiarelor hotărâri şi porunci legiuite, dăm de ştire prin cele prezente că am primit cu cuvenită cinste şi supunere porunca de investigare din partea Înălţimii Sale princiare, redactată şi trimisă prin persoana

preanobilului domn Petru Barabás de Albiş, director fiscal al Înălţimii Sale în Transilvania, poruncă cu următorul cuprins: «Mihail Apafi, din mila lui Dumnezeu principe al Transilvaniei, domn al părţilor Ţării Ungureşti şi comite al secuilor, salutul şi graţia noastră credincioşilor şi onoraţilor noştri păzitori ai scrisorilor şi hrisoavelor aduse şi aşezate în sacristia sau arhiva Capitulului bisericii din Alba Iulia, în Transilvania, precum şi ai tuturor hotărârilor şi poruncilor legiuite ale noastre. Ni se înfăţişează din partea preanobilului Petru Barabás de Albiş, directorul nostru fiscal în Transilvania, faptul că, datorită dregătoriei sale, ar avea mare nevoie de o copie de pe scrisoarea de confirmare a fostului episcop al bisericilor româneşti din Transilvania, acum de curând destituit pe cale judiciară, sau de pe scrisoarea de confirmare a vreunuia dintre predecesorii acestuia, care s-ar afla acum aşezată în sacristia sau arhiva noastră, ca mărturie a drepturilor sale. Ca atare, vă poruncim cu tărie prin această scrisoare ca, îndată ce veţi primi porunca, să căutaţi cu sârguinţă sus-amintita scrisoare aşezată în sacristia sau arhiva noastră şi să o găsiţi, simţindu-vă totodată îndatoraţi a elibera, în transumpt, sub sigiliul vostru capitular ce-l veţi pune pe acest zapis al vostru, tot ce aţi găsit. În aceeaşi vreme, fiţi cu băgare de seamă să nu se facă vreo păgubire sau înşelăciune în această privinţă. Şi altminteri să nu faceţi ş.c.l. Dat în tabăra noastră de la Iernut, în a 12-a zi a lunii lui august, anul Domnului 1689». Primind această scrisoare, în pornirea noastră de a ne supune şi a da curs întru toate poruncii Înălţimii Sale princiare, am răscolit şi am cercetat cu osârdie scrisorile şi hrisoavele aduse şi aşezate în această a noastră arhivă şi, după această cercetare sârguincioasă, am găsit într-o carte regală [colecţie de decizii princiare – n.n.] un act de confirmare de la răposatul domn Gheorghe Rákóczy I, prin care acel principe de fericită aducere aminte binevoise să-l întărească în dregătoria sa vlădicească la români pe cinstitul bărbat, odinioară Simion Ştefan, popă din Alba Iulia, sub anumite condiţiuni înşirate de-a dreptul în scrisoarea de confirmare a aceluiaşi. Cuprinsul acestei cărţi este următorul:"

(39) Aici începe textul diplomei lui Gheorghe Rákóczy I din 1643, prin care Simion Ştefan e confirmat ca mitropolit român de Alba Iulia, punându-i-se o seamă de condiţii umilitoare, care făceau din confesiunea românească o variantă a calvinismului transilvănean, iar din Simion Ştefan un fel de „superintendens Valachus" cu atribuţii ciuntite. Actul este o culme teoretică a „calvinizării" românilor, ceea ce explică marele interes pe care i l-au acordat istoricii, ca şi numărul de ediţii ulterioare. Dintre cele latineşti: BOD/B, f. 69r-88r; MAIOR 1813, p. 72-77; LAURIAN 1846, p. 231-249; HINTZ 1850, p. 70-76; „ARCHIVU", 1870, p. 638-632. Comparat cu ediţiile din BOD, HINTZ şi „ARCHIVU", textul de faţă are unele deosebiri. (a)La HINTZ şi „ARCHIVU", nu „propria", ci „nostra". (b)BOD şi „ARCHIVU", „Ghenadi" în loc de „Bradi" (în ARCHIVU, p. 628, n.* se afirmă că „Bradi" ar fi o denaturare grafică a lui „Genadi"). (c)BOD, „Jotzetz". MAIOR şi HINTZ, „Forest" (vezi şi nota 31, supra). (d)La HINTZ, după „minus", „prae se". (e)În „ARCHIVU", „tamquam" lipseşte. (f)„ARCHIVU", „innocentia". (g)„ARCHIVU", „nefandae". (h)„ARCHIVU", „disolutioris". (i)HINTZ şi „ARCHIVU", „ejusdem". (j)„ARCHIVU", „ac". (k)„ARCHIVU", „eorum". (l)„ARCHIVU", „personalium". (m)„ARCHIVU", „cusdem". (o)„ARCHIVU", în loc de „officio in eodem", „in eodem officio". (p)„ARCHIVU", „aequitati". (r)„ARCHIVU" formularea „et simul curae". (s)„ARCHIVU", „consueverit". (ş)HINTZ „quaslibet". (t)HINTZ, în loc de „in qua", „neque". (ţ)„ARCHIVU", „pertinent". (u)„ARCHIVU" „orthodoxorum" lipseşte. (v)„ARCHIVU", „Albensis". (z)„ARCHIVU", „sua". (aa)„ARCHIVU", acest „N.B." nu există. (bb)„ARCHIVU" după, „Szolnok Mediocris" urmează „Szolnok Interioris". (cc)„ARCHIVU", numele comitatelor cu terminaţia -*sis*: „Albensis" etc. (dd)BOD, „Kovariensi". (ee)„ARCHIVU", „et". (gg)„ARCHIVU" fără paranteze. (hh)„ARCHIVU", „conservandum". (ii)„ARCHIVU",

„festis”. (kk)„ARCHIVU”, „alios quospiam”. (ll)„ARCHIVU”, „Sacrae”. (mm)„ARCHIVU”, fără paranteze. (nn)„ARCHIVU”, după „institutionem”, „Domini Nostri”. (oo)„ARCHIVU”, „et”. (pp)„ARCHIVU” parantezele lipsesc şi urmează: „divino prout christianum hominem addecet”. (rr)„ARCHIVU”, „venerarique”. (ss)„ARCHIVU”, „venerari” lispeşte. (§§)„ARCHIVU”, ultimele 7 cuvinte lipsesc, iar la HINTZ formularea „sanctos vero etiam debito honore prosoquetur, prosoquive faciet”. (tt)„ARCHIVU”, „fuerit”. (ţţ)„ARCHIVU”, „cantionibus ac concionibus”. (uu)„ARCHIVU”, „nequiquam”. (vv)„ARCHIVU”, „dissitas”. (zz)„ARCHIVU”, „inaudiatur”. (a+a)HINTZ, după „annorum”, urmează „circulo”, iar în „ARCHIVU”, „curriculo”. (b+b)„ARCHIVU”, „ecclesiarum hungaricalium orthodoxarum”. (c+c)HINTZ, „communae”. (d+d)„ARCHIVU”, „procuravit”. (e+e)„ARCHIVU”, „reconciliatam habuerint”. (f+f)„ARCHIVU”, „aut”. (g+g)„ARCHIVU”, ultimele 8 cuvinte, după „censuramque”, sunt restrânse la „ejusdem gratam, ratam et acceptam habere”. (h+h)„ARCHIVU”, „corruptus” lipseşte. (i+i)„ARCHIVU”, aici „corruptus”, după „munere”. (j+j)HINTZ şi „ARCHIVU”, „praenotato”. (k+k)„ARCHIVU”, după „maxime”, „vero”. (l+l)HINTZ şi „ARCHIVU”, „surrogetur”. (m+m)„ARCHIVU”, „qua”. (o+o)HINTZ şi „ARCHIVU”, „eandem”. (p+p)„ARCHIVU”, „ac”. (r+r)„ARCHIVU”, „et”. (s+s)„ARCHIVU”, „tertio”. (ş+ş)„ARCHIVU”, „permanebit”. (t+t)„ARCHIVU”, „marturinas”. (ţ+ţ)HINTZ şi „ARCHIVU”, „praenarratis”. (u+u)„ARCHIVU”, „esse censeluntur”. (v+v)„ARCHIVU”, „correspondeat”. (z+z)„ARCHIVU”, „consueverit”. (a-a)„ARCHIVU”, „et” lipseşte. (b-b)ARCHIVU”, înainte de „sedibus”, „et”. (c-c)„ARCHIVU”, „ac”. (d-d)„Quo circa vobis nostri dominis”, la HINTZ: „Quo circa vobis fidelibus nostris dominis” şi „ARCHIVU”, „quo circa vobis fidelibus nostris illustribus”. (e-e)„ARCHIVU”, înainte de „nobilibus”, „et”. (f-f)„ARCHIVU”, „Valachicarum”. (g-g)„ARCHIVU”, „et” lipseşte. (h-h)„ARCHIVU”, „ejus”. (i-i)„ARCHIVU”, terminaţii în *-arum*: „Graecarum”, „Rascianarum”, „Valacharum”. (j-j)„ARCHIVU”, „seu”. (k-k)„ARCHIVU”, „ut”. (l-l)„ARCHIVU”, „consueverint”. (m-m)„ARCHIVU”, după „percipere”, în paranteze, „(valeat atque possit)”. (n-n)„ARCHIVU”, după „etc.”, „Praesentibus”.

(40) „În acest fel am crezut noi de cuviinţă să eliberăm, sub sigiliul nostru capitular, întocmai şi cu băgare de seamă, copia sau transumptul de faţă, care cuprinde – transcris din cuvânt în cuvânt şi fără vreo scăpare, adăugire sau schimbare – conţinutul scrisorii de confirmare, cerută şi găsită, a numitului principe de fericită pomenire, spre a-i sluji petiţionarului spre buna împlinire viitoare a slujbei sale. Dat în ziua de 15 august, anul Domnului 1684”.

(41) Alte ediţii româneşti ale diplomei rákócziene din 1643: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 55-59; LAURIAN 1846, p. 231-249; LAURIAN 1850, p. 112-121; CIPARIU 1855, p. 198-201 (fragm.); POPEA 1870, p. 75-77. Referinţe: ŞAGUNA 1860, II, p. 101-103; MOLDOVAN 1869, p. 170; HURMUZAKI 1900, p. 14; BUNEA 1902, p. 95-96; LUPAŞ 1918, p. 67.

(42) „Aceasta se poate vedea la reverendul părinte Ioaniciu Basilovits din Ordinul Sfântului Vasile cel Mare, protoegumenul Mănăstirii Muntele Csernek de la Munkács, în *Brevis Notitia Fundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religionis Ruthenis Ordinis S. Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkacs anno MCCCLX factae*, Partea I, cap. XV, § I”. *Ioaniciu Basilovits*, 1742–1821, călugăr bazilitan din Muntele Csernek („Athosul rutenilor”), autorul monografiei citate de Micu (BASILOVITS 1779). Despre autor, vezi SZINNYEI, I, col. 659-660. Pasajul la care se referă Micu e citat exact (p. 65 din Partea I a primului volum, din 1779). Lucrarea lui Basilovits a fost cunoscută şi utilizată şi de Petru Maior (MAIOR 1813, p. 166).

(43) Vezi şi, supra, notele 27 şi 33. Cf. şi B.R.V., I, p. 150-151; II, p. 190-194. Ediţie facsimilată a *Răspunsului* la Bucureşti, 1944, sub îngrijirea şi cu prefaţa lui Nicolae Cartojan. Pasajul (B.R.V., IV, p. 192-193) este transcris de Micu într-o ortografie modernizată, cu unele mici deosebiri de text faţă de original. (a)Orig. „carile". (b)Orig. „cătră". (c)Orig. „şi dăscăliia", apoi „şi învăţătura". (d)Orig. „c-am". (e)Indicaţia din paranteză nu există în original. Nici la Micu nu e în acest loc, ci este plasată marginal.

§ 6
Tot urmarea mitropoliţilor Belgradului

(1) Vezi, supra, § 5, nota 31.

(2) Despre *Simion Ştefan*, ?–1656, vezi MICU 1861, p. 87-88; MICU 1862, p. 130-131; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 55-59; MAIOR 1813, p. 72-77, p. 153-154 – MAIOR 1995, p. 118, 146; LAURIAN 1846, p. 231-251; LAURIAN 1850, p. 111-125; HINTZ 1850, p. 22-23, p. 70-78; CIPARIU 1855, XV, p. 198-201; ŞAGUNA 1860, II, p. 101-104; „ARCHIVU", 1870, p. 628-632; POPEA 1870, p. 75-77; MOLDOVAN 1873, p. 34-40; POPEA 1873, p. 43-47; IORGA 1902, p. 55-60; BUNEA 1902, p. 94-101; LUPAŞ 1918, p. 67-69; ZĂGREAN 1947; D.L.R. 1979, p. 782-783.

(3) Supra, § 5, pasajele de la notele 39 şi 41.

(4) Micu se referă în primul rând la *Catehismul calvinesc* din 1640 şi la *Evanghelia cu învăţătură* din 1641, care s-a tipărit însă sub păstoria lui Gheorghe Ghenadie II Bradi.

(5) Vezi zonele scoase de sub jurisdicţia mitropolitului din Alba Iulia, în diploma lui Gheorghe Rákóczy I din 1643 (supra, § 5, ediţia latină şi traducerea în româneşte, la notele 39 şi 41): comitatul Hunedoara, districtul Haţeg, zona Crişului, Ilia, Orăştie, trei protopopiate din Făgăraş şi parohia din Alămor.

(6) Supra, § 5, nota 39: actul de numire a lui Simion Ştefan.

(7) Între 1556 şi 1715, romano-catolicii n-au avut episcopi în Transilvania, confesiunea latină fiind ca şi desfiinţată sub principii calvini.

(8) Vezi şi, supra, § 5, nota 23. Se pare că Micu a reprodus aceste „privileghiuri" după tipăritura de la 1653 (B.R.V., I, p. 206) din care nu se cunoaşte nici un exemplar. Ultimul care a văzut-o pare a fi Timotei Cipariu. Pentru un original românesc pledează însăşi metoda lui Micu, observabilă în această lucrare, de a reproduce constant originalul documentului şi nu doar traducerea lui românească, cum procedează Şincai. Or, nu poate fi întâmplător faptul că tocmai documentele evocate în această întărire a lui Gheorghe Rákóczy II, privilegiul lui Sigismund Báthory din 1595 şi al lui Gabriel Báthory din 1609, sunt date numai în text românesc (vezi, supra, textele respective). Împreună cu textele de faţă şi cu cele omise chiar de Micu, decretele din 1595 şi 1609 formează conţinutul tipăriturii necunoscute din 1653. Luând ca bază descrierea lui Samuil Micu, se poate reconstitui următorul cuprins al diplomei de întărire tipărită în 1653: a) formula de început (reprodusă aici, supra); b) decretul lui Sigismund Báthory din 1595; c) decretul lui Gabriel Báthory din 1609; d) decretul de întărire a celor de sus de către Gabriel Bethlen, în 1614; e) întărirea aceloraşi de către Dieta Transilvaniei în 1615; f) întărirea lui Gheorghe Rákóczy I din 1638 (reprodusă aici, supra); g) întărirea lui Gheorghe Rákóczy II din data de 28 ianuarie 1653 (reprodusă aici); h) în fine, recunoaşterea întregului cuprins de către Dietă, la 8 martie 1653 (pasajul cu care se încheie). Primele cinci documente, din 1595, 1609, 1614, 1615 şi 1638, sunt publicate în originalul latin la LUPAŞ 1940, p. 194-199. Este, de fapt, textul diplomei lui Gheorghe Rákóczy I din 1638, prin care se întăresc

cele anterioare. La 1653 el nu face decât să reîntărească toate textele anterioare, acum însă tipărindu-le în limba română. Menţionări ale actului din 1653, la ŞINCAI 1967–1969, III, p. 82; CIPARIU 1855, p. 205.

(9) Data morţii lui Simion Ştefan nu e clarificată încă. LUPAŞ 1918 crede că ar fi murit înaintea anului 1655 (vezi p. 69), în vreme ce D.L.R. 1979, p. 782 dă ca dată a morţii anul 1656. Cât despre *Noul Testament de la Bălgrad*, data lui Samuil Micu este eronată, cea corectă fiind 1648. Despre acest moment din istoria culturii noastre vezi mai ales G. Istrate, *Un moment important în istoria limbii române literare: „Noul Testament de la Bălgrad" (1648)*, în „Mitropolia Moldovei", XLVIII, 1972, nr. 9-12 şi D.L.R. 1979, p. 631-632.

(10) Enumerarea lui Iosafat (cunoscut şi sub numele de Iosif sau Iosif Iosafat) imediat după Simion Ştefan este greşită şi vine în contradicţie cu toate listele de mitropoliţi bălgrădeni câte s-au întocmit, în afară de ale sale proprii (vezi MICU 1861, p. 87-90 şi MICU 1862, p. 130-132; p. 137-138). Aproape toţi autorii îl indică drept succesor pe Daniil Panoneanul (CIPARIU 1855, p. XV; POPEA 1870, p. 77; BUNEA 1904, p. 241).

(11) Prin anumite date ale destinului său, *Sava Brancovici* – care a păstorit, cu intermitenţe, între anii 1656–1659, 1659–1660 şi 1662–1680 (după BUNEA 1904, p. 241) – rămâne cea mai interesantă figură de arhiereu român transilvănean dinaintea unirii cu Roma. Vezi despre el: MICU 1861, p. 88-89; MICU 1862, p. 131-132; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 171-173; MAIOR 1813, p. 79-81 – MAIOR 1995, p. 119-120; LAURIAN 1846, p. 253-259; LAURIAN 1850, p. 125-128; HINTZ 1850, p. 26-27, p. 79-81; PAPIU-ILARIAN 1851, p. 61-62; CIPARIU 1855, XV, p. 13, p. 60-71, p. 145-150, p. 210-213; ŞAGUNA 1860, II, p. 103-112; „ARCHIVU" 1870, p. 632-634, p. 648-653; POPEA 1870, p. 76-77; BARIŢ 1874, p. 72-76; IORGA 1902, p. 61-78; BUNEA 1902, p. 120-132; BUNEA 1904, p. 249-277; PĂCĂŢIAN 1904, p. 143-160; BUNEA 1906; DOBRESCU 1905, p. 36-38; MANGRA 1906; MATEIU 1911, p. 55-56; LUPAŞ 1913; LUPAŞ 1918; FRUGINA 1925.

(12) Confuzie de persoane: Sava II Veştemeanul a fost alt mitropolit, care a păstorit un singur an, între 1684 și 1685 (BUNEA 1904, p. 242). La 1870, Nicolae Popea, cel dintâi care îl deosebeşte de Sava Brancovici, îl mai considera încă drept „Sava III", derutat de păstoriile succesive ale celui dintâi (POPEA 1870, p. 86). Sava Veştemeanul este acel Sava a cărui alegere e consemnată în condica de hirotoniri a Mitropoliei Ungrovlahiei, fără specificarea anului. Procesul verbal al alegerii a fost publicat, după izvoare diferite, la LESVIODAX 1845, p. 320-321 şi CIPARIU 1855, p. 238.

(13) Vezi, infra, în originalul latin şi traducere, textul decretului lui Acaţiu Barcsai din data de 15 martie 1659, dat pe seama preoţilor români. Referitor la acest act, pomenit în toate scrierile indicate în nota 11, vezi, mai ales, LUPAŞ 1913.

(14) Textele decretelor din 1663, 1673 şi 1676, infra, în original latin şi în traducere românească. Vezi şi MATEIU 1911, p. 42-43.

(15) Importanţa soborului din 1675, – căci unul singur a fost –, exagerată mult la MANGRA 1906, a fost redusă la adevăratele proporţii de Augustin Bunea (BUNEA 1906, p. 78-79).

(16) Pasajul despre întâmplarea cu căţelul de la: „Despre Sava acesta…" (începutul f. 105v) şi până aici a fost reprodus, cu mici schimbări, de Gheorghe Şincai (ŞINCAI 1967–1969, III, p. 171-173), iar de la Şincai l-a preluat întocmai Timotei Cipariu (CIPARIU 1855, p. 210-213). Aproape toate scrierile despre Sava Brancovici pomenesc această legendă, pe care Şincai o consideră doar „poveste fără temeiu", iar Augustin Bunea – o „absurditate". Pe urmele lui Petru Maior (MAIOR 1813, p. 80-81 – MAIOR 1995, p. 119-120), care pomeneşte

întâmplarea, ca şi moartea de la Iaci, fără a specifica despre care episcop român este vorba – „un vlădică al românilor din Ardeal" –, Bunea conchide că această victimă putea fi mai degrabă Sava Veştemeanul (BUNEA 1904, p. 270). În masiva bibliografie referitoare la mitropolitul Sava Brancovici, Augustin Bunea face opinie separată, demitizând anvergura de erou a arhiereului.

(17) *Iosif Budai de Pişchinţ* a păstorit un an (1680–1681). Despre el: MICU 1861, p. 89; MICU 1862, p. 132; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 174; MAIOR 1813, p. 159; MAIOR 1995, p. 149; LESVIODAX 1845, p. 313-317; LAURIAN 1846, p. 261-266; LAURIAN 1850, p. 131-135; HINTZ 1850, p. 27; CIPARIU 1855, p. 60-71, p. 234-237; POPEA 1870, p. 86; IORGA 1902, p. 78-81; BUNEA 1902, p. 132-133; LUPAŞ 1918, p. 75-76. Numele lui apare odată cu ieşirea din scenă a lui Sava Brancovici, în decretul lui Mihail Apafi de la 28 decembrie 1680, prin care îl depune pe Sava din demnitatea arhierească (actul, la CIPARIU 1855, p. 60-70). Este primul arhiereu transilvănean consemnat în cunoscuta condică de hirotoniri a Mitropoliei Ungrovlahiei, ca fiind ales şi confirmat la 23 august 1680 (LESVIODAX 1845, p. 313-317; CIPARIU 1855, p. 234-237).

(18) Inexact: lui Iosif Budai i-a urmat *Iosif Iosafat*, ales şi confirmat în 1682 (LESVIODAX 1845, p. 318-320; CIPARIU 1855, p. 237-238; IORGA 1902, p. 81-85; BUNEA 1902, p. 133-139; DOBRESCU 1905, p. 43-61; LUPAŞ 1918, p. 76), apoi o vacanţie în care treburile au fost conduse de puternica personalitatea care a fost Ioan Zoba din Vinţ (BUNEA 1902, p. 139; LUPAŞ 1918, p. 76-77; D.L.R. 1979, p. 937), după care din nou un vlădică ales şi confirmat în Ţara Românească, *Sava II Veştemeanul* (vezi, supra, nota 12), a cărui hirotonire e consemnată în aceeaşi condică (LESVIODAX 1845, p. 320-321; CIPARIU 1855, p. 238). Abia apoi a urmat simpaticul mitropolit *Varlaam*, ultimul arhiereu transilvănean cu concepţie ortodoxă curată (după el, Teofil va începe pertractările pentru unirea cu Roma). Despre Varlaam: MICU 1861, p. 89; MICU 1862, p. 132; MAIOR 1813, p. 158-159 – MAIOR 1995, p. 149; LESVIODAX 1845, p. 322-323; LAURIAN 1846, p. 266; LAURIAN 1850, p. 135; HINTZ 1850, p. 29-30; CIPARIU 1855, p. 238-239, p. 264-265; POPEA 1870, p. 86; IORGA 1902, p. 85-86; BUNEA 1902, p. 140-141; LUPAŞ 1918, p. 78-79. După cea mai competentă sursă (BUNEA 1904, p. 242), Varlaam a păstorit între anii 1685–1691.

(19) Varlaam a tipărit mai multe cărţi bisericeşti: *Ceasloveţ* şi *Rânduiala diaconstvelor*, în 1687, şi *Poveste la 40 mucenici* şi *Molitvenic*, în 1689 (B.R.V., I, p. 279-280, p. 291, p. 296).

(20) Informaţie inexistentă în vreo altă sursă.

(21) Această notă a lui Samuil Micu este deosebit de interesantă pentru bibliografia românească veche, la care aduce o contribuţie importantă. *Psaltirea de la Alba Iulia* din 1651 (B.R.V., I, p. 184-190) este cunoscută bibliologilor. Pasajul în cauză este inexact interpretat de Micu, pentru că introducerea îi critică pe „papii de la Râm şi cei bărbaţi lenişi şi patări ce să chiamă părinţi" nu pentru că cântă şi alte cântece în afară de psalmi, ci pentru că o fac „în limbă străină fără de toată ştiinţa", adică în latină. A doua carte, *Cinul şi învăţătura pre scurt …*, nu este cunoscută şi poate constitui un titlu inedit al bibliografiei româneşti vechi. Cât despre ediţia a doua, din 1656, a *Catehismului calvinesc*, titlul acestuia nu este cunoscut cu exactitate (B.R.V., I, p. 207; II, p. 201-202: titlul de aici pare al unui catehism prescurtat, altul decât adevărata ediţie a doua). Probabil că titlul dat de Micu este cel exact. Cât despre *Noul Testament de la Bălgrad* (B.R.V., I, p. 165-170; D.L.R. 1979, p. 631-632), acesta ştim că s-a tipărit la 1648. Să fi greşit Samuil Micu anul – ceea ce de obicei nu se întâmplă – sau se referă la o ediţie nouă?

(22) Alte ediţii latine ale documentului: FIEDLER 1858, p. 367-368; „ARCHIVU" 1869, p. 571-572; MANGRA 1906, p. 158-159. Comparativ, textul lui Micu are câteva mici diferenţe. (a)FIEDLER şi „ARCHIVU", în plus, „etc". (b)Idem, „annexarum". (c)FIEDLER, greşit „etc". (d)„ARCHIVU", parantezele lipsesc. (e)FIEDLER şi „ARCHIVU", „reverendi". (f)„ARCHIVU", „nostram". (g)FIEDLER şi „ARCHIVU", „praemitentiae". (h)„ARCHIVU", „Valachicos". (i)Idem, „Transylvaniae". (j)FIEDLER şi „ARCHIVU", „et quartarum". (k)Idem, „vel". (l)FIEDLER, greşit, „exhibent". (m)FIEDLER şi „ARCHIVU", şi „m. pr.".

(23) Versiuni româneşti ale documentului: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 111-112; MANGRA 1906, p. 63 (reproduce traducerea lui Şincai).

(24) Alte ediţii latine: FIEDLER 1858, p. 367-368; „ARCHIVU" 1869, p. 572-573; MANGRA 1906, p. 162-163. Faţă de primele două, există mici diferenţe de text. Varianta lui Micu pare să fi avut un original comun cu cea din FIEDLER, căci sunt aproape identice şi sensibil deosebite de „ARCHIVU". (a)FIEDLER şi „ARCHIVU", „etc". (b)Idem, „memoriae commendamus". (c)„ARCHIVU", „etc., quod nominibus et in personis universorum Valachicorum". La FIEDLER pasajul decurge ca la Micu, doar cu „Valachicorum" în loc de „Valachorum". (d)FIEDLER şi „ARCHIVU", „literarum". (e)„ARCHIVU", corect, „Benigne". (f)şi (g)FIEDLER şi „ARCHIVU", „m. pr." Ediţia Mangra este reproducerea textului din „Archivu".

(25) Ediţii româneşti: MANGRA 1906, reproducerea traducerii de faţă a lui Micu.

(26) Alte ediţii latine: FIEDLER 1858, p. 369-370; „ARCHIVU" 1869, p. 573-574; MANGRA 1906, p. 166-167, faţă de care există mici deosebiri de text. (a)FIEDLER şi „ARCHIVU" „vice judliumque", o formă din jargonul de cancelarie al vremii. (b)Idem, înainte de „et" „item". (c)Idem, „dilecti". (d)Idem, „miseros". (e)„ARCHIVU", „et". (f)FIEDLER şi „ARCHIVU", „porcorum". (g)Idem, fără paranteze. (h)„ARCHIVU", „et". (i)FIEDLER şi „ARCHIVU" „nostrorum". (j)FIEDLER, „exhibent"; „ARCHIVU", „exhibenti". Ediţia Mangra este reproducerea celei din „Archivu".

(27) Ediţii româneşti: MANGRA 1906, p. 70-72, reproducerea traducerii de faţă a lui Micu.

(28) Alte ediţii latine: FIEDLER 1858, p. 370; „ARCHIVU" 1869, p. 574; MANGRA 1906, p. 168-169, cu mici diferenţe de text. (a)„ARCHIVU", „cuiuscunque". (b)FIEDLER şi „ARCHIVU", „decimarumque". (c)FIEDLER, „exhibent"; „ARCHIVU", „exhibenti". Ediţia Mangra este reproducerea celei din „Archivu".

(29) Ediţii româneşti: MANGRA 1906, p. 70-72, reproducerea traducerii de faţă a lui Micu.

(30) Cunoaştem o singură ediţie a documentului, la MANGRA 1906, p. 169-172 (latină) şi p. 101-104 (română), ambele versiuni reproduse după textul de faţă al lui Micu. În general, pentru depunerea lui Sava Brancovici din demnitatea vlădicească era invocată diploma lui Mihail Apafi din decembrie 1680, alcătuită pe baza raportului lui Petru Alvinczi. Această diplomă a fost pusă în circulaţie în CIPARIU 1855, p. 60-69. Dar raportul soborului de judecată din 1680, cunoscut, după cum vedem, numai de Samuil Micu, aruncă o lumină mult mai convingătoare asupra acelei drame din urmă cu peste trei secole, care rămâne încă un mister de elucidat, în raport cu întrebarea dacă a fost Sava Brancovici un erou sau un nelegiuit. Cele două păreri se regăsesc mai ales în două schiţe monografice apărute la începutul secolului al XX-lea: MANGRA 1906 şi BUNEA 1906.

Partea IX
Unirea românilor din Ardeal

§ 1
Theofil, mitropolitul Belgradului

(1) Vezi, supra, Partea VIII, § 6, notele 18-19.

(2) Mitropolitul *Teofil Szeremi* (1692–1697) a lăsat urme numeroase în mărturiile contemporanilor şi în memoria posterităţii prin faptul că a fost cel care a început pertractările în vederea unirii cu Biserica Romei. Astfel: ILLIA 1730, p. 7-10; FASCHING 1743, p. 21-24; BENKŐ 1778, II, p. 230-232; MICU 1861, p. 89-95; MICU 1862, p. 137-138, p. 145-148, p. 153-154; MICU 1963, p. 104-106; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 234-235; LESVIODAX 1845, p. 323-324; LAURIAN 1846, p. 267-275; LAURIAN 1850, p. 135-143; HINTZ 1850, p. 30-34, p. 83-89; CIPARIU 1855, p. XV-XVI, p. 13, p. 79-83, p. 239, p. 254-255, p. 265-266; FIEDLER 1858, p. 356-357; ŞAGUNA 1860, p. 127-131; POPEA 1870, p. 86-90; GRAMA 1884, p. 80-83; NILLES 1885, I, p. 153-181; BARIŢ 1889, p. 153-171; DENSUŞIANU 1893, p. 18; POPOVICI 1901, p. 31-62; IORGA 1902, p. 172-177; IORGA 1908, I, p. 417-421; POP 1921, p. 16-30; GEORGESCU 1921, p. 184-188; POPOVICI 1928, p. 449-450.

(3) Lungul pasaj pus între ghilimele, de la „Într-aceaea …” şi până, infra, la „… au adunat săbor”, a fost reprodus de Şincai, după manuscris, la anul 1696 al *Hronicii* (ŞINCAI 1967–1969, III, p. 229-230), dar cu sfârşitul schimbat.

(4) Şincai găseşte anacronică această dată, zicând că „rezoluţia de el [Micu – n.n.] adusă nu s-au dat în 1696 ci în 1698”. De altfel, 1698 e data cunoscută a acestei rezoluţii în toată bibliografia unirii cu Roma. Dar oare putem respinge aşa de uşor afirmaţia lui Micu, care şi el recunoaşte rezoluţia din 1698 (vezi infra) şi nu şi-ar fi putut permite o eroare cronologică la un interval de câteva file? Poate rămâne presupunerea că a existat o primă ediţie, din 1696, a promisiunii împărăteşti, pe baza căreia Teofil va fi pornit demersurile pentru unire.

(5) *Paul Ladislau Baranyi*, 1657–1719, iezuit transilvănean care a jucat un rol de seamă în demersurile mitropoliţilor Teofil şi Atanasie Anghel, de realizare a unirii cu Roma. A fost cel dintâi „teolog” sau *auditor causarum generalis* pe lângă episcopii uniţi din Ardeal. Despre el, NILLES 1885, pe larg, în paginile indicate la indicele de persoane şi materii, *ad vocem* Baranyi, pag. XLVII.

(6) Reproducând pasajul în *Hronica* sa (vezi nota 4), Şincai a eliminat această savuroasă notă de umor a lui Micu. Acesta înşiră aici cele patru condiţii ale unirii, pe care Gherontie Cotorea le va numi mai târziu, atât de plastic „articuluşurile cele de price”. Vezi şi FASCHING 1743, p. 21-22.

(7) Vezi, supra, nota 4 şi, infra, § 2, textul original al rezoluţiei imperiale, aşa cum e cunoscut în varianta din 1698.

(8) Sinodul – sau sinoadele? – lui Teofil din februarie – martie 1697 marchează începutul efectiv al unirii cu Roma. Prin urmare, el se bucură de un loc important în bibliografia dedicată unirii. Indicăm, selectiv, numai lucrările care publică şi textul manifestului de unire, cum este numită declaraţia lui Teofil şi a clerului său, din 21 martie 1697 (în original latin sau traducere românească): ILLIA 1830, p. 7-10; FASCHING 1743, p. 23-24; BENKŐ 1778, p. 231-232; KATONA XVII, p. 62; MICU 1861, p. 91-93; MICU

1862, p. 147-148; MICU 1963, p. 104-105; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 234-235; LAURIAN 1846, p. 272-275; LAURIAN 1850, p. 135-143; CIPARIU 1855, p. 80-83; ŞAGUNA 1860, p. 130-139; POPEA 1870, p. 89-90; NILLES 1885, I, p. 164-170; BARIŢ 1889, p. 168-170; ŞEM. 1900, p. 14; POPOVICI 1901, p. 47-49; POP 1921, p. 26-27. Este interesant faptul că la MAIOR 1813 nu găsim nimic despre acest celebru sinod, în pofida faptului că lucrarea contează ca o excelentă istorie bisericească a românilor. Cum la Şincai evenimentul e relatat după textul de faţă al lui Samuil Micu, se poate deduce că Petru Maior n-a avut acces la documentaţia sau la scrierile fundamentale ale celor doi corifei mai vârstnici. Felul cum relatează Micu acest eveniment este demn de subliniat. Toate celelalte surse, inclusiv Micu în *Scurtă cunoştinţă*, vorbesc de un singur sinod, care ar fi început în februarie şi s-ar fi terminat în martie 21, când se emite manifestul de unire. Textul procesului verbal al sinodului (s-a publicat la LAURIAN 1846, p. 267-275; LAURIAN 1850, p. 136-143; NILLES 1885, p. 165-170; POPOVICI 1901, p. 43-49 ş.a.) nu este într-adevăr explicit în acest sens. Informaţia lui Micu, că ar fi avut loc două soboare, unul de tatonare, în februarie 1697, şi altul în martie, pare plauzibilă. Ea explică şi anacronismul aparent în legătură cu datarea soborului. În acest sens, se pare că procesul-verbal pomenit este al celui de al doilea sobor, din martie 1697. De observat este şi felul cum pune în pagină Samuil Micu importantul document din 21 martie 1697, în aşa fel încât pe primul plan al recepţionării de către cititor să se afle *condiţiile* formulate de către clerul român care se unea cu Biserica Apuseană, şi nu *concesiile* făcute acesteia. Cât despre părerea unor autori ortodocşi târzii, – exemplul cel mai elocvent e POPOVICI 1901, p. 49-63 –, că acest sinod (sau sinoade) nu s-a ţinut, ea nu poate fi luată în considerare.

(9) Una din deziluziile unirii: retrogradarea mitropoliei româneşti din Transilvania la statutul de simplă episcopie răzbate acut din scrierile reprezentanţilor Şcolii Ardelene. Autorii greco-catolici târzii, al căror prototip este Augustin Bunea (vezi BUNEA 1902 şi BUNEA 1903), susţin, nu fără temei, că la Belgrad n-a existat o mitropolie *stricto sensu*, ci o episcopie, şi aceasta abia după intervenţia lui Mihai Viteazul. Că, mai apoi, nici măcar confesiunea răsăriteană a românilor n-ar mai fi supravieţuit *de jure*, ci doar ca o anexă semicalvinizată a superintendenţei maghiare. Bunea se bazează în afirmaţiile sale pe literatura religioasă românească apărută în Transilvania sub principii calvini (secolele XVI–XVII), care este într-adevăr calvinizată. Însuşi *Răspunsul* lui Varlaam la *Catehismul calvinesc* este o dovadă în acest sens. Dar vechii scriitori, între care cel mai convins este, după cum se vede, Samuil Micu, judecau acest răstimp ca pe o vârstă de rezistenţă a Bisericii Răsăritene împotriva calvinismului, şi nu de calvinizare. Deşi documentele nu-i îndreptăţesc prea tare, ei sunt cei care fundamentează teoria „antichităţii" mitropoliei româneşti din Transilvania, ca şi legenda rezistenţei împotriva calvinismului. Acest eşafodaj era necesar ca armă împotriva noului asalt, de această dată al catolicismului, căruia unirea de la 1700 i-a oferit o portiţă de intrare în spiritualitatea românească. Până târziu, după 1848, fruntaşii români greco-catolici, în bună parte şi Ioan Bob, au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca unirea să se rezume strict la cele patru puncte cunoscute, care nu afectau esenţa răsăriteană a confesiunii româneşti. Acest lucru, fireşte, atunci când aceste puncte nu se puteau eluda. Dar nici eforturile catolicismului n-au fost mai puţin perseverente, încât după moartea lui Alexandru Sterca Şuluţiu, care a apărat ultimele bastioane ale orientalismului, biserica unită din Transilvania a devenit cu adevărat greco-catolică, în sensul de paritate de pondere, iar spre sfârşitul secolului al XIX-lea, cel puţin la nivelul ierarhiei superioare, o biserică catolică.

(10) Teofil a murit în iulie 1697. A urmat, tot cu titlul de mitropolit, *Atanasie Anghel* (1697–1713). Despre el şi activitatea sa pentru unirea cu Roma: ILLIA 1730, p. 11-14; BOD/B, f. 89v-139v; BENKŐ 1778, II, p. 234; KATONA XVII, p. 62-67; MICU 1861, p. 95-110; MICU 1862, p. 154-156, p. 161-163, p. 169-171, p. 177-180, p. 185-188, p. 192-194; MICU 1963, p. 106-113; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 239-264; MAIOR 1813, p. 193 – MAIOR 1995, p. 229-239; LAURIAN 1846, p. 275-330; LAURIAN 1850, p. 143-203; HINTZ 1850, p. 33-38; CIPARIU 1855, p. XVI, p. 13-15, p. 83-90, p. 240-251, p. 256, 256; FIEDLER 1858, p. 357-364; ŞAGUNA 1860, II, p. 131-177; POPEA 1870, p. 90-140; MOLDOVAN 1872, p. 115-124; GRAMA 1884, p. 83-104; NILLES 1885, I, p. 180-390; BARIŢ 1889, p. 171-228; DENSUŞIANU 1893, p. 17-33; ŞEM. 1900, p. 15-19; POPOVICI 1901, p. 63-204; IORGA 1902, p. 177-201; DĂIANU 1912; LUPAŞ 1918, p. 108-111; DRAGOMIR 1920, I, p. 8-13, p. 24-78; POP 1921; GEORGESCU 1921, p. 183-203; LUPAŞ 1928, p. 236-248; Octavian Popa, *Revoluţia mitropolitului Atanasie. Idei şi concluzii dintr-o conferinţă*, în „Cultura creştină", XXIV, 1944, nr. 7-8, p. 422-432 (bibliografie selectivă).

(11) „A se vedea cartea cu titlul *Ortus et progressus variarum in Dacia gentium ac religionum*, Cluj, 1730". Lucrarea la care trimite Micu este ILLIA 1730.

§ 2
Vlădica Athanasie primeaşte unirea

(1) Hirotonirea lui Atanasie la Bucureşti (LESVIODAX 1845, p. 324-342; CIPARIU 1855, p. 240-252: documentele complete ale actului hirotonirii) a fost bogat exploatată de cei care au voit să facă din primul arhiereu unit un apostat şi un trădător (vezi, ca mostră, POPOVICI 1901, p. 63-204). Dar această interpretare pur sentimentală nu are nici o valoare ştiinţifică în analizarea actului unirii, care n-a fost opera lui Atanasie Anghel, ci o necesitate istorică, unica strategie politico-naţională pe care o mai puteau adopta românii pentru evitarea calvinizării şi a unei neîndoielnice maghiarizări (oricum, cele mai multe maghiarizări, cu imensă pierdere pentru neam, s-au petrecut tocmai în perioada principilor calvini). Încă din acei ani s-au cristalizat două atitudini faţă de gestul lui Atanasie şi al românilor transilvăneni: una politică, ilustrată de Constantin Brâncoveanu, care la 1700 îl înzestrează pe „trădătorul" Atanasie cu bogata moşie Merişani din Argeş (vezi, supra, Partea VIII, § 3, inclusiv nota 10), şi alta sentimentală, ilustrată de Dositei, patriarhul Ierusalimului, „sfătuitorul" lui Atanasie cu ocazia hirotonirii de la Bucureşti, care, în urma definitivării actului unirii, a făcut agitaţie în rândul românilor din sudul Transilvaniei, încercând să-i răzvrătească împotriva arhiereului lor (vezi, infra, § 7).

(2) Vezi textul latinesc al acestei vestite rezoluţii, infra, nota 8. Din sursele consultate (vezi, infra, notele 8 şi 10), numai la HURMUZAKI 1900, p. 39 există informaţia că rescriptul din 14 aprilie 1698 s-ar fi repetat în 1699, dar nu la 6, ci la 26 august. La BOD/B, f. 106r-107v găsim chiar o ediţie a decretului din 26 august 1699. Faptul că s-a repetat reiese din textul faimosului decret de toleranţă emis de Leopold I la 12 decembrie 1701 (vezi-l, infra, § 5), dar autorii care au publicat acest decret se împart în două categorii: cei străini (HINTZ 1850, FIEDLER 1858, NILLES 1885), care dau ca dată a iterării 26 august, şi românii (ŞINCAI 1967–1969, LAURIAN 1846, LAURIAN 1850, ŞAGUNA 1860), în ale căror ediţii figurează data de 6 august. Rescriptul din data de 14 aprilie 1698 este, de fapt, nucleul viitorului decret de toleranţă, redactat în termeni atât de categorici în 1701, căci încă aici se află ideea unirii libere, de bunăvoie, neforţate, cu oricare dintre confesiunile recepte

(vezi, infra, § 5, inclusiv nota 1). Dar ideea cea mai importantă, scumpă românilor, până şi celor uniţi, – simpatia lui Micu, de pildă, este evidentă –, este aceea că românii nu vor să se unească cu nici o confesiune străină, pot să rămână, pe mai departe, nestingheriţi, la vechea lor religie. Pe această bază a fost posibilă conservarea şi apoi instituţionalizarea religiei ortodoxe la o bună parte dintre românii din Transilvania.

(3) *Leopold Kollonich*, 1631–1707, cardinal, primat al Ungariei şi arhiepiscop de Strigoniu, promotorul unirii românilor cu Biserica Romei şi principalul ajutor al lui Leopold I în desfăşurarea campaniei de unire. Despre el, în principal, TÖRÖK 1859; NILLES 1885 (vezi paginile indicate la microbiografia de la p. LXXVII); MAURER 1887. Activitatea lui legată de unirea românilor, la NILLES, pe larg.

(4) Vezi-l, infra, nota 11.

(5) Este cea dintâi diplomă imperială dată în favoarea uniţilor, act cunoscut în istoriografie sub numele de *Prima Leopoldina*. Textul ei latinesc şi traducerea românească, infra, notele 13 şi 15.

(6) *Gabriel Hevenesi*, 1656–1715, celebru iezuit şi scriitor maghiar. Despre el: VELICS 1912–1914; NILLES 1885, I, (vezi paginile indicate la microbibliografia de la p. LXIX).

(7) Eforturile iezuiţilor de a realiza unirea compactei populaţii româneşti din Transilvania cu Biserica Romei au fost, într-adevăr, considerabile şi ele sunt amplu relatate la NILLES 1885. Dar fără alte două premise această unire nu ar fi fost cu putinţă: a) urgia deznaţionalizatoare şi batjocura multiplană pe care au suportat-o românii sub principii maghiari calvini ai Transilvaniei şi b) inexistenţa, de fapt, a unei instituţii bisericeşti ortodoxe care să poată organiza o opoziţie eficientă la tentaţia unirii. Ierarhia bisericească era de mult calvinizată (vezi GRAMA 1895), încât rezistenţa care s-a înregistrat, slabă la început şi foarte puternică mai apoi, în vremea lui Visarion şi Sofronie, a avut o sorginte populară, spontană.

(8) Vezi şi, supra, nota 2. Rescriptul ademenitor din data de 14 aprilie 1698 s-a bucurat de nenumărate ediţii, integrale sau fragmentare. Latineşti, de pildă: ILLIA 1730, p. 8; FASCHING 1743, p. 23; BOD/A, f. 22r-v; BENKŐ 1778, II, p. 232; KATONA XVII, p. 63; MICU 1861, p. 94; MICU 1862, p. 153; LAURIAN 1846, p. 278; HINTZ 1850, p. 90; FIEDLER 1858, p. 370; NILLES 1885, I, p. 195.

(9) „Acest rescript regesc a ieşit în anul 1698, în ziua de 14 aprilie, şi în anul următor, 1699, ziua de 6 august” (vezi comentarea celor două date în nota 2, supra).

(10) Traduceri româneşti: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 237; LAURIAN 1846, p. 278; LAURIAN 1850, p. 146; ŞAGUNA 1860, II, p. 132; POPEA 1870, p. 98-99; BARIŢ 1889, p. 162-163; POPOVICI 1901, p. 73; DRAGOMIR 1920, I, p. 9; POP 1921, p. 34. Vezi, dintre nenumăratele referinţe şi regeste ale actului, pe aceea din PRODAN 1967, p. 121.

(11) Alte ediţii latine ale diplomei lui Kollonich: BOD/B, f. 96v-99v; KATONA XVII, p. 64-67; MICU 1861, p. 94-95; MICU 1862, p. 153-154; LAURIAN 1846, p. 279-285; CIPARIU 1885, p. 73-76; FIEDLER 1858, p. 370-372; TÖRÖK 1859, II, p. 167-168; NILLES 1885, I, p. 196-198; POPOVICI 1901, p. 75-79. Menţionăm şi existenţa unei versiuni ungureşti la BOD/A, f. 23r-26v. Colaţionat cu CIPARIU 1885, textul de faţă prezintă câteva deosebiri. (a)La CIPARIU, „Joannis” lipseşte, scăpare evidentă, întrucât în toate celelalte ediţii există, iar sensul reclamă prezenţa cuvântului. (b)CIPARIU, „et” lipseşte. În restul ediţiilor există. (c)CIPARIU, „omnibus”. (d)CIPARIU, după „augustus”, „tam die 23 Aug. a 1692, quam”. Acum omisiunea e la Micu (la MICU 1861 şi MICU 1862, de asemenea), căci restul ediţiilor concordă cu textul din CIPARIU. (e)La CIPARIU formularea

„Suae Majestatis Sacratissimae resolutionem”. [f]CIPARIU, „quo”. [g]Idem, „auctoritatis”. (La LAURIAN, de asemenea; FIEDLER, „autoritatis”). [h]CIPARIU, „dato”, după care urmează „necesse”. [i]Idem „esse” (ca la restul ediţiilor). [j]Idem, „ac”. [k]Id., „suum”. [l]CIPARIU, după „largiorem”, „etiam”. [m]Idem, „speciali” (ca la toate celelalte ediţii). [n]Idem, „effective” (ca toate celelalte ediţii). [o]Idem, „Graeci ritus”. [p]Idem, „iisdem”. [r]Idem, „ecclesiasticae” (ca la celelalte ediţii). [s]CIPARIU şi celelalte ediţii, după „magnates” urmează, în plus, „supremi et vice-comites comitatuum, judices nobilium”. [ş]CIPARIU, „saxonicalium” (alte ediţii: LAURIAN şi POPOVICI, „saxonicalium”; FIEDLER, „saxonicarum”). [t]CIPARIU, „cum”. [ţ]CIPARIU, în loc de „non secus ac aliis”, „non minus quam Latinis” (formă întâlnită şi în ediţiile NILLES şi POPOVICI; la LAURIAN şi FIEDLER e ca la Micu). [u]CIPARIU, „nobisque”. [v]Idem, „successoribus nostris” (şi celelalte ediţii). [z]Idem, „commandae” (ca la NILLES; la LAURIAN şi FIEDLER e „commendae”; la POPOVICI, ca la Micu, „commendae”). [aa]CIPARIU, „Maylburgensi” (restul ediţiilor, „Maylbergensi”). [bb]CIPARIU, cu litere, „secunda” (ca şi la LAURIAN, NILLES şi POPOVICI; la FIEDLER e „2”). [cc]CIPARIU, „1698” (ca la FIEDLER, NILLES şi POPOVICI; la LAURIAN e cu litere, ca la Micu). [dd]CIPARIU şi celelalte ediţii, „cardinalis a Kollonich”. Prin „restul ediţiilor” nu se înţeleg şi MICU 1861 şi 1862, care sunt cuvânt cu cuvânt egale cu cea de faţă şi deci se exclude ideea unor greşeli sau omisiuni din partea lui Micu sau a unor lecţiuni greşite ori lacunare din partea noastră.

(12) Alte versiuni româneşti ale documentului: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 238-239; LAURIAN 1846, p. 279-285; LAURIAN 1850, p. 147-150; ŞAGUNA 1860, II, p. 132-135; POPEA 1870, p. 99-101. Referiri mai importante: BARIŢ 1889, p. 175-176; POP 1921, p. 34-35; PRODAN 1967, p. 121.

(13) Vezi şi, supra, nota 5. Alte ediţii latine ale *Primei Leopoldine*: MICU 1861, p. 96-97; MICU 1862, p. 155-156; MAIOR 1813, p. 82-83; LAURIAN 1846, p. 285-293; LAURIAN 1850, p. 150-155; HINTZ 1850, p. 91-94; FIEDLER 1858, p. 373-375; NILLES 1885, I, p. 224-227; LUPAŞ 1940, p. 222-227. Menţiuni şi comentarii mai importante: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 246; CIPARIU 1885, p. 84; BARIŢ 1889, p. 183-184; HURMUZAKI 1900, p. 101-104, POPOVICI 1901, p. 107-109; DRAGOMIR 1920, I, p. 12; POP 1921, p. 34-35; PRODAN 1967, p. 123. Ediţiile diplomei din 16 februarie 1699 au textul foarte unitar. Pentru exemplificare, notăm micile diferenţe faţă de ediţia NILLES. [a]NILLES „Ferreti” (e corect „Ferrei”). [b]Idem, „Cyburgi”. [c]Idem, „Slavoniaeque” (forma veche „Sclavoniaeque” o întâlnim la MAIOR). [d]NILLES, „et”. [e]Idem, „ac”. [f]Idem, „zelanti” (forma corectă). [g]Idem, „voluimus” (la LAURIAN şi HINTZ e „volumus”, la MAIOR, „voluimus”). [h]NILLES „jobbagyonum” (forma „jobbagionum” o întâlnim la MAIOR). [i]Idem, „labores” (ca la MAIOR şi LAURIAN; „laboresque”, la HINTZ). [j]„Praelatis” la NILLES lipseşte (scăpare, căci în celelalte ediţii există). [k]NILLES „et”. [l]Idem, „titulo” (corect e „tituli”). [m]NILLES dă datele în cifre romane (idem la LAURIAN; celelalte ediţii, ca la Micu).

(14) Diploma propriu-zisă se încheie cu semnătura lui Samuel Kalnoki. Textul în continuare este „publicarea”, adică comunicarea oficială a acesteia de către notarul Ioan Sárosi, în şedinţa dietală din data de 8 septembrie 1699. Cunoaştem o singură ediţie a comunicării: NILLES 1885, I, p. 232-233.

(15) Alte traduceri româneşti: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 243-245; LAURIAN 1846, p. 285-293; LAURIAN 1850, p. 150-155; ŞAGUNA 1860, II, p. 149-153; POPEA 1870, p. 101-104.

§ 3
Rânduiala Gubearniei în rândul unirei românilor din Ardeal

(1) Opoziţia calvinilor împotriva unirii cu Roma, îndeobşte cunoscută istoricilor, n-a conţinut vreo intenţie bună la adresa românilor. Autorii noştri potrivnici unirii – mai ales Nicolae Popea, Andrei Şaguna, Gheorghe Popovici, Nicolae Densuşianu, Alexandru Pop, Ioan Lupaş – se feresc să facă vreo legătură între opoziţia românilor, pe care o analizează ca pe un fenomen cu sorginte naţională ivit din rândul poporului, şi opoziţia calvinilor. Cu toate că – se ştie prea bine – cele două opoziţii au mers mână în mână, cea calvină, prin participarea Guberniului şi a stărilor, influenţând-o pe cea românească. Un singur autor, Silviu Dragomir (vezi DRAGOMIR 1920, I), mergând cu ura împotriva greco-catolicismului până la sinceritate, apreciază „sprijinul" pe care autorii *Approbatelor* şi *Compilatelor* l-au acordat celor care apărau „credinţa strămoşească". Dragomir se pretează chiar la o judecare tardivă a evenimentelor, reproşând calvinilor din Guberniu că nu au acţionat mai prompt şi mai dur împotriva unirii, cu toate că, după cum se ştie, până la răzmeriţa lui Sofronie, a acţiona împotriva unirii însemna a acţiona împotriva totalităţii românilor din Transilvania. O astfel de acţionare o constituie „rânduiala" Guberniului Transilvaniei, pe care Samuil Micu o reproduce aici. Ea constituie culmea unei lungi serii de şicanări şi sabotaje pe care puternicii feudali calvini, adevăraţii diriguitori ai principatului, le-au pus în faţa unirii românilor. Nu este prima reacţie calvină după *Leopoldina* din 1699, ci, oarecum, ultima. Între cele două acte s-au petrecut o seamă de gesturi ale celor care – vorba lui Micu – „le părea greu să aibă românii aceale scutinţe şi prerogative". Samuil Micu nu poate fi învinuit de greco-catolicism sincer, iar scriitorii cei mai ortodocşi cu putinţă l-au citat şi comentat în lucrările care combat unirea de la 1700. Totuşi Micu îşi dă seama că pretextul gubernialilor de a vorbi în numele şi în interesul românilor este cusut cu aţă albă. Şi, în afara lui Silviu Dragomir (*op. cit.*), nici un alt scriitor anticatolic, făţiş sau voalat, n-a avut cuvinte de apreciere la adresa acestei brutale rezoluţii, cu cele şapte puncte care sunt tot atâtea batjocoriri ale religiei românilor. „Aceste puncte – zice George Bariţ – formulate de guvernul lui Bánffi, Bethlen, Naláczi, votate unanim de către dieta ţării, compusă în majoritatea sa din oameni beţivi şi tirani corupţi, precum ne spun toate cronicele acelor timpuri, aveau de scop învederat a şterge orice urmă de biserică românească, ori unită, ori neunită, totuna le era lor" (BARIŢ 1889, p. 187). Gheorghe Popovici, autorul unei vehemente combateri a unirii, este de acord cu aserţiunea lui Bariţ (POPOVICI 1901, p. 103-123). Ne putem întreba atunci, cu detaşare şi obiectivitate: ce viitor urma să aibă biserica românească din Transilvania, dacă ea rămânea în continuare la discreţia SS şi OO-urilor medievale, dacă nu intervenea unirea cu Roma, care i-a redat caracterul de instituţie românească, i-a fixat un statut pentru prezent şi un program pentru viitor? În această lumină, chiar „intervenţia brutală" a iezuiţilor şi a Curţii de la Viena – mai mult legendă patetică decât realitate – nu poate fi văzută decât ca un act salutar pentru români. Acum, când biserica românească şi-a redobândit vechea menire, escamotarea acestui adevăr este nu numai inutilă, dar şi jignitoare la adresa întregii preoţimi româneşti de la 1700, singura pătură socială, desigur precară, pe care se rezema conştiinţa de sine a românimii transilvănene. Căci a-i considera pe toţi aceştia – peste 1500 – nişte dezertori de la credinţa strămoşească este, logic, raţionamentul imediat următor după condamnarea unirii, atâta vreme cât încercările unor autori (Nicolae Densuşianu, Gheorghe Popovici, Ioan Lupaş) de a insinua că documentele unirii sunt nişte falsuri făcute de iezuiţi şi de Atanasie Anghel se dovedesc fără temei.

Rezoluţia gubernială din data de 26 septembrie 1699 a avut un ecou enorm, prin temeritatea ei de a înfrunta voinţa împăratului. Iată doar câteva ediţii, referinţe, rezumări sau comentarii: BOD/A, f. 33r-34v; BOD/B, f. 108r-109v; BENKŐ 1778, II, p. 233; MICU 1861, p. 97-98; MICU 1862, p. 161-162; MICU 1863, p. 107-108; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 246-247 (traducere românească a rezoluţiei, după un exemplar din arhiva episcopală de la Blaj); LAURIAN 1846, p. 295-298; LAURIAN 1850, p. 150-158; HINTZ 1850, p. 95-97; CIPARIU 1855, p. 84-85; ŞAGUNA 1860, II, p. 155-157; POPEA 1870, p. 105-106; GRAMA 1884, p. 85-86; NILLES 1885, I, p. 235-238; BARIŢ 1889, p. 189; HURMUZAKI 1900, p. 49-50; SZILÁGYI 1876–1898, XXI, p. 427-429; POPOVICI 1901, p. 118-120; DRAGOMIR 1920, I, p. 21-22 (apreciere pozitivă); POP 1921, p. 48-49; LUPAŞ 1940, p. 478-481 (la acesta din urmă, o ediţie interesantă, românească, după un manuscris-circulară lansat de Guberniu).

(2) Principalele ediţii latineşti: BOD/B, f. 108r-109v; MICU 1861, p. 97-98; MICU 1862, p. 161-162; HINTZ 1850, p. 95-97; NILLES 1885, I, p. 235-238. Ediţiile Micu diferă de HINTZ şi NILLES (care este una şi aceeaşi versiune luată de al doilea de la primul), fiind vorba de traduceri diferite din limba maghiară, limbă în care Guberniul îşi elabora documentele. Cea mai fidelă versiune maghiară o găsim la BOD/A, f. 33r-34v. Altă ediţie maghiară, la LAURIAN 1846, p. 295-298.

§ 4

Răspunsul clerului cu ce relighie vrea să se unească

(1) Vezi şi GRAMA 1895, p. 371-386.

(2) Alte versiuni româneşti ale „protestaţiei" de la 30 septembrie 1699: MICU 1963, p. 108-109; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 247-248 (după versiunea de faţă a lui Micu); LAURIAN 1846, p. 299-301; LAURIAN 1850, p. 159-160; ŞAGUNA 1860, II, p. 157-158; POPEA 1870, p. 106-107. Menţiuni mai importante: ILLIA 1730, p. 11-12; BOD/B, f. 104v-106r; CIPARIU 1855, p. 85; GRAMA 1884, p. 86; BARIŢ 1889, p. 189; HURMUZAKI 1900, p. 50.

(3) În varianta din *Scurtă cunoştinţă* … (MICU 1963, p. 109), Samuil Micu, la urma textului răspunsului, afirmă numai că: „Aici – adică prin acel text – s-a pus temeiul theologului de leagea latinească". În variantele MICU 1861 şi MICU 1862 se restrânge, de asemenea, la a face răspunzător acest text de instituirea faimosului teolog iezuit pe lângă episcopii români uniţi. Respectiv, angajamentul clerului de a-i asculta întocmai pe „cercătorii" şi „ispititorii" trimişi de împărat şi de arhiepiscopul catolic de la Strigoniu ar fi dat acestor două înalte instanţe mână liberă de a-l institui într-adevăr pe spionul iezuit între românii din Transilvania. Dar iată că aici Micu învinuieşte de crearea acestui precedent – care va fi instituţionalizat prin a doua diplomă a lui Leopold, din 1701 – şi textul remonstraţiei Guberniului provincial (vezi-l, supra, § 3, inclusiv notele 1-2, la acel paragraf). În ce fel? Se referă, probabil, la lumina nefavorabilă în care este prezentat clerul românesc în întregul document, însă mai cu seamă în punctul al treilea, în care se afirmă că românii n-au nici o şcoală.

(4) Alte ediţii latine: MICU 1861, p. 98-99; MICU 1862, p. 162; LAURIAN 1846, p. 299-301; NILLES 1885, I, p. 241-242. Faţă de aceştia doi din urmă, cu care l-am comparat, textul lui Micu are unele deosebiri. (a)NILLES, „praecipue vero" (LAURIAN, „praecipue"). (b)NILLES, „extituris" (LAURIAN, ca aici, „exsituris"). (c)NILLES, formularea „amplexat simus Suae" greşeală evidentă (LAURIAN, „amplexati sumus Suae"). (d)NILLES, „clementissimum" lipseşte. (e)Idem, „die" (la fel LAURIAN). (f)Idem, e data „28", iar la LAURIAN, „30". Data exactă este 26 februarie 1699 şi este, de fapt, data la care împăratul

trimite *Diploma I leopoldină* la Guberniul Transilvaniei. Aşadar, nu este un nou decret din data de 28 februarie. [g]NILLES, „Sacratissimae". [h]NILLES adaugă în paranteză „sunt". [i]Idem, „decretum" (LAURIAN dubitativ, „decretum?". Se pare că cuvântul lipseşte din original, dintr-o scăpare, iar Nilles a reconstituit textul, aşa cum procedează frecvent. Mai greu de înţeles este de ce la MICU 1861 şi MICU 1862 acest „decretum" există. Adăugat şi de Micu? [j]NILLES, „commembrorum" (idem, LAURIAN). [k]Idem, „Sacratissima" după „Sua" (la LAURIAN, ca la Micu). [l]NILLES şi LAURIAN, „exmittantur". [m]NILLES, „sed etiam admittemus". (LAURIAN, „admittemus" fără „etiam"). [n]LAURIAN şi NILLES, „amplectemur". [o]NILLES, „ecclesiae" lipseşte (la LAURIAN există). [p]NILLES, aici „ecclesiae".

§ 5
Decretumul împăratului Leopold ca românii volnici să fie, cu ce relighie le place, să se unească

[1] Vezi şi, supra, § 2, nota 2. Ne aflăm în faţa unui celebru, ambiguu şi controversat act imperial emis în perioada trecerii românilor la unire, numit de istorici, în mod exagerat, Decretul de toleranţă din 1701. El este o dezvoltare a rezoluţiei din data de14 aprilie 1698, în care împăratul subliniază faptul că românii se pot uni cu oricare dintre confesiunile recepte sau pot rămâne la vechea lor religie. Şi, de fapt, ar trebui să se numească Decretul de toleranţă din 1699, căci încă la acest an îl întâlnim în mai multe surse: BOD/B, f. 106r-107v; LAURIAN 1846, p. 301-304; HURMUZAKI/D, V/1, p. 541. Ediţii din 1701, latineşti, la BOD/B, f. 133v-135r; KATONA XVII, p. 202-203; HINTZ 1850, p. 107; FIEDLER 1858, p. 381; NILLES 1885, I, p. 341-342. Şi iată că acum Samuil Micu acreditează aici (şi în MICU 1861, p. 99-100; MICU 1862, p. 169; MICU 1963, p. 110; CIPARIU 1855, p. 85) noutatea că acest decret a fost emis în – sau şi în? – 1700. Nimic nu-l împiedica pe Leopold I să itereze şi să reitereze importantul decret, în aceşti ani de zbucium confesional. Dar este deconcertant, dacă nu suspect, amănuntul că aproape la toate ediţiile, din toţi cei trei ani, ca şi în menţionări, figurează data de 12 decembrie. E imposibil de crezut în această coincidenţă, fie că ne-am gândi la întâmplare, fie că ne-am gândi la intenţie. S-ar putea deduce că este o greşeală, dacă n-ar exista două ediţii cu altă datare: BOD/B, f. 103r-107v şi HURMUZAKI/D, V/1, p. 541, unde documentul este datat 26 august. Nicolaus Nilles ştie de existenţa unei dispoziţii ferme, în sensul acestui decret, care s-a dat la 26 august 1699 (NILLES, I, p. 233), dar nu-i cunoaşte textul. Aşadar, existenţa decretului încă în 1699 este, în lumina celor două ediţii, certă. Cât despre ciudăţenia datării altor ediţii, 12 decembrie 1699, 1700 şi 1701, ea rămâne neelucidată în această fază a cercetărilor. Pentru o eventuală facilitare a elucidării, semnalăm micile deosebiri ale textului dat de Samuil Micu (datat 1700) faţă de unul datat 1699 (LAURIAN) şi altul datat 1701 (NILLES). [a]NILLES înşiră toate titlurile monarhului. [b]Idem, „ac circumspecti". [c]LAURIAN, greşit, „memineris". [d]NILLES, „26". [e]LAURIAN, „et". [f]NILLES, „suo". [g]LAURIAN şi NILLES, „in" lipseşte. [h]NILLES, „dicti Valachi". [i]LAURIAN „nunc". [j]NILLES „magna cum". [k]NILLES, „intelligamus". [l]LAURIAN „clementissimas nostras". [m]Idem, „quidem". [n]NILLES, formularea: „seditionem amantes et turbatores quietis publicae spargere audeant". [o]Idem, „cogantur". [p]Idem, „his et". [r]LAURIAN „declarari". [s]Idem, „fruantur". [ş]NILLES „sua libertate". [t]LAURIAN, „turbare" lipseşte: scăpare evidentă. [ţ]LAURIAN şi NILLES, „factam". [u]LAURIAN „et". [v]NILLES, în loc de „et justitia" e „quanto citius". [z]Idem, „et". [aa]Idem, „mandantes". [bb]NILLES, numai

„uti fideles consiliarios”. [cc]LAURIAN, de la „Caeterum …” până aici fraza lipseşte. [dd]Anii de domnie sunt indicaţi la diferiţi autori în mod diferit, fapt care conduce şi el la ideea existenţei mai multor redactări, din a căror copiere şi recopiere au putut rezulta aceste greşeli. Luând cele trei domnii, ca împărat roman, rege al Ungariei şi rege al Boemiei, Micu indică, greşit, cifrele 40, 47 şi 46 pentru anul 1700. Pentru 1699, LAURIAN, tot greşit, 42, 44, 43. HINTZ, greşeală pentru anul 1701: 44, 47, 46. Corect, la FIEDLER şi NILLES, pentru 1701, 42, 46, 45. Deosebirile, după cum se constată, sunt minime şi provin, desigur, de la diferiţii copişti. Dacă au existat trei redacţii ale actului de toleranţă din 1699, cum e firesc să-l numim de aici înainte, respectiv una în 1700 şi din nou în 1701, ele trebuie să fi avut absolut acelaşi text. Legarea diplomei de anul 1701 se explică prin existenţa mai multor ediţii tipărite ale redacţiei din acest an. Traduceri româneşti: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 250-251 (datat 1700); LAURIAN 1846, p. 301-304 şi LAURIAN 1850, p. 160-162 (datat 1699); ŞAGUNA 1860, II, p. 160-161 (după LAURIAN, datat 1699); POPEA 1870, p. 108-109 (după ŞINCAI 1967–1969; datat 1700). Referinţe mai importante: MICU 1963, p. 110; CIPARIU 1855, p. 85; GRAMA 1884, p. 86; HURMUZAKI 1900, p. 103; POPOVICI 1901, p. 122; DRAGOMIR 1920, I, p. 57; POP 1921, p. 49-50; LUPAŞ 1929, p. 264; PRODAN 1957, p. 130.

§ 6
Tot clerul românesc din Ardeal
să mărturiseaşte pe sine unit cu Besearica Romei

(1) Soborul convocat de Atanasie Anghel la Alba Iulia, în septembrie 1700, este socotit îndeobşte drept evenimentul care a desăvârşit unirea cu Biserica Romei. Este interesant faptul că, deşi atât de important, sinodul din 1700 şi elaboratele lui nu s-au bucurat, din partea vechilor autori ce au semnalat unirea, – Andrei Illia, Francisc Fasching, Petru Bod, József Benkő, István Katona, Johann Hintz, Joseph Fiedler –, de o atenţie comparabilă cu actul lui Teofil din martie 1697, semnalat de toţi sub numele de „instrumentum unionis”. La acest fapt a contribuit şi amănuntul că actele sinodului au fost redactate în limba română. Bibliografia evenimentului este, prin urmare, mai ales românească: MICU 1861, p. 100-102; MICU 1862, p. 196-171; MICU 1963, p. 110-111; CIPARIU 1855, p. 85-87; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 252-253; LAURIAN 1846, p. 308-311; LAURIAN 1850, p. 163-174; ŞAGUNA 1860, II, p. 164-165; POPEA 1870, p. 111-112; MOLDOVAN 1872, p. 115-118; GRAMA 1884, p. 87-88; NILLES 1885, I, p. 247-249; BARIŢ 1889, p. 192-193; DENSUŞIANU 1893; ŞEM. 1900 p. 17-18; POPOVICI 1901, p. 124-146; DĂIANU 1912; GEORGESCU 1921, p. 195-197; POP 1921, p. 50-53 ş. a.

(2) Vechii istoriografi ai unirii de la 1700, între care Samuil Micu este exemplul ilustrativ, n-au ascuns raţiunea pur practică a opţiunii românilor transilvăneni. Ulterior, în preajma anului 1848 şi după aceea, raţiunea pragmatică invocată ca motivaţie este supusă de istoriografi analizei critice. Cu Alexandru Papiu-Ilarian (PAPIU-ILARIAN 1851) se deschide seria autorilor care evidenţiază nu ceea ce au câştigat românii prin unire, ci ceea ce n-au câştigat sau au pierdut. Este interesant că acestei critici i s-au alăturat şi autori de o conduită greco-catolică ireproşabilă, ca Papiu-Ilarian însuşi, August Treboniu Laurian, Simion Bărnuţiu şi chiar George Bariţ, care în *Părţi alese din istoria Transilvaniei* (I, 1889; resp. BARIŢ 1889) relatează întregul demers al unirii după manuscrisul lui Petru Bod de la Aiud (BOD/B), deci după opinia unui calvin, duşman al unirii. Dar acest curent de analiză pe dos, negativă, nu rezistă din punct de vedere ştiinţific. În acest sens, autorii vechi, Samuil Micu (vezi, mai ales, infra, paragraful

despre Inochentie Micu-Klein) şi Gheorghe Şincai au o conduită mai adecvată. Dacă şi-au exprimat insatisfacţia faţă de actul unirii, au făcut-o în lumina analizei pozitive a rezultatelor acesteia, cu titlu de revendicare în continuare a ceea ce li s-a promis şi nu li s-a dat românilor. Deci, în sensul unei aprofundări a unirii şi a rezultatelor ei practice şi nu în sens destructiv, Micu şi Şincai dau glas, de fapt, activităţii întreprinse de Inochentie Micu-Klein pentru fructificarea înlesnirilor sociale şi naţionale oferite de unire. Să reţinem încă o dată sinceritatea cu care Micu rezumă aici întreaga problemă a unirii la o frază semnificativă. „Mai de folos le iaste a să uni, decât a rămânea în starea sa cea mai dinainte", şi acest lucru într-o istorie a unirii, cea dintâi care s-a scris la noi şi în care, în afara acestei declaraţii pragmatice, nu vom găsi nici un rând care să motiveze canonic sau istorico-ecleziastic actul de la 1700. Este ilustrarea singurului mod în care românii concepeau unirea: ca pe o întreprindere politică din care să obţină maximum de beneficii, cu minimum de sacrificii în privinţa esenţei confesiunii lor orientale. Astfel privite lucrurile, toate criticile aduse unirii sunt false, eronate, nedrepte, dăunătoare. De ce? Fiindcă nu respectă adevărul istoric. Iar acest adevăr istoric este că românii uniţi au dobândit o seamă de privilegii, ca recunoaşterea constituţională a noii instituţii, eliberarea clerului de orice servitute feudală şi înzestrarea acestuia cu mijloace de subzistenţă, înfiinţarea de şcoli româneşti, înfiinţarea tipografiei de la Blaj ş.a.m.d., toate acestea cu aproape un secol înainte ca românii să schimbe vreo iotă din ritualul oriental al religiei ortodoxe. Cele patru puncte au rămas uitate în declaraţiile de unire de la 1697, 1698 şi 1700 şi uitate vor fi până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea. Singură supremaţia papei de la Roma a fost relativ timpuriu vehiculată, de acest punct fiind nevoie pentru oficializarea noii instituţii. Dar punctele pur dogmatice vor răzbate greu, neobişnuit de greu, pe la 1806 mai apărând la Blaj ori la Buda cărţi greco-catolice în care scrie că „Duhul Sfânt de la Tatăl purcede", cu ignorarea importantei prevederi cunoscute sub numele de *Filioque*. Cât despre *purgatoriu*, acesta este de negăsit în cărţile greco-catolice de până la 1830. Se poate afirma că anul 1848 a găsit religia românilor din Transilvania unitară, de esenţă orientală curată, chiar dacă aceştia se numeau „uniţi" sau „neuniţi". Pe această bază putea cere August Treboniu Laurian, în aprilie 1848, ca „aşa numita unire să se desfiinţeze" (G.B.C., I, p. 145), iar Bărnuţiu să denunţe aceeaşi unire, în celebrul său discurs din 2/14 mai 1848 de la Blaj. Aşadar, cel puţin până la 1848, românii s-au folosit de binefacerile unirii, câte au fost, fără să dea în schimb nimic, deci fără să respecte nici cele patru puncte la care s-au angajat la 1700. Abia după 1868, odată cu alegerea lui Ioan Vancea ca mitropolit greco-catolic în Transilvania, confesiunea unită devine greco-catolică în adevăratul înţeles al cuvântului.

(3) Statornicie care, sub principii calvini, era pe cale să cedeze, instituţia bisericească a românilor transilvăneni fiind, practic, calvinizată. Unirea a salvat, de fapt, biserica românească din Transilvania de calvinizare, iar pe români de maghiarizare (vezi Partea VIII, § 5 şi 6, inclusiv notele). Între ortodocşi şi catolici, prin unire, s-a făcut un compromis de patru puncte, în fapt nerespectate de români (vezi aici, supra, nota 2), în vreme ce religia calvină era stranie şi îndepărtată de spiritul nostru naţional, încât adoptarea ei ar fi coincis în mod sigur cu pierderea limbii şi a naţionalităţii.

(4) Adică *Prima Leopoldina* (vezi, supra, § 2, inclusiv notele 13-15).

(5) Ediţii româneşti ale manifestului din 1700: MICU 1963, p. 110-111; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 252-253; LAURIAN 1846, p. 308-310; LAURIAN 1850, p. 165-166; ŞAGUNA 1860, II, p. 164-165; POPEA 1870, p. 111-112; MOLDOVAN 1872, p. 115-116; GRAMA 1885, p. 87-88; NILLES 1885, I, p. 247-249; POPOVICI 1901, p. 126. Data emiterii acestui document rămâne încă incertă. Samuil Micu acreditează aici ziua de 12 decembrie. Această zi

este şi la Şincai, care specifică faptul că s-a folosit de un exemplar manuscris din arhiva episcopală de la Blaj. Micu, care sugerează [aici, infra, nota lui Micu (2), nota noastră 8)] că a folosit tot sursa blăjeană, indică data de 12 decembrie şi în varianta MICU 1963. Dar în variantele latine, MICU 1861 şi MICU 1862 (vezi, infra, nota 7), nu dă data manifestului, ca şi cum acesta ar fi apărut numai cu indicarea anului: 1700. Data de 12 decembrie figurează şi la CIPARIU 1855, dar ea aparţine tot lui Micu. Restul ediţiilor româneşti dau data de 5 septembrie 1700, după LAURIAN 1846, care a publicat pentru prima dată (a doua oară în LAURIAN 1850) actele soborului din septembrie 1700. La NILLES figurează tot data de 5 septembrie, dar pe baza unui original de la Episcopia Romano-Catolică din Alba Iulia. Dar acest lucru nu poate spori şansele datei de 5 septembrie, căci este foarte posibil ca Laurian, care nu-şi indică sursa, să fi folosit acelaşi manuscris. Totuşi, dacă acest document a existat cu adevărat, data mai verosimilă este 5 septembrie. Spunem „dacă a existat", deoarece sunt voci care neagă acest manifest. Este vorba despre Nicolae Densuşianu (DENSUŞIANU 1893), care susţine că românii au făcut un singur manifest de unire, la 7 octombrie 1698, dar nu în forma care a circulat îndeobşte până la el şi unde există cele patru puncte cunoscute ale unirii, ci într-o formă în al cărei text nu există aceste clauze; deci românii s-ar fi unit fără să accepte vreo condiţie impusă de catolici. Densuşianu publică chiar textul documentului primar, dar nu indică arhiva unde l-a găsit, fapt care îi diminuează mult credibilitatea. Acelaşi istoric susţine că ediţiile în care uniţii fac concesii catolicismului sunt falsuri făcute ulterior de iezuiţi. Or, cum manifestul din 1700 nu este altceva decât o reluare a textului aşa-zis falsificat din 1698, cel de al doilea nu poate fi la rândul său decât un fals (mai ales acesta, spune Densuşianu la p. 30). Samuil Micu nu cunoaşte manifestul din 1698, ci numai pe cel mai vechi, al lui Teofil, din 1697 (vezi-l, supra, § 1), deci nu ne poate da nici o sugestie asupra acestei probleme. Densuşianu nu poate avea dreptate, şi acest lucru nu din punctul de vedere al eticii iezuiţilor, ci pentru că este imposibil de imaginat că romano-catolicii, Curtea de la Viena şi papa de la Roma, ar fi inventat şi admis pentru românii din Transilvania un alt fel de unire – un fel de unire-neunire – decât cea stabilită la Conciliul de la Florenţa şi care se aplicase cu puţin înainte rutenilor din nordul Ungariei. Ideea falsului e reluată şi de alţi autori, dar e dezvoltată mai ales la POPOVICI 1901, p. 124-146.

(6) Lista protopopilor care au semnat manifestul din 1700, la: MICU 1861, p. 101; MICU 1862, p. 170-171; LAURIAN 1846, p. 310-311; LAURIAN 1850, p. 166-168; MOLDOVAN 1872, p. 116-118; NILLES 1885, I, p. 249; POPOVICI 1901, p. 127-128. Ea nu este unitară, ci se împarte în două variante: 1. pe de o parte, cea de faţă, cu 58 de poziţii şi prezenţa a 55 de protopopi, reprezentând 1560 de preoţi din Transilvania şi alţi 134 din ţinutul Maramureşului, întru totul asemenea celei din ŞINCAI 1967–1969; 2. toate celelalte liste, pe de altă parte. Este interesant faptul că Samuil Micu nu dă, în variantele MICU 1861 şi MICU 1862, lista de faţă, ci pe cea circulată în toate celelalte ediţii. Deosebirile se pot evidenţia comparând lista de aici cu cea din LAURIAN 1846 şi LAURIAN 1850, primul care pune în circulaţie tipografică varianta a doua (care se va impune). (a)La LAURIAN e aşezat mai jos, după Idomir de la Bârghiş. (b)LAURIAN, poziţia lipseşte. (c)Idem, lipseşte. (d)Idem, „Giogiu", adică Gioagiu, iar la preoţi „27". Corect e la Micu şi la Şincai, care se apropie şi mai mult de forma reală: „Gurgiiu". Este vorba de Gurghiu. (e)LAURIAN, „Săcuţi". (f)Idem, poziţia lipseşte. (g)Idem, „Căneşti" (greşit, ca şi la MICU 1861 şi MICU 1862, unde e „Chineşti"). (h)LAURIAN, comuna e „Iliaş" (la fel MICU 1861 şi MICU 1862: „Illésfalva"). (i)LAURIAN, „Bacău". (j)Idem, la această poziţie e „Ioanne din Săncel cu 45 preoţi". (k)Idem, comuna e „Noul", iar preoţii 46. (l)Idem, după Adam din Cugir mai urmează „Gregoriu din Bitu cu 35 preoţi". (m)Idem, „Ilie". (n)Idem,

„Săuliş”. [(o)]Ultimele trei poziţii nu există la LAURIAN. Această comparaţie a mai fost făcută la MOLDOVAN 1872, luând ca bază o variantă Laurian şi comparând-o cu varianta lui Şincai. Cum se explică aceste diferenţe? Scriitori ortodocşi, adversari ai unirii, – mai ales POPOVICI 1901 –, care nu cred în existenţa manifestului din 1700, susţin că nu există semnăturile protopopilor pe „falsul iezuit”, zis manifest de unire. Samuil Micu le oferă în două rânduri argumente în acest sens: aici, unde afirmă că „cine au fost iscăliţi nu i-am aflat” şi că lista pe care o dă este, de fapt, lista protopopilor existenţi pe vremea lui Atanasie, şi în CIPARIU 1855, p. 86, unde scrie scurt: „Cine au fost iscăliţi nu se află”. Dar tot el, în variantele MICU 1861 şi MICU 1862, după textul latin al manifestului, scrie: „Sequuntur subscriptiones archiepiscopi Athanasii et Archidiaconorum seu Protopresbiterorum” (urmează semnăturile arhiepiscopului Atanasie şi ale arhidiaconilor sau protopopilor). Să fi găsit, între timp, Micu o altă listă, pe care o foloseşte la varianta latină a *Istoriei* sale? Se pare că da, căci această listă revine aidoma la toţi autorii ulteriori. Credem că este vorba de manuscrisul din arhiva episcopiei romano-catolice, pe care îl indică doar NILLES (I, p. 246, nota 1).

[(7)] Fantezie spulberată de Augustin Bunea în două lucrări imbatabile: BUNEA 1902 şi BUNEA 1904.

[(8)] Alte ediţii latine ale manifestului de unire din 1700: MICU 1861, p. 101; MICU 1862, p. 170-171; LAURIAN 1846, p. 308-311; MOLDOVAN 1872, p. 116-117; NILLES 1885, I, p. 247-249. Unele diferenţe mici de text faţă de alte ediţii: [(a)]NILLES, „partibusque eis annexis”; LAURIAN, „partibusque eidem annexis”; [(b)]LAURIAN, MOLDOVAN şi NILLES, în plus, „tenore praesentium”; [(c)]Idem, „ordinarii” lipseşte; [(d)]Idem.

[(9)] Vezi comentarea acestui fapt în nota 6.

§ 7
Vlădica Athanasie, prin scrisoare, să nevoiaşte să aşază pre unii carii cârtea asupra unirei. Pe Dositheiu, patriiarhul de la Ierusalim, carele făcea turburare, îl scoate din Ardeal, apoi mearge la Viena şi ia de la împăratul carte de episcopie

[(1)] Despre această opoziţie, foarte pe larg la DRAGOMIR 1920, care face din neacceptarea unirii o revoluţie naţională. Inexprimabila greşeală a lui Silviu Dragomir este aceea de a considera unirea cu Roma cea mai mare primejdie din întreaga istorie a românilor şi a-i considera drept prieteni şi binefăcători ai poporului român pe ungurii protestanţi din Guberniul Transilvaniei şi din conducerea comitatelor, pe luteranii saşi din scăunime şi pe toţi sceleraţii vremii, care, neconsolaţi în ideea că românii vor intra prin unire în rândul religiilor de drept din ţară, au zădărnicit pe cât au putut rezultatele acestei noi stări politico-sociale a neamului, stârnind în acelaşi timp, prin intrigi bine cunoscute, un adevărat război confesional, cu consecinţe funeste, între românii uniţi şi neuniţi. Întreaga noastră bibliografie – vezi lista – despre evenimentul religios de la 1700 este împărţită ireconciliabil în două tabere adverse şi intolerante: apărătorii unirii şi detractorii unirii. Nici un licăr de raţiune care să poată duce la o înţelegere reciprocă! Ce atitudine trebuie adoptată în această situaţie? În primul rând, se impune observaţia că de vină este judecarea evenimentelor de la 1700 prin prismă confesională, metodă care, operând cu criterii dogmatice, nu poate avea decât rezultate pe aceeaşi măsură. Dimpotrivă, abordarea politico-istorică, prin obligativitatea aprofundării nuanţelor, prin ignorarea factorului confesional şi luminarea celui social, este în măsură să ofere judecata aşteptată a acestui important şi de neocolit aspect din istoria românilor. Exemplul îl dau înşişi

corifeii Şcolii Ardelene, Micu, Şincai şi Petru Maior, care iau în considerare numai elementul politic, reductibil pentru ei la perspectivele pe care le deschidea unirea pentru românii din Transilvania. Polemica iraţională fără orizont s-a iscat după 1848 şi poate fi legată de firea intolerantă a lui Andrei Şaguna. Şagunismul ultraortodox, care îşi avea oarecare explicaţie în imperativul ridicării unei mitropolii ortodoxe în Transilvania, a degenerat la autorii ulteriori – Nicolae Popea, Nicolae Densuşianu, Gheorghe Popovici, Ioan Lupaş, Ştefan Meteş, Silviu Dragomir – în manie polemică din ce în ce mai furibundă, pe măsură ce devenea mai gratuită. Dacă, la 1860, Şaguna, în plină luptă pentru restaurarea ortodoxiei în Transilvania, mai este în stare să scrie o istorie suportabilă a unirii de la 1700 (ŞAGUNA 1860, II), în 1920, Silviu Dragomir, în condiţiile când românii îşi realizează unitatea naţională, publică două volume pe aceeaşi temă, la citirea cărora nici un român cu conştiinţă limpede nu poate să nu roşească de ruşine (DRAGOMIR 1920). Deşi mai ponderaţi, greco-catolicii au sfârşit prin a riposta pe aceeaşi coardă, fără a ajunge la tonul de hulă şi discordie naţională ce exhală din scrierile celor amintiţi. Augustin Bunea, într-o serie de lucrări tipărite la Blaj imediat după 1900 (vezi bibliografia) se mulţumeşte să spulbere metodic, cu o logică aplaudată şi acceptată de ortodoxul riguros care a fost Nicolae Iorga, toate miturile confecţionate de neuniţi pentru a-şi dovedi „antichitatea" ierarhică în Transilvania. Bunea n-a intenţionat nici o clipă să defăimeze ortodoxia, – greco-catolicii s-au simţit întotdeauna, de fapt, ortodocşi de nuanţă europeană –, ci doar să arate evidenţa: aceea că mitropolia lui Şaguna a fost un dar al împăratului de la Viena, pentru o mai bună aplicare a principiului habsburgic: „Divide et impera". Iar dacă el ajunge până la urmă să laude tunurile lui Buccow de la 1762, care au dărâmat bisericile şi mănăstirile româneşti, acest lucru s-a întâmplat după ce Şaguna, Popea, Densuşianu, Popovici şi alţii lăudaseră *Approbatele* şi *Compilatele* ca pe nişte apărătoare ale credinţei strămoşeşti a românilor. Punctul de vedere istoric n-a rămas nici el în părăsire, dar firul lui se pierde între aceste zgomotoase trâmbiţe confesionale. Alexandru Papiu-Ilarian, George Bariţ, Nicolae Iorga s-au străduit să găsească numitorul comun pentru interpretarea acestei spinoase probleme istorice. Nu l-au găsit. Rezolvarea o dă, în mod strălucit, o mare carte a istoriografiei noastre contemporane, *Supplex Libellus Valachorum* de David Prodan (PRODAN 1967), care dovedeşte posibilitatea unei integrări a celor două curente de la 1700 într-un singur demers istoric. Pentru această epocală operaţie, istoricul nostru a făcut *tabula rasa* din tot ce s-a scris până la el despre unire şi neunire, bazându-se numai pe documentele autentice ale epocii, iar dintre acestea, numai pe cele foarte importante.

(2) Despre *Dositei (Dosoftei) Notaras* unele surse spun că ar fi trăit 108 ani (NILLES 1885, I, p. 105, nota 2). O sursă cu alt tenor este RUSSO 1939, care, la p. 184, dă anii 1641–1707 (să fie vorba de anii păstoriei?). Acest patriarh hierosolimitan cu numele şi-a petrecut viaţa mai mult prin ţările române, unde n-a scăpat nici o intrigă cu putinţă pe care să n-o fi fructificat pentru ţelul său, iar acesta era păstrarea şi întărirea orientalismului în biserica creştină, ţel adus până la fanatism cu ocazia occidentalizării încercate, destul de timid, de patriarhul Chiril Lucaris de la Constantinopol. Ne-a rămas, prin pana măiastră a lui Dimitrie Cantemir, o descriere zoologizantă a lui Dositei, pe care-l aseamănă cu bivolul de China: „Bivolul de China la trup este negru, la cap alb, la picioare pag, la coamă comos ca caii de Schithia, la isteciune din vulpe nu rămâne, iar hirisia [caracteristica – n.n.] cea mai chiară îi este, totdeauna, a rage şi nepărăsit a mugi". Este aproape incredibil cât amestec a avut Dositei în viaţa celor două principate dunărene. Este unul dintre participanţii la Sinodul de la Ierusalim din 1672, pe care l-a convocat şi condus cu scopul de a şterge orice urmă a orientării procalvine a lui Lucaris (NILLES 1885, I, p. 150-151). Dositei a servit interesele Moscovei, prin filiera lui

Petru Movilă, în care scop l-a avut ca prieten şi misionar pe Nicolae Milescu. Spre sfârşitul secolului al XVII-lea, Dositei a venit în coliziune cu Constantin Brâncoveanu, din cauza vehemenţei cu care a combătut opera distinsului neoelenist Ioan Cariofil, cărturar îndrăgit de principele Ţării Româneşti (RUSSO 1935, p. 183-191). Conflictului cu Cariofil îi este dedicată cronica anonimă intitulată *Despre luterocalvinistul Cariofil şi despre cartea eretică pe care a scris-o, şi despre combaterea lui de către Dositei al Ierusalimului, şi despre locul unde a murit* [traducerea titlului din greceşte], publicată la începutul secolului al XX-lea de istoricul grec P. G. Zerlentis. „Combaterea" cu pricina se intitulează *Manual împotriva lui Cariofil* [traducerea titlului din greceşte] şi s-a tipărit la Iaşi în 1694. Alte scrieri ale lui Dositei: *Adaose la istoria patriarhilor Ierusalimului* [traducerea titlului din greceşte], tipărită la Petersburg în 1891, postum, de A. Papadopoulos-Kerameus; *Întâmpinare împotriva capitolelor calvineşti şi a întrebărilor lui Chiril Lucaris, întocmită de răposatul Syrigos, dascălul şi protosinghelul Marii Biserici din Constantinopol. Şi manualul lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, împotriva nebuniei calvine* [traducerea titlului din greceşte], Bucureşti, 1690; *Colecţie juridică* [traducerea titlului din greceşte], imens corpus manuscris cuprinzând acte patriarhiceşti dintre 1538–1684, reprodusă în rezumat de C. Sathas, la Veneţia, în 1872, în a sa *Bibliotheca graeca medii aevi*. Despre Dositei, mai ales lucrările: Hrisostom Papadopoulos, *Dositei, patriarhul Ierusalimului* [traducerea titlului din greceşte], Contantinopol, 1907 şi Aurelio Palimeri, *Dositeo, patriarca greco di Gerusaleme*, Florenţa, 1909. Unui astfel de aventurier fără arhidieceză nu putea să-i scape un eveniment ca acela al instalării lui Atanasie Anghel în Transilvania, în condiţiile când „schisma" papistaşă era pornită încă de Teofil. Sunt arhicunoscute lungile şi inutilele învăţături pe care Dositei i le-a administrat lui Atanasie, ca unul care a făcut parte dintre cei care l-au hirotonit pe ardelean, învăţături menite să-l lege pe acesta de dogma orientală (ediţii: LESVIODAX 1845, p. 328-340; CIPARIU 1855, p. 240-251; ŞAGUNA 1860, II, p. 138-148; POPEA 1870, p. 91-98; POPOVICI 1901, p. 67-79 ş.a.), căci se pare că Atanasie avea, încă de pe vremea hirotonirii la Bucureşti, gândul ferm al unirii cu Roma. În faţa „apostaziei" acestui „fiu" de peste Carpaţi, arhiereul trecut de 100 de ani şi care bântuise conştiinţa Orientului ortodox în a doua jumătate a secolului al XVII-lea este cuprins de furie. Încrezător în puterea faimei sale, Dositei trece munţii la Braşov. Dar agitaţia sa nu întrece dimensiunile unei furtuni într-un pahar cu apă. Depăşit de evenimente, Dositei uită că se află pe teren austriac, unde ordinea era ordine, iar competenţele nu se puteau uzurpa cu uşurinţa orientală cu care era deprins. După o scurtă perioadă de agitaţie în Ţara Bârsei, el este pur şi simplu dat afară din Transilvania, la cererea lui Atanasie, deloc impresionat de afurisenia ierarhului nominal al locurilor sfinte. În DRAGOMIR 1920, I, se acordă o importanţă cu totul exagerată descinderii lui Dositei peste Carpaţi, căci Braşovul şi o parte a Făgăraşului ar fi rămas fidele ortodoxismului şi fără agitaţia ierarhului hierosolimitan. Despre sfârşitul acestui buclucaş personaj avem o frumoasă însemnare în scrierea lui Axinte Uricarul, care, *ad annum* 1707, scrie: „Într-acest an, în luna lui fevruarie, au venit veste de la Ţarigrad aici cum au răposat fericitul părintele chir Dosithei, patriarhul sfintei cetăţi Ierusalimului şi a toată Palestina, carele multă nevoinţă au pus pentru credinţa pravoslavnică." Această „nevoinţă" a rămas în viaţa bisericii ortodoxe sub numele de „confessio Dosithei", formulată la Sinodul de la Ierusalim din 1672, şi este cea mai drastică readucere a confesiunii orientale la puritatea ei străveche, în urma unor serioase „primejdii" din partea filoapusenilor Chiril Lucaris, amintit mai sus, sau eminentul umanist grec Ioan Cariofil.

(3) Călătoria lui Atanasie Anghel la Viena, în iarna şi primăvara anului 1701, este, desigur, cel mai dramatic şi mai spectaculos eveniment din existenţa sa. Vezi, despre acest episod:

ŞINCAI 1967–1969, III, p. 257-258; LAURIAN 1846, p. 318-321; LAURIAN 1850, p. 175-177; CIPARIU 1855, p. 87; ŞAGUNA 1860, II, p. 170-172; POPEA 1870, p. 112-113; GRAMA 1884, p. 100; NILLES 1885, I, p. 255-291; HURMUZAKI 1900, p. 69-70; POPOVICI 1901, p. 146-164, FREYBERGER 1996, p. 75-111. Dar o naraţiune completă a călătoriei şi confirmării lui Atanasie la Viena dă mai ales George Bariţ (BARIŢ 1889, p. 192-205) pe baza documentelor publicate de Nilles, care, la rândul său, folosise manuscrisul, pe atunci inedit, al iezuitului silezian Andreas Freyberger, publicat recent (FREYBEREGER 1996). Bariţ a folosit şi preţiosul manuscris al lui Petru Bod (BOD/B, f. 112r-128v). În preajma acestei călătorii, întreaga carieră a proaspătului episcop unit era să se prăbuşească din pricina valului de opoziţie pe care îl stârniseră calvinii, sub protecţia Guberniului Transilvaniei, dar şi românii din Ţara Bârsei, instigaţi de calvini, pe de o parte, şi de Dositei al Ierusalimului, pe de altă parte. Dieceza era cuprinsă de o adevărată furtună. Ce e mai grav, o seamă de parohii din Haţeg au preferat să treacă la calvinism decât să accepte religia „papistaşilor". Un spin în coasta lui Atanasie era şi pseudovlădica Ioan Circa, trimis, printr-un complot al calvinilor, în Ţara Românească, unde forurile bisericeşti, înfuriate pe Atanasie, l-au hirotonit ca mitropolit de Alba Iulia. După alte surse, această hirotonire n-ar fi avut loc, dovadă că Circa, invitat să-şi arate hârtiile în faţa sinodului, a refuzat s-o facă. Dar nu putem exclude gândul că Circa se temea de o cursă a catolicilor, care se putea încheia cu arestarea pseudovlădicăi, şi de aceea a preferat să se ascundă în colegiul calvinilor (şi calvin a rămas pentru toată viaţa). Confirmarea lui Atanasie era pândită şi de alte pericole, printre care situaţia sa juridică: fusese hirotonit la Bucureşti în legea răsăriteană, depusese la întoarcere, asemenea mitropoliţilor ortodocşi de dinaintea lui, jurământul în faţa superintendentului calvin Veszprémi István, căci altminteri n-ar fi putut funcţiona, conform constituţiei ţării, şi, în fine, aderase la unirea cu Roma, prin puternicul sinod din septembrie 1700. Aşadar, în care confesiune urma să fie confirmat la Viena? O corespondenţă densă purtată cu cardinalul Kollonich (vezi la NILLES, I, p. 255-289) şi regia magistrală a acestui geniu diplomat al vremii au reuşit să salveze unirea în unicul mod în care se putea la acea dată: confirmarea lui Atanasie, cu toate suspiciunile de nesinceritate pe care Scaunul Pontifical din Roma le nutrea la adresa sa (NILLES, I, p. 96-110), cu toate defectele stridente şi neajunsurile pe care le avea. Astfel că, după o minuţioasă purificare, Atanasie a fost admis de Curtea de la Viena, iar la 19 martie 1701, recunoscându-i-se hirotonirea orientală de la Bucureşti ca valabilă, este confirmat de împăratul Leopold şi împodobit cu acel celebru lanţ de aur cu cruce. În călătoria sa la Viena, Atanasie a fost însoţit de protopopul Meletie, de iezuitul Carol Neurauter şi de funcţionarul fiscal român Ştefan Raţiu. Cât despre dorinţa împăratului ca însemnele primite de Atanasie, crucea şi lanţul de aur, să rămână perpetuu în posesia următorilor episcopi, ea s-a împlinit întocmai. La 1778, vizitând Blajul, József Benkő, marele analist al ungurilor, întâlneşte aceste „ornate" într-o cameră specială a reşedinţei episcopale (BENKŐ 1778, II, p. 585-586).

(4) Vezi, supra, § 2, nota 6, despre iezuitul Hevenesi. Fraza lui Micu, voit încâlcită, vrea să spună că Atanasie s-a abandonat cu totul bunului plac al iezuiţilor, conduşi pe atunci de Hevenesi, care au formulat şi hotărârea de a-l seconda – de fapt dubla – pe ierarhul unit al românilor de un teolog iezuit, ca *auditor causarum generalis*, dar mai ales spion în propria casă a episcopului. Cât despre acest teolog, el nu este numai opera lui Hevenesi, ci impunerea lui făcea parte din concluziile anchetei asupra lui Atanasie, pe care a condus-o, de fapt, cardinalul Kollonich. O concluzie de compromis, impusă de cardinal, a fost aceea că în lipsa unei persoane foarte apte (*capacissima*) care să ocupe demnitatea de episcop, conform pretenţiilor sâcâitoare ale Romei, să se mulţumească şi cu un ins mai modest, aşa cum era Atanasie

Anghel, până mai ieri călugăr pravoslavnic, şi care a murit fără să cunoască o boabă de latină. Dar pentru impunerea lui Atanasie, care era unica variantă, „fragilă" şi ea sub loviturile adversarilor unirii, Kollonich a stabilit, cu bună intenţie, regula prezenţei unui iezuit ştiutor de carte apuseană pe lângă vlădica unit. În lipsa acestei găselniţe, Roma n-ar fi ratificat niciodată unirea, de care erau legate acum şi interesele stăpânirii austriace şi ale românilor transilvăneni. Aşa se face că, într-unul din documentele emise în chiar ziua confirmării, 19 martie 1701, respectiv în *Diploma a doua leopoldină*, împăratul statorniceşte acest post de teolog al vlădicului unit, nu însă cu titlul etern cum au încercat să-l facă iezuiţii (vezi, infra, textul diplomei).

(5) Alte ediţii româneşti ale diplomei de confirmare: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 257-258; LAURIAN 1846, p. 318-321; LAURIAN 1850, p. 175-177; ŞAGUNA 1860, II, p. 170-172; POPEA 1870, p. 112-113; POPOVICI 1901, p. 149-151; POP 1921, p. 58-59. Principalele menţiuni: MICU 1963, p. 111-112; CIPARIU 1855, p. 87; GRAMA 1884, p. 100; BARIŢ 1889, p. 203; HURMUZAKI 1900, p. 69-70; ŞEM. 1900, p. 19. Traducerea lui Şincai e una proprie, de data aceasta fără a folosi manuscrisul lui Micu, pe care l-a cunoscut şi consultat, ci după un exemplar – originalul? – din arhiva episcopală de la Blaj. Şaguna şi Nicolae Popea au reprodus traducerea lui Laurian din 1846, iar Gheorghe Popovici şi Alexandru Pop dau traduceri originale.

(6) Ediţii latineşti: BOD/B, f. 118r-128v; MICU 1861, p. 104-105; MICU 1862, p. 179-180; LAURIAN 1846, p. 318-321; NILLES 1885, I, p. 289-290. Faţă de acesta din urmă, textul lui Micu are unele diferenţe. (a)La NILLES, „qua" lipseşte. (b)Idem, în loc de „nostrorum consiliariorum", formularea „ministrorum nostrorum". (c)Idem, „nunc" înainte de „per mortem". (d)Idem, „vacantem". (e)Idem, „Eidem". (f)Idem, „Eundemque". (g)Idem, „Conferendum". (h)Idem, „Praetacta". (i)Idem, „Installandum". (j)Idem, „Et", înaintea lui „eligimus". (k)Idem, „Nostro". (l)Idem, „caesareo". (m)Idem, „Alterum". (n)Idem, pentru „esse duximus, honorandum voluimus", „et honorandum esse voluimus". (o)Idem, „Ecclesiae romanae". (p)Idem, „emmitent" este adăugat ulterior, cu scris mai subţire şi de negru mai intens. (r)Idem, „que" din „literasque" e, la fel, adăugat; la NILLES „que" nu există.

§ 8
Diploma a doa a lui Leopold

(1) Samuil Micu nu este cel dintâi român care neagă „genuitatea" *Diplomei a II-a leopoldine*. Negarea originalităţii acesteia, etichetarea ei drept un fals al iezuiţilor, în fine, negarea faptului însuşi că ar fi existat cu adevărat se confundă cu însuşi destinul acestui important act politico-juridic. Primul care a contestat existenţa reală a diplomei a fost Inochentie Micu, nu înainte însă de a fi încercat totul ca să exopereze pe seama românilor promisiunile cuprinse în acest document. Petru Pavel Aron i-a negat valabilitatea în momentul când a venit în coliziune cu „teologul" acreditat pe lângă Episcopia Făgăraşului, ins deosebit de dezagreabil pentru vlădica unit. Mai bătăios, Grigore Maior a încercat să-l înlăture pe „teolog", trimiţând la Roma, în 1773, acea vestită „Promemoria", în care susţine că diploma este tot atât de falsă ca şi prevederea ei de a pune în coasta episcopilor din Transilvania un asemenea spion calificat (MOLDOVAN 1869, p. 182-183). Interesant este faptul că nici duşmanii românilor nu agreau noul act al împăratului, fapt care explică misterioasa dispariţie a exemplarelor originale, a copiilor autentificate (transumpturi) şi chiar a copiilor obişnuite. Toate acestea se explică prin existenţa a două articole care se băteau cap în cap: articolul 3, care prevedea ca toţi românii

uniţi, chiar şi nenobilii şi iobagii, să fie cuprinşi între staturile constituţionale şi să se bucure de legile patriei, din momentul când vor trece la religia unită (prima diplomă, din 1699, acorda acest privilegiu numai nobililor şi sacerdoţilor), şi articolul 5, care pune noua episcopie unită sub jurisdicţia primatului romano-catolic de la Strigoniu şi instituie pe lângă episcop un consilier, un „teolog" din rândul iezuiţilor, în calitate de „ajutor" canonic al ierarhului român, dar şi de *causarum generalis auditor*, care are dreptul şi datoria să se amestece absolut în toate treburile episcopiei şi episcopului, până la cele mai mărunte. Nu este greu de imaginat starea de iritare pe care a produs-o imixtiunea acestui ins străin în treburile uniţilor din Transilvania, vreme de peste 70 de ani! (vezi PÂCLIŞANU 1922–1923). Pe de altă parte, nici stupoarea feudalilor vremii nu este greu să ne-o imaginăm, în faţa articolului 3, care enunţa un fapt fără precedent (şi fără urmări, până la Revoluţia din Franţa), acela al emancipării iobagilor printr-o reformă vizând un întreg popor. Până la urmă însă, şi Curtea vieneză a aruncat un con de umbră asupra diplomei, din cauza imposibilităţii de a pune în aplicare, în Transilvania unei aristocraţii puternice şi reticente, articolul 3. Scriitorii noştri notează cu amărăciune amănuntul că, dacă acest articol nu a avut nici cea mai mică şansă de aplicare, în schimb, articolul 5 a fost cu prisosinţă aplicat şi simţit de românii uniţi. De aici s-a născut ideea respingerii întregii diplome, pentru a scăpa de partea ei rea, dacă cea bună era inaccesibilă. Ideea falsului, care ar fi opera iezuiţilor, venea de la Inochentie Micu şi o întâlnim şi la alţi autori: ŞINCAI 1967–1969, III, p. 262-263; MOLDOVAN 1869, p. 178-185; POPOVICI 1901, p. 151-152, nota 2 ş.a. Alţii (GRAMA 1884, p. 185-186; BARIŢ 1885, p. 216-219) preferă un ton reţinut, fără a intra în polemică. O apărare energică şi relativ fondată a autenticităţii diplomei găsim la NILLES 1885, I, p. 292-306, la care se raliază şi Augustin Bunea (CESTIUNI 1893, p. 57-80; BUNEA 1900, p. 26-28; BUNEA 2012, p. 69-71). Dar dovada certă a originalităţii *Diplomei a II-a leopoldine* a fost adusă mult mai târziu, în 1938, printr-o surprinzătoare contribuţie a austriacului Kurt Wessely (WESSELY 1938), care publică în facsimil originalul de bază al documentului. Astfel că cel mai competent exeget care a avut în atenţie conţinutul diplomei (PRODAN 1967, p. 128-133) nu mai pune problema autenticităţii, considerând răspunsul ca pozitiv. O dovadă foarte recentă a autenticităţii *Secundei Leopoldine* ne oferă cronica silezianului Andreas Freyberger, publicată în ediţie princeps după manuscris abia în anul 1996 (FREYBERGER 1996). Acesta reproduce, în 1702, textul integral al diplomei, pe vremea când încă Leopold I trăia şi deci nu i se putea atribui un act de importanţă politică majoră ... inexistent (*Ibidem*, p. 99-111).

Unghiul din care respinge Samuil Micu genuitatea diplomei, anume critica unei contradicţii între două acte emise în aceeaşi zi: Atanasie lăudat ca om învăţat în actul de confirmare (vezi paragraful anterior) şi considerat incult în această diplomă, în „neştiinţa legilor şi canoanelor" (vezi infra), unghi preluat şi de Şincai, este naiv şi neconvingător, căci cele două acte puteau fi redactate de inşi diferiţi şi semnate de Leopold I, desigur, fără a le citi.

(2) Frază incompletă în original. Vezi textul latinesc al instrucţiunilor lui Kollonich, în 14 puncte, la NILLES 1885, I, p. 308-313. Nu cunoaştem vreun alt autor român care să pomenească despre aceste instrucţiuni. Micu reia informaţia în varianta din CIPARIU 1855, la p. 88, mai amplu: „Se mai află în archivul de la Blaş încă două instrucţii, una de la papa, alta de la archiepiscopul Strigonului, Colonici, prin cari auctoritatea episcopului românesc foarte se cioantă, iar putearea theologului întru atâta să lăţeaşte, cât episcopul se poate zice a fi numai vicariul theologului". Despre aceste instrucţiuni s-a crezut de asemenea că ar fi un „fals iezuit", până când Nicolaus Nilles le-a publicat (NILLES 1885, I, p. 308-318). Pe urmele acestuia, Augustin Bunea demonstrează apoi „genuitatea" instrucţiunilor pentru teologul latin

de lângă mitropolitul Atanasiu (CESTIUNI 1893, p. 81-98). Kollonich stabileşte într-adevăr o activitate atât de circumspectă şi vigilentă a „teologului" în mediul episcopesc, încât rolul lui Atanasie se reducea la acela de simplă marionetă. În punctul 11, de exemplu, „teologul", va fi atent ca nu cumva episcopul să corespondeze cu schismaticii [neuniţii – n.n.] sau cu principele Ţării Româneşti, cu ereticii sau cu persoanele suspecte, iar episcopul este dator să-i arate incomodului consilier toată corespondenţa sa, până şi cea privată.

(3) Nu se cunoaşte vreo instrucţiune venită de la Roma în acest sens. Toate restricţiile înşirate de Micu sunt cuprinse în instrucţiunea lui Kollonich.

(4) Nilles publică instrucţiunile lui Kollonich după un exemplar de la Biblioteca Universităţii din Budapesta. Expresia „scorneala iezuiţilor" nu stă în picioare nici de data aceasta.

(5) În afara acestei traduceri a *Secundei*, depăşită ca limbaj românesc, există cea realizată în ediţia FREYBERGER 1996, p. 89-111. Rezumate ample, pe puncte, la MOLDOVAN 1869, p. 179-180; GRAMA 1884, p. 185-186; BARIŢ 1889, iar menţionări mai importante, la MICU 1963, p. 111-112; CIPARIU 1855, p. 88; MOLDOVAN 1873, p. 30-31; PRODAN 1967, p. 128-133 (în afara celor indicate, supra, în nota 1).

(6) Alte ediţii latineşti: MICU 1861, p. 105-108 şi MICU 1862, p. 184-188 (ambele fragmentare); HINTZ 1850, p. 99-106; FIEDLER 1858, p. 376-380; NILLES 1885, I, p. 292-301; WESSELY 1938 (facsimilul originalului); FREYBERGER 1996, p. 89-111. Şi de această dată trebuie să constatăm fenomenul diferenţelor de text între ediţii. Nu există însă diferenţe care ar putea pune sub semnul întrebării existenţei unui prototip unic. Cea dintâi observaţie este aceea că ediţiile se împart în două mari categorii: unele care nu sunt împărţite pe articole şi nu au numerotarea articolelor (exemplul capital este originalul facsimilat de Wessely şi FREYBERGER 1996) şi altele care poartă această eşalonare. Ca nicăieri, Samuil Micu s-a folosit de două variante: fără numerotare de articole la ediţiile fragmentare, MICU 1861 şi MICU 1862, şi cu această numerotare la ediţia de faţă. Comparaţia care tentează este cu ediţia WESSELY, care poate fi considerată ca prototipul ediţiilor. În acest sens, Samuil Micu e mai aproape de prototip decât ediţiile străine din HINTZ 1850, FIEDLER 1853 şi NILLES 1885. O constantă generală, în comparare, este, aşadar, aceea că la WESSELY articolele nu sunt numerotate. Nu ştim cine şi când a operat împărţirea *Secundei Leopoldine* în 15 articole, dar este evident faptul că Samuil Micu s-a servit de două modele: cu şi fără această împărţire (după cum este vorba de variantele gemene – MICU 1861 şi MICU 1862 – sau de textul de faţă). Celelalte diferenţe sunt tot atât de neînsemnate ca la restul documentelor reproduse, în pofida statutului de enigmă istorică pe care l-a avut importantul decret atâta vreme. (a)La WESSELY urmează toate titlurile împăratului. (b)„Et". (c)„Tantum". Greşeală la Micu („Totum" e şi la MICU 1861 şi MICU 1862). (d)„Transylvaniam". (e)„Promovendarum" (şi la MICU 1861, şi MICU 1862). (f)În loc de „sumere volentes", e „resolvente". (g)„Ea". (h)„Graecorum". (i)„Laborabant". (j)„Comitibus". (k)„Dissenserant". (l)„Filio". (m)„Zelanti". (n)Înainte de „declarare", „benigne" (la HINTZ „benigne" nu există, pe când la NILLES este). (o)În fine, o neconcordanţă notabilă: la WESSELY, aserţiunea „tum earum res" nu există, ceea ce înseamnă că în original nu se garanta expres imunitatea juridică a persoanelor bisericeşti, „dimpreună cu bunurile lor". Nici la FREYBERGER 1996 nu există această formulare, ca atare este sigur că originalul imperial nu o conţinea. Aserţiunea însă nu e invenţia lui Micu, fiindcă o întâlnim şi la HINTZ 1850, şi la FIEDLER 1858, care şi-au elaborat cărţile în medii cu totul diferite. (p)„Divis". (r)„Elargitas". (s)„Bonorum" (HINTZ şi FIEDLER, „canonum"). (ş)„Ac". (t)„Praestatione". (ţ)„Admimerentur". (u)„Unionem". (v)„Nullo". (z)„Fuissent patrati". (aa)

„Ac”. [bb]„Altera” (HINTZ, „ultra”). [cc]Înainte de „tollantur”, „contrarii”. [dd]„Evidenti”. [ee]După „proventus”, „ecclesiarum”. [ff]Pentru formularea „percepti ecclesiarum proventus cum scitu episcopi erogentur”, la WESSELY e „percepta cum episcopi erogentur” (la HINTZ e ca la Samuil Micu). [gg]„Possint” (la NILLES e „possunt”). [hh]„Esset”. [ii]În plus, „aliqua”, deci „religione aliqua unire”. [jj]”Et siquidem”. [kk]„Partibus”. [ll]În plus, „pariter”: „pariter et futuris”. [mm]„Regiae majestati”. [nn]În plus, „debitum”: „singula debitum deducantur” (la NILLES e ca în textul de faţă). [oo]După „magistris”, „civium”. [pp]În plus, „et imbremus”: „volumus et imbremus”. [rr]„Et”. [ss]„extradandas”. [tt]„Concedendas”. [ţţ]Datarea cu litere, nu cu cifre.

§ 9

Ce s-au făcut după ce vlădica Athanasie s-au întors de la Viena

[1] Sosirea lui Atanasie la Alba Iulia a avut loc la 4 mai 1701, după calendarul vechi (NILLES 1885, I, p. 318-320).

[2] Vezi, supra, Partea VIII, § 3, nota 8.

[3] Este vorba de protestul lui Atanasie şi al protopopilor săi, din data de 30 septembrie 1699, împotriva ostilităţii cu care Staturile Transilvaniei au primit unirea românilor şi de manifestul de unire din data de 12 decembrie 1700 (vezi-le, supra, în § 4 şi 5). Interpretarea lui Samuil Micu este naivă şi evoluează pe aceeaşi intenţie a dovedirii unei continuităţi de ierarhie mitropolitană românească în Transilvania. Ideea că Atanasie n-ar fi ştiut ce rang va purta nici după „purificarea” şi prelucrarea de la Viena este inacceptabilă. Naraţiunea lui Andreas Freyberger despre „prelucrarea” arhiereului român în capitala imperiului (FREYBERGER 1996, p. 75-111) este memorabilă şi convingătoare în acest sens. Atanasie a plecat la Viena tulbure, cu sentimente contradictorii, şi s-a întors de acolo „prelucrat”, ca apărător dârz al unirii. Cât despre termenul *vlădică*, el acoperea, în cazul dat, pe acela de *ierarh, şef bisericesc* de orice rang arhieresc. Ideea suprimării mitropoliei de la Alba Iulia prin intriga iezuiţilor este o adevărată obsesie la Micu şi Şincai, pe care încearcă să o tempereze Augustin Bunea în lucrarea nesemnată, *Cestiuni din dreptul şi istoria bisericei româneşti unite* (CESTIUNI 1893, p. 117-206). În realitate, deşi poziţia lui Atanasie în lumea catolică urma să fie aceea, clară, de episcop, se întâlnesc acte anterioare confirmării de la Viena, în care el apare cu titlul de episcop, cum şi numeroase acte ulterioare confirmării, întocmite chiar de iezuiţi, în care titulatura este *archiepiscopus* (*ibidem*). George Bariţ, care a fost dacă nu un simpatizant ascuns al calvinilor, atunci cel puţin un excelent cunoscător al lor, preferând în cele mai multe cazuri mărturiile istorice parvenite din surse calvine (este bine cunoscută aprecierea excesivă pe care o acordă, până la a-i da credit fără discernământ, manuscrisului lui Petru Bod, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia* – BOD/B –, folosit la elaborarea primului volum din *Părţi alese din istoria Transilvaniei*), scrie: „Archiepiscopia şi mitropolia românilor din ţările acestea [Transilvania şi Ungaria – n.n.] a fost casată prin potestatea politică a principilor şi a dietelor protestante, cel puţin cu nouăzeci de ani înainte de a păşi Atanasie la unire cu biserica Romei” (BARIŢ 1889, p. 210). În plus, Bariţ n-a fost un admirator al unirii, fiind, în schimb, un foarte prudent manevrant al propriilor afirmaţii, pentru a fi riscat-o pe aceasta fără dovezi certe (cărora le consacră excelentul paragraf 47 din lucrarea sa, intitulat *Mitropolia şi mitropolitul românilor din Transilvania şi părţile Ungariei*, p. 210-214).

[4] Despre Petru Pavel Aron şi Gherontie Cotorea, vezi, infra, Partea X, § 7 şi urm.

(5) Vezi şi, supra, § 7, nota 3. Încă la 26 octombrie 1700, Atanasie Anghel se plângea cardinalul Kollonich (NILLES 1885, I, p. 220-222) de existenţa unui preot, Ioan Circa (1660–1730), în jurul căruia se polarizau scandalurile împotriva unirii. În lumina documentelor istorice, Ioan Circa este, în mod clar, un aventurier fără scrupule. În acest sens, greşesc cei care îl aşază pe aceeaşi treaptă cu sincerul antiunionist Gavriil Nagyszegi (POPOVICI 1901, p. 161), a cărui odisee filoortodoxă are şi o componentă de erou şi martir. George Bariţ admite că Circa, „calvin în adevăratul înţeles al cuvântului", „putea să fie om cu ceva învăţătură profană mai multă decât era Atanasie", „dară acest popă ambiţios, judecat cu sânge rece după faptele sale, a fost cam tot aşa de înşelătoriu ca şi ceilalţi zece popi din comitatul Hunedoarei" [care, în momentul unirii, au hotărât să treacă la calvinism împreună cu comunele lor, ducând la maghiarizarea rapidă a acestor comune – n.n.]. După ce n-a putut – sau n-a vrut? – să-şi dovedească, în faţa sinodului lui Atanasie, hirotonirea în Ţara Românească, Circa, refugiat în Aiudul ultracalvin, stătea ca un cui în coasta lui Atanasie, toate nemulţumirile împotriva noului episcop implicându-l, fireşte, ca termen de referinţă. Samuil Micu se referă aici la evenimentele petrecute mai târziu, în 1707, când Francisc Rákóczy, şeful curuţilor unguri, reuşeşte să intre în stăpânirea Transilvaniei. În faţa impactului calvin reprezentat de acest vijelios principe, Atanasie s-a refugiat la Sibiu. Rákóczy îl instalează pe Ioan Circa episcop al românilor, „fireşte calvin, – zice Bariţ (BARIŢ 1889, p. 226) –, căci el în biserica orientală niciodată nu a fost hirotonit". Cu ajutorul iezuiţilor şi periclitându-şi viaţa, vreo 30 de protopopi români s-au adunat la Alba Iulia ca să redacteze un protest împotriva acestei samavolnicii. Protestul a ajuns la Viena „între pericule şi arme", spune Bariţ, şi, în aceste condiţii de război devastator, împăratul Iosif I reînnoieşte la 30 martie 1708 toate privilegiile şi competenţele uniţilor transilvăneni. Circa n-a putut fi totuşi alungat decât după căderea lui Rákóczy, în 1711 (Pacea de la Satu Mare). Dar nici după această dată magnaţii calvini nu l-au abandonat pe prozelitul lor, ci l-au instalat episcop de Maramureş, – ierarhie care exista doar cu numele şi prin tradiţie! –, unde a trăit sub numele de Dositei Circa (Ţirca, Czirka) până în 1730. Vezi, despre el, mai ales NILLES 1885, I, p. 220-223, p. 245, 344, p. 372-374, p. 385-386; Ioan Puşcariu, *Ioan Circa de Gambutz: ca episcop al Marmaţiei, Dositeiu Circa (1660–1730)*, în „Analele Academiei Române", seria II, tom. XXIII, memoriile secţiunii istorice, 1900–1901, p. 177-187; Cziple Sándor, *A máramarosi püspökség kérdése*, Budapesta 1910, p. 103 şi urm.; Alexandru Cziple, *Episcopul Ioan Circa şi episcopia din Maramureş*, în „Cultura creştină", I, 1911, nr. 1. p. 22-26.

(6) Probabil o confuzie din partea lui Micu, pentru că icoana adorată la Cluj nu era cea găsită la Blaj, ci icoana făcătoare de minuni de la Nicula, de lângă Gherla. Vezi cartea lui Georgius Szegedi, *Historia thaumaturgae Virginis Claudiopolitanae …*, Cluj, 1737; VERESS 1931, p. 194-195.

(7) Despre instalarea lui Atanasie, vezi mai cu seamă ŞINCAI 1967–1969, III, p. 259-260 (care reproduce relatarea lui Miklós Bethlen din vestita lucrare autobiografică, *Gróff Bethlen Miklós iffiukori életének, úgy Erdélyország akkori történeteinek, tulajdon magától frantzia nyelven való leirása …*, Cluj, 1804); NILLES 1885, I, p. 320-322; BARIŢ 1889, p. 205-209. Ceremonia a avut loc la 25 iunie 1701 şi ar fi asistat 54 de protopopi şi peste 1 000 de preoţi. După George Bariţ (*op.cit.*, p. 206), fastul neobişnuit cu care a fost înscăunat Atanasie ar fi făcut parte din regia Curţii de la Viena, ca „răspuns demonstrativ dat partidei aristocrate calviniane la remonstraţiunile şi protestele lor în contra unirei bisericilor sau, şi mai la înţeles, în contra emancipării poporului român şi a împingerii lui pe calea civilizaţiei". O descriere

recent pusă în circulaţie a ceremoniei instalării lui Atanasie Anghel, cea mai exactă şi mai credibilă dintre ele, vezi la FREYBERGER 1996, p. 113-123.

(8) Pentru activitatea lui Atanasie în perioada de după instalare, despre care Samuil Micu are atât de puţine informaţii – cf. şi variantele MICU 1861, MICU 1862 şi CIPARIU 1855 –, vezi NILLES 1885, I, p. 320-390 (întreaga păstorie a primului episcop unit, p. 182-390); BARIŢ 1889, p. 219-228; DĂIANU 1912. Şi aici FREYBERGER 1996, 123-131, aduce informaţii necunoscute de alţi autori. Uimitor este faptul că Micu ignoră existenţa şi acţiunea ortodoxă a lui Gavriil Nagyszegi, nobil român care şi-a asumat conducerea unei veritabile rebeliuni împotriva unirii, sprijinit solidar de românimea înstărită din sudul Transilvaniei. Sinodul din 1711, la care Micu face o vagă referinţă, este de fapt un scandal provocat de alt adversar al unirii, Ioan Circa, despre care am pomenit, supra, nota 5. Căci, spre deosebire de Nagyszegi, care lucra în numele românilor ortodocşi şi cu sprijinul acestora şi care a fost repede şi brutal anihilat de autorităţile imperiale, Circa n-a putut fi tras la răspundere până la moarte, având sprijinul puternic al magnaţilor calvini, a căror confesiune o slujea. În toamna anului 1711, adepţii lui Circa au impus un sobor în care au elaborat un protest împotriva unirii, silindu-l pe Atanasie să-l subscrie! După sinod, acesta a protestat la Curte împotriva actului ce i-a fost impus, se vede, de o mulţime căreia n-a putut să i se opună (NILLES 1885, I, p. 386-387; BARIŢ 1889, p. 226-227). Din 1712 nu se mai cunosc acte emise de Atanasie.

(9) A murit la 19 august 1713.

(10) Edificarea redutabilei cetăţi de la Alba Iulia a început la 4 noiembrie 1715, când s-a aşezat, în numele împăratului Carol VI, prima piatră de temelie, cu inscripţia: „LUCE SACRA CAROLI SIMILES ALBA ACCIPIT ORTUS. IN SOLIDA PRIMUS PONITUR ARCE LAPIS”. În afara acesteia s-au mai aşezat alte două pietre unghiulare, cu inscripţii asemănătoare. Zidurile cetăţii aveau lăţimea de 12 picioare şi înălţimea de 33 picioare. Construcţia s-a încheiat în 1738 şi a fost de o inutilitate desăvârşită. Bariţ afirmă că în temeliile ei şi-au găsit mormântul inestimabile valori arheologice din vechea cetate romană Apulum (BARIŢ 1889, p. 274). Vezi şi ŞINCAI 1967–1969, III, p. 311-312.

(11) Mormântul lui Atanasie a fost refăcut în 1879 de către mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, care i-a ridicat precursorului un monument de granit cu inscripţia: „Peregrine! Stai aici şi venerează osemintele apostolului românilor Atanasiu I Anghel, născut în Ciugud lângă Belgrad, carele la 22 ianuarie 1698 consacrat de archiepiscop şi metropolit a continuat actul Sântei Uniri cu S. Băserica Romană început de Teofil, antecesoriul său, şi l-a complenit în Sinodul mare celebrat la 4 septembrie 1700, după aceea ca metropolit unit şi-a gubernat băserica sa cu zel apostolic până la anul 1714 [sic!], când, plin de merite pentru Sfânta Unire şi băsericǎ, pentru naţiune şi patrie, repausând în Domnul, fu înmormântat aici, unde-şi aşteaptă glorioasa înviere” (GRAMA 1884, p. 103).

(12) Semnatar al tuturor actelor importante pentru unirea cu Roma (vezi supra). Date aparte despre el, la Aurel Răduţiu, *Daia Română la 1785*, în „Apulum”, 1978, p. 311-322.

(13) Vezi şi, supra, nota 5. Acest Dositei nu este altul decât Ioan Circa, cel mai redutabil adversar al lui Atanasie Anghel. Îndoiala lui Micu, dacă Maramureşul era pe vremea aceea episcopie, este îndreptăţită şi simptomatică din partea lui, pe care-l cunoaştem ca un susţinător fervent (vezi supra) al existenţei mai multor episcopii în Transilvania, sub jurisdicţia unei mitropolii care ar fi existat la Alba Iulia.

Partea X
Episcopiia şi episcopii Făgăraşiului din Ardeal

§ 1
Episcopul Ioan Neameş, liber baro de Potochi

(1) Despre *Ioan Giurgiu Patachi*, al doilea episcop unit al românilor din Transilvania vezi: ILLIA 1830, p. 14; BOD/B, f. 140r-144v; BENKŐ 1778, II, p. 234; MICU 1861, p. 110-111; MICU 1862, p. 194-195; MICU 1963, p. 114-115; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 338-339; MAIOR 1813, p. 88-93, p. 192-201 – MAIOR 1995, p. 122-125, p. 168-170; CIPARIU 1855, p. 90-92, p. 141; GRAMA 1884, p. 106-109; NILLES 1885, I, p. 393-479; BARIŢ 1889, p. 318-335; HURMUZAKI 1900, p. 112-125; ŞEM. 1900, p. 20-23; IORGA 1902, p. 206-213; DRAGOMIR 1920, I, p. 79-112; GEORGESCU 1921, p. 203-206; Zenovie Pâclişanu, *Contribuţiuni la biografia episcopului Ioan Patachi*, în „Cultura creştină", XVII, 1037, nr. 2-3, p. 129-137; CHINDRIŞ 2001, p. 23-44. Cf. şi *De origine et vicissitudinibus Colegii Germano-Hungarici*, Roma, 1770 (apud CIPARIU 1855, p. 141); Dimitrie Vaida, *Cuvântări în cinstea excelenţiei sale Ioan Bob, vlădica Făgăraşului* …, Blaj, 1813, p. 27-29; Silvius Tannoli, *Poëmation de Secunda Legione Valachica sub Carolo Barone Enzenbergio*, Oradea, 1830, ediţie îngrijită de juristul Ladislau Vaida de Glod, p. 115.

Ioan Giurgiu Patachi, 1682–1727, fiul nobilului român Ioan Patachi din Strâmbu (azi Strâmbu-Băiuţ) în zona Chioarului şi al Salomeei Üley, şi-a făcut studiile în anturajul iezuiţilor, la Cluj, Sâmbăta-Mare, Viena (aici fiind un strălucit student la Colegiul Pazmanian) şi Roma, unde a învăţat, între 1705 și 1710, teologia şi filosofia. Influenţa catolică asupra lui a fost atât de mare, încât la întoarcere s-a hirotonisit preot romano-catolic, în care calitate a fost trimis misionar întru propăşirea unirii cu Roma în zona puternic ortodoxă a Făgăraşului. Dar iezuiţii, între care genialul Hevenesi, îi urzeau în subsidiar un destin pe măsura uriaşei sale culturi şi a marelui zel filocatolic pe care îl depunea. A candidat fără succes la episcopia unită a rutenilor din Munkács, apoi la aceea a romano-catolicilor din Alba Iulia, pentru ca, în fine, să se mulţumească şi cu modesta demnitate de episcop al românilor uniţi din Transilvania. Dar şi această funcţie a căpătat-o cu mare greutate, fiindcă românii nu-l voiau, considerându-l renegat din cauza confesiunii sale latine (vezi aici, infra, nota 3). Până la urmă, încălcându-se toate legile bisericeşti şi civile, Giurgiu Patachi a fost impus ca episcop. Singurele evenimente notabile din timpul păstoriei lui – tulburată, altfel, de mari nemulţumiri – au fost recunoaşterea de către papa de la Roma, în 1721, a episcopiei unite româneşti din Transilvania şi întemeierea ei prin bula *Rationi congruit* (vezi, infra, textul ei integral). Acest înzestrat personaj n-a făcut nimic pentru români, căci întreaga lui păstorie n-a fost altceva decât o respingere neîncetată şi instinctivă a lui de către românii rămaşi, încă, sută la sută ortodocşi orientali. A murit, probabil otrăvit, în ziua de 29 octombrie 1727, la numai 45 de ani.

(2) *Péter Pázmány*, 1550–1637, celebru iezuit ungur şi nu mai puţin celebru arhiepiscop-primat de Strigoniu. A fondat pe cheltuială proprie, în 1623, un colegiu teologic ce i-a purtat numele, destinat pregătirii tinerilor preoţi catolici din ţările de sub „Coroana Sfântului Ştefan". În revin mari merite în opera dificilă de salvare a ceea ce mai rămăsese din instituţiile vechii Ungarii, după dezastrul de la Mohács, între care cele mai importante erau „coroana" şi Biserica Catolică. Ambele vor ajunge apanaje ale monarhiei habsburgice de la Viena, care le-a „protejat" mai întâi şi le-a răpit mai apoi.

(3) Samuil Micu rezumă aici poate cea mai zbuciumată alegere a unui ierarh greco-catolic român din câţi am avut. Fiindcă, după precedentul de ignoranţă a lui Atanasie întru limba latină, dar probabil şi ca să-i deschidă calea proaspătului copil-minune al iezuiţilor, Ioan Giurgiu Patachi, împăratul a condiţionat confirmarea unui nou episcop de cultura latină a acestuia; românii nu s-au putut gândi la nici o persoană ecleziastică din rândul lor. Dar, pentru a bara calea lui Patachi, ei candidează pe un străin căruia nu i se putea reproşa necunoaşterea latinei. Este vorba de silezianul rătăcit printre români, Wenceslaw Frantz, care fusese multă vreme secretarul lui Atanasie, se ataşase de români şi se făcuse îndrăgit de aceştia. Manevra a întâmpinat o ripostă dură din partea iezuiţilor, cu antene puternice la Viena, iar aceştia au avut din partea românilor o opoziţie mai tenace decât ar fi bănuit. A fost nevoie de patru sinoade electorale, în care pintenul autorităţii catolice s-a simţit din ce în ce mai elocvent, până când, la 9 ianuarie 1715, într-un sobor cu totul măsluit, Giurgiu Patachi să fie „candidat", prin prezenţa unui singur protopop-elector: Ionaşcu din Veneţia Făgăraşului. În acest mic „război episcopal" au fost compromişi doi protopopi, Vasile şi Petru din Daia, – cel din urmă o personalitate demnă de a ocupa scaunul episcopal –, ca adversari prea insistenţi ai lui Patachi şi, prin urmare, incomozi pentru iezuiţi. Avatarurilor impunerii cu forţa, ca episcop unit, a lui Ioan Giurgiu Patachi este amplu relatată, de pe poziţii adverse, la NILLES 1885, I, p. 393-479 şi DRAGOMIR 1920, I, p. 79-112. Vezi o analiză obiectivă la CHINDRIŞ 2001, p. 23-44.

(4) Acest Maniu Neagoe a fost şi tatăl pitorescului învăţat orb din Blaj, Vasile Neagoe, despre care vom vorbi infra.

(5) Hirotonirea a avut loc în mai 1721, după sosirea bulei *Rationi congruit* la Viena. În drum spre Transilvania, din Viena, Patachi a fost consacrat de către episcopul unit al Croaţiei. *Istoria* lui Micu – inclusiv variantele MICU 1861 şi MICU 1862 – este singurul text unde e indicată Croaţia ca loc de hirotonire, ştire preluată la BARIŢ 1889, p. 330.

(6) Acest diferendum canonic a avut loc înaintea hirotonirii: după tradiţie, toţi episcopii uniţi trebuiau să fie călugări bazilitani (Ordinul Sfântului Vasile cel Mare). Riguros, papa Clemente XI i-a pretins lui Giurgiu Patachi să se „ordineze" la bazilitani, să revină apoi la ritul oriental (fără dreptul de a mai fi cândva romano-catolic) şi, pe această filieră, în fine, putea să devină episcop. Aşa se explică marea tergiversare dintre data „alegerii" (ianuarie 1715) şi cea a hirotonirii (mai 1721).

(7) *Farkas Cserey*, 1717–1782, consilier aulic şi referendar la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena. Om erudit, Cserey a lăsat în urmă un număr însemnat de scrieri, edite şi manuscrise, dintre care cităm din primul său biograf (BENKŐ 1778, II, p. 445-446): *Isten anyjának … szuz Máriának lorétomi litániában lévő nevezetek renden folyó dicsérete*, Viena, 1772 (reeditată la Sibiu în 1830); *Lexicon juris Transsilvanici; Decisiones casuum judicialium, e procesuum partim apud Tabulam Regiam Transilvanicam terminatorum, partim ad Supremam Principis revisionem provocatorum definitionibus collectae; Jus feminarum Hungariae, et Transilvaniae* (lucrare foarte interesantă, tipărită postum la Cluj, în 1800); *Ephemerides Rerum Hungaricarum; Valerius Maximus Hungaricus; Lacrymabiles odae super Clade Mohatsiana, dolosa Budae, luctuosa Strigonii; Albae-Regalis, aliarumque Hungariae urbium, per Solimanum facta occupatione; Norma recte vivendi, contra corruptionem moderni saeculi.*

(8) Nu se cunoaşte vreun document semnat de împărat în acest sens. Posesiunile enumerate de Micu sunt cuprinse, de fapt, în textul bulei papale din 1721 (vezi infra). Cât despre intervenţiile la papa de la Roma, acestea au fost făcute de către Curtea de la Viena (vezi

NILLES 1885, I, p. 413-415), dornică să rezolve, după atâta vreme, spinoasa problemă a unirii românilor.

(9) Bula papei Inocenţiu XIII – nu XI – este reprezentată, de fapt, prin două documente. După tergiversările amintite, papa Clemente XI semnează la 3 februarie 1721 o bulă în care se hotărăşte înfiinţarea noii episcopii a Făgăraşului şi este preconizat episcop Ioan Giurgiu Patachi. Dar papa moare curând şi urmaşul său, Inocenţiu XIII, ia toată acţiunea de la capăt. La 15 iunie 1721 el expediază două bule cu acelaşi incipit: *Rationi congruit*, în prima decretând înfiinţarea episcopiei şi competenţele ei, iar în a doua confirmându-l episcop pe Giurgiu Patachi (vezi textele lor alăturate la NILLES 1885, I, p. 431-437, p. 438-442).

(10) Iată doar câteva exemple de cărţi în titlul cărora figurează că s-au tipărit „la mitropolie", în Blaj: *Psaltirea* din 1764 („În Sfânta Mitropolie a Blajului"), *Evanghelia* din 1765 (idem), *Strastnicul* din 1773 (idem), *Arhieraticonul* din 1777 („În Sfânta Mitropolie în Blaju"); *Catavasierul* din 1777 (idem); *Psaltirea* din 1780 (idem). Pe vremea lui Ioan Bob, formula preferată era: „În Blaj la mitropolie". Cât despre titulatura episcopilor, aceştia se numesc îndeobşte, pe toate foile de titlu, „vlădica Făgăraşului", dar avem şi cazul lui Grigore Maior, care, pe foaia de titlu a *Ceaslovului* din 1778, se intitulează chiar mitropolit: „Cu blagosloveniia Exţelentii Sale prealuminatului şi preaosfinţitului domnu, domnului *mitropolitu* [s.n.] G. Grigore Maieru". Cu adevărat, secolul al XVIII-lea şi chiar epoca lui Ioan Bob au fost marcate de nostalgia fostei mitropolii româneşti. Bob a pus, de fapt, cel dintâi problema restaurării ei, dar această sugestie va fi luată în serios abia după 1848, când se și obţine mitropolie pentru uniţii din Transilvania. Este greu de apreciat atitudinea morală a vechilor uniţi, când evidenţiau ostentativ noţiunea de mitropolie, respectiv în ce măsură era o defulare naivă şi nostalgică şi cât era revendicare neexprimată în această atitudine.

(11) Frază de complezenţă. În realitate, Giurgiu Patachi este cel mai şters, mai insignifiant dintre arhiereii greco-catolici ai noştri. Marea cultură şi erudiţia apuseană, talentele lui, recunoscute şi apreciate chiar de exigenţii iezuiţi, nu s-au putut valida în mijlocul unui popor rămas încă profund oriental, ortodox, intoxicat cu legende care-i exacerbau ostilitatea faţă de confesiunea latină şi de spiritul occidental. Mâna lungă a acestui Orient ancestralizat l-a înlăturat pe episcopul nechemat şi nedorit, la numai şase ani după hirotonire.

(12) Episcopul a murit, de fapt, în 1727.

(13) Este singurul sobor mare care a avut loc sub păstoria lui Ioan Giurgiu Patachi. Actele de care pomeneşte Micu s-au publicat în MAIOR 1813, p. 377-384, MOLDOVAN 1872, p. 108-114; NILLES 1885, I, p. 465-475 (actele, purtate în româneşte, sunt traduse de Nilles şi în latină). Hotărârile soborului sunt cuprinse, într-adevăr, în 14 puncte. Notabile sunt punctele 2-4, care sunt menite să întărească unirea, împotriva ortodoxiei, care se susţinea de peste Carpaţi, întărire pe care Giurgiu Patachi o imagina prin oprirea sfinţirilor de preoţi în principatele extracarpatine, prin spulberarea cuiburilor de călugări orientali din Transilvania şi prin oprirea cărţilor care parveneau, cu întreaga lor încărcătură ortodoxă, prin tipografia de la Râmnic. Aceste puncte nu vor avea nici un succes. Restul sunt hotărâri canonice şi disciplinare de ordin intern.

(14) *Adám Fitter*, superiorul iezuiţilor de la Cluj, – căci despre el este vorba –, a fost îmbiat de români să le fie episcop, dar a refuzat (IORGA 1908, II, p. 46). Se repeta cazul lui Ferencz Szunyogh, alt iezuit, care după moartea lui Atanasie a fost rugat de românii uniţi să primească episcopia, dar a refuzat pe motivul – real – că statutele ordinului nu permit ca iezuiţii să ocupe vreo funcţie în afara confreriei (DRAGOMIR 1920, I, p. 79). Fitter, în schimb, a acceptat să conducă destinele noii episcopii pe timpul interregnului. (Despre el, vezi NILLES 1885, I, p.

483-496; VELICS 1912). În timpul directoratului său s-a desfăşurat şi un sinod (sobor mare) la Cluj-Mănăştur, ale cărui acte sunt publicate la MAIOR 1813, p. 93-97; MOLDOVAN 1872, p. 101-107; NILLES 1885, I, p. 491-495. Referinţe mai importante despre soborul de la Cluj-Mănăştur, ţinut între 15-18 noiembrie 1728, în şapte şedinţe, sunt: GRAMA 1884, p. 109-110; BARIŢ 1889, p. 336-338; BUNEA 1900, p. 2-4; IORGA 1908, II, p. 46; DRAGOMIR 1920, I, p. 111-112. Canoanele soborului, sintetizate în 21 de puncte, în latină, sunt interesante şi importante pentru români, cu tot anturajul străin în care s-a desfăşurat adunarea. La punctul 8 al acestui sinod găsim pentru prima dată exprimată ideea de a se înfiinţa un seminar anume pentru tinerii greco-catolici, pentru care scop se lansează apelul pentru adunarea unui fond adecvat. Pe de altă parte, soborul lui Fitter a luat câteva măsuri punitive împotriva celor care frânau unirea, ca preotul Majlat din Sona, „episcopul" Dosoftei (Dositei al Maramureşului, fostul calvin român şi luptător antiunionist Ioan Circa, despre care vezi, supra, Partea IX, § 9, nota 5) etc. Fitter a condus episcopia greco-catolică un an şi trei luni, până în 1729, când a părăsit Transilvania, pentru a ocupa postul de rector al iezuiţilor din Caşovia. Este interesant de notat şi faptul că Fitter a condus, la 4 iunie 1728, sinodul electoral de la Alba Iulia, unde, la insistenţele sale, a fost introdus în lista celor trei candidaţi (ternarium) şi tânărul seminarist Ioan Micu, care va deveni episcop greco-catolic al românilor (vezi, infra, paragraful următor).

(15) Punctul ultim, 21, al hotărârilor soborului din noiembrie 1728.

(16) Alte ediţii latine ale bulei *Rationi congruit*: MAIOR 1813, p. 193-196; *Bula canonisarei episcopiei Făgăraşului*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", VIII, 1855, p. 101-103; NILLES 1885, I, p. 431-436. Referinţe: MICU 1963, p. 114; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 340, CIPARIU 1855, p. 91; GRAMA 1884, p. 108; BARIŢ 1889, p. 330; HURMUZAKI 1900, p. 121; ŞEM. 1900, p. 22; DRAGOMIR 1920, I, p. 95; GEORGESCU 1921, p. 205; Ioan Chindriş, *Bula papală „Rationi congruit" şi întemeierea Episcopiei Făgărşului*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXIII, 1994, p. 85-106; CHINDRIŞ 2001, p. 40-44. După cum recunoaşte el însuşi (aici, infra, nota 17), Samuil Micu a copiat bula *Rationi congruit* după un exemplar plin de greşeli, pe care a le corecta – zice – „nici nu vreau, nici nu pot". Ediţia MAIOR 1813 este foarte apropiată de cea de faţă, dar nu se suprapune acesteia. Mai demnă de crezare pare a fi a lui Nicolaus Nilles, care a copiat-o din arhiva Cancelariei aulice a Transilvaniei, ce se păstrează la Budapesta. Comparând textul lui Micu cu cel din NILLES, am procedat oarecum diferit faţă de documentele anterioare: pe de o parte, am semnalat deosebirile de expresii, cuvinte sau situaţii gramaticale care există între cele două ediţii (referindu-ne pe alocuri şi la ediţia MAIOR 1813), iar pe de altă parte am întregit în textul lui Micu, între croșete <>, pasaje care lipsesc aici, dar există la NILLES, unde credem, corespund unei fidelităţi mai mari faţă de varianta fundamentală, despre care nu ştim să se fi publicat. Din sintetizarea acestor întregiri şi a diferenţelor semnalate în cele ce urmează, cititorul poate reconstitui ediţia, pe care o numim corectă, din NILLES. (a)„Et". (b)„Prospiciebat". (c)„Ad Sanctae Romanae Ecclesiae" nu există la NILLES; ori e copiată de Micu în plus, căci se repetă în frază, imediat mai jos (repetiţia nu există nici la MAIOR), ori aşa era în varianta „erronee" de care se plânge autorul nostru. (d)„Advolavissent". (e)„Praedictis" (MAIOR, „praeattactis"). (f)„Sperabantur". (g)„Congregaret". (h)(La MAIOR, „nostrorum" lipseşte). (i)„Tunc". (j)(Întregirea dintre croșete există şi la MAIOR). (k)„Charissimi" (la MAIOR e ca în textul de faţă). (l)„Praedicti". (m)„Transylvaniensis". (n)„Qua". (o)„Praedictum". (p)„Praedicti" (la MAIOR e ca aici). (r)(La MAIOR există pasajul, doar că primul cuvânt nu e „praedicti" ci „praefati"). (s)„Praedictos". (ş)„Praedicta". (t)„Posset". (ţ)„Deberet". (u)„Mensis".

(v)„Praedictum”. (z)„Annexas”. (aa)„Ecclesias”. (bb)(la MAIOR există întregirea, dar în loc de „ecclesiasticas” e „ecclesia”). (cc)„Praedicta”. (dd)„Paribus”. (ee)„Praedicti”. (ff)„Monetae”. (gg)(La MAIOR e ca în textul de faţă, fără „et quinqaginta”). (hh)„Besembak”. (ii)„Dicto episcopatui annexis” lipseşte la NILLES (la MAIOR există). (jj)„Praedicto”. (kk)„Appropriavit” (şi la MAIOR). (ll)„Praedicti”. (mm)„Regi”. (nn)„Praedictorum”. (oo)„Momenti”. (pp)(la MAIOR, lipseşte această întregire). (rr)„Prohibentis”. (ss)„Quavis” (la MAIOR „quaevis”). (şş)Numai „d”. (tt)„Tam tunc” (la MAIOR „jam tum”). (ţţ)„Ritus Graeci”. (uu)„Deberent”. (vv)„Praedicti”. (zz)„Ac cum hoc” nu e la NILLES (la MAIOR este). (a+a)„Fratrum” (la MAIOR, „fructuum”). (b+b)„Ne” (MAIOR, „hac”). (c+c)„Exemptione”. (d+d)Numai „d”. (e+e)(La MAIOR, întregirea lipseşte). (f+f) Exemptio (MAIOR „Eximitio”). (g+g)„Dicta” (MAIOR, „die”). (h+h) „Super” (şi la MAIOR). (i+i)„Exemtionem”. (j+j)„Nostrorum”. (k+k)NILLES, ca şi la MAIOR, „G”.

Unica traducere românească a bulei *Rationi congruit,* la Ioan Chindriş, *Bula papală „Rationi congruit”...*, reeditată apoi de două ori: Samuil Micu, *Istoria românilor,* ediţie princeps după manuscris de Ioan Chindriş, II, Bucureşti, 1995, p. 412-414 şi CHINDRIŞ 2001, p. 40-44:

„Inocenţiu, episcop, slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu. Spre veşnică pomenire a acestui lucru. Se potriveşte cu chibzuinţa şi se cuvine cinstei ca cele ce au luat fiinţă datorită previziunii vigilente şi bunăvoinţei Pontificelui roman să-şi aibă înrâurirea cuvenită, chiar dacă, survenind moartea acestuia, ele n-au fost cuprinse în cărţi apostolice întăritoare. În timpul apropiat, înaintaşul nostru în scaun, papa Clement XI de fericită aducere aminte, căruia Părintele Ceresc îi încredinţase păstorirea oilor Sale pe pământ, pătruns de grija împovărătoare a unei atari datorii, şi-a purtat cu stăruinţă privirea în jur, şi, acolo unde băga de seamă că turma se înmulţeşte, din milostivirea cerească, pe zi ce trece, se îngrijea să-i rânduiască păstori noi după trebuinţă, pentru ca turma astfel sporită să poată fi îndreptată spre păşunile fericirii veşnice. Cu şi mai mare bucurie se îndeletnicea întru aceasta atunci când i-o cerea cucernicia de lăudat a domnilor creştini, care îi dădeau ajutor în păzirea şi sporirea turmei, şi se veselea întru Domnul, Care, pentru împlinirea providenţei Sale, revărsa strălucirea faptelor înalte asupra bogatei lor dărnicii regale. De aceea, aflând că grecii, rutenii, valahii, sârbii şi alţii care fuseseră înainte pământeni de ritul grecesc de pe întreg cuprinsul provinciei Transilvaniei, din mila binecuvântătoare a Domnului, au alergat cu miile la sânul sfintei Biserici Catolice, precum şi despre acea promiţătoare speranţă că încă pe cât se poate de mulţi dintre greci, ruteni, valahi şi sârbi, ca şi alţii dintre cei pomeniţi mai sus, îmboldiţi de acelaşi har divin, sunt pe cale de a se reîntoarce la acelaşi sân, s-a născuit ca o asemenea turmă nouă a Domnului să-şi aibă propriul său scaun şi păstorul propriu, care să adune oile răzleţite în staulul Domnului şi, drept îndreptându-le pe calea cea dreaptă, să le mâne la păşunea cea cerească. Iar atunci când s-au ivit şi alte pricini în congregaţia consistorială a cardinalilor sfintei Biserici Romane, fraţilor noştri venerabili – până deunăzi şi ai săi – printre care ne număram şi noi pe vremea aceea, luând în seamă cucernicele şi stăruitoarele rugăminţi ale celui mai drag fiu al nostru întru Christos, Carol, regele Spaniei şi împăratul ales al romanilor, anume la data de 3 februarie al celui de al douăzeci şi unulea an al pontificatului său, bine povăţuit de către cardinalii aceleiaşi sfinte Biserici Romane, a despărţit de orice altă oblăduire ierarhică bisericile şi persoanele, atât mirene, cât şi de cin, ale sus amintitului rit grecesc şi le-a separat pe acestea, fie că sălăşluiesc în târgul Făgăraşului din amintita provincie, fie în alte locuri, cetăţi, sate, teritorii, districte, în diverse părţi anexate sau supuse ori în târgurile amintitei provincii, şi totodată pe toţi aceştia, atât clerul, cât şi norodul de ritul amintit, i-a scos şi i-a slobozit, în privinţa supunerii diecezane, odată pentru totdeauna, de sub ierarhia, jurisdicţia, puterea, controlul, supunerea şi dirijarea

episcopului de rit latin al Transilvaniei, în măsura în care acesta obişnuia să-şi exercite asemenea prerogative asupra lor. Totodată, pomenitul târg al Făgăraşului l-a ridicat la rang de cetate, iar pe locuitorii lui i-a distins cu numele, titlul şi dreptul de cetăţean, acelaşi târg dimpreună cu biserica ce poartă hramul Sfântului Nicolae, aflătoare într-însul, declarându-le drept reşedinţă a unui episcop de rit grecesc, numit al Făgăraşului, de sub patronatul aceluiaşi Sfânt Nicolae, care episcop să fie în frunte şi să înalţe acea biserică în catedrală a ritului grecesc respectiv, iar jurisdicţia, autoritatea şi puterea episcopală să şi le poată îndeplini în mod liber şi legiuit, ba chiar să fie obligat să şi le îndeplinească faţă de toţi împreună şi fiecare în parte dintre sus amintiţii greci, ruteni, valahi şi sârbi, ce se află acum şi întotdeauna în întreagă acea provincie, şi să se bucure de toate împreună şi fiecare în parte dintre drepturile care se ţin de jurisdicţia sa, acelea ce se cuprind în învestitura şi demnitatea episcopală, adică tot ceea ce şi alţi episcopi de rit grecesc au libertatea şi datoria să îndeplinească în bisericile, cetăţile şi diecezele lor. Prin autoritatea sa apostolică, a ridicat în acest fel şi această confesiune la demnitatea episcopală de acelaşi rit grecesc, cu scaun episcopal şi capitular, cu altare şi alte semne distinctive de catedrală, târgul Făgăraşului, ridicat la rang de cetate prin aceeaşi voinţă şi autoritate apostolică, l-a desemnat şi l-a dat drept reşedinţă pomenitei biserici nou întemeiate, celelalte târguri, castre, sate şi teritorii anexate sau supuse Făgăraşului le-a desemnat şi le-a dat drept dieceză, bisericile de acelaşi rit grecesc, drept cler, iar persoanele ecleziastice şi mirene de ritul grecesc din acest oraş şi din această dieceză, pe toţi împreună şi pe fiecare în parte dintre grecii, rutenii, valahii şi sârbii care vieţuiesc în întreaga provincie amintită şi în părţile alipite ei, i-a rânduit şi desemnat drept enoriaşi ai episcopului de acest rit grecesc şi i-a supus obişnuitei lui jurisdicţii. Iar pentru masa episcopală făgărăşeană şi pentru înzestrarea ei a rânduit şi a destinat 3 804 florini, monedă împărţită în câte 15 cruceri, care fac în jur de 1 550 de scuzi romani, din veniturile anuale fiscale ale satului Beşimbac precum şi ale domeniului Gherla, care au fost dăruite de către pomenitul Carol, regele Spaniei şi împăratul ales al romanilor. Pe lângă aceasta, a păstrat şi a dat lui Carol, regele Spaniei şi împăratul ales al romanilor, totodată şi principe al Transilvaniei, precum şi moştenitorilor şi urmaşilor acestuia în principat, dreptul patronatului şi al înfăţişării, ce datează încă de la prima ridicare de episcop, cerându-i-se ca la sorocul legiuit să înfăţişeze numitului Clemente, predecesorul nostru şi pontifice roman în funcţiune pe atunci, o persoană potrivită pentru a o numi episcop de ritul grecesc al ecleziei Făgăraşului şi păstor spre împlinirea unei atari slujbe, şi altcineva să nu fie ridicat în acea slujbă. Dreptul patronatului şi al înfăţişării, acordat astfel lui Carol, regele Spaniei şi împăratul ales al romanilor, ca şi urmaşilor amintiţi, ca principi ai Transilvaniei, rezultând din chiar întemeierea şi înzestrarea episcopiei, nu poate fi contrazis pe nici un motiv, nici de către Sfântul Scaun, chiar pe cale consistorială, decât în cazul când sus amintitul Carol, regele Spaniei şi împăratul ales al romanilor, respectiv urmaşii săi în pomenitul principat al Transilvaniei şi-ar da în mod explicit consimţământul la acest lucru, iar dacă acest drept ar fi derogat într-un alt mod oarecare, această derogare dimpreună cu urmările ei să nu aibă nici o putere, eficienţă şi greutate. Numai astfel, şi nu în alt mod, va fi judecat la nevoie şi cântărit acest lucru de către toate forurile episcopale sau judecătorii delegaţi, inclusiv de către anchetatorii tribunalului Palatului Apostolic şi de către cardinalii Sfintei Biserici Romane, de către legaţii papali şi locţiitorii acestora ori de către alţi nunţii ai Sfântului Scaun, ori de către aceia care procedează în virtutea altor împuterniciri, retrăgându-li-se tuturor şi fieştecăruia în parte orice altă putinţă de a judeca şi a cântări. A decretat, de aceea, ca orice s-ar hotărî potrivnic de către vreo autoritate oarecare, într-adins sau din neştiinţă, în această privinţă, acea hotărâre să rămână fără putere şi lipsită de vigoare, decizie care se potriveşte cu hotărârile adoptate în ultimul Conciliu

de la Lateran, care opresc dezmembrarea bisericilor, cu dispoziţiunile mai vechi ale aceluiaşi Clemente, predecesorul nostru, şi ale Cancelariei Apostolice, care grăiesc despre interdicţia de a vătăma un drept dobândit şi recomandă o unire a părţilor într-un tot întreg, referindu-se şi la promulgările ce anulează, ca şi cu alte constituţii şi dispoziţiuni apostolice, chiar şi atunci când despre acestea, în totalitatea lor şi în parte, ca şi despre puterea lor specială, s-ar fi făcut anume menţiune, vădită şi individuală, sau orice altă referire, însă nu la clauzele generale pe care le cuprind, căci răposatul Clemente, predecesorul nostru, în cazul când ar fi putut să-şi emită diploma în cauză, ar fi păstrat vigoarea lor, considerându-le ca declarate şi valabile, de vreme ce a derogat cu acea ocazie, în mod special şi vădit, toate ce le erau contrare, de orice fel erau. Căci acelaşi predecesor al nostru, Clemente, a voit ca să se cumpere îndată şi fără întârziere casa episcopală cu aproximativ 400 florini, sumă care la acea dată era de pe acum existentă şi destinată. De asemenea, s-a cerut ca în aceeaşi biserică a Făgăraşului să se consacre călugări şi preoţi după canoanele ritului grecesc, în cazul când aceştia ar fi lipsit, care să ţină locul canonicilor şi capitulului. Pe deasupra, se vedea ca necesar să nu fie desemnaţi ca episcopi în amintita biserică a Făgăraşului decât aceia care aparţineau şi erau de rit grecesc şi numai ei să poată exercita jurisdicţia asupra bisericii. În acest sens, a declarat de repetate ori că trebuie să se respecte toate decretele Congregaţiei de Propaganda Fide cu privire la grecii care convieţuiesc cu latinii, fără ca prin acest lucru, dacă ar fi apucat să-şi redacteze diploma respectivă, să aducă prejudicii fratelui nostru – pe atunci al său – Gheorghe Mártonffy, episcopul latin din Transilvania, ca şi urmaşilor acestuia, după cum de fapt prevede şi decretul pe care fraţii Congregaţiei, pentru treburile consistoriale, l-au emis în acest sens.

Pentru înlăturarea oricărei îndoieli în ceea ce priveşte despărţirea, separarea, scoaterea, eliberarea, ridicarea, instituirea, îngăduirea, rânduirea, crearea, împroprietărirea, subordonarea, păstrarea, cedarea, hotărârea, voinţa, derogarea, declararea, intenţia şi celelalte, anticipate de către repausatul Clemente, predecesorul nostru, care – survenind moartea lui – n-au apucat să fie cuprinse într-un act al lui însuşi, al predecesorului nostru Clemente, voim şi, prin puterea noastră apostolică, hotărâm ca despărţirea, separarea, scoaterea, eliberarea, ridicarea, instituirea, rânduirea, crearea, împroprietărirea, subordonarea, păstrarea, cedarea, hotărârea, voinţa, derogarea, declararea, intenţia şi celelalte anticipate, începând cu amintita dată de 3 februarie, să-şi aibă cuvenitul lor efect, tocmai precum ar avea dacă ar fi cuprinse într-un document datat din acea zi de către predecesorul nostru Clemente, în felul cum le-am expus mai sus şi le cuprinde diploma de faţă privitoare la confirmarea deplină a despărţirii, separării, scoaterii, eliberării, ridicării, instituirii, îngăduirii, rânduirii, creării, împroprietăririi, subordonării, păstrării, cedării, hotărârii, voinţei, derogării, declarării, intenţiei şi celorlalte anticipate, şi să nu se aştepte sau pretindă întărirea vreunei alte confirmări. Nimănui nu-i este îngăduit, prin urmare, să treacă peste această filă a decretului nostru sau să-l contrazică cu temerară cutezanţă. În cazul că s-ar încumeta cineva să-l atace, să ia seama că îşi cheamă asupră-şi mânia atotputernicului Dumnezeu şi a sfinţilor săi apostoli Petru şi Pavel. Dat în Roma, la mormântul Sfântului Petru, în anul încarnării Domnului 1721, ziua 18-a a lunii mai, în primul an al ponficatului nostru".

N.B. de la sfârşitul textului bulei se traduce: „Habar n-am cum se face că textul acestei diplome este atât de încâlcit şi de plin de greşeli". Într-adevăr, diploma *Rationi congruit* este concepută într-un stil juridico-ecleziastic greoi, dar voit obscur. Şi nu întâmplător, căci documentul – o probă clasică de diplomaţie papală – trebuia să rezolve dintr-odată trei probleme care se băteau cap în cap. Mai întâi, dintr-o intenţie clar binevoitoare faţă de românii uniţi, papa voia să scoată noua episcopie a Făgăraşului de sub jurisdicţia şi tutela episcopului

catolic din Alba Iulia. Mai apoi, dorea să înzestreze episcopia greco-catolică cu o bază constituţional-ecleziastică, absolut necesară în condiţiile epocii, şi cu mijloace materiale adecvate. Pe de altă parte, papa trebuia să eludeze hotărârile conciliilor din seria Lateran (vezi, infra, § 15, nota 24), care aveau un punct de vedere extremist faţă de cei care se uneau cu Biserica Romei, în sensul subordonării acestora față de episcopul latin al locului. După cum se ştie, Conciliul de la Florenţa din 1439, mult mai rezonabil în această direcţie, a fost dezavuat de către iezuiţi, care îl considerau exagerat de tolerant şi care a luat ca bază de lucru hotărârile laterane. Călcându-l pe acesta în favoarea românilor, papa îşi depăşea atribuţiile. De aici specificarea din textul bulei *Rationi congruit* că hotărârile în favoarea uniţilor din Transilvania nu contrazic deciziile „ultimului" conciliu de la Lateran (de fapt ale penultimului, din 1215, ţinut sub Inocenţiu III), când aceste hotărâri negau pur şi simplu esenţa celor stabilite la Lateran în privinţa unirii. În fine, în al treilea rând, papa trebuia să menajeze sensibilitatea episcopului catolic din Alba Iulia, de care nu numai că depindea în mare măsură siguranţa bastionului catolic în răsăritul Europei, dar care se întâmpla să fie o personalitate puternică şi foarte activă. Aşa se explică caracterul „obscur" al bulei *Rationi congruit,* pe care Samuil Micu a şi evitat să o traducă. Versiunea noastră este cea dintâi traducere în româneşte. În ciuda greutăţilor aproape insurmontabile, am evitat să dăm o traducere „de conţinut", rezumativă, care ar fi fost o soluţie mai lesnicioasă şi am preferat o traducere care să redea şi spiritul originalului.

§ 2
Ioan Inochentie, liber baro Clain de Sad, episcopul Făgăraşului

(1) *Inochentie Micu-Klein,* 1700–1768, cel mai vestit dintre episcopii românilor greco-catolici. Fiu al unor ţărani români din Sadu, lângă Sibiu, a învăţat în şcolile iezuite din Sibiu şi Tirnavia (Tyrnavia, Tyrnau, Trnava, Nagyszombat, Sâmbăta Mare, Sabaria ş.a.). În 1728 este ales episcop de Făgăraş, pe când era încă student la Tirnavia. Instalat efectiv în 1732, a condus biserica unită doar până în 1744, când a părăsit Transilvania şi chiar Imperiul, stabilindu-se la Roma, într-un lung autoexil. A renunţat la demnitatea episcopală în 1751 și a murit la Roma în 1768.

Numele marelui patriot şi cărturar a fluctuat la diferiţi autori: Ioan Inochentie Clain (Micu, Şincai, Maior), Ioan Inochentie Micu alias Klein (Bariţ), Ioan Inocențiu Klein (Bunea ş.a.), Inocențiu Klein (Hurmuzaki), Ioan Inocenţiu Micu-Klein, Ioan Inochentie Micu, Ion Inochenţie Micu, Inocenţiu Micu Clain, Inochentie Micu, Inochentie Micu Clain, Ioan Inocenţiu Micu ş.a.m.d. Optăm pentru forma *Inochentie Micu-Klein,* adoptată de cel mai bun cunoscător până astăzi al vieţii şi activităţii episcopului, istoricul Francisc Pall, dar întâlnită şi la autori anteriori ca Ioan Georgescu, P. P. Panaitescu ş.a. Acelaşi Francisc Pall a adus – vezi bibliografia despre Micu-Klein aci, în continuare – şi cea mai nouă revelaţie biografică: aceea că episcopul nu s-a născut în 1692, cum se ştia până în 1981, ci în 1700, la 24 iunie. Iată lista aproximativă a lucrărilor referitoare la patriotul nostru: ILLIA 1730, p. 15; BOD/B, f. 144v-216r; BENKŐ 1778, II, p. 234-235; BASLOVITS 1799, II, cap. 24; III, cap. 10; MICU 1861, p. 111-115; MICU 1862, p. 201-204; MICU 1963, p. 115-118; ŞINCAI 1967–1969, III, p. 347-349, p. 351, p. 355-358, p. 362-375; MAIOR 1813, p. 98-110 – MAIOR 1995, p. 126-129; CIPARIU 1855, p. 92-103; *„Religio" despre mitropolia română,* în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XVIII, 1855, p. 93-96, p. 101-103, p. 105-110; *[O scrisoare a lui Inochentie Micu-Klein către protopopul Ioan Szakadati, din 15 iulie 1747], ibidem,* p. 108-109;

[Scrisoarea lui Inochentie Micu-Klein din 1747, prin care îl excomunică pe „teologul" iezuit Balogh Jósef], ibidem, p. 107-108; MOLDOVAN 1872, p. 81-107; GRAMA 1884, p. 110-116; NILLES 1885, II, p. 497-604; BARIŢ 1889, p. 338-438; Aron Densuşianu, *Istoria limbei şi literaturii române,* ed. 2, Iaşi, 1894, p. 141-142; Gheorghe Bogdan-Duică, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain*, Caransebeş, 1896; ŞEM. 1900, p. 23-26; HURMUZAKI 1900, p. 125-160; Eudoxiu Hurmuzaki, *Inocenţiu Klein,* în „Familia", XXXIV, 1900, p. 61, p. 73-75, p. 85-87, p. 100-102, p. 112-114; BUNEA 1900, passim (și BUNEA 2012); IORGA 1902, p. 215-248; Mihail Străjanu, *Din viaţa lui Inocenţiu Micul. Întâmpinarea unei aprecieri nedrepte despre episcopul P. P. Aron,* Blaj, 1903; N. Dobrescu, *Ioan Inocenţiu Klein. (12 scrisori inedite),* în „Luceafărul", II, 1903, nr. 19, p. 310-312; nr. 20, p. 320-322; Şt. C. Ioan, *Priviri asupra culturii în Ardeal,* Bucureşti, 1907, p. 8-13; IORGA 1969, II, p. 57-60; DRAGOMIR 1920, p. 127-136; GEORGESCU 1921, p. 206-213; PÂCLIŞANU 1922–1923; PÂCLIŞANU 1924; *Un protest al episcopului Inochentie Micu-Klein de la Blaj împotriva Dietei ardelene de la 28 martie – 3 iunie 1740,* în „Blajul", Blaj, I, 1934, nr. 3, p. 122-123; P. P. Panaitescu, *Ctitorul Blajului, episcopul Inochentie Micu-Klein,* în „Gând românesc", IV, 1936, nr. 8-9, p. 409-416; Alexandru Lupeanu, *Întemeietorul,* în vol. *Evocări din viaţa Blajului,* Blaj, 1937, p. 21-29; I<oan> G<eorgescu>, *Inochentie Micu Klein, episcopul Blajului 1728–1751,* în „A.G.R.U. org. Catedralei Oradea", foaia volantă cu caracter periodic, 1937, nr. 2; MUREŞANU f.a., p. 178-180; Victor I. Oprişiu, *Viaţa de luptă şi mucenicie a episcopului român unit Ioan Inochentie Micu (1730–1751),* Deva, 1940; Petruch Antal, *A trencséni jezsuita noviciátus anyakönyve,* Budapesta, 1942, p. 104; Nicolae Comşa, *Episcopul Ion Inochentie Micu,* Blaj, 1943; Idem, *Inocenţiu Micu-Clain,* în „Transilvania", 1943, p. 321-324; Nicolae Lupu, *Vlădica Inochentie. Poemă istorică poporală,* Blaj, 1943; Dumitru Neda, *Patriotism luminat,* Blaj, 1944; POPOVICI 1972, p. 95-96; Tuliu Racotă, *Ion Inochentie Micu,* Sibiu, 1944; Idem, *Ion Inochentie Micu,* în „Transilvania", 1944, p. 116-133; Biró Vencel, *A kolozsvári jezsuita egyetem szervezete és épitkezése a XVIII. században,* în „Erdélyi Múzeum", L, 1945, p. 1-2; TÓTH 1946, p. 75-100; Iosif Pervain, *Ioan Inocenţiu Micu Klein,* în „Tribuna", Cluj, 1957, 24 martie; PRODAN 1967, p. 137-199 și passim; Dumitru Stăniloae; *Lupta şi drama lui Inocenţiu Micu Clain,* în „Biserica Ortodoxă Română", LXXXVI, 1968, nr. 9-10; Ion Lungu, *Inochentie Micu,* în „Tribuna", Cluj, XII, 1968, nr. 39; Dim. D. Roman, *Ioan Inochentie Micu-Klein, erou al luptei pentru afirmarea românească a Transilvaniei,* în „Ateneu", Bacău, V, 1968, nr. 12; George Ivaşcu, *Istoria literaturii române,* I, Bucureşti, 1969, p. 304-306; Viorica Lascu, *Un mormânt pentru Inochentie Micu Clain,* în „Unirea", Alba Iulia, 1970, nr. 2 (în supliment); Aloisiu L. Tăutu, *Testamentul şi moartea episcopului Inocenţiu Micu-Klein,* în „Buna Vestire", Roma, IX, 1970, nr. 4; I.L.R. 1970, p. 508-512; Iosif Pervain, *Ioan Inochentie Micu-Klein. Prinos,* în vol. *Studii de literatură română,* Cluj, 1971, p. 9-14; ARMBRUSTER 1972, p. 237-239; Radu Brateş, *Ctitorul: Ioan Inocenţiu Micu,* în vol. *Oameni din Ardeal,* Bucureşti, 1973, p. 27-37 şi *Omagiu lui Inochentie Micu* (versuri), *ibidem,* p. 231-235; SNAGOV 1973, passim; LUNGU 1978, p. 77-93 şi passim; D.L.R. 1979 p. 568-569; Corneliu Albu, *Pe urmele lui Ion-Inochenţiu Micu-Klein,* Bucureşti, 1983; Ioan Chindriş, *Biblioteca lui Inochentie Micu-Klein,* în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXIV, 1995, p. 347-373; idem, *Cultura lui Inochentie,* în vol. *Naţionalismul modern,* Cluj-Napoca, 1997, p. 50-71; Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein. Exilul le Roma 1745–1768,* I-III, Cluj-Napoca, 1997; Inochentie Micu-Klein, *Arhieraticon*, ediţie după manuscrisul original şi studiu introductiv de Ioan Chindriş, Bucureşti, 2000.

(2) Intrarea lui Inochentie la noviţiatul călugăresc a avut loc la data de 20 decembrie 1726, la iezuiţii din Tirnavia, după care a fost trimis la casa de probă (*domus probationis*) de pe lângă Colegiul iezuit din Trencin. Părăsirea noviciatului – şi astfel, de fapt, excluderea din Societatea lui Isus, cum îşi intitulau iezuiţii ordinul – este încă un episod obscur din viaţa lui Inochentie. Noviciatul trebuia să dureze doi ani. În registrul aşezământului de la Trencin figurează, după un an, specificarea: *„Dimissus ex novitiatu”* (Petruch Antal, *op.cit.*, p. 104, nr. 846). Rămâne întrebarea dacă a ieşit din proprie iniţiativă sau dacă a fost exclus, căci severa constituţie a iezuiţilor, cerea membrilor cinului o sănătate fizică perfectă. Această constituţie admitea şi părăsirea ordinului din voinţă proprie şi eliminarea *(„qui sponte recedunt, vel ab ea [Societate] dimmituntur”*; vezi *Constitutiones Societatis Jesu et examen cum declarationibus,* Antwerpen, 1635, pars II, cap. IV, p. 102; cf. p. 105). După ieşirea din noviciat şi-a continuat studiile la Tirnavia, unde nu făcuse nici măcar un an de teologie (Petruch Antal, *op. cit.*, p. 104, nr. 846).

(3) Sâmbăta Mare = Tirnavia. Micu-Klein fusese student aici şi înainte de noviciat. Se pare că s-a înscris la Universitatea iezuită din Tirnavia în anul şcolar 1725–1726, după ce absolvise filozofia la Cluj.

(4) Sinodul electoral a avut loc la Alba Iulia, în ziua de 4 iunie 1728 (BUNEA 1900, p. 1-2), la cererea expresă a împăratului Carol VI. Iezuitul Ádám Fitter a avut un rol covârşitor în mersul acestui sinod (vezi şi, supra, Partea X, § 1, nota 14). La stăruinţele lui, Micu-Klein, aflat încă pe băncile Universităţii din Tirnavia, a fost inclus în lista celor trei candidaţi ce urmau să fie propuşi împăratului spre alegere. Cele mai multe voturi le-a avut în sinod Ioan Iosif Hodermarszky, arhimandrit la mănăstirea din Muntele Csernek, fost episcop greco-catolic de Munkács (1707–1715). Al doilea pe listă a fost Inochentie (deocamdată clericul Ioan Micu), iar pe locul al treilea a candidat Ladislau Hatos, parohul Făgăraşului.

(5) Probabil tot la stăruinţele iezuiţilor, în special ale lui Ádám Fitter, Carol VI l-a ales dintre cei trei pe studentul de la Tirnavia, viitorul Inochentie Micu-Klein, la 25 februarie 1729 (între timp, Hodermarszky murise, iar pe listă s-au insinuat doi sârbi, Macarie Musachi şi Ştefan Vajnovics, de care împăratul n-a ţinut cont). Diploma de numire (publicată fragmentar în MOLDOVAN 1869, p. 177 şi NILLES 1885, II, p. 501) stabileşte, printre exigenţele ce i se cer noului episcop, cerinţe de ordin general: să fie fidel papei şi împăratului *(„Summo Sanctae Romanae-Catholicae Ecclesiae Pontifici et Nobis successoribusque Nostris fidelis et obediens esse”),* dar şi dintre cele ingrate, stabilite prin *Secunda leopoldina*: să se subordoneze primatului ungur de la Strigoniu şi să-l ţină *(„mentem tenere”)* pe „teologul” iezuit.

(6) În iulie 1729, înainte de a termina anul III de teologie şi fără să obţină vreunul din cele trei grade academice care se acordau: „bacalaureat, licenţă şi doctorat”. Totuşi martorii citaţi în „procesul informativ” tradiţional, la alegerea sa în funcția de episcop, declară că el posedă cunoştinţele necesare pentru a fi ierarh şi a-i învăţa la rândul său pe alţii.

(7) După canoanele bisericii catolice şi în virtutea unei porunci exprese a împăratului, tânărul episcop numit nu putea ocupa efectiv scaunul fără a face parte din Ordinul călugăresc al bazilitanilor. Aşa se explică smulgerea lui de la studiu şi introducerea într-un nou noviciat, la Munkács, la călugării bazilitani uniţi de aici. La 23 septembrie e sfinţit preot şi acum primeşte numele monahal de Inochentie (Inocentius). Un an mai târziu, primeşte călugăria (vezi BASILOVITS 1799, II, cap. 24; NILLES 1885, II, p. 501-502; BUNEA 1900, p. 7; GEORGESCU 1921, p. 208). După alte surse (PALL 1991, p. 236) Inochentie Micu-Klein ar fi primit confirmarea monahală abia în septembrie 1729.

(8) Incorect! Preot era de la 23 septembrie 1729 (vezi nota anterioară). A fost consacrat episcop la Munkács, la data de 25 octombrie (5 noiembrie stil nou) 1730, în urma intervenţiilor

favorabile, la Roma, ale cardinalului Alvaro Cinefuegos (vezi NILLES 1885, II, p. 503-507; BUNEA 1900, p. 8). Introducerea în scaunul episcopal a avut loc, într-adevăr, mult mai târziu, dar nu în 1733, ci la 23 septembrie 1732 (vezi BUNEA 1900, p. 8). Răstimpul până la instalare se pare că l-a petrecut la Munkács, învăţând arta conducerii confesionale.

(9) Tot înainte de instalare, Micu-Klein a călătorit şi la Viena, unde a înaintat câteva memorii către Curte în legătură cu biserica şi cu poporul unit din Transilvania. În acest răstimp, la 5 septembrie 1729, Carol VI îi conferă rangul nobiliar de baron, – cel dintâi român care a purtat acest titlu *ca român* –, acum numele lui oficial sunând la fel ca al tuturor seniorilor vremii: Joannes Inocentius Liber Baro Klein a Szád (vezi BUNEA 1900, p. 9).

(10) După cum prevedea bula *Rationi congruit* (vezi, supra, Partea X, § 1).

(11) *Petru Dobra*, director fiscal al Transilvaniei, asesor la Tabla Regală, una dintre cele mai influente instituţii din principat. Român din Zlatna, Dobra a primit o educaţie catolică şi a trecut la romano-catolicism. Împreună cu un alt român catolicizat, David Máriaffi de Maxa, comitele suprem al Clujului, a jucat un rol covârşitor în susţinerea unirii cu Roma pe vremea episcopilor Inochentie Micu-Klein şi Petru Pavel Aron. De altfel, Maria Tereza l-a numit în mod oficial protector al românilor uniţi. La Sinodul electoral de la Blaj din 4/15 noiembrie 1751, când a fost ales Petru Pavel Aron (BUNEA 1902/A, p. 6), Petru Dobra a fost, alături de David Máriaffi de Maxa, împuternicit drept comisar regal. Un frate al său, probabil Ladislau Dobra, a fost iezuit la Cluj şi rector al Colegiului Iezuit de aici. Acesta închină influentei sale rudenii lucrarea *Aureum Philosophiae coelestis Compendium*, tipărită la Cluj în 1737.

(12) Micu îşi extrage informaţiile despre aceste prime acţiuni ale lui Inochentie: schimbarea domeniilor şi iniţiativa înfiinţării seminarului şi a mănăstirii, din angajamentul Sinodului de la Blaj din data de 26 ianuarie şi din Diploma imperială de la 21 august 1738, pe care vezi-le, infra, *in extenso*, în română şi latină. Corecte în fond, cele relatate de Micu prezintă câteva mici anacronisme care trebuie îndreptate. Încă din 1731, Inochentie – pe urmele unei iniţiative din 1722 a lui Ioan Giurgiu Patachi – ceruse împăratului înfiinţarea unei mănăstiri bazilitane, ai cărei călugări să aibă atribuţiile unui capitul (la NILLES 1885, II, p. 533). Printr-un decret aulic, la 17 noiembrie 1732, Carol VI hotărăşte alocarea unui fond incipient în vederea edificării lăcaşului, ca şi a unei reşedinţe episcopale la Făgăraş, care se aprecia că va costa 44 433 de florini şi 36 de crăiţari (BUNEA 1900, p. 14). În 1735, când a făcut o călătorie la Viena, Inochentie a abandonat ideea dublei edificări a reşedinţei şi a mănăstirii, căci acum îl preocupa schimbarea celor două domenii ale episcopiei, Gherla şi Sâmbăta de Jos, cu domeniul Blajului. Schimbul i-l sugerase acelaşi Petru Dobra, ca fiind foarte rentabil financiar şi excelent plasat politico-geografic, în raport cu extinsa dieceză a Făgăraşului. Printr-un contract încheiat la 31 august 1736, episcopia românilor uniţi primeşte noul domeniu al Blajului, unde Inochentie îşi mută reşedinţa în mai 1737. Imediat după mutare, Micu-Klein reia firul pertractărilor pentru zidirea mănăstirii, înfiinţarea seminarului şi edificarea reşedinţei. Acum, Cancelaria aulică de la Viena cere şi o contribuţie din partea clerului român. În aceste condiţii, Inochentie este nevoit să adune sinodul la 26 ianuarie 1738, ale cărui decizii Micu le reproduce în continuare.

(13) Vezi mai jos, în acest paragraf, originalul latin al documentului Sinodului de la 26 ianuarie 1738 (supra, nota anterioară). Cunoaştem, în afara celei de faţă, încă o ediţie românească, la ŞINCAI 1967–1969, III, p. 362-363 (este reproducerea textului de faţă). Referinţe mai importante: CIPARIU 1855, p. 95; GRAMA 1884, p. 118-119; BUNEA 1900, p. 16; HURMUZAKI 1900, p. 127-128. Este semnificativ faptul că Nicolaus Nilles, strângătorul zelos al documentelor despre unire, dar străin şi cu simţăminte ostile românilor, ignoră

intenţionat acest document, pentru a ascunde meritele poporului în importanta realizare care a fost reşedinţa episcopală de la Blaj. Căci dacă edificarea unei astfel de reşedinţe fusese estimată la suma pedantă de 44 433 de florini şi 36 de crăiţari, angajamentul clerului şi al poporului acoperea aproape două treimi din această sumă. Mai apoi, lui Nilles pesemne că nu i-a plăcut textul hotărârii, din cauza tonului independent prin care semnatarii subliniază încă o dată esenţa orientală a confesiunii unite din Transilvania. Ceva mai mult, acest sobor îşi afirmă o notă de independenţă chiar şi faţă de episcop, care nu semnează documentul, împuterniciţii clerului fiind vicarii generali Ştefan Pop Timandi şi Nicolae Pop de Biia. Dar lipsa semnăturii episcopale se explică şi prin aceea că hotărârea *îl privea pe el,* această sumă venind în întâmpinarea lui la edificarea noii reşedinţe.

(14) Altă variantă românească, la ŞINCAI 1967–1969, III, p. 363-370, traducere proprie, după un original dintr-un „Codex ms. Szakadathianus", citat frecvent în *Hronică.* Menţiuni: MICU 1963, p. 115; CIPARIU 1855, p. 94-95; MOLDOVAN 1869, p. 95; GRAMA 1884, p. 116-119; BUNEA 1900, p. 17-18 (rezumat amplu). Diploma împăratului Carol VI de la 21 august 1738 este aproape de importanţa celor două *Leopoldine* din 1699 şi 1701. În prevederile ei îşi găsesc germenii atât Blajul unui strălucit viitor în istoria românilor, cât şi toate instituţiile culturale care îi vor crea o neegalată faimă în rândul românilor. Diploma este, apoi, sinteza întregii istorii a năzuinţelor românilor greco-catolici până la acea dată, de a fructifica actul istoric de la 1700. Pentru Inochentie Micu-Klein este singura realizare de acest fel din cariera sa episcopească, dovedind un debut de ierarh în egală măsură agreat de Viena şi de Roma. Nu este mai puţin adevărat că noua diplomă consfinţeşte cele două rigori nefaste ale *Secundei leopoldine* din 1701, prin care Episcopia Făgăraşului este subordonată primatului ungur de la Strigoniu, iar episcopului român îi este ataşat acel „teolog"-spion din rândul iezuiţilor.

(15) Cea dintâi menţiune tipărită a moşiilor – „iosagurilor", „bonae" – ce aparţineau domeniului episcopal, la BENKŐ 1778, II, p. 587.

(16) Prevedere cu două tăişuri, care deschidea o poartă spre deturnarea fondului spre alte dieceze unite, cum ar fi aceea de la Munkács. Episcopii de la Blaj au fost destul de vigilenţi ca la Roma să fie trimişi numai români din şcolile Blajului.

(17) Vezi şi PÂCLIŞANU 1922–1923.

(18) La Micu, doar paranteza fără cifră.

(19) Vezi şi, supra, nota 13. „Pentru securitatea sa" este cea mai adecvată expresie pentru a defini prudenţele clerului, aşezate la 26 ianuarie 1738 în cele cinci articole atât de concise. Cât despre Sinodul de la Blaj din data de 25 mai 1739, deosebit de important, el constituie cea dintâi ofensivă a lui Inochentie Micu-Klein în favoarea clerului şi a poporului unit, prin care ieşea din cadrele stabilite de actele imperiale şi de uzanţele tacite de până atunci. Spirit politic prin excelenţă, Inochentie merge pe linia sinodului de la 26 ianuarie 1738, făcând ca documentul de bază să fie elaborat tot sub forma unei suite de revendicări din partea clerului, care reprezenta poporul unit. Acest document – vezi-l aici, infra, în traducere românească – are cel puţin două hotărâri incomode pentru întreaga ierarhie politică a Imperiului: înlăturarea sau măcar anihilarea „teologului" şi reconsiderarea articolelor favorabile din *Secunda Leopoldina*. Următorii episcopi nu vor mai face apel la această controversată diplomă, iar Grigore Maior îi va contesta chiar originalitatea (vezi, supra, Partea IX, § 8, nota 1). Lui Inochentie, creditul acordat diplomei din 1701 – sau, mai corect, supralicitarea unei „încrederi" în acest document – îi va fi fatal sub Maria Tereza, care nu va avea faţă de arhiereul român nici cea mai vagă înţelegere sau simpatie.

(20) Altă traducere românească a actelor Soborului de la 25 mai 1739, la ŞINCAI 1967–1969, III, p. 371-375, după originalul latin al aceluiaşi *Codex Szakadati*. Referinţe la CIPARIU 1855, p. 95-96; BUNEA 1900, p. 19-20. Vezi şi nota la originalul latin, infra.

(21) Greşeală la Micu. Este vorba de punctele 1-2 de la „Slova A".

(22) Ceilalţi protopopi semnatari ai actului: Aron din Ţichindeal, Samuil din Bobâlna, Matei din Broşteni (sau Cherecheu?; ambele purtau numele de Kiskerék), Ioan din Diomal, Simion din Cergăul Mare, Ieremia din Niraşteu, Tadomir din Răşinari, Ioan Aron din Bistra, Petru din Grădiştea, Ioan din Alba Iulia, Ladislau Coluni din Bârghiş, Iosif Coluni, Matei Pop din Armeni (aceştia din vicariatul de sus, condus de Nicolae Pop din Beia), Ştefan Pop Timandi din Juc, Atanasie din Năsăud, Gheorghe din Juc, Ursu din Cobor, Vasile din Săcal, Ioan din Turda, Vasile din Căuaş, Lupul (Wolfgangus) din Geaca, Ioan dintr-o localitate indescifrabilă (probabil Sânmiclăuşul Mic), Alexe din Lăpuş, Mihail din Râciu, Teodor din Mănărade, Gavril dintr-o altă localitate greu de stabilit, Ioan Pop din Odorhei, Gavril din scaunul Mureşului, Matei din Veneţia, Abraham din Bistra, Stanislau din Băraі şi Gheorghe din Ciumeghiu (aceştia din vicariatul de jos, condus de Ştefan Pop Timandi din Juc). Vezi MOLDOVAN 1872, p. 85-86.

(23) Cartea – un catehism – se intitula *Pănea pruncilor sau învăţătura credinţii creştineşti …, care o au scrisă în mici întrebăciuni şi răspunsuri ungureşti cinstitul Pater Boronăi Laslo, parochuşul Besearecii Catholiceşti de la Belgrad, şi s-au întors în limba românească de Duma Ianăş de la Borbanţi în anii Dom<nului> 1702* (B.R.V., II, p. 133; VERESS 1931, I, p. 149-150). Din carte nu s-a păstrat nici un exemplar, fapt care face ca informaţia lui Micu să fie foarte preţioasă. Aflăm, astfel, că în ediţia românească s-a tipărit până şi dedicaţia către cardinalul Kollonich, scrisă de iezuitul Márton Szentiványi, cu care se deschide ediţia maghiară a lui Baranyi, unul dintre iezuiţii implicaţi în procesul de unire a românilor (NILLES 1885, passim). Exegeza cărţii: Ioan Muşlea, *Pânea pruncilor, Belgrad 1702. Din istoria unei vechi cărţi româneşti,* în *Omagiu lui Ioan Lupaş,* Bucureşti, 1943, p. 617-631.

(24) De data aceasta, o carte de şcoală cu anumite pretenţii: *Bucoavnă ce are în sine deprinderea învăţăturii copiilor la carte şi symvolul credinţii creştineşti, zeace porunci ale Legii Vechi şi ale cei Noao, şapte taine ale Besearecii Răsăritului i proci. Acum a doa oară tipărită în Clujiu cu tipariulu Cinstitii Academii de Mihai Becicherechi. Anului Domnului 1744* (vezi B.R.V., I, p. 79; GHIBU 1916, p. 18-21; e cunoscută şi bibliografiată încă la 1838 de Vasilie Pop în a sa *Disertaţie despre tipografiile româneşti din Transilvania şi învecinatele ţări de la începutul lor până la vremea noastră,* Sibiu, p. 38.

(25) Indignarea lui Samuil Micu împotriva acestei „înnoiri" din *Bucoavna* de la Cluj este caracteristică opoziţiei puternice a românilor împotriva oricărei ştirbiri a caracterului răsăritean al confesiunii lor. Iată, la 100 de ani de la unire, un mare învăţat al greco-catolicismului e scandalizat că într-o carte destinată greco-catolicilor s-a aplicat unul dintre cele patru puncte ale unirii: *Filioque,* purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl şi de la Fiul, acceptat de români încă sub Teofil, la 21 martie 1697, prin manifestul de unire cu Roma. Sub emoţia condeiului, Micu se contrazice aici, infra, zicând că „bine au pus clerul românesc de leagea grecească, ca la mai multe afară de aceale patru punctumuri să nu să silească a primi", căci Filioque era unul dintre aceste „punctumuri". Aserţiunea lui Micu infirmă o afirmaţie cu caracter retoric a lui Onisifor Ghibu: „Dar dacă e tipărită de iezuiţi, cum se face că bunoavna nu e catolică, ci ortodoxă?" (GHIBU 1916, p. 21). Se pare că manualul n-a fost consultat direct, căci, altminteri, Ghibu ar fi văzut cu ochii proprii, la f. 11r+v, *Mărturisirea pravoslavnicii credinţă,* unde scrie limpede că Duhul Sfânt „de la Tatăl şi de la Fiiul purceade". Aşadar, nu este o carte ortodoxă, ci, de pe

acum, greco-catolică. O întrebare interesantă se pune în legătură cu exemplarul consultat de Samuil Micu. În ţară se cunosc doar două exemplare din *Bucoavna* de la Cluj, ambele la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, sub cotele C.R.V. 240 şi 848, provenind din vechile biblioteci blăjene. Se pare că Samuil Micu s-a indignat în faţa exemplarului C.R.V. 240, care provine din colecţia călugărilor baziltani.

(26) Este neîndoielnic faptul că Biserica Greco-Catolică s-a „latinizat" pe parcursul secolelor, ajungând ca în anumite aspecte să fie similară celei Romano-Catolice. A fost un proces încet, îndelung, pornit din vârful ierarhiei blăjene şi întâmpinat mereu cu tenace opoziţie de către popor. În preajma desfiinţării confesiunii, în prima jumătate a secolului trecut, s-a putut asista la un insolit peisaj, în care suprastructura ierarhică era complet contaminată de ifose şi habitudini catolice, – mai ales la nivelul ceremoniilor şi limbajului canonic –, în vreme ce în bisericile de la sate liturghia nu se deosebea aproape cu nimic de cea dinaintea anului 1700. Forma „Spiritul Sfânt" pentru „Duhul Sfânt", considerată de ţărani ca semnul cel mai distinctiv al greco-catolicismului – restul simbolurilor continuau să fie de neînţeles pentru ei – s-a încetăţenit doar în zonele curat greco-catolice, în vreme ce în satele cu confesiune mixtă, unită şi neunită, „Duhul" a înfruntat veacurile. Chiar atitudinea arhiereilor blăjeni a fost ambiguă în acest sens. Deşi cu o cultură catolică solidă, fiind prezent în toate marile lexicoane catolice din Europa, Petru Pavel Aron, urmaşul lui Inochentie Micu-Klein, s-a limitat în a populariza printr-un mare număr de cărţi noua doctrină mixtă. În ceea ce privea însă dogmele şi viaţa monahală, morala şi legiuirile bisericeşti, era un ortodox riguros. El a reintrodus potcapul în ţinuta episcopească, după ce Inochentie purtase tichia rotundă a episcopilor latini. Urmaşul lui Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, va fi şi mai oriental în conduită, iar Grigore Maior va încerca să reînvie atitudinea militantă a lui Inochentie. Latinismul şi-a făcut un oarecare vad sub Ioan Bob – la el se referă, desigur, Samuil Micu – dar mai degrabă prin subalternii săi decât prin el, care mai era încă un popă ortodox prin cultură şi gândire, în pofida pretenţiilor de „excelenţă" şi de „conziliareş chesaro-crăiesc" pe care le afişa. Primul filocatolic fidel a fost Ioan Lemeni, apoi, după păstoria lui Alexandru Sterca Şuluţiu, care va încerca în zadar să reînvie orientalismul confesiunii greco-catolice, ierarhii Ioan Vancea, Victor Mihali, Vasile Suciu şi Alexandru Nicolescu vor catoliciza, cum am arătat, aspectele de suprafaţă ale religiei unite.

(27) Aceste nepreţuite „protocolumuri" se păstrează la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca. Sunt doar parţial valorificate.

(28) Este vorba despre un incident petrecut în Dieta de la Sibiu din ianuarie-februarie 1744. În literatura despre Inochentie a devenit clasică o altă variantă a conflictului cu membrii dietei: acel dialog despre români, în care episcopul îşi apără naţiunea în replici inspirate. În forma de faţă, secvenţa e evocată numai la PRODAN 1967, p. 164. „Oprea păcurarul" era un nume de batjocură folosit pe „Pământul Crăiesc" (Sachsenland) pentru a-i defini pe români. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, „Oprea" şi-a pierdut sensul peiorativ, devenind un cognomen bucolic, cu sens pozitiv, alături de Bucur şi Lazăr. Le vom întâlni ca atare în oda funebră *Jalele păcurarilor din Ardeal lângă sicriul Maicii Terezii,* tipăritură din 1780 (ARCHIVU 1870, p. 689-690), sau în oda inaugurală a lui Şincai, *Adplausus ... Samueli Vulcan,* Buda, 1806 (VERESS 1931, II, p. 153-154; CHINDRIŞ 2001, p. 179-212). Avatarurile luptei politice a lui Micu-Klein, atât de succint şi de plastic rezumate de Micu (vezi în continuare), sunt narate cu lux de amănunte la BUNEA 1900, iar o sinteză modernă, conceptualizată, a acţiunilor episcopului, la PRODAN 1967, p. 137-199.

(29) Episod necunoscut din alte surse, inedit la această dată.

(30) „Scrisoarea" către Maria Tereza a fost trimisă cu ocazia înaintării la Viena a articolelor de lege votate în Dieta de la Sibiu din 1744. Staturile au schimbat sensul articolelor VI şi VII, care în formularea împărătesei erau favorabile românilor, mergând până la a-i socoti pe greco-catolici ca „regnicolari". La dietă, care a fost un dezastru pentru români, cele două articole s-au metamorfozat, devenind ostile, restrictive, în spiritul *Approbatelor* şi *Compilatelor*. De pe această poziţie solidară împotriva românilor, adunarea principatului a înaintat împărătesei articolele modificate, dimpreună cu o scrisoare explicativă, în care motivează de ce nu s-au respectat propunerile regale. Acest memoriu deosebit (textul la HURM., VI, p. 577; comentarii la BARIŢ 1889, p. 417; BUNEA 1900, p. 103-105; PRODAN 1967, p. 164) este un repertoriu de calomnii şi minciuni la adresa românilor şi a episcopului, cu intenţia – reuşită – de a-i discredita în faţa Curţii.

(31) Acest „sehastru", al cărui nume Micu nu-l va pronunţa, era *Visarion Sarai,* autorul primei răzmeriţe împotriva unirii cu Roma, din cele două care au bântuit viaţa românilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea (a doua, de o forţă colosală, va fi a lui Sofronie din Cioara). Despre Visarion: BOD/B, Lib. II, cap. IV, § 4-8; MAIOR 1813, p. 103-105, p. 107 – MAIOR 1995, p. 127-128; HINTZ 1850, p. 109-112; CIPARIU 1855, p. 97-98; ŞAGUNA 1860, II, p. 180-182; Teleki Domokos, *A két kaluger,* în „Budapest Szemle", 1863, p. 55-81; POPEA 1870, p. 143; G. M. G. Herman, *Das alte und neue Kronstadt,* I, Braşov, 1883, p. 241-245; GRAMA 1884, p.113, p. 116, NILLES 1885, II, p. 557-562; BARIŢ 1889, p. 418-425; BOGDAN-DUICĂ 1896; BUNEA 1900, p. 155-159; BUNEA 1902/A, p. 58-59; DRAGOMIR 1920, I, p. 137-150; GEORGESCU 1921, p. 211; PRODAN 1967, p. 167; SNAGOV 1973, p. 160.

(32) Până la acest punct al aventurilor lui Visarion, naraţiunea lui Samuil Micu este cea mai cuprinzătoare din câte s-au scris în exegeza noastră. Sursele lui sunt, probabil, BOD/B şi amintirile vii ale contemporanilor.

(33) Propaganda lui Visarion n-a mai durat mult, din momentul când Micu îi pierde urma. A fost arestat pe drumul de la Sălişte la Sibiu, închis, şi, la 27 aprilie 1744 – intrase în Transilvania în 11 martie –, a fost supus unui interogatoriu, la care a luat parte şi Inochentie. Protocolul interogatoriului (publicat în BOGDAN-DUICĂ 1896) este cel mai important document despre călugărul Visarion.

(34) Arhitectul la care s-a apelat era chiar arhitectul Curţii din Viena, Giovanni Martinelli, care, printr-un contract încheiat la 30 martie 1738, s-a angajat să construiască mănăstirea cu un seminar de băieţi, reşedinţa episcopală şi catedrala, pentru suma de 61 000 de florini. Edificarea mănăstirii a început înainte de august 1741 şi s-a terminat în 1747. Nu se ştie cine a fost „pălearіul" (meşterul) care a început construcţia mănăstirii, dar probabil că a fost Hummelberger, care a terminat-o la sfârşitul lui iulie 1747. Conflictul episcopului – oricum excedat de necazuri – cu constructorul este necunoscut până la această dată.

(35) Aluzie la neînţelegerile care au sfâşiat viaţa monahală a Blajului un deceniu după data deschiderii mănăstirii, sub păstoria lui Petru Pavel Aron, în asemenea măsură, încât a fost nevoie să se deschidă o a doua mănăstire (eveniment despre care vezi, infra, capitolul despre Petru Pavel Aron).

(36) Despre Petru Pavel Aron, vezi, infra, § 7, nota 1.

(37) *Silvestru Caliani,* ? – ?, al treilea călugăr greco-catolic la noua mănăstire din Blaj, după Petru Pavel Aron şi Grigore Maior. Fiu de nobil român din Câmpia Transilvaniei, Caliani a fost trimis să studieze la Colegiul de Propaganda Fide din Roma, după reîntoarcerea lui Aron, în 1743, împreună cu Grigore Maior. Colegiul roman i-a expediat însă înapoi spre ţară, căci le

lipsea noviciatul bazilitan cerut. Şi-au trecut noviciatul la Munkács (BASILOVITS 1799, p. 174-175), după care s-au întors la Roma. La revenirea în ţară, sunt aşezaţi în mănăstire, în 1747. La 1753, Caliani este printre sfetnicii noului episcop Petru Pavel Aron, iar în 1754, la deschiderea şcolilor blăjene, este numit catehet şi prefect de studii la clerici (o funcţie didactică însemnată la acea dată). A făcut parte, de asemenea, din echipa care a lucrat la traducerea *Vulgatei* în limba română (BIBL. VULGATA 2005, tom. I, p. LXVIII-LXIX). Intrând în conflict cu următorul episcop, Atanasie Rednic, e surghiunit la Mănăstirea Măgina, pedeapsă care i-a fost comutată în aceea de portar la Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj. Degradarea celui mai învăţat călugăr din mare prepozit al mănăstirii la starea de portar este unul dintre ecourile îndelungului conflict dintre episcopii Aron, Rednic şi Maior, pe de o parte, şi monahii veşnic nemulţumiţi şi puşi pe intrigă, de altă parte, conflict căruia i-a pus capăt Ioan Bob, după 1790, desfiinţând practic călugăria. Despre Silvestru Caliani, la CIPARIU 1855, p. 92-125 (intermitent), p. 223; GRAMA 1884, p. 125, p. 135, p. 140-143, p. 145; NILLES 1885, II, p. 661; BUNEA 1900, p. 24, p. 143, p. 222, p. 225-226, p. 233; BUNEA 1902/A, p. 278-279, p. 284, p. 289-295, p. 309-311; IORGA 1969, p. 61; GEORGESCU 1921, p. 209, p. 225; PÂCLIŞANU 1924, passim; GĂZDARU 1933, p. 6-11; POP 1937, p. 310-311; COMŞA 1940, p. 19; ALBU 1944, p. 119, p. 179-180; BÂRLEA 1951, p. 87; SNAGOV 1973, passim; PROTASE 1973, p. 91, p. 236.

(38) Despre acest *Petru Iacob* cea mai bună sursă rămâne tot Samuil Micu (vezi şi la CIPARIU 1855, p. 96). Dacă acest Iacob din Turda n-a rezistat drumului sever spre călugărie, fiul său, în schimb, îl va parcurge o generaţie mai târziu, ajungând călugăr la Blaj, sub numele de Partenie Iacob (vezi infra).

(39) BASILOVITS 1799, II, p. 174-175.

(40) *Miklós Jánossi,* ? – 1741, călugăr iezuit, „teolog" al lui Inochentie Micu-Klein de la data de 20 februarie 1738. Despre el, la NILLES 1885, II, p. 540-542.

(41) *József Balogh,* ? – 1756, „teolog" al episcopilor Inochentie Micu-Klein şi Petru Pavel Aron din 1741, după moartea lui Jánossi. Despre el, la NILLES 1885, II, p. 542-543; PÂCLIŞANU 1922–1923.

(42) Incriminare combătută de Mihail Străjanu, *Din viaţa lui Inochentie Micul. Întâmpinarea unei aprecieri nedrepte despre episcopul P. P. Aron,* Blaj, 1903. Toţi autorii greco-catolici, în special Augustin Bunea (BUNEA 1900 şi BUNEA 1902/A), au încercat să-l disculpe pe Aron de o asemenea faptă. Se pare însă că a fost vinovat. Vezi, infra, conflictul deschis al lui Micu-Klein cu Aron.

(43) Vezi PRODAN 1967, p. 160-161. Este vorba de câteva reglementări urbariale minore în favoarea românilor uniţi. Departe de a le aproba, şi mai departe de a recunoaşte naţiunea română ca regnicolară, Dieta Transilvaniei din 1743–1744 a denaturat şi aceste infime „propoziţii regale", adoptând legi care să anihileze orice efect al protecţiei Curţii (*ibidem*, p. 162-167).

(44) Vezi mai ales BUNEA 1900, care încearcă să-l disculpe pe vlădică de o asemenea „învinuire". Astăzi este un lucru admis că Inochentie a încercat să forţeze mâna autorităţilor în favoarea românilor, ameninţând cu revenirea la ortodoxism. Ceva mai mult, se admite că Inochentie a regretat gestul unirii şi că şi-a pierdut încrederea în eficienţa ei.

(45) Altă ediţie latină, la MOLDOVAN 1872, p. 93-94, faţă de care textul lui Micu prezintă unele diferenţe. (a)La MOLDOVAN, „non demonstrabit", ceea ce schimbă înţelesul expresiei. Scăpare la Micu? (b)„Excelsae", înainte de „Camerae". (c)„Praefata".

(46) „Literele fundaţionale ale episcopiei şi mănăstirii din Blaj”. Urmează Diploma lui Carol VI de la 21 august 1738, a cărei variantă românească vezi-o supra. Alte ediţii latineşti: MAIOR 1813, p. 202-207; NILLES 1885, II, p. 533-540. Consemnăm diferenţele de text ale ediţiei NILLES faţă de aceasta. (a)„Imperii Romani”. (b)„Pomaeriis”. (c)„Possit”. (d)„Et”. (e)„Valeant”. (f)„Bellicam”, ceea ce înseamnă o diferenţă notabilă. (g)„Resolutae jam”. (h)„Erectionem ejusdem”. (i)Partea de pasaj de la „aliis circumstantiis” lipseşte la NILLES. (j)„Possidebat”. (k)„Et”. (l)„Propaganda Fide”. (m)„Ansa”. (n)„Pro” lipseşte. (o)„Et”. (p)„Circiter”, înainte de „nongenti”. (r)„Exhibeant”. (s)„Primi”. (ş)„Oeconomus”. (t)„Alumnorum”, după „praedictorum”. (ţ)„Obligatur”. (u)„Tenetur”. (v)Scăpare evidentă. Am întregit după NILLES. (z) Partea de pasaj de la „et resignamus”, lipsă la NILLES. (aa)„Vero”, lipsă la NILLES.

(47) Alte ediţii latine la MOLDOVAN 1872, p. 81-86; NILLES 1885, II, p. 544-548, care prezintă unele diferenţe faţă de varianta Samuil Micu. (a)MOLDOVAN şi NILLES, „Illustrissimo”. (b)NILLES, „recurrerent”. (c)NILLES, „more suo”. (d)MOLDOVAN şi NILLES, „reperirentur”. (e)Idem, „habitis”. (f)NILLES „uti”. (g)MOLDOVAN şi NILLES, după „nationes”, „habetur”. (h)Scăpare evidentă la Micu. Am reconstituit după MOLDOVAN, NILLES şi traducerea lui Micu (vezi supra). (i)MOLDOVAN şi NILLES, „manuteneant”. (j)Idem, „suo”. (k)Idem, „usuati”. (l)Idem, „intertentionem”, dar la ambii corectat în paranteză, „recte: intentionem”. (m)Scăpare evidentă la Micu. Am reconstituit după MOLDOVAN, NILLES şi sensul traducerii (vezi supra). (n)MOLDOVAN şi NILLES, „allaborare”. (o)Corect, „A” (vezi NILLES). La MOLDOVAN e, ca aici, „B”.

(48) Vezi aci, supra, Partea X, § 2, nota 22.

§ 3
Vlădica Clain mearge la Viena

(1) Vezi şi, supra, Partea X, § 2, pasajele cu notele 43-44. Aceste învinuiri se repetă şi în varianta din CIPARIU 1855, p. 98-99. Samuil Micu, iar după el alţi autori, lasă să se înţeleagă că Inochentie ar fi fost chemat la Viena în urma Sinodului de la Blaj din data de 25 iunie/6 iulie 1744 (vezi actele sinodului la G. Bogdan-Duică, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain,* Caransebeş, 1896, p. 51 şi urm.). Augustin Bunea a dovedit (BUNEA 1900, p. 110) că lucrurile s-au desfăşurat pe dos: Micu-Klein a ţinut acest îngrijorat sinod *după* ordinul de a se prezenta la Viena, care datează de la 15 iunie 1744. În rest, firul intrigilor este relativ corect expus de Micu, deşi nu avea la îndemână documentaţia autorilor ulteriori. Este foarte probabil că Micu s-a folosit de tradiţii şi de amintiri ale contemporanilor, care ulterior, în lumina documentelor, s-au dovedit exacte. Mai puţin clară este învinuirea adusă lui Petru Pavel Aron, pe care Bunea se străduieşte din răsputeri să-l disculpe (BUNEA 1900, p. 167-170). Deocamdată nu există dovezi certe, scrise, despre o astfel de trădare a lui Aron, care era mâna dreaptă a episcopului. Mai verosimilă pare presupunerea că pentru Inochentie schimbarea monarhului (Carol VI a murit în 1740) a însemnat începutul catastrofei. Carol VI n-ar fi recepţionat, credem, delaţiunile la adresa episcopului român, politica lui în legătură cu unirea românilor continuând în maniera deferentă a lui Leopold I. Decretele şi actele emise în favoarea uniţilor fac verosimilă această presupunere. Maria Tereza a schimbat radical stilul monarhilor anteriori, comportându-se de o manieră dură faţă de români, pe care se pare că nu i-a simpatizat niciodată. În orice caz, pe episcopul Inochentie Micu-Klein, nu! Explicaţia trebuie căutată şi în „concordatul” împărătesei cu ungurii, cărora le datora în bună parte obţinerea tronului (arhicunoscutele episoade cu dieta de la Pojon şi cu husarii unguri etc.). Împărăteasa-regină a slăbit, pe de o parte, ajutorul moral şi

politic dat uniţilor şi astfel ne explicăm furtunile iscate de Visarion şi Sofronie. În al doilea rând, ea a radiat din tradiţiile unirii tot ce i-ar fi putut indispune pe unguri: a ratificat hotărârile nefaste ale Dietei de la Sibiu din 1744 (cu toate că ele contraveneau propriilor propuneri!), sintetizate în articolele VI şi VII, şi a subordonat mai strâns noua eparhie de primatul de la Strigoniu. Ea se lasă pilotată de Cancelaria aulică a Transilvaniei nu din cauza „tinereţii", ci pentru că se consolase a vedea principatul cu ochii maghiarilor care conduceau oficial. Astfel se explică infamia la care se pretează la 15 iunie 1744, când este de acord cu ordinul-cursă prin care este chemat episcopul românilor la Viena (ordin semnat de ea). Este invitat, chipurile, să discute la Curte nenumăratele revendicări în favoarea naţiunii sale, pe care le înaintase de la urcarea în scaun. Iată acest ordin de pomină: „Asupra unor puncte din feliuritele cereri presentate succesive Maestăţii Noastre din partea iubitului nostru credincios, onoratul şi măritul Ioan Inocenţiu baron Klein de Sad, episcopul Făgăraşului în principatul nostru Transilvania, al românilor de ritul grecesc uniţi cu sânta Biserică Romană şi consilierul nostru, deşi au emanat înainte de aceasta graţioasele noastre hotărâri şi porunci, totuşi, după ce unele cari n-au fost cercetate şi decise trebuie să se pertracteze şi sfârşească acuma, am hotărât preamilostiv ca acelaşi episcop al unităţilor, baronul Klein, să se presenteze aici în Curtea noastră" (după traducerea din BUNEA 1900, p. 109). Episcopul a simţit cursa şi, la câteva zile după primirea ordinului, a convocat Sinodul de la Blaj din data de 25 iunie/6 iulie 1744, rămas celebru prin caracterul de referendum naţional pe care i l-a imprimat Micu-Klein, dar şi ca un memorabil adio pe care şi l-a luat de la români, presimţind că nu se va mai întoarce.

(2) Se pare că Samuil Micu nu cunoaşte Sinodul din 1744, care a fost, într-adevăr, de despărţire. Unul din capetele de acuzare împotriva lui Inochentie, formulat de Samuil Micu în paragraful anterior astfel: „Cum că în săbor ar fi zis: «Au leagea vă veţi muta, au de altă mijlocire veţi gândi»", nu este o confirmare a faptului că scriitorul ştia de acest sinod (aşa cum se crede la BUNEA 1900, p. 110, apud CIPARIU 1855, p. 98).

(3) Avatarurile de la Viena sunt arhicunoscute şi consemnate la toţi autorii; Samuil Micu prinde corect miezul întâmplărilor, adică faptul că iniţiativa nu mai aparţinea împărătesei, ci Cancelariei Aulice. În faţa acestui adevăr de netăgăduit, până şi intrigile iezuiţilor – cu atât mai mult „trădarea" lui Petru Pavel Aron – erau de prisos (chiar dacă au fost). Eşecul lui Inochentie este de esenţă istorică: el este strivit, cu toate năzuinţele şi revendicările pe seama naţiunii sale, sub eşafodajul lui Unio Trium Nationum şi al *Aprobatelor* şi *Compilatelor*, pe care le simboliza la Viena tocmai Cancelaria aulică. Or, vremea înfrângerii acestor legiuiri medievale era încă departe, foarte departe. Prin această prismă privite lucrurile, căderea lui Inochentie, deşi regretabilă, este o *necesitate istorică.* Ierarhii blăjeni de după el vor învăţa lecţia şi, până la *Supplexul* din 1791, nu vor mai resuscita platforma politică şi ideologică a lui Micu-Klein (când o vor face, eşecul se va repeta, ca la 1744).

(4) Micu este unica sursă despre acest popă sfătuitor, a cărui identitate încă nu s-a stabilit (vezi şi BUNEA 1900, p. 173-174). Împreună cu George Bariţ (BARIŢ 1889, p. 429-430), Augustin Bunea crede că „sfătuitorul" lui Inochentie ar fi fost şi un oarecare Cserei, dacă nu chiar consilierul aulic Farkas (Wolfgang) Cserei, despre care vezi, supra, Partea X, § 1, nota 7. Vorba lui Bariţ: „A putut să fie prea bine şi un popă şi un mirean intrigant".

(5) Episcopul a fost însoţit la Viena şi de secretarul consistorial Petru Dályai (Petru Dăianul), care încă pe la 1728 era vicar general al Episcopiei Făgăraşului.

(6) Petru Pavel Aron n-a fost făcut vicar general de către episcopul Inochentie, funcţie pe care a ocupat-o Nicolae Pop de Biia, până la moartea acestuia din urmă, în 1745. Aron este numit vicar general în vara anului 1745, printr-o scrisoare pe care Inochentie o trimite din

Roma (vezi BUNEA 1900, p. 168). Or, dacă Aron ar fi trădat în 1744, de ce i-ar fi încredinţat episcopul, acum eliberat de constrângerile de acasă, această funcţie? Este adevărat că Scaunul Apostolic a creat pentru el funcţia specială de vicar general apostolic, dată fiind şi situaţia specială a diecezei rămase fără episcop de fapt, deşi exista unul de drept. Pentru a putea suplini uriaşul prestigiu al lui Inochentie, – lucru care nu i-a reuşit nici ca vicar, nici, mai târziu, ca episcop –, lui Aron îi erau necesare prerogative speciale, simbolizate în această funcţie nemaiîntâlnită la români. Vezi şi, infra, § 4, nota 20.

(7) Mariazell, loc de pelerinaj în Stiria.

(8) Despre acest Alexandru Rednic, mai târziu episcop greco-catolic de Făgăraş cu numele de Atanasie, vezi, infra, § 13.

(9) Infra, § 7–12.

§ 4
Vlădica Clain la Roma

(1) *Benedict XIV*, papă roman între anii 1740–1758 (fostul cardinal Prospero Lambertini). Vezi, despre el, Antonio Sandini, *Vitae pontificum Romanorum ex antiquis monumentis collectae*, Tirnavia, 1756, p. 748; Jean Carrere, *Triumful papalităţii,* Oradea, 1929, p. 302 (în listă, nr. 249).

(2) De fapt, Inochentie nu s-a restrâns la o motivare canonică a „vizitei" sale la Roma, ci a înaintat papei o serie de memorii în care reitera revendicările fundamentale pe care le înfăţişase şi Vienei: executarea corectă a celor două *Leopoldine*, înlăturarea teologului iezuit din funcţie şi beneficii, uşurarea soartei poporului ş.a. (vezi la BUNEA 1900, p. 176-177, inclusiv nota 1, p. 177). Celebre sunt memoriile către papa de la 8 august 1746 (textul latin, la PÂCLIŞANU 1924, p. 20-21; latin şi românesc, la SNAGOV 1973, p. 142-145) şi 11 noiembrie 1746 (text latin, la PÂCLIŞANU 1924, p. 30-47). Despre acţiunea din exil a lui Inochentie, vezi o interpretare modernă la PRODAN 1967, p. 175-184.

(3) BUNEA 1900, p. 176-187, o expunere amănunţită a tratativelor nerodnice purtate, de la distanţă, cu Viena. Cardinalul Paolucci, nunţiul apostolic de la Viena, descrie foarte exact sentimentele împărătesei faţă de vlădicul fugit la Roma: „Se arată foarte amărâtă şi iritată în contra episcopului, caracterizându-l de om zgârcit, temerar, răzvrătitor şi promovator de schismă, şi declarând că, dacă episcopul ar intra în împărăţia ei, ea l-ar aresta îndată".

(4) Pominocul se numea, oficial, *census cathedraticus* şi consta într-adevăr dintr-un florin pe an de la fiecare preot. Această dare, spre deosebire de bucate, se percepea destul de anevoie, încât în 1741 Inochentie fusese nevoit să apeleze la executorul fiscal Ioan Iosif Nagy de Csoltár ca să adune banii cu forţa. Vezi şi nota următoare.

(5) Decretul împărătesei e din data de 22 aprilie 1747 şi el prevede sechestrarea întregului beneficiu episcopesc şi vărsarea lui în casa camerală. Tot aici se prevedea ca pominocul să-l încaseze vicarul Aron (BUNEA 1900, p. 186). Era un răspuns al Curţii la excomunicarea „teologului" iezuit Balogh (eveniment despre care vezi infra).

(6) Aspecte inedite, necunoscute la alţi autori, despre drama lui Inochentie în exil. Se pare că în această paupertate nu există nici o notă exagerată, căci o scrisoare a cardinalului Mellini către contele Ulfeld, din data de 17 martie 1751, descrie, pentru ştiinţa Curţii, starea de *„extrema miseria"* în care se zbate episcopul român „în ochii Romei întregi". „Boalele periculoase de cari a fost lovit în timpul din urmă au provenit din suferinţa prea mare de mizerie" (vezi BUNEA 1900, p. 262-263). Toată această înjosire a ierarhului român avea ca

scop a-l sili să renunţe la episcopie, unicul fel în care putea fi înlăturat, căci Curtea de la Viena nu concepea revenirea lui în mijlocul românilor.

(7) Episod ignorat, în mod ciudat, de toţi autorii. Vezi mai jos actul în original latinesc.

(8) Gest temerar, disperat, după aprecierea lui Samuil Micu, excomunicarea „teologului" iezuit a fost evenimentul care a pecetluit soarta exilatului Micu-Klein. Afurisirea nu avea nici acoperire juridică („teologul" făcând parte integrantă din legislaţia unirii, stabilită de împăratul Leopold I), nici canonică (monahii latini fiind sub directa supunere a papei, şi nu a episcopilor). Dar pentru poporul român unit, care nu cunoştea aceste amănunte, excomunicarea a însemnat prăbuşirea şi compromiterea lui Balogh. În locul lui, Curtea s-a văzut nevoită să-l numească pe Emeric Pallovics. Despre această excomunicare, cu care debutează suferinţele din exil ale lui Inochentie, vezi: CIPARIU 1855, p. 100; NILLES 1885, II, p. 579-580; BARIŢ 1889, p. 439-440; HURMUZAKI 1900, p. 158; PÂCLIŞANU 1924, p. 30-57; PALL 1997, I, p. 54-188.

(9) Nu cunoaştem altă traducere românească a excomunicării lui Balogh. Vezi, infra, varianta latină şi consemnarea ediţiilor ei.

(10) La 10 septembrie şi la 12 noiembrie 1746 (vezi PÂCLIŞANU 1922–1923, p. 11; PÂCLIŞANU 1924, p. 47-48).

(11) Este, într-adevăr, impresionant pe câtă lume a informat Inochentie, prin scrisori, de la Roma, despre hotărârea sa de a-l excomunica pe Balogh. La 11 noiembrie 1746 îl informează pe papa şi îi trimite lungul decret de excomunicare (PÂCLIŞANU 1924, p. 30-47); la 14 noiembrie 1746 îl informează pe cardinalul Petra (*ibidem*, p. 48-49); la 19 noiembrie 1746, informează capitulul din Strigoniu (*ibidem*, p. 53-54), iar în aceeaşi zi, pe episcopul romano-catolic din Alba Iulia (*ibidem*, p. 55), pe vicarul acestuia (*ibidem*, p. 56) şi pe protopopii din Balomir, Daia şi Juc (*ibidem*, p. 56-57). În primăvara anului 1747, Inochentie continua să explice, încă, motivele excomunicării (scrisorile către nunţiul apostolic din Viena, Serbelloni, de la 22 aprilie 1747, *ibidem*, p. 81-82). Despre aceste febrile expedieri, vezi şi PÂCLIŞANU 1922–1923, p. 11-12. Cf. şi PALL 1997, II/1, passim.

(12) Vezi şi nota 10. Despre excomunicarea lui Balogh, pe larg, la PÂCLIŞANU 1923, p. 11-14. Azi, în perspectiva timpului, ne miră nu atât îndrăzneala vicarului Aron de a ignora hotărârea vlădicului, cât îndrăzneala episcopului de a-l excomunica pe Balogh, într-o vreme când iezuiţii conduceau destinele Europei. Pentru toate conştiinţele, trebuie subliniat faptul că Aron a procedat exact cum îi îngăduiau legile ţării şi canoanele bisericeşti. Judecata lui Samuil Micu este deformată de sentimentalism, care nu-i îngăduie să înţeleagă faptul că excomunicarea a fost un act *eroic*, dar *ilegal* (vezi aici, supra, nota 8). Dacă Aron dădea curs demersului lui Inochentie, Curtea de la Viena l-ar fi măturat şi ar fi găsit un alt vicar, care să respecte cadrele legale – deşi odioase pentru români – ale Imperiului. Situaţia lui Aron nu era de invidiat, căci clerul şi protopopii erau întru totul de partea lui Inochentie, dar ei nu aveau un loc birocratic pe tabla de şah a politicii imperiale, fiind liberi să se manifeste, în vreme ce vicarul general, ca administrator *numit* de Curte, nu putea face aceasta. Şi i-a scris limpede lui Inochentie, la 14 decembrie 1746, că nu poate aplica decretul de excomunicare. A scris, încă, nunţiului apostolic de la Viena şi Congregaţiei de Propaganda Fide, însă la Curte nu a scris, cum insinuează Micu. Împărăteasa a aflat de excomunicare prin filiera Curiei Romane şi a primatului de la Strigoniu (PÂCLIŞANU 1924, p. 30).

(13) Vezi, infra, textul excomunicării lui Aron. Acest pas nou, la fel de temerar, dar tot atât de inutil, era consecinţa firii lui Inochentie. Această temeritate reiese pregnant chiar din actul excomunicării vicarului Aron. Acesta a avut două etape distincte. La începutul anului 1747,

Inochentie trimite în ţară o serie de scrisori către cler, în care se plânge de trădarea lui Aron şi îşi îndeamnă subalternii să-l boicoteze şi să-l înlăture (BUNEA 1900, p. 219; PÂCLIŞANU 1922–1923, p. 12-13; PÂCLIŞANU 1924, p. 60-67). După acest nou pas al episcopului, Curia Romană şi Curtea de la Viena intervin energic pentru a pune capăt acţiunii luptătorului din exil. Acum se validează firea neînfrântă a lui Inochentie: în aceste condiţii, la 25 august 1747, el trimite în ţară excomunicarea lui Petru Pavel Aron, aducând-o la cunoştinţa cât mai multor persoane marcante din cler (vezi la PÂCLIŞANU 1924, p. 96-101). În locul lui îl numeşte vicar general pe Nicolae Pop din Balomir. A fost ultimul gest cu putinţă, după care presiunile asupra lui s-au accentuat, până când a fost nevoit să demisioneze.

(14) Vezi nota anterioară. Noul vicar general e numit printr-un decret al lui Inochentie din data de 25 august 1747 (ziua afurisirii lui Aron) şi este comunicat lui Nicolae Pop din Balomir, odată cu o frumoasă scrisoare a episcopului exilat către noul său adjunct (PÂCLIŞANU 1924, p. 97-101). Fireşte, aplicarea hotărârii a fost oprită şi Nicolae Pop n-a ajuns vicar general. Din acest moment, viaţa protopopului din Balomir ia o întorsătură impresionantă, iar omul e destinat unei mari aventuri. În 1748 se leapădă de unire, agită puternic şi eficient sudul Transilvaniei contra unirii şi fuge în Ţara Românească. Scriitorii se întreabă dacă revolta Balomireanului se datorează frustrării de vicariatul general. Sentimentul nostru este că nu. Credem că în momentul când l-a numit vicar general pe Nicolae Pop, Inochentie voia să dea o lovitură pilduitoare unirii cu Roma, pentru a scoate în evidenţă necesitatea prezenţei sale în Transilvania. Jocul e ascuns sub aparenţe benigne, căci pe faţă putea deveni crimă politică. Ne întrebăm de ce nu l-a numit vicar general pe Ştefan Pop Timandi, vicar al părţilor „de jos" şi protonotar, protopopul din Juc, sau pe unul dintre tinerii absolvenţi de Roma, Silvestru Caliani sau Grigore Maior? L-a numit pe protopopul din Balomir pentru că îi cunoştea, desigur, sentimentele, pe care le putem pune în legătură cu răzmeriţa lui Visarion, al cărei suflu de neuitat trecuse peste zona hunedoreană, unde se afla Balomirul. Este greu de scăpat de impresia că Inochentie a vrut să dea o lovitură unirii cu Roma prin numirea lui Nicolae Pop, care, după fuga din ţară, a plecat la Moscova ca să ceară ţarinei Elisabeta Petrovna ajutor pentru ortodoxia din Transilvania. Acţiunea Balomireanului a stârnit o mică dispută diplomatică, din care însă ortodoxia n-a câştigat nimic. Omul şi-a încheiat zilele ca egumen al Mănăstirii Argeş, cu un premiu de 200 de galbeni pus pe capul lui de împărăteasa Maria Tereza, premiu pe care nu l-a încasat nimeni. Vezi, despre el, BUNEA 1900, p. 248-253; DRAGOMIR 1920, I, p. 197-207.

(15) La 9 aprilie 1747 (PÂCLIŞANU 1924, p. 47-48, p. 66-67).

(16) *Ibidem*, p. 47-48.

(17) Vezi şi CIPARIU 1855, p. 101. Despre situaţia de *persona non grata* pe care a suportat-o vicarul Aron după scrisoarea de afurisenie, vezi pe larg la BUNEA 1900, p. 231-237. Cât despre „ponoslul" acestuia la Curtea din Viena, el n-a fost direct, ci indirect. Noul vicar general, Nicolae Pop Balomireanul, după instrucţiunile lui Inochentie, a adunat un sinod la Blaj în luna octombrie 1747, fără ştirea lui Aron, care nu se afla în oraş. Informat de protopopul Vasile Barani din Făgăraş, Aron, aflat la via sa din Mănărade, trimite o informare către gubernatorul Ioan Haller. Nu-i cunoaştem conţinutul, dar o cunoaştem pe aceea a protopopului Barani (la NILLES 1885, II, p. 594-596), care este documentul de bază pentru felul cum a decurs „instalarea" lui Nicolae Pop Balomireanul.

(18) La 24 iunie 1747, Grigore Maior şi Silvestru Caliani erau la Viena, în drum spre ţară (vezi SNAGOV 1973, p. 184-185). Se pare că Inochentie îl simpatiza mai ales pe Caliani, căci, abia instalat în Mănăstirea Sfintei Treimi de la Blaj, tânărul monah primeşte de la episcopul

exilat o mulţime de scrisori conţinând sfaturi şi îndemnuri, dar mai ales incitări împotriva lui Petru Pavel Aron (la PÂCLIŞANU 1924, passim).

(19) *Gherontie Cotorea,* 1720 – ?, precursor încă puţin cunoscut al Şcolii Ardelene, vicar general, profesor la Blaj, scriitor fecund şi interesant. Originar din Totoiu, lângă Alba Iulia, a studiat la Blaj şi Tirnavia, după care a intrat călugăr la Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj, în 1747, odată cu Grigore Maior şi Silvestru Caliani. A fost apreciat şi promovat de Petru Pavel Aron, dar a intrat în conflict cu urmaşul acestuia, Atanasie Rednic, care l-a mutat disciplinar la Mănăstirea Strâmba Fizeşului, lângă Gherla, în 1765. Fire răzbătătoare, Cotorea s-a mutat paroh la Gherla, unde a zidit o biserică pentru românii uniţi din oraşul nou al armenilor. După moartea lui Rednic, s-a întors în mănăstirea blăjeană, unde a murit la o dată necunoscută. De la Gherontie Cotorea ne-au rămas două manuscrise (de fapt unul singur, cu două părţi care se continuă): *Despre schismaticia grecilor* şi *Despre articuluşurile ceale de price,* primul fiind o traducere din iezuitul francez Louis Maimbourg, elaborate pe când era student la Tirnavia, în 1746 (manuscrisele se păstrează la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca și au fost recent tipărite: Gheorghe Gherontie Cotore, *Istoria despre schismăticia grecilor. Trnavia, 1746*, ediție de Ioan Gábor și Alin-Mihai Gherman, note și studiu filologic de Alin-Mihai Gherman, studiu introductiv, bibliografie selectivă, indici de Laura Stanciu, studiu teologic de Ernst Christoph Suttner, prefață de Iacob Mârza, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006; Gherontie Cotore, *Despre articuluşurile ceale de price. Sâmbăta Mare, 1746*, ediție îngrijită, cuvânt introductiv, rezumat, bibliografie selectivă, indici de Laura Stanciu, prefață de Iacob Mârza, glosar, notă asupra ediției de Mihai-Alin Gherman, Alba Iulia, 2000). Se spune că ar fi scris şi o lucrare pe care unul dintre autori (RAŢIU f.a.) o dă sub titlul: *Carte de religie şi obiceaiurile turcilor,* a cărei soartă nu se cunoaşte. Tot el ar fi autorul celebrei *Învăţături creştineşti* de la Blaj, din 1753 (cu a doua ediţie în 1756). A făcut parte, de asemenea, din echipa care a lucrat la traducerea *Vulgatei* în limba română (BIBL. VULGATA 2005, tom. I, p. LXVI-LXVII). Despre el: MICU 1963, p. 121-122; CIPARIU 1855, p. 101, p. 106, p. 115-117, p. 119, p. 121; GRAMA 1884, p. 135, p. 142; NILLES 1885, II, p. 613, p. 661; BUNEA 1900, p. 25, p. 233; BUNEA 1902/A, p. 9, p. 34, p. 134, p. 143, p. 235, p. 277-295, p. 344, p. 368, p. 371-373; IORGA 1969, II, p. 61, p. 63, p. 139, p. 150, p. 335-336; RAŢIU f.a., p. VII-IX; GEORGESCU 1921, p. 209, p. 219, p. 223, p. 225; GĂZDARU 1933, p. 7-11; POP 1937; MUREŞANU f.a., p. 214; COMŞA 1940, p. 18; N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle,* Bucureşti, 1938, p. 56-59; Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea",* Bucureşti, 1940, p. 229; ALBU 1944, p. 118-119, p. 138, p. 178, p. 195; COMŞA 1944, p. 94-98; BÂRLEA 1951, p. XXV, p. XXVIII, p. 82, p. 85; PRODAN 1967, p. 226, p. 229, p. 281; I.L.R. 1970, p. 512-514; Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc,* Bucureşti, 1971, p. 36; SNAGOV 1973, p. 151, p. 158-161, p. 211, p. 222-225; PROTASE 1973, p. 115, p. 184, p. 330; Angela Becleanu-Iancu, *Geneza culturologiei româneşti,* Iaşi, 1974, p. 75-76; LUNGU 1978, p. 93-96, p. 137, passim; D.L.R. 1979, p. 233-234; CHINDRIŞ 2001, p. 263-265.

(20) Vezi şi, supra, Partea X, § 3, nota 6. Petru Pavel Aron a fost făcut vicar apostolic de către Curia Papală, după excomunicarea iezuitului Balogh (vezi, supra, notele 8-12), în 1746, „spre a putea guverna diecesa independent de episcopul Klein" (BUNEA 1900, p. 215). Nu cunoaştem dispoziţia despre care pomeneşte Micu. Dar în Transilvania se ştia despre prerogativele speciale ale lui Aron, după cum reiese dintr-o scrisoare a protopopilor greco-catolici întruniţi la Juc în ziua de 17 martie 1748 (vezi-o la BUNEA 1900, p. 233-236). Documentul, misterios şi interesant, poate fi identificat pe o altă cale. Respectiv, în mijlocul

tulburărilor pricinuite de cele două excomunicări, clerul capătă voie de la Curte să se întrunească în sinod, la Sibiu, în ziua de 15 mai 1748, sub stricta supraveghere a episcopului greco-catolic rutean Manuil Olsavszky, de la Munkács. Elaboratul sinodului este un lung memoriu de tipul *supplex libellus,* intitulat *Gravamina cleri Romano-Valachici per Transylvaniam, partesque eidem incorporatas Uniti pro altissimo, eoque expedientissimo Apostolico-Monarchali remedio, ac consolatione ante Augustum Thronum flexis e genibus humillime deposita et clementissimo determinio substrata,* semnat în numele soborului de Silvestru Caliani, Grigore Maior şi George Pop, protopopul din Dobra (publicat la BUNEA 1900, p. 275-287). Din punctul 15 al memoriului reiese că episcopul de la Munkács, în calitate de comisar regal, a citit în sinod un decret al împărătesei referitor la vicarul Aron. Se pare că acesta este documentul pomenit, pe care trebuie să credem că scriitorul nostru l-a cunoscut. Fără să-l cunoască, Augustin Bunea ajunge la o concluzie atât de apropiată de a lui Micu, încât merită citată: „Nu sufere îndoială că împărăteasa va fi poruncit ca toţi să asculte de vicarul Aron, care funcţiona în calitate de vicar apostolic, numit de însuşi pontificele roman şi recunoscut de Curtea din Viena, iar pe Nicolae Pop de la Balomir l-a lipsit de vicariat" (*ibidem*, p. 246-247).

(21) Despre soarta ulterioară a lui Nicolae Pop de la Balomir, vezi, supra, notele 3-14.

(22) Nu ne putem da seama care este vina specială a protopopului Ioan Dragoş din Turda. Documentele ni-l arată, într-adevăr, susţinând cauza lui Inochentie. Este unul dintre mulţii semnatari ai scrisorii pe care o parte din protopopi întruniţi la Daia, în ziua de 22 septembrie 1747, în mod conspirativ, o trimit la Roma, lui Inochentie, îndemnându-l să lupte mai departe şi rugându-l să nu-şi „părăsească biserica tocmai acum când întreaga naţiune română neîncetat varsă lacrimi şi este chinuită de negrăite suspine" (BUNEA 1900, p. 230). Scrisoarea e publicată la PÂCLIŞANU 1924, p. 106-108 şi SNAGOV 1973, p. 152-155. Este greu de imaginat cu ce s-o fi făcut protopopul din Turda mai „vinovat" decât ceilalţi 25 de semnatari. Există şi probabilitatea unei erori a lui Micu, iar acest Ioan Dragoş să fi fost Ioan Dragoş de Thurma, nobil român, maistrul poştei din Alba Iulia, care şi-a avut rolul său în facilitarea intensei corespondenţe aţâţătoare a lui Inochentie cu oamenii săi din Transilvania (vezi la PÂCLIŞANU 1924, p. 74-75, p. 86-87, p. 96-97, p. 108 ş.a.).

(23) Acest „s-au întors acasă" face şi mai verosimil faptul că Micu se referă la Sinodul de la Sibiu din data de 15 mai 1748 (vezi aici, supra, nota 20).

(24) *Emeric Pallovics,* mort în 1760, a fost „teolog" iezuit pe vremea vicariatului şi episcopatului lui Petru Pavel Aron, în răstimpurile 1746–1751 şi 1758–1760. Vezi, despre el, la NILLES 1885, II, p. 578.

(25) „Certificatul – (*testimonium*) – redactat de notarii publici, numiţi prin mandat regesc ca anchetatori în legătură cu episcopul, astfel grăieşte:". Testimoniul care urmează este un act rar şi necunoscut istoricilor. Găsim o singură ediţie latină încorporată în scrisoarea lui Inochentie către papa, din data de 11 noiembrie 1746, în care îi comunică pontificelui hotărârea de a-l afurisi pe iezuitul Balogh (la PÂCLIŞANU 1924, p. 31-32). Există diferenţe de text până şi la acest scurt document. **(a)**PÂCLIŞANU, „a Klein". **(b)**„Causam". **(c)**PÂCLIŞANU, lecţiune greşită, „Brodi". Nu cunoaştem vreo traducere românească a documentului. Aceasta, de altfel, nici nu este necesară, întrucât Micu rezumă foarte amănunţit conţinutul lui (vezi supra).

(26) Întregul decret de excomunicare a iezuitului Balogh (vezi şi, supra, notele 8-12), în latină, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", XVIII, 1855, p. 107-108 şi la PÂCLIŞANU 1924, p. 33-47 (fragmentul de faţă, la p. 46-47). La acesta din urmă, în legătură cu excomunicarea, anexele XIV (p. 30-47), XV (p. 47-48), XVI (p. 48-49), XVII (p. 49-53),

XVIII (p. 53), XIX (p. 53-54), XX (p. 55), XXI (p. 56), XXII (p. 56-57). Diferenţele de text la PÂCLIŞANU: [(a)]„Ejus” lipseşte. [(b)]„ipso” lipseşte. Faptul că găsim şi acest text în aceeaşi scrisoare a lui Inochentie către papa, de la 11 noiembrie 1746 (vezi şi nota 25), duce la concluzia că această scrisoare a fost cunoscută în Transilvania.

[(27)] Decretul de depunere şi afurisire a lui Petru Pavel Aron, din care Samuil Micu redă aici fragmentul esenţial, s-a publicat în întregime abia recent, la PALL 1997, II/2, p. 287-288. Ziua Sfântului Bartolomeu e 25 august. În aceeaşi zi, Micu-Klein trimite în ţară o puzderie de scrisori, în care-şi informează colaboratorii despre răsunătoarea hotărâre: lui Ioan Szakadati, protopopul Blajului, protopopilor Avram Pop din Daia, Maniu din Armeni, Maniu din Broşteni, Maniu din Tiur, Zaharia din Hunedoara, George din Dobra, Samuil din Bistra, apoi călugărilor Leontie Moschonas din Blaj şi Maniu din Veneţia, teologilor absolvenţi, Silvestru Caliani şi Grigore Maior, şi, fireşte, lui Nicolae Pop, protopopul Balomirului, pe care îl numeşte vicar general în locul celui destituit (vezi, supra, nota 14). Cea mai importantă este însă enciclica din aceeaşi zi către clerul diecezei sale, publicată la PALL 1997, II/2, p. 290-296. Din aceste scrisori (PÂCLIŞANU 1924, nr. LV-XVIII) reies pe larg motivele depunerii şi dizgraţierii. Comentariile istoricilor sunt şi ele puţine şi sărace. La CIPARIU 1855, p. 100, o scurtă menţiune, tot a lui MICU. La NILLES 1885, p. 580, actul este comentat în mod foarte critic, ca de altfel şi la BUNEA 1900, p. 223-225. Comentarii favorabile, la BARIŢ 1889, p. 439-440 şi HURMUZAKI 1900, p. 158. Traducerea românească: „Pentru nesupunerea ta la legile sacre şi omeneşti, pentru trădarea ta, pentru îndrăzneala ta de a calomnia şi a huli şi pentru cârdăşia ta cu cei excomunicaţi, te declarăm, prin autoritatea apostolică, în numele Atotputernicului Dumnezeu, al Tatălui şi Fiului şi Sfântului Spirit, destituit din demnitatea de vicar, oprit de la sfintele daruri preoţeşti şi excomunicat din obştea Sfintei Maici Biserici, până când vom face să ţi se aplice pe calea legii pedepsele ce vor să vină, prin proces canonic, drept ispăşire binemeritată şi pildă înspăimântătoare pentru alţii”. Comentariul evenimentului, la PALL 1997, I, p. 78-108.

[(28)] Scrisoarea s-a publicat la NILLES 1885, II, p. 585-586 şi PÂCLIŞANU 1924, p. 85-86. Comentariu rezumativ al documentului, la BUNEA 1900, p. 219. Textul din NILLES diferă întru câtva faţă de al lui Micu. [(a)]NILLES: „super Israel”, după „regem”. [(b)]„Rescindit”. [(c)]„Reformidavit”. [(d)]„Favoris”. [(e)]„Innodat”. [(f)]„Sicque”. [(g)]„Demonstrat”. [(h)] „Multum” (lecţiune greşită sau eroare de tipar; la PÂCLIŞANU e „tumultum”). [(i)]„Quo”. [(j)]„Intimatione” (PÂCLIŞANU, „indignationem”). [(k)]„A me supermendus est”. Ediţia din PÂCLIŞANU e mai apropiată de cea de faţă.

Traducerea românească a întregii scrisori (textul în plus faţă de Micu este cu litere înclinate):

„Preacucernice domn!

Domnule mie mult preastimat!

Am fost anunţat în scris funcţionarilor mei că am primit cei 50 florini renensi trimişi mai demult. Pe cei 50 de acum mi i-a trimis Sfânta Nunţiatură. Dacă aş fi avut banii necesari la vreme, şi, ca atare, aş fi putut să plec de aici, nu m-aş fi mistuit din pricina unei îndreptăţite mâhniri. Domnul a mărturisit cu inima sfâşiată de durere că se căieşte pentru că l-a creat pe om şi l-a ridicat pe Saul rege peste Izrael, fiindcă amândoi s-au ridicat prin nesupunere împotriva creatorului lor. Cel dintâi şi-a pierdut nemurirea, cel de al doilea neamul. Şi eu am rânduit om peste poporul încredinţat grijii mele, şi, iată, omul mi se împotriveşte, mă defăimează cu ocară, şubrezeşte nu doar autoritatea mea vlădicească, ci şi pe a urmaşilor mei episcopi, ca şi arca bisericii mele, pe care am ferit-o cu multă prevedere, prin truda neistovită a şaisprezece ani, de

orice stâncă a mării, de Sirte şi Caribda, cârmuind-o cu chibzuinţă. Nu s-a sfiit să o izbească, printr-un singur gest, din răsputeri, de Scylla, pentru a fi pe placul iezuiţilor, şi, prin vânzarea sufletului, să jinduiască favorul mirenilor. Din lipsă de cumpătare şi neînvăţând nimic de lepădarea lui Iuda, nu şi-a dat seama de deşertăciunea nădejdilor şi de şubrezenia fericirilor care se făuresc prin trădarea bisericii şi prin surparea aproapelui. Urmând pilda lui Simon Magul, ferească-se de soarta acestuia! Îndată ce fapta s-a săvârşit, am pedepsit-o cu cuvenita şi mie îngăduita pedeapsă a excomunicării. Pedepsitul însă, cu spiritul întru totul vândut iezuiţilor, nesocotind autoritatea mitropolitană, a recurs la cea de a treia instanţă, la Roma, învinuindu-mă că am luat măsuri pripite. Prin fapta aceasta, pe lângă sancţiunile canonice, se face pasibil şi de asprimea articolului 45 al decretului 1 al lui Vladislav II, atrăgând şi în acest fel asupra capului său afurisenia, pe care o merită. Iar în scrisorile lui necuviincioase şi îngâmfate pe care le-a trimis, s-ar fi temut să se dea la o asemenea nejudecată, dacă n-ar fi adulmecat numai airea şi pe departe sfintele canoane, ci le-ar fi cercetat aşa cum se cuvine. Neîndoielnic îşi dă în vileag nepriceperea, atunci când nu se ştie să-şi pună frâu şi să aplice o sentinţă dreaptă, ci, dimpotrivă, sare în mod fără de lege peste rânduiala legală, cu nesocotirea autorităţii de mijloc, şi mă povăţuieşte sau, mai degrabă, mă defăimează pe mine, de la treapta cea mai joasă, la cea mai înaltă. Niciodată n-am avut pretenţiuni mari, dar am poruncit de aici ca să se lucreze cu multă băgare de seamă la împlinirea lor. Se vede bine că pentru împlinirea decretului meu ar fi fost de trebuinţă o potrivită solemnitate, adică el trebuia adus la împlinire pe calea soborului, fără a mi se face mie şi dreptului de obşte această învinuire defăimătoare. Ceea ce am scris, am scris. Am rostit afurisenie din insuflare dumnezeiască şi din întărire apostolică. Să vadă unde a greşit şi să se căiască, altminteri va ispăşi în veci, căci cel care mă îndepărtează pe mine Îl îndepărtează pe Dumnezeu, din a căruia împuternicire slujesc, potrivit învăţăturii lui Hristos. Îmi scutur pulberea de pe încălţăminte asupra lui şi mă leapăd de el! Celui care nu vrea să dea ascultare în zadar i se porunceşte, cu cel ce nu se căieşte nu ai ce împărtăşi. Iată cauza tăcerii mele.

Mă rog lui Dumnezeu să-i dea inimă pocăitoare şi rămân al preacucerniciei voastre părinte întristat,

B<aron> Klein, episcop de Făgăraş, Roma, 3 iunie 1747”.

§ 5

Vlădica Clain să lasă de episcopie

(1) Vezi, supra, Partea X, § 3, nota 6, şi § 4, nota 20.

(2) Vezi § 4, nota 17.

(3) *Ibidem,* nota 20. *Mihail Emanuil Olsavszky,* episcop titular de Rhodos şi vicar apostolic al Episcopiei Greco-Catolice rutene de Munkács, între anii 1743–1767. Olsavszky fusese sfinţit episcop de către Inochentie Micu, la Mănăstirea Sfânta Maria din Pócs, în Ungaria, la 2 decembrie 1743 (CHINDRIŞ 2001, p. 82). În 1751, după abzicerea lui Inochentie, Curtea de la Viena a făcut presiuni ca să-l instaleze episcop al uniţilor din Transilvania, dar fără succes. A murit în 1767. Despre el, pe larg, la BASILOVITS 1799, Partea III; NILLES 1885, II, p. 500, p. 551-573, p. 869-897 ş.a. Despre sinodul ţinut de Olsavszky la Sibiu, în 1748, vezi BUNEA 1900, p. 245-248. Olsavszky nu era duşmanul lui Inochentie şi a informat corect Curtea de la Viena că rechemarea episcopului din exil e singura cale de a linişti norodul unit din Transilvania. El a îngăduit soborului să redacteze actele îndrăzneţe *Gravamina* (Revendicări) semnate, în numele clerului, de Silvestru Caliani, Grigore Maior şi George

Pop din Dobra şi care constituie concluziile sinodului (vezi, supra, Partea X, § 4, nota 20; BUNEA 1900, p. 275-287).

(4) Papa Benedict XIV a adoptat ideea debarcării lui Inochentie numai în momentul când Curtea de la Viena a tăiat orice speranţă de revenire a marelui exilat în ţară. Un alt motiv puternic a fost campania lui Micu-Klein din vara anului 1747 (vezi paragraful 4, inclusiv notele) de a-și reimpune autoritatea şi de a-și întări poziţiile, prin cele două excomunicări mai cu seamă. Cum acestea erau, de pe acum, acte de dezorganizare a unei dieceze şi confesiuni oricum fragile, papa a făcut presiuni într-adevăr dure asupra lui Inochentie, până când acesta a cedat (vezi la BUNEA 1900, p. 219-264).

(5) Nu există nici o altă indicaţie că Inochentie ar fi pretins 1 400 de florini. El se mulţumeşte cu pensia de 1 200 de florini anual, dar pretinde, într-adevăr, „censul catedratic" restant, respectiv acel florin anual de la fiecare preot. Spre deosebire de ceea ce crede Micu, împărăteasa a fost de acord cu această pretenţie, pentru a putea grăbi demisia (BUNEA 1900, p. 262-263).

(6) Data „abzicerii" lui Inochentie: 7 mai 1751 (vezi la sfârşitul documentului care urmează). Declaraţia de demisie s-a publicat în originalul latin la BUNEA 1900, p. 294-295 (anexa VI). În unele menţiuni figurează data de 10 mai, dată desigur falsă, dar pentru care tot Samuil Micu se face vinovat. Respectiv, în varianta fragmentară din CIPARIU 1855, p. 102, afirmă că Inochentie a demisionat la 10 mai. După Timotei Cipariu au luat de bună această dată: NILLES 1885, II, p. 600 şi BARIŢ 1889, p. 447. În schimb, în varianta MICU 1963, p. 118, autorul nostru dă data corectă: 7 mai. Deşi textul este de dimensiuni modeste, ediţia din BUNEA 1900 are unele diferenţe. (a)În loc de „celebratum, et vallatum", „elaboratum, et redactum". (b,c)„et". (d)„Papae". (e)Forma „renuntio" (corectă). (f)După „omni", „et". (g)După „domini", „n<ost>ri". (h)„Sustentatione" (corect). (i)„Et". (j)„Redditibus". (k)În loc de „de", „dictae". (l)„Florenorum". (m)În loc de „factorum", „summam scutorum". (n)„Constituentium". (o)„Diminutione ullo". (p)„Confirmando". (r)Cu cifră: „7".

Traducerea românească:

„Eu, subiscălitul, Inochentie baron Klein, episcopul Făgăraşului, prin prezenta, semnată şi iscălită de mâna mea ca să aibă putere în faţa oricărei judecăţi, ca şi în afară, ca act public şi autentic adus la cunoştinţă şi întărit în orice formă mai largă, mai puternică şi mai eficientă ce se va găsi de cuviinţă etc. de bunăvoie etc. şi din arătatele pricini şi cereri pe care le-am adresat, cu privire la cele cuprinse mai jos, depun în mâinile preasfinţitului nostru domn, prin pronia divină, papa Benedict al XIV-lea biserica mea de Făgăraş, căreia îi stau în frunte, cu îngăduinţa şi puterea apostolică, de vreo 18 ani, renunţ la ea de bunăvoie şi liber o las în mâinile aceluiaşi preasfânt domnul nostru papa, dimpreună cu orice drept şi prerogative ce mi se cuvin şi pe care mi le-am păstrat în biserică. Îmi rezerv totuşi, spre subzistenţa mea cuviincioasă pentru toată viaţa, în forma unei obligaţiuni camerale desăvârşite, neatârnată de toate împreună şi fiecare în parte din roadele, veniturile, încasările, drepturile, câştigurile sau pricopsirile, sigure sau nesigure, ale amintitei biserici, o pensie sigură anuală de 1 200 de florini renani, care fac la 600 de scuzi monedă romană. Această pensie, de 1 200 de florini amintiţi, scutită de orice scădere, nevătămată şi ferită de orice povară, atât obişnuită cât şi extraordinară, prevăzută sau neprevăzută, chiar şi din acele care nu se cuprind aici, deşi s-ar cuveni să se facă obişnuita şi necesara menţionare despre ele, fie ea impunere sau poprire, ori vreo pretenţiune de pe acum impusă sau care ar trebui să fie impusă în viitor din vreo cauză oarecare, chiar privilegiată, ba cea mai privilegiată şi de autoritate fie şi supremă, va trebui să-mi fie plătită înainte, la două sorocuri, şi anume, primul în ziua naşterii Sfântului Ioan Botezătorul, iar cel de al doilea la

sărbătoarea Sfântului Ioan, apostolul şi evanghelistul, aici la Roma sau oriunde, în fiecare an, din termen în termen, precum este precizat mai sus.

Rugând de iznoavă şi cu smerenie pe acelaşi preasfânt domnul nostru să se milostivească a aproba şi a susţine cu apostolică bunătate resignarea, slobozirea, retrocedarea şi pensia în felul arătat mai sus, şi, după obiceiul episcopesc, prin jurământ făcut, cu atingerea crucii pectorale întărind toate cele de mai sus, am jurat şi cu scrisul meu am iscălit acest document la Roma, în ziua de 7 mai a anului 1751, iar al pontificatului aceluiaşi preasfânt domn al nostru papa, al unsprezecelea.

Ioan Inochentie baron Klein,
episcop al Făgăraşului".

(7) Vezi, infra, originalul latin al pastoralei. Nu cunoaştem altă traducere românească.

(8) O sinteză a activităţii de edificator instituţional a lui Inochentie, la CHINDRIŞ 1980.

(9) După cercetările lui Francisc Pall (vezi PALL 1997, I, p. 5), Inochentie, născut la 24 iunie 1700, a murit la vârsta de 68 de ani (vezi şi, supra, Partea X, § 2, nota 1).

(10) Epitaful lui Inochentie Micu-Klein s-a mai publicat la CIPARIU 1855, p. 142-143; GRAMA 1884, p. 114; BUNEA 1900, p. 268-269. Cel de faţă nu este complet, căci lipsesc ultimele două rânduri: „…Joannes Klein fratris f. amoris dolorisque/M.P.", existente la CIPARIU şi GRAMA. La BUNEA e şi mai simplificat, lipsind primul rând („D.O.M.") şi rândul 13 („Vixit annis LXXVI"). Acest rând, de altfel, care înseamnă: „A trăit 76 de ani" nu se împacă cu data de naştere în 1700 (cf. PALL 1997, I, p. 5). Să fie o greşeală a lui Ioan Klein, nepotul care a aşezat monumentul?

(11) Altă ediţie latină a actului de abdicare, la BUNEA 1900, p. 295-297, unde există unele mici diferenţe de text. (a)„Opera", înainte de „et". (b)„Quo". (c)„Sectante". (d)„Majestatis". (e)„Felicissime". (f)„Praedictus". (g)„Cessi", după „manibus" (scăpare la Micu). (h)„Obediente". (i)„Indubie". (j)Al doilea, „viam" lipseşte la BUNEA. (k)„Mutuo". (l)La BUNEA, documentul are alt sfârşit: „Datum Romae ex hospitio nostro die 5-a Augusti anni 1751, Affectionatissimus in Christo pater Joannes In. L.B. Klein episcopus olim Fogarasiensis m. p.".

§ 6
Începutul mânăstirei Blajului

(1) Supra, Partea VIII, § 6.

(2) Partea IX, § 6.

(3) Vezi, supra, Partea X, § 1, ediţia latină a bulei, iar în nota 16, traducerea românească.

(4) Textul diplomei, supra, Partea X, § 2.

(5) Infra, § 16, unde vorbeşte despre păstoria lui Grigore Maior.

(6) Acelaşi care l-a însoţit pe Inochentie la Roma, până la sfârşitul vieţii.

(7) Supra, Partea X, § 6. Cf. şi POP 1937, p. 312.

(8) După alţi autori (POP 1937, p. 312), în ziua de Rusalii a anului 1747, la proaspăt înfiinţata mănăstire blăjeană s-au aşezat patru călugări, primul fiind grecul Leonte Moschonas, pripăşit la Blaj la o dată necunoscută şi ţinut la mare cinste, pentru erudiţia şi viaţa exemplară pe care a dus-o. Despre Silvestru Caliani, vezi, supra, Partea X, § 2, nota 37. Despre Gherontie Cotorea, supra, Partea X, § 4, nota 19. Despre Grigore Maior, paragraful aparte, infra.

(9) Este portul călugărilor catolici occidentali. Ulterior, Petru Pavel Aron şi Atanasie Rednic vor reintroduce în mod drastic nu numai hrana precară ca a călugărimii orientale, dar şi îmbrăcămintea acestora (vezi infra).

(10) Despre Atanasie Rednic, infra, § 13-15, inclusiv notele.

§ 7

Episcopul Petru Pavel Aaron de la Bistra

(1) *Petru Pavel Aron* (scris adeseori şi *Aaron*), 1709–1764, al patrulea episcop unit al românilor din Transilvania. Originar dintr-o familie de nobili români din Bistra, în Munţii Apuseni, viitorul arhiereu a ajuns să înveţe la iezuiţii din Tirnavia, la o vârstă înaintată. Trimis de Inochentie Micu-Klein, ca primul român unit care urma să studieze la Colegiul de Propaganda Fide, Aron excelează în teologie şi filosofie, dar mai ales în însuşirea limbii latine şi a ştiinţelor occidentale. Reîntors în ţară, a fost cel mai preţios sfetnic al lui Inochentie, până în momentul conflictului acestuia cu autorităţile de la Viena. Numit vicar general după fuga lui Inochentie la Roma, e ales şi numit episcop al Făgăraşului în 1751. Şi-a câştigat mari merite în edificarea culturală a Blajului, mai cu seamă prin înfiinţarea şcolilor în 1754. Petru Pavel Aron oferă cazul unui cleric de pregnantă cultură occidentală, dar care n-a făcut nici cea mai mică concesie ritului latin în biserica unită, pe care, dimpotrivă, a păstrat-o la esenţa ei ortodoxă orientală. Este, se pare, omul care a înţeles cel mai bine esenţa *reală*, politică şi confesională, a unirii, de la care n-a aşteptat miracole, asemenea lui Inochentie, ci a exoperat pentru români ceea ce era posibil în condiţiile explicite şi implicite ale politicii habsburgice. Dacă Inochentie a atacat, brusc şi imprudent, fortăreaţa politică feudală din Transilvania, Petru Pavel Aron a urmat drumul cultural, care s-a dovedit posibil şi eficient. Este capul de serie al Iluminismului practic din Transilvania, el însuşi autorul unor opere valoroase pentru peisajul cultural al epocii: *Floarea adevărului,* Blaj, 1750; *Învăţătură firească prin întrebări şi răspunsuri, pentru procopseala şcoalelor…,* Blaj, 1753 (ed. II, 1756); *Păstoriceasca datorie dumnezeieştii turme vestită…,* Blaj, 1750; *Păstoriceasca poslanie sau dogmatica învăţătură a Bisearecii către cuvântătoarea turmă…,* Blaj, 1760; *Doctrina christiana…,* Blaj, 1757; *Epistola consolatoria…,* Blaj, 1761; *Exordium et definitio Sanctae Oecumenicae Synodi Florentinae…,* Blaj, 1761; *Sancti patris nostri Joannis Damasceni…, opera philosophica et theologica…,* Blaj, 1763 (o listă recentă a scrierilor sale, în G.B.C., III, p. 81). A iniţiat traducerea *Bibliei* după *Vulgata* şi a coordonat echipa care a realizat singura versiune a *Vulgatei* în cultura românească (BIBL. VULGATA 2005, tom. I, p. LVII ş.u.). Despre el: BENKŐ 1778, II, p. 235, p. 440, p. 585; MICU 1861, p. 115-118; MICU 1862, p. 225-227; MICU 1963, p. 118-119; *Testamentul episcopului P. P. Aron*, în „Organul luminărei”, I, 1847, p. 138; CIPARIU 1855, p. 56-59, p. 104-113, p. 217-221; Timotei Cipariu, *Cuvântare la ocasiunea serbărei seculare (de 100 ani) a gimnaziului din Blaş,* în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură”, XVIII, 1855, p. 37-39; NILLES 1885, II, p. 605-621; BARIŢ 1889, p. 438-452; Mihail Străjanu, *Începutul renaşterii naţionale prin şcoli sau despre episcopul Pavel Aron,* Craiova, 1891; HURMUZAKI 1900, p. 160-165; BUNEA 1902/A; Mihail Străjanu, *Din viaţa lui Inochentie Micul. Întâmpinarea unei aprecieri nedrepte despre episcopul P. P. Aron,* Blaj, 1903; IORGA 1969, II, p. 61-63; p. 135-136; GEORGESCU 1921, p. 213-224; PÂCLIŞANU 1922–1923, p. 16-27, p. 30-39; Emanoil Bucuţa, *Cingătoarea de cazne a lui Petru Pavel Aaron,* în „Ideea europeană”, V, 1923, nr. 121; VERESS 1931, I, p. 234, p. 242-243; Alexandru Nicolescu, *Arhiereii Blajului şi activitatea lor pentru neam,* în „Cultura

creştină", XVII, 1937, nr. 4-5, p. 218-229; LUPEANU 1937, p. 30-43; Ştefan Manciulea, *Ctitorii şcoalelor din Blaj*, Blaj, f.a., p. 20-26; ALBU 1944, passim; BÂRLEA 1951, passim; I. D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi,* III, 1968, p. 136-138; SNAGOV 1973, passim; Cornel Tatai şi Octavian Rotaru, *Un document revelator asupra activităţii culturale desfăşurate de Petru Pavel Aron,* în „Apulum", XII, 1974; D.L.R. 1979; CHINDRIŞ 2001, p. 109-130; CHINDRIŞ + IACOB 2007.

(2) Despre Petru Dobra, vezi, supra, Partea X, § 2, nota 11. David Máriaffi de Maxa, nobil român trecut la catolicism, a fost secretar gubernial la Sibiu, de la 23 martie 1729, ulterior comite suprem al Clujului. În acest post îl surprinde înfiinţarea protectoratului unirii, prin decretul Mariei Tereza de la 15 aprilie 1746 (la DRAGOMIR 1920, I, anexa 38), în condiţiile în care unirea cu Roma era ameninţată din toate părţile. Protectori ai unirii sunt numiţi patru oameni puternici ai vremii, cu funcţii şi sentimente adecvate: românii Petru Dobra şi David Máriaffi de Maxa, cancelarul aulic György Pongrácz şi Ignácz Bornemisza, comitele suprem al Turzii (vezi BUNEA 1900, p. 198-199; DRAGOMIR 1920, p. 173-177).

(3) Spre deosebire de actele celorlalte sinoade electorale, actele celui din 1751 nu se cunosc în varianta lor originală. Din ecouri şi ştiri colaterale, Augustin Bunea a reconstituit în parte desfăşurarea sinodului (BUNEA 1902/A, p. 6-7). Două fapte s-au remarcat la acest sobor. În primul rând, strădania Curţii de la Viena de a impune românilor un episcop străin, în persoana ruteanului Manuil Olsavszky. Intenţia a fost dejucată de călugării Blajului, care, într-o scrisoare din data de 8 octombrie 1751, adresată monahilor uniţi din imperiu (vezi la MOLDOVAN 1869, p. 137-142), îndeamnă la respingerea oricărui candidat neromân. Al doilea fapt a fost încercarea partidei lui Inochentie Micu, în frunte cu Grigore Maior şi Silvestru Caliani, de a-i tăia lui Petru Pavel Aron calea spre episcopie. Cu toate acestea, la depunerea voturilor de către protopopi, Aron este preferatul cu cele mai multe sufragii. Contracandidaţii lui au fost Maior şi Caliani, dar la recepţionarea ternariului, Curtea îl preferă, cum era de aşteptat, pe Aron. Nu este exclus totuşi ca succesul electoral al lui Aron să se fi datorat prezenţei la sinod a doi dintre protectori, Dobra şi Máriaffi de Maxa, în calitate de comisari şi cu instrucţii exprese să-l susţină pe candidatul iezuiţilor, Aron, în cazul când Olsavszky, conform aşteptărilor, nu va fi acceptat de români. Pierderea protocoalelor acestui sinod, când toate celelalte s-au păstrat, poate da cel puţin un motiv de meditaţie. Data exactă a sinodului: 4/15 noiembrie 1751.

(4) Decretul de numire datează de la 28 februarie 1752 (la BUNEA 1902/A, p. 8, nota 2).

(5) Desigur, o mică comedie iezuită, jucată de cei doi, în înţelegere, ca să-i impresioneze favorabil pe uniţii care nu-l agreau pe Aron. Augustin Bunea, furat de măreţia aparentă a episodului, îl augmentează până la penibil, dându-i crezare totală (*ibidem*, p. 9).

(6) Petru Pavel Aron a petrecut la Viena, după tradiţie, din martie 1752 până la 16 august 1754. Acest bun răstimp a fost necesar pentru rezolvarea numeroaselor probleme rămase neclarificate între regim şi românii uniţi, în urma conflictului Vienei cu Inochentie Micu-Klein. Aron n-a putut exopera, fireşte, drepturile cerute de Inochentie pe seama românilor uniţi. Dimpotrivă, rezultatele în acest sens sunt cu totul modeste, reducându-se la unele înlesniri pe seama clerului. A câştigat însă la Viena altceva: încrederea împărătesei, care nu-l putuse suferi pe Inochentie. În umbra acestei încrederi, Aron a desfăşurat, după întoarcere, acea bogată activitate cultural-didactică, adevărată revoluţie în viaţa românilor transilvăneni. În răstimpul de la Viena, noul episcop a luptat din răsputeri pentru înlăturarea „teologului" iezuit din viaţa eparhiei (BUNEA 1902/A, p. 10-29; PÂCLIŞANU 1923), fără să-i reuşească însă. Acest *Mihály Sálbeck* (1709–1758) n-a vrut – şi nu putea – să ia episcopia românilor uniţi (vezi şi

BUNEA 1902/A, p. 29), ci este pur şi simplu nou numitul „teolog” (la 30 octombrie 1752), în locul lui Emeric Pallovics. Vezi, despre Sálbeck, la NILLES 1885, II, p. 605-608. După unele indicii, în 1752, la Viena, Petru Pavel Aron şi-ar fi tradus în latineşte şi retipărit excelenta cărţulie tipărită la Blaj în 1750, *Floarea adevărului,* sub titlul *Flosculus veritatis* (BUNEA 1902/A, p. 358).

(7) O surprinzătoare depreciere a activităţii de scriitor a lui Petru Pavel Aron! Este cu atât mai surprinzătoare, cu cât vine din partea unui călugăr unit, cum era Micu. Nu trebuie uitat însă faptul că fidelitatea lui Samuil Micu față de greco-catolicism a fost îndoielnică, lucru cunoscut bine chiar în epocă. „Cărţeluile” lui Aron nu au doar un conţinut prozelit, ci cuprind concepte şi cunoştinţe moral-filosofice aduse din Apus, străine clericilor noştri, dar necesare marii reforme spirituale care se profila în viaţa Blajului: occidentalizarea, care a declanşat Şcoala Ardeleană matură.

§ 8
Şcoalele Blajului

(1) Care la acea dată erau următorii: arhimandritul Leontin Moschonas, Grigore Maior, Silvestru Caliani, Atanasie Rednic şi Gherontie Cotorea, vicarul general şi şeful executivului diecezei.

(2) Deschiderea şcolilor din Blaj, relatată exagerat de succint de Samuil Micu, este cel mai notoriu dintre momentele de debut ale Iluminismului românesc din Transilvania.

S-au înfiinţat în 1754, dintr-odată, trei şcoli: o şcoală de obşte sau primară, în care se învaţă scrisul, cititul şi psaltichia, exclusiv în limba română, o a doua şcoală, zisă latinească, un nucleu de gimnaziu în care elevii învăţau limba latină, cea maghiară şi „ştiinţele” acelei vremi; a treia, un început de seminar teologic, cu doi profesori, unde se învăţa dogmatică, istorie bisericească, „adevărul Sfintei Uniri” şi era frecventată de cei ce voiau să devină preoţi. Învăţământul blăjean de mai târziu, ajuns celebru, va evolua pe aceste structuri până în secolul XX. Graba cu care a trecut episcopul Aron la întemeierea şcolilor este semnificativă pentru convingerile sale despre rostul şcolii în viaţa eparhiei. În data de 11 octombrie 1754, la circa o lună după întoarcerea de la Viena şi înaintea instalării solemne în catedrala Blajului (12 noiembrie 1754), el emite actul de însemnătate istorică prin care se înfiinţează şcolile Blajului:

„Noi, Petru Pavel Aaron de Bistra, din mila lui Dumnezeu şi a Scaunului Apostolicesc celor din leagea grecească prin toată Ţara Ardealului şi părţilor ei adaosă vlădicul Făgăraşului iproci.

Tuturor celor din numita eparfiria noastră cinstiţilor protopopi, preoţilor, ieromonaşilor, cliricilor, aşijderea şi tuturor mireanilor, pace de la Domnul Hristos, iară de la noi blagoslovenie. Fiindcă preînălţata stăpânitoarea noastră chesaro-crăiasa Maria Theresia, ca o premilostivă a noastră şi nespusă ctitoră, urmându prelăudata rânduială a preslăvitului oarecând marelui ctitorului nostru şi chesar Carol al şasele, nu numai acelaş aşezământ despre partea vlădiciii, a mănăstirii şi a şcoalelor a-l duce în vig au voit, ci încă şi, prin noao orânduială, s-au milostivit a ne porunci cum, cuprinzând din milostiva dăruire averile vlădiceşti şi mănăstireşti şi aşezându-ne într-însele, îndată cât va fi cu putinţă mai curând, să ne apucăm de deschiderea învăţăturilor şi chivernisirea într-însele a celor lipsiţ. Căria împărăteşti porunci cu smerenie supuindu-ne, şi, după putinţă, ajutorindu-ne Domnul, a-i face destul, cugetând şi fiindcă începutul înţălepciunii iaste frica lui Dumnezeu, ca întru toate întiiu să poată învăţa cu fapta şi

cu cuvântul, mai ales în sfânta bisearică, numitul ecleziarh va avea grije cum toată rânduiala bisearicească cu evlavie să să isprăvească.

Lângă aceastea să va începe în mănăstire, acum întâiu, până la altă a noastră orânduială, a să ceti, a să proceti şi a să tâlcui după vreame şi vârsta celor lipsiţi: întiiu, dumnezeieştile zeace porunci, începând dimineaţa, îndată după sfânta leturghie; a doa, să <vor> ceti, proceti şi tâlcui ceale şapte dumnezeieşti taine şi bisearicestile porunci, care să vor începe la un ceas după prânz; a treaia, să vor dovedi şi să vor tălcui ceale mai de lipsă a credinţii, cu tălcuirea şi iarăşi dovedirea, din sfintele cărţi, adevărului sfintei uniri, a cărora învăţătură iarăş să va face dimineaţa, îndată după sfânta leturghie, şi la un ceas după prânz; a patra, va fi luare de samă şi îndereptare la cetirea, procetirea, scriirea şi tălcuirea limbilor şi ceva cunoştinţă a ştiinţălor, care aşijderea va fi în vremile şi ceasurile mai sus însămnate.

Lângă toate aceastea, neîncurmata şcoală de obşte va fi a tuturor, de toată vr<â>sta, de cetanie, de cântare şi de scrisoare, nici o plată de la ucenici aşteptându-să, numai într-însele, care va vre, după rânduiala celui mai mare spre acea treabă pus, să să chivernisască. Carele toate aşa fiind rânduite şi aşăzate, pentru aceaea, aşea am vrut a le face în ştire şi la arătare tuturor, cum nu numai cei care or fi deatori a le cerceta şi după putinţă a le învăţa, adecă care or trage nădeajde de sufleteasca păstorie să le poată şti şi spre cuprinderea aceloraş să să poată îndrepta, ci încă şi alţi toţi, orecare iubitor de spăsănie fiind or cugeta a avea dintr-însăle ceva cunoştinţă de lipsă, să să poată îndrepta şi în ce vreame a le cerceta, precum şi dorim tuturor, cum într-însăle chivernisindu-să, să să deprinză şi, cuprinzindu-le, să le înveaţă, spre îndereptare a vieţui creştineaşte şi a dobândi prin plinirea lor viaţă de veaci, care tuturor o poftim prin darul Domnului nostru Iisus Hristos. Dat în Blaj, 1754, octomvrie 11 zile.

P. Pavel

Din porunca Măriii Sale:
Raţ Petru,
logofet S<fântului > S<obor> Mare."

(Text reprodus după protocolul original al actelor emise de episcopul Petru Pavel Aron, păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, cota ms. lat. 278, f. 32r-v. Ediţii anterioare: BUNEA 1902/A, planşă aparte, p. 278-279; IACOB + CHINDRIȘ 2011, p. 79-80).

Printr-un alt document, cunoscut istoricilor sub titlul *Rânduiala cinstiţilor ieromonaşi şi a şcoalelor ce s-au rânduit să fie în Mănăstirea Sfintei Troiță în Blaj* (pe care îl reproducem după protocolul original al actelor emise de episcopul Petru Pavel Aron, păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, cota ms. lat. 278, f. 31r-v. Ediţii anterioare: CIPARIU 1855, p. 219-222; IACOB + CHINDRIȘ 2011, p. 81-82), episcopul desemnează persoanele însărcinate cu predarea materiilor de studiu:

„Noi, P. Pavel Aaron de Bistra, din mila lui Dumnezeu şi a Scaunului Apostolicesc celor din leagea grecească prin toată Ţara Ardealului şi părţilor ei adaosă vlădicul Făgăraşului iproci, cinstiţilor ieromonaşi de la mănăstirea Sfintei Troiţă din Blaj, pace de la Domnul Hristos şi spăsănie, iară de la noi blagoslovenie.

De vreame ce premilostivul Dumnezeu, cu nesupusa rânduială a prebogatei Sale milostiviri, prin milostivirea, iarăşi, a preînnălţatei stăpânitoarei noastre, acum odată la mult dorita neamului şi bisearicii adunare cătuşi de căţi ne-au împreunat, să cuvine cum şi noi aşişderea vrând cu fapta a răspunde chiemării noastre şi sfârşitului cugetului, iarăşi, poftei şi poruncii premilostivilor şi preînălţaţilor ctitori şi aşişderea şi aşteptării neamului şi lipsăi băsărecii, să ne îndemnăm spre cuprinderea celora prin carele să să plinească acele deatorii a

noastre, spre a cărora mai degrabnică pornire şi plinire am socotit de lipsă a fi acum întiiu, până la altă a noastră orânduială, cum aceştii însămnate turme să să deschiză fântânile darurilor, adecă, întiiu, unul dintre fraţii ieromonaşi să înceapă a le proceti şi a le tălcui dumnezăieştile porunci, dimineaţa după sfânta leturghie îndată, lungind sau scurtând vreame, după lipsa sau folosul ascultătorilor.

Acelaşi ieromonah, după prânz, să le procetească şi să le tălcuiască cunoştinţa sfintelor taine: materia, forma, intenţiia, ministrul şi iarăşi modul cum să să slujască şi de la cine iproci, cu care prilej pot veni în socoteală şi în arătare şi poruncile bisericeşti.

Al doile frate ieromonah să aibă grijea limbilor, cum care ar vrea sau ceva cunoştinţă din înceaperea cetaniii, sau cunoştinţei limbilor dieceşti şi ungureşti sau, ştiindu-le, ar vrea a avea mai mare şi mai bună înţăleagere, să poată cu însămnatul frate într-acele a avea deprindere, chivernisire şi sporire, încă şi spre ştiinţă păşire. Care iarăşi trăbuie să să înceapă dimineaţa, îndată după sfânta liturghie, iară după amiazăzi, un ceas după prânz, înlungind iarăşi sau scurtând vreame, după lipsa sau folosul ascultătorilor.

Al treilea frate ieromonah să aibă grije a proceti lipsiţilor şi sătoşilor cunoştinţa credinţii, mai ales ceale ce sânt de neţăsitate medii şi altele, după înţăleagerea şi vârsta ascultătorilor, întru carele foarte cu socoteală să va sârgui a le dovedi cu bun temeiu adevărul sfintei unii; şi aceastea, aşijderea, dimineaţa şi după prânz începând, va lungi sau va scurta vreamea înţălepţeaşte.

Al patrule frate ieromonah, afară de aceea, va avea grije de lipsa fraţilor despre trapezare, ca să nu fie scădeare celor de lipsă în vreamea sa; va avea grija şi de a tipografiii, ca să să poată face cărţi de ceale de lipsă.

Aceastea mai sus însămnate începându-să, precum s-au zis, dimineaţa, după sfânta liturghie îndată, să pot lungi în vreame odată, după folosul şi lipsa ascultătorilor. Şi iarăşi, pot să fie cei ce or asculta procetirea şi tâlcuirea poruncilor şi a sfintelor taine cu cei ce or asculta învăţătura credinţii şi cunoştinţa adevărului unirii într-o casă sau într-o şcoală, rânduindu-să şi înţălegându-să învăţătorii aşa, cum, când unul va ieşi, altul să între sau macar şi osăbită casă sau şcoală, fieşetcarele cu a sa.

Iară cei cu limbile or trăbui să aibă eişi deosăbit una, din care ieşind, după rânduiala învăţătorului său sau mai înainte de întrare, să poată întra şi învăţa la şcoala cea de obşte, şi care ară fi de acea vârstă să poată întra şi la ascultarea dogmelor.

Preste aceastea şi învăţătorii dogmelor, şi mai ales ispravnicul trapezării, în vreamea lor, când n-ară avea alţi ascultători şi, mai vărtos, în dumineci şi în praznice, or putea pe rând a face, pe cât li să va părea, creştineşti învăţături în obşt<e>asca şcoală.

Lângă carele toate, părintele Gherontie şi cu cinstitul protopopul Săcădate, care or învăţa în cinul bisăricescu pre cei ce le vor trăbui, or avea grije cum pe cei ce pentru multe trebi năzuiesc aici să-i facă a întra la ascultarea învăţăturilor; aşijderea, rândul patrafirului să ţină toţi pe rând, începând de la vecernie, de sâmbăta sara, până la altă sâmbătă, după leturghie. Iară sfânta leturghie, pe rând, or sluji după itros şi în băsărecuţă, ca şi aceaea să nu rămăie fără slujbă, şi preoţii fără jirtfire. Dată <în> Blaj, 1754, octomvrie."

Un al treilea document, de numire a profesorilor, este cunoscut ca *Rânduiala învăţătorilor şi trapta ceatelor până la altă rânduială a noastră* (pe care îl reproducem după protocolul original al actelor emise de episcopul Petru Pavel Aron, păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, cota ms. lat. 278, f. 33^{r}; ediţii anterioare: CIPARIU 1855, p. 222-224, cu titlul eronat: *Rânduiala învăţătorilor şi traptazitelor, până la altă rânduială a noastră*; IACOB + CHINDRIȘ 2011, p. 82-83):

„Ecleziarh va fi p<rea>cinstitul arhimandrit şi ieromonah Leontie.

Tălcuitoriu dumnezeieştilor zeace porunci, a sfintelor taine şi a poruncilor sfintei besearici va fi c<institul> ieromonah Silvestru, carele va fi şi prefeactuş sau vătav mare şcoalelor şi prezeş examinului cliricilor.

Învăţătoriu limbilor, şi, după vreame şi putinţă, a ştiinţălor, c<institul> ieromonah Grigorie, căruia să încredinţază şi bună paza vivliotecii.

Tălcuitoriul celor de lipsă a credinţei şi a sfintei uniri, c<institul> ieromonah Athanasie, având şi grija istoriei.

Ispravnicul trapezarii, a familiii şi altor lipsă din casă, c<institul> ieromonah Grigorie, având paza arhivului, carele cu ecleziarhul şi cu c<institul> protopopul locului or învăţa cinul bisearicii pe carii va fi lipsă.

Aceştea toţi mai sus-numiţi, cu cinstitul protopopul locului, şi împreună şi deosebi, după socoteala vremilor, şi şi lipsa întămplărilor, or fi examinatori clerului, dând arhiereului cuvioasăle atestaţii, supt iscălitura prezidentului.

Iară dascalul şcoalei de obşte va fi Constantin Dimitrievici.

Peste toate aceastea, rânduiala supunerii într-acesta chip se va ţinea.

Adecă:

În ceale ce or fi ale cinului bisăricesc or fi toţi cu supunere ecleziarhului.

În ceale ce or fi de trapta şcoalelor, prefectuşului aceloraşi,

precum şi:

În ceale ce or fi ale vivliotecii, prefectuşului aceiiaşi.

În ceale ce or fi de socoteala trapezii şi de lipsa casii, ispravnicului aceloraşi, carele să va sărgui spre toate ceale de lipsă după rânduiala cinului marelui părinte, rânduind şi ceasul răfecţiii şi vreame odihnii, după lipsa întămplărilor şi socot<e>ala vremilor. Iară în trapezare şi airi afară, din rânduitele cinuri, şedearea înainte şi preţădănţie să va ţinea după vârsta chiemării şi a bătrăneaţălor, nimic deosăbi ţiind, ci toate de obşte fiindu-le.

Dată <în> Blaj, 1754, octomvrie 12 zile."

Adăugând acestor reglementări încă una, o *Inştrucţie pentru cuprinderea grămăticilor,* dată de Petru Pavel Aron la 18 octombrie (pe care o reproducem după protocolul original al actelor emise de episcopul Petru Pavel Aron, păstrat la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, cota ms. lat. 278, f. 34r-v; ediție anterioară: IACOB + CHINDRIȘ 2011, p. 83-85):

„Fiindcă mai toţi sânt însătoşaţi şi flămănzi de hrana cea sufletească, pentru aceaea, tuturor fiilor nosti, orcarii or ceare, trăbuie, după putinţă, a li să frânge sfănta pâne şi a-i cuprinde la învăţătură, însă, pentru buna orânduială, pentru curgerea şi îndereptarea celor viitoare a cuprinderii grămăticilor, aceastea să vor ţinea până la altă a noastră orânduială, cum în:

Întiiu, nu numai dascălul, ce încă şi mai ales prefăctuşul sau vătavul şcoalelor (fără a cui ştire nimene a le îndelunga nu să va primi) să să ţie în cataloga sau catastih, în care să vor însămna numele şi polecra grămăticilor, a cui fii sânt, de sânt feciori de protopopi sau de preot, de neamişi sau de iobagi, din ce sat, din ce varmedie sau scaun, de căţi ani [...], în ce zi au întrat la şcoală şi în ce an, mai ştiut-au ceva au ba, la ce au început şi cu vreame ce sporiu face în învăţătura sa şi de ce aşteptare sau nădeajde va fi.

A doao, cuprinzându-să fieştecarele după tabla sa, să va aşeza întrea ceata tablei sale, ca să nu turbure unii cu alţii, adecăte: buco<a>vnării deosăbi la un scaun, ceateţii de psalmi, de ceasuri, de Psaltire iproci deosebi, cântăreţii aşijderea, şi fieştecărora dascălul le va prefiţălui

dintre dânşii unul care să va purta mai bine în învăţătură şi în dumnezăiasca frică, ca un vătav şi luătoriu de samă celoralalţi, ca în lipsa dascălului să-i procetească şi să le priveghează spre învăţătură şi spre ceale de lipsă.

În <a> treia, dascălul pre toţi şi pre fieştecarele pe rând adeasea să-i procitească de ceale ce au învăţat, ca să nu uite. Şi, când procitează pe unul, toţi cei de ceata lui cu mare ascultare să asculte, aşa cum, de va sminti procitoriu, fieştecarele să fie gata, cui va porunci dascălul, să-i spuie şi să-l îndreapte, carele, de n-ar şti, va avea canonul său.

A patra, va rândui dascălul cu prăfactuşul vreame şi ceas, dându-li-să şi casă dechilini, ca să nu să îngălmăcească, alţii la cântare să vor rândui, nu toţi, ce care or fi de treaba aceaea, luând unul cântarea mai curând va cânta celoralalţi pentru uşorarea dascălului şi pre aceaştia iarăşi aşijderea îi va prociti şi-i va ispiti.

A cincea, la bisearicească slujbă or mearge când şi pre carii va rândui dascălul, iară când or mearge cu toţii, atunci cu litie şi în bun rând, doi câte doi, de la mănăstire până în bisearică, iară în bisearică, care or ceti psalmi şi ceale de lipsă să vor rândui întiiu de dascăl peste săptămână, şi aşa pe rând, ca să ştie fieştecarele în bisearică ce şi când să cetească, şi nu acolo să să învăluiască. Iară ceialalţi toţi or sta cu mare ascultare, procitind în taină după cel ce ceteşte, iară la cântare toţi dintr-o strană, cu strana sa, or putea cânta, numai cu înţăleagere luând sama la cela ce începe sau poartă cântarea.

A şasa, la răspunsuri mai scurte, cum e *Gospodi pomilui* iproci, să vor rândui de dascăl într-amândoao stranele, care când să răspunză una, apoi alta, iară nu amândoao odată, aşijderea şi la otpusturi.

A şaptea, în toate zilele să va ceti catastihul şi să vor însămna care or fi de faţă, şi de cumva, fără de bună ocă, oarecareva ară rămânea până de trei ori, să va da înaintea prefăctuşului.

A opta, duminecile şi în zile mari de praznic, tablele nu-ş vor da, iară învăţături şi întrebări creştineşti să vor face dimineaţa, până <a> mearge la bisearică, şi după prânz, până a mearge la vecernie.

A noao, grămăticii, dimineaţa şi după prânz, la vreamea sa, or mearge drept în şcoala sa, şi acolo, învăţând, or rămânea până să va da sămn de ieşire afară din mănăstire. Nicedecum nu or slobozi a umbla mai ales la casăle din sus, nice unul nu va îndrăzni a mearge fără ştirea şi blagoslovenia prefăctuşului supt greu canon. Iară carii, pentru lipsa, or vrea să iasă, <or> da sămn şi or <lua> de la dascăl slobozănie.

A zăcea, să vor rândui câte doi, care peste săptămână or avea grije a sluji preotului în oltariu ceale de lipsă, afară din cei ce poartă luminile, şi aceia or fi îmbrăcaţi, iară alţii nu să vor suferi a întra în oltariu.

Ce s-ară mai vedea de lipsă lângă aceastea, după socoteala vremilor şi a întâmplărilor, vor putea mai adaosă prefăctuşul, şi noi, fiind lipsa, ne vom mai socoti.

Care, *proportionaliter*, şi în şcoala limbilor să vor ceare, pentru care, văzând începaperea sporului şi buna nădeajde, şi altele ce vor lipsi să vor rândui.

Blaj, 18 zile octomvrie 1754."

avem imaginea unei edificări şcolare căreia episcopul i-a consacrat toate forţele materiale şi mai ales umane de care dispunea Blajul la acea dată. Vezi, selectiv, despre acest eveniment: CIPARIU 1855, p. 217-224 şi passim; Ioan Antonelli, *Breviariu istoric al şcoalelor din Blaj,* Blaj, 1877; BUNEA 1902/A, p. 277-312 şi passim; PÂCLIŞANU 1930; ALBU 1944, p. 173-200 şi passim.

(3) În realitate, Micu nu se referă la şcoli, ci la numărul *claselor* gimnaziului. La început, din lipsă de profesori, acesta a funcţionat numai cu două clase: *Principia* şi *Gramatica*. Cea de a treia clasă, *Sintaxis*, se va deschide la 15 august 1757, avându-l într-adevăr dascăl pe călugărul Meletie Neagoe din Broşteni (1730–1760), absolvent de teologie la Tirnavia, în Slovacia. A predat la sintaxă doar trei ani (vezi, despre el, CIPARIU 1855, p. 109; BUNEA 1902/A, p. 283; COMŞA 1940, p. 21; ALBU 1944, p. 183).

(4) Vezi şi CIPARIU 1855, p. 105-106; BUNEA 1902/A, p. 280; ALBU 1944, p. 181; în perioada 1754–1757, episcopul Aron a administrat el însuşi veniturile mănăstirii din Blaj, plătind călugărilor ceea ce li se cuvenea prin diploma regală de la 21 august 1738 (vezi-o, supra, în original latin şi traducere românească). Aşa trebuie înţeles faptul că însuşi episcopul le dădea celor 24 de învăţăcei de la seminarul teologic de mâncare „din sfărâmiturile mesei sale", cum îi plăcea să zică cu modestie. De la 1 ianuarie 1757 (BUNEA 1902/A, p. 280-281), el trece administrarea bunurilor pe seama călugărilor, numindu-l gestionar pe Gherontie Cotorea, dând însă dispoziţie ca „beneficiul de pâine" al elevilor să fie păstrat. Două decenii mai târziu, Grigore Maior va hrăni, în sistem organizat, 200 de elevi săraci, din circa 300, câţi avea Blajul. Cât despre numărul de 300 de elevi, – la data deschiderii erau doar 178 –, el este recepţionat până astăzi numai din mărturii contemporane, între care hotărâtoare este aceasta de faţă, a lui Micu. Dar numărul pare verosimil şi prin prisma unor documente parţiale. De pildă, un *Calculus scholasticorum anni 1mi 1755* (publicat la PÂCLIŞANU 1930, p. 2-6 şi comentat la ALBU 1944, p. 191) arată că numai gimnaziul avea la acea dată 72 de elevi. Doi ani mai târziu, *Însemnarea gramaticilor ai şcoalei româneşti din Blaj* (la PÂCLIŞANU 1930, p. 7-17) găseşte înscrişi la şcoala de obşte 162 de elevi, ceea ce însemna foarte mult pentru acea epocă. La 1760, numărul elevilor era, după Nicolae Iorga, de 500 (apud ALBU 1944, p. 191).

(5) Este posibil ca, în practică, spiritul latinofil al lui Aron să fi accentuat studiul limbii latine, în detrimentul altor materii. Dar programa gimnaziului, de pildă, la 1772, când funcţiona de pe acum cu cinci clase, asemenea oricărui gimnaziu din imperiu, prevedea în mod expres, ca materii, istoria şi geografia biblică, alături de altela care priveau studiul limbilor şi al ştiinţelor (vezi ALBU 1944, p. 184-185). Dar Samuil Micu se referă, desigur, la programa seminarială, unde arbitrariul de bun augur al episcopului nu era îngrădit de legislaţia şcolară austriacă.

(6) E Atanasie Rednic, despre care vezi capitol aparte, infra.

(7) Viitorul episcop Samuil Vulcan.

§ 9
Vlădicul Aaron în scaon

(1) Se referă la Sinodul de la 12-13 noiembrie 1754, adunat cu ocazia instalării solemne a lui Aron la Blaj. Vezi şi BUNEA 1902/A, p. 34-37. Avram Pop din Daia şi Ştefan Pop (alias Fărcaş) Timandi din Juc fuseseră protopopi şi pe vremea lui Inochentie (vezi lista protopopilor acestuia la MOLDOVAN 1872, p. 85-86). Fărcaş Timandi este pomenit mai târziu, într-o scrisoare din 1758 a lui Gherontie Cotorea către Petru Pavel Aron (la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia de documente, nr. 266), când „bătrânul inşpector de la Juc" se roagă de episcop să-l ierte pe fiul său Ioan Timandi pentru „excessuşurile" comise în calitate de preot şi să-l repună pe acesta în dignitatea parohială.

(2) Despre conflictul episcopului Aron cu partida „liberală" a călugărilor, reprezentată de Grigore Maior şi Silvestru Caliani, vezi şi CIPARIU 1855, p. 106-107; BUNEA 1902/A, p. 289-295. Conflictul va continua, evoluând dramatic, sub păstoria lui Atanasie Rednic (vezi,

infra, § 15-16). Dar acest episod, descris de autorii vechi doar prin prisma intereselor economice legate de administrarea averilor mănăstireşti, îşi dezvăluie şi un sens ideologic. Revelaţia a adus-o descoperirea şi interpretarea unei scrisori pe care Atanasie Rednic i-o trimite la 11 ianuarie 1756 episcopului Aron, aflat în vizitaţie canonică în Maramureş. În calitate de prefect al şcolilor, Rednic se plânge de faptul că Grigore Maior şi Silvestru Caliani, dar şi alţi dascăli, au produs un mare scandal în Blaj şi împrejurimi, prin faptul că au organizat o trupă de teatru ambulant din rândul elevilor. Cu această trupă, ei au colindat împrejurimile, interpretând *Viflaimul,* îmbrăcaţi după obiceiul comedianţilor *(in vestibus veluti ad comedias).* Indignarea cu care confidentul episcopului respinge această manifestare de artă este un prim indiciu că „împărecherea" de la Blaj avea şi un substrat spiritual. Al doilea indiciu, mai acut, îl oferă acelaşi Rednic în aceeaşi scrisoare, susţinând că Maior şi Caliani, dar şi alţi dascăli de la şcoala română şi latină, refuză să sărute Evanghelia în timpul slujbei liturgice, „precum prescrie Typicul", Caliani afirmând chiar că „nu vrea să se introducă un astfel de obicei" (vezi Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia de documente, nr. 169; LUPEANU 1937, p. 37-46; Ion Breazu, *Studii de literatură română şi comparată,* I, Cluj, 1970, p. 97-116; CHINDRIŞ 1980).

(3) Samuil Micu este cel dintâi scriitor care pune în valoare pasiunea bibliofilă a lui Grigore Maior (vezi şi CIPARIU 1855, p. 107). Autorii ulteriori vor consemna acest moment din evoluţia bibliotecii de la Blaj (BUNEA 1902/A, p. 293), dar şi un alt prilej, când Maior ar fi îmbogăţit şi mai substanţial depozitul de carte al noii episcopii: în 1773, când, la instalarea sa ca episcop, celebrată în Viena, ar fi smuls Mariei Tereza un mare număr de cărţi, ca dar împărătesc pentru noul arhiereu (vezi Alexandru Lupeanu, *Biblioteca centrală din Blaj,* Bucureşti, 1934, p. 6; Ştefan Manciulea, *Biblioteca centrală din Blaj,* Bucureşti, 1938, p. 7; CHINDRIŞ 1980, p. 196). O cercetare relativ recentă (Magdalena Tampa, *Din nou despre începuturile bibliotecii de la Blaj. Cărţi şi posesori: Grigore Maior",* în „Biblioteca şi cercetarea", buletin multiplicat al Bibliotecii Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, V, 1981, p. 93-105) plasează acest din urmă episod în domeniul legendei, pe motivul că „până în prezent n-am reuşit să confirmăm, cu date certe, această afirmaţie". Se evidenţiază însă un alt aspect: faptul că Maior a făcut mai multe drumuri la Viena, pentru procurarea de cărţi pe seama bibliotecii, încă din 1754. Din analiza *ex librisurilor* de pe 41 de volume care i-au aparţinut cu siguranţă, reiese că Maior nu s-a rezumat la cărţi bisericeşti, ci l-au atras şi scrierile autorilor antici (Tertulian, Quintus Septimius Florens, Origene) şi chiar unele lucrări laice ale scriitorilor apuseni moderni. Este unul dintre cunoscătorii celebrei scrieri juridice a lui Prosper Farinaccius, *Praxis et theoreticae criminalis,* apărută în 1597, care va influenţa mult începuturile literaturii juridice de la noi.

(4) Vezi, supra, Partea X, § 8, nota 3.

(5) Un nume nou în cultura românească: acest *Pavel-Pahomie Raţiu* nu este cunoscut din nici o sursă. El lipseşte şi din repertoriul tuturor călugărilor pe care i-a avut Blajul, întocmit în secolul trecut de Ioan Raţiu (RAŢIU 1911, p. 16-20). Vezi, despre el, şi, infra, § 15.

(6) De data aceasta, un personaj pitoresc din viaţa Blajului: *Ioanichie Endredi,* căruia nu-i cunoaştem nici data naşterii, nici a morţii. Era ungur, originar din zona vestică a Transilvaniei, pripăşit printre călugării români greco-catolici de la Blaj puţin înaintea anului 1760. A lucrat la Blaj ca maistru xilograf la tipografie, calitate în care dă dovadă de un talent remarcabil. Curând însă, părăseşte mănăstirea, revenind la calvinism şi căsătorindu-se cu tânăra Katica, fiica nobilului Kazmér Borhidy, din cauza căreia fuge de la Blaj. A trăit la Debreţin, urmărit de autorităţile care voiau să-l readucă la Blaj, până când *Edictul de toleranţă* dat de Iosif II în 1781

îl absolvă de orice răspundere faţă de greco-catolici. Vezi, despre el: CIPARIU 1855, p. 123-124, p. 144, Ioan Raţiu, *Din trecutul Ordinului Bazilitan,* în „Anuarul institutelor de învăţământ gr. cat. din Blaj", Blaj, 1912, p. 14, p. 30; I. Moroş, *Ioaniciu Endrödi (1765–1775). Călugăr basilitan apostat de la Mănăstirea St. Treime din Blaj,* în „Cultura creştină", X, 1921, nr. 79, p. 230-233; Alexandru Lupeanu-Melin, *Xilografii de la Blaj, 1750–1800,* Blaj, 1929, p. 15; Nicolae Iorga, *Tipografia la români,* în „Almanahul graficei române", 1931, p. 47; POP 1937, p. 316, p. 318; Gh. Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea,* I, Bucureşti, 1942, p. 175; Mircea Tomescu, *Istoria cărţii româneşti de la începuturi până la 1918,* Bucureşti, 1968, p. 99; Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj. 1750–1830,* Blaj, 1995, p.64-75.

(7) În acele „lăzi aruncate" se aflau slovele vechii tipografii româneşti de la Alba Iulia, aduse la Blaj, prin 1738, de către Inochentie Micu, împreună cu alte obiecte de inventar bisericesc (vezi BUNEA 1902/A, p. 352-361; Ioan Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj,* în „Boabe de grâu", V, 1934, p. 1-31; Zsigmond Jakó, *Începuturile tipografiei de la Blaj,* în vol. *Philobiblon transilvan,* Bucureşti, 1977, p. 237-246; *Blajul iluminist, o analiză a structurilor culturale*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca", XXIII, 1980, p. 192-194). Până la această ştire a lui Samuil Micu (vezi şi CIPARIU 1855, p. 109), nu se cunoştea însărcinarea vechii stampe a Blajului de a tipări ordonanţe în sârbeşte. S-au păstrat însă două ordonanţe româneşti tipărite înaintea inaugurării propriu-zise a tipografiei, care se consideră că a avut loc în 1750, odată cu tipărirea *Florii adevărului.* Astfel, în 1747, se tipăreşte *Porunca preaînălţatei şi preaputernicii doamnii împărăteasii şi crăiasii, doamnei doamnei Mariii Terezii, cu carea se opreaşte petreacerea banilor împărăteşti şi crăeşti în ţările Porţii Otomâniceşti supuse, scoasă de pre letinie în limba rumânească şi tipărită în scaonul arhierescu, în Blaju, anul Domnului 1747, în luna lui avgustu, în 27 de zile, de Dimitrie Pandoviciu tipografulu.* Acest Dimitrie Pandovici trebuie să fi fost preotul din Ţara Românească recrutat de Gherontie Cotorea pentru tipărirea poruncilor Mariei Tereza. În 1750, la începutul anului, s-a tipărit o altă poruncă, o *Idea...* despre interzicerea cărăuşiilor şi sălăşluirilor fără plată pe teritoriul Transilvaniei (vezi B.R.V., IV, p. 68; Veress Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok (1544–1808),* Cluj, 1910, p. 44-45; Andrei Veress, *Orânduieli româneşti vechi tipărite în Ardeal (1744–1848),* Bucureşti, 1926, p. 7-8; Aurel Răduţiu şi Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania, tipărite în limba română 1701–1847,* Bucureşti, 1981, p. 77-78).

(8) Bibliografia de specialitate consemnează 113 titluri de cărţi tipărite la Blaj până la anul 1800. Perioada de maximă înflorire a tipografiei a fost în perioada 1750–1780. O a doua culme se va repeta, la proporţii mai modeste, în 1801–1808.

(9) *Sandul Tipograful,* figură de seamă a vieţii culturale blăjene în epoca preiluministă, venea din Moldova, unde încă în 1745 realizase xilogravurile şi se îngrijise de tiparul *Ceaslovului* de la Rădăuţi. A lucrat şi la *Molitvenicul* de la Buzău, din 1747, la *Antologhionul* din Iaşi, în 1755, şi la *Apostolul* din Iaşi, în 1756. Data sosirii la Blaj trebuie să fi fost în preajma anului 1765, când participă la realizarea excepţionalei *Evanghelii,* care s-a tipărit din iniţiativa lui Atanasie Rednic. A rămas la Blaj până prin 1773. Vezi, despre el: CIPARIU 1855, p. 109; Ioan Raţiu, *Din trecutul meseriilor şi negoţului din oraşul Blaj,* Blaj, 1912, p. 12; Alexandru Lupeanu-Melin, *Xilografii de la Blaj. 1750-1800,* Blaj, 1929, p. 11; Mircea Tomescu, *Istoria cărţii româneşti până la 1918*, Bucureşti, 1968, p. 101; Cornel Tatai-Baltă, *Gravorii în lemn de la Blaj1750–1830,* Blaj, 1995, p.76-81.

(10) O expediere sumară a uneia dintre marile realizări pe care le-a dat Blajul iluminist: traducerea *Bibliei* după *Vulgata* apuseană, din iniţiativa lui Petru Pavel Aron, rămasă în manuscris până în 2005, când s-a realizat ediţia princeps, *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761,* I-V, Editura Academiei Române, Bucureşti; coordonatorii ediţiei: Ioan Chindriş şi Niculina Iacob (BIBL. VULGATA 2005).

§ 10
Vlădica Aaron face osibiţi de cei din Mânăstirea Troiţăi călugări

(1) Vezi şi CIPARIU 1855, p. 109; BUNEA 1902/A, p. 296. Este vorba de măsurile lui Petru Pavel Aron pentru ridicarea unui nou seminar teologic, cel de la Mănăstirea Sfintei Treimi, având mai degrabă aspectul unui liceu confesional.

(2) Pasajul este documentul viu şi cel mai important despre înfiinţarea, din ambiţia episcopului Aron, a unei a doua mănăstiri greco-catolice la Blaj, Mănăstirea Bunei Vestiri. Mănăstirea Sfintei Treimi era fundaţie regească, unde episcopul era obligat prin statut să împartă competenţa cu călugării. Aceştia erau, la acea dată, adversari declaraţi ai episcopului, nu numai din cauza tendinţelor ascetice ale acestuia, ci şi din cauza unor deosebiri de vederi într-o gamă mai largă, cu referinţă la viaţa socială (vezi, supra, Partea X, § 9, nota 2). La Buna Vestire, existenţa tinerilor călugări era la discreţia episcopului-fondator, mănăstirea fiind ridicată din fonduri personale. Vezi şi BUNEA 1902/A, p. 304-305.

(3) *Ioan Iosafat Devai,* ? – 1792, originar din Deva. Şi-a făcut studiile gimnaziale şi teologice la Mănăstirea Bunei Vestiri din Blaj. La 1769 a ajuns prefectul tipografiei şi al Seminarului Teologic. În 1774–1775 a fost trimis în părţile Haţegului, ca misionar, pentru a-i liniştii pe haţeganii din nou răzvrătiţi împotriva unirii cu Roma. O misiune asemănătoare a avut în 1778 în părţile Hălmagiului. În perioada 1782–1790 a fost profesor la şcolile din Blaj. În 1790 este trimis ca misionar în rândul soldaţilor din Regimentul întâi de graniţă românească de la Orlat, unde însă n-a putut funcţiona din cauza bătrâneţii. S-a stins la mănăstirea din Maierii Albei Iulia. Vezi şi CIPARIU 1855, p. 110; BUNEA 1902/A, p. 305; RAŢIU 1911, p. 16-20; COMŞA 1940, p. 33-34; G.B.C., III, p. 347.

(4) *Auxenţiu Ambroziu Sadi,* ?–1722, a fost consătean, din Sad, al lui Samuil Micu. A ajuns să studieze la Colegiul de Propaganda Fide din Roma (se cunosc două corespondenţe ale acestuia cu colegiul roman, de la 3 august 1772 şi 28 noiembrie 1772; vezi SNAGOV 1973, p. 530). A fost profesor la Blaj, cu intermitenţe, în perioada 1763–1779. Vezi şi CIPARIU 1855, p. 110; BUNEA 1902/A, p. 305; RAŢIU 1911, p. 16-20; G.B.C., III, p. 347.

(5) *Ioan Ioachim Pop,* ? – 1803, a studiat la Blaj şi la Colegiul de Propaganda Fide din Roma, unde a fost trimis în seria celebră a lui Gheorghe Şincai şi Petru Maior. La terminarea studiilor, colegiul îi recomandă în egală măsură pe cei trei, pentru că „au dat dovadă de cucernicie şi de ştiinţă" (vezi SNAGOV 1973, p. 292-293). În analele de la De Propaganda Fide, Pop este lăudat cu măgulitoare atribute de *„optimus praeclarusque in omnibus judicio tum equalium tum superiorum"* (cel mai bun şi mai inteligent întru toate, atât faţă de cei de vârsta lui cât şi faţă de cei mai mari ca el). S-a întors de la Roma în 1779, prin Viena, odată cu Şincai şi Maior. La 1782 era profesor la Seminarul teologic din Blaj, la 1787 îl găsim ca profesor de „principia" la gimnaziu, prefect de studii tot acolo, până în 1796, an în care devine profesor la cea mai importantă materie de la seminar, teologia dogmatică. Este autorul unei *Teologii dogmatice,* menţionate de Samuil Micu în varianta latină a istoriei sale (vezi MICU

1861, p. 72; MICU 1862, p. 90). Vezi şi CIPARIU 1855, p. 110; BUNEA 1902/A, p. 305; RAŢIU 1911, p. 16-20; G.B.C., III, p. 347.

(6) Devenit călugărul *Onisim Chinceş,* despre care nu se cunosc alte date. Este pomenit la CIPARIU 1855, p. 110; RAŢIU 1911, p. 16-20; G.B.C., III, p. 347. A murit în 1763 (vezi textul infra).

(7) Pasaj misterios, din care ar reieşi că Ioan Ioachim Pop ar fi murit, când, despre el, se ştie din surse pozitive că a trăit până după 1800 (vezi aici, supra, nota. 5). Pe de altă parte, este greu de crezut că Samuil Micu putea să aibă o scăpare şi, uitând lucrurile, să afirme în 1801 că Ioachim Pop ar fi murit la începutul călugăriei, când acesta era viu şi se afla în Blaj, alături de istoricul nostru. Ceva mai mult, în varianta latină a acestei istorii, Micu îl aşază pe Ioachim Pop în rândul bărbaţilor învăţaţi ai românilor, ca autor al unei *Teologii dogmatice* (vezi MICU 1861, p. 72; MICU 1862, p. 90). Care să fie explicaţia? Credem că au existat doi Ioan Pop, succesiv, al doilea intrând în călugărie după moartea celui de faţă şi primind acelaşi nume monahal de Ioachim. Dacă această variantă este plauzibilă, atunci nota 5 (aici, supra) nu mai corespunde realităţii. Ea rămâne valabilă numai în cazul când a existat un singur Ioan Ioachim Pop, profesorul de dogmatică, mort în 1803. Dar, în acest caz, afirmaţia de faţă a lui Samuil Micu despre moartea lui Ioachim Pop este cu totul de neînţeles.

(8) Despre noul val de călugări de la Buna Vestire, vezi şi CIPARIU 1855, p. 110-111. *Vasile Keresteşi,* 1730–1783, alt călugăr care va fi trimis la Roma, la De Propaganda Fide, fireşte după un stadiu de şedere la basiliţii din Blaj. După absolvire, a întreţinut o corespondenţă intensă cu colegiul roman, trimiţând cel puţin opt scrisori-rapoarte, după tradiţia basilitanilor români pregătiţi la Roma, care rămâneau – cei docili – informatori pe viaţă ai Vaticanului (vezi SNAGOV 1973, p. 530-531). Întors de la Roma, probabil în 1766, devine catehet la şcolile din Blaj, până în 1771. În acest an, la dorinţa Mariei Tereza, a fost trimis paroh la Timişoara, ca misionar la întărirea catolicismului. După cinci ani s-a întors la Blaj, unde a rămas călugăr şi asesor consistorial până la moarte. A murit la sfârşitul lunii mai 1783, după cum relatează Petru Maior într-o scrisoare de acelaşi gen către Colegiul de Propaganda Fide (la SNAGOV 1973, p. 376-377). Vezi şi CIPARIU 1855, p. 110-111; RAŢIU 1911, p. 16-20; G.B.C., III, p. 347.

(9) Este tot ce se ştie până astăzi despre călugărul *Augustin Körösi* alias *Ladai,* mort în 1794. Vezi şi RAŢIU 1911, p. 16-20; G.B.C., III, p. 347.

(10) *Filotei Laslo,* 1730–1810, alt maghiar intrat la greco-catolicii din Blaj, originar din Odorheiu Secuiesc. A studiat la Roma, la De Propaganda Fide, cu care a continuat apoi o bogată corespondenţă informativă (SNAGOV 1973, p. 530-532). După unele surse (COMŞA 1940, p. 21), ar fi funcţionat ca profesor la Blaj încă de la 1760. În 1766 este numit prepozit al Mănăstirii Sfintei Treimi din Blaj, demnitate pe care se pare că a recăpătat-o şi ulterior. Oricum, el este cel care, în 1784, informează, în calitate de prepozit al Ordinului Basilitan de la Blaj, Colegiul de Propaganda Fide despre două evenimente notorii în viaţa românilor transilvăneni: răscoala românilor „împotriva stărilor nobililor" şi ieşirea lui Gheorghe Şincai şi Petru Maior din rândul călugărilor (SNAGOV 1973, p. 434-437). Dar încă la 1772, Filotei Laslo se pare că avea un cuvânt greu de spus în dieceza Făgăraşului, căci el îşi ia obligaţia dificilă, ca vicar al diecezei, de a protesta la Roma împotriva asimilării românilor la ritul latin, întărindu-şi protestul cu o solidă documentaţie canonică (*ibidem,* p. 245-249). A jucat un rol important în episodul plângerii „icoanei făcătoare de minuni" de la Blaj, din 1764. A fost unul dintre călugării cu cea mai lungă activitate de la Blaj, implicat şi în procesul episcopului Grigore Maior cu călugării din Blaj, în urma căruia, în 1782, vrednicul vlădică a fost silit să demisioneze. Despre el, CIPARIU 1855, p. 111; NILLES 1885, p. 627-628 (o interesantă

relatare a sa despre icoana plângătoare a Maici Domnului de la Blaj); RAŢIU 1911, p. 16-20; COMŞA 1940, p. 21; SNAGOV 1973, p. 37, p. 44, p. 244, p. 248, p. 268, p. 434, p. 466, p. 529-532; G.B.C., III, p. 347; ICON LACRYMANS 1997, pass.; CHINDRIŞ 2001, p. 109-130.

(11) Amănunte despre această celebră datare, la BUNEA 1902/A, p. 299-312.

§ 11

Turburarea de Sofronie făcută. Începutul miliţiei

(1) Acţiunea antiunionistă a lui Sofronie din Cioara este un episod arhicunoscut din istoria socială şi bisericească a românilor transilvăneni. La unii autori, episodul este numit „revolta lui Sofronie", „răscoala lui Sofronie" sau chiar „revoluţia lui Sofronie". Date abundente, la Antonius Kanižlič, *Kamen pravi smutnye velike, illiti Pocsetak i uzrok istiniti razstavlyenya cerkve istocsne od zapadne,* Eseek, 1780, Partea 11, cap. 14, nota 83; BOD/B, Lib. II, cap. IV, § 4-8; MAIOR 1813, p. 110-113 – MAIOR 1995, p. 130-131; HINTZ 1850, p. 109-112; ŞAGUNA 1860, II, p. 182-188; Teleki Domokos, *A két kaluger,* în „Budapesti Szemle", 1863, p. 55-81; NILLES 1885, I, p. CVIII; II, p. 616, p. 631, p. 868-871; BARIŢ 1889, p. 451; HURMUZAKI 1900, p. 167-168; BUNEA 1902/A, p. 171-223, p. 446-455; DRAGOMIR 1920, II, pass.; GEORGESCU 1921, p. 213-218; PRODAN 1967, p. 208-222; SNAGOV 1973, p. 22, p. 36, p. 208, p. 258, p. 266.

(2) Despre acţiunea militară a generalului Nicolaus Adolf von Buccow în Transilvania, în legătură cu reprimarea mişcărilor religioase, cea mai bună sursă rămâne BUNEA 1902/A, p. 203-240.

(3) Episcopul trimis neuniţilor, pentru a-i linişti, era Dionisie Novacovici, despre a cărui activitate în Transilvania, vezi BUNEA 1902/A, p. 241-260.

(4) Samuil Micu nu mai inserează condiţiile în care li s-a aprobat românilor neuniţi să aibă un episcop. Ele sunt cuprinse în patenta Mariei Tereza de la 6 noiembrie 1762 (la BUNEA 1902/A, p. 244-247), sunt în număr de 11 şi au ca scop ocrotirea pe mai departe a confesiunii greco-catolice, la dimensiunile pe care şi le-a putut păstra după marea scindare din 1762. La BUNEA 1902/A, p. 247-249, o enumerare în româneşte a acestor „punctumuri".

(5) Regimentele româneşti de graniţă din Transilvania s-au înfiinţat în etape, începând din 1762, fiind consfinţite prin decretul emis de Maria Tereza la 12 noiembrie 1766 (vezi Aurel Răduţiu şi Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701–1847,* Bucureşti, 1981, p. 86). Din literatura extrem de vastă dedicată acestui eveniment: BENKŐ 1778, II, p. 101-116; Silvius Tannoli, *Poemation de Secunda Legione Valachica sub Carolo Barone Enzenbergio,* Oradea, 1830; George Bariţ, *Istoria Regimentului al II-lea românesc grăniţariu transilvan,* Braşov, 1874; F. Vaniček, *Spezialgeschichte der Militärgrenze. Aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft,* I-IV, Viena, 1875; J. H. Schwicker, *Geschichte des Österreichischen Militärgrenze,* Viena, Teschen, 1883; BARIŢ 1889, p. 368-383; Szádeczky Lajos, *A székely határőrség szervezése 1762–1764-ben,* Budapesta, 1908; V. Mihordea, *Înfiinţarea grănicerilor vechii Case de Austria (1762),* în „Revista istorică", XX, 1934, nr. 7-9, p. 237-239; Emil Micu, *Contribuţiuni la istoricul Regimentului grăniceresc întâi valah,* Bucureşti, 1943; Bujor Surdu, *Înfiinţarea graniţei militare bănăţene descrisă de un martor ocular (1768–1773),* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", IV, 1961, p. 257-266; Carol Göllner, *Regimentele grănicereşti din Transilvania 1764–1851,* Bucureşti, 1973; Valer Şotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean şi*

locul său în lupta pentru progres social şi libertate naţională a românilor din Transilvania, Cluj-Napoca, 1975.

(6) Aspect puţin cunoscut din activitatea marelui patriot Grigore Maior.

(7) Formula a fost inclusă într-una dintre cele mai importante cărţi tipărite la Blaj din iniţiativa lui Petru Pavel Aron, *Dumnezeieştile liturghii a celor dintru sfinţi părinţilor noştri Ioan Zlatoust, Vasilie cel Mare şi a Prejdesfeşteniei,* Blaj, 1756.

§ 12
Moartea vlădicului Aaron

(1) Nu cunoaştem vreo altă informaţie despre păţania postamaisterului Ioan Dragoş de Thurma din Alba Iulia (nobil român din Partium), despre care vezi şi, supra, Partea X, § 4, nota 22. Un mister este, de asemenea, acest „decret" al papei Benedict XIV, legat de trecerea la confesiunea romano-catolică. După alte surse (IORGA 1902, p. 182 şi urm.; BUNEA 1902/A, p. 388-389), iniţiativa lui Aron de a stârpi căsătoriile clandestine datează din 1754, când, la sinodul diecezan din acel an, a introdus impedimentul clandestinităţii la legiferarea căsătoriei. La 4 martie 1755 cere ajutorul Guberniului în această acţiune dificilă (la BUNEA 1902/A, p. 389, nota 1). Acest impediment, existent în biserica latină, n-a fost agreat de urmaşul lui Aron, Atanasie Rednic. Ajuns episcop, acesta intervine la papa pentru a se ridica acest impediment în cazul românilor.

(2) Toate scrierile consacrate lui Petru Pavel Aron cunosc această memorabilă desfăşurare a sfârşitului asceticului episcop. Doar faptul că el era însoţit de secretarul consistorial *Vasile Caliani,* care a primit din mâna lui Aron vestitul brâu de fier – după unii autori ar fi fost un simplu lanţ –, este un aspect nou, pe care îl recepţionăm din textul lui Samuil Micu. Despre Vasile Caliani se cunosc puţine lucruri, dar este cert că el reprezenta partida clerului şi nu facţiunea episcopului, din care făcea parte Atanasie Rednic, adevăratul inamic public al preoţimii unite. La 15 octombrie 1764, împreună cu Avram Pop de Daia, ca notar al soborului diecezan, şi cu Ioan Săcădate, Vasile Caliani, semnează o îndrăzneaţă scrisoare către papa de la Roma, prin care cer ca în locul defunctului episcop Aron să fie readus în Transilvania Inochentie Micu-Klein. De altminteri, ei îl atacă nominal, în scrisoare, pe Atanasie Rednic, care foarte curând urma să le fie episcop (la SNAGOV 1973, p. 200-205). Pe la 1777–1778, Vasile Caliani apare ca „inspector cameraticus" (CIPARIU 1855, p. 28).

(3) În acest loc Micu pune paranteze ( ), în care urma să fie nota 1, trimiţând la textul testamentului lui Petru Pavel Aron. Dar, după cum se vede din foile albe rămase la sfârşitul paragrafului, acest text nu i-a parvenit. El va fi tipărit mult mai târziu, la CIPARIU 1855, p. 56-59.

(4) Informaţie eronată. Dimpotrivă, chiar în acel an tensionat 1747, autorităţile de la Viena fac presiuni sporite asupra lui Inochentie ca să renunţe la scaunul episcopal. Principalul mijloc de constrângere era interdicţia severă de a se întoarce în Transilvania (PALL 1997, I, p. 78-108).

(5) Samuil Micu rămâne unica sursă despre existenţa romanticului personaj *Isaia din Sâncel* (vezi şi CIPARIU 1855, p. 107). Biografii ulteriori s-au restrâns la aceste ştiri succinte (RAŢIU f.a., p. XII; COMŞA 1940, p. 20-21).

(6) Tot de la Micu porneşte şi biografia remarcabilului cărturar şi patriot *Ignatie Darabant* (? – 31 octombrie 1805), episcop greco-catolic de Oradea, adversar al episcopului Ioan Bob şi prieten şi sprijinitor al corifeilor Şcolii Ardelene. Alte surse despre viaţa şi activitatea

merituosului arhiereu: Gheorghe Şincai, *Elegia,* în volumul *Oradias,* scos de Ladislau Nagy de Peretsen la Oradea în 1804, p. 189-221 (cf. şi CHINDRIŞ 2001, p. 179-212); CIPARIU 1855, p. 173-175, p. 188; ARDELEANU 1888, p. 61-66, p. 134-135; ARDELEANU 1938, p. 26-30; BÂRLEA 1951, pass.). Înainte de a deveni, în 1788, episcop la Oradea, Darabant fusese vicar general la Blaj şi principalul contracandidat al lui Bob la episcopia Făgăraşului, cu ocazia alegerilor din 1782 (vezi CIPARIU 1855, p. 21-31, însăşi mărturia lui Bob în acest sens).

(7) Orbul *Vasile Neagoe* este prezent în documentele blăjene încă din anul 1755. A fost implicat în episodul *comediei ambulatoria* din ianuarie 1856 (vezi, supra, Partea X, § 9, nota 2). Genialul „Homer al Blajului" a fost chiar regizorul acelui spectacol teatral rămas de pomină prin scandalul pe care l-a provocat. Vezi Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia de documente, nr. 169 (cf. LUPEANU 1937, p. 36-43; CHINDRIŞ 2004). Date sărace despre el, la CIPARIU 1855, p. 112 şi COMŞA 1940, p. 20.

(8) *George Vulcan,* cel dintâi profesor mirean de la Blaj, mort de tânăr, a fost unchiul episcopului de mai târziu, Samuil Vulcan de la Oradea (vezi CIPARIU 1855, p. 112-113: „Nepotul acestuia, pre la anul 1800, era canonic la Oradea Mare"). Despre el, şi COMŞA 1940, p. 20.

(9) Acest *Boieriu*, căruia nu i se cunoaşte prenumele, este pomenit până acum doar de Samuil Micu (cf. şi CIPARIU 1855, p. 113; COMŞA 1940, p. 22).

(10) *Ioan Neagoe,* ale cărui date biografice fundamentale nu se cunosc, a fost dascăl la şcoala de obşte din Blaj încă din 1754. Ulterior, episcopul Atanasie Rednic îl trimite agent pe lângă Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena. În această calitate a mijlocit eliberarea lui Grigore Maier din exilul de la Mănăstirea Munkács şi numirea în postul de revizor al tipografiei crăieşti din Viena. Vezi şi CIPARIU 1855, p. 113; COMŞA 1940, p. 20; ALBU 1944, p. 179, p. 187.

(11) *Nicolae Ludoşi,* născut în Luduş, a studiat la Blaj, fiind apoi profesor între anii 1762 şi 1765, totodată, şi „provizor şi zăciuitor" al mănăstirii. În 1765 a fost trimis paroh la Luduş. Vezi CIPARIU 1855, p. 113; COMŞA 1940, p. 21.

(12) Episod din viaţa Blajului foarte bine cunoscut, datorită numeroaselor documente descoperite de Augustin Bunea (BUNEA 1902/A, p. 262-276). În toamna anului 1756, Maria Tereza se afla pe punctul de a fi înfrântă de Frederic II, regele Prusiei, în războiul de 7 ani. În aceste condiţii, ea face apel pentru ajutor la Guberniul Transilvaniei, care la rândul său transmite acest apel şi episcopului Petru Pavel Aron. Se cereau husari pentru regimentul Kalnoki, decimat în război. Episcopul român putea să se eschiveze de la această contribuţie. A preferat să dea curs chemării, şi în iarna 1756–1757 a adunat de la cler suma de 21 898 de florini renani, cu care au fost echipaţi 130 de călăreţi români, cu ofiţeri din rândul lor: căpitanul Ioan Aron şi locotenentul Petru Raţiu. Escadronul a luptat în cadrul regimentului Kalnoki, la Schweidnitz şi Breslau, noiembrie 1757. După victoria austriecilor, escadronul s-a întors la Blaj cu steagul ciuruit de gloanţe, care a fost depus în catedrala din Blaj. În iunie 1901 steagul a fost dus la Viena, spre restaurare. Azi el este dispărut.

§ 13
Atanasie Rednic, episcopul Făgăraşului

(1) *Atanasie Rednic,* ? – 1772, nobil român din Giuleşti, în Maramureş. A studiat teologia la Viena, dar adevărata pregătire doctrinară şi-a perfecţionat-o la Munkács. Munkácsul era o episcopie unită cu vechime de câteva decenii în momentul când românii aderau la unirea cu

Biserica Romei. În plus, această dieceză din nordul Ungariei a fost foarte bine controlată de iezuiţi şi, prin urmare, influenţa latină în viaţa greco-catolicilor ruteni era mult mai accentuată decât la românii din Transilvania. Dar, în acelaşi timp, aici se păstrau câteva tradiţii monahale foarte rigide, de tip oriental, nealterate de la 1360, când Teodor Koriatovics, principe rutean şi duce de Munkács, a înfiinţat mănăstirea bazilitană din Muntele Csernek. La venirea în Transilvania, Rednic a adus cu sine acest amestec hibrid de monahism oriental excesiv şi fidelitate faţă de Roma şi iezuiţi. Cercetând viaţa geamănă a lui Rednic şi a lui Petru Pavel Aron, se ajunge la bănuiala că maramureşeanul bine şcolit la Munkács a avut o misiune ocultă pe lângă episcopul Aron, pe care l-a dominat – spun toate izvoarele – aşa cum a vrut. După experienţa dură pe care Viena şi iezuiţii au avut-o cu Inochentie Micu-Klein, un asemenea agent de lungă durată era o „rezolvare". Căci o altă soluție, aceea de a pune în scaunul episcopal un străin venit direct de la Munkács s-a dovedit nerealizabilă (vezi, supra, Partea X, § 7, nota 3). Rednic era român, apoi era oriental, deci „ortodox" în concepţia sa de monah şi putea face impresie bună în rândul românilor uniţi cu Roma. A şi făcut o astfel de impresie, până în momentul când s-a revelat influenţa sa patologică asupra lui Aron (vezi în paragraful anterior pasajul incredibil, unde episcopul îşi instruieşte subalternii să nu-i respecte poruncile, dacă „părintele Athanasie amintrilea ar porunci", şi „nu a sa, ci a părintelui Athanasie poruncă să o facă"). Se pare că Aron şi Rednic au venit de la Viena legaţi de un jurământ a cărui obârşie o putem căuta tot la iezuiţi, şi în virtutea căruia confesorul era adevăratul stăpân al episcopului său. Bănuiala o adevereşte şi felul cum a reuşit să pună Rednic mâna pe funcţia episcopală, după moartea lui Aron. La Sinodul electoral de la Blaj, din ziua de 30 iunie 1764, clerul a dat următoarele voturi: lui Grigore Maior – 90, lui Inochentie Micu-Klein – 72, lui Silvestru Caliani – 16 şi lui Atanasie Rednic – 9. Inochentie a fost scos oficial din candidatură, fiind considerat exilat. Înaintea trimiterii listei celor trei (ternarium) la Curtea din Viena, ca aceasta să-şi aleagă favoritul, clerul greco-catolic a făcut demersuri ca nu cumva Curtea să-l numească pe Atanasie. Şi totuşi aşa s-a întâmplat, în ciuda voturilor infim de puţine obţinute. Blăjenii au făcut demersuri şi după numire, dar lucrurile n-au putut fi schimbate: Atanasie Rednic a rămas stăpânul diecezei Făgăraşului. Această lovitură de teatru n-ar fi fost posibilă fără anume „merite" neştiute de români, dar cunoscute Vienei. După înscăunare, Rednic s-a răfuit cu rivalii săi în mod aspru. Ei erau, în acel moment, cei mai învăţaţi bărbaţi ai românilor: Grigore Maior, care a fost condamnat să rămână pe viaţă în închisoarea mănăstirii de la Munkács, Gherontie Cotorea, trimis la obscura Mănăstire Strâmba, de lângă Fizeşul Gherlei, şi Silvestru Caliani, trimis la o mănăstire tot atât de părăginită, Măgina. Rămas fără opoziţie, Atanasie Rednic a condus în mod despotic până la 2 mai 1772, când a murit, remarcându-se prin puţine merite faţă de dieceză şi printr-o atroce poftă să-şi chinuiască călugării. Inochentie visase ca aceşti călugări cu înalte studii în Occident să formeze cu timpul o pătură intelectuală a românilor. Sub păstorirea lui Aron, aceştia şi-au îndeplinit cu succes această menire, fiind însă mereu şicanaţi de acelaşi Atanasie. Acum, rămaşi la discreţia lui, ei sunt puşi, în bătaie de joc, să postească zi şi noapte, să bată mătănii şi să înveţe meserii practice ca olăritul, tiparul, croitoria, lumânăria. Şi acest lucru, în condiţiile când fiecare dintre ei avea doctoratul în teologie şi filosofie la Roma – ceea ce Rednic nu avea – şi când ştiutorii de carte înaltă în rândul românilor de pretutindeni se puteau număra pe degete. Înclinaţiile lui cinice, anticulturale, tiranice sunt clare. Dacă poporul l-a simpatizat totuşi, faptul se datorează vieţii sale „ascetice", de „sfânt", singurul lucru la care se pricepea cu adevărat. Or, acest fapt venea în întâmpinarea tradiţiilor orientale ale românilor transilvăneni, pe care pojghiţa subţire a greco-catolicismului nu a reuşit să-i îndepărteze de habotnicia pravoslavnic-„ortodoxă". Pe de altă parte, scriitorii ulteriori i-au scos în evidenţă

numai puţinele merite administrative, trecând cu buretele peste cei opt ani de zbucium şi insatisfacţie, cât a durat păstoria lui Rednic. Căci aceşti scriitori au fost aproape toţi greco-catolici şi nu aveau interesul să umbrească trecutul confesiunii lor. Ortodoxul Eudoxiu Hurmuzaki (vezi HURMUZAKI 1900, p. 240-245), aşa cum era de aşteptat, îl laudă pentru că a fost „executor conştiincios al ritului grecesc" şi „nu putea deloc să se împace cu latinizarea preconizată de sus în aşezămintele şi în deprinderile Bisericii Unite" (a făcut parte însă din echipa care a lucrat la traducerea *Vulgatei* în limba română (BIBL. VULGATA 2005, tom. I, p. LXVIII). Iată complexul în care s-a scăldat posteritatea lui Atanasie Rednic, care, în fond, n-a fost întru nimic ataşat românimii transilvănene, a condus sub oblăduirea căutată a primatului ungur de la Strigoniu şi a Vienei, dar – paradoxal – era un călugăr oriental riguros. Nu călugăr ortodox român, ci pravoslavnic oriental, rudimentar, extremist şi habotnic, asemenea hibrizilor latino-orientali pe care îi pregătea Munkácsul. De altminteri, el nu s-a învrednicit încă de o biografie cât de cât consistentă, care nu va putea ocoli acest unic complex din istoria greco-catolicismului românesc. Puţinele date, cam aceleaşi, despre el le găsim la: BENKŐ 1778, II, p. 235; MICU 1861, p. 118; MICU 1862, p. 235-236; MICU 1863, p. 120-121; BASILOVITS 1799, II, p. 174-175; CIPARIU 1855, p. 113-125; GRAMA 1884, p. 138-144; NILLES 1885, II, p. 622-639; HURMUZAKI 1900, p. 240-246; ŞEM. 1900, p. 31-34; BUNEA 1902/A, pass.; RAŢIU f.a., p. XI-XII; GEORGESCU 1921, p. 224-226; PÂCLIŞANU 1922–1923, p. 27; Alexandru Nicolescu, *Arhiereii Blajului şi activitatea lor pentru neam,* în „Cultura creştină", XVII, 1937, nr. 4-5, p. 218-229; LUPEANU 1937, p. 69-80; Ştefan Manciulea, *Ctitorii şcoalelor din Blaj*, Blaj, f.a., p. 28-29; COMŞA 1940, p. 17; ALBU 1944, p. 138, p. 143, p. 179, p. 187, p. 190, p. 197, p. 199, p. 225; BÂRLEA 1951, pass.; SNAGOV 1973, pass.

(2) *Ferenc Barkóczy*, 1710–1765, primat al Ungariei şi arhiepiscop de Strigoniu în perioada 1761–1765.

(3) Atanasie i-a trimis lui Barkóczy nu o scrisoare, ci două, la 29 aprilie şi 24 iunie 1764 (vezi textul lor latin la NILLES 1885, II, p. 622-627).

(4) Răspunsul lui Barkóczy nu se cunoaşte.

(5) Se cunoaşte doar comunicatul acestei aprobări, printr-o adresă a preşedintelui Tezaurariatului Transilvaniei, Ignácz Bornemisza de Kászon, către Atanasie Rednic, de la 5 iunie 1764 (la MOLDOVAN 1869, p. 136-137). Cu acelaşi prilej se trimite şi programul sinodului electoral care avea să se ţină la 28-30 iunie, ca şi formularele biletelor de votare.

(6) Despre care, vezi, supra, Partea X, § 12, nota 3.

(7) Alături de varianta din CIPARIU 1855, p. 113-114, este cea mai complexă relatare a alegerii de episcop greco-catolic din 1764.

(8) Despre care, vezi, supra, Partea X, § 10, nota 10.

(9) Auxenţiu Ambroziu Sadi, despre care, vezi, supra, Partea X, § 10, nota 4.

(10) Această icoană lăcrimătoare a Maicii Domnului a fost una dintre piesele de rezistenţă ale propagandei greco-catolice în deceniile tulburi ale frământărilor religioase de după răzmeriţa lui Sofronie. Bibliografie anterioară: NILLES 1885, II, p. 629-630; LUPEANU 1937, p. 61-65). Vezi şi MICU 1861, p. 117; MICU 1862, p. 226-227; CIPARIU 1855, p. 114; ŞEM. 1900, p. 30; HURMUZAKI 1900, p. 241-242; BUNEA 1902/A, p. 155, p. 428. Despre episodul faimos al plângerii icoanei Maicii Domnului de la Blaj, în 1764, după 250 de ani de „informaţii" mai mult legendare şi după ureche, avem acum o sinteză monografică precisă şi definitivă (ICON LACRYMANS 1997). Cf. şi CHINDRIŞ 2001, p. 109-130.

(11) *Ieronim Kalnoki*, ? – 1792, secui din Odorheiu Secuiesc, alt călugăr blăjean cu studii la De Propaganda Fide din Roma, unde a fost trimis în 1765. În 1769 revine la Blaj şi e trimis ca paroh al Năsăudului. Aici a deschis o şcoală latino-germană, unde a predat până în 1780. Revine la Blaj şi e numit prefect al Seminarului Teologic, apoi membru în consistoriu (1782) şi prepozit al mănăstirii (1784). În calitate de prepozit, raportează în termeni aspri despre hotărârea lui Gheorghe Şincai de a părăsi cinul călugăresc, susţinând că în mănăstire „nimeni n-a scăpat nejignit de el". Documentul s-a publicat la: Alexandru Papiu-Ilarian, *Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai de Şinca,* Bucureşti, 1869, p. 89; NILLES 1885, II, p. 645-646; Zenovie Pâclişanu, *Un vechi proces literar (Relaţiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Şincai şi Petru Maior),* în „Revista Fundaţiilor Regale", II, 1935, nr. 7, p. 87-121; SNAGOV 1973, p. 398-401. Din 1787 Ieronim Kalnoki a fost şi profesor de poetică la gimnaziu, probabil până la moarte. Despre el, şi CIPARIU 1855, p. 115; COMŞA 1940, p. 36; SNAGOV 1973, p. 530 (semnalarea unor corespondenţe ale lui cu Colegiul de Propaganda Fide).

(12) Vezi şi, supra, nota 1. Urmarea acestui conflict al lui Atanasie Rednic cu clerul său a fost, într-adevăr, o întâmpinare către papa de la Roma. Ea datează de la 15 octombrie 1764 şi este semnată de Avram Pop de Daia, protonotarul soborului şi vicar, de Ioan Săcădate, protopopul din Blaj, şi de secretarul Vasile Caliani (textul latin şi traducerea românească, la SNAGOV 1973, p. 200-205). Din textul lui Micu reiese că această „contradicţie" a fost înaintată *după* confirmarea lui Rednic la Viena. Textul însuşi al întâmpinării ignoră existenţa faptului împlinit, reţinând doar că Rednic „a intenţionat să elimine candidatura noastră şi să se impună pe sine însuşi ca episcop, împotriva voinţei clerului". Presupunerea noastră că Atanasie Rednic a fost propulsat de cercuri străine se confirmă prin textul întâmpinării: „Noi clericii ne dăm seama de cine este împins acest om încoace, din alte părţi". Avram Pop de Daia şi sprijinitorii săi îl învinuiesc pe Atanasie pentru schisma petrecută în vremea lui Sofronie şi îi cer papei să numească episcop pe unul dintre adevăraţii candidaţi ai clerului: Inochentie Micu-Klein, Grigore Maior sau Silvestru Caliani. Vezi şi CIPARIU 1855, p. 115.

(13) *Andreas Hadik de Futak*¸ 1710–1790, guvernator al Transilvaniei şi comandant general al trupelor imperiale din principat în perioada 1764–1767 (vezi, despre el, Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei, 1691–1774,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", IX, 1943–1944, p. 131-222).

(14) Dintre cei trei protopopi susţinători ai lui Atanasie Rednic, mai cunoscut este Teodor Meheşi de la Cluj-Mănăştur, al cărui frate, Iosif Meheşi, consilier la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, a fost principalul autor al celebrului *Supplex Libellus Valachorum* din 1791. Fiul său, Avram Meheşi, va fi protopop de Uioara 18 ani mai târziu, în care calitate va lua parte la Sinodul electoral de la 12 august 1782 (MOLDOVAN 1869, p. 130). Avram Meheşi s-a dovedit un protopop longeviv, întrucât îl întâlnim în această ipostază conducând sărăcăciosul, dar importantul protopopiat de Cluj-Mănăştur, în 1805, când corespondează cu oficiul Comitatului Turda şi cu episcopul Ioan Bob în legătură cu convertirea la unire a unui sat (la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Comitat Turda, nr. 35, 657 şi 1231 din 1805).

(15) Filotei Laslo, despre care, vezi, supra Partea X, § 10, nota 10.

(16) Gherontie Cotorea, Silvestru Caliani şi Grigore Maior, capii facţiunii călugărilor răzvrătiţi împotriva lui Atanasie Rednic.

(17) Nici o altă sursă ulterioară nu relatează cu atâta amănunţime episodul zguduitor la vremea sa, azi estompat, al arestării şi condamnării lui Grigore Maior şi a părtaşilor săi. Vezi totuşi şi CIPARIU 1855, p. 115-118; Ioan Ardeleanu Senior, *Grigore Maior*, în vol. *Oameni din Sălaj,* Zalău, 1938, p. 11-12.

§ 14

Vlădica Athanasie, din Viena, să întoarce în Ardeal

(1) Vezi, supra, Partea X, § 10, nota 3.

(2) Augustin Körösi alias Ladai (vezi Partea X, § 10, nota 9).

(3) Viitorul episcop de Oradea, Ignatie Darabant (vezi, supra, Partea X, § 12, nota 7).

(4) *Iacob Aron,* ? – 1788, a fost o figură marcantă a culturii blăjene preiluministe, comparabil cu Gherontie Cotorea, Grigore Maior şi Petru Pavel Aron (era nepotul acestuia din urmă). S-a născut în Roşia Montană, ca fiu al protopopului Alexandru Aron. A devenit călugăr la 27 octombrie 1758, a fost trimis la studii la Roma, în 1762, unde a fost hirotonit la 12 februarie 1765. La De Propaganda Fide s-a remarcat ca un student de excepţie (*„excellens in Collegio, in ministerio, in Patria"*; vezi CHINDRIŞ 2001, p. 249). Reîntors la Blaj, a fost folosit în diverse servicii pe lângă episcopie: profesor (1766), canonic capitular şi prefect al şcoalelor (1767–1768), profesor de teologie (1768), vicar general (1770). A candidat de două ori la episcopie, o dată după moartea lui Atanasie Rednic, când a obţinut 11 voturi (a fost numit Grigore Maior, cu 95 de voturi), a doua oară, în 1782, în urma demisiei lui Grigore Maior, când a obţinut 57 de voturi (a fost numit Ioan Bob, cu 37 de voturi). După 1775, a fost prefect de studii la Seminarul Sfânta Barbara din Viena, iar la 23 mai 1777, numit, prin decret împărătesc, prepozit capitular la Oradea. A fost numit episcop greco-catolic de Oradea în 1787, la moartea lui Moise Dragoş, dar a murit la 21 februarie, înainte de a fi fost instalat. Iacob Aron a fost un cărturar. El a adunat o mare colecţie de inscripţii romane din Dacia, pe care în 1776 a trimis-o cardinalului Ştefan Borgia, la Roma. Această colecţie va fi copiată la Roma de Gheorghe Şincai, intrând astfel în marele corpus de documente ale acestuia şi, prin urmare, influenţându-l. Despre Iacob Aron: CIPARIU 1855, p. 24, p. 123, p. 126; MOLDOVAN 1869, p. 111; MOLDOVAN 1872, p. 76-77; „Transilvania", X, 1877, nr. 11, p. 124; Ioan Ardeleanu, *Istoria diecesei române greco-catolice a Oradiei Mari,* II, Blaj, 1888, p. 55; RAŢIU f.a., p. XIII-XIV; COMŞA 1940, p. 23-24; SNAGOV 1973, p. 326-330, p. 350-352, p. 358, p. 490, p. 530-531.

(5) *Alexandru-Alexie Mureşan,* ? – 1772, a studiat teologia şi filosofia la Roma, de unde s-a întors în 1765. În 1766 este profesor la gimnaziul din Blaj. Din 1767 până la moarte a fost paroh în satul Zobran din Banat. Vezi COMŞA 1940, p. 24; SNAGOV 1973, p. 220-221, p. 226-227, p. 238-239 (corespondenţa sa cu Colegiul de Propaganda Fide).

(6) Despre episcopul greco-catolic al rutenilor din Munkács, Mihail Emanuil Olsavszky, vezi, supra, Partea X, § 5, nota 3. Imixtiunea acestuia în viaţa Episcopiei Greco-Catolice a Transilvaniei se pare că a fost mare şi nu tocmai benignă. El fusese consacrat episcop de Inochentie Micu, la Pócs, iar la rândul său i-a consacrat pe Petru Pavel Aron şi pe Atanasie Rednic. Olsavszky a fost unul dintre marii susţinători ai lui Rednic la Viena, sensibilă faţă de rutenii imprevizibili din nordul Carpaţilor, atât de miraculos înhămaţi la carul propagandei catolice a Habsburgilor. Consacrarea lui Rednic a avut loc la mijlocul verii anului 1765.

(7) Azi Cavnic, oraş minier lângă Baia-Mare.

(8) Avram Pop de Daia şi Ioan Săcădate (vezi, supra, Partea X, § 13, nota 12).

(9) Episodul solicitării clemenţei de către Gherontie Cotorea şi Silvestru Caliani, şi la CIPARIU 1855, p. 118-119. După cum vedem, umilinţa celor doi nu a dat roade.

(10) Despre cei trei, vezi, supra, Partea X, § 10, notele 4 şi 8; Partea X, § 13, nota 11.

(11) Despre *Sabaţiu Mâţu* sau, germanizat, *Metz,* scrierile ulterioare n-au reţinut decât simpla lui consemnare ca monah la Blaj: RAŢIU 1911, p. 16-20; POP 1937, p. 318; G.B.C., III, p. 347.

(12) Cam mare jertfa umană pe altarul habotniciei călugăreşti a lui Atanasie Rednic! Ca şi Sabaţiu Mâţu, *Ioan Inochentie Boji* crescuse în mănăstire cu spăimoasele „legumi" ale austerului vegetarian. Despre el, simplă consemnare, la RAŢIU 1911, p. 16-20; POP 1937, p. 318; G.B.C., III, p. 347.

(13) Ignatie Darabant, despre care vezi, supra, Partea X, § 12, nota 7.

(14) *Nicolae Nichifor Aron,* cunoscut, de asemenea, extrem de puţin (RAŢIU 1911, p. 16-20, POP 1937, p. 318; G.B.C., III, p. 347). A fost teolog de Tirnavia şi a murit ca paroh al Timişoarei pe la 1790. Se pare că a fost frate cu Iacob Aron (despre care vezi, aici, supra, nota 4).

(15) Este vorba despre sinodul de instalare a lui Atanasie Rednic. Nu există vreo altă relatare de amănunţimea celei de faţă. Vezi totuşi şi CIPARIU 1855, p. 119-120; GRAMA 1884, p. 142.

(16) Publicat în originalul latin la CIPARIU 1855, p. 56-59.

(17) Nici măcar un autor extrem de binevoitor ca Alexandru Grama (vezi GRAMA 1884, p. 143) nu reuşeşte să-i găsească lui Atanasie Rednic vreun alt merit în afara de încercarea aceasta eşuată de a dota preoţii greco-catolici cu *portio canonica* (loturi parohiale). Acelaşi autor spune că Atanasie ar fi obţinut 10 000 de florini pe seama bisericilor foarte sărace din dieceză, ca un paliativ infim pentru refuzul pământurilor canonice.

§ 15

Alte lucruri care s-au făcut supt episcopiia lui Athanasie Readnic

(1) Despre Gherontie Cotorea, vezi, pe larg, supra, Partea X, § 4, nota 19. Dintre lucrările lui se păstrează doar două, în manuscris: *Despre schismaticia grecilor* şi *Despre articuluşurile ceale de price*, la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. rom. 90, editate recent (supra, Partea X, § 4, nota 19). Vezi şi COMŞA 1944, p. 94-98.

(2) Vezi şi, supra, Partea X, § 13, nota 1.

(3) Unica sursă despre această acţiune a lui Cotorea.

(4) Cf. şi, supra, Partea X, § 13, nota 10.

(5) *Petru Partenie Iacob,* ? – 1790, ştim că a intrat la călugărie în 1776, în acelaşi an fiind şi dascăl (*„magister principiorum")* la Blaj. În 1769 e trimis la Roma, în Colegiul de Propaganda Fide, de unde se întoarce după 1771. Ca toţi absolvenţii colegiului, corespondează şi el cu foştii lui superiori de la Roma, mai ales după 1777 (vezi bogata lui corespondenţă cu De Propaganda Fide la BÂRLEA 1951, p. 333-340; SNAGOV 1973, p. 278-281, p. 394-395, p. 492-493 şi consemnări de scrisori la p. 530-531). La 1780 este profesor, în 1789, asesor consistorial. Orator talentat, a lăsat după el trei discursuri ocazionale consemnate la RAŢIU f.a., p. XIV-XV şi COMŞA 1940, p. 24-25. Ar fi lăsat şi o *Elementa arithmeticae numericae,* în manuscris, existentă la 1940 în Biblioteca Arhidiecezană din Blaj, astăzi pierdută fără urmă. Despre el, şi CIPARIU 1855, p. 122; BÂRLEA 1951, p. 65, p. 208-209, p. 351, p. 353, p. 364-365.

(6) *Ioachim Vijoli,* ? – 1790, a rămas un personaj obscur, despre care ştim doar că a intrat în mănăstire la 1766, a funcţionat în 1782 ca dascăl la şcolile începătoare, fiind trimis în 1784 la

Mănăstirea Maieri din Alba Iulia, unde a rămas până la moarte. Despre el, şi CIPARIU 1855, p. 122; RAȚIU 1911, p. 16-20; POP 1937, p. 318; COMȘA 1940, p. 31; G.B.C., III, p. 347.

(7) *Ştefan Pop,* ? – 1801, este o figură mai răsărită din seria călugărilor blăjeni. A fost trimis în 1766 la studii, la Colegiul Pazmanian din Viena, împreună cu Samuil Micu, unde au stat timp de şase ani. Reîntors la Blaj, a fost profesor la gimnaziu şi la seminarul teologic, fiind şi secretarul episcopului Grigore Maior. Sub Ioan Bob, din 1785, face parte din consistoriu, apoi devine prepozit al mănăstirii ş.a. A scris un *Tratat despre sacramentul Botezului,* pe baza căruia Samuil Micu îl va trece în rândul învăţaţilor neamului (MICU 1861, p. 72; MICU 1862, p. 90). Despre el, şi la CIPARIU 1855, p. 122; Ioan Bianu, *Maniu Samuil Micu alias Clain de Sad,* Bucureşti, 1876, p. 6-7; RAŢIU f.a., p. XV-XVI; POP 1937, p. 318; COMȘA 1940, p. 25.

(8) *Gherman Peterlaki,* ? – 1811, şi-a făcut studiile gimnaziale la Cluj. Devenit în 1766 călugăr la Blaj, e posibil să-şi fi continuat studiile teologice acolo, unde îl găsim la 1782 profesor la „principia", în 1787, la „grammatica". Din 1790 a devenit protopop al Turzii, dar se întoarce curând în mănăstire. Părăseşte iarăşi mănăstirea în 1808, pentru doi ani, ducându-se în satul natal, dar se întoarce în 1810 spre a-şi sfârşi zilele între monahii bazilitani. Am evidenţiat aceste evaziuni pentru a sublinia intoleranţa lui Peterlaki la viaţa de mănăstire. De altminteri, el face parte din grupul care în 1784 a cerut să iasă din cinul călugăresc, împreună cu Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior. Ultimii doi au fost dezlegaţi de votul călugăresc. Micu şi Peterlaki au rămas în mănăstire. Un episod interesant din viaţa lui este colaborarea la *Biblia de la Blaj* din 1795, a cărei postfaţă o semnează, ca prefect al tipografiei. Despre el: CIPARIU 1855, p. 122; Alexandru Papiu-Ilarian, *Viaţa, operele şi ideile lui Georgiu Şincai de Şinca,* Bucureşti, 1869, p. 89; Ioan Bianu, *Maniu Samuil Micu alias Clain de Sad,* Bucureşti, 1876, p. 12; NILLES 1885, II, p. 646; Zenovie Pâclişanu, *Un vechi proces literar (Relaţiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Şincai şi Petru Maior),* în „Revista Fundaţiilor Regale", II, 1935, nr. 7, p. 101; POP 1937, p. 318; COMȘA 1940, p. 34; BÂRLEA 1951, p. 13, p. 119, p. 142-145, p. 153, p. 402; SNAGOV 1973, p. 398-401; CHINDRIȘ 2001, p. 336-337, p. 340.

(9) Episodul de la Pazmaneum este prezent în toate lucrările biografice dedicate lui Samuil Micu. Cea mai bună listă bibliografică întocmită până acum, la CHINDRIȘ + IACOB 2010, p. 14-20.

(10) Despre care, vezi, supra, Partea X, § 10, nota 3.

(11) Augustin Körösi, alias Ladai.

(12) Ştefan Pop (aici, supra, nota 7).

(13) Diploma imperială din 21 august 1738 (vezi textul ei, supra, Partea X, § 2, inclusiv nota 12 la acelaşi paragraf). În diplomă se prevede că monahii basilitani de la Blaj vor avea atribuţiile unor canonici de capitul, respectiv vor fi şi sfetnici şi ajutoare ale episcopului.

(14) Mănăstirea Sfintei Treimi era ridicată prin decret imperial şi cu subsidii în parte tezaurariale. Este motivul pentru care Petru Pavel Aron a întemeiat Mănăstirea Bunei Vestiri, din bani proprii, unde se putea dispune în voie de soarta călugărilor. Cei manevraţi atât de drastic de Rednic sunt foştii „călugăraşi" din această mănăstire, în care intrase şi Samuil Micu.

(15) Este vorba de *Benedict Fogarasi,* 1742–1830, unul dintre cei mai longevivi călugări ai Blajului. A studiat şi el la De Propaganda Fide în Roma, se pare că împreună cu fratele său, Spiridon Fogarasi (vezi aici, infra, nota 18). Originar din Vinţu de Jos, se numea de fapt Fărcaş sau Farkas. În 1777, într-o „lettera di stato" către De Propaganda, îşi anunţă schimbarea numelui în Fogarasi: fratele său Nicolae, „care se află cu sarcină politică la Viena", ar fi descoperit că sunt nobili. Din acest moment, cei doi fraţi poartă numele nobiliar de Fogarasi. Prin 1782 era profesor şi, din funcţie în funcţie, el ajunge director al gimnaziului şi al şcolii de

normă, în care calitate a fost dascălul multor reprezentanţi ai generaţiei paşoptiste. De pildă, al lui George Bariţ, în perioada 1824–1827, aşa cum reiese din cea mai veche scrisoare a marelui scriitor şi militant politic, adresată la 2 iunie 1827, ca mulţumire la încheierea studiilor gimnaziale, tocmai lui Benedict Fogarasi (vezi Ioan Chindriş, *Prima scrisoare a lui George Bariţ,* în „Steaua", XXI, 1971, 16-31 iulie, p. 37). Cf. şi COMŞA 1940, p. 33; SNAGOV 1973, p. 278-281, p. 530.

(16) Lui *Epifanie Birtoc* îi cunoaştem doar numele, din diferite liste ale călugărilor blăjeni (RAŢIU 1911, p. 16-20; POP 1937, p. 318; G.B.C., III, p. 347).

(17) După alte surse (de exemplu COMŞA 1940, p. 22), *Grigore-Gherasim Pop* alias *Vidrai* sau *Vidran* ar fi murit în 1779. A făcut studii la Tirnavia, de unde s-a întors în 1763.

(18) *Spiridon Fogaraşi*, ? – 1802, frate al lui Benedict Fogarasi (aici, supra, nota 15), cu care a studiat împreună la De Propaganda Fide din Roma. Călugăr fără merite deosebite la Blaj, se numără printre cei mai asidui corespondenţi cu foştii superiori de la Roma, care aveau în el o încredere aparte. Aceste scrisori conţin date autobiografice neîntâlnite altundeva şi sunt datate la 29 iunie 1775, 20 august 1778, 14 ianuarie 1779, 10 octombrie 1784 ş.a.m.d. (vezi SNAGOV 1973, p. 268-269, p. 282-285, p. 286-289, p. 408-411, p. 531-532). Se pare că prin scrisorile sale gongorice, Spiridon Fogaraşi şi-a creat o imagine exagerată la Roma, căci la 23 noiembrie 1782 Congregaţia de Propaganda Fide lui i se adresează cu recomandarea de a fi ales Iacob Aron ca episcop, în locul demisionatului Grigore Maior (*ibidem*, p. 450-451). La Blaj a funcţionat ca profesor în 1782–1783, după care, în 1784, Ioan Bob îl trimite pentru totdeauna în mănăstirea de la Alba Iulia, desigur ca represalii pentru sprijinirea rivalului său Iacob Aron, dar şi ca urmare a politicii iosefiniste, care viza reducerea influenţei Romei şi a călugărilor în viaţa Imperiului. Vezi, despre el, şi COMŞA 1940, p. 33.

(19) Despre nebunia lui Ambrozie Sadi (vezi, supra, Partea X, § 10, nota 4), Micu relatează foarte pe scurt; în varianta din CIPARIU 1855: „La a. 1768, în locul lui Filotheiu s-au făcut prepozit Ambrosie Sadi, carele aflându-să clătit de minte, s-au pus suplent Iacob Aron" (p. 123). O notă a lui Cipariu (p. 143) mai relatează o năstrușnicie a lui Sadi: „De acesta se zice că, în nebunia lui, într-o noapte a adunat toate icoanele călugărilor ce spânzurau în galerii deasupra şi le-a aruncat în lacul de supt mănăstire, afară de a lui Iosafat Devai".

(20) Vezi şi, supra, Partea X, § 5, nota 5.

(21) *Ibidem*, nota 6. Aceste amănunte biografice nu sunt cunoscute de nici unul dintre cei care au scris despre Endredi.

(22) Supra, Partea X, § 14, nota 5.

(23) Supra, Partea X, § 10, nota 8.

(24) În palatul Lateran din Roma, loc celebru în tradiţia romano-catolică, s-au ţinut cinci sinoade: 1123 – sub papa Calixt II, 1139 – sub Inocenţiu II, 1179 – sub Alexandru III, 1215 – sub Inocenţiu III şi 1512–1517. Samuil Micu se referă la cel de al patrulea conciliu Lateran, din 1215, unde s-au stabilit pentru prima dată o seamă de condiţii legate de unirea orientalilor cu Biserica Romană. Aceste condiţii erau grele, prevăzând, între altele, subordonarea convertiţilor la episcopul latin al locului respectiv. Conciliul de la Florenţa din 1439, cel mai aproape de realizarea bisericii ecumenice, a stabilit noi reguli, incomparabil mai uşoare, printre care independenţa comunităţilor sau organizaţiilor confesionale unite de episcopul local romano-catolic şi dependenţa de forurile ierarhice superioare, finalmente, direct de Roma. Această legislaţie a scăpat însă din vedere forul ierarhic intermediar între episcop şi scaunul apostolic, respectiv arhiepiscopia. Aşa se întâmplă că Biserica Greco-Catolică din Transilvania, eliberată prin bula *Rationi congruit* din 1721 de sub tutela episcopului latin de la Alba Iulia,

rămâne totuşi subordonată arhiepiscopiei ungureşti de la Strigoniu. Deşi forul primaţial strigonian a avut prea puţin amestec direct în problemele Bisericii Greco-Catolice Române, indirect însă a intrigat şi a conspirat mult împotriva independenţei confesionale a greco-catolicilor. De altfel, simpla subordonare, fie şi teoretică, rămânea nesuferită pentru români. A fost cea mai gravă problemă a greco-catolicismului românesc, fiindcă Strigoniul şi primaţii săi au pretins tutelă asupra acestuia până şi după 1854, când s-a întemeiat Mitropolia Greco-Catolică de Alba Iulia şi Făgăraş. Istoria greco-catolicismului din Transilvania se confundă cu istoria luptei împotriva acestei jignitoare subordonări. Căci, într-adevăr, nici un alt conciliu catolic nu a adus vreo hotărâre care să infirme această subordonare. Ceva mai mult, hotărârile unui conciliu sau sinod nu le putea abroga pe ale unuia ţinut anterior, acesta păstrându-şi întreaga vigoare. Aşa se face că, în stadiul său primitiv, respectiv până pe la 1773, greco-catolicismului românesc a avut de luptat împotriva laturii tridentine, care prevedea o catolicizare radicală a uniţilor, latură susţinută cu încăpăţânare de iezuiţi. Românii se situau pe poziţiile florentine, care păstrau întreaga tradiţie orientală, pravoslavnică, a confesiunii neofiţilor, unindu-i pe aceştia numai în cele patru puncte îndeobşte cunoscute. Arhiereii blăjeni au reuşit să-l ţină la distanţă pe primatul de Strigoniu şi tot astfel tendinţele sale de tutelă, dar, după moartea lui Grigore Maior, n-au mai luptat pentru păstrarea ceremoniei orientale în biserică. Sub Ioan Bob şi Ioan Lemeni, într-o primă fază, apoi sub mitropoliţii Ioan Vancea şi Victor Mihali de Apşa, religia greco-catolică s-a latinizat în ceremonii, cel puţin la nivel de catedrală şi de biserici protopopiale. Poporul însă şi-a păstrat tradiţia orientală, fapt care a produs o înstrăinare între credincioşii greco-catolici şi propria lor ierarhie bisericească. Vezi şi, supra, Partea X, § 1, nota 16.

(25) Vezi şi, supra, Partea X, § 10, inclusiv nota 5. Acolo Samuil Micu spune că îl chema *Ioan,* nu *Iosif.* Cum şi în varianta CIPARIU 1855, p. 110, apare cu numele *Ioan,* credem că acesta era cel adevărat.

§ 16
Grigorie Maier, vlădica Făgăraşului

(1) *Grigore Maior,* 1715–1785, episcop greco-catolic de Făgăraş, personalitate de seamă a preiluminismului românesc din Transilvania. Originar dintr-o familie de ţărani români din Sărăuad, lângă Tăşnad, a studiat la Cluj, la Colegiul Iezuit, unde înainte de 1740 a absolvit clasa de retorică. A fost trimis la Roma în 1740, la Colegiul de Propaganda Fide, împreună cu Silvestru Caliani, de unde s-au întors în iunie 1747. Reîntors la Blaj, Maior intră în Mănăstirea Sfintei Treimi, făcând parte din prima şi cea mai rodnică generaţie de călugări-dascăli din Blaj. S-a remarcat printre marile noastre personalităţi clericale prin erudiţie, energie şi patriotism înfocat, motiv pentru care a ajuns între candidaţii la funcţia de episcop în 1751 şi 1764, obţinând de fiecare dată cele mai numeroase voturi. Curtea vieneză i-a numit însă pe Petru Pavel Aron şi pe Atanasie Rednic. Vederi deosebite faţă de Petru Pavel Aron şi Atanasie Rednic l-au adus în veşnic conflict cu aceştia doi, încât ultimul îl elimină în 1765, arestându-l şi trimiţându-l în recluziune la Munkács. De aici, existenţa lui Maior ia o turnură legendară. A fost eliberat, în 1771, personal de către Iosif II, dus la Viena şi numit cenzor al cărţilor româneşti. Aici l-a prins moartea episcopului Atanasie Rednic, în 1772. La noile alegeri, Maior e preferat de votanţi cu peste 100 de voturi şi, de data aceasta, împăratul îl preferă pe el din lista celor trei persoane propuse de greco-catolici. Maior a păstorit, rodnic, dar zbuciumat, până în 1782, când, din cauza intrigilor călugărilor care au ştiut să exploateze cu abilitate laturile slabe

ale personalităţii sale, autoritatea vieneză îl obligă să demisioneze. A trăit retras la mănăstirea din Alba Iulia, unde s-a stins în primele zile ale lunii februarie, 1785.

Grigore Maior a avut toate calităţile pentru a deveni un mare cărturar al neamului. Dacă acest lucru nu s-a realizat, vina o poartă zbuciumul la care l-a supus permanenta calitate de „rival" al arhiereilor în funcţie, din 1751 până în 1772. Cercetarea vieţii sale dă impresia stupefiantă a unui om care a trebuit să-şi apere mereu pielea, până la sfârşitul vieţii. Este un caz Şincai *avant la lettre*, care îi va semăna şi la statură, şi la făptură. Din activitatea lui de cărturar a rămas o interesantă lucrare, cu care şi-a trecut doctoratul la Roma, în 1743, *Conclusiones ex universa philosophia selecta*, tipărită tot acolo, în acelaşi an. În 1759, Maior lucra la un dicţionar care, din puţinele documente ce-l atestă, era o preocupare de seamă a învăţaţilor Blajului. Rămasă în manuscris, lucrarea a fost editată relativ recent: Grigore Maior, *Institutiones linguae Valachicae. Lexicon compendiarium Latino-Valachicum*, ediție, studiu introductiv, note și indice de Alin-Mihai Gherman, cuvânt-înainte și rezumat de Iacob Mârza, I-II, Alba Iulia, 2001. Este cea dintâi atestare a preocupărilor lexicografice blăjene, din care cărturarii din generaţia lui Gheorghe Şincai şi Petru Maior vor închega o şcoală filologică de răsunet şi o operă lexicografică de seamă: *Lexiconul de la Buda*, 1825. Informaţii neconfirmate documentar vorbesc despre două cărţi, *Starea bisericilor românilor în Ardeal* şi *Carte contra schismaticilor*, pe care le-ar fi scris. La consacrarea ca episcop, în data de 3 mai 1773, a elaborat o enciclică, pasionantă operă de oratorie, care s-a tipărit în acelaşi an la Blaj. (Nu se cunoaşte decât manuscrisul lucrării, dar este sigur că s-a tipărit. El se păstrează la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond Blaj, colecţia de documente, nr. 548). A făcut parte, de asemenea, din echipa care a lucrat la traducerea *Vulgatei* în limba română (BIBL. VULGATA 2005, tom. I, p. LXV-LXVI). Dar marele merit al lui Grigore Maior a fost susţinerea tenace a activităţii tipografiei din Blaj. Sub păstorirea lui s-au tipărit cărţi precum: *Strastnic* (1773), *Polustav* (1773), *Psaltire* (1773), *Acatist* (1774), *Liturghii* (1775), *Evanghelie* (1776), *Arhieraticon* (1777), *Catavasier* (1777), *Bucoavnă* (1777), *Ceaslov* (1778), *Psaltire* (1780), *Minologhion* (1781). O tipăritură interesantă scoasă de el este aceea de la 3 decembrie 1780, care conţine în foaie volantă instrucţiunile sale privind slujbele la moartea Mariei Tereza. Referinţe despre el (în lipsa acută a unei lucrări cu caracter monografic): BENKŐ 1778, II, p. 233, p. 284-285; BASILOVITS 1799, p. 174-175; MICU 1861, p. 72, p. 118; MICU 1862, p. 130; MICU 1963, p. 121-124; MAIOR 1813, p. 115-116; Basiliu Raţiu, *Istoria bisericească pentru folosul tinerimei române teologico-şcolastice,* Blaj, 1854, p. 296-297; CIPARIU 1855, p. 39-55; Filip Docolin, *Episcopul Gavriel Gregoriu Maior*, în „Observatoriul", I, 1878, nr. 89, p. 1-2; nr. 90, p. 1; nr. 92, p. 1; nr. 93, p. 1-2; GRAMA 1884, p. 144-147; NILLES 1885, II, p. 619-657; BARIŢ 1889, p. 513-515; ŞEM. 1900, p. 34-38; HURMUZAKI 1900, p. 246-250; Simeon Zehan, *Un document vechi,* în „Unirea", XI, 1901, nr. 47, p. 282-283; RAŢIU f.a., p. X-XII; IORGA 1969, II (vezi indice); G. Bogdan-Duică, *O corespondenţă de gazetă de acum 145 de ani despre vlădica Grigore Maior,* în „Cultura creştină", X, 1921, nr. 12, p. 343-344; GEORGESCU 1921, p. 224-228; PÂCLIŞANU 1922–1923, pass.; Virgil Şotropa, *Două scrisori arhiereşti,* în „Revista istorică", XI, 1923, nr. 1-3, p. 20-25; *[O adresă a lui Grigorie Maior către Oficiul Comitatului Solnocul de Mijloc din 7 aprilie 1776]*, în „Sălajul", VII, 1926, nr. 9-10, p. 1-2; Giorge Pascu, *Istoriea literaturii române din secolul XVIII.* III. *Epoca lui Clain, Şincai şi Maior*, Iaşi, 1927, p. 14; Ştefan Meteş, *Viaţa bisericească a românilor din Ţara Oltului,* în „Transilvania", LX, 1929, nr. 6, p. 449-454, p. 456-458; Iacob Radu, *Foştii elevi români uniţi ai şcoalelor din Roma,* Beiuş, 1929, p. 11; GĂZDARIU 1933, p. 6-12; Nicolae Lupu, *Consideraţii asupra demisiei episcopului Grigore Maior,* în „Blajul", I, 1934, nr. 1, p.

24-32; Idem, *Cuvântarea protopopului Dănilă Pop de Cătina, în sinodul de la Blaj din 12 august 1782, când episcopul Grigore Maior, silit de intrigi şi calomnii, şi-a dat demisia din scaunul episcopesc, retrăgându-se în mănăstirea din Alba Iulia,* în „Blajul", III, 1936, nr. 2, p. 103-106; POP 1937, p. 308-324; ARDELEANU 1938, p. 11-25, p. 187-193; Ştefan Manciulea, *Ctitorii şcoalelor din Blaj,* Blaj, f.a., p. 29-42; COMŞA 1940, p. 17-18; ALBU 1944, p. 224, p. 250; BÂRLEA 1951, pass.; SNAGOV 1973, pass.; Engel Károly, *Din tezaurele bibliotecii noastre: tezele disputei publice filosofice susţinută de Grigore Maior la Colegiul de Propaganda Fide,* în „Biblioteca şi cercetarea", buletin intern al Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca, III, 1979, p. 147-187; CHINDRIŞ 1980; Madgalena Tampa, *Din nou despre începuturile bibliotecii de la Blaj. Cărţi şi posesori: Grigore Maior,* în „Biblioteca şi cercetarea", V, 1981, p. 93-105; Ioan Chindriş, *O tipăritură necunoscută. Necrologul lui Grigore Maior,* în „Steaua", XXXIV, 1983, nr. 8, p. 31; CHINDRIŞ 2001, p. 245-259; CHINDRIŞ + IACOB 2010/A, p. 15-79.

(2) Episodul întemniţării lui Grigore Maior la Munkács a dat naştere la un nucleu de legendă. Este mult sau mai puţin cunoscută poezia populară – cu variante – alcătuită pe tema captivităţii. Iată (după Ioan Ardeleanu Senior, *Oameni din Sălaj,* p. 18-19) una dintre variantele cele mai cunoscute: „Plouă, plouă prin copaci / Robu-i Maior la Muncaci, / În temniţă sub pământ / Nu simte boare, nici vânt; / În temniţă în prinsoare / Nu vede rază de soare. / Pentru neamul românesc / Eu aicea îmi robesc / C-am vrut să-l scot din robie / Dintr-a lui mare prostie / Care-i neunie, / Şi-am vrut să-l pun în picioare / Inima mă doare. / Plouă, plouă, iarba creşte, / Muntele se înverzeşte / Şi-al meu dor nu mai soseşte / Nici nu se iveşte. / Floricica florilor / Şi mie mi-e dor / De un frate de departe / Din străinătate, / Unde sunteţi, fraţii mei, / Dragii diecei? / Unde eşti, poporul meu / Şi-al lui Dumnezeu? / Căci voi pe min' m-aţi uitat, / Dar Domnul nu m-a lăsat / Ci m-a mângâiat, / Că de vreun mare păcat / N-am fost vinovat. / Ocolitu-s de duşmani / Ca drumul de bolovani, / Şi mâncatu-s de străini / Ca iarba de boi bătrâni; / Şi-s mâncat şi de ai mei / Ca iarba de mieluşei / Dar mila străinului / E ca umbra spinului, / Cade greu creştinului. / Când gândeşti că te umbreşti / Mai tare de dogoreşti / Numai cât te necăjeşti". O astfel de „milă a străinului" a fost eliberarea lui Maior de către însuşi Iosif II. O altă variantă a poeziei se păstrează în ms. rom. 254, la Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca și a fost tipărită de Alin-Mihai Gherman în volumul *Literatura română din Transilvania între preiluminism și preromantism,* Cluj-Napoca, 2004; vezi și transcrierea discret diferită a aceleiași variante la CHINDRIŞ 2009, p. 379-385, într-un articol polemic intitulat *Verşu-i scurt, prostia mare (Glosă la Verşul vlădicului Maer).* Varianta dialogului cu împăratul chiar în celulă părea şi ea de domeniul legendei, dar o scrisoare descoperită de noi confirmă, în mod surprinzător, veracitatea acestei convorbiri. Datează de la 10 noiembrie 1770, scrisă tot din Munkács, dar, acum, de un Grigore Maior eliberat. Aşadar, eliberarea a avut loc înaintea acestei date, şi nu în 1771, cum se credea până acum. Epistola este adresată celuilalt ostracizat, Gherontie Cotorea, „în Gherla sau aiurea" *(a Szamos Újvár vel ubi).* Textul (păstrat la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Blaj, colecţia de documente, nr. 518 şi publicat de noi în „Manuscriptum", XIX, 1988, nr. 1, p. 84-85) e presărat cu pasaje latineşti (pe care le traducem în text). Partea esenţială este următoarea: „Mă ţineam acuma atâta vreame *in tenebris, et in umbra mortis – în întuneric şi în umbra morţii –,* într-o cămară mai amară, mai întunecoasă şi mai puturoasă decât multe temniţă. Iar iacăte cât e de minunat Domnul şirăgurilor în lucrurile Sale, că şezând eu aşa perit, pătimind şi rugându-mă, mi-au venit odată biata fortună, toată ruptă, toată sfârticată ca haina Domnului de Arie, ca căzută din ceriu o casă, adică au venit la lăcaşul nostru îngerul Domnului, mântuitoriul meu, Iosiv împărat. I-am

povestit după obiceaiul meu tot lucrul meu din fir în păr, l-au ascultat tot binişor şi au vorbit cu libov şi au luat din mână milostiveaşte inştanţia întru care scrisăsăm păcatele meale, o au dus la preamilostiva maică împărătească, şi aşa nu numai m-au deslegat şi mântuit, ci şi cu cinste negândită m-au încununat şi cu dară noaă milostiveaşte m-au dăruit.

Însă aceastea mai pe lung şi mai clar le vei înţăleage, după ce mă voi învrednici a-ţi lua răspunsul, pă cum mă şi rog îndată să-mi scrii, ca să fiu odihnit cum că ţ-au venit aceastea, şi-mi poţi scrie numai drept *popae Gregorie Majer – părintelui Grigore Maior* –, şi fii încredinţat că-mi va veni, că acum s-au slobozit adevărat târgul. Însă aceastea toate tot în inimă să le ţii, *inter arcana arcanorum – între tainele tainelor* –, până ce le vei auzî de pe la alţii, că le vei auzî curând, ba doară până acumu le-ai auzit, că Unsa Domnului au dat *manifestum* în tot pământul, să mă ştie a fi fost pururea adevărată slugă bună şi credincios, şi astăzi aşijderea a fi. Într-atâta să-ţi faci osteneală, să dai pe urmă măcar unde ar fi rămas şi s-ar găsî astăz *patensul* meu cel de *doctoratus* şi *dalteria* cea tipărită, de la arhiepiscopul Millo din Roma dată. Aceastea amândoaă să le iai la mână şi îndată să-mi scrii cum că le ai au nu le ai, au unde s-ar găsî, că-mi sânt acuma tocma foarte de lipsă. Scriseasăm pentru aceastea p<ărintelui> Filoteiu, dar mi-au răspuns că nu le are, că le-au dus – zâce – «toate ale tale, ce aici în Blaj ai avut, Gherontie cu sâne». Acuma voi vedeţi, şi ei, iar ale meale caută să mi să dea, din cap au de după cap, de voie au de nevoie, că le-au apucat hătălmăşeaşte." Pe lângă confirmarea unei legende, acest revelator document biografic descoperă ceva din temperamentul aprins al lui Grigore Maior.

(3) La 2 mai 1772 (supra, Partea X, § 15).

(4) Aprobarea de a ţine sinod electoral s-a dat printr-o ordonanţă, la 30 iunie 1772, a guvernatorului Joseph Auersperg, prin care îi numeşte comisari pe Jozsef Beldi şi Gabriel Haller. Sinodul a avut loc la 26 august, iar cei trei candidaţi preferaţi au obţinut următoarele voturi: Grigore Maior – 95 (deci nu peste o sută), Ignatie Darabant – 16, Iacob Aron – 11. Vezi MOLDOVAN 1869, p. 175; MOLDOVAN 1872, p. 75-80.

(5) Concret, la 27 octombrie 1772. În 1869, Ioan Micu Moldovan (MOLDOVAN 1869, p. 175) semnala existenţa la Blaj a diplomei de confirmare. Azi nu se mai ştie nimic de urmele ei.

(6) Este vorba de *Francisc Esterházy*, 1715–1785, politician de carieră, preşedintele Canelariei aulice a Ungariei de la Viena (1766–1782), iar în ultimii doi ani ai vieţii, ban al Croaţiei.

(7) *Andrei Bacsinski*, episcop greco-catolic de Munkács în perioada 1772–1809.

(8) *Vasilie Božižković*, ultimul dintre episcopii greco-catolici de Svidniţa şi cel dintâi episcop de acelaşi rit al Crisiei, în Croaţia (1759–1787). Despre el, NILLES 1885, II, p. 765-768.

(9) *Meletie Kovács*, cel dintâi episcop greco-catolic român de Oradea (1748–1770). Consfătuirea cu episcopii greco-catolici trebuie să se fi convocat înaintea anului 1770, când episcopul orădean a murit. Despre el: CIPARIU 1855, p. 168-169; ARDELEANU 1888; Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română,* III, Sibiu, 1904, p. 28-29.

(10) La CIPARIU 1855, p. 127, apare ca *Poroţchi.*

(11) Informaţii unice până acum în cultura noastră, despre acest „sobor" de la Viena. Din cele relatate de Micu reiese încă o dată opoziţia românilor uniţi împotriva latinizării ritului lor (vezi şi, supra, Partea X, § 15, nota 24). Deducem că aceştia nu admiteau nici măcar cele patru puncte minime ale unirii cu Roma, între care cel mai important în ordine dogmatică este purcederea Spiritului Sfânt de la Tatăl *şi de la Fiul (Filioque).* Deşi figura ca atare în *Manifestul de unire* din 1698, în *Diploma leopoldină* din 1701 şi în toate documentele unirii, acest punct

este respins, iată, la şapte decenii după unire. Şi mai interesant este faptul că Maria Tereza, care fusese atât de necruţătoare cu manifestările de „erezie" ale lui Inochentie Micu-Klein, îngăduie *prin decret* această flagrantă abatere de la dogmă. Aşa se face că nici *Filioque*, nici existenţa purgatoriului nu figurează în cărţile tipărite pentru românii uniţi, la Blaj sau Pesta, până foarte târziu, prin 1810. Singură supremaţia papei de la Roma era de neeludat, dovadă grăitoare că nici de cealaltă parte, a stăpânirii, unirea de la 1700 nu avea nimic comun cu credinţa, aşa cum pentru români ea nu a avut nimic comun. Mai trist este faptul că aceste elemente au pătruns totuşi în ritualurile şi rugăciunile greco-catolice, dar nu la presiunea puterii sau a papei, ci din iniţiativa arhiereilor blăjeni, începând cu Ioan Bob. Până la acesta, chiar şi supremaţia papei a fost mereu amendată şi cenzurată prin aderarea la ideile galicane formulate de Bossuet şi urmaşii săi. Dovadă este *Procanonul* lui Petru Maior, dar mai ales o altă carte, recent descoperită, *Tractatul despre locurile theologhiceşti,* tipărită la Buda, după 1806, şi care pare să fie tot opera lui Petru Maior (vezi Ioan Chindriş, *O scrisoare necunoscută a lui Petru Maior?*, în „Tribuna", XXVI, 1982, nr. 47, p. 3).

(12) Vezi la PÂCLIŞANU 1922–1923 demersurile îndelungi ale episcopilor români pentru înlăturarea acestui spion străin din singura instituţie românească a vremii recunoscută de constituţie. Dar nici aceste îndelungi strădanii, nici prestigiul lui Grigore Maior n-au hotărât înlăturarea teologului iezuit acreditat pe lângă episcopii Făgăraşului, în calitate de *auditor causarum generalis*. Putem sublinia doar că din pana lui Maior a ieşit cea mai energică respingere a existenţei acestui ataşat, prin acea *Promemoria* celebră, din 11 februarie 1773, trimisă la Roma papei Clemente XIV (vezi textul latin *ibidem,* p. 39-44). „Teologul vlădicilor uniţi" a dispărut odată cu desfiinţarea ordinului iezuiţilor, la 21 iulie 1773, de către papa. Zenovie Pâclişanu vorbeşte despre o „diplomă împărătească de numire" a lui Maior, dată la 27 octombrie 1773, din care lipseşte de pe acum clauza ţinerii şi întreţinerii teologului iezuit la Blaj (*ibidem,* p. 29). Textul acestei diplome să-i fi dat lui Samuil Micu iluzia că Maior „au dobândit" ca iezuitul să nu mai fie? Dar, pe de altă parte, ştim din alte surse, ca şi din logica lucrurilor, că Grigore Maior a fost confirmat printr-un act împărătesc emis la 27 octombrie 1772, aşadar, exact cu un an mai devreme. Pâclişanu însuşi spune, cu o pagină în amonte, că Maior a văzut conceptul diplomei de la 27 octombrie 1772 în cancelaria imperială şi că acolo figura clauza „ţinerii teologului iezuit". Acest fapt l-a determinat să trimită la Roma acea *Promemoria*, a cărei reuşită au hotărât-o evenimentele. Problema celor două decrete nu este lămurită de Pâclişanu. Să fie vorba de unul singur, conceput în 1772, dar trimis exact peste un an, după împrejurarea izgonirii iezuiţilor?

(13) Iată o hotărâre exact la antipodul celor aduse de Petru Pavel Aron şi Atanasie Rednic în legătură cu hrana călugărilor! Este evident dispreţul lui Maior faţă de cei care „trăiesc cu buruiane", cărora le rezervă izgonirea de la Blaj. Aici ia sfârşit calvarul culinar, curat pravoslavnic, al călugărilor blăjeni, care de acum vor mânca după regulile monahismului apusean. Vezi în continuare textul lui Micu.

(14) Ceremonie amplu descrisă la HUMRUZAKI 1900, p. 247-248. Diferă unele nume, scrise greşit de Hurmuzaki: *Barişcovici,* în loc de *Božižković, Batasici,* în loc de *Baštašić.*

(15) Aici se termină textul lui Samuil Micu.

INDICE DE TOPONIME ŞI ANTROPONIME DIN TEXTUL LUI SAMUIL MICU*

* Indicele de faţă cuprinde numai toponimele şi antroponimele din textul lui Samuil Micu. Trimiterile se fac la pagina de manuscris nu numai pentru că, datorită dimensiunilor restrânse ale acesteia în comparaţie cu pagina tipografică, cititorul poate urmări mai uşor în text locurile indicate, ci şi pentru a apropia cât mai mult lectura de forma primară a lucrării. Cuvintele sunt înregistrate numai în forma-tip, nu şi în formele flexionare pe care acestea le cunosc în text. Variantele şi ocurenţele acestora au fost grupate într-un singur articol; fiecare variantă se regăseşte însă în indice şi la locul pe care îl ocupă în ordinea strict alfabetică după constituenţii variantei, cu trimitere la cuvântul căruia i-am atribuit statut de invariantă şi care reprezintă titlul articolului. De exemplu: **Aron, Petru Pavel** (episcop greco-catolic; var.: Aaron; Pavel Aaron; P. Pavel Aaron; Petru Aaron; Petru Pavel Aaron) IV, **[5v, 6, 192, 214…]**; variantele: la litera **A**: Aaron (vezi Aron, Petru Pavel), iar la litera **P**: Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel); Petru Aaron (vezi Aron, Petru Pavel); Petru Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel); P. Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel). Denumirile care se regăsesc în text în limba română şi în altă limbă sau cele care sunt înregistrate cu nume între care există deosebiri foarte mari le considerăm cuvinte distincte şi facem trimiteri încrucişate prin „vezi, separat, ...”. Acolo unde nu s-au identificat vocile şi datele despre ele, s-au folosit caractere italice. Toponimele străine au fost redate, în măsura posibilităţilor de identificare, în forma actuală.

A

Aaron (vezi Petru Aron)
Aaron (vezi Aron Tiranul)
Aaron (vezi Aron, Petru Pavel)
Aaron din Ţichindeal (protopop greco-catolic) IV, **[182v]**
Aaron-Vodă (vezi Aron Tiranul)
Aba (i.e. Samuel, din familia Aba, rege al Ungariei) I, **[113]**
Abauivar (în realitate, comitatul Abauj din Ungaria; Abaujvár este o localitate în acest comitat) I, **[201]**
Abaza-Paşa (paşă de Nicopole, susţinător al lui Matei Basarab; var.: Abaza-Başa, Abaza-Başea; Mehmet Abaza) II, **[204, 205, 206v, 207, 207v, 208, 210]**
Abrahamus Bakschay Schemnicensis Pannonius (vezi Bakschay, Ábrahám)
Abrahamus Bzovius (vezi Bzowski (Bzovius), Abrahamus)
Abrahamus Papp (vezi Pop, Avram)
Abrami, Giovanni (dascăl al Mitropoliei din Bucureşti; var.: Avramie; Ioan Avramie) II, **[359v, 361, 365]**
Abrud (oraş în Transilvania) I, **[52]**
Abubechier (vezi Abu Bekr)
Abu Bekr (succesor al profetului Mahomed şi socru al acestuia prin Aişa, soţia preferată a profetului; primul calif legitim; var.: Abubechier) I, **[150v]**
Acatius Barcsai (vezi Barcsay, Acaţiu)
Acaţie Barceai (vezi Barcsay, Acaţiu)
Acaţius Barceai (vezi Barcsay, Acaţiu)
Acro (rege al Caeninei, vechi orăşel la nord de Roma; var.: Acron) I, **[29v]**
Acron (vezi Acro)
Acropolita (vezi Akropolites, Ghiorghios)
Acropolitul (vezi Akropolites, Ghiorghios)
Acvarum Vivarum (colonie romană, neconfirmată de cercetările moderne) I, **[50v]**
Acvilea (vezi Aquileia)
Adacvas (vezi Ad Aquas)
Ad Aquae (vezi Ad Aquas)
Ad Aquas (cetate romană în Dacia, astăzi Călan; var.: Adacvas; Ad Aquae; Aquae) I, **[52v]**; IV, **[12]**
Adam (protopop greco-catolic de Cugir) IV, **[183]**
Adam (protopop greco-catolic de Orăştie) IV, **[182v]**
Adam Zernicov (vezi Zernicov, Adam)
Adiavenic (titlu atribuit de Senat împăratului Septimius Sever după războaiele din părţile răsăritului, neconfirmat însă istoriografic) I, **[57]**
Adrian (vezi Hadrianus, Publius Aelius)
Adrianopol (oraş în Turcia europeană; vezi, separat, Odrii; var.: Adrianopol, Adrianopoli, Adrianopolis) I, **[147, 212, 271v, 272v, 276v, 277, 326, 327, 336v, 337, 337v, 340]**; II, **[32v, 75v, 76v, 111, 322, 353v, 354, 363v, 364v, 366v]**; III, **[62, 193]**
Adrianopoli (vezi Adrianopol)
Adrianopolis (vezi Adrianopol)
Adrianus (vezi Hadrianus, Publius Aelius)
Aelius Spartianus (unul din pseudoautorii *Historiei Augusta*) I, **[63v]**
Aemilianus (sau Marcus Aemilius Aemilianus Aelius Augustus, general, guvernator al Pannoniei şi Moesiei, proclamat ulterior imperator; var.: Emilian) I, **[60, 60v, 61]**
Aeneas (erou troian refugiat în Italia, întemeietor legendar al primei statalităţi latine din peninsulă; var.: Enea) I, **[4, 20v, 21, 21v, 22, 23v]**
Aetie (vezi Aetius, Flavius)
Aetius (vezi Aetius, Flavius)
Aetius, Flavius (ultimul mare om de arme din Imperiul Roman de Apus; var.: Aetie, Aetius) I, **[80, 82v, 83, 91, 91v]**
Africa I, **[21, 73v, 86]**; II, **[141v]**; IV, **[10v]**
Afumaţi (sat în Ţara Românească) II, **[124v]**
Agathopolia (vezi Agathopolis)
Agathopolis (astăzi Ahtopol în Bulgaria; var. Agathopolia) I, **[271]**
Agria (vezi Eger)
Agriia (vezi Eger)
Agripina (vezi Agrippina Iulia)
Agrippina Iulia (mama lui Nero, a patra soţie a împăratului Claudius; var.: Agripina) I, **[38v]**
Ahaz (împărat biblic iudeu) I, **[31]**
Ahile (semizeu, personaj principal al *Illiadei*, fiu al muritorului Peleu şi al zeiţei Thetis; var.: Ahilevs) III, **[160v]**
Ahilevs (vezi Ahile)
Ahiron (vezi Ankyrona)
Ahmed I (sultan otoman; var.: Ahmet) I, **[194]**
Ahmet (vezi Ahmed I)
Ahmet Bali-Beg (vezi Kücük, Ahmed Bali)
Ahmet-Başa (vezi Mehmed-Paşa*)
Ahmet-Başa (vezi Kücük, Ahmed Bali)
Ahrida (vezi Ohrid)
Ahusan Cazanilor (vezi Uzun Hasan)
Aideu (episcop got) IV, **[54]**
Aiud (oraş în Transilvania) I, **[157v, 168v, 188]**
Akropolites, Ghiorghios (demnitar bizantin, istoric; var.: Acropolita; Acropolitul; Grigore Acropolita) I, **[262v, 264]**; II, **[11]**
Alamor (vezi Alămor)
Alaricus (rege al goţilor, 395–410; var.: Allaric) I, **[77v]**
Alămor (localitate de lângă Sibiu; var. Alamor; Alămor) I, **[193]**; IV, **[67, 84, 76v]**
Alb (sultan tătar; var.: Albu) III, **[121]**
Alba (vezi Alba Regia)
Alba (vezi Alba Iulia)

Alba Carolina (vezi Alba Iulia)
Alba Iulia (vezi, separat, Belgrad; Carlova; Gyulafehérvár; var.: Alba; Alba Carolina; Alba Iulia; Alba Iuliia; Alba Julia, Alba-Julia; Alba Transylvaniae; Carolina) I, **[102v, 121, 122, 123, 244]**; IV, **[24v, 35v, 44, 47, 51, 55v, 73v, 74v, 75, 76, 76v, 79v, 82, 91v, 97, 111, 116v, 120, 125v, 126, 127, 129, 131, 159, 169v, 174, 184v, 209v, 213v, 217v, 272v, 273v]**
Alba Julia (vezi Alba Iulia)
Alba-Julia (vezi Alba Iulia)
Alba Longa (cetate în Latium; var.: Alba Lungă) I, **[22v]**
Alba Lungă (vezi Alba Longa)
Alba Regale (vezi Alba Regia)
Alba Regia (oraş în Ungaria; loc de încoronare şi de înmormântare pentru regii Ungariei; var.: Alba; Alba Regale) I, **[114, 146v, 147, 148, 160v, 161]**; II, **[27v]**
Alba Transylvaniae (vezi Alba Iulia)
Albania I, **[151]**
Albaniia (i.e. Lavinia; vezi Lavinia)
Albert (vezi Albert de Habsburg)
Albert (vezi Ioan I Albert)
Albert de Habsburg (arhiduce al Austriei; succesor desemnat de Sigismund; împărat romano-german cu numele de Albrecht II; var.: Albert) I, **[127v, 128, 128v]**
Albert Laschi (vezi Laski, Albert)
Albertus (vezi Ioan I Albert)
Albinus, Petrus (istoric german; var.: Petrus Albinus) I, **[140]**; II, **[42]**
Albis (vezi Albiş)
Albiş (localitate în Transilvania, Covasna; var.: Albis) IV, **[73v, 74]**
Albreht Laschi (vezi Laski, Albert)
Albu (vezi Alb)
Aldarie (vezi Vizaknai, Aladár)
Aldgyogy (vezi Algyógy)
Alep (oraş în Siria) I, **[150v]**; III, **[232]**
Aleverde (tătar care îl însoţeşte pe Drosul serdarul pentru a-l ucide pe drum; var.: Ali Vearde) II, **[296]**
Alexa (stolnic în Moldova, ucis din porunca lui Ştefan cel Mare) III, **[53]**
Alexa Darabant (vezi Darabant, Alexa)
Alexander (vezi Alexandru*)
Alexander (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexander Cortesius (vezi Cortesius, Thomas Alexander)
Alexandria (oraş în Egipt) I, **[150v]**
Alexandru (căpitan în Ţara Românească) II, **[258]**
Alexandru (armaş în Ţara Românească) II, **[268]**
Alexandru (comandant în armata poloneză) III, **[129]**
Alexandru (protopop la Roşia) IV, **[353]**
Alexandru* (duce al Lituaniei; fiul regelui Cazimir IV Jagiellonczyk; rege al Poloniei sub numele Alexandru I; var.: Alexander, Alexandru) III, **[70v, 71, 72, 72v, 76v, 81, 82v, 86, 87v, 88, 93v, 94, 103v, 104v, 106, 108, 115]**
Alexandru** (fiul lui Ştefan cel Mare din căsătoria cu Evdochia; tatăl lui Ştefan Lăcustă; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă) III, **[70, 137v]**
Alexandru (vezi Alexandru cel Bun)
Alexandru (vezi Alexandru cel Rău)
Alexandru (vezi Alexandru Cornea)
Alexandru (vezi Alexandru II Mircea)
Alexandru (vezi Alexandru Iliaş)
Alexandru (vezi Alexăndrel)
Alexandru (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru (vezi Mavrocordat, Alexandru)
Alexandru (vezi Mavrocordat, Alexandru*)
Alexandru (vezi Nicolae-Alexandru)
Alexandru (vezi Potcoavă, Alexandru)
Alexandru II Mircea (domn al Ţării Româneşti; fiul lui Mircea al III-lea, nepot al lui Mihnea cel Rău; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă; Ioan Alexandru-Voievod) II, **[133v, 134, 134v, 136, 245]**; III, **[208v, 209, 209v, 210, 210v]**
Alexandru II Vodă (vezi Nicolae-Alexandru)
Alexandru III Lăpuşanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru III Vodă Lăpuşanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru Basarab (vezi Basarab I)
Alexandru Basarad (vezi Basarab I)
Alexandru Basarad (vezi Nicolae-Alexandru)
Alexandru Caroli (vezi Károlyi, Sándor)
Alexandru cel Bun (domn al Moldovei; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă; Alexandru-Vodă cel Bătrân; Alexandru-Vodă cel Bun) III, **[2v, 29, 30, 30v, 31v, 32v, 33, 33v, 35v, 36, 40v, 44, 70]**
Alexandru cel Mare (vezi Alexandru Macedon)
Alexandru cel Rău (domn al Ţării Româneşti; fiul lui Bogdan Lăpuşneanu, domn al Moldovei; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă; Ioan Alexandru) II, **[246v, 247v, 248, 248v]**
Alexandru Chendi (vezi Kendy, Sándor)
Alexandru Coconul (domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei; fiul lui Radu Mihnea; var.: Alexandru-Vodă al cincilea; Alexandru-Voievod; Alexandru-Vodă; Ioan Alexandru-Voivod) II, **[5, 200, 200v, 201]**; III, **[248]**
Alexandru Cornea (domn al Moldovei, fiul lui Bogdan al III-lea; var: Alexandru, Alexandru Cornea; Alexandru Cornea-Vodă; Alexandru-Vodă; Alexandru-Vodă Cornea) III, **[3, 131v, 139v, 140, 140v, 141]**
Alexandru Cornea-Vodă (vezi Alexandru Cornea)
Alexandru Cortesie (vezi Cortesius, Thomas Alexander)

Alexandru Iliaş (domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, tatăl lui Iliaş Alexandru; vezi, separat, Alexandru-Vodă IV; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă; Alexandru-Vodă Iliiaş; Alexandru-Vodă a lui Iliiaş-Vodă; Ioan Alexandru) II, **[5, 193v, 195v, 196, 196v, 197, 197v, 198, 199, 201, 205, 206v, 208]**; III **[248, 248v]**
Alexandru Ioan Calimah-Voievod (vezi Callimachi, Alexandru)
Alexandru Ipsila<n>t (vezi Ipsilanti, Alexandru)
Alexandru Lăpuşanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru Lăpuşeanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru Macedon (rege al Macedoniei; var.: Alexandru cel Mare; Macedonus) I, **[35v, 76]**
Alexandru Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Alexandru**)
Alexandru Rednic (vezi Rednic, Atanasie)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru**)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru cel Bun)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru cel Rău)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru Coconul)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru Cornea)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru II Mircea)
Alexandru-Vodă (vezi Alexandru Iliaş)
Alexandru-Vodă (vezi Alexăndrel)
Alexandru-Vodă (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru-Vodă (vezi Nicolae-Alexandru)
Alexandru-Vodă IV (vezi Alexandru Iliaş)
Alexandru-Vodă al cincilea (vezi Alexandru Coconul)
Alexandru-Vodă cel Bătrân (vezi Alexandru cel Bun)
Alexandru-Vodă cel Bun (vezi Alexandru cel Bun)
Alexandru-Vodă Cornea (vezi Alexandru Cornea)
Alexandru-Vodă Iliiaş (vezi Alexandru Iliaş)
Alexandru-Vodă a lui Iliiaş-Vodă (vezi Alexandru Iliaş)
Alexandru-Vodă Lăpuşanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru-Vodă Lăpuşeanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Alexandru-Vodă Moruz (vezi Moruzi, Alexandru)
Alexandru-Voievod (vezi Alexandru Coconul)
Alexăndrel (domn al Moldovei, Ilinho, după numele polonez; var.: Alexandru; Alexandru-Vodă) III, **[40v, 41, 41v, 42, 42v, 43, 43v, 44, 44v, 45]**
Alexie (i.e. Ivancu, ucigaşul lui Asan) I, **[291]**
Alexie (vezi Alexios III Angelos)
Alexie (vezi Mureşan, Alexandru-Alexie)
Alexie Anghel (vezi Alexios III Angelos)
Alexie Aspiatis (vezi Aspiatis, Alexie)
Alexie Aspiet (vezi Aspiatis, Alexie)
Alexie Brana (vezi Branas, Alexios)
Alexie Morăşan (vezi Mureşan, Alexandru-Alexie)
Alexie Morăşean (vezi Mureşan, Alexandru-Alexie)
Alexie Murăşean (vezi Mureşan, Alexandru-Alexie)
Alexios II Komnenos (de fapt, o confuzie la Micu, fiind vorba despre Alexios III Angelos şi nu despre Alexios II Komnenos; var.: Comnen; Alexius Comnenus) I, **[8, 261v, 278]**
Alexios III Angelos (împărat bizantin; confundat cu Alexios II Komnenos; var.: Alexie; Alexie Anghel) I, **[8, 8v, 277v, 278, 280, 286v, 287v, 288v]**
Alexius Comnenus (vezi Alexios II Komnenos)
Algyógy (vezi, separat, Geoagiu; var.: Aldgyogy) IV, **[52v]**
Ali (al patrulea calif al mahomedanilor, profet de referinţă al islamului şiit; ginere al profetului Mahomed, soţul Fatimei, fiica profetului) I, **[150v]**
Ali (vezi Ali-Paşa)
Ali-Başa (vezi Ali-Paşa)
Ali-Başea (vezi Ali-Beg Haydar Paşazâde)
Ali-Başea (vezi Ali-Paşa)
Ali-Başea (vezi Ali-Paşa Köse)
Ali-Beg (vezi Ali-Paşa Hadim)
Ali-Beg Haydar Paşazâde (sangeacbei de Çorum în Anatolia Orientală; var.: Ali-Başea) II, **[144, 150, 152v]**
Ali-Beg Mihaloglu (unul dintre comandanţii armatei turceşti; a invadat Ţara Românească în 1462, în timpul lui Vlad Ţepeş; var. Aliis, feciorul lui Mihai; Alis) II, **[101v, 104v]**
Ali-Paşa (silictar, apoi mare vizir, mort în luptă la Petrovaradin; var.: Ali; Ali-Başa; Ali-Başea) II, **[322, 345v, 354, 356, 356v, 357, 357]**
Ali-Paşa Hadim (beilerbeiul Rumeliei; var.: Ali-Beg) I, **[131v, 133v, 140v]**
Ali-Paşa Köse (guvernatorul Timişoarei, comandantul expediţiei împotriva Transilvaniei la 1659–1661, care a cucerit Oradea; var.: Ali-Başea) I, **[213v, 214, 214v]**
Ali Vearde (vezi Aleverde)
Aliis, feciorul lui Mihai (vezi Ali-Beg Mihaloglu)
Alis (vezi Ali-Beg Mihaloglu)
Allaric (vezi Alaricus)
Alm (vezi Álmos)
Alm (vezi Álmos*)
Álmus (conducător al ungurilor la intrarea acestora în Câmpia Panonică; numele actualizat, Álmos; var.: Alm) I, **[93v, 94]**
Álmos* (fiul regelui Géza; voievod prezumtiv al Ardealului; var.: Alm) I, **[115v, 116]**
Almaş* (râu, afluent al Someşului; var. Almaşiu) I, **[101]**
Almaş (vezi Amlaş)
Almaşiu (vezi Almaş*)
Also Szombatfalva (vezi Alsószombatfalva)
Also-Szombatfalva (vezi Alsószombatfalva)

Alsószombatfalva (vezi, separat, Sâmbăta de Jos; var.: Also Szombatfalva, Also-Szombatfalva) IV, **[271v, 273]**
Alvincz (i.e. Alvinc; vezi, separat, Vinţu de Jos) IV, **[125v]**
Alvinczi de Borberek, Péter (jude regesc şi prefect al fiscului din Transilvania; var.: Petru Alvinţi de Borberec; Petru Allvinczi de Borberek) IV, **[125, 131]**
Amagnia (i.e. Amagne, localitate în departamentul Ardeni, Franţa) I, **[306v, 321]**
Amasean (aici titlul simbolic de mitropolit de Amasia, astăzi Amasieh, în Turcia; vezi, separat, Amassenus) IV, **[36v]**
Amassenus (vezi, separat, Amasean) IV, **[36v]**
Amastris (oraş în Asia Mică; var.: Amistria) I, **[151]**
Amfilohie (vezi Amfilohie Hotiniul)
Amfilohie Hotiniul (episcop la Hotin; var. Amfilohie) III, **[196v, 235, 235v, 247v]**
Amilie (vezi Amulius)
Amistria (vezi Amastris)
Amlaş (ţinut în Transilvania; var.: Almaş; Omlas; Omlaş) II, **[18v, 20v, 46v, 48, 54, 55v]**
Amian. Marcell. (vezi Ammianus Marcellinus)
Ammianus Marcellinus (ofiţer în armata romană, autorul unei *Historia Romana*; var.: Amian. Marcell.; Amianus Marcellinus) I, **[76v, 92]**
Ampoi (râu, afluent al Mureşului) I, **[50]**
Amulie (vezi Amulius)
Amulius (fratele lui Numitor; var.: Amilie; Amulie) I, **[4, 23v, 24, 24v, 25v, 26**
Amurat (vezi Murad I)
Amurat (vezi Murad II)
Amurat (vezi Murad III)
Amurat (vezi Murad IV)
Amvrosie (vezi Sadi, Auxenţiu Ambroziu)
Amvrosie Sadi (vezi Sadi, Auxenţiu Ambroziu)
Amvrozie (vezi Sadi, Auxenţiu Ambroziu)
Ana (sora lui Ludovic II, căsătorită cu Ferdinand, arhiducele Austriei) I, **[147]**
Ana (mama fetei cu care trebuia să se însoare Ioan, fratele mai mic al lui Petru şi Asan) I, **[286]**
Ana Comnena (istoric bizantin; fiica împăratului Alexios I Comnenul; var.: Ana Comnena; Anna Comnena) I, **[262v, 264]**
Anastasie (întâi episcop de Roman, apoi mitropolit al Moldovei) III, **[157]**
Anastasie (vezi Dikoros, Flavius Anastasius)
Anastasie Dicor (vezi Dikoros, Flavius Anastasius)
Anatolia (partea asiatică a Turciei) I, **[151]**
Anc Martie (vezi Ancus Martius)
Anchisis (rege paleoistoric al latinilor; var. Anhihis) I, **[23]**
Ancus Martius (rege legendar al Romei; var.: Anc Martie; Martie) I, **[32]**
Andreas (vezi Andrei II)
Andreas (vezi Andrei III Venetul)
Andreas (vezi Jastrzebiec, Andreas)
Andreas II (vezi Andrei II)
Andrei (preot de la Sáros) II, **[27v]**
Andrei (voievod de Cracovia) III, **[25]**
Andrei (hatman în Moldova) III, **[239v]**
Andrei (vezi Andrei II)
Andrei* (numele de mirean al mitropolitului Antim Ivireanul; vezi, separat, Antim Ivireanul) II, **[364v]**
Andrei** (fratele principelui ardelean Acaţiu Barcsay; var.: Andreiu) I, **[213v]**
Andrei*** (prepozit de la Alba Regia, alias Királyfehérvár, din Ungaria; var.: Andreiu) II, **[27v]**
Andrei I (rege al Ungariei; var.: Andreiu) I, **[113v, 114]**
Andrei II (fiul lui Bela III; rege al Ungariei; var.: Andrei, Andreas; Andreas II; Andreiu; Andreiu II; Andreiu al doilea) I, **[117, 117v, 118, 119v, 233v]**
Andrei III Venetul (rege al Ungariei; var.: Andreas; Andreiu; Andreiu al treilea; Andreiu Venetul; Andreiu Venetus) I, **[119, 121, 122, 123v]**
Andrei Bacinschi (Bacsinski, Andrei)
Andrei Batori (vezi Báthory, Andrei)
Andrei Troianovschi (vezi Taranowski, Andrei)
Andrei Tarnovschi (Taranowski, Andrei)
Andrei Tucinschi (conducător de oaste polonez în conflict cu Petru Rareş) III, **[131]**
Andreiu (protopop de Şimleu) IV, **[183]**
Andreiu (vezi Andrei*)
Andreiu (vezi Andrei**)
Andreiu (vezi Andrei***)
Andreiu (vezi Andrei I)
Andreiu (vezi Andrei II)
Andreiu (vezi Andrei III Venetul)
Andreiu (vezi Báthory, Andrei)
Andreiu II (vezi Andrei II)
Andreiu al doilea (vezi Andrei II)
Andreiu al treilea (vezi Andrei III Venetul)
Andreiu Batori (vezi Báthory de Ecsed, Andrei)
Andreiu Batori (vezi Báthory, Andrei)
Andreiu Jeatcheai (vezi Zsetkey, András)
Andreiu Venetul (vezi Andrei III Venetul)
Andreiu Venetus (vezi Andrei III Venetul)
Andronic (vezi Andronikos I Komnenos)
Andronic (vezi Andronikos III Komnenos)
Andronic* (vistier în Ţara Românească; var.: Andronic; Andronicus; Andronie) II, **[159v, 166, 169v, 175v]**
Andronic cel Bătrân (vezi Andronikos III Komnenos)
Andronic, Costea (greşeală la Micu – „Costea şi Andronic" – perpetuată din cronicile moldoveneşti; e vorba despre o singură persoană; boier moldovean) III, **[40v, 41]**

Andronic Paleolog cel Bătrân (vezi Andronikos III Komnenos)
Andronicus (vezi Andronic*)
Andronie (vezi Andronic*)
Andronikos I Komnenos (împărat bizantin, 1183 – 1185; var. Andronic) I, **[269, 280v]**
Andronikos III Komnenos (împărat bizantin; var.: Andronic; Andronic cel Bătrân; Andronic Paleolog cel Bătrân) II, **[12v, 13]**
Anghel, Athanasie (mitropolit al Belgradului, ulterior, episcop unit al Făgăraşului; var.: Athanasie; Athanasie I; Athanasiu; Athanasius) IV, **[4, 4v, 5, 47, 47v, 48, 48v, 51, 70, 109v, 145, 145v, 170, 172, 181v, 184v, 185, 185v, 186, 186v, 187, 187v, 190, 192, 192v, 193, 213, 213v, 214, 215, 215v, 216, 216v, 219, 220, 312v]**
Anghel Coroşi (vezi Körösi, Augustin alias Ladai)
Anhial (oraş în Turcia europeană; var. Anhial, Anhialon) I, **[61v, 274v]**
Anhialon (vezi Anhial)
Anhisis (vezi Anchisis)
Anichie Maxim (i.e. Petronius Maximus, împărat roman de Apus) I, **[85]**
Ankyrona (localitate în apropiere de Nicomedia; var. Ahiron) I, **[73]**
Anna Comnena (vezi Ana Comnena)
Anonimul (vezi Anonymus)
Anonymus (notarul anonim al regelui Bela IV; var.: Anonimul; Anonymus) I, **[99v, 103v, 104]**
Antenor (căpeteneie a troienilor, fondator al oraşului Patavium, astăzi Padova) I, **[4, 20v]**
Anthemius (al treilea împărat roman lichidat de generalul sueb Ricimer, după Maioranus şi Livius Severus; var.: Avtemie) I, **[79]**
Anthim (vezi Antim Ivireanul)
Anthimie (vezi Procopius Anthemius)
Antim (vezi Antim Ivireanul)
Antim Ivireanul (mitropolit al Ţării Româneşti; vezi, separat, Andrei*; var.: Anthim; Antim) I, **[243v]**; II, **[324v, 359v, 360, 360v, 361, 364, 364v]**
Antimie (vezi Procopius Anthemius)
Antioh (vezi Cantemir, Antioh)
Antioh II Epifanes (rege al Siriei; var.: Antioh Epifan) I, **[36]**
Antioh Cantimir (vezi Cantemir, Antioh)
Antioh Epifan (vezi Antioh II Epifanes)
Antiohia (oraş în Siria) I, **[74, 151]**
Anton (vezi Székely, Antal)
Anton. Bonfin (vezi Bonfinius, Antonius)
Anton cel Mare din Buda (conducătorul principal al Răscoalei de la Bobâlna din 1437; var. Antonie) I, **[127v]**
Anton Del Chiaro (vezi Del Chiaro, Anton Maria)
Anton Del Chiiaro (vezi Del Chiaro, Anton Maria)
Anton Săcuiul (vezi Székely, Antal)
Antonie (vezi Antonie IV)
Antonie (vezi Anton cel Mare de la Buda)
Antonie (vezi Antonie-Vodă din Popeşti)
Antonie (vezi Székely, Antal)
Antonie IV (patriarh de Constantinopol; var.: Antonie; Antonius) IV, **[37v, 38, 41]**
Antonie Bonfinie (vezi Bonfinius, Antonius)
Antonie Chendi (vezi Kendy, Antal)
Antonie Corea (vezi Corèa, Antonio)
Antonie de Spalato (vezi Antonius de Spalato)
Antonie din Popeşti (vezi Antonie-Vodă din Popeşti)
Antonie Roset (vezi Ruset, Antonie)
Antonie Sarmasaghie (antroponim eronat; nu a existat în calitate de vicevoievod în timpul lui Ştefan Báthory) I, **[134]**
Antonie Săcuiul (vezi Székely, Antal)
Antonie-Vodă (vezi Antonie-Vodă din Popeşti)
Antonie-Vodă din Popeşti (vornic, apoi domn al Ţării Româneşti; var.: Antonie-Vodă) II, **[5v, 269v, 271, 271v, 272, 273, 273v, 274, 274v, 275, 275v, 276, 276v, 277, 277v]**
Antonin Caracala (vezi Caracalla)
Antonin Pius (vezi Antonius Pius)
Antoninus Pius (Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius; înainte de adopţiune se numea Titus Aurelius Fulvius Boionius Arrius Antoninus, împărat roman; var. Antonin Pius; Antoninus Pius) I, **[56v, 63v]**
Antonio Foresti (vezi Foresti, Antonio)
Antonius (vezi Antonie IV)
Antonius (vezi Antonius de Spalato)
Antonius Baudrand (vezi Baudrant, Michel-Antoine)
Antonius Bonfinius (vezi Bonfinius, Antonius)
Antonius de Spalato (i.e. Antonius de la Split din Dalmaţia, nu de la Spoleto din Italia; episcop minorit; var.: Antonie de Spalato; Antonius; Antonius de Spalato) III, **[21v, 22, 22v]**
Apafi (familie de nobili unguri din Transilvania) I, **[7, 216]**
Apafi (vezi Apafi, Mihai I)
Apafi (vezi Apafi, Mihai II)
Apafi, Mihai I (principe al Transilvaniei; var.: Apafi; Apaffi Michael; Michael Apafi; Mihai Apafi; Mihail Apafi; Mihaiu Apafi) I, **[214, 214v, 215, 216, 216v, 217, 217v, 218, 218v, 219, 219v, 220, 220v, 222, 222v, 223v];** II, **[255, 299v]**; IV, **[73v, 104v, 105v, 106, 107, 107v, 109, 115v, 116v, 117, 118, 120v, 122v, 123v]**
Apafi, Mihai II (principe ales al Transilvaniei; fiul lui Mihai Apafi I; n-a stăpânit efectiv; var.: Apafi; Mihai Apafi; Mihail Apafi; Mihaiu Apafi) I, **[220v, 223v, 224, 234, 225v]**; IV, **[139v]**
Apianus (vezi Appian)
Apie Clavdie (vezi Apius Claudius)

Apius Claudius (cap al decemvirilor legislatori; var.: Apie Clavdie) I, **[34v]**
Apor (familie de nobili unguri din Transilvania) I, **[125]**
Apor, Ştefan (demnitar maghiar din Transilvania, trezorier în vremea domniei lui Mihai Apafi I; var.: Stefan Apor) I, **[236v]**; IV, **[139v, 174v, 215v]**
Apostata (vezi Iulianus, Flavius Claudius)
Apostolachie (vezi Caragea, Apostolache)
Appian (sau Appianos, istoric roman de origine peloponeziacă; var.: Apianus) I, **[50v, 53]**
Apru (vezi Arrius Aper)
Apulia (vezi Puglia)
Apuliia (vezi Puglia)
Apulum (aşezare dacică pe Mureş, apoi oraş roman cu rang de municipiu şi de colonie; astăzi, Alba Iulia) I, **[52]**
Aquae (vezi Ad Aquas)
Aquileia (oraş în nordul Italiei, pe coasta Adriaticii; var.: Acvilea) I, **[73v, 83v]**
Arabia (var.: Aravia) I, **[150v]**
Arabic (titlu atribuit de Senat împăratului Septimius Sever după războaiele din părţile răsăritului, neconfirmat însă istoriografic) I, **[57]**
Arabon (vezi Rába)
Arad (var. Arad; Belarad) I, **[98]**; II, **[10v]**
Aravia (vezi Arabia)
Arbogast (vezi Arbogastes)
Arbogastes (general de origine francă; var.: Arbogast) I, **[75v]**
Arborèa (localitate în Sardinia; aici forma Arborensis) IV, **[50v]**
Arbure (vezi Luca Arbore)
Arbureşti (familie de boieri moldoveni) III, **[139]**
Arcadie (vezi Arcadius, Flavius)
Arcadius, Flavius (primul împărat al Imperiului Roman de Răsărit, după scindarea definitivă a statului; var.: Arcadie) I, **[77, 77v, 79]**
Ardea (oraş în Italia; var.: Ardeia) I, **[32v]**
Ardeal (vezi, separat, Erdélyország, Transilvania, Ţara Ardealului) I, **[2v, 3, 3v, 6, 6v, 7, 43, 47, 50v, 55, 93, 93v, 94, 100, 100v, 101v, 102, 103, 103v, 104, 105v, 108, 108v, 109, 109v, 111v, 112, 112v, 113, 113v, 114, 114v, 115v, 116, 116v, 117, 117v, 118, 118v, 119, 122, 123, 124, 124v, 125, 125v, 126v, 127, 127v, 128, 129, 130, 131, 131v, 132, 132v, 133, 133v, 134, 134v, 135, 138, 140v, 141v, 142, 142v, 144, 145, 145v, 146, 147v, 148, 149, 149v, 152v, 153v, 154v, 155, 155v, 156, 156v, 157, 157v, 159v, 160v, 162v, 163, 163v, 164, 164v, 165, 166, 167v, 168v, 169v, 170, 170v, 171, 171v, 172v, 174v, 175, 175v, 176v, 177, 178, 178v, 179, 180, 180v, 181, 181v, 182v, 183v, 184, 186, 186v, 187, 187v, 188v, 189v, 190, 191, 192, 192v, 193v, 194, 194v, 195, 196v, 197, 199, 202v, 206, 206v, 208, 208v, 209, 209v, 210, 210v, 211, 211v, 212, 213, 213v, 214, 214v, 216, 216v, 217, 217v, 219, 220v, 221, 222, 222v, 223, 223v, 224, 224v, 225, 227v, 228, 229, 232, 233, 234, 234v, 235, 236, 236v, 238, 238v, 239, 242, 242v, 243, 243v, 244, 245, 245v, 247, 247v, 248, 250, 250v, 260, 335v, 338v]**; II, **[7v, 8, 10, 24, 25, 27v, 30v, 76v, 77, 82, 95v, 107v, 110, 110v, 117, 119, 120v, 121v, 131, 131v, 132, 132v, 246, 251, 140, 140v, 141, 141v, 142, 147, 148, 148v, 150, 155, 157v, 158, 158v, 160, 163, 163v, 164, 164v, 167, 167v, 176v, 178v, 180v, 181, 184, 184v, 186, 187, 188v, 189, 190v, 191v, 194, 195, 196, 196v, 197, 202, 212, 215, 218v, 224, 225v, 226v, 227, 229, 229v, 230v, 232, 232v, 233, 234, 237v, 238, 238v, 240, 240v, 241, 243, 255, 262v, 279v, 282, 286v, 288, 288v, 289, 291v, 292, 292v, 299v, 303, 312, 312v, 313v, 314, 315, 316, 316v, 317, 318v, 333v, 342v, 346, 346v, 353, 355, 358v, 359v, 361v, 365, 369, 369v, 371v, 372v, 373, 375v, 377, 377v]**; III, **[9v, 16v, 47, 47v, 50, 50v, 67, 123v, 124, 124v, 125, 125v, 126v, 135, 138v, 142, 143v, 144, 145, 146, 149, 149v, 150, 156v, 162, 162v, 172v, 173, 175v, 177, 177v, 183, 185v, 186, 189v, 193, 193v, 194v, 234, 247]**; IV, **[3v, 4, 4v, 5, 6, 14, 21v, 22, 24, 24v, 25, 25v, 26, 29v, 32, 33v, 34, 34v, 35, 35v, 36, 36v, 37, 37v, 38, 38v, 44v, 45, 45v, 46v, 47, 47v, 48, 49, 50, 53, 53v, 54, 54v, 55, 56, 56v, 57, 57v, 58v, 59, 59v, 60, 61, 61v, 63, 64v, 65v, 69, 82v, 84, 86, 88, 92v, 97v, 99, 99v, 100, 101, 102v, 103, 103v, 104, 104v, 112, 113v, 114, 117, 120v, 123v, 124, 131, 131v, 132, 132v, 134, 135, 135v, 136v, 137, 139, 139v, 140, 140v, 141, 141v, 143, 144v, 145, 146v, 151v, 161, 162, 164v, 165, 167v, 170v, 171v, 172, 174v, 175, 179, 180v, 185, 186, 187v, 188, 188v, 189, 196, 197, 200, 201, 201v, 202v, 203, 213, 215, 215v, 219, 221, 221v, 222, 231, 231v, 232, 236v, 240v, 241v, 242, 244v, 248v, 249, 250, 260v, 261, 265, 266v, 267v, 285v, 286, 287, 287v, 288v, 289v, 290v, 291, 292, 294, 300v, 301v, 304, 306v, 310, 312v, 327, 331, 333, 333v, 334v, 337v, 349, 351, 351v, 354, 354v, 355, 356v, 358, 364v, 366, 366v, 368, 370, 370v]**
Ardeia (vezi Ardea)
Ardis (împărat al Lidiei antice) I, **[26v]**
Areani (vezi Areni)
Areni (sat lângă cetatea Sucevei; astăzi cartier în oraşul Suceava; var.: Areani) III, **[187v]**
Aredeal (încercare de a rezolva etimologia numelui Ardeal – „pentru că are multe dealuri”) I, **[93v]**
Argeş (râu în Ţara Românească; var. Argeş) II, **[19, 211, 213v, 222]**
Argeş* (mănăstirea Argeşului; var.: Argiş) II, **[129, 286v]**

Argeş** (judeţ în Ţara Românească; var.: Argiş) IV, **[48]**
Argiş (vezi Argeş*)
Argiş (vezi Argeş**)
Argiş (vezi Curtea de Argeş)
Argişiu (vezi Curtea de Argeş)
Argos (vezi Curtea de Argeş)
Armeani (vezi Armeni)
Armeaniu (vezi Armeni)
Armeni (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Armeani; Armeaniu) IV, **[182, 339, 355v, 365]**
Armenia (var.: Armeniia) I, **[56, 151]**; IV, **[9v]**
Armeniia (vezi Armenia)
Armentarie (vezi Galerius)
Armeul (vezi Armeus)
Armeus (rege paleoistoric al latinilor; var. Armeul) I, **[23]**
Arnighislie (comandant militar roman neidentificat; var. Arniglisie) I, **[80]**
Arniglisie (vezi Arnighislie)
Arnota (mănăstire, ctitorie a lui Matei Basarab) II, **[211]**
Aron, Iacob (personalitate a culturii blăjene preiluministe; var: Iacov Aaron) IV, **[351, 351v, 325v, 361v, 365v]**
Aron, Nicolae Nichifor (monah la Blaj; înainte de călugărire, Nicoale; var.: Nicolae Aaron; Nichifor) IV, **[353]**
Aron, Petru Pavel (episcop greco-catolic; var.: Aaron; Pavel Aaron; P. Pavel Aaron; Petru Aaron; Petru Pavel Aaron) IV, **[5v, 6, 192, 214, 215, 265, 266, 286, 287v, 288v, 289v, 290, 291, 294, 294v, 295, 295v, 296, 298v, 299, 300v, 301, 307, 309, 309v, 310, 315, 315v, 316, 317, 317v, 318, 318v, 319, 319v, 320, 320v, 321v, 322, 322v, 323, 323v, 324, 324v, 325v, 326, 326v, 327, 327v, 330, 330v, 331, 333v, 334, 334v, 337v, 338v, 339, 342, 342v, 344v, 345, 346v, 353, 355, 357v, 362v]**
Aron Tiranul (domn al Moldovei, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu; var.: Aaron; Aaron-Vodă; Aaron-Vodă cel Cumplit) II, **[248v, 249, 251, 140v, 141]**; III, **[3v, 240v, 241, 241v, 242, 242v, 243, 243v, 244, 244v, 245v, 246, 246v, 247]**
Arpad (căpetenie a ungurilor în vremea invaziei, fiul lui Álmos) I, **[94, 95v, 96, 96v, 97v, 99, 100v]**
Arrius Aper (prefect al pretoriului şi socru al lui Numerianus; var.: Apru) I, **[70v]**
Arsenie (mitropolit de Alba Iulia înaintea unirii cu Biserica Romei) IV, **[56v]**
Asan (primul ţar vlaho-bulgar din dinastia Asăneştilor; a condus împreună cu fratele său Petru; var.: Asan; Asanus) I, **[8, 9, 225, 255v, 266v, 267v, 268, 268v, 269, 273, 276, 278, 278v, 279v, 280v, 281, 281v, 282, 282v, 283, 283v, 284, 285, 285v, 286v, 291, 333v, 334, 334v, 335]**
Asanus (vezi Asan)
Ascanie (vezi Ascanius)
Ascanius (sau Iulius, fiul lui Aeneas; var.: Ascanie) I, **[4, 22]**
Asia (var.: Asia, Asiia) I, **[20, 35v, 53v, 61, 72v, 73v, 226, 325v]**; II, **[33, 75v, 77, 141v]**
Asia Mică (var.: Asiia cea Mică) I, **[62]**)
Asiia (vezi Asia)
Asiia cea Mică (vezi Asia Mică)
Asiria (stat antic în Orientul Mijlociu; var. Asiriia) I, **[56]**
Asiriia (vezi Asiria)
Aslan (vornic; ostil lui Leon Tomşa, pribegeşte în Transilvania) II, **[202]**
Aslan-Başa (vezi Aslan-Paşa)
Aslan-Paşa (paşă de Buda; var. Aslan-Başa) III, **[193]**
Aspiatis (vezi Aspiatis, Alexie)
Aspiatis, Alexie (general bizantin; var.: Aspiatis; Alexie Aspiatis; Alexie Aspiet) I, **[278, 278v, 332v]**
Aspocastron (unul dintre numele oraşului Cetatea Albă; vezi, separat, Cetatea Albă) II, **[73v]**
Aspro (cetate în Creta) I, **[333]**
Assemanus, Josephus Simonius (sau Assemani; cleric maronit din Siria, episcop de Tir, custode al Bibliotecii Vaticanului; var.: Asseman.; Joseph. Simonius Assemani; Assemanus) II, **[106v, 107v, 111]**
Asseman. (vezi Assemanus, Josephus Simonius)
Assemanus (vezi Assemanus, Josephus Simonius)
Aşchileu (localitate în Transilvania, Cluj; ungureşte, Esküllő, însemnând „locul jurământului”; var.: Aştileu; Eşculău) I, **[101v, 102]**
Aştileu (vezi Aşchileu)
Atena (var.: Athina) II, **[38]**
Athanaric (rege al goţilor) I, **[75, 77]**; IV, **[53v]**
Athanasie (vezi Anghel, Athanasie)
Athanasie (vezi Rednic, Athanasie)
Athanasie I (vezi Anghel, Athanasie)
Athanasie Readnic (vezi Rednic, Atanasie)
Athanasiu (vezi Anghel, Athanasie)
Athanasius (vezi Anghel, Athanasie)
Atharid (personaj din anturajul regelui got Athanaric, asasinul Sfântului Sava Gotul) IV, **[14]**
Athina (vezi Atena)
Atic (vezi Atticus)
Atila (vezi Attila)
Atticus (patriarh al Constantinopolului; var. Atic) IV, **[309v]**
Attila (rege al hunilor; var.: Atila) I, **[79, 79v, 80, 81, 81v, 82, 83, 83v, 84, 84v, 91v, 97]**
August II Friedrich (elector de Saxonia, ulterior, rege al Poloniei; var.: Avgust II) I, **[246]**
Augusta (cetate romană, în Moesia, pe teritoriul Bulgariei de astăzi – Ogost; var.: Avgusta) I, **[52v]**

Augustulus (sau Romulus Momyllus Augustus, poreclit Augustulus „Augustișorul”, ultimul împărat roman de Apus; var.: Avgustulus) I, **[79, 87]**
Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus (primul împărat roman și întemeietorul monarhiei imperiale; var.: Avgust; Octavianus; Octavie Avgust) I, **[5, 37, 38, 76]**
Auraria (teritoriu aurifer, cu epicentrul la Alburnus Maior „Roșia Montană”) I, **[52]**
Aurelia (numele latin al actualului oraș Orleans) I, **[83]**
Aurelianus (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Aurelianus, Lucius Domitius (împărat roman; var.: Aurelianus, Avrelian) I, **[5v, 55v, 64, 64v, 65, 65v, 66, 67v, 68, 68v, 69v, 70, 72, 334]**; IV, **[12, 13, 20]**
Aurelius Victor (vezi Aurelius Victor, Afer)
Aurelius Victor, Afer (alias Sextus Aurelius Victor; prefect al Romei și istoric al epocii cezarilor; var.: Aurelius Victor; Sextus Aurelius Victor; Victor) I, **[50v, 53, 63v, 64, 68, 76v]**
Austria (var.: Austria; Austriia; Avstria) I, **[7, 127v, 128v, 130, 134, 227v, 230]**; II, **[263v, 301v]**; IV, **[151, 154v, 155, 158v, 163v, 176v, 189v, 191v, 203v, 212v, 242, 249, 274, 279]**
Austriia (vezi Austriia)
Austria de Jos II, **[302]**
Avasghis (episcop got) IV, **[54]**
Avenie Hierbor (vezi Herbor, Avenie)
Avenion (vezi Avignon)
Avgust (vezi Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus)
Avgust II (vezi August II Friedrich)
Avgusta (vezi Augusta)
Avgustin (vezi Körösi, Augustin alias Ladai)
Avgustulus (vezi Augustulus)
Avignon (oraș în sudul Franței; var.: Avenion) III, **[22v]**
Avit (vezi Avitus, Flavius Eparchius)
Avitus, Flavius Eparchius (împărat al Imperiului Roman de Apus; var.: Avit) I, **[78v]**
Avlonya (astăzi localitatea Vlorë, în Albania) II, **[150]**
Avlonia (vezi Avlonya)
Avraam (protopop de Daia) IV, **[323, 345, 345v, 347, 349v, 355v]**
Avram Pop (vezi Pop, Avram)
Avramie (vezi Abrami, Giovanni)
Avrelian (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Avrelie Sever (vezi Severus Alexander)
Avrelie Valerie Deoclis (vezi Diocles*)
Avreliia (vezi Aurelia)
Avrig (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[182]**
Avstria (vezi Austria)
Avtemie (vezi Anthemius)
Avxentie Sadi (vezi Sadi, Auxentie Ambroziu)

B

Baba (vezi Babadag)
Babadag (cetate în Doborogea; var.: Baba; Baia) II, **[156, 161, 285, 311]**
Babilon (oraș antic în Mesopotamia, capitală a statului cu același nume; statul cu același nume; var.: Vavilon) I, **[28, 33, 35v, 151]**
Bacai (vezi Băciia)
Bacău II, **[216]**
Bacinschi (vezi Bacsinski, Andrei)
Bacsinski, Andrei (episcop greco-catolic de Munkács; var.: Bacinschi Andrei; Bacinschi) IV, **[366v, 367v]**
Badea (vătaf, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[236]**
Badea Bălăceanul (vezi Bălăceanu, Badea)
Baden (vezi Baden-Baden, Ludwig Wilhelm I de~)
Baden-Baden, Ludwig Wilhelm I de (markgraf, 1655–1707, personaj important în războaiele împăratului Leopold I cu turcii Baden; Badensis; Ludovic Badensis) I, **[224v, 225]**; II, **[313, 317]**
Badensis (vezi Baden-Baden, Ludwig Wilhelm I de~)
Badeuţi (vezi Bădeuţi)
Baia (i.e. Baba; vezi Babadag)
Baia* (vechi oraș în Moldova, astăzi comună în Suceava) III, **[48v, 49, 144]**
Baia Crișului (vezi Baia de Criș)
Baia de Criș (localitate în Transilvania, Hunedoara; var.: Baia Crișului) IV, **[84]**
Baia Mare (oraș în Transilvania) I, **[52]**; IV, **[335]**
Baiazet (vezi Baiazid I Ildirim)
Baiazet (vezi Baiazid II)
Baiazid I Ildirim („Fulgerul”, sultan otoman; var.: Baiazet) II, **[35v, 36, 37v, 38, 39, 39v, 69v, 70v]**
Baiazid II (sultan otoman; var.: Baiazet) II, **[118]**; III, **[68]**
Baie (vezi Baia*)
Bakács, Tamás (arhiepiscop al Strigonului; var.: Toma Bacacie) I, **[142v]**
Bakics, Pál (comandant de oști în timpul lui Ioan I Zápolya; var.: Pavel Bachiție) I, **[147v]**
Bakota (localitate în Ucraina; var.: Bakuta) III, **[159]**
Bakschay, Ábrahám (curtean ungur în slujba palatinului polonez Albert Lasky, autorul unei *Chronologia de regibus Hungaricis*; var.: Abrahamus Bakschay Schemnicensis Pannonius) II, **[109v]**
Bakuta (vezi Bakota)
Balasache (tc. Muselim; grec din Constantinopol, mare paharnic în Țara Românească, în vremea domnitorului Radu Leon; var.: Balasache; Bălăsache) II, **[266, 266v, 270]**
Balasfalva (vezi Balázsfalva)

Balassa, Emeric (voievod al Transilvaniei; var.: Balaşea; Balaşea Emeric) I, **[160v, 162v, 163]**
Balaşea (vezi Balassa, Emeric)
Balaşea (vezi Balassa, Menyhért)
Balassa, Menyhért (potentat maghiar, iniţial, partizan, ulterior, trădător al principelui Ioan Zápolya; var.: Balaşea; Melhior Balaşea) I, **[171, 172]**
Balázsfalva (vezi, separat, Blaj; var. Balasfalva) I, **[144v]**; IV, **[55v, 268, 269v, 270, 272v, 273, 273v, 274v, 275, 276, 277v, 278, 279v]**
Balduin (vezi Balduin de Flandra)
Balduin de Flandra (împărat al Constantinopolului; var.: Balduin; Balduin Flandru; Balduinus) I, **[326v, 328, 328v, 329, 329v, 330v, 331v, 332, 336v, 337, 340]**; II, **[11]**; IV, **[26v]**
Balduin Flandru (vezi Balduin de Flandra)
Balduinus (vezi Balduin de Flandra)
Balenschi (vezi Balinschi)
Bali (vezi Bali-Beg)
Bali-Beg (sangeacbeiul de Elbasan, în Albania; var. Bali) II, **[150, 152v]**
Balica (vezi Balica, Melentie)
Balica, Melentie (hatman în Moldova; var. Balica) III, **[233v]**
Balinschi (comandant în armata poloneză; var.: Balenschi; Balinschi) III, **[129]**
Balog (vezi Balogh, Jószef)
Balogh, Jószef („teolog" al episcopilor Inochentie Micu-Klein şi Petru Pavel Aron; var.: Balog; Iosef Balog; Iosef Bolog; Josephus Balog) IV, **[265v, 266, 286, 292v, 293, 296, 297v]**
Balomir (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[257, 285, 294v, 295]**
Balomireanu, Nicolae (protopop de la Balomir; var.: Nicolae; Nicolae Balomireanul) IV, **[294v, 295, 295v, 296]**
Balsamon (vezi Balsamon, Theodor)
Balsamon, Theodor (scriitor bizantin, patriarh al Antiohiei; var.: Balsamon) IV, **[52v]**
Baltasar (vezi Kornis, Boldizsár)
Baltasar Banfi (vezi Bánffy, Boldizsár)
Baltasar Bogati (vezi Bogáti, Boldizsár)
Baltasar Cornişi (vezi Kornis, Boldizsár)
Baltasar Cornişiu (Kornis, Boldizsár)
Baltasar Silvaşi (vezi Szilvási, Boldizsár)
Baltasar Valter (Walther, Baltasar)
Banat (var.: Bănat) I, **[6, 93, 243v, 244]**; II, **[10v]**; IV, **[261, 261v, 363]**
Bandurie (vezi Bandurius, Anselmus)
Bandurius (vezi Bandurius, Anselmus)
Bandurius, Anselmus (sau Banduri, Aselmo; călugăr benedictin originar din Ragusa, exeget al istoriei bizantine; var.: Bandurie; Bandurius) I, **[263, 264v]**
Bánffy (familia ~) IV, **[67]**
Bánffy, Boldizsár (*palatin al Ungariei*; var.: Banfi; Baltasar Banfi) I, **[154, 154v]**
Bánffy, Dénes (aristocrat maghiar, cancelar al Transilvaniei; var.: Banfi; Banfi Deneş; Banfi Deneşiu) I, **[218, 218v, 220]**
Bánffy, Gheorghe I (guvernator al Transilvaniei; var.: Gheorghie Banfi) I, **[223v]**
Banfi (vezi Bánffy)
Banfi (vezi Bánffy, Boldizsár)
Banfi (vezi Bánffy Dénes)
Banfi Deneş (vezi Bánffy Dénes)
Banfi Deneşiu (vezi Bánffy Dénes)
Bar (oraş în Ucraina) III, **[223v, 224]**
Barabás, Péter (director fiscal în Transilvania; var.: Petrus Barabas) IV, **[73v, 74]**
Barabist (vezi Burebista)
Barani (vezi Baranyi, Paul Ladislau)
Barani, Vasile (protopop al Făgăraşului; var.: Basilius Barani; Vasilie Barani) IV, **[257, 285]**
Baranyi, Paul Ladislau (iezuit transilvănean care a sprijinit demersurile mitropoliţilor Teofil şi Atanasie Anghel pentru realizarea unirii cu Biserica Romei; var.: Barani; Pavel Barani) IV, **[141v, 142v, 144v, 147, 170, 170v, 171v, 172, 174v, 180v, 214]**
Barbara (a doua soţie a împăratului Sigismund I de Luxemburg) I, **[127v]**
Barboschi (vezi Barbovschi, Onofrei)
Barbovschi, Onofrei (hatman; var.: Barboschi) III, **[125v]**
Barbu (ban al Craiovei) II, **[128]**
Barbul (vezi Barbu)
Barbul (vezi Cornea, Barbu)
Barbul Bălăceanul (vezi Bălăceanu, Barbu)
Barbul Brădescul (vezi Brădescu, Barbu)
Barbul Cornea (vezi Cornea, Barbu)
Barceai (vezi Barcsay, Acaţiu)
Barceai (vezi Barcsai, Péter)
Barcsai, Péter (nobil maghiar; var.: Barceai; Petru Barceai) I, **[248]**
Barcoţi (vezi Barkóczy, Ferenc)
Barcsay, Acaţiu (principe al Transilvaniei; var.: Barceai; Acatius Barcsai; Acaţie Barceai; Acaţius Barceai) I, **[7, 204, 210, 210v, 211, 211v, 212, 212v, 213, 213v]**; IV, **[103v, 104, 104v, 112, 113v, 115v, 116, 116v, 117, 117v]**
Barcza (vezi Bârsa)
Barkóczy, Ferenc (primat al Ungariei şi arhiepiscop de Strigoniu; var.: Barcoţi) IV, **[342v]**
Barnabas Belai (vezi Bélai, Barnabás)
Barnoviciu (vezi Barnovschi, Toma)
Barnovschi, Miron (domn al Moldovei; var.: Miron Barnov<s>chi; Miron-Vodă Barnoschi) III, **[248]**
Barnovschi, Toma (hatman în Moldova; bunicul viitorului domn Miron Barnovschi; var.:

Barnoviciu; Bernov; Bernovie) III, **[171v, 177v, 178, 182]**
Baronie (vezi Baronius, Caesar)
Baronius (vezi Baronius, Caesar)
Baronius, Caesar (cardinal, istoriograf bisericesc şi hagiograf; var.: Baronie; Baronius; Caesar Baronius) II, **[18, 34, 69v]**; IV, **[17v]**
Bartolomeiu (vezi Drágffy, Bartolomeu)
Bartolomeiu Dragfi (vezi Drágffy, Bartolomeu)
Barţa (vezi Bârsa*)
Basarab (personaj istoric fictiv) II, **[19v, 22]**
Basarab (vezi Basarab I)
Basarab (vezi Basarab, Laiotă)
Basarab I (domn al Ţării Româneşti; var.: Alexandru Basarab**!**; Alexandru Basarad**!**; Basarab; Basarab-Vodă; Basarad; Basarad-Vodă) I, **[124v]**; II, **[22v, 24, 24v, 25, 26, 26v, 28, 28v, 29, 29v, 30, 30v]**
Basarab II (domn al Ţării Româneşti; numit de Micu Dan Basarab-Vodă) II, **[110]**
Basarab Constantin (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Basarab, Laiotă (domn în Ţara Românească; var.: Basarab; Basarad-Vodă; Laiot<ă>; Laiot<ă> Băsarab-Voievod; Laiot<ă>-Vodă) II, **[114, 114v, 115, 129v]**; III, **[53v, 54v, 55]**
Basarab-Vodă (vezi Basarab I)
Basarab-Vodă (vezi Neagoe Basarab)
Basarab-Voivod (vezi Neagoe Basarab)
Basarabi (familie domnitoare în Ţara Românească, întemeiată de Basarab I) II, **[8v]**
Basarabia (var.: Basarabiia; Besarabiia; Terra Bassarabiae; Terra Bessarabum) II, **[8v]**; III, **[16v, 33v, 90, 90v, 97v, 118v]**
Basarabiia (vezi Basarabia)
Basarad (vezi Basarab I)
Basarad-Vodă (vezi Basarab I)
Basarad-Vodă (vezi Basarab, Laiotă)
Basbachiculi (vezi Başbachiculi)
Basbahiculi (vezi Başbachiculi
Basileios II (împărat bizantin; supranumit Bulgaroktonos „Omorâtorul de bulgari"; var.: Bulgaroctonos; Vasilie) I, **[253v, 259v]**
Basiliskos (cumnatul împăratului Leon I, comandantul expediţiei navale din anul 468 p.C. împotriva vandalilor din Africa de Nord; var.: Vasilisc) I, **[86]**
Basilius (vezi Vasilie*)
Basilius Barani (vezi Barani, Vasile)
Basilius Tarassovicsius (vezi Tarasovici, Vasile)
Basilovits, Joannicius (călugăr bazilitan din Muntele Csernek „Athosul rutenilor"; var.: Joannicius Basilovits) IV, **[92v]**
Basta (vezi Basta, Gheorghe)
Basta, Gheorghe (comandant al oştilor imperiale în Transilvania; ucigaşul lui Mihai Viteazul; var.: Basta; Gheorghie Basta) I, **[187v, 189, 189v, 190, 190v, 191, 191v, 192v]**; II, **[167v, 168, 168v, 169, 183, 183v, 184, 184v]**
Bastarna (localitate în Albania) I, **[271v]**
Baštašić, Iosafat (călugăr la Munkács; var.: Bastaşiciu; Iosafat Bastaşici) IV, **[367, 367v]**
Bastaşiciu (vezi Baštašić, Iosafat)
Başbachiculi (închisoarea datornicilor sultanului; var.: Basbachiculi; Basbahiculi) II, **[339v, 353v]**
Bat (vezi Batu)
Batu (han al tătarilor; var.: Bat; Batie) I, **[118]**; III, **[9, 10, 16]**
Batatzes (vezi Vatatzes, Leon)
Batări Criştov (vezi Báthory, Cristofor)
Bathorius (vezi Báthory, Sigismund)
Báthory (familia ~; var. Batoreşti) I, **[194v]**
Báthory, Andrei (cardinal, principe al Transilvaniei; var.: Andreiu; Andreiu Batori; Andrei Batori; Batori) I, **[183v, 184, 184v, 185v, 186v]**; II, **[163, 163v, 164, 164v, 165]**
Báthory, Cristofor (voievod al Transilvaniei; var.: Batări Criştov; Batori Hristof; Hristofor; Hristofor Batori) I, **[178, 178v]**; IV, **[29v, 45, 58v]**
Báthory, Gabriel (voievod al Transilvaniei; var.: Batori; Batori Gabor; Gabor; Gabriel; Gabriel Batori) I, **[194v, 195v, 196, 196v, 197, 197v, 198, 198v]**; II, **[190v, 191, 191v, 192, 193v, 194v, 195]**; III, **[149v]**; IV, **[61v, 64v, 65, 99v, 100v, 101]**
Báthory, Ioan (dar nu voievod al Transilvaniei; vezi şi Báthory, Nicolae*; var.: Ioan) I, **[133]**
Báthory, Nicolae (comandant militar; var.: Nicolae Batori) I, **[175]**
Báthory, Nicolae* (dar nu voievod al Transilvaniei; vezi şi Báthory, Ioan; var.: Nicolae) I, **[133]**
Báthory, Sigismund (fiul lui Cristofor Báthory, principe al Transilvaniei în patru rânduri; var.: Bathorius, Batori; Batori Jigmon; Jighismund Batori; Sighismund; Sighismund Batori; Sigismundus; Sigismundus Batori) I, **[178v, 179v, 180, 180v, 181, 181, 182v, 183, 183v, 186v, 187, 189, 190, 190v]**; II, **[249, 251, 140, 140v, 141, 142, 142v, 143v, 144v, 147, 147v, 148v, 149, 150v, 155, 155v, 157v, 158, 160, 162v, 167, 168, 183, 183v, 184, 251]**; III, **[173!, 247]**; IV, **[34, 34v, 59v, 60v, 99v, 100v]**
Báthory, Ştefan (principe al Transilvaniei, ulterior, rege al Poloniei; var.: Batori; Stefan Batori; Stefan de Şomlău) I, **[6v, 172v, 173, 174v, 177, 177v, 178, 179, 179v]**
Báthory, Ştefan* (palatin al Ungariei; var.: Stefan Batori) I, **[147v]**
Báthory de Ecsed, Andrei (voievod al Transilvaniei var.: Andreiu Batori; Batori) I, **[171, 173];** III, **[145v]**

Báthory de Ecsed, Ştefan (voievod al Transilvaniei 1479 – 1493; var.: Batori; Stefan Batori) I, **[133v, 134, 141]**
Báthory de Şimleu, Ştefan (voievod al Transilvaniei 1529 – 1533; var. Stefan Batori; Stefan Batori de Şemlău) I, **[149v, 153v]**
Báthory (Saniszlófi), Ştefan (vicevoievod al Transilvaniei; var. Stefan Batori) I, **[143]**
Batie (vezi Batu)
Batoreşti (vezi Báthory)
Batori (vezi Báthory, Andrei)
Batori (vezi Báthory, Gabriel)
Batori (vezi Báthory, Sigismund)
Batori (vezi Báthory, Ştefan)
Batori (vezi Báthory de Ecsed, Ştefan)
Batori (vezi Báthory de Ecsed, Andrei**)**
Batori Gabor (vezi Báthory, Gabriel)
Batori Hristof (vezi Báthory, Cristofor)
Batori Jigmon (vezi Báthory, Sigismund)
Batthyányi (conte, sec. XVII; var. Botiiani) II, **[256]**
Baudrant, Michel-Antoine (geograf francez; var. Antonius Baudrand) III, **[13v]**
Bavaria (regiune istorică în sud-estul Germaniei) I, **[200, 246]**
Băciia (numele mai vechi Bocaiu = mg. Bakaj; localitate în Transilvania, zona Orăştie; var. Bacai) IV, **[183]**
Bădeani (vezi Bădeni)
Bădeni (sat în Ţara Românească; var.: Bădeani) II, **[133v]**
Bădeuţi (sat în Moldova, Suceava; var.: Badeuţi) III, **[137]**
Bădica (comis, ucide pe Radu Călugărul) II, **[124v]**
Băgău (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[329v, 347, 350]**
Băjescu, Mareş (ban al Craiovei; var.: Mareş, Mareş Creţulescul, Mareşiu) II, **[256v, 258, 273v, 274, 276v, 277, 280, 282v]**
Bălaşa (soţia lui Constantin Şerban zis Cârnul; var.: Bălaşea) II, **[231]**
Bălaşea (vezi Bălaşa)
Bălăceană (vezi Bălăceanu)
Bălăceanul (vezi Bălăceanu, Badea)
Bălăceanu (familia ~, din Ţara Românească) II, **[362v]**
Bălăceanu, Badea (mare vornic în Ţara Românească; var.: Badea Bălăceanul; Bălăceanul) II, **[273, 284]**
Bălăceanu, Barbu (postelnic; var.: Barbul Bălăceanul) II, **[210]**
Bălăceanu, Constantin (ginerele lui Şerban Cantacuzino; sol trimis la Viena; var.: Bălăceanul; Constantin Bălăceanul; Constantin Băleanul) II, **[304v, 312v, 313v, 314, 315v, 316v]**
Bălăceanul (vezi Bălăceanu, Constantin)
Bălăceanul (i.e. Grigore Băleanu; vezi Băleanu, Grigore)
Bălăsache (vezi Balasache)
Bălăşti (vezi Bălineşti)
Băleanu, **Gheorghe** (vornic în Ţara Românească, ulterior, ban al Craiovei; var.: Băleanul; Gheorghie; Gheorghie Băleanul; Gheorghiu Băleanul) II, **[239, 240, 274, 274v, 275v, 276v, 277v, 278, 278v, 279, 280, 280v, 282v, 285v, 286v, 288v, 289v, 290, 290v]**
Băleanu, Grigore (postelnic şi logofăt în Ţara Românească; filoimperial; var.: Bălăceanul!; Băleanul; Grigorie Băleanul) II, **[367, 368, 371]**
Băleanu, Ivaşco (mare comis, stolnic şi clucer în Ţara Românească, fiul lui Gheorghe Băleanu) II, **[274v, 275, 277v, 286v, 293]**
Băleanul (vezi Băleanu, Grigore)
Bălgrad (vezi Belgrad)
Bălgrad (vezi Belgrad*)
Bălineşti (sat în judeţul Suceava; var. Bălăşti) III, **[103v]**
Bănat (vezi Banat)
Bărăbanţ (localitate în Transilvania, Alba; var. Bărăbanţi) IV, **[258]**
Bărăbanţi (vezi Bărăbanţ)
Bărbos (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Bărca (vezi Bârsa)
Bărlad (vezi Bârlad)
Bărladă (vezi Bârlad)
Bărlădean (vezi Bârlădeanu, Zaharia)
Băsărab-Vodă (vezi Neagoe Basarab)
Băsăşti (vezi Băseşti)
Băseşti (localitate în Transilvania, Maramureş; var.: Băsăşti) IV, **[183]**
Bârca (vezi Bârsa)
Bârghiş (localitate în Transilvania, Sibiu; var. Bârghiş; Bürkes) IV, **[182v, 285]**
Bârlad (oraş în Moldova; var.: Bărlad; Bărladă) II, **[292v, 296]**; III, **[36v, 55, 59v]**
Bârlad* (râu în Moldova) III, **[42, 56v, 59v]**
Bârlădeanu, Zaharia (mare logofăt în Moldova; var.: Bărlădean) III, **[242]**
Bârsa (ţinut în Transilvania; var.: Barcza, Bărca, Bârca) II, **[147]**; III, **[124v]**; IV, **[84, 76v]**
Bârsa* (râu în Transilvania; se varsă în Olt aproape de Feldioara; var. Barţa, Bârsa) I, **[142v]**; III, **[126]**
Bârsescu, Stroe (clucer, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Stroe Bârcescul) II, **[237v]**
Bârsescu, Radu (agă, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Radul Bârsescul-Aga) II, **[236]**
Beacheşiu (vezi Békes, Gáspár)
Beatlean (vezi Beclean)
Beatlean (vezi Bethlen, Gabriel)
Beatlean Gabor (vezi Bethlen, Gábor)
Beatricia (văduva lui Matei Corvin) I, **[140v]**
Bebek, Ferenc (? – 1558, aventurier politic pretendent la titlul de principe al Transilvaniei, ucis din

porunca principesei Isabela; var.: Franţisc Bebec) I, **[171v]**
Beca, Preda (boier, ucis de seimeni; var.: Preda Beca) II, **[225]**
Becan (vezi Becan, Martin)
Becan, Martin (teolog iezuit, istoric, confesorul împăratului Ferdinand II; var.: Becan; Beckan) II, **[70, 71, 71v]**
Becherius (vezi Bechet, A.)
Becheşi Iştfan (vezi Békessy, István)
Bechet, A. (iezuit francez, autorul biografiei lui Gheorghe Martinuzzi; var. Becherius) I, **[176v]**
Beciu (vezi, separat, Viena) I, **[250]**; II, **[300]**; III, **[172]**; IV, **[348v]**
Beckan (vezi Becan, Martin)
Beclean (localitate şi cetate în Transilvania, Bistriţa-Năsăud; var.: Betlean, Beatlean) I, **[216v, 220]**
Beia (vezi Biia)
Beiuş (oraş şi zonă în Transilvania, Bihor; aici, zona; var. Beiuşiu) I, **[250v]**; IV, **[63v]**
Beiuşiu (vezi Beiuş)
Beja (vezi Biia)
Békes, Gáspár (pretendent la domnia Transilvaniei; var.: Beacheşiu; Caspar Beacheşiu; Caspar Becheşie) I, **[173, 175v, 176, 177v, 178]**
Békessy, István (comandant de oaste, trimis de Sigismund Báthory în ajutorul lui Mihai Viteazul; var.: Becheşi Iştfan) II, **[251v]**
Bel, Matej (erudit slovac, 1684–1749; var.: Belius) I, **[130v]**
Bela (vezi Bela I)
Bela (vezi Bela II Orbul)
Bela (vezi Béla III)
Bela (vezi Béla IV)
Béla I (rege al Ungariei, 1060–1063; var.: Bela) I, **[113v, 114, 114v]**
Béla II Orbul (rege al Ungariei, 1131–1141; var.: Bela; Bela Orbul) I, **[116, 116v]**
Béla III (rege al Ungariei, 1173–1196; var.: Bela; Bela al treilea) I, **[117, 266, 275, 277v]**
Béla IV (rege al Ungariei, numit în documente „regele cel tânăr"; var.: Bela; Bela IV) I, **[99v, 103v, 104, 118, 118v, 120, 120v, 123v, 312]**; II, **[9v, 10, 11v, 17]**; III, **[9, 9v, 13v, 15]**
Bela IV (vezi Béla IV)
Bela al treilea (vezi Béla III)
Bela Orbul (vezi Béla II Orbul)
Bélai, Barnabás (ban al Severinului; var. Barnabas Belai; Bernabas Belai) III, **[114, 115]**
Belarad (vezi Arad)
Beldi (vezi Béldi, József)
Beldi (vezi Béldi, Pál)
Béldi, József (nepotul lui Béldi Pál, căpitan suprem al Făgăraşului; var.: Beldi) IV, **[365v]**
Béldi, Pál (1621–1679; aristocrat ungur implicat în evenimentele din timpul ultimilor principi maghiari ai Transilvaniei; var.: Beldi; Beldi Pal; Pal) I, **[207v, 218, 219, 219v, 220]**
Beldi Pal (vezi Béldi, Pál)
Beldioaie (soţia lui Béldi Pál) I, **[219v]**
Belgrad (vezi, separat, Alba Iulia, Carlova, Gyulafehérvár; var.: Bălgrad; Belgrad) I, **[50, 52, 102v, 122, 123, 130, 161, 163v, 168, 169, 177, 178v, 181, 181v, 186, 186v, 187v, 188, 191, 198, 203v, 208, 236v, 238, 239, 244, 247, 248v, 250]**; II, **[27v, 147, 147v, 158v, 164v, 166v, 229v, 317, 346]**; IV, **[3v, 4, 24v, 35v, 36, 36v, 37, 37v, 38, 38v, 40v, 42, 42v, 44, 44v, 45v, 46, 46v, 47, 47v, 48v, 49, 49v, 50, 53, 56, 56v, 57v, 58v, 59, 60v, 61, 63, 64, 64v, 65, 67, 70, 82v, 83v, 84, 88, 91v, 97, 102, 102v, 103, 103v, 104, 107, 107v, 108, 109, 118, 122v, 131v, 132, 133v, 135, 136v, 137, 139, 141v, 142, 142v, 143, 144v, 145, 164v, 167v, 171v, 179, 181v, 183, 183v, 185v, 200, 216, 216v, 217, 217v, 219v, 240v, 241v, 258, 294, 312v, 314v, 325, 329v, 330v, 334, 337, 344, 346v, 351v, 352, 353v, 354v, 357v, 358, 358v, 362v]**
Belgrad* (Belgradul turcesc; oraş în Serbia; var.: Bălgrad, Belgrad) I, **[129, 130v, 145v, 162, 170, 173v, 248v]**; II, **[299v, 302v, 356v, 357, 362, 375v, 376]**; III, **[193]**; IV, **[44]**
Belisarius (vezi Belizarie)
Belizarie (general bizantin; var. Belisarius; Velisarie) I, **[88v]**; IV, **[15]**
Belius (vezi Bel, Matej)
Bels (vezi Belz)
Belschie (vezi Bielski, Martin)
Belz (localitate în Ucraina; var. Bels; Belz) II, **[115v]**; III, **[51, 55, 114v]**
Bencescul (vezi Bengescu, Staico)
Bender (oraş pe Nistru, astăzi în Republica Modova; vezi, separat, Tighina) II, **[349]**; III, **[35v, 211v]**
Benedek (vezi Benic)
Benedic XIV (vezi Benedict XIV)
Benedict XIV (papă; var.: Benedic XIV; Benedictus XIV; Venedict XIV) IV, **[32v, 289, 302v, 304, 305, 305v, 309v, 311, 311v, 334]**
Benedict Fărcaşiu (vezi Farkas, Benedictus)
Benedict Mendicanţie (*viţişpanul săcuilor*) II, **[147]**
Benedict Veareş (vezi Farnasi Veres, Benedek)
Benedict Veareşiu (vezi Farnasi Veres, Benedek)
Benedictus XIV (vezi Benedict XIV)
Benedictus Farkas (vezi Farkas, Benedictus)
Bengescu, Staico (boier muntean, împotriva lui Nicolae Mavrocordat; var.: Bencescul) II, **[358v]**
Benic (localitate în Transilvania, Alba; var. Benedek; Benic) IV, **[107v, 125v, 131v]**
Benkő (vezi Benkő, József)

Benkő, József (istoric maghiar din Transilvania; var.: Iosif Bencheo; Benkő; Joseph. Benkő; Josephus Benko; Josephus Benkő) I, **[138, 176v, 250];** IV, **[52v]**
Benszone de Zabokruc (vezi Berszone de Zabokruc)
Benzon de Zabocruc (vezi Berszone de Zabokruc)
Bercenie (vezi Bercsényi, Miklós)
Bercsényi, Miklós (conte naţionalist, unul dintre iniţiatorii răscoalei kurucilor conduşi de Francisc Rákóczy II; var.: Bercenie; Nicolae Berceni) I, **[230, 233v, 240]**
Berindei (pretendent la domnia Moldovei; var.: Berindel; Berindel-Vodă) III, **[47v, 49v]**
Berindel (vezi Berindei)
Berindel-Vodă (vezi Berindei)
Berivoi (localitate în Transilvania, Făgăraş) IV, **[182]**
Bernabas Belai (vezi Bélai, Barnabás)
Bernard Prethfic (vezi Prethficki de Trembowla, Bernarad)
Bernardffy, Joannes (funcţionar la Cancelaria Aulică a Transilvaniei de la Viena; var. Joan Benadofi) IV, **[60v]**
Bernov (vezi Barnovschi, Toma)
Bernovie (vezi Barnovschi, Toma)
Beroa (localitate în Bulgaria; var.: Beroa; Veroa) I, **[271v, 272v]**
Berszone de Zabokruc (ostaş polonez, sec. XIV; var.: Benszone de Zabokruc; Benzon de Zabocruc) II, **[49v, 51v]**
Bertaş-Başa (vezi Pertev-Paşa)
Berthold de Merania (arhiepiscop de Kalocsa şi voievod; var.: Bertold) I **[117v]**
Bertold (vezi Berthold de Merania)
Bertold (vezi Ellerbach, Berthold)
Bertold Elderbac de Monioro Chearec (vezi Ellerbach, Berthold)
Berula (*călăuză a cazacilor*) III, **[191v]**
Besarabiia (vezi Basarabia)
Besrula (localitate neidentificată) III, **[196]**
Besimbak (vezi Beşimbac)
Beşimbac (localitate în Transilvania, Braşov; astăzi se numeşte Olteţ; var.: Besimbak; Beşinbac) IV, **[221, 225v]**
Beşinbac (vezi Beşimbac)
Betchiri (vezi Beti Ghirai)
Bethlen (vezi Bethlen, János)
Bethlen (vezi Bethlen, Wolfgang)
Bethlen, Gábor *(canţelareş*; var.: Beatlean Gabor) IV, **[330v]**
Bethlen, Gabriel (principe al Transilvaniei; var.: Beatlean; Betlean; Betlen Gabor; Gabor; Gabriel Beatlean; Gabriel Beatlean de Ictar; Gabriel Bethlen; Gabriel Betlean; Gabriel Betlean de Ictar; Gabriel Betlen) I, **[7, 164, 192, 193v, 194v, 195, 195v, 198v, 199, 200, 200v, 201, 201v, 202, 206, 202v, 203, 205v]**; IV, **[64v, 99v, 100, 101, 101v]**
Bethlen, György (general al lui Mihai II Apafi; var.: Gheorghie Beatlean) I, **[225]**
Bethlen, István (guvernator, fratele mai mare al principelui Gabriel Bethlen; pretendent la conducerea Transilvaniei; var.: Stefan Beatlean) I, **[202v, 203, 203v]**
Bethlen, János (sau Bethlen, Joannes; istoric maghiar din Transilvania şi cancelar al principatului pe vremea lui Gheorghe II Rákóczy; var.: Bethlen; Betlen Ianoş; Ioan Betlean; Ioan Betleen; Joan Betlen; Joann. Bethlen, Bethlen Joannes) I, **[204, 215v, 226v]**; II, **[255, 263, 281v, 282]**; IV, **[116v, 118]**
Bethlen, Miklós (cancelar al Transilvaniei, istoric; var.: Nicolae Betlean; Nicolaus Bethlen; Nicolaus Betlen) I, **[226v];** IV, **[167v, 169v]**
Bethlen, Wolfgang (sau Farkas Bethlen; istoric maghiar din Transilvania, sec. XVII; var.: Bethlen; Wolffang Bethlen; Wolfgang Bethlen; Wolfgang de Bethlen) I, **[158v, 159, 176, 176v, 192v, 193]**
Beti Ghirai (fiul hanului tătar; var.: Betchiri; Bitchiri) III, **[111v]**
Betlean (vezi Beclean)
Betlean (vezi Bethlen, Gabriel)
Betlen Bernomic (*sol ungur*) III, **[111]**
Betlen Gabor (vezi Bethlen, Gabriel)
Betlen Ianoş (vezi Bethlen, János)
Biandrata, Giorgio (sau Blandrata; medicul lui Ioan Sigismund şi propagator al unitarianismului în Ungaria; var.: Blandrata; Gheorghie Blandrat) I, **[157v, 176]**
Biasowski (nobil polonez; var.: Biescovschi) III, **[43v]**
Bicaz (căpetenie a tătarilor) III, **[121v]**
Bicilis (rob al lui Decebal; var.: Bicul) I, **[48v]**
Bicul (vezi Bicilis)
Bidea (clucer; unul dintre boierii pribegi în Transilvania în timpul lui Mircea Ciobanul) II, **[132v]**
Bielovschi (trimis la Hotin împreună cu oamenii lui Bogdan-Vodă) III, **[200v]**
Bielski, **Martin** (poet, cronicar şi traducător polonez; var.: Belschie; Bilskius) III, **[73v, 77, 87]**
Biescovschi (vezi Biasowski)
Bihar (vezi Biharia, Bihor)
Biharea (vezi Biharia, Bihor)
Biharia, Bihor (cetate cu nume maghiar Bihar, în judeţul Bihor; ţinut; varmeghie sau comitat; var.: Bihar; Biharea; Bihariu; Bihăria) I, **[96, 96v, 97v, 98, 98v, 99v, 175v]**; II, **[10v]**; IV, **[63v, 183v]**
Bihariu (vezi Biharia, Bihor)
Bihăria (vezi Biharia, Bihor)
Biia (localitate în Transilvania, Alba; var.: Beia; Beja; Biia; Bija) IV, **[236v, 257, 269v, 284v, 285]**

Bija (vezi Biia)
Bilăe (vezi Bilăi, Simion)
Bilăi, Simion (mare vornic în Moldova; var.: Bilăe) III, **[215v, 222]**
Bilskius (vezi Bielski, Martin)
Birtoc, Epifanie (monah la Blaj; înainte de călugărire, Ilie Birtoc; var.: Epifanie; Ilie Birtoc) IV, **[360v]**
Bistra (localitate în Munţii Apuseni) IV, **[5v, 40, 43v, 182, 265, 315v]**
Bistriţa (ţinut, oraş şi cetate în Transilvania; var.: Bistriţa; Bistriţă, Bistriz) I, **[148v, 149, 154, 156v, 163v, 183v, 213v]**; II, **[148v, 229v]**; III, **[124v, 125, 125v, 126, 132, 144]**; IV, **[76v, 84, 113v, 115v]**
Bistriţa* (mănăstire în Moldova, Neamţ) III, **[29, 134]**
Bistriţă (vezi Bistriţa)
Bistriz (vezi Bistriţa)
Bitchiri (vezi Beti Ghirai)
Bithynia (provincie în Asia Mică; var.: Vithinia) I, **[151, 325v]**
Bizánczy, *Gennadiu*s **György** (episcop greco-catolic de Munkács; var. Ghenadie Bizanţi) IV, **[231v]**
Bizanţ (vezi, separat, Constantinopol, Ţarigrad; var.: Vizantiia) I, **[67, 138v]**
Blachia (vezi Vlahia)
Blaj (vezi, separat, Balázsfalva; var.: Blaj; Blajiu) I, **[238v, 244, 244v, 247v, 346v]**; IV, **[5v, 32, 49, 51, 57v, 59, 61, 67, 105v, 125, 193v, 222, 229v, 233v, 234, 234v, 236v, 240v, 241, 241v, 242v, 243v, 245, 247, 248, 249v, 250, 250v, 260v, 264v, 265, 290, 294, 295, 295v, 296, 307, 307v, 308v, 312v, 313, 314v, 315v, 319v, 320, 320v, 321v, 322v, 325, 325v, 326v, 327, 330v, 333v, 335, 335v, 338, 338v, 339, 342v, 345v, 347, 349v, 350, 351v, 352, 353v, 354v, 355, 357, 359, 362v, 363, 365v, 368, 369v]**
Blajiu (vezi Blaj)
Blandrata (vezi Biandrata, Giorgio)
Blasius (vezi Vlasie*)
Bleda (rege al hunilor, care a domnit împreună cu fratele său Attila; var.: Bleda; Buda) I, **[80]**
Bob, Ioan (episcop greco-catolic; var.: Ioan Bob) IV, **[6, 59v]**
Bobolecki (ofiţer polonez; var.: Boboleţchi) III, **[225v]**
Boboleţchi (vezi. Bobolecki)
Bocicai (vezi Bocskay, Ştefan)
Bocicaiu (vezi Bocskay, Ştefan)
Bocskay, Ştefan (voievod al Transilvaniei; var.: Bocicai; Bocicaiu; Stefan Bocicai; Stefan Boşcai) I, **[6v, 177, 180, 182v, 188v, 192v, 193v, 194]**
Bodiebradi, Gheorghe (rege al Boemiei; var.: Gheorghie Podiebrad) I, **[131v]**
Bodogaia (localitate în Transilvania, Harghita) IV, **[329v]**
Bodon, Ferenc (comandant de oşti în timpul lui Ioan I Zápolya; var.: Franţisc Bodon) I, **[147v]**
Boemia (var.: Boemia; Boemiia; Bohemia) I, **[123v, 126v, 130v, 131v, 138v, 139, 190v, 227v]**; II, **[175, 183]**; III, **[87v, 90v, 93, 98, 114, 114v, 115, 116, 119v]**; IV, **[41, 42, 155, 159, 164, 176v, [178v, 203v, 238, 249, 270v]**
Boemiia (vezi Boemia)
Bogáti, Boldizsár (notabil secui; var. Baltasar Bogati) II, **[147]**
Bogáti, Miklós (secui, prins de Radu Şerban; var.: Nicolae Bogati) I, **[191v]**
Bogdan (oraş imaginar în Maramureş) II, **[9]**; III, **[9v]**
Bogdan (vezi Bogdan I)
Bogdan (vezi Bogdan II)
Bogdan (vezi Lăpuşneanu, Bogdan)
Bogdan (familia ~) II, **[9]**
Bogdan* (nume generic pentru domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei; var. Bogdan; Bogdanus) I, **[253v, 255v, 256, 259v]**
Bogdan** (voievod imaginar al Maramureşului, presupus tată al lui Dragoş-Vodă; Bogdan-Vodă; Bogdan) II, **[21v]**; III **[9v, 13, 16]**
Bogdan I (domn al Moldovei var.: Bogdan; Bogdan-Vodă) III, **[2, 10, 10v, 13, 13v, 14, 14v, 23v]**
Bogdan II (domn al Moldovei, tatăl lui Ştefan cel Mare) III, **[2v, 40v, 41, 42, 43, 43v, 44, 44v, 46]**
Bogdan III cel Orb (domn al Moldovei, fiul lui Ştefan cel Mare; var.: Bogdan; Bogdan-Vodă; Bogdan III Vodă; Bohdanus; Johannes Bogdanus) II, **[118, 119, 119v, 120]**; III, **[3, 103, 103v, 104, 104v, 105, 105v, 106, 106v, 107, 107v, 108, 108v, 109, 109v, 110, 110v, 111, 111v, 112, 112v, 113, 113v, 114v, 115, 115v, 116, 116v, 117, 117v, 118, 119, 119v, 120, 121, 122v]**
Bogdan III Vodă (vezi Bogdan III cel Orb)
Bogdan IV Vodă (vezi Lăpuşneanu, Bogdan)
Bogdan-Vodă (pretendent la domnia Ţării Româneşti; fiul lui Iancu Sasul) II, **[138, 139]**
Bogdan-Vodă (domn neatestat al Moldovei; fiul lui Ieremia Movilă) III, **[247v]**
Bogdan-Vodă (vezi Bogdan**)
Bogdan-Vodă (vezi Bogdan I)
Bogdan-Vodă (vezi Bogdan II)
Bogdan-Vodă (vezi Bogdan III cel Orb)
Bogdan-Vodă (vezi Lăpuşneanu, Bogdan)
Bogdan-Vodă (vezi Ionaşco*)
Bogdania (vezi, separat, Bogdania Neagră; Cara-Bogdania; Moldavia; Moldova, Ţara Moldovei; var.: Bogdaniia) III, **[10v]**
Bogdania Neagră (unul din numele Moldovei; vezi, separat, Bogdania, Cara-Bogdania; Moldavia, Moldova, Ţara Moldovei; var.: Bogdaniia Neagră) II, **[21v]**

Bogdaniia (vezi Bogdania)
Bogdaniia Neagră (vezi Bogdania Neagră)
Bogdanus (vezi Bogdan*)
Bohdanus (vezi Bogdan III cel Orb)
Bogdăneşti (sat în Moldova) III, **[236]**
Bohemia (vezi Boemia)
Boiani (sat în Ţara Românească, unde a avut loc lupta dintre Petru cel Tânăr şi boierii pribegi peste Olt) II, **[133]**
Boiariu (vezi Boieriu)
Boer, Ferenc (jude prim la Alba Iulia; var. Franţisc Boiariu) IV, **[344]**
Boieriu (profesor la Blaj; nu i se cunoaşte prenumele, este pomenit până acum doar de Samuil Micu; var.: Boiariu) IV, **[339]**
Boinvin (vezi Boivin, Jean)
Boivin, Jean (erudit francez, elenist; autorul ediţiei din 1712, Paris, în două volume, a operei lui Gregoras; var.: Boinvin) II, **[17v]**
Boithin (vezi Bojthinus, Casparus)
Boitinus (vezi Bojthinus, Casparus)
Boj (localitate în Transilvania, Cluj; var.: Bojiu) IV, **[353]**
Bojthinus, Casparus (sau Gáspár Bojthi Veres, secretarul principelui Gabriel Bethlen şi curtean pe vremea lui Gheorghe Rákóczy I; var.: Boithin; Boitinus) I, **[198v]**
Boji, Ioan Inochentie (monah la Blaj; var.: Inochentie Boji) IV, **[353]**
Bojişcovici (vezi Božižković, Vasilie)
Bojiu (vezi Boj)
Bojoreanul (vezi Bujoreanu, Şerban)
Bojoroviţă (vezi Passarowitz)
Boldeşti (sat în Ţara Românească, Prahova) II, **[133v]**
Boldul (vezi Boldur)
Boldur (vornic în Moldova; var.: Boldul) III, **[80]**
Boleslau (vezi Bolesław II Îndrăzneţul)
Bolesław II Îndrăzneţul (rege al Poloniei; var.: Boleslau) I, **[114]**
Bollandus, Joannes (iezuit flamand; var.: Joannes Bolandus) IV, **[17v]**
Bolota (râu; ţinutul Soroca) III, **[233]**
Bolusid (vezi Bulusudes)
Bolusides (vezi Bulusudes)
Bonaparte (vezi Napoleon I Bonaparte)
Bonciul (căpitan, ucis de seimeni) II, **[225]**
Bonfin. (vezi Bonfinius, Antonius)
Bonfinie (vezi Bonfinius, Antonius)
Bonfinius (vezi Bonfinius, Antonius)
Bonfinius, Antonius (sau Bonfinie, Antonie; istoric italian; var.: Anton. Bonfin; Antonie Bonfinie; Antonius Bonfinius Bonfin.; Bonfinius; Bonfinus) I, **[38, 57, 63v, 84, 91, 107v, 112v, 113, 121, 130v, 134, 136v, 137, 138v, 140, 144, 144v, 158v, 254v, 256, 257, 331, 337, 337v, 340]**; II, **[29, 29v, 33v, 42, 69, 70, 71, 83, 87v, 88, 106v, 107, 109v]**; III, **[14v, 17v, 28v, 49v]**
Bonfinus (vezi Bonfinius, Antonius)
Borcea Andraş (comandant al oştirii trimise de Sigismund Báthory în ajutorul lui Aron Tiranul) II, **[140v]**
Borila (vezi Borilă)
Borilă (sau Boryllas, în cronica lui Akropolites; fiu de soră al lui Ioniţă-Caloian, rege bulgar din dinastia română a Asăneştilor; var.: Borila) II, **[7v]**
Boristen (vezi Boristene)
Boristene (vezi, separat, Nipru; var. Boristen) II, **[147v]**
Borna (*domnul guduscanilor*) I, **[257, 258]**
Bornemisza Abstemius, Péter (ultimul episcop catolic al Transilvaniei înainte de întronarea calvinismului; var.: Bortneamisa) I, **[171]**
Bornemisza, János (magnat ungur cu rol important în ultimele evenimente dinaintea dezastrului de la Mohács; var. Ioan Bortneamisa) I, **[143]**
Bornemisza de Kászon, Ignácz József (1707–1769; comite suprem de Turda; var.: Ignatie Bornemisa de Cason) IV, **[344]**
Bornemisza de Kászon, János József Csutak (1672–1742; baron, vicecancelar aulic al Transilvaniei; var.: Ioan Ios. Bornemisa de Cason; Joannes Jos. Bornemisza de Kaszon**)** IV, **[249, 279]**
Boros, János (comandantul contingentului unguresc al lui Gheorghe II Rákóczy; var.: Boroşiu) II, **[228v]**
Boroşiu (vezi Boros, János)
Boroţchi (*un canonic* de la Munkács) IV, **[366v]**
Borsod (comitat în Ungaria; var.: Borşod) I, **[201]**
Borşod (vezi Borsod)
Bortneamisa (vezi Bornemisza Abstemius, Péter)
Borusia (vezi Prusia)
Borvistam (vezi Burebista)
Bosnia (vezi, separat, Ţara Bosniei; var.: Bosniia) I, **[151, 162]**; III, **[193v]**
Bosniia (vezi Bosnia)
Boteanu, Nedelco (boier din Ţara Românească, partizan al lui Leon Tomşa; var.: Nedelco Boteanul) II, **[203v]**
Botiiani (vezi Batthyányi)
Botoşani (ţinut şi oraş în nordul Moldovei; var.: Botoşani; Botoşeani) III, **[36v, 82v, 105, 110, 130v, 185]**
Botoşeani (vezi Botoşani)
Boul (ban; cumnat al lui Leon Ştefan Tomşa) II, **[203v]**
Boyta (conducător al cetelor maghiare împreună cu Zuard şi cu Cadusa, în atacul asupra lui Glad) I, **[94, 95, 95v]**
Božižković, Vasilie (ultimul dintre episcopii greco-catolici de Svidniţa şi cel dintâi episcop de acelaşi rit al Crisiei, în Croaţia; var.: Bojişcovici;

Vasilie; Vasilie Bojicicovici; Vasilie Bojişcovici; Vasilie Bojişcoviciu) IV, **[366v, 367, 367v, 370]**
Brabant (regiune istorică cu statut de ducat; astăzi zonă divizată între Olanda şi Belgia) IV, **[155]**
Brad (mănăstire în Ţara Românească, Buzău) II, **[314]**
Brádi, Ferenc (consilier la Tabla Regească a Transilvaniei; var.: Franciscus Bradi; Franţisc Bradi) IV, **[291, 297]**
Bran (localitate în Transilvania, Braşov) II, **[29, 316]**
Branas, Alexios (general, înlocuitorul lui Ioan Cantacuzen; var.: Alexie Brana) I, **[270]**
Branas, Theodoros (guvernator al Traciei; var.: Theodor Vrama) I, **[333]**
Branković Vuković, Gheorghe (despot al Serbiei, 1427–1456; var. Gheorghie) II, **[75v, 76, 76v]**
Brancoviciu (vezi Sava II Brancovici)
Brankovits (vezi Sava II Brancovici)
Branlavul (vezi Breslau)
Braslav (vezi Breslau)
Braslov (vezi Breslau)
Brassov (vezi Braşov)
Braşoian (vezi Breazuianul)
Braşov (var. Brassov; Braşov) I, **[52, 132v, 153v, 155v, 156v, 184, 188, 191, 197v, 223]**; II, **[37, 64, 68v, 95v, 117, 121, 148, 148v, 155v, 167, 189, 190, 192, 236, 288v, 314, 317v, 327v, 372]**; III, **[67, 124v, 125v, 162, 162v, 163]**; IV, **[29v, 44v, 45, 58v, 182, 185, 185v, 310, 333]**
Bratei (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[347, 350]**
Bratislava (vezi, separat, Pojon; var.: Vratislava; Vratislavia; Vratislaviia) I, **[180v]**; III, **[18]**
Bratul (paharnic în Ţara Românească) II, **[134v]**
Braţlav (vezi Breslau)
Braţslav (vezi Breslau)
Brădescu, Barbu (paharnic în Ţara Românească; ostil lui Leon Tomşa, pribegeşte în Transilvania; var.: Barbul Brădescul) II, **[202]**
Brăila (var.: Brăila; Brăilă) II, **[113v, 134, 139v, 198, 212v, 228, 229, 238, 325, 326v, 327, 375, 380]**; III, **[53, 140v, 141, 189v, 209v, 210, 210v, 211, 211v]**
Brăilă (vezi Brăila)
Brăsa (vezi Ţara Bârsei)
Brăslav (vezi Breslau)
Brâncovan (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Brâncovean (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Brâncovean-Vodă (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Brâncoveani (vezi Brâncoveni)
Brâncoveanu, Constantin (logofăt în Ţara Românească, apoi domn al Ţării Româneşti; nepotul lui Şerban Cantacuzino; var.: Basarab Constantin; Brâncovan; Brâncoveanul; Brâncoveanul-Vodă; Constantin; Constantin Brâncovan; Brâncovean; Constantin Brâncovan Basarab; Constantin Brâncovanul-Vodă; Constantin Brâncoveanul; Constantin-Vodă; Constantin-Vodă Brâncoveanul; Constantinus Basarb de Brancovan; Ioan Constantin; Ioan Constantin de Basarab) I, **[227]**; II, **[5v, 292v, 293v, 309, 309v, 310, 310v, 311, 311v, 312, 313, 313v, 314, 314v, 315, 315v, 316, 316v, 317, 317v, 318, 318v, 319, 320, 320v, 321, 321v, 322, 322v, 323v, 324, 324v, 325, 326v, 327, 327v, 328, 328v, 329, 330, 330v, 331, 331v, 332, 332v, 333, 333v, 335, 335v, 336, 336v, 337, 337v, 338, 338v, 339, 339v, 340, 340v, 341, 341v, 342, 343, 343v, 344, 345, 345v, 346v, 347, 348v, 350v, 351, 364, 373v, 380v, 381, 381v]**; IV, **[22, 47v, 48v, 145]**
Brâncoveanu, Maria (fiica lui Constantin Brâncoveanu, căsătorită cu Constantin Duca) II, **[319v]**
Brâncoveanu, Marica (soţia lui Constantin Brâncoveanu; var.: Mariia) II, **[330v, 346v, 373v]**
Brâncoveanu, Matei (fiul cel mai mic al lui Constantin Brâncoveanu; var.: Matiia) II, **[344]**
Brâncoveanu, Papa (boier ucis de seimeni; var.: Papa Brâncoveanul) II, **[225]**
Brâncoveanu, Preda (nepotul lui Matei-Aga Basarab; ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[203, 229v, 236]**
Brâncoveanu, Radu (al treilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu; var.: Radu; Radul) II, **[328v]**
Brâncoveanul (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Brâncoveanul-Vodă (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Brâncoveni (localitate în Ţara Românească, Olt; var.: Brâncoveani) II, **[5, 202, 206v, 211, 346, 367]**
Breazuianul (mare vornic, ucis din porunca lui Nicolae Mavrocordat; var.: Braşoian) II, **[360]**
Brebu (localitate în Ţara Românească, Prahova; mănăstire ctitorită de Matei Basarab) II, **[211]**
Brenez *(ministerul cel mare* al sultanului Baiazid I) II, **[37v]**
Breslav (vezi Breslau)
Breslau (numele german, până în 1945, al oraşului polonez Wroslaw; var.: Branlavul; Braslav; Braslov; Braţlav; Braţslav; Breslav) III, **[34v, 72, 76v, 81v, 224v, 226, 229v, 230v]**
Brietius, Philippus (sau Philippe Briet, polihistor francez; var.: Philipp. Brietius) II, **[88]**
Britania (var.: Britaniia) I, **[57, 75]**
Britaniia (vezi Britania)
Brodin (i.e. Grodek Jagiellowski, oraş în Ucraina) III, **[34v]**
Brodarith, Stefanus (sau Brodarics, István; episcop de Vác, cancelar al regelui Ludovic II; var.: Steph. Bronderith) I, **[158v]**
Broşteani (vezi Broşteni)
Broşteni (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Broşteani) IV, **[220, 320, 325, 338v]**
Brundus (astăzi Brindisi, în Italia) I, **[295]**

Brusa (vezi Brussa)
Brussa (oraş în Asia Mică; var.: Brusa) II, **[32, 32v, 33, 39v, 75v]**
Brut (vezi Brutus, Marcus Iunius)
Brutus, Marcus Iunius (cel mai cunoscut dintre asasinii lui Caesar; var.: Brut) I, **[36v]**
Brutus, Lucius Iunius (consul; var.: Luchie Iunie Brut) I, **[33v]**
Buccow, Nicolaus Adolf (general austriac; var.: Bucov) IV, **[333]**
Buceace (vezi Buczacz)
Bucelleis, Julius Friedrich (funcţionar imperial; var.: Julie Frideric, grof a Buţeleus, Julius Fridericus comes a Bucelleis) IV, **[176v, 178v]**
Buceţchi (vezi Buczacki)
Buceul (vezi Buczacz)
Bucium (vezi Bucium, Condrea)
Bucium, Condrea (vornic în Moldova; var.: Bucium) III, **[233, 242]**
Bucov (sat în Ţara Românească, Prahova) II, **[133v]**
Bucov (vezi Buccow, Nicolaus Adolf)
Bucşan, Staico (vistier şi paharnic în Ţara Românească; var.: Staico Bucşeanul; Stoica; Stoica Bucşan) II, **[274v, 293, 318v]**
Bucur Spinare (credincios care a susţinut zugrăvirea bisericii din Maierii Belgradului; var.: Bucur Spinare) IV, **[216v]**
Bucurestu (vezi Bucureşti)
Bucureşti (var.: Bucurestu; Bucureşti) I, **[219, 243v]**; II, **[114v, 122, 125, 130, 130v, 131, 131v, 132, 132v, 133v, 134, 134v, 245, 245v, 251v, 135v, 139v, 143v, 149v, 150, 150v, 151, 152v, 153, 162v, 191v, 201, 202v, 205, 206, 209v, 210, 214, 223v, 231, 233, 238, 242, 242v, 243, 244, 264, 264v, 266, 267, 268v, 271, 274, 278, 279v, 280, 280v, 286v, 287, 288, 294, 295, 296v, 306, 306v, 311v, 313v, 314, 314v, 315, 315v, 316v, 318v, 321, 321v, 331, 333v, 335v, 338, 338v, 339, 342, 345v, 346, 347v, 348v, 349v, 352v, 359, 359v, 360, 360v, 361, 361v, 364v, 365, 366, 366v, 367, 368, 368v, 370, 371v, 375, 376, 376v, 377v, 379]**; III, **[54, 54v, 55, 210]**; IV, **[17, 29v, 33v, 36v, 37, 47v, 48v, 145, 145v]**
Buczacki (castelan de Halici; comandă oastea poloneză; var.: Buceţchi; Mihai Buceaţschi; Mihail Buceaţchi) II, **[115v]**; III, **[42, 43, 55]**
Buczacz (oraş în Galiţia; var.: Buceace; Buceul) III, **[82, 110v]**
Buda (vezi Bleda)
Buda (oraş în Ungaria, pe malul drept al Dunării, astăzi integrat în Budapesta) I, **[80, 126, 130v, 142v, 147, 147v, 152v, 153, 153v, 161, 162, 162v, 167v, 168, 169v, 186v, 202, 221v]**; II, **[120, 260v, 304, 311v]**; III, **[142v, 193]**; IV, **[194v, 204, 333]**
Budai de Pişchinţ, Iosif (mitropolit în Transilvania; var.: Iosif; Iosif Budai) IV, **[57109, 125]**
Budim-Başea (i.e. Seidi Ahmed; paşă de Buda) II, **[243]**
Bugeac (regiune de stepă situată la sud de Basarabia, până la Marea Neagră; astăzi face parte din Ucraina; var.: Bugeac; Bugeag; Bujac) I, **[207v]**; II, **[210, 214v, 273, 273v, 296]**; III, **[211v, 227v]**
Bugeag (vezi Bugeac)
Buhul (râu în Ucraina) III, **[72]**
Buhtea (pârcălab de Cetatea Albă) III, **[47]**
Buicescu, Diicul (spătar, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Diicul; Diicul Buicescul) II, **[217v, 237v]**
Bujac (vezi Bugeac)
Bujoreanu, Şerban (mare ban; var.: Bojoreanul) II, **[359, 367, 368, 369, 371]**
Bulgaria (vezi, separat, Ţara Bulgărească; var.: Bulgariia) I, **[8v, 9, 62v, 64v, 95v, 129v, 141, 151, 252v, 253v, 258, 259, 259v, 273v, 294, 298, 301v, 302, 303, 303v, 304, 306v, 307, 307v, 309, 309v, 310, 318v, 319, 320v, 321v, 323, 323v, 333v, 335v, 336, 338v, 339, 340v]**; II, **[7, 7v, 8, 8v, 10v, 20v, 31v, 32, 38v, 69, 81v, 93, 251v, 137v, 139, 144, 204, 238v, 313]**; III, **[16v, 17v, 41v]**; IV, **[26v, 32]**
Bulgariia (vezi Bulgaria)
Bulgaroctonos (vezi Basileios II)
Bulgarsec (i.e. Bolgárszeg; astăzi, Şcheii Braşovului) IV, **[333]**
Buliga (mare agă în Ţara Românească) II, **[227, 227v]**
Bulosides (vezi Bulusudes)
Bulusudes (la Kedrenos; căpetenie a ungurilor; var.: Bolusid, Bolusides; Bulosides) I, **[104v, 105, 106, 106v**
Buna Vestire (mănăstire şi seminar în Blaj) IV, **[330, 354v, 355, 359]**
Bultizic *(o rudă a lui Attila*) I, **[84]**
Bungard (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[67]**
Burebista (rege al dacilor; var.: Barabist; Borvistam) I, **[37]**
Burgundia (provincie istorică în estul Franţei) III, **[172]**; IV, **[155]**
Bürkes (vezi Bârghiş)
Busi (vezi Bussy, Jean Louis Rabutin de ~)
Bussy, Jean Louis Rabutin de ~ (comandant militar al Transilvaniei la 1700; var. Busi) I, **[225v]**
But (vezi Buth)
Buth (tatăl lui Ioan de Hunedoara; var.: But; Buth; Buthon) I, **[137v, 138, 138v]**
Buthon (vezi Buth)
Buzăeştii (vezi Buzeştii)
Buzăianu, Dumitraşco (boier din Ţara Românească, propus domn de către boieri; var.: Dimitraşco Buzeianul) II, **[263]**

Buzău (oraş şi apă în Ţara Românească; var.: Buzeu) II, **[123v, 124, 140, 211, 211v, 212, 314, 314v, 380]**; IV, **[29v, 33v]**
Buzdugan (boier din Ţara Românească; unelteşte împotriva lui Alexandru Iliaş) II, **[198v, 199]**
Buzescu, Preda (postelnic în Ţara Românească; var.: Preda; Preda Buzăescul) II, **[138v, 166v]**
Buzescu, Radu (mare spătar în Ţara Românească; var.: Radul; Radul Buzăescul; Radul Buzeianul; Radul Buzescul) II, **[138v, 139v, 140, 161v, 164, 251]**
Buzescu, Stroe (stolnic în Ţara Românească; sol trimis de Mihai Viteazul la Aron Tiranul, domnul Moldovei; var.: Stroe; Stroe Buzăescul; Stroe Buzăianul; Stroe Buzescul) II, **[138v, 142v, 161v, 190, 251, 251v]**
Buzeştii (familie de boieri din Oltenia; var.: Buzăeştii; Buzeştii) II, **[138v, 162, 185, 185v, 186]**
Buzeu (vezi Buzău)
Bzovie (vezi Bzowski (Bzovius), Abrahamus)
Bzowski (Bzovius), Abrahamus (istoric polonez, 1567-1637; var.: Bzovie; Abrahamus Bzovius) II, **[107v]**

C

Cacuciu, Ilie (sol al lui Mihai-Vodă la Viena; var.: Ilie Cacuciul) I, **[181]**; II, **[158]**
Cadlu Sadchi (reprezentant al regelui Wladislaw V Jagiello în tratativele cu Mircea cel Bătrân; var.: Cadlu Sadchi; Kadlus Sadki) II, **[49, 51v]**
Cadusa (conducător al cetelor maghiare împreună cu fratele său Zuard şi cu Boyta, în atacul asupra lui Glad) I, **[94, 94v, 95, 95v]**
Caenophrurium (localitate din Tabula Peutingeriana legată de itinerariul împăratului Aurelian; var. Chenofrurion) I, **[67]**
Caesar (vezi Caesar, Caius Iulius)
Caesar Baronius (vezi Baronius, Caesar)
Caesar, Caius Iulius (dictator cu puteri nelimitate, personaj de tranziţie spre funcţia de împărat roman; var.: Caesar; Iulie Chesar; Iulie Chesariu) I, **[35, 36, 36v, 37, 76]**; II, **[21]**
Caesarea (sau Cezarea; regiune în Asia Mică, aici zonă din Imperiul Otoman; var.: Chesaria) I, **[151]**
Cahul (lac în sudul Basarabiei) III, **[215v]**
Caie Rutilie Cocles (vezi Caius Rutillius Cocles)
Cair (vezi Cairo)
Cairo (var.: Cair) I, **[150v]**; II, **[135]**
Caius Rutillius Cocles (var.: Caie Rutilie Cocles) I, **[56v]**
Calabria (regiune în sudul Italiei) IV, **[10v]**
Calbor (localitate în Transilvania, Făgăraş) IV, **[182v]**
Calcedon (oraş antic în Bitinia, aproape de Constantinopol; var.: Halchidon) I, **[61v, 151]**; IV, **[50v]**
Caldeea (ţinut din sudul Mesopotamiei; var.: Haldeea) I, **[151]**
Caliani (vezi Silvestru Caliani)
Caliani, Silvestru (al treilea călugăr greco-catolic la mănăstirea Sfânta Troiţă din Blaj, după Petru Pavel Aron şi Grigore Maior; var.: Caliani; Căliani; Silvester Caliani; Silvestru; Silvestru Caliani; Silvestru Căliani) IV, **[265, 265v, 295, 314v, 316, 323, 324, 324v, 343v, , 344v, 345v, 346, 348v, 349, 349v, , 352, 352v, 357, 365v, 366v, 367v, 370]**
Caliani, Vasile (secretar al episcopului Petru Pavel Aron; var.: Vasilie Caliani; Vasilie Căliani) IV, **[335, 344]**
Caligula (supranumele dat lui Caius Iulius Caesar Germanicus, împărat roman; var.: Caligula; Gae; Galigula) I, **[38v]**
Calhi (vezi Chalke)
Calistus (vezi Callistos, Nicephoros)
Callimachi, Alexandru (domn al Moldovei; var.: Alexandru Ioan Calimah-Voievod) III, **[251]**
Callimachi, Grigore (domn al Moldovei, fiul lui Ioan Teodor Callimachi; var.: Grigorie Calimah; Grigorie Calimah-Vodă) III, **[250]**
Callimachi, Ioan Teodor (domn al Moldovei; var.: Ioan Theodor Calimah) III, **[250]**
Callimachus Buonacorsi, Filippo (scriitor italian, călugăr dominican la Cracovia; var.: Callimacus; Filip Calimac; Philippus Callimacus) I, **[130v]**; II, **[86, 88]**
Callimacus (Callimachus Buonacorsi,)
Callistos, Nicephoros (istoric bizantin; var.: Calistus) I, **[92v]**
Calo-Ioan (vezi Ioniţă-Caloian)
Calo-Joannis (vezi Ioniţă-Caloian)
Calofirescu Radu (vezi Calomfirescu, Radu)
Calofirescul Radul (vezi Calomfirescu, Radu)
Caloga (*ban*) II, **[169v, 175v]**
Calomfirescu, Radu (comandant de oşti în Ţara Românească; var.: Calofirescu Radu, Calofirescul Radul) II, **[138v, 142v]**
Calot Perişeanul (boier, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Calotă (ban al Craiovei) II, **[159v]**
Calv (episcop din Dacia Ripensis) IV, **[12v]**
Calvin (vezi Calvin, Jean)
Calvin, Jean (reformator religios şi scriitor francez; var.: Calvin; Ioan Calvin; Calvinus) I, **[157v, 164v, 165, 235v]**; IV, **[73]**
Calvinus (vezi Calvin, Jean)
Calvisius (vezi Calvisius, Sethus)
Calvisius, Sethus (sau Kalwitz, Seth; astronom, astrolog, muzician şi istoric saxon, director al şcolii de muzică din Leipzig; var.: Calvisius) I, **[54, 92]**
Camenec (vezi Cameniţa)

Camenensi (vezi Cameniţa)
Cameneţchi (vezi Kameniecki, Nicolae)
Cameniţ (vezi Cameniţa)
Cameniţa (oraş şi cetate în Ucraina, astăzi Kameneţ-Podolski; var.: Camenenc; Camenensi; Cameniţ; Cameniţă; Kamienec; Kamieniec) II, **[196, 210, 281, 283, 297, 303v]**; III, **[31v, 39, 40, 73v, 84v, 91, 91v, 99, 105v, 108v, 114v, 120, 159v, 176, 203v]**
Cameniţă (vezi Cameniţa)
Cameniţchi (vezi Kameniecki, Nicolae)
Campania (i.e. Campagna) IV, **[10v]**
Canaan (vechiul nume la Palestinei si Feniciei; var.: Hananea) I, **[150v]**
Candia (cetate în Creta; var.: Candiia) II, **[270v, 373v]**
Candiia (vezi Candia)
Canijea (vezi Kanjiža)
Cantacuzeani (vezi Cantacuzini)
Cantacuzen (vezi Kantakuzenos, Ioan)
Cantacuzen (vezi Kantakuzenos* Ioan)
Cantacuzeni (vezi Cantacuzini)
Cantacuzeno (vezi Kantakuzenos, Ioan)
Cantacuzini (familie de boieri din Ţara Românească; var.: Cantacuzeani; Cantacuzeni) II, **[215v, 267, 289v, 290v, 291v, 327, 328, 328v, 353v, 355v]**
Cantacuzino, Constantin (postelnic; var.: Constantin; Constantin Cantacuzeno; Constantin Cantacuzino) II, **[236, 244v, 252, 252v, 253, 256v, 257, 257v, 258v, 259, 259v, 260, 260v, 262, 272, 272v, 273]**
Cantacuzino, Constantin* (stolnicul; var.: Constantin; Constantin Cantacuzen; Constantin Cantacuzeno) II, **[272v, 275v, 276, 278, 283v, 292v, 304v, 309, 348, 338, 351v, 354]**
Cantacuzino, Drăghici (spătar în Ţara Românească; var.: Drăghiciu) II, **[265v, 266, 288v]**
Cantacuzino, Dumitraşco (vistier în Ţara Românească, apoi domn în Moldova; var.: Dimitraşco Cantacuzeno; Dumitraşco) II, **[257, 260, 260v]**; III, **[248v, 249]**
Cantacuzino, Gheorghe (fiul lui Şerban Cantacuzino, ban al Craiovei în timpul ocupaţiei austriece; var.: Gheorghie; Gheorghie-Vodă; Iordache) II, **[312, 359v, 361, 375v, 380]**
Cantacuzino, Iordache (vistier în Moldova; fratele postelnicului Constantin Cantacuzino; var.: Iordachie) II, **[215v]**
Cantacuzino, Iordache* (spătar; fiul postelnicului Constantin Cantacuzino; var.: Iordache) II, **[278v, 304v, 351]**
Cantacuzino, Manolachi (mare agă; var.: Manolachi Cantacuzeno) II, **[275]**
Cantacuzino, Maria (soţia lui Toma Cantacuzino; var.: Mariia) II, **[355]**
Cantacuzino, Matei (mare agă în Ţara Românească; var.: Matei; Matei-Aga) II, **[278v]**
Cantacuzino, Mihai (postelnic şi spătar în Ţara Românească, 1640–1716; var.: Mihai; Mihai Cantacuzen; Mihai Cantacuzeno) II, **[277v, 280, 291v, 334, 354, 354v]**
Cantacuzino, Pârvu (fiul lui Drăghici Cantacuzino, logofăt în Ţara Românească; var.: Pârvul) II, **[288v, 289]**
Cantacuzino, Radu (fratele lui Ştefan Cantacuzino; var.: Radu Cantacuzen; Radul) II, **[350v, 362v]**
Cantacuzino, Şerban (fiul postelnicului Constantin Canatacuzino, domn al Ţării Româneşti; var.: Ion Şerban B<asarab>-Voievod; Şerban; Şerban Cantacuzen; Şerban Cantacuzeno; Şerban-Vodă; Şerban-Vodă Cantacuzen; Şerban-Vodă Cantacuzeno; Serbanus Cantacuzenus) I, **[226v]**; II, **[5v, 256v, 257, 258, 259, 267, 273v, 274, 275, 276, 276v, 277, 278, 281, 281v, 282, 282v, 283v, 285v, 291v, 292, 292v, 293, 293v, 294, 294v, 295, 295v, 296, 296v, 297, 297v, 298, 298v, 299, 299v, 300v, 301, 301v, 303v, 303, 304, 304v, 305, 305v, 306, 306v, 307, 307v, 308, 308v, 309, 309v, 311, 311v, 312, 312v, 313v, 315v, 324v, 351, 359v, 361v, 375v]**; IV, **[17, 29v]**
Cantacuzino, Ştefan (domn al Ţării Româneşti; var.: Stefan; Stefan Cantacuzen; Stefan Cantacuzeno; Stefan-Vodă; Stefan-Vodă Cantacuzen; Stefan-Vodă Cantacuzeno) II, **[5v, 334, 334v, 335, 335v, 336, 337, 337v, 338, 338v, 341v, 346v, 347, 347v, 348, 349, 350, 350v, 351v, 353v, 354, 354v, 355v, 349v, 350, 352v, 362v, 381]**; IV, **[48v]**
Cantacuzino, Toma (spătar în Ţara Românească, văr primar cu Constantin Brâncoveanu; var.: Toma; Toma Cantacuzen; Toma Cantacuzeno) II, **[324v, 325, 326, 327, 342v, 355]**
Cantacuzino, Toma* (vornic în Moldova; var. Toma) II, **[215v]**
Cantemir, Antioh (domn al Moldovei; var. Antioh; Antioh Cantimir) II, **[319v, 328v]**; III, **[249]**
Cantemir, Constantin (domn al Moldovei, tatăl lui Dimitrie Cantemir; var.: Cantimir; Cantimir-Vodă; Constantin Cantimir; Constantin-Vodă Cantimir) II, **[318, 318v, 319, 319v]**; III, **[249, 249v]**
Cantemir, Dimitrie (domn al Moldovei; fiul lui Constantin Cantemir; mare cărturar; var.: Cantimir; Cantimir Dimitraşco-Vodă; Dimitraşco; Dumitraşco; Dumitraşco Cantimir; Dumitraşco Cantimir-Vodă; Dumitraşco-Vodă) I, **[11, 12v, 17v, 18, 20v, 21, 23, 23v, 323v, 325v, 335, 328v, 339v]**; II, **[319]**; III, **[13, 249]**
Cantimir (vezi Cantemir, Constantin)
Cantimir-Vodă (vezi Cantemir, Constantin)
Cantoclaro (vezi Cantoclaro, Carlo)
Cantoclaro, Carlo (umanist italian; var.: Cantoclaro) I, **[76]**
Capadochia (vezi Capadocia)

Capadochiia (vezi Capadocia)
Capadocia (provincie în Asia Mică; var.: Capadochia, Capadochiia) I, **[151]**; IV, **[14]**
Capis (vezi Capys)
Capitolium (una dintre cele șapte coline ale Romei, pe care se află templul lui Jupiter; p. ext. nume dat citadeleleor altor orașe) I, **[28v]**
Capolnaş (vezi Căpâlnaş)
Capra (mlaştina Caprei, unde Romulus a dispărut în timpul unei furtuni) I, **[30v]**
Capul Boului (vezi Caput Bubali)
Caput Bovis (vezi Caput Bubali)
Caput Bubali (cetate romană, dar nu în Modova; var.: Capul Boului; Caput Bovis) I, **[52v]**
Capys (rege paleoistoric al latinilor; var. Capis) I, **[23]**
Car (vezi Carus, Marcus Aurelius)
Cara-Bogdania (Moldova, numită astfel de turci; vezi, separat, Bogdania, Moldavia, Moldova, Ţara Moldovei; var.: Bogdaniia Neagră) II, **[21v]**
Cara-Bogdaniia (vezi Cara-Bogdania)
Cara Ibraim-Başa (vezi Kara Ibraim)
Cara-Iflac (vezi Kara-Iflak)
Cara Mustafa (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Cara Mustafa-Başa (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Cara Mustafa-Başea (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Cara Mustapha Bassa (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Caracal (localitate în Ţara Românească, Olt) II, **[160v, 211, 254]**
Caracala (vezi Caracalla)
Caracalla (sau Marcus Aurelius Antoninus; împărat roman; var.: Caracala; Antonin Caracala) I, **[57v]**
Caracion (vezi Karácsony, György)
Carafa (vezi Carafa, Antonio)
Carafa, Antonio (napolitan aflat în slujba lui Leopold I; a intrat în Transilvania, a ocupat Sibiul și s-a aşezat la reşedinţa lui Mihai Apafi I, determinând supunerea totală a Transilvaniei faţă de Austria; var. Carafa) I, **[222v]**
Caragaci (vezi Karagač)
Caragea (vezi Caragea, Costea)
Caragea, Apostolache (boier în Ţara Românească, unelteşte împotriva lui Matei Basarab; var.: Apostolachie) II, **[213]**
Caragea, Costea (boier muntean, unelteşte împotriva lui Matei Basarab; var.: Caragea; Costa Caragea; Costea Caragea) II, **[212v, 213, 213v]**
Caragea, Pavlache (ban în Ţara Românească, unelteşte împotriva lui Matei Basarab; var.: Pavlachie) II, **[213]**
Caraman (pașă; ucis în lupta de la Călugăreni; var.: Caraman-Başea) II, **[143v]**
Caraman-Başea (vezi Caraman)
Caramania (provincie în Asia Mică) I, **[151]**
Caramanlău, Dumitraşco (postelnic în Ţara Românească; var.: Dumitraşco Caramanlăul) II, **[268]**
Caransebeş (oraş în Banat; var.: Caranşebeşiu; Caranşebişul) I, **[191, 203v]**
Caranşebeşiu (vezi Caransebeş)
Caranşebişul (vezi Caransebeş)
Caraş (vamă între Banat și Ţara Românească; var.: Ceraşiu) II, **[235]**
Cărăi (vezi Carei)
Carei (oraş în Transilvania, Satu Mare; var.: Cărăi) I, **[241]**
Cargiul (vezi Catargi, Ianachi)
Carin (vezi Carinus, Marcus Aurelius)
Carinus, Marcus Aurelius (al doilea fiu al lui Carus, asociat la domnie; var.: Carin) I, **[70v, 71]**
Carinthia (vezi Karinthia)
Carlova (vezi, separat, Alba Iulia; Belgrad; Gyulafehérvár) IV, **[217v]**
Carloveţ (vezi Karlowitz)
Carment (vezi Carmentus)
Carmentus (rege paleoistoric al latinilor; var. Carment) I, **[23]**
Carniolia (provincie în Austria) IV, **[155]**
Carol (palatin al Renaniei) I, **[246]**
Carol (vezi Carol I Robert de Anjou)
Carol (vezi Carol II cel Mic)
Carol (vezi Carol VI de Habsburg)
Carol (vezi Carol VI)
Carol (vezi Carol Albert de Bavaria)
Carol (vezi Carol cel Mare)
Carol I Robert de Anjou (rege al Ungariei; var.: Carol; Carol Robert) I, **[119, 123v, 124, 124v]**; II, **[22v, 24v, 25, 28, 29, 29v, 30]**
Carol II cel Mic (rege al Ungariei; var.: Carol cel Mic) I, **[126, 126v, 127]**
Carol V (vezi Carol Quintul)
Carol VI (rege al Franţei 1380–1422; Carol; Carolus) II, **[70v, 71v]**
Carol VI* (vezi Carol VI de Habsburg)
Carol VI de Habsburg (împărat romano-german și principe al Transilvaniei; var.: Carol VI*; Carolus; Carolus VI; Carolus sextus) I, **[166, 229v, 230v, 232, 234v, 238v, 243, 243v, 244, 244v, 245, 245v, 246]**; IV, **[216, 217, 217v, 220v, 221, 224, 226, 226v, 231v, 232v, 233, 237, 249, 270, 279, 308, 313, 313v, 314]**
Carol VII (vezi Carol Albert de Bavaria)
Carol al cincilea (vezi Carol Quintul)
Carol Albert de Bavaria (principe elector al Sfântului Imperiu Roman și împărat romano-german sub numele de Carol al VII-lea între 1742-1745; var. Carol; Carol VII) I, **[246]**

Carol cel Mare (rege al francilor şi împărat al Occidentului; var. Carol; Carol cel Mare) I, **[7v, 256v, 257]**
Carol cel Mic (vezi Carol II cel Mic)
Carol de Lotharingia (duce, comandantul trupelor austriece în lupta de la Mohács, 1687; var.: Carol Lotaring) I, **[222v]**
Carol de Saint Paul (vezi Charles de Saint-Paul)
Carol Emanuel (vezi Carol-Emmanuel IV)
Carol-Emmanuel IV (rege al Sardiniei) I, **[246]**
Carol Franţisc (*domnul Lainenburghiei*) I, **[203]**
Carol Gustav (vezi Carol Gustav X)
Carol Gustav X (rege al Suediei; var. Carol Gustav) I, **[206v]**
Carol Lotaring (Carol de Lotharingia)
Carol Martel (var.: Carol Martell de Anjou)
Carol Marteli (vezi Carol Martell de Anjou)
Carol Martell de Anjou (rege al Neapolului; var.: Carol Martel; Carol Marteli) I, **[119, 124]**
Carol Robert (vezi Carol I Robert de Anjou)
Carol Quintul (împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană; var.: Carol al cincilea; Carol V) I, **[155]**; III, **[160v, 162]**
Carolda (fiica lui Gyula) I, **[102v]**
Caroli (vezi Károlyi, Sándor)
Carolina (vezi Alba Iulia)
Carolus (vezi Carol VI)
Carolus (vezi Carol VI de Habsburg)
Carolus VI (vezi Carol VI de Habsburg)
Carolus a Sancto Paulo (vezi Charles de Saint-Paul)
Carolus sextus (vezi Carol VI de Habsburg)
Carus, Marcus Aurelius (împărat roman) I, **[70v]**
Casa Austriei (vezi Casa de Austria)
Casa Avstriei (vezi Casa de Austria)
Casa Brandeburghica (vezi Casa de Brandenburg)
Casa de Austria (var.: Casa Austriei; Casa Avstriei) I, **[7, 227v, 228, 229, 245]**
Casa de Brandenburg (var.: Casa Brandeburghica) I, **[202]**
Casie Hersa (vezi Chaereas, Cassius)
Cason (vezi Kászon)
Caspar Beacheşiu (vezi Békes, Gáspár)
Caspar Becheşie (vezi Békes, Gáspár)
Caspar Cornişiu (vezi Kornis, Gáspár)
Caspar. Urs. Velius (vezi Velius, Casparus Ursinus)
Cassiodor. (vezi Cassiodorus)
Cassiodorus (i.e. Magnus Aurelius Cassiodorus Senator; scriitor, demnitar şi om de stat sub domnia lui Theodoric; Cassiodorus; Cassiodor.) I, **[63v, 92]**
Cassius, Spurius (cel dintâi *magister equitum* din istoria Romei; var.: Spurie Casie) I, **[34]**
Cassovia (vezi Caşovia)
Castald (vezi Castaldo, Giovanni Battista di ~)
Castaldo, Giovanni Battista di ~ (general austriac, 1493–1564; var. Castald) I, **[170, 170v]**
Castra Martis (cetate romană; astăzi Kula în Bulgaria) I, **[52v]**; IV, **[12v]**
Caşeai, Stefan (demnitar de încredere al principelui Gabriel Bethlen) I, [200v]
Caşovia (localitate în Slovacia, astăzi Košice; var.: Cassovia; Caşovia; Caşoviia) I, **[144, 162v, 163v, 169v, 173, 194, 199v, 205, 232]**; IV, **[42]**
Caşoviia (vezi Caşovia)
Catalaonia (vezi Catalonia)
Catalonia (regiune în nord-estul Peninsulei Iberice; var.: Catalaonia) I, **[83]**
Catargi, Ianachi (ban în Ţara Românească, socrul domnitorului Alexandru Iliaş; var.: Cargiul) II, **[206]**
Catarina (fiica lui Gheorghe Bodiebradi, rege al Boemiei) I, **[131v]**
Catarina (soţia lui Mihai Apafi II) I, **[225]**
Catarina (vezi Caterina de Brandenburg)
Catarina Brandeburga (vezi Caterina de Brandenburg)
Catarina Temeşvari (vezi Tömösvári, Catharina)
Catavolin (vezi Katabolinos, Yunus-Bei)
Caterina (fiica lui Gheorghe Duca) II, **[265]**
Caterina-Elena (fiica despotului sârb Iovan Brancovici, a doua soţie a lui Petru Rareş; var.: Elena) III, **[136v, 141v]**
Catharina Tömösvári (vezi Tömösvári, Catharina)
Catlaguba (vezi Cătlăbuga)
Caterina de Brandenburg (principesă a Transilvaniei; var.: Catarina; Catarina Brandeburga) I, **[7, 199, 202, 202v, 203]**
Cavnic-Baie (astăzi Cavnic, oraş minier lângă Baia-Mare) IV, **[351v]**
Cazimir (vezi Cazimir III cel Mare)
Cazimir (vezi Cazimir IV Jagiellonczyk)
Cazimir (vezi Ioan II Cazimir)
Cazimir III cel Mare (rege al Poloniei; var.: Cazimir) III, **[24, 25v]**
Cazimir IV Jagiellonczyk (rege al Poloniei, contemporan cu Ştefan cel Mare; var.: Cazimir) II, **[115]**; III, **[38v, 39v, 41, 44, 44v, 45, 47v, 49v, 51, 54v, 56, 57v, 60v, 61v, 62, 62v, 63, 66v, 67, 68v, 69, 69v, 83]**
Căcata (*vale*; toponim minor) II, **[186]**
Căianu (localitate în Transilvania, Cluj; var.: Călian) IV, **[182v]**
Călata (localitate în Transilvania, Cluj) IV, **[183]**
Căldăruşa (vezi Cădăruşani)
Căldăruşani (mănăstire în Ţara Românească; var.: Căldăruşa; Căldăruşeani) II, **[210v, 315v]**
Căldăruşeani (vezi Căldăruşani)
Călian (vezi Căianu)
Căliani (vezi Caliani, Silvestru)
Călin (comandant al oştirii lui Vlad Ţepeş) II, **[110v]**

Călineşti (localitate în Ţara Românească, Argeş) II, **[225]**
Călugăreani (vezi Călugăreni)
Călugăreni (sat în Ţara Românească; var.: Călugăreani) II, **[142v, 143, 359v]**
Călugărul (vezi Vlad Călugărul)
Căpăţineşti (sat în Ţara Românească) II, **[263]**
Căpâlnaş (mg. Kápolnás; localitate în Arad; var.: Capolnaş) IV, **[261]**
Căpriana (mănăstire, astăzi în Republica Moldova; var.: Căpriiana) III, **[144]**
Căpriiana (vezi Căpriana)
Căpuş (râu în Transilvania; var. Copuş) I, **[101v]**
Cărăbeţ (vornic în Moldova) III, **[121v]**
Cărge (vezi Cârje, Costea)
Cărligătura (vezi Cârligătura)
Cărpaciu (vezi Corpaci)
Căşeai (vezi Căşeiu)
Căşeiu (localitate în Transilvania, Cluj; var. Căşeai) IV, **[349v, 354, 355v]**
Cătlăbuga (liman al Dunării, în nordul braţului Chilia; var.: Catlaguba) III, **[69]**
Câineni (trecătoare pe Valea Oltului în Carpaţii Meridionali; var.: Câneani) II, **[186, 242, 358v, 359]**
Câmpineanu, Vasile (boier muntean, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Vasilie Câmpeneanul) II, **[237v]**
Câmpie (vechi nume generic pentru Podişul Transilvaniei) IV, **[314v]**
Câmpii lui Dragoşiu (toponim minor în Moldova) III, **[12v]**
Câmpii Marţiei (i.e. Campus Martius; câmpie în apropierea Romei antice) I, **[85]**
Câmpina (oraş; aici, trecătoare) II, **[358v]**
Câmpul lui Traiian (sau Pratul lui Traian, toponim legendar lângă Turda) I, **[43]**
Câmpulung (localitate în Ţara Românească, Argeş; var.: Câmpulung, Câmpul Lung) II, **[14v, 19, 22v, 24, 30v, 31, 210v, 313v]**
Câmpul Lung (vezi Câmpulung)
Câmpul Vinerii (confuzie toponimică pentru Câmpul Pâinii) I, **[133v]**
Câneani (vezi Câineni)
Cârje, Costea (fiul lui Şandru Cârje sau Cârjevici; pârcălab din Moldova; var.: Cărge) III, **[110v]**
Cârligătura (ţinut în Moldova; var.: Cărligătura; Cârligătură) III, **[112, 245]**
Cârligătură (vezi Cârligătura)
Cârstea (vistier în Ţara Românească) II, **[313v]**
Cârstea (protopop din Trei Scaune) IV, **[182v]**
Cârstea (vezi Scordac, Cârstea)
Cârstea* (mare vornic; unelteşte împotriva lui Alexandru Iliaş şi este ucis din porunca acestuia; var.: Crâstea) II, **[196v]**
Cârstea al lui Socol (din Cornăţeni; ucis de seimeni; var.: Crâstea Alusocul) II, **[225]**
Cârstea Scordac (vezi Scordoc, Cârstea)
Cârstian (vezi Cristian)
Cârstieni (localitate în Ţara Românească, Argeş; var. Cârstiiani) II, **[186]**
Cârstiiani (vezi Cârstieni)
Ceachi (vezi Csáky, István)
Ceachi (vezi Csáky, Gábor)
Ceachi Gabrişiu (vezi Csáky, Gábor)
Cealeapataca (vezi Cselepatak)
Cearnocojiţi (vezi Czarnokozince)
Ceauşemini (închisoarea femeilor; var.: Hiauş-Emini) II, **[339v]**
Cecina (sau Ţeţina; localitate în Ucraina; var.: Cecun) III, **[34]**
Cecun (vezi Cecina)
Cedrenus (vezi Kedrenos, Ghiorghios)
Cefei Laţcu (vezi Csefei, László)
Celebi, Curt (grec intrigant; var.: Curt Celibi) II, **[208]**
Cellarius (vezi Cellarius, Christophor)
Cellarius, Christophor (filolog, istoric şi geograf german; var.: Cellarius; Christophor Cellarius) I, **[51v, 53]**
Censtohov (vezi Czestochowa)
Cepariu, Ivaşco (boier muntean) II, **[229v, 230]**
Ceraşiu (vezi Caraş)
Ceret (i.e. Siret; vezi Siret)
Cergaole (cele două localităţi, Cergău Mare şi Cergău Mic din Transilvania, Alba) IV, **[67]**
Cergău Mare (localitate în Transilvania, Alba; vezi, separat, Nagy Cserged) IV, **[241v]**
Ceremuş (afluent al Prutului; var.: Cerimuş) III, **[238v]**
Cerimuş (vezi Ceremuş)
Cernăuţ (vezi Cernăuţi)
Cernăuţi (astăzi Czernowitz, în Ucraina; var.: Cernăuţ; Cernăuţi; Cernoveţ; Cernovici; Czarnov; Czernov) III, **[80v, 84v, 91v, 99, 99v, 110, 119, 130v]**; IV, **[33v]**
Cerneţ (vezi Cerneţi)
Cerneţi (localitate în Ţara Românească, Mehedinţi; var.: Cerneţ, Cerneţi) II, **[313, 366, 368]**
Cernoveţ (vezi Cernăuţi)
Cervoni (vezi Czerwien)
Cernovici (vezi Cernăuţi)
Cesarini, Iulian (cardinal mort în lupta de la Varna) I, **[129, 129v]**
Cesibisia (vezi Czeszybiesy)
Cetatea Albă (oraş în regiunea istorică Bugeac; a aparţinut Moldovei, a fost stăpânită de turci şi de ruşi; astăzi aparţine Ucrainei; vezi, separat, Aspocastron) II, **[8v, 118, 214v]**; III, **[35v, 36, 45, 47, 64, 68, 71, 72v, 73, 73v, 171, 178v, 211v]**
Cetatea de Baltă (localitate şi cetate în Transilvania, Alba) III, **[50v, 144, 172v]**;

Cetatea de Baltă* (comitat în Transilvania) IV, **[84, 241v]**
Cetatea Neamţului (cetate în Moldova) III, **[180, 181, 191, 195]**
Chaereas, Cassius (conducător al conjuraţiei pretorienilor care l-a ucis pe Caligula; var.: Casie Hersa) I, **[38v]**
Chalcocondyles, Laonikos (scriitor bizantin târziu; var.: Halcocondila; Laonic; Laonic Halcocondila; Laonicos; Laonicus; Laonicus Chalcocondilas) I, **[138, 138v, 262v, 264v]**; II, **[18, 23v, 42, 87v, 88, 106v, 107, 113v]**
Chalgan (sau Calgan, han tătar; var.: Ghica-Sultan) II, **[239v]**
Chalke (mănăstire; var.: Calhi) II, **[344v]**
Charlaczki, Oswaldo (vezi Kolowrat, Oswald)
Charlaczki de Kolowrat, Oswaldus (comite al Comaromului; var. Osvaldus de Kolowrat; Oswaldo Charlaczki; Ozvald Carlampi) III, **[111, 114, 115]**
Charles de Saint-Paul (istoric francez în timpul regelui Ludovic XIV; Carol de Saint Paul; Carolus a Sancto Paulo) IV, **[15v]**
Charybdis (vezi Charibda)
Cheameni (vezi Kemény, Ioan)
Cheameni Ianoşiu (vezi Kemény, Ioan)
Cheameni Ianoş (vezi Kemény, Ioan)
Chemeni (vezi Kemény, Ioan)
Chean (vezi Kean)
Chedrin (vezi Kedrenos, Ghiorghios)
Chendi (vezi Kendy, István)
Chenofrurion (vezi Caenophrurium)
Chesar Avgust (vezi Caesar Augustus)
Chesari (nume generic purtat de toţi împăraţii romani după Iulius Caesar) II, **[21]**
Chesaria (vezi Caesarea)
Chesarie (episcop al Râmnicului) II, **[17]**
Chevee (vezi Keuee)
Chiajna (fiica lui Petru Rareş, soţia lui Mircea Ciobanul şi mama lui Petru cel Tânăr, domn al Ţării Româneşti) II, **[132v]**
Chiburg (vezi Kyburg)
Chigheaci (vezi Chigheci)
Chigheci (sau Tigheci; ţinut în stânga Prutului, în apropierea Bugeacului; var.: Chigheaci) III, **[112]**
Chiiav (vezi Kiev)
Chilia (cetate medievală; oraş pe malul stâng al braţului cu acelaşi nume al Dunării; a aparţinut Moldovei, a fost stăpânită de turci şi de ruşi; astăzi aparţine Ucrainei; var.: Chiliia) II, **[8v, 97, 103, 107, 113, 118]**; III, **[35v, 47, 64, 68, 71, 73, 73v, 171]**
Chilichia (vezi Cilicia)
Chiliia (vezi Chilia)
Chiliset (sat) II, **[160v]**
Chinam (vezi Kinnamos, Ioan)
Chinceş, Constantin (după călugărire, Onisim; călugăr la mănăstirea Buna Vestire de la Blaj; var.: Constantin Chinciş) IV, **[328]**
Chineş, Pavel (sau Pavel Chinezul ban al Timişoarei; var.: Pavel Chinişi) I, **[133v]**
Chioar (cetate în Transilvania; var. Chioariu) I, **[216v]**
Chioar* (district medieval în Transilvania; var. Chioariu; Kővár) IV, **[76v, 84, 334v, 335]**
Chioariu (vezi Chioar)
Chioariu (vezi Chioar*)
Chiov (vezi Kiev)
Chiovia (vezi Kiev)
Chioviia (vezi Kiev)
Chiprian (vezi Ciprian)
Chipriliul (vezi Köprülü, Mehmed)
Chipriliul (vezi Köprülü, Fazâl-Ahmed)
Chipsala (vezi Kypsela)
Chipsele (vezi Kypsela)
Chir (vezi Cirus cel Mare)
Chiril (cărturar originar din Salonic, creator, împreună cu fratele său Metodiu, al alfabetului chirilic; variantă S. Chiril) I, **[110]**
Chiş-Asonifalva (vezi Kis-Asszonyfalva)
Chitid (localitate în Transilvania, Hunedoara; var. Chitoi) IV, **[182v]**
Chitoi (vezi Chitid)
Chiueşti (localitate în Transilvania, Cluj) IV, **[182v]**
Chizic (localitate în Asia Mică) I, **[61v]**
Chocim (vezi Hotin)
Chodecz, Stanislav de (mareşal din Lemberg; var.: Stanislaus de Chodecz) III, **[114v]**
Choniata (vezi Choniates, Nicetas)
Choniates (vezi Iancu de Hunedoara)
Choniates (vezi Choniates, Nicetas)
Choniates, Nicetas (demnitar bizantin şi istoriograf de seamă; var.: Choniata; Choniates; Honiat; Niceta Choniata; Nicetas Choniates; Nichita Honiat; Nichita Honiiat) I, **[69, 255, 261v, 263, 263v, 265, 267, 287, 331, 333v, 334v, 335, 335v, 339v]**; II, **[11]**
Christophor Cellarius (vezi Cellarius, Christophor)
Chrysos, Dobromir (întemeietor al unui principat pe valea râului Vardar; var.: Hriza) I, **[8v, 286v, 287, 287v, 288v, 289, 289v, 290v, 339]**
Cibak, Emerik (guvernator al Transilvaniei, 1533–1534; var.: Emeric Ţibac; Ţibac) I, **[155, 155v]**
Cibinium (vezi Sibiu)
Ciceu (cetate în Transilvania; var.: Cicio) I, **[141v, 160]**; III, **[50v, 136, 136v, 137v, 138, 138v, 141v, 144, 173]**
Cicio (vezi Ciceu)
Cigmău (localitate în judeţul Hunedoara; var.: Tsogmo; Tzeugma; Zeugma) I, **[52, 52v]**
Cilicia (regiune istorică pe coasta de sud-est a Asiei Mici; var.: Chilichia) I, **[151]**

Cille (feudă istorică, astăzi localitate în Slovenia; var.: Ţilia) I, **[127v, 130]**
Cillei, Herman II (conte de origine austriacă, socrul împăratului Sigismund de Luxemburg) I, **[127v]**
Cillei Ulrik (magnat ungur, om politic important în perioada lui Matei Corvin) I, **[130]**
Cinamus (vezi Kinnamos, Ioan)
Cioara (localitate în Transilvania, Hunedoara) IV, **[331]**
Cioca I, **[250]**
Ciocăneşti (sat în Ţara Românească) II, **[213v, 228]**
Ciolpa (vezi Ciolpa, Stanislav)
Ciolpa, Stanislav (ostaş din armata poloneză; var.: Ciolpa; Stanislav Ciolpa) III, **[201v, 202]**
Ciolpan, Trifan (boier moldovean; var.: Trifan Ciolpan) III, **[137]**
Cioranu, Ştefan (sluger; var.: Stefan Cioranul) II, **[315v]**
Ciprian (mitropolit al Kievului; var.: Chiprian; Cyprianus) III, **[26, 28v]**
Cipuliss (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)
Circa Dosithei (episcop impostor al Maramureşului; var. Dosithei; Mihail Ţirca) IV, **[215, 217v]**
Ciro Spontoni (vezi Spontini, Ciro)
Cirus cel Mare (circa 559–530 i.Hr.; împărat al Persiei; var. Chir) I, **[35]**
Ciubăr (sau Ciubăr-Vodă; generalul ungur Csupor de Monoszló) III, **[40, 40v]**
Ciudin, Gheorghiţă (căpitan; var.: Gheorghiţă Ciudin) II, **[291v]**
Ciufud (localitate în Transilvania, Alba; var.: Ciufud; Csufud) IV, **[241v, 273v]**
Ciugud (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[145]**
Ciuhra (vezi Ciuhru)
Ciuhru (râu în Moldova; var.: Ciuhra) III, **[121v]**
Cladova (localitate în Serbia) II, **[313, 358]**
Clain (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Clain, Ioan (protopop la Veneţia de Jos, unchiul lui Samuil Micu; var.: Ioan Clain) IV, **[213v, 309v, 313v]**
Clara (soţia lui Nicolae Alexandru, domn al Ţării Româneşti) II, **[13, 14, 31v, 32, 34, 34v]**
Claudie Fleuri (vezi Fleury, Claude)
Claudiopolis (vezi, separat: Cluj, Koloszvár) I, **[51, 159, 341]**; IV, **[145]**
Claudius (vezi Claudius II)
Claudius I (sau Tiberius Claudius Nero Drusus Caesar Augustus Germanicus, împărat roman; var.: Clavdie) I, **[38v]**
Claudius II (sau Marcus Aurelius Claudius, supranumit Gothicus, împărat roman; var.: Clavdie; Clavdie August) I, **[62v, 63, 64]**
Clavdie (vezi Claudius I)
Clavdie (vezi Claudius II)
Clavdie August (vezi Claudius II)
Clavdie Tachit (vezi Tacitus, Marcus Claudius)
Clemens (vezi Clement XI)
Clemens V (vezi Clement V)
Clemens Papa XI (vezi Clement XI)
Clement V (papă; var.: Clemens V; Climent V) IV, **[27, 32]**
Clement XI (papă; var.: Clemens; Clemens Papa XI) IV, **[223, 226, 227, 227v, 228, 228v]**
Clement XIII (papă; var.: Climent; Climent XIII) IV, **[346v, 347]**
Clement Alexandrinul (sau Titus Flavius Clement; teolog creştin, părinte al bisericii; var.: Climent Alexandreanul) I, **[37v]**
Cl. Fleuri (vezi Fleury, Claude)
Climent (vezi Clement XIII)
Climent V (vezi Clement V)
Climent XIII (vezi Clement XIII)
Climent Alexandreanul (vezi Clement Alexandrinul)
Cloşca (pe numele adevărat, Ioan Oargă; unul dintre conducătorii răscoalei din 1784) I, **[248v]**
Cluj (oraş şi comitat în Transilvania; vezi, separat, Claudiopolis, Koloszvár; var.: Cluj; Clujiu; Colos) I, **[50v, 101v, 117v, 132v, 169v, 171v, 178, 178v, 182v, 188, 188v, 190v, 191, 192v, 194, 195v, 197, 199, 211v, 216v, 338v]**; II, **[131, 243v]**; IV, **[76v, 215v, 222v, 258, 315v, 362v]**
Cluj-Mănăştur (localitate de sine stătătoare în imediata apropiere a Clujului, astăzi cartier al oraşului; var.: Clujiu-Mânăstiur; Clujiu-Mânăştur; Cluj-Mânăştiur; Clujmonostra; Clusmonostra; Colosmonaster) I, **[110v, 111v, 250]**; IV, **[144v, 347, 350]**
Cluj-Mânăştiur (vezi Cluj-Mănăştur)
Clujiu (vezi Cluj)
Clujiu-Mânăstiur (vezi Cluj-Mănăştur)
Clujiu-Mânăştur (vezi Cluj-Mănăştur)
Clujmonostra (vezi Cluj-Mănăştur)
Clusmonostra (vezi Cluj-Mănăştur)
Coadă (vornic; ucis din porunca lui Mircea Ciobanul) II, **[130]**
Cocorăşti (sat în Ţara Românească) II, **[291v]**
Codin (vezi Kodinos, Ghiorghios)
Codinus (vezi Kodinos, Ghiorghios)
Codrul Cosminului (pădure la sud de Cernăuţi; var.: Codru Cozminului) III, **[77v, 189]**
Coiav (vezi Kiev)
Colalt (conte; sol al împăratului Ferdinand la pacea de la Nikolsburg, i.e. Mikulov, din 1621) I, **[200v]**
Colentina (lângă Bucureşti; astăzi cartier în Bucureşti; vezi Colintina) II, **[205]**
Colintina (vezi Colentina)
Coloman (voievod prezumtiv al Transilvaniei; var. Coloman; Colomanus) I, **[117v, 338v, 341]**
Coloman (vezi Coloman Cărturarul)

Coloman Cărturarul (sau Kálmán, rege al Ungariei; var.: Coloman) I, **[115v, 116]**
Colomanus (vezi Coloman)
Colomăia (vezi Colomea)
Colomâia (vezi Colomea)
Colomea (în Pocuţia, astăzi Kolomya, în Ucraina; var.: Colomăia, Colomâia) III, **[30v, 36]**
Colonich (vezi Kollonich, Leopold)
Colonici (vezi Kollonich, Leopold)
Coloniciu (vezi Kollonich, Leopold)
Colos (vezi Cluj)
Colosmonaster (vezi Cluj-Mănăştur)
Colosvár (vezi Koloszvár)
Coloşvar (vezi Koloszvár)
Coloţa (vezi Kalocsa)
Colun (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[182v]**
Coman („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16v]**
Comana (vezi Komana)
Comana (mănăstire în Ţara Românească) II, **[266]**
Comarom (vezi Komárom)
Comaron (vezi Komárom)
Comazzi, Giovani Battista (învăţat italian istoric de curte al împăraţilor Leopold I şi Iosif I; var.: Comminazzius**!**) I, **[215v]**
Comăneanu, Constantin (logofăt, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Constantin Comnean) II, **[237v]**
Comişani (localitate în Ţara Românească, Dâmboviţa; var.: Comişean) II, **[239v]**
Comişean (vezi Comişani)
Comlăuşa (localitate în Transilvania, Satu Mare; var. Comliş) IV, **[183v]**
Comliş (vezi Comlăuşa)
Comminazzius (i.e. Comazzi; vezi Comazzi, Giovani Battista)
Comnen (vezi Alexios II Komnenos)
Comod (vezi Commodus)
Commodus (sau Marcus Aurelius Commodus Antonius, împărat roman; var.: Comod) I, **[56v]**
Coneţpolschi (vezi Koniecpolski, Przedbor)
Conia (vezi Konya)
Conrad (vezi Conrad III de Mazovia)
Conrad III de Mazovia (duce, 1448–1503; var. Conrad) III, **[71, 80]**
Constans, Flavius Iulius (fiul cel mai mare al lui Constantinus I, împărat în Imperiul Roman de Răsărit; var.: Constant) I, **[73v]**
Constant (vezi Constans, Flavius Iulius)
Constant (vezi Konstans)
Constanteia (cetate în ţinutul Rodopului; var.: Constanţiia; Costangia) I, **[293v]**
Constantie (vezi Constantius II)
Constantie Hlor (vezi Constantinus, Flavius Valerius)
Constantin (guvernator al Filipopolului; unchiul bazileului Isaac Anghel) I, **[8, 275, 275v, 276, 276v, 277]**
Constantin (preot; trimis la papa Inocenţiu III) I, **[301]**
Constantin (căpitan în Ţara Românească, fiul lui Stoica Dudescu, i.e. Stoica Ludescu) II, **[286, 286v]**
Constantin (fiul cel mai mare al lui Constantin Brâncoveanu) II, **[344]**
Constantin (unul dintre fiii lui Ştefan Cantacuzino) II, **[350v]**
Constantin (protopop în Moldova) III, **[37]**
Constantin (voievod la Kiev) III, **[223]**
Constantin (pretendent la tronul Moldovei; fiul lui Ştefan Lăcustă, înfrânt de Petru Şchiopul) III, **[232]**
Constantin (*sevastorodean*; cuvânt necunoscut, probabil, o variantă pentru *sevastocrator*) I, **[290v]**
Constantin (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin (vezi Cantacuzino, Constanin*)
Constantin (vezi Cantacuzino, Constantin)
Constantin (vezi Constantin cel Mare)
Constantin (serdar; vezi Constantin Şerban)
Constantin (vezi Constantinus II)
Constantin (vezi Duca, Constantin)
Constantin (vezi Herakleios II Konstatinos)
Constantin (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Constantin (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Constantin (vezi Konstantinos VIII)
Constantin (vezi Racoviţă, Constantin)
Constantin Bălăceanul (vezi Bălăceanu, Constantin)
Constantin Băleanul (i.e. Constantin Bălăceanu; vezi Bălăceanu, Constantin)
Constantin Bărbosul (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Constantin Brâncovan (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin Brâncovan Basarab (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin Brâncovanul-Vodă (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin Brâncoveanul (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Constantin*)
Constantin Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Constantin)
Constantin Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Constantin*)
Constantin Cantacuzino (Cantacuzino, Constantin)
Constantin Cantimir (vezi Cantemir, Constantin)
Constantin cel Mare (sau Constantinus I; Flavius Valerius Constantinus; împărat roman; var.: Constantin; Constantinus; Constantinus Magnus) I, **[5v, 6, 70, 71v, 72, 72v, 73, 73v, 76, 76v]**; IV, **[10, 11, 11v, 12, 24, 55v]**
Constantin Chinciş (vezi Chinceş, Constantin)
Constantin Comnean (vezi Comăneanu, Constantin)
Constantin Dinchit (vezi Deichiti, Constantin)

Constantin Duca (vezi Duca, Constantin)
Constantin Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Constantin)
Constantin Moghila (vezi Movilă, Constantin)
Constantin Paleolog (vezi Paleolog, Constantin XI Dragases)
Constantin Pogonat (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Constantin Racoviţă (vezi Racovită, Constantin)
Constantin Şerban (zis Cârnul, domn al Ţării Româneşti; domn al Moldovei; var.: Constantin; Constantin-Vodă) II, **[5, 223, 223v, 224, 225v, 226, 226v, 227v, 228, 228v, 229, 229v, 230, 230v, 232, 233, 233v, 234, 238, 239, 239v, 240, 240v, 242]**
Constantin Ştirbeaiu (vezi Ştirbei, Constantin)
Constantin-Vodă (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin-Vodă (vezi Mavrocordat, Constantin)
Constantin-Vodă (vezi Constantin Şerban)
Constantin-Vodă (vezi Movilă, Constantin)
Constantin-Vodă Brâncovean (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin-Vodă Brâncoveanul (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantin-Vodă Cantimir (vezi Cantemir, Constantin)
Constantin-Vodă Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Constantin)
Constantin-Vodă Muruz (vezi Moruzi, Constantin)
Constantinopol (vezi, separat, Ţarigrad, Bizanţ; var.: Constantinopoli, Constantinopolia, Constantinopolis) I, **[9, 61v, 67, 72v, 73, 74, 77v, 86, 86v, 87, 97, 102v, 104v, 105, 109v, 110, 150v, 153v, 154v, 173, 174, 174v, 180v, 195v, 209, 219, 219v, 220, 222, 242v, 250v, 251, 251v, 253v 260, 260v, 266, 268, 273, 273v, 275, 277v, 286v, 287, 290v, 291, 293, 312v, 324v, 325, 325v, 326, 326v, 329v, 330, 331v, 335v]**; II, **[7, 7v, 69v, 70v, 72v, 89v, 104v, 121, 122, 124, 124v, 126v, 128, 130, 133, 245v, 246, 248, 248v, 249, 142, 146v, 155, 194v, 195v, 198v, 199v, 201, 201v, 204v, 207v, 208, 208v, 209v, 213v, 219, 231v, 236v, 244, 252v, 262v, 263, 266, 268, 270v, 275v, 277, 282v, 283, 286, 298, 299, 305v, 306, 307v, 317v, 328, 329v, 330v, 331, 333, 336v, 337v, 338, 339, 340v, 341v, 342v, 344v, 347v, 348v, 350, 350v, 353, 353v, 355v, 356, 377v, 378, 378v, 379]**; III, **[45v, 138, 138v, 140v, 143v, 146v, 147, 147v, 148v, 150, 171, 173, 177, 185, 188, 193, 194v, 198v, 204v, 227v, 242v, 243, 243v]**; IV, **[14v, 22, 22v, 24v, 26v, 34, 35, 41, 309v]**
Constantinopoli (vezi Constantinopol)
Constantinopolia (vezi Constantinopol)
Constantinopolis (vezi Constantinopol)
Constantinus (vezi Constantin cel Mare)
Constantinus (vezi Konstantinos VIII)
Constantinus II (sau Flavius Claudius Constantinus; împărat pentru scurtă vreme în Imperiul Roman de Răsărit, fiul cel mai mic al lui Constantinus I; var.: Constantin) I, **[73v]**
Constantinus Basarab de Brancovan (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Constantinus, Flavius Valerius (Chlorus sau Constantius; unul dintre caesarii creaţi de Diocletianus în cadrul tetrarhiei; var.: Constantie Hlor) I, **[71, 71v]**
Constantinus Magnus (vezi Constantin cel Mare)
Constantius II (sau Flavius Iulius Constantius; împărat al Imperiului Roman de Răsărit, fiul mijlociu al lui Constantinus I; var.: Constantie) I, **[73v, 74]**
Constanţiia (vezi Constanteia)
Copăceani (vezi Copăceni)
Copăceni (sat în Ţara Românească; var.: Copăceani) II, **[213, 268, 359v]**
Copeţchi (cazac; se oferă să-l sprijine pe Ioan Potcoavă) III, **[224, 224v, 227, 229]**
Copoţi (Köpeczi?; un armean din Ardeal, la care Inochentie Micu, aflat în mare sărăcie la Roma, şi-a amanetat crucea) IV, **[290v]**
Copulh (căpetenie a cumanilor) I, **[115v]**
Copuş (vezi Căpuş)
Coran (vezi Coranus)
Coranus (împăratul „machidoneanilor”; var.: Coran) I, **[23]**
Corbeanu, Vintilă (paharnic; greşit la Micu: Ventilă Corneanul) II, **[292]**
Corèa, Antonio (medic la Constantinopol; var.: Antonie Corea) II, **[329v]**
Corilos (vezi Coryllus)
Corint (oraş pe istmul Corint, care leagă peninsula Pelopones de Grecia) I, **[151]**
Cornăţeani (vezi Cornăţeni)
Cornăţeanu, Socol (boier, ucis de seimeni; var.: Cornăţeanul) II, **[222]**
Cornăţeanul (vezi Cornăţeanu, Socol)
Cornăţel (sat în Ţara Românească, Argeş) II, **[366]**
Cornăţeni (sat în Ţara Românească; var.: Cornăţeani) II, **[225]**
Cornea, Barbu (serdar în Ţara Românească, împotriva lui Nicolae Mavrocordat; var.: Barbul; Barbul Cornea) II, **[358v, 367, 368v]**
Cornet (mănăstire în Oltenia) II, **[274]**
Corniş Gaşpar (vezi Kornis, Gáspár)
Cornişi (vezi Kornis, Boldizsár şi Kornis, György)
Corovia (râu în Bucovina) III, **[121]**
Corpaci (hatman în Moldova; var.: Cărpaciu; Corpaciu) III, **[105v, 112]**
Corpaciu (vezi Corpaci)
Cortesius, Thomas Alexander (sau Alessandro Cortese; poet italian de limbă latină; var.:

Alexandru Cortesie; Alexander Cortesius) I, **[55, 134]**
Corvin (vezi Iancu de Hunedoara)
Corvin (vezi Corvini)
Corvină (familia ~) I, **[137v]**
Corvini (nume inexistent de sat, după care urmaşii lui Iancu de Hunedoara s-ar fi numit Corvin; var.: Corvin; Corvini; Corvinum) I, **[135v, 137, 137v]**
Corvinum (vezi Corvini)
Corvinus (vezi Iancu de Hunedoara)
Coryllus (rege al statului dac intracarpatic; var.: Corilos) I, **[37]**
Cosma (boier moldovean) III, **[140v]**
Cosma (preot, îngropat de viu de Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[204]**
Costa, Stefan (var. Stefan Costa) I, **[250v]**
Costa (protopop de Hopârta) IV, **[183]**
Costa (vezi Costea*)
Costa Caragea (vezi Caragea, Costea)
Costan (protopop de Şeulia de Mureş) IV, **[182v]**
Costangia (vezi Constanteia)
Costea (paharnic în Moldova) III, **[58]**
Costea* (pârcălab în Moldova; var.: Costa) III, **[122]**
Costea (vezi Andronic, Costea)
Costea Caragea (vezi Caragea, Costea)
Costin (protopop de Vidrasău) IV, **[182v]**
Costin, Miron (logofăt moldovean, cronicar; var.: Miron) III, **[27v]**
Cotiaio (vezi Kutajeh)
Cotnar (vezi Cotnari)
Cotnari (localitate în Moldova, Iaşi; var.: Cotnar) III, **[176v]**
Cotorea, Gherontie (precursor al Şcolii Ardelene, vicar general, profesor la Blaj; var.: Gherontie; Gherontie Cotore; Gherontie Cotori) IV, **[215, 295, 314v, 317v, 318, 323, 323v, 326, 330, 343v, 345v, 346, 348, 348v, 349, 349v, 351v, 352, 352v, 356, 357, 365v]**
Cotroceani (vezi Cotruceani)
Cotroceni (sat lângă Bucureşti, astăzi cartier al oraşului; mănăstire; var.: Cotroceani; Cotruceani) II, **[214, 295, 295v, 304v, 312, 313v, 370, 376v, 379v]**
Cotruceani (vezi Cotroceni)
Coţofeanul, Mihai (spătar în Ţara Românească; ostil lui Leon Tomşa, pribegeşte în Transilvania; var.: Mihai Coţofeanul) II, **[202]**
Couroug (vezi Kórógy)
Cozia (mănăstire în Ţara Românească) II, **[41v]**
Cozmin (sat în Bucovina) III, **[79v]**
Cracău (vezi Cracovia)
Cracovia (sau Kraków; oraş în Polonia, veche reşedinţă a regilor polonezi; var.: Cracău; Cracovia, Cracoviia) I, **[207]**; II, **[47, 48]**; III, **[18, 18v, 20v, 25, 25v, 28v, 51, 62v, 82v, 92v, 100, 104, 109, 109v, 114v, 129v, 150v]**
Cracoviia (vezi Cracovia)
Craiova I, **[190]**; II, **[9, 20, 127, 127v, 128, 128v, 245, 247v, 248, 159v, 164, 169, 185v, 211, 231, 258v, 273v, 315v, 368, 371, 379v, 380]**
Craiovescu, Pârvu (vornic, tatăl voievodului Neagoe Basarab; var. Pârvu) II, **[122]**
Craiovescu, Pârvu* (ban al Craiovei între 1523–1529; frate al voievodului Neagoe Basarab) II, **[127, 127v, 128]**
Craiovescu, Preda (ban, văr cu Neagoe Basarab; var.: Preda) II, **[123v, 124]**
Crasna (varmeghie sau comitat în vechea organizare administrativă a Transilvaniei; var.: Crazna; Kraszna) I, **[96v, 175v]**; IV, **[76v, 84]**
Crasneş (boier moldovean) III, **[140v]**
Crazna (vezi Crasna)
Crăciun (poreclă dată lui Gherman Peterlaki) IV, **[358]**
Crăciuna (cetate construită de Radu cel Frumos în apropiere de Odobeşti; cucerită de Ştefan cel Mare) II, **[117]**; III, **[58, 59]**
Crâm (vezi Crimeea)
Crâstea (vezi Cârstea*)
Crâstea Alusocul (din Cornăţeani; vezi Cârstea al lui Socol)
Creslav din Curonva (*canţelariu*) III, **[71v]**
Creta (var.: Crit) II, **[264v, 270v, 283v, 287v]**; III, **[160v]**
Creţu (vezi Potcoavă, Ioan)
Creţul (vezi Potcoavă, Ioan)
Creţulescu, Pârvu (fiul lui Radu Creţulescu, postelnic în Ţara Românească; var.: Pârvul) II, **[292]**
Creţulescu, Radu (mare logofăt în Ţara Românească; var.: Creţulescu; Radu Creţulescul) II, **[273v, 274, 275v, 276v, 278, 279, 279v, 280, 283v, 292, 292v]**
Creţulescul (vezi Creţulescu, Radu)
Cretcovschi (vezi Kretkowski)
Crimeea (peninsulă în sudul Ucrainei; var.: Crâm) I, **[84, 207v, 293]**; II, **[237v, 240]**; III, **[39v, 40, 132v, 213]**
Cristian (localitate în Transilvania, Sibiu; var. Cârstian; Cristian) I, **[224v]**; II, **[317]**
Criş (râu în Transilvania; var.: Crişiu) I, **[98, 248]**
Criş* (localitate în Transilvania, zona Sighişoara; var.: Crişiu) IV, **[182]**
Crişiu (vezi Criş)
Crişiu (vezi Criş*)
Crit (vezi Creta)
Crizim (vezi Krizim)
Croatia (vezi Croaţia)
Croaţia (var.: Croatia; Croaţia; Croaţiia; Regnum Croatiae) I, **[126, 146v, 151v, 156v, 227v, 247, 255, 258, 259, 261v, 340v]**; II, **[18, 23v, 61, 64v]**;

IV, **[30, 155, 156, 156v, 158, 160, 161, 162v, 220v, 366v, 367]**
Croaţiia (vezi Croaţia)
Crom. (vezi Cromer, Martin)
Cromer. (vezi Cromer, Martin)
Cromer, Martin (istoric polonez; var.: Crom.; Cromer.: Cromerus; Martin Cromer; Martinus; Martinus Cromer; Martinus Cromerus) I, **[193]**; II, **[120v]**; III, **[28, 32, 37v, 45v, 51v, 55v, 77, 87, 102v]**
Cromerus (vezi Cromer, Martin)
Csák, Ugrinus (voievod al Transilvaniei între 1275–1276; var.: Ungrin; Ungrinus) I, **[121v, 122, 122v, 123]**
Csáky, Gábor (conte maghiar; var.: Ceachi; Ceachi Gabrişiu; Gabriel Ceachi) I, **[219, 219v, 220]**
Csáky, István (comite al Clujului, om de încredere al Caterinei de Brandenburg, pretendent la domnia Transilvaniei; var. Ceachi) I, **[203]**
Csáki, Ladislau (voievod al Transilvaniei; var.: Ladislau) I, **[127v]**
Csáki, Nicolae (voievod al Transilvaniei; var.: Nicolae de Ceac) I, **[127v]**
Csefei, László (protonotar; var. Cefei Laţcu) IV, **[102]**
Cselepatak (râu lângă Mohács, Ungaria; var. Cealeapataca) I, **[146v]**
Cserey, Farkas (consilier aulic şi referendar la Cancelaria Aulică a Transilvaniei din Viena; var.: Lupu Ceareai) IV, **[221]**
Csicsói, György (funcţionar la cancelaria princiară din Alba Iulia; var.: Georgius Csicsöi; Gheorghie Cicioi) IV, **[126v, 132v]**
Csufud (vezi Ciufud)
Csupor, Nicolae (voievod al Transilvaniei împreună cu Ioan Pongrácz, acesta pentru a doua oară; var.: Nicolae Ciupor) I, **[133]**
Cuciuc-Sultan (vezi Kücük)
Cuciulata (localitate în Transilvania, Braşov; var.: Cuciulata; Kutsulată) II, **[15v, 16v]**
Cuger (vezi Cugir)
Cugir (localitate în Transilvania, Alba; var.: Cuger) IV, **[183]**
Cuiavia (vezi Kujawa)
Cuman (vezi Ladislau IV Cumanul)
Cumania (var.: Cumaniia) II, **[9v]**; III, **[9v]**
Cumaniia (vezi Cumania)
Cuper (localitate în sudul Dunării) I, **[287v, 288]**
Cupriliul (vezi Köprülü, Mehmed)
Curciu (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Körös) IV, **[76v]**
Curopalat (vezi Kodinos, Ghiorghios)
Curopalates (vezi Kodinos, Ghiorghios)
Cursul Apei (pârâul Vodnău, un afluent al Prahovei, nu departe de târgul Gherghiţa) II, **[114]**; III, **[54]**
Curt Celibi (vezi Celebi, Curt)
Curtea de Argeş (oraş în Ţara Românească; var.: Argiş; Argişiu; Argos; Curtea din Argişiu) II, **[19, 22, 123, 186]**; IV, **[24, 33v, 54v, 56, 56v]**
Curtea din Argişiu (vezi Curtea de Argeş)
Cuştereanu, Sava (şufar, ucis de seimeni; var.: Sava Cuştireanul) II, **[225]**
Cut (domeniu al episopiei greco-catolice de la Blaj) IV, **[330, 330v, 337v, 346, 346v]**
Cuţuc (vezi Kücük Mehmet-Paşa)
Cuţuc-Başea (vezi Kücük Mehmet-Paşa)
Cvintilie (vezi Quintillus, Marcus Aurelius Claudius)
Cvirali (vezi Király, Albert)
Cvisd (vezi Kézdi)
Cyprianus (vezi Ciprian)
Czarnokozince (localitate în Ucraina; var. Cearnocojiţi) III, **[131]**
Czarnov (vezi Cernăuţi)
Czernov (vezi Cernăuţi)
Czerwien (oraş în Galiţia, astăzi în Polonia; var.: Cervoni) III, **[131]**
Czestochowa (oraş în Polonia; var.: Censtohov) III, **[79]**
Czeszybiesy (ţinut în Pocuţia; var.: Cesibisia) III, **[104]**

D

Dabija, Eustratie (domn al Moldovei; var.: Dabija-Vodă; Eustratie Dabija-Vodă) II, **[255, 260v, 262]**; III, **[248v]**
Dabija-Vodă (vezi Dabija, Eustratie)
Dabijoaie (soţia lui Eustratie Dabija, soacra lui Gheorghe Duca) II, **[291v]**
Dachia (vezi Dacia)
Dachiia (vezi Dacia)
Dachiia Aureliana (vezi Dacia Aureliana)
Dachiia cea Măluroasă (vezi Dacia cea Măluroasă)
Dachiia cea Noao (vezi Dacia Nouă)
Dachiia cea Veache (vezi Dacia Veche)
Dachiia cea Veche (vezi Dacia Veche)
Dachiia Noao (vezi Dacia Nouă)
Dachiia Ripensi (vezi Dacia Ripensis)
Dachiia Veache (vezi Dacia Veche)
Dachin (vezi Dacicus)
Dacia (var.: Dachia; Dachiia; Dacia) I, **[2, 2v, 5, 5v, 6, 7v, 38v, 41, 43, 46v, 49, 49v, 51, 51v, 52v, 53v, 55, 55v, 56, 56v, 61v, 64v, 65, 66, 68, 68v, 69, 71, 72v, 75, 75v, 77v, 79, 80v, 82v, 84v, 87, 87v, 88, 90, 93, 93v, 99v, 139, 139v, 250v, 251, 253, 257v, 258, 258v, 259, 261, 290v, 294v, 312, 334, 338, 339v, 341]**; II, **[11, 17v, 18, 23, 23v, 33, 91v]**; III, **[9, 9v, 13]**; IV, **[3, 3v, 9v, 10, 10v, 11v, 12, 12v, 13, 13v, 14, 14v, 15, 16, 19v, 33v, 37, 145]**
Dacia Aureliana („Dacia lui Aurelian" sau Moesia Inferior; vezi, separat, Dacia Inferior, Dacia Nouă, Moesia Inferior; var.: Dachiia Aureliana) I, **[256v]**

Dacia cea Măluroasă (vezi, separat, Dacia Ripensis; var.: Dachiia cea Măluroasă) I, **[84v**
Dacia Inferior (vezi, separat, Dacia Aureliana, Dacia Nouă, Moesia Inferior) IV, **[10v]**
Dacia Nouă („Dacia lui Aurelian" sau Moesia Inferior; vezi, separat, Dacia Aureliana, Dacia Inferior, Moesia Inferior; var.: Dachiia Noao; Dachiia cea Noao) I, **[64v, 65v, 88v, 90, 253, 256v, 334, 338v]**; IV, **[10, 12, 13, 20, 24]**
Dacia Ripensis (vezi, separat, Dacia cea Măluroasă; var.: Dachiia Ripensi) IV, **[12, 12v]**
Dacia Trajana (vezi, separat, Dacia Veche) I, **[68v]**
Dacia Veche („Dacia lui Traian"; vezi, separat, Dacia Trajana; var.: Dachiia cea Veche; Dachiia Veache; Dachiia Veche) I, **[55, 65v, 75v, 88v, 90, 253, 334]**; II, **[8, 12, 13, 20, 24, 33v]**
Dacicus (supranume al lui Traian ca învingător al dacilor; var.: Dachin; Daţicus) I, **[44v]**
Daczó, János (căpitan al Ciucului, ucigaşul lui Emeric Cibak; var.: Ioan Daţo) I, **[155v]**
Daia (sau Daia Română, localitate în Transilvania, Alba; var. Daia; Dalya) IV, **[182, 217, 220, 257, 285, 323, 345, 345v, 347, 349v, 355v]**
Dalewice (localitate în Polonia; var.: Dalowicz; Daloviţ) II, **[49v, 51v]**
Dalmatia (vezi Dalmaţia)
Dalmaţia (regiune istorică în Peninsula Balcanică, astăzi cuprinsă în Croaţia; vezi, separat, Ţara Dalmaţiei; var.: Dalmatia; Dalmaţia, Dalmaţiia; Regnum Dalmatiae) I, **[72v, 77v, 86, 127, 151v, 156v, 227v, 255, 258, 259, 261v, 263, 340v]**; II, **[18, 23v, 61, 64v]**; IV, **[9, 30, 155]**
Dalmaţiia (vezi Dalmaţia)
Dalowicz (vezi Dalewice)
Daloviţ (vezi Dalewice)
Dalvic (*comisul Pleii*; var.: Dalvic; Dolvic) I, **[326v, 328]**
Dalya (vezi Daia)
Damasc (oraş în Siria) I, **[150v]**
Damaschin (episcop al Râmnicului) IV, **[22]**
Damian (mitropolit al Moldovei) III, **[37]**
Dan (pretendent, ucis din porunca lui Vlad Ţepeş) II, **[110]**
Dan (vistier în Moldova) III, **[159v]**
Dan (personaj cu identitate incertă la Samuil Micu; probabil fiu sau rudă apropiată cu Dan I, este Vlad I, uzurpator instalat de turci cu sprijinul unor boieri, după lupta de la Rovine) II, **[35, 35v]**
Dan (vezi Dan*)
Dan (vezi Dan I)
Dan (vezi Dan II)
Dan (vezi Dan III)
Dan* (strămoş imaginar al lui Iancu de Hunedoara; var. Dan-Vodă; Dan) I, **[135, 135v]**
Dan** (domnitor inexistent al Ţării Româneşti, care l-ar fi detronat pe Vlad Ţepeş) II, **[73v, 74]**
Dan** (speculaţie antroponimică a lui Samuil Micu) II, **[89v]**
Dan I (domn al Ţării Româneşti; fiul lui Radu I, frate cu Mircea cel Bătrân; var. Dan; Dan-Vodă; Dan Basarab) II, **[4, 18, 22v, 23, 31, 35, 84]**
Dan II (domn al Ţării Româneşti; var. Dan; Dan-Vodă) **II, [74v, 75]**
Dan III (domn al Ţării Româneşti, cu existenţă controversată în istoriografia românească; var.: Dan; Dan al treilea; Dan Basarab; Dan Stanciu; Dan Stanciul; Stanciu; Stanciul) II, **[77v, 78, 82v, 84, 85, 89, 89v]**
Dan al treilea (vezi Dan III)
Dan Basarab (vezi Dan I)
Dan Basarab (vezi Dan III)
Dan Stanciu (vezi Dan III)
Dan Stanciul (vezi Dan III)
Dan-Vodă (vezi Dan*)
Dan-Vodă (vezi Dan I)
Dan-Vodă (vezi Dan II)
Dan-Vodă (vezi Dan III)
Danciul (după unele izvoare, fiul domnitorului Vlad cel Tânăr sau Vlăduţ, participant cu Dumitru Iacşici la uciderea lui Mihnea-Vodă cel Rău; var. Dracea; Draciu) II, **[121v]**
Danciul Părăianul (vezi Pârâianu, Danciu)
Dandolo, Enrico (sau Henricus Dandulus; doge al Veneţiei; var.: Eric Dandul) I, **[326v]**
Daniil (protopop de Ilia) IV, **[182]**
Daniil (vezi Daniil I)
Daniil (vezi Daniil II Panoneanul)
Daniil I (mitropolit de Alba Iulia 1577–1578; var. Daniil) IV, **[57]**
Daniil II Panoneanul (mitropolit de Alba Iulia 1655–1656; var. Daniil) IV**, [61]**
Daniil Marginai (vezi Mardzsinai, Daniil)
Danubius (vezi, separat, Dunăre) I, **[76v, 140, 257v, 262v, 263v]**; II, **[43, 63v]**; III, **[90v]**; IV, **[15]**
Darabant, Alexa (tatăl lui Ignatie Darabant; var.: Alexa Darabant) IV, **[338]**
Darabant, Ignatie (episcop la Oradea; var.: Ignatie; Ignatie Darabant; Ignatie Dărăbant; Ioan Darabant) IV, **[290v, 338v, 351, 353, 354v, 355, 361, 365v, 366v, 367v, 370]**
Dardania (ţara dardanilor, în Moesia, cu centrul la Scupi, astăzi Skopje; var.: Dardania; Dardaniia) I, **[60]**; IV, **[10v]**
Dardaniia (vezi Dardania)
Darie (vezi Darius III Codomannos)
Darie Astiaghes (vezi Darius Astiages)
Darius Astiages (rege al mezilor; var.: Darie Astiaghes) I, **[33]**

Darius III Codomannos (rege persan, înfrânt de Alexandru Macedon) I, **[35v]**
Darneleu (vezi Duras-Diurpaneus)
Daşov (localitate în regiunea Odesei) III, **[237v]**
Daţicus (vezi Dacicus)
David (rege biblic) I, **[22v, 305v, 320]**; IV, **[70v]**
David (protopop de Uifalău) IV, **[183]**
David Mariafi de Maxa (vezi Máriaffi de Maxa, David)
David Zolomi (vezi Zolyomi, Dávid)
Davidovschi (vezi Dawidowski)
Daviia Moale (vezi, separat, Mollis Davia, a cărei traducere este) III, **[10v]**
Dawidowski (nobil polonez; var. Davidovschi) III, **[43v]**
Dăbâca (comitat în vechea organizare administrativă a Transilvaniei; var. Dăbâca; Doboca) IV, **[76v, 84]**
Dărmăneşti (localitate în Moldova, Suceava) III, **[34]**
Dâmboviţa (râu în Ţara Românească; var.: Dâmboviţa; Dâmboviţă) II, **[18v, 128, 136, 143v, 149, 149v, 162v]**
Dâmboviţă (vezi Dâmboviţa)
Dârstor (vezi, separat, Silistra, var.: Dârstor; Dârstori; Dorostola; Drâstor; Tristru; Tristra; Tristrus) I, **[82v]**; II, **[46, 48, 54, 55, 137v, 139v, 160v, 213v, 226v, 229, 244, 380]**; III, **[140v]**
Dârstori (vezi Dârstor)
De Veterani (vezi Veterani, Frederigo)
Dealul Negru (locul unde se aşază oştile conduse de Alexios Branas) I, **[270]**
Dealul Negru (probabil, Schwarzwasser, cum se numea localitatea Săcel din zona Braşovului, cu un nume ieşit din uz încă în sec. al XIX-lea) II, **[147, 147v]**
Debrecen (localitate în Ungaria; var.: Debriţin, Dobriţin) I, **[157v]**; IV, **[362v]**
Debriţin (vezi Debrecen)
Decebal (var.: Decheval) I, **[41v, 42, 43v, 44, 44v, 45, 46v, 47, 48, 48v, 49]**
Decheval (vezi Decebal)
Dechie (vezi Decius)
Decius (sau Caius Nessius Quintus Decius Traianus; împărat roman; var.: Dechie; Decius) I, **[58v, 59, 59v, 63v]**
Deerslav Risvanschi (vezi Risvanschi, Deerslav)
Deichiti, Constantin vătaf de aprozi în Ţara Românească; var.: Constantin Dinchit) II, **[328]**
Del Chiaro, Anton Maria (călător italian, secretar al lui Constantin Brâncoveanu; var.: Anton Maria del Chiaro; Anton Del Chiaro; Anton Del Chiiaro) II, **[308v, 355v, 362v, 363v**
Delie, Petru (polcovnic al lui Antal Szekely; var.: Petru Delie) III, **[167v]**
Dembinschi, Valentin (sol polonez la Constantinopol; var.: Valentin Dembinschi; Valentin) III, **[150, 150v]**
Demir-Kapi (denumire turcească pentru Porţile de Fier ale Dunării; var.: Dimir Capi) II, **[357v]**
Demetrius (vezi Dumitru din Cepturi)
Dengiz (fiul lui Attila; var.: Densic; Dinzig) I, **[84, 86]**
Densic (vezi Dengiz)
Deocletian (Diocletianus, Caius Aurelius Valerius)
Derviş (Mehmed, paşă, vizir otoman; var.: Derviş-Başa) II, **[223]**
Dervişi-Başa (vezi Derviş)
Desa (sat în Ţara Românească) II, **[203]**
Desideriu de Losoncz (voievod al Transilvaniei; var.: Deşo de Loşonţ) I, **[127v, 128**
Despot (vezi Despot-Vodă)
Despot-Vodă (domn al Moldovei; vezi, separat, Heraclid, Ioan Iacob; var.: Despot; Despot-Vodă) III, **[3v, 160, 163v, 164, 164v, 165, 165v, 166, 166v, 167, 167v, 168, 168v, 169, 169v, 170, 171v, 172, 172v, 173, 173v, 174, 174v, 175, 175v, 176, 176v, 177, 177v, 178, 178v, 179, 179v, 180v, 181, 181v, 182, 182v, 183, 183v, 184, 185v, 186, 186v, 187, 187v, 188, 188v, 189, 191]**
Deşo (vezi Dezső)
Deşo de Loşonţ (vezi Desideriu de Losoncz)
Detin (vezi Dettine, Ştefan)
Dettine, Ştefan (locotenet-colonel în armata imperială din Transilvania; vezi, separat, Pivoda; var.: Detin; Stefan Detini) I, **[243v]**; II, **[365, 368v]**
De-un Lemn (mănăstire în Oltenia; var.: Dintr-un Lemn) II, **[211, 346v]**
Deva (cetate şi oraş în Hunedoara) I, **[211, 216v]**; IV, **[262v, 327v]**
Devai (vezi Devai, Ioan Iosafat)
Devai, Ioan Iosafat (călugăr la mănăstirea Buna Vestire din Blaj; var.: Devai; Iosafat; Iosafat Devai) IV, **[327v, 329, 351, 359]**
Dévay, Péter (comandant militar ardelean în sprijinul lui Despot-Vodă; var.: Petru Deval; Petru Devan; Petru Dival) III, **[181v, 186v, 187]**
Dezső (unul dintre fiii lui Dénes Széchy, ban al Severinului; var.: Deşo) II, **[28]**
Didastan (oraş din Galatia) I, **[74]**
Didie Iulian (vezi Didius Iulianus)
Didim (vezi Didim cel Orb)
Didim cel Orb (teolog alexandrin, conducător al şcolii catehetice din Alexandria; var.: Didim) IV, **[339]**
Didimoticho (localitate în Grecia; var.: Didimotih) I, **[333]**
Didimotih (vezi Didimoticho)
Didius Iulianus (sau Marcus Didius Severus Iulianus; împărat roman timp de 68 de zile; var.: Didie Iulian) I, **[57]**
Didona (confuzie la Micu; de fapt, prinţesa legendară Dido a Cartaginei) I, **[21]**
Diicul (vezi Buicescu, Diicul)
Diicul Buicescul (vezi Buicescu, Diicul)

Diiu (vezi, separat, Vidin) II, **[156v, 160, 161, 313]**
Dikoros, Flavius Anastasius (împărat bizantin; var.: Anastasie; Anastasie Dicor) I, **[88]**
Dimir Capi (vezi Demir-Kapi)
Dimitraşco (vezi Cantemir, Dimitrie)
Dimitraşco Buzeianul (vezi Buzăianu, Dumitraşco)
Dimitraşco Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Dumitraşco)
Dimitraşco Vişnoveţchi (vezi Wisniewiecki, Dimitrie)
Dimitraşco-Vodă Cantimir (vezi Cantemir, Dimitrie)
Dimitrie (protopop la Căşeiu) IV, **[349v, 354, 355v]**
Dimitrie (vezi Dumitru din Cepturi)
Dimitrie Iaxiciu (vezi Iacşici, Dumitru)
Dinca sârbul (armaş) II, **[236]**
Dinga (hatman al lui Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[199]**
Dintr-un Lemn (vezi De-un Lemn)
Dinzig (vezi Dengiz)
Diocles (sau Presbyter Diocles, autorul necunoscut al unei cronici latine referitoare la slavii meridionali; var: Diocles; Presbyter Diocles) I, **[252v, 254v]**
Diocles* (comandant al gărzii, viitorul împărat Diocletianus; vezi, separat, Diocletianus, Caius Aurelius Valerius; var.: Avrelie Valerie Deoclis) I, **[70v]**
Diocletianus, Caius Aurelius Valerius (împărat roman; vezi, separat, Diocles*; var. Deocletian) I, **[70v, 71, 71v]**
Dio Cassius, Cocceianus (om politic şi istoric grec; var.: Dion Casie; Dion Cassius) I, **[42v, 43v, 44, 49, 50v, 53, 63v]**
Dion Casie (vezi Dio Cassius, Cocceianus)
Dion Cassius (vezi Dio Cassius, Cocceianus)
Dionisie (vezi Dionisie din Avalos)
Dionisie (vezi Lackfi, Dionisie)
Dionisie (vezi Széchy, Dénes)
Dionisie din Avalos (medic al lui Despot-Vodă; var.: Dionisie) III, **[185v]**
Dirah (vezi Durrachium)
Dirahin (vezi Durrachium)
Direptate (câmp lângă Suceava) III, **[46v]**
Divus Stephanus (vezi Ştefan I cel Sfânt)
Dlugos (vezi Dlugossius, Joannes)
Dlugossius, Joannes (sau Jan Długosz, în traducere Longinus, nume sub care a fost cunoscut; istoric polonez; var.: Dlugos; Joannes Dlugos; Joan. Dlugos; Joannes Dlugossius; Dlugoş; Longinus) II, **[42, 88, 106v, 107]**; III, **[51v, 55v, 101v]**
Dlugoş (vezi Dlugossius, Joannes)
Dneistrum (vezi Nistru)
Dobieslav Beşovschi (*castelan al Belzului*, sol polonez; var. Dobieslav Beşovschi; Dobieslav Bisonschi; Dobieslav Bosonschi) II, **[115]**; III, **[51, 55]**
Dobieslav Bisonschi (vezi Dobieslav Beşovschi)
Dobieslav Bosonschi (vezi Dobieslav Beşovschi)
Doboca (vezi Dăbâca)
Dobra (localitate în Transilvania, Hunedoara) IV, **[261, 262v]**
Dobra, Petru (director fiscal al Transilvaniei; var.: Petru Dobra) IV, **[233, 316]**
Dobre (popa Dobre, meşter tipograf; vine din Ţara Românească în Transilvania) IV, **[45v]**
Dobreani (vezi Dobreni)
Dobreni (sat în Ţara Românească; var.: Dobreani) II, **[223, 233, 233v]**
Dobriţin (vezi Debrecen)
Dobrodicia (vezi Dobrogea)
Dobrodiţa (vezi Dobrogea)
Dobrogea (var.: Dobrodicia; Dobrodiţa; Dobrogea; Dobrojea) II, **[46v, 48, 54, 55v]**; III, **[82]**
Dobrojea (vezi Dobrogea)
Dobromir (din Runcu, ban în Ţara Românească; var. Dragomir) II, **[245v]**
Dobroslovschi (comandant al grnizoanei care apăra cetatea Hotinului) III, **[203]**
Dobrovăţ (mănăstire în Moldova) III, **[144]**
Docolina (sat în Vaslui, situat între Crasna şi Roşieşti, astăzi dispărut) III, **[228]**
Dogaicale (vezi Dogan-calé)
Dogan-calé (cetate în Ucraina; var.: Dogaicale) II, **[296]**
Dogiel, Mathias (călugăr piarist, rector al colegiului din Vilna; var.: Mathia Dogiel; Mathias Dogiel) II, **[43v]**; III, **[28, 32, 37v, 51v, 113v, 157]**
Doicescu, Udrea (sluger, ucis de seimeni) II, **[225]**
Doja (vezi Doja, Gheorghe)
Dojea (vezi Doja, Gheorghe)
Doja, Gheorghe (mic nobil secui ardelean, conducătorul răscoalei ţărăneşti de la 1514 din Ungaria şi din Transilvania; var.: Doja; Dojea; Gheorghie Dojea) I, **[142v, 143]**
Dolheşti (sat în Moldova, Suceava; var.: Dolješti; Holdeşti) III, **[46, 58v]**
Dolješti (vezi Dolheşti)
Dolvic (vezi Dalvic)
Dometian (vezi Domitianus, Titus Flavius)
Dominic (arhipresviter la Brundus) I, **[295, 295v, 297v, 298]**
Dominic (prepozit la Alba; sol al lui Matei Corvin la Ştefan cel Mare) III, **[50v]**
Dominic, Pasioneo (vezi Passionei, Dominic)
Domitianus, Titus Flavius (împărat roman; var.: Dometian; Domitian; Domiţian; Tit) I, **[5, 39, 39v, 41, 41v, 42, 42v, 43]**
Domiţian (vezi Domitianus, Titus Flavius)
Don (fluviu în Federaţia Rusă) I, **[59, 59v]**
Donci (*şpan* de Zala şi de Liptó) II, **[26]**
Dorohoi (târg în Moldova; var.: Dorohoiu) III, **[110, 111v, 112]**
Dorohoiu (vezi Dorohoi)
Doroman (vezi Torman, Ilie)

Dorostola (vezi Dârstor)
Dorothei (boier moldovean) III, **[110v]**
Dositheі (vezi Circa Dositheі)
Dositheі* (patriarh al Ierusalimului; var.: Dositheі; Dositheiu) IV, **[4v, 185, 185v, 186, 186v]**
Dositheiu (vezi Dositheі*)
Dositheі (vezi Dosoftei)
Dosoftei (mitropolit al Moldovei; var.: Dositheі) III, **[15v, 17v, 26]**
Dosothei (vezi Dosoftei)
Dracea (armaşul din Măneşti) II, **[121]**
Dracea (vezi Danciul)
Draciu (vezi Danciul)
Dracol, Dracu, Dracul, Dracula (nume atribuite în mod confuz de Samuil Micu, după diverse surse străine, unor domnitori a căror identitate nu îi este clară; este vorba mai ales despre domnitori din perioada Drăculeştilor şi a urmaşilor acestora) I, **[140]**; II, **[83, 90, 106v, 112, 113, 120v, 121]**
Drágffy, Bartolomeu (voievod al Transilvaniei împreună cu Ladislau de Losoncz*; var.: Bartolomeiu; Bartolomeiu Dragfi) I, **[141, 141v]**
Dragomir (din Luciani, vornic în Ţara Românească) II, **[134v]**
Dragomir (*povăţuitoriu peste oştile lui Laţco-Vodă* din Moldova) III, **[17]**
Dragomir (vezi Dobromir)
Dragoş (vezi Dragoş-Vodă)
Dragoş de Torna (vezi Dragoş, Ioan de Thurma)
Dragoş, Ioan (protopop de Turda; var.: Ioan Dragoşi) IV, **[295v, 296]**
Dragoş, Ioan de Thurma (postamaister în Alba Iulia; var.: Dragoş de Torna) IV, **[334]**
Dragoş, Moise (episcop la Oradea; var.: Moisi Dragoşiu) IV, **[338v]**
Dragoş-Vodă (domn al Moldovei; var.: Dragoş; Dragoş-Vodă; Dragoşiu; Dragoşiu-Vodă) II, **[21v]**; III, **[2, 12, 12v, 15v, 16]**
Dragoşiu (vezi Dragoş-Vodă)
Dragoşiu-Vodă (vezi Dragoş-Vodă)
Dragul (vezi Radu cel Frumos)
Dragul (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)
Dragul-Vodă (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)
Draşcovici, Gheorghe (episcop de Zagreb; var.: Gheorghie Draşcovici) III, **[164v]**
Drava (afluent al Dunării; var.: Dravul) I, **[253]**
Dravul (vezi Drava)
Drăgan (din Merişani-Bucşani, fiul vornicului Calotă; postelnic în Ţara Românească; ucis din porunca lui Moise-Vodă, 1530) II, **[127v, 128]**
Drăgan (i.e. Dragu din Odobeşti, postelnic în Ţara Românească, ucis din porunca lui Mircea Ciobanul, 1545; confuzie de persoane) II, **[130]**
Drăgăneşti (localitate în Ţara Românească, Olt) II, **[291v, 314v]**
Drăgăneşti (i.e. Drăgoeşti; eroare la Micu; localitate în Ţara Românească, Vâlcea) **II, [133v]**
Drăghiciu (vezi Cantacuzino, Drăghici)
Drăgoiu din Greci (i.e. Drăghici din Greci, boier, ucis de seimeni) II, **[225]**
Drăguleţul (tatăl boierului Stan, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Drâstor (vezi Dârstor)
Dridov (vezi Dridu)
Dridu (sat în Ţara Românească; var.: Dridov) II, **[228v]**
Drosul (serdar în Ţara Românească) II, **[291v, 296, 298v]**
Duca (vezi Duca, Gheorghe)
Duca (vezi Dukas „nepotul lui Mihail Ducas”)
Duca (vezi Dukas, Mihail)
Duca, Constantin (domn al Moldovei; fiul lui Gheorghe Duca, ginerele lui Constantin Brâncoveanu; var.: Constantin; Constantin Duca) II, **[319, 319v]** ; III, **[249]**
Duca, Gheorghe (domn al Moldovei şi al Ţării Româneşti; var.: Duca; Duca-Vodă) I, **[219, 226v]**; II, **[5v, 265, 273v, 281, 281v, 285v, 286, 286v, 287, 287v, 288, 289, 289v, 290, 290v, 291, 291v, 292, 292v, 293, 293v, 296, 296v, 298, 299, 299v, 300v, 319]**; III, **[248v, 249]**
Duca-Vodă (vezi Duca, Gheorghe)
Dudescu, Dumitru (vistier în Ţara Românească; var.: Dumitru Dudescul; „Dumitru vistiiarnicul şi Dudescul” – eroare la Micu) II, **[206, 208v]**
Dudescu, Radu (mare logofăt şi spătar în Ţara Românească, cumnatul lui Ştefan Cantacuzino; var.: Dudescul; Radu; Radu Dudescul; Radul Dudescul) II, **[290v, 337v, 349v, 354, 354, 363v]**
Dudescul (vezi Dudescu, Dumitru)
Dudescul (vezi Dudescu, Radu)
Dudeşti (sat lângă Bucureşti) II, **[205v]**
Dugoiu (i.e. Drăgoi, boier al domnitorului moldovean Petru Muşat; var.: Dugoiu; Dugoyus) II, **[43v, 45]**
Dugoyus (vezi Dugoiu)
Dukas Angelos, Ioan (sevastocrator; var.: Ioan) I, **[266v, 268v]**
Dukas, Mihail (cronicar bizantin; var. Duca**;** Michael Duca) II, **[41v, 74v, 87v, 106v, 107]**
Dukas „nepotul lui Mihail Ducas” (cronicar bizantin; var.: Duca; Mihail) II, **[41v, 74v, 87v, 106v, 107]**
Dulciia (vezi Tunigia)
Dumbravă (vornic în Moldova) II, **[134]**; III, **[210]**
Dumitraşco (vezi Cantacuzino, Dumitraşco)
Dumitraşco (sfetnic al lui Despot-Vodă) III, **[177, 190v]**
Dumitraşco (vezi Dumitraşco, Ştefan)
Dumitraşco (vezi Cantemir, Dimitrie)

Dumitraşco Cantimir (vezi Cantemir, Dimitrie)
Dumitraşco Cantimir-Vodă (vezi Cantemir, Dimitrie)
Dumitraşco Caramanlăul (vezi Caramanlău, Dumitraşco)
Dumitraşco, Ştefan (logofăt în Moldova, tatăl viitorului domn al Moldovei, Gheorghe Ştefan; var.: Dumitraşco) III, **[248v]**
Dumitraşco Urziceanul (vezi Urziceanu (Bucşanu), Pătraşco)
Dumitraşco Vişnoveţchi (vezi Wisniewiecki, Dimitrie)
Dumitraşco-Vodă (vezi Cantemir, Dimitrie)
Dumitru din Cepturi (fost mare logofăt în Ţara Românească, om de încredere şi diplomat al lui Mihai Viteazul; var.: Demetrius; Dimitrie; Dumitru) II, **[140, 159v, 160v, 169v, 175v]]**
Dumitru (protopop de Băciia) IV, **[183]**
Dumitru din Stăneşti (comis, ucis de seimeni) II, **[225]**
Dumitru Dudescul (vezi Dudescu, Dumitru)
Dumitru Filişeanul (vezi Filişeanu, Dumitru)
Dumitru Sârbul (vezi Sârbul, Dumitru)
„Dumitru vistiiarnicul şi Dudescul" (vezi Dudescu, Dumitru)
Dunăre (fluviu; vezi, separat, Danubius) I, **[5v, 35, 37, 41, 45v, 46, 50, 56, 58, 58v, 59, 61v, 64v, 65, 65v, 66v, 69v, 71, 72v, 80, 86, 88v, 131v, 180, 251, 251v, 252v, 253, 253v, 258v, 259, 260v, 264v, 265, 265v, 267v, 270v, 287v, 334, 337v, 338]**; II, **[7v, 8, 8v, 9, 19v, 36, 38, 38v, 39, 41, 67v, 76, 77v, 78, 93v, 94v, 95v, 96v, 97, 98v, 104v, 111, 121, 122, 124, 124v, 125, 125v, 126, 126v, 127, 129v, 132v, 137v, 138, 139, 139v, 142, 142v, 154, 154v, 156v, 160, 160v, 161, 162, 190, 198, 204, 213v, 238, 238v, 256, 270, 276, 276v, 298, 300v, 306, 313, 324, 334, 339, 348v, 357v, 358, 369v, 379]**; III, **[12, 12v, 16v, 17v, 41v, 65, 66v, 97v, 133, 133v, 137v, 140v, 168v, 169v, 171, 178v, 211, 213, 213v, 214, 215v]**; IV, **[12v, 24]**
Durachium (vezi Durrachium)
Durrachium (sau Dyrrachium; astăzi Durrësi, în vestul Albaniei, port la Marea Adriatică; var.: Dirahin; Dirach; Durachium) I, **[301, 304v, 319v]**
Duras-Diurpaneus (rege al dacilor; var.: Darneleu) I, **[41v]**

E

Eboracum (astăzi York în Anglia, castru roman; var. Eborac) I, **[71v]**
Eborac (vezi Eboracum)
Eccles, Georg (funcţionar cameral în Transilvania; var. Georgius Ecszles) IV, **[52]**
Ecedia (vezi Ecsed)
Ecsed (oraş în Ungaria; var.: Ecedia) I, **[201v]**
Eder (vezi Eder, Joseph Karl)
Eder, Joseph Karl (istoric german din Transilvania, sec. XVIII; var. Eder) IV, **[70]**
Edicula (vezi Edicule)
Edicule (închisoare din Constantinopol; vezi, separat, Şapte Turnuri; var.: Edicula) I, **[219v]**; II, **[219, 339v, 343v]**
Efendi (falsă echivalare antroponimică; vezi Rami-Mehmed)
Efes (vezi Ephes)
Efrem Muntiul (vezi Muntiu, Efrem)
Eftimie (mitropolit al Ţării Româneşti în timpul lui Mihai Viteazul; var.: Evthimie; Ieftimie; Jephtimia) I, **[182v]**; II, **[140, 159v, 169v, 170v, 175v, 177]**
Eger (sau Agria; oraş în nordul Ungariei; var.: Agria; Agriia; Egra) I, **[129v]**; II, **[157]**; III, **[193, 193v];** IV, **[42, 148v, 151v]**
Eghidie Sohodonschi (vezi Suchodolski, Egidie)
Eghipt (vezi Egipt)
Eginhard (sau Einhard; cronicar al epocii carolingiene; var.: Enghinhard; Enginhardus) I, **[257, 257v, 258, 258v]**
Egipt (var.: Eghipt) I, **[35v, 36, 72v, 73v, 150v]**; II, **[123, 130, 135]**; IV, **[12v, 315v]**
Egra (vezi Eger)
Eleazar (personaj biblic) I, **[36]**
Elena (Elena din Troia; soţia lui Menelau, rege al Spartei) I, **[20v]**
Elena (împărăteasă; mama lui Constantin cel Mare) IV, **[11v]**
Elena (soţia lui Matei Basarab) II, **[222]**
Elena (vezi Elina)
Elena (vezi Caterina-Elena)
Eleonora (împărăteasă, soţia lui Iosif I) I, **[240v]**
Elia Pertinax (vezi Pertinax, Publius Helvius)
Elina (fiica domnitorului Radu Şerban, soţia postelnicului Constantin Cantacuzino; var. Elena) II, **[272, 293v]**
Eliogabal (vezi Heliogabalus)
Elisabeta (i.e. Erzsébet; regină a Ungariei, 1382–1386, mama reginei Maria de Anjou) I, **[125v]**; III, **[27]**
Elisabeta* (sora lui Alexandru I, regele Poloniei; var.: Elisabeta; Elisabeth) III, **[104, 106, 107v, 115]**
Elisabeta (fiica împăratului Sigismund de Luxemburg; var.: Elisaveta) I, **[127v]**
Elisabeth (vezi Elisabeta*)
Elisaveta (vezi Elisabeta**)
Elisaveta Paleoloaga (sau lat. Elisabetha Paleologa, antoponim fals referitor la mama lui Iancu de Hunedoara) I, **[138, 138v]**
Ellerbach, Berthold (voievod al Transilvaniei împreună cu Ioan de Szentgyörgy şi cu fratele acestuia, Sigismund de Szentgyörgy; var.: Bertold; Bertold Elderbac de Monioro Chearec) I, **[132v]**
Elveţia (var.: Helveţiia) I, **[157]**

Em (vezi Haemus)
Embegiur (*o rudă a lui Attila*) I, **[84]**
Emeric (rege al Ungariei; fiul lui Bela al treilea) I, **[117]**
Emeric (vezi Lackfi, Emeric)
Emeric Balaşea (vezi Balassa, Emeric)
Emerik Bebek I (Bubek de Pelsőcz; voievod al Transilvaniei, 1392–1393; var.: Emeric Bubec) I, **[127v]**
Emerik Bebek II (de Pelsőcz; voievod al Transilvaniei; var.: Emeric Belusi) I, **[130]**
Emeric Belusi (vezi Emerik Bebek II)
Emeric Bubec (vezi Emerik Bebek I)
Emeric Tököli (vezi Tököly, Emerik)
Emeric Turzo (vezi Thurzó Imre)
Emeric Ţibac (vezi Cibak, Emerik)
Emilian (vezi Aemilianus)
Emir (înalt funcţionar turc; Micu îi atribuie statut de nume propriu, cuvântul având comportament contextual specific numelor proprii) II, **[135, 135v, 136, 136v, 137]**
Endredi, Ioanichie (ungur, pripăşit printre călugării greco-catolici la Blaj; înainte de călugărire, Ioan; var.: Endrodi; Ioan Endrodi; Ioanichie; Ioanichie Endrodi) IV, **[325v, 362, 362v]**
Endrodi (vezi Endredi, Ioanichie)
Enea (vezi Aeneas)
Engadiia (vezi Enghedi)
Enghedi (aşezare biblică; var.: Engadiia) I, **[82]**
Enghinhard (vezi Eginhard)
Enginhardus (vezi Eginhard)
Enişer (oraş în Anatolia; var.: Enişiriu) II, **[268]**
Enişiriu (vezi Enişer)
Enric (vezi Henric de Flandra)
Ephes (oraş în Turcia; var.: Efes; Ephesius) III, **[37]**; IV, **[13, 15, 247]**
Ephesius (vezi Efes)**]**
Epifanie (vezi Birtoc, Epifanie)
Eraclis (vezi Heraclid, Ioan Iacob)
Erculie (vezi Maximianus)
Erdélyország (vezi, separat, Ardeal, Transilvania, Ţara Ardealului) IV, **[130]**
Erdődi Bakócz, Tamás (episcop de Győr, în Ungaria; var.: Thoma) IV, **[42]**
Eremia Cernăuţeanul (principalul trădător al lui Ioan-Vodă; pârcălab de Hotin) III, **[213v, 214, 214v, 215, 216, 216v, 217, 218]**
Eric Dandul (vezi Dandolo, Enrico)
Ernact (fiul cel mic al lui Attila) I, **[84]**
Eropa (*un nebunatec*) III, **[73]**
Estepnici (localitate *în marginile Ţerii Moldovei*) III, **[166]**
Esterhazi (vezi Esterházy, Francisc)
Esterházy, Francisc (politician de carieră, preşedinte al Canelariei aulice a Ungariei de la Viena; var.: Esterhazi) IV, **[366]**
Esterházy, Miklós (palatin al Ungariei, 1582–1645, colaborator al împăratului Ferdinand II; var.: Nicolae Esterhazi) I, **[200v, 201v, 204, 205]**
Esterházy, Pál (palatin al Ungariei şi prinţ al Imperiului Romano-German, 1635–1713; var.: Pavel Esterhazi) I, **[233v]**
Esztergom (oraş în Ungaria; var.: Strigon) I, **[142v, 167v, 200v]**; II, **[74, 74v]**; III, **[21v, 164v]**; IV, **[39v, 43, 146, 148v, 149v, 151, 151v, 152v, 154v, 158v, 159, 163v, 164, 171v, 173v, 189, 191v, 192v, 196, 198v, 199, 200v, 206, 208v, 219v, 247v, 258, 278, 342v]**
Eşculavar (etimologie eronată pentru numele localităţii Cluj) I, **[101v]**
Eşculău (vezi Aşchileu)
Ethiopia (vezi Etiopia)
Etiopia (var. Ethiopia) I, **[150v]**
Etruria (regiune în vestul Peninsulei Italice) I, **[22, 245v]**
Eudoxia (împărătească a Constantinopolului; var.: Eudoxiia) IV, **[352]**
Eudoxiia (vezi Eudoxia)
Eugeniu IV (papă; var.: Evghenie IV) III, **[37]**
Eugeniu de Savoia (general austriac; var.: Evghenie; Evghenie de Sabaudia; Evghenie de la Sabaudia) I, **[225v, 232v, 243v]**; II, **[357, 358, 361v, 375v]**
Eugenius, Flavius („retorul"; proclamat Augustus în Gallia de către generalul Arbogastes, la moartea lui Valentinianus II; var.: Evghenie) I, **[77]**
Europa (var.: Evropa) I, **[20, 20v, 61]**; II, **[33, 79v]**
Europa de Jos (var.: Evropa de Jos) I, **[150v]**
Eusebios (vezi Eusebiu)
Eusebiu (sau Eusebios Pamphilius, Eusebios; istoric grec, arhiepiscop al Cezareii, întemeietorul istoriografiei ecleziastice; var.: Eusebios; Eusebius; Evsevie Chesăreanul) I, **[37v, 55v, 63v, 64]**
Eusebius (vezi Eusebiu)
Eustratie Dabija-Vodă (vezi Dabija, Eustratie)
Eutropius (istoric roman; var.: Eutropius; Evtropie) I, **[42v, 50v, 53, 54, 63v, 64, 68, 68v, 70]**
Evagr. (vezi Evagros din Epiphania)
Evagros din Epiphania (zis Scolasticul, scriitor bizantin originar din Siria; var.: Evagr.) I, **[92]**
Evander (şeful unor colonişti din Arcadia; var.: Evandru) I, **[21, 21v]**
Evandru (vezi Evander)
Evdochia de Kiev (sora cneazului Simeon Olelkovici al Kievului, prima soţie a lui Ştefan cel Mare; var.: Evdochiia) III, **[47]**
Evdochiia (vezi Evdochia de Kiev)
Evghenie (vezi Eugenius, Flavius)
Evghenie (vezi Eugeniu de Savoia)

Evghenie de Sabaudia (vezi Eugeniu de Savoia)
Evghenie de la Sabaudia (vezi Eugeniu de Savoia)
Evghenie IV (vezi Eugeniu IV)
Evropa (vezi Europa)
Evropa de Jos (vezi Europa de Jos)
Evsevie Chesăreanul (vezi Eusebiu)
Evthimie (vezi Eftimie)
Evtropie (vezi Eutropius)
Ezechia (rege iudeu; var.: Ezechiia) I, **[31]**
Ezechiia (vezi Ezechia)

F

Fagaras (vezi Făgăraş)
Fagaraşi (vezi Fogarasi, Benedict)
Fagaraşi (vezi Fogaraşi, Spiridon)
Farcaş (vezi Farkas, Márton)
Farcaşiu-Aga (vezi Farcaş din Brabova)
Farcaş din Brabova (agă în Ţara Românească 1597-1606; var.: Farcaşiu-Aga) II, **[156v]**
Farkas, Benedictus (personaj din timpul răscoalei de la Bobâlna; var.: Benedict Fărcaşiu; Benedictus Farkas) I, **[110v, 111v]**
Farkas, Márton (comandant militar ardelean în sprijinul lui Despot-Vodă; var.: Farcaş; Martin Farcaş) III, **[181v, 187]**
Farnasi Veres, Benedek (nobil maghiar din Transilvania, susţinător al voievodului Ioan de Szentgyörgy (de Sancto Georgio); var.: Benedict Veareş; Benedict Veareşiu) I, **[132]**
Fasching (vezi Fasching, Franciscus)
Fasching, Franciscus (profesor de filozofie la Cluj, apoi rector al iezuiţilor la Satu Mare; var.: Fasching) I, **[130v, 144]**
Faust (vezi Faustulus)
Faustulus (păstorul legendar din Latium, care i-a salvat şi i-a crescut pe Romulus şi Remus; var.: Faust) I, **[24v, 25, 26]**
Făgăraş (var.: Fagaras; Făgăraş; Făgăraşiu; Ffogoras; Fogoras) I, **[3, 121v, 122v, 123, 144v, 153v, 155, 161, 163, 213v, 216v, 238, 238v, 244, 250v]**; II, **[9v, 17, 18v, 20v, 23, 46v, 48, 54, 55v, 61, 64v, 168, 168v, 189, 193, 303, 317v, 346]**; IV, **[5, 6, 48v, 51, 59v, 60, 60v, 98, 200, 209v, 219, 221, 221v, 222, 223, 224v, 225, 225v, 226, 227v, 268, 231, 231v, 239, 240v, 250, 257, 271v, 272, 273, 279v, 285, 286, 293, 302v, 303, 304, 305, 305v, 306v, 308, 310, 310v, 311, 311v, 312, 313, 342, 342v, 345, 354, 358, 364v, 366, 368]**
Făgăraşiu (vezi Făgăraş)
Fărcăşeanu, Pârvu (fiul marelui stolnic Radu Fărcăşeanu, logofăt în Ţara Românească; var.: Pârvul Fărcăşeanul) II, **[286v]**
Fărcăşeanu, Radu (mare stolnic în Ţara Românească; var.: Fărcăşeanul Radu) II, **[229v]**
Fântâna lui Radu-Vodă (toponim minor, lângă Bucureşti) II, **[360v]**
Fântâna Ţiganului (toponim în Ţara Românească) II, **[129v, 218]**
Feaneşiu (vezi Foreşti)
Fedor (sau Fedor Bogdanovici Laţco; numele dat lui Laţco-Vodă de Dosoftei în *Parimiariu*) III, **[17v]**
Feldioara (localitate în Transilvania, Braşov; var.: Feldioară) I, **[149]**
Feldioară (vezi Feldioara)
Felmer (localitate în Transilvania, Braşov; var.: Felmeren) I, **[155v]**
Felmer, Martin (cărturar sas cu studii la Halle; var.: Martinus Felmer) I, **[68v, 113]**
Felmeren (vezi Felmer)
Fenicia (statalitate antică pe coasta răsăriteană a Mării Mediterane; var.: Finichia) I, **[150v]**
Ferdinand I de Habsburg (împărat romano-german şi rege al Ungariei; var. Ferdinand; Ferdinand I; Ferdinandus; Ferdinandus I) I, **[50v, 138v, 139, 147, 147v, 148, 148v, 153v, 154, 154v, 155, 155v, 156, 156v, 158v, 159v, 160, 161v, 162, 162v, 163v, 167, 167v, 169v, 170, 170v, 171, 171v, 172, 172v]**; III, **[124, 124v, 125, 126, 139v, 140, 142, 142v, 164, 164v, 165, 175, 193v!]**
Ferdinad II de Habsburg (împărat romano-german şi rege al Ungariei) I**, [200, 200v, 201]**
Ferdinand III de Habsburg (împărat romano-german şi rege al Ungariei) IV, **[69]**
Ferdinand I (vezi Ferdinand I de Habsburg)
Ferdinandus (vezi Ferdinand I de Habsburg)
Ferdinandus I (vezi Ferdinand I de Habsburg)
Ferenţ Horvat (vezi Horváth, Ferenc)
Ferra (comitat în stăpânirea împăratului Leopold I) IV, **[155]**
Fetfaţiu (i.e. Fetfagiu; turc, mijloceşte pentru Şerban Cantacuzino pe lângă vizir) II, **[293]**
Ffogoras (vezi Făgăraş)
Fiat, Ioan (funcţionar la Cancelaria Aulică a Transilvaniei din Viena; var.: Ioan Fiat; Joannes Fiatch; Joannes Fiath) IV, **[189v, 191v, 203v, 212v]**
Fileatina (i. e. Derkos, localitate în Turcia) I, **[61v]**
Filip (vezi Filip Arabul)
Filip (vezi Filip V)
Filip Arabul (sau Marcus Iulius Phillipus, împărat roman; var.: Filip; Filip Arapul) I, **[58v, 59]**
Filip Arapul (vezi Filip Arabul)
Filip Calimac (vezi Callimachus Buonacorsi, Filippo)
Filip V (rege al Spaniei; var.: Filip; Filip V) I, **[230v, 246]**
Filipeşti (localitate în Ţara Românească, Prahova) II, **[236, 291v]**
Filipi (vezi Philippi)

Filipopol (localitate în Bulgaria; var.: Filipopol; Filipopolia) I, **[8, 274v, 275, 275v, 276, 277, 284v, 286, 291, 332v]**
Filipopolia (vezi Filipopol)
Filişeanu, Dumitru (sluger; ostil lui Leon Tomşa, pribegeşte în Transilvania; var.: Dumitru Filişeanul) II, **[202]**
Filon Cmitea III, **[230v]**
Filothei (vezi Laslo, Filotei)
Filothei Laslo (vezi Laslo, Filotei)
Finichia (vezi Fenicia)
Finta (sat în Ţara Românească, Dâmboviţa; var.: Fita) II, **[217v]**
Firon (cardinal) IV, **[247]**
Fita (vezi Finta)
Fl. Vopiscus (vezi Flavius Vopiscus)
Flac (vezi Flaccus, Fulvius)
Flaccus, Fulvius (probabil, C. Fulvius Flaccus, ales consul în anul 134 a.C.; var.: Flac; Fulvie Flac) I, **[35, 41]**
Flandra (regiune istorică în vestul Europei; var.: Flandria) I, **[337, 340]**
Flandria (vezi Flandra)
Flav. Vopiscus (vezi Flavius Vopiscus)
Flavius Vopiscus (unul din pseudoautorii *Historiei Augusta*; var.: Fl. Vopiscus; Flav. Vopiscus; Flavius Vopiscus Syracusius) I, **[64, 68, 72]**
Flavius Vopiscus Syracusius (vezi Flavius Vopiscus)
Fleury, Claude (istoric francez; var.: Cl. Fleuri; Claudie Fleuri) II, **[17v]**; IV, **[15v]**
Floci (oraş în Muntenia medievală, situat pe malul stâng al Ialomiţei, la confluenţa cu Dunărea; astăzi dispărut) II, **[134v, 314v, 380]**; III, **[210]**
Flor (vezi Florus, Lucius Annaeus)
Florenţa (var.: Florenţiia) III, **[36v, 37v]**
Florenţiia (vezi Florenţa)
Florescu, Stoian (comis în Ţara Românească; var.: Stoian) II, **[280]**
Florian (vezi Florianus, Marcus Aunius)
Florianus, Marcus Aunius (împărat roman; var.: Florian) I, **[70]**
Florus (vezi Florus, Lucius Annaeus)
Florus, Lucius Annaeus (retor şi istoric latin; var.: Flor; Florus) I, **[38]**
Foarcaşiu Timandi (vezi Timandi, Stefan Pop)
Fogaras (vezi Făgăraş)
Fogarasi, Benedict (monah la Blaj; var.: Fagaraşi; Ladislau; Vasilie Foarcaşiu; Venedict) IV, **[360v, 361]**
Fogaraşi, Spiridon (monah la Blaj, fratele lui Benedict Fogarasi; var.: Fagaraşi; Stefan Farcaşiu) IV, **[361]**
Foca (vezi Phokas)
Fochiia (vezi Phocida)
Focşani (var.: Focşani; Focşeani) II, **[185v, 217, 217v, 260v, 292v, 296v]**
Focşeani (vezi Focşeani)
Fogoras (vezi Făgăraş)
Forgaciu (vezi Forgách, Zsigmond)
Forgách, Balázs (nobil ungur, asasinul regelui Carol cel Mic, 1386; var.: Vlasie; Vlasie Forgociu) I, **[126]**
Forgács, Ferenc (episcop romano-catolic de Oradea, contemporan cu Nicolaus Olahus; var.: Franţis Forgaciu) III, **[164v]**
Forgách, Zsigmond (conte, palatin al Ungariei, 1618–1621; om de încredere al lui Gabriel Báthory, ulterior trecut de partea împăratului Ferdinand II; var.: Forgaciu; Sighismund Forgaciu) I, **[196v, 197]**
Foresti, Antonio (iezuit italian; var.: Antonio Foresti) II, **[106v]**
Foreşti (localitate din Transilvania, Cluj; var.: Feaneşiu) I, **[211v]**
Foris Otrokotzi (vezi Otrokóczi Fóris, Ferenc)
Forneta (închisoare în Constantinopol) II, **[343v, 345]**
Foro Miclea (vezi Miklós, Forró)
Franc de Széchény (fiul lui Konya; voievod al Transilvaniei; var.: Franconie) I, **[127]**
Francesco Zaie (vezi Zay, Francisc)
Francisc II (împărat romano-german sub acest nume, iar din 1806, împărat al Austriei sub numele din Francisc I; var.: Francisc al II-lea; Franţisc II, Franţisc al doilea) I, **[85, 249v, 250v]**
Francics al doilea (vezi Francisc II)
Francisc de Lotaringia (soţul împărătesei Maria Tereza; var.: Franţişc Lotaring) I, **[245v]**
Francisc Palma (vezi Palma, Franciscus Carolus)
Franciscus Bradi (vezi Brádi, Ferenc)
Franciscus Carolus Palma (vezi Palma, Franciscus Carolus)
Franciscus Kazy (vezi Kazy, Ferenc)
Francof. (vezi Frankfurt)
Francofurt (vezi Frankfurt)
Franconie (vezi Franc de Széchény)
Frangepan, Kristóf (ban al Croaţiei, celebru comandant de oşti; var.: Franghepan; Franghepani; Hristofor Franghepan) I, **[146, 146v, 148v]**
Franghepan (vezi Frangepan, Kristóf)
Franghepani (vezi Frangepan, Kristóf)
Frank (Franch), Ştefan (vicevoievod al Transilvaniei; var.: Stefan) I, **[126v, 127]**
Frankfurt (oraş în Germania; var.: Francof.; Francofurt) I, **[107v, 227]**; IV **[30v]**
Franţi (numele de botez al lui Mihnea III Radu) II, **[231v]**
Franţis Forgaciu (vezi Forgács, Ferenc)
Franţisc II (vezi Francisc II)
Franţisc al doilea (vezi Francisc II)
Franţisc Bebec (vezi Bebek, Ferenc)
Franţisc Bodon (vezi Bodon, Ferenc)

Franţisc Boiariu (vezi Boer, Ferenc)
Franţisc Bradi (vezi Brádi, Ferenc)
Franţisc Chendi (vezi Kendy, Francisc)
Franţisc Horvat (vezi Horváth, Ferenc*)
Franţisc Racoţi (vezi Rákóczy, Francisc II)
Franţisc Redei (vezi Rhédey, Francisc)
Franţisc Zaie (vezi Zay, Francisc)
Franţişc Lotaring (vezi Francisc de Lotaringia)
Frederic I (rege al Boemiei, sub porecla Fridrich Falcký; principe elector german, sub numele de Frideric V; var.: Frideric) I, **[200]**
Frederic II, cel Mare (rege al Prusiei; var.: Frideric) I, **[246]**
Frederic III (împărat romano-german; var.: Frideric) I, **[147]**
Frideric (vezi Frederic I)
Frideric (vezi Frederic II, cel Mare)
Frideric (vezi Frederic III)
Frideric (cardinal) III, **[71v]**
Frideric de Veterani (vezi Veterani, Frederigo)
Fridvalszki, Joannes (erudit ardelean din sec. al XVIII-lea, autorul unei lucrări celebre despre inscripţiile romane din Dacia; var.: Ioan Fridval.; Ioan Fridwalszky; Joannes Fridvalszki) I, **[51, 53]**
Frighia (vezi Frigia)
Frigia (regiune istorică în partea central-vestică a Asiei Mici; var.: Frighia) I, **[151]**
Fulvie Flac (vezi Flaccus, Fulvius)

G

Gabor (protopop de Suarăş) IV, **[183]**
Gabor (vezi Báthory, Gabriel)
Gabor (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel (vezi Báthory, Gabriel)
Gabriel Batori (vezi Báthory, Gabriel)
Gabriel Beatlean (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Beatlean de Ictar (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Bethlen (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Betlean (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Betlean de Ictar (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Betlen (vezi Bethlen, Gabriel)
Gabriel Ceachi (vezi Csáky, Gábor)
Gabriel de juxta Hornad (pseudonimul scriitorului german, originar din Ungaria, Gottfried Schwarz; vezi, separat, Schwarz, Gottfried) I, **[107v]**; IV, **[30v, 31]**
Gadu (vezi Gaudy)
Gae (vezi Caligula)
Gal (vezi Trebonianus Gallus, Caius Vibius)
Gal (vezi Gallus, Flavius Claudius Constantinus)
Gal Trebonian (Trebonianus Gallus, Caius Vibius)
Galata (mănăstire lângă Iaşi; vezi, separat, Galata din Deal) III, **[231v]**
Galata* (cartier la Constantinopol; vezi, separat, Pera) III, **[138v, 185v]**
Galata din Deal (vezi, separat, Galata) III, **[236v]**
Galatia (provincie romană din centrul Asiei Mici; var.: Galaţia) I, **[74]**
Galaţi (var.: Galaţi; Gălaţi) III, **[141, 176]**
Galaţia (vezi Galatia)
Galba (vezi Galba, Servius Sulpicius)
Galba, Servius Sulpicius (împărat roman; var.: Galba) I, **[39]**
Galeazzo Gvaldo Priorato (vezi Gualdo Priorato, Galeazzo)
Galeot (vezi Galeotto, Marzio)
Galeotto, Marzio (umanist italian care a trăit la curtea lui Matei Corvin; var.: Galeot) I, **[134v]**
Galerie Armentarie (vezi Galerius)
Galerius (sau Caius Galerius Valerius Maximianus; întâi Caesar în cadrul tetrarhiei lui Diocletianus, apoi împărat deplin; var.: Armentarie; Galerie Armentarie; Maximian Galerie) I, **[71, 71v]**
Galicherie (vezi Glycerius)
Galichirie (vezi Glycerius)
Galien (vezi Gallienus)
Galigula (vezi Caligula)
Galiia (vezi Gallia)
Galilea (vezi Galileea)
Galileea (regiune istorică în nordul Palestinei; var.: Galilea) I, **[150v]**
Galipol (vezi Gallipoli)
Galiţia (regiune istorică situată pe pantele de nord-est ale Carpaţilor, pe cursurile superioare ale râurilor Nistru, Prut şi Siret) I, **[94, 117v, 247, 293]**; III, **[23]**; IV, **[50v]**
Galiţiia (vezi Galiţia)
Gall. (autor neidentificat al unei lucrări despre Carol VI al Franţei, 1368–1422) II, **[70v, 72]**
Gallia (regiune istorică în Europa, între fluviul Pad şi Alpi, *Gallia Cisalpina*, şi între Alpi, Marea Mediterană, Munţii Pirinei şi Oceanul Atlantic, *Gallia Transalpina*; var.: Galiia; Gallia) I, **[58, 62, 73v, 78v, 80, 81, 81v, 82, 83v, 130v]**; II, **[69v]**
Gallienus (Publius Licinius Valerianus Egnatius Gallienus, fiul împăratului Publius Licinius Valerianus, asociat acestuia la domnie; var.: Galien) I, **[61, 62, 62v]**
Gallipol (vezi Gallipoli)
Gallipoli (oraş aflat în stăpânirea bizantinilor, cucerit de turci; astăzi aparţine Turciei; var.: Galipol; Gallipol) II, **[33, 77, 364v]**
Gallus, Flavius Claudius Constantinus (proclamat Caesar; var.: Gal) I, **[73v, 74]**
Garai, Miklós I (alias Nikola I Gorjanski; palatin al Ungariei; var.: Nicolae; Nicolae de Gara; Nicolae Gara) I, **[126, 126v, 127]**; III, **[17v]**

Gaspar de Otvan (sol al lui Matei Corvin la Ştefan cel Mare) III, **[50v]**
Gaşpar (vezi Gaşpar Graţiani)
Gaşpar Cornişiu (vezi Kornis, Gáspár)
Gaşpar Graţiani (domn al Moldovei; var.: Gaşpar) III, **[248]**
Gaudentie (episcop din Dacia, participă la Conciliul de la Sardica, 343 p.C.; var.: Gavdentie) IV, **[12]**
Gaudy (comandant militar în slujba lui Gheorghe Rákóczy II; var.: Gadu; Gludin) II, **[228v**, **240]**
Gavdentie (vezi Gaudentie)
Gavriil (protopop de Bistra) IV, **[182]**
Gavriil (numele lui Grigore Maior înainte de călugărire) IV, **[265v]**
Gavriil (vezi Gavril)
Gavriil Moghilă (vezi Movilă, Gavril)
Gavriil Ticinschi (vezi Ticinschi, Gavril)
Gavriil-Vodă (vezi Movilă, Gavril)
Gavril (numele de familie Hâra sau Hârovici; logofăt în Moldova sub domnia lui Bogdan Lăpuşneanu şi Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[199]**
Găineşti (vezi Găneşti)
Gălaţi (vezi Galaţi)
Gălureani (i.e. Călugăreni; vezi, separat, Călugăreni) II, **[210v]**
Găneşti (familie de boieri moldoveni; var.: Găineşti) III, **[139]**
Gâdea (căpitan în Ţara Românească, ucis de seimeni) II, **[225]**
Geiserich (sau Genserich; rege al vandalilor şi al alanilor, 389–477, care su invadat nordul Africii; var.: Ghenseric; Ghenzeric) I, **[81, 86]**
Gelei, István (episcop calvin din Transilvania; var.: Stefan Ghelei; Stephanus Gelei) IV, **[76v, 83v]**
Gelu (voievod român, conducător al formaţiunii care cuprindea regiunea dintre Porţile Meseşului şi izvoarele Someşurilor, cu centrul în apropierea Clujului; var.: Gheleu; Gilău) I, **[100v, 101, 101v]**
Gensna (vezi Gniezno)
Geoagiu (localitate în Hunedoara; vezi, separat, Algyógy; var.: Gioagiu; Jioagiu; Jioajiu) I, **[142v]**; II, **[120v]**; IV, **[49v]**
Geoagiu de Jos (localitate în judeţul Hunedoara; var.: Jiojiul de Jos) I, **[52, 52v]**
Geomal (localitate în Transilvania, Alba; var. Giumal) IV, **[183]**
Georges de Revelles (secretar francez al lui Despot-Vodă; var.: Gheorghie Reveles; Grigorie; Reveles) III, **[172, 191]**
Georgius Bradi (vezi Ghenadie II)
Georgius Cedrenus (vezi Kedrenos, Ghiorghios)
Georgius Csicsöi (vezi Csicsói, György)
Georgius Czupski (veti Tupschi, Gheorghie)
Georgius Ecszles (vezi Eccles, Georg)
Georgius Franzes Protovestiarius (vezi Phrantzes Protovestiarius, Ghiorghios)
Georgius Haner (vezi Haner, Georg)
Georgius Lippay (vezi Lippai, György)
Georgius Martinusius (vezi Martinuzzi, Gheorghe)
Georgius Martonfi (vezi Mártonffy, Gheorghe)
Georgius Pray (vezi Pray, György)
Georgius Rakoczi (vezi Rákóczy, Gheorghe I)
Georgius Udvarhellyi de Várad (vezi Udvarhelyi Váradi, György)
Gergiţie (vezi Gherghiţa)
Germania (var.: Germania; Ghermania; Ghermaniia) I, **[61, 83]**; II, **[75v]**; IV, **[155, 159v, 270v]**
Gervasio de Dalowicz (ostaş polonez, sec. XIV; var.: Gervasio de Dalowicz; Ghervasie de Daloviţ) II, **[49v, 51v]**
Geta (sau Publius Septimius Severus Geta, împărat roman; var.: Gheta) I, **[57v]**
Geysa (sau Geza; căpetenie ungară din perioada invaziei; var.: Gheza; Ghieza) I, **[103]**
Géza I (rege al Ungariei, fiul lui Bela I; var.: Gheza) I, **[114, 114v, 115, 116]**
Géza II (rege al Ungariei, fiul mai mare al lui Bela Orbul; var.: Gheiza, Gheiza II) I, **[116v]**
G. Haner (vezi Haner, Georg)
Gheiza (vezi Géza II)
Gheiza II (vezi Géza II)
Gheleu (vezi Gelu)
Ghenadie (vezi Ghenadie I)
Ghenadie (vezi Ghenadie II)
Ghenadie I (mitropolit în Transilvania; var.: Ghenadie; Ghenadie cel Mare; Marele Ghenadie) IV, **[29v, 45, 45v, 46, 56v, 58v]**
Ghenadie II (sau Gheorghe Ghenadie II Bradi; mitropolit în Transilvania; var.: Georgius Bradi Ghenadie; Ghenadie II; Gheorghie Ghenadie Bradi; Gheorghiu Bradi; Gheorghie Ghenadie Bradi II) IV, **[56v, 61, 65, 66v, 68, 75, 82v, 100, 101]**
Ghenadie Bizanţi (vezi Bizánczy, ***Gennadius*** György)
Ghenadie cel Mare (vezi Ghenadie I)
Ghenivlind (rege dac de care istoriografia noastră nu pomeneşte) I, **[38v]**
Ghenseric (vezi Geiserich)
Ghenzeric (vezi Geiserich)
Gheorghe (episcop de Roman; var.: Gheorghie) III, **[204]**
Gheorghe* (preot la Broşteni; var.: Gheorghie) IV, **[320]**
Gheorghe** (protopop de Haţeg; var.: Gheorghie) IV, **[182]**
Gheorghe*** (protopop de Ohaba; var.: Gheorghie) IV, **[182v]**
Gheorghe din Popeşti (vistier, ucis de seimeni; var.: Gheorghie din Popeşti) II, **[225]**

Gheorghe Ştefan (mare logofăt în Moldova, unelteşte împotriva lui Vasile Lupu; domn al Moldovei; var.: Gheorghie; Stefan; Stefan Gheorghie-Vodă Stefan-Vodă) II, **[215, 215v, 216, 216v, 217, 218v, 224, 226, 226v, 228v, 230v, 233, 233v]**; III, **[248v]**
Gheorgheni (cetate şi oraş în Transilvania, Harghita; var.: Ghergheni) I, **[212v]**
Gheorghie (vezi Gheorghe)
Gheorghie (vezi Gheorghe*)
Gheorghie (vezi Gheorghe**)
Gheorghie (vezi Gheorghe***)
Gheorghie (vezi Băleanu, Gheorghe)
Gheorghie (vezi Branković Vuković, Gheorghe)
Gheorghie (vezi Cantacuzino, Gheorghe)
Gheorghie (vezi Gheorghe Ştefan)
Gheorghie (vezi Kornis, György)
Gheorghie (vezi Martinuzzi, Gheorghe)
Gheorghie (vezi Movilă, Gheorghe)
Gheorghie Banfi (vezi Bánffy, Gheorghe I)
Gheorghie Basta (vezi Basta, Gheorghe)
Gheorghie Băleanul (vezi Băleanu, Gheorghe)
Gheorghie Beatlean (vezi Bethlen, György)
Gheorghie Blandrat (vezi Biandrata, Giorgio)
Gheorghie Brancoviciu (sau lat. Georgius Brankovits; împuternicit al lui Sava Brancovici) IV, **[126, 132v]**
Gheorghe Caracion (vezi Karácsony, György)
Gheorghie Chedrin (vezi Kedrenos, Ghiorghios)
Gheorghie Cicioi (vezi Csicsói, György)
Gheorghie din Popeşti (vezi Gheorghe din Popeşti)
Gheorghie Dojea (vezi Doja, Gheorghe)
Gheorghie Draşcovici (vezi Draşcovici, Gheorghe)
Gheorghie Franzes (vezi Sphrantzes, Ghiorghios)
Gheorghie Ghenadie (vezi Ghenadie II)
Gheorghie Ghenadie Bradi (vezi Ghenadie II)
Gheorghie Ghenadie Bradi II (vezi Ghenadie II)
Gheorghie Ghica (vezi Ghica, Gheorghe)
Gheorghie Haner (vezi Haner, Georg)
Gheorghie Healtner (vezi Hältner, Georg)
Gheorghie Ladani (vezi Ladányi, Gheorghe)
Gheorghie Lipai (vezi Lippai, György)
Gheorghie Martinusie (vezi Martinuzzi, Gheorghe)
Gheorghie Naghi (vezi Nagy, György)
Gheorghie Paleolog (nobil bizantin mort în lupta pentru cucerirea cetăţii Crizim) I, **[292]**
Gheorghie Podiebrad (vezi Bodiebradi, Gheorghe)
Gheorghie Prai (vezi Georgius Pray)
Gheorhie Racolţi (vezi Rákóczy, Gheorghe I)
Gheorghie Racoţi (vezi Rákóczy, Gheorghe I)
Gheorghie Racoţi (vezi Rákóczy, Gheorghe II)
Gheorghie Raişersdorf (vezi Reicherstorffer, Georg)
Gheorghie Ravozdi (vezi Ravazdy, György)
Gheorghie Reveles (vezi Georges de Revelles)
Gheorghie Trapezunteanul (medicul lui Constantin Brâncoveanu) II, **[341]**
Gheorghie Udvarheali de Varad (vezi Udvarhelyi Váradi, György)
Gheorghie-Vodă (vezi Cantacuzino, Gheorghe)
Gheorghiţă Ciudin (vezi Ciudin, Gheorghiţă)
Gheorghiţă Moldoveanul (vezi Moldoveanu, Gheorghiţă)
Gheorghiu Băleanul (vezi Băleanu, Gheorghe)
Gheorghiu Bradi (vezi Ghenadie II)
Gheorghiu Ghica-Vodă (vezi Ghica, Gheorghe)
Gheormen (vezi Ghiorma)
Gherasim (mitropolit în Transilvania) IV, **[56v]**
Gherasim Pop Vidrai (vezi Pop Vidrai, Gherasim)
Gerendy, Miklós (episcop romano-catolic din Transilvania, sec. XVI; var.: Nicolae Gherendi) I, **[149]**
Gherghe Lăcătuşiu (din neamul acestuia se trage Mihnea III Radu) II, **[231v]**
Ghergheni (vezi Gheorgheni)
Gherghiţa (târg medieval în Ţara Românească, Prahova; astăzi comună; var.: Gergiţie; Gherghiţă; Ghirghiţă) II, **[121v, 155, 200, 210v, 226, 226v]**
Gherghiţă (vezi Gherghiţa)
Gherla (vezi, separat, Szamosujvár) I, **[195v, 208v, 238v, 244]**; IV, **[215, 221, 233, 233v, 234, 239, 240, 240v, 241, 246v, 357]**
Gherman, Alin-Mihai I, 5
Gherman Petrilaca (vezi Peterlaki, Gherman)
Gherman Petrilachi (Peterlaki, Gherman)
Ghermania (vezi Germania)
Ghermaniia (vezi Germania)
Gherontie (vezi Cotorea, Gherontie)
Gherontie Cotore (vezi Cotorea, Gherontie)
Gherontie Cotori (vezi Cotorea, Gherontie)
Ghervasie de Daloviţ (vezi Gervasio de Dalowicz)
Gheta (vezi Geta)
Gheţea, Gheorghe (clucer în Ţara Românească; var.: Ghieţa; Ghieţea; Ghieţi) II, **[280, 280v, 282v]**
Gheza (vezi Géza I)
Gheza (vezi Geysa)
Ghica, Gheorghe (domn al Moldovei; domn al Ţării Româneşti; var.: Gheorghie Ghica; Gheorghiu Ghica-Vodă; Ghica-Vodă; Ioan Gheorghie Ghica) II, **[5, 233v, 238, 239, 239v, 240v, 241, 241v, 242, 242v, 243, 243v, 244, 244v, 253, 254]**; III, **[248v]**
Ghica, Grigore (domn al Ţării Româneşti; fiul lui Gheorghe Ghica; var.: Grigorie; Grigorie-Vodă; Ioan Grigorie-Vodă) II, **[5, 5v, 253, 254, 254v, 255, 255v, 256, 256v, 257, 257v, 258, 258v, 259, 259v, 260, 260v, 261v, 262, 262v, 272, 272v, 275v, 276, 277, 278, 278v, 279, 279v, 280, 280v, 281, 281v, 282, 282v, 283, 283v, 284, 284v, 285, 285v, 286, 286v, 289v, 338v]**

Ghica, Grigorie II (domn în Ţara Românească şi Moldova; var.: Grigorie Ghica; Grigorie Ghica-Vodă) III, **[249v, 250]**
Ghica, Grigore III (domn în Ţara Românească şi Moldova; domn al Ţării Româneşti; var.: Grigorie-Vodă Ghica) III, **[250, 250v]**
Ghica, Matei (domn în Ţara Românească şi Moldova; fiul lui Grigore II Ghica; var.: Matei Ghica) III, **[250]**
Ghica, Scarlat (domn al Moldovei; var.: Scarlat Grigorie Ghica-Vodă) III, **[250]**
Ghica-Sultan (vezi Chalgan)
Ghica-Vodă (vezi Ghica, Gheorghe)
Ghieţa (vezi Gheţea, Gheorghe)
Ghieţea (vezi Gheţea, Gheorghe)
Ghieţi (vezi Gheţea, Gheorghe)
Ghieza (vezi Geysa)
Ghila (vezi Gyula)
Ghilău (vezi Gilău*)
Ghinea (comis în Ţara Românească) II, **[277]**
Ghinea (căpitan în Ţara Românească) II, **[296v, 303]**
Ghinea (vezi Ţucală, Ghinea)
Ghinea Ţucala (vezi Ţucală, Ghinea)
Ghiorma (ban, ucis de seimeni; var.: Gheormen; Ghiroma) II, **[225, 258]**
Ghirghiţă (vezi Gherghiţa)
Ghiroma (vezi Ghiorma)
Ghisela (vezi Gisella)
Ghiula (vezi Gyula)
Ghiula (vezi Gyula*)
Ghiula (vezi Gyula**)
Ghiula (vezi Gyula***)
Ghiula cel Bătrân (vezi Gyula)
Ghiula cel Tinăr (vezi Ghiula*)
Ghiula Feaervar (vezi Gyulafehérvár)
Ghiurghiu (vezi Gurghiu)
Gilău (vezi Gelu)
Gioagiu (vezi Geoagiu)
Giovio, Paolo (istoric italian; var.: Jovius) I, **[159]**
Gisella (sora împăratului Henric II; var.: Ghisela) I, **[109v]**
Giuleşti (localitate în Transilvania, Maramureş; var.: Giuleşti; Juleşti) IV, **[288v, 360v]**
Giumal (vezi Geomal)
Giurgev (vezi Giurgiu)
Giurgiu (oraş în Ţara Românească, pe malul Dunării; var.: Giurgev; Giurgiu) II, **[130v, 132v, 251v, 142, 152v, 153, 153v, 154, 154v, 155, 198, 203, 233, 238, 238v, 242, 243, 338, 360]**
Giurgiu (alias Crişan, unul dintre conducătorii răscoalei din 1784) I, **[248v]**
Giurgiu Patachi, Ioan (episcop greco-catolic de Făgăraş; Ioan; Ioan Nemeş; Ioan Patachi; Ioan Potochi; Potochi) IV, **[5, 213v, 215, 216, 219, 219v, 220, 220v, 221, 221v, 222, 222v]**
Glad (voievod român, conducător al unei formaţiuni statale medievale timpurii, localizată pe teritoriul Banatului istoric, teritoriul dintre Tisa, Mureş, Dunăre şi Carpaţi, în prima jumătate a a secolului al X-lea) I, **[94, 94v, 95, 95v]**
Gligoraşc (protopop de Chitid) IV, **[182v]**
Glubavi (sat în Ţara Românească, unde a avut loc o luptă între Radu de la Afumaţi şi Mehmet-Bei) II, **[125]**
Gludin (vezi Gaudy)
Glycerius (împărat roman de Apus; var.: Galicherie; Galichirie) I, **[79, 86v]**
Gnesna (vezi Gnezna)
Gnezna (oraş în Ucraina; var.: Gnesna) III, **[92v, 100v, 114v]**
Goiţi (paharnic în Ţara Românească; ucis din porunca lui Petru Cercel; în alte cronici vechi numele este Gonţea) II, **[245v]**
Golescu, Radu (caimacam, partizan al imperialilor; var.: Golescul; Radul Golescul) II, **[367, 367v, 368, 369, 379v]**
Golescul (vezi Golescu, Radu)
Goleşti (localitate în Ţara Românească, aproape de Piteşti) II, **[367v]**
Gordian (vezi Gordianus III)
Gordian cel Tânăr (vezi Gordianus III)
Gordianus III (sau Marcus Antonius Gordianus, împărat roman; var.: Gordian; Gordian cel Tânăr) I, **[58v]**
Gorgan (spătar; ostil lui Leon Tomşa, pribegeşte în Transilvania) II, **[202]**
Görgény Szent Imre (vezi Gurghiu)
Görghen Sent Imre (vezi Gurghiu)
Gorghii (vezi Gurghiu)
Goritia (feudă istorică în Lombardo-Veneţia austriacă) IV, **[155]**
Gotard Cun (vezi Kun, Gothárd)
Gothia (i.e. Goţia; nume dat în Evul Mediu Daciei ca reminiscenţă a perioadei în care goţii au stăpânit acest teritoriu; var.: Gothia; Gothiia) I, **[75v]**; IV, **[14v, 53, 53v, 55v]**
Gothiia (vezi Gothia)
Graecia (vezi Grecia)
Grandelenius (editor al operei lui Franz Christoph Khevenhiller, *Annales Ferdinandei oder Wahrhasste Beschreibung Kaisers Ferdinandi des andern*, Leipzig, 1721–1726) I, **[203v, 215v]**
Graţ (vezi Graz)
Gratianus, Flavius (fiul lui Valentinianus; împărat roman; var.: Graţian) I, **[74v, 75, 75v]**; IV, **[14v]**
Graţian (vezi Gratianus, Flavius)
Graz (oraş în estul Austriei; var.: Graţ; Greţium) IV, **[287v]**
Grădişteanu, Grigore (logofăt în Ţara Românească; var.: Grigorie) II, **[275v]**

Grădişteanu, Vâlcu (logofăt în Ţara Românească; var.: Vorhu; Vulcun) II, **[296v, 297]**
Greaca (lac de luncă situat pe stânga văii Dunării, în aval de Giurgiu) II, **[380]**
Greceanu, Şerban (mare pitar în Ţara Românească; var.: Şerban Greceşanul) II, **[365v]**
Greci (sat în Ţara Românească) II, **[206, 225]**
Grecia (vezi, separat, Ţara Grecească; var.: Graecia; Greţiia) I, **[84v, 151, 331]**
Gregor. (vezi Gregoras, Nikephoros)
Gregor, Gregorius, Gregorius secundus, II Gregor, Gri. I (personaje dintr-o genealogie fictivă a lui Ioan Mone; varianta latină) II, **[15v]**
Gregora (vezi Gregoras, Nikephoros)
Gregoras, Nikephoros (istoric bizantin din epoca clasică; var.: Gregor.; Gregora; Grigora; Nicephorus; Nicephorus Gregoras; Nichifor Grigoras; Nichifor Grigora) I, **[76v, 92, 331]**; II, **[12v, 13, 14, 17v]**
Gregorie al treisprăzeacealea (vezi Grigore XIII)
Gregorius Gilangi de Berniczháza (vezi Grigorie Ghilandi de Berniţhaza)
Greţiia (vezi Grecia)
Greţium (vezi Graz)
Grigora (vezi Gregoras, Nikephoros)
Grigore (mitropolit al Moldovei; var.: Grigorie) III, **[37]**
Grigore* (numele lui Gherman Peterlaki înainte de călugărire; vezi, separat, Peterlaki, Gherman; var.: Grigorie) IV, **[358]**
Grigore** (numele lui Gherasim Pop Vidrai înainte de călugărire; vezi, separat, Pop Vidrai, Gherasim; var.: Grigorie) IV, **[361]**
Grigore XI (papă; var.: Grigorie XI) III, **[21v]**
Grigore XIII (papă; var.: Gregorie al treisprăzeacealea) I, **[179]**
Grigore Acropolita (vezi Akropolites, Ghiorghios)
Grigorie (vezi Georges de Revelles)
Grigorie (vezi Ghica, Grigore)
Grigorie (vezi Grădişteanu, Grigore)
Grigorie (vezi Grigore)
Grigorie (vezi Grigore*)
Grigorie (vezi Grigore**)
Grigorie (vezi Roşca, Grigore)
Grigorie (vezi Maior, Grigore)
Grigorie I, Grigorie al doilea, Grigorie, II Grigorie, III Grigorie, Stefan Grigorie (personaje dintr-o genealogie fictivă a lui Ioan Mone; varianta românească) II, **[15, 15v, 16, 16v]**
Grigorie XI (vezi Grigore XI)
Grigorie Băleanul (vezi Băleanu, Grigore)
Grigorie Calimah (vezi Callimachi, Grigore)
Grigorie Calimah-Vodă (vezi Callimachi, Grigore)
Grigorie Ghica (vezi Ghica, Grigorie II)
Grigorie Ghica-Vodă (vezi Ghica, Grigorie II)
Grigorie Ghilandi de Berniţhaza (funcţionar fiscal din Transilvania; var.: Gregorius Gilangi de Berniczháza; Grigorie Ghilandi de Berniţhaza) IV, **[123, 124]**
Grigorie Halepliul (vezi Halepliul, Grigorie)
Grigorie Maier (vezi Maior, Grigore)
Grigorie Vlădescul (vezi Vlădescu, Grigore)
Grigorie-Vodă (vezi Ghica, Grigore)
Grigorie-Vodă Ghica (vezi Ghica, Grigore III)
Grigorovici Armeanul, Petru (diplomat al lui Mihai-Vodă la Viena; var.: Petru Armenie) I, **[181]**; II, **[158]**
Gritie (vezi Gritti, Aloisio)
Gritti, Aloisio (aventurier veneţian, implicat în frământările din Transilvania după lupta de la Mohács; ucis din porunca lui Petru Rareş, în 1534; var.: Gritie Ludovic Grit; Ludovic Gritie) I, **[153, 154v, 155, 155v, 159v]**; III, **[132]**
Grozav, Nicoară (mare vornic al Moldovei; var.: Grozea) III, **[125v]**
Grozea (vezi Grozav, Nicoară)
Grumazi (sat în Ţara Românească, unde a avut loc o luptă între Radu de la Afumaţi şi Mehmet-Bei) II, **[126]**
Grumăzăşti (vezi Grumăzeşti)
Grumăzeşti (localitate situată pe apa Răutului; var.: Grumăzăşti) III, **[59v]**
Guagnini, Alessandro (mercenar din Verona în slujba regelui Poloniei, autor al lucrării *Sarmatiae Europeae descriptio*; var.: Gvagnici) III, **[220v]**
Gualdi Priorati (vezi Gualdo Priorato, Galeazzo)
Gualdo Priorato, Galeazzo (istoric italian; var.: Galeazzo Gvaldo Priorato; Gualdi Priorati) I, **[215v]**; II, **[263v]**
Gunderic (rege al vandalilor şi al alanilor, implicat în războaiele cu Attila) I, **[82v]**
Gura Mo<t>rului (localitate în Ţara Românească, Mehedinţi) II, **[211]**
Gurghiu (localitate şi cetate în Transilvania; var.: Ghiurghiu; Gorghii; Görgény Szent Imre; Görghen Sent Imre) II, **[281v]**; IV, **[123v, 124v, 182v]**
Gvagnici (vezi Guagnini, Alessandro)
Gvozdec (oraş în Ucraina; var.: Gvozdeţ) III, **[127v]**
Gvozdeţ (vezi Gvozdec)
Gyilas (vezi Gyula)
Gyula (căpetenie maghiară în Transilvania, sec. X–XI, fiul lui Horca, numit şi „Gyula cel Bătrân”, bunicul regelui ungur Ştefan I cel Sfânt; var.: Ghila; Ghiula; Ghiula cel Bătrân; Gyilas) I, **[102, 102v, 103, 103v, 104v, 105v, 106v, 106, 107, 109v, 110]**; IV, **[24v, 35, 35v, 36, 54, 56]**
Gyula* (căpetenie maghiară în Transilvania, sec. X–XI, fiul lui Zubor; numit şi „Gyula cel Tânăr”, unchiul regelui ungur Ştefan I cel Sfânt; var.:

Ghiula; Ghiula cel Tinăr) I, **[103v, 108]**; IV, **[36, 54v]**
Gyula** („de genere Rathold", voievod al Transilvaniei, 1229-1231; var. Ghiula) I, **[118]**
Gyula*** (oraş şi cetate în Ungaria; var.: Ghiula) III, **[193, 193v]**
Gyulafehérvár (vezi, separat, Alba Iulia; Belgrad; Carlova; var.: Ghiula Feaervar) I, **[102v]**; IV, **[35v]**

H

Habsburg (feudă istorică în cantonul elveţian Aargau; var.: Habspurg) IV, **[155]**
Haczeg (vezi Haţeg)
Hadăm-Başea (vezi Hadâm)
Hadâm (paşă de Vidin; var.: Hadăm-Başea) II, **[160, 160v]**
Hadic (vezi Hadik de Futak¸ András)
Hadik de Futak¸ András (guvernator al Transilvaniei, 1764-1767; var.: Hadic) IV, **[347]**
Hadrianus (vezi Hadrianus, Publius Aelius)
Hadrianus, Publius Aelius (împărat roman; var. Adrian; Adrianus, Hadrianus) I, **[46v, 55v, 56, 56v, 63v]**
Haemus (muntele Emu, astăzi Balcani; var.: Em; Haemus) I, **[260v, 263v, 265v, 266, 266v, 267, 267v, 273v, 282, 291, 291v, 293, 334, 334v]**; II, **[8, 8v]**
Haizler (vezi Heissler, Donath)
Halchidon (vezi Calcedon)
Halcocondila (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Haldeea (vezi Caldeea)
Halec (vezi Halici)
Halepliul, Grigorie (mare vistier în Ţara Românească; var.: Grigorie Halepliul) II, **[382]**
Haler (vezi Haller, Gabriel)
Hali-Başa (vezi Halil-Paşa)
Hali-Başa (vezi Halil-Paşa*)
Halici (cnezat pe teritoriile de astăzi ale Ucrainei apusene şi ale Poloniei; astăzi numele unui oraş în Ucraina; var.: Halec; Haliciu) I, **[293, 293v]**; III, **[18, 18v, 19, 19v, 31v, 36, 119, 127v, 224v, 225]**
Haliciu (vezi Halici)
Halil-Paşa (mare vizir în timpul sultanilor Murad II şi Mehmed II Fatih; var.: Hali-Başa) II, **[79, 79v]**
Halil-Paşa* (mare vizir în timpul sultanului Ahmed III; var.: Hali-Başa) II, **[373, 376]**
Haller, Gabriel (comisar la sinodul electoral de la Blaj; var.: Haler) IV, **[365v]**
Hältner, Georg (fruntaş al saşilor din Transilvania, în conflict cu Gabriel Báthory; var. Gheorghie Healtner) I, **[197v]**
Hamuza (paşă la Nicopole în timpul lui Mahomed II, în conflict cu Vlad Ţepeş; var.: Hamuza, Hamuza-Başa) II, **[93, 93v, 94v, 95]**
Hamuza-Başa (vezi Hamuza)
Hananea (vezi Canaan)
Haner, Georg (episcop evanghelic al Transilvaniei, scriitor ecleziastic; var.: G. Haner; Georgius Haner; Gheorghie Haner) I, **[159]**; IV, **[66, 73]**
Hanjovschi (vezi Pavel Hanjovschi)
Habspurg (vezi Habsburg)
Harastal (loc neidentificat) I, **[257, 258]**
Harduinus (Hardouin, Jean)
Hardouin, Jean (autor iezuit francez; var.: Harduinus) IV, **[15]**
Haremberg, Johann Christoph (cartograf) I, **[53v]**
Harkov (oraş în estul Ucrainei; var.: Târgul Harcovului) I, **[69v]**
Haromsec (vezi Háromszék)
Háromszék (i.e. Trei Scaune, ţinut în secuime; var. Haromsec**)** IV, **[182v]**
Hasan-Başa (vezi Hasan-Paşa)
Hasan-Paşa (cumnat al sultanului Ahmed III, sprijinitorul lui Constantin Brâncoveanu) II, **[322]**
Hasiin-Başea (vezi Husein-Paşa Seidi Oglu)
Hatzeg (vezi Haţeg)
Haţaghe, Radu (boier muntean, pribeag în Transilvania; var.: Radul Haţaghi) II, **[318v]**
Haţeg (ţinut din Transilvania; var.: Haczeg; Hatzeg; Haţeg) I, **[47, 134v, 238, 250]**; II, **[202, 282]**; IV, **[63v, 76v, 84, 98, 182, 200, 209v]**
Hărlău (vezi Hârlău)
Hărman (localitate în Transilvania, Braşov; var.: Herman) III, **[145v]**
Hârlău (târg în Moldova; biserică de piatră; var.: Hărlău; Hârlău) III, **[121v, 122, 144, 169]**
Hârlea (chelar) III, **[133]**
Hârşova (localitate în Dobrogea, Constanţa; var.: Hersova) II, **[139v]**
Heissler, Donath (general imperial; var.: Haizler) I, **[224]**; II, **[312v, 313v, 314, 314v, 315, 316, 316v]**
Helias Jorest (vezi Iorest, Ilie)
Heliogabalus (sau Varius Avitius Bassianus Elagabalus; împărat roman; var.: Eliogabal) I, **[57v, 58]**
Helveţiia (vezi Elveţia)
Henric (vezi Henric III)
Henric (vezi Henric de Valois)
Henric II (vezi Henric II cel Sfânt)
Henric II cel Sfânt (împărat romano-german, 973–1024; var.: Henrric II) I, **[109v]**
Henric III (1017–1056; împărat romano-german; Henric III) I, **[113v, 114]**
Henric IV (1084–1105; împărat romano-german; var.: Henric) I, **[114, 114v, 115v, 116]**

Henric de Flandra (fratele împăratului Balduin de Flandra; împărat latin la Constantinopol; var.: Enric; Henricus) I, **[329, 329v, 331v, 336v]**; II, **[7v]**
Henric de Valois (sau Henryk Walezy; rege al Poloniei) III, **[205]**
Henricus (vezi Henric de Flandra)
Henricus Spondanus Appamiarus (vezi Spondanus, Henricus)
Heraclea (oraş pe ţărmul de nord Asiei Mici; var.: Iraclia) I, **[67]**
Heraclid, Ioan Iacob (vezi, separat, Despot-Vodă; var.: Eraclis; Iacov; Iacov Vasilie; Iacov Vasilii Iraclis; Vasilie Iacov) III, **[160, 160v, 161v, 162v, 177]**
Herakleios (împărat bizantin; var.: Iracle) I, **[89v]**
Herakleios II Konstatinos (împărat bizantin, fiul lui Herakleios; var.: Constantin) I, **[89v]**
Herakleios Heraklonas (împărat bizantin, fiul lui Herakleios; var.: Iraclion) I, **[89v]**
Herakles (vezi, separat, Hercules; var.: Iraclis) III, **[160]**
Herbat (autor neidentificat) III, **[77v, 87]**
Herbor, Avenie (nobil polonez, mort în lupta de la Codrul Cosminului; var.: Avenie Hierbor) III, **[79v]**
Herbort (vezi Herborth, Jan)
Herborth, Jan (staroste de Liov şi vicecamerar de Cameniţa; var.: Herbort; Joannes Herborth) III, **[159v, 201v, 234]**
Hercules (vezi, separat, Herakles) III, **[160]**
Hergon (ţinut neidentificată) I, **[151]**
Herman (vezi Cillei, Herman II)
Herman (vezi Hărman)
Herman (vezi Hermann, David)
Hermann, David (preot luteran originar din Mediaş, autorul unei lucrări păstrate în manuscris, *Annales Rerum Ecclesiasticarum et Politicarum in Transylvania*; var.: Herman) I, **[198v]**
Hersova (vezi Hârşova)
Heveneaşi (vezi Hevenesi, Gabriel)
Heveaneaşi (vezi Hevenesi, Gabriel)
Hevenesi, Gabriel (iezuit şi scriitor maghiar; var.: Heveneaşi; Heveaneaşi) IV, **[147, 187]**
Hiauş-Emini (vezi Ceauşemini)
Hieronimo Lankoronski (vezi Lankoronski, Hieronim)
Hierotheus (vezi Ierothei)
Hilarius (vezi Ilarie)
Himinog (toponim minor în vecinătatea localităţii Viişoara) II, **[128]**
Hinidoara (vezi Hunedoara)
Hinidoară (vezi Hunedoara)
Hispania (vezi, separat, Spania, Ţara Şpanioleasca) IV, **[10v]**
Histria (cetate la Marea Neagră, astăzi localitate în judeţul Constanţa; var.: Istros) I, **[61v]**
Hmelov (localitate în Ucraina) III, **[34]**
Hmielniţki, Bogdan (hatman căzăcesc, cuscrul lui Vasile Lupu; var.: Hmil) II, **[217]**
Hmielniţki, Timuş (fiul hatmanului Bogdan Hmielniţki, ginerele lui Vasile Lupu; var.: Temuş) II, **[217, 217v, 218]**
Hmil (vezi Hmielniţki, Bogdan)
Holdeşti (vezi Dolheşti)
Holstenius, Lucas (sau Holste; teolog de origine germană ajuns bibliotecar al Vaticanului; var.: Joannes Holstenius) IV, **[31]**
Homelnicul (boier moldovean) III, **[110v]**
Homonnai, Bálint (pretendent la conducerea Transilvaniei; var.: Valentin de Homona) I, **[194, 194v]**
Honiat (vezi Iancu de Hunedoara)
Honiat (vezi Choniates, Nicetas)
Honorius (vezi Honorius, Flavius)
Honorius, Flavius (primul împărat al Imperiului Roman de Apus, după scindarea definitivă a statului; var.: Honorius; Onorie) I, **[77, 77v, 78, 78v, 91v]**
Hopârta (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[183]**
Horca (fiul lui Tuhutum şi succesor al acestuia) I, **[102, 103v]**
Horea (conducător al răscoalei din 1784; pe numele adevărat, Vasile Ursu Nicolae) I, **[248v]**
Horgos Patak (numele unguresc al satului Strâmbu; vezi, separat, Strâmbu; var.: Potoc; Potochi) IV, **[5, 214, 219, 219v, 220, 220v]**
Hornad (vezi Hornád)
Hornád (râu şi localitate în Slovacia; var.: Hornard; Hornad) I, **[107v]**; IV, **[30v, 31]**
Hornard (vezi Hornád)
Horvat (vezi Horváth, Ferenc*)
Horvat Ianuş (vezi Horváth, János)
Horváth, Ferenc (curuţ ungur emigrat la Constantinopol; var.: Ferenţ Horvat) II, **[362]**
Horváth, Ferenc* (comandant militar din Transilvania; var.: Franţisc Horvat; Horvat) I, **[169]**
Horváth, János (secretar gubernial în Transilvania; var.: Horvat Ianuş) IV, **[103]**
Horváti, János (ban al Croaţiei; var.: Ioan Horvatie) I, **[126]**
Horváth, Mihály (comandant de oaste, trimis de Sigismund Báthory în ajutorul lui Mihai Viteazul; var.: Mihaiu Horvat) II, **[251v]**
Hotin (oraş şi cetate în Ucraina; var. Chocim; Hotin) II, **[165v, 283, 284]**; III, **[35v, 40, 41, 42, 43, 84v, 91v, 99, 105v, 110, 119, 122v, 132, 132v, 133, 141v, 174, 175v, 177v, 185v, 192v, 196v, 199v,**

200v, 201, 202, 202v, 203, 213v, 227, 229, 235, 247v]; IV, **[33v]**
Hrăjil Lucaci (vezi Lucaci, Hrăjilă)
Hrăjil Lucaciu (vezi Lucaci, Hrăjilă)
Hrisanth (patriiarh al Ierusalimului) II, **[378v, 379]**
Hrisoscul (vătaf în Ţara Românească) II, **[286v]**
Hristofor (vezi Báthory, Cristofor)
Hristofor (comandant al tunarilor în armata de mercenari a lui Despot-Vodă) III, **[180]**
Hristofor Batori (vezi Báthory, Cristofor)
Hristofor Franghepan (vezi Frangepan, Kristóf)
Hristofor Migaţi (vezi Migazzi, Christofor)
Hriza (vezi Chrysos, Dobromir)
Hriza (vezi Hrizea din Popeşti)
Hriza (vornic; sol al lui Leon Tomşa la boierii pribegi) II, **[202v, 206, 208v]**
Hriza* (spătar, ridicat domn de seimeni; var.: Hriza; Hriza-Vodă) II, **[227, 227v, 228, 229, 230]**
Hriza-Vodă (vezi Hriza*)
Hrizea din Popeşti (vistier în Ţara Românească) II, **[274v, 277v, 285v, 286v, 289v, 290v, 292, 293v, 297, 297v]**
Hroit (vezi Hronoda, Petru)
Hroiut (vezi Hronoda, Petru)
Hronoda, Petru (pretendent la tronul Moldovei; var.: Hroit; Hroiut) III, **[69, 69v, 70]**
Hruliciu (localitate neidentificată; Ucraina?) III, **[127]**
Hulubeşti (localitate în Ţara Românească, Giurgiu) II, **[138v]**
Huneadi (vezi Iancu de Hunedoara)
Hunedoara (ţinut şi oraş în depresiunea cu acelaşi nume; var.: Hinidoara; Hinidoară; Hunyad) I, **[47, 52, 210v, 250]**; IV, **[76v, 84, 98, 182, 185, 185v, 331]**
Huneric (vezi Hunerich)
Hunerich (fiul lui Geiserich; rege al vandalilor) I, **[81]**
Hungaria (vezi, separat, Ungaria; Ţara Ungurească; var.: Hungaria; Regnum Hungariae) I, **[51, 53, 99v, 103v, 110v, 112, 119v, 121, 136, 138v, 140, 203v, 215v, 226v, 249v, 258, 263, 318v]**; II, **[11v, 43v, 44v, 46v, 47, 47v, 50, 54v, 57, 57v, 58, 61, 70, 70v, 74v, 108, 169, 170, 170v, 171v, 172, 173v, 175, 183v, 193]**; III, **[13v, 14, 21v, 22, 87v, 90, 90v, 114, 114v, 115, 115v, 116, 116v, 117]**; IV, **[30, 36v, 41, 42, 42v, 43, 44, 55v, 73v, 112, 113, 115v, 118, 119, 122v, 148v, 149, 149v, 155, 155v, 156, 156v, 158, 158v, 159, 173v, 178v, 184v, 190v, 204v, 205, 205v, 207, 270v, 278v]**
Huniades (vezi Iancu de Hunedoara)
Huniadi (vezi Iancu de Hunedoara)
Hunimund (rege al goţilor) I, **[86v]**
Hunyad (vezi Hunedoara)
Hurez (mănăstire în Ţara Românească) II, **[346]**
Husein-Başea (vezi Husein-Paşa)
Husein-Paşa (agă al ienicerilor; var.: Husein-Başea) II, **[373]**
Husein-Paşa Seidi Oglu (comandant militar turc) II, **[283]**
Husini-Başa (vezi Seidi Husein)
Hust (oraş, astăzi în Ucraina) I, **[175v, 240v]**
Huşi (târg în Moldova) III, **[113, 146v, 168v, 169v]**

I

Iaciu (localitate *în varmeghiia Turzii*) IV, **[108v]**
Iacob Laţi de Santo (vezi Lackfi, Iacob)
Iacob, Petru (elev la Blaj, candidat pentru studii la Roma, tatăl lui Petru Partenie Iacob; var.: Petru Iacob) IV, **[265, 265v]**
Iacob, Petru Partenie (monah şi dascăl la Blaj; înainte de călugărire, Petru; var.: Parthenie; Parthenie Iacob; Petru) IV, **[357v, 358]**
Iacob Strus (fost pârcălab al Hotinului**!**; var.: Strus; Iacob Strus) III, **[229]**
Iacov (vezi Heraclid, Ioan Iacob)
Iacov Aaron (vezi Aron, Iacob)
Iacov Vasilie (vezi Heraclid, Ioan Iacob)
Iacov Vasilii Iraclis (vezi Heraclid, Ioan Iacob)
Iacşa (căpitan de slujitori în Ţara Românească) II, **[318v]**
Iacşici, Dumitru (ucide pe Mihnea cel Rău la Sibiu; var.: Iaxici; Dimitrie Iaxiciu) II, **[121v]**
Iagielnica (localitate, astăzi în Polonia; var.: Iagelniţu) III, **[131]**
Iagelniţu (vezi Iagielnica)
Ialomiţa (judeţ în Ţara Românească; râu) II, **[36v, 151, 212v]**
Ialpuh (râu în ţinutul Bugeacului; var.: Ialpush) II, **[214v]**
Ialpush (vezi Ialpuh)
Ianache (întemeietorul unei Slobozii) II, **[210v]**
Ianache (vezi Mavrocordat, Ioan)
Ianco (vezi Ivánka sau Ancha)
Iancu (vezi Iancu de Hunedoara)
Iancu* (preot greco-catolic la Sâncel, lângă Blaj; vezi, separat, Isaia din Sâncel) IV, **[338]**
Iancu** (protopop de Geomal; var.: Iancul) IV, **[183]**
Iancu de Hunedoara (voievod al Transilvaniei; guvernator al Ungariei; var.: Choniates; Corvin; Corvinus; Honiat; Huniades; Iancu; Ioan Corvin; Ioan de Huniad; Ioan de Hunyad; Ioan Huneadi; Ioan Huniadi; Joannes Corvinus; Joannes Hunyades; Huneadi; Jancus; Huniadi) I, **[128v, 129, 129v, 130, 130v, 131, 134v, 135, 135v, 136, 136v, 137, 137v, 138, 138v, 139, 139v, 140]**; II, **[74, 77v, 78, 80v, 81v, 82, 82v, 84, 84v, 85, 85v, 89, 109v]**; III, **[38]**
Iancu Sasul (sau Ioan-Vodă al V-lea, domn al Moldovei; fiul lui Petru Rareş; var.: Iancu-Vodă)

II, **[138]**; III, **[3v, 232, 232v, 233, 233v, 234, 234v, 235, 235v, 239v]**
Iancu-Vodă (vezi Iancu Sasul)
Iancul (vezi Iancu**)
Iane Risvanschi (vezi Risvanschi, Iane)
Ianea Surdul (tatăl voievodului Mihnea III Radu) II, **[231v]**
Ianoşi (vezi Jánossi, Miklós)
Ianuş (fiul nobilului polonez Zbigniew) III, **[79v]**
Iarba (vezi Iarbas)
Iarbas (rege al maxitanilor, populaţie nomadă din Africa; var.: Iarba) I, **[21]**
Iaroslava (vezi Jaroslav)
Iaşi (var.: Iaşi; Iaşiorum**!**; Iaşiu; Jassi) I, **[50]**; II, **[166, 166v, 217, 239, 292, 296v, 318v, 323v, 325]**; III, **[17v, 35v, 60, 112, 171v, 189v, 191, 191v, 199v, 227, 227v, 228v, 229, 231, 231v, 242v, 243, 244, 245v, 246v]**; IV, **[33v, 36v, 37]**
Iaşiu (vezi Iaşi)
Iaşiorum**!** (vezi Iaşi)
Iaţco (personaj paraistoric din varianta legendară a domniei lui Dragoş-Vodă; var.: Iaţco; Ieţco) III, **[12, 12v]**
Iaurin (vezi Iaurinum)
Iaurinum (cetate în Ungaria, cucerită de turci; în germ. Raab; în mg. Győr; var.: Iaurin; Iaurinum; Jaurin) II, **[135, 141v]**; III, **[193v]**; IV, **[42]**
Iazloveţchi (vezi Iazlowiecki, Nicolae)
Iazloveţschi (vezi Iazlowiecki, Nicolae)
Iazlowiecki, Nicolae (hatman polonez; var.: Iazloveţchi; Iazloveţschi) III, **[203, 203v, 234]**
Iaxici (vezi Iacşici, Dumitru)
Ibaşfalău (astăzi Dumbrăveni; localitate în Transilvania, Sibiu) I, **[214]**
Ibrahim-Paşa (poreclit Makbûl „favoritul", apoi Maktûl „executantul", favorit al sultanului Soliman II Magnificul şi mare vizir, ulterior ucis pentru trădare; var.: Ibraim; Ibraim-Başea) I, **[160]**; III, **[130v]**
Ibraim-Başea (vezi Ibrahim-Paşa)
Ibraim Straş *(leah turcit*, sol al sultanului Selim II la polonezi) III, **[198]**
Iclod (localitate în Transilvania, Alba; var.: Iclod; Iklod) IV, **[241v, 273v]**
Ictar (localitate în Transilvania, Timiş) I, **[192, 199]**
Idatius (episcop de Aquaflavia, astăzi Chaves, în Portugalia, autor al unui *Chronicon*) I, **[91, 92]**
Idumir (protopop de Bârghiş) IV, **[182v]**
Ieftimie (vezi Eftimie)
Ienache Rusetul (vezi Ruset, Ianache)
Ieneu (vezi Ineu)
Ieremie (agent diplomatic al lui Aron-Vodă la Poartă) II, **[248v]**
Ieremie (vezi Eremia Cernăuţeanul)
Ieremie (vezi Movilă, Ieremia)
Ieremie Moghila (vezi Movilă, Ieremia)
Ieremie-Vodă (vezi Movilă, Ieremia)
Ieremie-Vodă Moghila (vezi Movilă, Ieremia)
Ierimie (vezi Eremia Cernăuţeanul)
Ierimie-Vodă (vezi Movilă, Ieremia)
Ierimie-Vodă Moghila (vezi Movilă, Ieremia)
Ieremiia (vezi Eremia Cernăuţeanul)
Ierimiia (vezi Eremia Cernăuţeanul)
Iernut (mg. Radnót; oraş în Transilvania, Mureş; var.: Radnoth) IV, **[74v]**
Ieronim Calnochi (vezi Kalnoki, Ieronim)
Ieronim Laschie (vezi Laski, Hieronymus)
Ierothei (mitropolit din Transilvania; var.: Hierotheus; Ierothei; Ierotheiu) I, **[102v, 104v, 105v, 110]**; IV, **[24v, 35, 35v, 36, 54, 54v, 56, 57]**
Ierotheiu (vezi Ierothei)
Ierusalim I, **[33, 40, 118, 150v]**; II, **[9v, 10, 123, 211, 346v, 378v, 379]**; III, **[9v]**; IV, **[4v, 13, 185, 186]**
Ieţcani (vezi Iţcani)
Ieţco (vezi Iaţco)
Igfon (sau Ygfon; pădure din zona Bihorului, loc istoric pomenit în cronica lui Anonymus; var.: Ugfon) I **[98]**
Ignatie (preot sârb din Nicopole, susţinător al lui Matei Basarab; mitropolit al Ţării Româneşti) II, **[204, 204v, 223]**
Ignatie (vezi Darabant, Ignatie)
Ignatie Bornemisa de Cason (vezi Bornemisza de Kászon, Ignácz József)
Ignatie Darabant (vezi Darabant, Ignatie)
Ignatie Dărăbant (vezi Darabant, Ignatie)
Iisus (sau Iisus Navi; personaj biblic, a condus poporul lui Israel din robia babiloniană în patrie) I, **[35v]**
Iklod (vezi Iclod)
Ilarie (egumen al mănăstirii Sfântul Mihail din Maramures; var.: Hilarius; Ilarie) I, **[143v, 144]**; IV, **[37v, 41, 41v, 50, 55]**
Ilegeni (sat în Ţara Românească, unde a avut loc o luptă între Radu de la Afumaţi şi Mehmet-Bei) II, **[125]**
Ilia (localitate în Transilvania, Hunedoara; var.: Ilia; Iliia; Illia) IV, **[76v, 84, 98, 182]**
Iliaş (fiul lui Alexandru cel Bun; domn al Moldovei; var.: Iliaş; Ilieiaş; Ilieş; Ilieşiu-Vodă; Iliiaş; Iliiaş-Vodă; Iliiaşi; Iliiaşiu) III, **[2v, 32v, 33, 33v, 34, 35, 35v, 36, 36v, 38, 40v]**
Iliaş Alexandru (sau Iliaş al III-lea; domn al Moldovei, fiul lui Alexandru Iliaş; var.: Iliiaş-Vodă; Iliiaşi-Vodă) III, **[248v]**
Iliaş II Rareş (domn al Moldovei; fiul lui Petru Rareş; var.: Iliiaş; Ilie; Iliiaş II Vodă; Iliiaş-Vodă; Iliiaşi-Vodă; Iliiaşiu; Iliiaşiu-Vodă; Iliiaşiu-Vodă II;) III, **[3, 136v, 141v, 145, 145v, 146, 146v, 147, 147v, 148v, 149v]**

Ilie (personaj biblic) I, **[22v]**
Ilie (armaş în Ţara Românească) II, **[279v, 286v, 288v]**
Ilie (vezi Iliaş II Rareş)
Ilie Birtoc (vezi Birtoc, Epifanie)
Ilie Cacuciul (vezi Cacuciu, Ilie)
Ilie Ştirbeai (vezi Ştirbei, Ilie)
Ilie Torman (vezi Torman, Ilie)
Ilieiaş (vezi Iliaş)
Ilieş (vezi Iliaş)
Ilieşiu-Vodă (vezi Iliaş)
Iliia (vezi Ilia)
Iliiaş (vezi Iliaş)
Iliiaş (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaş-Vodă (vezi Iliaş)
Iliiaş-Vodă (vezi Iliaş Alexandru)
Iliiaş II Vodă (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaş-Vodă (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaşi (vezi Iliaş)
Iliiaşi-Vodă (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaşi-Vodă (vezi Iliaş Alexandru)
Iliiaşiu (vezi Iliaş)
Iliiaşiu (vezi Radu Ilie)
Iliiaşiu (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaşiu-Vodă (vezi Lăpuşneanu, Ilie)
Iliiaşiu-Vodă (vezi Iliaş II Rareş)
Iliiaşiu-Vodă II (vezi Iliaş II Rareş)
Iliriia (vezi Illiria)
Illiria (sau Illyria, provincie romană situată pe ţărmul de nord-est al Mării Adriatice; var.: Illiric; Iliriia) I, **[73v, 77v, 79v, 83v, 85v, 87]**; IV, **[10]**
Illiric (vezi Iliria)
Illia (vezi Ilia)
Ilonca, Ilumţa (râu neidentificat) III, **[16v]**
Imoiov (localitate neidentificată; var.: Imoiov; Imoiw) II, **[57, 58v, 60v]**
Imoiw (vezi Imoiov)
Imrefi, János (curtean al lui Betlen Gábor, implicat în conflictele principelui cu saşii din Sibiu; var.: Ioan Imrefi) I, **[196]**
Inău (vezi Ineu)
Inchofer (vezi Inchofer, Melchior)
Inchoffer (vezi Inchofer)
Inchofer, Melchior (teolog şi istoric iezuit german; var.: Inchofer; Inchoffer) I, **[113]**; IV, **[30]**
Indii (toponim cu semnificaţie imprecisă) I, **[150v]**
Ineu (cetate şi oraş în Transilvania, Arad; var.: Ieneu; Inău) I, **[208v]**; II, **[236v]**; III, **[193v]**
Innocentius (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Innocentius (vezi Inocenţiu III)
Innocentius (vezi Inocenţiu XI)
Innocentius III (vezi Inocenţiu III)
Innocentius Papa tertius (vezi Inocenţiu III)
Inochentie (vezi Inocenţiu III)
Inochentie (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Inocenţiu III (papă; var.: Innocentius; Innocentius III; Innocentius Papa tertius; Inochentie; Inochentie III; Inochentie al treilea) I, **[294, 294v, 298, 304, 310v, 313, 319, 321v, 323v, 336, 336v, 338v, 341]**; IV, **[26v, 32]**
Inocenţiu XI (papă; var.: Inocentius; Inochentie XI) IV, **[221v, 223, 313]**
Inochentie Boji (vezi Boji, Ioan Inochentie)
Inochentie Clain (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Inochentie al treilea (vezi Inocenţiu III)
Ioachim (vezi Pop, Ioan Ioachim)
Ioachim Pop (vezi Pop, Ioan Ioachim)
Ioachim Prudenţi (vezi Prudentius)
Ioachim Prudenţie (vezi Prudentius)
Ioan (nume generic purtat, zice Samuil Micu, preluând o idee a lui Cantemir, de toţi domnitorii români, după Ioan – Ioniţă-Caloian) I, **[8v]**; II, **[20v]**
Ioan (vezi Ioniţă-Caloian)
Ioan (sau Ivancu, un prieten al lui Asan; vezi Asan) I, **[282v, 283, 283v, 284, 284v, 285]**
Ioan **(**protostrator în vremea lui Alexios III Angelos**)** I, **[290r]**
Ioan (*brandizubereanul*, episcop al românilor sud-dunăreni în vremea lui Ioniţă-Caloian) I, **[309v]**
Ioan (pârcălab în Ţara Românească) II, **[134v]**
Ioan (i.e. Pană; vistier în Ţara Românească) II, **[203]**
Ioan (staroste de Zbaraj) III, **[230v]**
Ioan (episcop prezumtiv al goţilor) IV, **[54]**
Ioan (originar din satul Peşteana, mitropolit din Transilvania cu sediul în mănăstirea Prislop, semnalat 1533) IV, **[56v]**
Ioan (protopop de Chiueşti) IV, **[182v]**
Ioan (protopop de Hunedoara) IV, **[182]**
Ioan (protopop de Lepindea) IV, **[182v]**
Ioan (protopop de Sângior) IV, **[183]**
Ioan (protopop de Căianu) IV, **[182v]**
Ioan* (capelan al papei Inocenţiu III, trimis la Ioniţă-Caloian; var.: Ioan; Joannes) I, **[298, 299, 301v, 304v, 306v, 316]**
Ioan (vezi Báthory, Ioan)
Ioan (vezi Dukas Angelos, Ioan)
Ioan (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Ioan (vezi Ioan de Szentgyörgy)
Ioan (vezi Ioan de la Prislop)
Ioan (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioan (vezi Ivan III)
Ioan (vezi Mavrocordat, Ioan)
Ioan (vezi Vijoli, Ioachim)
Ioan (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)
Ioan (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan)
Ioan (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Ioan I Albert (rege al Poloniei; fiul regelui Casimir IV Iagiellonczyk; var: Albert; Albertus; Ioan Albert;

Joannes Albertus) I, **[140v]**; III, **[3, 69v, 70v, 71v, 72, 72v, 73, 73v, 74v, 75, 76, 76v, 77, 77v, 82v, 83, 83v, 85v, 87, 90v, 91, 92, 93, 98, 99v, 100v, 101, 109v, 189]**
Ioan II Cazimir (rege al Poloniei) I, **[207]**
Ioan II Zapolea (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Ioan al treilea (vezi Ioniţă-Caloian)
Ioan Albert (vezi Ioan I Albert)
Ioan Alexandru (vezi Alexandru Iliaş)
Ioan Alexandru (vezi Alexandru cel Rău)
Ioan Alexandru-Voievod (vezi Alexandru II Mircea)
Ioan Alexandru-Voivod (vezi Alexandru Coconul)
Ioan Avramie (vezi Abrami, Giovanni)
Ioan Baptista Maer (vezi Maer, Johannes Baptist)
Ioan Betlean (vezi Bethlen, János)
Ioan Betleen (vezi Bethlen, János)
Ioan Bob (vezi Bob, Ioan)
Ioan Bortneamisa (vezi Bornemisza, János**)**
Ioan Calvin (vezi Calvin, Jean)
Ioan Cantacuzen (Kantakuzenos* Ioan)
Ioan Caţianer (comandant militar) I, **[149]**
Ioan Cheameni (vezi Kemény, Ioan)
Ioan Chemeni (vezi Kemény, Ioan)
Ioan Chinam (vezi Kinnamos, Ioan)
Ioan Clain (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Ioan Clain (vezi Clain, Ioan**)**
Ioan Comes Solmensi (vezi Solyomi, János)
Ioan Constantin (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Ioan Constantin de Basarab (vezi Brâncoveanu, Constantin)
Ioan Corvin (vezi Iancu de Hunedoara)
Ioan Corvin (fiu nelegitim al lui Matei Corvin) I, **[140v]**
Ioan Darabant (vezi Darabant, Ignatie)
Ioan Daţo (vezi Daczó, János)
Ioan de Huniad (vezi Iancu de Hunedoara)
Ioan de Hunyad (vezi Iancu de Hunedoara)
Ioan de Szentgyörgy (voievod al Transilvaniei împreună cu fratele său Sigismund de Szentgyörgy şi cu sasul Berthold Ellerbach; var.: Ioan) I, **[132]**
Ioan de Tamaşi (vezi Tamási, Ioan)
Ioan de la Prislop (vezi Ioan din Prislop)
Ioan de la Prislop (mitropolit al Transilvaniei în timpul lui Mihai Viteazul; var.: Ioan; Ioan de la Prislop) I, **[186v]**; IV, **[56v, 59, 59v, 60, 60v, 61, 100v]**
Ioan Dragoşi (vezi Dragoş, Ioan)
Ioan Dragoşiu (vezi Dragoş, Ioan)
Ioan Endrodi (vezi Endredi, Ioanichie)
Ioan Fiat (vezi Fiat, Ioan)
Ioan Fridwalszky (vezi Fridvalszki, Joannes)
Ioan Gavriil Moghila (vezi Movilă, Gavril)
Ioan Gheorhie Ghica (vezi Ghica, Gheorghe)
Ioan Grigorie-Vodă (vezi Ghica, Grigore)
Ioan Horvatie (vezi Horváti, János)
Ioan Hrabie Tarnovschi (vezi Tarnowski, Jan)
Ioan Huneadi (vezi Iancu de Hunedoara)
Ioan Huniadi (vezi Iancu de Hunedoara)
Ioan Iaşc de Cusal (probabil, Ladislau Jakcs, voievod al Transilvaniei) I, **[127v]**
Ioan Imrefi (vezi Imrefi, János)
Ioan Inochentie (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Ioan Inochentie Clain (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Ioan Ios. Bornemisa de Cason (vezi Bornemisza de Kászon, János József Csutak)
Ioan Iuvenal Ursin (vezi Jouvenel des Ursins, Jean II)
Ioan Joldea (domn al Moldovei; var.: Joldea; Joldea-Vodă) III, **[3, 153, 154, 155, 155v]**
Ioan Ladar (vezi Ladar, Ioan)
Ioan Leon-Vodă (vezi Tomşa, Leon)
Ioan Lubcenie (vezi Lusinski, Jan)
Ioan Luchie (vezi Lucius, Joannes)
Ioan Luncenie (vezi Lusinski, Jan)
Ioan Luţie (vezi Lucius, Joannes)
Ioan Matei-Voivod (vezi Matei Basarab)
Ioan Mihai-Voievod (vezi Mihai Viteazul)
Ioan Mihail Basarab (vezi Mihail-Vodă)
Ioan Mihail-Voievod (vezi Mihai Viteazul)
Ioan Mihaiu (vezi Mihai Viteazul)
Ioan Mihnea (vezi Mihnea Turcitul)
Ioan Mircea (vezi Mircea Ciobanul)
Ioan Mircea-Vodă (vezi Mircea cel Bătrân)
Ioan Molnar (vezi Molnar, Ioan)
Ioan M. Turocz (vezi Thuróczy, János)
Ioan Naghi (vezi Nagy, János)
Ioan Neagoe (vezi Neagoe, Ioan)
Ioan Neagoe Basarab (vezi Neagoe Basarab)
Ioan Neameş (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Ioan Nicolae Alexandru (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Ioan Nicolae Alexandru-Voievod (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Ioan Paleolog (vezi Paleolog, Ioan VIII)
Ioan Patachi (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Ioan Patăr (sau lat. Joannes Pater; împuternicit al lui Sava Brancovici; var.:) IV, **[126, 132v]**
Ioan Petchi (vezi Petki, János)
Ioan Petru Rusel (vezi Roussel, Jean Pierre)
Ioan Petru-Voievod Cercel (vezi Petru Cercel)
Ioan Pongraţi (vezi Pongrácz, Ioan)
Ioan Pop (vezi Pop, Ioan)
Ioan Pop (vezi Pop, Ioan*)
Ioan Pop (vezi Pop, Ioan Ioachim)
Ioan Potochi (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Ioan Radu-Vodă Negru (vezi Radu Negru)
Ioan Radu-Voievod (vezi Radu Paisie)
Ioan Radu-Voivod (vezi Radu Şerban)
Ioan Radul (vezi Radu Mihnea)
Ioan Radul cel Frumos (vezi Radu cel Frumos)
Ioan Radul de la Afumaţi (vezi Radu de la Afumaţi)

Ioan Reveles (*episcopul oarecând a unui oraşiu al Burgundiei*) III, **[172]**
Ioan Salanţi (vezi Szalánczi, János junior)
Ioan Săcădate (vezi Săcădate, Ioan)
Ioan Sentpali (nobil maghiar neidentificat, mort lângă Braşov în lupta cu Radu Şerban) I, **[191v]**
Ioan Sighismund (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Ioan Sighismund Zapolea (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Ioan Silaghi (vezi Szilási, Ioan)
Ioan Simon-Voivod Moghila (vezi Movilă, Simion)
Ioan Sinevschi (vezi Sinenski, Ioan)
Ioan Sobieţchi (vezi Sobieski, Ioan)
Ioan Stefan Surdul (vezi Ştefan Surdul)
Ioan Şaroşi (vezi Sárosi, János)
Ioan Şeandor (sol al lui Gabriel Bethlen la pacea de la Nikolsburg, i.e. Mikulov, din 1621) I, **[200v]**
Ioan Tarnovschi (vezi Tarnowski, Jan)
Ioan Theodor Calimah (Callimachi, Ioan Teodor)
Ioan Tifenie (comandant prusac în timpul conflictului lui Ştefan cel Mare cu regele Ioan I Albert al Poloniei; var.: Ioan Tifenie; Tefenie) III, **[71, 75v]**
Ioan Torosie (vezi Torosi, János)
Ioan Turoţi (vezi Thuróczy, János)
Ioan Veareaşmarti (vezi Veresmarthi, János)
Ioan Vereşmarti (vezi Veresmarthi, János)
Ioan Vintilă (vezi Vlad-Vintilă de la Slatina)
Ioan Vlad-Vodă (vezi Vlad Înecatul)
Ioan Vlădislav (vezi Vladislav III, domn al Ţării Româneşti)
Ioan-Vodă (vezi Mavrocordat, Ioan)
Ioan-Vodă (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioan-Vodă (vezi Potcoavă, Ioan)
Ioan-Vodă cel Cumplit (domn al Moldovei; var.: Ioan; Ioan-Vodă; Ioan-Vodă Tiranul; Ionaşco; Ionaşco-Vodă; Ivoniia) II, **[134v, 246v]**; III, **[3v, 197v, 198, 198v, 199, 199v, 200v, 201, 201v, 202, 202v, 203, 203v, 204v, 205, 205v, 206, 206v, 207v, 208, 208v, 209, 209v, 210, 210v, 211, 211v, 212v, 213, 213v, 214, 214v, 215, 215v, 216, 216v, 217, 217v, 218, 218v, 219, 219v, 220v, 221, 221v, 222, 222v, 223, 231]**
Ioan-Vodă Lungul (pretendent la tronul Moldovei; var.: Lungul; Ioan-Vodă Lungul) III, **[233]**
Ioan-Vodă Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Ioan)
Ioan-Vodă Tiranul (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioan Zapolea (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan)
Ioan Zapoli<a> (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan)
Ioan Zoba (vezi Zoba, Ioan)
Ioan Zonara (vezi Zonaras, Joannes)
Ioana (fiica lui Ferdinand I) I, **[169v]**
Ioanichie (numele lui Ioan Endredi după călugărire; vezi Endredi, Ioanichie)
Ioanichie Endrodi (vezi Endredi, Ioanichie)
Ioanichie Vişoli (vezi Vijoli, Ioachim)
Ioaniţă (vezi Ioniţă-Caloian)
Ioatham (rege iudeu) I, **[26v]**
Iojica (vezi Jósika, Ştefan)
Ion Şerban B<asarab>-Voievod (vezi Cantacuzino, Şerban)
Ionaşco (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ionaşco* (pretendent la domnia Moldovei, susţinut de orheieni şi de soroceni; var.: Bogdan-Vodă; Ionaşco) III, **[241v]**
Ionaşco Sbiera (vezi Zbierea, Ionaşco)
Ionaşco-Vodă (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ionaşiu Mone (vezi Mone, Ioan)
Ionăşeşti (localitate în Moldova, Galaţi) III, **[58]**
Ioncherie (vezi Junkerius)
Ioniţă (vezi Ioniţă-Caloian)
Ioniţă-Caloian (domn al vlahilor şi al bulgarilor; var.: Calo-Ioan; Calo-Joannis; Ioan; Ioan al treilea; Ioaniţă; Ioniţă; Ivancu; Joannes; Joanicius; Joanitius) I, **[8, 8v, 9, 273, 282, 282v, 285, 285v, 286, 291, 291v, 292, 292v, 293, 293v, 294, 295, 295v, 296, 298, 299v, 300, 301, 301v, 305, 306v, 307, 307, 309v, 310v, 311, 311v, 312, 312v, 313, 313v, 315v, 316v, 319v, 321, 324, 325, 325v, 326, 326v, 327, 327v, 328, 329, 329v, 330v, 332v, 333, 333v, 335, 335v, 336, 336v, 337, 337v, 338v, 339, 339v, 340, 340v, 341]**; II, **[7, 7v, 8, 20v]**; IV, **[32]**
Iordache (vezi Cantacuzino, Gheorghe)
Iordachie (vezi Cantacuzino, Iordache)
Iordache (vezi Cantacuzino, Iordache*)
Iordanes (istoric got; var.: Jordanes; Jornandes) I, **[53, 63v, 91v, 92]**
Iorest (vezi Iorest, Ilie)
Ilie Iorest (vezi Iorest, Ilie)
Ilie Ioresti (vezi Iorest, Ilie)
Iorest, Ilie (mitropolit în Transilvania; var.: Helias Jorest; Iorest; Ilie Iorest; Ilie Ioresti; Iorist) IV, **[46, 56v, 58v, 59, 68, 68v, 73, 75, 82v, 97]**
Iorga (sluger, om al lui Nicolae Mavrocordat) II, **[378v]**
Iorist (vezi Iorest, Ilie)
Iosafat (i.e. Ioasaf, mitropolit în Transilvania) IV, **[57, 104]**
Iosafat (numele după călugărire al lui Ioan Devai; vezi Devai, Ioan Iosafat)
Iosafat Devai (vezi Devai, Ioan Iosafat)
Iosef Balog (vezi Balogh, József)
Iosef Bolog (vezi Balogh, József)
Iosafat Bastaşici (vezi Baštašić, Iosafat)
Iosephus Flavius (cel mai de seamă scriitor evreu al antichităţii; var.: Iosip Flavie) I, **[40]**
Iosif (trimis de Mahomed II în fruntea oştirii turceşti să-i incite pe români la război) II, **[103v, 104]**
Iosif (patriarh al Constantinopolului) III, **[37]**

Iosif (arhimandrit şi egumen al Putnei) III, **[52v]**
Iosif (vezi Budai de Pişchinţ, Iosif)
Iosif (personaj inexistent istoric în calitatea de mitropolit al Transilvaniei pe care i-o atribuie Samuil Micu) IV, **[61]**
Iosif (fratele lui Gherontie Cotorea) IV, **[314v]**
Iosif (o eroare, probabil, la Micu, în privinţa numelui purtat de Ioan Ioachim Pop înainte de călugărire) IV, **[364]**
Iosif (personaj biblic; al unsprezecelea fiu al lui Iacov, vândut ca rob în Egipt de către fraţii săi) IV, **[365]**
Iosif (vezi Iosif I de Habsburg)
Iosif (vezi Iosif II)
Iosif I (vezi Iosif I de Habsburg)
Iosif I de Habsburg (fiul împăratului Leopold I; împărat romano-german; var.: Iosif; Iosif I) I, **[166, 232v, 234v, 238v, 239, 239v, 243]**
Iosif II (fiul împărătesei Maria Tereza; împărat romano-german; var.: Iosif; Iosif II) I, **[248, 248v, 249, 250v]**; IV, **[364v]**
Iosif Bencheo (vezi Benkő, József)
Iosif Budai (Budai de Pişchinţ, Iosif)
Iosif Cozma (vezi Kozma, József)
Iosif Meaheaşi (vezi Meheşi, Iosif)
Iosif Seagheadi (vezi Seghedi, Iosif)
Iosip Flavie (vezi Iosephus Flavius)
Iouxa (vezi Iouxas)
Iouxas (râu neidentificat din zona Bihor pomenit de Anonimus; în unele ediţii, numele râului este Iouzos) I, **[98]**
Iovan (protopop de Lazuri) IV, **[183]**
Iovian (vezi Iovianus, Flavius)
Iovianus, Flavius (împărat roman; var.: Iovian) I, **[74]**
Ipsala (vezi Kypsela)
Ipsilanti, Alexandru (domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei; var.: Alexandru Ipsila<n>t) III, **[250v]**
Iracle (vezi Herakleios)
Iraclia (vezi Heraclea)
Iraclion (vezi Herakleios Heraklonas)
Iraclis (vezi Herakles)
Irod (vezi Irod cel Mare)
Irod cel Mare (rege al evreilor; var.: Irod; Irod cel Mare) I, **[37v, 38]**; III, **[150v]**
Isaac (vizir turc implicat în atacul de noapte al lui Vlad Ţepeş) II, **[101]**
Isaac (vezi Isac*)
Isaac* (vistier în Moldova; var.: Isaac, Isachie) III, **[73v, 74]**
Isaac Anghel (vezi Isaak II Angelos)
Isaachie (vezi Isaak II Angelos)
Isaachie (vezi Isaak)
Isaachie Anghel (vezi Isaak II Angelos)
Isaac Trapezunteanul III, **[61v]**
Isaacius Angelus (vezi Isaak II Angelos)
Isaak (sevastocrator, ginerele împăratului Alexios III Angelos; var.: Isaachie) I, **[278v, 281, 281v, 284, 284v]**
Isaak II Angelos (împărat bizantin; var.: Isaac Anghel; Isaachie; Isaachie Anghel; Isaacius Angelus) I, **[69, 255, 255v, 263v, 265, 266, 267, 267v, 277v, 280, 280v, 333v, 334, 339v]**
Isabela (principe al Transilvaniei, 1541–1551; 1556–1559; var.: Isabela; Izabela) I, **[160v, 161v, 162, 162v, 163, 167, 167v, 168, 168v, 169v, 171, 171v, 172]**; II, **[131]**; III, **[142]**
Isac (i.e. *Chisar*, vornic din Leoteşti, mare logofăt în Ţara Românească, trimis de Mihai Viteazul sol la Sigismund Báthory) II, **[140]**
Isac* (dregător şi diplomat în Moldova în vremea lui Ştefan cel Mare şi a lui Bogdan III) III, **[114v]**
Isachie (vez Isaac*)
Isaia (pârcălab de Chilia, apoi vornic; ucis din porunca lui Ştefan cel Mare; var.: Isaie) III, **[47, 53]**
Isaia din Sâncel (preot; vezi, separat, Iancu*) IV, **[338]**
Isaie (vezi Isaia)
Isaie (vezi Isaia din Sâncel)
Isauria (numele unei insule în largul coastelor Levantului, unde a murit împăratul Traian, încă neidentificată exact de geografi; var.: Isavriia) I, **[54v]**
Isavriia (vezi Isauria)
Isidorus (vezi Isidorus din Sevila)
Isidorus din Sevilla (arhiepiscop de Sevilla, scriitor hispan de limbă latină; var.: Isidorus) I, **[92]**
Iskender-Paşa (beilerbeiul Bosniei; var.: Schender-Başea) II, **[195v, 196, 196v, 199]**
Ister (sau Hister, Istru – Dunărea, mai ales cursul inferior al ei) I, **[262v, 263v, 340v]**
Istratie (postelnic, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[235v]**
Istria (peninsulă în nordul Mării Adriatice; var.: Istriia) I, **[115v]**
Istriia (vezi Istria)
Istros (vezi Histria)
Istvanfi (vezi Istvánffy, Miklós)
Istvanfius (vezi Istvánffy, Miklós)
Istvánffy, Miklós (sau Nicolaus Istvánfi; istoric maghiar, propalatin al Ţării Ungureşti; var.: Istvanfi; Istvanfius; Işfanfie; Nicolae Iştvanfi; Nicolae Iş<t>vanfi de Chiş-Asonifalva; Nicolaus Is<t>vanffy de Kissaszaszonfalva!; Nicolaus Isthvanfi) I, **[144, 144v, 158v, 159, 170, 176, 176v, 192v, 193, 198v]**; II, **[120]**; III, **[50, 51, 148]**
Işfanfie (vezi Istvánffy, Miklós)
Işpania (vezi Spania)
Iştvanovici, Ştefan (tipograf venit la Alba Iulia din Ţara Românească; var.: Stefan Iştvanovici) IV, **[216]**

Italia (vezi, separat, Ţara Tălienească; var.: Italia, Italiia) I, **[4, 21, 49v, 73v, 77, 77v, 79, 81, 82, 83v, 84, 84v, 87, 87v, 88, 89v, 157, 254, 337v]**; IV, **[10v, 15, 20v, 60v]**
Italiia (vezi Italia)
Iţcani (localitate pe malul Sucevei, astăzi cartier al Sucevei) III, **[12]**
Iudeea (stat antic constituit în sudul Palestinei, în urma descompunerii statului iudeo-israelian; var.: Iudeia) I, **[31, 150v]**
Iudeia (vezi Iudeea)
Iuga (domn al Moldovei; var.: Iuga; Iuga-Vodă) III, **[2, 23v, 27v]**
Iuga-Vodă (vezi Iuga)
Iulian (vezi Iulianus, Flavius Claudius)
Iulianus, Flavius Claudius (împărat roman, cunoscut sub numele de Iulian Apostata; var.: Apostata; Iulian; Julianus) I, **[73v, 74, 76]**
Iulian (vezi Cesarini, Iulian)
Iulian (*episcopul Dachiei*) IV, **[13]**
Iulie (vezi Nepos, Iulius)
Iulie al treilea (vezi Iuliu al III-lea)
Iulie Chesar (vezi Caesar, Caius Iulius)
Iulie Chesariu (vezi Caesar, Caius Iulius)
Iulie Maximin Thracul (vezi Maximinus Thrax)
Iulie Soran (vezi Soranus, Junius)
Iuliu al III-lea (papă; var.: Iulie al treilea) I, **[170]**
Iulius Capitolinus (unul din pseudoautorii *Historiei Augusta*; var.: Julius Capitolin.; Julius Capitol.) I, **[63v]**
Iupiter (sau Jupiter; zeul cerului, tatăl zeilor şi al oamenilor; var.: Iupiter; Joi) I, **[28]**
Iustin (vezi Iustinus, Marcus Iulianus)
Iustin I (sau Flavius Iustinus I, împărat bizantin; var.: Iustin Thrac) I, **[88v]**
Iustin II (sau Phlavios Justinos II, împărat bizantin; var.: Iustin Curopalat) I, **[89]**
Iustin Curopalat (vezi Iustin II)
Iustin Thrac (vezi Iustin I)
Iustinian (vezi Iustinian I)
Iustinian (vezi Iustinian II)
Iustinian I (sau Flavius Petrus Sabattius Iustinianus I, cel mai mare împărat bizantin; var.: Iustinian; Justinianus) I, **[53, 88v, 89]**; IV, **[13, 13v, 15]**
Iustinian II (fiul împăratului Constantin IV şi nepot al lui Constantin Pogonat; împărat bizantin; var.: Iustinian) I, **[252v]**
Iustinianea (vezi, separat, Ohrid) IV, **[13, 13v]**
Iustinus, Marcus Iulianus (istoric roman dintr-o epocă incertă) I, **[37]**
Iuvenal (vezi vezi Jouvenel des Ursins, Jean II)
Iuvenal (episcop al Ierusalimului, unul dintre liderii Sinodului de la Efes, 431) IV, **[13]**
Ivan (pârcălab de Crăciuna) III, **[59]**
Ivan (pretendent la tronul Moldovei, susţinut de cazaci) III, **[238]**
Ivan Iancul (i.e. Ivan şi Iancu, greşeală la Samuil Micu; căpitani din Călineşti, ucişi de seimeni) II, **[225]**
Ivan Potcoavă (vezi Potcoavă, Ioan)
Ivoniia (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ivan III (suveran al Rusiei; var.: Ioan) III, **[70]**
Ivanco (logofăt în Moldova) III, **[122]**
Ivaşco Cepariul (vezi Cepariu, Ivaşco)
Ivancu (vezi Ioniţă Caloian)
Ivaşco (vezi Băleanu, Ivaşco)
Ivaşco Băleanul (vezi Băleanu, Ivaşco)
Ivánka sau Ancha (în documnetele latine, sub forma: Joanka de genere Balogh; bunicul lui Dénes Széchy, ban de Severin; var.: Ianco) II, **[24]**
Iwancone (paharnic în Moldova) III, **[114v]**
Izabela (vezi Isabela)
Izvarna (plai în Ţara Românească) II, **[203v]**
Izvoranu, Preda (postelnic în Ţara Românească; var.: Preda Izvoranul) II, **[367v]**

Î

Împărăţia Romană (Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană) I, **[201, 201v, 233v]**
Împărăţia Romei (Împărăţia Romană) IV, **[59v]**

J

Jacobus Pfiaczevich (vezi Pejachevich, Iacobus)
Jancus (vezi Iancu de Hunedoara)
Jánossi, Miklós (călugăr iezuit, „teolog” al lui Inochentie Micu-Klein; var.: Ianoşi; Nicolae Ianoşi; Nicolai Janosi) IV, **[250v, 265v, 279v]**
Jaroslav (oraş în Ucraina; var.: Iaroslava) III, **[82]**
Jassi (vezi Iaşi)
Jastrzebiec, Andreas (primul episcop catolic al Moldovei; var.: Andreas) III, **[20v]**
Jaurin (vezi Iaurinum)
Jephtimia (vezi Eftimie)
Jerdelea (i.e. Jdegla, localitate situată pe malul Dunării) II, **[156v]**
Jibet (vezi Şibot)
Jighismund Batori (vezi Báthory, Sigismund)
Jii (vezi Jiu)
Jiiu (vezi Jiu)
Jioagiu (vezi Geoagiu)
Jioajiu (vezi Geoagiu)
Jiojiul de Jos (vezi Geoagiu de Jos)
Jitianu (mănăstire în localitatea Podari, judeţul Dolj; var.: Jitianul) II, **[231]**
Jitianul (vezi Jitianu)

Jiu (râu şi ţinut în Oltenia; var.: Jiu; Jiiu; Jii) I, **[57]**; II, **[128, 164, 231**, **358v]**
Jo. Innoc. (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Joan Benadofi (vezi Bernardffy, Joannes)
Joan Betlen (vezi Bethlen, János)
Joan. Dlugos (vezi Dlugossius, Joannes)
Joan. Zonaras (vezi Zonaras, Joannes)
Joanicius (vezi Ioniţă-Caloian)
Joanitius (vezi Ioniţă-Caloian)
Joann. Bethlen (vezi Bethlen, János)
Joann. Lucius (vezi Lucius Joannes)
Joann Theodor a Viţemberg (var.: Joann Theodor; Joannes Theodorus) IV, **[176v, 178v]**
Joannes (vezi Ioan*)
Joannes (vezi Ioniţă Caloian)
Joannes (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)
Joannes Albertus (vezi Ioan I Albert)
Joannes Bethlen (vezi Bethlen, János)
Joannes Bolandus (vezi Bollandus, Joannes)
Joannes Christophorus Harenberg (vezi Haremberg, Johann Christoph)
Joannes Cinamos (vezi Kinnamos, Ioan)
Joannes Corvinus (vezi Iancu de Hunedoara)
Joannes de Lasko (cancelar al regelui polonez Sigismund I cel Bătrân) III, **[114v]**
Joannes Dlugos (vezi Dlugossius, Joannes)
Joannes Dlugossius (vezi Dlugossius, Joannes)
Joannes Fiatch (vezi Fiat, Ioan)
Joannes Fiath (vezi Fiat, Ioan)
Joannes Fridvalszki (vezi Fridvalszki, Joannes)
Joannes Herborth (vezi Herborth, Jan)
Joannes Holstenius (vezi Holstenius, Lucas)
Joannes Honorius S. R. I. Comes, ac dominus de Seeau L. B. in Vierding (vezi Seeau de Vierding, Honorius Joannes)
Joannes Hunyades (vezi Iancu de Hunedoara)
Joannes Innocentius (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Joannes Innocentius Klein (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Joannes Jos. Bornemisza de Kaszon (vezi Bornemisza de Kászon, János József Csutak)
Joannes Juvenalis Ursinus (vezi vezi Jouvenel des Ursins, Jean II)
Joannes M. Turotzi (vezi Thuróczy, János)
Joannes Mone („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16]**
Joannes Nagy (vezi Nagy, János)
Joannes Palatius (vezi Palatius, Joannes)
Joannes Papp (vezi Ioan Pop)
Joannes Papp (vezi Ioan Pop*)
Joannes Sarosi (vezi Sárosi, János)
Joannes Tentull (i.e. Joannes Teutul; vezi Tăutu, Ion)
Joannes Trithemius Spanheimensis (vezi Trithemius, Joannes)
Joannes Turotzi (vezi Thuróczy, János)
Joannes Veresmarthi (vezi Veresmarthi, János)
Joannes Zoba (vezi Zoba, Ioan)
Joannes, Lucius (vezi Lucius Joannes)
Joannicius Basilovits (vezi Basilovits, Joannicius)
Joh. Zermegh (vezi Zermegh, Joannes)
Johannes Bogdanus (Bogdan III cel Orb)
Joi (vezi Iupiter)
Joldea (vezi Ioan Joldea)
Joldea-Vodă (vezi Ioan Joldea)
Jonas Mone („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16]**
Jordanes (vezi Iordanes)
Jornandes (vezi Iordanes)
Joseph. Benkő (vezi Benkő, József)
Joseph. Simonius Assemani (vezi Assemanus, Josephus Simonius)
Josephus Balog (vezi Balogh, Jószef)
Josephus Benko (vezi Benkő, József)
Josephus Benkő (vezi Benkő, József)
Josephus Koluni (vezi Koluni, Iosif)
Josephus Kozma (vezi Kozma, József)
Jósika, István (curtean al principelui Sigismund Báthory; var.: Iojica; Stefan Iojica) I, **[180, 180v, 183]**; IV, **[60v]**
Jovius (vezi Giovio, Paolo)
Juc (vezi Jucu)
Jucu (localitate în Transilvania, Cluj; var.: Juc; Suk) IV, **[236v, 269v, 323]**
Juleşti (vezi Giuleşti)
Julia (provincie neidentificată**)** IV, **[10v]**
Julianus (vezi Iulianus, Flavius Claudius)
Julie Frideric (vezi Bucelleis, Julius Friedrich)
Julius Capitolin. (vezi Iulius Capitolinus)
Julius Capitol. (vezi Iulius Capitolinus)
Julius Fridericus (vezi Bucelleis, Julius Friedrich)
Junkerius (autor neidentificat; var.: Ioncherie; Junkerius) I, **[258, 259]**
Jura (i.e. Jora; polcovnic) III, **[60]**
Justinianus (vezi Iustinian I)
Juţora (vezi Ţuţora)
Juvenalis (vezi Jouvenel des Ursins, Jean II)
Jouvenel des Ursins, Jean II (arhiepiscop de Reims, cronicar francez; var.: Ioan Iuvenal Ursin; Iuvenal; Joannes Juvenalis Ursinus; Juvenalis) II, **[70, 70v, 71v, 72]**

K

Kadlus Sadki (vezi Cadlu Sadchi)
Kalnoki, Ieronim (secui din Odorheiu Secuiesc, călugăr blăjean; var.: Ieronim Calnochi) IV, **[346v, 353]**
Kálnoky, Sámuel (vicecancelar aulic al Transilvaniei la Viena; var.: Samuel Calnochi; Samuil Calnochi;

Samuel Kalnoki; Samuel Kálnoki) IV, **[159, 164, 191v, 189v, 203v, 212v]**
Kalocsa (oraş în Ungaria; var.: Coloţa) I, **[146v, 233]**; III, **[21v, 193v]**
Kameniecki, Nicolae (hatman polonez; var.: Cameneţchi; Cameniţchi; Nicolae Cameneţchi) III, **[109v, 110, 110v, 111]**
Kamienec (vezi Cameniţa)
Kamieniec (vezi Cameniţa)
Kamytzes, Manuel (protostrator; var.: Manuil Camize; Manuil Camizis) I, **[284v, 292]**
Kanjiža (localitate în Serbia, Voivodina; var. Canijea) III, **[194v]**
Kantakuzenos, Ioan (viitorul anti- şi coîmpărat, alături de Ioan V; reprezentant de frunte al istoriografiei bizantine; var.: Cantacuzen; Cantacuzeno) I, **[262v, 264]**
Kantakuzenos*, Ioan (numit sevastocrator în locul lui Ioan Ducas Angelos; var.: Cantacuzen; Ioan Cantacuzen) I, **[268v, 269, 269v]**
Kara Ibraim (mare vizir; var.: Cara Ibraim-Başa) II, **[303]**
Kara-Iflak (vezi, separat, Vlahia Neagră; Ţara Româneaască, numită astfel de turci) II, **[21v]**
Kara Mustafa-Paşa (Merzifonlu; mare vizir turc, anterior beilerbei de Silistra; var.: Cara Mustafa; Mustafa-Başa; Mustafa-Başea Cara Mustapha Bassa; Cara Mustafa-Başa) II, **[244, 244v, 252v, 282, 285v, 293, 300, 301v, 302]**
Karácsony, György (iobag, conducătorul unei răscoale ţărăneşti din 1570, în zona de nord-est a actualei Ungarii, cu epicentrul la Debrecen) I, **[174v, 175]**
Karagač (localitate în Turcia; var.: Caragaci) II, **[277]**
Karinthia (provincie în Austria; var. Carinthia) IV, **[155]**
Karlowitz (oraş în Serbia; var.: Carloveţ) I, **[226, 228]**; II, **[319v]**
Károlyi, **Sándor** (general al kurucilor în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi; var.: Alexandru Caroli; Caroli) I, **[240, 240v]**
Károlyi, Zsuzsanna (prima soţie a lui Gabriel Bethlen; var.: Susana Caroli) I, **[202]**
Kassai, István (sol al lui Gabriel Bethlen la pacea de la Nikolsburg, i.e. Mikulov, din 1621; var.: Stefan Caşeai) I, **[200v]**
Kászon (localitate în Transilvania, Harghita; var.: Cason; Kaszon) IV, **[249, 344, 279]**
Katabolinos, Yunus-Bei („un diac elin" în slujba turcilor, tras în ţeapă de Vlad Ţepeş; var. Catavolin) II, **[93, 93v, 95]**
Káthay, Mihály (cancelarul voievodului Ştefan Bocskay şi asasinul acestuia; var. Mihai Cati) I, **[194]**
Kazy, Ferenc (scriitor iezuit slovac; var.: Franciscus Kazy) I, **[204]**
Kean (duce al bulgarilor; var.: Chean) I, **[109]**
Kedrenos, Ghiorghios (istoric bizantin; var.: Cedrenus; Georgius Cedrenus; Chedrin; Gheorghie Chedrin) I, **[76, 76v, 92v, 104, 105, 255v, 261]**; IV, **[24v, 55v]**
Kelemen, Mikes (conducătorul oştirii trimise de Gheorghe Rákóczy II pentru a-l scoate pe Ghica-Vodă din scaunul Moldovei; var.: Micuş Chelement) II, **[239]**
Keményi, Janós (sau Joannes Kemény; scriitor din familia baronilor cu acelaşi nume din Luncani; var.: Kemény) I, **[227]**
Kemény (vezi Keményi, Janós)
Kemény, Ioan (general al lui Gheorghe Rákóczy II, apoi voievod al Transilvaniei; var.: Cheameni; Cheameni Ianoş; Cheameni Ianoşiu; Chemeni; Ioan Cheameni; Ioan Chemeni) I, **[7, 204, 207, 207v, 211, 212v, 213, 213v, 214, 214v, 215, 216v]**; II **[237v]**
Kendy, Sándor (aristocrat maghiar din Transilvania, implicat în politica principilor Ştefan, Cristofor şi Sigismund Báthory; var.: Alexandru Chendi) I, **[173, 174v]**
Kendy, Antal (aristocrat ardelean, ucis din porunca principesei Isabela; var.: Antonie Chendi) I, **[171v]**
Kendy, Francisc (voievod al Transilvaniei, 1553–1556, ucis din porunca principesei Isabela; var.: Franţisc Chendi) I, **[171, 171v]**
Kendy, István (dregător la curtea principelui Gabriel Báthory, apoi complotist împotriva acestuia; var.: Chendi; Stefan Chendi) I, **[195v]**; IV, **[64v]**
Keresteşi, **Toma** (după călugărire, Vasile; vezi, separat, Keresteşi, Vasile; var.: Toma Cheareasteaşi) IV, **[329v]**
Keresteşi, **Vasile** (călugăr la mănăstirea Buna Vestire de la Blaj; înainte de călugărire, Toma; vezi, separat, Keresteşi, Toma; var.: Vasile; Vasile Cheareasteaşi) IV, **[329v, 353, 363]**
Keuee (sau Keve, cetate pomenită în cronica lui Anonymus, probabil, Cuvin din Arad; var.: Chevee) I, **[95v]**
Kézdi (numele unguresc al unuia dintre scaunele secuieşti care au format unitatea cunoscută în istorie sub numele de Trei Scaune; var.: Cvisd) III, **[145v]**
Khevenhiller, Franz Christoph (ambasador al Austriei în Spania, autorul unei ample istorii a domniei lui Ferdinand I; var.: Khevenhueller) I, **[204]**
Khevenhueller (vezi Khevenhiller, Franz Christoph)
Kiev (var.: Chiiav; Chiov; Chiovia; Chioviia; Coiav**!**; Kiov) I, **[293v]**; III, **[26, 28v, 71v, 223]**; IV, **[338]**

Kinnamos, Ioan (sau Cinnamus; scriitor bizantin; var.: Chinam; Cinamus; Ioan Chinam; Joannes Cinamos) I, **[262, 262v, 264]**
Kiov (vezi Kiev)
Király, Albert (comandant ungur în armata lui Mihai Viteazul; var.: Cvirali) II, **[150v]**
Kis-Asszonyfalva (localitate în Ungaria; var.: Chiş-Asonifalva; Kissaszaszonfalva**!**) II, **[170v, 176v]**
Kissaszaszonfalva**!** (vezi Kis-Asszonyfalva)
Klein (vezi Micu-Klein, Inochentie)
Kodinos, Ghiorghios (zis Curopalates, de fapt un Pseudo-Kodinos; var.: Codin; Codinus; Curopalat; Curopalates) I, **[107, 253]**; IV, **[36v]**
Kodja, Sinan-Paşa (mare vizir, trimis de sultan să lupte împotriva lui Mihai-Viteazul; var.: Sinan; Sinan-Başa; Sinan-Başea) II, **[141v, 142v, 143, 144, 145, 145v, 146, 146v, 149v, 150, 150v, 151, 151v, 152v, 153, 153v, 154, 154v]**
Kollonich (vezi Kollonich, Leopold)
Kollonich, Leopold (cardinal, primat al Ungariei şi arhiepiscop de Strigoniu; var.: Colonich; Colonici; Coloniciu; Leopold; Leopold Colonici; Leopold de Coloniciu; Leopoldus; Leopoldus a Kolonich) IV, **[146, 146v, 147, 148v, 151, 151v, 154v, 158v, 159, 163v, 164, 192v, 193v, 196, 258]**
Köleseri, Sámuel (erudit din Transilvania, medic şi naturalist, consilier gubernial; var. Samuel Köleseri) I, **[51v, 69]**
Koloszvár (vezi, separat, Claudiopolis, Cluj; var. Colosvár; Coloşvar) I, **[102]**; IV, **[127, 133]**
Koluni, Iosif (protopop român din Transilvania; var.: Josephus Koluni) IV, **[285]**
Koluni, Ladislau (protopop român din Transilvania, Bârghiş; var.: Ladislaus Koluni) IV, **[285]**
Komana („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone; var.: Comana) II, **[15v, 16v]**
Komárom (astăzi oraşul Komarno, în Ucraina; var. Comarom; Comaron) II, **[256]**; III, **[114, 194v]**
Koniecpolski, Przedbor (nobil polonez; var.: Conetţpolschi; vezi şi Ozdrovoz Conetţpolschi) III, **[39, 42]**
Konya (tatăl lui *Franc de Széchény*, voievodul Transilvaniei între 6 oct. 1393 – 14 sept 1395; var.: Conia) I, **[127]**
Konstans (sau Konstantinos III; împărat bizantin; var.: Constant) I, **[89v]**
Konstantinos IV Pogonatos (împărat bizantin; var.: Bărbos; Constantin; Constantin Bărbosul; Constantin Pogonat; Pogonat) I, **[6, 77, 89v, 90, 251, 252v]**
Konstantinos VIII (împărat bizantin, 1025–1028; var. Constantin; Constantinus) I, **[104v, 105]**)
Köprülü, Fazâl-Ahmed (mare vizir; var.: Chipriliul) II, **[255]**
Köprülü, Mehmed (mare vizir; var.: Chipriliul; Cupriliul) II, **[233v, 244, 252]**
Koriatovics, Theodor (conducător medieval al rutenilor, întemeietorul episcopiei de la Munkács, 1360; var.: Teodor Chiriatovici, Teodor Chiriatoviciu; Theodorus Koriathovits) I, **[125v]**; IV, **[93]**
Kornis, Boldizsár (aristocrat maghiar din Transilvania, conspirator împotriva lui Gabriel Báthory; var.: Baltasar; Baltasar Cornişiu; Baltasar Cornişiu; Cornişi) I, **[195v]**
Kornis, Farkas (nobil secui; a colaborat cu Mihai Viteazul; var.: Lupul Cornişiu) I, **[185]**
Kornis, Gáspár (generalul armatelor ardelene în vremea lui Mihai Viteazul; var.: Corniş Gaşpar; Caspar Cornişiu; Gaşpar Cornişiu) I, **[180, 181v, 189, 207v]**; II, **[158v]**
Kornis, György (aristocrat maghiar din Transilvania, conspirator împotriva lui Gabriel Báthory; var.: Cornişi; Gheorghie) I, **[195v]**
Kórógy (afluent al Tisei, în Ungaria; var.: Couroug) I, **[98]**
Körösi, Augustin alias Ladai (călugăr la mănăstirea Buna Vestire de la Blaj, înainte de călugărire, Anghel; var.: Anghel Coroşi; Avgustin; Ladai) IV, **[329v, 351, 359, 370]**
Körös (vezi Curciu)
Korybut, Sigismund (în lituaniană, Zygimont I Kejstutavicz; mare principe al Lituaniei; var.: Sighismund) III, [**39, 39v**]
Kovács, Meletie (cel dintâi episcop greco-catolic român de Oradea; var.: Meletie Covaciu) IV, **[366v]**
Kővár (vezi Chioar*)
Kozma, József (funcţionar la Cancelaria Aulică a Transilvaniei; var.: Iosif Cozma; Josephus Kozma) IV, **[249, 279]**
Kraszna (vezi Crasna)
Kretkowski (castelan de Brezsc, sol al lui Sigismund la Soliman II Magnificul; var.: Cretcovschi) III, **[131v]**
Krizim (cetate bizantină; astăzi localitate în Bulgaria) I, **[292]**
Kücük (sultan tătar; var.: Cuciuc-Sultan) II, **[316]**
Kücük, Ahmed Bali (paşă de la Nicopole în timpul domniei lui Soliman II Magnificul; var.: Ahmet Bali-Beg; Ahmet-Başa; Mehmet) I, **[163]**; III, **[142, 142v, 143, 143v]**
Kücük Mehmet-Paşa (comandant turc trimis în ajutorul lui Mihai I Apafi; var.: Cuţuc; Cuţuc-Başea) I, **[216v, 217]**
Kujawa (regiune în Polonia; var.: Cuiavia) II, **[47, 48]**

Kükülő (vezi, separat, Cetatea de Baltă*) IV, **[76v, 273v]**
Kun, Gothárd (magnat maghiar în slujba principelui Ioan Zápolya; var. Gotard Cun) I, **[154v]**
Kutajeh (închisoare; var.: Cotiaio) II, **[345v]**
Kutsulată (vezi Cuciulata)
Kyburg (feudă istorică și castel în Elveţia; var.: Chiburg) IV, **[155]**
Kypsela (oraş în Turcia, provincia Edirne; var.: Chipsala; Chipsele; Ipsala) I, **[266v, 286v, 287, 287v, 288v**

L

Lackfi, Dionisie (voievod al Transilvaniei; var.: Dionisie) I, **[125v]**
Lackfi, Emeric (voievod al Transilvaniei; var.: Emeric) I, **[125v]**
Lackfi, Iacob (de Santău; voievod al Transilvaniei împreună cu Ioan Tamási; var.: Iacob Laţi de Santo) I, **[127v]**
Lackfi, Nicolae (voievod al Transilvaniei; var.: Nicolae) I, **[125]**; III, **[16v, 17]**
Lacul Cerbeştilor (i.e. Lacul Ciurbeştilor; lupta dintre Petru Șchiopul și Alexandru Potcoavă) III, **[231v]**
Ladai (vezi Körösi, Augustin alias Ladai)
Ladányi, Gheorghe (căpitan al „haiducilor" lui Báthory) I, **[198v]**
Ladar, Ioan (locţiitor al comandantului la Dobra) IV, **[261]**
Ladislau (vezi Csáki, Ladislau)
Ladislau (vezi Ladislau II)
Ladislau (fiul lui Carol II cel Mic, chemat la tronul Ungariei, fără a ajunge să domnească) I, **[127]**
Ladislau (fiul cel mai mare al lui Iancu de Hunedoara) I, **[130, 130v]**
Ladislau (speculaţie antroponimică a lui Samuil Micu) II, **[89v]**
Ladislau (neidentificabil; referire probabilă la Vlad Ţepeş) II, **[89, 109v]**
Ladislau (vezi Fogarasi, Benedict)
Ladislau (vezi Ladislau I cel Sfânt)
Ladislau (vezi Ladislau IV Cumanul)
Ladislau (vezi Ladislau V – Ulaszló – Postumul)
Ladislau (vezi Ladislau de Losoncz)
Ladislau (vezi Ladislau de Losoncz*)
Ladislau (vezi Ladislau Kan)
Ladislau (vezi Vladislav II Jagello)
Ladislau (vezi Wladislaw I Hermann)
Ladislau* (tatăl lui Ștefan Frank, vicevoievod al Transilvaniei; var.: Ladislau; Ladislau de Linva) I, **[126v, 127]**
Ladislau** (personaj implicat în Răscoala de la Bobâlna; var.: Ladislau; Ladislaus) I, **[110v, 111v]**
Ladislau I cel Sfânt (rege al Ungariei, 1077–1095, fiul lui Bela I; var.: Ladislau; S. Ladislau; S. Ladislaus) I, **[114, 114v, 115, 116]**; IV, **[30v, 31]**
Ladislau II (voievod nominal al Ardealului, apoi rege al Ungariei; fiul lui Bela Orbul; var.: Ladislau) I, **[116v]**
Ladislau III (rege efemer al Ungariei, 1204–1205; var.: Ladislau al treilea) I, **[117v]**
Ladislau IV Cumanul (rege al Ungariei, 1272–1290; var.: Cuman; Ladislau; Ladislau al patrulea) I, **[118v]**
Ladislau V – Ulaszló – Postumul (rege al Ungariei, 1440–1457; fiul lui Albert; var.: Ladislau) I, **[128v, 130, 130v]**
Ladislau al treilea (vezi Ladislau III)
Ladislau al patrulea (vezi Ladislau IV Cumanul)
Ladislau de Ceac (vezi Csáki, Ladislau)
Ladislau de Linva (vezi Ladislau*)
Ladislau de Losoncz (voievod al Transilvaniei, 1376–1391; var.: Ladislau) I, **[125v]**
Ladislau de Losoncz* (voievod al Transilvaniei împreună cu Bartolomeu Drágffy, 1493–1495; var.: Ladisalu; Ladislau Loşonţie de Leales) I, **[141]**
Ladislau Kan (voievod al Transilvaniei 1294–1315; var.: Ladislau) I, **[124, 125]**
Ladislau Loşonţie de Leales (Ladislau de Losoncz*)
Ladislau Rădac (vezi Radák, Ladislau)
Ladislau Suciu (părtaş la răscola lui György Karácsony, din 1570, în zona de nord-est a actualei Ungarii, cu epicentrul la Debrecen) I, **[175]**
Ladislaus (vezi Ladislau**)
Ladislaus Koluni (vezi Koluni, Ladislau)
Ladislav (vezi Vladislav II Jagello)
Ladislav Udenfi (*deregător al lui Batori*; i.e. Ștefan Báthory) III, **[145v]**
Laetius, Quintus Aemilius (prefect al pretoriului în vremea lui Marcus Aurelius Commodus Antonius; var.: Let) I, **[56v]**
Laetus (vezi Laetus, Pomponius)
Laetus, Pomponius (filolog și istoric celebru, originar din Calabria; var.: Laetus) I, **[63v]**
Laic (vezi Layk)
Lainenburghia (vezi Leinburg)
Laiota (supranume; vezi Radu cel Frumos)
Laiot<ă> (vezi Basarab, Laiotă)
Laiot<ă> Băsarab-Voievod (vezi Basarab, Laiotă)
Laiot<ă>-Vodă (vezi Basarab, Laiotă)
Lancenţi (vezi Lenczyca)
Lanciano (localitate și episcopie în Italia) IV, **[50v]**
Lancicia (vezi Lenczyca)
Lancrăm (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[57, 58]**
Lanhia (provincie neidentificată) I, **[150v]**
Lankoronski, Hieronim (nobil și diplomat polonez, sec. XVI; var.: Hieronimo Lankoronski) III, **[159v]**

Lanţiţia (vezi Lenczyca)
Laonic (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Laonic Halcocondila (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Laonicos (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Laonicus (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Laonicus Chalcocondilas (vezi Chalcocondyles, Laonikos)
Lardea (localitate medievală în Peninsula Balcanică) I, **[271v]**
Larghie (vezi Lartius, Titus)
Lartius, **Titus** (probabil, cel dintâi dictator roman; var.: Larghie) I, **[33v]**
Lascarache Ruset Cupărescul (capuchehaie a lui Şerban Cantacuzino şi Constantin Cantemir; var.: Laţcarache) II, **[318]**
Laschi (vezi Laski, Albert)
Laschie (vezi Laski, Hieronymus)
Laskaris, Theodoros I (primul dintre împăraţii bizantini de la Niceea; var.: Theodor Lascari) I, **[332v]**
Laski, Albert (nobil polonez, palatin de Sieradz; var.: Albert Laschi; Albreht Laschi; Laschi; Laţchi) III, **[163, 163v, 164, 165, 165v, 166, 166v, 167, 167v, 168, 168v, 174, 174v, 175v, 176, 178v, 181v, 183, 183v, 187v, 188v, 189, 191]**
Laski, Hieronymus (voievod al Sieradzului; var.: Laschie; Ieronim Laschie) I, **[148v, 160, 162]**
Laslo, Filotei (călugăr la mănăstirea Sfânta Troiţă din Blaj; maghiar, originar din Odorheiul Secuiesc; var.: Filotei; Filothei Laslo) IV, **[330, 344v, 345, 345v, 346, 348, 348v, 349, 351v, 352, 355, 356, 361, 362, 368v]**
Latin (vezi Latinus)
Latinum (vezi Latium)
Latinus (rege legendar în Latium şi erou eponim al latinilor; var.: Latin) I, **[4, 21v, 22]**
Latium (regiune în partea centrală a Peninsulei Italice; populată de latini încă de la sfârşitul mileniului 2 a.C., a constituit nucleul civilizaţiei romane de mai târziu; var.: Latinum; Latium; Laţium) I, **[21v]**
Latzko (vezi Laţcu)
Laţcarache (vezi Lascarache Ruset Cupărescul)
Laţchi (vezi Laski, Albert)
Laţco (vezi Laţcu)
Laţco-Vodă (vezi Laţcu)
Laţcu (domn al Moldovei, 1365–1374; var.: Latzko; Laţco; Laţco-Vodă) II, **[31v, 34, 34v]**; III, **[2, 16v, 17, 17v, 18, 18v, 19v, 20, 21v, 23v]**
Laţium (vezi Latium)
Laurentia (sau Larentia; soţia lui Faustulus, doica lui Romulus şi Remus, divinizată ulterior; var.: Lavrentiia) I, **[25]**
Laurenţiu (mg. Lörinc; preot, colaborator al lui Gheorghe Doja) I, **[143]**
Lauret (vezi Leorinţ)
Lavinia (fata lui Latinus; la Micu: Albaniia) I, **[21v]**
Lavrentie (vezi Laurenţiu)
Lavrentie de Uiloc (numele unui voievod care nu a existat în Transilvania) I, **[141v]**
Lavrentiia (vezi Laurentia)
Layk (i.e. Vladislav I sau Vlaicu) III, **[16v, 17v]**
Lazar Iştfan (vezi Lazăr, Istvan)
Lazar Şvendie (comandant al oştilor lui Maximilian de Habsburg; var.: Lazar Şvendie; Şvendie) I, **[173]**
Lazarević, Ştefan (despot al Serbiei; var.: Stefan) II, **[75v]**
Lazăr (cneaz al sârbilor) II, **[33]**
Lazăr Istvan (nobil din Transilvania; var.: Lazar Iştfan) II, **[281v]**
Lazir, Gheorghe (protonotar în vremea principelui Gheorghe Rákóczy II; var.: Lazir Gheorghie) IV, **[103v]**
Lazir Gheorghie (vezi Lazir, Gheorghe)
Lazius (vezi Wolfgang Lazius)
Lazius, Wolfgang (istoric şi medic austriac, istoriograf oficial al împăratului Ferdinand I; var.: Lazius) I, **[51v]**
Lazuri (numele mai multor localităţi din Transilvania; poziţie neidentificabilă) IV, **[183]**
Lăcustă (vezi Ştefan Lăcustă)
Lăcustă-Vodă (vezi Ştefan Lăcustă)
Lănţeşti (vezi Lenţeşti)
Lăpuş (localitate în Transilvania, Maramureş) IV, **[182v]**
Lăpuşanul (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Lăpuşna (ţinut în Republica Moldova; var.: Lăpuşna; Lăpuşnea) III, **[112, 144]**
Lăpuşnea (vezi Lăpuşna)
Lăpuşneanu, Alexandru (domn al Moldovei; vezi, separat, Petru*; var: Alexander; Alexandru; Alexandru Lăpuşanul, Alexandru Lăpuşeanul; Alexandru III Lăpuşanul; Alexandru III Vodă Lăpuşanul; Alexandru-Vodă; Alexandru-Vodă Lăpuşanul; Alexandru-Vodă Lăpuşeanul; Lăpuşanul; Petrus Alexander) III, **[3, 3v, 153, 154, 155, 155v, 156, 156v, 157, 159v, 162, 162v, 163, 163v, 164, 165, 166, 166v, 167, 167v, 168, 168v, 169, 169v, 170, 170v, 171, 171v, 172, 172v, 173, 173v, 176v, 177v, 185, 189v, 190, 190v, 191, 191v, 192, 192v, 194v, 195, 195v, 196, 196v, 197]**
Lăpuşneanu, Bogdan (domn al Moldovei; fiul lui Alexandru Lăpuşneanu; var.: Bogdan; Bogdan IV Vodă; Bogdan-Vodă) II, **[246v]**; III, **[3v, 167v, 195, 195v, 196v, 197, 197v, 198, 198v, 199, 199v, 200, 200v, 201, 202v, 203, 203v, 204]**
Lăpuşneanu, Ilie (unul dintre fiii lui Alexandru Lăpuşneanu, tatăl lui Alexandru Iliaş; var.: *Iliiaşiu-Vodă*) II, **[195v, 201]**
Ledejna Humaii (i.e. *Ledijna* şi *Humanii*, două cetăţi din Ucraina cucerite de turci: *Ladyszna*, pe Bug, şi

Uman, la răsărit de acest fluviu; eroare la Samuil Micu) II, **[289]**
Lederata (cetate romană, dar nu în Moldova; var.: Literata) I, **[52v]**
Lehman (căpitan mituit de Francisc Rákóczy II) I, **[230, 230v]**
Leinburg (localitate şi ţinut istoric în Germania; var. Lainenburghia) I, **[203]**
Leipzig (în Germania; var.: Lipsia; Lipsiia; Lypsia) I, **[107v]**; II, **[370v]**; IV, **[30v]**
Lemberg (astăzi Lwow, în Ucraina; vezi, separat, Leopol şi Liov; var.: Lemburg) II, **[54, 55, 56v]**
Lemburg (vezi Lemberg)
Lemi (vezi Lemniu)
Lemniu (localitate în Transilvania, Cluj; var. Lemi) IV, **[182v]**
Lenczyca (oraş în Polonia; var.: Lancenţi; Lancicia; Lanţiţia) II, **[47, 48]**; III, **[33v]**
Lenţeşti (sat în Bucovina; var.: Lănţeşti) III, **[80]**
Leo (vezi Leon*)
Leon (vezi Leon I cel Mare)
Leon (vezi Vatatzes, Leon)
Leon (vezi Leon I)
Leon (vezi Tomşa Leon)
Leon* (cardinal; sol al papei Inocenţiu III la Ioniţă-Caloian; var.: Leon) I, **[305, 305v, 306v, 307, 310v, 311, 312, 312v, 320, 321, 321v, 324v]**
Leon I (împărat roman de Răsărit; var.: Leon; Leon Thracul) I, **[85, 85v, 86, 87]**
Leon I cel Mare (papă; var.: Leon) I, **[83v]**
Leon Thracul (vezi Leon I)
Leon-Vodă (vezi Tomşa, Leon)
Leonard Söciu (magnat ungur, favorit al principesei Isabela) I, **[163v]**
Leontie (vezi Moschonas, Leontin)
Leopol (astăzi Lwow, în Ucraina; vezi, separat, Lemberg şi Liov) I, **[171v]**; III, **[73, 74v, 75v, 108v, 109, 111, 114v, 132]**; IV, **[50v]**
Leopol* (i.e. Leutschau sau Levoča; oraş în estul Slovaciei; var.: Leopol; Leopolia) III, **[70v, 71, 166]**
Leopold (vezi Leopold I de Habsburg)
Leopold (vezi Leopold II)
Leopold (vezi Kollonich, Leopold)
Leopold I (vezi Leopold I de Habsburg)
Leopold I de Habsburg (împărat romano-german; principe al Transilvaniei; var.: Leopold; Leopold I; Leopoldus Magnus; Leopoldus) I, **[166, 213, 215v, 220, 220v, 221v, 222, 222v, 223, 223v, 224, 225v, 226, 226v, 227v, 229v, 232v, 234, 234v, 235v, 237, 238v, 249v, 250]**; II, **[263v, 299v, 300, 311v, 312v, 317, 341v]**; IV, **[4v, 47, 139v, 140v, 141v, 145, 145v, 146v, 149, 152, 155, 159, 159v, 164, 165, 174, 175, 176v, 177, 178v, 180v, 187, 187v, 189v, 190, 191v, 192, 193v, 196, 203v, 204, 206, 212v, 219, 238, 251, 253v, 254v, 256v, 257v, 259v, 270v, 280, 283, 342]**
Leopold II (împărat romano-german; fratele împăratului Iosif II) I, **[248v, 249, 249v, 250v]**
Leopold Colonici (vezi Kollonich, Leopold)
Leopold de Coloniciu (vezi Kollonich, Leopold)
Leopoldus (vezi Leopold I de Habsburg)
Leopoldus (vezi Kollonich, Leopold)
Leopoldus a Kolonich (vezi Kollonich, Leopold)
Leopoldus Magnus (vezi Leopold I de Habsburg)
Leopolia (vezi Leopol*)
Leorinţ (localitate în Transilvania, Alba; var.: Lauret) IV, **[353]**
Lepindea (localitate în Transilvania, Mureş) IV, **[182v]**
Lequien, Michel (călugăr dominican la Saint-Honore, helenist şi orientalist; var.: Michael Le-Qvien) IV, **[15, 55v]**
Ler (Ler împărat, i.e. Aurelian) I, **[66v, 67, 69v]**
Let (vezi Laetius, Quintus Aemilius)
Leunclavie (vezi Leunclavius)
Leunclavius (vezi Leunclavius, Johannes)
Leunclavius, Johannes (autor ecleziastic german şi orientalist de renume; var.: Leunclavie; Leunclavius) I, **[138, 138v, 176v, 256, 261v]**; II, **[18, 23v, 69v, 70, 71, 71v]**; IV, **[52v]**
Leurdeanu, Stroe (vornic în Ţara Românească; vezi, separat, Silvestru*; var.: Stroe; Stroe Lăurdeanul; Stroe Leurdeanul) II, **[257, 260, 260v, 272, 272v, 273, 279v, 285v, 286v, 289v, 290v]**
Leva (cetate în Ungaria) II, **[261, 261v, 262v, 284]**
Lichinie (vezi Licinius, Valerius Licianus)
Licinius, Valerius Licianus (împărat roman, împreună cu Constantin cel Mare; Lichinie) I, **[71v, 72, 72v, 73]**
Libia (stat în nordul Africii; var.: Livia; Liviia) I, **[21, 150v]**; IV, **[12v]**
Lidia (regiune istorică în Asia Mică) I, **[151]**
Ligoe (preot iezuit) II, **[255v]**
Linva (localitate neidentificată) I **[127]**
Lionie (i.e. Litovoi; vezi Litovoi)
Liov (astăzi Lwow, în Ucraina; vezi, separat, Lemberg şi Leopol) II, **[131]**; III, **[25v, 35v, 38v, 175v, 190v, 230v, 234]**
Lipa (vezi Lipova)
Lippai, György (arhiepiscop primat de Strigoniu; var.: Gheorghie Lipai; Georgius Lippay) IV, **[39v, 43]**
Lipova (localitate în Transilvania, Arad; var.: Lipa; Lipova) I, **[163, 170, 209v]**; IV, **[261, 261v]**
Lipovăţ (ţinut în Vaslui) III, **[42]**
Lipniţa (vezi Lipniţi)
Lipniţi (pădure aproape de Nistru; var.: Lipniţa) III, **[52]**
Lipsia (vezi Leipzig)
Lipsiia (vezi Leipzig)
Lipto (vezi Liptó)

Liptó (comitat istoric în Ungaria, astăzi teritoriu în Slovacia; var.: Lipto) II, **[26]**
Literata (vezi Lederata)
Litovoi (voievod al cărui cnezat se situa pe valea Jiului, de la limita Haţegului până la Dunăre; var.: Lionie; Lynioy) II, **[10, 11v]**
Lituania (var.: Litva; Litvania) II, **[43v, 47, 48]**; III, **[20v, 28, 39, 39v, 60v, 62, 62v, 70v, 71, 72, 74v, 76v, 81, 83, 86, 87, 87v, 92, 93, 93v, 100, 113v, 116, 117, 117v, 118, 118v, 119, 157, 191v]**
Litva (vezi Lituania)
Litvania (vezi Lituania)
Livia (vezi Libia)
Liviia (vezi Libia)
Lobkovice (localitate în Cehia; var.: Lobcoviţ) I, **[190v]**
Lobcoviţ (vezi Lobkovice)
Lobiza (cetate medievală în Peninsula Balcanică) I, **[273]**
Lobodă (hatman cazăcesc) III, **[59v]**
Lobodă (domn în Moldova) III, **[246v]**
Lolotni (localitate neidentificată în Moldova) III, **[33]**
Longhevalie Badensis (vezi Longueval)
Longhin (vezi Longinus*)
Longinus* (general roman; var.: Longhin) I, **[45]**
Longinus (vezi Dlugossius, Joannes)
Longueval (aventurier de origine belgiană implicat în răscoala lui Francisc Rákóczy II; var.: Longhevalie Badensis) I, **[229v]**
Loviște (regiune în Ţara Românească) II, **[274]**
Lublin (oraş în Polonia) II, **[46v, 47v, 49]**; III, **[62v]**
Luca Arbore (hatman în Moldova; var.: Arbure) III, **[122]**
Luca (protopop din *Suliş*) IV, **[183v]**
Lucaci, Hrăjilă (sau Lukas Hirscher; jude al Braşovului; var.: Hrăjil Lucaci; Hrăjil Lucaciu) IV, **[45, 58v]**
Lucas Vadingus (vezi Wadding, Lucas)
Lucemburg (vezi Luxemburg)
Luchie Iunie Brut (Brutus, Lucius Iunius)
Lucius, Joannes (sau Lučič; istoric croat; var.: Ioan Luchie; Ioan Luţie; Joann. Lucius; Joannes, Lucius; Luţie) I, **[130v, 253, 255, 256, 258, 258v, 261v, 263, 264v, 340v]**; II, **[18, 23v]**; III, **[13v]**; IV, **[30]**
Lucreţia (soţia lui Collatinus Tarquinius) I, **[32v, 33v]**
Ludoş (vezi Luduş)
Ludoşi, Nicolae (profesor la Blaj; var.: Nicolae Ludoşi) IV, **[339]**
Ludovic (vezi Ludovic I, cel Mare)
Ludovic (vezi Ludovic II Jagello)
Ludovic I (vezi Ludovic I, cel Mare)
Ludovic II (vezi Ludovic II Jagello)
Ludovic I cel Mare (rege al Ungariei, 1342–1382; fiul cel mai mare al lui Carol Robert; var.: Ludovic I; Ludovicus; Ludovicus I) I, **[124v, 125, 125v]**; II, **[28v, 29, 30, 30v, 31v]**; III, **[10v, 13v, 16v, 22, 27]**
Ludovic I cel Pios (rege al francilor şi împărat al Occidentului, fiul lui Carol cel Mare; var.: Ludovic Pius; Ludovicus Pius) I, **[7v, 256v, 257, 257v, 258v]**
Ludovic II Jagello (rege al Ungariei; var.: Ludovic; Ludovic II) I, **[141v, 143v, 145, 145v, 146v]**; III, **[108]**
Ludovic XIV (rege al Franţei) I, **[229, 229v]**
Ludovic XV (rege al Franţei) I, **[246]**
Ludovic Badensis (vezi Baden-Baden, Ludwig Wilhelm I de~)
Ludovic Grit (vezi Gritti, Aloisio)
Ludovic Gritie (vezi Gritti, Aloisio)
Ludovic Pius (vezi Ludovic cel Pios)
Ludovic Tuberon (vezi Tubero, Lodovico)
Ludovicus (vezi Ludovic I cel Mare I)
Ludovicus I (vezi Ludovic I cel Mare)
Ludovicus Pius (vezi Ludovic cel Pios Pius)
Ludovicus Tuberon (vezi Tubero, Lodovico)
Luduş (localitate în Transilvania, Mureş; var.: Ludoş) IV, **[339]**
Lugdun (vezi Lugdunum)
Lugdunum (cetate în Galia; astăzi Lyon; var.: Lugdun) I, **[75v]**
Lunca cea Mare (vezi Lunca Mare)
Lunca Mare (toponim minor în Moldova; var.: Lunca cea Mare) II, **[192v]**
Lungul (vezi Ioan-Vodă Lungul)
Lupu Ceareai (vezi Cserey, Farkas)
Lupu Mehedinţeanu (paharnic în Ţara Românească; var.: Lupul) II, **[196, 196v, 197, 197v, 198v, 199]**
Lupu, Ştefăniţă (domn al Moldovei, poreclit Papură-Vodă; fiul lui Vasile Lupu; var.: Stefan-Vodă; Stefănuţ) II, **[218v]**; III, **[248v]**
Lupu, Vasile (domn al Moldovei; var.: Vasilie; Vasilie-Vodă) II, **[211v, 212, 212v, 213, 213v, 214v, 215, 215v, 216, 216v, 217, 217v, 218, 218v, 219, 219v, 221v, 224]**; III, **[248, 248v]**
Lupul (vezi Lupu Mehedinţeanu)
Lupul Cornişiu (vezi Kornis, Farkas)
Lupul Sasul (*meşter de a face bani*) III, **[179]**
Lusie (vezi Lusius Quietus)
Lusinski, Jan (preot de ritul socinian din Juranowicze, lângă Cracovia, pe care Despot l-a chemat în Moldova; var.: Ioan Lubcenie; Ioan Luncenie) III, **[176v, 178]**
Lusius Quietus (comandant al contingentului de mauri în primul război dacic; var.: Lusie) I, **[43v]**
Luter (vezi Luther, Martin)
Luther (vezi Luther, Martin)
Luther, Martin (primul reformator protestant; var.: Luter; Luther; Lutherus; Martin Luter) I, **[157, 164v, 235v]**; IV, **[73]**

Lutherus (vezi Luther, Martin)
Luţie (vezi Lucius, Joannes)
Luxemburg (var.: Lucemburg) IV, **[155]**
Lynioy (i.e. Litovoi; vezi Litovoi)
Lypsia (vezi Leipzig)

M

Macarie (vezi Macarie II)
Macarie II (episcop de Roman; var.: Macarie) III, **[156v]**
Macaveiu (protopop de Nimigea) IV, **[182v]**
Macedonia (stat antic în N. Greciei; var.: Machedonia; Machedoniia; Machidonia; Machidoniia) I, **[35v, 36, 60, 72v, 79v, 84v, 95v, 151, 326]**; II, **[32v, 33, 38, 39v, 150]**; III, **[82]**
Macedonus (vezi Alexandru Macedon)
Machedonia (vezi Macedonia)
Machedoniia (vezi Macedonia)
Machidonia (vezi Macedonia)
Machidoniia (vezi Macedonia)
Maco Gheorghie (vezi Makó, György)
Macrin (vezi Macrinus)
Macrinus (sau Marcus Opellius Severus Macrinus; împărat roman; var.: Macrin) I, **[57v]**
Madéfalva (sau Siculeni; localitate în Transilvania, regiunea Ciucului de Mijloc, Harghita; var.: Made Falva) IV, **[358]**
Made Falva (vezi Madéfalva)
Maer Balaş (*serdar ungur*) III, **[61v]**
Maer, Johannes Baptist (prepozit din Viena; var.: Ioan Baptista Maer) II, **[301]**
Magna Blachia (vezi, separat, Vlahia Mare) I, **[262v]**
Magnentie (vezi Magnentius)
Magnentius (sau Flavius Magnus Magnentius; împărat roman; var.: Magnentie) I, **[73v]**
Magnus (vezi Mare)
Mahmet (vezi Mehmed IV)
Mahmud-Paşa (vizir turc implicat în atacul de noapte al lui Vlad Ţepeş; var.: Mahomet) II, **[101]**
Mahomed (profet; var.: Mahomet; Mehmet) I, **[89, 150, 151v]**; II, **[135]**; III, **[185v]**
Mahomet (vezi Mahomed)
Mahomet (vezi Mehmed II)
Mahomet (vezi Mehmed IV)
Mahomet (vezi Mahmud-Paşa)
Mahomet (numele pe care îl cere în semn de protest Stroe Leurdeanul, atunci când este călugărit fără voie) II, **[273]**
Mahomet (numele lui Iliaş II Rareş după ce s-a turcit) III, **[147]**
Mahomet II (vezi Mehmed II)
Mahomet al doilea (vezi Mehmed II)
Mahumet (vezi Mehmed II)
Maia (sat în Ţara Românească, Ialomiţa) II, **[225]**
Maiburg (vezi Maimbourg, Louis)
Maier (vezi Maior, Grigorie)
Maieri (suburbie a localităţii Alba Iulia; astăzi cartier al oraşului) IV, **[216, 216v, 217, 330v]**
Mailat (vezi Mailath)
Mailat (vezi Máilath, Ştefan)
Mailat, Ştefan (domnitor inexistent al Ţării Româneşti) II, **[23]**
Mailath („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone; var.: Mailat; Mailath) II, **[15v, 16v]**
Máilath, Ştefan (voievod al Transilvaniei; var.: Mailat; Stefan Mailat; Măelat) I, **[149v, 156, 160v, 161, 162v, 163]**; III, **[142, 142v, 143, 143v]**
Mailberg (localitate în Austria; var.: Mailbergh; Maylberg) IV, IV, **[148v, 151v]**
Maimbourg, Louis (istoric francez iezuit, autor al lucrării *Histoire du schisme des Grecs*; var.: Maiburg) IV, **[356v]**
Maina (i.e. Manea, boier însărcinat cu ratificarea tratatului de alianţă dintre Mircea cel Bătrân şi Wladislaw V Jagiello, regele Poloniei; var.: Maina; Mfayna) II, **[55, 56v]**
Maior, Grigore (episcop greco-catolic; înainte de călugărire, Gavriil; var.: Grigorie; Grigorie Maier; Maier) I, **[247v]**; IV, **[6, 59v, 265, 265v, 295, 313, 314, 314v, 316, 320, 323, 324, 324v, 325, 333v, 343v, 344, 345, 345v, 346, 348v, 349, 349v, 350, 350v, 364v, 365, 365v, 366, 366v, 367v, 368, 368v, 369v, 370, 370v]**
Maioran (vezi Maiorianus)
Maiorianus (sau Iulius Valerius Maiorianus; împărat roman de Apus; var.: Maioran) I, **[79, 85, 85v]**
Malburg (vezi Marlborg)
Malcoi (vezi Malkocoglu Bali-Bey)
Malkocoglu Bali-Bey (paşă turc; var.: Malcoi) III, **[69]**
Makó, György (căpitan suprem al scaunului secuiesc Trei-Scaune, comandant militar în armata lui Mihai Viteazul, mort lângă Braşov în lupta cu Radu Şerban; var.: Maco Gheorghie) I, **[191v]**
Man Mone, Maniu Mone, II Maniu Mone („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16, 17]**
Manase (numele lui Meletie Neagoe înainte de călugărire; vezi, separat, Neagoe, Meletie) IV, **[325]**
Maniu (i.e. Manole; boier muntean pribeag în Ţara Ungurească, susţinător al lui Laiotă Basarab, mort în lupta de la Fântâna Ţiganului) II, **[129v]**
Maniu (protopop de Tiur) IV, **[346, 349v]**
Maniu (vezi Neagoe, Maniu *)
Maniu (numele purtat înainte de călugărire de Samuil Micu; vezi Micu, Samuil)
Maniu Neagoe (vezi Neagoe, Maniu)
Maniu Neagoe (vezi Neagoe, Maniu *)

Manolachi Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Manolachi)
Manole (Emanuel) Giani-Ruset (domn al Moldovei; var.: Manole-Vodă) III, **[250v]**
Manole-Vodă (vezi Manole (Emanuel) Giani-Ruset)
Manta (ban, comandant de oşti al lui Mihai Viteazul) II, **[139]**
Manuil Camize (vezi Kamytzes, Manuel)
Manuil Camizis (vezi Kamytzes, Manuel)
Mara (râu, afluent al Izei) II, **[9]**; III, **[9v]**
Maramorăş (vezi Maramureş)
Maramorăşi (vezi Maramureş)
Maramorăşiu (vezi Maramureş)
Maramoros (vezi Maramureş)
Maramorosch (vezi Maramureş)
Maramurăş (vezi Maramureş)
Maramurăşiu (vezi Maramureş)
Maramureş (var.: Maramorăş, Maramorăşi, Maramorăşiu, Maramoros; Maramorosch; Maramurăş, Maramurăşiu) I, **[93v, 143, 163v, 175v]**; II **[9, 9v, 21v]**; III, **[9v, 10, 10v, 12v, 13, 13v, 14]**; IV, **[37v, 38v, 41, 42v, 47, 49v, 50, 55, 55v, 56v, 183v, 217v, 288v, 351v, 360v]**
Marc (vezi Marcus Aurelius)
Marcell. (vezi Marcellinus Comes)
Marcellinus (vezi Marcellinus Comes)
Marcellinus Comes (scriitor bizantin originar din Illyria, sec. VI, autor al unui *Chronicon*; var.: Marcell.; Marcellinus) I, **[91, 92**
Marchia (vezi Marcia)
Marcia (ţiitoare a împăratului Marcus Aurelius Commodus Antonius) I, **[56v]**
Marchian (vezi Marcianus)
Marchian Thracul (vezi Marcianus)
Marcianus (sau Flavius Marcianus; împărat roman de Răsărit; var.: Marchian; Marchian Thracul) I, **[82v, 83, 83v, 85]**
Marcius Turbo (sau Fronto Publicius Severus Quintus Marcius Turbo; guvernator al Daciei; var.: Mutie Turbon) I, **[55v]**
Marco (vezi Marcu*)
Marco* (episcop de Efes; var.: Marco; Marco Efesanul) III, **[37, 37v]**
Marco Avrelie (vezi Marcus Aurelius)
Marco Efesanul (vezi Marco*)
Marco Pemflingher (vezi Pemflinger, Marcus)
Marco Valerie Maximian (vezi Maximianus)
Marco-Vodă (vezi Marcu*)
Marcu* (domn al Moldovei, numit de Mihai Viteazul; fiul lui Petru-Vodă Cercel; var.: Marco; Marco-Vodă) II, **[166v]**
Marcu (mitropolit în Dacia, participă la Conciliul de la Niceea) IV, **[12]**
Marcu Emilie (vezi Marcus Aemilius)
Marcus Aemilius (consul roman; var.: Marcu Emilie) I, **[36]**
Marcus Aurelius (Marcus Annius Catilius Severus; după adopţiune numit Marcus Aelius Aurelius Antoninus, împărat roman; var.: Marco Avrelie; Marc) I, **[56v, 63v]**
Marczali, Nicolae (voievod şi jude al cumanilor; var.: Nicolae de Marşeal) I, **[127v]**
Mardzsinai, Daniil (administrator al curţii episcopale de la Blaj; var. Daniil Marginai) IV, **[294v]**
Mare (i.e. Manea, boier trimis de Mircea cel Bătrân, împreună cu Roman Herescu, să încheie tratatul cu Wladislaw V Jagiello al Poloniei; var.: Magnus; Mare) II, **[43v, 45]**
Marea Albă (nume dat Mării Marmara) I, **[288]**
Marea Caspiei (vezi Marea Caspică)
Marea Caspică (var.: Marea Caspiei) I, **[151, 186v]**
Marea Mare (i.e. Marea Neagră) I, **[150v]**
Marea Neagră I, **[61v, 62v, 251v, 259v, 264, 265v]**; II, **[73v]**; III, **[9v, 13, 47]**
Marea Roşie I, **[150v]**
Marele Ghenadie (vezi Ghenadie I)
Mareş (vezi Băjescu, Mareş)
Mareş Creţulescul (vezi Băjescu, Mareş)
Mareşiu (vezi Băjescu, Mareş)
Margareta (soţia lui Basarab I; var.: Marghida) II, **[24]**
Marghida (vezi Margareta)
Margini (zona numită astăzi Mărginimea Sibiului) IV, **[263v, 264v]**
Margus (vezi Morava)
Maria* (soţia regelui Ludovic II; var. Mariia) I, **[145v, 147v]**
Maria** (soţia lui Radu cel Frumos; var.: Mariia) II, **[114v]**
Maria*** (mama lui Alexăndrel-Vodă; var.: Mariia) III, **[44]**
Maria Cristierna (vezi Maria Cristierna de Habsburg)
Maria Cristierna de Habsburg (soţia lui principelui Sigismund Báthory; var. Maria Cristierna) I, **[183v]**
Maria de Anjou (regină a Ungariei; fiica cea mai mare a lui Ludovic I, cel Mare; var.: Mariia) I, **[125v, 126v]**; III, **[27]**
Maria Theresia (sau Maria Tereza; împărătească romano-germană şi principesă a Transilvaniei; fiica mai mare a împăratului romano-german Carol VI; var.: Maria Theresia; Mariia Theresia; M. Theresia; Mariia Theresiia; Mariia Therezia; Mariia Thereziia) I, **[166, 176v, 245v, 246, 246v, 247v, 248]**; IV, **[266v, 267v, 286v, 300v, 308, 314, 316, 324, 339, 345, 358, 365, 365v, 366, 370]**
Maria Voichiţa (fiica lui Radu cel Frumos; a treia soţie a lui Ştefan cel Mare, mama lui Bogdan cel Orb; var.: Mariia; Voichiţa) II, **[114v]**; III, **[111v]**
Máriaffi de Maxa, David (comite suprem al varmeghiei Cluj; var.: David Mariafi de Maxa) IV, **[315v]**

Marianopol (localitate în Ucraina) I, **[62v]**
Mariia (vezi Maria*)
Mariia (vezi Mariia**)
Mariia (vezi Maria***)
Mariia (vezi Maria de Anjou)
Mariia (vezi Brâncoveanu, Maria)
Mariia (vezi Brâncoveanu, Marica)
Mariia (vezi Cantacuzino, Maria)
Mariia (vezi Maria Voichița)
Mariia Theresia (vezi Maria Theresia)
Mariia Theresiia (vezi Maria Theresia)
Mariia Therezia (vezi Maria Theresia)
Mariia Thereziia (vezi Maria Theresia)
Mariia Țel (vezi Mariazell)
Mariazell (loc de pelerinaj în Stiria; var.: Mariia Țel) IV, **[288v]**
Markházy, Pál (aventurier politic maghiar din Transilvania în vremea principelui Sigismund Báthory; var.: Pavel Marcașiu) I, **[179]**
Marlborg (sau Marienburg; cetate a ordinului teutonilor; var.: Malburg) III, **[30v]**
Marmoros (vezi Maramureș)
Marotin (vad la Dunăre) II, **[139v]**
Mars (vezi Marte)
Marte (zeul războiului, tatăl lui Romulus și al poporului roman, căruia îi era consacrată luna martie, prima lună a vechiului calendar; var.: Mars) I, **[24]**
Martie (vezi Ancus Martius)
Martin (conducător în Răscoala de la Bobâlna din 1437) I, **[127v]**
Martin Cromer (vezi Cromer, Martin)
Martin Farcaș (vezi Farkas, Márton)
Martin Luter (vezi Luther, Martin)
Martin Vrocimovelschi (vezi Vrociminschi)
Martin Zaborovschi (nobil polonez; var.: Martin Zaborovschi; Sborovschi; Zborovschi) III, **[178, 181v, 187v]**
Martina (mama lui Iraclion, Herakleios Heraklonas) I, **[89v]**
Martinus (vezi Cromer, Martin)
Martinus Cromer (vezi Cromer, Martin)
Martinus Cromerus (vezi Cromer, Martin)
Martinus Felmer (vezi Felmer, Martin)
Martinuzzi, Gheorghe (cu numele adevărat Georg Utiešenić, călugăr și aventurier politic, arhiepiscop de Esztergom, guvernatorul Transilvaniei între 1541-1552; var. Gheorghie, Gheorghie Martinusie, Georgius Martinusius) I, **[161v, 163, 163v, 166v, 167, 167v, 168, 168v, 170, 170v, 176v]**
Martirie (egumen de la Pócs) IV, **[366v]**
Mártonffy, Gheorghe (episcop latin din Transilvania; var.: Georgius Martonfi) IV, **[228]**
Masoviia (vezi Mazovia)
Matei (protopop de Bratei) IV, **[347, 350]**
Matei (protopop de Lăpuș) IV, **[182v]**
Matei (vezi Cantacuzino, Matei)
Matei (vezi Matei Basarab)
Matei al Margăi (boier pribeag peste Olt în timpul lui Mircea Ciobanul) II, **[133]**
Matei-Aga (vezi Cantacuzino, Matei)
Matei-Aga (vezi Matei Basarab)
Matei-Aga Basarab (vezi Matei Basarab)
Matei Basarab (domn al Țării Românești; vezi, separat, Matei-Aga Basarab; var.: Ioan Matei-Voivod; Matei; Matei-Aga; Matei-Aga Basarab; Matei-Vodă; Matei-Vodă Basarab) II, **[5, 202, 203, 203v, 204, 204v, 205; 205v, 206, 206v, 207, 207v, 208, 208v, 209, 209v, 210, 210v, 211v, 212, 212v, 213, 213v, 214, 214v, 215, 215v, 217, 217v, 218, 218v, 219, 219v, 220, 220v, 221v, 222, 222v, 223, 224, 235v]**; IV, **[93v]**
Matei Ghica (vezi Ghica, Matei)
Matei-Vodă (vezi Matei Basarab)
Matei-Vodă Basarab (vezi Matei Basarab)
Mateiu Perusitie (nobil maghiar neidentificat, probabil, Perusicz, mort lângă Brașov în lupta cu Radu Șerban) I, **[191v]**
Mathathia (vezi: Mattathias)
Mathei (logofăt în Moldova) III, **[110v]**
Mathia (vezi Matiaș I Corvin)
Mathia Corvin (vezi Matiaș I Corvin)
Mathia Dogiel (vezi Dogiel, Mathias)
Mathia Tarnoczy (vezi Tarnóczy, Mátyás)
Mathias (vezi Matiaș I Corvin)
Mathon (unul dintre pretorienii care l-au ucis pe împăratul Galba) I, **[39]**
Matia (Matiaș I Corvin)
Matia Corvin (vezi Matiaș I Corvin)
Matias (vezi Matthias)
Matiaș I Corvin (sau Matei Corvin; rege al Ungariei; var.: Mathia; Mathia Corvin; Mathias; Matthias; Matiașiu; Matiiaș; Matiiași; Mătiiaș; Mătiiașiu) I, **[55v, 130v, 131, 131v, 132, 132v, 133, 133v, 134, 134v, 135v, 136, 136v, 139, 140, 140v, 147]**; II, **[106, 106v, 107, 107v, 109, 109v, 112, 113, 113v, 117v, 121v]**; III, **[2v, 46v, 47v, 48, 48v, 49, 49v, 50, 50v, 51, 56v, 61v, 70, 136v, 173]**
Matiașiu (vezi Matiaș I Corvin)
Matiia (vezi Brâncoveanu, Matei)
Matiia Tarnoți (vezi Tarnóczy, Mátyás)
Matiiaș (vezi Matiaș I Corvin)
Matiiași (vezi Matiaș I Corvin)
Mattathias (unul dintre cei șapte frați din familia macabeilor; var.: Mathathia) I, **[36]**
Matthias (arhiducele Boemiei, fratele împăratului Rudolf al II-lea; var.: Matias) I, **[189]**
Matthias (vezi Matiaș I Corvin)
Matthia Vlodkone (vezi Vlodko, Mathias)
Maurikios (împărat bizantin; var.: Mavritie) I, **[89]**

Mavritie (vezi Maurikios)
Mavrocordat (casa lui ~, i.e. familia ~) II, **[372v]**
Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Alexandru**)
Mavrocordat (vezi Nicolae Mavrocordat)
Mavrocordat, Alexandru (domn al Moldovei, fiul lui Constantin Mavrocordat; var.: Alexandru) III, **[250v]**
Mavrocordat, Alexandru* (domn al Moldovei, fiul lui Ioan* Mavrocordat; var Alexandru) III, **[250v]**
Mavrocordat, Alexandru** (sau Exaporitul; mare dragoman al Porţii; var.: Alexandru Mavrocordat; Mavrocordat) II, **[319v, 321v, 322, 352v]**
Mavrocordat, Constantin (domn în Ţara Românească şi în Moldova; fiul lui Nicolae Mavrocordat; var.: Constantin Mavrocordat; Constantin-Vodă; Constantin-Vodă Mavrocordat) III, **[249v, 250]**
Mavrocordat, Ioan (fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, frate cu Nicolae Mavrocordat; dragoman al Porţii; caimacam al Moldovei şi domn al Ţării Româneşti, 1716–1719; var.: Ianache; Ioan; Ioan-Vodă; Ioan-Vodă Mavrocordat) II, **[5v, 351, 354, 366v, 372v, 373, 373v, 374v, 375, 375v, 376, 376v, 377v, 378, 380v, 382]**
Mavrocordat, Ioan* (fiul lui Nicolae Mavrocordat; domn al Moldovei, 1743–1747; var.: Ioan-Vodă) III, **[249v, 250v]**
Mavrocordat, Nicolae (fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul; domn al Moldovei şi apoi, în două rânduri, domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Nicolae Alexandru; Ioan Nicolae Alexandru-Voievod; Mavrocordat; Nicolae; Nicolae Mavrocordat; Nicolae Mavrocordat-Vodă; Nicolae-Vodă; Nicolae-Vodă Mavrocordat) I, **[243v]**; II, **[5v, 120, 350, 351v, 352, 352v, 353, 354, 355, 355v, 356, 357, 357v, 358v, 359, 360v, 361v, 362, 363, 364, 365, 365v, 366, 366v, 372, 372v, 373, 373v, 375, 377v, 378, 378v, 379, 380, 380v, 381v, 382, 382v, 383]**; III, **[235, 249, 249v]**
Maxentie (vezi Mezentius)
Maxim (vezi Maximus, Magnus)
Maxim (protopop de Avrig) IV, **[182]**
Maximian (vezi Maximianus)
Maximian* (călugăr, mijlocitor între Radu cel Mare şi Bogdan III cel Orb; var.: Maximian; Maximilian) II, **[119v]**; III, **[107]**
Maximian Erculie (vezi Maximianus)
Maximian Galerie (vezi Galerius)
Maximianus (sau Marcus Aurelius Valerius Maximianus, supranumit Herculis, împărat roman, împreună cu Diocletianus; var.: Erculie; Marco Valerie Maximian; Maximian; Maximian Erculie) I, **[71, 72]**
Maximilian (vezi Maximian*)
Maximilian (vezi Maximilian I)
Maximilian (vezi Maximilian I de Bavaria)
Maximilian (vezi Maximilian de Habsburg)
Maximilian* (arhiduce; fratele împăratului Rudolf al II-lea; var.: Maximilianus) I, **[181v, 183]**; II, **[158v, 159v, 171v, 172, 174v, 178, 178v, 179]**
Maximilian I (împărat romano-german 1459–1519; var.: Maximilian) I, **[140v, 147]**
Maximilian I de Bavaria (principe elector, 1573–1651) I, **[200]**
Maximilian de Habsburg (fiul lui Ferdinand I; rege al Ungariei şi împărat romano-german; var.: Maximilian) I, **[172v, 173, 173v, 174, 174v, 175v, 176, 180]**; III, **[174v, 175, 193, 193v, 194v]**
Maximilianus (vezi Maximilian*)
Maximin (vezi Maximinus Daza)
Maximinus Daza (sau Galerius Valerius Maximus, împărat roman; proclamat mai întâi Caesar) I, **[70, 71v]**
Maximinus Thrax (sau Caius Iulius Verus Maximinus Thrax; împărat roman; var.: Iulie Maximin Thracul) I, **[58]**
Maximus, Magnus (comandant al trupelor din Britania, care îl proclamă Augustus; var.: Maxim) I, **[75]**
Maxineani (vezi Măxineni)
Maylberg (vezi Mailberg)
Mayna (vezi Maina)
Mazovia (voievodat în Polonia; var.: Masoviia; Mazovia; Mazoviia) III, **[39v, 71, 198v, 222v]**
Mazoviia (vezi Mazovia)
Măelat (vezi Máilath, Ştefan)
Măgina (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[352v, 357]**
Mănău (localitate în Transilvania, Maramureş) IV, **[338, 353]**
Măneşti (sat în Ţara Românească, Prahova) II, **[121, 200, 200v]**
Mărcuţ (vezi Mărcuţa)
Mărcuţa (mănăstire lângă Bucureşti; var.: Mărcuţ) II, **[205v]**
Mărgineani (i.e. Măxineni; mănăstire în Ţara Românească, la confluenţa râurilor Buzău şi Siret, ctitorie a lui Matei Basarab) II, **[211]**
Mărgineani (vezi Mărgineni)
Mărgineni (mănăstire în Ţara Românească; var.: Mărgineani) II, **[259v]**
Mărgul (vezi Murgul, Cozma)
Măşcaş (personaj neidentificabil) II, **[23]**
Mătiiaş (vezi Matiaş I Corvin)
Mătiiaşiu (vezi Matiaş I Corvin)
Măxineni (sat în Ţara Românească; var.: Maxineni) II, **[365v]**
Mănărade (localitate în Transilvania, Alba; var.: Mânăradea; Monera) IV, **[241v, 242, 273v, 274v]**
Mânăradea (vezi Mănărade)

Mâţu, Sabaţiu (sau, germanizat, Metz; monah la Blaj; var.: Savatie Meaţ; Savu) IV, **[353]**
Meaheaşi (vezi Teodor Meheşi)
Measeş (vezi Meseş)
Medeaş (vezi Mediaş)
Medeaşiu (vezi Mediaş)
Media (regiune istorică şi stat antic în nord-vestul Iranului; var.: Midia) I, **[150v]**
Mediaş (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Medeaş; Medeaşiu; Mediiaşi; Mediiaşiu) I, **[116v, 155v, 167v, 183v, 202v, 209]**; II, **[148v]**
Mediiaşi (vezi Mediaş)
Mediiaşiu (vezi Mediaş)
Mediolan (vezi Mediolanum)
Mediolanum (denumirea romană a oraşului Milano; var.: Mediolan) I, **[62v, 77v]**
Medzid-Beg (comandant al unei campanii turceşti în Transilvania, în 1438; var.: Mezet-Başa) I, **[128, 129]**
Mehedinţea (vezi Mehedinţi)
Mehedinţi (judeţ în sud-vestul României; var.: Mehedinţea; Mehedinţi; Mehedinţul) II, **[164, 185v, 245]**
Mehedinţul (vezi Mehedinţi)
Meheşi, Teodor (protopop de la Cluj-Mănăştur; var.: Meaheaşi; Toader Meaheaşi) IV, **[347, 350]**
Meheşi, Iosif (var. Iosif Meaheaşi) I, **[250]**
Mehmed (paşă de la Buda) I, **[169v]**
Mehmed I (sultan otoman, unul dintre fiii lui Baiazid I; var.: Mehmet) II, **[39v]**
Mehmed II Fatih (sultan otoman; var.: Mahomet; Mahomet II; Mahomet al doilea; Mahumet; Mehmet; Mehmet Shiac) I, **[151v]**; II, **[89v, 92, 92v, 95, 95v, 96, 96v, 97, 99v, 102, 103v, 104, 107v, 108v, 115, 115v]**; III, **[2v, 45, 45v, 54v, 56, 61, 62, 63, 63v, 64]**
Mehmed IV (sultan otoman; var.: Mahmet; Mahomet; Mehmet) I, **[209v]**; II, **[223, 233v, 254v, 299v]**
Mehmed-Bei (sau Mehmed-Bei Mihaloglu; pretendent la domnia Ţării Româneşti; var.: Mehmet-Bei; Mehmet-Beiu; Mihaiu Olu) II, **[122, 123v, 124, 124v, 125, 125v, 126, 126v]**
Mehmed-Cadi (var.: Mehmet; Mehmet-Cadi) II, **[150, 152v]**
Mehmed-Paşa (Sokollu; mare vizir în timpul lui Soliman II Magnificul; var.: Mehmet; Mehmet-Başa; Mehmet-Başea) I, **[153v]**; III, **[193v, 194, 194v]**
Mehmed-Paşa* (mare vizir în timpul sultanului Ahmed al III-lea; var.: Ahmet-Başa) II, **[376]**
Mehmed-Paşa** (paşă de la Silistra; var.: Mehmet; Mehmet-Başea) II, **[160v]**
Mehmet (vezi Kücük Ahmed Bali)
Mehmet (vezi Mahomed)
Mehmet (vezi Mehmed I)
Mehmet (vezi Mehmed II)
Mehmet (vezi Mehmed IV)
Mehmet (vezi Mehmed-Cadi)
Mehmet (vezi Mehmed-Paşa)
Mehmet (vezi Mehmed-Paşa*)
Mehmet (vezi Mehmed-Paşa**)
Mehmet Abaza (vezi Abaza-Paşa)
Mehmet-Başa (vezi Mehmed-Paşa)
Mehmet-Başea (vezi Mehmed-Paşa)
Mehmet-Başea (vezi Mehmed-Paşa**)
Mehmet-Bei (vezi Mehmed-Bei)
Mehmet-Beiu(vezi Mehmed-Bei)
Mehmet-Cadi (vezi Mehmed-Cadi)
Mehmet Shiac (vezi Mehmed II Fatih)
Mehniţii (i.e. Mehedinţii; boierii mehedinţeni) II, **[274]**
Meletie Covaciu (vezi Kovács, Meletie)
Meletie Neagoe (vezi Neagoe, Meletie)
Melhior Balaşea (vezi Balassa, Menyhért)
Melius, Péter (propagator al reformei calvine, superintendent calvin la Debrecen; var.: Petru Meliş) I, **[157v]**
Melitchi (vezi Mielecki, Nicolae)
Melitschi (vezi Mielecki, Nicolae)
Menedic (localitate pe malul Slănicului, unde Vlad-Vintilă construieşte o mănăstire; var.: Menedii) II, **[128v]**
Menedii (vezi Menedic)
Menumorut (voievod român din Crişana, stăpân peste teritoriul cuprins între râurile Someş şi Mureş, cu centrul în Biharea) I, **[96v, 97v, 98, 98v, 99, 99v]**
Merişani (localitate în Ţara Românească, Argeş) IV, **[48, 48v]**
Merov (vezi Meroveu)
Meroveu (fondator legendar al dinastiei Merovingienilor, prima din istoria Franţei; var.: Merov) I, **[82v]**
Mesemvria (vezi Mesembria)
Mesembria (sau Mesambria; colonie grecească, situată pe litoralul nordic al Golfului Burgas, Bulgaria; var.: Mesemvria) I, **[252]**
Mesena (localitate neidentificată în Peninsula Balcanică) I, **[287v]**
Meseş (masiv muntos în nordul Carpaţilor Occidentali; var.: Measeş) I, **[96v, 101]**
Mesia (vezi Moesia)
Mesiia (vezi Moesia)
Mesina (localitate în Italia) II, **[354v]**
Mesopotamiia (vezi Mesopotamia)
Mesopotamia (stat antic în Orientul Apropiat şi Mijlociu, cuprins între Tigru şi Eufrat; astăzi face parte din Iraq; var.: Mesopotamiia) I, **[56, 151]**
Metodiu (cărturar slav originar din Salonic, creator, împreună cu fratele său Chiril, al alfabetului chirilic; var.: S. Methodie) I, **[110]**

Mezentius (rege în Caere, oraş în confederaţia etruscă; var.: Maxentie) I, **[22]**
Mezet-Başa (vezi Medzid-Beg)
Michael (vezi Mihai Viteazul)
Michael Apaffi (vezi Apafi, Mihai I)
Michael Apafi (vezi Apafi, Mihai I)
Michael Duca (vezi Dukas, Mihail)
Michael Le-Qvien (vezi Lequien, Michel)
Michael Sigler (vezi Sigler, Michael)
Michael Silagyi (vezi Szilágyi, Mihály)
Mihail Vais (vezi Weiss, Michael)
Michael Vayvoda (vezi Mihai Viteazul)
Michael de Topheo (vezi Tófői, Mihály)
Michael de Tophaeo (vezi Tófői, Mihály)
Michovius (vezi Miechowski, Mathias)
Micon (trimis al cardinalului Andrei Báthory înaintea secuilor aliaţi cu Mihai Viteazul) I, **[185v]**
Micu, Samuil (filolog şi istoric iluminist; var.: Maniu; Samoil; Samoil Clain; Samuil Clain) I, **[247, 250]**; IV, **[328, 355, 358v, 366v]**
Micu-Klein, Inochentie (episcop greco-catolic; var.: Clain; Innocentius; Inochentie; Inochentie Clain; Ioan Clain; Ioan Inochentie; Jo. Innoc.; Joannes Innocentius; Joannes Innocentius Klein; Klein) I, **[238v, 244v]**; IV, **[5, 5v, 26, 32, 192, 213v, 214, 231, 231v, 232, 233, 234, 239v, 249v, 250, 258v, 259, 259v, 260, 260v, 265, 266v, 267, 267v, 268, 271v, 279v, 285v, 286v, 289, 290, 290v, 291, 291v, 292, 292v, 294, 294v, 295v, 296, 297, 297v, 299, 300v, 301, 302, 302v, 303v, 306v, 307v, 308, 308v, 309v, 310, 312, 313, 313v, 314, 314v, 315v, 318v, 322, 322v, 337v, 343v, 344v, 345v, 347, 358, 365v, 368]**
Micuş Chelement (vezi Kelemen, Mikes)
Midia (vezi Media)
Miechowski, Mathias (călugăr, istoric şi geograf, medicul de curte al regelui Sigismund I al Poloniei; var.: Michovius; Mihovie) III, **[55v, 73v, 77, 87]**
Miecislaus (vezi Miroslav)
Mielecki, Nicolae (voievod al Podoliei; var.: Meliţchi; Meliţschi; Miliţchi; Nicolae Mielişchi) III, **[200, 202v, 203, 203v]**
Miercurea (vezi Miercurea Sibiului)
Miercurea Sibiului (oraş în Transilvania; var.: Miercurea) I, **[117v]**
Migazzi, Christofor (cardinal, arhiepiscop al Vienei; var.: Hristofor Migaţi) IV, **[358v]**
Mihai (cămăraş, unelteşte împotriva lui Radu Mihnea; propus domn al Ţării Româneşti) II, **[194v]**
Mihai (i.e. Mihul; spătar în Ţara Românească, credincios lui Leon Tomşa) II, **[206]**
Mihai (ciohodar, ucis de seimeni) II, **[225]**
Mihai (vezi Cantacuzino Mihai)
Mihai (vezi MihaiViteazul)
Mihai (vezi Tordaşi, Mihail)
Mihai* (i.e. Mihalcea; vezi Mihalcea; var.: Mihai; Mihaiu) I, **[188, 190]**; II, **[159v, 169]**
Mihai Apafi (vezi Apafi, Mihai I)
Mihai Apafi (vezi Apafi, Mihai II)
Mihai Buceaţschi (vezi Buczacki)
Mihai Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Mihai)
Mihai Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Mihai)
Mihai Cati (vezi Káthay, Mihály)
Mihai Coţofeanul (vezi Coţofeanul, Mihai)
Mihai Racoviţă (vezi Racoviţă, Mihai)
Mihai Tordaşiu (vezi Tordaşi, Mihail)
Mihai Viteazul (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Mihai-Voievod; Ioan Mihail-Voievod; Ioan Mihaiu; Michael; Michael Vayvoda; Mihai; Mihai-Vodă; Mihai-Vodă Viteazul; Mihail; Mihail-Vodă; Mihaiu; Mihaiu-Vodă) I, **[181, 181v, 182, 182v, 184, 184v, 185, 185v, 186, 186v, 187, 187v, 188, 188v, 189, 189v, 190]**; II, **[4v, 135, 135v, 136, 136v, 137, 137v, 138, 139, 139v, 140, 140v, 141, 141v, 142, 142v, 143, 143v, 144, 144v, 145, 145v, 146, 146v, 147, 147v, 149, 149v, 150, 150v, 151, 151v, 152, 153, 153v, 154, 154v, 155, 155v, 156, 156v, 157, 157v, 158, 158v, 159, 159v, 160, 160v, 161, 161v, 162, 162v, 163, 163v, 164, 164v, 165, 165v, 166, 166v, 167, 168, 168v, 169, 175, 183, 183v, 184, 184v, 185, 186, 247v, 248, 248v, 249, 250, 250v, 251, 251v, 315v, 362v]**; III, **[246]**; IV, **[34, 34v, 48, 61]**
Mihai-Vodă (vezi Mihai Viteazul)
Mihai-Vodă Viteazul (vezi Mihai Viteazul)
Mihail (vezi Mihail Vojislavljević)
Mihail (preot, colaborator al lui Gheorghe Doja) I, **[143]**
Mihail (prepozit de la Pozsega) II, **[27v]**
Mihail (vezi Mihail VIII Palaiologos)
Mihail (vezi Dukas „nepotul lui Mihail Ducas”)
Mihail (vezi Mihai Viteazul)
Mihail* (i.e. Mihalco; boier muntean pribeag în Ţara Ungurească, susţinător al lui Laiotă Basarab, mort în lupta de la Fântâna Ţiganului; var.: Mihail; Mihaiu) II, **[129v]**
Mihail VII Dukas (sau Parapinakes, împărat bizantin; var.: Mihail Duca) I, **[114v]**
Mihail VIII Palaiologos (împărat bizantin; var.: Mihail; trimitere eronată la Samuil Micu) II, **[32v]**
Mihail Apafi (vezi Apafi, Mihai I)
Mihail Apafi (vezi Apafi, Mihai II)
Mihail Basarab (vezi Mihail-Vodă)
Mihail Buceaţchi (vezi Buczacki)
Mihail Constantin-Vodă Suţul (vezi Şuţu, Mihai)
Mihail de Peşt (sol al lui Matei Corvin la Ştefan cel Mare) III, **[50v]**
Mihail de Tofeo (vezi Tófői, Mihály)
Mihail Duca (vezi Mihail VII Dukas)
Mihail Sécheali (vezi Székely, Mihály)

Mihail Silaghi (vezi Szilágyi, Mihály)
Mihail Tofeo (vezi Tófői, Mihály)
Mihail Ţirca (vezi Circa Dosithei)
Mihail Vojislavljević (jupan al sârbilor din Rascia, 1052–1082; var.: Mihail) I, **[114v]**
Mihail-Vodă (vezi Mihai Viteazul)
Mihail-Vodă* (personaj confuz din domnia Ţării Româneşti, neidentificabil cu nici unul dintre voievozii ţării; var.: Ioan Mihail Basarab; Mihail Basarab; Mihail-Vodă) II, **[4, 18, 22, 22v, 23]**
Mihailo (fiul lui Sigismund Korybut, ducele Lituaniei) III, **[39, 39v]**
Mihaiu (vezi Mihai*)
Mihaiu (vezi Mihail*)
Mihaiu (protopop de Călata) IV, **[183]**
Mihaiu Apafi (vezi Apafi, Mihai I)
Mihaiu Apafi (vezi Apafi, Mihai II)
Mihaiu Horvat (vezi Horváth, Mihály)
Mihaiu Olu (vezi Mehmed-Bei)
Mihaiu-Vodă (vezi Mihai Viteazul)
Mihalcea (ban, comandant de oşti al lui Mihai Viteazul; var.: Mihalcea; Mihaltze; Mihalţa) II, **[139v, 169v, 175v]**
Mihaltze (vezi Mihalcea)
Mihalţa (vezi Mihalcea)
Mihăilă (vornic în Ţara Românească, ucis din porunca lui Petru Cercel) II, **[245v]**
Mihălceni (localitate în Galiţia, pe Nistru, astăzi dispărută; var.: Mihăliceani) III, **[74]**
Mihăliceani (vezi Mihălceni)
Mihel Iovici (preot franciscan din Bucureşti) II, **[361v]**
Mihnea (boier de la Bădeni, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**) II, **[133v]**
Mihnea (vezi Mihnea III Radu)
Mihnea (vezi Mihnea Turcitul)
Mihnea III Radu (domn al Ţării Româneşti; var.: Mihnea; Mihnea-Vodă) I, **[211]**; II, **[5, 231v, 232, 232v, 233, 233v, 234, 234v, 235, 236, 236v, 237, 237v, 238, 238v, 239, 240, 240v, 241, 254, 258]**
Mihnea cel Rău (domn al Ţării Româneşti, fiul lui Dracea, armaşul din Mănești, tatăl domnitorului Mircea III; var.: Mihnea-Vodă; Mihnea-Vodă cel Rău; Mihnea-Vodă Dracea) II, **[121, 121v];** III, **[204v]**
Mihnea Turcitul (domn al Ţării Româneşti, fiul lui Alexandru II Mircea; var.: Ioan Mihnea; Mihnea; Mihnea-Vodă) II, **[245, 245v, 246, 191, 192, 193v, 199v]**
Mihnea-Vodă (vezi Mihnea cel Rău)
Mihnea-Vodă (vezi Mihnea Turcitul)
Mihnea-Vodă (vezi Mihnea III Radu)
Mihnea-Vodă cel Rău (vezi Mihnea cel Rău)
Mihnea-Vodă Dracea (vezi Mihnea cel Rău)
Mihovie (vezi Miechowski, Mathias)
Mihul (căpitan de catane în Ţara Românească) II, **[367v]**
Mihul (hatman în Moldova; ucide pe Ştefan Lăcustă) III, **[139, 139v, 140v]**
Miklós, Forró (calvin; susţine financiar tipărirea unor cărţi de către Coresi; var.: Foro Miclea) IV, **[70]**
Milcov (râu; a fost hotar între Moldova şi Ţara Românească) II, **[116v, 119v]**; III, **[54, 58, 59, 107, 189v]**
Milcoveanu, Preda (boier muntean, pribeag în Transilvania; var.: Preda Micoveacul) II, **[318v]**
Milcovia (episcopat catolic înfiinţat de unguri în „Cumania", adică estul Ţării Româneşti şi sudul Moldovei) IV, **[52v]**
Miles (Miles, Matias)
Miles, Matias (istoric sas din Sibiu; var.: Miles) I, **[144v, 145v, 158v, 159, 176v, 192v]**
Milițchi (vezi Mielecki, Nicolae)
Milutin (vezi Milutin, Ştefan Uroş II)
Milutin, Ştefan Uroş II (crai al sârbilor, 1282–1321; var.: Milutin; Urosius; Uroşiu) II, **[13]**; IV, **[27, 32]**
Minetus (vezi Mnesitheus)
Minişti (sat unde a avut loc lupta dintre Mircea Ciobanul şi Radu Ilie) II, **[130v]**
Mira Lichie (vezi Myra Lichiei)
Mira Lichiei (vezi Myra Lichiei)
Miraslău (vezi Mirăslău)
Mirăslău (localitate în Alba, pe Mureş; var.: Miraslău; Mirişlău) II, **[167v]**
Mirce (vezi Mircea cel Bătrân)
Mircea (dregător, trimis al lui Radu Şerban la împăratul Rudolf al II-lea) I, **[192]**; II, **[188v]**
Mircea (comis al lui Radu cel Frumos, luat prizonier de Ştefan cel Mare) II, **[114]**; III, **[53v]**
Mircea (vezi Mircea III)
Mircea (vezi Mircea cel Bătrân)
Mircea (vezi Mircea Ciobanul)
Mircea III (sau Miloş; domn al Ţării Româneşti, 1509–1510; fiul lui Mihnea cel Rău, tatăl lui Petru Şchiopul; var.: Mircea; Mircea-Vodă) II, **[121v, 122]**; III, **[204v]**
Mircea cel Bătrân (domn al Ţării Româneşti, fiu al lui Radu I; var.: Mirce; Mircea; Mircea-Vodă; Mircea-Voievod; Mirche; Miricius; Ioan Mircea-Vodă; Muche) I, **[126v]**; II, **[4v, 28v, 31, 35, 35v, 36, 36v, 37, 37v, 38, 41, 41v, 42, 43v, 44, 44v, 45, 45v, 46, 46v, 47v, 49v, 50, 51v, 52v, 54, 55v, 57, 59, 61, 64, 68v, 72v, 73v, 74v]**; III, **[26v, 27v]**
Mircea Ciobanul (domn al Ţării Româneşti în trei rânduri; Mircea; Ioan Mircea; Mircea-Vodă) II, **[130, 130v, 131, 131v, 132, 132v, 133, 133v]**; III, **[169v, 170, 171, 172, 177, 189, 189v, 190v, 237v]**
Mircea-Vodă (vezi Mircea cel Bătrân)
Mircea-Vodă (vezi Mircea Ciobanul)

Mircea-Vodă (vezi Mircea III)
Mircea-Voievod (vezi Mircea cel Bătrân)
Mirceslav (i.e. Miroslav; vezi acolo)
Mirche (vezi Mircea cel Bătrân)
Mire (i.e. Mitrea, pitar în Ţara Românească) II, **[208v]**
Miricius (vezi Mircea cel Bătrân)
Mirişlău (vezi Mirăslău)
Miron (vezi Costin, Miron)
Miron (logofăt, sol al lui Mihai Viteazul la boierii Transilvaniei) I, **[181v]**; II, **[158v]**
Miron-Vodă Barnoschi (vezi Barnovschi, Miron)
Miroslav (din Râfov; logofăt în Ţara Românească în vremea lui Mihai Viteazul; var.: Miecislaus; Mirceslav; Miroslav) II, **[159v, 169v, 175v]**
Misia (vezi Moesia)
Misiia (vezi Moesia)
Misiia (vezi Mysia*)
Mislea (mănăstire în Ţara Românească făcută de Radu Paisie) II, **[129v]**
Mitre (vezi Mitrea din Hotărani)
Mitrea (vezi Mitrea din Hotărani)
Mitrea din Hotărani (vornic în Ţara Românească, colaborator al lui Mihai Viteazul, apoi ucis din porunca acestuia pentru „hiclenie” ; var.: Mitre; Mitrea) II, **[134v, 140, 202, 245]**
Mitrofan (mitropolit al Ţării Româneşti) II, **[364]**
Mnesitheus (secretar al lui Aurelianus, autor al unor însemnate fraude băneşti; var.: Minetus) I, **[67v]**
Moesia (provincie romană în regiunea dintre Balcani şi Dunăre; var.: Mesia; Mesiia; Misia; Misiia; Moesia; Mysia) I, **[58v, 59, 60, 62v, 64v, 65, 65v, 66, 68v, 71, 72v, 75, 88, 90, 253, 255, 255v, 256v, 259, 260v, 263, 263v, 265, 267v, 268, 270v, 282v, 283v, 284v, 333, 334]**; II, **[8, 135]**; IV, **[10v, 13]**
Moesia Inferior (vezi, separat, Dacia Aureliana; Dacia Nouă) IV, **[15]**
Mochila (vezi Movilă)
Moghila (vezi Movilă, Ieremia)
Moghila (vezi Movilă, Gavril*)
Mogidla (vezi Movilă, Ioan)
Moglena (regiune în Grecia) I, **[260v, 262v, 264, 264v]**
Mogontiacum (astăzi Mainz, în Germania; var.: Moguntiia) I, **[58]**
Moguntiia (vezi Mogontiacum)
Mohaci (vezi Mohács)
Mohaciu (vezi Mohács)
Mohács (localitate în Ungaria; var.: Mohaci; Mohaciu; Mohats) I, **[146v, 149v, 158v, 222]**
Mohats (vezi Mohács)
Moise (personaj biblic; var.: Moisiiu) IV, **[57]**
Moise* (boier muntean, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[237v]**
Moise-Vodă (domn al Ţării Româneşti; var.: Moisiiu; Moisiiu-Vodă) I, **[153v]**; II, **[127v, 128]**
Moisi Dragoşiu (vezi Dragoş, Moise)
Moisii Sechel (vezi Székely, Moise)
Moisiiu (vezi Moise)
Moisiiu (vezi Moise-Vodă)**]**
Moisiiu (vezi Movilă, Moise)
Moisiiu (vezi Székely, Moise)
Moisiiu Moghila (vezi Movilă, Moise)
Moisiiu Sechel (vezi Székely, Moise)
Moisiiu Secheli (vezi Székely, Moise)
Moisiiu-Vodă (vezi Moise-Vodă)
Moisiiu-Vodă (vezi Movilă, Moise)
Molda (râu) III, **[13v]**
Moldavia (vezi, separat, Bogdania, Bogdania Neagră, Cara-Bogdania, Moldova; Ţara Moldovei; var.: Moldavia; Terra Moldaviae) I, **[258]**; II, **[42v, 44v, 49v, 120v]**; III, **[13v, 18v, 20v, 28v, 87, 87v, 88, 88v, 89v, 90, 90v, 91, 91v, 113v, 114v, 115, 115v, 116, 116v, 117, 118v, 120, 157, 157v, 159v]**; IV, **[36v]**
Moldova (vezi, separat, Bogdania, Bogdania Neagră, Cara-Bogdania, Moldavia; Ţara Moldovei) I, **[3, 50v, 52v, 55, 66v, 132v, 133, 141v, 148, 148v, 149v, 151, 153v, 155v, 156, 159v, 163, 163v, 164, 167v, 168, 180, 183v, 185, 185v, 186v, 196, 196v, 198, 209v, 225, 251v, 259, 275v]**; II, **[12v, 20v, 21v, 31, 31v, 34, 45, 46, 52, 78, 96v, 97, 103, 106, 113v, 115, 115v, 116, 116v, 117, 118, 118v, 119, 120, 121, 134, 246v, 248v, 251, 140v, 141, 142, 144, 148, 151, 155v, 156, 163v, 165, 166, 166v, 167, 191v, 192v, 193v, 195, 200, 200v, 206v, 208v, 210, 211, 211v, 215, 215v, 216, 218v, 221v, 224, 226, 226v, 230v, 233v, 236, 238, 239, 241, 243, 260v, 262v, 265, 273, 281, 281v, 291, 293, 293v, 298, 299, 299v, 318, 318v, 319, 323v, 324, 350, 352v, 379]**; III **[2, 2v, 9, 10, 10v, 12v, 13, 16, 18, 21v, 23, 23v, 26v, 27v, 30, 31v, 33, 37, 39, 39v, 40, 40v, 42, 44, 44v, 45, 45v, 46, 47v, 48, 50, 50v, 55, 55v, 59, 61, 62, 63, 63v, 64, 66v, 68, 69, 70v, 72, 73, 73v, 74, 74v, 76v, 81v, 82, 82v, 83v, 84, 94v, 95, 97, 98v, 99, 105, 105v, 106, 107, 109, 109v, 110, 111, 111v, 112, 112v, 122, 123v, 124, 124v, 126, 130, 130v, 132v, 133, 136v, 137v, 138v, 140, 140v, 141v, 142, 142v, 144, 145, 146v, 149, 150, 150v, 151, 151v, 152, 153, 153v, 154, 155v, 156, 156v, 160, 162v, 163v, 165, 166v, 173, 173v, 185, 189, 189v, 195, 198, 198v, 200, 208v, 210, 211v, 213, 219v, 224, 224v, 225, 226v, 227v, 230, 231, 232, 232v, 234, 235, 235v, 236, 237, 238, 239v, 245v, 247, 248v, 249, 250v**]; IV, **[17, 21, 33v, 34v, 36v, 37, 49, 59v, 92, 214v, 263, 326]**
Moldova* (râu) III, **[48v]**
Moldoveanu, Gheorghiţă (vătaf de aprozi; var.: Gheorghiţă Moldoveanul) II, **[257v]**
Moldovlachia (vezi Moldovlahia)
Moldovlahia (var.: Moldovlachia) III, **[13v]**
Moldoviţa (mănăstire în Moldova, Suceava) III, **[29]**

Moller, Daniel Wilhelm (profesor universitar la Altdorf, scriitor baroc şi polihistor; var.: Molleri) I, **[198v]**
Molleri (vezi Moller, Daniel Wilhelm)
Mollis Davia (încercare de etimologie pentru numele Moldova; vezi, separat, Daviia Moale) III, **[10]**
Molnar, Ioan (medic oftalmolog; var. Ioan Molnar) I, **[250r]**
Molodeţ (călugăr, îngropat de viu de Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[204]**
Mone (familie de nobili români din Făgăraş; var.: Mone; Monesti; Moneşti) II, **[15, 16]**
Mone* („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone; vezi şi Salamon) II, **[16, 16v]**
Mone, Ioan (vicar greco-catolic al Făgăraşului; var.: Ionaşiu Mone) II, **[14v, 15, 17]**
Monera (vezi Mănărade)
Monesti (vezi Mone)
Moneşti (vezi Mone)
Montana (Muntenia) II, **[83, 88]**
Monte Csernek (Muntele Csernek „Athosul rutenilor") IV, **[93]**
Montecuculi (vezi Montecuculli, Raimond de)
Montecuculli, Raimond de (general austriac; var.: Montecuculi) I, **[213v, 214, 217v]**; II, **[261]**
Montefiascone (oraş în Italia; var.: Monte Flascone; Monteflascone) III, **[20v, 21]**
Monte Flascone (vezi Montefiascone)
Monteflascone (vezi Montefiascone)
Morava (râu, afluent al Dunării în amonte de Bratislava; var.: Morava; Murga) I, **[71, 275]**
Moravia (regiune istorică în centrul Europei; var.: Moravia; Moraviia; Moraviţă) I, **[151v, 200v, 201v]**; III, **[79v]**; IV, **[155]**
Moraviia (vezi Moravia)
Moraviţă (vezi Moravia)
Morea (vezi, separat, Pelopones) II, **[348, 348v, 356v]**
Morin (locul unde s-a desfăşurat o bătălie a lui Carol Quintul) III, **[162]**
Mormura (călăuză a lui Iliaş II Rareş) III, **[147v]**
Morosini, Thomas (patriarh latin al Constantinopolului în vremea împăratului cruciat Balduin de Flandra) I, **[328v]**
Moruzi, Alexandru (domn al Moldovei; fiul lui Constantin Moruzi; var.: Alexandru-Vodă Moruz) III, **[251]**
Moruzi, Constantin (domn al Moldovei; var.: Constantin-Vodă Muruz) III, **[250v]**
Mosc (Rusia Moscovită sau Cnezatul Moscovei, apoi Imperiul Rus; vezi, separat, Moscovia, Rusia, Ţara Moscului, Ţara Muscăcească, Ţara Rusească) III, **[198, 203v]**
Moschonas, Leontin (arhimandrit; var.: Leontie) IV, **[317v]**
Moscovia (vezi, separat, Mosc, Rusia, Ţara Moscului, Ţara Muscăcească, Ţara Rusească; var.: Moscoviia) II, **[323v, 342v]**; III, **[249v]**
Moscoviia (vezi Moscovia)
Mose (vezi Székely, Moise)
Moses (vezi Székely, Moise)
Moţoc (vezi Moţoc, Ion)
Moţoc, Ion (vornic în Moldova; var.: Moţoc; Moczog) III, **[153v, 154, 154v, 159v, 167, 167v, 170, 170v, 172, 177v, 182, 190v, 191]**
Movila (vezi Movilă, Gavril*)
Movila Căiatii (localitate în Ţara Românească, peste apa Râmnicului) II, **[119]**; III, **[106v]**
Movilă, Constantin (domn al Moldovei; var.: Constantin Moghila; Constantin-Vodă) I, **[196, 196v]**; III, **[247v]**
Movilă, Gavril (domn al Ţării Româneşti 1618–1620; var.: Gavriil Moghilă; Gavriil-Vodă; Ioan Gavriil Moghila) II, **[199]**; III, **[247v]**
Movilă, Gavril* (mare vornic în Moldova; var.: Moghila; Movila) III, **[153v, 154v]**
Movilă, Gheorghe (episcop de Rădăuţi, ulterior, mitropolit al Moldovei; var.: Gheorghie) III, **[233v]**
Movilă, Ieremia (vornic, apoi domn al Moldovei; var.: Ieremie; Ieremie Moghila; Ieremie-Vodă; Ieremie-Vodă Moghila; Ierimie-Vodă; Ierimie-Vodă Moghila; Moghila) II, **[144, 155v, 156, 163v, 165, 165v, 166, 166v, 167, 185]**; III, **[233v, 239v, 247v]**
Movilă, Ioan (logofăt în Moldova; var.: Mogidla) III, **[159v]**
Movilă, Moise (domn al Moldovei; var.: Moisiiu; Moisiiu Moghila; Moisiiu-Vodă) I, **[156]**; II, **[210, 211v]**; III, **[248]**
Movilă, Simion (întâi paharnic în Moldova, apoi domn al Ţării Româneşti şi, ulterior, al Moldovei; var.: Ioan Simon-Voivod Moghila; Simeon; Simeon Moghila; Simion-Vodă Moghila; Simon Moghila; Simon-Vodă) II, **[4v, 167, 185, 185v, 189v, 190, 199]**; III, **[233v, 239v, 247v]**
Movilă, Văscan (clucer, ulterior mare postelnic în Moldova; var.: Mochila) III, **[159v]**
Movile (localitate în Moldova, unde s-a dat lupta dintre Alexăndrel şi Petru Aron) III, **[45]**
Movileşti (familie de boieri moldoveni) III, **[233v]**
Moczog (vezi Moţoc, Ion)
M. Theresia (vezi Maria Theresia)
Muche (i.e. Mirche; vezi Mircea cel Bătrân)
Mudizic (vezi Mundzuk)
Muncaci (vezi Munkács)
Muncaciu (vezi Munkács)
Mundzuk (Bendegúz; tatăl lui Attila, rege al hunilor) I, **[82]**

Munkács (cetate şi oraş în Ungaria; var.: Muncaci; Muncaciu; Munkacs; Munkats) I, **[125v, 143v, 144, 247]**; III, **[166, 194]**; IV, **[37v, 38, 38v, 39, 40, 40v, 41v, 42, 42v, 43v, 44, 49v, 50, 55, 68v, 69, 93, 231v, 265v, 300v, 314v, 315, 349, 350v, 351v, 364v, 365, 366v, 367, 368]**
Munkacs (vezi Munkács)
Munkats (vezi Munkács)
Münster, Sebastian (vestit polihistor, supranumit Strabon al Europei; var.: Sebastian Munster; Sebastianus Munsterus; Sevastian Munster) I, **[51, 112, 112v, 137v]**
Muntele Comisului (probabil, un toponim minor în Ţara Românească) II, **[156v]**
Muntiu, Efrem (var. Efrem Muntiul) I, **[250]**
Murad I (sultan otoman, fiul lui Urcan; var.: Amurat) II, **[33]**
Murad II (sultan otoman; var.: Amurat, Murat) I, **[128]**; II, **[74, 75, 75v, 76, 76v, 77, 78v]**
Murad III (sultan otoman după Selim II; var.: Amurat) I, **[177v, 178v]**; II **[141v]**; III, **[103v!, 222]**
Murad IV (sultan otoman; var.: Amurat) I, **[206]**
Murat (vezi Murad II)
Murăş (vezi Mureş)
Murăşiu (vezi Mureş)
Mureş (râu în Transilvania; var.: Murăş; Murăşiu) I, **[52, 94, 133v, 248v]**; II, **[167v]**; IV, **[339]**
Mureşan, Alexandru-Alexie (profesor la gimnaziul din Blaj; var.: Alexie; Alexie Morăşan, Alexie Morăşean; Alexie Murăşean) IV, **[351, 351v, 352v, 363]**
Murga (vezi Morava)
Murgul, Cozma (mare vornic în Moldova; var.: Mărgul) III, **[215v]**
Musaeus (i.e. Missovo; râul în care a fost înecat Sava Gotul; var.: Museus; Muşov) IV, **[14]**
Mustafa-Aga (capigiu însărcinat cu prinderea lui Constantin Brâncoveanu) II, **[328v, 331, 334, 335]**
Mustafa (seraschier; var.: Mustafa-Başa) II, **[311]**
Mustafa* (conducător de oşti împotriva lui Mihai Viteazul; beilerbei de Maraş şi nepot al vestitului Sinan-Paşa; var.: Mustafa-Başea; Mustafa-Paşea) II, **[138, 139, 139v]**
Mustafa II (sultan otoman; var.: Mustafa-Han) I, **[226]**
Mustafa-Başa (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Mustafa-Başa (vezi Mustafa)
Mustafa-Başea (vezi Kara Mustafa-Paşa)
Mustafa-Başea (vezi Mustafa*)
Mustafa-Han (vezi Mustafa II)
Mustafa-Paşea (vezi Mustafa*)
Muşov (vezi Museus)
Mutie Turbon (vezi Marcius Turbo)
Myra Lichiei (localitatea Myra, astăzi Kocademre, în Turcia; var.: Mira Lichie; Mira Lichiei) II, **[162v]**; IV, **[16]**
Mysia (vezi Moesia)
Mysia* (provincie în Asia Mică; var.: Misiia) II, **[135]**

N

Nabonassar (rege caldeean; var.: Navonasar) I, **[31]**
Nabucodonosor (rege al Regatului Noului Babilon; var.: Navohononosor) I, **[28, 32]**
Nadajdi (vezi Nádasdy, Tamás)
Nadanyi (vezi Nadányi, János)
Nadányi, János (istoric maghiar din Transilvania, 1641–1707, autorul lucrării *Florus Hungaricus*; var. Nadanyi) I, **[198v, 203v]**
Nádasdy, Tamás (ban al Croaţiei şi Slavoniei, palatin al Ungariei; var.: Nadajdi; Toma Nadajd; Toma Nadajdi) I, **[152v, 153v]**; III, **[164v]**
Nagy, György (conducătorul răscoalei secuilor din 1562; var.: Gheorghie Naghi) I, **[172v]**
Nagy, János (consilier la Tabla Regeaască a Transilvaniei; var.: Ioan Naghi; Joannes Nagy) IV, **[291, 297]**
Nagy Cserged (vezi, separat, Cergău Mare) IV, **[273v]**
Nais (vezi Naissus)
Naissus (oraş în Moesia Inferior, astăzi, oraşul Niš din Serbia; var.: Nais) IV, **[12]**
Nalivaico (hatman căzăcesc; var.: Nelivaico) III, **[59v, 60]**
Nan (căpitan în Ţara Românească) II, **[240]**
Napocensis (colonie romană) I, **[50v]**
Napoleon I Bonaparte (împărat al Franţei; var. Bonaparte) I, **[85]**
Napoli (oraş în sudul Italiei; var.: Neapol) II, **[355]**
Navohononosor (vezi Nabucodonosor)
Navoitecinschi (fiul lui Andrei, voievodul de la Cracovia) III, **[25]**
Navonasar (vezi Nabonassar)
Nazaren (vezi Nazzano)
Nazzano (oraş în Italia; var.: Nazaren) IV, **[50v]**
Nănişori (vezi Nenişori)
Năsturel, Radu (ban în Ţara Românească; var.: Radul Năsturel) II, **[278]**
Năsturel, Udrişte (cărturar, spătar în Ţara Românească, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Udrişte Năsturel; Udrişte) II, **[237v]**; IV, **[93v]**
Neagoe (vezi Neagoe Basarab)
Neagoe (vornic în Ţara Românească) II, **[127v, 128]**
Neagoe (vezi Săcuianu, Neagoe)
Neagoe Basarab (domn al Ţării Româneşti; var.: Basarab-Voivod; Basarab-Vodă; Băsărab-Vodă; Ioan Neagoe Basarab; Neagoe; Neagoe Basarab; Neagoe Băsarab-Vodă; Neagul Basarab-Vodă) II, **[122, 122v, 123, 123v, 124v, 127, 186]**
Neagoe Băsarab-Vodă (vezi Neagoe Basarab)
Neagul Basarab-Vodă (vezi Neagoe Basarab)

Neagoe, Ioan (dascăl la şcoala de obşte din Blaj; vărul lui Samuil Micu) IV, **[339, 365]**
Neagoe, Maniu (protopop la Broşteni; bunicul după mamă al lui Samuil Micu; var.: Maniu Neagoe) IV, **[220, 338v]**
Neagoe, Maniu* (protopop de la Armeni; var.: Maniu; Maniu Neagoe) IV, **[339, 355v, 365**
Neagoe, Meletie (călugăr; unchiul lui Samuil Micu; profesor şi prefect de studii la Blaj; vezi, separat, Manase; var.: Meletie Neagoe) IV, **[320, 325, 330]**
Neagoe Săcuianul (vezi Săcuianu, Neagoe)
Neagoe, Vasile (călugăr în mănăstirea Sfânta Troiţă de la Blaj; unchiul lui Samuil Micu; var.: Vasilie Neagoe; Vasilie) IV, **[338v]**
Neagu (staroste de Soroca; var.: Negny) III, **[159v]**
Neajlov (râu în Ţara Românească) II, **[143]**
Neamţ (ţinut în Moldova) III, **[41]**
Neapol (vezi Napoli)
Necula (vistier în Ţara Românească, mort în lupta de la Bucureşti; var.: Nicula) II, **[206]**
Nedelco Boteanul (vezi Boteanu, Nedelco)
Negny (vezi Neagu)
Negoeşti (localitate pe malul Argeşului; Matei Basarab constuieşte aici o mănăstire) II, **[211]**
Negoiţ (boier muntean, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[237v]**
Negoiţă (vistier în Ţara Românească, ucis din porunca lui Gheorghe Duca) II, **[290]**
Negre (vezi Negrea*)
Negrea (vezi Negrilă)
Negrea* (spătar în Ţara Românească; var.: Negre; Negrea; Negro; Negru; Nigron) II, **[159v, 166, 169v, 175v]**
Negrilă (paharnic în Moldova, ucis din porunca lui Ştefan cel Mare; var.: Negrea) III, **[53]**
Negrilă (Negrilovici), Simion (hatman în Moldova sub Alexandru Lăpuşneanu; var.: Niegwylo) III, **[159v]**
Negro (vezi Negrea*)
Negru (vezi Negrea*)
Negru-Vodă (vezi Radu Negru)
Negru-Vodă (toponim eronat, cu referire la Carpaţii Meridionali) II, **[144v]**
Nelivaico (vezi Nalivaico)
Nemet (vezi Németi)
Németi (fostă localitate în Transilvania, astăzi contopită cu oraşul Satu Mare; var. Nemet) I, **[154v]**
Nemirov (oraş în Ucraina) III, **[225v, 226, 229v]**
Nemrod (vezi Nimrod)
Nenişori (sat în Ţara Românească, pe Ialomiţa; var.: Nănişori) II, **[212v]**
Neosol (numele latinesc al oraşului Novi Sad din Serbia) I, **[199v]**
Neoştad (vezi Neustadt)
Neustadt (astăzi Wiener Neustadt, în Austria; var.: Neoştad) I, **[230]**
Nepos, Iulius (penultimul împărat roman de Apus; var.: Iulie) I, **[79, 86v]**
Nero (sau Tiberius Claudius Drusus Germanicus Caesar Augustus Nero; împărat roman; var.: Neron) I, **[38v]**
Neron (vezi Nero)
Nerva (sau Marcus Cocceius Nerva; împărat roman) I, **[39v]**
Neşu (vezi Niş)
Newoerski (nobil polonez; var.: Nievoerschi) III, **[43v]**
Nezove (vezi Nizowje)
Niceea (sau Nicaea, oraş în Asia Mică; astăzi Iznik, în Turcia; var.: Nichea; Nicheia) I, **[61v, 151, 325v]**; IV, **[12, 50v, 53v, 92]**
Niceph. (vezi Nicephoros)
Nicephoros (patriarh al Constatinopolului; var.: Niceph.) I, **[92, 92v]**
Nicephorus (vezi Gregoras, Nikephoros)
Nicephorus Gregoras (vezi Gregoras, Nikephoros)
Niceta Choniata (vezi Choniates, Nicetas)
Nicetas Choniates (vezi Niceta Choniata)
Nichea (vezi Niceea)
Nicheia (vezi Niceea)
Nichifor (vezi Aron, Nicolae Nichifor)
Nichifor Grigora (vezi Gregoras, Nikephoros)
Nichifor Grigoras (vezi Gregoras, Nikephoros)
Nichita (fiul boierului Luca Arbore) III, **[122]**
Nichita Honiat (vezi Choniates, Nicetas)
Nichita Honiiat (vezi Choniates, Nicetas)
Nicolá de Melsac (profesor din ordinul fraţilor minoriţi; var.: Nicolaus de Melsac; Nicolaus dicto Melsat) III, **[18v, 20v]**
Nicolae (de Siroka; voievod al Transilvaniei) I, **[125]**
Nicolae (fiul lui Ivánka sau Ancha şi tatăl lui Dénes Széchy, ban al Severinului) II, **[24]**
Nicolae (prepozit de la Belgrad; Alba Iulia) II, **[27v]**
Nicolae (ieromonah la mănăstirea Remeţi) IV, **[348, 348v]**
Nicolae Aaron (vezi Aron, Nicolae Nichifor)
Nicolae (vezi Balomireanu, Nicolae)
Nicolae (vezi Báthory, Nicolae*)
Nicolae (vezi Garai, Miklós I)
Nicolae (vezi Lackfi, Nicolae)
Nicolae (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Nicolae (vezi Pătraşcu, Nicolae)
Nicolae (vezi Sienawski, Nicolae)
Nicolae-Alexandru (fiul lui Basarab I; domn al Ţării Româneşti; var.: Alexandru; Alexandru Basarad; Alexandru-Vodă; Alexandru II Vodă; Nicolae-Vodă) I, **[125]**; II, **[4, 13, 14, 30, 30v, 31, 31v, 34, 34v, 35]**
Nicolae Balomireanul (vezi Balomireanu, Nicolae)
Nicolae Batori (vezi Báthory, Nicolae)

Nicolae Berceni (vezi Bercsényi, Miklós)
Nicolae Betlean (vezi Bethlen, Miklós)
Nicolae Bogati (vezi Bogáti, Miklós)
Nicolae Cameneţchi (vezi Kameniecki, Nicolae)
Nicolae Ciupor (vezi Csupor, Nicolae)
Nicolae de Ceac (vezi Csáki, Nicolae)
Nicolae de Gara (vezi Garai, Miklós I)
Nicolae de Marşeal (vezi Marczali, Nicolae)
Nicolae de Uilac (vezi Nicolae de Ujlak)
Nicolae de Ujlak (voievod al Transilvaniei în acelaşi timp cu Iancu de Hunedoara, apoi singur; după moartea regelui Vladislav I (Ulaszló) Jagello, Iancu de Hunedoara a devenit căpitan general al Regatului Ungariei; var.: Nicolae de Uilac) I, **[129, 130]**
Nicolae de Vizagna (vezi Vizaknai, Nicolae)
Nicolae Esterhazi (vezi Esterházy Miklós)
Nicolae Gara (vezi Garai, Miklós I)
Nicolae Gherendi (vezi Gerendy, Miklós)
Nicolae Grabeadin Ticinschi (*voievodul Ţerii Ruseşti*, mort în lupta de la Codrul Cosminului) III, **[79v]**
Nicolae Ianoşi (vezi Jánossi, Miklós)
Nicolae Iştvanfi (vezi Istvánffy, Miklós)
Nicolae Iş<t>vanfi de Chiş-Asonifalva (vezi Istvánffy, Miklós)
Nicolae Ludoşi (vezi Ludoşi, Nicolae)
Nicolae Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Nicolae Mavrocordat-Vodă (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Nicolae Mielişchi (vezi Mielecki, Nicolae)
Nicolae Olah (vezi Olahus, Nicolaus)
Nicolae Petraşco (vezi Pătraşcu, Nicolae)
Nicolae Pop (vezi Pop, Nicolae)
Nicolae Porava (vezi Porawa, Nicolae)
Nicolae Seneuschi (vezi Sienawski, Nicolae)
Nicolae Sieniavie (vezi Sienawski, Nicolae)
Nicolae Sieniavschi (vezi Sienawski, Nicolae)
Nicolae Tatu (vezi Tatu, Nicolae)
Nicolae-Vodă (vezi Nicolae-Alexandru)
Nicolae-Vodă (Pătraşcu, Nicolae)
Nicolae-Vodă (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Nicolae-Vodă Mavrocordat (vezi Mavrocordat, Nicolae)
Nicolae Zrini (vezi Zrinyi, Miklós)
Nicolai Janosi (vezi Jánossi, Miklós)
Nicolaus dicto Melsat (vezi Nicolá de Melsac)
Nicolaus Is<t>vanffy de Kissaszaszonfalva (vezi Istvánffy, Miklós)
Nicolaus Bethlen (vezi Bethlen, Miklós)
Nicolaus Betlen (vezi Bethlen, Miklós)
Nicolaus de Melsac (vezi Nicolá de Melsac)
Nicolaus Isthvanfi (vezi Istvanfius, Nicolaus)
Nicolaus Papp (vezi Pop, Nicolae)
Nikolsburg (astăzi Mikulov, oraş în Moravia; var.: Nicolspurg) I, **[200v]**
Nicolspurg (vezi Nikolsburg)
Nicomedia (oraş antic, port la Marea Marmara; astăzi Izmit, în Turcia) I, **[61v, 73, 151, 226]**; II, **[317v]**; IV, **[36v]**
Nicomediia (vezi Nicomedia)
Nicopoe (vezi Nicopole)
Nicopoi (vezi Nicopole)
Nicopoiu (vezi Nicopole)
Nicopol (vezi Nicopole)
Nicopole (oraş în Bulgaria; var.: Nicopoe; Nicopoi; Nicopoiu; Nicopol; Nicopolia) I, **[163]**; II, **[38v, 69, 69v, 70, 70v, 71, 71v, 72, 76, 123v, 124v, 125v, 129v, 157v, 158, 160v, 161, 204, 282v]**; III, **[142]**
Nicopolia (vezi Nicopole)
Nicula (vezi Necula)
Nicula (mănăstire în Transilvania, Cluj) IV, **[215]**
Nicula (protopop de Sebeş) IV, **[182]**
Nicula Sofilăul (vezi Sofialis, Nicula)
Niegwylo (vezi Negrilă (Negrilovici), Simion)
Nievoerschi (vezi Newoerski)
Nigra Vlachia (vezi Vlahia Neagră)
Nigron (vezi Negrea*)
Nigrus (vezi Radu Negru)
Nijov (vezi Nizowje)
Nimfeon (localitate în Grecia) II, **[77]**
Nimige (vezi Nimigea)
Nimigea (localitate în Transilvania, Bistriţa-Năsăud; var.: Nimige) IV, **[182v]**
Nimrod (monarh legendar din Mesopotamia, după textul biblic, constructor al Turnului Babel) I, **[82]**
Nipru (fluviu; vezi, separat, Boristene) III, **[64v]**
Nistru (var: Dneistrum; Nistru) I, **[62v]**; II, [**210, 273v, 284]**; III, **[12, 31v, 42, 60, 74, 86, 110v, 112, 121, 121v, 127, 132, 151, 152, 159, 176, 178v, 179v, 180v, 203, 223v, 226v, 229, 232, 236, 245, 245v]**; IV, **[17]**
Niş (oraş în Serbia; var.: Neşu; Nişiu) II, **[313, 376]**
Nişiu (vezi Niş)
Nizia (localitate în Ucraina?) III, **[226]**
Nizowje (oraş în Federaţia Rusă; var.: Nezove; Nijov) III, **[229v, 231]**
Nova (vezi Novae)
Novae (cetate romană, astăzi oraşul Siştov din Bulgaria; var.: Nova) I, **[52v]**
Nova Roma (vezi Roma Nouă)
Novgorod (oraş istoric din Rusia) III, **[39v]**
Numa (vezi Numa Pompilius)
Numa Pompilie (vezi Numa Pompilius)
Numa Pompilius (rege legendar al Romei; var.: Numa; Numa Pompilie) I, **[31v, 32]**
Numerian (vezi Numerianus)
Numerianus (sau Marcus Aurelius Numerius Numerianus, împărat roman; var.: Numerian) I, **[70v]**

Numitor (rege legendar în Alba Longa) I, **[4, 4v, 23v, 24, 24v, 25v, 26, 26v]**

O

Obărtin (vezi Obertyn)
Obedeanul (vezi Obedeanu, Petru)
Obedeanu, Petru (mare serdar; var.: Obedeanul; Petru Obedeanul) II, **[357v, 358, 359, 367]**
Obertyn (oraş în Ucraina; var.: Obărtin) III, **[128]**
Obleşti (vezi Obileşti)
Obileşti (localitate în Ţara Românească, Ialomiţa, unde a avut loc lupta dintre Matei Basarab şi Radu Iliaş; var.: Obleşti) II, **[205]**
Oblociţă (vezi Obluciţa)
Obluciţa (vad pe cursul inferior al Dunării, în apropiere de Isaccea; vezi, separat, Poarta Perzevoz; var.: Oblociţă; Obluciţă; Obluciţa; Obluczicza) II, **[205, 214v]**; III, **[90, 97v]**
Obluciţă, (vezi Obluciţa)
Obluczicza (vezi Obluciţa)
Ocnariu, Radu (vistier, spânzurat din porunca lui Şerban Cantacuzino; var.: Radul Ocnariul) II, **[298]**
Octavianus (vezi Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus)
Octavie Avgust (vezi Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus)
Odoacher (vezi Odoacru)
Odoacru (sau Odoacer, Odovacar; conducător al trupelor mercenare din Italia, apoi proclamat de acestea rege în Italia; var.: Odoacher) I, **[79, 87]**
Odobeşti (localitate în Moldova, Vrancea) II, **[117]**; III, **[59]**
Odor (căpitan din Târgovişte) II, **[236]**
Odorheai (vezi Odorheiu Secuiesc)
Odorheiu Secuiesc (localitate în Transilvania, Harghita; var.: Odorheai) IV, **[330v, 346v]**
Odoric Rainald (vezi Raynaldus, Odoricus)
Odoricus Raynaldus (vezi Raynaldus, Odoricus)
Odrii (vezi, separat, Adrianopol; var.: Odrii; Udreiu; Udrii, Udriiu) I, **[332v]**; II **[33, 39v, 244, 265v, 276v, 277, 278, 279v, 280, 281, 282, 298, 303, 320v, 321, 321v, 322]**
Odrowaz, Piotr (voievod al Rusiei; var.: Ozdrovoz; Petru Ozdrovici; vezi şi Ozdrovoz Conetpolschi) III, **[39, 43]**
Ogmand (iscoada trimisă în Ardeal de Tuhutum; var.: Ogmar) I, **[100]**
Ogmar (vezi Ogmand)
Ohaba (localitate în Transilvania, Alba; var.: Ohabă) IV, **[182v]**
Ohabă (vezi Ohaba)
Ohrid (oraş în Macedonia; vezi, separat, Iustinianea; var.: Ahrida, Ohrida) IV, **[13, 13v]**
Ohrida (vezi Ohrid)
Olahus, Nicolaus (umanist român, secretar al regelui Ludovic II al Ungariei şi al reginei Maria de Habsburg, văduva lui Ludovic II; arhiepiscop de Strigoniu) I, **[50v, 91, 91v, 135v, 138v, 139]**; II, **[74, 74v]**; III, **[164v]**
Olelkovici, Simeon (cneaz al Kievului; var.: Simion) III, **[47]**
Oleśnicki, Zbigniew (nobil polonez căzut în luptă cu moldovenii; var.: Sbignev Olesniţi) III, **[25, 25v]**
Oleśnicki, Zbigniew (episcop de Cracovia şi cardinal; var.: Sbignev) III, **[25v]**
Olimbrie (vezi Olybrius)
Olimpiada (călugăriţă la mănăstirea Dintr-un Lemn; mătuşă a doamnei lui Ştefan Cantacuzino) II, **[347]**
Olomouc (regiune şi oraş în regiunea istorică Moravia, astăzi Cehia; var.: Olomuţ) I, **[180v]**
Olomuţ (vezi Olomouc)
Olováry (sau Óvár; oraş în Slovacia; var. Ovarin) III, **[193v]**
Olsavsky, Mihail Emanuil (episcop de Rhodos şi vicar apostolic al Episcopiei Greco-Catolice rutene de Munkács; var.: Olşavschi; Olşeavschi) IV, **[300v, 351v]**
Olşavschi (vezi Olsavsky, Mihail Emanuil)
Olşeavschi (vezi Olsavsky, Mihail Emanuil)
Olt (var.: Olt; Olth) I, **[50, 66v, 69v, 84v, 121v, 122v, 141, 155, 244, 245v]**; II, **[8, 9, 9v, 10, 19, 20, 128, 132v, 245, 185v, 200v, 201, 202, 202v, 203v, 211, 358v, 359, 368v, 377, 379, 379v, 382]**
Olth (vezi Olt)
Olybrius (împărat roman de Apus; var.: Olimbrie) I, **[79, 86v]**
Omar (vezi Turahanlı Ömer Bey)
Omer (sau Omar; calif; urmaşul lui Abu Bekr) I, **[150v]**
Omlas (vezi Amlaş)
Omlaş (vezi Amlaş)
Onciul (logofăt în Moldova) III, **[40v]**
Onisim (numele primit la călugărire de Constantin Chinceş) IV, **[328, 328v]**
Onorie (vezi Honorius, Flavius)
Onu (protopop de Săcal) IV, **[183]**
Opie Sabin (vezi Oppius Sabinus Caius)
Opolia (vezi Opole)
Opoliia (vezi Opole)
Opoliense (vezi Opole)
Oppius Sabinus Caius (om politic şi general roman; var.: Opie Sabin) I, **[41v]**
Opole (oraş şi regiune istorică în Polonia; var.: Opolia; Opoliia; Opoliense) I, **[169v, 180v, 201, 201v]**; II, **[160, 163]**
Oprea (căpitan, închis din porunca lui Constantin Brâncoveanu) II, **[315v]**

Oprea (mare armaş în Moldova) III, **[244, 244v, 245, 246]**
Oprea (nume folosit în batjocură pentru românii de pe Pământul Crăiesc) IV, **[260]**
Oprişi (i.e. Periş, sat în Ţara Românească, unde a avut loc lupta dintre Mircea Ciobanul şi boierii pribegi) II, **[130v]**
Oradea (vezi, separat, Oradea Mare; Várad; var.: Oradie; Oradiia) I, **[148v, 155, 156, 159v, 168, 175v, 198v, 203v, 208v, 211v, 212, 247]**; II, **[148, 243]**; IV, **[49v]**
Oradea Mare (vezi, separat, Oradea, Várad; var.: Oradea Mare; Oradiia Mare) I, **[3v, 129v, 161v]**; II, **[243v]**; III, **[164v]**; IV, **[58v, 290v, 322v, 338v, 366v]**
Oradie (vezi Oradea)
Oradiia (vezi Oradea)
Oradiia Mare (vezi Oradea Mare)
Orăştie (vezi, separat, Szászváros) I, **[117v]**; IV, **[84, 182v, 263, 291v]**
Orbai (numele unguresc al unuia dintre scaunele secuieşti care au format unitatea cunoscută în istorie sub numele de Trei Scaune; var.: Orbaiu) III, **[145v]**
Orbaiu (vezi Orbai)
Orbic (localitate în Moldova, Neamţ) III, **[46v]**
Orhan (vezi Urcan)
Orhei (ţinut şi oraş în Republica Moldova; var.: Orheiu) III, **[111v]**
Orheiu (vezi Orhei)
Orichovius (vezi Orzechowski, Stanislav)
Origene (filozof, teolog creştin şi scriitor grec, autorul Hexaplei; var.: Orighen) IV, **[10]**
Orighen (vezi Origene)
Orosius (vezi Orosius, Paulus)
Orosius, Paulus (istoric şi polemist grec de cultură latină; var.: Orosius) I, **[63v, 64, 76v]**
Orşova (var.: Orşova; Ruşava; Ruşeava; Ruşova) I, **[95v]**; II, **[162, 167v, 243, 375v]**
Ortelius (vezi Ortelius, Hieronymus)
Ortelius, Hieronymus (sau Ortel; reformat din Ausburg care a lucrat ca magistrat superior la curtea de la Viena) I, **[198v, 203v, 215v]**
Orzechowski, Stanislav (istoric polonez; var.: Orichovius; Stanislaus Orichovius) III, **[148, 152v, 157]**
Osman (vezi Othman)
Othman (calif; urmaş al lui Abu Bekr; var. Osman) I, **[150v]**
Osmonschi (însoţeşte pe Ioan-Vodă cel Cumplit în tabăra turcească) III, **[220v]**
Osvaldus de Kolowrat (vezi Charlaczki de Kolowrat, Oswaldus)
Oswaldo Charlaczki (vezi Charlaczki de Kolowrat, Oswaldus)
Otakar, Přemysl II (rege al Boemiei; var.: Otocar) I, **[123v, 124]**
Otho, Marcus Salvius (împărat roman; var.: Oto) I, **[39]**
Oto (vezi Otho, Marcus Salvius)
Otocar (vezi Otakar, Přemysl II)
Oton (vezi Otto)
Otrokóczi Fóris, Ferenc (teolog, filosof şi istoric maghiar; var.: Foris Otrokotzi) I, **[104]**
Otto (domn al Bavariei, apoi rege al Ungariei; var.: Oton) I, **[123v]**
Ovarin (vezi Olováry)
Ozdrovoz (Odrowaz, Piotr)
Ozdrovoz Coneţpolschi (i.e. Piotr Odrowaz şi Przedbor Koniecpolski; greşeală la Micu; vezi, separat, Odrowaz, Piotr şi Koniecpolski, Przedbor) III, **[42]**
Ozvald Carlampi (vezi Charlaczki de Kolowrat, Oswaldus)

P

Pachymeres, Ghiorghios (filosof şi istoric bizantin; var.: Pahimer) I, **[335]**; II, **[17v]**
Padnevschi (familie de nobili polonezi) III, **[200]**
Paflagonia (provincie în Asia Mică) I, **[151]**
Pagona (vezi Păuna)
Pahimer (vezi Pachymeres, Ghiorghios)
Pahomie (vezi Raţiu, Pavel-Pahomie)
Pahomie Raţi (vezi Raţiu, Pavel-Pahomie)
Pavel Marcaşiu (vezi Markházy, Pál)
Pavel Raţi (vezi Raţiu, Pavel-Pahomie)
Paise (vezi Paisie*)
Paisie* (pretendent la domnia Ţării Româneşti; var.: Paise) II, **[200v]**
Paisie** (egumen la mănăstirea Argeşului; domn al Ţării Româneşti sub numele Radu Paisie; fiu al lui Radu cel Mare; vezi, separat, Radu Paisie) II, **[129]**
Paisie (i.e. Pahomie; numele de călugăr al lui Alexandru Lăpuşneanu) III, **[195v]**
Pal (vezi Béldi, Pál)
Pal (vezi Tordaşi, Pavel)
Pal Tordaşi (vezi Tordaşi, Pavel)
Palant (i.e. numele unui oraş arcadian, Pallation, sau numele oraşului Palatium, construit de Evandru pe Tibru, în amintirea Pallationului) I, **[21, 21v]**
Palatius, Joannes (sau Giovanni Palazzi; jurist veneţian de la sfârşitul secolului al XVII-lea, profesor de drept canonic la Padova; var.: Joannes Palatius) II, **[88]**
Paleolog (ultima dinastie de împăraţi bizantini, întemeiată de Mihail VIII Paleolog) II, **[32v]**
Paleolog, Constantin XI Dragases (ultimul împărat bizantin; var.: Constantin Paleolog) II, **[90]**

Paleolog, Ioan VIII (împărat bizantin; var.: Ioan Paleolog) III, **[36v, 37]**
Palestina (vezi, separat, Ţara Palestinei) I, **[118]**
Palfi (vezi Pálffy, Ioan)
Pálffy, Ioan (lobonţ convins şi adversar al lui Francisc Rákóczy II; var.: Palfi) I, **[239v, 240, 240v, 241]**
Palma, Franciscus Carolus (canonic de Kolocsa; var.: Franciscus Carolus Palma; Francisc Palma) I, **[203v, 215v, 249v]**
Pálos, Stephanus de Sz. Katosna (reprezentant al lui Mihály Tófői, superintendent calvin în Transilvania; var.: Stefan Paloşiu de S. Cotoşna; Stephanus Pálos de Sz. Katosna) IV, **[126, 132]**
Paloş (localitate în Transilvania, Braşov) IV, **[103]**
Pallovics, Emeric („teolog" iezuit pe vremea vicariatului şi episcopatului lui Petru Pavel Aron; var.: Palovici) IV, **[296]**
Palovici (vezi Pallovics, Emeric)
Pamfilia (regiune în Asia Mică) I, **[151]**
Pan (vezi Pană)
Pană (spătar, ginerele postelnicului Constantin Cantacuzino; var.: Pan) II, **[236]**
Panad (vezi Pănade)
Panaghea (numele râului Panyóca, o ramură a Dunării) I, **[95]**
Panaiot (grămătic la curtea lui Nicolae Mavrocordat) II, **[383]**
Panaiotache (vezi Panaiotache, Nikusios)
Panaiotache, Nikusios (mare dragoman al împărăţiei turceşti; var.: Panaiotache) II, **[261, 275v, 276, 280v]**
Pangratie Senisie (vezi Sennyey, Pongrác)
Pangraţie (vezi Pângăraţi)
Paniewski, Gaspar (fiul starostelui din Zydaczew; var.: Podnetovschi) III, **[200]**
Panonia (sau Pannonia; var.: Pannoniia; Pannonia) I, **[55, 62v, 66, 70, 77v, 79, 85v, 86, 87, 93v, 94, 173v, 255v]**; IV, **[10v]**
Pannonia (vezi Panonia)
Pannoniia (vezi Panonia)
Paos (vornic în Moldova) III, **[242]**
Papa (logofăt în Ţara Românească, mort în lupta de la Bucureşti) II, **[206]**
Papa (vistier în Ţara Românească) II, **[290]**
Papa Brâncoveanul (vezi Brâncoveanu, Papa)
Papai Ianoş (vezi Pápai, János)
Pápai, János (curuţ ungur emigrat la Constantinopol; var.: Papai Ianoş) II, **[362]**
Papebroch, Daniel (sau Papebroeck; iezuit belgian, vestit hagiograf; var.: Papebrochius) IV, **[15v]**
Papebrochius (vezi Papebroch, Daniel)
Paris (var.: Parisii) IV, **[55v]**
Parisii (vezi Paris)
Parschitius, Christophorus (sau Parschitz; istoric şi poet german; var.: Parschitzius) I, **[215v]**
Parschitzius (vezi Parschitius, Christophorus)
Partenie (vezi Partenie, Petru)
Partenie, Petru (episcop greco-catolic rutean de la Munkács, sfinţit de mitropolitul Simion Ştefan; var.: Partenie; Petru Partenie; Petru Parthenie; Petrus Parthenius) IV, **[38, 38v, 39, 39v, 40v, 42, 42v, 43, 43v, 44, 49v]**
Parthenie (vezi Iacob, Petru Partenie)
Parthenie Iacob (vezi Iacob, Petru Partenie)
Parthic (vezi Parthicus Maximus)
Parthicus Maximus (titlu atribuit de Senat împăratului Septimius Sever după războaiele din părţile răsăritului) I, **[57]**
Pasaroviţi (vezi Passarowitz)
Pascale (grămătic grec în Ţara Românească) II, **[270]**
Passarowitz (localitate în Serbia; var.: Bojoroviţă; Pasaroviţi) I, **[244]**; II, **[376v]**
Passionei, Dominic (cardinal; var. Dominic Pasioneo) IV, **[247]**
Paşcu (protopop de Turda) IV, **[183]**
Patachin (vezi Pataki)
Pataki (localitate în Slovacia) I, **[203v]**
Paul Banc (*dregător al lui Batori*, i.e. Ştefan Báthory) III, **[145v]**
Paulus* (supoziţie în legătură cu identitatea lui Anonymus; var.: Paulus; Pavel) I, **[104]**
Paulus de Paulo (aristocrat şi cronicar croat) I, **[130v]**
Paulus de Swidinicz (călugăr din ordinul minoriţilor, misionar în Moldova) III, **[18v]**
Paulus Diaconus (istoric longobard, unul dintre învăţaţii de la curtea lui Carol cel Mare) I, **[91, 92]**
Paulus Magnus de Waydahaza (vezi Pavel Mare de Vaidahaza)
Pavel (grec, pretendent la domnia Ţării Româneşti) II, **[269, 269v]**
Pavel (vezi Paulus*)
Pavel (vezi Tordaşi, Pavel)
Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel)
Pavel Bachiţie (vezi Bakics, Pál)
Pavel Barani (vezi Baranyi, Paul Ladislau)
Pavel Chinişi (vezi Chineş, Pavel)
Pavel Esterhazi (vezi Esterházy, Pál)
Pavel Hanjovschi (ostaş din armata poloneză; var.: Hanjovschi; Pavel Hanjovschi) III, **[202]**
Pavel Mare de Vaidahaza (conducător în Răscoala de la Bobâlna din 1437; var.: Paulus Magnus de Waydahaza; Pavel Mare de Vaidahaza) I, **[110v, 111, 111v]**
Pavel Seţinovschi (vezi Seczygniowski, Paulus)
Pavel Tomorei (vezi Tömöri, Pál)
Pavel Tomori (vezi Tömöri, Pál)
Pavlachie (vezi Caragea, Pavlache)
Pazman (vezi Pázmány, Péter)
Pázmány, Péter (iezuit ungur, arhiepiscop al Strigonului; sol al împăratului Ferdinand la pacea

de la Nikolsburg, i.e. Mikulov, din 1621; var.: Pazman; Petru Pazman) I, **[200v]**; IV, **[219v, 358v, 359v]**
Pădurea Roşie (sau Dumbrava Roşie; var.: Pădurea Roşie; Pădurea Sângelui) III, **[79v]**
Pădurea Sângelui (vezi Pădurea Roşie)
Pănade (localitate în Transilvania, Alba; var.: Panad; Pănade) IV, **[241v, 273v]**
Pătraşcu cel Bun (domn al Ţării Româneşti; fiu al lui Radu Paisie; tatăl lui Petru Cercel şi al lui Mihai Viteazul; var.: Pătraşc<u>-Vodă; Petraşco-Vodă; Petraşc<u>-Vodă cel Bun; Petru-Vodă) II, **[131v, 245v, 247v, 249]**
Pătraşcu, Nicolae (fiul lui Mihai Viteazul; var.: Nicolae; Nicolae Petraşco; Nicolae-Vodă; Petrasco; Petraşco) II, **[142, 165, 166, 168, 173, 179, 185]**
Pătraşc<u>-Vodă (vezi Pătraşcu cel Bun)
Pătru (vezi Petru I)
Pătru-Vodă (vezi Petru II)
Pătru-Vodă (vezi Petru Şchiopul)
Pătru-Vodă (vezi Petru Rareş)
Pătru-Vodă Şchiopul (vezi Petru Şchiopul)
Pătru III Vodă (i.e. Petru II; vezi Petru II) III, **[2v, 38]**
Păuna (soţia lui Ştefan Cantacuzino; var.: Pagona) II, **[350v, 354v]**
Pângăraţi (mănăstire în Moldova; var.: Pangraţie) III, **[156]**
Pârâianu, Danciu postelnic, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Danciul Părăianul) II, **[237v]**
Pârvul (pârcălab de Soroca) III, **[237v]**
Pârvul (vezi Cantacuzino, Pârvu)
Pârvul (vezi Craiovescu, Pârvu)
Pârvul (vezi Craiovescu, Pârvu*)
Pârvul (vezi Creţulescu, Pârvu)
Pârvul (vezi Vlădescu, Pârvu)
Pârvul Fărcăşeanul (vezi Fărcăşeanu, Pârvu)
Pârvul Vlădescul (vezi Vlădescu, Pârvu)
Pârvuleşti (familie de boieri din Ţara Românească) II, **[121, 121v, 122]**
Peasoţschi (vezi Pisoschi)
Pedemont (vezi Piemonte)
Pejachevich, Iacobus (iezuit croat; var.: Jacobus Pfiaczevich) I, **[51]**
Pelopones (peninsulă în sudul Greciei; vezi, separat, Morea; var.: Peloponis) I, **[151]**
Peloponis (vezi Pelopones)
Pemflinger, Marcus (jude al Sibiului; var.: Marco Pemflingher) I, **[149v]**
Pera (vezi, separat, Galata*) III, **[138v]**
Perekop (ţinut de stepă în Ucraina; var.: Pericop) III, **[112]**
Perendanesiorum (colonie romană neconfirmată de istoriografie) I, **[50v]**
Pereni (vezi Petru de Perény)
Perenie (vezi Petru de Perény)
Pericop (vezi Perekop)
Perieslav (localitate pe Nipru) III, **[237v]**
Periiaslav (vezi Perieslav)
Perseu (rege mitologic al Macedoniei) I, **[36]**
Persia (vechea denumire oficială, până în 1935, a Iranului; var.: Persiia) I, **[54v, 58v]**
Persiia (vezi Persia)
Pertev-Paşa (al doilea vizir, sub Soliman II Magnificul; s-a remarcat prin ocuparea cetăţii Gyula în 1566; var.: Bertaş-Başa) III, **[193]**
Pertinax, Publius Helvius (împărat roman timp de 87 de zile; var.: Elia Pertinax) I, **[56v]**
Pest (oraş în Ungaria, pe malul stâng al Dunării, astăzi integrat în Budapesta) I, **[118v, 131, 162]**
Petavius (vezi Petavius, Dionisius)
Petavius, Dionisius (sau Denis Petau; istoric şi cronologist francez, profesor la Sorbona; var.: Petavius) I, **[54, 63v, 64, 92]**
Petco (primar al Lipovei) IV, **[261]**
Peterfalva (numele maghiar al localităţii Petreşti, Alba; var.: Peterfalva; Petrifalău; Petrifălao) IV, **[241v, 242v, 273v, 274v]**
Peterlaki, Gherman (monah la Blaj; înainte de călugărire, Grigore Peterlaki; var.: Gherman Petrilaca) IV, **[358, 359v]**
Petki, János (cancelar al lui Sigismund Rákóczy; var.: Ioan Petchi) I, **[194v]**
Petrasco (vezi Pătraşcu, Nicolae)
Petraşco (boier, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Petraşco (boier moldovean) III, **[140v]**
Petraşco (vezi Pătraşcu, Nicolae)
Petraşco-Vodă (vezi Pătraşcu cel Bun)
Petraşc<u>-Vodă cel Bun (vezi Pătraşcu cel Bun)
Petri (vezi Piatra)
Petriceanu (vezi Ştefan Petriceicu)
Petricov (vezi Piotrków)
Petrifalău (vezi Peterfalva)
Petrifălao (vezi Peterfalva)
Petrilaca (localitate în Transilvania, Mureş) IV, **[358]**
Petrovaradin (cetate pe malul Dunării, pe teritoriul de astăzi al Serbiei, în cadrul oraşului Novi Sad) I, **[225]**; II, **[345v]**
Petrovici (vezi Petrovics, Péter)
Petrovics, Péter (magnat ungur, ban al Timişoarei, unul dintre regenţii din vremea copilăriei principelui Ioan Sigismund Zápolya; var.: Petrovici; Petru Petroviciu) I, **[161v, 163v, 168]**
Petru (rege al Ungariei) I, **[113, 113v]**
Petru (primul ţar vlaho-bulgar din dinastia Asăneştilor; a condus împreună cu fratele său Asan) I, **[266v, 267v, 268, 269v, 276, 278, 284, 285, 285v, 286v]**

Petru (preot din ordinul dominicanilor, mort la Posada) II, **[27v]**
Petru (fratele lui Antal Szekely) III, **[174, 182v]**
Petru (protopop de Belgrad) IV, **[183]**
Petru (protopop de Gurghiu) IV, **[182v]**
Petru (protopop de la Sibiu) IV, **[182]**
Petru (vezi Petru I)
Petru (vezi Petru I Mușat)
Petru (vezi Petru II)
Petru (vezi Petru Aron)
Petru (vezi Petru cel Tânăr)
Petru (vezi Iacob, Petru Partenie)
Petru (vezi Petru Rareș)
Petru (antroponim eronat legat de un domnitor inexistent al Moldovei) III, **[27v]**
Petru (vezi Petru Șchiopul)
Petru* (numele de botez al lui Alexandru Lăpușneanu; vezi, separat, Lăpușneanu, Alexandru; stolnic) III, **[151v, 153, 154, 155]**
Petru I (sau Petru cel Mare; țar al Rusiei; var.: Pătru; Petru) II, **[323v, 325, 325v, 328v]**; III, **[249v]**
Petru I Mușat (domn al Moldovei; var.: Petru; Petru Mușat; Petru I Mușat; Petru-Vodă; Petru-Vodă Mușat; Petrus) II, **[43v, 45]**; III, **[2, 23v, 24, 24v, 25, 25v, 26, 28v, 30, 32]**
Petru II (domn al Moldovei; var.: Pătru-Vodă; Petru; Petru-Vodă) III, **[23!, 38, 38v, 39, 39v, 40, 40v]**
Petru V Vodă Rareșiu (vezi Petru Rareș)
Petru Aaron (vezi Aron, Petru Pavel)
Petru Aaron-Vodă (vezi Petru Aron)
Petru Alvinczi de Borberek (vezi Alvinczi de Borberek, Péter)
Petru Alvinţi de Borberec (vezi Alvinczi de Borberek, Péter)
Petru Armenie (vezi Grigorovici Armeanul, Petru)
Petru Aron (domn al Moldovei; fiu nelegitim al lui Alexandru cel Bun; var.: Aaron; Petru; Petru Aaron; Petru Aaron-Vodă; Petru-Vodă; Petru-Vodă Aaron; Petrus) III, **[44v, 44v, 45, 45v, 46, 46v, 47v, 49v, 85, 85v, 115v]**
Petru Barceai (vezi Barcsai, Péter)
Petru Cazacul (domn al Moldovei pentru două luni; var.: Petru Căzac) III, **[245v]**
Petru Căzac (vezi Petru Cazacul)
Petru cel Mare (vezi Petru I)
Petru cel Tânăr (domn al Țării Românești; fiul lui Mircea Ciobanul și al Chiajnei; var.: Petru; Petru-Vodă) II, **[132v, 133]**
Petru Cercel (domn al Țării Românești; fiul lui Pătrașcu cel Bun; var.: Ioan Petru-Voievod Cercel; Petru Cercel; Petru-Vodă al șeaptelea; Petru-Vodă Cercel) II, **[166v, 245v]**; III, **[235, 235v]**
Petru de la Daia (protopop; var.: Petru de la Daia; Petru Pop; Petru Pop Daliia) IV, **[182, 217, 294v]**
Petru de Perény (voievod al Transilvaniei; var.: Pereni; Perenie; Petru Pereni; Petru Perenie) I, **[147v, 148, 149, 162]**
Petru de Reva (vezi Petrus de Reva)
Petru Delie (vezi Delie, Petru)
Petru Deval (vezi Dévay, Péter)
Petru Devan (vezi Dévay, Péter)
Petru Dival (vezi Dévay, Péter)
Petru Dobra (vezi Dobra, Petru)
Petru Iacob (vezi Iacob, Petru)
Petru Măjeriul, cel poreclit Rareșiu (vezi Petru Rareș)
Petru Meliș (vezi Melius, Péter)
Petru Mușat (vezi Petru I Mușat)
Petru Obedeanul (vezi Obedeanu, Petru)
Petru Ozdrovici (vezi Odrowaz, Piotr)
Petru Partenie (vezi Partenie, Petru)
Petru Parthenie (vezi Partenie, Petru)
Petrus Parthenius (vezi Partenie, Petru)
Petru Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel)
Petru Pazman (vezi Pázmány, Péter)
Petru Pereni (vezi Petru de Perény)
Petru Perenie (vezi Petru de Perény)
Petru Petroviciu (vezi Petrovics, Péter)
Petru Pop (vezi Pop, Petru)
Petru Pop (vezi Petru de la Daia)
Petru Pop Daliia (vezi Petru de la Daia)
Petru Rareș (domn al Moldovei; var.: Pătru-Vodă; Petru; Petru Măjeriul, cel poreclit Rareșiu; Petru Rareș; Petru Rareșiu; Petru-Vodă; Petru-Vodă Rareș; Petru-Vodă Rareșiu; Petru V Vodă Rareșiu) I, **[148, 149, 149v, 153v, 155v, 156, 159v, 160, 163, 163v, 164]**; III, **[3, 123, 123v, 124, 124v, 125, 125v, 126, 126v, 127, 127v, 128, 128v, 129v, 130, 130v, 131v, 132, 132v, 133, 133v, 134, 134v, 135, 135v, 136, 136v, 137v, 138, 138v, 139v, 140, 140v, 141, 141v, 142, 143v, 145, 148v, 149, 155v]**
Petru Rareș-Vodă (vezi Petru Rareș)
Petru Rareșiu (vezi Petru Rareș)
Petru Rareșiu-Vodă (vezi Petru Rareș)
Petru Renie (i.e. Petru Perény; vezi Petru de Perény) III, **[124v]**
Petru Robeu (vezi Robeu, Petru)
Petru Selediţchi (căpitan polonez din Slońsk) III, **[165v]**
Petru Șchiopul (domn al Moldovei; var.: Pătru-Vodă; Pătru-Vodă Șchiopul; Petru; Petru Șchiopul; Petru-Vodă; Petru-Vodă Șchiopul) II, **[134]**; III, **[3v, 204v, 205, 208v, 209, 209v, 210, 210v, 213, 213v, 216, 222, 222v, 223, 224v, 226v, 227, 227v, 228, 228v, 229, 231, 231v, 232, 232v, 234, 235, 235v, 236, 236v, 237v, 238, 238v, 239, 239v, 240, 240v]**
Petru-Vodă (vezi Petru II)
Petru-Vodă (vezi Petru Aron)
Petru-Vodă (vezi Petru cel Tânăr)

Petru-Vodă (vezi Pătraşcu cel Bun)
Petru-Vodă (vezi Petru Rareş)
Petru-Vodă (vezi Petru Şchiopul)
Petru-Vodă (vezi Petru I Muşat)
Petru-Vodă Aaron (vezi Petru Aron)
Petru-Vodă al şeaptelea (vezi Petru Cercel)
Petru-Vodă Basarab (nume confecţionat; pretins strămoş al lui Radu Şerban) II, **[186]**
Petru-Vodă Cercel (vezi Petru Cercel)
Petru-Vodă Muşat (vezi Petru I Muşat)
Petru-Vodă Rareş (vezi Petru Rareş)
Petru-Vodă Rareşiu (vezi Petru Rareş)
Petru-Vodă Şchiopul (vezi Petru Şchiopul)
Petrus (vezi Petru I Muşat)
Petrus (vezi Petru Aron)
Petrus Albinus (vezi Albinus, Petrus)
Petrus Alexander (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Petrus Allvinczi de Borberek (vezi Petru Alvinczi de Borberek)
Petrus Barabas (Barabás, Péter)
Petrus de Reva (demnitar şi scriitor ungur; var.: Petru de Reva; Petrus de Reva; Reva) I, **[130v, 134v, 144v, 158v, 159, 193]**; II, **[183v, 184v, 188v, 193]**
Petrus Thomiczki (vezi Thomiczki, Petru)
Philipp. Brietius (vezi Brietius, Philippus)
Philippi (oraş în nordul părţii centrale a Macedoniei – Grecia, astăzi în ruine; var.: Filipi) II, **[33]**
Philippus Callimacus (vezi Callimachus Buonacorsi, Filippo)
Phocida (ţinut în Grecia; var. Fochiia) II, **[38]**
Phokas (împărat bizantin; var.: Foca) I, **[89, 89v]**
Phrantzes Protovestiarius, Ghiorghios (sau Ghiorghios Sphrantzes; demnitar şi scriitor bizantin; var.: Georgius Franzes Protovestiarius) I, **[137v]**
Piaseccius (vezi Piasecius, Paulus)
Piasecius, Paulus (sau Piazeski Paul autorul unei cronici care vizează întreaga Europă; var.: Piaseccius) I, **[193]**
Piatra (localitate în Ţara Românească, Dobrogea; var.: Petri) II, **[138]**
Piemonte (regiune în nord-vestul Italiei; var.: Pedemont) I, **[157]**
Pin (mănăstire ctitorită de Matei Basarab, în Brăeşti, judeţul Buzău) II, **[211]**
Pind (munte; var.: Pind; Pindus) I, **[262v, 264v]**
Pindus (vezi Pind)
Piotrków (oraş în Polonia; var.: Petricov) III, **[85]**
Pipereşti (sat în Moldova, ţinutul Iaşi) III, **[35]**
Pisoschi (pârcălab de Hotin; var.: Peasoţschi; Poiasoţchi) III, **[175v, 183v, 184, 184v, 185, 185v, 191]**
Piteşti II, **[126v, 210v, 294v, 359, 367]**
Pivoda (vezi, separat, Dettine, Ştefan; var.: Pivoda; Pivodă) I, **[243v]**; II, **[368v, 371v]**
Pivodă (vezi Pivoda)
Placentinus, P. (semnatar secund al bulei papale „*Rationi congruit*"; var.: P. Placentinus) IV, **[229]**
Plătăreşti (mănăstire în Ţara Românească; var.: Plătăreşti; Plotăreşti) II, **[211, 313v]**
Pleia (localitate în Peninsula Balcanică) I, **[326v, 328]**
Ploieşti II, **[200, 211, 220v]**
Plotăreşti (vezi Plătăreşti)
Poarta (cancelaria sultanului; prin ext., Imperiul Otoman; var.: Poarta; Poartă) I, **[160, 205, 211]**; II, **[92, 92v, 93, 125, 127v, 130, 131, 245, 245v, 246v, 249, 195v, 200, 204v, 205, 207v, 213, 214, 218v, 230v, 235, 265, 275v, 276, 277, 283v, 286, 296, 303v, 305, 311, 312, 317, 318, 318v, 319, 320, 326, 329, 329v, 335, 349v, 372v, 373, 374v, 381v, 382v]**; III, **[131v, 138, 140, 189v, 204v, 225, 227v]**
Poarta cea de Fer (vezi Poarta de Fier a Transilvaniei)
Poarta de Fer (vezi Poarta de Fier a Transilvaniei)
Poarta de Fier a Transilvaniei (pas între Transilvania centrală şi Banat; var.: Poarta cea de Fer; Poarta de Fer) I, **[50, 129, 133v, 198, 211]**
Poarta Ocnii (regiunea de astăzi a Ocnei Sibiului) IV, **[307]**
Poarta Perzevoz (vezi, separat, Obluciţa; var.: Poarta Perzevoz; Przewoz) III, **[90v, 97v]**
Poartă (vezi Poarta)
Pobrata (vezi Probota)
Pociu (vezi Pócs)
Pócs (localitate în Ungaria; var.: Pociu) IV, **[366v]**
Pocutiia (vezi Pocuţia)
Pocuţia (subregiune istorică a Galiţiei, astăzi în Ucraina; var.: Pocutiia; Pokucia) III, **[30v, 73v, 74, 86, 86v, 105, 115v, 116, 126v, 127, 130, 130v, 131v, 191v, 234]**
Podhaeţ (vezi Podhajce)
Podhajce (oraş în Polonia; var.: Podhaeţ) III, **[111, 240]**
Podnetovschi (vezi Paniewski, Gaspar)
Podolia (regiune istorică în vestul Ucrainei; var.: Podolia; Podoliia) II, **[115v]**; III, **[30, 31, 34, 39v, 41, 55, 81v, 104v, 108, 108v, 109, 119v, 131, 131v, 163v, 176, 191, 222v]**
Podoliia (vezi Podolia)
Podraga (sat în Moldova, ţinutul Dorohoi) III, **[35]**
Podul Iloaei (localitate în Moldova, Iaşi; var.: Podul Liloaei) II, **[217]**
Podul Liloaei (vezi Podul Iloaei)
Pogonat (vezi Konstantinos IV Pogonatos)
Poiana Cobia (localitate în Transilvania, neidentificabilă; var.: Poiana Cobiia) IV, **[183v]**
Poiana Cobiia (vezi Poiana Cobia)
Poiasoţchi (vezi Pisoschi)

Poienari (localitate în Ţara Românească, Argeş) II, **[73]**
Pojon (astăzi Bratislava, în Slovacia; var.: Pojon; Poson) I, **[147v, 155, 199v, 205, 205v, 232]**; II, **[170, 176v]**
Pokucia (vezi Pocuţia)
Pola (oraş înCroaţia) I, **[115v]**
Polonia (vezi, separat, Ţara Leşească; var.: Polonia; Regnum Poloniae) II, **[42, 42v, 43, 43v, 46v, 47, 48, 48v, 49v, 50, 52, 52v, 54, 55v, 57, 59]**; III, **[28, 28v, 32, 37v, 51v, 87, 88v, 89, 90v, 91, 92, 93, 98, 99v, 113v, 115, 115v, 116, 116v, 117, 117v, 118, 119v, 131, 157, 157v, 158, 158v, 159]**
Poloţk (oraş şi zonă istorică din Belarus) IV, **[50v]**
Polovraci (mănăstire în Ţara Românească; var.: Polovraciul) II, **[346]**
Polovraciul (vezi Polovraci)
Pomerania (regiune istorică, divizată între Polonia şi Germania) II, **[47, 48]**
Pompeiu cel Mare (vezi Pompeius Magnus)
Pompeius Magnus (consul roman, triumvir împreună cu Caesar şi Crassus; var.: Pompeiu cel Mare) I, **[35, 36v]**
Pongrácz, Ioan (de Dindeleag; voievod al Transilvaniei; var.: Ioan Pongraţi; Pongraţ; Pongraţi) I, **[131v, 132]**
Pongraţ (vezi Pongrácz, Ioan)
Pongraţi (vezi Pongrácz, Ioan)
Pontes (*cetate romană* în Dacia; loc neidentificat) I, **[52v]**
Pontus Euxinus I, **[262, 263v]**
Pop, Avram (protopop de Daia; var.: Abrahamus Papp; Avram Pop) IV, **[257, 285]**
Pop, Ioan Ioachim (călugăr la mănăstirea Buna Vestire de la Blaj; var.: Ioachim; Ioachim Pop; Ioan Pop) IV, **[328, 329, 364]**
Pop, Ioan (protopop al Balomirului; var.: Ioan Pop; Joannes Papp) IV, **[257, 285]**
Pop, Ioan* (membru al sinodului episcopal; var.: Ioan Pop; Joannes Papp) IV, **[257, 285]**
Pop, Nicolae (vicar general; var.: Nicolae Pop; Nicolaus Papp) IV, **[236v, 257, 269v, 284v]**
Pop, Petru (var. Petru Pop – din Solnocul de Mijloc) I, **[250]**
Pop, Ştefan (elev în Colegiul Pazmanian; monah şi dascăl la Blaj; var.: Stefan; Stefan Pop) I, **[247]**; IV, **[358, 358v, 359v, 364v]**
Pop Laslo, Vasilie (var. Vasilie Pop Laslo) I, **[250]**
Pop Vidrai, Gherasim (monah la Blaj; înainte de călugărire, Grigore; vezi separat, Grigore**; var.: Gherasim Pop Vidrai) IV, **[361]**
Popa Maniu (protopop al Tiurului; var.: Popa Maniu; Popa Many) IV, **[257v, 285]**
Popa Many (vezi Popa Maniu)
Popescu, Radu (vornic în Ţara Românească, cronicar; var.: Radu Popescu) II, **[365v]**
Popeşti (sat în Ţara Românească, pe malul Dâmboviţei) II, **[128, 225, 269]**
Poprican (vezi Popricani)
Popricani (sat în Moldova, lângă Iaşi; var.: Poprican) II, **[217]**
Porawa, Nicolae (comandant polonez; var.: Nicolae Porava) III, **[43]**
Poson (vezi Pojon)
Poşaga (vezi Pozsega)
Pozsega (sau Pozeska din Croaţia, pe care Micu se pare că o confundă cu Poşaga, sat din Munţii Apuseni) II, **[27v]**
Potcoavă (vezi Potcoavă, Ioan)
Potcoavă, Alexandru (fratele lui Ioan Potcoavă; var.: Alexandru) III, **[231, 231v]**
Potcoavă Creţul (vezi Potcoavă, Ioan)
Potcoavă, Ioan (domn al Moldovei, poreclit Creţul; var.: Creţu; Creţul; Ioan-Vodă; Ivan Potcoavă; Potcoavă; Potcoavă Creţul) III, **[222v, 223, 223v, 224, 224v, 225, 225v, 226, 226v, 227, 227v, 228, 228v, 229, 229v, 230, 230v, 231]**
Potoc (vezi Horgos Patak)
Potochi (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Potochi (vezi Horgos Patak)
P. Pavel Aaron (vezi Aron, Petru Pavel)
P. Placentinus (vezi Placentinus, P.)
Praetoria Augusta (cetate romană nelocalizată; var.: Pretoria Avgusta) I, **[52]**
Praga (localitate în Podişul Boemiei; astăzi, capitala Cehiei) I, **[130v, 180, 188, 190v, 192, 200]**; II, **[167v, 188v]**; III, **[18]**
Prai (vezi Georgius Pray)
Prahova (râu şi judeţ în Ţara Românească; var.: Praova) II, **[130v, 269]**
Praova (vezi Prahova)
Praşman (vezi Prejmer)
Pray (vezi Pray, György)
Pray, György (istoric maghiar; var.: Georgius Pray; Gheorghie Prai; Prai; Pray) I, **[110v, 111, 112, 261, 263, 263v, 264v, 265v]**; II, **[11v, 33v, 61]**; IV, **[44]**
Preajmăul (cetatea ~; vezi Prejmer)
Preasfânta Troiţă (vezi Sfânta Troiţă)
Preda (vezi Craiovescu, Preda)
Preda (vezi Buzescu, Preda)
Preda (spătar, comandant de oşti al lui Mihai Viteazul) II, **[139v]**
Preda (fiul postelnicului Danciu Pârâianu, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[237v]**
Preda Beca (vezi Beca, Preda)
Preda Brâncoveanul (vezi Brâncoveanu, Preda)
Preda Buzăescul (vezi Buzescu, Preda)
Preda Izvoranul (vezi Izvoranu, Preda)

Preda Micoveacul (vezi Preda Milcoveanu)
Preda Proroceanul (vezi Proroceanu, Preda)
Preda Stambol (*român din Ţara Românească*) I, **[69v]**
Prejmer (mg. *Prázsmár*; localitate în Transilvania, Braşov; var. Praşman; Preajmăul) III, **[132, 145v]**
Presbyter Diocles (vezi Diocles)
Prethficki de Trembowla, Bernarad (nobil şi diplomat polonez, sec. XVI; var.: Bernard Prethfic) III, **[159v]**
Pretoria Avgusta (vezi Praetoria Augusta)
Prevorschi (vezi Przeworsk)
Primislea (vezi Przemysl)
Prisăceani (vezi Prisăceni)
Prisăceni (sat în Ţara Românească, Ilfov; var.: Prisăceani) II, **[202v]**
Prisăceanu, Şerban (clucer; var.: Şerban Pris<ă>ceanul) II, **[367v]**
Prislop (localitate în Transilvania, Haţeg) IV, **[59]**
Pristlava (cetate în muntele Emului) I, **[267]**
Prob (vezi Probus, Marcus Aurelius)
Probota (mănăstire în Moldova; var.: Pobrata) III, **[125, 144, 144v]**
Probita (toponim minor, probabil în Ucraina) III, **[226]**
Probus (vezi Probus, Marcus Aurelius)
Probus, Marcus Aurelius (împărat roman; var.: Prob; Probus) I, **[70, 70v, 72]**
Procas (rege legendar din Alba Longa) I, **[23]**
Procop (comandant în armata poloneză) III, **[129]**
Procopius, Anthemius (comandant al armatelor care i-au învins pe ostrogoţi în Pannonia şi pe huni în Thracia, viitor împărat roman de Apus; var.: Anthimie; Antimie) I, **[80v, 85v, 86v]**
Procopius Caesariensis (vezi Procopius din Caesarea)
Procopius din Caesarea (istoric bizantin, secretar al generalului Belizarie; var.: Procopius Caesariensis) I, **[53, 53v, 92]**; IV, **[15]**
Pronai, István (funcţionar la cancelaria princiară din Alba Iulia; var.: Stefan Pronai; Stephanus Pronai) IV, **[126v, 132v]**
Propont (i.e. Marea Marmara) I, **[273]**
Proroceanu, Preda (boier muntean pribeag în Transilvania; var.: Preda Proroceanul; Proroceanul) II, **[313v, 318v]**
Proroceanul (vezi Proroceanu, Preda)
Prosac (*cetatea Prosacului*, în Peninsula Balcanică) I, **[8v, 288v, 289, 289v, 290v]**
Prosper (vezi Prosper de Aquitania)
Prosper de Aquitania (istoric şi poet latin originar din Gallia; var.: Prosper) I, **[91]**
Protoghen (episcop în Dacia, participă la Conciliul de la Niceea) I, **[72v]**; IV, **[11v, 12, 13]**
Prudentius (sau Joachim Klug; silezian; pus de Despot-Vodă ispravnic al Cetăţii Neamţului; var.: Ioachim Prudenţi; Ioachim Prudenţie; Prudenţie) III, **[180v, 181, 188]**
Prudenţie (vezi Prudentius)
Prusia (var.: Borusia; Prussia) I, **[246, 246v]**; III, **[87, 93]**
Prussia (vezi Prusia)
Prut I, **[260]**; II, **[239, 239v, 325]**; III, **[42, 80, 80v, 111v, 121, 121v, 122v, 152, 169v, 170, 170v, 171, 200v, 201, 201v, 233, 236]**
Przemysl (oraş în Polonia; var.: Primislea) III, **[71v, 82]**
Przeworsk (oraş în Polonia; var.: Prevorschi) III, **[82]**
Przewoz (vezi Poarta Perzevoz)
Ptolemeu (astronom, matematician şi geograf grec; var.: Ptolomeus) I, **[53]**
Ptolemeu II Filadelful (rege al Egiptului; var.: Ptolomeu Filadelful) I, **[36]**
Ptolomeus (vezi Ptolemeu)
Ptolomeu Filadelful (vezi Ptolemeu II Filadelful)
Publicola, Publius Valerius (consul roman; var.: Valerie Publicola) I, **[33v]**
Puglia (regiune în sud-estul Italiei; var.: Apulia; Apuliia) I, **[110v, 127]**
Pulheria (sora împăratului Theodosie cel Tânăr; var.: Pulheriia) I, **[82v]**
Pulheriia (vezi Pulheria)
Putna (ţinut în Moldova) II, **[117, 119]**; III, **[58, 59, 106v]**
Putna (râu în Moldova, Vrancea) II, **[212]**; III, **[59]**
Putna (mănăstire în nordul Moldovei) III, **[15v, 47, 52v, 69v, 86v, 111v, 113, 122v]**
Putnei (i.e. Putineiu, sat în Ţara Românească, Giurgiu) II, **[138v]**
Puţen (vezi Puţeni)
Puţeni (astăzi Valea Mărului; localitate în Moldova, Galaţi; var.: Puţen; Puţeni) II, **[134]**; III, **[210]**

Q

Quintillus, Marcus Aurelius Claudius (fratele împăratului Claudius II Gothicus; proclamat împărat numai de Senat, nu şi de armată; var.: Cvintilie) I, **[63, 64v]**

R

Rába (râu în Austria şi Ungaria, afluent al Dunării; var. Arabon) III, **[194v]**
Rabutin (vezi Rabutin de Bussy, Jean Louis)
Rabutin de Bussy, Jean Louis (general austriac; var.: Rabutin; Rabutinie) I, **[225v, 232]**
Rabutinie (Rabutin de Bussy, Jean Louis)
Raciborz (oraş şi regiune istorică în Polonia; var.: Ratiboria; Ratisboriense) I, **[169v, 180v, 201, 201v]**
Racoţi (vezi Rákóczy, Francisc II)
Racoţi (vezi Rákóczy, Gheorghe I)

Racoţi (vezi Rákóczy, Gheorghe II)
Racoţi al doilea (vezi Rákóczy, Gheorghe II)
Racoţi Gheorghie (vezi Rákóczy, Gheorghe II)
Racoţi (vezi Rákóczy, Sigismund)
Racoşiu (vezi Rákos)
Racova (afluent al Bârladului; var.: Racova) III, **[56v]**
Racovăţ (vezi Racova)
Racoviţă, Constantin (domn al Moldovei; fiul lui Mihai Racoviţă; var.: Constantin; Constantin Racoviţă) III, **[250]**
Racoviţă, Mihai (domn al Moldovei; var.: Mihai Racoviţă) III, **[249, 249v, 250]**
Radák, Ladislau (războinic vestit; var.: Ladislau Rădac; Rădac) III, **[185v, 186, 186v, 187]**
Radiţchi (sol al lui Bogdan Lăpuşneanu la Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[202v, 203]**
Radnoth (vezi Iernut)
Radom (oraş în Polonia) II, **[43v, 45, 46v]**
Radomna (vezi Radymno)
Radu (fiul vornicului Socol din Răzvad şi din Cornăţeni; ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Radu (protopop de Berivoi) IV, **[182]**
Radu (protopop de Colun) IV, **[182v]**
Radu (speculaţie antroponimică a lui Samuil Micu) II, **[89v]**
Radu* (clucer în Ţara Românească în timpul lui Mihai Viteazul; vezi, separat, Radul Cutur; var.: Radu; Radul) I, **[181v, 188]**; II, **[158v, 159v]**
Radu (vezi Brâncoveanu, Radu)
Radu (vezi Dudescu, Radu)
Radu (vezi Radu Călugărul)
Radu (vezi Radu cel Frumos)
Radu (vezi Radu Iliaş)
Radu (vezi Radu Leon)
Radu (vezi Radu Mihnea)
Radu I (domn al Ţării Româneşti, tatăl lui Mircea cel Bătrân; var.: Radu-Vodă) II, **[31]**
Radu Basarab (vezi Radu Şerban)
Radu Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Radu)
Radu Călugărul (domn al Ţării Româneşti, pentru foarte scurt timp; var.: Radu; Radul Călugărul; Radu-Vodă; Radu-Vodă Călugărul; Radul-Vodă) II, **[123v, 124, 124v]**
Radu cel Frumos (domn al Ţării Româneşti; var.: Dragul; Dragula; Ioan Radul cel Frumos; Laiotă; Radu; Radu Dragula; Radu-Vodă; Radu-Vodă cel Frumos; Radul; Radul cel Frumos; Radul-Vodă) II, **[89, 89v, 91, 104v, 107, 105, 105v, 111v, 113, 113v, 114, 114v, 115, 115v, 116, 116v, 117117v, 120v, 121]**; III, **[52v, 53, 53v, 54, 54v, 55, 56, 56v, 58, 58v, 66v, 67, 67v]**
Radu cel Mare (domn al Ţării Româneşti; indicare aproximativă din cauza confuziei cu Radu cel Frumos; var.: Radu Dracea-Vodă; Radu-Vodă; Radu-Vodă cel Mare; Radu-Vodă Dracea; Radul; Radul-Vodă) II, **[4v, 113, 118v, 119, 119v, 120, 129, 130, 131]**; III, **[106v, 107**
Radu Creţulescul (vezi Creţulescu, Radu)
Radu de la Afumaţi (postelnic, ulterior, domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Radul de la Afumaţi; Radu-Vodă; Radul; Radul-Vodă) II, **[122v, 124v, 125, 125v, 126, 126v, 127, 127v]**
Radu de la Drăgăneşti (i.e. Radu de la Drăgoeşti; logofăt în Ţara Românească, sec. al XVI-lea, ucis din porunca lui Alexandru Mircea) II, **[133v]**
Radu din Boldeşti (stolnic în Ţara Românească, ucis din porunca lui Alexandru Mircea; var.: Radul) II, **[133, 133v]**
Radu Dracea-Vodă (vezi Radu cel Mare)
Radu Dudescul (vezi Dudescu, Radu)
Radu Fărcăşeanul (vezi Fărcăşeanu, Radu)
Radu Iliaş (domn al Ţării Româneşti; fiul lui Alexandru Iliaş; var.: Radu; Radu-Vodă; Radul; Radul-Vodă) II, **[205, 205v, 206, 206v]**
Radu Ilie (domn al Ţării Româneşti; var.: Iliiaşiu; Radul Iliiaşiu-Vodă; Radul-Vodă) II, **[130v, 131]**
Radu Leon (domn al Ţării Româneşti; var.: Radu; Radu-Vodă; Radul-Vodă) II, **[5v, 263, 264, 264v, 265, 265v, 266, 266v, 267, 267v, 268, 268v, 269, 269v, 270]**
Radu Mihnea (domn al Moldovei şi al Ţării Româneşti; fiul lui Mihnea Turcitul; var.: Radu; Ioan Radul; Radu-Vodă; Radu-Vodă cel Mare; Radul-Vodă; Radul-Vodă cel Mare) II, **[5, 191, 191v, 192, 193v, 194, 194v, 195, 195v, 199v, 200, 200v, 201, 231v]**; III, **[247v, 248]**
Radu Negru (domn legendar al Ţării Româneşti; var.: Ioan Radu-Vodă Negru; Negru-Vodă; Nigrus; Radu Negru; Radu Negru-Vodă; Radu-Vodă; Radu-Vodă Negru; Radul; Radul Negru; Radul-Vodă; Radul-Vodă; Negru Radul-Vodă Negrul) II, **[4, 12, 12v, 13v, 14v, 15, 15v, 16, 17, 17v, 18, 18v, 19v, 20, 20v, 21, 21v, 22, 22v, 23, 210v]**
Radu Negru-Vodă (vezi Radu Negru)
Radu Paisie (domn al Ţării Româneşti; vezi, separat, Paisie**; var.: Ioan Radu-Voievod; Radu-Vodă; Radul-Vodă) II, **[129, 129v, 130]**; III, **142**
Radu Popa (pretendent la domnia Ţării Româneşti, ridicat de boierii din Mehedinţi; var.: Radu Popa; Radu-Vodă) II, **[245, 245v]**
Radu Popescu (vezi Popescu, Radu)
Radu Şerban (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Radu-Voivod; Radu-Voivod; Radu Basarab; Radul; Radul Basarab; Radu Şerban-Vodă; Radul Şerban-Vodă; Radu-Vodă; Radul-Vodă; Şerban; Şerban Radu-Vodă; Şerban Radu-Vodă Basarab; Şerban-Vodă) I, **[191v, 192, 196, 196v]**; II, **[4v, 185, 186, 186v, 187v, 188, 188v, 189, 189v, 190,**

190v, 191v, 192, 192v, 193, 193v, 194, 223, 239, 242]
Radu Şerban-Vodă (vezi Radu Şerban)
Radu Ştirbeaiu (vezi Ştirbei, Radu)
Radu-Vodă cel Mare (i.e. Radu Mihnea) III, **[248]**
Radu-Vodă (mănăstirea ~, în Bucureşti) II, **[143v]**
Radu-Vodă (vezi Radu I)
Radu-Vodă (vezi Radu Călugărul)
Radu-Vodă (vezi Radu cel Frumos)
Radu-Vodă (vezi Radu cel Mare)
Radu-Vodă (vezi Radu de la Afumaţi)
Radu-Vodă (vezi Radu Iliaş)
Radu-Vodă (vezi Radu Leon)
Radu-Vodă (vezi Radu Mihnea)
Radu-Vodă (vezi Radu Negru)
Radu-Vodă (vezi Radu Paisie)
Radu-Vodă (vezi Radu Popa)
Radu-Vodă (vezi Radu Şerban)
Radu-Vodă Călugărul (vezi Radu Călugărul)
Radu-Vodă cel Frumos (vezi Radu cel Frumos)
Radu-Vodă cel Mare (vezi Radu cel Mare)
Radu-Vodă cel Mare (vezi Radu Mihnea)
Radu-Vodă Dracea (vezi Radu cel Mare)
Radu-Vodă Negru (vezi Radu Negru)
Radu-Voivod (vezi Radu Şerban)
Radul (boier muntean, ucis din porunca lui Mircea Ciobanul) II, **[130]**
Radul (vezi Radu din Boldeşti)
Radul (vezi Buzescu, Radu)
Radul (logofăt în Ţara Românească; ostil lui Leon Tomşa) II, **[203]**
Radul (vornic, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[237v]**
Radul (vornic în Ţara Românească, făcut mare ban) II, **[366v, 368, 371, 371v]**
Radul (postelnicul de la Afumaţi; vezi Radu de la Afumaţi)
Radul (vezi Brâncoveanu, Radu)
Radul (vezi Cantacuzino, Radu)
Radul (vezi Radu*)
Radul (vezi Radu cel Frumos)
Radul (vezi Radu cel Mare)
Radul (vezi Radu de la Drăgăneşti,)
Radul (vezi Radu Iliaş)
Radul (vezi Radu Negru)
Radul (vezi Radu Şerban)
Radul (vezi Vărzariu, Radu)
Radul Basarab (vezi Radu Şerban)
Radul Bârsescul-Aga (vezi Bârsescu, Radu)
Radul Buzăescul (vezi Buzescu, Radu)
Radul Buzeianul (vezi Buzescu, Radu)
Radul Buzescul (vezi Buzescu, Radu)
Radul Călugărul (vezi Radu Călugărul)
Radul Cutur (i.e. clucerul Radul; vezi, separat, Radu*; var.: Radul Kuthur) II, **[169v, 175v]**
Radul cel Frumos (vezi Radu cel Frumos)
Radul Cuşeariul (dregător trimis de Radu Şerban la împăratul Rudolf al II-lea) I, **[191v, 192]**; II, **[188v]**
Radul Dragula (vezi Radu cel Frumos)
Radul Dudescul (vezi Dudescu, Radu)
Radul Golescul (vezi Golescu, Radu)
Radul Haţaghi (vezi Haţaghe, Radu)
Radul Iliiaşiu-Vodă (vezi Radu Ilie)
Radul Kuthur (vezi Radul Cutur)
Radul Năsturel (vezi Năsturel, Radu)
Radul Negru (vezi Radu Negru)
Radul Ocnariul (vezi Ocnariu, Radu)
Radul Şerban-Vodă (vezi Radu Şerban)
Radul Vărzariul (vezi Vărzariu, Radu)
Radul-Vodă (confuzie antroponimică; evenimentul se referă la Vlad cel Tânăr sau Vlăduţ) I, **[142v]**
Radul-Vodă (vezi Radu Călugărul)
Radul-Vodă (vezi Radu cel Frumos)
Radul-Vodă (vezi Radu cel Mare)
Radul-Vodă (vezi Radu de la Afumaţi)
Radul-Vodă (vezi Radu de la Afumaţi)
Radul-Vodă (vezi Radu Iliaş)
Radul-Vodă (vezi Radu Ilie)
Radul-Vodă (vezi Radu Leon)
Radul-Vodă (vezi Radu Mihnea)
Radul-Vodă (vezi Radu Negru)
Radul-Vodă (vezi Radu Paisie)
Radul-Vodă (vezi Radu Şerban)
Radul-Vodă cel Mare (vezi Radu Mihnea)
Radul-Vodă Negru (vezi Radu Negru)
Radul-Vodă Negrul (vezi Radu Negru)
Radymno (oraş în Polonia; var.: Radomna) III, **[82]**
Rafael (sau Rafael, Rafoin; voievod al Transilvaniei; var.: Repoin) I, **[118]**
Rákóczy, Francisc II (principe al Transilvaniei; var.: Franţisc Racoţi; Racoţi) I, **[221, 228v, 229, 229v, 230, 230v, 231, 231v, 232, 233, 234, 239, 239v, 240, 240v, 241, 241v, 242v]**
Rákóczy, Gheorghe I (principe al Transilvaniei; var.: Georgius Rakoczi; Gheorhie Racolţi; Gheorghie Racoţi; Racoţi) I, **[7, 203, 203v, 204, 204v, 205, 205v, 206, 206v]**; II, **[202, 202v, 212, 215, 215v, 218v]**; IV, **[46, 46v, 61, 65, 66v, 68, 68v, 69, 74v, 75, 82, 97v, 101, 102, 111]**
Rákóczy, Gheorghe II (principe al Transilvaniei; var.: Gheorghie Racoţi; Racoţi; Racoţi al doilea; Racoţi Gheorghie) I, **[206v, 207, 207v, 208, 208v, 209v, 210, 211, 211v, 212, 213, 214v, 216v, 220v]**; II, **[221v, 224, 225v, 226v, 227, 228, 228v, 229, 229v, 230v, 233, 233v, 234, 237v, 238, 238v, 240, 240v, 243, 243v]**; IV, **[46v, 99, 99v, 100, 103v!, 111v]**
Rákóczy, Sigismund (principe al Transilvaniei; var.: Racoţi; Sighismund Racoţi) I, **[193v, 194, 194v]**

Rákos (câmpie din apropierea Pestei, locul tradiţional unde se alegeau regii Ungariei) I, **[131]**
Ramesia (vezi Ramesiana)
Ramesiana (astăzi Bela Palanca, aproape de Niş-Serbia; var.: Ramesia) IV, **[16v]**
Rami-Başea (vezi Rami-Paşa)
Rami-Mehmed (reis-efendi, adică „ministru de externe", delegat al Imperiului Otoman la pacea de la Karlowitz; pseudovar.: Efendi) II, **[319v]**
Rami-Paşa (mare vizir pe vremea sultanului Ahmed III; var.: Rami-Başea) II, **[321v]**
Ranzan (vezi Ranzanus, Petrus)
Ranzanus, Petrus (învăţat de origine siciliană; var.: Ranzan) I, **[130v, 134v, 144]**
Rascia (sau Raska; Serbia centrală de astăzi; var.: Rascia; Rasţia) IV, **[27, 32]**
Rasţia (vezi Rascia)
Ratiboria (vezi Raciborz)
Ratisboriense (vezi Raciborz)
Raţiu, Pavel-Pahomie (călugăr la Blaj; Pahomie; Pahomie Raţi; Pavel Raţi) IV, **[325v, 362, 362v]**
Rava (astăzi Rava-Ruska, localitate în Ucraina) III, **[230v]**
Ravazdy, György (curtean şi diplomat al principelui Sigismund Báthory; var.: Ravozdi; Gheorghie Ravozdi) I, **[185]**
Ravena (oraş în Italia) I, **[86v]**
Ravozdi (vezi Ravazdy, György)
Raynaldus, Odoricus (sau Rainaldi, Odorico; călugăr italian din ordinul oratorienilor, continuator al analelor lui Baronius de la anul 1198, unde le-a lăsat acesta, până la 1565; var.: Odoric Rainald; Odoricus Raynaldus) II, **[17v, 34]**; III, **[18]**
Rădac (vezi Radák, Ladislau)
Rădăuţ (vezi Rădăuţi)
Rădăuţi (oraş în Moldova, Suceava; var. Rădăuţ) III, **[29v]**; IV, **[33v]**
Răşca (vezi Râşca)
Răşinari (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Răşinariu) IV, **[333, 353]**
Răşinariu (vezi Răşinari)
Rătezaţi (localitate în Ţara Românească, lângă Râmnicu Sărat) II, **[119]**; III, **[106v]**
Răuşeanii din Jos (vezi Răuşeni)
Răuşeni (sat în Moldova, Botoşani; var.: Răuşeanii din Jos) III, **[44v]**
Răuşor (vezi Râuşor)
Răut (râu în Moldova) III, **[59v, 242]**
Războiani (vezi Războieni)
Războieni (localitate în Moldova, Neamţ; var.: Războiani) III, **[65v]**
Râgeş-Paşa (pradă Transilvania; var.: Regeah-Başa) II, **[377]**
Râmneţi (vezi Remeţi)
Râmnic (oraş în Ţara Românească, Vâlcea) II, **[17, 20, 116v, 127v, 140, 202v, 370]**; IV, **[14, 22, 33v]**
Râmnic (râu în Ţara Românească, Buzău) II, **[119, 119v]**; III, **[106v, 107]**
Râmnic (vezi Râmnicu Sărat)
Râmnicu Sărat (var.: Râmnic; Râmnicul Sărat) II, **[118v, 346]**; III, **[58v]**
Râmnicul Sărat (vezi Râmnicu Sărat)
Râpa de Sus (astăzi Vătava, în Transilvania, Mureş; var.: Repa) I, **[213v]**
Râşca (mănăstire în Moldova; var.: Răşca; Râşca) III, **[144, 156v, 157]**
Râuşor (localitate în Transilvania, Făgăraş; var.: Răuşor) IV, **[182v]**
Rea (vezi Rhea Silvia)
Readnic (vezi Rednic, Atanasie)
Rednic, Atanasie (episcop greco-catolic; var.: Athanasie; Alexandru Readnic; Athanasie Readnic; Readnic) IV, **[6, 288v, 308v, 309, 315, 316v, 317, 317v, 318, 319, 320, 321v, 322, 323, 323v, 326v, 327, 327v, 329, 330, 336v, 337v, 338, 338v, 342, 342v, 343, 343v, 344v, 345v, 345, 345v, 346, 346v, 347, 347v, 348v, 349, 349v, 350, 350v, 351, 351v, 352, 352v, 353v, 354, 354v, 355, 356, 365v, 357, 357v, 358, 358v, 359, 360, 360v, 363, 364v, 368, 369v]**
Reaghin (vezi Reghin)
Regendorf (mareşal; var.: Roghendorfie) I, **[162]**
Reghin (oraş în Mureş, Transilvania; var.: Reaghin) I, **[213]**
Reani (vezi Reni)
Reni (oraş, astăzi în Ucraina; var.: Reani) III, **[176]**
Redei (vezi Rhédey, Francisc)
Regeah-Başa (vezi Râgeş-Paşa)
Reged (localitate în Ungaria) I, **[205v]**
Regnum Croatiae (vezi Croaţia)
Regnum Dalmatiae (vezi Dalmaţia)
Regnum Hungariae (vezi Hungaria)
Regnum Poloniae (vezi Polonia)
Reicherstorffer, Georg (cronicar sas din secolul al XVI-lea; var.: Gheorghie Raişersdorf) I, **[148]**
Reims (sau Remi, Remius, Remoirum Civitas; oraş în Franţa) II, **[70v, 71v]**
Remeţi (mănăstire în Transilvania, Alba) IV, **[348]**
Remul (vezi Remus)
Remus (fiu al zeului Marte şi al Reei Silvia, fratele geamăn al lui Romulus; var.: Remul; Remus) I, **[4, 4v, 24, 24v, 25, 25v, 26, 27, 27v, 28, 28v]**
Ren (vezi Rin)
Ren (vezi Renania)
Ren (vezi Rönne)
Renania (palatinat în cadrul Imperiului Romano-German; var. Ren) I, **[246]**
Repa (vezi Râpa de Sus)
Repoin (vezi Rafael)

Republica Leşeacă (i.e. Regatul Poloniei) III, **[33]**
Reva (vezi Petrus de Reva)
Reveles (vezi Georges de Revelles)
Rhea Silvia (fiica lui Numitor, vestală; var.: Rea) I, **[23v, 24, 24v, 26]**
Rhédey, Francisc (voievod al Transilvaniei; var.: Franţisc Redei; Redei) I, **[7, 204, 208, 208v, 209, 210v]**
Richard II (rege al Angliei; var.: Richard II; Rihard II) II, **[70v, 72]**
Ricimer (general de origine germanică; l-a ucis pe împăratul Maioran după campania neizbutită împotriva vandalilor, în Africa de Nord; var.: Ridimir) I, **[85v, 86v]**
Rihard II (vezi Richard II)
Ridimir (vezi Ricimer)
Rin (fluviu în Europa; var.: Ren) I, **[58, 78v, 83]**
Risvanschi, Deerslav (voievod al Cracoviei; var.: Deerslav Risvanschi) III, **[62v]**
Risvanschi, Iane (castelan al Sandomirului; var.: Iane Risvanschi) III, **[62v]**
Rivuli Dominarum (i.e. Râul Doamnelor; primul nume al oraşului Baia Mare) I, **[52]**
Robeu, Petru (ispravnic al Sibiului; var.: Petru Robeu) III, **[139v]**
Rodopi (regiune în vecinătatea munţilor cu acelaşi nume, în Bulgaria) I, **[293v]**
Rodos (insulă în Marea Egee, Grecia) III, **[197v, 198, 198v, 199]**
Rodost (vezi Rodosto)
Rodosto (i.e. Tekirrdagh; vezi, separat Tekirrdagh; var.: Rodost**)** I, **[288]**
Roghendorfie (vezi Regendorf)
Rohatin (vezi Rohatyn)
Rohatyn (oraş în Galiţia, astăzi în Ucraina; var.: Rohatin; var. Rohatin) III, **[108v, 115]**
Roma I, **[4v, 27, 27v, 28, 29v, 30, 30v, 31v, 32, 33, 33v, 34, 34v, 35, 36, 36v, 39, 44, 44v, 48v, 49, 49v, 55v, 60, 67, 70, 72v, 78, 79, 80, 82, 82v, 85, 86v, 87, 88v, 109v, 110, 133, 139, 139v, 179, 244v, 256v, 257, 260, 293, 294v, 295, 296v, 299v, 302, 303v, 304v, 306, 306v, 309, 310v, 312v, 313, 318v, 319v, 336]**; II, **[32, 112, 355]**; III, **[18, 21v, 23, 61, 106, 107v, 160v]**; IV, **[4v, 5, 10v, 25, 26, 26v, 27, 27v, 28v, 32v, 141v, 143, 144v, 146, 147, 151v, 152v, 153, 160v, 161, 163v, 170v, 179, 179v, 180, 189, 193, 193v, 196, 196v, 197, 198, 213v, 219v, 220v, 221, 229, 233v, 238v, 239, 241, 242v, 243v, 244, 245v, 265, 265v, 275, 288, 288v, 289, 289v, 290v, 292v, 293v, 294v, 295, 298, 298v, 300, 301, 301v, 302, 303v, 307v, 308, 308v, 309, 309v, 314, 314v, 318v, 322, 330v, 333v, 334, 343, 346v, 347, 351, 353, 354, 358, 361, 363]**
Roma Noao (vezi Roma Nouă)
Roma Nouă (Constantinopol sau Ţarigrad; var.: Roma Noao; Nova Roma) I, **[73]**; IV, **[41]**
Roman (cneaz în Halici) I, **[293, 293v]**
Roman (oraş în Moldova; Neamţ) III, **[26, 29v, 48v, 67v, 75, 122v, 144, 156v]**; IV, **[33v]**
Roman (vezi Roman II)
Roman (vezi Roman I)
Roman („feciorul lui Petru [I Muşat]") III, **[29v, 30]**
Roman I (domn al Moldovei, fiul lui Petru I Muşat; var.: Roman; Roman-Vodă) III, **[2, 23v, 24, 26, 26v, 29]**
Roman II (fiul lui Iliaş-Vodă; domn al Moldovei; var.: Roman; Roman II) III, **[2v, 36v, 38, 38v]**
Roman Heriţchi (nume polonizat, probabil, al lui Roman Herescu, trimis de Mircea cel Bătrân, împreună cu Manea, să încheie tratatul cu Wladislaw V Jagiello al Poloniei; var.: Romanus Hericzki; Romanus Hericzski; Roman Heriţchi; Roman Heriţschi) II, **[43v, 45, 49, 51v]**
Roman Heriţschi (vezi Roman Heriţchi)
Roman Pribeagul (pretendent la domnia Moldovei; pradă, împreună cu Radu cel Mare, ţinutul Putnei) II, **[119]**; III, **[106v]**
Roman-Vodă (vezi Roman I)
Romania (nume impropriu pentru Imperiul Roman de Răsărit) I, **[73, 151]**
Romania (i.e. Rumelia, partea europeană a Imperiului Otoman) II, **[79v]**
Romanus Hericzki (vezi Roman Heriţchi)
Romanus Hericzski (vezi Roman Heriţchi)
Româneşti (vezi Româneşti)
Româneşti (localitate în Ţara Românească, Prahova, unde a avut loc lupta dintre Chiajna şi boierii pribegi; var.: Româneşti) II, **[132v]**
Romul (vezi Romulus)
Romulus (fiu al zeului Marte şi al Reei Silvia, fondatorul legendar al Romei; var.: Romul; Romulus) I, **[4v, 24, 24v, 25, 25v, 26, 27, 27v, 28, 28v, 29, 29v, 30, 30v, 31]**
Rönne (general rus, luptă la Brăila; var.: Ren) II, **[325]**
Rossano (localitate în Italia) IV, **[50v]**
Roşca, Grigore (mitropolit al Moldovei; var.: Grigorie) III, **[156, 171v]**
Roşia Montană (localitate în Transilvania, Alba; var.: Roşiia) IV, **[353]**
Roşii (vezi Roşiori)
Roşiia (vezi Roşia Montană)
Roşiori (localitate în Ţara Românească, Teleorman; var.: Roşii) II, **[200]**
Rotel (vezi Rothel)
Rothel (localitate neidentificabilă în zona istorică săsească a Transilvaniei; var.: Rotel; Rothel) II, **[108, 108v]**

Roussel, Jean Pierre (căpitan francez în armata lui Despot și a lui Laski; var.: Ioan Petru Rusel) III, **[165v]**
Rovină (vezi Rovine)
Rovine (localitate istorică neidentificată din Ţara Românească; var.: Rovină) II, **[36v]**
Rucăci (i.e. Răcăciuni, sat în Moldova, Bacău) II, **[215]**
Rucăl (vezi Rucăr)
Rucăr (localitate în Argeş; formează culoarul Bran–Rucăr; var.: Rucăl; Rucări; Rupăr) I, **[155v]**; II, **[149, 238v, 316]**
Rucări (vezi Rucăr)
Rudava (râu în Slovacia; aici o eroare toponimică) III, **[82v]**
Rudeanu, Teodosie (logofăt în Ţara Românească, unul dintre dregătorii de seamă ai lui Mihai Viteazul; var.: Theodorus; Theodosie) II, **[159v, 169v, 175v]**
Rudolf (speculaţie antroponimică a lui Samuil Micu) II, **[89v]**
Rudolf (vezi Rudolf II)
Rudolf II (fiul cel mai mare al împăratului Maximilian de Habsburg; împărat romano-german; var.: Rudolf; Rudolphus) I, **[180, 180v, 181, 182, 182v, 183, 184, 184v, 186, 187, 189, 190v, 191, 192, 193v, 194v]**; II, **[148, 158, 159, 164, 165, 188v, 193]**
Rudolphus (vezi Rudolf II)
Rufus Festus, Sextus (istoric roman; var.: Sextus) I, **[63v]**
Ruinart, Theodoricus (i.e. Henri Thierry de Ruinart; benedictin francez de la mănăstirea Saint-Remy; var.: Theodoricus Ruinart) IV, **[15v, 29v]**
Rumele (vezi Rumelia)
Rumelia (regiune în Turcia europeană; astăzi în Bulgaria; var.: Rumele; Rumeliia) II, **[194v, 220, 266]**
Rumeliia (vezi Rumelia)
Rupăr (vezi Rucăr)
Ruric (de fapt, cneaz în Novgorod) I, **[293v]**
Rusanda (vezi Ruxanda)
Rusanda (vezi Ruxanda*)
Ruscia (i.e. Rusia) III, **[20v]**
Rusciori (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[67]**
Rusciuc (astăzi Ruse în Bulgaria; var.: Rusciug; Ruşci; Ruşcic; Ruşciuc; Ruşciug) II, **[138, 139, 139v, 142, 198, 198v, 238v, 251v, 292v, 293v, 339, 375]**
Rusciug (vezi Rusciuc)
Ruset, Antonie (domn al Moldovei; var.: Antonie Roset) III, **[248v]**
Ruset, Ianache (serdar, cumnatul lui Nicolae Mavrocordat; var.: Ienache Rusetul) II, **[357v]**
Rusia (vezi, separat: Mosc, Moscovia, Ţara Moscului; Ţara Muscăcească, Ţara Rusească; var.: Rusia; Rusiia; Russia) II, **[47, 48, 75v, 93]**; III, **[19, 87, 147v, 151]**
Rusia cea Albă (sau Belorusia; var.: Rusiia cea Albă) IV, **[50v]**
Rusiia (vezi Rusia)
Rusiia cea Albă (vezi Rusia cea Albă)
Russia (vezi Rusia)
Ruşava (vezi Orşova)
Ruşeava (vezi Orşova)
Ruşci (vezi Rusciuc)
Ruşcic (vezi Rusciuc)
Ruşciuc (vezi Rusciuc)
Ruşciug (vezi Rusciuc)
Ruşi (sat al lui Şerban Cantacuzino în Ţara Românească) II, **[313v, 314]**
Ruşova (vezi Orşova)
Ruxanda (fiica lui Vasile Lupu; var.: Rusanda) II, **[217]**
Ruxanda* (fiica lui Petru Rareş; viitoarea soţie a lui Alexandru Lăpuşneanu; var.: Rusanda; Ruxanda) III, **[136v, 141v, 155v, 162, 191v, 195v, 196v, 197]**

S

S. Adalbert (vezi S. Adalbert Boemul)
S. Adalbert Boemul (vezi Sfântul Adalbert Boemul)
S. Atanasie (vezi Sfântul Atanasie cel Mare)
S. Chiril (vezi Chiril)
S. Chiril (vezi Sfântul Chiril)
S. Gothard (vezi Szentgotthárd)
S. Ioan (vezi Sfântul Ioan Gură de Aur)
S. Ioan Gură de Aur (vezi Sfântul Ioan Gură de Aur)
S. Ladislau (vezi Ladislau I cel Sfânt)
S. Ladislaus (vezi Ladislau I cel Sfânt)
S. Methodie (vezi Metodiu)
S. Niceta (vezi Sfântul Niceta Ramesianul)
S. Nichita (vezi Sfântul Niceta Ramesianul)
S. Nichita (vezi Sfântul Nichita Gotul)
S. Nicolae (vezi Sfântul Nicolae)
S. Nicolaus (vezi Sfântul Nicolae)
S. Paulinus (vezi Sfântul Paulin de Nola)
S. Samoil (vezi Samoil)
S. Sava (vezi Sfântul Sava Gotul)
S. Stanislaus (vezi Sfântul Stanislau)
S. Stefan (vezi Ştefan I cel Sfânt)
S. Stephanus (vezi Ştefan I cel Sfânt)
S. Troiţă (vezi Sfânta Troiţă)
S. Vasilie cel Mare (vezi Sfântul Vasile cel Mare)
Sabolciu (vezi Szabolcs)
Sad (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Sad; Szad) I, **[244v, 247, 250]**; IV, **[5, 26, 213v, 214, 231, 239v, 260v, 268, 272, 279v, 328, 353v, 358v]**
Sadi, Auxentie Ambroziu (călugăr la mănăstirea Buna Vestire din Blaj; Ambroziu e numele primit după călugărire; var.: Amvrosie; Amvrozie; Amvrosie

Sadi; Avxentie Sadi) IV, **[327v, 328, 329, 345, 353, 361, 361v, 362]**
Sadova (localitate în Ţara Românească, Dolj; Matei Basarab construieşte o mănăstire) II, **[211]**
Salamon („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16, 16v]**
Salanus (după Anonymus, domnul teritoriului dintre Tisa şi Dunăre, care şi-a abandonat stăpânirea de frica ungurilor năvălitori) I, **[96v]**
Salbec (vezi Sálbeck, Mihály)
Sálbeck, Mihály („teolog" iezuit; var.: Salbec) IV, **[318]**
Salbingan (*al alanilor crai*) I, **[82v]**
Saldobiji (vezi Săldăbagiu)
Salonic (oraş în Grecia; var.: Thesalonic; Thesalonica) I, **[288v, 329]**; II, **[7, 74]**
Salinae (astăzi Ocna Mureş; var.: Saline) I, **[52]**
Saline (vezi Salinae)
Salsusort (nume de râu din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone**)** II, **[15v, 16v]**
Sam (vezi Samos)
Samaria (regiune din Palestina) I, **[150v]**
Sambucci (vezi Sambucus-Pannonius, Johann)
Sambucus (vezi Sambucus, Joannes)
Sambucus, Joannes (János Zsámboky; umanist de origine slovacă; var.: Sambucus) I, **[158v]**
Sambucus-Pannonius, Johann (umanist de origine maghiară; var.: Sambucci) I, **[144]**
Samoil (numele primit prin călugărire de Maniu Micu; vezi Micu, Samuil)
Samoil* (proroc biblic în vremea Judecătorilor; var.: S. Samoil) IV, **[328]**
Samoil Clain (vezi Micu, Samuil)
Samoilă (preot greco-catolic în Sântimbru) IV, **[347v, 348]**
Samoilă* (protopop la Sebeş; var.: Samoilă; Samuil) IV, **[345, 349v]**
Samos (insulă în Marea Egee; var.: Sam; Samus) III, **[160, 160v]**
Sampson (vezi Samson)
Samson (perosnaj biblic; var.: Sampson) I, **[20]**
Samuel (rege iudeu; var.: Samuel; Samuil) I, **[305v, 320]**
Samuel Calnochi (vezi Kálnoky, Sámuel)
Samuel Kalnoki (vezi Kálnoky, Sámuel)
Samuel Kálnoki (vezi Kálnoky, Sámuel)
Samuel Köleseri (vezi Köleseri, Sámuel)
Samuel Timon (vezi Timon, Samuel)
Samuil (vezi Samuel)
Samuil (vezi Samoilă*)
Samuil Calnochi (vezi Kálnoky, Sámuel)
Samuil Clain (vezi Micu, Samuil)
Samuil Timon (vezi Timon, Samuel)
Samus (vezi Samos)
Sanctissima Trinitas (vezi Sfânta Troiţă)
Sandomierz (oraş în Polonia; var.: Sandomir; Sandomiria) II, **[47, 48]**; III, **[39, 62v]**
Sandomir (vezi Sandomierz)
Sandomiria (vezi Sandomierz)
Sandu (vezi Sandul Tipograful)
Sandul Tipograful (gravor în lemn la tipografia din Blaj în perioada Şcolii Ardelene; var.: Sandu) IV, **[326]**
Sapor (vezi Sapor II)
Sapor II (împărat al Persiei) I, **[61v]**
Sardica (Sofia de astăzi; vezi, separat, Triadiţa; var.: Sardica; Sardichia; Sardichiia) I, **[274v, 277]**; IV, **[10, 10v, 12, 12v, 15, 289]**
Sardichia (vezi Sardica)
Sardichiia (vezi Sardica)
Sardinia (regiune istorică şi regat în Italia; var.: Sardinia; Sardiniia) I, **[246]**; IV, **[10v, 50v]**
Sardiniia (vezi Sardinia)
Sarî-Suleiman-Paşa (mare vizir, bătut de nemţi la Mohács, în 1687; var.: Soliman-Başea) I, **[222]**
Sarlota (vezi Sarolta)
Sarmatia (vezi Sarmaţia)
Sarmaţia (regiune istorică; depresiune situată între Vistula, Volga, Marea Baltică şi Marea Neagră; var.: Sarmatia; Sarmaţia; Sarmaţiia) I, **[337v, 338, 340v]**; IV, **[20]**
Sarmaţiia (vezi Sarmaţia)
Sarmisegetuza (cetate dacică, reşedinţa lui Decebal; var.: Sarmizaghetuza; Zarizaghethuza; Zarmizaghethuza) I, **[47]**; IV, **[14, 53v]**
Sarmizaghetuza (vezi Sarmisegetuza)
Sarnicius (vezi Sarnicki, Stanislas)
Sarnicki, Stanislas (istoric şi scriitor polonez; var.: Sarnicius; Sarnitius; Sarniţie; Stanislaus Sarnicius) I, **[50v, 63v, 68, 91, 91v]**; III, **[28]**
Sarnitius (vezi Sarnicki, Stanislas)
Sarniţie (vezi Sarnicki, Stanislas)
Sarolta (fiica lui Gyula; var.: Sarlota; Sarolta) I, **[102v, 103]**
Sáros (comitat în nordul Ungariei istorice; var.: Şaroş; Şaruş; Şearoş) I, **[229, 229v, 230]**; II, **[27v]**
Sárospatak (localitate în nordul Ungariei; var.: Şaroş Patac) III, **[194]**
Sárosi, János (funcţionar cesaro-crăiesc în Transilvania; var.: Ioan Şaroşi; Joannes Sarosi) IV, **[159, 164v]**
Sas (domn al Moldovei, fiul lui Dragoş; var.: Sas-Vodă) II, **[34v]**; III, **[16, 16v]**
Sas-Vodă (vezi Sas)
Satmar (vezi Sătmar)
Satmarin (vezi Sătmar)
Saul (rege iudeu) IV, **[299]**
Sava (armaş în Ţara Românească) II, **[166]**
Sava (protopop de Sălişte) IV, **[182]**

Sava* („episcopul Bistranenzi", o enigmă a istoriei noastre ecleziastice; var.: Saba; Sava) IV, **[40, 43v, 49v]**
Sava** (râu în Serbia; var.: Savu) I, **[275]**
Sava (vezi Sava II Veştemeanul)
Sava (vezi Sava II Brancovici)
Sava Brancovici (vezi Sava II Brancovici)
Sava Brancovici (vezi Sava II Veştemeanul)
Sava Brancoviciu (vezi Sava II Brancovici)
Sava cel dintâiu (vezi Sava II Brancovici) IV, **[66v]**
Sava Cuştireanul (vezi Cuştereanu, Sava)
Sava II (vezi Sava II Brancovici)
Sava II Brancovici (mitropolit în Transilvania; var.: Brancoviciu; Brankovits; Sava; Sava II; Sava II Brancovici; Sava Brancovici; Sava Brancoviciu; Szava; Száva Brankovics; Szava Brankovits) IV, **[22, 57, 61, 66v, 104, 104v, 105, 105v, 107, 107v, 108, 108v, 109, 112v, 114, 125v, 126, 126v, 129, 129v, 130, 132, 132v, 135, 136, 312v]**
Sava II Veştemeanul (sau Sava III; mitropolit în Transilvania; confuzie de persoane la poziţia **[104]**; var.: Sava; Sava Brancovici; Vestemeanul) IV, **[57, 104]**
Savatie Meaţ (vezi Mâţu, Sabaţiu)
Savu (vezi Sava**)
Savu (vezi Mâţu, Sabaţiu)
Saxonia I, **[246]**
Săcal (localitate în Transilvania, Mureş, astăzi, Bărboşi) IV, **[183]**
Săcădate (vezi Săcădate, Ioan)
Săcădate, Ioan (protopop la Blaj) IV, **[345v, 346, 347, 347v, 349v, 350, 350v, 352]**
Săcmariul (vezi Sătmar)
Săcuianu, Neagoe (postelnic şi ban în Ţara Românească; var.: Neagoe; Neagoe Săcuianul) II, **[273, 276, 286v, 288v]**
Sălagiu (vezi Sălaj)
Sălaj (ţinut în nord-vestul Transilvaniei; var.: Sălagiu; Sălaj; Sălajiu) I, **[6, 93, 174v]**; II, **[10v]**; IV, **[47, 49v, 338]**
Sălajiu (vezi Sălaj)
Săldăbagiu (localitate în Transilvania, Bihor; var. Saldobiji) IV, **[183v]**
Sălişte (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[182, 263v]**
Sărata (localitate în Ţara Românească) II, **[292v]**
Sărvad (localitate în Transilvania, Satu Mare; var.: Sărvad; Sărvat) IV, **[183, 314v]**
Sărvat (vezi Sărvad)
Sătmar (ţinut şi oraş în Transilvania; var.: Satmar; Satmarin; Săcmariul; Sătmariu; Setmariu) I, **[96v, 154v, 173, 183, 201, 216v, 241]**; III, **[193]**; IV, **[183v]**
Sătmariu (vezi Sătmar)
Săvran (localitate neidentificată din Banat) IV, **[363]**
Sâmbăta (vezi Sâmbăta de Jos)
Sâmbăta de Jos (localitate în Transilvania, Făgăraş; vezi, separat, Alsószombatfalva, Zumbothely; var.: Sâmbăta; Sâmbăta de Jos) I, **[238v]**; IV, **[221, 233v, 234, 239, 240v, 241]**
Sâmbăta Mare (localitate, astăzi în Slovacia; vezi, separat, Tirnavia) I, **[205v]**; II, **[255v]**; IV, **[215, 231, 295, 314v, 320, 325, 353, 361]**
Sâncel (localitate în Transilvania, Alba; vezi, separat, Szantsal var.: Sâncel; Simcel) IV, **[241v, 338]**
Sângior (probabil, Sângeorz, numele mai multor localităţi din Transilvania) IV, **[183]**
Sânmihai (numele mai multor localităţi din Transilvania; poziţie neidentificabilă; var.: Simihaiu) IV, **[183]**
Sânt Gotard (vezi Szentgotthárd)
Sântimbru (sat lângă Mureş; var.: Sentimbru) I, **[129]**
Sântimbru* (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[347v]**
Sântu (localitate în Transilvania, Mureş) IV, **[183]**
Sârbul, Dumitru (mare spătar în Ţara Românească, trimis cu oşti în Moldova pentru a-l scoate din scaun pe Ghica-Vodă; var.: Dumitru Sârbul) II, **[239]**
Sârca (sat în Moldova, Iaşi; var.: Silca) II, **[218v]**
Sbignev (vezi Oleśnicki, Zbigniew)
Sbignev Olesniţi (vezi Oleśnicki, Zbigniew)
Sborovschi (vezi Martin Zaborovschi)
Sborovschi (vezi Sborowski, Christofor)
Sborowski, Christofor (fratele voievodului Cracoviei; var.: Sborovschi) III, **[200]**
Scarlat Grigorie Ghica-Vodă (vezi Ghica, Scarlat)
Scaurianus (guvernator al Daciei; var.: Scavrian) I, **[55v]**
Scavrian (vezi Scaurianus)
Scăieni (sat pe malul Teleajenului) II, **[167]**
Scărlat (vezi Skerlet)
Scepusium (vezi Szepes)
Scepuz (vezi Szepes)
Schemnitz (astăzi localitatea Banská Štiavnica, înSlovacia) I, **[233]**
Schender-Başea (vezi Iskender-Paşa)
Schepse (vezi Sepsi)
Schicabin (vezi Sehabeddin)
Schiliţis (vezi Skylitzes, Ioan)
Schinder-Başea (vezi Skinder)
Schithia (vezi Sciţia)
Schithiia (vezi Sciţia)
Schithiia cea Mică (vezi Sciţia Mică)
Schwarz, Gottfried (scriitorul german originar din Ungaria; vezi, separat, Gabriel de juxta Hornad; var.: Svartz Hungarus; Svartz) I, **[107]**; IV, **[30v]**
Scilitzes (vezi Skylitzes, Ioan)
Sciţia (var.: Schithia, Schithiia) I, **[79, 84, 88, 151, 281v]**

Sciţia Mică (sau Scythia Minor; regiune istorică; var.: Schithiia cea Mică) I, **[84]**
Sclavonia (vezi Slavonia)
Sclavoniia (vezi Slavonia)
Scopia (vezi Skopje)
Skopje (localitate în Macedonia; var.: Scopia) I, **[275]**
Scordoc, Cârstea (mare postelnic, ucis din porunca lui Constantin Brâncoveanu; var.: Cârstea Scordac; Cârstea) II, **[315v]**
Scylla (promontoriu periculos pentru navigatori, având în faţă Charybdis) IV, **[299]**
Sebastian Munster (vezi Münster, Sebastian)
Sebastianus Munsterus (vezi Münster, Sebastian)
Sebeş (oraş în Transilvania, Alba; var.: Şebiş; Şebişiu) I, **[116v, 161, 161v, 167v, 169, 184v]**; II, **[147v]**; IV, **[182, 345, 349v]**
Sec (vezi Sic)
Seczygniowski, Paulus (comandant polonez; var.: Pavel Seţinovschi; Seţinovschi) III, **[153v, 154, 154v, 155]**
Seeau de Vierding, Honorius Joannes (conte austriac, consilier la Camera Aulică a Transilvaniei din Viena; var.: Joannes Honorius S. R. I. Comes, ac dominus de Seeau L. B. in Vierding) IV, **[52]**
Sechel (vezi Székely, Moise)
Secini (vezi Széchényi, Paul)
Sedechia (rege iudeu; var.: Sedechiia) I, **[27v, 33]**
Sedechiia (vezi Sedechia)
Seghedi, Iosif (var. Iosif Seagheadi) I, **[250v]**
(vezi Szeged)
Seghet (vezi Szeged)
Sehabeddin (beilerbeiul Rumeliei; var.: Schicabin) I, **[129]**
Seidi Huseapi (vezi Seidi Husein)
Seidi Husein (paşa de la Buda; var.: Seidi Huseapi; Husini-Başa) II, **[261]**
Selim (vezi Selim I cel Aspru)
Selim (vezi Selim II)
Selim I cel Aspru (sau Yavuz; sultan otoman; var.: Selim; Selim Shiiac) I, **[145v, 151v]**; II, **[123]**
Selim II (sultan otoman; urmaşul lui Soliman II Magnificul; var.: Selim) I, **[174, 176, 177v]**; II, **[249, 251v, 141v]**; III, **[197v, 198, 198v, 206v, 213, 222]**
Selim Shiiac (vezi Selim I cel Aspru)
Seliman (vezi Soliman II Magnificul)
Seneslau (domn teritorial în Ţara Românească, Argeş; var.: Senislau; Senislav; Szeneszlaus) II, **[9v, 13, 13v]**
Senislau (vezi Seneslau)
Senislav (vezi Seneslau)
Sennyey, Pongrác (senator si mareşal al curţii princiare din Transilvania; var.: Pangratie Senisie) I, **[181v]**; II, **[158v]**
Sentimbru (vezi Sântimbru)
Sepsi (numele unguresc al unuia dintre scaunele secuieşti care au format unitatea cunoscută în istorie sub numele de Trei Scaune; var.: Schepse) III, **[145v]**
Septimie Severie (vezi Septimius Severus)
Septimius Severus (Lucius Septimius Severus Pertinax; împărat roman; var.: Septimie Severie; Sever; Severin*) I, **[57, 57v]**; II, **[19v]**
Sera (ţinut şi cetate în Bulgaria) I, **[278, 281v, 286v]**
Serbanus Cantacuzenus (vezi Cantacuzino, Şerban)
Serbia (vezi, separat, Ţara Sârbească; var.: Servia; Serviia) I, **[244, 245v]**; II, **[75v, 76, 76v, 77]**; IV, **[44]**
Seredai (vezi Szeredai, Antal)
Serghie („tribun"; trimis de arhiepiscopul Vasilie la papa Inocenţiu III în timpul lui Ioniţă Caloian) I, **[301v]**
Servia (vezi Serbia)
Servie Tulie (vezi Tullius, Servius)
Serviia (vezi Serbia)
Setmariu (vezi Sătmar)
Seţinovschi (vezi Seczygniowski, Paulus)
Sevastian Munster (vezi Münster, Sebastian)
Sever (vezi Septimius Severus)
Sever (vezi Severus, Flavius Valerius)
Sever (vezi Severus, Livius)
Severian (vezi Severus, Livius)
Severin (numele istoric al oraşului Drobeta-Turnu Severin; totodată, numele unităţii teritoriale numită Banatul Severinului; vezi, separat, Turnu Severin; var.: Severin; Severinum; Zevren; Zevrin; Zewren; Zewrin) I, **[128v, 146]**; II, **[9, 19v, 20, 22, 25, 25v, 46v, 48, 61, 64v]**; III, **[114, 115]**
Severin* (vezi Septimius Severus)
Severinum (vezi Severin)
Severus Alexander (sau Marcus Aurelius Severus, Alexander; împărat roman; var. Avrelie Sever) I, **[58]**
Severus, Flavius Valerius (împărat roman; a fost proclamat mai întâi Caesar; var.: Sever) I, **[70v]**
Severus, Livius (împărat roman de Apus; var.: Sever; Severian) I, **[79, 85v]**
Sevestreni (preceptor la Făgăraş) I, **[250v]**
Sextus (vezi Rufus Festus, Sextus)
Sextus Aurelius Victor (vezi Aurelius Victor, Afer)
Sfânta Troiţă (mănăstire la Blaj cu hramul ~; var.: Preasfânta Troiţă; S. Troiţă; Sanctissima Trinitas; Sfânta Troiţă; Troiţă) IV, **[5v, 40v, 44, 48, 125, 222, 312v, 319v, 322, 326v, 327, 329v, 330, 330v, 333v, 338v, 344v, 345v, 347v, 348, 351v, 352v, 353, 353v, 355, 356, 357, 357v, 359v, 360]**
Sfântul Adalbert Boemul (primul episcop creştin de Praga, 997; var.: S. Adalbert; S. Adalbert Boemul) I, **[110]**
Sfântul Athanasie (vezi Sfântul Atanasie cel Mare)

Sfântul Atanasie cel Mare (patriarh al Alexandriei; var.: S. Athanasie; Sfântul Athanasie; Sfântul Athanasie cel Mare) IV, **[12v, 288v, 364, 367]**
Sfântul Chiril (patriarh al Alexandriei, unul dintre liderii Sinodului de la Efes, 431; var.: S. Chiril) IV, **[13]**
Sfântul Ioan Gură de Aur (sau Sfântul Ioan Hrisostom; teolog şi predicator, patriarh al Constantinopolului, unul dintre părinţii bisericii paleocreştine; var.: S. Ioan; S. Ioan Gură de Aur; Sfântul Ioan Zlatoust) IV, **[3, 16, 17, 17v, 309, 309v, 352]**
Sfântul Ioan Zlatoust (vezi Sfântul Ioan Gură de Aur)
Sfântul Niceta Ramesianul (scriitor latin creştin, episcop de Remesiana – astăzi Bela Palanka, în Serbia; a desfăşurat activitate misionară pe ambele maluri ale Dunării,; var.: S. Niceta; S. Nichita; Sfântul Nichita) IV, **[3, 16, 16v, 17, 17v]**
Sfântul Nichita (vezi Sfântul Niceta Ramesianul)
Sfântul Nichita Gotul (propovăduitor vestit al creştinismului în Dacia ocupată de goţi, ucis din porunca lui Athanaric; var.: S. Nichita) IV, **[14, 16v]**
Sfântul Nicolae (*cetatea Sfântului Nicolae*, toponim neidentificat în nordul Ungariei) I, **[175**
Sfântul Nicolae (episcop de Myra în Licia; var.: S. Nicolae; S. Nicolaus; Sfântul Nicolae) IV, **[3, 16, 16v, 17v]**
Sfântul Paulin de Nola (sau Meropius Pontius Anicius Paulinus; episcop de Nola, în Italia; scriitor creştin remarcabil, var.: S. Paulinus) IV, **[17v]**
Sfântul Sava Gotul (propagator al creştinismului în Dacia ocupată de goţi, prigonit de Athanaric şi martirizat pentru credinţa în Hristos; var.: S. Sava) IV, **[14]**
Sfântul Stanislau (episcop de Cracovia, martirizat în 1079, patronul religios al Poloniei) III, **[28v]**
Sfântul Stefan (vezi Ştefan I cel Sfânt)
Sfântul Vasile cel Mare (arhiepiscop în Cezareea Capadociei şi scriitor bisericesc; var.: S. Vasilie cel Mare) IV, **[14v]**
Sferciovschi (vezi Swierczewski)
Sfirciovschi (vezi Swierczewski)
Sfetagora (Sfântul Munte Athos; var.: Sfetagora; Sfetagoră) II, **[122v, 211, 231, 295, 318, 346v]**
Sfetagoră (vezi Sfetagora)
Sfidrighel (vezi Swidrigaillo)
Sfidrighelschi (vezi Swidrigaillo)
Siavuş (paşă de Silistra; var.: Siiauş-Başa) II, **[229]**
Sibiiu (vezi Sibiu)
Sibiu (var.: Cibinium; Sibiiu) I, **[68v, 116v, 149v, 153v, 156, 156v, 168, 170, 170v, 184v, 188, 191, 196, 197, 197v, 211v, 212, 224v, 243v, 245v]**; II, **[76v, 77, 121v, 142, 148v, 164, 192, 317, 370, 371, 371v, 372, 377v]**; III, **[139v]**; IV, **[47, 48v, 52, 66, 67, 73, 182, 231, 260, 266, 307, 310, 326, 332v, 345, 346v, 349v, 350, 350v, 352, 355v]**
Sic (mg, Szék; localitate în Transilvania, Cluj) I, **[195v]**
Sicambria (i.e. Aquincum sau Ak-Ink, numele antic al oraşului Buda din Ungaria; var.: Sicambriia) I, **[81v]**
Sicambriia (vezi Sicambria)
Sichilia (vezi Sicilia)
Sicilia (provincie a Republicii Romane şi a Imperiului Roman; var.: Sichilia) I, **[73v, 119, 124, 126]**
Sieniavschi (vezi Sienawski, Nicolae)
Sienawski, Nicolae (hatman polonez; var.: Nicolae; Nicolae Seneuschi; Nicolae Sieniavie; Nicolae Sieniavschi; Sieniavschi; Sineavschi; Sinevschi) III, **[131, 151, 151v, 153, 153v, 155, 200, 234]**
Sieradz (ţinut şi oraş în Polonia; var.: Siradia; Sireag; Sireagiu) I, **[148v]**; II, **[47, 48]**; III, **[34v, 188v]**
Sighet IV, **[183v]**
Sighidin (vezi Szeged)
Sighismund (vezi Sigismund de Szentgyörgy)
Sighismund (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Sighismund (vezi Sigismund de Luxemburg)
Sighismund (vezi Báthory, Sigismund)
Sighismund (vezi Korybut, Sigismund)
Sighismund Avgust (vezi Sigismund II August I)
Sighismund Batori (vezi Báthory, Sigismund)
Sighismund Forgaciu (vezi Forgách, Zsigmond)
Sighismund Racoţi (vezi Rákóczy, Sigismund)
Sigismund I cel Bătrân (rege al Poloniei, 1506–1548; var.: Sighismund; Sigismundus) III, **[70v, 71, 71v, 73, 81, 87v, 88, 92, 93v, 94, 100, 106, 108, 109, 109v, 111v, 113v, 115v, 116v, 117, 119v, 127, 130, 131v, 132]**
Sigismund II August (rege al Poloniei; var.: August Sighismund; Sighismund; Sighismund Avgust; Sighismundus Augustus) III, **[126!, 141v, 157v, 190v]**
Sigismund de Luxemburg (rege al Ungariei, apoi şi împărat romano-german; var.: Sighismund; Sigismundus) I, **[126v, 127, 127v, 128, 134v, 138, 138v]**; II, **[38, 39, 40, 40v, 41, 41v, 42, 42v, 43, 61, 64v, 68v, 69v, 70, 70v, 71]**; III, **[26v, 27, 27v, 30v]**
Sigismund de Szentgyörgy (voievod al Transilvaniei împreună cu Ioan de Szentgyörgy şi cu sasul Berthold Ellerbach; var.: Sighismund) I, **[132, 132v]**
Sigismundus (vezi Sigismund de Luxemburg)
Sigismundus (vezi Báthory, Sigismund)
Sigismundus Batori (vezi Báthory, Sigismund)
Sigismundus (vezi Sigismund)
Sighişoara (var.: Sighişoara; Sighişoară) I, **[117v, 170v, 172v, 203v, 210v, 214v]**
Sighişoară (vezi Sighişoara)

Sigler (vezi Sigler, Michael)
Sigler, Michael (cronicar sas din Sibiu; var.: Michael Sigler; Sigler) I, **[144v, 145v]**
Sigonio, Carlo (celebru arheolog şi istoric italian, profesor la mai multe universităţi din peninsulă; var.: Sigonius) I, **[91, 92]**
Sigonius (vezi Sigonio, Carlo)
Siiauş-Başa (vezi Siavuş)
Silca (vezi Sârca)
Silesia (vezi Silezia)
Silezia (regiune istorică în Boemia, astăzi regiunea Moravia-Silezia din Cehia; var.: Silesia; Silesia; Sileziia) I, **[169v, 180v, 181]**; IV, **[155]**
Sileziia (vezi Silezia)
Silistra (oraş, astăzi în Bulgaria; vezi separat, Dârstor; var.: Silistriia) III, **[143, 171]**
Silistriia (vezi Silistra)
Silivaş (localitate în Transilvania, Cluj) IV, **[183]**
Silvaş (localitate în Transilvania, Haţeg) IV, **[49v]**
Silvester Caliani (vezi Caliani, Silvestru)
Silvestru (episcop paleocreştin în Dacia) IV, **[13]**
Silvestru (vezi Caliani, Silvestru)
Silvestru (protoegumen la Munkács) IV, **[366v]**
Silvestru* (numele de monah dat lui Stroe Leurdeanu; vezi, separat, Leurdeanu, Stroe) II, **[273]**
Silvestru II (papă; a contribuit la întemeierea regatului creştin al Ungariei; var.: Silvestru al II-lea) I, **[109v]**
Silvestru al doilea (vezi Silvestru II)
Silvestru Caliani (vezi Caliani, Silvestru)
Silvestru Căliani (vezi Caliani, Silvestru)
Silvie (rege legendar din seria întemeietorilor Romei) I, **[23]**
Silvie (*alt Silvie*; rege legendar din seria întemeietorilor Romei) I, **[23]**
Silvie Enea (rege legendar din seria întemeietorilor Romei) I, **[22v]**
Silvie Iulie (rege legendar din seria întemeietorilor Romei) I, **[22v]**
Sima (vistier în Moldova) III, **[122v]**
Simcel (vezi Sâncel)
Simeon (vezi Simion Dascălul)
Simeon (numele lui Silvestru Caliani înainte de călugărire; vezi, separat, Caliani, Silvestru) IV, **[265v]**
Simeon (vezi Movilă, Simion)
Simeon Ivanovici (*cnez*) III, **[72v]**
Simeon Moghila (vezi Movilă, Simion)
Simeon Stefan (vezi Simion Ştefan)
Simihaiu (vezi Sânmihai)
Simion (vezi Olelkovici, Simeon)
Simion Dascălul (interpolator al cronicii lui Grigore Ureche) III, **[195v]**
Simion Ştefan (mitropolit al Belgradului – Alba Iulia; var.: Simeon Stefan; Simon Stefan; Stefan; Stefan Simonoviciu; Stephanus Simonius; Stephanus Simonovicsius) IV, **[38v, 42, 44, 46v, 47, 49v, 74v 76, 76v, 80, 80v, 81, 82, 83v, 84, 89, 90, 90v, 91v, 92v, 97, 97v, 98, 98v, 99, 102v, 103v, 104, 111]**
Simion-Vodă Moghila (vezi Movilă, Simion)
Simla (curs de apă în ţinutul Tutovei) III, **[57v]**
Simokattes, Theophylaktos (istoric bizantin; var.: Theophil. Simocat.) I, **[92v]**
Simon (numele lui Ştefan Pop înainte de călugărire; vezi, separat, Pop, Ştefan) IV, **[358]**
Simon (protopop de Băseşti) IV, **[183]**
Simon (protopop de Sărvat) IV, **[183]**
Simon (protopop de Silivaş) IV, **[183]**
Simon (protopop de Săldăbagiu) IV, **[183v]**
Simon Moghila (vezi Movilă, Simion)
Simon Stefan (vezi Simion Ştefan)
Simon-Vodă (vezi Movilă, Simion)
Sinagov (vezi Snagov)
Sinai (munte în Egipt) II, **[346v, 364v]**
Sinan (vezi Kodja, Sinan-Paşa)
Sinan-Başa (vezi Kodja, Sinan-Paşa)
Sinan-Başa (vezi Sinan-Paşa*)
Sinan-Başea (vezi Kodja, Sinan-Paşa)
Sinan-Başea (vezi Sinan-Paşa*)
Sinan-Başea (probabil, Kenan-Paşa, implicat în domnia lui Mihnea III Radu) II, **[231v]**
Sinan-Paşa* (trimis cu oşti în Ţara Românească, să-l prindă pe Matei Basarab) II, **[214]**
Sinăuceşti (localitate neidentificată) III, **[129]**
Sineavschi (vezi Sienawski, Nicolae)
Sinenski, Ioan (conduce oastea trimisă de polonezi în ajutorul domnitorului moldovean Alexăndrel-Vodă; var.: Ioan Sinevschi) III, **[41]**
Sinesius (vezi Synesius din Cirene)
Sinevschi (vezi Sienawski, Nicolae)
Sinevschi (*voievodul ruschi*) III, **[191v]**
Sintul (vezi Sântu)
Sipina (vezi Şepeniţ)
Siracus (vezi Siracuza)
Siracuza (oraş în Italia, în estul insulei Sicilia; var.: Siracus) I, **[89v]**
Siradia (vezi Sieradz)
Sireag (vezi Sieradz)
Sireagiu (vezi Sieradz)
Siret (râu şi târg în Moldova; var.: Ceret; Siret; Sireat; Sireatiu; Sireti) II, **[19, 116v, 119, 119v, 200v, 211]**; III, **[18, 18v, 19, 12v, 46, 58, 58v, 69v, 106v, 107, 131, 144, 183, 184v, 188v, 208v]**
Sireat (vezi Siret)
Sireatiu (vezi Siret)
Sireti (vezi Siret)
Siria (var.: Siriia) I, **[35v, 36, 150v]**
Siriia (vezi Siria)
Sirmia (regiune istorică, astăzi aparţine Serbiei şi Croaţiei; var.: Sirmiia; Sirmium) I, **[70, 226]**

Sirmiia (vezi Sirmia)
Sirmium (vezi Sirmia)
Skerlet (gelap; grec din Constantinopol, socrul lui Alexandru Coconul; var.: Scărlat) II, **[200v]**
Skylitzes, Ioan (numit și Ioan Tracesianul, curopalat și drugar al curţii lui Alexios I Komnenos; var.: Schiliţis; Scilitzes) I, **[107]**
Slatina (mănăstire în Moldova) III, **[156, 196, 196v]**
Slatina* (i.e. Sărata din ţinutul Buzăului, de unde era Vintilă-Vodă) II, **[128]**
Slatină (vezi Slatina*)
Slavonia (sau Croato-Slavonia; unitate din cadrul regatului medieval al Ungariei, având în frunte un ban; var.: Sclavonia; Sclavoniia; Slavonia; Slavoniia) I, **[126v, 145v, 156v, 222]**; II, **[304]**; IV, **[155, 156, 156v, 158, 160, 161, 162v]**
Slavoniia (vezi Slavonia)
Slănic (râu, afluent al Ialomiţei) II, **[128v]**
Slăvilă (hatman în Moldova) III, **[215v]**
Slobozia („Sloboziia lui Ianache", unde Matei Basarab construieşte o mănăstire) II, **[210v]**
Sloboziia (vezi Slobozia)
Slońsk (oraş şi voievodat în Polonia; var.: Slonsca) III, **[71, 165v]**
Slonsca (vezi Slońsk)
Smederovo (cetate la Roman; var.: Smeredova) III, **[67v]**
Smeredova (vezi Smederovo)
Smolensca (vezi Smolensk)
Smolensk (ţinut în Rusia; var.: Smolensca) III, **[39v]**; IV, **[50v]**
Snagov (mănăstirea ~, lângă Bucureşti; var.: Sinagov; Snagov; Sneagov) II, **[58v, 61, 72v, 259, 272, 273, 279v, 297, 315v, 365]**
Sneagov (vezi Snagov)
Sniatyn (oraş în Ucraina; var.: Sneatin; Sneaten) II, **[115v]**; III, **[12, 30v, 31v, 36, 55, 81v, 189, 191v]**
Sneaten (vezi Sniatyn)
Sneatin (vezi Sniatyn)
Soar (vezi Suarăş)
Sobeşchi (vezi Ioan Sobieţchi)
Sobieski, Ioan (hatman; rege al Poloniei; var.: Sobeşchi; Ioan Sobieţchi) II, **[285]**; III, **[108v]**
Soceava (vezi Suceava)
Soci (localitate lângă Bacău) II, **[114]**; III, **[53v]**
Socol (vezi Socol din Răzvad şi din Cornăţeni)
Socol (mare medelnicer în Ţara Românească, sec. al XVII-lea) II, **[291v]**
Socol Cornăţanul (vezi Socol din Răzvad şi din Cornăţeni)
Socol din Răzvad şi din Cornăţeni (vornic în Ţara Românească, sec. al XVI-lea; var.: Socol; Socol Cornăţanul) II, **[131, 133v, 134]**
Socrates (supranumit *Scolasticus*, istoric bizantin) I, **[72]**
Soczczow (vezi Suceava)
Sofia (recte Judit; fiica împăratului Henric III, soţia regelui Solomon al Ungariei; var.: Sofiia) I, **[113v, 115v]**
Sofia* (recte Maria; cumnata regelui Vladislav III Jagello, soţia lui Iliaş-Vodă; var.: Sofiia) III, **[34, 34v]**
Sofiia (vezi Sofia)
Sofiia (vezi Sofia*)
Sofialău (vezi Sofialis, Nicula)
Sofialis, Nicula (alias Sofilalâul; grec din Rumelia, mare clucer în Ţara Românească, în vremea domnitorului Radu Leon; grec din; var.: Sofialău; Sofilăul; Sofilău; Nicula Sofilăul) II, **[266, 266v, 270]**
Sofilău (vezi Sofialis, Nicula)
Sofilăul (vezi Sofialis, Nicula)
Sofronie (conducător al răscoalei anticatolice din Transilvania) IV, **[5v, 331, 331v, 332v]**
Solan (vezi Salanus)
Soliman (vezi Soliman Magnificul)
Soliman Magnificul (sultan otoman; tatăl lui Selim II; var.: Seliman; Soliman; Suliman Shiiac) I, **[145v, 146, 146v, 148v, 149, 149v, 150v, 151v, 152v, 154, 154v, 155, 159v, 160, 160v, 161v, 162, 162v, 163, 163v, 164, 167, 167v, 168v, 171, 172v, 173, 173v, 174]**; II, **[131v, 249]**; III, **[3, 124v, 131v, 137, 137v, 140, 140v, 141v, 142v, 143, 143v, 145, 147, 148, 156v, 173, 189v, 193, 193v, 194, 194v, 197v]**
Soliman-Başea (vezi Soliman-Paşa)
Soliman-Başea (vezi Soliman-Paşa*)
Soliman-Paşa (vezi Sarî-Suleiman-Paşa
Soliman-Paşa* (seraschier; var.: Soliman-Başea) II, **[303v]**
Solnocul de Mijloc (comitat istoric în Transilvania; vezi, separat, Szolnok Mediocri) I, **[96v, 175v, 250]**; IV, **[84, 314v, 353]**
Solnocul Dinlăuntru (vezi Solnocul Interior)
Solnocul Interior (comitat istoric în Transilvania; var.: Solnocul Dinlăuntru) IV, **[220v]**
Solomon (rege biblic) I, **[22v]**
Solomon (rege al Ungariei, fiul lui Andrei I) I, **[113v, 114, 114v, 115]**
Soltan (vezi Zoltán)
Solyomi, János (conte, colaborator al lui Gheorghe Martinuzzi) I, **[168v]**
Someş (râu în Transilvania; var.: Someş; Zamuş) I, **[96v]**; II, **[243v]**
Sommerus (vezi Sommerus, Joannes)
Sommerus, Joannes (sau Johann Sommer, umanist; adus de Iacob Eraclid Despotul să conducă, Schola latina de la Cotnar; var.: Sommerus) I, **[140]**
Sopron (oraş în Ungaria) II, **[170v, 176v]**

Soranus, Junius (guvernator al Sciţiei, trimite moaştele Sfântului Sava Gotul în Capadocia; var. Iulie Soran) IV, **[14v]**
Soroca (târg şi cetate, astăzi în Republica Moldova; var.: Soroca; Sorock) III, **[59v, 72, 119, 159v, 226, 226v, 229v, 237v, 245]**
Sorock (vezi Soroca)
Soveja (localitate în Moldova, Vrancea; mănăstire ctitorită de Matei Basarab) II, **[211]**
Sozomen (vezi Sozomen, Hermias Salaminus)
Sozomen, Hermias Salaminus (istoric şi avocat bizantin; var.: Sozomen; Sozomenus) I, **[72]**; IV, **[17]**
Sozomenus (vezi Sozomen, Hermias Salaminus)
Spancioc (vezi Spancioc, Drăghici)
Spancioc, Drăghici (spătar în Moldova; var.: Spancioc) III, **[190v, 191]**
Spania (vezi, separat, Hispania, Ţara Şpanioleasca; var.: Işpania) I, **[73v, 78v, 234v, 246]**
Spătac (localitate în Transilvania, Alba; vezi, separat, Szászpatak; var.: Spătacu) IV, **[241v]**
Spătacu (vezi Spătac)
Spin (vezi Spini)
Spini (localitate în Transilvania, Hunedoara; var.: Spin; Spini) IV, **[241v, 273v]**
Spiridon (numele după călugărire al lui Ştefan Farcaşiu; vezi, separat, Fogaraşi, Spiridon) IV, **[361]**
Spondanus (vezi Spondanus, Henricus)
Spondanus, Henricus (sau Henri de Sponde; erudit francez, istoric al bisericii şi exeget al analelor lui Baronius; var.: Henricus Spondanus Appamiarus; Spondanus) II, **[69v, 88]**
Spontini, Ciro (cavaler italian, autorul unor însemnări memorialistice despre Mihai Viteazul; var.: Ciro Spontoni) II, **[193]**
Sphrantzes, Ghiorghios (istoric bizantin; var.: Gheorghie Franzes) II, **[106v]**
Spurie Casie (vezi Cassius, Spurius)
Staico Bucşeanul (Bucşan, Staico)
Stainvil (vezi Steinville, Stephan)
Stainvile (vezi Steinville, Stephan)
Stan (logofăt al lui Radu cel Frumos, luat prizonier de Ştefan cel Mare) II, **[114]**; III, **[53v]**
Stan (boier din Ţara Românească, ucis din porunca lui Alexandru Mircea, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Stan (slujitor al domnitorului Constantin Şerban) II, **[239v]**
Stanca (fiica mai mare a lui Constantin Brâncoveanu) II, **[330v]**
Stanciu (vezi Dan III)
Stanciul (vezi Dan III)
Stanciul (domn neconfirmat în Ţara Românească, alias Ştefan Bătrânul) II, **[118v]**
Stanciul (logofăt în Ţara Românească, ucis din porunca lui Mihnea Turcitul) II, **[246]**
Stanciul (sluger în Ţara Românească) II, **[191v]**
Stanciul Bengăi (boier pribeag peste Olt în timpul lui Mircea Ciobanul) II, **[132v, 133]**
Stanislae Nizovie (trimis al principelui Ioan Sigismund Zápolya pentru tratative cu împăratul Maximilian de Habsburg) I, **[173]**
Stanislaus de Chodecz (vezi Chodecz, Stanislav de)
Stanislaus Orichovius (vezi Orzechowski, Stanislav)
Stanislaus Sarnicius (vezi Sarnicki, Stanislas)
Stanislav Ciolpa (vezi Ciolpa, Stanislav)
Stanislav Paţ (voievod de la Vitebsk) III, **[196]**
Stanislav Petrovici Chişca (conducător de oaste lituanian) III, **[72v]**
Stanislav Tetenschi (sol al regelui Cazimir IV Jagiellonczyk la Ştefan cel Mare) III, **[51]**
Starodub (oraş în Rusia) III, **[39v]**
Staşcovschi (comandant al tunarilor în armata poloneză) III, **[128v]**
Stăneşti (sat în Ţara Românească) II, **[138v]**
Stănilă (vornic în Ţara Românească, pribeag în Transilvania; ucis din porunca lui Mircea Ciobanul) II, **[132]**
Stănilă (protopop de Viştea) IV, **[182]**
Stârza (vezi Sturdza, Ion)
Stefan (vezi Lazarević, Ştefan)
Stefan (vezi Szapolyai, István)
Stefan[1] (Ştefan; mitropolit al Ţării Româneşti) II, **[210v, 260v]**
Stefan (Ştefan; fiul lui Radu Leon) II, **[265]**
Stefan (Ştefan; antroponim eronat, personajul figurând în calitate de castelan al Cracoviei) III, **[51]**
Stefan (Ştefan; antroponim eronat; personajul nu a existat în calitate de mitropolit al Transilvaniei) IV, **[56v]**
Stefan (Ştefan; protopop de Sânmihai) IV, **[183]**
Stefan (Ştefan; numele lui Ieronim Calnochi înainte de călugărire; vezi, separat, Kalnoki, Ieronim) IV, **[346v]**
Stefan (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan (vezi Frank (Franch), Ştefan)
Stefan (vezi Gheorghe Ştefan)
Stefan (vezi Lackfi, Ştefan)
Stefan (vezi Pop, Ştefan)
Stefan (vezi Simion Ştefan)
Stefan (vezi Ştefan Bătrânul)
Stefan (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan (vezi Ştefan I cel Sfânt)

[1] Dacă identificarea se face numai prin numele *Stefan*, scris de Samuil Micu astfel, vom da în paranteză echivalentul *Ştefan*, fără a-l mai înregistra şi la litera **Ş** din cauza dificultăţii de a rezolva apoi, la trimiterile încrucişate, omonimia care se creează.

Stefan (vezi Ştefan I)
Stefan (vezi Ştefan II)
Stefan (vezi Ştefan II*)
Stefan (vezi Ştefan IV)
Stefan (vezi Ştefan Lăcustă)
Stefan (vezi Ştefan Rareş)
Stefan (vezi Ştefan V)
Stefan (vezi Stefan-Vodă*)
Stefan (vezi Ştefăniţă)
Stefan (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund)
Stefan II (vezi Ştefan II)
Stefan III (vezi Ştefan III)
Stefan IIII Vodă (vezi Ştefăniţă)
Stefan IV Vodă (vezi Ştefăniţă)
Stefan IV (vezi Ştefan IV)
Stefan V (vezi Ştefan V)
Stefan VI (vezi Ştefan Rareş)
Stefan Apor (vezi Apor, Ştefan)
Stefan al cincilea (vezi Ştefan V)
Stefan Batori (vezi Báthory, Ştefan)
Stefan Batori (vezi Báthory de Ecsed, Ştefan)
Stefan Batori (vezi Báthory de Şimleu, Ştefan)
Stefan Batori (vezi Báthory (Saniszlófi), Ştefan)
Stefan Batori (vezi Báthory, Ştefan*)
Stefan Batori de Şemlău (vezi Báthory de Şimleu, Ştefan)
Stefan Bătrânul (vezi Ştefan Bătrânul)
Stefan Beatlean (vezi Bethlen, Ştefan)
Stefan Bocicai (vezi Bocskay, Ştefan)
Stefan Boşcai (vezi Bocskay, Ştefan)
Stefan Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan Caşeai (vezi Kassai, István)
Stefan Ceachi (antroponim eronat pentru Ştefan Lackfi, voievod al Transilvaniei) I, **[125v]**
Stefan cel Bun (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan cel Mare (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan cel Tinăr (vezi Ştefăniţă)
Stefan Chendi (vezi Kendy, István)
Stefan Cioranul (vezi Cioranu, Ştefan)
Stefan Costa (vezi Costa, Stefan)
Stefan de Loşonţ (vezi Ştefan de Losoncz)
Stefan de Şomlău (vezi Báthory, Ştefan)
Stefan Detini (vezi Dettine, Ştefan)
Stefan Farcaşiu (vezi Fogaraşi, Spiridon)
Stefan Ghelei (vezi Gelei, István)
Stefan Gheorghie-Vodă (vezi Gheorghe Ştefan)
Stefan Iojica (vezi Jósika, Ştefan)
Stefan Iştfanovici (vezi Iştvanovici, Ştefan)
Stefan Lăcustă (vezi Ştefan Lăcustă)
Stefan Loşonţi (vezi Ştefan de Losoncz)
Stefan Mailat (vezi Máilath, Ştefan)
Stefan Mone, Stefan Mone II, Sthephanus Mone, Sthephanus Mone II („personaje” ale genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16, 16v]**
Stefan Paloşiu de S. Cotoşna (vezi Pálos, Stephanus de Sz. Katosna)
Stefan Pop (Pop, Ştefan)
Stefan Pop Timandi (vezi Timandi, Stefan Pop)
Stefan Pronai (vezi Pronai, István)
Stefan Răzvan (vezi Ştefan Răzvan)
Stefan Simonoviciu (vezi Simion Ştefan)
Stefan Teliţi (sol al regelui Ludovic la Bogdan cel Orb) III, **[108]**
Stefan Toldi (vezi Toldi, István)
Stefan Tomşa (vezi Tomşa, Ştefan)
Stefan Tomşea (vezi Tomşa, Ştefan)
Stefan-Vodă (i.e. Sava Mâzgă, proclamat domn la Bârgău, în Ardeal, în iunie 1566, sub numele de Ştefan) III, **[195]**
Stefan-Vodă (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan-Vodă (vezi Gheorghe Ştefan)
Stefan-Vodă (vezi Lupu, Ştefăniţă)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan I)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan II*)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan Lăcustă)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan Rareş)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan Răzvan)
Stefan-Vodă (vezi Tomşa, Ştefan al II-lea)
Stefan-Vodă (vezi Ştefan-Vodă)
Stefan-Vodă (vezi Ştefăniţă)
Stefan-Vodă* (Ştefan-Vodă; domn al Moldovei, ignorat de istoriografie; var.: Stefan; Stefan-Vodă) III, **[40, 40v]**
Stefan-Vodă al unsprăzeacelea (vezi Ştefan Petriceicu)
Stefan-Vodă Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan-Vodă Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Ştefan)
Stefan-Vodă cel Mare (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan-Vodă cel Tinăr (vezi Ştefăniţă)
Stefan-Vodă Lăcustă (vezi Ştefan Lăcustă)
Stefan-Vodă Răzvan (vezi Ştefan Răzvan)
Stefan-Vodă Tomşa (vezi Tomşa, Ştefan)
Stefan-Vodă Tomşa (vezi Tomşa, Ştefan al II-lea)
Stefan-Vodă Tomşa al optulea (vezi Tomşa, Ştefan al II-lea)
Stefan-Voievod (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan-Voivod (vezi Ştefan cel Mare)
Stefan Zuhai (vezi Szuhay, István)
Stefaniţa (vezi Ştefăniţă*)
Stefăneşti (vezi Ştefăneşti)
Stefănuţ (vezi Lupu, Ştefăniţă)
Stefănuţ (vezi Ştefăniţă*)
Steinville, Stephan (conte, general al armatei imperiale din Transilvania; director suprem al Olteniei; var.: Stainvil; Stainvile) I, **[243v]**; II, **[361v, 370, 371, 379v]**
Stepan (mare portar în Ţara Românească) II, **[133]**

Steph. Bronderith (vezi Brodarith, Stefanus)
Stephanus (vezi Ştefan cel Mare)
Stephanus Gelei (vezi Gelei, István)
Sthephanus Gr. („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16]**
Stephanus Magnificus (vezi Ştefan cel Mare)
Stephanus Pálos de Sz. Katosna (vezi Pálos, Stephanus de Sz. Katosna)
Stephanus Papp Timandi (vezi Timandi, Stefan Pop)
Stephanus Pronai (vezi Pronai, István)
Stephanus Simonius (vezi Simion Ştefan)
Stephanus Simonovicsius (vezi Simion Ştefan)
Stephanus Zuhay (vezi Szuhay, István)
Stibor de Stiboricz (voievod al Transilvaniei în două rânduri; var.: Stiborie de Stiboriciu) I, **[127v]**
Stiborie de Stiboriciu (vezi Stibor de Stiboricz)
Stiriia (vezi Ştiria)
Stoeneşti (sat în Ţara Românească, Argeş) II, **[143v]**
Stoian (vezi Florescu, Stoian)
Stoian Dudescul (i.e. Stoica Ludescu, logofăt în Ţara Rpmânească, autorul Letopiseţului cantacuzinesc) II, **[280v]**
Stoica („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16v]**
Stoica (logofăt în Ţara Românească, ucis din porunca lui Radu Paisie) II, **[124v, 129v]**
Stoica (i.e. Staico; vezi Bucşan, Staico)
Stoica Bucşan (vezi Bucşan, Staico)
Strâmb (vezi Strâmbu)
Strâmbu (astăzi Strâmbu-Băiuţ, sat în Transilvania, Maramureş; vezi, separat, Horgos Patak; var.: Strâmb) IV, **[220v]**
Strâmba (mănăstire în Transilvania, Sălaj) IV, **[352v, 356]**
Streaiul (vezi Strei)
Strei (râu în Transilvania, afluent al Mureşului; var.: Streaiul) I, **[48v]**
Stricovski (vezi Stryjkowski, Mathias)
Stricovskius (vezi Stryjkowski, Mathias)
Stryjkowski, Mathias (istoric lituanian; var.: Stricovski; Stricovskius) III, **[32, 37v, 45v]**
Strigon (vezi Esztergom)
Stroe (vezi Stroe din Orboeşti)
Stroe (boier muntean pribeag în Ţara Ungurească, susţinător al lui Laiotă Basarab, mort în lupta de la Fântâna Ţiganului) II, **[129v]**
Stroe (vezi Buzescu, Stroe)
Stroe (vezi Leurdeanu, Stroe)
Stroe Bârcescul (i.e. Stroe Bârsescu; vezi Bârsescu, Stroe)
Stroe Buzăescul (vezi Buzescu, Stroe)
Stroe Buzăianul (vezi Buzescu, Stroe)**]**
Stroe Buzescul (vezi Buzescu, Stroe)
Stroe din Orboeşti (spătar în Ţara Românească; ucis din porunca lui Mircea Ciobanul; var.: Stroe) II, **[130]**
Stroe Lăurdeanul (vezi Leurdeanu, Stroe)
Stroe Leurdeanul (vezi Leurdeanu, Stroe)
Stroici (vezi Stroici, Ion)
Stroici (logofăt în Moldova) III, **[239v]**
Stroici, Ion (vistier în Moldova, omul de încredere al lui Despot-Vodă; var.: Stroici; Stroin) III, **[171v, 182]**
Stroin (i.e. Stroici; vezi Stroici, Ion)
Strumica (oraş în Macedonia; var. Strumiţa) I, **[287, 290v]**
Strumiţa (vezi Strumica)
Strus (doi fraţi, nobili polonezi) III, **[105]**
Strus (vezi Iacob Strus)
Studeaniţă (vezi Studeniţa)
Studeniţa (localitate în Transnistria; var.: Studeaniţă) II, **[210]**
Sturdza, Ion (hatman în Moldova; susţinător al lui Joldea împotriva lui Alexandru Lăpuşneanu; var.: Stârza; Sturza) III, **[153v, 154v]**
Sturza (vezi Sturdza, Ion)
Sturza, Toader (spătar în Ţara Românească, fratele lui Grigore Ghica; var.: Toader Sturza) II, **[283]**
Styria (vezi Ştiria)
Ştepusia (vezi Szepes)
Ştepuz (vezi Szepes)
Ştepuzia (vezi Szepes)
Ştepuziense (vezi Szepes)
Suarăş (localitate în Transilvania, Cluj; var. Soar) IV, **[183]**
Sub Pădure (localitate în Transilvania, Mureş; var.: Supt Pădur<e>) IV, **[182v]**
Suceava (oraş în Moldova; cetate; var.: Soceava; Soczczow; Suceava; Suceavă) II, **[49, 49v, 51, 51v, 52, 53, 54, 114v, 192v, 218v]**; III, **[12v, 15v, 26, 29v, 34v, 35v, 41, 46, 46v, 47, 48v, 49, 52v, 54v, 60, 60v, 66, 69, 69v, 74v, 75, 76v, 82v, 86v, 103v, 108v, 110, 121, 123v, 125, 125v, 137, 137v, 139v, 141v, 144, 146, 156, 156v, 166v, 168v, 169, 170, 171v, 174v, 176, 180v, 181, 185v, 186, 195, 222]**; IV, **[37, 69, 69v, 93, 93v]**
Suceava* (râu în Moldova) III, **[12v]**
Suceavă (vezi Suceava)
Suceviţa (mănăstire în Moldova, Suceava) III, **[233v]**
Suchodolski, Egidie (curtean al lui Cazimir IV Iagiellonczyk, regele Poloniei; trimis pentru a-i împăca pe Ştefan cel Mare şi pe Radu cel Frumos; var.: Eghidie Sohodonschi) II, **[115v]**; III, **[55]**
Suebia (i.e. Schwaben, district în Bavaria, Germania; var.: Svevia) IV, **[155]**
Suetonius (sau Caius Suetonius Tranquillus, istoric şi biograf roman; var.: Suetonius; Svetonie) I, **[42v]**
Suk (vezi Jucu)

Suliman Shiiac (vezi Soliman II Magnificul)
Suliş (localitate în Transilvania, neidentificabilă) IV, **[183v]**
Superbus (vezi Tarquinius Superbus)
Supt Pădur<e> (vezi Sub Pădure)
Susana Caroli (vezi Károlyi, Zsuzsanna)
Svartz (vezi Schwarz, Gottfried)
Svartz Hungarus (vezi Schwarz, Gottfried)
Svetonie (vezi Suetonius)
Svevia (vezi Suebia)
Svidrighel (vezi Swidrigaillo)
Swidrigaillo (Svitrigaila ou Boleslas; prinţ de Novgorod, mare duce al Lituaniei; var.: Sfidrighel; Sfidrighelschi; Svidrighel) III, **[30, 31, 31v, 33v, 34v]**
Swierczewski (hatman al cazacilor; var.: Sferciovschi; Sfirciovschi) III, **[207v, 208v, 209, 211, 211v, 212, 214, 214v, 215, 217, 218, 221v]**
Synesius din Cirene (filozof neoplatonician grec, astronom şi alchimist, convertit la creştinism; var.: Sinesius) I, **[91]**
Szabolcs (oraş şi comitat în Ungaria; var.: Sabolciu; Zabolts) I, **[201]**; IV, **[30v]**
Szad (vezi Sad)
Szalánczi, János junior (aristocrat ungur din Transilvania, trimis la Soliman II Magnificul de regina Isabela; var.: Ioan Salanţi) I, **[167v]**
Szamosujvár (vezi, separat, Gherla; var.: Szamos Uivar; Szamos-Uivár) IV, **[225v, 271v, 272v, 273, 277v]**
Szamos Uivar (vezi Szamosujvár)
Szamos-Uivár (vezi Szamosujvár)
Szantsal (vezi, separat, Sâncel) IV, **[273v]**
Szapolyai, István (palatin al Ungariei, tatăl voievodului Ioan Zápolya; var.: Stefan) I, **[142]**
Szapolyai (Zápolya), Ioan (voievod al Transilvaniei, apoi rege al Ungariei cu numele Ioan I Zápolya; var.: Ioan; Ioan Zapolea; Ioan Zapoli<a>; Zapolea) I, **[6v, 143, 144, 145, 145v, 146, 146v, 147, 147v, 148, 148v, 149v, 150, 151v, 152, 152v, 153, 153v, 154, 154v, 155, 155v, 156, 156v, 157v, 159v, 160, 160v, 161, 161v]**; II, **[125v, 126]**; III, **[124, 125, 125v, 126, 130, 131v, 132, 133v, 137v, 138, 143v, 156v]**
Szapolyai (Zápolya), Ioan Sigismund (fiul voievodului Ioan Zápolya; rege al Ungariei sub numele de Ioan II Sigismund Zápolya şi primul principe al Transilvaniei, sub numele de Ioan Sigismund Zápolya; var.: Ioan; Ioan Sighismund; Ioan II Zapolea; Ioan Sighismund Zapolea; Sighismund; Stefan!) I, **[157, 157v, 161, 161v, 162, 162v, 169v, 171, 172, 172v, 173, 173v, 175, 175v, 176, 177]**; II, **[131]**; III, **[156v, 162v, 163v, 172v, 177, 183, 185v, 186, 189v, 193, 193v, 194v]**; IV, **[57, 57v, 58]**
Szászpatak (vezi, separat, Spătac) IV, **[273v]**
Szászváros (vezi, separat, Orăştie) IV, **[76v, 296v, 297]**
Szava (vezi Sava II Brancovici)
Száva Brankovics (vezi Sava II Brancovici)
Szava Brankovits (vezi Sava II Brancovici)
Széchényi, Paul (arhipeiscop de Kalocsa şi primat al Ungariei; var.: Secini) I, **[233]**
Széchy, Dénes (ban al Severinului; var.: Dionisie) II, **[24, 25, 28]**
Szécsényi, Toma (voievod al Transilvaniei; var.: Toma) I, **[125]**; II, **[24, 24v]**
Szeged (oraş în Ungaria; var.: Seghedin; Seghet; Sighidin) I, **[146v, 153v]**; III, **[193, 193v, 194, 194v]**
Székely, Antal (căpitan ungur; var.: Anton; Anton Săcuiul; Antonie; Antonie Săcuiul) III, **[165, 165v, 166, 167, 167v, 168, 168v, 170, 170v, 171v, 173v, 174v, 175, 175v, 181v]**
Székely, Mihály (căpetenie a revoltei împotriva lui Matei Corvin; ucis la Cluj; var.: Mihail Sécheali) I, **[132v]**
Székely, Moise (sau Moise Secuiul; comandant al armatei din Transilvania, apoi, pentru scurt timp, principe; var.: Moisii Sechel; Moisiiu; Moisiiu Sechel; Moisiiu Secheli; Mose; Moses; Sechel) I, **[190, 191, 191v, 192]**; II, **[187, 187v, 188, 188v, 189, 193]**
Szénási de Koloszvár, Bálint (nemeş ungur; var.: Valentin Senari de Coloşvar; Valentin Szénási de Colosvár) IV, **[126v, 127, 133]**
Szeneszlaus (vezi Seneslau)
Szentgotthárd (localitate în Ungaria; var.: S. Gothard; Sânt Gotard) I, **[217v]**; II, **[261]**
Szép Mező (vezi Szépmező)
Szepes (comitat în Ungaria istorică, astăzi Spiš în Slovacia; var.: Scepusium; Scepuz; Sţepusia; Sţepuz; Sţepuzia; Sţepuziense) I, **[142, 156v, 161v, 169v]**; III, **[163]**; IV, **[39v, 43]**
Szépmező (vezi, separat, Şona; var.: Szép Mező) IV, **[273v]**
Szeredai, Antal (prepozit romano-catolic la Alba Iulia; var.: Seredai) IV, **[357v]**
Szeremi, Theofil (mitropolit al Transilvaniei, iniţiatorul unirii cu Biserica Romei; var.: Theofil; Theophilus) I, **[236v]**; IV, **[4, 47, 53v, 56v, 57, 109v, 139, 141v, 142, 142v, 144, 144v, 145, 145v, 179v, 188, 190v]**
Szilágyi, Mihály (feudal ungur puternic, guvernator al Ungariei, unchiul regelui Matei Corvin şi propulsatorul acestuia la putere; var.: Michael Silagyi; Mihail Silaghi) I, **[131, 135v, 136]**
Szilási, Ioan (căpitan al „haiducilor” lui Báthory; var.: Ioan Silaghi) I, **[198v]**

Szilvási, Boldizsár (nobil maghiar din Transilvania, implicat în ascensiunea principelui Gabriel Bethlen; var.: Baltasar Silvaşi) I, **[192]**
Szolnok Mediocri (vezi, separat, Solnocul de Mijloc) IV, **[76v]**
Szuhay, István (episcop de Eger, Ungaria; var.: Stefan Zuhai; Stephanus Zuhay) II, **[170, 176v]**

Ş

Şah (hatman cazac; var.: Şah; Şeah) III, **[224v, 226, 227, 228, 228v]**
Şandor, Ioan (demnitar de încredere al principelui Gabriel Bethlen; var.: Ioan Şeandor) I, **[200v]**
Şandrea (vezi Şendrea)
Şapte Turnuri (vezi, separat, Edicule; var.: Şeapte Turnuri) II, **[219, 339v, 343]**
Şaroş (vezi Sáros)
Şaruş (vezi Sáros)
Şearoş (vezi Sáros)
Şaroş Patac (vezi Sárospatak)
Şcepin (vezi Şepeniţ)
Şcheaie (vezi Şcheia)
Şcheia (localitate în Moldova, Suceava; var.: Şcheaie) III, **[69v]**
Şeaica Mică (vezi Şeica Mică)
Şeaio (vezi Şieu)
Şeah (vezi Şah)
Şeandrea (vezi Şendrea)
Şeica Mică (localitate în Transilvania, Sibiu; var.: Şeaica Mică) I, **[214]**
Şendrea (hatman al oştirii lui Ştefan cel Mare, cumnatul acestuia; var.: Şandrea; Şeandrea) II, **[58, 58v, 116v]**
Şeapte Turnuri (vezi Şapte Turnuri)
Şearoş (vezi Sáros)
Şebiş (vezi Sebeş)
Şebişiu (vezi Sebeş)
Şemlău (vezi Şimleu Silvaniei)
Şemniţ (vezi Schemnitz)
Şepeniţ (astăzi zona Sipinti din Ucraina; teritoriu de dispută între domnii Moldovei şi regii Poloniei; var.: Sipina; Şcepin; Şepin; Terra Sepinensem) III, **[30, 32, 34, 35v]**
Şepin (vezi Şepeniţ)
Şerbaca (vezi Şerbanca)
Şerban (vezi Radu Şerban)
Şerban (vezi Cantacuzino, Şerban)**]**
Şerban (*căpitanul*, nepotul domnitorului Şerban Cantacuzino) II, **[304v]**
Şerban* (trimis al domnitorului Şerban Cantacuzino la Viena) II, **[304v]**
Şerban Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Şerban)
Şerban Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Şerban)
Şerban Greceşanul (Greceanu, Şerban)
Şerban Pris<ă>ceanul (vezi Prisăceanu, Şerban)
Şerban Radu (i.e. Radu Ştirbei, vistier în Ţara Românească) II, **[277v]**
Şerban Radu-Vodă (vezi Radu Şerban)
Şerban Radu-Vodă Basarab (vezi Radu Şerban)
Şerban-Vodă (vezi Radu Şerban)
Şerban-Vodă (vezi Cantacuzino, Şerban)
Şerban-Vodă Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Şerban)
Şerban-Vodă Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Şerban)
Şerbanca (sat în Moldova, aproape de Ştefăneşti; var.: Şerbaca) III, **[121]**
Şerpăteşti (sat în Ţara Românească, Ilfov; var.: Şerpăteşti; Şerpeteşti) II, **[132v, 139]**
Şerpeteşti (vezi Şerpăteşti)
Şeul (vezi Şeulia de Mureş)
Şeulia de Mureş (localitate în Transilvania, Mureş; var. Şeul) IV, **[182v]**
Şibot (localitate în Transilvania, Hunedoara; var. Jibet) I, **[133v]**
Şieu (localitate în Transilvania, Bistriţa-Năsăud; var.: Şeaio) I, **[183v]**
Şimleu Silvaniei (localitate în Transilvania, Sălaj; var.: Şemlău; Şomlău; Şumleu) I, **[149v, 177]**; IV, **[183]**
Şipot (vezi Şipote)
Şipote (sat în Moldova, lângă Iaşi; var.: Şipot) III, **[154v, 155v]**
Şnaidau (probabil, Schneidau, general al împăratului Leopold I) I, **[216v]**
Şomlău (vezi Şimleu Silvaniei)
Şona (localitate în Transilvania, Alba; vezi separat, Szépmező) IV, **[241v]**
Şoplea (sat în Ţara Românească, aproape de Ploieşti; var.: Şoplea; Şoplu) II, **[217v, 229v, 234v]**
Şoplu (vezi Şoplea)
Ştefan I (domn al Moldovei, nepot de soră al lui Roman; var.: Stefan; Stefan-Vodă) III, **[2, 26v, 27v]**
Ştefan I cel Sfânt (primul rege creştin al ungurilor; var.: Divus Stephanus; S. Stefan; S. Stephanus; Sfântul Stefan; Stefan) I, **[6v, 102, 103, 103v, 108, 109, 109v, 110, 111, 112, 113]**; II, **[10]**; IV, **[24, 24v, 30, 35v, 36, 54v, 55, 55v, 56]**
Ştefan II (rege al Ungariei; fiul lui Coloman; var.: Stefan; Stefan II) I, **[116, 116v]**
Ştefan II* (fiul lui Alexandru cel Bun; domn al Moldovei; var.: Stefan; Stefan-Vodă) III, **[2v, 32v, 33, 33v, 34, 34v, 35, 35v, 36, 36v, 38]**
Ştefan III (rege al Ungariei; fiul lui Geza II; var.: Stefan III) I, **[116v, 117]**
Ştefan IV (voievod nominal al Ardealului, apoi rege al Ungariei pentru scurt timp; fiul lui Bela Orbul; var.: Stefan; Stefan IV) I, **[116v, 117]**
Ştefan V (rege al Ungariei, fiul lui Bela IV; var.: Stefan; Stefan V; Stefan al cincilea) I, **[118v, 119]**

Ştefan Bătrânul (domn neconfirmat în Ţara Românească, alias Stanciul; var.: Stefan; Stefan Bătrânul) II, **[118v]**

Ştefan cel Mare (domn al Moldovei; var.: Stefan; Stefan cel Bun; Stefan cel Mare; Stefan-Vodă; Stefan-Vodă cel Mare; Stefan-Voievod; Stefan-Voivod; Stephanus; Stephanus Magnificus) I, **[132v, 133, 141v]**; II, **[106, 113v, 114, 114v, 115, 115v, 116, 116v, 117, 117v, 118, 119, 120v, 121]**; III, **[2v, 3, 15v, 45v, 46, 46v, 47, 47v, 48, 48v, 49, 49v, 50, 50v, 51, 51v, 52, 52v, 53, 53v, 54, 54v, 55, 55v, 56, 56v, 57, 57v, 58, 58v, 59, 59v, 60, 60v, 61, 61v, 62, 62v, 63, 63v, 64, 64v, 65, 66, 66v, 67, 67v, 68, 68v, 69, 69v, 70, 70v, 71, 71v, 72v, 73, 73v, 74, 74v, 75, 75v, 76, 76v, 77, 77v, 78v, 79, 79v, 80, 80v, 81, 81v, 82, 82v, 83, 83v, 84, 85, 85v, 86, 86v, 87, 87v, 88, 88v, 89, 89v, 90, 90v, 91, 91v, 92, 93, 93v, 94, 94v, 95, 95v, 96, 96v, 97, 97v, 98, 98v, 99, 99v, 100, 101v, 102v, 103, 103v, 104, 110v, 111v, 113, 123, 123v, 136v, 144, 144v]**

Ştefan de Losoncz (ban de Severin şi Makova; comandant al lăncerilor trimişi de Sigismund de Luxemburg în ajutorul lui Mircea cel Bătrân; var.: Stefan de Loşonţ; Stefan Loşonţi) II, **[36v, 37]**

Ştefan Lăcustă (domn al Moldovei; fiul lui Alexandru**; var.: Lăcustă; Lăcustă-Vodă; Stefan; Stefan Lăcustă; Stefan-Vodă; Stefan-Vodă Lăcustă) III, **[3, 131v, 137v, 138, 138v, 139, 139v]**

Ştefan Petriceicu (domn al Moldovei; var.: Petriceanu; Stefan-Vodă al unsprăzeacelea) III, **[248v]**

Ştefan Rareş (fiul lui Petru Rareş; var.: Stefan; Stefan VI; Stefan-Vodă) III, **[3, 136v, 141v, 146v, 148v, 149, 149v, 150v, 151v, 152, 152v, 153, 153v, 154v]**

Ştefan Răzvan (domn al Moldovei; var.: Stefan-Vodă; Stefan-Vodă Răzvan) II, **[141, 142, 144, 148, 149, 151, 155v]**; III, **[247]**

Ştefan Surdul (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Stefan Surdul) II, **[246v]**

Ştefăneşti (târg pe Prut; var.: Stefăneşti) III, **[110, 112, 121, 200v]**

Ştefăniţă (sau Ştefăniţă-Vodă cel Tânăr, domn al Moldovei; fiul lui Bogdan cel Orb şi nepot al lui Ştefan cel Mare; var.: Stefan; Stefan cel Tinăr; Stefan IIII Vodă; Stefan IV Vodă; Stefan-Vodă; Stefan-Vodă cel Tinăr) III, **[3, 109, 121, 121v, 122, 122v, 123, 198v]**

Ştefăniţă* (al doilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu; var.: Stefaniţa; Stefănuţ) II, **[333v, 344]**

Ştiria (în germană, Steiermark; regiune din sud-estul Austriei; var.: Stiriia; Styria) I, **[154]**; IV, **[155, 287v, 288v, 351]**

Ştirbei, Constantin (ban; var.: Constantin Ştirbeaiu) II, **[337v]**

Ştirbei, Ilie (vistier în Ţara Românească; var.: Ilie Ştirbeai) II, **[379v]**

Ştirbei, Radu (vistier în Ţara Românească; var.: Radu Ştirbeaiu) II, **[274v]**

Şumleu (vezi Şimleu Silvaniei)

Şuşiţa (râu în Moldova, afluent al Siretului) II, **[211]**

Şuţu, Mihai (domn al Moldovei; var.: Mihail Constantin-Vodă Suţul) III, **[251]**

Şvendie (vezi Lazar Şvendie)

T

Tachit (vezi Tacitus, Publius Cornelius)

Tachit (vezi Tacitus, Marcus Claudius)

Tacitus (vezi Tacitus, Publius Cornelius)

Tacitus, Marcus Claudius (împărat roman; var.: Clavdie Tachit; Tachit; Taţitus) I, **[68, 70]**

Tacitus, Publius Cornelius (istoric roman; var.: Tachit; Tacitus) I, **[38]**

Tahargi, Mustafa (agă; var.: Terzi Mustafa-Aga Taahaciul) II, **[223v]**

Tamási, Ioan (voievod al Transilvaniei împreună cu Iacob Lackfi de Santău; var.: Ioan de Tamaşi) I, **[127v]**

Tamerlan (sau Timur Lenk, han tătar) II, **[39, 39v]**

Taranoschi (vezi Tarnowski, Jan)

Taranowski, Andrei (comandant în armata poloneză şi sol la Selim II; var.: Andrei Tarnovschi; Andrei Troianovschi; Troianovschi) III, **[129, 198]**

Tarasăuţi (vezi Tărsăuţi)

Tarasie (episcop de Roman) III, **[52v]**

Tarasovici, Vasile (ultimul episcop neunit al Munkács-ului; var.: Vasilie Tarasoviciu; Basilius Tarassovicsius) IV, **[39, 40, 42v, 43v, 68v, 69]**

Tarcvin (vezi Tarquinius Collatinus, Lucius)

Tarcvin Collatin (vezi Tarquinius Collatinus, Lucius)

Tarcvinie Prisc (vezi Tarquinius Priscus)

Tarcvinie Superb (vezi Tarquinius Superbus)

Tarlo (vezi Tarlo, Ioan)

Tarlo, Ioan (stegarul oraşului Lwow; var.: Tarlo) III, **[200]**

Tarnóczy, Mátyás (episcop romano-catolic de Csanád apoi de Vác; var.: Mathia Tarnoczy; Matiia Tarnoţi) IV, **[39v, 43]**

Tarnovie (vezi Tarnowski, Jan)

Tarnovschi (vezi Tarnowski, Jan)

Tarnowski, Jan (hatman polonez, voievod al Cracoviei; var.: Ioan Hrabie Tarnovschi; Ioan Tarnovschi; Taranoschi; Tarnovie; Tarnovschi) I, **[148v]**; III, **[127, 127v, 128v, 129, 129v, 130v, 132, 141v]**

Tarquinius Collatinus, Lucius (consul; soţul Lucreţiei, femeia siluită de către Sextus Tarquinius, fiul regelui) I, **[32v, 33v]**

Tarquinius Priscus (rege legendar al Romei; var.: Tarcvinie Prisc) I, **[32]**
Tarquinius Superbus (rege legendar al Romei; var.: Superbus; Tarcvinie Superb) I, **[32v]**
Tars (oraş în Cilicia, în Asia; var.: Tarsia; Thars) I, **[70, 71v, 151]**
Tarsia (vezi Tars)
Tartaria (nume generic folosit în Evul Mediu pentru teritoriul eurasiatic lucuit şi stăpânit de tătari) I, **[151]**
Tata (localitate în Ungaria; var.: Thsata) III, **[114]**
Tatie (vezi Tatius, Titus)
Tatius, Titus (conducător al sabinilor; var.: Tatie) I, **[30, 30v]**
Tatu, Nicolae (protopop la Sad; var.: Nicolae Tatu) IV, **[260, 353v]**
Tatul (i.e. Tăutul; vezi Tăutu, Ion)
Tatumir (protopop la Răşinari, tatăl monahului blăjean Savatie Meaţ) IV, **[353]**
Taţitus (vezi Tacitus, Marcus Claudius)
Taurida (numele antic al Crimeei; var. Tavrisia) I, **[151]**
Tavrisia (vezi Taurida)
Tavrocom (localitate medievală în Peninsula Balcanică) I, **[271]**
Tănganul (vezi Tânganul)
Tărgovişte (vezi Târgovişte)
Tărguşor (vezi Târgşor)
Tărsăuţi (sat pe Prut; var.: Tarasăuţi) III, **[130]**
Tăutul (vezi Tăutu, Ion)
Tăutu, Ion (mare logofăt în Moldova; var.: Tatul; Tăutul; Joannes Tentull) III, **[73v, 74, 103v, 114v]**
Tânganul (mănăstirea ~; var.: Tănganul) II, **[89]**
Târgoveşti (vezi Târgovişte)
Târgovişte (var.: Tărgovişte; Târgoveşti; Tărgovişte; Târgovişti; Tergovistia; Trăgovişte) I, **[181v, 188]**; II, **[73, 122v, 123, 123v, 124, 126v, 129v, 245v, 144, 149v, 150, 151, 152v, 155, 158v, 169v, 170v, 171, 175, 175v, 177, 182v, 186v, 187v, 189v, 190, 191, 194, 195v, 196v, 199, 199v, 210v, 211, 217, 218, 222, 222v, 223v, 227, 232, 236, 238, 240v, 330v, 342, 345v, 370, 370v, 371v]**; IV, **[14, 29v, 34, 34v, 37, 93v]**
Târgovişti (vezi Târgovişte)
Târgşor (oraş medieval în Ţara Românească, astăzi satul Târgşorul Vechi, lângă Ploieşti; mănăstire; var.: Tărguşor; Târgşor; Târguşor) II, **[80v, 85v, 211]**; III, **[122v]**
Târgu-Bengăi (astăzi Târgu-Cărbuneşti, Gorj; var.: Târgul Begâei) II, **[230]**
Târgu-Jiu (oraş în Oltenia; var.: Târgul Jiiului) II, **[358v]**
Târgul Begâei (vezi Târgu-Bengăi)
Târgul Jiiului (vezi Târgu-Jiu)
Târgul Ocnii (astăzi localitatea Ocnele Mari, Vâlcea) II, **[298, 298v]**
Târgul Harcovului (vezi Harkov)
Târguşor (vezi Târgşor)
Târnaviia (vezi Tirnavia)
Târnova (vezi Târnovo)
Târnovo (cetate medievală şi oraş în Bulgaria; var.: Târnova; Trinova) I, **[284, 284v, 285, 294, 302, 302v, 303, 306, 307v, 310, 312, 317v, 318, 328]**
Tealeachi (vezi Teleki, Mihály)
Techera (curs de apă, afluent al râului Olt; var. Techerău) I, **[98]**
Techerău (vezi Techera)
Tecchirdan (vezi Tekirrdagh)
Tecuci (târg în Moldova, Galaţi; var.: Tecuci; Tecuciu) III, **[58, 237v]**
Tecuciu (vezi Tecuci)
Teeşeani (luncă pe râul Teleajen) II, **[189v]**
Tefenie (vezi Ioan Tifenie)
Teghina (vezi Tighina)
Teleachi (vezi Teleki, Mihály)
Teleagina (vezi Teleajen*)
Teleajen (râu în Ţara Românească, Prahova; var.: Telegeani; Telejeani; Telejean; Telijean; Tilegean; Tilejeani; Tiligean) II, **[167, 189v, 192, 226v, 227, 234, 234v, 358v]**
Teleajen* (cetate în Ţara Românească, Prahova; var.: Teleagina; Telegina) II, **[115v]**; III, **[55v]**
Telegeani (vezi Teleajen)
Telegina (vezi Teleajen*)
Telejean (vezi Teleajen)
Telejeani (vezi Teleajen)
Teleki, Mihály (general ungur; var.: Tealeachi; Teleachi) I, **[224v]**; II, **[316v]**
Telijean (vezi Teleajen)
Tekirrdagh (oraş în Turcia; vezi, separat, Rodosto; var.: Tecchirdan) I, **[288]**
Temes (vezi Timiş*)
Temesvar (vezi Timişoara
Temeşiu (vezi Timiş*)
Temişoară (vezi Timişoara)
Temuş (vezi Hmielniţki, Timuş)
Teocoli (vezi Tököly, Emerik)
Teoctist I (mitropolit al Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare; var.: Theoctist) III, **[46v]**
Teoctist II (mitropolit al Moldovei; var.: Theoctist) III, **[121, 123]**
Teodor Chiriatovici (vezi Koriatovics, Theodor)
Teodor Chiriatoviciu (vezi Koriatovics, Theodor)
Teodosie (ban, ucis din porunca lui Mircea Ciobanul) II, **[130v]**
Tergovistia (vezi Târgovişte)
Termana (i.e. Tismana; vezi Tismana)
Terra Bassarabiae (vezi Basarabia)
Terra Bessarabum (vezi Basarabia)

Terra Fogaras (vezi Ţara Făgăraşului)
Terra Moldaviae (vezi Moldavia)
Terra Sepinensem (vezi Şepeniţ)
Terra Valachiae (vezi Valachia)
Tertulian (sau Quintus Septimius Florens Tertulian, scriitor bisericesc latin; var.: Tertulian; Tertulianus) IV, **[9v, 10, 10v]**
Tertulianus (vezi Tertulian)
Terzi Mustafa-Aga Taahaciul (vezi Tahargi, Mustafa)
Thador (i.e. Theodor; căpitan moldovean în timpul lui Bogdan III cel Orb) III, **[114v]**
Th<a>eca (i.e. Cehia) IV, **[155]**
Thanana (toponim neidentificat) II, **[108, 109]**
Thars (vezi Tars)
Theoctist (vezi Teoctist I)
Theoctist (vezi Teoctist II)
Theoctist (presupus mitropolit al Moldovei în timpul lui Iuga-Vodă) **III, [27v]**
Theoctist (mitropolit în Transilvania) IV, **[56v]**
Theodat (vezi Theodatus)
Theodatus (cleric din Apulia, oficiantul botezului creştin al regelui ungar Ştefan I şi favorit al acestuia) I, **[110v]**
Theodemir (rege al ostrogoţilor, tatăl regelui Theodoric cel Mare; var.: Theodomir) I, **[85v, 86v]**
Theodomir (vezi Theodemir)
Theodor (vezi Theodorus)
Theodor Lascari (vezi Laskaris, Theodoros I)
Theodor Vrama (vezi Branas, Theodoros)
Theodora (fiica sevastocratorului Isaachie; vezi Isaachie) I, **[284v]**
Theodoretos din Cyros (episcop de Cyros, Siria, apologet și polemist, exeget și istoric; var.: Theodoretus) I, **[91]**; IV, **[10v]**
Theodoretus (vezi Theodoretos din Cyros)
Theodoric (vezi Theodoric I)
Theodoric (vezi Theodoric cel Mare)
Theodoric (vezi Theodoric Strabon)
Theodoric I (rege vizigot în Occident, 418–451; var.: Theodoric) I, **[81, 82, 82v, 83, 83v]**
Theodoric cel Mare (rege al ostrogoţilor, 493–526; var.: Theodoric) I, **[85v, 87]**
Theodoric Strabon (comandant al ostrogoţilor din Tracia, federaţi în timpul împăratului bizantin Leon I; var.: Theodoric) I, **[87]**
Theodoricus Ruinart (vezi Ruinart, Theodoricus)
Theodoritmund (*craiul gothilor*) I, **[83v]**
Theodorus (vezi Rudeanu, Teodosie)
Theodorus Koriathovits (vezi Koriatovics, Theodor)
Theodosie (mitropolit al Ţării Româneşti) II, **[267v, 286v, 294v]**; IV, **[29v]**
Theodosie (vezi Rudeanu, Teodosie)
Theodosie (vezi Theodosius I cel Mare)
Theodosie (vezi Theodosius II)
Theodosie (vezi Theodosie-Vodă)
Theodosie cel Mare (vezi Theodosius I cel Mare)
Theodosius I cel Mare (sau Flavius Theodosius, împărat al Imperiului Roman de Răsărit; var.: Theodosie; Theodosie cel Mare) I, **[6, 72, 75, 75v, 77, 77v]**
Theodosie cel Tânăr (vezi Theodosius II)
Theodosie cel Tinăr (vezi Theodosius II)
Theodosius II (sau Flavius Theodosius, împărat al Imperiului Roman de Răsărit, fiul şi succesorul lui Arcadius; var.: Theodosie; Theodosie cel Tânăr; Theodosie cel Tinăr) I, **[78, 79, 79v, 80, 80v, 82v]**
Theodosie-Vodă (fiul lui Neagoe Basarab; domn al Ţării Româneşti; var.: Theodosie; Theodosie-Vodă) II, **[123v, 124]**
Theofan (mitropolit al Moldovei) III, **[194v, 204, 231]**
Theofil (vezi Szeremi, Theofil)
Theofil (episcop de Râmnic) II, **[202v]**
Theofil (eroare antroponimică la Micu; i.e. Theoctist I; vezi Teoctist I) III, **[52v]**
Theofil* (antroponim eronat, personajul fiind dat ca patriarh al Constantinopolului; sursele autorizate nu-i atestă existenţa; var.: Theofil; Theophil; Theophilus) I, **[102v, 104v, 105v]**; IV, **[35, 53v, 54]**
Theofil Antioheanul (vezi Theophilos)
Theophanus (scriitor bizantin, probabil, Theophanes Confessor, numit și Isauros, autorul unei *Chronographia* publicată în ediţie paralelă greco-latină la Paris) I, **[92, 92v]**
Theophil (vezi Theofil*)
Theophil. Simocat. (vezi Simokattes, Theophylaktos)
Theophilos (episcop al Antiohiei, sec. II p.C.; var.: Theofil Antioheanul) I **[37v]**
Theophilus (vezi Theofil*)
Theophilus (vezi Szeremi, Theofil)
Thesalia (vezi Thessalia)
Thesaliia (vezi Thessalia)
Thesalonic vezi Salonic)
Thesalonica (vezi Salonic)
Thessalia (regiune în nordul Greciei; var.: Thesalia; Thesaliia) I, **[60, 151]**; II, **[104]**
Thoma (vezi Morosini, Thomas)
Thoma (vezi Erdődi Bakócz, Tamás)
Thomiczki, Petru (arhidiacon al Cracoviei; var.: Petrus Thomiczki) III, **[114v]**
Thotim (sau Teotim; antroponim eronat, personaj dat ca mitropolit al Transilvaniei în perioada paleocreştină) IV, **[53v]**
Thou, Jacques Auguste (lat. Thuanus; om politic francez, istoric; var.: Thuanus) I, **[192v]**
Thrachiia (vezi Tracia)
Thuanus (vezi Thou, Jacques Auguste)
Thuróczy, János (cronicar ungur celebru; var.: Ioan M. Turocz; Ioan Turoţi; Joannes Turotzi; Joannes M. Turotzi Thurosius; Thurotzius; Toroţi; Turoc.;

Turosie; Turotzi; Turotzius; Turoţi) I, **[92, 107v, 112v, 121, 130v]**; II, **[29, 29v, 33v, 42, 69, 70, 71]**; III, **[13v, 14, 15, 17v]**
Thurosius (vezi Thuróczy, János)
Thurotzius (vezi Thuróczy, János)
Tiberi (vezi Tibru)
Tiberiada (lac în Palestina) I, **[150v]**
Tiberie (vezi Tiberinus)
Tiberie (vezi Tiberius)
Tiberiu I Constantin (sau Flavius Tiberius Constantius; împărat bizantin; var.: Tiverie) I, **[89]**
Tiberinus (rege legendar al latinilor; var. Tiberie) I, **[23]**
Tiberius (sau Tiberius Claudius Nero; cunoscut ca împărat roman sub numele Tiberius Iulius Caesar; var.: Tiberie) I, **[38]**
Tibru (fluviu în Italia; var.: Tiberi) I, **[32]**
Ticinschi, Gavril (polonez mort în lupta de la Codrul Cosminului; var.: Gavriil Ticinschi) III, **[79v]**
Tighina (vezi, separat, Bender; var.: Teghina) II, **[239v]**; III, **[35v, 211v, 213v, 214, 236v]**
Tilegean (vezi Teleajen)
Tilejeani (vezi Teleajen)
Tiligean (vezi Teleajen)
Timandi, Stefan Pop (protopop greco-catolic al Jucului, vicar general în zona nordică a Episcopiei Făgăraşului; var.: Foarcaşiu Timandi; Stefan Pop Timandi; Stephanus Papp Timandi) IV, **[236v, 269v, 323]**
Timiş (i.e. Tamiz, căpetenie a tătarilor) III, **[121v]**
Timiş* (râu; var.: Temes; Temeşiu) I, **[94, 94v]**
Timişoara (var.: Temesvar; Temişoară; Timişoara; Timişoară) I, **[94, 131v, 133v, 142, 143, 163v, 170, 192, 211, 214v, 243v]**; II, **[28, 183, 184, 361v, 365v, 366]**; IV, **[363]**
Timişoară (vezi Timişoara)
Timon (vezi Timon, Samuel)
Timon, Samuel (savant iezuit de origine slovacă; var.: Timon; Samuel Timon; Samuil Timon) I, **[30, 53, 54v, 55v, 130v, 215v, 227]**
Tirnavia (oraş, astăzi în Slovacia; vezi, separat, Sâmbăta Mare; var.: Târnaviia; Tirnavia) I, **[234]**; II, **[255v]**
Tirol (regiune istorică, astăzi făcând parte din Austria şi Italia; var.: Tyrol) IV, **[155]**
Tisa (râu; ţinut) I, **[50, 55, 84v, 97v, 98, 114, 163v, 232, 257]**; II, **[9, 9v]**; III, **[9v, 10, 33v]**
Tismana (localitate în Oltenia, Gorj; mănăstirea ~; var.: Termana; Tismana) II, **[28v, 31, 203v, 266v, 282v]**
Tismeniţa (oraş în Pocuţia) III, **[104]**
Tit (vezi Domitianus, Titus Flavius)
Tiur (localitate în Transilvania, Alba; var.: Tiuriu; Tür) IV, **[241v, 243, 257v, 273v, 274v, 285, 346, 349v]**
Tiuriu (vezi Tiur)
Tiverie (vezi Tiberiu I Constantin)
Toader (fiul boierului Luca Arbore) III, **[122]**
Toader (protopop de Criş) IV, **[182]**
Toader (protopop de Lemniu) IV, **[182v]**
Toader (protopop de Râuşor) IV, **[182v]**
Toader Meaheaşi (vezi Teodor Meheşi)
Toader Sturza (vezi Sturza, Toader)
Tocai (vezi Tokaj)
Tocaia (vezi Tokaj)
Tocain (vezi Tokaj)
Tófői, Mihály (superintendent calvin în Transilvania; var: Michael de Topheo; Michael de Tophaeo; Mihail de Tofeo; Mihail Tofeo) IV, **[107v, 125v, 126, 128v, 131v, 132, 135]**
Tohan (localitate în Transilvania, Braşov) II, **[316]**
Tokaj (localitate în Ungaria; var.: Tocai; Tocaia; Tocain) I, **[147v, 173v, 205v]**; III, **[193, 193v, 194v]**
Tököli (vezi Tököly, Emerik)
Tököly, Emerik (general de oşti şi pretendent la domnia Transilvaniei; var.: Teocoli; Emeric Tököli; Tököli) I, **[220v, 221, 222v, 224, 224v, 225, 226, 226v, 227, 228, 231, 231v]**; II, **[299v, 316, 316v, 317, 317v]**
Toldi, István (magnat ungur mort lângă Braşov în lupta cu Radu Şerban; var.: Stefan Toldi) I, **[189, 191v]**
Tolosa (localitate în Spania; var.: Tolosa; Tolossa) I, **[91v]**
Tolossa (vezi Tolosa)
Toma („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16v]**
Toma (ban, ucis din porunca lui Radu Paisie) II, **[129v]**
Toma (protopop de Vinţu de Jos) IV, **[182]**
Toma (Cantacuzino, Toma*)
Toma (vezi Cantacuzino, Toma)
Toma (vezi Szécsényi, Toma)
Toma Bacacie (vezi Bakács, Tamás)
Toma Cantacuzen (vezi Cantacuzino, Toma)
Toma Cantacuzeno (vezi Cantacuzino, Toma)
Toma Cheareasteaşi (vezi Keresteşi, Toma)
Toma Nadajd (vezi Nádasdy, Tamás)
Toma Nadajdi (vezi Nádasdy, Tamás)
Tomis (astăzi Constanţa; var.: Tomos) I, **[61v, 62v]**
Tömöri, Pál (arhiepiscop de la Kalocsa, conducător militar în bătălia de la Mohács; var.: Pavel Tomorei; Pavel Tomori) I, **[142, 146v]**
Tomos (vezi Tomis)
Tömösvári, Catharina (soţia nobilului maghiar Valentin Szénási de Colosvár; var.: Catarina Temeşvari; Catharina Tömösvári) IV, **[127, 133]**
Tomşa (vezi Tomşa, Ştefan)
Tomşa, Leon (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Leon-Vodă; Leon; Leon-Vodă;) II, **[5, 201v, 202, 202v, 203, 203v, 204, 204v, 205, 207v, 263]**
Tomşa, Ştefan (hatman în Moldova; domn al Moldovei; var.: Stefan Tomşa; Stefan Tomşea; Stefan-Vodă Tomşa; Tomşa-Vodă; Tomşa;

Tomşea) III, **[3v, 174, 174v, 179, 179v, 180, 180v, 181, 182, 182v, 183, 183v, 184, 184v, 185, 185v, 186, 187, 188, 188v, 189, 189v, 190, 190v, 191]**
Tomşa, Ştefan al II-lea (domn al Moldovei; var.: Stefan-Vodă; Stefan-Vodă Tomşa; Stefan-Vodă Tomşa al optulea) II, **[194v, 195]**; III, **[247v, 248]**
Tomşa-Vodă (vezi Tomşa, Ştefan)
Tomşea (vezi Tomşa, Ştefan)
Toppeltinus (sau Laurentius Töppelt; jurist şi scriitor sas din Mediaş) I, **[198v]**
Torda (vezi Turda)
Tordaşi (vezi Tordaşi, Pavel şi Tordaşi, Mihail)
Tordaşi, Mihail (episcop calvin pentru românii din Transilvania; var.: Mihai; Mihai Tordaşiu; Tordaşi) IV, **[57, 57v, 58]**
Tordaşi, Pavel (episcop calvin pentru românii din Transilvania; var.: Pal; Pal Tordaşi; Pavel; Tordaşi) IV, **[57, 57v, 58]**
Torda (vezi Turda)
Török, Bálint (aristocrat ungur, guvernator al Belgradului din Serbia, mort în robie turcească; var.: Valentin Török) I, **[148, 162v]**
Toroman (vezi Toroman, Ilie)
Torman, Ilie (i.e. Ilie Dârman, comandant al armatei lui Despot-Vodă; var.: Doroman; Ilie Torman; Toroman) III, **[179, 179v, 180, 180v, 182v]**
Torona (vezi Tourón)
Torosi, János (funcţionar cameral la Pojon; var.: Ioan Torosie) I, **[205v]**
Toroţi (vezi Thuróczy, János)
Totoiu (localitate în Transilvania, Alba) IV, **[314v]**
Totruşan (vezi Trotuşan, Gavril)
Totruşean (vezi Trotuşan, Gavril)
Totruş (vezi Trotuş)
Totruşi (vezi Trotuş)
Totruşiu (vezi Trotuş)
Totruşiu (comandant turc neidentificat) II, **[117v]**
Tourón (localitate în Spania; var.: Torona) III, **[162]**
Thosu (sau Tesu, Tesunec, Tocsun; unul din cei şapte conducători ai ungurilor la năvălirea în Europa, consemnaţi de Anonymus; numele actualizat, Tas; var.: Tozu) I, **[97v]**
Tozu (vezi Thosu)
Tracia (sau Thracia; var.: Thrachiia; Traţia) I, **[60, 72v, 75, 79v, 85v, 87, 88, 151273v, 286v, 287v, 293, 326, 333,334]**; II, **[7v]**
Traian (sau Marcus Ulpius Traianus; împărat roman; var.: Traian; Traiian; Trajanus) I, **[2, 5, 5v, 39v, 42v, 43v, 44, 44v, 45v, 46, 46v, 47, 48v, 49, 50v, 51v, 52, 53, 53v, 54, 55v, 56, 63v, 65, 65v, 67, 68, 68v, 72v, 76, 294v, 334, 337v, 338, 340v]**; II, **[8]**; IV, **[9, 9v]**
Traiarie (tatăl lui Theodoric Strabon) I, **[87]**
Traiian (vezi Traian)
Traiiana (colonia VI romană, neidentificată de cercetările moderne) I, **[50v]**
Trajanus (vezi Traian)
Transalpina (vezi, separat, Ţara Muntenească, Ţara Românească, Ungrovlahia, Valahia, Vlahia) I, **[139, 139v]**; II, **[45, 120v, 169, 170v, 172, 173, 173v, 174, 193]**; III, **[118v]**
Transilvania (vezi, separat, Ardeal, Ţara Ardealului; Erdélyország; var.: Transilvania; Transsilvania; Transylvania) I, **[68v, 103v, 104, 104v, 111, 112, 113, 121, 122, 138, 143v, 144v, 159, 176v, 226v, 249v, 341]**; II, **[108, 170v, 171v, 172, 173v, 183, 183v, 193]**; IV, **[34v, 42, 42v, 44, 51, 51v, 52, 52v, 72v, 73v, 74, 75, 76v, 78, 79v, 112, 115v, 118, 122v, 123, 125, 125v, 126, 127v, 129, 131, 148v, 156, 156v, 157v, 158, 159, 167v, 169v, 173, 177, 177v, 184, 190, 190v, 191, 205, 206, 206v, 207, 209v, 210v, 211v, 212, 223v, 226, 226v, 228, 268, 269v, 270v, 272v, 273v, 276, 278v, 279v, 297, 310v]**
Transsilvania (vezi Transilvania)
Transylvania (vezi Transilvania)
Trapezont (vezi Trapezunt)
Trapezunt (astăzi Trabzon, în Turcia; var.: Trapezont; Trapezunt) I, **[151]**; II, **[144, 150, 152v]**; III, **[29]**
Traţia (vezi Tracia)
Trăgovişte (vezi Târgovişte)
Trămbovle (vezi Trembowla)
Trebellius Pollio (unul din pseudoautorii *Historiei Augusta*) I, **[64]**
Trebonianus Gallus, Caius Vibius (împărat roman; var.: Gal; Gal Trebonian) I, **[59v, 60, 60v, 61]**
Trembowla (oraş în Ucraina; var.: Trămbovle; Trembovl) III, **[111, 159v]**
Trevir (capitală a provinciei romane Belgica; astăzi oraşul Trier) I, **[74v]**
Triadiţa (vezi, separat, Sardica) I, **[274v]**
Trident (sau Trento, lat. Tridentum; oraş în sudul Italiei) IV, **[363]**
Trifan Ciolpan (vezi Ciolpan, Trifan)
Trifăilă (pretendent la tronul Moldovei) III, **[112v]**
Trinova (vezi Târnovo)
Tristru (vezi Dârstor)
Tristrus (vezi Dârstor)
Trithemius, Joannes (teolog şi istoric francez; var.: Joannes Trithemius Spanheimensis) II, **[112]**
Troia (oraş legendar în Anatolia) I, **[4, 20v, 23v]**
Troianovschi (vezi Taranowski, Andrei)
Troiţă (vezi Sfânta Troiţă)
Trotuş (râu şi trecătoare în Carpaţii Orientali; var.: Totruş; Totruşi; Totruşiu) II, **[212]**; III, **[48v, 59, 67v]**
Trotuşan, Gavril (logofăt în Moldova; ucide pe Ştefan Lăcustă; var.: Totruşan; Totruşean; Trotuşan) III, **[139, 139v, 140v]**

Trotuşan (vezi Trotuşan, Gavril)
Thsata (vezi Tata)
Tsogmo (vezi Cigmău)
Tubero (vezi Tubero, Lodovico)
Tubero, Lodovico (cu numele latinizat Ludovicus Tuberon, abate benedictin şi istoric originar din Raguza; var.: Ludovic Tuberon; Ludovicus Tuberon; Tubero) I, **[135v, 136, 144v]**; III, **[100v]**
Tudor (boier de la Bucov, în Ţara Românească, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**
Tuhutum (unul din cei şapte conducători ai ungurilor la intrarea în Câmpia Panonică, în cazul acestuia, în Transilvania; numele actualizat, Tetény) I, **[100, 100v, 101, 101v, 102, 108v]**
Tulie Ostilie (vezi Tullus Hostilius)
Tullius, Servius (rege legendar al Romei; var.: Servie Tulie) I, **[32]**
Tullus Hostilius (rege roman; var.: Tulie Ostilie) I, **[31v]**
Tunigia (afluent al râului Mariţa din Bulgaria; var. Dulciia) II, **[364v]**
Tupschi, Gheorghie (castelan şi căpitan al Belzului; var.: Georgius Czupski) III, **[114v]**
Tür (vezi Tiur)
Turahan (vezi Turahan Ahmed Bey)
Turahan Ahmed-Bey (celebru comandant militar turc, participant la bătălia de la Varna, 1444) II, **[103v]**
Turahan Ömer-Bey (comandant militar turc, fiul lui Turahan Ahmed-Bey) II, **[103v, 104]**
Turcia (vezi, separat, Ţara Turcească) III, **[118v]**
Turcia* (aici, după Kedrenos, Turcia desemnează Transilvania; var.: Turcia; Turciia) I, **[104v, 105v]**
Turciia (vezi Turcia*)
Turda (localitate în judeţul Cluj; varmeghie sau comitat în vechea organizare administrativă a Transilvaniei; var.: Torda; Turda) I, **[43, 52, 130, 160v, 171, 182v, 216v]**; II, **[168]**; IV, **[76v, 84, 108v, 183, 265, 295v, 296, 357v]**
Tür (vezi Tiur)
Turinghiia (vezi Turingia)
Turingia (land în Germania; var.: Turinghiia) I, **[81]**
Turnu lui Severin (vezi Turnu Severin)
Turnu Roşu (trecătoare în Carpaţii Meridionali; var.: Turnul Roşu) I, **[141]**
Turnul Roşu (vezi Turnu Roşu)
Turnu Severin (vezi, separat, Severin; var.: Turnu lui Severin; Turnul Severinului) I, **[46, 57]**; II, **[19v]**
Turnul Severinului (vezi Turnu Severin)
Turnus (regele rutulilor din Latium; var.: Turnut) I, **[21v, 22]**
Turnut (vezi Turnus)
Turoc. (vezi Thuróczy, János)
Turosie (vezi Thuróczy, János)
Turotzius (vezi Thuróczy, János)
Turotzi (vezi Thuróczy, János)
Turoţi (vezi Thuróczy, János)
Turţu (nume eronat al râului unde s-a dat o luptă între Vladislav I şi Ludovic I cel Mare al Ungariei; probabil e vorba despre Teleajen) II, **[29]**
Thurzó, Imre (demnitar de încredere al principelui Gabriel Bethlen, artizanul păcii de la Nikolsburg, i.e. Mikulov, din 1621; var.: Emeric Turzo) I, **[200v]**
Tutana (mănăstire în Ţara Românească, Argeş) II, **[245v]**
Tutova (ţinut în Moldova, în zona Bârladului, astăzi numele unei localităţi din Vaslui) III, **[57v]**
Tvorovpi de la Buceace (comandant de mercenari în armata poloneză) III, **[110v]**
Tyrol (vezi Tirol)
Tzeugma (vezi Cigmău)

Ţ

Ţara Ardealului (vezi, separat, Ardeal, Erdélyország, Transilvania) I, **[51v, 111v, 222v, 227v, 245]**; II, **[76, 108v, 109, 131, 133, 133v, 249, 144v, 158, 164v, 165, 188, 199v, 215v, 233v, 281v]**; III, **[142, 177]**; IV, **[53, 57v, 58, 62, 64v, 65, 102, 103, 139, 162v, 164, 180v, 195, 197, 332v, 350v]**
Ţara Banatului (Banatul istoric; var.: Ţara Bănatului) I, **[94]**
Ţara Bănatului (vezi Ţara Banatului)
Ţara Bârsăi (vezi Ţara Bârsei)
Ţara Bârsâi (vezi Ţara Bârsei)
Ţara Bârsei (regiune istorică în sud-estul Transilvaniei; var.: Ţara Bârsăi; Ţara Bârsâi; Ţara Bârsii; Brăsa) I, **[128v, 149, 153v, 197v]**; II, **[110, 110v]**; IV, **[45, 185v, 186]**
Ţara Bârsii (vezi Ţara Bârsei)
Ţara Bosniei (vezi, separat, Bosnia; var.: Ţara Bozniei) IV, **[261]**
Ţara Bozniei (vezi Ţara Bosniei)
Ţara Bulgărească (vezi, separat, Bulgaria) I, **[252v]**
Ţara Cozăcească (vezi, separat, Ucraina) II, **[217, 218v, 243, 289]**
Ţara Dalmaţiei (vezi, separat, Dalmaţia) I, **[264v]**
Ţara de Jos (partea de sud a Moldovei, de la Bârlad în jos) III, **[35v, 36v, 74, 250]**
Ţara de Sus (partea de nord a Moldovei, de la Bârlad în sus) III, **[35v]**
Ţara Făgăraşului (var.: Terra Fogaras; Ţara Făgăraşului; vezi, separat, Ţara Oltului) IV, **[59, 76v]**
Ţara Grecească (vezi, separat, Grecia) I, **[62, 77v, 79v, 84v, 95v, 96, 116, 287, 329]**; II, **[135]**
Ţara Leşască (vezi Ţara Leşească)
Ţara Leşească (vezi, separat, Polonia; var.: Ţara Leşască; Ţara Leşească) I, **[114, 118v, 132, 148v,**

157, 171, 171v, 178, 179, 182v, 183v, 187, 206v, 207, 207v, 213, 230, 230v, 240, 240v, 241v, 242v]; II, **[9, 131, 144, 163, 164v, 166, 166v, 168, 191v, 192v, 193v, 194, 195v, 196, 199v, 210, 229v, 281, 291]**; III, **[12, 13, 24, 25v, 31v, 34v, 39, 39v, 41, 41v, 42, 42v, 44, 45, 46v, 47v, 49v, 54v, 60v, 62, 63v, 64, 68v, 75v, 78, 79v, 81v, 83v, 84, 85, 86, 94v, 96, 104v, 108v, 109, 110, 111, 112v, 122v, 124, 149, 150, 150v, 151, 151v, 153, 153v, 163, 176v, 178, 190v, 197v, 198, 198v, 199, 199v, 222v, 224v, 231, 233v, 234, 239v, 240, 245, 245v]**

Ţara Moldavei (vezi Ţara Moldovei)

Ţara Moldovei (vezi, separat, Bogdania, Bogdania Neagră, Cara-Bogdania, Moldavia, Moldova; var.: Ţara Moldavei, Ţara Moldovei; Ţara Moldovenească; Ţara Moldovii) I, **[2v, 7v, 184]**; II, **[115v, 117, 119v, 134, 249, 144v, 166, 185, 190v, 199v, 205, 233, 253, 323v, 356]**; III, **[14v, 16v, 29, 32v, 33, 35, 36v, 38v, 44v, 46v, 47v, 48, 51v, 53, 53v, 55v, 59, 59v, 61v, 68, 68v, 71, 73, 77, 82, 86, 93, 93v, 94, 94v, 95, 96v, 97v, 98, 98v, 99, 106, 106v, 109v, 111v, 112v, 121v, 123v, 130, 137, 138v, 162, 163v, 164, 166, 173, 175, 176v, 189, 192v, 208v, 210, 221v, 226, 235v, 236v, 238v, 243, 243v]**; IV, **[22, 69, 69v, 92, 93, 94]**

Ţara Moldovenească (vezi Ţara Moldovei)

Ţara Moldovii (vezi Ţara Moldovei)

Ţara Moscului (vezi, separat: Mosc, Moscovia, Rusia, Ţara Muscăcească, Ţara Rusească) III, **[191v]**

Ţara Muntenească (vezi, separat, Ţara Românească; Ungrovlahia; Valahia; Vlahia) I, **[2v, 250v, 253, 253v]**; II **[4, 4v, 7, 12, 12v, 14v, 17, 18v, 20, 20v, 21v, 22, 22v, 23, 28v, 29, 30, 31, 41, 45, 48, 51v, 55v, 59, 64, 84, 86, 106, 107, 113, 113v, 115v, 117, 118, 118v, 119, 119v, 120, 121, 125v, 245v, 166v, 167, 175v, 179, 180, 180v, 181, 191v, 199v, 233, 254, 293v, 299v, 317v, 319, 352v]**; III, **[17v, 26v, 46, 53v, 54v, 55, 55v, 59, 67, 67v, 68, 106v, 122v, 142v, 150, 162v, 177, 191v, 209v, 227, 235, 246, 246v, 250v]**; IV, **[21, 22, 47v]**

Ţara Muscăcească (vezi, separat, Mosc, Moscovia, Rusia, Ţara Moscului, Ţara Rusească) II, **[326, 327]**; III, **[112v]**

Ţara Nemţască (desemnând aici ţările din Imperiul Romano-German, în special Austria şi Germania) I, **[157, 199v, 204v]**; II, **[38, 192v, 262v, 280v]**; III, **[162, 176v, 239v]**

Ţara Oltului (regiune istorică în Transilvania, situată pe cursul mijlociu al Oltului, cu centrul la Făgăraş; vezi, separat, Ţara Făgăraşului) I, **[202, 250v, 328v]**; II, **[14v, 17, 18, 18v]**; III, **[13]**; IV, **[64v, 84, 221, 234]**

Ţara Palestinei (vezi, separat, Palestina) IV, **[186v]**

Ţara Pocutiei (vezi, separat, Pocuţia) III, **[127]**

Ţara Românească (vezi, separat, Transalpina, Ţara Muntenească, Ungrovlahia, Valahia, Vlahia) I, **[2v, 7v, 52v, 55, 57, 66v, 69v, 124v, 125, 126v, 129, 133, 135, 135v, 139v, 142v, 153v, 155v, 167v, 168, 180, 181, 181v, 182, 184, 188, 191v, 192, 196, 197v, 198, 209v, 211, 211v, 219, 224v, 243v, 244, 245v, 248v, 250v, 251v, 259, 260, 294, 335, 339]**; II **[4, 7, 8v, 9, 12, 12v, 13, 13v, 14v, 17, 17v, 20, 21, 22, 24, 24v, 25, 30, 31v, 35, 35v, 36, 72v, 73v, 74, 75, 75v, 77v, 80, 80v, 82, 84, 84v, 86, 89, 91, 97, 98v, 99, 102, 104v, 105, 105v, 106, 108v, 110, 114, 114v, 115, 116v, 118v, 122v, 123v, 124v, 125, 125v, 126v, 127, 127v, 130, 131, 131v, 134v, 245, 246, 246v, 248, 248v, 249, 250v, 135v, 140, 140v, 141v, 142, 142v, 148, 148v, 155, 155v, 156, 157, 158v, 159, 163v, 165, 166v, 167, 176v, 185, 185v, 187, 189, 190v, 191, 191v, 192, 192v, 193v, 194v, 195v, 199, 199v, 200, 200v, 201, 201v, 202v, 204, 204v, 208v, 209, 211v, 212, 215v, 224v, 230, 232, 233, 241, 241v, 243v, 244, 244v, 252, 252v, 254, 257, 258v, 259v, 264v, 266, 275v, 284v, 285, 285v, 286, 287, 293, 294v, 296v, 301v, 302, 303, 304, 305, 306, 306v, 308, 312, 313, 314, 316, 317v, 318, 318v, 323v, 329, 334v, 335, 335v, 337v, 339, 340, 345, 345v, 346, 346v, 347v, 349v, 350, 350v, 351v, 352, 352v, 355, 356, 359v, 360v, 365v, 373, 373v, 376, 377, 378, 380, 380v, 382, 383]**; III, **[18, 26v, 53, 58v, 59, 190v, 210, 233v]**; IV, **[14, 17, 22, 24, 29, 33v, 34, 34v, 36v, 37, 45v, 49, 57, 58, 58v, 59v, 61, 69v, 92, 93v, 94, 186, 186v, 199, 214v, 216, 296, 326, 332v, 333]**

Ţara Rusască (vezi Ţara Rusească)

Ţara Rusească (vezi, separat: Mosc, Moscovia, Rusia, Ţara Moscului, Ţara Muscăcească; var.: Ţara Rusască) III, **[24, 38v, 39, 41, 61, 69, 79v, 81v, 82, 104v, 108v, 111v, 175v, 200]**

Ţara Săcuiească (zona istorică a scaunelor secuieşti din sud-estul Transilvaniei) I, **[125, 214v]**; III, **[47]**

Ţara Sârbească (vezi, separat, Serbia) II, **[33]**; IV, **[326]**

Ţara Sibirului (Siberia) III, **[39v]**

Ţara Şicsilor (toponim neidentificat) II, **[38]**

Ţara Şpanioleasca (vezi, separat, Hispania, Spania) I, **[229v, 230v]**

Ţara Tălienească (vezi, separat, Italia) I, **[232v]**; II, **[333v]**; III, **[36v]**

Ţara Tătărască (hanatul tătarilor din Buceag şi Crimeea) I, **[59v]**; II, **[147v]**; IV, **[16v, 17]**

Ţara Turcească (vezi, separat, Turcia) I, **[226, 231, 231v, 242v]**; II, **[94v, 111, 139v, 161, 162, 209v, 229v, 282, 298, 305, 305v, 357v, 379v]**; III, **[61, 66v, 74, 79v, 149, 151]**

Ţara Ungurească (vezi, separat, Hungaria, Ungaria) I, **[3v, 6v, 55, 66, 66v, 94, 103, 103v, 108, 108v, 109v, 111, 112v, 113, 113v, 114, 114v, 118, 118v,**

119v, 121, 122, 123v, 124, 125v, 126, 128, 128v, 129v, 130, 131, 132v, 134v, 135, 135v, 136v, 139, 140v, 145, 145v, 146, 146v, 147v, 148, 149, 149v, 152v, 154, 154v, 156v, 160v, 161v, 162, 162v, 169v, 171, 172, 172v, 174v, 175v, 177, 183, 186v, 188v, 191, 192v, 193v, 194, 194v, 199, 199v, 200, 201, 201v, 202, 204, 204v, 205, 205v, 211v, 212v, 214, 217v, 219v, 220v, 222, 228, 228v, 229, 230v, 232, 233, 234, 234v, 235v, 238v, 239, 240v, 241v, 242, 242v, 245, 246, 248, 258v, 264v, 275, 277v, 310v, 311, 311v]; II, **[9v, 27v, 60, 71, 74, 75v, 76, 82v, 84, 85, 85v, 105v, 107v, 108v, 109, 109v, 113, 113v, 117v, 121v, 125v, 126, 126v, 128, 129v, 130, 130v, 131, 135, 135v, 141v, 157, 175v, 176, 176v, 178v, 180v, 184v, 189, 203v, 204v, 243, 255, 255v, 256v, 257, 284, 299v, 304, 316, 327, 359v]**; III, **[9, 10, 14, 21v, 38, 39v, 48, 50v, 96, 163, 164, 166, 192v, 193, 195, 234]**; IV, **[25, 25v, 33v, 34, 36v, 38, 38v, 45, 59v, 62, 63, 99, 99v, 100, 102, 103, 113v, 114, 115, 117, 120v, 121, 124, 143, 146, 151v, 152v, 159v, 163v, 164, 171v, 181v, 183v, 195, 195v, 197, 217v, 231, 231v, 265v, 300v, 314v, 320, 333, 335, 342v, 350v, 362v, 365, 366, 368]**

Ţarigrad (vezi, separat, Bizanţ, Constantinopol) I, **[72v, 90, 109v, 143v, 154]**; II, **[39, 39v, 73v, 89v, 106v, 204, 270]**; III, **[37]**; IV, **[37v, 53v, 54, 56, 186v]**

Ţepăluş-Vodă, Ţepăluşe, Tepăluşiu-Vodă, Ţepeşe (nume atribuite în mod confuz de Samuil Micu, după diverse surse străine, unor domnitori a căror identitate nu îi este clară; este vorba despre domnitori din perioada Drăculeştilor şi a urmaşilor acestora) II, **[73v, 112, 121, 121v]**

Ţibac (vezi Cibak, Emerik)

Ţichindeal (localitate în Transilvania, Sibiu) IV, **[182v]**

Ţicud (localitate în Transilvania, Mureş) IV, **[364]**

Ţilia (vezi Cille)

Ţopa (i.e. Ceapă, boier moldovean) III, **[224v, 227]**

Ţucala (vezi Ţucală, Ghinea)

Ţucală, Ghinea (vistier în Ţara Românească; var.: Ghinea; Ghinea Ţucala; Ţucala) II, **[220, 220v, 221v]**

Ţuţora (sat în Moldova, Iaşi; var.: Juţora; Ţuţora; Ţuţura) II, **[156, 239]**; III, **[152v, 238]**

Ţuţura (vezi Ţuţora)

U

Ucraina (vezi, separat, Ţara Cozăcească; var.: Ucraniia) II, **[355]**

Ucraniia (vezi Ucraina)

Udre (vezi Udrea din Băleni)

Udrea (vezi Udrea din Băleni)

Udrea din Băleni (ban în Ţara Românească în timpul domniei lui Mihai Viteazul; var.: Udre; Udrea) II, **[164, 166]**

Udrea Doicescul (vezi Doicescu, Udrea)

Udreiu (vezi Odrii)

Udrii (vezi Odrii)

Udriiu (vezi Odrii)

Udrişte (vezi Năsturel, Udrişte)

Udrişte (vezi Udrişte din Mărgineni)

Udrişte din Mărgineni (vistier în Ţara Românească, ucis din porunca lui Mircea Ciobanul) II, **[130v, 133v]**

Udrişte Năsturel (vezi Năsturel, Udrişte)

Udvarhelyi Váradi, György (funcţionar tezaurarial în Transilvania; var.: Georgius Udvarhellyi de Várad; Gheorghie Udvarheali de Varad) IV, **[123, 124]**

Ugfon (vezi Igfon)

Ugocea (comitat în nordul Ungariei) I, **[201]**

Uifalău (numele mai multor localităţi din Transilvania; poziţie neidentificabilă) IV, **[183]**

Uladislau (vezi Vladislav I (Ulaszló) Jagello)

Uladislaus (vezi Vladislav II Jagello)

Uladislaus II (vezi Vladislav II Jagello)

Ulfila (sau Wulfila; episcop, supranumit „apostolul goţilor", creator al alfabetului gotic, traducător al Bibliei în limba gotică, cea dintâi traducere a Sfintei Scripturi într-o limbă germanică; var.: Ulfila; Ulfilas) IV, **[53v]**

Ulfilas (vezi Ulfila)

Ulpianus (vezi Ulpianus, Domitius)

Ulpianus, Domitius (jurist roman, prefect al pretoriului; var.: Ulpianus) I, **[51v]**

Ulric (vezi Cillei Ulrik)

Unalia (personaj istoric incert, considerat a fi dacoromân; var.: Unalia; Wnalia) I, **[91, 91v]**

Ungaria (vezi, separat, Hungaria, Ţara Ungurească; var.: Ungaria; Ungariia) I, **[113v, 123v, 139, 303, 303v, 310v, 311, 318v]**; II, **[9v, 10, 48v, 52v, 55v, 56, 59v, 60, 64v, 109v, 176, 180v, 182v, 183, 183v]**; III, **[14, 93, 97, 97v, 98]**; IV, **[39v, 55, 159v, 160, 161, 162v, 163v, 171v, 188v, 238, 248v, 266v, 366v]**

Ungariia (vezi Ungaria)

Ungrin (vezi Csák, Ugrinus)

Ungrinus (vezi Csák, Ugrinus)

Ungrovlahia (vezi, separat, Ţara Muntenească, Ţara Românească, Valahia, Vlahia; var.: Ungro Vlachia; Ungrovlahia; Ungrovlahiia) II, **[12v, 20, 20v]**; IV, **[36, 36v, 47v]**

Ungrovlahiia (vezi Ungrovlahia)

Ungro Vlachia (vezi Ungrovlahia)

Ungurei (vezi Ungureni)

Ungureni (localitate în Ţara Românească, Ilfov; var.: Ungurei) II, **[259]**

Ungvar (vezi Uzhorod)

Ungvar (i.e. Zrínyi-Újvár; oraş şi cetate istorică în sudul Ungariei) II, **[256]**

Unila (episcop al goţilor din nordul Dunării) IV, **[54]**

Urban (vezi Urban V)
Urban V (papă; var.: Urban; Urban V; Urbanus V) II, **[14, 32, 34]**; III, **[18, 20v, 21v]**
Urbanus V (vezi Urban V)
Urcan (sultan otoman; var.: Orhan) II **[32]**
Urlaţi (sat în Ţara Românească) II, **[324, 324v]**
Ureache (vezi Ureche, Grigore)
Ureache (vezi Ureche, Nestor)
Ureche, Grigore (vornic în Moldova; cronicar) III, **[13, 15v, 125, 195v, 198v, 221, 234v, 245v]**
Ureche, Nestor (mare logofăt; var.: Ureache) III, **[242, 244, 244v, 245, 245v]**
Urosius (vezi Milutin, Ştefan Uroş II)
Uroşiu (vezi Milutin, Ştefan Uroş II)
Urziceanu (Bucşanu), Pătraşco (căpitan în Ţara Românească; var. eronată Dumitraşco Urziceanul) II, **[297]**
Uzhorod (mg. Ungvár; oraş în Ucraina; var.: Ungvar) I, **[94]**
Usubu (sau Usubuu, Usubunec; unul dintre conducătorii ungurilor la intrarea acestora în Câmpia Panonică; numele actualizat, Ösbő; var.: Uzub) I, **[96, 97, 98, 98v, 99, 99v]**
Uzub (vezi Usubu)
Uzun Hasan (emir de Akkoyunlu; var.: a Husan Cazanilor!) III, **[61v]**

V

Vác (oraş în Ungaria; var.: Vac; Vaţ; Vaţi) I, **[162]**; II, **[170, 176v]**; IV, **[39v, 43]**
Vac (vezi Vác)
Vad (localitate situată pe Valea Someşului, aproape de oraşul Dej) IV, **[38v, 42v, 47, 49v]**
Vadul Turcilor (loc pe Siret, Galaţi) III, **[58]**
Vadul Juraţi (vad pe Nistru) III, **[60]**
Vagner (vezi Wagner, Franciscus)
Vaidahaza (vezi Waydahaza)
Vaiia (vezi Vaja)
Vaja (localitate în nordul Ungariei; var.: Vaiia) I, **[239v]**
Valachia (vezi Valahia)
Valahia (vezi, separat, Ţara Muntenească, Ţara Românească, Ungrovlahia, Vlahia; var.: Valachia; Valahia; Vallachia; Terra Valachiae) I, **[140, 151, 226v, 258]**; II, **[42, 42v, 43, 83, 88, 107v, 171v, 193, 301v, 308v]**; III, **[18, 20v, 157v, 158v, 159]**
Vallachia (vezi Valahia)
Valea Albă (lângă Războieni, Neamţ) III, **[2v, 63v, 65v]**
Valens (vezi Valens, Flavius)
Valens, Flavius (împărat al Imperiului Roman de Răsărit; var.: Valens; Valent) I, **[74v, 75]**; IV, **[14v, 53v]**
Valent (vezi Valens, , Flavius)
Valentin (sol al lui Despot-Vodă la Maximilian) III, **[174v]**
Valentin (vezi Dembinschi, Valentin)
Valentin de Homona (vezi Homonnai, Bálint)
Valentin Dembinschi (vezi Dembinschi, Valentin)
Valentin Senari de Coloşvar (vezi Szénási de Koloszvár, Bálint)
Valentin Szénási de Colosvár (vezi Szénási de Koloszvár, Bálint)
Valentin Török (vezi Török, Bálint)
Valentin Toroţcoi (antroponim eronat; i.e. Bálint Török; vezi Török, Bálint) III, **[124v]**
Valentinian (vezi Valentinianus I)
Valentinian (vezi Valentinianus II)
Valentinian (vezi Valentinianus III)
Valentinianus I (împărat al Imperiului Roman de Apus; var.: Valentinian) I, **[74v]**
Valentinianus II (al doilea fiu al lui Valentinianus; împărat al Imperiului Roman de Apus; var.: Valentinian) I, **[74v, 75, 75v]**
Valentinianus III (sau Flavius Placidus Valentinianus, împărat al Imperiului Roman de Apus; var.: Valentinian) I, **[78v, 80, 81v, 82, 82v, 83v, 85]**
Valenţiia (localitate din istoria legendară a romanilor) I, **[21, 54v]**
Valerian (vezi Valerianus, Publius Licinius)
Valerianus, Publius Licinius (împărat roman; var.: Valerian) I, **[61, 61v, 62]**
Valerie Publicola (vezi Publicola, Publius Valerius)
Valsing (vezi Walsingham, Thomas)
Vapovie (vezi Wapowski, Bernard)
Vapovschie (vezi Wapowski, Bernard)
Vapovskius (vezi Wapowski, Bernard)
Várad (vezi, separat, Oradea, Oradea Mare) I, **[203v]**; IV, **[123, 124]**
Varad (vezi Várad)
Varadin (vezi Várad)
Varlaam (episcop, apoi mitropolit al Ţării Româneşti) II, **[286v, 294v]**
Varlaam (mitropolit al Moldovei) IV, **[69, 92, 93, 93v]**
Varlaam (mitropolit al Transilvaniei) IV, **[57, 109, 109v, 139]**
Varmia (vezi Warmia)
Varmiia (vezi Warmia)
Varna (localitate în Bulgaria) I, **[129v, 140, 274v, 293v]**; II, **[85v]**; III, **[39v]**
Varşovia (var.: Varşoviia) III, **[230, 230v]**
Varşoviia (vezi Varşovia)
Vartic (vezi Vartic, Petru)
Vartic, Petru (hatman în Moldova, ucis din porunca lui Iliaş II Rareş; var.: Vartic) III, **[146v]**
Vasilache-Aga (vezi Vasile)
Vasile (fiul lui Preda spătarul; agă în Ţara Românească; var.: Vasilache-Aga) II, **[208v]**
Vasilic (vezi Basiliskos)
Vasilie* (arhiepiscop şi mitropolit al Bulgariei şi Vlahiei; var.: Basilius, Vasilie) I, **[297, 300, 301,**

301v, 302, 303v, 304, 309v, 310, 312, 313, 314v, 316v, 319, 323v, 336]; IV, **[26v]**
Vasilie (căpitan în Ţara Românească) II, **[280]**
Vasilie (antroponim eronat; personajul nu a existat în calitate de mitropolit al Transilvaniei) IV, **[56v]**
Vasilie (protopop de Armeni) IV, **[182]**
Vasilie (protopop de Băgău) IV, **[329v, 347, 350]**
Vasilie (protopop de Braşov) IV, **[182]**
Vasilie (protopop de Calbor) IV, **[182v]**
Vasilie (protopop de Sântu) IV, **[183]**
Vasilie (protopop de Sub Pădure) IV, **[182v]**
Vasilie (vezi Basileios II)
Vasilie (vezi Lupu, Vasile)
Vasilie (numele după calugărire al lui Toma Keresteşi; vezi Keresteşi, Vasile)
Vasilie (vezi Neagoe, Vasilie)
Vasilie (vezi Božižković, Vasilie)
Vasilie Barani (vezi Barani, Vasile)
Vasilie Bojicicovici (vezi Božižković, Vasilie)
Vasilie Bojişcovici (vezi Božižković, Vasilie)
Vasilie Bojişcoviciu (vezi Božižković, Vasilie)
Vasilie Caliani (vezi Caliani, Vasile)
Vasilie Căliani (vezi Caliani, Vasilie)
Vasilie Câmpeneanul (vezi Câmpineanu, Vasile)
Vasilie Cheareasteaşi (vezi Keresteşi, Vasile)
Vasilie Foarcaşiu (vezi Fogarasi, Benedict)
Vasilie Iacov (vezi Heraclid, Ioan Iacob)
Vasilie Pop Laslo (vezi **Pop Laslo, Vasilie**)
Vasilie Neagoe (vezi Neagoe, Vasile)
Vasilie Tarasoviciu (vezi Tarasovici, Vasile)
Vasilie Vataszem (i.e. Vasilie Vatases; personaj bizantin implicat în evenimentele legate de formaţiunea statală româno-bulgară din sudul Dunării) I, **[276, 276v]**
Vasilie Vitezi (vezi Vitezi, Vasile)
Vasilie-Vodă (vezi Lupu, Vasile)
Vaslui (oraş în Moldova; var.: Vaslui; Vasluiu; Vâsloiu) III, **[36v, 59v, 112v, 144]**
Vasluiu (vezi Vaslui)
Vásarhely (i.e. Târgu Mureş; var.: Vaşearheai) I, **[142, 170v, 171, 214]**
Vaşearheai (vezi Vásarhely)
Vataţen (vezi Vatatzes, Leon)
Vatatzes, Leon (comandant imperial; var.: Batatzes; Leon; Vataţen) I, **[262, 264]**
Vaţ (vezi Vác)
Vaţi (vezi Vác)
Vavilon (vezi Babilon)
Văcărescu, Ianache (din Văcăreşti, vătaf de copii, părtaşul de soartă al lui Brâncoveanu; var.: Văcărescul) II, **[315v, 340, 340v, 343v, 344]**
Văcărescul (vezi Văcărescu, Ianache)
Văcăreşti (sat lângă Bucureşti, astăzi cartier al oraşului; mănăstire) II, **[214, 383]**
Vălcan (boier pribeag peste Olt în timpul lui Mircea Ciobanul) II, **[133]**
Vălcan Bucşenescul (i.e. Bărcan Bucşanul din Merişani, stolnic în Ţara Românească) II, **[194v]**
Vălcea (vezi Vâlcea)
Vărzariu (vezi Vărzariu, Radu)
Vărzariu, Radu (mare armaş; var.: Radul; Radul Vărzariul; Vărzariu) II, **[220v, 221v]**
Văsiio (protopop în Comlăuşa) IV, **[183v]**
Vâlcan (vezi Vulcan*)
Vâlcea (pârcălab de Crăciuna; var.: Vălcea) III, **[59]**
Vâsloiu (vezi Vaslui)
Veastem (vezi Veştem)
Veaştem (vezi Veştem)
Veaza (vezi Veza)
Veci (astăzi Brâncoveneşti, localitate în Transilvania, Mureş) I, **[183v]**
Velec (vezi Veluc)
Ioan Veleiu (vezi Williey, Jean)
Velisarie (vezi Belizarie)
Velius (vezi Velius, Casparus Ursinus)
Velius, Casparus Ursinus (istoric slovac; var.: Caspar. Urs. Velius; Velius) I, **[158v]**
Veluc (sau Velec, Veluquius unul dintre conducătorii ungurilor la intrarea acestora în Câmpia Panonică; numele actualizat, Velek) I, **[96, 97, 98, 98v, 99, 99v]**
Venceslav (rege al Ungariei, 1301–1304); var.: Venţeslav) I, **[123v]**
Veneczia (vezi Veneţia de Jos)
Venedict (vezi Fogarasi, Benedict)
Venedict XIV (vezi Benedict XIV)
Veneţia (var.: Veneţiia) I, **[20v, 84v, 250v]**; II, **[262v, 272v, 275v, 341v, 342v, 355]**
Veneţia de Jos (localitate în Transilvania, Braşov; var.: Veneczia; Veneţiia; Veneţiia de Jos; Vineţiia de Jos) II, **[14v, 15v, 16v]**; IV, **[213v, 313v]**
Veneţiia (vezi Veneţia)
Veneţiia (vezi Veneţia de Jos)
Veneţiia de Jos (vezi Veneţia de Jos)
Ventilă Corneanul (i.e. Corbeanu, Vintilă)
Ve<n>til<ă> (vezi Vintilă*)
Ventilă-Vodă (vezi Vintilă**)
Ventilă-Vodă (vezi Vlad-Vintilă de la Slatina)
Ve<n>til<ă>-Vodă (vezi Vlad-Vintilă de la Slatina)
Venţeslav (vezi Venceslav)
Verbia (localitate în Moldova, lângă Botoşani; var.: Verbiia) III, **[168v]**
Verbiia (vezi Verbia)
Vercicani (localitate în Moldova, Suceava) III, **[184v]**
Veresmarthi, János (protopop şi predicator calvin în Benic; var.: Ioan Veareaşmarti; Ioan Vereşmarti; Joannes Veresmarthi) IV, **[107v, 125v, 131]**
Veria (localitate în Grecia; var.: Veroen) I, **[276]**

Verit (episcop de ~; funcţie ecleziastică medievală neidentificată sub acest nume de localitate) IV, **[50v]**
Veroa (vezi Beroa)
Veroen (vezi Veria)
Verona (oraş în Italia) I, **[59]**
Veronie (hatman al lui Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[215]**
Vespasian (vezi Vespasianus, Tiberius Flavius)
Vespasianus, Tiberius Flavius (împărat roman; var.: Vespasian) I, **[39, 39v]**
Vesta (zeiţa focului din vatra casei şi a focului sacru al cetăţii) I, **[23v]**
Vestemeanul (vezi Sava II Veştemeanul)
Veştem (sat în Transilvania, Sibiu; var.: Veastem; Veaştem) II, **[164v]**; IV, **[104]**
Veterani (vezi Veterani, Frederigo)
Veterani, Frederigo (general austriac; comandant al armatei imperiale din Transilvania; var.: De Veterani; Frideric de Veterani; Veterani) I, **[225, 225v]**
Vetero Buda (Buda Veche; vezi, separat, Buda) I, **[162v]**
Vetil (vezi Vintilă**)
Vetipsca (vezi Vitebsk),
Veveriţă (vezi Veveriţă, Iosif)
Veveriţă, Iosif (postelnic în Moldova; var.: Veveriţă) III, **[190v, 191]**
Veveriţă (boier îngropat de viu de Ioan-Vodă cel Cumplit) III, **[204]**
Veza (localitate în Transilvania, Alba; var.: Veaza; Veze) IV, **[241v, 273v]**
Veze (vezi Veza)
Vicemberg (vezi Wittenberg)
Victor (vezi Aurelius Victor, Afer)
Vidin (oraş în Bulgaria; vezi, separat, Diiu) I, **[277v]**; II, **[93]**; III, **[143]**
Vidrasău (localitate în Transilvania, Mureş) IV, **[182v]**
Vidrasec (vezi Vidrasău)
Viena (vezi, separat, Beciu; var.: Viena, Vienna) I, **[130v, 134, 152, 172v, 173, 174, 174v, 176, 181, 184, 187, 187v, 189, 190v, 199v, 221v, 224v, 225, 225v, 246v, 247]**; II, **[158, 192v, 193v, 194, 263v, 300, 300v, 301v, 302, 302v, 303v, 304v, 311v, 312, 312v, 333v, 342, 342v, 355, 361v, 375v, 379v]**; III, **[193v, 194v]**; IV, **[4v, 5, 6, 151, 154v, 158v, 163v, 176v, 179, 185, 187, 189v, 191v, 203v, 212v, 213, 215v, 221, 242, 249, 267v, 274, 279, 285v, 286v, 287, 288v, 302, 306v, 315, 318, 319, 324, 324v, 329v, 334v, 335, 339, 344v, 345, 346, 346v, 347v, 351, 351v, 357v, 358, 358v, 359v, 364v, 365, 366, 366v, 368, 368v]**
Vienna (vezi Viena)
Viişoara (sat în Ţara Românească, Vâlcea, unde s-a dat o luptă între Vlad Înecatul şi Moise-Vodă; var.: Viişoară) II, **[128]**
Viişoară (vezi Viişoara)
Vijoli, Ioachim (monah şi dascăl la Blaj; var.: Ioan; Ioanichie Vişoli) IV, **[358]**
Vilaşco (i.e. Velicico, comandant al haiducilor trimişi de Mihai Viteazul asupra Babadagului) II, **[156, 156v]**
Vilna (vezi Vilnius)
Vilnius (oraş în Lituania; var.: Vilna) II, **[43v]**
Vineţiia de Jos (vezi Veneţia de Jos)
Vintilă (căpitan, ucis din porunca lui Mihnea III Radu) II, **[236]**
Vintilă* (comis, ucis din porunca lui Mircea Ciobanul; var.: Ve<n>til<ă>) II, **[130]**
Vintilă** (domn al Ţării Româneşti; var.: Ventilă-Vodă; Vi<n>til<ă>-Vodă; Vetil) II, **[134v]**; III, **[209v, 210]**
Vi<n>til<ă>-Vodă (vezi Vintilă**)
Vinţi (vezi: Vinţu de Jos)
Vinţii de Jos (vezi Vinţu de Jos)
Vinţu de Jos (var.: Vinţi; Vinţii de Jos; vezi, separat, Alvincz) I, **[170v]**; II, **[141]**; III, **[247]**; IV, **[108, 131v, 182, 360v, 361]**
Vişegrad (oraş în Bosnia) II, **[28, 28v]**
Vişnoveţchi (vezi Wisniewiecki, Dimitrie)
Vişnoviţchi (vezi Wisniewiecki, Dimitrie)
Viştea (localitate în Transilvania, Făgăraş) IV, **[182]**
Vitalis (episcop din Dacia Ripensis, participă la Conciliul de la Sardica) IV, **[12]**
Vitebsk (oraş în Republica Belarus; var.: Vetipsca, Vitegsca) III, **[196]**
Vitegsca (vezi Vitebsk)
Vitelie (vezi Vitellius, Aulus)
Vitellius, Aulus (împărat roman; var.: Vitelie) I, **[39]**
Vitezi, Vasile (var. Vasilie Vitezi) I, **[250]**
Vithinia (vezi Bithynia)
Vitold, Theodor (cneaz al Lituaniei; var.: Vitoldus) III, **[32]**
Vitoldus (vezi Vitold, Theodor)
Viţemberg (vezi Wittenberg)
Viza (localitate neidentificată în Peninsula Balcanică**)** I, **[288]**
Vizaknai, Aladár (căpetenie a revoltei împotriva lui Matei Corvin; ucis la Cluj; var.: Aldarie) I, **[132v]**
Vizaknai, Nicolae (vicevoievod al Transilvaniei; var.: Nicolae de Vizagna) I, **[132v]**
Vizantiia (vezi Bizanţ)
Vizocna (mg. Vízakna, astăzi Ocna Sibiului, localitate în Transilvania) II, **[346]**
Vlachia (vezi Vlahia)
Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav (nume atribuite în mod confuz de Samuil Micu, după diverse surse străine, unor domnitori a căror identitate nu îi este clară; este vorba mai ales

despre domnitori din perioada Drăculeştilor şi a urmaşilor acestora; var.: Cipuliss!; Dragul; Dragul-Vodă; Ioan; Joannes; Vlad Tzepalushe; Vlad Ţăpăluşe; Vlad Ţepăluşe; Vlad Ţepăluşe Ioan; Vlad-Vodă; Vladislaus Dracula; Vladislav Dracul; Vladislav Dracula; Vladislav Dragul; Vladislav Dragul-Vodă; Vladislav-Vodă; Vladul-Vodă) I, **[4v, 61, 73v, 74v, 117v, 121v, 129, 129v, 135]**; II, **[4v, 31, 58v, 73v, 74v, 75, 76, 76v, 77, 77v, 78, 80, 80v, 81, 82, 82v, 84, 84v, 85, 85v, 86, 86v, 87v, 88, 89, 89v, 90, 90v, 91, 91v, 92, 92v, 93, 93v, 94, 94v, 95v, 96, 96v, 97, 97v, 98, 98v, 99, 100, 100v, 101, 101v, 102, 102v, 103, 104v, 105, 105v, 106, 106v, 107, 107v, 108v, 109v, 111, 111v, 112, 113, 113v, 118, 121, 121v, 145]**; III, **[67v]**

Vlad (vezi Vlad Călugărul)

Vlad (fiul lui Radu de la Afumaţi) II, **[127v]**

Vlad (vezi Vlad Înecatul)

Vlad (nepotul lui Petru Şchiopul) III, **[237v]**

Vlad Campi (i.e. *Vlad al Caplii*; boier, ucis din porunca lui Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul) II, **[133v]**

Vlad cel Tânăr (sau Vlăduţ; domn al Ţării Româneşti; var.: Vlăduţ; Vlăduţ-Vodă) II, **[121v, 122, 122v]**

Vlad Călugărul (domn al Ţării Româneşti; var.: Călugărul; Vlad; Vlad Călugărul) II, **[118, 118v]**; III, **[67v, 68]**

Vlad Înecatul (fiul lui Vlad cel Tânăr sau Vlăduţ; domn al Ţării Româneşti; var.: Vlad; Vlad-Vodă; Ioan Vlad-Vodă) II, **[128]**

Vlad Tzepalushe (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlad Ţăpăluşe (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlad Ţepăluşe (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlad Ţepăluşe Ioan (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlad-Vintilă de la Slatina (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Vintilă; Ve<n>til<ă>-Vodă; Ventilă-Vodă) II, **[128, 128v, 129]**

Vlad-Vodă (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlad-Vodă (vezi Vlad cel Tânăr)

Vlad-Vodă (vezi Vlad Înecatul)

Vladislau (vezi Vladislav II Jagello)

Vladislaus (vezi Vladislav I (Ulaszló) Jagello)

Vladislaus (vezi Vladislav II Jagello)

Vladislaus (vezi Wladislaw V Jagiello)

Vladisalus Dracula (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladislav (vezi Vladislav I)

Vladislav (vezi Vladislav I (Ulaszló) Jagello)

Vladislav (vezi Vladislav II Jagello)

Vladislav (Wladislaw V Jagiello)

Vladislav (vezi Wladislaw VI Jagiello Warnecki)

Vladislav I (sau Vlaicu; domn al Ţării Româneşti, fiul lui Nicolae Alexandru şi frate al voievodului Radu I; var.: Vladislav; Vladislav Basarab; Vladislav-Vodă; Vladislav-Vodă Basarab) II, **[28v, 29, 30, 31]**

Vladislav I (Ulaszló) Jagello (rege al Ungariei; var.: Uladislau; Vladislaus; Vladislav) I, **[128v, 129, 129v, 140]**; II, **[80v, 86, 88]**; III, **[39v]**

Vladislav II Jagello (rege al Ungariei; var.: Ladislaus; Ladislav; Uladislaus; Uladislaus II; Vladislau; Vladislaus; Vladislav) I, **[140v, 141, 141v, 142, 142v, 143v, 144v, 145, 145v, 147]**; II, **[120]**; III, **[69v, 70v, 76, 82v, 83, 87v, 90, 90v, 93, 97, 97v, 98, 108, 113v, 114v, 115, 115v, 116, 119v]**; IV, **[37v, 38, 41, 50, 55, 55v, 56v, 299v]**

Vladislav III (domn al Ţării Româneşti; var.: Ioan Vlădislav; Vladislav-Vodă; Vlădislav-Vodă) II, **[126v, 127, 127v]**

Vladislav III* (vezi Wladislaw VI Jagiello Warnecki)

Vladislav Basarab (vezi Vladislav I)

Vladislav Dracul (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladislav Dracula (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladislav Dragul (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladislav Dragul-Vodă (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladislav Iaghelo (vezi Wladislaw V Jagello)

Vladislav-Vodă (vezi Vladislav I)

Vladislav-Vodă (vezi Vladislav III, domn al Ţării Româneşti)

Vladislav-Vodă Basarab (vezi Vladislav I)

Vladislav-Vodă (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vladul-Vodă (vezi Vlad, Vlad Dracul, Vlad Ţepeluşe, Vlad Ţepeş, Vladislav)

Vlahia (vezi, separat, Ţara Muntenească, Ţara Românească, Ungrovlahia, Valahia; var.: Blachia; Vlachia; Vlahia; Vlahiia) I, **[9, 301v, 302, 303, 303v, 304, 306v, 307, 307v, 309, 309v, 310, 310v, 318v, 319, 320v, 321v, 323, 323v, 333v, 338v, 339, 340v]**; II, **[7, 20v]**; IV, **[26v, 32]**

Vlahia Mare (sau Thesalia Valahă; regiune istorică în sudul Dunării; vezi, separat, Magna Blachia; var.: Vlahiia Mare) I, **[264]**

Vlahia Neagră (nume acordat incidental Moldovei; var.: Nigra Vlachia; Vlahiia Neagră) IV, **[36v, 37]**

Vlahia Neagră* (nume tradiţional al Ţării Româneşti; vezi, separat, Kara-Iflak; var.: Vlahiia Neagră) II, **[21v]**

Vlahiia Mare (vezi Vlahia Mare)

Vlahiia Neagră (vezi Vlahia Neagră)

Vlahiia Neagră (vezi Vlahia Neagră*)

Vlaicul (armaş în Ţara Românească, închis din porunca lui Constantin Brâncoveanu) II, **[315v]**
Vlamen-Başea (paşă turc) I, **[170]**
Vlasie* (preot român sud-dunărean din timpul domniei lui Ioniţă Caloian; var.: Blasius; Vlasie) I, **[295v, 296, 298, 303, 303v, 304v, 305, 306, 311, 314, 315, 319, 320v]**
Vlasie (vezi Forgách, Balázs)
Vlasie Forgociu (vezi Forgách, Balázs)
Vlădescu, Grigore (Tigveanu; fiul lui Badea Vlădescu de Vlădeşti şi Aninoasa, vistier în Ţara Românească; var.: Grigorie Vlădescul) II, **[367v]**
Vlădescu, Pârvu (de Vlădeşti şi Aninoasa, mare vistier, ucis din porunca lui Mihnea III Radu; var.: Pârvul; Pârvul Vlădescul) II, **[235, 235v, 236]**
Vlădislav-Vodă (vezi Vladislav III, domn al Ţării Româneşti)
Vlăduţ (vezi Vlad cel Tânăr)
Vlăduţ-Vodă (vezi Vlad cel Tânăr)
Vlodko, Mathias (stegar şi căpitan; var.: Matthia Vlodkone) III, **[159]**
Voechiia (ţinut neidentificat în Peninsula Balcanică) II, **[38]**
Voic Mone („personaj" al genealogiei din inscripţia de pe zidul casei lui Ioan Mone) II, **[16, 16v]**
Voichiţa (vezi Maria Voichiţa)
Voico (postelnic în Ţara Românească) II, **[290]**
Voicio (Voico; dregător în Ţara Românească în timpul lui Mircea cel Bătrân, însărcinat cu ratificarea tratatului dintre Mircea şi Wladislaw V Jagiello, regele Poloniei; var.: Volcu; Volculus) II, **[55, 56v]**
Volcu (vezi Voicio)
Volculus (vezi Voicio)
Volga (fluviu în vestul Rusiei) I, **[88]**; III, **[51v, 52]**
Volhinia (ţinut istoric, astăzi în Ucraina; var.: Volin) III, **[222v]**
Volin (vezi Volhinia)
Volovăţ (mănăstire în localitatea cu acelaşi nume, în Moldova, lângă Rădăuţi; var.: Voloveţ) III, **[15v]**
Voloveţ (vezi Volovăţ)
Vorhu (vezi Grădişteanu, Vâlcu)
Vratislava (vezi Bratislava)
Vratislavia (vezi Bratislava)
Vratislaviia (vezi Bratislava)
Vratislaviia (i.e. Wroclaw; vezi Breslau) III, **[147v]**
Vrociminschi (sol al regelui polonez Cazimir IV la sultanul Mehmed II; var.: Martin Vrocimovelschi; Vrociminschi) III, **[63]**
Vulcan (vezi Vulcan, George)
Vulcan, George (profesor la şcoala din Blaj;unchiul viitorului episcop, Samuil Vulcan; var.: Vulcan) IV, **[322v, 339]**
Vulcun (Grădişteanu, Vâlcu)
Vulcan* (trecătoare în Carpaţii Meridionali; var.: Vâlcan) II, **[202, 358v]**

W

Wadding, Lucas (teolog catolic de origine irlandeză; var.: Lucas Vadingus) III, **[20v]**
Wagner, Franciscus (istoric austriac din sec. al XVIII-lea, biograf al împăraţilor Leopold I şi Iosif I; var.: Vagner) I, **[215v, 226v]**
Walsingh. (vezi Walsingham, Thomas)
Walsingham, Thomas (călugăr benedictin şi cronicar englez; var.: Valsing; Walsingh.) II, **[70v, 72]**
Walther, Baltasar (cronicar silezian din secolul al XVI-lea; var.: Baltasar Valter) II, **[248v, 184v]**
Wapowski, Bernard (canonic, cartograf renumit) III, **[73v, 77, 87]**
Warmia (oraş în Polonia; var.: Varmia; Varmiia) I, **[183v]**; III, **[28, 102v]**
Waydahaza (Voivodeni, localitate din Transilvania, Cluj; var.: Vaidahaza; Waydahaza) I, **[111, 111v]**
Weiss, Michael (fruntaş al saşilor din Transilvania, în conflict cu Gabriel Báthory; var.: Mihail Vais) I, **[197v]**
Wierthemberg (vezi Württemberg)
Williey, Jean (căpitan francez în armata lui Despot şi a lui Laski; var.: Ioan Veleiu) III, **[165v]**
Wisniewiecki, Dimitrie (condotier lituanian, pretendent la tronul Moldovei; var.: Dimitraşco Vişnoveţchi; Dumitraşco Vişnoveţchi; Vişnoveţchi; Vişnoviţchi) III, **[174v, 175v, 176, 183, 183v, 184, 184v, 185, 185v, 188v, 190v, 191]**
Wittenberg (district în Germania, landul Saxonia-Anhalt; var.: Vicemberg; Viţemberg) IV, **[176v, 178v]**
Wladislaw I Hermann (rege al Poloniei, 1081–1102; vezi Ladislau) I, **[115v]**
Wladislaw V Jagiello (rege al Poloniei; var.: Vladislaus; Vladislav; Vladislav Iaghelo) II, **[40, 40v, 41, 42, 42v, 43, 43v, 44, 45, 45v, 46, 46v, 47, 48, 48v, 49v, 52, 54, 54v, 55, 55v, 56, 56v, 57, 57v, 58, 58v, 59, 59v, 60, 60v, 68v]**; III, **[26, 26v, 28, 28v, 30, 30v, 31, 31v, 32, 33, 33v, 34v]**
Wladislaw VI Jagiello Warnecki (rege al Poloniei; Vladislav; Vladislav III*) III, **[35, 35v, 36]**
Wnalia (vezi Unalia)
Wolffang Bethlen (vezi Bethlen, Wolfgang)
Wolfgang Bethlen (vezi Bethlen, Wolfgang)
Wolfgang de Bethlen (vezi Bethlen, Wolfgang)
Württemberg (regiune din Germania, astăzi parte integrantă a landului Baden-Württemberg; var.: Wierthemberg) IV, **[155]**

X

Xifilin (vezi Xiphilinus, Joannes)

Xiphilinus, Joannes (istoric bizantin; var.: Xifilin; Xyphilinus) I, **[42v, 49, 54, 63v]**
Xyphilinus (vezi Xiphilinus, Joannes)

Z

Zabolts (vezi Szabolcs)
Zagora (zonă istorică în Peninsula Balcanică, azi regiunea Stara Zagora din Bulgaria) I, **[292v, 297, 314v]**
Zagreb (oraş în Croaţia; var.: Zagrabia) III, **[164v]**
Zagrabia (vezi Zagreb)
Zaie (vezi Zay, Francisc)
Zala (comitat istoric în Ungaria, astăzi teritoriu împărţit între Ungaria, Slovenia şi Croaţia; var. Zoliia) II, **[26]**
Zay, Francisc (guvernator militar al Ungariei imperiale; var.: Zaie; Francesco Zaie; Franţisc Zaie) III, **[163v, 164, 165, 174v, 181v]**
Zamoscius (Zamosius, Stephanus)
Zamosius (vezi Zamosius, Stephanus)
Zamosius, Stephanus (sau István Szamosközi, istoric şi scriitor transilvănean; var.: Zamoscius; Zamosius) I, **[53, 63v]**
Zamuş (vezi Someş)
Zapolea (vezi Szapolyai (Zápolya), Ioan)
Zaporoj (vezi Zaporojie)
Zaporojie (regiune în sudul Ucrainei; var.: Zaporoj) III, **[222v]**
Zarizaghethuza (vezi Sarmizegetusa)
Zarmizaghethuza (vezi Sarmizegetusa)
Zarza (nume istoric de râu din Peninsula Balcanică) I, **[88]**
Zărneşti (oraş în Transilvania, Braşov; var.: Zerneşti) I, **[50v, 224]**; II, **[316]**
Zbaraj (oraş în Ucraina) III, **[230v]**
Zbierea, Ionaşco (capul unei conspiraţii pentru readucerea la domnie a lui Bogdan Lăpuşneanu) III, **[199v]**
Zbievgnev (vezi Zbigniew)
Zbigniew (nobil polonez; var.: Zbievgnev) III, **[79v]**
Zborovschi (vezi Martin Zaborovschi)
Zemplin (astăzi oraş în Slovacia) I, **[201]**
Zenon (ultimul împărat al Imperiului Roman de Răsărit şi primul monarh al Bizanţului) I, **[87, 87v, 88]**
Zermegh (vezi Zermegh, Joannes)
Zermegh, Joannes (umanist şi istoric sloven; var.: Zermegh; Zermegh Joh.) I, **[158v, 159, 176]**
Zernensis (colonie romană în Dacia, neconfirmată de istorigrafia modernă) I, **[50v]**
Zerneşti (vezi Zărneşti)
Zernikow, Adam (istoric polonez; var.: Adam Zernicov) I, **[339, 341]**
Zestreani (i.e. Zătreni, sat în Ţara Românească, Vâlcea) II, **[367]**
Zeugma (vezi Cigmău)
Zevren (vezi Severin)
Zewren (vezi Severin)
Zevrin (vezi Severin)
Zewrin (vezi Severin)
Zlatna (localitate din Transilvania, Alba) I, **[50v]**; IV, **[316]**
Zoba, Ioan (protopop ortodox la Vinţu de Jos; var.: Ioan Zoba; Joannes Zoba) IV, **[107v, 125v, 131v]**
Zobolciu (vezi Zobolsu)
Zobolsu (sau Zolsu; conducător al ungurilor la năvălirea în Transilvania, consemnat de Anonymus; var.: Zobolciu) I, **[97v]**
Zoliia (vezi Zala)
Zoltán (i.e. Erdőelvi Zoltán, primul voievod al Transilvaniei consemnat în istorie; var.: Soltan) I, **[109]**
Zolyomi, Dávid (ginerele lui Ştefan Bethlen; var.: David Zolomi) I, **[203, 203v]**
Zonara (vezi Zonaras, Joannes)
Zonaras (vezi Zonaras, Joannes)
Zonaras, Joannes (istoric şi teolog bizantin; var.: Ioan Zonara; Joan. Zonaras; Zonara; Zonaras) I, **[38, 63v, 64, 70, 76v, 91, 92, 92v, 106, 106v, 251, 252v, 253, 254v, 261v]**; IV, **[24v, 55v]**
Zonuc (numele primar al zonei istorice Solnoc, întinsă pe teritoriul Ungariei şi Transilvaniei) I, **[125, 125v, 127]**
Zosimos (scriitor şi istoric bizantin; var.: Zosimos; Zosimus) I, **[63v, 64, 70, 72, 76v, 91]**
Zosimus (vezi Zosimos)
Zrini (vezi Zrinyi, Miklós)
Zrinyi, Miklós (politician şi conducător militar ungur; ban al Croaţiei; var.: Nicolae Zrini; Zrini) II, **[256v]**; III, **[194]**
Zsetkey, András (vicar la Munkács; var.: Andreiu Jeatcheai) IV, **[366v]**
Zuard (conducător al cetelor maghiare împreună cu fratele său Cadusa şi cu Boyta, în atacul asupra lui Glad) I, **[94, 94v, 95, 95v, 96]**
Zubor (fiul lui Horca) I, **[102, 103v]**
Zulta (sau Zultus; fiul lui Árpad, unul dintre conducătorii ungurilor la intrarea acestora în Transilvania; ginerele căpeteniei române învinse, Menumorut; numele actualizat, Zoltán) I, **[99, 99v]**
Zumbotheli (vezi Zumbothely)
Zumbothely (vechiul nume unguresc al localităţii Sâmbăta de Jos; vezi, separat, Sâmbăta de Jos şi Alsószombatfalva; var.: Zumbotheli; Zumbothely) I, **[121v, 122v, 123]**
Zur (localitate neidentificată în Peninsula Balcanică) I, **[287v]**
Zuza (general austriac) II, **[261]**

INDICE DE TOPONIME ŞI ANTROPONIME DIN APARATUL CRITIC

A

Aachen I, 506
Aba (familie) **I,** 466
Abaza-Pașa (Abaza-Bașa) **I,** 726, 727
Abelin, J. Ph. I, 502
Abraham din Bistra II, 387
Abrami, Giovanni (var.: Avramie) **I,** 749
Abrittus I, 441
Abrud I, 21, 435
Achaia (var.: Acacia/ Acaccia/ Achaia Ripensis; vezi, separat, Dacia Ripensis) **I,** 442**; II,** 323, 324
Achenwall, Friedrich I, 34
Acro I, 412
Ad Aquas (sau Pagus Aquensis sau Aquae) **I,** 435
Ad Salices I, 449
Adam I, 52**; II,** 338
Adam din Cugir II, 364
Adamclissi I, 427
Adrianopol (var.: Adrianopole; vezi și Udriu) **I,** 474, 522, 523, 524, 677, 690, 693, 699, 736, 743, 744, 752**; II,** 138, 149
Aegyssus (sau Tulcea) **I,** 432
Aelius Lampridius I, 228, 442
Aelius Spartianus I, 54, 228, 442, 443
Aemilianus (sau Marcus Aemilius Aemilianus Aelius Augustus) **I,** 441, 442
Aemilianus, Cornelius Scipio (vezi și Africanus) **I,** 420
Aeneas (var.: Enea; Enias) **I,** 51, 56, 57, 406, 407, 408
Aëtius, Flavius I, 451, 452
Africa I, 13, 406, 433, 439, 440, 442, 713, 747**; II,** 323
Africa de Nord I, 452, 453
Africanus (vezi Aemilianus, Cornelius Scipio)
Agac Denizi (vezi Valea Albă)
Agache, Dumitru I, 229**; II,** 151, 152
Agamemnon I, 52
Agathon (Sfântul ~/ Agaton) **I,** 34
Agria (vezi Eger)
Agrippa I, 408
Agrippina I, 424
Ahaz I, 410, 413
Ahile I, 406, 684
Ahmed I I, 492, 493
Aideu II, 340
Aiud (sau Nagyenyed) **I,** 50, 257, 262, 495**; II,** 373
Akantisz, Viktor I, 5
Akkoyunlu II, 34
Akropolites, Ghiorghios I, 513, 514, 677, 678
Alaricus I, 451, 454, 455
Alămor I, 493**; II,** 350
Alba (personaj antic) **I,** 408
Alba (în Transilvania) **I,** 468**; II,** 339, 341
Alba Iulia (vezi, separat, Belgrad/ Carolina/Apulum) **I,** 5, 6, 16, 18, 41, 43, 50, 97, 111, 218, 229, 241, 433, 435, 459, 472, 491, 492, 497, 499, 502, 505, 687, 718, 747**; II,** 153, 161, 331-335, 342-344, 346-348, 352, 362, 364, 368, 372-375, 378, 382-384, 387, 394, 396, 397, 411, 412, 415, 422-424, 426
Alba Longa (var.: Alba) **I,** 407, 408, 409, 414
Alba Regia (var.: Alba Regale) **I,** 483, 486, 488
Albani (munți) **I,** 408
Albania (țară) **I,** 39
Albania (personaj) **I,** 407
Albert de Habsburg (sau Albrecht II/ Albert II) **I,** 473, 699, 701
Albinus, Lucius I, 418, 478
Albinus, Petrus I, 478, 694
Altdorf I, 495
Albu (vistier) **I,** 711
Albu (sultan tătar) **II,** 147
Albu, Corneliu I, 202, 244, 433**; II,** 383
Albu, Nicolae I, 7, 10, 22, 50, 202**; II,** 390, 396, 403, 408, 409, 416, 418, 426
Alburnus Maior (vezi Roșia Montană)
Alep II, 163
Aler (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Aleverde I, 739
Alexa (stolnic) **II,** 136
Alexandrescu-Vianu, Maria I, 202, 430
Alexandria (în Egipt) **I,** 456**; II,** 340
Alexandru (fiu al lui Ștefan cel Mare) **II,** 139, 150
Alexandru* (duce al Lituaniei și rege al Poloniei; vezi și Alexandru I*) **II,** 139, 141, 144
Alexandru I (sau Alexandru Aldea; fiu al lui Mircea cel Bătrân) **I,** 694**; II,** 129
Alexandru I* (vezi Alexandru*)
Alexandru II Mircea I, 715, 726**; II,** 161, 162
Alexandru III (papă) **II,** 423
Alexandru cel Bun (var.: Alexandru-Vodă/ Alexandru-Vodă cel Bun) **I,** 40, 214, 219, 246, 693**; II,** 127-133
Alexandru cel Rău I, 716, 717
Alexandru Coconul I, 725
Alexandru Cornea (var.: Alexandru-Vodă Cornea) **II,** 149, 150
Alexandru Iliaș (var.: Alexandru-Vodă) **I,** 502, 725, 726, 743
Alexandru Macedon I, 421, 431
Alexăndrel (sau Ilinho) **I,** 215, 248**; II,** 132, 133
Alexe din Lăpuș II, 387
Alexios I Komnenos I, 214, 423, 461, 513
Alexios II Komnenos I, 516
Alexios III Angelos I, 516, 517
Algyógy (vezi Geoagiu)
Ali-Beg I, 476
Ali-Pașa I, 719
Almaș (ținut) **I,** 684
Almaș, Dumitru I, 202**; II,** 148
Alm I, 49
Álmos (fiul regelui Géza) **I,**
Álmus (sau Álmos; Almus) **I,** 75, 456, 457, 458, 466, 467
Alpestris II, 325
Alpi I, 444
Altheim, F. I, 202, 452
Alvarez, Emmanuel I, 6
Alvinczi, Petru I, 504**; II,** 353
Alzati, Cesare I, 202**; II,** 342
America I, 433
Amfilohie Hotiniul II, 159, 164, 166
Amlaș (var.: Almaș/ Omlas) **I,** 695
Ammianus Marcellinus I, 202, 448, 449, 450, 456
Ampelum I, 432
Amsterdam I, 12, 54, 207, 243, 253, 264, 423, 47, 476, 485, 497, 503, 734**; II,** 329
Amulius (Amulie; Amilius) **I,** 51, 52, 408, 409, 410

Amurat II (vezi Murad II)
Ana (sau Neacşa) **II,** 129
Ana (nepoata lui Inochentie Micu) **I,** 7
Ana Comnena (sau Ana Komnena) **I,** 78, 215, 513
Anastasia (soția lui Duca-Vodă) **I,** 738, 740
Anastasia (mama lui Alexandru Lăpuşneanu) **II,** 153
Anastasie (episcop de Roman, apoi mitropolit) **II,** 153
Anastasiu, I. I, 202, 728
Anatolia I, 717, 719**; II,**
Anca (domniță) **I,** 231, 682
Anca (fiica lui Constantin Brâncoveanu și soția lui Nicolae Ruset) **I,** 746
Anchisis I, 409
Ancus (familia ~) **I,** 415
Ancus Martius I, 414, 415
Andreas de Borischowice II, 135
Andreescu, Ştefan I, 202, 203, 697, 699, 703, 705, 706, 708, 714, 715
Andrei (episcop; vezi şi Jastrzebiec, Andreas) **II,** 119, 122
Andrei I (sau Endre) **I,** 466
Andrei II I, 467, 468
Andrei III Venetul I, 469
Andriescu, Al. I, 241
Andronicus, Tranquillus I, 68, 420
Andronikos I Komnenos I, 515
Andronikos II Komnenos I, 682, 683, 690
Andronikos III Komnenos I, 681
Andronikos(-nepotul) I, 690
Andronikos (Paleolog) **I,** 245, 524
Anghel (fiu de protopop din Băgău) **I,** 21
Anghel, Athanasie (var.: Aftanasie/ Atanasie/ Atanasiu/ Atanasiu I Anghel/ Athanasiu/ Athanasius I) **I,** 44, 218**; II,** 332, 336, 337, 339, 342, 344, 354, 356, 359, 362, 365, 367-373, 374, 376, 377
Anghelescu, Mircea II, 396
Angyal, Dávid I, 203, 494, 743
Angyal, Zoltán I, 203, 494
Annius Fabianus, Lucius (guvernator al Daciei Superioare) **I,** 59
Ankara I, 693
Anonymus I, 74, 77, 217, 233, 242, 456, 457, 458, 459, 464
Antal, Petruch II, 383, 384
Antalfy, A. I, 203**; II,** 139
Antenor I, 51, 406
Anthemius I, 453
Antim (biserică) **I,** 750
Antim Ivireanul I, 749, 750
Antioh II Epifanes I, 421, 426
Antiohia II, 323, 339, 340
Antonelli, Ioan I, 7, 22**; II,** 408
Antonescu, Teohari I, 203, 431
Antonie (var.: Antoniu; patriarh al Constantinopolului) **I,** 41**; II,** 334
Antonie din Popeşti (var.: Antonie-Vodă) **I,** 230, 736
Antonini (dinastie) **I,** 227, 438
Antonius de la Split (var.: Antonio de Spoleto) **II,** 123, 124
Antoninus Pius (sau Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius/ Titus Aurelius Fulvius Boionius Arrius Antoninus) **I,** 60, 229, 410, 422, 438, 443
Antwerpen (Antverpia/ Anvers) **I,** 32, 33**; II,** 384
Apafi, Mihai I (var.: Michael Apaffi/ Mihail Apafi) **I,** 9, 227, 499, 500, 501, 502, 737, 740**; II,** 348, 352, 353
Apafi, Mihai II I, 501, 502
Apeles I, 421
Apenini (munţi) **I,** 412
Apion (din Alexandria) **I,** 426
Apo (sau Caras) **I,** 453
Apoldi, Ioan (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Apollodor din Damasc I, 430, 431
Apostol II, 337
Appian (sau Appianos) **I,** 54, 422, 433
Appius Claudius I, 419
Apulensis (Dacia ~) **I,** 438
Apulum (vezi, separat, Alba Iulia) **I,** 431, 432, 433, 435
Apus (vezi și Occident) **I,** 5, 246, 447, 448, 452, 453, 490**; II,** 404
Aputurdu (vezi şi Turţ/ Tirciu) **I,** 688
Aquileia I, 451
Aquis II, 324
Arabia II, 323
Arabia Trachonitis I, 440
Arad I, 45, 46, 50, 214, 238, 239, 501
Arbaces I, 409
Arbogastes I, 450, 451
Arcadia I, 406
Arcadius, Flavius I, 450, 451
Arcești (sat) **I,** 19
Arcidava (sau Varadia) **I,** 453
Ardeal (vezi şi Erdély/ Ţara Ardealului; vezi, separat, Transilvania) **I**, 5, 8, 18, 21, 32, 36, 43, 44, 48, 50, 72, 77, 111, 188, 194, 208, 210, 220, 231, 239, 242, 243, 249, 258, 405, 456, 458, 464, 477, 479, 482, 486, 490, 491, 493, 498, 500, 503, 504, 510, 678, 691, 706, 715, 718, 719, 723, 725, 726, 729, 730, 732, 733, 737, 738, 742-744, 747**; II,** 133-135, 139, 148-153, 159, 165, 329, 331, 333, 335-341, 352, 354, 359-362, 365, 367, 375, 376, 383, 388, 404, 405, 411, 420, 425
Ardeleanu, Ioan I, 38, 203**; II,** 416, 420, 426, 427
Ardeleanu, Ioan Senior II, 420, 426
Areni I, 720
Argeş (râu şi ţinut) **I,** 44, 215, 678, 715, 747**; II,** 328, 329, 336, 341, 356
Argeş (mănăstire) **II,** 395
Arie (eretic; teolog și preot) **II,** 426
Aristinos, Alexios I, 45
Armbruster, Adolf I, 10-14, 16, 69, 70, 203, 432**; II,** 155, 157, 158, 164, 383
Arbureşti (familie) **I,** 225
Armeni II, 387, 398
Armeus I, 409
Arneth, A. I, 203, 749
Arnota I, 728
Aron, Alexandru (Alexandru Aaron; coleg cu Samuil Micu) **I,** 22, 24**; II,** 420
Aron din Ţichindeal II, 387
Aron, Iacob I, 23, 58**; II,** 420, 421, 423, 427
Aron, Ioan II, 416
Aron Ioan din Bistra II, 387
Aron, Nicolae Nichifor I, 23**; II,** 421
Aron, Petru Pavel (sau Petru Pavel Aaron/ Aaron) **I,** 5, 6, 7, 16- 24, 31, 47, 65, 167, 210, 212, 229, 506, 740**; II,** 308, 369, 372, 383, 385, 388-390, 392-398, 402-407, 409, 410, 412, 415-417, 420, 422, 424, 425, 428

Aron Tiranul (var.: Aaron-Vodă cel Cumplit/ Aron-Vodă) **I,** 240, 258, 717, 719**; II,** 137, 165, 166
Aron-Vodă (mănăstire) **II,** 166
Árpád (Arpad) **I,** 75, 457, 458, 459
Arpadieni (dinastie) **I,** 233, 469
Arrius Antoninus C. I, 439
Arrius Aper I, 446
Arsenie (mitropolit) **II,** 342
Arsenie (fiu de protopop din Hălmaj) **I,** 21
Arses I, 421
Artaxerxes I, 421
Artaxerxes II Ocos I, 421
Artner, Edgár I, 25, 26, 27
Arvinte, Vasile I, 90, 91, 109, 144, 160, 203, 204, 241**; II,** 179
Asan (răsculat, împreună cu Petru; Azan) **I,** 77, 78, 80, 514, 515, 516, 517, 524, 681
Asani I, 524
Asanizi (vezi Asănești)
Asăneşti (Asanizi; dinastie) **I,** 205, 224, 259, 515, 518, 524, 677**; II,** 330
Ascanius (var.: Ascanie; vezi și Iulius) **I,** 407, 408
Asia I, 13, 52, 433, 440, 441, 747**; II,** 323
Asia Mică I, 432, 439, 445, 467, 522
Aspar I, 452
Asparuch (vezi Isperich-Asparuch)
Assemanus, Josephus Simonius (sau Assemani) **I,** 204, 702, 706, 707, 708
Aşchileu (Esculeu; Eskülő) **I,** 458, 459
Atanasie din Năsăud II, 387
Atanasiu, Victor I, 204, 715, 721**; II,** 159, 161
Ataulfus I, 451
Atelkuz I, 509
Atena I, 442
Athanaric I, 449, 450**; II,** 324, 325, 327
Athenadorus (episcop) **II,** 324
Athos (vezi și Sfântul Munte) **I,** 423, 577, 739
Atilius, L. I, 419
Atratinus, A. Sempronius I, 419
Attila (Atila) **I,** 244, 451, 452, 455, 698, 700
Atys I, 408, 409
Auersperg, Joseph II, 427
Augsburg I, 222, 263, 455, 475, 476, 495, 724
Augusta I, 435
Augustinus (sfântul ~) **I,** 443
Augustulus (sau Romulus Momyllus Augustus/ Augustișorul) **I,** 453
Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus (var.: August, Avgust; vezi și Octavianus) **I,** 57, 213, 220, 227, 238, 247, 254, 413, 420, 422-425, 441, 443, 450
Aulus Manlius I, 419
Auner, G. I, 204**; II,** 119, 122, 123
Auraria I, 435
Aurelianus, Lucius Domitius (var.: Aurelian; Avrelian; Avrelie; Aurelon; Ler; Lerom) **I,** 71, 72, 73, 229, 255, 263, 432, 437, 442, 444, 445
Aurelius Victor, Afer (sau Sextus Aurelius Victor) **I,** 54, 262, 433, 442, 443, 444, 450
Aurelon (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Aureolus I, 442
Austria I, 26, 46, 477, 482, 488, 489, 494, 496, 497, 500, 501, 507, 508, 679, 735, 740, 742**; II,** 414
Avasghis II, 340
Aventin (colină) **I,** 411, 413
Aventinus I, 408
Avignon II, 124
Avitus, Flavius Eparchius I, 451
Avram (fiu de preot din Balomir) **I,** 21
Avram, Andrei I, 91**; II,**
Azarie (cronicar) **II,** 160
Azov I, 744

B

Babadag (var.: Baba/ Baia) **I,** 720, 721**; II,** 149
Babilon I, 411, 416
Babinger, Franz I, 204**; II,** 133
Bacău II, 136, 364, 383
Bacâru, Livia I, 219, 736, 741, 745
Bacsinski Andrei I, 35**; II,** 427
Baia I, 231, 477**; II,** 128, 134, 135
Baia Mare I, 50, 244, 435**; II,** 420
Baiazid I Ildirim (var.: Baiazid/ Baiazid I/ Baezet) **I,** 692, 693, 694
Baiazid II II, 137, 139
Bailly, A. I, 204, 422
Bakota II, 153, 154
Bakschay, Ábrahám (sau Abrahamus Bakschay/ Abrahamus Baksai) **I,** 485, 706, 708
Bakcisarai I, 732
Balasache (postelnic) **I,** 735
Balasfalva (vezi Blaj)
Balassa, Emeric I, 484, 487
Balaş, Lupu I, 746
Balász, Mihály Ördög I, 491
Balbin, Bohuslav II, 119, 120
Balbinus (împărat) **I,** 440
Balc II, 117
Balcani (vezi Haemus) **I,** 78, 474, 518, 524
Balduin de Flandra (sau Balduin I) **I,** 80, 224, 263, 522, 523, 524, 677
Balica, Melentie (hatman) **II,** 164
Balista I, 442
Balogh (neam) **I,** 687
Balogh, József II, 383, 393, 394, 396, 397
Balomir (sat) **I,** 21**; II,** 394, 395, 397, 398
Balomiri, Avram (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Balomiri, George (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Balota II, 164
Balsamon, Theodor I, 46, 204**; II,** 340
Baltagi Mahomed I, 744
Baluzius, Stephanus I, 39, 79, 517, 518, 519, 520
Balyka, Bogdan II, 158
Banat (var.: Bănat) **I,** 39, 45, 46, 73, 429, 448, 456, 483, 488, 505, 510, 678, 699, 718, 732**; II,** 420
Bandurius, Anselmus (sau Banduri, Aselmo) **I,** 514
Bánffy, Gheorghe I (var.: Bánffi) **I,** 501, 502**; II,** 359
Banfi, Fl. I, 216
Bánlaki, József I, 204, 476
Bar II, 163
Barabist (vezi Borivistam)
Barabás de Albiş, Péter II, 348
Barabás S. I, 204, 497

Barani, Vasile II, 395
Baranyi, Paul Ladislau II, 354, 387
Barbara (nepoata lui Inochentie Micu) **I,** 7
Barberigo, Daniel II, 158
Barbovschi, Onofrei II, 148
Barbu, Constantin I, 19
Barbu Cornea (sau Barbu Cornea Brăiloiu) **I,** 744, 749-751**; II,** 337
Barbu din Pietroşani I, 714
Barcsay, Acaţiu (var.: Acaţie Barceai/ Acaţiu Barciai) **I,** 497, 498, 499, 732**; II,** 345, 351
Barişcovici (vezi Božižković, Vasilie)
Bariţiu, George (sau Bariţ) **I,** 204, 212, 223, 463, 500, 501, 502, 504, 505, 507**; II,** 336, 345, 351, 354-360, 362, 366, 368-376, 378, 382, 383, 389, 392, 394, 398, 400, 402, 414, 423, 425
Barkóczy, Ferenc II, 418
Barna, F. I, 204, 476
Barnea, Ion I, 204, 513
Barnovschi, Miron II, 156
Barnovschi, Toma (var.: Bernov) **II,** 156, 157
Baronius, Caesar I, 41, 204, 205, 210, 252, 462, 518, 519, 525, 682, 684, 697**; II,** 120, 327
Barta, G. I, 205, 480
Bartoniek, E. I, 205, 482
Basarab (neam) **I,** 731
Basarb (Întemeietorul; var.: Alexandru I Basarab!/ Alexandru Basarab!/ Basarab I/ Basarab-Vodă/ Bazarad/ Ioan/ Ioan Basarab I/ Bessarab/ Iuwon Bazarad/ Ivanco/ al cincilea Bessarab Vodă) **I,** 228, 230, 235, 236, 240, 471, 472, 681, 685, 686, 687, 688, 689
Basarab II I, 702
Basarab cel Tânăr (sau Ţepeluş-Vodă; var.: Basarab-Ţepeluş) **II,** 137
Basarab, Dan I, 541
Basarab, Laiotă (var.: Laiotă Băsărab/ Basarab cel Bătrân Laiotă / Basarad/ Bazarad/ Laiot Basaraba) **I,** 205, 706, 709, 710, 714**; II,** 136
Basarabi (familie) **I,** 7, 234
Basarabia I, 39, 49, 228, 257
Basel I, 54, 209, 221, 232, 236, 423, 424, 437, 485, 486, 493**; II,** 136, 328
Basileios II (supranumit Bulgaroktonos, „Omorâtorul de bulgari”) **I,** 510, 515
Basiliskos I, 453
Basilius (episcop) **I,** 519, 525
Basilovits, Joannicius I, 205, 472**; II,** 332, 347, 349, 382, 384, 390, 399, 418, 425
Basta, Gheorghe I, 492, 722, 724
Baštašić, Iosafat (vezi şi Batasici) **II,** 428
Başbachiculi (închisoarea datornicilor sultanului) **I,** 746, 748
Batasici (vezi Baštašić, Iosafat)
Báthory (Ioan şi Nicolae) **I,**
Báthory, Andrei I, 258, 488, 491, 721
Báthory, Cristofor (var.: Batări Crişţov) **I,** 490, 493**; II,** 329
Báthory, Gabriel (var.: Gabriel Batori/ Gavril Báthori) **I,** 203, 236, 252, 258, 494, 495, 723, 724**; II,** 345, 350
Báthory, Sigismund (var.: Sigismund Batori) **I,** 12, 490, 491, 493, 717, 718, 719, 720, 721**; II,** 165, 166, 330, 344, 350
Báthory, Ştefan (var.: Étienne Báthory/ Ştefan Batori/ Stefan Batori; Báthori István) **I,** 217, 221, 236, 262, 476, 477, 479, 486, 490, 492, 493**; II,** 163
Báthory, Ştefan (II) I, 483,
Batu-Han I, 468, 469
Báttaszék I, 474
Batthyány, Ignatius I, 205**; II,** 323, 330, 331, 333
Baudrant, Michel-Antoine (var.: Antonius Baudrant) **II,** 116, 117
Baugulf I, 511
Baumeister, Friedrich Christian I, 31
Băgău (sat) **I,** 21
Bălan, Iosif I, 205, 475
Bălan, Nicolae I, 36
Bălaşa (prima soţie a lui Constantin Şerban) **I,** 731
Bălaşa (fiica vistierului Ilie Cantacuzino) **I,** 746
Bălaşa (fiica lui Constantin Brâncoveanu şi soţia lui Manolache Lambrino) **I,** 746
Bălaşa, D. I, 205, 714
Bălăceanu (familie; var.: Balacian; Bălăceni) **I,** 34, 502, 679
Bălăceanu, Constantin I, 35, 742, 743
Bălăceanu, Grigore I, 749
Băleanu, Constantin (postelnic) **I,** 746
Băleanu, Grigore I, 751
Băleni (familie) **I,** 734, 736, 737, 738
Bălţatul (ginere al Ruxandrei Lăpuşneanu) **II,** 163
Bănescu, Nicolae I, 205, 509, 514**; II,** 165
Bărăi II, 387
Bărcan Bucşanul (vezi şi Vălcan Bucşenescul) **I,** 724
Bărnuţiu, Simion I, 463, 469**; II,** 362, 363
Bâle I, 242, 423
Bârgău II, 159
Bârghiş II, 364, 387
Bârlad II, 130
Bârlad (râu) **II,** 137
Bârlădeanu, Zaharia II, 165
Bârlea, Octavian I, 7, 205**; II,** 390, 396, 403, 416, 418, 421, 422, 426
Bârsa (râu) **II,** 149
Bârsa* (vezi Ţara Bârsei)
Bârsănescu, Ştefan I, 205**; II,** 156
Bârsescu, Stroe (var.: Bârcescul) **I,** 732
Bechet, Antoine (var.: Bechetius) **I,** 205, 488, 489
Becicherechi, Mihai (Becskereki) **II,** 387
Beciu (vezi Viena)
Becleanu-Iancu, Angela II, 396
Bécs (vezi Viena)
Beheim, Michael I, 700, 708
Beia (Biia) **II,** 386, 387, 392
Beiuş II, 425
Bejenaru, N. C. I, 205, 206, 723, 730, 731**; II,** 150-152, 158
Békes, Gáspár I, 490
Békes, László II, 165
Békessy, István I, 717
Bekker, Immanuel I, 212, 455
Bél, Carolus Andreas I, 209, 424
Bél, Matej (sau Mathias Bél/ Máthyás Bél/ Bél Mátyás) **I,** 61, 206, 254, 455, 473, 475, 701

Béla I (rege al Ungariei) **I,** 75, 203, 207, 466
Béla II Orbul I, 466, 467
Béla III I, 458, 467, 515, 516
Béla IV I, 457, 463, 468, 677, 678**; II,** 116
Belai, Varnava II, 144
Beldi, Joszef II, 427
Beldiceanu, N. I, 206**; II,** 139
Belgia I, 30
Belgrad (var.: Bălgrad/ Beligrad) **I,** 29, 43, 44, 89, 97, 111, 174, 210, 229**; II,** 192, 331, 335, 337-339, 341, 345, 350-352, 354, 355, 374, 387
Belgrad* (în Serbia; var.: Bălgrad) **I,** 474, 482, 505, 506, 749, 751**; II,** 325, 335
Belizarie (var.: Belisarius) **I,** 436**; II,** 325
Belland (sau Belgrad/ Bjelhorod) **I,** 457
Bellarad I, 457
Béltek II, 139
Belusi (vezi Emerik Bebek II de Pelőcz)
Belz II, 135, 144
Bem, Josef I, 505
Benda, K. I, 206, 494
Benedict XIV (vezi şi Prospero Lambertini) **II,** 393, 400, 415
Benedict XVI I, 316, 553
Bengescu, Staico I, 749
Benkő, Józef I, 206, 465, 478, 484, 488, 489, 508**; II,** 338, 339, 345, 354, 356, 357, 360, 362, 368, 375, 376, 382, 386, 402, 414, 418, 425
Bercea, Virgil I, 47
Berciu, Adina (vezi Berciu-Drăghicescu, Adina)
Berciu-Drăghicescu, Adina (sau Berciu, Adina) **I,** 207**; II,** 155-158
Bercsényi, Nicolae I, 503
Bereg I, 494
Berenyi, Georgij I, 15
Berger, Albert I, 207**; II,** 149
Berindei (pretendent; var.: Berindel) **II,** 134
Berlin I, 40, 202, 209, 210, 213, 223, 227, 234, 235, 248
Bernardffy, Joannes II, 344
Bersanetti, G. M. I, 207, 425, 440
Bertholdus (sau Bertold) **I,** 468
Bertieri, Giuseppe I, 27, 28, 30
Bessel, Wilhelm II, 340
Beşan, M. I, 207, 458
Beşimbac II, 380
Bethlen, Alexie I, 504
Bethlen, Gabriel (var.: Gabriel Beatlean; Bethlen Gábor) **I,** 207, 208, 224, 251, 255, 257, 262, 493, 495, 496, 497, 725**; II,** 350, 359
Bethlen, Grigore I, 504
Bethlen, János (sau Bethlen, Joannes) **I,** 497, 499, 502, 734, 735
Bethlen, Miklós (sau Nicolae Bethlen/ Nicolaus Bethlen) **I,** 207, 503, 504**; II,** 373
Bethlen, Ştefan I I, 224, 496
Bethlen, Wolfgang (sau Farkas Bethlen) **I,** 207, 483-487, 489, 490, 492, 493, 715, 718
Beti Ghirai II, 143
Bezdechi, Şt. I, 252
Biandrata, Giorgio (sau Blandrata) **I,** 489**; II,** 155
Bianu, Ioan C. I, 50**; II,** 422
Bicilis I, 431
Bielski, Ioachim II, 140
Bielski, **Martin II,** 140
Biharia I, 45
Bihor I, 45, 75, 457, 466
Bilăi, Simion II, 161
Binder, Pavel I, 207**; II,** 150
Bipontum I, 424
Birley, A. R. I, 207, 438
Biró, Vencel I, 207, 496
Birtoc, Epifanie II, 423
Bistra (var. Bisztra) **I,** 6, 16, 17, 20, 740**; II,** 333, 387, 398, 402, 404, 405
Bistriţa (mănăstire, Vâlcea) **I,** 426, 731**; II,** 136, 140
Bistriţa (mănăstire, Neamţ) **II,** 128
Bistriţa (ţinut; localitate; cetate) **I,** 37, 207, 484 **; II,** 126, 131, 148, 333
Bit (localitate) **II,** 364
Bithynia I,; 428, 690 **II,** 323
Bizanţ I, 77, 80, 245, 453, 524, 690
Blachia (vezi Ţara Românească)
Blaga, Lucian I, 81, 167, 168
Blaise de Vigenère I, 68, 420
Blaj (var.: Blajiiu/ Blaş; Balasfalva) **I,** 5-7, 9, 10, 16-24, 29, 34-37, 39, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 56, 62, 65, 77, 79, 81, 83, 86, 91, 96, 99, 108, 115, 128, 130, 137, 138, 143, 146, 151, 152, 161, 167, 192-195, 202, 207, 210, 212, 214, 215, 218, 224, 226, 229, 237, 241, 248, 249, 252, 258, 408, 436, 463, 465, 469, 476, 481, 502, 503, 505, 507, 525, 679, 680, 712, 714, 716, 721, 727, 739, 740**; II,** 56, 71, 116, 133, 143, 320, 338, 340, 341, 343, 360, 363, 364, 366, 368-370, 373, 375-377, 383, 385, 386, 389-392, 395, 396, 398, 401-428
Blasius, Simeon I, 508
Blatea (var.: Blacena) **II,** 324
Bleda I, 235, 451
Bob, Ioan I, 205**; II,** 355, 375, 377, 388, 390, 415, 416, 419, 420, 422-424, 428
Bobâlna I, 76, 247, 462, 463, 465, 473, 480, 488**; II,** 387
Bobu Florescu, Florea I, 207, 431
Bocskay, Ştefan (var.: Stefan Bocicai/ Bocskáy Istvan/ Stephanus Botskai/ Potskai**!**) **I,** 206, 490, 493, 494, 495
Bod, Petrus (sau Petru Bod) **I,** 208, 485**; II,** 329, 342, 343, 345, 348, 356, 357, 360-362, 368, 369, 372, 375, 382, 389, 414
Bodiebradi, Gheorghe I, 476
Bodor, A. I, 58
Boemia (var.: Bohemia) **I,** 473, 476, 506**; II,** 143-145, 147, 334, 362
Bogáts, Dénes I, 208, 502, 742
Bogdan (oraş imaginar în Maramureş) **I,** 677**; II,** 115
Bogdan (voievozi) **I,** 510, 511, 512**; II,** 115, 116
Bogdan (familie) **I,** 677
Bogdan (sau Bogdanus; nume de voievozi din Moldova) **I,** 225
Bogdan (beizadea Bogdan) **I,** 718
Bogdan (asociat la domnie lui Alexandru cel Bun!) **II,**
Bogdan I I, 677, 685**; II,** 116-118, 124
Bogdan II (var.: Bogdan-Vodă) **I,** 215, 240, 248**; II,** 132, 133
Bogdan III cel Orb (var.: Bogdan/ Bogdan-Vodă/ Ioan Bogdan) **I,** 214, 238, 243, 711**; II,** 142-147, 149, 150, 153
Bogdan, D. P. II, 126

Bogdan-Duică, Gheorghe I, 208**; II,** 383, 389, 391, 425
Bogdan, Ioan I, 208, 217, 703, 705, 706, 707, 708, 709**; II,** 141
Bogdan Rareş (pretendent) **II,** 158
Bogdan Sasul I, 718
Bogdania Neagră (var.: Bogdaniia Neagră; vezi Moldova)
Bogdanus (personaj neclarificat istoric) **I,** 74
Boieriu II, 416
Boivinus, Joannes (var.: Jean Boivin) **I,** 682, 683
Bojan, Teodor I, 208**; II,** 152, 158, 159
Boji, Ioan Inochentie II, 421
Bojthinus, Casparus (sau Gáspár Bojthi Veres) **I,** 208, 495, 496
Bolla, Martin/Márton I, 208, 405, 409, 410, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421
Bollandus, Joannes (sau Joannes Bolland) **II,** 327
Boldur, Alexandru I, 208**; II,** 134
Bologna I, 27, 210, 485
Bolzano I, 253
Bomelius, Thomas I, 490
Bonbardi, Michael I, 209, 512
Bonfinius, Antonius (var.: Bonfinie) **I,** 39, 55, 58, 61, 62, 67, 68, 73, 80, 209, 216, 420, 423, 424, 427, 437, 439, 452, 455, 457, 460, 462, 465, 466, 470, 471, 474, 475, 477, 478, 479, 480, 481, 485, 510-512, 523, 525, 688-690, 691, 694, 697, 699-703, 706, 707, 708**; II,** 117, 119, 126, 127, 134
Bongars Jacques I, 61
Bonn I, 207, 211, 212, 213, 214, 215, 220, 226, 245, 260, 264, 461, 523, 524
Borbanți II, 387
Borbély, Gheorghe I,
Borcea (logofăt) **I,** 719
Borgia, Ştefan (Stefano Borgia/ Stephano Borgia) **I,** 58**; II,** 420
Borhidy, Kazmér II, 410
Borilă (sau Boryllas) **I,** 677
Borivistam (vezi şi Barabist, Burobusten, Rubobostem) **I,** 423
Bornemisza de Kászon, Ignácz II, 403, 418
Boros, János (var.: Boroşiu) **I,** 730
Bortoli, Antonio I, 65
Bosfor I, 446, 522
Bosnia I, 458, 725
Bossuet, Jacques Benigne II, 428
Bot, Livia I, 260
Botar, Dumitru I, 209, 714
Botoşani (Botoşeani) **I,** 200**; II,** 150, 155
Božižković, Vasilie (vezi şi Barişcovici) **I,** 35, 37 **; II,** 427, 428
Bözödi, Gh. I, 209, 480, 482
Bozu (sat) **I,** 21
Brad (localitate) **I,** 8
Bradacs, Ioan (var.: Joanes Bradacs) **I,** 194**; II,** 320
Bran I, 688
Branas, Alexios I, 515, 524
Branas, Theodoros I, 524
Brancovič-Djuradj, Gheorghe (vezi şi Lazoglu; var.: Gheorghe Brancovič) **I,** 699, 700
Brancovici, Iovan II, 150
Branişte, Marin I, 209, 740
Braşov (vezi şi Cronstadt; var.: Braşău/ Braszow) **I,** 47, 50, 219, 238, 239, 251, 252, 255, 260, 435, 477, 479, 481, 482, 484, 491, 492, 501, 508, 691, 697, 706, 707, 710, 722, 723, 724, 742, 749**; II,** 164, 329, 335, 343, 344, 347, 367, 389, 414
Brateş, Radu II, 383
Bratislava I, 206, 233, 254, 473, 475, 496**; II,** 151
Brauner, A. I, 209, 692
Brazda lui Novac I, 448
Brăila I, 240, 693, 709, 718, 732, 744, 751**; II,** 136, 161
Brătăşanu, Ghinea (vistier) **I,** 731
Brătianu, Gheorghe I. I, 209, 677, 681, 689**; II,** 116
Brâncoveanu, Constantin (var.: Basarab/ Constandin-Voievod/ Constandin Băsărab/ Constantin Brâncovan Basarab) **I,** 44, 151, 215, 220, 225, 231, 232, 235, 264, 501, 503, 741-748, 752**; II,** 336-338, 356, 367
Brâncoveanu, Constantin (fiu al lui Constantin Brâncoveanu) **I,** 745, 746
Brâncoveanu, Matei (fiu al lui Constantin Brâncoveanu) **I,** 745, 746
Brâncoveanu, Radu (fiu al lui Constantin Brâncoveanu) **I,** 745, 746, 747
Brâncoveanu, Ştefan (fiu al lui Constantin Brâncoveanu) **I,** 745, 746
Brâncoveni (localitate; var.: Brâncoveani) **I,** 727, 728, 747
Brâncoveni (familie; var.: Brâncoveanu) **I,** 745, 746
Breazu, Ion II, 410
Brebu I, 728
Breslau (var.: Branlav/ Braţlav/ Vraţlav; Vratislaviia; vezi şi Wroclaw) **I,** 222, 234**; II,** 119, 130, 151, 416
Brezeanu, Stelian I, 209, 514, 522
Brezoianu, Ioan I, 750
Brietius, Philippus (sau sau Philippe Briet) **I,** 700, 701
Brigetio I, 432
Britania I, 424, 449
Brodaricus, Stephanus (sau Stephanus Broderith/ István Brodarics/ Broderic) **I,** 209, 482, 485
Brodin (vezi Grodec)
Broşteni II, 387, 398, 409
Bruges I, 80
Brukenthal, Samuel von (guvernator al Transilvaniei; colecţie) **I,** 239
Brünn I, 260, 455
Brussa (sau Prusa) **I,** 690, 693
Bruti, Michael I, 476
Brutti, Bartolomeo II, 164
Brutus, Lucius Iunius I, 416, 417
Brutus, Marcus Iunius I, 421, 422
Bruxelles I, 40**; II,** 155
Bryennios, Nikephoros I, 513
Buccow, Nicolaus Adolf (sau Nicolaus Adolf von Buccow; general) **I,** 21**; II,** 366, 414
Buchman, John I, 210, 422
Bucium, Condrea II, 164, 165
Bucov I, 491
Bucovina I, 510
Bucşani I, 719, 742
Bucur (cognomen bucolic) **II,** 388
Bucureşti I, 6, 7, 9-11, 13, 26, 28, 29, 34, 40, 47, 48, 68, 69, 75, 81, 109, 119, 150, 157, 158, 160, 161, 196, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 211, 213-220, 222-232, 234-236, 238, 239, 240, 241, 242,

243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 261, 262, 263, 492, 670, 680, 706, 709, 711-715, 717, 719, 721, 725, 726, 727, 729, 731, 733, 737-739, 742, 747-750**; II,** 55, 136, 137, 166, 326, 328, 329, 336-338, 350, 356, 367, 368, 379, 383, 387, 396, 410-412, 414, 419, 422
Bucuţa, Emanoil II, 402
Buczacz I, 737**; II,** 140
Buda (vezi, separat, Ofen**) I,** 6, 23, 168, 222, 233, 237, 246, 423, 464, 467, 483, 486, 487, 488, 497, 500, 501, 711, 733, 741**; II,** 326, 363, 376, 388, 425, 428
Budai-Deleanu, Ioan I, 459
Budapesta I, 5, 25, 75, 203, 204, 205, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 227, 233, 234, 236-239, 241, 242, 244, 249, 251, 254, 257, 258, 261, 262, 463, 494, 708**; II,** 343, 371, 373, 378, 383, 389, 413, 414
Budim-Başea (vezi Seidi Ahmed)
Buffier, Claude II, 159
Bug I, 738
Bujoreanu, Şerban I, 749
Buliga, Lupu I, 729
Bulgaria I, 39, 40, 45, 46, 67, 79, 80, 209, 226, 435, 457, 510, 515, 517, 518, 522, 524, 717**; II,** 330
Bulusudes (sau Bolusudes) **I,** 461
Buna Vestire (mănăstire, seminar) **I,** 7, 22, 23, 24, 192**; II,** 412, 422
Bunea, Augustin I, 7, 8, 20-23, 36, 38, 44, 210, 493**; II,** 328, 330-333, 338, 340, 342-347, 349-353, 355, 365, 366, 370, 372, 378, 382-393, 395-398, 401-405, 408-416, 418
Burckhardt, J. I, 210, 448
Burebista (Baravista; Baruista; Barabist; Borivistam; Burobusten) **I,** 57, 217, 237, 422, 423, 424
Burobusten (vezi Borivistam)
Burghele, M. N. I, 210**; II,** 155
Buruieneşti II, 165
Büsching, Anton Friderich I, 39
Buteasa II, 374
Buză, Emanuela I, 219
Buzău (Buzeu) **I,** 718, 735**; II,** 329, 411
Buzescu (var.: Buzăescu/ Buzăianu) **I,** 723
Buzescu, Preda I, 719, 722, 723
Buzescu, Radu I, 717, 719
Buzescu, Stroe I, 717, 723
Buzeşti (fraţi) **I,** 718, 721, 723
Byck, J. I, 218
Bzovius, Abrahamus (sau Bzowski) **I,** 210, 707, 708

C

Cacavela, Ieremia (var. Kakavella, Jeremia**) I,** 16
Cacuciu, Ilie (var.: Elia Cacucio Siculo) **I,** 720
Cacus (personaj mitologic) **I,** 14
Caecus, Appius Claudius I, 419
Caeliu (colina ~) **I,** 411
Caenina I, 412
Caepio, C. Servilius I, 421
Caere I, 407
Caesar, Caius Iulius I, 212, 227, 243, 251, 256, 263, 419, 420, 421, 422, 428, 450
Caesarea (Chesaria) **I,** 54, 74, 426, 443, 454**; II,** 325, 341
Caeso Duilius I, 419
Cagliari I, 255
Cahul II, 160-162
Caius Gracchus I, 410
Caius Iulius Caesar Germanicus (vezi şi Caligula) **I,** 424, 425, 438
Caius Rutillius Cocles I, 438
Calabria I, 443**; II,** 323
Calderini, A. I. I, 210, 438, 439, 440
Caliani, Silvestru (Silvestru Căliani) **I,** 18, 21, 23, 35, 36, 167**; II,** 389, 390, 395-399, 401, 403, 404, 407, 409, 410, 415, 417, 419, 420, 424
Caliani, Vasile II, 415, 419
Caligula (vezi Caius Iulius Caesar Germanicus)
Callimachus Buonacorsi, Filippus (Philippus Callimachus) **I,** 476, 700, 701
Calixt II (papă) **II,** 423
Calvisius, Sethus (sau Seth Kalwitz) **I,** 210, 436, 456
Calvius II, 327
Calvus (episcop) **II,** 324
Cambisses I, 421
Cambridge I, 254
Cameniţa (var.: Cameneţ/ Cameniţ) **I,** 725, 741**; II,** 144, 147, 154
Camilar, Eusebiu I, 68, 245
Campania I, 412**; II,** 323
Campus Mauriacus I, 451, 452
Cantacuzini (familie; var.: Cantacuzeni/ Cantacuzineşti) **I,** 223, 231, 691, 734, 736-739, 741, 744, 748, 749
Cantacuzino, Constantin (postelnic) **I,** 733, 734, 736
Cantacuzino, Constantin (stolnic) **I,** 217, 219, 736, 741, 744, 745, 748
Cantacuzino, Constantin (fiu al stolnicului Constantin Cantacuzino) **I,** 15
Cantacuzino, Gheorghe (ban al Olteniei) **I,** 222, 751
Cantacuzino, Ilie (vitier) **I,** 746
Cantacuzino, Iordache I, 742
Cantacuzino, Matei (fiu al stolnicului Constantin Cantacuzino) **I,**
Cantacuzino, Mihai (var.: Mihaiu Cantacuzino; spătar) **I,** 741, 747, 748**; II,** 337
Cantacuzino, Mihail (ban) **I,** 211, 223, 680, 685, 687, 689, 691, 692, 693, 697-700, 702, 705, 708, 711, 712, 716, 717, 736, 741, 749
Cantacuzino, Pârvu I, 686
Cantacuzino, Şerban (var.: Şărban-Vodă/ Şerban-Vodă/ Şerban-Vodă Cantacuzeno) **I,** 35, 150, 209, 239, 250, 251, 264, 503, 736-743
Cantacuzino, Şerban (paharnic) **II,** 337
Cantacuzino, Ştefan (fiu al stolnicului Constantin Cantacuzino; var.: Stefan-Vodă/ Stefan-Vodă Cantacuzen) **I,** 745, 746, 748-750
Cantacuzino, Ştefan (logofăt) **II,** 337, 338
Cantacuzino, Toma I, 744
Cantemir, Antioh I, 743, 746
Cantemir-Bey I, 725
Cantemir, Constantin I, 743
Cantemir, Dimitrie (var.: Cantimir) **I,** 15-19, 34, 39, 40, 48, 49, 51-54, 56, 57, 61, 63, 67-74, 76-78, 81, 211, 246, 420, 493, 517, 524, 525, 677, 678, 679,

681, 683-686, 690, 713, 729, 741, 743, 744; **II,** 115, 116, 366
Cantoclaro, Carlo I, 450
Capadocia (var.: Capadochia/ Cappadocia) **I,** 32, 453; **II,** 323, 325
Capetus I, 408
Capis (var.: Capys) **I,** 408, 409
Capitolinus, Publius Sestius I, 419
Capitoliu (var.: Capitolin; colina ~) **I,** 411, 412
Capra (mlaştina ~) **I,** 413
Caproşu, Ioan I, 203, 204, 241
Capul Stâncei I, 733
Caput Bubali (var.: Caput Bovis/ capul Boului / Ghertina) **I,** 253, 435
Cara-Bogdaniia (vezi Moldova)
Cara-Iflac (vezi Ţara Românească)
Caracal I, 728, 734
Caracalla (sau Marcus Aurelius Antoninus/ Septimius Bassianus) **I,** 427, 439
Carafa, Antonio I, 501, 504
Caramalăul, Dumitrache (postelnic) **II,** 337
Caraman-Paşa I, 719
Caransebeş (var.: Caravan Sebiş) **I,** 205, 208, 498, 501, 726; **II,** 383, 391
Carcopino, Jérôme I, 211, 422
Carei I, 504, 505
Caria II, 323
Caribda II, 399
Carinthia I, 493
Carinus, Marcus Aurelius I,
Cariofil, Ioan II, 367
Carmenta (sau Carmentalis) **I,** 407
Carmentus I, 409
Carniolia I, 493
Carol (rege al Spaniei) **II,** 379, 380
Carol I (rege) **II,** 134
Carol I Robert de Anjou (var.: Carol Robert/ Carol Neapolitanul) **I,** 230, 236, 240, 470, 472, 686, 687
Carol II (fundaţie) **I,** 11, 81
Carol II cel Mic I, 472, 473
Carol VI (de Habsburg; var.: Carol al şasele) **I,** 7, 8, 22, 67, 505, 506, 749; **II,** 374, 384-386, 391, 404
Carol cel Mare I, 75, 221, 454, 511
Carol de Lotharingia I, 500, 501, 502
Carol Martell de Anjou I, 469
Carol Quintul I, 484; **II,** 155
Carolina (sau Alba Carolina) **II,** 335, 338
Carpaţi I, 14, 252, 458, 472, 677, 678, 711; **II,** 116, 339, 367, 377, 420
Carpaţii Răsăriteni I, 472
Carol XII (al Suediei) **I,** 744
Caroldu I, 459
Carrere, Jean II, 393
Cartagina I, 406
Cartojan, Nicolae I, 11; **II,** 350
Carus, Marcus Aurelius I, 445
Casa Austriei I, 503
Casa de Anjou I, 469
Casa de Habsburg I, 504
Cassiodorus (sau Magnus Aurelius Cassiodorus Senator) **I,** 211, 435, 443, 455, 456
Cassius, Spurius I, 418
Castaldo, Alfonso II, 152
Castaldo, Giovanni I, 488
Castra Martis I, 435; **II,** 324
Caşovia (sau Cassoviae; Košice) **I,** 54, 205, 221, 233, 246, 250, 260, 424, 434, 436, 475, 494, 497, 508; **II,** 329, 334, 378
Catargi, Ianachi (var.: Catargiul/ Cargiul) **I,** 726
Catarina Brandeburga (vezi Ecaterina de Brandenburg)
Catellianus (arhiepiscop) **II,** 325
Caterina de Brandenburg (vezi: Ecaterina de Brandenburg)
Caterina-Elena (vezi şi Elena*) **II,** 150, 153, 156
Cato, Marcus Porcius I, 422
Cavnic II, 420
Cazacu, B. I, 119
Cazacu, Matei I, 211, 698, 700
Cazimir III cel Mare I, 476
Cazimir IV Jagiellonczyk (var.: Casimir) **I,** 710; **II,** 131, 132, 134, 135
Căldăruşani (mănăstire; Căldăruşa) **I,** 728
Călugăreni (var.: Gălugărene/ Gălureani) **I,** 718, 719, 728
Căneşti (vezi Chiueşti)
Căpăţână, Dan I, 252; **II,** 140
Căpâlna I, 463, 473
Căpriana II, 151
Căpuş (apă) **I,** 75
Cătina II, 426
Cătlăbuga II, 139
Căuaş II, 387
Câineni I, 733
Câmpeanu, Corneliu I, 37, 38, 44, 47, 48, 49
Câmpia Cumană (sau Campus Cumanorum; vezi şi Kunság) **I,** 678
Câmpia Mierlei (vezi Kossovo-polje)
Câmpia Munteniei I, 432
Câmpia Turzii I, 14
Câmpiile Catalaunice I, 451, 452
Câmpina, Barbu T. I, 212, 705
Câmpul Pâinii I, 228, 476, 477
Câmpulung (sau Câmpulung-Muscel; Câmpullungul mănăstire; vezi şi Dlăgopuli) **I,** 252, 471, 482, 682, 688, 689, 728
Cârstea (a lu Socol/ sin Socol; var.: Crâstea Alusocul) **I,** 730
Cârstiani (var.: Cârstineşti) **I,** 723
Ceauşemini (închisoarea femeilor) **I,** 746
Cehriu I, 738
Celebi, Curt (var.: Curt Celibi) **I,** 727
Cellarius, Christophor I, 212, 434, 435, 436
Celsus I, 442
Celsus, L. Publius I, 429
Cephalonia I, 515
Cepturoaia I, 719
Cergăul Mare II, 387
Cernăuţi I, 252; **II,** 140, 147
Cervetri I, 407
Cervia I, 719
Cetatea Albă I, 203; **I,** 128, 133, 139
Cetatea de Baltă I, 480, 484; **II,** 135, 148, 150, 153, 156
Cetatea Neamţului II, 159
Cetatea Nouă (sau Novgorod) **I,** 226
Cetăţuia I, 714
Chaerea, Cassius I, 424
Chalcedon I, 452
Chalke (mănăstire) **I,** 747
Chalcocondylas, Laonikos (var.: Chalcocondyl/ Chalcocondil/ Laonic Chalkokondyles) **I,** 54, 212, 514, 684, 686, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 697, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706

Chalgan (sau Calgan; var.: Galga-Sultan; Ghica-Sultan) **I,** 732, 733
Charles XII (Carol XII al Suediei) **I,** 16
Chaunu, Pierre I, 10, 18, 56
Cherecheu (vezi şi Kiskerék) **II,** 387
Cheresteşi, Vasile (vezi Keresteşi, Vasile)
Chesarie (episcop) **I,** 683
Chiajna (fiică a lui Petru Rareş) **I,** 715**; II,** 150, 158, 164
Chilia I, 203, 245, 246, 704**; II,** 132, 134, 135
Chiliset (var.: Chesalită/ Cheselet/ Chiselet) **I,** 721
China II, 366
Chinceş, Onisim I, 24**; II,** 413
Chindriş, Ioan I, 5-7, 9, 11, 16-22, 24, 25, 29-31, 37, 38, 47, 49, 50, 55, 65, 82, 108, 109, 112, 127, 132, 144, 167, 207, 210, 212, 213, 223, 229, 237, 506, 739**; II,** 336, 375, 376, 378, 379, 383, 388, 396, 399, 401, 403, 405-407, 410, 412, 414, 416, 418, 420, 422, 423, 426, 428
Chineş, Pavel (sau Pavel Chinezul) **I,** 476, 479
Chineşti (vezi Chiueşti)
Chioar II, 375
Chiril din Alexandria (arhiepiscop) **I,** 233
Chiriţă, Ilie I, 213, 727
Chisar (vornic; vezi şi Isac) **I,** 718, 719
Chiţescu, N. I. II, 347
Chiueşti (var.: Căneşti/ Chineşti) **II,** 364
Chivu, Gh. I, 219, 224, 241
Chonai I, 510
Choniates, Nicetas (sau Choniata/ Nichita Choniates/ Nichitas Choniates) **I,** 53, 74, 77, 78, 80, 213, 227, 255, 445, 510, 513, 514, 515, 516, 517, 523, 524, 525, 678
Chrysos, Dobromir I, 516, 517
Christescu, Vasile I, 213, 431, 432
Ciaceri, Em. I, 213, 424
Ciaconus, A. I, 213, 431
Cibinium (vezi Sibiu)
Cicero I, 61
Ciceu (vezi şi Csicso) **I,** 241, 242, 248, 480, 481, 484, 487, 488**; II,** 148, 150, 151, 153, 156
Cichorius, C. I, 213, 429, 430, 431
Cigmău (var. Tsogmo; vezi, separat, Zeugma) **I,** 289, 435, 436
Cihodaru, Constantin I, 213, 214, 709**; II,** 116, 126-129, 135, 136
Cilicia I, 437**; II,** 323
Cinefuegos, Alvaro II, 385
Cioara (localitate) **I,** 20, 37**; II,** 389, 414
Ciobanu, Veniamin I, 214**; II,** 118, 129
Ciopel (postelnic) **II,** 132
Cioranu, Ştefan I, 742
Ciorănescu, Al. I, 214, 731, 732, 733**; II,** 160
Cipariu, Timotei I, 7, 17, 37, 39, 42-44, 46, 49, 50, 214, 433, 680**; II,** 328, 332, 335-338, 342-345, 347, 349-358, 360-362, 364, 365, 367-371, 375, 378, 382, 385-387, 389-392, 394-396, 398, 400-402, 405, 406, 408-413, 415, 416, 418-425, 427
Ciprian (mitropolit) **I,** 226**; II,** 127
Circa, Ioan (sau Dositei/ Dositei Circa/ Dosoftei; Ioan Circa de Gambutz; var.: Czirka, Ţirca) **II,** 368, 373, 374, 378
Ciubăr-Vodă (vezi şi Csupor de Monoszló) **I,** 476, 477**; II,** 132
Ciucă, Marcel I, 214**; II,** 142
Ciugud (sat) **I,** 21**; II,** 374
Ciuhandu, Gh. I, 214
Ciuhur I, 240**; II,** 147, 157
Ciumeghiu II, 387
Ciurea, Dimitrie I, 214, 714, 723
Cizek, Eugen I, 215, 429
Clain (var. Klein; poreclă) **I,** 8
Clain, Demetriu I, 8
Clain, Samuil (var.: Clain/ Samoil Clain/ Samoil Klain/ Samuel Klein/ Samuil Klein; vezi Micu, Samuil)
Clara (doamna Clara) **I,** 682, 684, 689, 690
Claudius (Claudius I sau Tiberius Claudius Nero Drusus Caesar Augustus Germanicus) **I,** 241, 254, 423, 424
Claudius II (sau Marcus Aurelius Claudius, supranumit Gothicus; Gothicus Maximus) **I,** 441, 442
Clement V II, 330
Clement XIV I, 194**; II,** 320, 428
Clemente XI (sau Clement XI) **I,** 65**; II,** 376, 377, 379, 380, 381
Cleopatra I, 421
Clio (muza istoriei) **I,** 56
Cloelius, Lucius I, 418
Cloelius, T. I, 419
Cloşca (sau Ioan Oargă) **I,** 28, 507
Cluj (var. Cluj-Napoca; Claudiopolis; Kolozsvár) **I,** 9, 13, 14, 16-21, 23, 24, 26-32, 34, 37, 38, 40, 44, 46, 47, 50, 54, 55, 58, 60, 65, 193, 205-208, 210, 211, 213, 215, 217, 220, 222, 223, 228, 229, 230, 233, 235, 237, 239, 241, 242, 244, 245, 247, 248, 250, 252-255, 258, 259, 260, 262, 264, 339, 405, 426, 432, 433, 434, 459-461, 463, 465, 475-478, 481, 486, 490, 491, 494, 496-502, 506, 679, 684, 712-714, 716, 721, 722, 733, 734**; II,** 126, 127, 147, 149, 152, 326, 329, 331, 333, 356, 373, 375-378, 383-385, 387, 388, 396, 403, 405-407, 409-411, 414-416, 421, 422, 424-426
Cluj-Mănăştur I, 463, 465, 481**; II,** 378, 419
Cluj-Napoca (vezi Cluj)
Cobor II, 387
Coca, Dorica (profesor, Botoşani) **I,** 200
Cocorăşti I, 738
Codrul Cosminului (var.: Codrii Cosminului) **I,** 246, 252**; II,** 118, 133, 140
Coimbra II, 122
Coloman Cărturarul (sau Kálmán) **I,** 466, 468
Colomea (var.: Colomeea) **I,** 246, 480**; II,** 129, 139
Coloşi, Vasile II, 326
Columbeanu, S. I, 215, 741
Comarom (var.: Comaron) **II,** 144
Comazzi, Giovani Battista I, 215, 499
Comăneanu, Constantin (var.: Comnean) **I,** 732
Cominius, Postumius I, 418
Commelin, P. I, 215, 406, 409, 410
Commendone, Giovanni Francesco I, 68, 420
Comminazzi* I, 499

Commodus (sau Marcus Aurelius Commodus Antonius) **I,** 248, 255, 426, 438, 439
Comoscius I, 422
Comşa, Nicolae I, 23, 215, 679**; II,** 383, 390, 396, 409, 412-416, 418-423, 426
Condurachi, Emil I, 215, 217**; II,** 133
Conea, Ion I, 215, 685
Conrad de Monferrat I, 515
Constans, Flavius Iulius I, 448
Constanteia I, 517
Constantin (guvernator) **I,** 516
Constantin (protopop) **I,** 42
Constantin (fiu al lui Petru Rareş) **II,** 150
Constantin (fiu al lui Ştefan Lăcustă) **II,** 163
Constantin al IV-lea I, 509
Constantin cel Mare (sau Constantinus I/ Constantinus Magnus/ Flavius Valerius Constantinus) **I,** 78, 249, 263, 445, 447, 448, 450, 453**; II,** 324, 328, 340, 341
Constantin Şerban (zis Cârnul; var.: Constantin-Vodă) **I,** 206, 215, 498, 730, 731, 732, 733
Constantinescu, D. I, 215, 730**; II,** 133, 159
Constantinescu, N. A. I, 215, 216, 470, 687, 688
Constantinescu, Radu I, 216**; II,** 148, 150, 151, 158, 159
Constantinopol (var.: Constantinopolis; vezi şi Ţarigrad/ Roma Nouă) **I,** 16, 41, 53, 74, 76, 78, 80, 209, 215, 221, 224, 262, 263, 436, 448, 450, 451, 452, 453, 460, 474, 489, 510, 515, 522, 523, 524, 677, 693, 697, 698, 702, 705, 707, 713, 717, 725, 727, 731, 735, 744, 745, 747, 748, 750**; II,** 150, 158-160, 162-164, 328, 334, 341, 366, 367
Constantinus II (sau Flavius Claudius Constantinus) **I,** 448
Constantinus, Flavius Valerius (Chlorus sau Constantius I) **I,** 446, 447
Constantius II (sau Flavius Claudius Constantinus) **I,** 448
Copăceni (var: Cotrăceani) **I,** 735
Copulch I, 466
Copus I, 458
Coranus I, 409
Corbea, Andrei I, 215, 704
Corbea, Teodor (Teodor) **I,** 65
Corbeanul, Constandin (pitar şi ispravnic) **II,** 337
Cordier, Balthasar (Corderius / Valtasar Corderi) **I,** 32, 33
Coresi I, 43, 130**; II,** 347
Corfus, Ilie I, 216**; II,** 140, 149, 153, 156-158, 162, 164, 166
Coriolan, G. I, 216**; II,** 148
Cornăţeanul, Socol I, 729
Cornelia I, 61
Cornicen, Spurius Apius I, 419
Cortesius, Thomas Alexander (sau Alessandro Cortese /Alessandro Cortesi) **I,** 61, 62, 67, 216, 437, 477
Coryllus (var.: Corillus; vezi şi Scorylo) **I,** 422
Corvineşti (Corvini; familie) **I,** 62, 67, 476
Costa, Ştefan I,
Costache, Veniamin II, 329
Costăchescu, Mihai I, 216**; II,** 124-126, 128, 130
Costin, Miron (var.: Constantin Miron/ Constans Miron/ Miron) **I,** 11, 15, 48, 57, 68-70, 81, 420, 430, 495, 679, 680, 709**; II,** 126, 127, 141
Costin, Nicolae I, 15, 88, 89, 105, 115, 123, 136, 142, 144, 156, 157, 163, 165, 169, 179, 180, 183, 184, 216, 679, 709-711, 718**; II,** 20, 31, 33, 34, 40, 42, 43, 53, 63, 66, 70, 71, 80, 84-87, 89, 91, 94, 97, 99, 104, 107, 109, 115-118, 124-142, 147-153, 155-158, 160-162, 164-166
Cotnari I, 205**; II,** 155
Cotorea, Gherontie (Gheorghe Gherontie Cotore/ Gerontio Kotore) **I,** 6, 17-23, 38, 167, 189**; II,** 354, 372, 396, 401, 404, 406, 409, 411, 417, 419-421, 426, 427
Cotroceni I, 739, 751
Cotys (var.: Cotiso) **I,** 420, 424
Cozia (mănăstire) **I,** 235, 693
Cozma (boier) **II,** 150
Cracău (vezi Cracovia)
Cracovia (vezi şi Cracău) **I,** 56, 69, 209, 221, 249, 432, 485, 493**; II,** 119, 122, 127, 135, 136, 140, 141, 144, 156, 160
Craiova I, 19, 238, 243, 244, 256, 498, 712, 714, 728**; II,** 402
Craioveanu, Preda I, 713
Craioveşti (familie) **I,** 712, 747
Cralevechi (ban) **II,** 337
Crasna II, 133
Crasnăş (sau Giurgea; boier) **II,** 150
Crassus, M. Licinus I, 421, 422
Crăciun, Ioachim I, 14, 35**,** 48, 217, 717, 721
Creangă, Ion I, 190
Cremona I, 425
Cresson, André I, 217
Creta I, 737
Creţul (vezi Potcoavă, Ioan)
Creţulescu, Iordache I, 746
Creusa I, 408
Crimeea I, 55, 507, 725
Crisia II, 427
Cris-Cristian S. I, 64
Cristea, Vasilica Eugenia I, 17, 55, 213
Cristian (localitate) **I,** 501, 502
Cristofor (episcop; i.e. egumen) **II,** 346
Cristofor (Christofor; mitropolit) **II,** 339, 342
Criş (Crişiu; regiune) **I,** 28; **II,** 350
Crişan, I. H. I, 217, 423
Crişul Repede I, 495
Criton I, 429
Croaţia (Croatia) **I,** 35, 54, 64, 67, 236, 475, 476, 513, 525, 684, 686, 687**; II,** 117, 329, 376, 427
Cromer, Martin (var.: Cromver; vezi şi Varmensis, Martinus) **I,** 68, 217, 493, 511, 709, 710, 711**; II,** 119, 124, 127-138, 140, 142
Cronstadt (vezi Braşov)
Crucea Comisoaei (vezi Valea Mare)
Csák (familie) **I,** 469
Csáki, Ladislau I, 473
Csáki, Nicolae (de Csaak) **I,** 473
Csáki, Ştefan I, 472, 491
Csanád II, 333
Cseh, Petru I, 473
Cserhalom I, 466
Cserei II, 392
Cserei, Mihail (Cserei Mihály) **I,** 504
Cserey, Farkas (sau Wolfgang) **II,** 376, 392
Csicso (vezi Ciceu)

Csóko, Lajos I, 217, 458
Csomortány, Tamás I, 721
Csupor de Monoszló (vezi Ciubăr-Vodă)
Csupor, Nicolae (de Monoszló) **I,**
Cubukova I, 693
Cugir II, 364
Cuhea I, 677, 685**; II,** 117
Cumania I, 678**; II;** 325
Cundu (sau Cundunec/ Kend) **I,** 458
Cuppae I, 432
Cupşa, Ion I, 217**; II,** 134, 137
Cures (fortăreaţa ~) **I,** 412
Curiatius, Publius I, 419
Cursul Apei I, 709**; II,** 136
Curtea de Argeş (var.: Argeş) **I,** 471, 491, 685, 689, 713
Cyclades II, 323
Cyiriades I, 442
Cyros I, 454**; II,** 323
Czerni Ostrow I, 498
Czerny Stanisza de Grabow I, 693
Czestochowa II, 140
Czibak, Emerik I, 483, 484
Cziple, Alexandru (sau Cziple, Sándor) **II,** 373
Czövek, István I, 217, 490

D

Dachiia Noao (vezi Moesia Inferior)
Dacia (var.: Dachia/ Dachiia) **I,** 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 38, 39, 40, 49, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 80, 193, 195, 213, 220, 223, 230, 237, 239, 244, 248, 251, 253, 405, 420, 422, 424, 426, 427, 429-439, 442, 444, 452, 456, 457, 483, 509, 525, 694**; II,** 119, 323, 324, 326, 327, 330, 341, 420
Dacia Alpestris I, 73
Dacia Apulensis I, 438
Dacia Aureliană (vezi Moesia Inferior)
Dacia Carpatină I, 452
Dacia cea Veche (vezi Dacia Traiana; Vetus Dacia)
Dacia Cisdanubiana II, 325
Dacia Heracleea II, 324
Dacia Inferioară II, 323
Dacia Mare I, 77
Dacia Malvensis I, 438, 453
Dacia Mediteranea I, 73, 206**; II,** 323, 325
Dacia Nouă (Nova Dacia) **I,** 58, 73, 222, 480, 481, 525
Dacia Porolissensis I, 438
Dacia Ripensis (vezi, separat, Achaia) **I,** 73, 444**; II,** 323-325
Dacia Romană I, 11, 229, 261
Dacia Superioară I, 59, 247
Dacia Traiana (vezi şi Dacia cea Veche; Dacia lui Traian) **I,** 70, 77, 263, 264, 444, 445, 480, 509, 510
Dacia Transdanubiana II, 325
Dacia Veche (var.: Dachia Veche; Vetus Dacia) **I,** 73, 222, 434, 444, 510, 718
Daia I, 167**; II,** 376, 394, 397, 398, 409, 415, 419, 420
Daia Română II, 374
Daicoviciu, Constantin I, 217, 431, 444
Daicoviciu, Hadrian I, 217, 422, 423, 426, 427, 429, 431
Dalmaţia (Dalmatia) **I,** 35, 54, 64, 67, 236, 446, 453, 475, 476, 513, 525, 684, 686**; II,** 117, 123, 142, 329
Dályai, Petru (sau Petru Dăianul) **II,** 392
Damaschin (episcop de Râmnic) **I,** 65**; II,** 328
Damian (episcop) **I,** 42
Dan (vezi Vlad I)
Dan (vistier) **II,** 154
Dan I (sau Dan Basarab) **I,** 685, 690, 693
Dan II (var.: Daan/ Dan/ Dan-Vodă) **I,** 689, 698, 699, 701, 702
Dan, Mihail P. I, 217, 473, 474, 475, 700**; II,** 162
Dan Stanciu (sau Dan III; var.: Dan/ Stanciul) **I,** 698, 699, 700, 702
Dan-Vodă I, 236, 684, 685, 686
Dan-Vodă* I, 702
Danciu (mare vornic) **I,** 127
Danciul („feciorul lui Ţăpeluş") **I,** 712
Danemarca I,
Daniel, Constantin I, 218, 421
Daniil I (mitropolit) **II,** 342, 344
Daniil II Panonianul (mitropolit) **II,** 342
Danilovici, Dan I, 719
Danubius (vezi Dunăre)
Dapix I, 422
Daponte, Cesare I, 733
Darabant, Ignatie (var.: Ignatius Darabanth) **I,** 35, 36, 50, 194, 195**; II,** 320, 415, 416, 420, 421, 427
Dardanele I, 690
Dardania II, 323, 325
Dardania Praevalitana II, 323
Darius I I, 421
Darius II I, 421
Darius Astiages I, 416
Darius II Codoman (var.: Darius Codomannos) **I,** 421
Darneleu (vezi Duras-Diurpaneus)
Daunus I, 407
David (coregent) **I,** 454
David (fiu de preot din Râmeţi) **I,** 21
David (fiu de protopop din Sânmărtin) **I,** 21
David (personaj biblic) **I,** 408
David, Gheorghe I, 218**; II,** 162-164
Dăbâca I, 458
Dăianu, Ilie I, 218**; II,** 356, 362, 374
Dăneşti (familie) **I,** 697
Dărmăneşti II, 130
Dâmboviţa I, 714
Dârman, Ilie (var.: Torman) **II,** 157
Dârstor (vezi şi Tristrus) **I,** 695, 696
Deák, Farkas I, 494
Dealu (mănăstire) **I,** 249**; II,** 347
Debrecen (var.: Debreţin; Debreczen) **I,** 13, 14, 235, 236, 423, 487**; II,** 410
Debreceni, Ember Pál I, 218, 485
Decebal (var.: Decebalus/ Decheval) **I,** 14, 57, 253, 255, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 438
Decei, Aurel I, 218, 468, 475, 479, 480, 482, 484, 487, 488, 489, 490, 494, 498, 690, 692, 693, 699, 700, 702, 704, 705, 711, 713, 717, 718, 719, 720, 725**; II,** 137-139, 150, 159
Decius (sau Caius Nessius Quintus Decius Traianus) **I,** 440, 443
Deichiti, Constantin I, 744
Deinhardt, Wilhelm I, 27
Dej I, 242

Del Chiaro, Anton Maria (Antonmaria Del Chiaro Fiorentino) **I,** 55, 62, 64, 65, 67, 151, 218, 645, 652, 660, 737-739, 741-751
Delta Dunării I, 449
Dembinski II, 160
Demeneki, Petru I, 21
Demény, Lajos (sau Demény Ludovic) **I,** 218, 465, 489, 729
Demény, Lidia A. I, 218, 729
Demetriu (mitropolit) **II,** 344
Demetrius (elev blăjean neidentificat) **I,** 23
Densusianu, Ovid I, 92, 130, 138, 142, 218
Densuşianu, Aron II, 383
Densuşianu, Nicolae I, 212, 218, 219, 507, 509, 682, 683**; II,** 354, 356, 359, 362, 364, 366
Depner, Maja I, 219, 496
Derslaus Segnei Przeszked de Elaten (Aila) II, 122
Desericius, Josephus Innocentius I, 72
Desideriu de Losoncz I, 473
Dettine, Ştefan (zis Pivoda) **I,** 749, 750
Deva I, 21**; II,** 383, 412
Devai, Ioan Iosafat (Iosafat Devai) **I,** 24**; II,** 412, 423
Dévay, Péter II, 157
Dezső I, 702
Diaconescu, Emil I, 219**; II,** 127
Diaconovici, Corneliu (C. Diaconovich) **I,** 38**; II,** 427
Dido (sau Didona) **I,** 406
Dierna (cetate Orşova) **I,** 435
Diicul I, 730
Diiu (vezi Vidin)
Dikoros, Flavius Anastasius I, 453
Dima-Drăgan, Corneliu I, 219, 736, 741, 745
Dimitraşco vistiiariul Cantacuzeno (vezi Dumitraşco vel vistierul Ţarigrădeanul)
Dimitrievici, Constantin I, 17, 18, 19, 679**; II,** 407
Dimitriţa I, 515
Dindar (familie) **I,** 746
Dinga (boier) **II,** 160
Dintr-un Lemn (mănăstire) **I,** 728
Dio Cassius, Cocceianus I, 39, 57, 219, 255, 413-416, 418, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443
Dioclea I, 509
Diocles (sau Presbyter Diocles; Presbyter Diocleates) **I,** 54, 74, 509, 510
Diocles* (vezi Diocletianus, Caius Aurelius Valerius)
Diocletianus, Caius Aurelius Valerius (vezi şi Diocles*; Diocleţian) **I,** 73, 254, 432, 446, 447
Diocleţian (vezi Diocletianus, Caius Aurelius Valerius)
Diomal II, 387
Dionisie (mitropolit) **II,** 341
Dionisie de Avalos II, 157
Dionysius din Halicarnas I, 415
Direptate II, 134
Diţă, Alexandru V. I, 692
Dlăgopuli (vezi Câmpulung)
Dlugossius, Joannes (sau Dlugos/ Jan Długosz/ Joannes Dlugosz; vezi şi Longinus) **I,** 219, 240, 470, 692, 693, 694, 700, 701, 702, 705, 706, 710**; II,** 118, 119, 122, 124, 127-130, 132, 134-138, 142, 152, 153
Dobra II, 397, 398, 400
Dobra, Petru I, 481**; II,** 385, 403
Dobra, Ladislau II, 385
Dobreni I, 731, 733
Dobrescu, Nicolae I, 219, 225, 741**; II,** 330, 351, 352, 383
Dobrogea (var.: Dobrodicia/ Dobrojea) **I,** 204, 256, 422, 446, 509, 695, 696
Dobrovăţ (mănăstire) **II,** 151
Docolin, Filip II, 425
Docolina II, 163
Dogiel, Mathias (var.: Doghiel) **I,** 220, 693, 695, 696, 708**; II,** 124-131, 135, 139, 141-143, 153
Dohan Ghecet (var.: Dogancale) **I,** 739
Doja, Gheorghe (Gheorghie Dojea/ Dojea/ Doja) **I,** 238, 259, 480, 481
Dolheşti (var.: Doljeşti/ Holdeşti/ Joldeşti; vezi Dolheştii Mari)
Dolbuneşti II, 337
Dolheştii Mari (vezi şi Dolheşti) **II,** 133, 134, 137
Domăneşti I, 505
Domenţian (monah) **II,** 128
Domnus Bosphorensis II, 324
Donat, Ion I, 220, 714
D'Orgeval, B. I, 220, 437
Doroşcenko (hatman) **I,** 737
Dorotei (Sfântul ~ / ava ~ / Dorothei) **I,** 32, 33, 47
Dorotei (mitropolit) **II,** 163
Dorothei (Tebanul) **I,** 6
Dositei (sau Dositei Notaras; var.: Dositheiu; patriarh al Ierusalimului) **II,** 326, 356, 365-368
Dosoftei I, 420**; II,** 117, 118, 125
Dosoftei (Dositei al Maramureşului; episcop) **II,** 378
Dosoftei Teofil (mitropolit) **II, 342**
Dracula I, 238
Draculea cel Tânăr (vezi Radu cel Frumos)
Drágffy, Bartolomeu (de Béltek; var.: Drágfi) **I,** 479, 480**; II,** 139
Dragomir Călugărul (vezi şi Radu Călugărul/ Vlad) **I,** 713
Dragomir, Silviu I, 220, 509, 514**; II,** 336, 356-360, 362, 365-367, 375-378, 383, 389, 395, 403, 414
Dragoş de Thurma, Ioan (vezi Dragoş din Turda, Ioan)
Dragoş din Turda, Ioan (vezi şi Dragoş de Thurma, Ioan) **II,** 397, 415
Dragoş, Moise (episcop de Oradea) **I,** 38, 46**; II,** 420
Dragoş-Vodă (var.: Dragoşiu-Vodă) **I,** 225, 263, 479, 685**; II,** 115-118
Dragotă II, 337
Drava I,
Drăculeşti (familie) **I,** 697
Drăgan (postelnic) **I,** 714
Drăgan, Iosif Constantin I, 220, 436, 438
Drăganu, N. II, 396
Drăghicescu, Virgiliu N. I, 220, 747
Drăghici (i.e. Drăghici Cantacuzino; spătar) **I,** 735
Drăgoi (var.: Dugoiu; vornic) **I,** 695**; II,** 125
Drégelypalánk I, 497
Dresda I, 502
Drimba, Ovidiu I, 220, 716
Drobeta (Drobeta-Turnu Severin) **I,** 205, 429, 430, 432, 435, 448
Drosu, Mihai I, 739
Du Cange I, 423, 466
Duai I, 423

Duca, Constantin I, 743, 746
Duca, Gheorghe (var.: Duca-Vodă) **I,** 502, 503, 737, 738, 740, 741
Dudescu, Radu I, 738, 748, 749, 750
Duduleanu, Mircea I, 220, 422
Duggan, A. I, 220, 422
Dukas Angelos, Ioan (sau Ioan Dukas) **I,** 515
Dukas, Mihail (var.: Ducas) **I,** 220, 694
Dukas „nepotul lui Mihail Ducas" (var.: Ducas) **I,** 694, 697, 698, 701, 702, 703, 704, 705, 707
Duker, Carolus Andreas I, 405
Duicu, Serafim I, 29, 35
Duma Ianăş II, 387
Dumbravă (vornic) **II,** 161
Dumitrache (medelnicer) **I,** 217, 689
Dumitraşco vel vistierul Ţarigrădeanul (vezi şi Dimitraşco vistiiariul Cantacuzeno) **I,** 734
Dumitriu-Snagov, I. I, 255**; II,** 383, 389, 390, 393, 395-397, 403, 412-415, 418-423, 426
Dumitru din Cepturi I, 718
Dümmerth, Dezső I, 220, 465
Dunăre (sau Danubius/ Dunărea de Jos/ Dunărea Mijlocie/ Istru) **I,** 13, 41, 52, 53, 55, 57, 60, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 204, 226, 236, 261, 420, 422-426, 429, 430, 432, 433, 435, 440, 442, 444, 445, 446, 448-450, 453, 454, 457, 464, 472, 479, 483, 500, 509, 513, 515, 517, 524, 677, 678, 681, 692, 693, 694, 703, 718, 721**; II,** 116, 118, 150, 323, 325, 327, 329, 330
Dunărea de Jos (vezi Dunăre)
Dunărea Mijlocie (sau Dunărea de Mijloc; vezi Dunăre)
Dunod, Antid I, 501
Duras-Diurpaneus (var.: Dorpaneu; vezi şi Darneleu) **I,** 427, 428
Durostorum I, 432
Durazzo I, 735
Duţu, Alexandru I, 220, 740
Duzinchevici, Gheorghe I 220, 221**; II,** 126, 134, 140

E

Eboracum I, 446
Ecaterina (Icaterina; Sf. Muceniţă ~) **I,** 726
Ecaterina (doamna lui Alexandru II Mircea) **I,** 726
Ecaterina II I, 507
Ecaterina de Brandenburg (Brandenburgi Katalin; Catarina Brandeburga) **I,** 202, 204, 224, 238, 244, 257, 258, 496, 497
Eccles, Georgius (var.: Gheorghie Ecseles) **II,** 338, 339
Echemos I, 407
Economu, Radu I 221**; II,** 163
Eder, Joseph Karl (sau Joseph Carl Eder) **I,** 13, 167, 221, 460, 465, 467, 468, 470
Edessa I, 441
Edicule (închisoare) **I,** 729, 746
Efes I, 40**; II,** 324, 325
Eftenie II, 337
Eftimie (mitropolit) **I,** 718
Eftimie I (mitropolit) **II,** 342
Eger (var.: Agria; vezi şi Erlau) **I,** 720**; II,** 334
Eginhard (sau Einhard; var.: Enghihard) **I,** 221, 511
Egipt (var.: Aegypt) **I,** 218, 421, 422, 433, 442, 456, 713, 717**; II,** 323
Egyed, Hermann I, 25, 26, 27
Ekhard, Ferenc I, 25
Elekes, Lajos I, 221, 476
Elena (din Troia) **I,** 406
Elena* (vezi Caterina-Elena)
Eleud (sau Eleudunec/ Előd) **I,** 458
Elia (sau Ilie; vezi Petru-Vodă)
Elina I, 729
Elisabeta (regină a Ungariei) **I,** 472, 476**; II,** 122
Elisabeta I,
Elisabeta (sora lui Alexandru I, regele Poloniei; var.: Elisaveta) **II,** 144
Ellerbach, Berthold (sau Berthold din Moniorocherec) **I,** 476, 477
Elva, T. Aebutius I, 418
Emeric (sau Imre) **I,** 467, 522
Emerik Bebek II de Pelsőcz (sau Pelsőczy; vezi şi Belusi**) I,** 475
Emerik Bubek (I) de Pelsőcz I, 473
Eminescu, Mihai I, 19, 121
Emir I, 717
Endredi, Ioanichie (Ioaniciu Endrödi) **II,** 410, 411, 423
Endrödi, Ioaniciu (vezi Endredi, Ioanichie)
Engel, Johann Christian I, 18, 19, 167, 208, 221, 469, 483, 495, 502, 510, 679, 680, 681, 682, 688, 694, 708, 715, 740
Engel, Károly II, 426
Enzenberg, Carol (baron) **II,** 375, 414
Eovaal II I, 411
Epiphanios I, 455
Epir II, 323
Erdély (vezi Ardeal; var.: Erdeuelu, Erdevelu, Erdelu, Erdeelew, Erdeeleu, Erdeleb, Herdewel, Herdewelum, Erdevevu, Erdelon, Erdelow, Erdel, Erdeel)
Erdődy, Gabriel Anton I, 508
Eremia Cernăuţeanul II, 161
Erlau (vezi Eger)
Eroba II, 140
Esarcu, Constantin I, 221**; II,** 165
Eseek II, 414
Eskenasy, Victor I, 221, 705**; II,** 139
Esquilin (colina ~) **I,** 411
Esterházy Francisc II, 427
Esterházy, Nicolae I, 497
Esterházy, Paul I, 500
Estienne, Robert I, 428
Esztergom (sau Strigoniu) **I,** 25, 44, 205, 214, 458, 488, 493**; II,** 332, 333, 338, 360, 370, 375, 384, 386, 392, 394, 418, 424
Etruria I, 407
Eudochia I, 452
Eufrat I, 441
Eufrosina (cumnata lui Inochentie Micu) **I,** 7
Eufrosina (nepoata lui Inochentie Micu) **I,** 7
Eugeniu de Savoia I, 203, 502, 505, 743, 749, 750
Eugenius, Flavius I, 451
Europa I, 5, 10, 11, 14, 15, 18, 54, 62, 74, 77, 79, 80, 253, 433, 436, 439, 459, 473, 478, 493, 494, 500, 502, 505, 512, 690, 705, 713, 724, 735, 740, 747**; II,** 135, 137, 382, 388, 394
Europa Centrală I, 30
Europa de Apus I, 506
Eustathios I, 455
Eutropius (var.: Evtropie) **I,** 39, 54, 57, 58, 222, 405, 427, 428,

431, 433, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449
Evander I, 406, 407
Evagrios din Epiphania (sau Scolasticul) **I,** 455
Evdochia (sau Ovdotia) **II,** 134, 139
Evrenosoglu Ali-Bey II, 137
Ezechia I, 413

F

Fabre, Jean Claude I, 40
Fabretti, R. I, 222, 431
Fabricius, Joannes Albertus I, 219, 428
Fagul Păstorului I, 491
Farinaccius, Prosper II, 410
Farkas, Ioannes (alumn blăjean) **I,** 23
Farkas, Márton II, 157
Fasching, Franciscus (sau Francisc Fasching) **I,** 55, 58, 222, 434, 476, 480, 481, 525**; II,** 354, 357, 362
Faunus (sau Faun) **I,** 407
Faustulus I, 410
Fazekas, István I, 25
Făgăraş (var.: Fogaras/ Fogoras; ţinut; cetate) **I,** 6, 8, 9, 20, 21, 30, 38, 44, 45, 56, 194, 195, 205, 212, 218, 235, 241, 258, 405, 467, 469, 681, 684, 686, 695, 717, 747**; II,** 338, 350, 367, 369, 375-382, 384-386, 392, 393, 395, 399-402, 404, 405, 413, 416, 417, 424, 428
Fărcaş (cneaz) **I,** 678
Fărcaş* (sau Farkas/ Vasile Fărcaș; vezi Fogarasi, Benedict)
Fărcăşan, Radu (stolnic) **I,** 732
Fântâna lui Radu-Vodă I, 750
Fântâna Ţiganului I, 714
Fedor Bogdanovici Laţco (vezi Laţcu)
Fejér, Georgius I, 222, 695, 696**; II,** 119, 120, 122
Fekete Nagy, A. I, 205, 480
Feldioara I, 483**; II,** 148, 149
Felgyógy (var.: Fel-Diód; vezi Geoagiu de Sus)
Felmer, Martin I, 13, 221, 222, 444, 445, 457, 464, 466-468, 470, 475, 477, 479, 480, 481, 482, 483-485, 487, 490, 492, 495, 496, 503, 505, 506, 508, 680
Feodorov, Ioana I, 200
Ferdinand (rege al Neapolelui) **II,** 138
Ferdinand I de Habsburg I, 62, 263, 264, 432, 434, 478, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 497**; II,** 148, 156
Ferdinand III I, 701
Ferdinand IV I, 701
Ferhat-Aga II, 156
Ferrabino, A. I, 222, 422
Fessler, A. I. I, 222, 476
Feiz Ullah Efendi I, 743
Fiedler, Joseph I, 222**; II,** 345, 353, 354, 356-358, 361, 362, 371
Filaret Beldiman I, 682
Filip Arabul (sau Marcus Iulius Phillipus) **I,** 440, 443
Filip II (fiul lui Filip Arabul) **I,** 440
Filip V (al Macedoniei) **I,** 421
Filipopol (vezi şi Philippopolis) **I,** 510, 516, 517
Filitti, I. C. I, 222, 731
Filstich, Johann I, 13, 222, 711
Filtich, Michael I, 504
Finta (var.: Fita) **I,** 202, 728, 729
Firu, I. S. I, 244
Fitter, Ádám II, 377, 378, 384
Fizeşul Gherlei II, 417
Flacchia I, 68, 420
Flaccinus, Tiberius Iulius I, 60
Flaccus (general roman; Fleac [!]) **I,** 40, 68, 69, 420
Flaccus, C. Fulvius I, 420
Flaccus, Cnaeus Suelius I, 428
Flaccus, M. Fulvius I, 420, 428
Flaccus, Q. Fulvius I, 428
Flaccus, S. Fulvius I, 420
Flaminius I, 420
Flandria I, 80
Flavia Iulia Elena I, 447
Flavii (dinastie) **I,** 425, 426
Flavius Magnetius I, 448
Fleckeisen, C. G. I, 221
Fleury, Claude I, 32, 40, 41, 42, 222, 462, 684**; II,** 324, 326
Floci I, 709
Florenţa (var. Florenţiia/ Floreanţia) **I,** 6, 20, 21, 31, 39, 40, 42, 437**; II,** 131, 364, 367, 382, 423
Florescu, Radu I, 215, 238, 708
Floreşti I, 498, 733
Florianus, Marcus Aunius I, 445
Florus, Lucius Annaeus I, 54, 222, 405, 406, 409, 410, 414, 415, 416, 419, 421, 424
Focşani (Focşeani) **I,** 691, 723, 734**; II,** 136
Fogarasi, Benedict (Benedict Fogarași; vezi şi Fărcaş*) **I,** 23**; II,** 422, 423
Fogarasi, Nicolae II, 422
Fogarasi, Spiridon II, 422, 423
Fógel, Josephus I, 215
Fölginer, Johann Christophor I, 12
Fonseca, Josephus Maria II, 122
For I, 415
Foresti, Antonio I, 223, 707
Forgách, Balázs (sau Blasius) **I,** 472
Forgách, Sigismund I, 495
Fotino, Dionisie I, 223, 685, 686, 687, 688, 689, 712
Fraknói, Vilmos I, 223
Franc de Széchény I, 473
Francisc II (var.: Franţisc al doilea; sau Francisc I, ca împărat al Austriei) **I,** 508
Franciscus de Gotzony I, 722
Franck von Franckenstein, Valentin I, 12, 13
Franeker I, 460
Frangepan, Kristóf (sau Christofor) **I,** 482, 500
Frank (Franch), Ştefan I, 473
Frank, Valentin I, 504
Frankfurt (Frankfurt pe Main; var. Francofurt) **I,** 11, 12, 31, 39, 54, 61, 219, 227, 234, 235, 245, 252, 262, 434, 437, 461, 475, 478, 485, 492, 499, 502, 503, 694, 707**; II,** 159, 329
Frankfurt pe Oder I, 436
Fraknói, Vilmos I, 25, 476
Frantz, Wenceslaw II, 376
Franţa I, 30, 458, 497, 505, 507**; II,** 370
Frăteşti I, 498, 733
Frăţilă, Mihai I, 47
Frederick II (împărat romano-german; var.: Frideric) **I,** 700**; II,** 115
Frederic II (al Prusiei) **I,** 506**; II,** 416
Freiburg I, 26, 37, 205
Freyberger, Andreas I, 10, 12, 223**; II,** 336, 368, 370-372, 374

Frideric (cardinal) **II,** 139
Fridvaldszky, Joannes I, 55, 60, 61, 223, 431, 432, 433, 434, 436
Friedenfels, Eugen von (consilier aulic; fond documentar) **I,** 48**; II,** 339
Friedl, Ioann. Adamus I, 14, 55
Frigidus I, 451
Froehner, Wilhelm I, 223, 431
Frolich, Thomas II, 158
Fronius, Mathias I, 490
Fronton du Duc I, 456
Frontonius I, 422
Fronza, L. I, 223, 441
Frugina, Alexandru I, 223**; II,** 351
Fugariu, Florea I, 26
Fulda (mănăstire) **I,** 511
Furtişeni I, 452
Fuscus, Cornelius I, 427, 428

G

Gábor, Ioan I, 23, 65, 208**; II,** 152, 158, 159, 396
Gabriel de juxta Hornad (sau Gabriel de lângă Hornod; vezi și Gottfried Schwarz) **I,** 254, 461**; II,** 329, 330
Gács I, 472
Gadky, Radlus (vezi și Sadky) **I,** 696
Gafton, Al. I, 203, 204
Galata (cartier din Constantinopol) **II,** 150
Galata din Deal (mănăstire) **II,** 163, 165
Galata din Vale (mănăstire) **II,** 163
Galatia II, 323
Galaţi (var.: Gălaţi) **I,** 253, 432**; II,** 150
Galba, Servius Sulpicius I, 425
Galeotto, Marzio I, 223, 476, 477
Galerius (sau Caius Galerius Valerius Maximianus; supranumit Armentarius sau Văcarul) **I,** 446, 447
Galesinius II, 325
Galia (var.: Gallia) **I,** 442, 446, 451, 452, 454**; II,** 323
Galipoli I, 698
Galiţia (var.: Galliţia/ Haliţia) **I,** 75, 468, 738**; II,** 120, 126, 147
Galla Placidia I, 452
Gallia I, 442, 446, 451, 452, 454
Gallienus (Publius Licinius Valerianus Egnatius Gallienus) **I,** 10, 238, 441, 442
Gallipoli I, 27, 690, 698
Gallus, Flavius Claudius Constantinus I, 443, 448
Garai Miklós I, 472
Garampi, Iosif (nunțiu apostolic) **I,** 27, 30
Gardthausen, Victor I, 223, 422
Gaspari, Johann B. I, 26
Gaudy (var.: Gadu/ Gaud/ Gludich/ Gludin/ Guad) **I,** 730, 733
Gauer, Werner I, 223, 431
Gavra, Alexandru I, 313**; II,** 343
Gavriil (boier) **II,** 160
Gavriil (fiu de preot din Abrud) **I,** 21
Gavril (protopop) **II,** 387
Gavril din scaunul Mureşului II, 387
Gazi Giray II I, 492
Gazzaniga, Pietro Maria I, 27
Găneşti (familie) **I,** 225
Găzdaru, Dimitrie I, 223**; II,** 390, 396, 425
Gdansk (var. Gedanum) **I,** 13
Geaca II, 387
Gebhard (și Kramer; proprietari de tipografie) **I,** 12
Gécsi, Andreas I, 495
Gelzer, Matthias I, 223, 422
Geiger, Wolfg. Jacob I, 502
Geiserich (sau Genserich) **I,** 452
Gelu (sau Gelou/ Gheleu/ Gilău) **I,** 75, 457, 458, 459, 462
Genutius, Titus I, 419
Geoagiu (var.: Giogiu/ Gioagiu; vezi și Algyógy) **I,** 210, 435**; II,** 339, 346, 364
Geoagiu de Jos II, 339
Geoagiu de Sus (vezi și Felgyógy) **II,** 338, 339
George din Dobra II, 398
Georges de Revelles II, 156
Georgescu, Ioan I, 224**; II,** 354, 356, 362, 375, 378, 382-384, 389, 390, 396, 402, 411, 414, 418, 425
Georgescu, Magdalena I, 224
Georgius (elev blăjean neidentificat) **I,** 23
Gepidia II, 325
Gerardo Sagredo (Sfântul Gellért) **I,** 466
Gergely, Samu I, 224, 497
Gerland, E. I, 224, 523
Germania I, 12, 425, 432, 461, 484, 495**; II,** 330
Germithera (sau Germisara; Zermishara) **I,** 435
Gertruda (regină) **I,** 468
Gervasio, Agostino I, 27, 28
Geta (sau Publius Septimius Severus Geta) **I,** 439
Geysa (sau Geza) **I,** 460, 462
Géza I I, 466
Géza II (sau Gheza) **I,** 467
Ghenadie I (sau Ghenadie cel Mare; arhiepiscop/mitropolit) **I,** 43**; II,** 329, 335, 342, 343, 344
Ghencea (clucer) **I,** 740
Gheorghe (i.e. Gheorghe Băleanu; vornic) **I,** 737, 740
Gheorghe (episcop) **II,** 160, 164
Gheorghe din Ciumeghiu II, 387
Gheorghe din Juc II, 387
Gheorghe din Sângeorgiu (episcop calvin) **II,** 342
Gheorghe Ghenadie Bradi (sau Gheorghe Ghenadie II Bradi/ Gheorghe II Bradi; mitropolit) **I,** 43**; II,** 342, 345, 348, 350
Gheorghe Ştefan I, 498, 728, 729, 730
Gherasim (mitropolit) **II,** 342
Gherasim Ghenadie III (mitropolit) **II,** 342
Gherghiţa (târg) **I,** 720, 728**; II,** 136
Gherla (vezi și Szamos Ujvár) **I,** 38, 242**; II,** 373, 380, 385, 396, 426
Gherman, Alin-Mihai I, 5, 18, 23, 38**; II,** 396, 425, 426
Ghertina (vezi Caput Bubali)
Gheție, Ion I, 82, 86, 87, 92, 94, 97, 98, 135, 224, 230, 241**; II,** 328
Ghibu, Onisifor I 224**; II,** 387
Ghica, Gheorghe (var.: Ghica-Vodă) **I,** 733
Ghica, Grigore (var.: Grigoraşcu Ghica/ Grigorie-Vodă/ Ioan Grigorie-Vodă) **I,** 733-737, 739
Ghidu (mare vistier) **I,** 742
Ghindăoani (vezi și Hindău) **II,** 126
Ghinea (căpitan) **I,** 740, 741
Gibbon, Edward I, 224, 441, 442

Gibraltar I, 452
Gilău I, 432, 458, 733
Gin Ali-Paşa (var.: Ali-Başa) **I,** 745, 749
Gindely, A. I, 224, 496
Giovio, Paolo I, 486**; II,** 149
Giuleşti (din Maramureş) **I,** 685**; II,** 416
Giurescu, Constantin C. I, 224, 225, 514, 677, 678, 681, 682, 685-689, 691, 692, 695, 696, 698, 699, 700, 704, 705, 709-721, 726, 728, 729, 730, 733-737, 739, 741-743, 750-752**; II,** 116, 125, 126, 128-135, 142, 143, 147, 148, 150, 152, 160, 161, 165
Giurescu, Dinu C. I, 225, 677, 678, 681, 682, 685-689, 691, 695, 696, 698, 699, 700, 704, 705, 709-721**; II,** 116, 125,126, 128-135, 142, 143, 147, 159-162, 165
Giurgiu (localitate) **I,** 717, 718, 720, 732, 733, 749, 750
Giurgiu (var.: Giurgev; căpetenie a răsculaților din 1784 – Marcu Giurgiu sau Crișan) **I,** 28
Giurgiu („voievodul valah") **II,** 126
Glad I, 457
Gleditsch, Johann Friedrich I, 31
Glycerius I, 453
Gnesna II, 142, 144
Gobellinus, Joannes I, 707
Goga, Octavian I, 109
Golescu, Radu (var.: Radul Golescul; comis) **I,** 749, 751**; II,** 337
Göllner, Carol II, 414
Golubaţ I, 693
Gonţa, Alexandru I, 225, 491**; II,** 128
Győr (vezi Iaurin)
Gordianus I I, 440
Gordianus II I, 440
Gordianus III (sau Marcus Antonius Gordianus/ Marcus Antonius Gordianus Pius) **I,** 60, 261, 440
Gordieni (dinastie) **I,** 440
Gorecki, Leonhard II, 159, 161, 162
Gorj I, 730
Görlicz I, 716
Górka, Olgierd I 225**; II,** 140
Goroslău I, 491
Gorovei, Ştefan S. I, 225, 259**; II,** 116-118, 124, 126, 134, 136, 148, 150
Gostar, Nicolae I, 214, 226, 430
Gostynski, Tadeus I, 226**; II,** 155
Gotha I, 233
Gothia (var.: Goția) **II,** 324, 325, 340, 341
Gottfried Schwarz (sau Schwarz Hungarus/ Schwarz Ungurul; vezi Gabriel de juxta Hornad)
Göttingen II, 340
Goujet, Claude-Pierre I, 40
Govora I, 727
Graecinus I, 68
Graesse, J. G. Th. I, 502
Graffius, Joannes I, 226, 495
Grama, Alexandru I, 36, 226**; II,** 328, 330, 336, 340, 354, 356, 357, 360, 362, 363, 368-371, 374, 375, 378, 383, 385, 386, 389, 390, 396, 401, 418, 421, 425
Gradelenius I, 497
Gratianus, Flavius I, 449
Graz I, 234
Grădişte I, 430
Grădiştea II, 387
Grădiştea Muncelului I, 435
Grădişteanu, Vâlcu (var.: Vulcun) **I,** 739
Grădişteanul, Nica I, 738
Greceanu, Şerban (Șerban Greceşanu) **I,**750
Grecescu, C. I, 716
Grecia (Grația) **I,** 52, 53, 78, 430, 436, 717
Grecu, Al. (vezi Panaintescu, P. P.)
Grecu, Vasile I, 707
Gregoras, Nikephoros (var.: Nicephoros Gregoras) **I,** 226, 455, 523, 681, 682, 683, 690
Gregoriu din Bitu II, 364
Gregorius XI I, 259
Gregorius XIII II, 327
Greminus, P. Veturius I, 418
Grendszky, Samuel I, 487
Grigoraş, Nicolae I, 226, 227**; II,** 134, 136, 137, 139-141, 147, 152, 159
Grigore (legat papal) **I,** 467
Grigore (episcop) **I,** 735
Grigore Moldaviţeanul (var.: Gregorio Maldaviczky) **II,** 333
Grigorius (mai multe personaje cu aces nume, din familia Mone) **I,** 683
Grigorius Venetus (sau Gregorius Venetus, din familia Mone) **I,** 683
Grigorovici, Petre I, 721
Grimal, Pierre I, 227, 422
Gritti, Aloisio (var.: Gritie) **I,** 484, 486
Grodec (vezi şi Brodin) **II,** 130
Grozav, Nicoară II, 148
Gruyter, Walter de I, 227, 445
Gsell, St. I, 227, 426
Guagnini, Alessandro (var.: Gvagniu) **II,** 162
Gualdo Priorato, Galeazzo I, 54, 227, 499, 734, 735
Guboglu, M. I, 227**; II,** 138
Gündisch, Gustav I, 227, 703
Gundobald I, 453
Gura Motrului I, 728
Gurghiu II,
Guruslău I, 722
Gyémánt, Ladislau II, 411, 414
Gyimes I, 472
Gyla (sau Gijula/ Gilas/ Giula/ Giyila/ Gygila/ Gula/ Jula/ Julus/ Gyula cel Tânăr) **I,** 76, 459, 460, 461, 462, 464, 468**; II,** 328, 341
Györffy, G. I, 227, 470
Győry, Tibor I, 227, 505
Gyula (sau) **I,** 460, 462

H

Haak, Teodorus I, 248
Habsburg (dinastie/ Habsburgi) **I,** 483, 496, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506**; II,** 156, 420
Habsburg-Lotharingia (dinastie) **I,** 506
Hadik de Futak, Andreas II, 419
Hadim Ali-Paşa I, 480**; II,** 139
Hadim Suleiman I, 479
Hadrianus, Publius Aelius (var.: Adrian/ Hadrian) **I,** 20, 220, 228, 248, 249, 430, 432, 433, 437, 438, 442, 443
Haemus (vezi Balcani)
Haga I, 744
Hagenau I, 437
Haidar-Paşa (var.: Haydar-Paşa) **I,** 719
Hajek, Egon I, 12

Halici I, 468, 517 **; II,** 140
Halle I, 18, 31, 221, 434, 445, 503
Haller, Gabriel II, 427
Haller, Ioan (conte) **I,** 501
Haller, Ioan (guvernator al Transilvaniei) **II,** 395
Halmay I. I, 227, 499
Haluscynskyj, Theodosius (Haluščynskyj) **I,** 42, 202, 520
Hamburg I, 39, 219, 232, 428
Hammond, M. I, 227, 438
Hamza Ceakârdjâbasi I, 703
Hanea, Ioanne I, 8
Haner, Georg I, 11, 12, 13, 227, 485, 486**; II,** 345, 346, 347
Haneş, Petre V. II, 347
Hanga, Vladimir I, 227, 422
Hangu (mănăstire) **I,** 737
Hanovra I, 437, 499
Hans Benkner I, 482
Harcov I
Harduin, Joannes (sau Jean Hardouin) **I,** 227**; II,** 323-325, 340
Harlațichi, Oșvald (vezi Osvald de Colovrat)
Hasan-Paşa I, 718
Hasdeu, Bogdan Petriceicu I, 228, 681, 682, 685, 719**; II,** 137, 159, 160
Hasebroek, J. I, 228, 439
Hatos, Ladislau II, 384
Haţeg I, 429, 477, 678, 737**; II,** 350, 368, 412
Haţeganu, Ioan I, 228, 477
Hăbăşescu, Grigore I, 498
Hălmagiu II, 412
Hălmaj (localitate) **I,** 21
Hârlău II, 141, 142, 153, 156
Hector I, 406
Hedviga II, 124
Heer, J. M. I, 228, 438
Heidelberg I, 228
Heissler, Donath (var.: Haizler) **I,** 502, 742, 743
Hellespont II, 323
Heliade Rădulescu, Ion I, 157
Heliogabalus (sau Varius Avitius Bassianus Elagabalus; var.: Elagabalus, Eliogabal) **I,** 427, 439, 440
Helmstadt I, 13, 221
Henderson, B. W. I, 228, 437
Henri de Valenciennes II, 262, 263
Henric III I, 466
Henric de Flandra (var.: Enric; fratele lui Balduin I de Flandra) **I,** 80, 224, 523, 677
Henric de Valois II, 161
Henschenio, Godefrido I, 202
Heracleea (Dacia ~) **II,** 324
Heraclid, Ioan Iacob (var.: Iacob Heraclid Despota; Despot-Vodă) **I,** 203, 205, 207, 210, 226, 228, 231, 244, 251, 261, 479, 679**; II,** 85, 155-158
Herakleios I, 454
Herakleios II Konstatinos I, 454
Herakleios Heraklonas I, 454
Herbat II, 141
Herbor, Avenie (var.: Hierbort) **II,** 140
Herborth, Jan II, 154
Hercules (personaj mitologic) **I,** 14
Herennius Etruscus I, 441
Herescu, Roman I, 695
Herman, David I, 496
Hermann, G. M. G. II, 389
Herminus, T. I, 418
Herodian I, 228, 438, 439, 440
Hersilia I, 412
Hessa-Cassel (ducat) **I,** 461 **; II,** 330
Hevenesi, Gabriel II, 119, 357, 368, 375
Heves I, 45
Hieronimus (var. Ieronim) **I,** 20, 443
Hindău (var.: Hindovja; vezi Ghindăoani)
Hinescu, Ana I, 23
Hinescu, Arcadie I, 23
Hintz, Johann I, 228**; II,** 328, 331-337, 348-352, 354, 356-358, 360-362, 371, 372, 389, 414
Hitchins, Keith I, 28
Hmelniţki, Timuş I, 728
Hodermarszky, Ioan Iosif II, 384
Hodor, K. I, 481
Hodoş, Iosif I, 211
Höfler, K. R. von I, 229, 515
Holban, Maria I, 228, 229, 470, 471, 472, 682, 687, 688**; II,** 156
Holban, Teodor I, 228, 229, 723**; II,** 152, 158, 159, 161
Holste, Lucas (sau Joannes Holstenius) **II,** 330
Homer I, 229, 406, 683, 684
Homonnai, Bálint I, 494
Homo, Léon I, 229, 425, 444
Honorius, Flavius I, 451
Honterus, Johannes I, 490, 508
Hoportani, Nicolae (coleg samuil Micu) **I,** 22
Horatius, Publius I, 419
Horca I, 459
Horea (sau Vasile Ursu Nicolae) **I,** 28, 29, 459, 473, 507
Horedt, Kurt I, 229, 464
Hortobágy I, 495
Horváth Aranka I, 5
Horváth, Ferenc (var.: Arvat Ferenz) **I,** 750
Horváth, J. I, 229, 458
Horváth, Mihály I, 717
Hostilia I, 425
Hostilian I, 441
Hotin (var.: Chocin) **II,** 131, 132, 147
Höhsmann, Johannes I, 7
Hörmann, Joan Andream I, 15
Hris (Chryso; domnul cuțovlahilor) **I,** 53
Hriza (căpetenia cuțovlahilor) **I,** 516
Hrizea (vornic) **I,** 730
Hrizea Karydi (din Popeşti) **I,** 738, 740
Hronoda, Petru (sau Hroit/ Hroet/ Hruet) **II,** 139
Huba I, 458
Hübner, Johann I, 55
Huet, Albert I, 12
Hummelberger II, 389
Hunedoara (var.: Hinidoara) **I,** 249, 430, 435**; II,** 350, 373, 398
Hunerich I, 452
Hung (fortăreață) **I,** 456
Hungaria (vezi Ungaria)
Huniazi (Hunyad; familie) **I,** 204, 476
Hunfalvi, Pál I, 681
Hurezu (mănăstire) **I, 231, 747**
Hurmuzaki, Eudoxiu I, 229, 433, 465, 470, 480, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 682, 690, 695, 696, 718, 722, 725, 749, 750**; II,** 119, 120, 122-125, 142, 143, 153, 155, 158, 161, 164-166, 331-333, 347, 349, 356, 358, 360-362, 368, 369, 375, 378, 382, 383, 385, 389, 394, 398, 402, 414, 418, 425, 428
Huss, R. I, 229, 460
Husseyin-Bei I, 719

Huşi II, 156
Hütl, Willy I, 229, 438
Hypsaeus, M. Plautius I, 420

I

Iaci II, 352
Iacob Heraclid Despotul (vezi Ioan Despot)
Iacob, Niculina I, 5, 6, 7, 17-22, 24, 30, 31, 37, 38, 47, 50, 65, 82, 87, 108, 109, 112, 122, 124, 127, 132, 144, 152, 167, 168, 184, 207, 210, 212, 213, 229, 506, 739**; II,** 17, 403, 405-407, 412, 422, 426
Iacob, Petru (din Turda) **II,** 390
Iacob, Petru Partenie (fiul lui Petru Iacob) **I,** 23**; II,** 390, 421
Iacşici, Dumitru (var.: Dimitrie Iacșici) **I,** 712
Iagelloni II, 139
Ialomiţa I, 692
Iancu de Hunedoara (var.: Choniates/ Corvinus/ Candidus/ Ioan Corvin/ Ioan de Hunedoara/ Ioan Huneadi/ Jancus/ Joannes Hunniades/ Joannes Uuniades) **I,** 205, 217, 245, 249, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 560, 698, 699, 700, 704 **; II,** 131, 132
Iancu Sasul (var.: Iancu-Vodă) **I,** 718**; II,** 150, 164
Ianczy (căpitan) **II,** 160
Iane II, 337
Iarbas I, 406
Iaţco II, 715
Iaşi I, 16, 60, 64, 168, 203, 204, 211, 214, 216, 218, 223, 227, 240, 241, 248, 253, 259, 262, 263, 432, 435, 719, 725, 728, 733**; II,** 117, 150, 159, 160, 163, 166, 329, 383, 396, 411, 425
Iaurin (vezi şi Győr) **I,** 717**; II,** 334
Ibrahim I I, 498
Idatius I, 454
Idomir de la Bârghiş II, 364
Iernut II, 348
Ieremia din Niraşteu II, 387
Ierothei (Ierotei; călugăr; episcop) **I,** 76, 461**; II,** 328, 341
Ierusalim I, 411, 421, 426, 529, 713**; II,** 326, 356, 365, 367, 368
Ieţcani II, 715
Ignat, Georgeta I, 229**; II,** 151, 152
Ignatie (călugăr) **I,** 726
Ignatie (mitropolit) **I,** 730
Ilarie (egumen) **I,** 41**; II,** 331, 334
Ilia II, 350
Iliaş (var.: Elia/ Helia/ Ilieş/ Ilieşiu/ Iliiaş/ Iliiaşi/ Iliiaşiu/ Iliieşiu-Vodă) **II,** 128-131
Iliaş (fiu al lui Petru Aron) **II,** 150
Iliaş (sau Illésfalva) **II,** 364
Iliaş II Rareş (var.: Iliaş/ Iliaş II/ Iliaş-Vodă/ Iliiaşiu-Vodă II) **I,** 206**; II,** 150-152
Ilie (var.: Elie) **I,** 408
Iliescu, Octavian I, 230, 470
Iliescu, Vladimir I, 217, 230, 444
Ilieş, A. I, 35, 48
Ilinca (fiica lui Constantin Brâncoveanu şi soţia lui Scarlat Mavrocordat) **I,** 746
Illia, András (sau Andrei Illia) **I,** 230, 486**; II,** 323, 326, 327, 354, 356, 357, 360, 362, 375, 382
Illyria (var.: Illiric) **I,** 442, 455**; II,** 323
Ilyenyi, Samuel (alumn blăjean) **I,** 23
Imoiov I, 696
Imperiul Habsburgic I, 47, 254, 500
Imperiul Bizantin I, 52, 70, 73, 77, 79, 423, 448, 509, 510, 512
Imperiul German I,
Imperiul Otoman (vezi şi Poarta/ Ţara Turcească/ Semiluna) **I,** 183, 211, 214, 218, 224, 227, 243, 247, 487, 488, 489, 490, 496, 497, 501, 505, 507, 699, 713, 717, 718, 725, 727, 746**; II,** 135, 146, 151, 159, 164, 165
Imperiul Roman I, 58, 73, 77, 224, 228, 417, 420, 424, 437, 446**; II,** 391
Imperiul Roman de Apus (sau Apusul/ Occidentul) **I,** 449, 451
Imperiul Roman de Răsărit (sau Răsăritul) **I,** 448, 449, 451, 453, 456
Imperiul Romano-German II, 344
Imreffy, Mihai I, 725
Inchofer, Melchior (var.: Imchofer) **I,** 76, 230, 462, 465**; II,** 329
Indiges, Aeneas Jupiter I, 408
Ineu I, 498, 501, 732
Ingenius I, 442
Innsbruck (vezi și Oeniponte) **I,** 222, 238, 244
Inocentius I, 451
Inocenţiu II (papă) **II,** 423
Inocenţiu III (papă; var.: Innocentius III) **I,** 41, 42, 62, 79, 80, 202, 257, 517, 518, 522, 525**; II,** 329, 330, 382, 423
Inocenţiu XIII II, 377
Ioachim (rege biblic) **I,** 411
Ioachim von Sinzendorf II, 164
Ioan (nume generic purtat de domnitorii români) **I,** 53
Ioan (nepotul lui Inochentie Micu) **I,** 7
Ioan (cneaz) **I,** 678
Ioan (vistier) **I,** 726
Ioan (egumen la Hurezu) **I,** 747
Ioan (castelan) **II,** 135
Ioan (protopop din Sânmiclăușul Mic) **II,** 387
Ioan (episcop al goţilor) **II,** 341
Ioan (mitropolit) **II,** 342, 344
Ioan (mitropolit) **II,** 342
Ioan I Albert (var.: Albert/ Ioan Albert) **I,** 247, 252**; II,** 139, 141
Ioan III de Camillis II, 332
Ioan din Alba Iulia II, 387
Ioan de Lasco II, 144
Ioan de Szentgyörgy (de Sancto Georgio; var.: Ioann) **I,** 476, 477
Ioan Alexie (Ioan Alexius; Ioaniciu; vezi, separat, Ioniţă Caloian) **I,** 53, 79, 80, 517
Ioan Damaschin (sf. ~; Joannes Damascenus; părinte al bisericii) **I,** 6, 529**; II,** 402
Ioan Despot (sau Despot-Vodă; vezi şi Heraclid, Ioan Iacob)
Ioan din Diomal II, 387
Ioan din Prislop (sau Ioan de la Prislop; mitropolit)**I,** 491**; II,** 342, 344
Ioan din Sânmiclăuşu Mic II, 387
Ioan din Turda II, 387
Ioan Joldea (var.: Joldea-Vodă) **II,** 152, 153
Ioan Lungul II, 164
Ioan Neameş, liber baro de Potochi (vezi Giurgiu Patachi, Ioan)
Ioan Paul II I, 47
Ioan Pop din Odorhei II, 387

Ioan, Şt. C. II, 383
Ioan-Vladislav I, 515
Ioan-Vodă Armeanul (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioan-Vodă cel Cumplit (vezi şi Ioan-Vodă Armeanul/ Ioan-Vodă cel Viteaz/ Ioan-Vodă Tiranul) **I,** 142, 225, 226, 228, 715, 716**; II,** 158-163
Ioan-Vodă cel Viteaz (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioan-Vodă Tiranul (vezi Ioan-Vodă cel Cumplit)
Ioann Onorie (comite) **II,** 339
Ioanne din Săncel II, 364
Ioannes (nepotul lui Inochentie Micu-Klein) **I;**
Ioannes II Komnenos(-Kalos) I, 423, 512, 513
Ioasaf (sf. ~) **I,** 529
Ioasaf (arhimandrit) **II,** 136, 139
Ioasaf (arhiereu transilvănean) **II,** 336
Ioatam I, 410, 413
Ion (fiu de preot din Bozu) **I,** 21
Ion (fiu de mirean din Deva) **I,** 21
Ion (fiu de protopop din Sovaroş) **I,** 21
Ionaşcu (protopop) **II,** 376
Ionaşcu, Ion I, 230, 725, 736, 737
Ionescu, Ştefan I, 230, 741
Ioneştii Govorii I, 435
Ioniță Caloian (sau Calo/ Caloian/ Caloioan/ Calojoannes/ Ioan/ Iohannes/ Ioniță-Caloian/ Ioan al treilea/ Ioniță Asan/ Ioaniciu/ Joannicius; vezi, separat, Ioan Alexie) **I,** 41, 53, 62, 78, 79, 80, 209, 259, 515-520, 522, 523, 524, 525, 677, 684**; II,** 330
Iordanes (var.: Iornandes/ Jornandes) **I,** 39, 54, 230, 422, 424, 427, 435, 436, 441, 443, 451, 452, 455, 456
Iordănescu, Aurel I, 230, 429
Iorest, Ilie (var.: Ilie Forest**!**; vezi şi Orest; mitropolit) **I,** 43**; II,** 342-344, 347
Iorga (sluger) **II,** 337
Iorga, Nicolae I, 5, 16, 22, 23, 29, 38, 49, 64, 77, 217, 218, 223, 230, 231, 233, 470, 509, 514, 518, 682, 688, 702, 704, 707, 717, 718, 726, 733, 734, 736-739, 741, 744, 746, 747**; II,** 122, 126, 128, 132, 134, 155, 165, 330, 336, 342-345, 347, 350-352, 354, 356, 366, 375, 377, 378, 383, 390, 396, 402, 409, 411, 415, 425
Iorgovici, Paul I, 130**; II,**
Ioristu (mitropolit) **II,** 344
Iosif (episcop) **II,** 128, 336, 342
Iosif (sau Iosafat/ Iosif Iosafat/ Iosifatu; arhiereu transilvănean, mitropolit) **II,** 342, 344, 351, 352
Iosif* (vezi Pop, Ioan)
Iosif I (de Habsburg) **I,** 499, 503, 504, 505, 749**; II,** 373
Iosif II (de Habsburg-Lotharingia; var.: Iosiv) **I,** 29, 30, 506, 507, 508**; II,** 410, 426
Iosif Budai de Pişchinţ (mitropolit) **II,** 342, 352
Iosif Coluni II, 387
Iosif Gheorghian I, 255
Iosif Ioasaf (mitropolit) **II,** 342
Iosipescu, Sergiu I, 232, 692
Iouxas (var. Iouzos) **I,** 457
Iovanc (paharnic) **II,** 144
Iovianus, Flavius I, 449
Iovius, Paulus I, 232, 486
Irak I, 484
Iran I, 488
Irina Ducas I, 513
Irlanda I,
Isa (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Isac (vezi Chisar)
Isaac (căpitan) **II,** 144
Isaak Komnenos (sevastocrator) **I,** 516
Isaak I Komnenos I, 450, 461
Isaak II Angelos (Isaac Angelos; Isaachie Anghel; Isaacio Angelo) **I,** 53, 78, 515, 516, 524
Isabela I, 487, 488**; II,** 151, 339
Isaccea II, 150
Isaia din Sâncel II,
Isaiia (vornic) **II,** 136
Isar (logofeţel) **II,** 337
Isauria I, 442
Isidorus din Sevilla (sau Hispalens) **I,** 232, 455
Iskender-Paşa I, 725
Ismail (cetate) **I,** 719
Isperich (vezi Isperich-Asparuch)
Isperich-Asparuch (vezi şi Isperich / Asparuch) **I,** 509
Israel (var.: Izrael) **I,** 408**; II,** 398
Issos I, 421
Istanbul II, 149, 150
Istrate, G. II, 351
Istru (vezi Dunăre)
István (vezi Ştefan I cel Sfânt)
Istvánffy, Miklós (sau Nicolaus Istvánfi; var.: Istvánfi/ Nicolaus Istvanfius) **I,** 232, 481, 485, 486, 489, 492, 493, 711, 719, 720, 722**; II,** 134, 135, 150, 151, 155, 156
Italia (var.: Italiia) **I,** 51, 57, 61, 63, 406, 408, 412, 414, 451, 453, 456, 475, 735**; II,** 122, 123, 138, 323, 329
Iuda II, 399
Iudeea I, 426, 431
Iuga (var.: Iuga-Vodă) **II,** 124, 126, 128
Iulia (var.: Julia) **II,** 323
Iulia Domna I, 439
Iulia Soaemias I, 440
Iulian (var.: Julianus; episcop) **II,** 324
Iulianus, Flavius Claudius (sau Iulian Apostata/Apostatul) **I,** 233, 448, 449, 450
Iulio-Claudică (dinastia ~) **I,** 425
Iulius (vezi Ascanius)
Iulius Capitolinus I, 228, 442, 443
Iuri Dolgoruki I, 517
Iustin I (sau Flavius Iustinus I) **I,** 453
Iustin II (sau Phlavios Justinos II) **I,** 454
Iustinian I (sau Flavius Petrus Sabattius Iustinianus I) **I,** 436, 453, 455**; II,** 325
Iustinus, Marcus Iunianus I, 423
Ivan III II, 139
Ivancu (ucigașul lui Asan) **I,** 517, 524
Ivaşcu (var.: Iwasko) **II,** 128
Ivaşcu, George II, 383
Ivănescu, G. I, 168
Iwanka (din neamul Balogh) **I,** 687
Iza I, 677
Izmit (vezi Nicomedia)
Izvoranul, Radul (stolnic) **II,** 337

Î

Împărăția Romanilor II, 339
Împărăția Țarigradului I, 53
Întorsura Buzăului I, 721

J

Jakcs, Ladislau I, 473
Jakó, Zsigmond II, 411
Jakubovich, Emil I, 233, 458
Jánossi, Miklós II, 390
Járai, Martin I, 235, 747
Jardé, Auguste I, 233, 440
Jaroslav (var.: Iaroslava) **II,** 140
Jaslowiecki II, 165
Jastrzebiec (familie) **II,** 122
Jastrzebiec, Andreas (vezi Andrei)
Jdioara I, 687
Jeff, Bernard I, 25
Jena I, 13, 255
Jerdelea (var.: Jdegla/ Jderlea) **I,** 720
Jilişte I, 204, 715**; II,** 161
Jireček, Constantin I, 233, 681
Jitianu (mănăstire) **I,** 731
Jiu I, 678
Joseph Nob. de Kurzbek I, 5
Josephus Flavius (var.: Iosephus Flavius) **I,** 421, 426
Jósika, Ştefan I, 490**; II,** 344
Józsika, Miklós I, 233, 476
Juc II, 387, 394, 396, 409
Juhász, Ladislau I, 75
Jula (staroste) **II,** 125
Junkerius I, 512
Jupiter I, 411
Juranowicze II, 156
Juruga I, 725
Justiniana Prima I, 453
Justinianos I, 454

K

Kalnoki (regiment) **II,** 416
Kalnoki, Ieronim I, 23**; II,** 419
Kálnoky, Sámuel II, 358
Kalocsa I, 468, 497, 503
Kamytzes, Manuel I, 516, 517
Kanižlič, Antonius II, 414
Kantakuzenos, Ioan (sau Cantacuzenus) **I,** 211, 514, 515
Kantakuzenos, Ioan V I, 514
Kanizsai, István II, 126
Kanyaró, Ferencz I, 233, 489
Kaprinai, Stephanus (I. Kaprinai) **I,** 55, 233, 476, 503
Kara Mustafa I, 740, 743
Karácsonyi, János I, 233, 692
Karadja, Constantin J. I, 233, 708
Karlowitz (var. Carloviţ) **I,** 20, 234, 502, 505, 743
Karlsruhe I, 253
Károlyi, **Árpád I,** 233, 500
Károly, Alexandru I, 504, 505, 508
Kasim (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Katabolinos, Yunus-Bei I, 703
Katai, Mihai I, 494
Katica II, 410
Katona, Stephanus (sau István Katona) **I,** 233, 457, 465, 677, 678**; II,** 354, 356, 357, 361, 362
Kaunitz, Wenzel Anton von I, 30
Kazy, Ferenc (sau Franciscus Kazy) **I,** 233, 497
Kean (var.: Keanus/ Reanus) **I,** 462, 464
Kedrenos, Ghiorghios (sau Cedrenus) **I,** 54, 76, 212, 449, 450, 456, 459, 460, 461, 462, 510, 513**; II,** 328, 341
Kékedy, Gheorghe I, 493
Kelemen, Mikes (var.: Micheş Clemen/ Micuş Chelement/ Micuş Kilemen) **I,** 732
Kemal, Pascha Zadech I, 228
Kemény, Ioan (var.: Ioan Cheameni; principe) **I,** 237, 248, 497, 498, 499, 503, 728, 732
Kemény, Joannes (sau Kemény Janós; scriitor) **I,** 233, 503
Kemény, József I, 48, 433
Kendy, Ştefan I, 494
Keresteşi, Vasile (Vasile Cheresteşi) **I,** 23**; II,** 413
Kéri, Ferencz Borgia I, 78
Kézdi (var.: Cvizdie/ Quisdium) **II,** 151
Khevenhiller, Franz Christoph I, 233, 497
Khun, Johann Caspar I, 485
Kiev (var.: Chiov) **I,** 517**; II,** 127, 134, 139, 140
Kink, Rudolf I, 26
Kinnamos, Ioan (sau Cinnamus) **I,** 54, 214, 255, 513
Király, Albert (var.: Cvirali) **I,** 719
Kirchbach, Johann II, 159
Kiskerék (vezi Cherecheu)
Klain, Samuil (var.: Clain/ Samuil Clain / Samoil Klain/ Samuel Klein/ Samuil Klein; vezi Micu, Samuil)
Klaniczai, Tibor I, 234, 476
Klassen, Johann I, 455
Klein, Ioan (nepotul lui Inochentie Micu-Klein) **II,** 401
Kling, G. I, 234, 692
Klopp, Onno I, 234, 500
Kodinos, Ghiorghios (zis Curopalates, de fapt un Pseudo-Kodinos; var.: Codin/ Codinus Curopalates/ Georgius Codinus) **I,** 54, 215, 461, 514**; II,** 331
Kogălniceanu, C. I, 731**; II,** 126
Kogălniceanu, Mihail I, 39, 40, 206, 234
Köhler, G. I, 234, 692
Köleséri, Samuel I, 55, 234, 434, 746
Kollarius, Adamus Franciscus I, 698
Kollonich, Leopold (var.: Colonici) **I,** 238**; II,** 357, 368-371, 373, 387
Köln I, 12, 25, 61, 204, 209, 216, 217, 232, 437, 455, 503
Koman (din familia Mone) **I,** 683
Komárom I, 494
Koniecpolski (var.: Conetpolski) **II,** 133
Königsberg II, 129
Konstans (sau Konstantinos III) **I,** 454
Konstantinos IV Pogonatos (sau Bărbosul; var. Constantin/ Constantin Pogonat/ Constantinus) **I,** 450, 454
Konstantinos VII Porphyrogennetos (var.: Constantin VII Porphyrogenetul/ Constantin Porfirogenetul) **I,** 427, 428, 457, 461
Konya I, 473
Köprülü, Fazâl-Ahmed (var.: Ahmed Köprülü) **I,** 734, 740
Köprülü Mehmed I, 732
Koriatovics, Theodor (sau Theodorus Koriatowits) **I,** 205, 472**; II,** 349, 417
Korláth, Ştefan I, 493
Kornemann, E. I, 234, 424
Kornis, Gáspár I, 491, 720
Kórógy I, 457
Körösi, Augustin (alias Ladai) **II,** 413, 420, 422

Körösi, Daniel (alumn blăjean) **I,** 23
Koruly, Ladislau (Ladislaus Koruly; alumn blăjean, coleg cu Samuil Micu) **I,** 22, 23
Kósa, János I, 234
Kosáry, Domokos I, 234, 496, 505, 749
Košice (vezi Caşovia)
Koslowski (căpitan) **II,** 160
Kossovo I, 211, 700
Kossovopolje (vezi şi Câmpia Mierlei) **I,** 690, 699, 700
Köstlen, O. I, 234, 426
Kovács, Meletie I, 35**; II,** 427
Krakowiecka, Ludmila II, 137
Kramer (şi Gebhard; proprietari de tipografie) **I,** 12
Kraushar, A. I, 234**; II,** 155
Kreisch, Gaspar I, 501
Krum I, 510
Kunság (vezi Câmpia Cumană)
Kuptse, Georgius (alumn blăjean) **I,** 23
Kutajeh (var.: Cottiajo; închisoare) **I,** 747
Kutschera, Rolf II, 419
Kutsulata (i.e. Cuciulata) **I,** 683
Kypsela I, 690

L

Lackfi (familie) **I,** 472
Lackfi, Andrei I, 472
Lackfi, Dionisie I, 472
Lackfi, Emeric I, 472
Lackfi, Iacob (de Santău) **I,** 473
Lackfi, Nicolae I, 472**; II,** 118
Lackfi, Ştefan (de Kerekegyház) **I,** 472
Lackfi, Ştefan I, 472
Lacko, Michael I, 35
Lactantius, Lucius Caecilius Firmilianus I, 234, 446, 447, 448
Lacul Ciurbeştilor II, 163
Ladányi, Gheorghe I, 495
Ladislau (pretendent) **I,** 706
Ladislau Kan I, 237, 470
Ladislau I cel Sfânt (sau Ladislau László**) I,** 466**; II,** 330
Ladislau III I, 467
Ladislau IV Cumanul I, 469, 678
Ladislau V (Ulaszló) Postumul I, 474
Ladislau Borsa I, 463
Ladislau Coluni din Bârghiş II, 387
Ladislau Corvin I, 475, 476
Ladislau de Losoncz (voievod al Transilvaniei, 1376–1391) **I,** 472
Ladislau de Losoncz II (voievod al Transilvaniei, 1493–1495) **I,** 479
Ladislau Kan I, 237
Ladyszna (var.: Ledijna; vezi Ledejna Humaii)
Laetus, Quintus Aemilius I, 439
Laetus, Pomponius I, 443
Lala Mehmet-Paşa I, 493
Lama, Bernard I, 27
Lambrino, Manolache I, 746
La Mettraye I, 747
Lancicia II, 135
Lancrăm II, 342, 343
Languet, Ubert II, 155
Lankoronski, Hieronim II, 154
Lapedatu, Alexandru I, 234, 237, 705, 711
Lapedatu, Ion I. I, 237
Lardeea I, 515
Lartius, Spurius I, 418
Lartius, Titus I, 418
Lascarache Ruset Cupărescul I, 743
Lascu, Viorica II, 383
Laskaris, Theodoros I I, 524
Laski, Albert (sau Olbracht; palatin polonez) **I,** 708**; II,** 155-157
Laski, Ieronim II, 155
Laslo, Filotei (Filotheiu; Filoteiu) **I,** 21, 23**; II,** 413, 419, 423, 427
Laslo, Mihai (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Lászlo Garai I, 476
László, Ladislau (vezi Ladislau I cel Sfânt)
Lateran II, 381, 382
Latinus (var.: Latin) **I,** 407, 408
Latium I, 12, 407, 408
Laţcu (var.: Laczkone/ Latzko/ Laţco-Vodă/ Laţcu-Vodă/ Lazko; vezi şi Fedor Bogdanovici Laţco) **I,** 684, 690**; II,** 118-124, 127
Laurentia (var.: Acca Laurentia; Larentia; Larenția) **I,** 410
Laurentius dux de Ujlak I, 480
Laurentum I, 413
Laurian, August Treboniu I, 49, 76, 234, 325, 681, 695**; II,** 119, 125, 323, 325, 327, 328, 331-339, 343, 345-352, 354-358, 360-365, 368, 369
Lausus I, 409
Lavinia I, 407, 408
Lavinium I, 408, 413
Layk (sau Laicus; vezi Vladislav I)
Lazăr (cneaz sârb) **I,** 690, 699
Lazăr (cognomen bucolic) **II,** 388
Lazius, Wolfgang I, 10, 11, 39, 234, 432, 434, 436
Lazoglu (vezi Brancovič-Djuradj, Gheorghe)
Lăpuş II, 387
Lăpuşna II, 153
Lăpuşneanu, Alexandru (var.: Alexandru III vodă Lăpuşanul/ Alexandru Lăpuşanul/ Alexandru Lăpuşeanul/ Lăpuşanul/ vezi şi Petru Alexandru) **I,** 206, 208, 225, 226, 228, 240, 249, 251**; II,** 150, 152-156, 158, 163, 165
Lăpuşneanu, Bogdan (var.: Bogdan IV vodă/ Bogdan-Vodă) **I,** 208, 228, 716**; II,** 159, 160
Lăudat, I. D. II, 403
Lăzărescu, Emil I, 235, 470, 689, 693
Lebed (sau Leüedi) **I,** 456
Lecca, O. G. I, 235, 731
Ledejna Humaii (i.e. Ladyszna şi Uman; vezi şi Ladyszna/ Uman) **I,** 737, 738
Lederata (sau Palanca Nouă; var.: Literata) **I,** 435, 453
Lehmann-Hartleben, K. I, 235, 431
Lehr, Lia I, 235, 731, 733
Leibniz, Gottfried Wilhelm I, 12
Leipzig (vezi, separat, Lipsia) **I,** 31, 39, 54, 209, 212, 216, 223, 227, 233, 234, 235, 244, 252, 262, 263, 423, 424, 434, 436, 450, 485, 497, 499, 749**; II,** 329
Lemberg I, 696
Lemeni, Ioan II, 388, 424
Lemercier-Quelquejay, Chantal I, 235**; II,** 156
Lencz, G. I, 235, 494
Lenţeşti II, 140
Leon (legat papal) **I,** 79
Leon (cardinal) **II,** 330
Leon I (împărat) **I,** 452, 453
Leon I (papă) **I,** 452, 454
Leon Filosoful II, 328
Leopol (vezi Lwow)

Leopold I (de Habsburg) **I,** 44, 54, 189, 215, 222, 227, 250, 499, 501, 502, 503, 504, 735, 742, 746, 749**; II,** 356, 357, 360, 361, 368-370, 391, 394
Leopold II (numit şi Leopold cel Mare) **I,** 263, 508
Leoteşti I, 719
Lequien, Michel II, 325, 330, 341
Ler (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Lerom (vezi Aurelianus, Lucius Domitius)
Lescalopier, Pierre I, 68, 420
Lesviodax, Alexandru Geanoglu I, 235**; II,** 336, 351, 352, 354, 356, 367
Leţ I, 491
Leunclavius, Johannes (sau Johann Löwenklau) **I,** 54, 235, 236, 489, 511, 513, 684, 686, 690, 699, 713**; II,** 339, 340
Leurdeanul, Stroie II, 337
Leutschau (sau Levoča) **II,** 139
Leva I, 734
Levant I, 239
Leyda I, 54, 208, 230, 244, 248, 255, 405, 424, 428, 437, 443, 483
Libia (var.: Libya) **I,** 406**; II,** 323
Licinius, Gaius I, 418
Licinius, Valerius Licianus I, 447, 448
Linz I, 482, 497
Lipnic (sau Lipinţi) **I,** 262**; II,** 136
Lipova I, 501
Lippai, György II, 332, 333
Lipsia (vezi, separat, Leipzig) **I,** 12, 31
Lisabona I, 6**; II,** 122
Lisznyai (Kovács), Pál I, 13, 14, 16
Literat, Valer I, 235, 747
Litovoi (var.: Limoiu/ Linioiu/ Lionie/ Lirtioy/ Lituoy/ Lynioy) **I,** 677, 678
Lituania (var.: Litvania) **I,** 220, 695**; II,** 122, 123, 127, 129, 139, 143, 145, 146, 153
Litzica, Constantin I, 236, 686
Livius, Titus I, 406
Lobodă (hatman căzăcesc) **II,** 137, 166
Loborcy I, 456
Loloni (var.: Lolani) **II,** 129
Lollianus I, 442
Londra I, 207, 210, 220, 228, 234, 239, 248, 253, 260, 492
Longinus* (general roman) **I,** 430
Longinus (vezi Dlugossius, Joannes)
Longueval (locotenent) **I,** 504
Lopuhin, A. P. I, 236, 405, 406, 408-411, 413, 416, 421
Lorsch I, 511, 512
Lotichius, J. Pl. I, 502
Lovas, R. I, 236, 494
Lubla I, 693
Lublin I, 695**; II,** 129
Luca (localitate) **I,** 252, 684
Luca Arbore (hatman) **I,** 226**; II,** 147
Luca de Cipru I, 718
Lucaciu, Hrăjilă II, 335
Lucania I, 446
Lucaris, Chiril (patriarh) **II,** 366, 367
Luceres (tribun) **I,** 410
Lucius, Joannes (sau Ivan Lučič; Giovanni Lucio; Joannes Lucius) **I,** 10, 12, 35, 54, 62, 64, 67, 68, 71, 78, 236, 475, 476, 509-513, 525, 684, 686**; II,** 116, 117, 329
Lucomo (vezi Tarquinius Priscus)
Lucreţia I, 416, 417, 419
Lucretius, P. I, 417
Lucretius, Titus I, 417, 418
Lucullus I, 420
Ludescu, Stoica (var.: Staico logofăt Ludescul/ Stoian logofătul Dudescul) **I,** 230, 737, 740
Lüder, Elsa I, 241
Ludoşi, Nicolae II, 416
Ludovic I cel Mare I, 470, 471, 472, 688**; II,** 117, 124
Ludovic II (Jagello) **I,** 209, 480, 482, 485, 486
Ludovic I cel Pios (sau Ludovic Pius) **I,** 511, 512
Ludovic XV I, 684
Ludovic de Baden I, 502, 503
Luduş II, 416
Ludwig de Baden I, 743
Lugdunum (vezi, separat, Lyon) **I,** 11, 261, 449
Lugoj I, 250, 498, 501
Lukinich, I. I, 236, 490, 505
Lukowski II, 162
Luncani I, 503
Lund I, 263
Lungu, Ion I, 29, 236**; II,** 383, 396
Lungu, Radu I, 236, 704
Lupaş, Ioan I, 76, 236, 237, 460, 470, 487, 502, 687**; II,** 328, 330, 331, 336, 340, 343-347, 349-352, 356, 358-360, 362, 366, 387
Lupeanu, Alexandru I, 237**; II,** 383, 403, 410, 416, 418
Lupeanu-Melin, Alexandru II, 411
Lupercal (grota ~) **I,** 410
Lupescu, Radu I, 679
Lupu Coci (vezi Lupu, Vasile)
Lupu Mehedinţeanul I, 252, 725
Lupu, Nicolae II, 383, 425
Lupu, Vasile (var.: Vasilie-Vodă; vezi şi Lupu Coci) **I,** 727, 728, 729
Lupul din Geaca (sau Wolfgangus) **II,** 387
Lusinski, Jan (sau Johannes Lusinius) **II,** 156
Lusius Quietus I, 230, 249, 429
Lwow (vezi şi Leopol; Leopoi) **I,** 738, 741**; II,** 124, 130, 140, 144, 158, 160, 163
Lydia II, 323
Lycurg I, 414
Lyon (vezi, separat, Lugdunum) **I,** 11, 261, 122

M

Macarie (Macarie II; cronicar şi episcop) **I,** 261**; II,** 151-153
Macedonia (Machedonia) **I,** 52, 406, 422, 512, 522**; II,** 323
Macedonia Secunda II, 325
Macrea, D. I, 167
Macrea, Mihail I, 237, 432, 444
Macrianus I, 442
Macrinus (sau Marcus Opellius Severus Macrinus) **I,** 439
Mácsédy, Benedek I, 721
Madona Neagră II, 140
Madrid I, 208, 455
Maenchen-Helfen, Otto John I, 23, 452
Magdalena (sora Caterinei-Elena, soţia lui Petru Rareş) **II,** 156
Magnus Maximus I, 449
Magno Varadinum (vezi Oradea)
Magyarországgal (vezi Ungaria)
Mahomed II (var.: Mahomet al doilea/ Mahumet) **I,** 522, 702, 704, 705, 706, 707**; II,** 137, 138

Mahomed IV I, 737, 740
Maidos I, 690
Maieri (mănăstire) **II,** 422
Maierii Belgradului (sau Maierii Albei Iulia) **I,** 505**; II,**
Mailat (din familia Mone) **I,** 683
Mailat, Stefan (voievod inexsistent al Țării Românești) **I,** 686
Máilath, Ștefan (sau Mailat; voievod al Transilvaniei) **I,** 207, 237, 484, 487, 686**; II,** 150
Maimbourg, Louis II, 396
Mainz I, 443, 701
Maior, Grigore (var.: Grigore Maieru/ Grigorie Maier/ Gregorio Majer/ G. Grigore Maieru/ Gavriel Gregoriu Maior) **I,** 5, 6, 17, 18, 21, 22, 35-38, 44, 45, 46, 47, 50, 65, 167, 212, 213, 223, 405**; II,** 338, 369, 377, 386, 388-391, 395-399, 401, 403, 404, 407, 409, 410, 413, 414, 416, 417, 419, 420, 422-428
Maior, Petru I, 12, 35, 37, 44, 49, 63, 76, 82, 167, 213, 223, 237, 251, 405, 457, 458, 459, 460, 466, 489, 508, 512, 513, 514, 679, 680**; II,** 115, 323-334, 336-339, 342-352, 355, 356, 358, 366, 375, 377-379, 382, 389, 412-414, 419, 422, 425, 428
Maiorianus, Iulius Valerius I, 451, 452, 453
Maiorescu, Titu I, 236
Majlat (preot) **II,** 378
Majláth, B. I, 237
Makkai, Ladislau I, 237, 732
Makova I, 692
Malalas, Ioan I, 455
Malaspina, Germanico I, 491, 721
Malkoçoğlu Bali-Bey I, 479**; II,** 139
Malvensis (Dacia ~) **I,** 438
Maluginensis, Marcus Cornelius I, 419
Mamilius, Octavius I, 418
Manciulea, Ștefan II, 418, 426
Manea (var.: Magnus/ Magn/ Maynus/ Mare) **I,** 695, 696
Manea, Laura I, 203, 204
Maneca, Constant I, 219
Manga (familie) **I,** 8
Mangra, Vasile I, 238**; II,** 351, 353
Maniu (vezi Micu, Samuil)
Maniu din Armeni II, 398
Maniu din Broșteni II, 398
Maniu din Tiur II, 398
Maniu din Veneția II, 398
Manni, E. I, 238, 441
Manuil (fiu de protopop din Sad) **I;**
Manolescu, Radu I, 238, 703**; II,** 126
Manuel I Komnenos I, 513
Mara (râu) **II,** 115
Maramureș (var.: Maramurăș/ Maramorăș/ Maramorășiu / Maramurășiu) **I,** 41, 44, 45, 46, 75, 111, 239, 510, 685**; II,** 115-117, 333-335, 341, 373, 374, 410, 416
Maraș I, 718
Marcellinus Comes I, 454, 455
Marcia I, 439
Marcianus (împărat) **I,** 452
Manciulea, Ștefan II, 410
Marcius Turbo (sau Fronto Publicius Severus Quintus Marcius Turbo) **I,** 438
Marcu (Marco/ Marco Effeseo; episcop din Efes) **I,** 40
Marcu Cercel I, 722
Marcu, Florin I, 219
Marcu Vodă I, 240
Marcus III I, 454
Marcus Aurelius (sau Marcus Annius Catilius Severus/ Marcus Aelius Aurelius Antoninus) **I,** 207, 210, 217, 228, 248, 438, 507
Marcus Claudius Tacitus I, 445, 450
Marcus Comensis II, 323, 324
Marcus Didius Severus Iulianus I, 439
Marcus Iunius I, 416
Marcus Sergius I, 419
Marcus Metropolitanus II, 323, 324
Marczali, K. I, 238, 497
Marczali, Nicolae I, 473
Marea Adriatică I, 468, 677
Marea Caspică I, 679
Marea Egee I, 56
Marea Marmara I, 747
Marea Neagră (sau Pontus Euxinus) **I,** 55, 442, 677
Mareș, Al. I, 87, 92, 97, 224**; II,** 328
Mareș Crețulescul (i.e. Mareș și Crețulescul) **I,** 734
Mareș, Gh. I. I, 238, 724
Marghita I, 688
Marginai, Ioan (var. Ioannes Mardsinay; Ioannes Mardsinai) **I,** 21, 23
Margus (sau Morava) **I,** 446
Maria (soția lui Nicolae Alexandru) **I,** 690
Maria (fiica lui Șerban Cantacuzino) **I,** 742
Maria (fiica lui Constantin Brâncoveanu și soția lui Constantin Duca) **I,** 746
Maria (soția lui Petru Șchiopul) **II,** 163
Maria Amalia I, 505
Maria Ana I, 505
Maria Asanina Paleologhina II, 139
Maria de Anjou I, 472
Maria Tereza (sau Maria Theresia/ Maria Terezia) **I,** 10, 19, 26, 28, 29, 31, 35, 36, 37, 167, 505, 506**; II,** 385, 386, 389, 391, 395, 403, 404, 410, 411, 413, 414, 416, 425, 428
Maria Voichița (fiica lui Radu cel Frumos și soția lui Ștefan cel Mare) **II,** 142
Máriaffi de Maxa, David II, 385, 403
Mariazell II, 393
Marica I, 407
Marienburg (var.: Marlborg) **II,** 128
Marienescu, Atanasie Marian I, 238**; II,** 330
Marin (boier) **II,** 129
Marina II, 129
Marinescu, Iulian I, 238**; II,** 142
Marinoiu, Costea I, 238**; II,** 328
Marius I, 442
Markházy, Paul (var.: Marcașiu) **I,** 490
Márki, Sándor I, 238, 480, 505
Marmația I, 45**; II,** 373
Marsh, F. B. I, 238, 424
Marte I, 409
Martina I, 454
Martinelli, Giovanni II, 389
Martini, Karl Anton I, 30
Martinuzzi, Gheorghe (sau Georgio Martinuzzi/ Georgius

Martinusius) **I,** 205, 261, 262, 487, 488, 489 **; II,** 151
Mártonffy, Gheorghe II, 381
Massim, I. C. I, 325**; II,**
Maşkin, N. A. I, 238, 422
Matei (apostol) **II,** 203
Matei al Mirelor I, 723
Matei Basarab (Matei-Aga/ Matei-Vodă Basarab) **I,** 213, 243, 256, 682, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 747
Matei din Broşteni II, 387
Matei din Veneţia II, 387
Mateiu, Ion I, 238, 419**; II,** 351
Matiaş I Corvin (Matei Corvin/ Matei Corvinul; var: Matiaş/ Matiaş I Corvin/ Matei/ Mătiiaş/ Mathia de Hunyad) **I,** 55, 61, 62, 67, 204, 216, 221-223, 232-234, 423, 437, 475, 476, 477, 480, 481, 503, 701, 703, 705-708, 710, 712**; II,** 134, 135, 138, 139
Matei, Dumitru I 219**; II,** 127
Matei, Horia C. I, 238, 419
Matei Pop din Armeni II, 387
Matthnia (vezi Sedechia)
Mattatia I, 421
Mattheus Merian I, 499
Maurer, József I, 238**; II,** 357
Maurikios I, 454
Mauritania I, 424
Mavrocordat, Alexandru (sau Exaporitul) **I,** 743
Mavrocordat, Al. G. I, 16
Mavrocordat, Constantin I, 743
Mavrocordat, Ioan (var.: Ioan-Vodă Mavrocordat) **I,** 750, 751
Mavrocordat, Nicolae (var.: Nicolae-Vodă Mavrocordat) **I,** 502, 711, 743, 748-752
Mavrocordat, Scarlat I, 746
Maxentius I, 446, 447
Maxim (var.: Maximilian; călugăr) **I,** 711
Maxim, Mihai I, 691
Maximianus (sau Marcus Aurelius Valerius Maximianus/ Herculis) **I,** 207, 446
Maximilian de Habsburg I, 489, 708**; II,** 155, 156
Maximinus Daza (sau Galerius Valerius Maximus) **I,** 447
Maximinus Thrax (sau Caius Iulius Verus Maximus) **I,** 440
Maximus, Tiberius Claudius I, 226, 430
Maylberg (castel) **II,** 358
Mazovia II, 160
Mazarin (Jules Mazarin, născut Giulio Raimondo Mazzarino) **I,** 488
Măgina (mănăstire) **II,** 390, 417
Mănărade II, 387, 395
Măşcaş (ucigaşul lui Dan I) **I,** 686
Mândra (sat) **I,** 9
Mândrescu, Gheorghe I, 47
Mârza, Iacob I, 5, 18, 23, 38; **II,** 396, 425
Mâţu, Sabaţiu (sau Metz) **II,** 421
Mâzgă, Sava (vezi Mâzgă, Ştefan)
Mâzgă, Ştefan (pretendent; vezi şi Mâzgă, Sava) **I,** 215**; II,** 158, 159
McNally, Raymond T. I, 238, 708
Medan, Theodorus (alumn blăjean) **I,** 23
Mediaş I, 484, 490, 496**; II,** 347
Mediolan (var:. Mediolanum) **I,** 442, 447, 448
Medzid-Beg (Mezet-Başa) **I,** 473, 474
Mehadia I, 687
Mehedinţeni (familie; var. Mehedinţi) **I,** 205, 736
Meheşi, Avram II, 419
Meheşi, Iosif II, 419
Meheşi, Teodor II, 419
Mehmed I (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Mehmed III (sau Mehmet III) **I,** 719, 720
Mehmed-Bei (sau Mehmed-Bei Mihaloglu/ Mehmet-Bei Mihaloglu) **I,** 479, 712, 713
Mehmed Sokollu I, 488**; II,** 162
Melchisedec (episcop) **II,** 345
Meletie (protopop) **II,** 368
Melissenos, Macarios I, 707
Mellini (cardinal) **II,** 393
Memmo, Andrea I, 746
Menenius, Agrippa I, 418
Menghi Ghirai I, 732
Menumorut I, 75
Merenda, Titus Antonius I, 419
Merişani I, 44, 747**; II,** 336, 337, 356
Meseş I, 466
Mesynopolis I, 515
Messina I, 247
Meteş, Ştefan I, 239, 255, 493**; II,** 366, 425
Mettius Fufetius I, 414
Metz I, 452
Meyer, Jacques de I, 80
Meyer, Martin I, 245, 497, 502
Mezentius I, 407
Mic (poreclă) **I,** 8
Michael I Rhangabe I, 461
Michael Transalpinus I, 477
Micle, Veniamin I, 426
Miclea, Ion I, 215
Micu (familie; var. Micula, Micul) **I**, 8, 9
Micu, Emil II, 414
Micu, Samuil (sau Clain, Samuil; Clain, Samoil; Klain, Samuil; Klein, Samuil Maniu; Manuil) **I,** 5-10, 19-44, 46-99, 101, 104, 105, 107-110, 112, 113, 115, 122, 124-130, 133, 136, 138, 141-146, 149-153, 156-164, 167-169, 172, 179, 183-186, 188-190, 192-197, 202, 213, 239, 241, 248, 273, 278, 282, 286, 291, 302, 313, 316, 319, 320, 325, 339, 350, 354, 356, 366-368, 384, 388, 402, 405-424, 426-438, 440-445, 448, 450-452, 454-465, 467-470, 472-493, 495-497, 502-506, 508-512, 514-518, 520-522, 525, 529, 533, 538, 541, 542, 547, 551, 556, 558, 566, 572, 576, 585, 589, 600, 608, 611, 619, 677-693, 695-749, 751, 752**; II,** 11-13, 17, 18, 20, 25, 29, 37, 40, 41, 43, 49-51, 55, 56, 63, 66, 70, 71, 78, 80, 85, 87, 91, 92, 96-99, 102, 104, 107, 112, 115-143, 147-153, 155, 157, 159-162, 164, 165, 170, 175, 176, 178, 184-187, 191-193, 196, 202, 203, 208-210, 220, 223, 232, 238, 245, 259, 323-347, 349-366, 368-376, 378, 379, 382, 385-392, 394, 396-398, 400-402, 404, 409-416, 418, 419, 422-425, 427, 428
Micu-Klein, Inochentie (var.: B[aron] Klein/ Clain/ Inocentius/ Inocenţiu Micu Clain/ Inochentie/ Inochentie baron Klein/ Inochentie Klein/ Inochentie Micu/ Inochentie Micu Clain/ Ioan Inocenţiu baron Klein de Sad/ Ioan Inocenţiu Micu/ Ioan Inocenţiu Micu-Klein/ Ioan

Inochentie baron Klein/ Ioan Inochentie Clain/ Ioan Inochentie Klein/ Ioan Inochentie, liber baro Clain de Sad/ Ioan Inochentie Micu alias Klein/ Ioan Micu/ Ion Inocheţie Micu/ Joannes Inocentius Liber Baro Klein a Szád) **I,** 7-10, 16-19, 23, 34, 38, 45, 47, 48, 55, 69, 70, 76, 210, 245, 463, 506, 525, 679**; II,** 329, 363, 369, 370, 378, 382-386, 388, 390-403, 411, 415, 417, 419, 420, 428
Micu, Toma (var. Toma Micul; Thomas Micul; fratele lui Inochentie Micu) **I,** 7, 8, 9, 10
Micul (vezi Micu, familie)
Micul, Oprea (frate / nepot al lui Inochentie Micu) **I,** 7, 9
Micula (vezi Micu, familie)
Miculeşti (familie) **I,** 9
Miechowski, Mathias (sau Maciej; var.: Miechowsky) **I,** 56**; II,** 136-141
Mielecki, Nicolae (var.: Miliţchi) **II,** 159, 160
Migazzi, Christoph Anton (Hristofor Migaţi; arhiepiscop al Vienei) **I,** 25, 27
Migne, J. P. I, 204, 239, 251, 260, 454, 511, 518, 520, 521, 522, 523, 525
Mihai (frate al lui Inochentie Micu) **I,** 7
Mihai (cămăraş) **I,** 724
Mihai-Vodă (mănăstire) **I,** 721, 726
Mihai Viteazul (sau Mihai-Vodă Viteazul/ Mihaiu-Voievod) **I,** 14, 204, 225, 232, 246, 247, 252, 255, 261, 487, 488, 490, 491, 492, 493, 505, 712, 716-723, 732**; II,** 148, 151, 166, 331, 337, 342, 344, 346, 355
Mihail (Mihail-Vodă) **I,** 685, 686
Mihail I (fiu al lui Mircea cel Bătrân; coregent; var.: Mihail) **I,** 685, 686, 694
Mihail VII Dukas (sau Michael VII Ducas Parapinakes) **I,** 427, 466
Mihail VIII Palaiologos (sau Michael / Mihail, întâiul Paleolog) **I,** 245, 524, 690
Mihail Basarab I, 684
Mihail din Râciu II, 387
Mihail (Sfântul ~) **I,** 41
Mihailovici, Constantin I, 705
Mihalcea (ban; var.: Mihail) **I,** 720, 722
Mihali (protopop) **II,** 345
Mihalyi de Apşa, Ioan I, 239**; II,** 117, 123, 331, 333, 334
Mihali de Apşa, Victor (sau Victor Mihali) **II,** 388, 424
Mihaloglu Ali I, 479
Mihălceni II, 140
Mihnea III Radu (var.: Mihnea III/ Mihail Radu) **I,** 214, 230, 235, 498, 731, 732, 733, 735
Mihnea cel Rău (Mihnea-Vodă cel Rău / Mihnea-Vodă) **I,** 481, 712, 713
Mihnea Turcitul (var.: Mihnea-Vodă) **I,** 715, 716
Mihordea, V. II, 414
Mihu II, 150
Mika, Sándor I, 239, 495
Mikó, Ferenc I, 719
Miklós, Forró II, 347
Mikra, Ioannes (alumn blăjean) **I,** 23
Mikulik, J. I, 239, 498
Mikulov/Miculovo (vezi Nicolsburg)
Milano I, 39, 202, 210, 213, 234, 254
Milcoveanu, Preda I, 743
Milcovia (episcopie) **I,** 206**; II,** 339
Miles, Matthias I, 11, 12, 239, 481, 482, 486
Milescu, Nicolae I, 242**; II,** 367
Milin, Miodrag I, 239
Miller, W. I, 239, 523
Millo (arhiepiscop) **II,** 427
Minea, Ilie I, 240, 470, 687, 692, 698, 699, 700, 725**; II,** 132-134, 141, 147, 150, 152, 165
Minutius, Lucius I, 419
Mirăslău I, 491, 722
Mircea cel Bătrân (var.: Ioan Mircea-Vodă/ Mircea-Vodă/ Mircza /Mylca/ Myrchia) **I,** 9, 232, 236, 241, 242, 473, 685, 688, 689, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 702**; II,** 126
Mircea Ciobanul I, 681, 714, 715**; II,** 128, 150, 158
Mircea, Gabriela I, 20
Mircea, Ioan Radu I, 240, 714
Miron, Paul I, 241
Mironescu, Atanasie I, 250
Misia I, 52
Missovo (vezi Musaeus)
Mysen Hannes (vezi Weiss, Georg)
Mitrea Dumitru I, 718
Mitrofan (mitropolit) **I,** 750
Mladin, N. I, 32, 40, 47, 168, 241**; II,** 326
Mnesitheus I, 444
Moesia (Mysia) **I,** 68, 69, 70, 71, 73, 77, 423, 426, 429, 432, 435, 436, 440, 441, 445, 717**; II,** 323, 324
Moesia Inferior (vezi şi Dachiia Noao/ Dacia Aureliană) **I,** 73, 432, 435, 440, 441, 448, 453, 509**; II,** 325
Moesia Prima II, 323
Moesia Secunda II, 325
Moesia Superior I, 431, 432, 446
Moga, Ioan I, 36, 241
Moghila (familie; Mogilana) **I,** 8
Moglena (vezi Ţara Românească)
Mogontiacum I, 440
Mogoşeşti I, 739
Mohács I, 205, 209, 228, 241, 258, 482, 484, 485, 486, 500, 501**; II,** 148, 375
Mohamed Tabani Buiuc I, 728
Moiad I, 491
Moise (sau Moise-Vodă) **I,** 244, 484, 714
Moisescu, Gheorghe I, 241**; II,** 119, 122, 123
Moisiu, Al. I, 241
Mokrski, Florianus (sau Florian Mokrski) **II,** 119, 122
Molda (râu) **II,** 116, 117
Moldavia (vezi Moldova**)**
Moldova (var. Bogdaniia-Neagră/ Bogdania-Neagră/ Cara-Bogdaniia/ Moldavia/ Moldovia/ Moldau/ Ţara Moldovei) **I,** 7, 8, 9, 14, 18, 39, 40, 45, 46, 49, 60, 67, 69, 71, 81, 167, 194, 205, 208, 210, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 224-226, 231, 235, 238, 241-243, 245, 246, 247, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 435, 438, 477, 479, 480, 483, 486, 487, 491, 495, 497, 498, 510, 512, 524, 678, 679, 682, 684, 685, 690, 692, 693, 699, 701, 704, 708, 709, 711, 715, 716, 718, 719, 721,

722, 725, 729, 732, 733, 737, 738, 743, 746; **II,** 11, 55, 115-120, 122-136, 138-141, 143-150, 152-160, 162-166, 333, 344, 345, 351, 411
Moldova Superioară (vezi Ţara Românească)
Moldovan, Ioan Micu I, 241, 250, 489, 490, 493, 496, 508; **II,** 331, 332, 336-338, 340, 341, 343, 347, 349, 350, 356, 362-365, 369-371, 377, 378, 383, 384, 386, 387, 390, 391, 403, 409, 418-420, 427
Moldoviţa (mănăstire) **II,** 128
Moldovlahia (var. Moldovalahia) **I,** 7; **II,** 116, 117, 128
Moller, Daniel Wilhelm I, 495
Mollis Davia II, 115
Momigliano, A. I, 241, 424
Mommsen, Theodor I, 59, 241, 417, 418, 419, 421, 422
Monachos, Georgios I, 450
Mone (familie; var.: Moneşti) **I,** 682
Mone, Ioan (var.: Ionask Mone/ Jonas Mone) **I,** 682, 683
Mone, Man (două personaje cu acest nume, din familia Mone) **I,** 683
Mone, Stephanus (două personaje cu acest nume, din familia Mone) **I,** 683
Mone, Voik I, 683
Monembasia II, 163
Moneşti (familie) **I,** 681, 683
Moniocherec I, 477
Montecuculli, Raimond de I, 499
Montefiasco (var.: Monteflascone) **II,** 121-123
Moraru, Alexandra (vezi și vezi și Roman Moraru, Alexandra) **I,** 152, 153, 156, 224, 241, 322; **II,** 182
Morava I, 446
Moravia I, 472
Mordeissen, Ulrich II, 155
More, Ştefan I, 21
Moreea I, 505, 748
Moroş, I. II, 411
Moschonas, Leontie II, 398, 401, 404, 407
Moscova I, 235, 744; **II,** 366, 395
Motogna, Victor I, 241, 242, 458, 470, 494, 692, 723, 724; **II,** 135, 149-152
Moţoc, Ion (var.: Mosoch; vornic) **II,** 153, 154, 158
Movilă (logofăt) **II,** 154
Movilă (portar) **II,** 154
Movilă, Gavril (mare vornic; var.: Ioan Gavriil Moghila/ Gavriil Moghila/ Moghila/ Mogila/ Movila) **II,** 153
Movilă, Gavril (pretendent la tronul Ţării Româneşti) **I,** 240, 725
Movilă, Ieremia (Ieremie-Vodă Moghila/ Ieremie Moghila/ Moghila; vornic) **I,** 491, 720, 721; **II,** 164
Movilă, Moise (Moisiiu Moghila) **I,** 727
Movilă, Petru II, 367
Movilă, Simion (var.: Simon Moghila/ Simeon Moghila/ Simon-Vodă Moghila/ postelnic) **I,** 206, 214, 228, 722, 723; **II,** 164
Movileşti (fraţi, familie; var. Moghileşti) **I,** 7, 8; **II,** 164
Mstislav I, 468
Mucapor I, 444
Muftaciev, P. I, 509, 515, 518
München I, 7, 27, 207
Munkács (var.: Muncaci/ Muncaciu) **I,** 35, 36, 46, 194, 205, 472, 501; **II,** 320, 332-335, 338, 349, 375, 384-386, 390, 397, 399, 416-418, 420, 424, 426
Münster, Sebastian I, 55, 62, 68, 242, 420, 433, 463, 465, 478
Munteanu, Ştefan I, 157
Muntele Csernek (sau Athosul rutenilor; mănăstire) **II,** 349, 384, 417
Muntenia (vezi Ţara Românească)
Munţii Apuseni I, 687; **II,** 333, 402
Munţii Apuseni I, 687
Munţii Orăştiei I, 431
Murad I I, 690
Murad II (var. Amurat II) **I,** 473, 693, 698, 699
Murad III I, 490, 717, 719; **II,** 162, 163, 165
Murad IV I, 498
Muratori, Luigi Antonio (Muratori) **I,** 27, 39
Mureş (Murăşiu) **I,** 29, 423, 474; **II,** 387
Mureşan, Alexandru-Alexie (Alexie Morăşan) **I,** 23; **II,** 420
Mureşan, Camil I, 47, 242, 474, 475, 477, 699-701
Mureşanu, Ion I, 242; **II,** 383, 396
Murgul, Cozma II, 161
Musa (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Musaeus (i.e. Missovo; râu) **II,** 325
Musachi, Macarie II, 384
Mustafa-Aga I, 745
Mustafa (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Mustafa II I, 502
Mustafa I, 693
Mustafa, Mehmet I, 242; **II,** 158, 159
Mustafa-Paşa (beilerbei de Maraş) **I,** 718, 719
Mustea, Nicolae I, 746, 747
Muşlea, Ioan II, 387
Mutaşcu, Traian I, 243, 723
Myszlinski, Kazimierz II, 118
Mysia (var.: Misiia; vezi Moesia)

N

Nabonassar I, 413
Nabopolassar I, 413
Nabucodonosor I, 411
Nadányi, Joannes (Florus Hungaricus sau Florus al Ungariei) **I,** 243, 495, 497
Nádasdy, Tamás I, 500
Nagy de Csoltár, Ioan Iosif II, 393
Nagy de Peretsen, Ladislau II, 416
Nagy, Paul I, 497
Nagyenyed (vezi Aiud)
Nagyszegi, Gavril II, 373, 374
Naissus (sau Naxos) **I,** 448; **II,** 324
Naláczi, István II, 359
Nalivaico (var.: Nelivaico) **II,** 33
Nani, Almoro I, 725
Nania, Ion I, 243, 692
Napoca I, 432, 434
Napoleon (Bonaparte) **I,** 508
Napoleon III I, 243
Napoli (Neapole) **II,** 138
Nägler, Th. I, 243, 467
Natalis de Wailly, M. I, 263
Naum Râmniceanu I, 252, 686
Naxos (vezi Naissus)
Nănişori I, 728

Năsăud I, 506, 507**; II,** 419
Neacşa (mama lui Ianache Văcărescu) **I,** 742
Neacşu din Câmpulung I, 482, 713
Neagoe (vornic) **I,** 714
Neagoe Basarab I, 238, 712, 713, 723**; II,** 143, 148
Neagoe, Ioan II, 416
Neagoe, Maniu (protopop) **II,** 376
Neagoe, Manole I, 238, 243, 713**; II,** 134, 142, 149, 376
Neagoe, Meletie II, 409
Neagoe, Vasile (alias „Homer al Blajului") **II,** 376, 416
Neagu (staroste) **II,** 154
Neamţ II, 126
Neapol I, 469**; II,** 138
Neculce, Ion I, 48, 189, 243, 737, 744**; II,** 142
Neda, Dumitru II, 383
Negoiţă (tatăl lui Ianache Văcărescu) **I,** 742
Negre (spătar; var.: Nigro) **I,** 720
Negrilă (paharnic) **II,** 136
Negrilă (mare hatman) **II,** 154
Negru-Vodă (vezi Radu Negru)
Negru-Vodă (mănăstire) **I,** 682, 728
Năsăud II, 387
Nemania, Ştefan I, 515, 516
Nenada, Ioan (sau Ţarul Negru) **I,** 483
Nepos, Iulius I, 453
Nerva, Marcus Cocceius I, 426
Neurauter, Carol II, 368
New York I, 227, 238
Niceea I, 40, 448, 449, 524, 690**; II,** 323, 324, 340
Nicephoros (patriarh) **I,** 455, 456
Nichifor (mitropolit) **II,** 342
Nicoară (vezi Potcoavă, Ioan)
Nicodim (patriarh) **I,** 405
Nicolá de Melsac (var.: Nicoalus de Melsak) **II,** 120, 123
Nicolae (mitropolit) **I,** 243**; II,** 324, 336, 342
Nicolae (tatăl lui Dionisie Széchy) **I,** 687
Nicolae-Alexandru (sau Alexander/ Alexandru/ Alexandru II Vodă/ Alexandru-Vodă/ Alexandru Bessarab / Nicolae Alexandru Basarab) **I,** 471, 472, 541, 682, 687, 688, 689, 690
Nicolae Andrei Strenow de Syen (Siena) **II,** 122
Nicolae de Siroka I, 472
Nicolae de Ujlak I, 474, 475, 476
Nicolae, Veniamin I, 243, 728
Nicolaescu, Em. Gr. I, 244,
Nicolaescu, Stoica I, 243, 483, 714, 715, 731**; II,** 162, 165
Nicolau (arhiepiscop) **I,** 214
Nicolescu, Alexandru I, 235**; II,** 388, 402, 418
Nicolsburg (vezi şi Mikulov) **I,** 496, 498
Nicomedia (vezi şi Izmit) **II,** 187
Nicopole I, 209, 234, 692, 694, 703, 720, 733
Nicula (mănăstire) **II,** 373
Niculae (fiu de protopop din Sad) **I,** 21
Niddanus, Joannes Pistorius I, 457
Niemczewski, J. I, 244**; II,** 122
Nigrinus, C. Avidius I, 429
Nikephoros Kallistos I, 456
Nilles, Nicolaus I, 7, 244**; II,** 332, 333, 338, 354-358, 360-366, 368-379, 383-387, 389-391, 394-400, 402, 404, 413, 414, 418, 419, 422, 425, 427
Niraşteu II, 387
Nisa I, 750
Nistor, Ion I. I, 244, 453
Nistru I, 725**; II,** 116, 136, 140, 153, 154, 157, 159, 163, 326
Noricum I, 445
Noul Severin (vezi Râmnic)
Novacovici, Dionisie (var. Dionisiu Novacovici) **I,** 210**; II,** 414
Novae I, 435
Novák, P. I, 244, 497
Novgorod I, 517
Novidunum I, 432, 449
Numa Pompilius I, 414
Numerianus (sau Marcus Aurelius Numerius Numerianus) **I,** 442, 445, 446
Numicius I, 408
Numidia I, 428
Numitor I, 408, 409, 410
Nürnberg I, 12, 55, 245, 495, 497
Nyugat I, 261

O

Obedeanu, Petre (Petru Obedeanul) **I,** 749, 750
Obertyn I, 243**; II,** 149
Obluciţa II, 150
Occident (vezi şi Apus) **I,** 5, 6, 51, 153, 167, 441, 446, 448, 449, 452, 462, 467, 417
Očko de Wlasim, Joannes II, 119
Ocna Mureş I, 435
Ocna Sibiului I, 747
Ocos I, 421
Octavianus (vezi Augustus, Caius Iulius Caesar Octavianus)
Odenatus I, 442
Odivoianul I, 498
Odoacru (sau Odoacer, Odovacar) **I,** 453
Odobescu, Alexandru I, 507
Odorhei (vezi şi Odorheiu Secuiesc) **I,** 50, 496**; II,** 387, 413, 419
Odorheiu Secuiesc (vezi Odorhei)
Odotheus I, 449
Odrowaz, Piotr (sau Odrivoz; var.: Ozdrovoz) **II,** 133
Oeniponte (vezi Innsbruck)
Oescus-Sucidava I, 448
Ofen (vezi, separat, Buda) **I,** 708, 709
Ogmand I, 458
Ojogeni I, 728
Ogost I, 435
Ogretin I, 723
Ohrida (var.: Ahrida) **II,** 324
Olahus, Nicolaus I, 62**,** 68, 76, 202, 244, 420, 432, 433, 455, 477, 478, 482, 483, 697, 698, 700
Olelkovici, Simeon II, 134, 139
Olsavszky, Manuil (sau Mihail Emanuil Olsavsky/ Olşavschi) **II,** 397, 399, 403, 420
Olt I, 72, 469, 479, 678, 681, 749**; II,** 116
Olteanu, Ştefan I, 244**; II,** 138, 155
Oltenia I, 202, 213, 244, 247, 256, 505, 749, 751**; II,** 328
Olybrius (sau Anicius) **I,** 453
Omlas (vezi Amlaş)
Onciul, Dimitrie I, 244, 471, 681, 685, 686, 688 **; II,** 115, 126
Onu, L. I, 119
Oppeln I, 488, 720

Oppius Sabinus Caius I, 426, 427
Oprea (cognomen bucolic) **II,** 388
Oprea păcurarul II, 388
Oprea, I. I, 158
Oprescu, Gh. II, 411
Oprişi (vezi Periş)
Oprişiu, Victor I. II, 383
Oradea (vezi şi Magno Varadinum/ Oradea Mare) **I,** 9, 31, 35, 38, 43, 46, 50, 194, 195, 203, 212, 229, 251, 262, 465, 479, 483, 485-488, 495, 498, 499, 501, 721, 724**; II,** 320, 335, 383, 393, 414-416, 420, 427
Oradea Mare (vezi Oradea)
Oraeus, H. I, 502
Orăştie I, 130**; II,** 343, 350
Orbai (var.: Orbajum) **II,** 151
Orbic II, 133,134
Orest (vezi Iorest, Ilie)
Orghidan, N. I, 244**; II,** 137, 141, 142
Orhan I, 690
Origene II, 410
Orlat I, 506, 507**; II,** 412
Orlof I, 691
Orosius, Paulus I, 244, 440, 443, 444, 446, 447, 448, 449
Orşova (Ruşeava/ Ruşava) **I,** 721, 733
Ortelius, Abrahamus I, 495
Ortelius, Hieronymus (sau Ortel) **I,** 244, 245, 495, 497, 499
Orzechowski, Stanisław (var.: Stanislaus Orichovius) **II,** 152, 153
Osman II I, 725
Ostermayer, Hieronimus II, 151
Ostia I, 414
Ostrogowski, Constantin II, 160
Ostroviţa I, 705
Osvald de Colovrat (vezi şi Harlaţichi, Oşvald) **II,** 144
Otho, Marcus Salvius I, 425
Otrokócsi Fóris, Ferenc I, 460
Otto I, 470
Oundu (sau Oundunec/ Ond) I, 458
Ovidius, Publius Naso I, 68, 69, 245, 420
Oxford I, 423

P

Pachymeres, Ghiorghios I, 245, 514, 524, 681, 682, 684
Padova (var. Padua) **I,** 11, 39, 434, 436, 485, 701, 735
Padua (vezi Padova)
Pagus Aquensis (sau Aquae; vezi Ad Aquas) **I,** 435
Pahomie cel Mare (Egipteanul) **I,** 6
Pahomie (numele de călugăr al lui Alexandru Lăpuşneanu) **II,** 159
Paisie (pretendent) **I,** 725
Paisie cel Scurt (arhimandrit) **II,** 139
Pál, Kassai I, 13
Palant I, 407
Palatin (colină) **I,** 407, 410, 411
Palatium I, 407
Palatius, Joannes (sau Giovanni Palazzi) **I,** 245, 701
Palczowski II, 157
Paleologi (dinastie) **I,** 524
Palestina II, 323, 367
Pálfi, Ioan I, 504, 505
Palimeri, Aurelio II, 367
Pall, Francisc I, 7, 245, 473, 474, 474, 480, 502, 504, 700, 704**; II,** 132, 382-384, 394, 398, 401, 415
Pallation I, 407
Pallovics, Emeric II, 394, 397, 404
Palma, A. Cornelius I, 429
Palma, Franciscus Carolus (sau Palm) **I,** 246, 497, 499, 508
Palmyra I, 444
Pamphilia II, 323
Pamphilius, Eusebius (sau Eusebios Pamphilius/ Eusebios) **I,** 221, 222, 440, 443, 444, 454 **II,** 323, 325, 327, 340, 341
Pan Lycaeus I, 410
Panaite, Viorel I, 717
Panaitescu, P. P. (vezi şi Grecu, Al.) **I,** 11, 15, 16, 39, 49, 52, 226, 246, 480, 509, 510, 681, 689, 691-697, 716-719, 721**; II,** 55, 127, 129, 133, 134, 137, 157, 327, 382, 383
Pană (vistier) **I,** 726
Panaite, Viorel I, 200
Pandovici, Dimitrie II, 411
Paniewski, Gaspar (Podnetovschi) **II,** 160
Pannonia (var.: Panonia) **I,** 74, 422, 431, 432, 438, 441, 444, 451, 458**; II,** 142, 323, 325
Pannonia Inferior I, 444
Pannonia Secunda II, 325
Pannonia Superior I, 432
Panoneanul, Daniil Andrean I, 242**; II,** 351
Panyóca (sau Ponoucea) **I,** 457
Paolucci (cardinal) **II,** 393
Paos (vornic) **II,** 165
Pap, Nicolaus (alumn blăjean) **I,** 23
Papacostea, Şerban I, 246, 506, 749-751**; II,** 116, 118, 133, 134, 140, 152
Papadopoulos, Hrisostom II, 367
Papadopoulos-Kerameus, A. II, 367
Pápai, Franciscus Paris I, 247, 485
Pápai, János (var.: Pappai János) **I,** 750
Papebroch, Daniel (sau Papebroeck) **I,** 202**; II,** 326
Papiu-Ilarian, Alexandru I, 247, 457, 459, 463, 475, 492, 507, 716, 717, 718**; II,** 159, 161, 346, 351, 362, 366, 419, 422
Papp, Basilius (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Constantinus (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Gabriel (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Georgius (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Gregorius (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Ioannes (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Necetas (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Nicolaus major (alumn blăjean) **I,** 23
Papp, Nigrus (alumn blăjean) **I,** 23
Paprocki, Bartolomeu II, 159
Parain, Charles I, 247, 422
Parhon, C. I. I, 230
Paribeni, R. I, 247, 429
Paris I, 6, 39, 41, 55, 79, 204, 205, 211, 217, 220, 223, 227, 228, 229, 233, 234, 235, 239, 241, 243, 247, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 260, 263, 264, 423, 428, 437, 443, 454, 455, 456, 460, 485, 489, 492, 514, 518, 519, 683, 684, 697, 701**; II,** 116, 326, 341

Parschitius, Christophorus (Parschitz) **I,** 499
Partenie, Iacob (profesor la Blaj) **I**
Partenie, Petru (Petru Parthenie/ Petrus Parthenius) **II,** 332, 333, 335, 338
Parthicus Maximus I, 439
Partium II, 415
Pascu, Giorge I, 35**; II,** 425
Pascu, Ştefan I, 247, 456, 457, 458, 459, 460, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 473, 480, 491, 681, 716**; II,** 156
Pasquatum, Laurentiu I, 39
Passarowitz (var.: Bojoroviţă/ Pojaroviţi/ Passarovitz) **I,** 65, 505, 670, 751
Patachi, Ioan Giurgiu (vezi și Ioan Neameş, liber baro de Potochi; Pataki) **I,** 7, 11, 25, 45**; II,** 375-377, 385
Patačić, Franciscus Stephanus I, 236
Patakio, B. (episcop) **I,** 44
Patsch, C. I, 248, 429
Paul de Svidinţi II, 120
Paulus de Paulo I, 475, 476
Paulus Diaconus I, 248, 454, 455
Paulus, L. Aemilius I, 421
Pavel (Sfântul Apostol ~) **I,** 724**; II,** 323, 336, 381
Pavel, Eugen I, 47
Pavlesco, Eugène I, 248, 498
Pazmaneum (colegiu; Pazmanian) **I,** 24, 25, 28, 29, 30**; II,** 375, 422
Pázmány, Péter (Petrus Pázmány) **I,** 25**; II,** 375
Păcăţian, Teodor V. I, 248**; II,** 351
Pământul Crăiesc (sau Sachsenland) **I,** 7**; II,** 388
Pătraşcu cel Bun (Pătraşc<u>-Vodă/ Petraşc<u>-Vodă) **I,** 715**; II,** 153
Pătraşcu, Nicolae I, 721
Pătru II, 337
Păuna (var.: Pogona) **I,** 748, 749
Pâclişanu, Zenovie I, 7, 9, 10, 21, 22, 23, 25, 26, 31, 37, 38, 248**; II,** 135, 370, 375, 383, 386, 390, 393-398, 402, 403, 408, 409, 418, 419, 422, 425, 428
Pângăraţi (mănăstire) **II,** 153
Pârvan, Vasile I, 248, 422, 423, 438**; II,** 132
Pârvu (pârcălab) **II,** 165
Peçevi I, 489, 494
Pécs I, 433, 488
Peechi, Lucas I, 481
Pegai I, 522
Pejachevich, Iacobus (sau Pejacevici) **I,** 433
Pelendava I, 432
Peninsula Balcanică I, 220, 231, 690
Peninsula Iberică II, 122
Pepelea (personaj popular) **I,** 44
Perényi, Petru (vezi și Petru Renie) **II,** 149
Pergam (oraş) **I,** 421
Peristasi I, 690
Periş (vezi și Oprişi) **I,** 714, 715
Perowne, Stewart I,
Perpessicius (Dumitru S. Panaitescu) **I,** 7
Perseu I, 421
Persia I, 441
Persián, K. I, 248, 499
Pertinax, Publius Helvius I, 439, 443
Pervain, Elena I, 17, 65
Pervain, Iosif I, 248**; II,** 343, 383
Pervain, Viorica I, 248, 692
Perowne, Stewart I, 248, 437
Pesta I, 204, 233, 246, 257, 258, 261, 433, 465, 497, 504**; II,** 343, 344, 428
Petancius, Felix I, 705
Petavius, Dionisius (sau Denis Petau) **I,** 248, 436, 437, 438, 444, 456
Peterlaki, Gherman II, 422
Petersburg I, 16, 749; **II,** 367
Petersen, Eugen I, 249, 431
Petersen, L. I, 249, 429
Petra (cardinal) **II,** 394
Petrescu, G. Z. I, 249**; II,** 152, 155
Petrik, Géza I, 249, 461 **; II,** 329, 330
Petronius Maximus I, 452
Petrovaradin I, 505, 749
Petrovna, Elisabeta II, 395
Petru (prepozit) **I,** 458
Petru (răsculat împreună cu Asan) **I,** 77, 514, 515, 517, 524
Petru (rege al Ungariei) **I,** 466
Petru (sau Petrus; numele de botez al lui Alexandru Lăpuşneanu) **II,** 152, 153
Petru (sau Petru Alexandrovici; pretendent; fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu) **II,** 163, 165
Petru („fecior de vodă") **II,** 144
Petru (din Daia; protopop) **II,** 376
Petru (Sfântul ~/ Sânt Petru) **I,** 41, 42, 724**; II,** 121, 122, 323, 381
Petru I (sau Petru cel Mare; Pătru) **I,** 744
Petru I Muşat (var.: Petru; Petru I; Petru Muşat; Petru I Muşat/ Petru-Vodă Muşat/ Petru II Muşat!) **I,** 695**; II,** 118, 119, 124-128
Petru II (var.: Pătru III!/ Pătru-Vodă) **I,** 704**; II,** 124, 126
Petru Alexandru (vezi Lăpuşneanu, Alexandru)
Petru III Vodă (Pătru III) **II,** 131, 132
Petru Armeanul (vr.: Petro Armenio) **I,** 720
Petru Aron (var.: Petru V Aron) **II,** 133-135, 141, 150
Petru cel Mare I, 16
Petru cel Tânăr I, 243, 715**; II,** 158
Petru Cercel (Petru-Vodă Cercel) **I,** 220, 246, 247, 716, 722, 747
Petru de Perény I, 482
Petru de Szentgyörgy şi Bozin I, 480
Petru din Grădiştea II, 387
Petru Pribeagul I, 216
Petru Rareş (var.: Petru V vodă Rareşiu/ Petru Rareşiu/ Petru-Vodă Rareş) **I,** 202, 207, 216, 224, 225, 229, 242, 249, 254, 258, 261, 483, 484, 486, 487, 488, 686**; II,** 138, 148-151, 153, 156, 164
Petru Renie (vezi Perényi, Petru)
Petru Şchiopul (var.: Petru-Vodă/ Petru-Vodă Şchiopul/ Petru Şchiopul/ Pătru-Vodă/ Pătru-Vodă Şchiopul) **I,** 205, 218, 243, 253**; II,** 160, 162, 164-166
Petru-Vodă (probabil, un fiu al lui Petru Aron; vezi și Elia) **II,** 141
Petrus de Thomasiis I, 704
Peţa I, 495
Peyssonnel, Charles I, 55
Pezzen I, 491
Pharsalus I, 422
Philippi I, 430

Philippide, Daniel I, 13
Philippopolis (vezi Filipopol)
Phokas I, 454, 456
Phrantzes Protovestiarius, Ghiorghios (sau Ghiorghios Sphrantzes/ Phranzes) **I,** 249, 478, 702, 707
Phrygia I, 703**; II,** 323
Piasecius, Paulus (sau Piazeski Paul) **I,** 249, 493
Piatkowski, A. I, 429
Piccolomini, Aeneas Silvius (sau Pius II/ Pius II-Piccolomini/ Eneas Silvius) **I,** 10, 12, 16, 39, 40, 54, 62, 68, 69, 420, 511, 707, 708
Piganiol, A. I, 249, 448
Pinu I, 728
Piotrków II, 141
Pipereşti II, 130
Pippidi, Andrei I, 249**; II,** 152
Pippidi, D. M. I, 249, 424
Piroska (pretendent) **II,** 158
Pisidia II, 323
Piso I, 442
Piso, C. Calpurnius I, 420
Pisoschi (var.: Peasoţchi/ Poiasoţchi) **II,** 157
Pistorius I, 466
Pitagora I, 414
Piteşti I, 750
Plaghiari I, 690
Plătăreşti I, 728
Pleşia, Dan I, 249, 714
Plinius cel Tânăr I, 430
Ploieşti I, 728
Plonini II, 118, 119, 124, 127
Plumbuita (mănăstire) **I,** 726
Plutarh I, 249, 411-414, 416, 417, 422, 425
Poarta (vezi Imperiul Otoman)
Poarta de Fier (a Transilvaniei) **I,** 474, 492
Pócs II, 399, 420
Pocuţia II, 129, 141, 145, 149
Podagra II, 130
Podhajce II, 140
Podolia (var.: Podoliia) **I,** 39, 738, 744**; II,** 128, 147, 155, 159
Podul Iloaei (var.: Podul Liloaei) **I,** 728
Podul Înalt I, 262, 710
Pohl, Joseph (profesor iezuit) **I,** 26, 32
Pojon I, 76, 434**; II,** 329, 391
Polonia (vezi şi Ţara Leşească) **I,** 68, 105, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 480, 483, 486, 490, 492, 493, 498, 692, 693, 694, 695, 696, 710, 721, 725, 727, 730, 737, 740**; II,** 116, 119, 122, 124-136, 139-148, 150, 151, 153, 154, 157-160, 163, 165
Polovraci (mănăstire) **I,** 747
Pompeius, Gnaeus I, 421, 422
Pompeius(-Iustinius), Trogus I, 423
Pomposiano (monarh) **I,** 41, 79, 518
Pongrácz, György II, 403
Pongrácz, Ioan (de Dindeleag) **I,** 476, 477
Pons Aluti I, 435
Pont I, 442**; II,** 323
Pontes I, 435
Pontus Euxinus (sau Pontul Euxin) **I,** 513
Pop, Alexandru I, 249**; II,** 336, 354-360, 362, 369
Pop, Augustin A. I, 249**; II,** 390, 421-423, 426
Pop de Cătina, Dănilă II, 426
Pop de Biia, Nicolae (sau Nicolae Pop din Beia) **II,** 386, 387, 392
Pop din Balomir, Nicolae (sau Balomireanul/ Nicolae Pop Balomireanul/ Nicolae Pop/ Nicolae Pop de la Balomir) **II,** 395, 397, 398
Pop din Daia, Avram (sau Avram Pop de Daia) **II,** 398, 409, 415, 419, 420
Pop din Dobra, George II, 399, 400
Pop, George (protopop) **II,** 397
Pop, Grigore (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Pop, Grigore-Gherasim (alias Vidrai sau Vidran) **II,** 423
Pop, Ioan (alias Ioachim; altul decât Pop, Ioan Ioachim; vezi şi Iosif*) **II,** 413
Pop, Ioan Ioachim I, 24**; II,** 412, 413
Pop, Macarie I, 21
Pop, Mihai (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Pop, Nicolae (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Pop, Petru (de Daia) I, 167
Pop, Samuil (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Pop, Ştefan I, 24, 25, 26, 50**; II,** 422
Pop Laslo, Gavril I, 49
Pop Timandi, Ştefan (sau Ştefan Pop Timandi din Juc alias Fărcaş sau Fărcaş Timandi) **II,** 386, 387, 395, 409
Pop, Toma (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Pop, Vasile (Vasilie Pop) **I,** 63**; II,** 387
Popa, Octavian II, 356
Popa, T. I, 249, 475
Popa-Lisseanu, G. I, 75, 203, 222, 230, 263, 456, 457
Popea, Nicolae I, 44, 76, 241, 249, 250**; II,** 328, 331-333, 336-338, 340-347, 349-352, 354-360, 362, 363, 366-369, 389
Popescu, Alexandru I, 239, 250, 738, 739
Popescu, Cârstea I, 742
Popescu, Radu I, 34, 81, 142, 160, 161, 668, 670, 672, 681, 685, 686, 687, 694, 712, 713, 725-732, 734-746, 748, 749, 751
Popescu Marin, Magdalena I, 214
Popeşti I, 714
Popeşti-Vlaşca I, 742
Popovici, D. I, 250**; II,** 383
Popovici, Euseviu I, 250**; II,** 328, 336, 354
Popovici, Gheorghe I, 250**; II,** 336, 354-360, 362-370, 373
Popovics, Johann Sigismund I, 26
Popricani I, 728
Porcescu, Scarlat I, 250**; II,** 128
Porolissensis (Dacia ~) **I,** 438
Poroţchi (canonic de la Munkács) **II,** 427
Posa (sau Pousa) **I,** 458
Posada I, 215, 216, 240, 241, 256, 261, 470, 687, 689
Poseidon I, 406
Posinus, Petrus I, 682
Possevino, Antonio I, 490
Possinus, Petrus I, 524
Postelniceşti I, 736
Postumius I, 442
Postumius, P. I, 418
Postumius, Spurius I, 419
Poşaga I, 687

Potaissa I, 435
Potcoavă, Alexandru (var.: Alexandru-Vodă) **II,** 163
Potcoavă, Ioan (vezi şi Creţul/ Nicoară) **I,** 221**; II,** 104, 162, 163
Pozsega (sau Pozeska) **I,** 687
Praetoria Augusta I, 435
Praga I, 229, 232, 261, 722**; II,** 119, 156, 165
Prahova (râu; ţinut) **I,** 230**; II,** 136
Pray, Georgius (sau György Pray; var.: Gheorghe Prai) **I,** 55, 62, 65, 67, 76, 77, 250, 457, 463, 465, 484, 512, 513, 514, 677, 678, 689, 696, 720, 722**; II,** 331-335
Preda (postelnic) **I,** 714
Preda (logofăt) **I,** 719
Preda Stambol (sotnic) **I,** 72
Predescu, Lucian II, 396
Prethficki, Bernard II, 154
Priam I, 406
Prima Iustiniana (dieceză) **II,** 325
Primov, Borislav I, 250, 509, 514, 515, 518
Prizren I, 516
Probota (var.: Probata; mănăstire) **II,** 148, 151
Probus, Marcus Aurelius I, 73, 445, 447
Proca I, 408
Procas I, 409
Procopius Anthemius I, 451, 452
Procopius din Caesarea I, 54, 74, 250, 435, 436, 455**; II,** 325
Prodan, David I, 11, 17, 19, 36, 43, 55, 251, 469, 488, 496, 499, 506, 507, 508**; II,** 357, 358, 362, 366, 370, 371, 383, 388-390, 393, 396, 414
Prosak (Prosac; cetate) **I,** 516
Prosper de Aquitania (var.: Prosperus) **I,** 251, 454, 456
Prospero Lambertini (vezi Benedict XIV)
Protase, D. I, 251, 444
Protase, Maria I, 63, 251**; II,** 390, 396
Protector, Menander I, 455, 456
Protogenes Sardicensis (sau Protogenes/ Protogenes Sardicae) **II,** 323, 324
Protopopescu, Lucia I, 28, 34
Prudentius (sau Joachim Klug) **II,** 157
Prusia I, 506**; II,** 416
Prut II, 150, 156
Przeczlaus de Pogarella II, 119
Przemyśl I, 493**; II,** 140
Pseudo-Simeon I, 450
Pseudo-Sphrantzes I, 707
Ptolemei (dinastia ~lor) **I,** 421
Ptolemeu I, 435, 436
Ptolemeu I Soter sau **Lagus I,** 421
Ptolemeu II Filadelful I, 421
Ptolemeu III Euergetul I, 421
Ptolemeu XV Cesarion I, 421
Publicola, Publius Valerius I, 417, 418
Publius Aelius Syrus I, 433
Pulvillus, M. Horatius I, 417
Pungă, Gheorghe I, 251**; II,** 152
Pupienus I, 440
Purice (aprod) **II,** 139
Puşcariu, Ilarion I, 251**; II,** 343, 346
Puşcariu, Ioan (cavaler) **I,** 7, 8, 9, 251, 682, 683**; II,** 373
Puşcariu, Sextil I, 81
Putineiu I, 718
Putna I, 225, 259**; II,** 126, 134, 139, 143
Puţeni (var.: Păţeni; vezi şi Săpăţeni) **I,** 715
Pydna I, 421

Q

Quadratus Bassus, C. Iulius I, 437
Quabusiggyla (Gyla) **I,** 460
Quaracchi II, 122
Quintillus, Marcus Aurelius Claudius I, 442
Quintus Paetilius I, 419
Quintus Septimius Florens II, 410
Quirinal (colina ~) **I,** 411

R

Rabuleius, Manius I, 419
Rabutin de Bussy, Jean Louis (Rabutinie; groful de Busi) **I,** 502
Racotă, Tuliu II, 383
Racova (pârâu) **II,** 137
Racoviţă, Dumitraşcu I, 744
Radom I, 695
Radonić, Ioan I, 251, 738
Radu (mare postelnic) **I,** 719
Radu I (sau Radu II) **I,** 681, 685, 689
Radu II Prasnaglava (fiu al lui Mircea cel Bătrân; var.: Radu) **I,** 694
Radu Bădica I, 713
Radu, C. I, 251**; II,** 155
Radu Călugărul (vezi Dragomir Călugărul)
Radu cel Frumos (sau Radu-Vodă cel Frumos; vezi şi Radu Dragula/ Draculea cel Tânăr) **I,** 195, 221, 234, 699, 702, 705, 709, 710, 711**; II,** 136, 137
Radu cel Mare (sau Radu-Vodă cel Mare/ Radul-Voievod) **I,** 225, 705, 709, 711, 715**; II,** 142, 143
Radu de la Afumaţi I, 256, 713, 714**; II,** 148
Radu din Cepturoaia I, 719
Radu Dracea-Vodă I, 715
Radu Dragula (vezi Radu cel Frumos)
Radu, Iacob I, 251, 679**; II,** 126, 425
Radu Iliaş I, 726, 727, 746
Radu Ilie (Haidăul) **I,** 715
Radu Leon (var.: Radu-Vodă) **I,** 731, 735
Radu Mihnea (var.: Radu-Vodă) **I,** 255, 723, 724, 725, 731
Radu Negru (var.: Negru-Vodă/ Nigrus/ Radu Negru-Vodă/ Radu-Vodă Negrul/ Radul-Vodă) **I,** 228, 680, 681, 682, 684, 685, 686
Radu Şerban (var.: Radul Basarab) **I,** 238, 242, 243, 252, 492, 494, 495, 722, 723, 724, 730
Radu Paisie I, 202, 205, 243, 714, 715
Radu-Vodă (sau Sfânta Troiţă; mănăstire) **I,** 715, 725
Raetia I, 445
Rafael (var.: Repoin/ Rafain/ Rafoin) **I,** 468
Raffel, D. I, 251, 496
Ragotski Sigismund I, 489
Ragusa (sau Raguza) **I,** 477, 514
Rainerio (diacon) **I,** 41, 79
Rakák II, 157
Rákóczy (familie; var.: Racolţa/ Racolţi/ Racoţi) **II,** 192
Rákóczy, Francisc II I, 227, 238, 257, 503, 504, 505, 508, 743, 750**; II,** 373

Rákóczy, Gheorghe I I, 493, 495, 496, 497, 728**; II,** 345, 347, 348, 350
Rákóczy, Gheorghe II (var.: Georgius II Rakotzi/ Gheorghie II Racoţi) **I,** 205, 206, 234, 238, 248, 258, 263, 498, 499, 730, 731, 732, 733**; II,** 345, 350
Rákóczy, Sigismund I, 494
Rákos I, 475, 493
Rambaud, M. I, 251, 422
Ramesia II, 326
Ranisstorum I, 430
Ranzanus, Petrus I, 251, 475, 477, 481
Rappaport, B. I, 252, 441
Rascia (Rașca) **II,** 330
Ratibor I, 488
Raţ, Petru II, 405
Raţiu, Basiliu II, 425
Raţiu, Ioan I, 23, 252**; II,** 396, 410-415, 418, 421-423, 425
Raţiu, Pavel-Pahomie II, 410
Raţiu, Petru II, 416
Raţiu, Ştefan II, 368
Ravazdy, György (sau George Ravazdy) **I,** 491
Ravena I, 447, 453
Raynaldus, Odoricus (var.: Odorico Rainaldi) **I,** 41, 252, 518, 682, 684, 689, 690, 703**; II,** 118-123
Rădăuţi II, 128, 164, 411
Răduţiu, Aurel II, 374, 411, 414
Răsărit (sau Orient) **I,** 21, 30, 46, 73, 425, 439, 441, 442, 444, 445, 447, 449, 452, 453, 474, 484**; II,** 127, 377, 387
Răşinari II, 387
Răuţescu, Ioan I, 252, 682
Războieni I, 252**; II,** 138
Râciu II, 387
Râgeş-Paşa I, 751
Râm (Împărăţia Râmului; vezi Roma)
Râmeți (sat) **I,** 21
Râmna (râu) **I,** 728
Râmnic (sau Râmnicu-Vâlcea; Noul Severin) **I,** 65, 426, 683, 714, 718, 735, 747**; II,** 328
Râmniceanu, Naum I, 252, 686
Râmnicu Sărat II, 137, 138
Râmnicu Sărat (mănăstire) **I,** 747, 137
Râşca (mănăstire) **II,** 151
Rechiiap (var.: Rechean) **I,** 748
Rednic, Atanasie (sau Alexandru Rednic/ Atanasie Rednik/ Atanasius Rednik/ Athanasie Readnic/ Athanasie Rednic) **I,** 18, 19, 21, 24, 25, 167, 194**; II,** 320, 388, 390, 393, 396, 402, 404, 407, 409-411, 415-422, 424, 428
Redslob, J. I, 39
Regendorf I, 487
Regillianus I, 442
Reicherstorffer, Georg (sau Georgius Reicherstorfer) **I,** 71, 483, 511
Reimarus, Hermannus Samuel I, 219, 428
Reinhenmer Rîpeanu, Sanda I, 218
Reli, Simion I, 252**; II,** 165, 328, 330, 331
Remetei, Nicolae I, 21
Remus (var.: Remul) **I,** 51, 409, 410, 411
Remus, Ilie I, 252, 725
Reni (i.e. Rönne; general) **I,** 744
Republica Romană I, 416
Reuseni II, 133
Reva, Petrus de (sau Péter Révai; Rewa) **I,** 252, 470, 475, 477, 481, 485, 486, 689, 722, 723, 724
Rezachievici, Constantin I, 252, 491, 724 **; II,** 140
Rezső I, 702
Rhea Silvia I, 409
Rhédey, Francisc (Franţisc Redei) **I,** 497, 498
Rhescuporis I, 420
Ricimer I, 452, 453
Riegger, Paul Joseph I, 28, 29
Rimely, Carolus I, 25, 30
Rin I, 432, 440, 441
Ringaila (sau Ringala; numele creştinat: Maria) **II,** 129
Rio Torto I, 408
Robu, Ioan I, 47
Röder, Ph. I, 253, 743
Rodna I, 484
Rodope (var.: Rodopha) **I,** 517**; II,** 323
Rodos (sau Rhodos) **I,** 743**; II,** 399
Roesler, R. I, 509, 518, 681
Rohatyn (var.: Rohatin) **II,** 144, 145
Rollin, M. I, 253
Rollin, Charles I, 405, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421
Roma (Râm; Împărăţia Râmului) **I,** 5-8, 10, 13-15, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 35-38, 41, 42, 44, 47, 48, 51, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 67, 69, 70, 76, 80, 167, 189, 192, 194, 202, 204, 207, 213, 216, 218, 222-224, 226, 227, 230, 234, 238, 244, 249, 255, 259, 260, 261, 407, 409, 410-415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 428, 429, 431, 433, 436, 437, 438, 440, 441, 444, 451, 452, 453, 454, 455, 465, 489, 504, 506, 513, 518, 524, 702, 706, 707, 747**; II,** 122, 320, 323, 327, 330, 332, 333, 336, 342, 352, 354, 356, 357, 359, 362, 365, 368-369, 371, 372, 374, 375, 381-383, 385-387, 389, 390, 393, 395, 397, 399, 401-403, 412, 413, 415, 417, 419-421, 423-425, 427, 428
Roma Nouă (vezi Constantinopol)
Roman (cneaz) **I,** 517
Roman („un fiu al lui Petru I"; var.: Roman Petrilovitz/ Roman-Vodă) **II,** 124, 128, 131
Roman (pretendent) **I,** 711
Roman (oraș) **I,** 226, 250**; II,** 128, 136, 139, 153, 160
Roman I (var.: Roman/ / Roman-Vodă) **II,** 125, 139
Roman II II, 131
Roman, Dim. D. II, 383
Roman Moraru, Alexandra (vezi și Moraru, Alexandra) **I,** 219
Roman-Negoi, Ana Maria I, 34, 35, 58
Roman Pribeagul (pretendent) **II,** 143
Romanați (ținut) **I,** 19
România (var. Romanien) **I,** 13, 47, 48, 202, 216, 219, 230, 231, 232, 242, 252, 254, 255, 256, 472, 716**; II,** 137, 179
Romilius, Titus I, 419
Romulus (var.: Romul) **I,** 51, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 453
Romulus Silvius I, 408
Rosetti, Al. I, 119
Rossi, L. I, 253, 431
Roşca, Grigore (mitropolit) **II,** 153, 156
Roşcani II, 161, 163

Roşia (vezi Rotberg)
Roşia Montană (vezi şi Alburnus Maior) **I,** 219, 435**; II,** 420
Roşian, Mircea I, 241
Rotaru, Octavian II, 403
Rotbav (vezi şi Vereşmort, Szászveresmart) **I,** 707
Rotberg (vezi şi Roşia) **I,** 707
Rotel I, 707
Rothenthurn (vezi Turnu Roşu)
Roussel, Jean Pierre II, 155
Rovine (var.: Rovina) **I,** 243, 470, 691, 692, 694
Rubobostem (vezi Borivistam)
Rucăr I, 707
Rudeanu, Teodosie I, 716, 719
Rudeanul, Diicul II, 337
Rudolf II I, 491, 494, 722**; II,** 164, 165
Rufus, Sextus (sau Rufus Festus) **I,** 405, 428, 442
Rugiero, Guilio I, 68, 420
Ruinart, Theodoric (Teodoric Ruinart sau Henri Thierry de Ruinart) **II,** 325, 329
Rumelia I, 474, 488, 717**; II,** 137
Rurik I, 517
Rusciuc (var.: Ruşci; Ruse) **I,** 717, 718, 733
Rusconi, Antonio I, 253**; II,** 165
Ruset, Antonie I, 738
Ruset, Nicolae I, 746
Rusia (var.: Ruscia/ Russia) **I,** 16, 72, 744**; II,** 120, 123
Russo, D. I, 253**; II,** 366, 367
Russu, I. I. I, 253, 431
Rusu, Mircea I, 253, 512
Ruxandra Lăpuşneanu II, 150, 153, 159, 163

S

Sabaria (vezi Tirnavia)
Sacerdoţeanu, Aurelian I, 253, 468**; II,** 115,
Sachs von Harteneck, Hans I, 501
Sad (var.: Sadu/ Sat/ Szad/ Szád; localitate) **I,** 7, 8, 9, 10, 21, 50, 195**; II,** 332. 339, 382, 385, 392, 412, 422
Sadi, Auxenţiu Ambroziu (sau Ambrosie Sadi/ Ambrozie Sadi) **I,** 23, 24**; II,** 412, 418, 423
Sadky (vezi Gadky, Radlus)
Sadova I, 728
Sadoveanu, M. II, 192
Safta (fiica lui Constantin Brâncoveanu și soţia lui Iordache Creţulescu) **I,** 746
Sahib Giray II, 150
Saint-Denys I, 692
Saint-Gall I, 708
Saint-Honore II, 325
Saint-Paul, Carol de I, 253**; II,** 324, 326, 340
Saint-Remy (mănăstire) **II,** 325
Sala, Marius II, 238
Salamanca II, 122
Salamon (din familia Mone) **I,** 683
Salamon, József I, 253, 482, 485
Sálbeck, Mihály II, 403, 404
Salinae I, 435
Salomeea I, 468
Salona I, 453
Salonic I, 461, 510
Sambucus, Joannes (sau János Zsámboky) **I,** 475, 481, 485
Samoil (fiu de protopop din Ciugud) **I,** 21
Samson I, 406, 408
Samuel (din familia Aba) **I,** 466
Samuel David I, 521
Samuil (personaj biblic) **I,** 408
Samuil (ţar) **I,** 510
Samuil din Bistra II, 398
Samuil din Bobâlna II, 387
Sandini, Antonio II, 393
Sandul Tipograful II, 411
Sardica (Sofia de astăzi; var.: Sardicia) **I,** 40**; II,** 323-325
Sardinia II, 323
Sargetia (var.: Sarghetia) **I,** 430, 431
Sarmaţia I, 80
Sarmizegetusa (var.: Sarmisegetuza/ Zarizaghethuza) **I,** 59, 229, 430, 434, 435**; II,** 324
Sarnicki, Stanislav (var.: Sarnicius; Sarniție) **I,** 69, 71, 72, 432, 444, 452**; II,** 127
Saroltu (var.: Sarlota) **I,** 459
Sáros (var.: Sarub/ Sarus/ Șárub/ Șaroș/ Șaruș/ Șearoș) **I,** 687
Sárosi, Ioan (Ioan Șaroși) **I,** 504**; II,** 358
Sas-Vodă I, 690**; II,** 117, 118
Sathas, C. II, 367
Satu Mare I, 45, 434, 498, 500, 504, 505, 733**; II,** 373
Saturninus I, 442
Saul (rege biblic) **I,** 408**; II,** 398
Saul (serdar) **I,** 502
Sava (episcop de Bistra) **II,** 333
Sava (var.: Sava Bistriţeanul/ Szava/ Zaba Bisztrinszky; episcop de la Bistriţa) **II,** 333
Sava (mitropolit) **II,** 342, 344
Sava (râu) **II,** 325
Sava II Veştemeanul (sau Sava III; mitropolit) **II,** 342, 351, 352
Sava Brancovici (sau Sava I Brancovici; mitropolit) **I,** 43, 188, 210, 223**; II,** 342, 344, 351, 352, 353
Sava II Brancovici I, 238
Sava din Lancrăm II, 342, 343
Savigny (sau Friedrich Carl von Savigny) **I,** 459
Savu, Al. Gh. I, 253**; II,** 134, 136-140
Saxonia I, 34, 289, 506
Săcal II, 387
Săcădate, Ioan I, 167**; II,** 406, 415, 419, 420
Săcuţi II, 364
Sălaj (var.: Sălajiu/ Sălagiu) **I,** 203, 456, 678**; II,** 335, 338, 420, 426
Sălişte II, 389
Săncel II, 364
Săpăţeni (vezi Puţeni)
Sărăuad II, 424
Sătmar I, 45, 494
Săulescu, Gheorghe I, 253, 435
Săuliş II, 365
Sâmbăta I, 469
Sâmbăta de Jos II, 385
Sâmbăta Mare (sau Nagyszombat; vezi Tirnavia)
Sâncel II, 415
Sândominic I, 491
Sângeorgiu II, 342
Sânmărtin (var. Sămărtin) **I,** 21
Sânmiclăuşul Mic II, 387
Sânpaul I, 490
Sântimbru I, 474
Sârca (var.: Selca/ Silca/ Șinca) **I,** 729
Sborowski, Christofor II, 160
Scaurianus (M. Scaurianus) **I,** 59, 437
Scăieni I, 722
Scepuţia I, 487
Schleder, J. G. I, 502
Schmeitzel Martin I, 13
Schreiner, Peter I, 461

Schuller, Georg Adolf I, 253, 467
Schünemann, K. I, 253, 458
Schwandtner, Johannes Georgius (I. G. Schwandtner) **I,** 54, 74, 75, 254, 486, 509**; II,** 142
Schwartz, Conradus I, 212
Schwarz, Gottfried (Schwart Ungurul) **I,** 253, 461**; II,** 329, 330
Schweidnitz II, 416
Schwicker, Johann Heinrich I, 25, 254, 488**;** 414
Sciția (Schithia) **I,** 74**; II,** 366
Scopje I, 516
Scorylo (var.: Scorillo; vezi Coryllus)
Scramuzza, V. M. I, 254, 424
Sculler, Georg Adolf I, 48
Scylla II, 399
Scythia Minor I, 432, 446
Sebastian de Rozgony II, 134
Sebeş II, 342
Seczygniowski, Paulus II, 153
Sedechia (vezi şi Matthania) **I,** 411, 416
Seeau de Vierding, Honorius Joannes I, 44
Seen (var.: Secau) **II,** 339
Sehabeddin I, 474
Seidi Ahmed (vezi şi Budim-Başea) **I,** 733
Seifert, Eckhart I, 28
Seivert, Johann I, 434
Selaniki, Mustafa (sau Selânikî) **I,** 489, 718
Seleuşu Mare I, 499
Selim I cel Aspru (sau Yavuz) **I,** 243, 492, 713
Selim II (fiul lui Soliman Magnificul) **I,** 489, 717, 719**; II,** 159, 162
Selimus I, 437
Semendria I, 479, 699
Seneslau (var.: Senislav/ Szeneszlau) **I,** 677, 678**; II,** 116
Sennyei, Pangratie (sau Pongrác Sennyey) **I,** 491, 720
Sepsi (var.: Scepsium/ Stepsie) **II,** 151
Septimius Severus (Lucius Septimius Severus Pertinax) **I,** 439
Septimonteum I, 411
Serafim (episcop) **I,** 735
Serapis (zeitate egipteană) **I,** 435
Serbelloni (nunțiu apostolic) **II,** 394
Serbia (var.: Servia) **I,** 39, 67, 479, 699**; II,** 335
Serpega (mama lui Ioan-Vodă cel Cumplit) **II,** 160
Servilius M. I, 419
Servius Tullius I, 415
Seston, W. I, 254, 446
Sever, Axente Ioan I, 505
Severi (dinastie) **I,** 439, 440
Severin I, 678, 685, 692, 695**; II,** 118, 144
Severus Alexander (sau Marcus Aurelius Severus Alexander) **I,** 233, 440
Severus, Flavius Valerius I, 447
Severus, Livius I, 452, 453
Sevilla I, 455
Seyberger, Lucas I, 508
Sfânta Barbara (sau Barbareum; colegiu) **I,** 50**; II,** 420
Sfânta Maria (mănăstire) **II,** 399
Sfânta Treime (sau Sfânta Troiță; mănăstire în Blaj) **I,** 5, 6, 9, 17, 20, 22, 23, 46, 115, 195; **II,** 320, 337, 390, 395, 396, 405, 411-413, 422, 424
Sfântul Amon I, 529
Sfântul Ava Isaie I, 529
Sfântul Bartolomeu II, 398
Sfântul Chiril I, 529
Sfântul Dumitru (biserică în Suceava) **II,** 138
Sfântul Francisc II, 122
Sfântul Gellért (vezi Gerardo Sagredo)
Sfântul Gheorghe cel Nou (biserică) **I,** 747
Sfântul Grigore Decapolitul I, 731
Sfântul Grigorie Bogoslov I, 529
Sfântul Ioan (apostol și evanghelist) **II,** 401
Sfântul Ioan Botezătorul (Sanctus dies Johannis; vezi, separat, Sfântul Ioan Predetici) **II,** 137, 179, 400
Sfântul Dorotheiu I, 529
Sfântul Ioan cel Nou II, 128
Sfântul Ioan Gură de Aur (sau Ioan Zlatoust/ Zlataust) **I,** 529**; II,** 326, 327, 341, 415
Sfântul Ioan Predetici (vezi, separat, Sfântul Ioan Botezătorul; mănăstire) **I,** 734
Sfântul Ioan Scărarul (de la Scară) **I,** 529
Sfântul Isidor II, 327
Sfântul Martin I, 687
Sfântul Mihail (var.: Sfântul Mihai; mănăstire) **II,** 334, 341
Sfântul Munte (vezi Athos)
Sfântul Nichita (Gotul; var.: Saint Nicetas) **II,** 324, 325, 326
Sfântul Nichita (sau Sfântul Niceta Ramesianul) **II,** 324, 326, 327
Sfântul Nicolae II, 326-328, 380
Sfântul Nicolae Domnesc (biserică în Iași) **II,** 138
Sfântul Nil I, 529
Sfântul Pahomie I, 529
Sfântul Pancratius II, 153
Sfântul Paulin de Nola II, 327
Sfântul Sava (cel Sfințit; Academia de la ~; mănăstire) **I,** 734, 739, 747
Sfântul Sava Gotul (var.: Sava Gotul/ Saint Sabas) **I,** 40**; II,** 324, 325, 327
Sfântul Stanislav II, 127
Shotter, David I, 254, 422
Sibiu (var.: Sibiiu; Cibinium) **I,** 7, 8, 11-14, 36, 38, 48, 49, 50, 55, 207, 219, 220, 222, 226, 228, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 258, 260, 264, 434, 445, 467, 468, 474, 479, 481, 484, 493, 497, 501, 504-506, 508, 680, 706, 707, 712, 715, 734**; II,** 332, 339, 345, 373, 376, 382, 383, 387, 389, 392, 397, 399, 403, 427
Sicilia I, 406
Sieniawski, Nicolae II, 153, 159, 160
Sieradz II, 130, 155
Sighetu Marmaţiei (var. Sighet) **I,** 239, 677
Sighişoara I, 50, 496, 497
Sigismund (cel fără de fief!) **II,** 139
Sigismund I cel Bătrân (var.: Sighismund) **I,** 483, 485**; II,** 136, 140, 145, 147, 152
Sigismund II August (var.: Sigismund August) **II,** 153-155
Sigismund III al Poloniei I, 492
Sigismund de Luxemburg I, 238, 240, 472, 473, 691, 693, 694, 695**; II,** 126

Sigismund de Szentgyörgy (var.: Sighismund) **I,** 476, 477
Sigler, Michael I, 254, 473, 481, 482
Sigonio, Carlo (var.: Sigonius) **I,** 254, 454, 455
Siklós I, 488
Silezia I, 488**; II,** 119
Silistra I, 733
Silvaş I, 46, 210**; II,** 335
Silvius I, 408, 409
Silvius Aeneas I, 408
Silvius Iulius I, 408
Simancas I, 214
Simion din Cergăul Mare II, 387
Simion, Eugen I, 6, 47, 238
Simion Ştefan (var.: Semeon Stefan/ Ştefan Simonovicie/ Ştefan Simonoviciu/ Stephanus Simonovics; mitropolit) **I,** 43, 111, 264**; II,** 332, 333, 335, 338, 342, 347, 348, 350, 351
Simionescu, Paul I, 254**; II,** 148
Simionescu, Ştefana I, 254, 483
Simon de Keza I, 456, 457, 464
Simon Magul II, 399
Simonescu, Dan I, 255, 716, 717, 718, 719
Simonida I, 682, 683
Sinan-Paşa (var.: Sinan-Başa) **I,** 262, 718
Sinevschi (var.: Sineuschii) **II,**
Sion I, 244
Sion, Gheorghe I, 680, 716
Siret (oraş; var.: Ceret/ Seret) **I,** 204**; II,** 119, 120, 122, 149
Siret (râu) **I,** 88**; II,** 132, 134, 139, 157
Siria (vezi şi Cyros) **I,** 421, 440, 445, 454, 455, 706**; II,** 323
Sirmium I, 444, 445
Sirte II, 399
Sişman I, 686
Sixt IV I, 443**; II,** 138
Sîrbu, Ion I, 255, 490, 491, 717, 718, 719, 720
Skender-Beg I, 476
Skerlet (gelap) **I,** 725
Skylitzes, Ioan (sau Ioan Tracesianul) **I,** 212, 450, 461, 510
Slatina (mănăstire în Moldova) **II,** 153
Slatina (Sărata) **I,** 209, 243, 714
Slavonia (Sclavonia) **I,** 67, 468
Slăvilă (hatman) **II,** 161
Slobozia I, 728
Slovacia I, 16**; II,** 409
Smaranda (fiica gelapului Skerlet) **I,** 725
Smaranda (fiica lui Constantin Brâncoveanu şi soţia postelnicului Constantin) **I,** 746
Smederovo I, 226**; II,** 139
Smits, J.P.C. I, 255, 438
Sniatyn II, 129
Sobieski, Ioan I, 738
Soci I, 709**; II,** 136
Socrate Scolasticul I, 255, 446, 447, 448, 449, 451**; II,** 325
Sofia (oraş) **I,** 516
Sofia (coregent) **I,** 454
Sofialis, Nicula (sau Necula Sofialăul) **I,** 735
Sofronie (din Cioara) **I,** 17, 20, 37**; II,** 357, 359, 389, 392, 414, 418, 419
Sokolowski II, 160
Soliman Magnificul (sau Suleiman Kanuni; var. Seliman) **I,** 482, 483, 484, 486, 487, 488, 489, 717**; II,** 149, 150, 159
Solnoc (var.: Szolnok) **I,** 468, 501
Solnocul Interior (sau Szolnok Interioris) **II,** 348
Solnocul de Mijloc (sau Szolnok Mediocris) **II,** 348, 425
Solomon (rege biblic) **I,** 409
Solomon (fiul lui Andrei I) **I,** 466
Solon I, 417
Solona I, 446
Someş (vezi şi Zomus) **I,** 458
Sommerus, Joannes (sau Johann Sommer) **I,** 478, 479**; II,** 155-157
Sonnenfels, Joseph I, 30
Sona II, 378
Sorbona I, 437
Soroca II, 147, 154
Soterius, Georg I, 13
Sotgiu, G. I, 255, 444
Sovaroş (sat) **I,** 21
Soveja I, 728
Sozomen, Hermias Salaminus (var.: Sozomenos/Sozomenus) **I,** 255, 447, 448, 449, 451**; II,** 327
Spancioc, Drăghici II, 158
Spania (var.: Hispania) **I,** 497**; II,** 323, 379, 380
Speidel, Michael P. I, 255, 430
Sphrantzes, Georgios I, 255
Spieralski, Zdizsław I, 255**; II,** 149
Split II, 123
Spolentium I, 441
Spoleto II, 123, 124
Spondanus, Henricus (sau Henri de Sponde/ Spondani) **I,** 470, 697, 700
Spontoni, Ciro (var.: Ciro Spontini) **I,** 724
Stamm, A. I, 255, 496
Stana (fiică a lui Neagoe Basarab) **II,** 148
Stanca (ţiitoare a lui Alexandru cel Bun) **II,** 129
Stanca (fiica lui Constantin Brâncoveanu şi soţia lui Radu Iliaş) **I,** 746
Stanciu, Laura I, 18, 23**; II,** 396
Stanciul I, 700**; II,** 125
Stanislau din Bărăi II, 387
Stanislaus Vatrobka de Strzelce II, 135
Stanislav II, 125
Stanisláv de Hódeţ II, 144
Stănescu, Dumitru I, 255**; II,** 330
Stănescu, Eugen I, 13, 255, 513**; II,** 160
Stănică, Vitalie I, 255, 725
Stănilă (postelnic) **I,** 719
Stănileşti I, 16, 744
Stăniloae, Dumitru II, 383
Stăvruş, Ion I, 256, 697, 703, 708
Steiner, Ştefan I, 501
Steinville, Stephan I, 751
Stepan (stolnic) **II,** 337
Stephano Magno (vezi Ştefan cel Mare)
Stephanus (din familia Mone) **I,** 683
Sterca Şuluţiu, Alexandru II, 355, 388
Stibor de Stiboricz I, 473
Stiria II, 393
Stock, Simon Ambros I, 26, 29
Stoffel, E. I, 256, 422
Stoia (tatăl lui Samuil Micu) **I,** 7, 10
Stoia (familie) **I,** 9
Stoica (din familia Mone) **I,** 683
Stoica (boier) **II,** 337
Stoica (var.: Stoică; zidar) **II,** 337
Stoicescu, Nicolae I, 218, 256, 470, 680, 681, 687, 703-708, 714-716, 721, 726-729, 731, 734, 735,

738-740, 742-744, 747, 750, 752; **II,** 118, 127, 129-132, 134, 135, 137-139, 142, 147, 148, 150-153, 156, 158, 160, 161, 164-166
Stoichiţă (vistier) **I,** 721
Stoide, Constantin A. I, 256, 257, 700, 704, 710
Strassburg I, 210, 485, 486, 701
Străjanu, Mihail II, 383, 390, 402
Strâmba (mănăstire) **II,** 417
Strâmba Fizeşului (mănăstire) **II,** 396
Strâmbu (vezi şi Strâmbu-Băiuţ) **II,** 375
Strâmbu-Băiuţ (vezi Strâmbu)
Strei I, 430, 435
Strigoniu (var.: Strigon; vezi Esztergom)
Strii II, 159
Stryjkowski, Mathias (sau Maciej; var.: Stricovschii) **II,** 128-130, 132
Stroe (răzvrătit împotriva lui Radu Paisie) **I,** 714
Stroici, Ion II, 156
Strymon I, 516
Sturdza, D. A. I, 746
Sturdza, Ion (var.: Stârza) **II,** 152
Stuttgart I, 210, 219, 234
Stuzenski (căpitan) **II,** 160
Suceava (var.: Soceava/ Suciava) **I,** 215, 225, 696, 720; **II,** 115, 125, 126, 128, 130, 138, 140, 147, 150, 157, 158, 162, 347
Sucidava I, 448
Suciu, Emil I, 224
Suciu, Vasile II, 388
Suedia I, 497, 744
Suetonius Tranquilus C. (sau Caius Suetonius Tranquillus; var.: Svetonie) **I,** 257, 422, 424, 425, 426, 427, 428
Suleiman (vizir) **I,** 500
Suleiman Kanuni (sau Seliman/ Soliman Magnificul)
Süleyman (fiu al lui Baiazid I) **I,** 693
Suleyman-Paşa (sau Hadâm „Eunucul") **II,** 137
Sulpicius, Publius I, 419
Sulpicius, Servius I, 418
Sultana (nepoata lui Alexandru Iliaş) **I,** 743
Sulzer, Franz Joseph (var.: Sulţer) **I,** 49, 257, 682
Surdu, Bujor II, 414
Suttner, Ernst Christoph I, 23; **II,** 396
Suzdal I, 517
Svidniţa II, 427
Sweeney, James Ross I, 257, 515
Swidrigaillo (var.: Svidrigel/ Svidrighel) **II,** 128-130
Swierczewski II, 160, 161
Swieten, Gerhard I, 26, 29
Synkai, Moyses [!] **II,** 343
Sykora, Jan I, 257; **II,** 119
Syrigos, Meletie II, 367
Szabó, Christian I, 504
Szabó György I, 257, 496
Szabolcs II, 330
Szádeczky, Lajos I, 257, 498, 505; **II,** 414
Szakács (familie) **I,** 9
Szakadati, Ioan (protopop) **II,** 382, 398
Szálay, László I, 257, 460, 462
Szamos Ujvár (vezi Gherla)
Szamosközy, István (vezi, separat, Sthephanus Zamosius; Zamosius-Szamosközi) **I,** 14, 16, 55, 60, 70, 217, 436, 721
Szarmaságy, Anton I, 477
Szathmáry, P. K. I, 257, 496
Széchényi (conţi) **I,** 708
Széchényi, Paul I, 503
Széchy, Dionisie I, 687
Szécsényi, Ferenc I, 677
Szécsényi, Toma I, 470, 472, 687
Szeged I, 60, 227, 474; **II,** 159
Szegedi, Georgius II, 373
Székely, Antal II, 155
Székely, Maria Magdalena I, 225, 259; **II,** 134
Székely, Ladislau I, 504
Székely, Mihály I, 477
Székely, Mózes (sau Moise Secuiul **I,** 492, 723, 724
Szekfü, György I, 257, 496
Szénási de Colosvár, Valentin II, 227
Szenczi, Kertész Ábrahám I, 499
Szent-Benedek (cetate) **I,** 734
Szentgotthárd I, 734
Szentiványi, Martinus (sau Szentiványi Márton) **I,** 14, 15, 55, 257; **II,** 326, 387
Szentpétery, Imre I, 25
Szigetvár (fortăreaţă) **I,** 489; **II,** 159
Szilágyi, Mihály (var.: Mihai Silaghi) **I,** 476
Szilágyi, Sándor I, 257, 258, 462, 464, 466-468, 470-473, 477, 480, 490, 491, 492, 493, 494, 497, 498, 733, 734, 742; **II,** 360
Szilási, Ioan I, 495
Szilvási, Georgius (alumn blăjean) **I,** 23
Szinnyei, József I, 258, 461, 475, 495; **II,** 329, 330, 349
Szunyogh, Ferencz II, 377
Szurmai, S. I, 258, 482

Ş

Şaguna, Andrei I, 76, 258; **II,** 323, 325, 326, 328, 331-334, 336-341, 346, 349-351, 354-360, 362, 363, 366-369, 389, 414
Şandru Mehedinţi, Tudora I, 214
Şarpe Cozma II, 148
Şchei I, 260
Şcheia II, 139
Şchiau, Octavian I, 260
Şchiopul, Iosif I, 258, 468, 469
Şelimbăr I, 491, 721
Şendrea (hatman; Şandrea) **II,** 137
Şendrea, N. I, 258; **II,** 165
Şepeniţ (vezi şi Ţara Şipinţilor) **II,** 118, 128
Şerban (vistier) **II,** 337
Şerban, C. I, 258; **II,** 134
Şerpăteşti I, 718
Şimanschi, Leon I, 249, 258, 259, 483, 487, 488 ; **II,** 126, 129, 130, 133
Şimleu I, 496
Şimleu Silvaniei I, 501
Şinca II, 419, 422
Şincai, Gheorghe (sau G. Gabriel Sinkay) **I,** 22, 29, 34, 35, 48, 49, 50, 58, 62, 63, 69, 72, 76, 82, 108, 122, 125, 126, 167, 223, 259, 313, 336, 433, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 466-470, 472, 473, 474, 476-484, 487, 492, 502-504, 509, 510, 512-514, 517, 518, 519, 533, 677-682, 685, 687-689, 691, 693-699, 701, 703, 706-708, 710-712, 716-721, 732, 740, 746, 748, 751; **II,** 92, 115, 119, 122, 123, 125, 127, 130-132, 134, 135, 138, 139, 141-143, 149, 161, 324-328, 330, 332, 334, 335, 339,

341, 343-346, 349-358, 360, 362-366, 368-370, 372-375, 378, 382, 385-388, 412, 413, 416, 419, 420, 422, 425
Şipote II, 153
Şişman I, 686
Şiştov I, 507
Şoplea I, 730
Şotropa, Valer II, 414
Şotropa, Virgil II, 425
Ştefan (domn neconfirmat) **I,** 711**; II,** 132
Ştefan (pretendent) **II,** 118
Ştefan (mitropolit în Țara Românească) **I,** 727
Ştefan (mitropolit de Alba Iulia) **II,** 342
Ştefan (fiul lui Petru Rareș) **II,** 150
Ştefan I (var.: Stephanus) **II,** 118, 124-128, 130
Ştefan I cel Sfânt (var.: S. Stefan; Sfântul Ștefan; S. Stephanus; Sanctus Stephanus; vezi și István/ Vayk/ Vayk-Ştefan) **I,** 75, 76, 244, 260, 460, 462, 464, 465, 466, 485, 708**; II**, 329, 339, 341, 375
Ştefan II (rege al Ungariei) **I,** 466
Ştefan II (var.: Stefan-Vodă/ Ștefan-Vodă) **II,** 129-131
Ştefan III (rege al Ungariei) **I,** 467
Ştefan V (sau István) **I,** 463, 469
Ştefan cel Mare (var.: Stefan cel Mare/ Stephanus/ Stefan-Vodă/ Stefan-Vodă cel Mare/ Ștefan-Voievod/ Stefan V Vodă!) **I,** 42, 195, 208, 216, 217, 220, 225, 227, 231, 240, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 252, 253, 258, 259, 262, 477, 479, 480, 481, 704, 705, 709, 710**; II,** 132-142, 147, 150, 151
Ştefan de Losoncz (și Laduslau de Losoncz; ban de Severin și Makova) **I,** 691, 692
Ştefan de Tileagd (Telegdi/ Telegdy) **I,** 477, 479
Ştefan Lăcustă (var.: Stefan-Vodă Lăcustă) **I,** 225, 240**; II,** 149, 150, 163
Ştefan Logofătul I, 711
Ştefan Rareş (var.: Stefan VI/ Ștefan) **I,** 206**; II,** 152
Ştefan Răzvan I, 719, 720**; II,** 166
Ştefan Surdul (sau Bogdan Ștefan!) **I,** 716, 718
Ştefan Uroş II Milutin (var.: Ștefan Milutin) **I,** 681**; II,** 330
Ştefan Uroş IV Milutin I, 682
Ştefănescu, Ştefan I, 204, 259, 480, 513**; II,** 116
Ştefăneşti II, 159
Ştefăniţă (var.: Stefan IV Vodă/ Ștefăniță-Vodă) **I,** 226, 240**; II,** 147, 148, 160
Ştirbei, Ilie I, 751
Ştirbei, Radu I, 736
Ştiria I, 493

T

Tabor I, 217
Tacitus, Publius Cornelius (var.: Tacit) **I,** 68, 259, 420, 423, 424, 425, 450
Tadomir din Răşinari II, 387
Tagliavini, Carlo I, 5
Tahargi, Mustafa (var.: Tahalgiul/ Taharciul/ Talhaciu/ Talhăsciul/ Talhăşciul/ Talhâscii) **I,** 730
Talapie (sau Talapie Buţuca) **II,** 337
Tamási, Ioan I, 473
Tampa, Magdalena I, 16**; II,** 410, 426
Tanaşoca, Nicolae-Şerban I, 259, 514
Tannoli, Silvius II, 375, 414
Tapae I, 429
Taranowski, Andrei II, 149, 165
Tarasie (episcop) **II,** 136
Tarasovici, Vasilie (var.: Tarasovicius/ Tarrasoviczius) **II,** 332, 335
Tarlo, Ioan II, 160
Tarnóczy, Mátyás II, 333
Tarpeea (fiica lui Tarpeius) **I,** 411, 412
Tarpeia (stânca ~) **I,** 411
Tarpeius (comandant al gărzii) **I,** 412
Tarquini (oraşul ~) **I,** 415
Tarquini (neamul ~) **I,** 417
Tarquinius Collatinus, Lucius I, 416, 417
Tarquinius Priscus (vezi și Lucomo) **I,** 415
Tarquinius, Sextus I, 416
Tarquinius Superbus, Lucius I, 410, 415, 416, 417, 418
Tata II, 144
Tatai, Cornel (vezi Tatai-Baltă, Cornel)
Tatai-Baltă, Cornel (vezi şi Tatai, Cornel) **II,** 403, 411
Tatius, Titus I, 412, 413
Tavaszy, S. I, 259, 499
Tălmaciu I, 721
Tălmăcel, Ioan (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Tămăşeni II, 132
Tărsăuţi II, 148, 149
Tăşnad II, 424
Tăutu, Aloysius L. I, 259, 518, 519, 523, 682**; II,** 119, 120, 122, 123, 326, 383
Tăutu, Ion (logofăt; var.: Ioan Teutul) **II,** 140, 142, 144
Tânganul (mănăstire) **I,** 702
Târgovişte I, 150, 202, 716, 718, 719, 727, 731, 735, 747, 748**; II,** 330
Târgu-Cărbuneşti (vezi Târgul Bengăi)
Târgu-Lăpuş I, 21, 213
Târgu-Mureş I, 50, 498
Târgu Secuiesc I, 50
Târgul Bengăi (var.: Begâei; vezi şi Târgu-Cărbuneşti) **I,** 730
Târnovo I, 80, 515, 516**; II,** 330
Teişani I, 492, 723
Teleajen (Telijean/ Telejeani/ Telejean/ Tilejeani; râu şi cetate) **I,** 688, 710, 722, 730**; II,** 136
Teleki, Domokos II, 389, 414
Teleki, Mihail (var.: Telechi) **I,** 121, 287, 504
Teleki, József I, 259, 476
Tempea, Radu I, 260
Teoctist I (Teooctist; Theoctist; mitropolit al Moldovei mitropolit) **I,** 40**; II,** 133, 136, 342, 344
Teodor din Mănărade II, 387
Teodor, Pompiliu I, 9, 28, 29, 35
Teodorescu, Mirela II, 347
Teodosie (fiul lui Neagoe Basarab) **I,** 713
Teodosie (i.e. Teodosie Veşte-meanul; mitropolit) **I,** 150, 735, 739**; II,** 328, 329
Teofan II, 159
Teofan Mărturisitorul I, 450

Teofil (sau Teofil Gotul/ Theophilus/ Theophilus Bosphoritanus) **II,** 324, 340, 341
Teofil (sau Teofil Szeremi; var.: Theofil; mitropolit) **II,** 335, 342, 352, 354, 362, 364, 367, 374
Teofil I (episcop) **I,** 718
Terisco (sau Targovisco) **II,** 325
Terteres I, 681
Tertulian II, 323, 410
Tesalia (var.: Tessalia) **I,** 78, 442, 681
Tesalonic I, 447
Teschen II, 414
Tetius Iulianus I, 427
Tetricus I, 442
Teutsch, Andreas I, 13
Teutsch, Friedrich I, 260, 467
Thebaida II, 323
Theiner, Augustin I, 260, 682**; II,** 119, 120, 122, 123
Theodemir (sau Thindimer) **I,** 452
Theodor (căpitan) **II,** 144
Theodor Studitul (Theodoros Studites) **I,** 6, 455, 529
Theodorescu, Barbu II, 328
Theodoretos din Cyros (var.: Theodoretus) **I,** 260, 454**; II,** 323, 325
Theodoric I (rege vizigot) **I,** 452
Theodoric cel Mare (rege got) **I,** 443, 453, 456
Theodoric Strabon I, 453
Theodosie cel Mare (sau Theodosius I cel Mare / Flavius Theodosius) **I,** 447, 449, 450, 451, 454
Theodosios I, 454
Theodosios II (sau Flavius Theodosius) **I,** 443, 451, 452
Theophanes Confessor (sau Isauros) **I,** 54, 260, 455, 456
Theophylaktos, Simokattes (var.: Theophilaktos Simokata; Theophilatus) **I,** 260, 456
Thessalia II, 323
Thököly, Emerik (sau Emeric Tököly/ Imre Tököly ; var.: Teocoli/ Tucheli) **I,** 203, 500, 501, 502, 503, 740, 742, 743
Thoma (din familia Mone) **I,** 683
Thotim (sau Teotim) **II,** 340
Thoroczkay, Josephus/ József I, 223, 433
Thou, Jacques Auguste (sau Thuanus) **I,** 492
Thuanus, Jacobus Augustinus I, 260
Thuróczy, János (var.: Turoţie/ Thuróczi) **I,** 260, 455, 457, 460, 462, 464-466, 470, 471, 475, 687, 688, 689, 691, 700**; II,** 117-119
Tiberios I, 454
Tiberios, Phlavios Konstantinos I, 454
Tiberinus I, 408
Tiberius (rege) **I,** 409
Tiberius (fiul lui Brutus) **I,** 416
Tiberius Claudius Drusus Germanicus Caesar Augustus Nero I, 14*, 425, 426
Tiberius Claudius Nero (var.: Tiberius Iulius Caesar) **I,** 424
Tiberius Flavius Vespasianus (var.: Vespasian) **I,** 207**,** 425, 431
Tiberius Iulius Caesar (vezi Tiberius Claudius Nero)
Tibiscum I, 435
Tibru I, 407, 409, 411, 414
Tighina (var.: Tighinea) **II,** 165
Tikosi, Michael (alumn blăjean) **I,** 23
Tilburtius (sfânt martir) **II,** 142
Timandi, Ioan (fiul lui Ștefan Pop Timandi) **II,** 409
Timandra I, 407
Timesitheus I, 440
Timişoara I, 50, 255, 488, 750**; II,** 413, 421
Timon, Samuel I, 260, 436, 462, 475, 477, 482, 485, 497, 499**; II,** 328, 329, 341
Timur Lenk I, 693
Tină II, 133
Tincu-Velea, Nicolae I, 260**; II,** 331, 340, 341
Tir I, 411, 706
Tirciu (vezi Aputurdu)
Tirnavia (var.: Tyrnavia, Tyrnau, Trnava; vezi şi Sabaria/ Sâmbăta Mare) **I,** 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 55, 78, 233, 247, 252, 257, 433, 460, 465, 475, 481, 497**; II,** 325, 326, 329, 375, 382, 384, 393, 396, 402, 409, 421, 423
Tirol II, 165
Tisa (var.: Tischia; Tysă) **I,** 432, 457, 464, 466, 501, 510**; II,** 715
Tismana (var.: Termana) **I,** 688, 689, 693
Ties (tribun) **I,** 410
Titus (fiul lui Brutus) **I,** 416
Titus Aelius Lupus I, 61
Titus Flavius Domitianus (var.: Domitian; Domițian) **I,** 57, 227, 248, 425, 426, 427, 428, 432
Titus Flavius Vespasianus (var.: Titus) **I,** 425, 426, 431
Titus Livius I, 54, 261, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 424, 428
Tiur II, 398
Tobias, Gavril (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Tocilescu, Grigore G. I, 16, 18, 211, 741
Todoreszku Gyula I, 5
Togan, G. I, 11
Tokay (sau Tokaj) **I,** 483, 494
Tolnai, G. I, 261, 499
Toma (episcop) **II,** 334
Toma (nepotul lui Inochentie Micu) **I,** 7
Tomek, S. I, 261, 488
Tomescu, Mircea II, 411
Tomis I, 68
Tomiţchi, Petru II, 144
Tömöri, Pál I, 480
Tomşa, Leon (var.: Leon-Vodă) **I,** 725, 726, 727
Tomşa, Ştefan (var.: Stefan-Vodă Tomșa) **I,** 725**; II,** 157, 158
Toppeltinus, Laurentius (sau Laurentius Töppelt) **I,** 11, 261, 483, 484, 495
Tordai, Zsigmond I, 477
Tordaşi, Mihail (episcop calvin) **II,** 342, 343
Tordaşi, Paul (sau Paulus Thordasi; episcop calvin) **II,** 342, 343
Torino I, 220, 222, 443
Torman, Ilie (i.e. Ilie Dârman; var.: Torman/ Toroman) **II,** 157
Toroczkai (var.: Toroţcoi) **II,** 149
Török, Bálint (vezi şi Toroschie, Valentin) **II,** 149
Török, János I, 261**; II,** 332, 333, 335, 357
Toroschie, Valentin (var.: vezi Török, Bálint)

Tosu (sau Thosun/ Thosunec/ Tas) **I,** 458
Tóth, I. Zoltan I, 24, 25, 27-32, 37, 261**; II,** 383
Totoiu (Totoi) **I,** 19**; II,** 396
Totrușiu (var.: Totrusch/ Totruş; başa turcesc) **I,** 710
Townsend, P. W. I, 261, 440
Toxum (sau Taksony) **I,** 460
Tracia (var.: Thracia; Thrachia) **I,** 52, 424, 542, 453, 512, 515, 522, 524**; II,** 323
Tragurium II, 116
Traianus, Marcus Ulpius (var.: Traian; Traiian; Nerva Traian) **I,** 10-15, 17, 19, 20, 38, 39, 55, 57, 59, 62, 69, 70, 71, 72, 77, 80, 213, 215, 217, 221-223, 248, 249, 253, 420, 425, 426, 429, 430-434, 436, 437, 442, 443, 444, 448, 450, 466
Trajanescu, Ion D. I, 261, 735
Transalpina (vezi Ţara Românească)
Transdanubia I, 452
Transilvania (var.: Transsilvania/ Transsylvania / Transylvania; vezi, separat, Ardeal) **I,** 5, 8, 9, 11-17, 19, 20, 25, 28, 34-45, 47, 48, 50, 55, 56, 58, 60, 61, 63, 67, 69, 70, 71, 72, 74-77, 81, 104, 109, 159, 167, 168, 180, 204, 205, 206, 208, 212, 216-219, 221, 222, 224, 226, 227, 237, 238, 241, 243, 244, 245, 247-249, 251, 253, 261, 264, 339, 351, 434, 435, 444, 456-460, 462-465, 467-474, 476, 477, 480-508, 512, 517, 600, 678, 686, 689, 698, 699, 707, 721, 722, 724, 729, 730, 737, 740**; II,** 97, 115, 151, 155, 158, 192, 325, 328, 330-335, 339, 343, 345-348, 350, 353, 355-357, 359, 360, 362-366, 368-370, 372-381, 383, 385-390, 392, 395-399, 402, 404, 411, 415-420, 423-425
Trattner, Johann Thomas I, 31
Trebelianus I, 442
Trebellius Pollio I, 228, 442
Trebonianus Gallus, Caius Vibius (var.: Gal) **I,** 441
Trei Scaune II, 151
Trembowla (var.: Trembow) **I,** 738**; II,** 140, 154
Trencin I, 16**; II,** 384
Treni I, 441
Trident I, 22
Trieste (sau Tergest) **I,** 223, 232
Trifăilă (pretendent) **II,** 143
Tristrus (vezi Dârstor; var.: Trestra)
Trithemius, Joannes (sau Jean Tritheme/ Tritheim) **I,** 708
Troada I, 51, 52
Troesmis I, 432
Troia I, 51, 56, 57, 405, 406, 407, 408, 414
Tropaeum Traiani I, 448
Tröster, Johann I, 12, 19
Trotuş I, 611**; II,**
Trotușanu, Gavril I, 611**; II,** 150
Troyes I, 452
Trulla I, 45
Tsolakis, E. Th. I, 461
Tubero, Lodovico (Cervinus sau Cervarius; latinizat, Ludovicus Tuberon) **I,** 54, 62, 477, 478, 481**; II,** 142
Tucă, Florian I, 256, 261, 470, 687
Tudor, Dumitru I, 261, 430, 432, 434, 435
Tuhutum (sau Tetény) **I,** 75, 76, 458, 459, 462
Tulcea (vezi Aegyssus)
Tullius, Manius I, 418
Tullus Hostilius I, 414
Tuman Bay I, 713
Tunusli (frați) **I,** 232, 680, 685, 686, 687, 688, 691, 692, 697, 698, 702, 716
Turbo, Marcius I, 432
Turcia I, 474, 487, 489, 507, 748**; II,** 133, 187
Turcu, Constantin I, 261, 491
Turda I, 429, 435, 463, 473, 488, 492, 508**; II,** 343, 387, 390, 397, 419, 422
Turdaş II, 343
Turnu-Măgurele II, 137
Turnu Roşu (vezi și Rothenthurn) **I,** 707, 750
Turnu-Severin I, 430
Turnus I, 407
Tursun-Bei I, 704
Turţ (vezi Aputurdu)
Tutana (mănăstire) **I,** 202, 715**; II,** 337
Tyras II, 325

Ţ

Ţabrea, Ilie I, 261**; II,** 157
Ţara Ardealului (vezi Ardeal)
Ţara Bassarabilor (vezi Ţara Românească)
Ţara Bârsei (vezi şi Bârsa; Brăsa) **I,** 467, 468, 479, 484**; II,** 149, 335, 367, 368
Ţara de Jos I, 738, 740**; II,** 161
Ţara Făgăraşului I, 9, 235, 251
Ţara Leşească (Ţara Leşască; vezi Polonia)
Ţara Moldovei (var.: Ţara Moldaviană/ Ţara Moldovenească; vezi Moldova)
Ţara Muntenească (vezi Ţara Românească)
Ţara Oltului I, 425
Ţara Românească (var.: Ţara Rumânească; vezi și Blachia/ Cara-Iflac/ Moglena/ Moldova Superioară/ Muntenia; Transalpina/ Ţara Bessarabilor/ Ţara Muntenească/ Ţara Românească/ Vlahia/ Valachia/ Valahia/ Vlahia cea Mare/ Vlahiia Neagră/ Wlachia/ Walachei; vezi, separat, Ungrovlahia) **I,** 9, 14, 17-19, 34, 35, 39, 40, 42, 45, 46, 52, 53, 57, 64, 65, 67, 69, 72, 79, 80, 81, 151, 160, 161, 167, 193-195, 202, 206, 209, 211, 218, 219, 220, 221, 224, 228, 230, 232, 235, 238, 240, 245-249, 251, 255-257, 261, 264, 420, 433, 435, 438, 448, 463, 471, 472, 477-480, 491, 497, 498, 502, 505, 509, 510, 512-514, 517, 522, 524, 600, 652, 660, 670, 677-688, 690-697, 700-706, 708-714, 716, 718, 719, 721-725, 728-731, 733, 736-739, 741, 742, 748, 749, 751**; II,** 116, 119, 123, 125-127, 129, 136, 137, 143, 146, 148, 153, 154, 165, 166, 329-331, 341, 342, 344, 352, 367, 368, 371, 373, 395, 411
Ţara Şipinţilor (var.: Terra Sepinensem; vezi Şepeniţ)
Ţara Turcească (vezi Imperiul Otoman)
Ţara Ungurească (vezi Ungaria)
Ţarigrad (vezi Constantinopol**)**
Ţâra, Vasile D. I, 157
Ţichindeal II, 387
Ţinţia I, 513
Ţinţius (sau Cincius) **I,** 513

Ţopa (sau Ceapă) **II,** 163
Ţucala, Ghinea I, 729
Ţúpschi, Gheorghie II, 144
Ţuţora I, 720, 737

U

Ucalegon I, 406
Ucraina I, 737-739**; II,** 140, 161
Ucraina Subcarpatică I, 734
Udrea (ban) **I,** 721
Udrişte (vistier) **I,** 731
Udriu (vezi Adrianopol)
Ugek I, 456
Ugocea I, 494
Ugrinus (var.: Ungrinus) **I,** 251, 469
Uioara II, 419
Ujică, Marietta I, 241
Újvár (vezi şi Zrinyi-Újvár) **I,** 500, 734
Ulea, Sorin I, 261**; II,** 152
Üley, Salomeea II, 375
Ulfeld (conte) **II,** 393
Ulfila II, 340, 341
Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Ulpia Traiana /Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa) **I,** 58, 59, 60, 434, 438
Ulpianus, Domitius I, 434
Uman (var.: Humanii; vezi Ledejna Humaii)
Ungaria (vezi şi Hungaria/ Magyarországgal/ Ţara Ungurească) **I,** 8, 12, 15, 22, 23, 25, 30, 36, 38, 39, 41, 45, 46, 55, 60, 62, 67, 72, 75, 76, 205, 206, 208-210, 218, 222, 228, 230, 233, 239, 242, 244, 248, 249, 250, 251, 260, 433, 434, 436, 437, 455, 457, 459, 460, 461, 462, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 479, 480, 482, 483, 483, 485, 487-489, 493, 495-501, 503-506, 511, 512, 515, 522, 560, 678, 687, 688, 695-700, 703, 708, 717, 720, 724, 726, 729, 734, 740**; II,** 115, 116, 119, 124, 129, 134, 139, 141, 143-145, 147, 155, 156, 159, 328, 329, 334, 335, 341, 348, 357, 362, 364, 372, 375, 376, 399, 417, 418, 427
Ungaria de Sus I, 494, 497
Ungheanu, Mihai I, 261, 708
Ungrovlahia (vezi, separat, Ţara Românească) **II,** 337, 351, 352
Unguraş I, 484 **; II,** 148
Ungvár I, 734
Unila II, 341
Uranos, Nicephoros I, 510
Urban V I, 682, 684, 689**; II,** 119, 121, 122
Ureche, Grigore I, 48, 69, 261, 420**; II,** 55, 116-118, 127, 128, 136, 138, 140, 141, 149, 158, 159, 162, 164-166
Ureche, Nestor II, 165
Uricarul, Axinte II, 367
Ursu din Cobor II, 387
Ursu, Horia I, 262
Ursu, Ion I, 261, 262, 483**; II,** 134-137, 139-142, 147, 148
Urzică, Dimitrie I, 262**; II,** 136
Utica I, 421, 422
Utiešenović, O. I, 262, 488
Utrecht I, 218, 460
Uzun Hasan (emir de Akkoyunlu; var.: Uzum Hasan) **II,** 34

V

Vác I, 233, 485**; II,** 333
Vad I, 44, 46, 111, 210**; II,** 335
Vadianus, Joachim (sau Helvetus) **I,** 54, 56
Vág (râu) **I,** 497
Vaida, Dimitrie II, 375
Vaida, Ladislau (de Glod) **II,** 375
Vaissète, Joseph I, 55
Vajnovics, Ştefan II, 384
Valahia (vezi Ţara Românească)
Valea Albă (vezi şi Agac Denizi) **I,** 244, 431, 710**; II,** 138
Valea Godeanului I, 431
Valea Mare (vezi şi Crucea Comisoaei) **I,** 723
Valens (sau Scytopolitanus) **II,** 324
Valens, Flavius (împărat) **I,** 215, 449, 450**; II,** 325
Valentin, Radu I, 262, 741**; II,** 137
Valentinianus I (sau Flavius Valentinianus) **I,** 449
Valentinianus II (sau Flavius Valentinianus) **I,** 449, 450, 451
Valentinianus III (sau Flavius Placidus Valentinianus) **I,** 451, 452
Valenus I, 442
Valeria (fiica lui Diocleţian) **I,** 73
Valerianus (sfânt martir) **II,** 142
Valerianus, Publius Licinius I, 441
Valerius, M. I, 418
Valesius, Henricus I, 222
Valpő I, 488
Vancea, Ioan (sau Ioan Vancea de Buteasa) **I,** 212**; II,** 363, 374, 388, 424
Vaniček, F. II, 414
Vaniowice I, 730
Vardar I, 516
Varlaam (sf. ~) **I,** 529
Varlaam (mitropolit în Moldova) **I,** 146, 149**; II,** 345, 347, 355
Varlaam (i.e. Varlaam de Glavacioc; mitropolit în Ţara Românească) **I,** 739
Varlaam (arhiereu transilvănean, mitropolit) **II,** 336, 342, 352
Varmensis, Martinus (vezi Cromer, Martin)
Varna (sau Warna) **I,** 234, 245, 474, 475, 476, 479, 517, 700, 701, 706
Váró, F. I, 262, 496
Varro, Marcus Terentius I, 410, 411
Varşovia I, 225, 234, 255, 498**; II,** 129, 137
Vasile (din Daia; protopop) **II,** 376
Vasile cel Mare (Sfântul ~; Basilius Magnus) **I,** 22-24, 26, 32, 34, 58, 205, 215, 529**; II,** 349, 376, 415
Vasile din Căuaş II, 387
Vasile din Săcal II, 387
Vasile II Bulgaroctonul I, 74
Vasilie (de la Târnovo; primat) **I,** 80**; II,** 330
Vasilie (arhiepiscop şi mitropolit) **II,** 330, 342
Vaslui (var.: Vasluiu) **I,** 217, 246, 258, 710**; II,** 133, 135-137
Vasvár I, 734
Vatatzes, Leon I, 513
Vatican I, 316, 553, 706, 708**; II,** 119, 120, 330
Vayk (vezi Ştefan I cel Sfânt)
Vayk-Ştefan (vezi Ştefan I cel Sfânt)
Văcaru, Silviu I, 259
Văcărescu, Ianache I, 742, 746
Văcăreşti (familie) **I,** 469
Văcăreşti (mănăstire) **I** 502
Văcăreşti (localitate) **I,** 742, 752
Vălcan Bucşenescul (vezi Bărcan Bucşanul)
Vălenii de Munte I, 230
Vărzariul, Radu I, 729

Vâlcan (pas) **I,** 750
Vâlcea I, 435, 731
Vâlcele (Vălcele) **II,** 337
Velabrum I, 415
Velics, László I, 262**; II,** 357, 378
Velişco (sau Velicico/ Velincu/ Vilaşco) **I,** 720
Velius, Casparus Ursinus I, 262, 486
Vencel, Biró II, 383
Venceslav I, 470
Venetia (vezi Veneţia*)
Veneţia (var.: Venezia) **I,** 6, 27, 54, 55, 65, 151, 202, 210, 211, 215, 221, 223, 235, 245, 249, 250, 407, 423, 454, 461, 486, 505, 514, 652, 660, 684, 701, 707, 724, 725, 735, 737, 741, 748**; II,** 158, 331, 367
Veneţia* (var. Venetia; și Veneţia de Jos localitate „din Ţara Oltului”;) **I,** 8, 682, 683**; II,** 376, 387, 398
Veneţia de Jos (vezi Veneţia*)
Venier, Sebastiano I, 725
Venilia I, 407
Verantius, Antonius (sau Anton Verancsics/ Verančič) **I,** 10, 420, 489
Verbia II, 155
Verbőczi I, 480, 504
Vercicani II, 157
Verecke (pas; trecătoare) **I,** 74
Veresegyházi Szentyel, Michael I, 500
Veress, Andrei (vezi și Veress, Endre) **I,** 262, 490, 491**; II,** 155, 158, 165, 344, 373, 387, 388, 402, 411
Veress, Endre (vezi Veress, Andrei)
Veress, Istvan I, 262, 496
Vereşmort (var.: Szászveresmart; vezi Rotbav)
Vergilius I, 262, 405, 406, 407, 409
Vergo (clucer) **II,** 337
Verona I, 440
Veszprémi István II, 368
Veterani, Frederigo I, 501, 502
Veturius, Lucius I, 419
Veveriță, Spancioc II, 158
Vibulanus, Quintius Fabius I, 419
Victorianus I, 442
Vidin (vezi și Diiu) **I,** 231, 435, 720
Vidra (soția lui Ștefan Răzvan) **I,** 719
Vidrai, Demetriu (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Vidrai, Ioan (coleg Samuil Micu) **I,** 22
Viena (var.: Vienna; Wien; Vindobona; Beciu) **I,** 5, 12, 18, 22, 24-31, 34-36, 38, 40, 42, 46, 48-50, 54, 56, 63, 64, 67, 70, 71, 203, 206, 208, 209, 220, 223, 227, 232, 233, 234, 236, 237, 244, 248, 250, 253, 254, 257, 260, 262, 264, 424, 431, 433, 443, 455, 461, 465, 470, 475, 477, 478, 483, 484, 490, 491, 494-497, 499-508, 525, 679, 680, 698, 701, 723, 724, 735, 740, 742, 743, 749**; II,** 156, 329, 336, 359, 364-368, 372, 373, 375, 376, 385, 386, 389, 391-395, 397, 399, 400, 402-404, 410, 412, 414-420, 422, 427
Vienna (vezi Viena)
Vierding (var.: Wirding) **II,** 339
Vifleim (teatru popular) **I,** 212
Vigenère (Blaise de) I, 68, 420
Viișoara I, 484
Vijoli, Ioachim II, 421
Villehardouin, Geoffroi de I, 262, 523
Vilna I, 220, 695**; II,** 122
Viminacium (Viminatium) **I,** 431, 432, 453
Viminal (colina ~) **I,** 411
Vindobona (vezi Viena)
Vinicianus, L. Annius I, 424
Vinicius, Marcus (general) **I,** 423
Vintilă (domnitor) **I,** 715
Vintilă (clucer) **I,** 719
Vinţ II, 352
Vinţu de Jos I, 719**; II,** 166, 422
Virginia I, 419
Virginius, Opiter I, 418
Visarion Sarai I, 208**; II,** 357, 389, 392, 395
Visconti, Alfonso I, 719
Vitalis (episcop) **II,** 324
Vitellius, Aulus I, 425
Vitemberg I
Vitezi, Vasilie (Vasile Vitez) **I,** 22
Vitold (duce) **II,** 128
Vizaknai, Aladár I, 477
Vizaknai, Miklós I, 477
Vîrban, Floarea I, 224
Vlad (diacon) **II,** 337
Vlad (vezi Dragomir Călugărul)
Vlad I (vezi şi Dan) **I,** 241, 691, 692
Vlad Călugărul (var.: Călugărul/ Vlad-Vodă) **I,** 480, 710, 711**; II,** 137
Vlad cel Tânăr (sau Vlăduţ; var.: Vlad-Voievod/ Vlăduţ-Vodă) **I,** 480, 712, 713, 714
Vlad Dracul (fiu al lui Mircea cel Bătrân; var.: Dracul/ Vlad/ Vlad Dracula; Vladislav Dragul) **I,** 240, 474, 479, 694, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 710
Vlad Înecatul (sau Ioan Vlad-Vodă) **I,** 214, 220, 714
Vlad Ţepeluş (var.: Ţăpăluș/ Ţepăluşe/ Ţăpăluş-Vodă/ Ţepeluş-Vodă/ Ţepăluş-Vodă/ Vlad Ţăpăluşe/ Vlad Ţepăluşe/ Vlad-Vodă) **I,** 702, 705, 709, 710, 712
Vlad Ţepeş (var.: Ţepeş/ Vlad Ţepeş-Dracula/ Vlad-Vodă-Ţepeş/ Vladislav) **I,** 203, 212, 216, 227, 233, 256, 257, 258, 261, 692, 697-710, 712**; II,** 134
Vlad, Vasile (Vasilie Vlad) **I,** 34, 502, 679
Vlad-Vintilă de la Slatina (var.: Vintilă-Vodă) **I,** 209, 243, 714
Vladimir I, 517
Vladislav I (sau Vlaicu; var.: Latizlao/ Vladislav-Voievod Basarab/ Vlaicu-Vodă; vezi și Layk/ Wlayk) **I,** 216, 230, 472, 688, 690**; II,** 118
Vladislav I (Ulaszló) Jagello I, 474, 700
Vladislav II (al Ungariei; Jagello; var.: Uladislau/ Vladislav) **I,** 41, 479, 480, 481**; II,** 139, 141, 143-147, 334, 341, 399
Vladislav II Jagiello (al Poloniei; Wladislaw II Jagiello) **I,** 693, 694, 695, 696**; II,** 125-130
Vladislav II I, 699, 700, 702
Vladislav III I, 713
Vladislav III Jagello I, 476, 479
Vladislav Dragul (vezi Vlad Dracul)
Vladislav Ţepeşul I, 711
Vladislav-Vodă I, 702
Vlahia (sau Vlachia/ Valachia/ Valahia/ Valahia Transalpina/ Walachia; vezi Ţara Românească)
Vlahia cea Mare (vezi Ţara Românească)

Vlahiia Neagră (vezi Ţara Românească)
Vlaho-Bulgaria I, 517
Vlaşca I, 733
Vlădescu, Şerban I, 742
Vlodko, Mathias II, 154
Vodnău (pârâu) **II,** 136
Vogt, J. I, 263, 448
Voichiţa (fiică a lui Neagoe Basarab) **II,** 148
Voicu (boier) **I,** 696
Voigt, Mikuláš Adaukt (Adauctus a Sancto Germano Voigt) **I,** 34
Volovăţ (var.: Olovăţ/ Voloveţ) **II,** 117
Voltaire I, 16
Volusianus I, 441
Vonyiga, Petrus (alumn blăjean) **I,** 23
Vopiscus, Flavius (Flavius Vopiscus Syracusius) **I,** 54, 71, 228, 263, 442, 444, 447
Vsevolod III I, 517
Vratislavia (vezi Breslau; var.: Vratislaviia)
Vuia, Romul I, 263, 685
Vulcacius Gallicanus I, 228, 442
Vulcan (personaj mitologic) **I,** 14
Vulcan, George II, 416
Vulcan, Samuil II, 388, 409, 416
Vulcanus I, 413

W

Wadding, Lucas (sau Hibernus/ Iberul) **I,** 263**; II,** 122, 123
Wagner, Franciscus I, 263, 503
Walerand de Wawrin I, 700
Walter, G. I, 263, 422
Walther, Baltasar I, 255, 712, 716, 717, 718, 719, 720
Wapowski, Bernard II, 140, 141
Wappler, Anton I, 25, 26, 27
Warmia II, 127
Weber Wilhelm I, 263, 437
Weisz, Franciscus (var.: Veis) **I,** 508
Weiss, Georg (vezi şi Mysen Hannes) **II,** 164
Weiss, Iorg II, 164
Weiss, Mihail I, 495
Werner, Carl I, 264, 467, 470
Wessely, Kurt I, 263**; II,** 370-372
Wibling, C. L. I, 263, 498
Willamowitz-Moellendorf, Ulrich I, 263, 438
Williey, Jean II, 155
Wiszniewiecki, Dimitrie II, 155-157
Wittenberg I, 479, 499**; II,** 155, 159, 345
Wittstock, Heinrich I, 263**; II,** 149
Wlachia (vezi Ţara Românească)
Wladyslaw IV Lokietek I, 693**; II,** 122
Wlayk (vezi Vladislav I)
Wolff, Christian I, 31
Wolf, Robert Lee I, 263, 515, 523
Wroclaw (vezi Breslau)

X

Xenopol, Alexandru D. I, 213, 214, 216, 221, 226, 229, 230, 240, 251, 256, 257, 258, 259, 263, 264, 509, 685, 687-689, 692, 693, 695, 698, 699, 704, 705, 707, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 717, 718, 726, 741-744, 746-750, 752**; II,** 118, 126, 127, 129-139, 142, 147-149, 159
Xerxex I, 421
Xiphilinus, Joannes cel Tânăr I, 39, 54, 57, 219, 427, 428, 429, 437, 442, 443

Y

Ygfon I, 457
York I, 446

Z

Zaborowski II, 157
Zaborovschi, Virgil I, 264, 738
Zágon I, 208
Zagora I, 519
Zagreb I, 433
Zaharia din Hunedoara II, 398
Zahariuc, Petronel I, 259
Zain I, 719
Zalău I, 203**; II,** 420
Zamosius, Sthephanus (Stephanus Zamoscius; Zamosius-Szamosközi; vezi, separat, István Szamosközi) **I,** 11, 14, 39, 55, 60, 61, 264, 434, 436, 438, 511
Zamoyski, Ioan I, 721
Zane, Mateo I, 221
Zante I, 515
Zápolya (familie) **I,** 715
Zápolya, Ioan (sau Ioan I Zápolya; var.: Ioan Zapolea) **I,** 263, 480, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 714**; II,** 148
Zápolya, Ioan II Sigismund (sau Ioan Sigismund Zápolya) **I,** 487, 488, 489; **II,** 156, 342, 343
Zaporojie (ataman) **I,** 728
Zay, Francisc II, 155
Zăgrean, Ioan I, 264**; II,** 333, 350
Zărneşti (Zerneşti; Zărneşti-Tohan) **I,** 501, 502, 508, 742
Zbaraj (Zbarż) **I,** 738**; II,** 163
Zbierea, Ionaşco II, 160
Zdrenghea, Mircea I, 239
Zehan, Simeon II, 425
Zemun I, 475, 489**; II,** 159
Zenobia I, 442, 444
Zenon I, 453
Zenta I, 743
Zerlentis, P. G. II, 367
Zermegh, Joannes I, 264, 483, 484, 485, 486, 487
Zeugma (vezi, separat, Cigmău) **I,** 436
Zgraon, Florentina I, 5, 224
Zimmerlehen II, 165
Zimmermann, Franz J. I, 264, 467, 470
Zips (domeniu) **I,** 487
Zlatarski I, 515
Zlatna I, 432**; II,** 385
Zoba, Ioan (din Vinţ) **II,** 352
Zobran II, 420
Zoltán (sau Erdeelui Zoltan/ Zoltan/ Zolthan) **I,** 464, 466
Zolnai, Béla I, 26, 27, 28, 30
Zolyomy, Elisabeta de Albes I, 725
Zomus (vezi Someş)
Zonaras, Joannes (sau Ioan Zonaras) **I,** 35, 46, 54, 76, 78, 264, 414-417, 423, 425, 426, 428, 441-447, 450, 454, 456, 459, 460, 461, 462, 509, 513**; II,** 328, 341
Zorobabel I, 421
Zosimus (var.: Zosimos) **I,** 264, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451
Zrinyi, Miklós I, 489, 500, 734
Zrinyi-Újvár (vezi Újvár)
Zsitvatorok I, 494
Zsolt I, 464
Zydaczew II, 160
Zyraxes I, 422
Zweibrücken (sau Bipontum) **I,** 54, 228, 442

GLOSAR*

* Cuprinde cuvinte şi sintagme cu forme şi sensuri neobişnuite sau mai puţin obişnuite.

A

a = (prep) în; în sintagma ~ **mână** = (înv.) în mână
abotriti = abodriţi sau predenecenţi („care locuiesc în Dacia lângă Dunăre"), populaţie romanică pe care documentele o consemnează, la anul 824, în situaţie de ostilitate militară cu bulgarii
abur = (aici) fum; bioxid de carbon
acatolic, -ă = care s-a separat de catolicism; în cazul Transilvaniei, cele trei religii reformate: *calvini*, *luterani* și *unitarieni*. Derivatul cu *a-* nu este înregistrat în DLR, nici în MDA.
aceaea = în loc. adv. **într~** (înv.) în timpul acela
acelaşi = în loc. adv. **într~** (înv.) în timpul acela; în mod obişnuit, în structura loc. adv. intră demonstrativul de depărtare în forma de feminin, cu valoare neutră; vezi **aceaea**
acesta, aceasta = în loc. adv. (înv.) **într-aceastea** = în timpul acesta; în mod obişnuit, în structura loc. adv. intră demonstrativul de depărtare în forma de feminin, cu valoare neutră: *într-aceea*
acmu = (reg.) acum
acoloşi = (îvr.) tot acolo
acoperi (a) = a apăra, a proteja
actor = (înv.; jur.) reclamant; cu acest sens, cuvântul nu este înregistrat în DLR.
adaoge (a) = (înv.) a adăuga: a mări, a spori, a amplifica
adăoga (a) = a adăuga; vezi **a adaoge**
adăogătură = (îvr.) adaos
adăosătură = (înv.) adăugare, adaos
adăpa (a se) = (despre pământ) a se uda
adăunăzi = (reg. cu *a-* protetic) deunăzi
adevera (a) = a adevăra: a adeveri
adeveri (a se) = (înv.) a se confirma exactitatea, justeţea unui fapt, a unei afirmaţii; (înv.) a (se) încredinţa (pe cineva de ceva), a (se) convinge
adeverinţă = (înv.) dovadă că un fapt este veridic
adeverit, -ă = (înv.) încredinţat; statornicit
administrator = titlu de voievod al Transilvaniei, pe care și l-a arogat regalitatea maghiară
administrălui (a) = a administra, a agospodări; cuvântul este format după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară, sau ar putea fi un împrumut din maghiară (*adminisztrál*); cf. DÎLR
admonălui (a) = (înv.) a avertiza, a soma; cuvântul este format de la v. lat. *admoneō, -ēre*, cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară. Nu este înregistrat în DLR, în schimb, este în DÎLR.
aduce (a) = în expr. **a ~ în leafă** = a angaja mercenar
adunare = în sintagma **~a Ţerii Ardealului cea nemşească** = Dieta Transilvaniei sau corpurile legiuitoare ale principatului
adunătură = gloată; mulţime de oameni strânși la un loc
afla (a se) = (pop.) a scorni, a născoci; (pop.) a găsi potrivit, a găsi de cuviinţă; a avea o idee (cu privire la un lucru); a se ști
afund, -ă = (pfm.) adânc
afurisanie = (înv.) afurisenie; (bis.) anatemă, anatemizare, excomunicare
afurisi (a) = (bis.) a arunca anatema asupra cuiva, a excomunica
afurisit, -ă = (bis.) asupra căruia s-a aruncat anatema, excomunicat
agarean = păgân (turc sau tătar)
agă = titlu dat comandantului din armata otomană; ofiţer turc, aici de rang superior
aghent = (înv.) agent: reprezentant oficial al unei instituţii, al unei organizaţii, al unui stat etc., care îndeplinește diferite însărcinări; (tom II, [248^{v}], [262^{v}], [306], [342^{v}]) agent diplomatic al domnitorilor români la Poarta Otomană, la Viena sau la Veneţia
agie = demnitatea de agă
agneţ = (bis.) bucată de prescură din care se taie anafura pentru împărtășanie
agonisală = agoniseală; în sintagma **pământ de ~** = pământ din a cărui exploatare să obţină...
agonisită = (înv.) leafă
airea = (reg.) aiurea: în alt loc, nedeterminat
ajunge (a se) = (fig.) a se înţelege (cu conotaţia „în taină"); **a se ~ în vorbe** = a face înţelegeri
ajutorinţă = (înv.) ajutor
alani = populaţie din Sarmaţia europeană (cf. lat. *Alānī, -ōrum* „alanii")
alb, -ă = în sintagma **săptămâna ~ă**; vezi **săptămână**
albanit = albanez
albean = albanez
alcătui (a se) = (reg.) a se înţelege (cf. mg. *alkudni*); cuvântul, omonim cu *a alcătui*, cunoaște prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din 1814).
alegaţie = (jur.) afirmaţie, motivare; aceasta este prima atestare a cuvântului (cf. DLR, unde prima atrestare este târzie, la 1863; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).
alege (a) = în expr. (înv.) **a ~ sfat** = a decide în urma unei consfături
ales = (îvp.) îndeosebi
aleşui (a) = a leşui; vezi **leşui (a)**
aleşuire = leşuire: (îrg.) pândă
alodiacesc, -ească = alodial: pământ lucrat în regim propriu de către nobil, spre deosebire de pământul urbarial, lucrat de către iobagi. În cazul de faţă (tom IV, [242^{v}]), este vorba despre veniturile părţii alodiale a domeniului episcopal din Blaj.
alodiatură = în sintagma ~ **de marhă** = șeptelul de pe o moșie alodială

alumn = (iuz) elev; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text; în DLR şi în DÎLR nu este înregistrat, iar în DELLR nu i se dă prima atestare.

amăgitură = (înv.) înşelăciune

amărunt = amănunt; loc adv. **cu ~ul** / **pre ~ul** = (înv.) amănunţit

amestecare = (înv.) intrigă; (înv.) împreunare sexuală

amestecătură = (înv.) intrigă, conflict; încăierare, conflict

amintrilea = altminteri

amistui (a) = (îrg., cu *a-* protetic) a mistui; a distruge încetul cu încetul

amu = (reg.; Buc., Mol., Trans.) acum

amurţit, -ă = amorţit: (fig.) încremenit

an = în sintagma ~ **curgătoriu** (tom IV, [152], [171]) = an în curs (cf. *anni currentis / anno currenti*, în documentele lat.)

anarhie = dezordine produsă din cauza lipsei unei autorităţi care să conducă; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este abia după 1866).

anatomie = (fig.) structură

angarie = dare, contribuţie în bani sau în natură

anglu = englez

anonă = grâne (tom II, [302^{v}]); provizii (în tomul II, [313]**,** Micu îl explică,: „sau, cum zic turceaşte, zahrea"); (cf. lat. *annōna, -ae* „recoltă de grâu, grâu, alimente, aprovizionare cu grâu"). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, nici în DÎLR şi DELLR.

anteţesor = (înv.) antecesor; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text, este împrumutat de Micu din documentul latinesc pe care îl traduce (*antecessorum*), dar este adaptat într-o formă care trădează analogia cu alte cuvinte împrumutate prin filiere neromanice, în aceeaşi perioadă sau în etape mai vechi din evoluţia limbii române literare (cf. DLR, unde prima înregistrare propusă pentru cuvântul în discuţie este la Gheorghe Şincai; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar DELLR nu dă prima atestare a cuvântului).

antimis = (bis.) bucată pătrată de pânză (sfinţită de către episcop) pe care, la liturghie, preotul o întinde pe pristol ca aşternut pentru potir şi sfintele daruri şi care poate ţine loc de altar

antitrinitar = antritrinitarian; adept al antitrinitarismului, (aici – tom I, [157]) curent religios din perioada Reformei, care neagă Trinitatea. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (nu este înregistrat în DLR, iar MDA dă prima înregistrare în DEX^{2}).

aorea = (îrg.) uneori, alteori; câteodată

aparitoriu = subaltern (cf. lat. *appāritor, -ōris*). Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text. În DÎLR şi în DELLR nu este înregistrat; DLR nu propune atestare, iar în MDA prima înregistrare la care se face trimitere este foarte târzie.

apă = în sintagma (pop.) **boala ~ei** = hidropizie

apăra (a se) = (înv.; fig,) a refuza ceva cuiva; a (se) da înapoi de la ceva

apăsa (a se) = (fig.) a (se) asupri, a (se) oprima; a vorbi pe cineva de rău, a calomnia

apelaţie = (jur.; înv.) apel; adresare la jurisdicţia imediat superioară, spre a schimba sau anula o sentinţă dată de prima instanţă" (cf. lat. *appellātiō, -ōnis*)

apostata = apostat (cf. lat. *apostata, -ae*). În text este nume propriu, cu referire la împăratul Iulian. Recunoscându-i statutul de element lexical cu circulaţie restrânsă (deşi prima atestare a cuvântului în texte româneşti este de la 1682; cf. DÎLR), Micu dă o explicaţie amplă: „adecă lăpădat de credinţă şi de leage".

apostolie = carte canonică cuprinzând o parte din faptele apostolilor după înălţarea Mântuitorului

aprins, -ă = (fig.; tom III, [53^{v}], [124]) pornit pe..., dornic; în sintagma **~ la minte** = pătimaş

aprobălui (a) = (înv.) a aproba. În forma cu sufixul *-ălui*, cuvântul urmează modelul împrumuturilor din maghiară.

aprod = (înv.) paj din garda domnească

apuca (a se) = a cuceri; a subjuga; a primi ceva prin tradiţie; (reg.: Mol., Buc.) a se angaja; a lua în grabă şi la nimereală (ce poate); (p. ext.) a se jura; în expr. (îvr.) **a ~ pe cineva cu vorbe bune** = a ademeni

arătare = (înv.) dovedire; (înv.) dovadă, probă

arătat, -ă = clar, neîndoios, evident (tom II, [181]), după lat. *manifeste*, din documentul tradus

arde (a) = (despre luptă) a fi în toi

arhiduc = (neob.) arhiduce; titlu dat prinţilor din Casa imperială a Austriei; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, II).

arhiducal, -ă = (despre o cetate) care este reşedinţa împăratului în calitate de arhiduce al Austriei; forma din text (în arhiducali cetatea noastră – tom IV, [203^{v}]) se justifică prin păstrarea formei de ablativ din documentul latinesc pe care îl traduce (sintagma *in archiducali civitate Nostra*). Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (DLR îl înregistrează şi îl explică, fără a propune o primă atestare).

arhidux = (înv. şi lat.) *arhiduce* (lat. *dux, -cis*); vezi **arhiduc**

arhiepiscopi (a) = a-şi exercita funcţia de arhiepiscop. O creaţie lexicală proprie, se pare, a lui Samuil Micu, după modelul v. *a episcopi* (cuvântul nu este înregistrat în DLR, dar nu este exclus să fi circulat în registrul lexical ecleziastic).

arhierie = eparhie condusă de un arhiereu

arhiereu = denumire generală pentru gradele superioare ale clerului; (spec.) episcop fără eparhie şi fără jurisdicţie episcopală, dar care oficiază ceremoniile prescrise în arhieratic

arhimandrit = titlu inferior arhiereului, pe care-l poartă preoţii unor mănăstiri ortodoxe mai mari

arhimitropolit = (înv.) mitropolit primat

arhipresviter = (înv.) arhipresbiter: (rar, Trans.) „protopop", un împrumut din lat. (*archipresbyter* „arhipreot"). După DLR, prima atestare a cuvântului este în texte din al doilea deceniu al secolului al XIX, deci posterioară perioadei în care Micu îşi scria cronica; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR.

arhiv = (îrg.) arhivă; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Petru Maior, *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*, Buda, 1834); cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu este dată prima atestare.

arhivum = (lat.) arhivă (cf. lat. *archīvum, -ī* „arhivă"); vezi *arhiv*. În forma *arhivum*, cuvântul nu este înregistrat în DLR; în sintagme **~ul vlădicesc / ~ul episcopesc** = arhiva episcopală

arian = adept al arianismului; doctrină întemeiată de preotul Arie (sec. IV), care neagă identitatea de substanţă dintre Hristos şi Dumnezeu-Tatăl; aici e vorba despre neoarianismul din perioada Reformei.

arienesc, -ească = în sintagma **eres ~** = doctrină întemeiată de preotul Arie (sec. IV), care neagă identitatea de substanţă dintre Hristos şi Dumnezeu-Tatăl, declarată eretică de sinodul din Niceea (325)

armalist = persoană ce deținea numai blazon nobiliar în semn de recunoaștere a unor servicii aduse suveranului care emitea respectivul blazon, dar era lipsită de pământ, uneori fiind nevoită să practice diferite meserii pentru a-și asigura subzistența

armamentarium = arsenal, armurărie (cf. lat. *armāmentārium, -iī*). Cuvântul nu este înregistrat în dicţionarele consultate de noi, nici chiar în DELLR.

armaşiu = armaş; în sintagma (înv.) **~ (cel) mare** = boier(ul) numit de domn în slujba de căpetenie a armaşilor

armă = în expr.: **a face stare ~elor** = a încheia un armistiţiu; **a-şi însoţi ~ele** (pop.) a se alia; **a sta ~ele** = a întrerupe (temporar) ostilităţile

arnăut = (înv.) soldat mercenar albanez, angajat în garda domnească din ţările române

articul = (înv.) articol

articuluş = (înv.) articol (cf. lat. *articulus*); (Trans.; înv.) diviziune într-un document oficial marcată printr-un număr de ordine sau printr-o literă

arunca (a se) = a pune pe seama cuiva (de obicei, vina); (îvr.) a imputa ceva cuiva (pe nedrept); (înv.) a împovăra pe cineva în mod abuziv cu impozite; a sili; în expr. **a se ~ departe (de cineva)** =a nu semăna (cu cineva)

ascultare = făgăduinţă de deplină supunere faţă de biserică, făcută de un monah

asecura (a) = (înv. şi lat.) a asigura

asecuraţie = (înv.) siguranţă; cuvântul nu este înregistrat în DLR.

asemănare = (înv.) comparaţie

asesor = membru al soborului mare (tom IV, [170], [250^{v}]); membru al sinodului episcopal (soborul mic) (tom IV, [257]); judecător

asian = (neob.) asiatic

aspru = (înv.) cea mai mică monedă turcească de argint, valorând în sec. XVII a şasea parte dintr-un potronic – monedă poloneză de argint, cu valoare variabilă (10 bani, 6 bani, 15 parale), care a circulat şi în ţările române, mai ales în Moldova, în sec. XVII şi XVIII

astruca (a se) = (p. ext.) a înmormânta

aşeza (a se) = a ajunge la o înţelegere; a se învoi; (înv.) a (se) hotărî, a (se) stabili; (fig.) a (se) linişti, a potoli; (înv.) a aplana un conflict, a linişti o situaţie conflictuală; în expr.: **a ~ pace** = a încheia un tratat de pace; **a se ~ pe aceasta** = a se învoi, a fi de acord; **a ~ legături** = a stabili condiţiile unui acord; (înv.) **a se ~ pe cuvântul cuiva** = a se bizui; **a ~ în starea sa deplină** = a înfiinţa

aşezare = (înv.) aplanare a unui conflict; liniştire a unei situaţii conflictuale

aşezat, -ă = pacificat; fixat, stabilit

aşezământ = (înv.) hotărâre, decizie; tratat; convenţie; (înv.) lege, dispoziţie (instituită de un împărat, de un domnitor); în sintagme: (înv.) **~ul păcii / ~(ul) de pace** = tratat(ul) de pace; **împrotiva ~urilor păcii** = contrar prevederilor din tratatul de pace; **~ de prietenie şi de unire** = tratat de prietenie si de alianţă; **vechile ~uri legate** = vechile tratate încheiate; **~urile ceale legate** = prevederile tratatelor încheiate; în expr.: **a face legătură şi ~** = a face o înţelegere, a încheia un pact; **a face ~** = a face o înţelegere, a încheia un tratat de pace; (înv.) **a sta întru ~urile făcute** = a respecta prevederile unui tratat încheiat cu cineva

audienţie = (înv.) audienţă; sintagma **timpurie ~** se referă la primirea neîntârziată a solilor munteni de către împărat; Micu echivalează astfel (tom II, [181^{v}]) *matura audientia* „audienţă promptă", din documentul latinesc pe care îl traduce.

auditor = în sintagma **cauzarum ~ / cauzarum ~ gheneralis / gheneralis a tuturor cauzelor ~** = funcţionar impus pe lângă episcopii uniţi din Transilvania, de obicei un călugăr iezut, care trebuia să îndrume şi să controleze acţiunile ierarhilor români, consideraţi insuficient de

competenţi în materie de dogmă catolică. Numit în documentele vremii „teologul latin”, acest intrus era, de fapt, un spion în „casa” episcopilor uniţi, care aveau obligaţia sa îl întreţină. Denumirea latină întreagă este *causarum auditor generalis*, adică cel îndrituit să se amestece în toate problemele eparhiei. Sintagma este explicată şi de Samuil Micu (tom IV, [192^{v}]) printr-o apoziţie dezvoltată: „adecă judecătoriu mai mare în lucrurile şi în pricile besericeşti”.

aulic, -ă = al (a) curţii împărăteşti; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde nu se propune atestare, și MDA, unde prima atestare este după 1835); în DELLR cuv. latinesc *aulicus* nu este înregistrat.

autenţie = autentificare; cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, nici în DÎLR.

avea (a) = în expr.: **a ~ mare graţie** = a se bucura de mare trecere; (înv.) **a ~ mare socotinţă** = a se bucura de toată atenţia (cuiva); a se bucura de mare trecere (în faţa cuiva); **a ~ împărtăşire** = a intra în legătură (cu cineva)

avgust = august (luna)

avgust, -ă = august: (p. ext.) împărat; preamărit

B

ban = în sintagme: **~i de obşte** = bani publici; **~i roşii** = bani de aramă; **~i gata** = bani cash; echivalează lat. „in paratis pecuniis” din documentul tradus (tom II, [177^{v}])

barbar, -ă = (despre o limbă) străină

baro = baron: titlu de nobleţe (ereditar sau conferit de monarh) ocupând, în ierarhia nobiliară, locul între cavaler şi viconte

baronie = titlu de baron; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la Iacob Negruzzi).

barşon = (reg.) catifea roşie

bastarni = populaţie germanică, între Vistula şi gurile Dunării (cf. lat. *Bastarnae, -ārum*)

baş = căpetenie

başă = căpetenie

başte = baştă: (înv.) turn, bastion

bate (a) = în expr. **a ~ halcaua**; vezi **halca.**

băga (a) = în expr. (înv.) **a ~ samă** = a socoti, a ţine seama de ceva, a fi interesat (de ceva)

băibărac = (înv.) baibarac: (înv.) haină de culoare roşie; cuvântul este, de altfel, explicat chiar de autor: „băibărace sau haine roşii” (întocmai la N. Costin; vezi COSTIN 1976, p. 94).

bănat = (reg.) supărare; (reg.) învinuire; (reg.) bănuială, suspiciune

bănui (a-şi) = (îrg.) a se căi, a regreta

bărat = (înv.) preot catolic (mg. *barat*)

bătaie = luptă; şi în expr.: **a(-şi) da ~** = a lupta; **a-şi tocmi (oastea) la ~** / **a se tocmi la ~** = a-şi aranja (oastea) în dispozitiv de luptă; = în expr. **a pica în ~** = (îvp., fig.) a muri în luptă; pedeapsă; şi în sintagma **~ia lui Dumnezeu** = pedeapsă

bătut = atacare, asediere

bântui (a) = (înv.) a face necazuri, a asupri, a aprigoni

bântuială = necaz, supărare

bdenie = (înv.) denie: (înv.; p. ext.) reculegere şi meditaţie religioasă însoţită de rugăciuni

becisnic, -ă = ticălos, nemernic

bei = guvernator al unui oraş sau al unei provincii din fostul Imperiu Otoman

beilerbei = cuvântul nu acoperă aici (tom II, [375]) sensurile date în mod obişnuit de dicţionare şi de istorici: „guvernator al unei provincii din Imperiul Otoman” sau „paşă cu trei tuiuri” (Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, 1958).

beiu = bei: guvernator al unui oraş sau al unei provincii din fostul Imperiu Otoman

beizadea = (înv.) fiu de domn, prinţ

belitură = (fig.; înv.) jefuire (de bani, de avut, în general)

benefiţiat, -ă = privilegiat

benefiţium = beneficiu; (tom I, [164^{v}]; tom IV, [285^{v}]) drept, privilegiu; (tom IV, [188]) dreptul exclusiv al împăratului de a fi singurul care acordă privilegii ecleziastice, inclusiv donaţii şi înzestrări materiale, pe tot cuprinsul imperiului; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare, în forma *beneficiu*, este mult mai târzie, la 1897; după DELLR, prima atestare este din 1813).

besearică = (înv.) biserică; în sintagme: **~ patrierşască** = catedrală patriarhală; **~ă ungurească pravoslavnică** = cu sensul explicat de Samuil Micu însuşi la p. [92^{v}]: „într-această scrisoare pravoslavnici să numesc calvinii”

besericesc, -ească = în sintagma **stat ~** = cler; **scaon ~** = instanţă bisericească de judecată

besi = (în forma de pl.) bessi (cf. lat. *Bessī, -ōrum*): veche populaţie tracică în Peninsula Balcanică

beşli-aga = căpitan de beşlii

beşliu = soldat din corpul de beşlii; corp de cavalerie turcă, cu slujbă de jandarmi şi curieri domneşti

birău = (îrg.) primar

birnic = (înv.) persoană care plăteşte bir

birui (a) = (înv.) a stăpâni

biruinţă = (înv.) stăpânire

biseni = cuvântul este explicat de Micu: „care sânt şcheaii”

biuşag = (înv.) belşug

biuşug = (înv.) belşug

blândeţe = (la pl.; tom III, [23^{v}]) ademenire, linguşeală, momeală
boală = în sintagma (pop.) **~a apei** = hidropizie
boiariu = (înv.) boier; în sintagma **un ~ minister mai dinlăuntru** = un consilier de taină, consilier intim
bolt = (îvr.) boltă
boltă = construcţie cu tavanul în formă de semicerc sau numai bombat; (reg.; p. ext.) tavan; (reg.) prăvălie
boltit, -ă = construit din piatră sau cărămidă, fără stucatură de lemn (tom II, [376^{v}])
britani = triburi celtice care constituiau, până la cucerirea anglo-saxonă din sec. V–VI, populaţia de bază a Britaniei
bructeri = neam germanic (cf. lat. *Bructerī, -ōrum*)
brundusin = de la Brundus (astăzi Brindisi, în Italia)
brundisuberean = cel de la Brundus (astăzi Brindisi, în Italia)
bucată = hrană, aliment; la pl., în sintagma **~e albe** = lapte, produse din lapte, ouă şi peşte
bucoavnă = (înv.) abecedar
buiac, -ă = sălbatic, nestăpânit, nebun
bulă = act oficial emis de papă; de regulă, în sintagmă cu un determinativ: *papală* sau *a papei*
bulgări (a se) = a se bulgariza
buluc = (mil.; iuz.) unitate tactică ce corespundea unei companii de soldaţi; (p. ext.) ceată de oameni înarmaţi
bun = (la pl.) avere; în sintagme: **~uri mişcătoare şi ~ uri nemişcătoare** (înv.; jur.) avere mobilă şi avere imobilă
bunătate = beneficiu, avantaj, favoare
bunăvoinţă = în sintagma **cu împreună** ~ = de comun acord
buneţe = (reg.) bunătate
burcuşiu = burcuş: (mgm. reg.) prusac; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde nu se propune atestare, și MDA, unde prima atestare este în 1825, *Lexiconul de la Buda*).
burgundi = burgunzi: neam germanic din ramura de răsărit
burie = (îrg.) vas în care curge ţuica la distilare
butcă = (îvr.) caleaşcă, trăsură
butuc = bucată groasă de lemn, în mijloc cu o gaură sau două, în care se prindeau picioarele, mâinile sau gâtul prizonierilor ori infractorilor; obezi, cătuşe

C

cabaniţă = (înv.) manta scumpă, bogat împodobită, purtată de domnitor sau de boieri la solemnităţi
cadelisocher = *kadı-asker* (cu variantele *kadilasker, kazasker*): în turco-osmană desemnează un înalt oficial în ierarhia judiciară otomană, şeful judecătorilor militari. În istoria otomană au funcţionat un *kadı-asker* de Rumelia şi unul de Anatolia.
caimacam = (înv.) persoană cu rangul de locţiitor al unui demnitar turc
calabri = locuitorii Calabriei; peninsulă în sud-vestul Italiei, între Marea Tireniană şi Marea Ionică
calcan = (înv.) scut
cale = în loc. adv. **alăturea cu ~a** = pe de lături; în loc. adj. **făr' de** ~ = neumblat; nepotrivit; expr. **a vorbi cam alăturea cu ~a** = a evita esenţialul într-o discuţie; în sintagma **carte de ~** = (tom II, [289]) permis de liberă trecere; în expr. **a ţine căile şi drumurile** = păzi, a supraveghea
calga-sultan = (tcî.) locţiitor sau urmaş al hanului la tătarii din Crimeea
calumniator = calomniator; cuvântul nu este înregistrat în DLR; cunoaşte prima atestare în acest text (cf. MDA).
calumnie = calomnie
camenă = camănă: (înv.) unitate de măsură a greutăţii, egală, în general, cu 20 de kg, dar având diferite valori, în funcţie de regiune şi de perioadă
camenican = locuitor al Cameniţei
camerariu = valet, camerier
camilavcă = potcap acoperit cu un văl, de obicei negru, care atârnă pe spate, purtat de prelaţii şi călugării ortodocşi la anumite ocazii
candidaţie = (înv.) candidatură; cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DÎLR, DELLR.
candidălui (a) = (înv.) a fi propus candidat; a candida (neob. tr.); în forma cu sufixul *-ălui*, cuvântul urmează modelul împrumuturilor din maghiară; în această formă, cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DÎLR.
canon = lege, regulă bisericească; de regulă, canoanele erau emanate de soboarele bisericeşti, în Biserica Ortodoxă constituindu-se în cartea numită *Pravilă*; pedeapsă dată de biserică la călcarea unui canon; în sintagma **~ul cel mare** = slujbă care se oficiază numai în postul Paştelui, în prima şi în a cincea săptămână din post; se citeşte Canonul cel Mare – operă imnogragfică despre pocăinţă – al Sfântului Andrei Criteanul; canon liturgic
canonic = funcţionar bisericesc; în general, se numesc canonici acei clerici sau preoţi care stau în serviciul catedralei şi formează capitule catedrale, episcopeşti ori mitropolitane, iar în timpul vacanţei scaunului episcopesc guvernează dieceza
canonicesc, -ească = referitor la canon; impus prin canon; în sintagme **după chipul** ~ = potrivit canonului; **vină ~ească** = vină care să contravină canoanelor
canţelar = (înv.) cancelar: şeful cancelariei şi al arhivei regale în Evul Mediu – şi în forma **canţelareş** (tom I, [194]); însărcinat pe lângă un guvern cu treburile interne ale unei provincii; (tom IV, [64^{v}], [118]) însărcinat cu treburile Transilvaniei pe lângă

guvernul de la Viena – şi în forma **canţelareş** (tom I, [180^{v}]; tom IV, [151^{v}], [167^{v}])

canţelareş = (înv., sub influenţa filierei neromanice prin care a pătruns în limba română) vezi **canţelar**

canţelareşiu = vezi **canţelareş**

canţelariu = (înv.) cancelar; vezi **canţelar**

canţelărie = (înv., sub influenţa filierei neromanice prin care a pătruns în limba română) cancelarie

cap = extremitatea superioară a corpului omenesc sau cea anterioară a animalelor; comandant, conducător; conducere (a unui lucru); (înv.) capitol; în sintagme: **el însuşi cu ~ lui / singur cu ~ul său / înşine cu ~ul nostru** = (pleonastic) în persoană, personal

capaţitaş = capacitate: însuşirea de a fi apt, capabil să realizeze mult într-un domeniu. Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA.

capelan = preot personal (în acest caz – tom I, **[299]**) al papei; cleric în slujba curţii regale

capigi-başa = capugiu-başa; vezi **capigiu-başea**

capigiu-başea = capugiu-başa: căpetenia capugiilor

capitulareş = membru al capitulului, canonic

capitulum = capitul / capitlu (cf. lat. *capitulum*): corp al canonicilor diecezani

capuci-başea = capugiu-başa; vezi **capigiu-başea**

capugiu = trimis al sultanului în ţările române, împuternicit în special cu schimbarea domnilor

carăt = caretă (probabil, prin analogie cu car): trăsură elegantă, caleaşcă

cardinar = cardinal

cardinălesc, -ească = de cardinal; creaţie lexicală prin analogie cu *preoţesc, episcopesc* etc.

carte = (îvp.) scrisoare; scrisoare de recomandare; în sintagme: **~ de slobozenie** = ordin de eliberare, de punere în libertate; permis de liberă circulaţie; **~ de pâră** = plângere (în scris) făcută împotriva cuiva; **~ de lipsire din domnie** = act de mazilire; **~ de cale** = (tom II, **[289]**) permis de liberă trecere; **~ de odihnă** = permis de şedere; **~ privileghicească** = document prin care se acordă un privilegiu; **~ de episcopie** = diplomă de învestire în funcţia de episcop; în sintagma **~ de fundaţie** = aprobare de construire

casnic = căsean; (la pl.) totalitate a persoanelor care locuiesc împreună într-o casă, fiind legate prin interese comune (de familie); (înv.) om de casă, apropiat; (înv.) servitor în casă; slujitor

castelan = echivalentul apusean al unui pârcălab din ţările române

castrum = castru; cuvântul este folosit impropriu în documentul latinesc şi apoi reluat în comentariul lui Samuil Micu (tom IV, [313]), dar cu echivalarea printr-un termen regional aflat în circulaţie în epocă: *coştei* („castrum sau coşteiul"). În ce priveşte cuvântul *castru*, acesta cunoaşte prima atestare în acest text, în formă latinizantă (cf. DA, unde prima înregistrare este târzie, în 1896, la George Coșbuc; în DELLR cuvântul lat. *castrum, -ī* nu este înregistrat).

catehismuşiu = catehism (cf. lat. *catēchismus, -ī*, cu rostirea sub influenţă maghiară)

cathedratic, -ă = catedratic; în sintagma **besearică ~ă** = biserică cu un scaun-tron, numit *catedră*, pe care şedea doar ierarhul, respectiv episcopul, mitropolitul sau patriarhul, în timpul slujbei religioase; edificiul bisericesc principal al unei structuri bisericeşti conduse de un ierarh

cathismă = catismă: fiecare din cele 20 de secţiuni ale Psaltirii

cati = neam germanic care ocupa regiunile Hessen şi Thuringia de azi" (cf. lat. *Chattī, -ōrum*; *Cattī, -ōrum* „catii"). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DN_3, DÎLR. DEELR, DE.

catihismuş = catehism; vezi **catehismuş**

catihizmus = catehism; vezi **catehismuş**

catihumen = catehumen: persoană care învaţă preceptele religiei creştine pentru primirea botezului

cauţie = cauţiune: (p. ext.) garanţie

cazanie = (p. ext.) carte bisericească care cuprinde predici pentru duminici şi sărbători, explicări ale evangheliilor ori vieţile sfinţilor

cazną = (spec.) tortură

cădea (a) = în expr. **a ~ în / la prepus** = a deveni bănuitor, a suspecta; **a ~ cu rugăciune / cu rugăminte** = a se ruga stăruitor, a se ruga cu supunere şi cu stăruinţă; (tom III, [178^{v}]) a se vărsa (calc semantic după lat. *cadō, -ere*, care are şi sensul special (despre ape) „a se vărsa"); a pierde (o funcţie)

cădinţă = (înv.) cuviinţă; ceea ce îi revine de drept cuiva

căftan = (înv.) caftan; în sintagma **~ de domnie** = simbol al învestirii în funcţia de domn

călăreţ, -eaţă = în sintagma (înv.) **oastea cea ~ă** = cavaleria

călărime = (înv.) cavalerie

călbează = (reg.) gălbează: vierme parazit care trăieşte în căile biliare ale ovinelor

călca (a) = a dispreţui (tom IV, [171]); cf. lat. *conculcō* „a călca cu picioarele"; (fig.) „a călca în picioare"

călcare = năvălire cu scopul de a prăda, a jefui

căliţcă = (înv.) căletcă: colivie

călţun = (reg.) încălţăminte de sărbătoare

călugăr = în sintagma **ceată de ~i** = comunitate monahală care se conducea după anumit precepte; ordin călugăresc

cămară = vistierie; şi în sintagmele **~ domnească / ~ crăiască / ~ împărătească**

cămăraşiu = (înv.) funcţie şi rang de slujbaş la cămara domnitorului sau la alte servicii ale cămării domneşti; camerier

cămeară = cămară
cănţălărie = (înv.) cancelarie
cănţelărie = (înv.) cancelarie (forma stă influenţa filierei neromanice prin care a pătruns în limba română)
căpelan = vezi **capelan**
căpetenesc, ească = în sintagma **oraşul cel ~** = capitală; oraşul în care era concentrată autoritatea politică şi administrativă. Cuvântul nu este înregistrat în DLR; ar putea fi vorba despre o creaţie proprie a lui Samuil Micu de la cuvântul *căpetenie* + *-esc*.
căptălănie = (aici – tom I, [123]) instituţie cu caracter juridic, având funcţia de a legaliza şi păstra actele epocii asemenea notariatelor publice de mai târziu
cărindariu = (înv.) calendar
cărţăluie = (înv.) carte de proporţii reduse
cătănesc, -ească = (reg.) ostăşesc; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este târzie, spre sfârşitul sec. al XIX-lea).
căuta (a) = (v. impers. + inf. sau conj.) a fi silit, a fi nevoit (să); a urmări (să); în expr. (ivr.) **a ~ de rândul cuiva** = a purta de grijă cuiva; (spec.) a îngriji, a trata (un bolnav); a investiga, a cerceta
căutare = privire; cercetare; considerare, luare în seamă; în expr.: **a face ~** = a inspecta, a trece în revistă; **~făr' de ~a la faţă** = fără părtinire
căzanie = cazanie
căzut, -ă = cuvenit; în sintagma **~a cinste** = cinstea cuvenită
câmp = în expr. **a da ~** = a lăsa (pe cineva) să acţioneze, să se desfăşoare liber
cândai = (înv.) poate
cânta (a se) = a boci (tom II, [333])
cârge = cârjă: (înv.) baston care serveşte ca simbol al unei demnităţi (aici) mitropolitane
cârmă = (fig.) conducător; conducere; în expr. **a purta ~a** = a conduce
câşlegi = interval de timp între două posturi, în care creştinii pot mânca de dulce
ceambur = detaşament de trupe trimis să prade într-o ţară străină; expediţie de pradă
ceată = clasă, pătură socială; (înv.) categorie de oameni de aceeaşi condiţie socială; (înv.) uniune formată din oameni de aceeaşi condiţie socială; unitate auxiliară de cavalerie; în sintagma **~ de călugări** = comunitate monahală care se conducea după anumit precepte; ordin călugăresc
ceauş = (tc. *çavuş*; transliteraţii în română: *ceavuş, ceauş*): o persoană însărcinată cu o anumită misiune, un slujbaş al divanului imperial din Istanbul, folosit pentru diverse slujbe, în special de curier (pentru transmiterea unor porunci în provincie sau a unor scrisori în străinătate; termenul era folosit şi pentru a desemna anumiţi oşteni din armata otomană); (în Ţara Românească, în sec. XVII) ajutor de iuzbaşă, care comanda un efectiv redus de slujitori sau curteni, din localitatea unde şedea sau din cele vecine
cerca (a) = (înv.) a căuta; a provoca, a pune la încercare; a verifica; a analiza, a reevalua; a cerceta, a iscodi; în expr. **a ~ porţile** = a iscodi, a se informa (într-ascuns) la instituţiile (aici) turceşti
cercare = (înv.) cercetare, investigare anchetă; informare în legătură cu cineva sau cu ceva; (înv.) probă, test
cercător, -toare = persoană care cercetează, se informează în legătură cu ceva pentru a transmite superiorilor
cerceta (a) = (înv.) a inspecta; a pune la încercare
cercetare = control, inspecţie; expr. (înv.) **a face ~** = a inspecta
cerne (a se) = (fig.) a dispărea, a se strecura, a trece dincolo de hotarele unei ţări
certa (a) = (înv.) a pedepsi
certare = (înv.) mustrare, pedepsire
cetanie = citanie: (îvp.) citire
cetăţean = locuitor cu îndatoriri militare al unei cetăţi, al unei fortăreţe sau al unui oraş întărit
chelşug = (îvp.) bani de cheltuială
cheltuială = (p. ext.; ccr.) bani necesari pentru a procura ceva sau pentru a ajunge la un scop; (p. ext.) avuţie
chema (a) = în expr. înv. **a ~ în leafă** = a recruta mercenari
chesar = cezar: împărat roman (la început din familia lui Iulius Cezar); (p. ext.) împărat
chesariu = cezar; vezi **chesar**
chiar = (iuz.) limpede, lămurit, indiscutabil
chichie = (reg.) tichie
chiiar = chiar
chimeaşe = (Trans.) cămaşă
chin = în expr. **a trage la ~uri** = a supune la chinuri, a chinui, a tortura
chinez = (înv.; ist.) cneaz
chinezarat = cnezat. Dicţionarele nu înregistrează acest cuvânt, pentru care propune chiar autorul o explicaţie amplă (tom II, [10]): „adecă a prinţipatului, că aceasta însemnează cuvântul slovenesc *chinezarat*". Cuvântul este preluat de Micu din citatul latinesc – *Kenazaratus* – şi adaptat după forma *chinezat*.
chininean = caeninean; locuitor al Caeninei, vechi orăşel la nord de Roma
chip = (îvp.) statuie; în sintagme **~ul cel mic al călugăriei / călugăr de ~ul cel mic** = profesia monastică simplă şi definitivă (schima mică sau călugăria), superioară rasoforiei şi inferioară „chipului celui mare al călugăriei" (marea schimă sau schimnicia); acelaşi sens şi în expr. **a îmbrăca ~ul cel mic al mandiei**
chipz = chibz; derivat regresiv din (*a*) *chibzui*, cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii

Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare propusă este la Gheorghe Şincai, *Hronica românilor*, III); în loc. v. *a sta în ~zuri* = a sta pe gânduri, a reflecta, a se gândi, a chibzui

chir = (înv.) domn

chislar-aga = înalt demnitar turc, şeful maur al eunucilor de la haremul sultanului

chitanţie = (înv.) chitanţă; cuvântul nu este la prima atestare în acest text (cf. DÎLR, unde este înregistrat încă la 1733, în forma *cvietanţie*), dar statutul de element neologic impune explicarea lui (tom II, [305^{v}]): „adecă scrisorile de la turci, cum că el au dat haraciul".

chitileni (a) = (îrg.) a obliga, a forţa

chitilini (a) = a chitileni

chizeaş = chezaş: (înv.) ostatic

chizeaşiu = chezaş: (înv.) ostatic

cin = (iuz.) ordin călugăresc; (ccr.) veşmânt preoţesc sau călugăresc; în sintagme: **~ul dominicanilor** = ordinul catolic întemeiat de Sf. Dominic în Franţa, la începutul sec. al XII-lea; ~ **preoţesc** = tagmă preoţească; în sintagma **~ul mandiei** = călugăr definitiv

cinste = plocon, dar omagial; (la pl. cu sens concretizat, pfm.) daruri, cadouri care se dau pentru câştigarea bunăvoinţei; în sintagma **căzuta** ~ = cinstea cuvenită; în loc. adj. **de** ~ = demn de toată încrederea

cinsti (a) = (înv.) a răsplăti (pe cineva) pentru purtare bună

ciohdariu = ciohodar: slujbaş care avea grijă de încălţămintea domnului şi a întregii curţi; camerier, valet (la curtea domnească)

ciohodariu = ciohodar

cirtă = (îvp.) interval de timp foarte scurt; clipă

ciutac = bulgar turcit

clasis = corabie (cf. lat. *classis, -is* „flotă de război" şi, poetic, „corabie"). Cu acest sens, cuvântul nu s-a păstrat în limba română, în schimb, dicţionarele înregistrează termenii *clasiar* (lat. *classiārius* „al flotei"), cu precizarea (rar), „soldat roman care îşi făcea serviciul în flotă" şi *clasibocru* (termen marinaresc dat cu etimologie necunoscută, dar, indiscutabil, tot în legătură cu lat. *classis*) „cârlig de fier cu care se trag plutele". Cuvântul este împrumutat de Micu din textul lui Zonaras, pe care îl traduce, iar statutul de neologism al termenului impune explicarea lui: „adecă o corabie mare" (tom I, [251^{v}]).

clauz = clauză. În forma de neutru, cuvântul nu este înregistrat în DA.

clauzulă = (lat.; Trans.; Buc.; îvr.) clauză: dispoziţie specială prevăzută într-o convenţie, într-un contract etc. (cf. lat. *clausula, -ae* „clauză, articol de lege"); (în documentul tradus: *clausulis*; lat. *clausula, -ae* „clauză, articol de lege"; tom II, [53^{v}]; IV, [197^{v}]). Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III). În DÎLR nu este înregistrat, iar prima atestare după DELLR este din 1812.

clăti (a se/-şi) = (înv.) a porni, a se mişca; în expr. **a-şi** ~ **mâna** = (înv.) a ridica mâna (asupra cuiva), a pedepsi; (înv.) a impresiona

clerică = (înv.) seminar teologic; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare a cuvântului este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

cliens = (ltm.) client: protejat (cf. lat. *cliens, -ntis* „cetăţean, familie, cetate care beneficia de protecţia unui om de vază, numit patron"); cuvântul cunoaşte prima înregistrare în acest text (cf. DLR).

clientelă = protecţie, dependenţă (cf. lat. *clientēla, -ae* „protecţie, patronaj, dependenţă"); la vremea respectivă, clientul era un aliat de rang politic şi diplomatic inferior. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text; cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, II; în DELLR, prima atestare pentru limba română este la 1812.

cliric = (înv.) cleric

cliros = (iuz) cler

clucerіu = clucer: (în Evul Mediu, în Ţara Românească şi Mol.) persoană care avea rangul de dregător care se ocupa cu aprovizionarea curţii domneşti

cluşcă = cuvânt obţinut prin contaminare între *clucsă*, reg. *cluscă*, cu sensul „capcană", şi *cuşcă*; înregistrat în DLR cu forma *cluscă*, cu atestare târzie (1894).

cniehină = **(neob.)** cneaghină; formă preluată de Micu din documentul latinesc, unde este *kniehina*

coace (a) = (fig.) a plănui (în mod răuvoitor)

cocie = (înv.; Trans.) rădvan, trăsură elegantă

cociş = (Trans.) vizitiu

cocon = (îvp.) fiu; (îvp.) fiu (aparţinând unor părinţi din clasele sociale înalte); fiu de domn, fecior domnesc

cocoană = (înv.) fiică; (Trans.; înv.) domniţă

coduscani = guduscani; vezi **guduscani**

cofturie = cofterie: (Trans.; înv.) stofă preţioasă (postav sau mătase), din care se făceau dulame boiereşti şi cingători femeieşti; atlaz); (p. ext) caftan

colaţie = adunare, strângere; contribuţie bănească (cf. lat. *collātiō, -ōnis* „strângere la un loc, reunire"; „contribuţie bănească"); cu aceste sensuri, cuvântul nu este înregistrat în DLR. Înregistrat în DELLR pentru limba română în forma *colaţiune*, cuvântului nu i se precizează prima atestare.

colceag = (Mun.; Mol.; tcî.) un fel de ghete care se încheie pe picior cu copci

colcearіu = (reg.) bucătar
coleghium = colegiu (cf. lat. *collegium*)
colică = (reg.) mătrice; vezi **mătrice**; în sintagma **durorile ~ii**
coman = cuman: persoană aparţinând unei populaţii turcice, care s-a aşezat în sec. XI pe teritoriul ţărilor române, unde, în parte, a fost asimilată de autohtoni
comânda (a se) = (Trans.) a (se) recomanda; a (se) încredinţa (lat. *commendō*)
comândaş = (înv.; Trans.) comandant
comândă = comandă; în sintagma **curtea ~ii** = reşedinţă, centru de comandă
comedie = spectacol de teatru; spectacol public cu numere de circ
comendator = (iuz.) comandant; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).
comes = comandantul unei cetăţi sau al unei armate
comis = dregător medieval în Moldova şi Ţara Românească; scutier (rang de mică boierie); boier însărcinat cu supravegherea cailor şi a grajdurilor domneşti
comis = comite
comisar = persoană însărcinată de o autoritate superioară cu mandate speciale
comisareş = comisar
comişel = (înv.) ajutor de comis
comişie = comisie
comit = (neob.) comite
comite = (înv.) conte; comandantul unei cetăţi sau al unei armate; (înv.) prefect (al unor regiuni); înalt slujitor al curţii; (tom II, [48]) ban (al Severinului)
comitisă = contesă; format prin analogie cu principisă
comiţie = (la pl.) dietele Transilvaniei, din care făceau parte reprezentanţii nobilimii; cuvântul este, de altfel, explicat chiar de autor: „adecă în adunarea boiarilor şi a neameşilor ţerii" (tom I, [174]); „aşea chiiamă adunarea boiarilor şi a nemeşugului ţării" (tom, I, [195]). Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde, cu alte sensuri, cuvântul este înrregistrat abia după 1869; în DELLR, nu se precizează prima atestare, iar în DÎLR nu este înregistrat).
comod = confortabil, plăcut; (înv.) lesne, lesnicios; cuvântul cunoaşte prima atestare în textul lui Samuil Micu şi este împrumutat de autor din textul latinesc (*commodius*) pe care îl traduce (cf. DLR, unde prima atestare înregistrată este mult mai târzie; după DELLR, prima atestare este din 1802).
comornic = (înv.) judecător la curtea polonă; (înv.) trezorier
comun, -ă = care aparţine mai multora sau tuturor; cuvântul cunoaşte prima înregistrare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este mai târzie, în 1833; prima atestare dată în DELLR este din 1805).
conac = (înv.) tabără provozorie a unei armate, aprovizionată cu cele necesare; (iuz.) popas
conăci (a) = (înv.) a se aşeza pentru odihnă; a cantona o tabără militară
condicnaţie = (Trans.) etaj, nivel (cf, lat. *contignatiō, -ōnis* „etaj")
condiţie = clauză, învoială
confederat = persoană care face parte dintr-o confederaţie; aliat
confederaţie = alianţă; atribuindu-i statut de neologism, împreună cu termenul *senator*, Samuil Micu reia explicativ întreaga structură în care sunt incluse (tom I, [231^{v}]): „adecă făr' de ştirea celor mai mari dintru acea ceată" (cf. DÎLR: *senator* cunoaşte prima atestare în texte din perioada 1682–1686, iar *confederaţie*, cu sensul „alianţă", este atestat încă de la 1704; acesta din urmă nu este înregistrat în DELLR).
conferălui (a) = a conferi; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.
conie = (neob.) cuhnie
consenţelui (a) = a consimţi; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui* (lat. *consentiō, -īre*), după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.
consiliar = consilier; (tom II, [175^{v}]) Micu foloseşte în traducere cuvântul *consiliar* cu două sensuri: pe de o parte, demnitatea acordată lui Mihai Viteazul de către împăratul Rudolf, pe de altă parte, atribuţiile sfetnicilor lui Mihai, amintiţi în text; în sintagme **dinlăuntru actual** ~ (tom IV, [151^{v}]) = consilier intim actual, traduce din textul lat. *intimus consiliarius actualis*; **~iul nostru cel mai dinlăuntru** (tom IV, [163^{v}]) = consilier de taină, echivalează din textul lat. *consiliarii Nostri intimi*; cuvântul, un împrumut din latină (*consiliārius, -iī*), este înregistrat în textele vechi începând cu al treilea deceniu al sec. al XVIII-lea; vezi DÎLR şi Alexandra Moraru, *Influenţa occidentală*, p.198; vezi şi: DLR, unde prima atestare propusă este târzie.
consiliareş = (înv.; adaptat după forma maghiară) consilier; vezi **consiliar**
consiliariu = consilier; vezi **consiliar**
consilium = (lat) consiliu (cf. lat. *consilium, -iī*)
consistorialeş = (înv.) consistorial; membru în consistoriu
consisterialeşiu = consistorialeş
consistorialis = (înv.) consistorial; cuvânt format de Micu prin analogie cu cuvintele latineşti împrumutate
consistorialiş = consistorialeş

consistorium = (înv. lat.) consistoriu (cf. lat. *consistōrium, -iī*): organ administrativ şi disciplinar pe lângă mitropolii şi episcopii; instanţă judecătorească ecleziastică
conspiraţie = complot, uneltire; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, în 1887; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR se propune pentru prima atestare anul 1823). Recunoscându-i statutul de element lexical nou, autorul în explică: „sau sfat şi unire" (tom I, [195^{v}]).
consul = (la romani) nume dat primilor magistraţi
conteni (a) = (înv.) a opri pe cineva de la ceva, a interzice
continuaţie = (ltm.) continuare (cf. *continuātiō, -ōnis*)
contoşiu = contăş: haină bărbăteacă, lungă şi îmblănită, purtată pe deasupra de domni şi de boieri
contradicălui (a) = (înv.) a se împotrivi; cuvântul este creat după modelul împrumuturilor din maghiară; în documentul lat. este *contradicimus* (*contradīcō, -ere* „a contrazice, a vorbi contra cuiva, a se împotrivi, a combate")
contradicţie = contrazicere, opoziţie; obiecţie, replică cuvântul cunoaşte prima înregistrare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este din 1898).
controversie = (înv.) controversă; cuvântul cunoaşte prima înregistrare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).
conţept = (înv.) concept: ciornă; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DA, unde prima atestare este din a doua jumatate a sec. al XIX-lea; în DELLR nu i se dă prima atestare).
convent = adunare; membri înzestraţi cu drept de vot ai unei mânăstiri
conziliar = consilier; vezi **consiliar**
conzistorialeş = consistorial; vezi **consistorialeş**
copaciu = (înv.) copac; forma *copac* este refăcută după plural
copt, coaptă = (fig.; opus lui crud) matur
corăbia (a) = (rar) a naviga; cuvântul cunoaşte prima atestare în *Biblia de la 1795*, cartea lui Iov (40, 26); cf. DLR, unde prima atestare este posterioară datei la care cărturarul ardelean traducea Biblia.
corespondenţie = (îrg.) corespondenţă
corn = (Trans.) colţ; (înv.) aripă de oaste; parte a taberei unei oştiri
corona (a se) = a (se) încorona; formaţia prefixată este cvasigenerală însă: tom I, [85^{v}], [86^{v}], [108], [109^{v}], [114], [115], [116^{v}], [117], [123^{v}], [124], [124^{v}] etc.; tom III, [70^{v}]
coronaţie = (înv.) încoronare
coronă = (înv.) coroană
cortel = (mgm.; îrg.) sălaş, locuinţă
costei = coştei
coştei = (mgî.) castel; fort, lucrare de fortificaţie, întăritură; în sintagma ~ **vlădicesc** = palat episcopal
craibirău = judecător crăiesc
crăime = crăie, demnitate de crai
creanguri = (pl., neob.) crânguri, probabil, prin analogie cu *creangă*; (tom II, [228]) loc acoperit cu tufe sau arbuşti
credeu = crez (Crezul sau Simbolul credinţei)
credinţă = încredinţare; siguranţă, certitudine; în sintagma **vreadnic de ~** = demn de încredere; în expr. **a fi în ~** = a merita credinţa cuiva şi a se bucura de aceasta
creştinătate = (îvp.) creştinism
criminator = (neob.) acuzator; calomniator (cf. lat. *criminātor, -ōris*); cuvântul nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR şi DELLR.
critean = cretan
crucigher = cruciat; cuvântul este compus din s. *crux, crucis* „cruce" şi vb. *gerō, gere, gessī, gestum* „a purta", aşa cum este explicat chiar de Samuil Micu în context: „adecă purtători de cruce" (tom I, [142^{v}]). Vezi şi forma *cruţigheri*, în tom III, [31^{v}].
crud, -ă = (fig.; opus lui copt) lipsit de maturitate
cruţigher = cruciat
cubicular = slugă care se îngrijea de camera de dormit a stăpânului; în sintagma **vistiiariul ~iul** = demnitatea de vistier (tom II, [175^{v}]: Andronic Cantacuzino), dublată de aceea de om de încredere al voievodului
cuhnie = (înv.) bucătărie de campanie; trăsură închisă
culeage (a se) = (Trans.; înv.) a se deduce
cumani = populaţie migratoare venită din stepele nord-pontice, care s-a aşezat, în secolul al XI-lea, pe teritoriul ţărilor române şi, trecând la un mod de viaţă sedentar, a fost asimilată, în parte, de autohtoni
cumenecătură = (înv.) cuminecătură: împărtăşanie, euharistie
cumplire = (înv.) prigoană
cuprinde (a) = a lua în posesie; a fi de acord cu...; a ţine
cumputov = ostaş care făcea parte din forţele principale şi permanente ale armatei leşeşti
cunoaşte (a se) = (înv.) a (se) recunoaşte, a fi recunoscut; (înv.) a recunoaşte cuiva un drept; a recunoaşte autoritatea cuiva (tom IV, **[171]**)
cunoştinţă = cunoaştere; în expr. **a veni la ~a cuiva** = a afla şi a fi interesat de existenţa cuiva; (înv.) conştiinţă
cuprinde (a) = (înv.) a ocupa, a pune stăpânire (pe ceva); a pune sub sechestru; a(-şi) însuşi, a îmbrăţişa (un obicei, o rânduială, o religie, o meserie); (înv.) a împresura; (înv.) a prinde

cuprins, -ă = (înv.) ocupat (cu ceva)
cuprinsetură = conţinut
cura (a) = (reg.) a curge; (tom III, [107^{v}]) a fi în curs
curator = (reg.) epitrop al bisericii; administrator al bunurilor bisericii sau conducător al uneia sau al mai multor biserici
curăţenie = (înv.) cinste, onoare
curgătoriu = în curs; în sintagma **an** ~ (tom IV, **[152], [171]**) = an în curs (cf. *anni currentis / anno currenti*, în documentele lat.)
curui (a se) = (îrg.) a croi: a indica pe teren (cu semne sau şanţuri) dimensiunile şi forma fundaţiei unei clădiri
curuire = (reg.) croire: indicare, trasare pe teren (cu semne sau şanţuri) a dimensiunilor şi formei fundaţiei unei clădiri
curuţ = rebel maghiar răsculat împotriva stăpânirii austriece
curuţesc, -ească = de curuţ, a curuţilor; în sintagma **sculare ~ască** = răscoală a curuţilor
cuşmănac = cuvântul este rezultatul unei contaminări interesante între *cuşmă* şi *comănac*
cuţovlah = aromân din Macedonia; vezi şi **ţinţar;** ambii termeni, *cuţovlahi* şi *ţinţari*, îi desemnează pe aromânii din Macedonia; cel dintâi este folosit de localnicii greci, cel de-al doilea este întrebuinţat de populaţiile slave învecinate sau este atribuit în general aromânilor.
cuvânt = în expr.: (pop.) **a se pune (toţi) la un** ~ = a se pune de acord, a cădea la învoială; (înv.) **a se aşeza pe ~ cuiva** = a se bizui; loc. adv. **într-~** = de acord; toţi ca unul; **a fi într-un** ~ = a fi de acord (cu toţii), a fi uniţi
cuvios, -oasă = (înv.) potrivit; (pedeapsă) pe măsura faptelor; (iuz) suficient
cvadi = quazii (cf. lat. *Quādī, -ōrum*): neam germanic care locuia pe Dunăre, în Moravia de azi
cvalitaş = calitate; după lat. *qualitās, -ātis*, cuvântul este adaptat de Micu în forma *cvalitaş*, cu pl. *cvalitaşuri*.
cvartă = (neob.) dare care constă în a patra parte din recoltă; cuvântul este înregistrat prima dată la reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare a cuvântului este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
cvintă = (neob.) dare care constă în a cincea parte din recoltă; cuvântul este înregistrat prima dată la reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare a cuvântului este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

D

da (a se/-şi) = (pop.) a nimeri; (cu determinări ce indică locul) a apuca (înspre); a merge; în expr.: **a(-şi) ~ bătaie** = a lupta; **a ~ dreapta** = a strânge mâna în semn de împăcare; **a ~ mâna** = a promite, a se angaja;. **a ~ inimă** = a îmbărbăta, a încuraja; **a se ~ supus=** a se preda; **a da ~ul** = a fugi din faţa duşmanului; (pop.) **a se ~ după păr** = a face cum i se cere sau cum se impune într-o anumită împrejurare, a se conforma; altfel spus: „a se face frate cu dracul până a trece puntea"; **a ~ odihnă** = a găzdui, a adăposti; **a ~ de ştire** = a aduce la cunoştinţă, a încunoştinţa; (înv.) **a ~ în ştiinţă (cuiva)** = a aduce la cunoştinţă; **a ~ câmp** = a lăsa (pe cineva) să acţioneze, să se desfăşoare liber; **a-şi ~ parolă** = a-şi da cuvântul de onoare; **a ~ (ceva asupra / împotriva cuiva)** = a învinui, a acuza
dajde = în sintagma ~ **episcopească** = impozit care se plătea episcopului
dalmaticesc, -ească = (îvr.) dalmat; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Ioan Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemţesc şi nemţesc-românesc*, ms. din 1818).
dalterie = (înv.) act oficial individual în care erau consemnate hirotonisirile preoţilor şi împrejurările în care acestea erau făcute. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
dan = (iuz.) om originar din Danemarca
dar = în loc. adv. **în ~** = gratis
dare = impozit; în sintagma ~ **pentru persoană** = impozit pe cap de persoană, obligaţie iobăgească în Transilvania, indiferent de existenţa sau inexistenţa unei sesii iobăgeşti.
dăbelar = dăbilar: (înv.) perceptor; cuvântul este explicat chiar de Micu în continuare, într-o paranteză (tom III, [241]): „aceştia sânt carii scot darea"
dărăban = dorobanţ; vezi **dărăbanţ**
dărăbanţ = (înv.) dorobanţ: soldat infanterist
dăunăzile = (îrg.) deunăzi
de = despre (tom II, [42])
dechilin = (reg.) separat
deciia = după aceea, pe urmă
declărălui (a) = (înv.) a declara; cuvântul cunoaște prima atestare în acest text (cf. DLR).
decretum = decret (cf. lat. *dēcrētum, -ī*)
dedicatoriu, -ie = care reprezintă o dedicaţie
defect = pierdere; Micu împrumută cuvântul (*dēfectus, -ūs* „pierdere") din documentul latinesc pe care îl traduce (tom I, [136^{v}]). Cuvântul cunoaște prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare înregistrată este la Ion Heliade Rădulescu; în DELLR, prima atestare este spre 1800").
deferălui (a) = (înv.) a deferi; (lat. *dēferō* „a deferi justiţiei, a acuza"); în forma cu sufixul *-ălui*, care

urmează modelul împrumuturilor din maghiară, cuvântul nu este înregistrat în DLR.

deget = în expr. **a suge (ceva) din ~e** = (înv.) a născoci

degrab = (îrg.) degrabă

degrădălui (a se) = a pedepsi prin destituire; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.

delunga (a) = a îndelunga: a îndepărta

denominaţie = (liv.) numire într-o funcţie (cf. lat. *dēnōmināti̯ō, -ōnis* „desemnare"). Acest sens al cuvântului nu este înregistrat în DLR.

deosebi = (înv.) separat; (înv.) în mod special; (tom IV, [254]) în nume propriu, în interes privat (cf. lat. *privatim*).

departe = în expr. **a se arunca ~ (de cineva)** =a nu semăna (cu cineva)

dependenţie = (înv.) dependenţă: subordonare

deplin = în expr. **a spune ~** = a spune adevărul întreg

deputatuş = (înv.) deputat

deputaţie = delegaţie oficială formată din mai multe persoane; în DELLR cuvântul nu este atestat pentru limba română.

deregătorie = (înv.) dregătorie: (înv.) funcţie oficială; (înv.) funcţie de demnitar la curtea domnească; (înv.) funcţie în ierarhia bisericească; prerogativă; sarcină, obligaţie; în sintagme: ~ **lumească** = (înv.) funcţie laică; ~ **episcopească** = (înv.) funcţie în ierarhia ecleziastică; episcop; ~ **publică** = funcţie ocupată în diferite instituţii publice

deregătoriu = (înv.) dregător, (înv.) funcţie oficială; (înv.) funcţie de demnitar pe domeniul episcopiei; (p. gn.) conducător; responsabil; guvernator al unei provincii din Imperiul Roman; în sintagma ~ **mirenesc** = funcţionar laic

derept = (înv.) drept; (prep.) pentru

desbate (a se) = a (se) dezbate; vezi **dezbate (a se)**

descăleca (a se) = a se întemeia

descălecare = (înv.) cucerire, colonizare

descălecat, -ă = ocupat

descălecătură = descălecare

deschilini (a) = (reg.) a despărţi, a separa

desghinare = (îrg.) dezbinare

desmânta (a) = a dezmânta: (îrg.) a scoate cuiva din minte o hotărâre, o convingere, un gând

desmântător, -toare = dezmântător (îrg.) prin care se încearcă a scoate cuiva din minte o hotărâre, o convingere, un gând; înşelător, mincinos; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. MDA, unde prima atestare este în *Lexiconul de la Buda*).

despărţenie = (înv.) cauză

despotă = despot

despoticeaşte = (înv.) despoteşte. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este de la 1857).

despotie = despoţie: (înv.) demnitate de despot

despus = (înv.) cârmuire; perioadă de timp cât cineva exercită o funcţie de conducere

destul, -ă = în loc. adv. (îrg.) **din ~** = atât cât trebuie

desuni (a se) = a desface legătura; cuvântul este derivat: *des-* (*dez-*) + *uni* (cf. MDA, unde trimiterea e la fr. *désunir*).

deşert = liber, neocupat; (înv.; fig.) fără rezultat; în loc. adv. **în** ~ = inutil

deşteptătoriu = iniţiator

detoraş = (îrg.) datoraş: (înv.) creditor

detornic, -ă = (înv.) datornic: (înv.) care se impune, care este necesar; şi în sintagma **~a vreame a slujbei** = prestaţie iobăgească dintr-un ciclu agricol

detuna (a) = (pop.) a lovi fulgerul, a trăsni

deţemvir = decemvir: fiecare dintre cei zece magistraţi romani care au alcătuit comisia ce a dat Romei în perioada 451–450 a.Ch. un cod de legi numit „cele 12 table"; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde trimiterea este la diferite dicționare începând cu H. Tiktin; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR)

deveri (a se) = (îrg.; Trans.) a (se) adeveri: (înv.) a se hotărî

dezbate (a se) = (îvp.) a scoate de sub ascultarea / domnia cuiva

dezghina (a) = (îrg.) a se dezbina: (rar) a se separa

dictator = (în Roma antică) conducător militar cu puteri nelimitate

dieţez = (îvr.) dieceză

dieţezan = diecezan

dieţezanum = (lat.) diecezan

dieţeziş = (înv. şi neob.) dieceză.

dificultălui (a) = (îvr.) a face dificultăţi, greutăţi; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.

diiac = (înv.) diac: persoană care întocmea şi copia actele în cancelaria domnească, subaltern al marelui logofăt; grămătic

diiată = diată: (înv.) testament; cuvântul este explicat de Micu însuşi (tom IV, [335ᵛ]): „sau testamântul"

dijmă = (înv.) dare ce reprezenta a zecea parte din produsele principale; zeciuială; (înv.; p. ext.) dare

dimica (a se) = (îrg.) a se dumica: (îrg.) a se omorî pe câmpul de luptă; a se nimici

dimicat, -ă = (îrg.) dumicat: (înv.) rupt în bucăţele, fărâmiţat

diplom = (îvr.) diplomă: act prin care se acordă cuiva anumite privilegii sau drepturi

diptică = diptic: registru care se foloseşte în biserici sau mănăstriri pentru consemnarea unor nume din ierarhia bisericească, a unor oficialităţi etc. Micu însuşi explică cuvântul, după tehnica deja obişnuită

în scrisul său, printr-un sinonim: „diptică sau catalog" (tomul IV, [56^{v}]).

direagere = (îvp.) dregere: (înv.) reparare

direge (a) = (îvp.) a drege: a organiza, a aranja

discos = (bis.) taler de aur sau de argint pe care se pune agneţul

discurs = discuţie, conversaţie (tom IV, [361^{v}])

disţiplină = (înv.) disciplină

dişputului (a se) = (îvr.) a se disputa, a se contrazice; cuvântul este format după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară (cf. mg. *disputál*).

divan-efendi = (tcî.) funcţionar al divanului care îndeplinea funcţia de secretar şi care adesea citea firmanul la înscăunarea domnitorilor în ţările române

dobândă = (înv.) pradă de război

doftor = (pop.) doctor

doftorie = (pop.) doctorie

domestic = (fam. rar) servitor

dominican = călugăr sau călugăriţă din ordinul catolic întemeiat de Sf. Dominic în Franţa, la începutul sec. al XII-lea; şi în sintagma **cinul ~ilor**

dominium = (înv.) domeniu; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

domn = stăpân; în sintagma ~ **pământesc** = domn de pământ

domnesc, -ească = în sintagma **slujbă ~ească** = prestaţie iobăgească în folosul proprietarilor de pământ

domnie = în sintagme: **carte de lipsire din ~** = act de mazilire; în sintagma **căftan de ~** = simbol al învestirii în funcţia de domn; în expr. **a râdica din ~** = a scoate de la domnie

domnişor = (înv.) pretendent la domnie

dos = în expr. **a ~ dosul** = a fugi din faţa duşmanului; expr. specifică vorbirii populare, pe care vechii cronicari au folosit-o în descrierile scenelor de luptă

dosădi (a se) = (îvp.) a (se) persecuta

dragoman = dregător în Imperiul Otoman care se ocupa de relaţiile diplomatice ale ţării cu statele europene

dram = (înv.) drahmă: monedă veche grecească

drept, -eaptă = (îrg.) dreptate; expr. **a da dreapta** = a strânge mâna în semn de împăcare; în loc. adv. (înv.) **cu ~ul** = în mod legitim

dreptate = (înv.; la pl.) privilegiu

drum = în expr. **a ţine căile şi ~urile** = păzi, a supraveghea

dumnezăiţă = dumnezeiţă: zeiţă

dumnezeu = zeu

duroare = (îvp.) durere; în sintagma **~ile colicii** = durere abdominală acută

duţes = (înv.) duce (lat. *dux, ducis*): (înv.) conducător al unui stat; fonetismul este datorat filierei neromanice prin care a pătruns în limba română

dux = (înv. şi latinizant) duce (lat. *dux, -cis*); (înv.) conducător. Micu însuşi explică uneori cuvântul: „adecă stăpânul românilor sau al vlahilor, domnul pământului aceluia" (tom I, [93^{v}]) „sau domn Ardealului" (tom I, [172^{v}]).

dveară = uşă; (înv.) sintagma **~a cea mare** = uşa cea mare zisă şi împărătească a iconostasului

E

eclejie = (înv.) eclesie: (îrg.) proprietate (pământ arabil sau fâneţe) a comunităţii ecleziastice pe care o foloseşte preotul pe întreaga durată a activităţii sale

econom = (înv.) administrator

economie = (înv.) gospodărie; (înv.) modalitate de a administra bunuri, instituţii etc.; (înv.) administrare a unor fonduri, a unor bunuri

egreghiu = egregiu: (liv.) distins (lat. *ēgregius*); cuvântul este folosit de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde cea dintâi atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III). În DELLR, cuvântul nu este atestat pentru limba română.

egumen = persoană care conduce o mănăstire; stareţ; în sintagma ~ **mojic** = stareţ incult şi lipsit de rafinament

elector = (înv.) fiecare dintre cei şapte (sau nouă) principi (laici şi ecleziastici) care aveau dreptul de a alege pe împărat în vechiul Imperiu German

elinică = elenică: (înv.) elenă / elină; limba greacă veche

elinie = (înv.) limba greacă veche

enchiclică = enciclică: scrisoare trimisă de papa tuturor catolicilor; cuvântul cunoaşte prima atestare în textul lui Samuil Micu (cf. DLR, unde prima atestare este la Petru Maior; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

entaculum = gustare de dimineaţă (cf. lat. *ientāculum, -ī* „gustare de dimineaţă"). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, nici în DELLR.

eparhie = dieceză, episcopie

episcopesc, -ească = în sintagma **scaon ~** = dieceză, eparhie; **slujbe ~eşti** = îndatoriri legate de funcţia de episcop

episcopi (a) = (neob.) a îndeplini funcţia de episcop

episcopie = demnitatea de episcop; în sintagma **carte de ~** = diplomă de învestire în funcţia de episcop; **oprit de ~** = eliberat de episcopie; destituit

epitrof = (înv.) epitrop

erarium = (înv. şi lat.) erariu (lat. *aerārium, -iī* „tezaur public, vistierie"): trezorerie, vistierie a statului; şi în sintagma **~ul public** = trezorerie, vistierie a statului; statutul de neologism al cuvântului determină explicarea lui: „adecă banii cei de obşte a

ţării" (tom I, [145]) sau „adecă banii şi veniturile cămării crăieşti" (tom I, [166^{v}]).

ereasă = (înv.) eres; în sintagma ~**a papistăşească** = dogma catolică

eres = (înv.) ceea ce este considerat abatere de la dreapta credinţă; etichetarea ca erezie are un sens polemic, în funcţie de ceea ce subiectul consideră a fi „dreapta credinţă"; şi în sintagma ~ **arienesc**

eresă = (înv.) eres

eriticie = ereticie: (înv.) erezie

eruli = heruli: popor de origine nordică (Peninsula Scandinavică), care a migrat pe continent, menţionat pentru prima dată în secolul III p.C, la nordul Mării Negre (cf. lat. *Herulī, -ōrum*).

evanghelie = carte de ritual creştin, care reuneşte cele patru scrieri din Noul Testament, care expun viaţa şi doctrina lui Isus Hristos; evangheliar; tetraevangheliar

evghenie = nobleţe; cuvântul este folosit pentru a explica în text neologismul *nobilitate* (nobilitatea sau evghenia; tom I, [139^{v}]), pe care, cu o filă în amonte (tom I, [139]), îl dublase prin *nemeşug*; vezi **nobilitate**.

evharistie = euharistie: împărtăşanie

evicţie = act, hotărâre judecătorească pe baza căreia se scoate un bun din posesia cuiva, ca urmare a exercitării de către o altă persoană a dreptului său asupra aceluiaşi bun

exactor = (înv.) perceptor; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este abia la 1869; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu este atestat pentru limba română).

exagheraţie = (rar) exagerare (cf. lat. *exaggerātiō, -ōnis* „amplificare, exageraţie"); cuvântul cunoaşte prima înregistrare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la 1848; în DELLR nu i se dă prima atestare).

exarh = guvernator, locţiitor al împăratului din Constantinopol; (bis.; înv.) demnitate în ierarhia ortodoxă, superioară celei de mitropolit şi inferioară celei de patriarh, conferită, prin delegaţie, de Patriarhia din Constantinopol; în sintagma ~ **plaiurilor şi părţilor...** = şef al unei biserici autonome

exarhie = provincie în Imperiul Roman de Răsărit care era guvernată de un exarh

exerciţium = (lat.) exerciţiu (cf. lat. *exercitium, -iī* „exerciţiu militar"); (asr.) practicare (a unui cult); cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. MDA, unde prima înregistrare este la 1891; în DELLR, anul primei atestări este 1801, poate cu referire chiar la Samuil Micu). De altfel, statutul de element lexical nou îl obligă pe autor să explice cuvântul: „adecă slobod să-şi poată ţinea şi face toate ale credinţii şi ale legii lor" (tom I, [242^{v}]).

exerţelui (a se) = a se exerselui: (îvr.) a exersa; cuvântul este format după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară, şi cunoaşte cea dintâi atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la 1808).

exerţitat, -ă = (înv.) exercitat: (îvr., militar) instruit. Cuvântul este împrumutat aici (tom I, [137^{v}]) de Micu din documentul latinesc pe care îl traduce (lat. *exercitātus* „instruit, experimentat, priceput"), dar este adaptat într-o formă care trădează analogia cu alte cuvinte împrumutate prin filiere neromanice, în aceeaşi perioadă sau în etape mai vechi din evoluţia limbii române literare (cf. DLR, unde prima înregistrare propusă pentru cuvântul în discuţie este din 1837). Cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR.

exilium = (îvr., lat.) exil (cf. lat. *exilium, -iī / exsilium, -iī*); într-un loc, Micu explică printr-un element lexical nou un cuvânt din fondul vechi (tom I, [163]): „au fost surgunit, adecă în exilium trimis", iar în altă parte (tom IV, [366]), dublează cuvântul vechi prin sinonimul neologic: „au fost odată surgun sau în exilium". Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la 1829; după DELLR, prima atestare este din 1801, poate chiar cu referire la Samuil Micu).

exmisie = (îvr) notificare prin care se amână pronunţarea unei sentinţe judecătoreşti în vederea audierii de noi martori

experienţie = (înv.) experienţă

explicălui (a) = (îvr.) a explica; cuvântul este format după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară.

extract = (iuz.) copie a unui act

exţesuş = exces; forma nu este înregistrată în DLR. Forma cuvântului poartă amprenta analogiei cu alte cuvinte adaptate cu rostire ungurească.

F

face (a se) = a însemna; a se hotărî; în loc. v. **a ~ izbândă** = a se răzbuna; în expr.: **a ~ legătură şi aşezământ / a ~ legătură** = a face o înţelegere, a încheia un pact; **a ~ legătură şi jurământ tare** = a încheia un tratat de alianţă şi prietenie; **a ~ aşezământ** = a face o înţelegere, a încheia un tratat de pace; **a ~ legătură şi unire / a ~ legătură de unire** = a încheia un tratat politic de alianţă; **a ~ stare armelor** = a încheia un armistiţiu; (îrg.) **a se ~ veaste** = a se înştiinţa; a se zvoni; ~ **mai cu inimă** = a îmbărbăta; **a ~ ştire** = a face cunoscut, a anunţa, a încunoştinţa; **a fi nimica făcut** = a fi neglijat, delăsat; (îrg.) **a ~ cuiva nevoie** = a provoca cuiva neajunsuri, necazuri; a-i face cuiva rău; (înv.) **a ~ surgun** = a exila; Micu însuşi dă o explicaţie amplă

(tom II, [130]): „adecă în izgonire l-au trimis”; **a ~ căutare** = a inspecta, a trece în revistă; **a ~ gaură** = a produce, a provoca (multe, mari) pierderi; în expr. înv. **a ~ zăbavă** = a întârzia; **a se ~ rânduială** = a se decide, a se hotărî; **a ~ (cuiva) prepus** = a i se părea (cuiva ceva); (înv.) **a ~ cercetare** = a inspecta; **a ~ mărturisirea călugăriei / a ~ mărturisirea călugărească** = a depune voturile monahale definitive

falangă = (înv.) sul de lemn de care se legau picioarele celor condamnaţi să fie bătuţi la tălpi; (p. ext.) bătaie la tălpi

fantazie = (îvr.) fantezie; în sintagma **~ia minţii** = nebunie

faţă = rang; culoare; (întrebuinţat adv.) în persoană, personal (tom II, [65], [178^{v}]: Micu echivalează lat. *persōnāliter* din documentele pe care le traduce); (îvp.) persoană (tom IV, [85^{v}], [196^{v}], [334^{v}]; după *persōna* din ducumentul în limba latină); în loc. adv: **de ~** = frontal; **~ la ~** = corp la corp; în expr. **a se lovi de ~** = a se lupta corp la corp; **făr' de căutarea la ~** = fără părtinire

fărtariu = fârtai: sfert; (înv.; neob.) fiecare grad de descendenţă nobiliară; (tom II, [60^{v}]) până la ruda cea mai de pe urmă

făţărnici (a se) = (înv.) a se preface

fecior = în sintagma **~ firesc**; vezi **firesc**

feneastră = (lat.) fereastră (cf. lat. *fenestra, -ae* „fereastră”, „deschizătură în zid”; „gaură”, „spărtură”)

fereca (a) = în expr. **a ~ în obezi** = a pune în cătuşe

ferie = (Trans.) măsură de capacitate (pentru băuturi spirtoase) echivalând cu conţinutul unei vedre

ferie = zi de sărbătoare; cf. lat. *fēriae, -ārum* „zile de sărbătoare, sărbători”

ferman = firman: ordin emis de sultan (prin care erau numiţi sau maziliţi guvernatorii şi domnii care depindeau de Imperiul Otoman)

fermeniţă = (tom II, [228^{v}]) scurteică îmblănită cu blană de oaie, purtată de ţărani; derivat de la *fermenea*

fertură = (ccr.) orice fel de mâncare cu zeamă; (spec.) ciorbă

feudatar = persoană care posedă o feudă; vasal; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (în DLR nu este înregistrat; cf. MDA, unde prima atestare este mai târziu, la Bălcescu).

feudum = feudă: (în Evul Mediu) domeniu pe care vasalul îl primea în stăpânire de la seniorul său, în schimbul anumitor obligaţii; (tom II, [176]) ţară închinată unei puteri străine. Micu preia cuvântul în forma pe care acesta o are în documentul tradus.

fiicime = relaţie de rudenie între fiu şi mamă; cuvântul nu este înregistrat în dicţionare, fiind, probabil, o creaţie proprie a lui Samuil Micu.

fi (a) = în loc. adv. înv. **poate ~ (că)** = probabil (că); în expr. **a ~ amândoi una** = a se alia; **a ~ nimica făcut** = a fi neglijat, delăsat; **a ~ greu la vorbă** = a fi zgârcit la vorbă, taciturn; **a ~ într-un cuvânt** = a fi de acord (cu toţii), a fi uniţi; **a ~ cu inimă mare** = a fi curajos; **a ~ în credinţă** = a merita credinţa cuiva şi a se bucura de aceasta; (pop.) **a(-i) ~ (cuiva) slobod (să)** = a-i fi permis să; **a ~ în grije** = a fi îngrijorat (de ceva); (îvr.) **a ~ (de) lipsă** = a fi necesar, a fi nevoie, a trebui

fiiară = pl. (îrg.) fier

fingea = fingie: ceaşcă, cană

fiibirău = fibirău (cf. mg. főbíró = fő „principal” + bíró „jude”): (înv.; Trans.) jude prim

fiibirao = fibirău; vezi **fiibirău**

fiinţă = natură; în sintagma **~a lucrului şi a trebii** (tom II, [182])

fiinţesc, -ească = în sintagma **<cele> fiinţeşti** = (tom IV, [198^{v}]) = esenţă, prin care Micu traduce lat. *essentialibus* (*essentiālis* „esenţial”)

fiişpan = fişpan (cf. mg. *főispán*): (înv.; Trans.) comite suprem al unui comitat ca diviziune administrativă; echivalentul prefectului de astăzi

fire = natură; fiinţă; minte; în expr. **isteţ la ~** = iscusit; **(cei) mai de-a ~a** = cei mai aleşi

firesc, -ească = în sintagma **fecior ~**, prin care Micu echivalează sintagma *naturalem filium* din textul latinesc pe care îl traduce (tom I, [138^{v}]); aşadar, *fecior firesc* înseamnă „fiu natural, bastard, fiu nelegitim”, ceea ce autorul explică: „adecă copil din curvie”.

fiscuş = (iuz.; după lat. *fiscus, ī*) fisc: vistieria statului. Forma cuvântului poartă amprenta analogiei cu alte cuvinte adaptate cu rostire ungurească.

fişcuş = fisc; vezi **fiscuş**

fişcuşesc, -ească = (îvr.) care aparţine vistieriei statului; (Trans.; înv.) înalt funcţionar fiscal, în sintagme **a bunurilor ~eşti prefectuşiu; oraş ~ / sat ~** = oraş / sat al cărui domeniu aparţine tezaurului; **fund ~** = fond fiscal; (îvr.) care aparţine vistieriei statului cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (în DLR nu este înregistrat; cf. MDA, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

foale = (reg.; fam.) burtă, abdomen

fome = în expr. (pop.) **a-şi prinde ~a** = a-şi potoli foamea

frătuţ = (înv.) nume dat românilor din Banat; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este din 1814).

frâncesc, -ească = franc; vezi **frânci**; (înv.) francez; în sintagma **limba cea ~ească** = limba franceză

frânci = (înv.) *franci*: uniune de triburi din grupul germanilor apuseni, care trăiau în sec. III pe cursul inferior şi mijlociu al Rinului şi care, în sec. V, au cucerit aproape toată Galia şi au creat statul franc; (înv.) francezi

frânge (a) = (îvp.) a înfrânge (în luptă, în război)
frângere = în expr. **făr' de** ~ = de necontestat (tom II, [182])
frânt, -ă = (îvp.) înfrânt (în luptă, în război)
frizi = populaţie care provine din Frisia, regiune istorică în vestul Europei, de-a lungul coastei de sud-est a Mării Nordului, între Meuse şi Weser, a cărei denumire provine de la populaţia frisonilor, stabilită aici în sec. IV p.Ch.
fugătoriu = (rar) fugar
fugitor = transfug; Micu echivalează (tom II, [180^{v}]) *transfugis* (*transfuga, -ae*) din documentul tradus.
fum = în sintagma ~ **de prav** = fum produs prin detonarea prafului de puşcă
fund = fond; în sintagma ~ **fişcuşesc** = fond fiscal; (îvr.) care aparţine vistieriei statului; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. MDA, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
fundator = fondator: (tom IV, [246^{v}]) donator, sponsor; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text; în DÎLR nu este înregistrat, iar în DELLR nu i se dă prima înregistrare.
fundaţie = temelie, fundament; în sintagma **carte de** ~ = aprobare de construire; fond constituit pentru întreţinerea unei activităţi de interes public sau social; donaţie; ~**a measii episcopeşti** = sumă alocată pentru hrana curţii episcopale
fundălui (a) = (tom IV, [313^{v}]) a susţine financiar dintr-o fundaţie; cuvântul este format (lat. *fundō*) după modelul verbelor terminate în *-ălui*, împrumutate din maghiară, sau ar putea fi un împrumut din maghiară (*fundál*); cf. DÎLR; în DLR nu este înregistrat.
fundăluit, -ă = susţinut financiar
funduş = (îvr.) fond
fur = (înv.) hoţ

G

gal = locuitor al vechii Galii (Franţa de azi)
galbin, -ă = (reg.) galben
gata= în sintagma **bani** ~ = bani cash; echivalează lat. „in paratis pecuniis" din documentul tradus (tom II, [177^{v}])
gaură = în expr. **a face** ~ = a produce, a provoca (multe, mari) pierderi
gazdă = (Trans.) gospodar; (tom IV, [222^{v}]) familie ţărănească; (tom I, [141^{v}]) fiecare gospodărie, poartă din secuime
găbănaş = (Trans.) grânar, depozit de cereale, coşar, hambar (cf. mg. *gabonás*)
găleată = dare pe cereale introdusă de Mihnea-Vodă; în sintagma ~ **de pâne**; veche măsură de capacitate conţinând 12 ocale sau veche măsură de capacitate pentru grâne, conţinând 80 de litri sau patru feldere (măsură de capacitate pentru cereale egală cu circa 20 de kilograme), sau 64 de cofe
găta (a se) = (reg.) a se găti: (îvp.) a se pregăti fizic sau moral pentru a întreprinde a acţiune, (aici) pentru o luptă
gătire = (îvp.) pregătire fizică sau morală pentru a întreprinde o acţiune
gătit, -ă = (îvp.) pregătit (despre hrană)
gelap = gelep: (tcî.) negustor oriental din Evul Mediu, care cumpăra vite din ţările române spre a le vinde la Constantinopol; (înv.) negustor (străin)
ghenealoghie = (înv.) genealogie
ghenerales = (neob.) general
ghenerariu = general; (tom IV, [349^{v}]) comandantul suprem al armatei imperiale din Transilvania
gheneroz = generos: (îvr.) de viţă nobilă; darnic, mărinimos
gheografie = (înv.) geografie
ghepidi = gepizi: popor germanic, originar din Scandinavia, care, în Evul Mediu, s-a stabilit temporar în Dacia
ghermani = (înv.) germani: popoare indoeuropene care au trăit în Antichitate în centrul, vestul şi nordul Europei
ghete = var. pl. geţi; forma este folosită de reprezentanţii Şcolii Ardelene, prin transpunerea pl. lat. *Getae, -ārum*. În DLR nu este înregistrat; DÎLR înregistrează mai multe var. ale cuvântului, nu însă şi pe aceasta.
ghethi = geţi; vezi **ghete**
ghiliş = ghiuluş; (mgî.; rar) adunare mare; întrunire a corpurilor legiuitoare din Transilvania
ghinecolatris = ginecolatru: adorator al femeilor, care, din cauza acestei slăbiciuni, se lasă prea mult influenţat de ele; aici (tom II, [351^{v}]) e vorba despre influenţa exagerată a soţiei voievodului. Cuvântul este preluat din cronica lui Radu Popescu; nu este înregistrat în dicţionarele consultate de noi (cf. *egolatru, idolatru*).
ghiurgiani = georgieni, popor caucazian
giosean = josean (tom III, [227^{v}]; vezi **josean**
giudeţ = judeţ
glas = în loc. adv. (înv.) **cu** ~ **viu** = prin viu grai
glie = (pop.) brazdă de pământ cu iarbă (cât se poate desprinde cu hârleţul); cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este de la sfârşitul sec. al XIX-lea).
gloabă = (înv.) amendă care se aplică cuiva ca urmare a săvârşirii unor delicte sau crime
gloanţă = (Trans.) ghiulea; în sintagma ~ **de tun**
globi (a se) = (înv.) a aplica o amendă
goană = (îvr.) persecuţie, prigoană
goni (a) = (îvr.) a persecuta, a prigoni
gonit, -ă = (îvr.) persecutat, prigonit

gonitor = (înv.) prigonitor
goştină = (înv.) dare pe oi, porci sau vaci; (tom II, [245^{v}]) dare pe oi
gothi = goţi (cf. lat. *Gothī, -ōrum*): neam germanic, originar din Scandinavia, care prin sec. II a început să migreze spre sud
gramatic = (înv.) grămătic: scriitor de cancelarie, secretar, diac
graţie = bunăvoinţă; favoare; înţelegere; în sintagma **~ osibită** = favoare specială; în expr. **a avea mare ~** = a se bucura de mare trecere
grec = (îrg.) ortodox
grecesc, -ească = (îrg.) ortodox; în sintagma **leage ~ească** = religie ortodoxă
grecie = (înv.) limba greacă
greime = (înv.; tom III, [78]) carele care purtau greutate: provizii sau piese de artilerie
greu, grea = în sintagme: **oştile ~le** = (înv.) care au în dotare mult armament, care de luptă etc.; în sintagma **întrebare ~** = problemă dificilă; în expr. **a fi ~ la vorbă** = a fi zgârcit la vorbă, taciturn; (adv.) rău, de rău; cu obidă, cu supărare, din adâncul inimii; în expr. **a părea (cuiva) ~** = a nu suporta; **a fi (cuiva) cu ~** = a se supăra; în expr. **a vedea cu ~ (pe cineva)** = a nu suporta (pe cineva)
greutate = în expr. **a pune ~** = a face presiune (tom II, [198^{v}])
grije = (reg.) grijă; în expr. **a fi în ~** = a fi îngrijorat (de ceva); în sintagma **purtători de ~** = (înv.) persoană care se ocupă de cineva; (aici – tom I, [161^{v}]) tutore
grof = (Trans.) conte
gros, groasă = (cu referire la caracter) grosolan, mojic, bădăran
groşiţă = (Trans.; iuz.) subdiviziune monetară austriacă
grozăvi (a) = a batjocori (tom IV, [171])
grozăvie = (iuz) sluţenie
gubernator = guvernator; cuvântul este prezent în textele româneşti începând cu anul 1700 şi a putut fi împrumutat direct din latină (*gubernator*) sau a pătruns prin filieră neromanică: magh. (*gubernátor*) sau pol. (*gubernator*) (vezi Alexandra Moraru, *Influenţa occidentală*, p. 199).
gubernătorie = (înv.) funcţia de guvernator
gubernie = (p. ext.) conducere; (tom IV, [4^{v}] ş.u.) guberniul imperial al Transilvaniei sub Habsburgi, în frunte cu un guvernator, numit de împărat; în sintagma **consiliariu de ~** = consilier în guberniul imperial al Transilvaniei
gubernium = lat. (astăzi iuz.) guvern: organ care exercită puterea executivă; (aici) guberniul imperial al Transilvaniei sub Habsburgi, în frunte cu un guvernator numit de împărat
guduscani = documentele medievale îi definesc pe *guduscani*, alături de *timociani*, ca romani care s-au desprins din alianţa cu bulgarii şi, conduşi de căpetenia lor Borna, au migrat spre apus, la Dunărea de Mijloc, punându-se sub tutela statului carolingian
gură = cavitate bucală; organ al vorbirii; în loc. adv. **cu o ~** = într-un glas
gustări (a) = (reg.) a lua rapid o gustare mică

H

haiduc = (la pl.) oşteni proveniţi din ţărani liberi, recrutaţi de domnii Munteniei din Transilvania, Ungaria şi Serbia, care luptau pentru prada luată în bătălii
hain = (înv.) trădător, necredincios, rebel, viclean"; Micu însuşi explică cuvântul: „adecă viclean, rebel" (tom II, [312^{v}], [329^{v}], [332], [335]).
halaiu = alai
halca = (înv.) cerc prin care jucătorii îşi treceau suliţa, la jocul oriental gerid; (p. ext.) jocul gerid; în expr. **a bate ~ua** (sinonimă cu *a bate ţurca*, cu sens depreciativ) = a pierde vremea, sens care, în plan secundar, ar putea fi vizat şi în acest context (tom III, [197]), referirea făcându-se, în primul rând, la jocul amintit.
hangeariu = (înv.) pumnal încovoiat care se purta la brâu
haraci = (tcî.) tribut anual plătit de ţările vasale Imperiului Otoman; (p. ext.) bir; cuvântul este aici explicat chiar de Micu (tom II, [186^{v}]) printr-un sinonim: „sau tribut"
haraciu = haraci
harnic, -ă = (îvp.) destoinic, vrednic
hartofilax = (îv.) funcţie de canonic într-un capitul, având în grijă arhiva capitulului; echivalentul unui cancelar al capitulului
harţ = (înv.) harţă: (înv.) ciocnire între avangărzi sau între mici grupuri militare potrivnice; (înv.) duel
hatişerif = (tcî.) ordin sau decret emis de cancelaria Porţii Otomane către marii demnitari ai imperiului şi către domnii ţărilor române, purtând pecetea sultanului, pentru a fi executat întocmai
hatman = boier de divan în Moldova, însărcinat de domn cu comanda întregii oştiri, fiind, în acelaşi timp, portar şi pârcălab al Sucevei; titlu purtat de marii comandanţi ai oştirilor polone şi ai celor căzăceşti
hărminţaş = (îrg.) funcţionar care încasează hărminţia: darea de a treizecea parte (cf. lat. *tricesima*) plătită de negustori la intrarea în târguri, pentru animale, mărfuri şi vehicule. Cuvântul este pus în circulaţie prin scrierile reprezentanţilor Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde se face trimitere la Gheorghe Şincai, *Hronica româilor*, III).
hătman = hatman
hâlm = (Trans.) holm: movilă

hânsar = (Mol.) ostaş călare, fără leafă, care era răsplătit din prada luată de la duşmani

hecticus = (lat.) hectic: tuberculos, în stadiu cavernos (tom IV, [356^{v}]); cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (în DLR nu este înregistrat; cf. MDA, unde prima atestare este foarte târzie; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

her = (reg.) fier; (înv.; la pl.: heară) lanţuri, cătuşe cu care erau legaţi prizonierii

herţog = (înv.) duce, voievod; cuvântul, explicat în continuare chiar de autor (tom II, [20^{v}]): „Herţog face prinţeps, căpetenie.", este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, I).

hiauş = ceauş

hinteu = (reg.; Trans.) trăsură

hirurg = (înv.) chirurg

honorarium = (înv.) onorariu (cf. lat. *honōrārium*): sumă plătită pentru răscumpărare de cei care au fost iobagi; Micu însuşi explică cuvântul, după metoda obişnuită, dar sinonimul propus aici (tom IV, [61^{v}]), *darul*, nu este suficient prin el însuşi şi necesită o explicaţie suplimentară: „*honorariumul* sau *darul* care din obiceaiu sânt detori a-l da domnilor pământeşti ai cărora iobagi au fost". Cuvântul este la prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este de la jumătatea sec. al XIX-lea; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

hosichiu = hasichi (tcî. *hasseki*): titlu atribuit, în general, celor aflaţi de mult timp într-o funcţie şi care era purtat de unii slujitori din curtea privată a sultanului; slujitor în palatul sultanal; ofiţer inferior din garda personală a sultanului

hotărâş, -ă = (reg.) care se învecinează cu...; învecinat; vecin

hotărât, -ă = alocat; (înv.) învecinat

hotărî (a) = a lămuri, a clarifica; a se pronunţa (în legătură cu o cauză judecătorească)

hotnogiu = înv. hotnog: (Trans.) ofiţer, comandant în armată

hronologhie = (înv.) cronologie

huli (a) = (p. ext.) a defăima

huni = populaţie nomadă de neam turanic care, în sec. IV–V, a pătruns până în apusul Europei, trecând şi prin ţara noastră

husar = (înv.) ostaş care făcea parte din cavaleria maghiară

I

ianicer = ienicer: soldat din corpul de elită al vechii infanterii turceşti, recrutat la început din prizonierii de război, iar mai târziu dintre copiii turciţi ai populaţiilor creştine

iazici = iazigi: populaţie sarmatică, înrudită cu roxolanii şi alanii, menţionată de Herodot (sec. V a.Ch.) în regiunea Mării Azov, de unde, în sec. II a.Ch., migrează spre vest, stabilindu-se în Câmpia Tisei. Iniţial, clientelari ai Imperiului Roman, apoi adversari ai acestuia, atacă provinciile Panonia, Dacia, Moesia. După ocuparea Dunării mijlocii de către huni (sfârşitul sec. IV), iazigii nu mai sunt menţionaţi în izvoare.

icoană = (fig.) chip

iconomie = (înv.) economie

idolesc, -ească = în expr. **slujbă ~ă** = închinare la idoli, idolatrie

idumeu = locuitor al ţinutului Idumea din Palestina

iernatec = iernatic: (înv.) tabără militară de iarnă

ierosolimnean = de la Ierusalim (cf. lat. *Hierosolymītānus* „ierusalemitan")

iesca (a se) = a se isca

iest-timp = (reg.) în acest an; (asr.) în timpul acesta

ieşi (a) = în expr. **~ judecata** = a se da sentinţa; (pop.; în expr.) **a ~ la lume** = a ajunge la un loc larg, deschis

iezuvit = (înv.) iezuit

imbrohor = (tcî.) funcţie de comis trimis de Poarta Otomană pentru a mazili pe domn sau pentru a învesti un nou domn

inaş = (Trans.) ucenic; cuvântul este pus în circulaţie în documente din această perioadă (cf. MDA, unde prima atestare a cuvântului este într-un document din 1807).

inct = pârât; cf. lat. med. *inctus* (*incatus*) „pârât"

indict = (înv.) indiction: (înv.) perioadă de 15 ani fără legătură cu fenomenele astronomice care au servit la alcătuirea calendarelor, al cărei punct de plecare este anul 313 p.Ch.

indulghenţie = indulgenţă; recunoscându-i acestui cuvânt statutul de element lexical nou (cuvântul este însă înregistrat în texte încă din 1702; cf. DÎLR), Micu îl explică: „adecă iertare de păcate" (tom I, [142^{v}]).

infamie = faptă ticăloasă care atrage dezonoare, hulă

infamis = (neob.) infam; în sintagma **persoană ~** = om ticălos, care merită oprobriul pentru faptele săvârşite. Cuvântul *infamis* nu este înregistrat în DLR. Forma adaptată, *infam* cunoaşte prima atestare în 1794 (cf. DELLR).

inimă = în expr.: **a da ~** = a îmbărbăta, a încuraja; **a lua ~** = a prinde curaj; **a face mai cu ~** = a îmbărbăta; **a rădica ~ile** = a îmbărbăta; **a fi cu ~ mare** = a fi curajos; în expr. **a pierde ~a** = a se descuraja; (înv.) **a se îndulci (cuiva) ~a** = a fi foarte mulţumit (după ce a depăşit pricina unei mari nemulţumiri); **cu o ~** = fără nici o rezervă, în unanimitate; **cu o ~ şi cu o voie** = în unanimitate

insigniu = (iuz.) insignă: însemn
instrucţie = **o**rdin scris sau verbal care se dă cuiva pentru a şti cum să procedeze; indicaţie
instrument = mijloc; (jur.) act, dovadă scrisă prin care se atestă existenţa unui drept
instrumentum = instrument (cf. lat. *instrūmentum, -ī*); în sintagma **~a literalia**, explicată de Micu (tom IV, [235^{v}]): „adecă scrisorile clerului şi a neamului", deci documente oficiale, arhivă; vezi **instrument**
inşpector = (înv.) inspector (cf. lat. *inspector*, germ. *Inspektor*, mg. *i(n)spektor*).
inştanţie = (înv.) instanţă: (Trans.) cerere, plângere, memoriu
inştelălui (a se) = a se instala; în DLR este forma *a se instălui* (înv.; Trans.) „a se instala", cu prima atestare la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; forma *a se înştelălui* nu este înregistrată în dicţionare.
intendenşiu = intendent
interesaţie = părtinire, interes; în expr. **făr' de** ~ = nepărtinitor; cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DÎLR.
intituluit, -ă = (înv.) intitulat
inventarium = (înv.) inventar (cf. lat. *inventarium*)
iosag = (Trans.) avere, moşie, domeniu
ipodiacon = (bis.; gr. înv.) subdiacon
irupţie = năvală, atac (în expr. cu v. *a face*); cuvântul este folosit de autor cu sensul etimologic (cf. lat. *irruptiō, -ōnis* „năvală, atac"), sens pe care nu l-a păstrat ulterior în limba română. Noutatea cuvântului folosit îl determină pe Samuil Micu să îl explice printr-un sinonim „sau năvală" (tom I, **[207]**); cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din 1931; nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu se dă prima atestare).
iscăli (a se) = în expr **a se ~ la pace** = a subscrie la pace
iscusit, -ă = lucrat cu măiestrie
ispăsenie = (înv.; bis.) mântuire
ispăsi (a) = a spăsi
ispăsitoriu = (înv.; bis.) mântuitor
ispiti (a-şi) = (înv.) a căuta, a încerca să afle ceva; (înv.) a încerca, a se strădui; (ivr.) a pune la încercare, a testa; (înv.) a îndrăzni, a intenţiona provocarea unui rău cuiva; (înv.) a examina cu atenţie
ispititor, -toare = persoană care observă, punând în acelaşi timp la încercare (tom IV, [171])
ispravnic = (înv.) persoană aflată într-o funcţie de conducere; corespunde prefectului de astăzi; responsabil; în tomul III, [48], [61^{v}] cuvântul este folosit cu o trăsătură de sens suplimentară: „care acţionează în numele cuiva", prin care cuvântul dezvoltă un anumit sens depreciativ; (tom III, [139^{v}]; p. ext.) comite suprem; (tom III, [142]) voievodul Transilvaniei; (tom III, [163^{v}]; p. ext.) guvernator; (tom III, [175^{v}]) comandantul cetăţii
isprăvi (a se) = a (se) duce la îndeplinire; a reuşi; (înv.) a obţine ceva de la cineva (după multe stăruinţe); (înv.) a obţine ceva de la cineva după multe stăruinţe; (înv.; jur.) a rezolva o cauză
isprăvnici (a) = a îndruma; a conduce o instituţie; a conduce, a guverna
isteţ, -eaţă = în expr. **~ la fire** = iscusit
işlic = (tcî.) căciulă (de blană scumpă sau) de postav, de format mare (cilindrică sau) cu fundul pătrat, din alt material, purtată de domni, de boieri şi uneori de soţiile lor, iar mai târziu de negustori, de lăutari etc.
işpan = (înv.) hişpan: spaniol; cf. **Işpania** = (înv.) Spania
iurisdicţie = jurisdicţie; administrare şi conducere
iuspatronat = drept de patronat
iuş = (Trans.; mgî.) drept, prerogativă; drept de moştenire; în sintagma **~ canonicesc** (cf. lat. *jus canonicum*, în documentul latinesc), explicată de Micu (tom IV, [253^{v}]) prin „pravilă"
iuşiu = iuş
iuţi (a se) = a deveni mai aprig
izagiu = iazagiu: (înv.) grămătic, pisar la turci
izbaş = (tcî.) iuzbaşă: comandant peste o sută de curteni sau slujitori; sutaş, hotnog
izbândă = (ivr.) răzbunare; în loc. v. **a face ~** = a se răzbuna
izbândi (a se/-şi) = (ivr.) a (se/-şi) răzbuna
iznov = iznoavă: noutate; (pop.) în loc. adv. **de ~** = din nou
izvod = (înv.) manuscris original
izvodit, -ă = (înv.) scris

Î

îmblătoriu = cel care intervine
îmbrăca (a) = **a ~ chipul cel mic al mandiei** = a depune voturile monahale, încadrându-se în profesia monastică simplă şi definitivă, superioară rasoforiei şi inferioară „chipului celui mare al călugăriei" (marea schimă)
îmbucura (a) = (înv.) a bucura; de remarcat prezenţa prefixului în cazul unui cuvânt care astăzi nu se foloseşte decât fără prefix
îmbunătură = (înv.) linguşeală
împărechea (a se) = (reg.) a se împerechea: (înv.) a se despărţi, a se învrăjbi, a se dezbina
împărecheat, -ă = (reg.) împerecheat: (înv.) despărţit, dezbinat
împărăchere = (reg.) împerechere: vezi **împărechere**
împărechere = (reg.) împerechere; (înv.) despărţire, dezbinare, vrajbă
împărtăşire = acceptare a unor concepţii, dogme etc.; (înv.) legătură, relaţie; în expr. **a avea ~** = a intra în legătură (cu cineva); influenţare
împedecare = (îrg.; ccr.) obstacol; neconcordanţă

împetiţie = petiţie; cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA.
împoncişea (a se) = a se împoncişa: (înv.) a se împotrivi
împregiur = în sintagma **tăiere ~** = circumcizie
împreuna (a se) = a se alia, a se coaliza; a se întâlni; a se aduna laolaltă
împreună-lucrător = (îvr.) colaborator
împrotivitor = împotrivitor: (p. ext.) duşman
împrotivnic, -ă = (înv.) împotrivnic: adversar, duşman; duşmănos
împuia (a se) = (pop.) a face pui, a se înmulţi
împuta (a) = (înv.) a imputa: a dojeni, a mustra, a ocărî; a reproşa
împutăciune = (înv.) mustrare, ceartă
împuternici (a se) = (îvp.) a se întări, a se consolida; a spori; a ratifica
înălţie = (înv.) alteţă
încai = (reg.) măcar, cel puţin
încă = (reg.) chiar
încăpea (a) = expr. **a ~ la robie**= a cădea rob
începătoriu = (înv.) conducător; (rar) iniţiator
începătură = (îvp.) origine, început; în expr. (înv.) **a se da** ~ = a se întemeia
închema (a) = a numi
închietură = învoială, în tomul II, [53], echivalează cuvântul *pactionibus* (lat. *pactum, -ī* „învoială, convenţie, pact"); articol, punct (într-o expunere), în tomurile III, [100]; IV, [197^{v}]), echivalează lat. *articulus, -ī*.
închiia (a) = a încheia: a trage concluzii; a conchide
închina (a se) = (p ext.) a se supune; a recunoaşte suzeranitatea cuiva; a depune jurământ de vasalitate; a preda ceva în semn de supunere; a abandona ţara în stăpânirea unui suveran străin; (îvr.) a preda pe cineva ca prizonier
închinare = declarare a supunerii, deci, implicit, recunoaştere (a noului domn)
închinăciune = predoslovie (prefaţă) dedicată unei personalităţi politice sau ecleziastice
încinge (a) = (fig.) a înconjura din toate părţile, a împresura
încrezut, -ă = (îrg.) încredinţat
încrunta (a se) = (înv.) a se umple de sânge, a se înroşi de sânge
încumeta (a) = (înv.) a încredinţa cuiva un secret, o taină, o demnitate, o funcţie
îndărăptnici (a se) = a se îndărătnici: (pop.) a se îndârji, a se încăpăţâna
îndeleate = (Trans.) pregătit
îndelunga (a se) = (înv.) a se amâna
îndemânat, -ă = potrivit, oportun
îndesară = pe înserat, în amurg
îndestulat, -ă = (înv.) mulţumit; suficient, de ajuns; în expr. **rău ~ţi** = nemulţumiţi
îndestuli (a se) = (cu schimbare de conjugare) a se îndestula: a se mulţumi, a fi mulţumit (de/cu ceva), a fi satisfăcut
îndestulit, -ă = îndestulat; vezi **îndestulat**
îndetori (a) = (înv.) a îndatora: a obliga
îndoit, -ă = nesigur, incert
îndrepta (a se) = a (se) conduce, a lua îndrumare; (jur.) a ieşi din culpă
îndreptare = (înv.) poruncă
îndreptătoriu = conducător; îndrumător
îndulci (a se) = în expr. (înv.) **a se ~(cuiva) inima** = a fi foarte mulţumit (după ce a depăşit pricina unei mari nemulţumiri)
înfocat, -ă = (rar) încins, înroşit în foc
informaţie = (înv.) informaţie: informare
înformălui (a) = a informa; în DLR sunt *înformăluit* și *înformăluire*, nu și *înformălui*; este, în schimb, în DÎLR.
înfrântare = (neob.) înfruntare: reproş, mustrare aspră
înfrunta (a) = (îrg.) a mustra cu asprime
înfruntare = (îrg.) mustrare cu asprime
îngloti (a se) = (înv.) a se mobiliza
îngrecat, -ă = (îvp.) (despre femei) însărcinată
îngrija (a se) = (rar) a se îngrijora
îngrijat, -ă = (rar) îngrijorat
îngriji (a se) = (rar) a se îngrijora
îngrozire = ameninţare
însemna (a) = (înv.) a stabili; a desemna; (înv.) a desemna pe cineva pentru a îndeplini o funcţie
însemnat, -ă = (înv.) stabilit (pentru a întreprinde ceva); menţionat în scris
însătoşa (a) = (reg.) a însetoşa: (îrg.) a înseta
însoţi (a se/-şi) = (pop.) a (se) alia; şi în expr. **a-şi ~ armele** (pop.) a se alia
însoţire = alianţă; (tom III, [101]; trad. lat. *societās, -ātis* „alianţă politică")
însoţit, -ă = (pop.) aliat
înşelăciune = în sintagma ~ **varvariceascǎ** = erezie, credinţă greşită, înşelătoare
înştelălui (a se) = a se instala; vezi **inştelălui (a se)**
înştelui (a se) = a se instala; vezi **inştelălui (a se)**
înştiri (a se) = a se informa. Probabil, o creaţie proprie a lui Samuil Micu (prefixul *în-* + *ştire*). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA.
întări (a) = a confirma, a ratifica
întărime = ceea ce are rolul de a confirma, de a autentifica
întărit, -ă = confirmat; în sintagma **cu scrisoarea mânii lui ~** = confirmat prin semnătură
întina (a se) = (înv.) a se scufunda în noroi
întoarce (a se) = (înv.) a transforma, preface, a preschimba; a se schimba, a se echivala; a se răzgândi în privinţa unei înţelegeri făcute anterior; (înv.; fig.) a (se) converti; (înv.) a traduce; a se da înapoi

întoarcere = în expr. **făr' de** ~ = irevocabil (tom II, [182^{v}]); (înv.; fig.) convertire
întocmi (a se) = (îrg.) a se tocmi, a se înţelege; a fi de acord; a se organiza; (despre armată) a organiza, a pregăti pentru luptă
întocmire = în sintagma **~a locului**: ansamblu al caracteristicilor locului
întocmit, -ă = construit; potrivit, apt (după *idoneum* din documentul tradus – tom IV, **[188]**; lat. *idōneus* „potrivit, convenabil, apt, bun pentru ceva").
întors, -oarsă = (înv.) tradus
întracoace = (pop.) încoace
întrarma (a se) = (îvp.) a se înarma
întrarmat, -ă = (îvp.) înarmat
întreba (a) = în expr. **a ~ voia cuiva** = a cere voie cuiva, a cere cuiva permisiunea
întrebare = în sintagma **~ grea** =problemă dificilă
întregime = plenitudine, desăvârşire, integritate
întrducălui (a se) = a se introduce; (tom IV, [253]) a intra în rândurile clerului; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, MDA, nici în DÎLR.
înturna (a se) = (reg.) a se întoarce
înţelegător, -toare = (înv.) intelectual, cărturar
înţepa (a) = (înv.) a trage în ţeapă
înţepat, -ă = (înv.) tras în ţeapă
înţestuoz = (înv., sub influenţa filierei neromanice prin care a fost adaptat în limba română) incestuos; cuvântul cunoaşte cea dintâi atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este de la 1870; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar prima atestare dată în DELLR este din 1801, poate chiar cu referire la Samuil Micu).
înţinat, -ă = în expr. **a sta ~** = a fi gata, a fi pregătit (pentru o acţiune)
învăluială = (înv.) îmbulzeală; hărţuială
învăluit, -ă = învelit; (p. ext.) ascuns; făcut sul
învăţat, -ă = în sintagma **limba cea grecească ~ă** = limba greacă literară; cu referire la greaca antică
învârstat, -ă = (fig.) amestecat
învecinăţi (a se) = a se învecina; cuvântul nu este înregistrat în dicţionare, poate fi o creaţie lexicală a lui Samuil Micu.
înveşti (a) = a (se) înveşmânta; a (se) împodobi (<lat. *investīre*); (tom I, [301^{v}]) a hirotonisi
învita (a) = (îrg.) a îndemna, a provoca
învoire = sintagma **cu o ~** = unanim (tom II, [180^{v}]), după „unanimi consensu", din documentul latinesc pe care îl traduce.

J

jac = jaf: (reg.; Mol.; p. ext.) pradă de război
jealnic, -ă = (înv.) regretabil
jeamlă = (înv.; iuz.) jimblă: franzelă
jecui (a) = a jefui
jelanie = (înv.) dorinţă fierbinte
jelui (a) = a se plânge de un neajuns; (înv.) a adresa cuiva o cerere, o rugăminte
jidovie = (înv.) limba ebraică
jos = în sintagma **ceale mai de ~** = pântece, burtă (tom II, [97^{v}]); în expr. **a lăsa ~** = a ignora
josean = (îrg.) persoană care locuieşte în partea de jos a unui ţinut; (tom III, [121^{v}]) locuitor al Moldovei de sud
jude = (tom IV, [90^{v}]; înv.) judecător
judeca (a) = a se pronunţa o sentinţă într-un proces; a hotărî; în expr. **a ~ la moarte** = a condamna la moarte
judecată = în expr. **a ieşi ~a** = a se da sentinţa; în sintagma (înv.) **scaon de ~ (a vlădicului)** = organ judiciar al capului bisericii
judecătorniceaşte = (înv.; jur.) pe cale de instanţă, procedural; cuvântul nu este înregistrat în DLR; este format de Micu prin analogie cu alte cuvinte (cf. *păstorniceşte*).
judeţ = (înv.) judecată; (Trans.; înv.) jude, primar; funcţie administrativă în teritoriu; (înv.) guvernator
jurat = (Trans.; înv.) consilier comunal; împreună cu primarul, juraţii alcătuiau forul de judecată în cauzele locale; membru al comitetului bisericesc; efor, epitrop
jurământ = a face legătură şi ~ tare = a încheia un tratat de alianţă şi prietenie

L

lachedemonian = (îvr.) lacedemonian: persoană care făcea parte din populaţia de bază a vechiului oraş grecesc Lacedemona
lastră = (înv.) stofă scumpă de lână
latin, -ă = (îrg.) catolic
latinesc, -ească = (îrg.) catolic; în sintagma **leage ~ească** = religie catolică
latinizaţie = (înv.) latinizare; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (în DLR nu este înregistrat; cf. MDA, unde prima atestare este din 1848).
latinizălui (a) = a latiniza; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui* (adăugat la sufixul *-iza*), după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, MDA, nici în DÎLR.
lature = (îrg.) latură; în expr. *a se da de o ~* = a se da deoparte
lăcătuşiu = lăcătuş: (tom II, [220]; probabil cu sensul mai larg) lucrător în metal. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DA).
lăpăda (a) = a lepăda
lăpădat, -ă = lepădat

lăpuşean = partizan al domnitorului Alexandru Lăpuş-neanu
lăsa (a se) = (despre păcate) a ierta; în expr.: **a se ~ de (un) sfat** = a se desolidariza; **a ~ jos** = a ignora
lângoare = (îrg.) lingoare; vezi **lungoare**
leac = (fig.; p. ext.) capăt, sfârşit; în expr. **a pune ~** = a pune capăt, a sista
leafă = (înv.) soldă; în loc. adv. **în ~** = ca mercenar; cu soldă de mercenar; în expr. **a chema în ~ / a aduce în ~** = a angaja mercenar". Micu adaugă (tom III, [205]) şi explicaţia: „adecă pe plată".
leage = lege: religie, confesiune religioasă; în sintagme **~ grecească / ~a cea pravoslavnică** = religie ortodoxă; **~ latinească** = religie catolică; (înv.) **mutarea legii**, = recurs; sintagma este explicată de Micu (tom IV, [88]) printr-un sinonim neologic: *apelaţie*; în expr. (înv.) **a pune ~** = a hotărî
leasă = împletitură de nuiele folosită în diferite scopuri gospodăreşti
leaşiu = aleş (*a* = „la" + mg. *les*): (înv.) pândă
leaveşiu = (Trans.; Ban.) supă (cf. mg. *leves* „supă")
lecuire = (fig.) rezolvare
lefeciu = (înv.) lefegiu: mercenar din ţările române în Evul Mediu
leficiu = (înv.) lefegiu: vezi **lefeciu**
lega (a se) = (îvp.) a se învoi, a cădea de acord; (înv.; cu privire la dări, impozite etc.) a institui şi a face să intre in vigoare; în expr. (înv.) **a ~ pace** = a încheia pace
legat, -ă = înţeles, cârdăşit; în sintagma **vechile aşezământuri ~e** = vechile tratate încheiate; **aşezământurile ceale ~** = prevederile tratatelor încheiate
legătură = (înv.) pact, tratat; legământ; angajament; (înv.) propunere de pact, de legământ; (înv.) condiţie; în expr. **a face ~ şi aşezământ / a face ~** = a face o înţelegere, un acord, o convenţie; a încheia un pact; a se angaja; a se obliga; a încheia un tratat de alianţă; în expr. **a face ~ şi unire / a face unire şi ~ / a face ~ de unire** = a încheia un tratat politic de alianţă; **a face ~ şi jurământ tare** = a încheia un tratat de alianţă şi prietenie; **a aşeza ~i** = a stabili condiţiile unui acord; în sintagme: **~ de prietenie nestricăcioasă / ~a nestricăcioasei prietenii** = tratat de neagresiune (tom II, [45^{v}], [52]), cf. sintagma *foedus amicitiae inviolabilis / confoederatione inviolabilis amicitiae* din textul tradus; (tom II, [81^{v}]; **~ de pace** = tratat de pace; **~a păcii** = tratatul de pace; (ccr.) **~a cea de pace** = documentul care stipula pacea; (p. ext.; la pl.) cătuşe; (fig.) temniţă
legheoană = (înv.) legiune: unitate de bază din armata romană, alcătuită din infanterie şi cavalerie, al cărei efectiv cuprindea între 3 000 şi 6 000 de oameni; (p. ext.) unitate sau subunitate militară sau paramilitară în unele ţări din Europa şi Asia în diferite epoci
leghioană = (înv.) legiune; vezi **legheoană**
legiuit, -ă = (înv.) de drept, îndreptăţit, legal; în mod legitim
legiuitură = legiuire; ceea ce are caracter de normă
lepăda (a) = (bis; înv.) a demite; a îndepărta, a alunga
lepădat, -ă = alungat; îndepărtat, scos din comunitatea bisericească
leşui (a) = (îrg.) a urmări sau a cerceta pe ascuns sau dintr-un loc ascuns pentru a prinde, a ataca, a afla, a surprinde; a pândi, a iscodi, a spiona
lid = (îvr.) lidian: persoană care făcea parte din populaţia de bază a Lidiei antice sau era originară de acolo
lificiu = (înv.) lefegiu; vezi **lefeciu**
liman = (înv.) port
limbă = (îvp.) popor, neam; (înv.) prizonier de la care se obţineau informaţii asupra situaţiei din armata adversă; în sintagme: (înv.) **~ proastă** = limbă populară / **~a cea proastă grecească** = limba greacă populară; **~a cea grecească învăţată** = limba greacă literară; cu referire la greaca antică; în expr. **cu o ~ şi cu o voie** = în unanimitate
linie = (aici – tom I, [194^{v}]) succesiune de descendenţi sau de ascendenţi; filiaţie, spiţă; sintagma **~ia cea oablă** = descendenţă directă (aici pe linie bărbătească).
lipi (a se) = (îvp.) a se alia; a trece de partea cuiva
lipsă = (p. ext.) nevoie, trebuinţă, necesitate; în expr. **ceale de ~** = cele necesare, cele de trebuinţă; în expr. (îvr.) **a fi (de) ~** = a fi necesar, a fi nevoie, a trebui; în sintagma **~a trupului** = (pop.) necesităţi, nevoi fiziologice; în loc. adv. **preste ~** = mai mult decât e necesar
lipsi (a se) = (înv.) a alunga, a izgoni; (înv.; urmat de *din, de la*) a scoate dintr-o demnitate, dintr-o funcţie, a detrona
lipsire = în sintama **carte de ~ din domnie** = act de mazilire
lipsit, -ă = deposedat
litie = procesiune religioasă
loc = în sintagma **întocmirea ~ului**: ansamblu al caracteristicilor locului; în expr. **a plini ~ul** (tom IV, **[170]**) = a ţine loc de... în vederea luării unor decizii
logofăt = (îrg.) titlu de mare dregător în ierarhia demnitarilor feudali din ţările române, membru al sfatului domnesc; şi în sintagma **~ (cel) mare** = cel dintâi boier în ierarhia sfatului domnesc, care conducea cancelaria domnească şi, în lipsa domnului sau a mitropolitului, prezida Divanul, având ca sarcină întocmirea actelor oficiale şi îndeplinea funcţii judecătoreşti de rang înalt; (înv.) secretar al soborului
logothet = (îvr.) logofăt

loitre = (reg.) loitră: (reg.) scară
lotru = hoţ; ticălos, netrebnic
lovi (a se) = a se lupta; (îrg.) a ataca; în expr. **a se ~ de faţă** = a se lupta corp la corp
lovire = (înv.) atac armat
lua (a) = a cuceri; a primi (tom IV, [174]); în loc. v. (înv.) **~ prilejiu** = a invoca un pretext; în expr.: **~ inimă** = a prinde curaj; (înv.) **a ~ veaste** = a afla; **a ~ carte** (vezi **carte**)
lucra (a-şi) = a face demersuri, a interveni, a acţiona (nu întotdeauna în mod cinstit); a unelti; a acţiona (într-un sens anume), a lua măsuri; (despre o limbă) a cultiva
lucru = faptă; acţiune; (în sens larg) chestiune, problemă; (înv.; jur.) cauză; în sintagma **~l relighiei** = probleme privind religia; în expr. **a mişca** ~ = a începe demersuri
lume = (îrg.) lumină; în expr. (pop.) **a ieşi la** ~ = a ajunge la un loc larg, deschis
luminat = (adv.) clar, limpede, evident
lumină = (pop.) lumânare
lungoare = (îrg.) lingoare: boală, suferinţă; boală febrilă gravă, infecţioasă şi epidemică
lupoaie = (neob.; tom I, [25]) ciobăniţă, păcurăriţă
lutărănesc, -ească = luteranesc
luterănesc, -ească = luteranesc: (înv.) luteran
luvi (a) = (reg.) a lovi

M

macavei = macabei: familie de sacerdoţi iudei, a asmoneilor, formată din şapte fraţi; au luptat împotriva dominaţiei seleucizilor
magazin = (îvr.) magazie (aici) ambulantă
maghister = înv. magistru; vezi **maghistru**
maghistrat = (înv.) magistrat; (p. ext.) autoritate publică administrativă şi judiciară; (înv.) membru în conducerea administrativă şi judiciară a unui oraş
maghistru = (înv.) magistru: (înv., cu determinări la genitiv) persoană care avea funcţia de a supraveghea, a administra sau a comanda; (spec.) profesor; vezi şi explicaţia dată de Micu în continuare (tom IV, [339]): „sau meaşter mirean"; (înv.) grad ierarhic în administraţie, în armată etc.
magnas = magnat; sub influenţa formei magh. *mágnás* (înv.) „mare latifundiar maghiar"
mahină = machină: (înv.) maşină de război, în acest caz, de asediu şi de asalt; (după explicaţia autorului): „adecă unealte de a o putea bate" (tom I, [267])
mai = (adv.) aproape; cam
maier = (Trans.; Olt.) mică gospodărie ţărănească sau grădină, la marginea unui oraş săsesc; cartier mărginaş; ca nume propriu (tom IV, [330^{v}]), este vorba despre cartierul din Alba Iulia numit Maierii Belgradului, unde s-a construit o biserică greco-catolică
mailberghicesc, -ească = derivat de la s. *Maylberg*, numele unui castel din Viena
mai mare = strămoş
mai-mare = conducător, căpetenie
mandie = mantie: rasă călugărească; în expr. **a face mărturisirea ~i** = a depune voturile monahale definitive (primirea schimei mici sau a călugăriei); **a îmbrăca chipul cel mic al ~i** = a depune voturile monahale, încadrându-se în profesia monastică simplă şi definitivă, superioară rasoforiei şi inferioară „chipului celui mare al călugăriei" (marea schimă); în sintagma **cinul ~i** = călugăr definitiv
manier = manieră; adaptat de Micu în forma de m.-n. (fr. *manière*), cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text; cf. DLR, unde prima înregistrare este după 1830.
manifest = declaraţie publică scrisă, în care se formulează un punct de vedere de interes general, se face o chemare la o acţiune de masă etc.; proclamaţie
manifestum = manifest (cf. lat. *manifestum*)
manutenălui (a) = a menţine; cuvântul format cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, MDA, DÎLR.
marcă = unitate monetară; (pl. înv.) *marce*
marcomani = neam germanic, o ramură a suebilor, între Main şi Dunăre" (cf. lat. *Marcomanī, -ōrum*)
marfă = (tom II, [91^{v}]) bun material destinat comercializării; (tom II, [161]) logistică, dotarea tehnică şi materială a armatei; (îrg.; Trans.; Ban., în tom III, [10], [237^{v}]; tom IV, [114^{v}], [331^{v}]) vite, şeptel; (înv.) avere mişcătoare
marghiol = (îrg.) om viclean (aici) şi intrigant
marghiolesc, -ească = viclean, înşelător; sintagma **vicleşug** ~ este pleonastică
margine = limită; (îvp.) graniţă, hotar
marhă = (îrg.) marfă; vezi **marfă**; în sintagma **alodiatură de** ~ = şeptelul de pe o moşie alodială
marhion = marchion: margraf, marchiz; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este la G. Bariţiu, în 1889).
marşal = (înv.) mareşal: persoană care are conducerea administrativă generală a bunurilor unui monarh şi răspunderea protocolului
maştehă = (îrg.) mamă vitregă
materialia = (înv., pl.) materiale; totalitate a materiilor prime sau semifabricate din care pot fi confecţionate diferite bunuri
materie = (îvr.) cauză, motiv, prilej
matezis = matematică, aritmetică (cf. lat. *mathēsis* „învăţătură, ştiinţă"); cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DELLR.

mazili (a) = a scoate din scaun un domnitor; cuvântul este explicat chiar de autor: (tom III, [197^{v}]) „adecă să lipsască din domnie pe Bogdan-Vodă”.
mazilie = îndepărtare din scaun a unui domnitor
mazur = (Mol.; la pl.) persoană care aparţinea unui grup etnic polonez, din regiunile Mazuria şi Mazovia
mădular = (înv.) membru al unei societăţi, al unei organizaţii, al unui grup etc.
măjeriu = măjar (înv.; Mol.) persoană care transporta sau făcea negustorie cu peşte
mălai = mei; (tom IV, [114^{v}]) în documentul lat. este *milii* (*milium, -iī*). În Trans. şi Mar., *mălai* are şi sensul „porumb”.
măluros, -oasă = (înv.) aşezat lângă malul unei ape”; în sintagma **Dacia cea Măluroasă** = *Dacia Ripensis* (lat. *Rīpensis* „vecin cu malurile Dunării”)
mărgărit = (fig.) lucru de mare valoare, preţios
mărturie = (îrg.; ccr.) martor; în sintagma ~ **mincinoasă** = (jur.; îrg.; ccr.) martor mincinos
mărturisi (a se) = a (se) recunoaşte, a (se) declara
mărturisire = mărturie, dovadă; în expr. **a face ~a călugăriei / a face ~a călugărească** = a depune voturile monahale definitive
mărzac = mârzac
măscărici = persoană angajată la curţile domnitorilor sau ale boierilor, pentru a-i distra prin gesturi, glume, adesea necuviincioase; bufon, clovn
măscăriciune = (înv.) vorbă sau faptă hazlie
mătrice = (pop.) matrice; în sintagma **boala ~ii** = (reg.) durere abdominală; apendicită
măzili (a) = a mazili; cuvântul este explicat în continuare chiar de autor (tom II, [129^{v}]-[130]): „adecă l-au lipsit din domnie”; vezi **mazili (a)**
mâna (a se) = a se prelungi (tom II, [198]); în expr. **a se ~ vremea** = a se întârzia, a se tergiversa
mână = în expr.: (înv.) **a veni în ~a cuiva** = a cădea în mâna cuiva, a intra în posesia cuiva; **a da ~ a** = a promite, a se angaja; **a-şi clăti ~a** = (înv.) a ridica mâna (asupra cuiva), a pedepsi; (înv.) **a pune ~a şi pecetea** = a autentifica prin semnătură şi ştampilă; în sintagma **scrisoarea ~ii** = semnătură, iscălitură; în sintagma **cu scrisoarea ~ii lui întărit** = confirmat prin semnătură
mâncare = mâncătură
mâncătură = (înv.) spoliere, jaf
mântui (a se) = (îvp.) a ieşi dintr-o încurcătură, dintr-o situaţie delicată; a se salva dintr-o mare primejdie; a se dezvinovăţi; a scuti de ceva; a ierta de o datorie, obligaţie; (îvp.) a (se) scăpa (de cineva); (spec.; îvp.) a elibera; (îvp.) a se elibera din temniţă
mântuinţă = (înv.) dezvinovăţire; (tom III, [100] traduce lat. *excūsātiō, -ōnis* „scuză, pretext”)
mântuit, -ă = iertat de plata unei datorii
mârzac = nobil tătar care conducea o ceată ostăşească
mâzdă = (înv.) mită
mecet = (înv.) moschee mică; (p. gn.) moschee; cuvântul este explicat de autor (tom II, [250]): „sau besearici turceşti”
med = persoană care făcea parte din populaţia de bază a Mediei
megiiaş = megieş: (îvp., Mol.) vecin; (tom II, [246]) proprietar rural, echivalentul răzeşului din Moldova;
meliorаţie = (ltî.) ameliorare; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde este înregistrată forma *meliorаţiune*, cu prima înregistrare abia la 1900). În DÎLR şi DELLR, nu este înregistrat.
meneu = (neob.) minei: carte bisericească ortodoxă în 12 părţi, pentru cele 12 luni ale anului, cu slujbele religioase, pe luni şi pe zile
merge (a) = a trece; în construcţia: **de la un episcop la alt episcop a se pogorî şi a ~** = a rămâne în posesia urmaşilor în scaunul episcopal
meritum = (lat.) merit; în sintagma **cu bun ~** = merituos, prin care Samuil Micu redă (tom II, [181^{v}]) *bene meritis* din documentul pe care îl traduce; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Ioan Budai-Deleanu; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar prima atestare după DELLR este din 1801, poate chiar cu referire la Samuil Micu).
meriu, -ie = (reg.) de culoare albastră, variind între albastru-deschis şi albastru-închis, până la violet
mertic = (tom II, [229^{v}]; p. restr.) raţie de mâncare, porţie
mesteca (a se) = a se amesteca
mestecat, -ă = amestecat
mestecătură = amestecătură: (înv.) intrigă, conflict
meşteşug = (îvp.) tactică vicleană; (îvp.) acţiune vicleană, făcută în ascuns, pentru atingerea unui scop; înşelătorie; (îvp.) uneltire; în sintagma ~ **supţire** = tactică vicleană subtilă, vicleşug subtil
meşteşugi (a se) = (înv.) a se strădui cu mijloace viclene, perfide să...; a plănui să...; a acţiona, folosind inclusiv tactici viclene, a unelti
meşteşugire = (asr.; fam.) înşelătorie
metanasti = ramură a iazigilor, stabiliţi în pusta ungară; vezi şi **iazici**
method = (iuz.) metodă
micşorare = scădere, lipsă
mijloc = în expr. **a sta la ~** = a interveni
mijlocire = mijloc, modalitate
mijlocitor, -toare = în sintagma (înv.) ~ **de pace** = delegaţie care mediază încheierea păcii
mil = (îrg.) milă
militar = ostaş; cuvântul este pus în circulaţie în această perioadă (cf. DA, unde prima atestare este cca la 1800).

militărie = stagiu militar, armată; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentaţii Şcolii Ardelene (cf. DA, unde prima atestare este la Petru Maior).

miliţie = (pop.; p. ext.) militărie, armată; (aici) regimentele grănicereşti din Trans., înfiinţate de către împărăteasa Maria Tereza"; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentaţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Ioan Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemţesc şi nemţesc-românesc*, ms. din 1818; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

milostiveaşte = milostiveşte: (înv.) cu milă

mincinos, -oasă = în sintagma **mărturie ~oasă** = (jur.; îrg.; ccr.) martor mincinos

mingreli = neam caucazian ai cărui urmaşi trăiesc în Georgia

minister = (reg.) ministru; sintagma **~ul cel mare** desemnează ceea ce astăzi numim prim-ministru; în sintagma **un boiariu ~ mai dinlăuntru** = un consilier de taină, consilier intim

minte = în sintagma **aprins la ~** = pătimaş

mintie = (Ban.; Trans.) anteriu preoţesc

minunat, -ă = ieşit din comun, neobişnuit; făcut prin putere dumnezeiască; (înv.) care face minuni; (adv.) în expr. **~ de** = (p. ext.) extraordinar de, straşnic de; (p. ext.) excepţional, extraordinar

mirenesc, -ească = laic; în sintagma **deregător ~** = funcţionar laic; **scaon ~** = instanţă laică de judecată

misi = locuitorii Mysiei, provincie în Asia Mică (care au migrat aici din Tracia) (cf. lat *Mysī, -ōrum* „mysii")

mişca (a) = în expr. **a ~ lucrul** = a începe demersuri

mitarnic, -ă = coruptibil

mitră = acoperământ al capului de formă boltită, bogat ornamentat, purtat de arhierei în timpul slujbei religioase; tiară

mlăscos, -oasă = mlăştinos; forma *mlăscos* a lui Micu este rezultatul unei contaminări între un cuvânt îvr. – *mlăcos* – şi unul cu circulaţie curentă – *mlăştinos.*

moarte = în expr.: **a judeca la ~** = a condamna la moarte; **a(-i) veni (cuiva) ~** = a (i) se trage (cuiva) moartea

moghilă = (îrg.) movilă: mormânt (tom II, [203]). Pentru consideraţii cu privire la evoluţia *moghilă* > *movilă*, vezi Andrei Avram, *Câteva cazuri de hipercorectitudine aparentă în limba română*, în SCL, nr.1/1993, p. 56.

mojic, -ă = lipsit de educaţie; în sintagma **egumen ~** = stareţ incult şi lipsit de rafinament

molitvă = (spec.) rugăciune de iertare a păcatelor, citită de preot în împrejurări speciale, aici cu prilejul învestirii domnului

molitvenic = molitvelnic: carte de ritual în biserica ortodoxă, care conţine rânduiala celor şapte taine şi molitve

monetă = monedă

monocheros = monocer (lat. *monocerōs, -ōtis*): animal fabulos cu un singur corn; rinocer; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este din 1870; cuvântul nu este înregistrat în DELLR).

moralicesc, -ească = (înv.) moral

moron = (reg.) morun

morovlahi = maurovlahi: populaţie românească din partea de vest a Peninsulei Balcanice, cuprinsă între coasta dalmată, Drava şi Morava. Sursa lui Samuil Micu foloseşte eronat acest etnonim, în cazul de faţă fiind vorba despre valahii din spaţiul extracarpatin.

moscal = muscal; vezi **muscal**

moscălesc, -ească = muscălesc; (pop.; p. gn.) rusesc

moş = (îrg.) bunic

moşean = bărbat care este de loc din...

moşie = teritoriu de domnie, ţară (tom I, [175^{v}], [186]); (îvp.) ţară natală; în expr. (înv.) **a se răspunde de ~** = a se da drept originar din

moştan = moştean; în sintagma **~ următoriu** = urmaş la domnie, succesor

moştean = moştenitor; urmaş; stăpân (cf. lat. *hērēs, -ēdis* – arh. „stăpân"); proprietar; în sintagma **~ prinţip** = principe moştenitor; autohton, fiu al ţării

mufti = *şeyh ül-islam* (marele *müfti*) era demnitarul otoman responsabil cu problemele referitoare la legea sfântă musulmană (*şeri'at*). Era şeful păturii de „învăţaţi" *(ulema)* din Imperiul Otoman. El dădea indicaţiile de principiu în problemele religioase şi juridice.

mulţemită = (îrg.) mulţumită; în loc adv. **cu ~** = cu cuvinte de mulţumire

muncă = (îvp.) chin, tortură; în sintagma (îvp.) **~ile de veaci** = chinurile iadului

munci (a) = (îvp.) a supune la chinuri, a tortura

muntesc, -ească = de munte, montan; derivatul de la *munte* cu sufixul *-esc* (*muntesc*) nu este înregistrat în DA.

muscal = (îvp.; p. gn.) rus

muscăcesc, -ească = moschicesc: (înv.) rusesc

muta (a se) = (îvp.) a (se) schimba; (îvp.) a anula

mutare = (îvp.) schimbare, transformare; în expr. **~a din / (dintr-) această viaţă** = (îvp.; fig.) moarte; în sintagma (înv.) **~a legii**, = recurs; sintagma este explicată de Micu (tom IV, [88]) printr-un sinonim neologic: *apelaţie*

mutat, -ă = (îvp) schimbat

N

nameasnic = namestnic: (înv.) locţiitor sau reprezentant al cuiva într-o funcţie importantă

naştere = (înv.; p. ext.) neam; în sintagma (pop.) **de bună ~** = de neam bun, de origine nobilă

naţie = (îvp.) naţiune: (îvp.) naţionalitate; comunitate de oameni cu aceleaşi caractere naţionale, locuind pe teritoriul unui alt stat

naţionalitate = comunitate de oameni cu aceleaşi caractere naţionale, locuind pe teritoriul unui alt stat; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este din 1845).

năpaste = (îrg.) năpastă: (înv.) nedreptate; (înv.; ccr.) bir (suplimentar); numele acestui bir era «ruşală», fiindcă fusese pus pe roşi (vezi **roşi**); cf. N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968, p. 54.

năprazna = năprasnă; în loc adv. (înv.) **de ~** = pe neaşteptate

nărăvi (a se) = (Trans., Ban.) a cădea de acord, a se înţelege, a se împăca

năvală = (mil.; înv.) pătrundere (pe neaşteptate) pe un teritoriu străin pentru a-l cotropi; atac, asalt; (mil.; înv.; în expr. cu v. *a da, a face*) atac asupra duşmanului într-o luptă, în război; în loc. adv. (înv.) **cu (mare) ~** = impetuos, năvalnic

neam = **în s**intagma **~uri ostaşe** = neamuri de războinici

neameşiu = vezi **nemeş**

neamistuicios, -oasă = (îvr.) grav, de neiertat; (tom III, [197]; acest cuvânt, o creaţie personală a lui Samuil Micu, nu este înregistrat în dicţionarele limbii române: Micu porneşte de la verbul cu *a-* protetic, *a amistui*, adăugând prefixul negativ şi sufixul *-cios (-icios)*.

neasemenea = inegal

necărturariu = neştiutor de carte

neclătit, -ă = (înv.) statornic

necurmat = fără răgaz, neîncetat

necuvios, -oasă = lipsit de bună-cuviinţă şi de respect; necinstit, fără scrupule, lipsit de moralitate

nedrept = în loc. adv. **cu ~ul** = în mod silnic, samavolnic

nedumnezăire = nedumnezeire: (înv.) dispreţ faţă de cele sfinte

negătit, -ă = (îvp.) nepregătit (pentru a întreprinde o acţiune)

negoţitor = (îvp.) neguţător: negustor

negoţitori (a) = (îvp.) a neguţători: a negustori

negoţitorie = (îvp.) neguţătorie: negustorie

negrije = negrijă: (înv.) neglijenţă, neatenţie

neguţitor = (îvp.) neguţător: negustor

nehărnicie = neputinţă, nevrednicie

neîntocmire = (înv.) neînţelegere

neîntors, -ă = neînduplecat, hotărât

nemântuit, -ă = (îvp.) nescăpat

nemearnic = (îrg.) persoană care a venit din altă parte, venetic

nemeş = nobil

nemeşesc, -ească = de nobil, nobiliar; şi în sintagma **adunarea Ţerii Ardealului cea ~ească** = Dieta Transilvaniei sau corpurile legiuitoare ale principatului

nemeşi (a) = (înv.) a scuti de dări după modelul nobililor

nemeşug = (înv.; Trans.) nemeşie; stare de nemeş, nobleţe; (înv.; Trans.; cu sens colectiv) clasă a nemeşilor; totalitate a nemeşilor; în sintagma **adunarea ~ului ţerii** = dietă, respectiv corpurile legiuitoare ale Transilvaniei

nemişesc, -ească = nemeşesc

nemutat, -ă = neschimbat, nemodificat; ferm, neclintit; irevocabil; (înv.) statornic; Micu echivalează prin cuvântul *nemutat* lat. *irrevocābiliter* din documentul pe care îl traduce (tom I, [123]).

nenărăvi (a se) = (Trans., Ban.) a nu cădea de acord, a nu se înţelege, a nu se împăca

nenorocit, -ă = fără noroc, nefast

neodihnit, -ă = (înv.) neliniştit, nepaşnic

neosibit, -ă = (îrg.) neosebit: nediferenţiat

neplăcere = în expr. **spre ~** = cu mânie

neprieteşug = (înv.) duşmănie

nepriiatin = (înv.) duşman

neprimit, -ă = tolerat (tom IV, [179^{v}])

nesilit, -ă = (înv.; despre femei) neviolat

nesocoteală = (înv.) nesocotinţă

nestricat, -ă = (îvp.) nedevastat, -ă

nestricăcios, -oasă = în sintagme **tratat de prietenie ~oasă / legătura ~oasei prietenii** = tratat de neagresiune (tom II, [45^{v}], [52]), cf. sintagmele *foedus amicitiae inviolabilis* / *confoederatione inviolabilis amicitiae* din textul tradus

neticneală = (pop.) netihneală: nelinişte, agitaţie

netocmeală = (înv.) incompetenţă, incapacitate de a conduce; (înv.) lipsă de înţelegere, disensiune, vrajbă

nevindecat, -ă = (înv.) nerefăcut după o calamitate

nevoi (a se) = (înv.) a se strădui, a depune eforturi cu un anume scop; (asr.) a obliga (prin constrângere)

nevoie = nenorocire, necaz; situaţie foarte dificilă; în loc. adv.: (înv.) **cu mare ~ / cu multă ~** = foarte dificil, foarte greu; **făr' de nevoie** = sigur, fără teamă de primejdie, nestingherit; în loc. v**.** (înv.) **a păţi ~** = a avea de suferit; în expr.: (îrg.) **a face cuiva ~** = a provoca cuiva neajunsuri, necazuri; a-i face cuiva rău; **a veni ~ (de la cineva)** = a avea de suferit (din partea cuiva)

nevoinţă = (înv.) strădanie, stăruinţă, efort, zel; în expr. **a pune ~ / a pune ~ şi sârguinţă**: a depune eforturi deosebite

nevoitoriu = (înv.) stăruitor, zelos

nevreadnic, -ă = nevrednic: care nu este demn de ceva

nimic = (îvp.; adv.) câtuşi de puţin; în loc. adj. **de ~** = invalid, lipsit de valabilitate

nimica = degeaba, în zadar; în expr. **a fi ~ făcut** = a fi neglijat, delăsat

nimică = în expr. **cu ~** = fără nici un rezultat
nobilitate = nobleţe; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Ioan Budai-Deleanu; în DELLR, prima atestare propusă este din 1814); recunoscându-i statutul de element lexial nou, Micu îl explică: „adecă nemeşugul" (tom I, [139]).
nohai = nogai: tătari
nonă = (la pl.) impozit funciar, reprezentând a noua parte din recolta ţăranului, plătit în Transilvania în Evul Mediu; cuvântul cunoaşte prima atestare la reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde cea dintâi atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
normalicesc, -ească = care se referă la şcoala primară; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la 1809).
normani = (înv.) normanzi: neamuri germanice din Peninsula Scandinavă, din Iutlanda şi din insulele vecine, care în secolele VIII–XII au făcut numeroase expediţii militare şi comerciale în Imperiul Bizantin, Irlanda, Scoţia, Germania, Anglia, Franţa, Spania, Sicilia, sudul Italiei şi Rusia, întemeind colonii şi formaţiuni politice; numiţi şi: vikingi, varegi
norocire = (pop.) noroc
norocit, -ă = (înv.) norocos, cu noroc
notareş = (îrg.) notarăş; persoană însărcinată cu lucrările de secretariat ale soborului; (Trans.; înv.) funcţionar superior într-o instituţie; funcţionar superior în cancelaria principelui
notareşiu = notareş
notariu = (reg.) notar: (înv.) persoană care rezolva lucrările şi corespondenţa privată a cuiva, în calitate de angajat particular al acestuia
noviţiat = (înv.) noviciat: stagiu obligatoriu, de probă, înainte de călugărire, după explicaţiile propuse chiar de autor (tom IV, [231]), „în probă la cinul lor" sau (tom IV, [265^{v}]) „adecă proba şi cercarea vieţii călugăreşti"; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din a doua jumătate a secolului al XIX-lea).
nozar = nazâr: comandant sau administrator al unor cetăţi de pe malul Dunării
număr = în loc. prep. **în ~ul** = printre; în expr. **a socoti în ~** = a lua în considerare
nume = în loc. adv. (înv.) **cu ~le** = în numele, din partea cuiva
numeri (a) = (îrg.) a nimeri
numit, -ă = destinat, menit
nunţiu = reprezentant diplomatic permanent al papei într-o ţară străină, asimilat ca rang ambasadorilor
nunţiuş = (înv.) nunţiu, în sintagma ~ **apostolicesc** = reprezentant diplomatic permanent al papei într-o ţară străină, asimilat ca rang ambasadorilor

O

oardă = hoardă
oaspet = (înv.) oaspete
oaste = (înv.; cu sens colectiv) oşteni; în sintagme (înv.) **~a cea călăreaţă** = cavalerie; **puteare de ~** = putere armată; (îvp.) **a râdica ~** = a pregăti pentru luptă; **oştile greale** = (înv.) care au în dotare mult armament, care de luptă etc.; (înv.) război
obadă = (la pl.) cătuşe; în expr. **a fereca în obezi** = a pune în cătuşe
obârşter = oberşter
oberchinez = (înv.) chinez*:* domn, şef al unei comunităţi de oameni liberi; căpetenie a unei grupări populare ce cuprindea un judeţ sau o vale, cu funcţii pe viaţă, administrative şi judecătoreşti; (IV, [261]) primarul din Lipova
oberşter = (îrg.) colonel; cuvântul cunoaşte cea dintâi atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este la 1814); în sintagma **~ul cel mic** = locotenent-colonel
obicinuinţă = obişnuinţă: datină
obida (a) = (îrg.) a obidi: a asupri; a nedreptăţi; (pop.) a supăra
obidat, -ă = (îrg.) obidit: asuprit; nedreptăţit; (pop.) supărat
oblăduire = (îvp.) guvernare
oblici (a) = (îvp.) a prinde de veste, a afla
oblu = (pop.; p. ext., în legătură cu v. de mişcare) fără înconjur, direct; drept; nemijlocit; în sintagma **liniia cea oablă** = descendenţă directă (aici – tom II, [179] – pe linie bărbătească); în expr. *a fi în cumpănă oablă* (tom IV, [357^{v}]) a avea tot atâtea argumente pro câte contra, fiind astfel în imposibilitatea de a lua o decizie fermă
oborî (a) = (înv.) a doborî
obşte = în loc. adv. (înv.) **(mai) de ~** în mod obişnuit, cel mai adesea; în loc. adv./adj. **de ~** = împreună; deopotrivă; popular, care priveşte, care interesează pe toţi; în sintagme **seminarium de ~** = (Trans.; înv.) seminar public; sintagma **bani de ~** = bani publici
ocărî (a) = (îvp.) a denigra
ocârmui (a) = (înv.) a conduce; a păstori
ocârmuire = (înv.) conducere
ocârmuitoriu = (înv.) persoană care conduce un stat, o armată, o instituţie; conducător
ocenaş = ocinaş: (îrg.) rugăciunea *Tatăl nostru*
ocoli (a) = (îrg.) a înconjura din toate părţile, a împresura
ocupa (a) = (înv.) a ocupa, a pune stăpânire (pe ceva)
odihnă = linişte, tihnă; (îrg.; ccr.) adăpost; în expr. **a da ~** = a găzdui, a adăposti; în sintagma **carte de ~** = permis de şedere

odihni (a se) = (înv.) a se linişti; (înv.) a fi mulţumit de ceva
odihnit, -ă = (înv.) liniştit
odini (a) = (reg.) a odihni
odobaş = (tcî.) comandant al unei companii de ieniceri; (p. ext.) căpitan de seimeni sau de arnăuţi
odorbirău = (Trans.; înv.) vătaf de curte; (tom IV, [294v]) administrator al curţii episcopale
ohearіu = (reg.) *hoher* (cf. mg. *hóhér*): (Trans., Mol.) călău. Forma fără „h-“ este neobişnuită; aceasta este prima atestare a cuvântului (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
olac = (îrg.) curier
olat = (înv.) ţinut, regiune
olăcar = (îrg.) curier
olei = (îrg.) ulei
opăceală = (reg.; Trans., Ban.) piedică, întârziere
opăci (a) = (reg.; Trans., Ban.) a împiedica, a încurca
opreală = (înv.) baraj; (îvp.) arest
oprit, -ă = (îvr.) arestat, închis; **~ de episcopie** = eliberat de episcopie; destituit
orânduială = decret; în sintagma ~ **săbornicească** = decret sinodal
ordinarie = (neob.) ordinar (cf. adv. lat. *ordinārīe*): în mod obişnuit, de regulă
ordinariu = şef bisericesc recunoscut, fără a fi încă hirotonit sau însuşit formal ca atare; (tom IV, [309]) de drept; care era în drept să fie
organ = (înv.; fig.) instrument de acţiune
orighinal = (înv.) original
orighinalişiu = (înv. şi neob.) original (cf. lat. *originalis*, în forma adaptată după rostirea maghiară)
ort = (îvp.) monedă de valoare mică, reprezentând a patra parte dintr-un leu vechi
osândi (a) = (p. ext.) a-şi exprima dezaprobarea faţă de ceva, a critica
osibi (a se) = (îrg.) a se osebi: a se deosebi; a diferenţia, a distinge
osibire = (îrg.) osebire: deosebire, diferenţă
osibit, -ă = (îrg.) osebit: deosebit, diferit; separat, despărţit; aparte; (reg.) propriu, personal; autohton; (pop.) izolat, retras; (reg.) ales, deosebit, special; particular, privat: Micu traduce prin „ceale osibite” (tom IV, [199];) lat. *particularibus* (*particulāris* „particular”); în sintagma **graţie ~ă** = favoare specială
ospital = (iuz.) spital
ostaş, -ă = în sintagma **neamuri ~e** = neamuri de războinici
ostesc, -ească = (înv.) de oaste, militar
osti (a se) = a oşti
ostoia (a) = *a ostoi* (cu schimbare de conjug.): (îvp.) a linişti
ostrogothi = ostrogoţi (cf. lat. *Ostrogothī, -ōrum* „goţii de răsărit”): populaţie formată din triburile germanice medievale ale goţilor de răsărit
ostrov = (îvp.) insulă
oşfeştanie = (îrg.) sfeştanie
oşti (a) = (uneori, cu prep. *asupra*) a purta război, a se lupta
oştire = (înv.) expediţie militară, război
otomanicesc, -ească = (înv.) otoman

P

pace = în expr.: (înv.) **a se pleca la ~** = a ajunge la o înţelegere (dar nu în condiţii tocmai avantajoase); (înv.) a accepta să încheie pace; **a aşeza** ~ = a încheia un tratat de pace; (înv.) **a lega ~** = a încheia pace; **a se iscăli la** ~ = a subscrie la pace; în sintagme: (înv.) **aşezemântul păcii / aşezământ(ul) de** ~ = tratat(ul) de pace; **împrotiva aşezământurilor păcii** = contrar prevederilor din tratatul de pace; **legătură de** ~ = tratat de pace; (tom II, [81v]; ccr.) **legătura cea de** ~ = documentul care stipula pacea; (înv.) **mijlocitor de ~** = delegaţie care mediază încheierea păcii; **legătura păcii** = tratatul de pace
pachinachiţi = pacinaţi; vezi **paţiniţi**
palant = (neob.) palat; cu acest sens, cuvântul nu este înregistrat în DLR.
palată = (înv.) palat
palatin = titlu dat, în perioada feudală, unui mare demnitar; demnitar cu prerogative de vicerege
palium = (ltm.) paliu: ornament sacerdotal de lână albă pe care sunt brodate cruci negre, purtat în jurul gâtului de papă şi de înalţii prelaţi catolici
pandecte = culegere de opinii ale juriştilor romani asupra principalelor probleme de drept, publicate în vremea lui Iustinian și puse de acord în timp cu cerințele noilor instituții
papistăşesc, -ească = (îvr.) catolic
papistăşiţă = catolică; derivatul feminin cu *-iţă* nu este înregistrat în DLR; MDA.
paralisis = paralizie (cf. lat. *paralysis*)
pargamen = pergament
pargament = pergament
paremie = parimie
parimie = carte bisericească în care se cuprind fragmente din proverbele lui Solomon; parimiar
parohiian = parohian: (îrg.) enoriaş
parolă = (asr.) cuvânt de onoare, angajament; în expr. **a-şi da** ~ = a-şi da cuvântul de onoare
parte = în expr. **a pleca în ~a sa** = a atrage de partea sa; în sintagma **de ceaea** ~ = dincolo de, pe partea cealaltă

parthi = parţi (cf. lat. *Parthī, -ōrum*): populaţie scitică stabilită în vestul Asiei, unde a întemeiat un regat puternic pe la anul 260 a.Ch.
pasie = (înv.) pasiune: (înv.) stare sau fenomen afectiv involuntar (aici, IV, [260^{v}]) de mânie, ură
paşiu = (îrg.) pas
paşuş = (îrg.) paşaport
patăr = pater
patenş = (neob.) patentă: ordonanţă
pater = (ltm.) preot catolic; (tom IV, [215^{v}]) călugăr iezuit
patrichie = (înv.) patrician: titlu onorific acordat de basileii de la Constantinopol
patrierşesc, -ească = patriarşesc: (înv.) patriarhal; în sintagme **besearică ~ască** = catedrală patriarhală; **voinţă ~ească** = consimţământ al papei
patrierşie = (înv.) patriarhie: organizaţie bisericească ortodoxă sau eterodoxă, condusă de un patriarh
patriot = (înv.) persoană originară din locul despre care se vorbeşte (aici, tom IV, [252^{v}], din Transilvania)
patriotă = (înv.) patriot; (înv.) compatriot; (tom IV, [243]) celelalte etnii din Transilvania
patron = protector, ocrotitor; stăpân
patronat = drept pe care îl avea împăratul de la Viena de a hotărî şi interveni în treburi ecleziastice, la orice nivel, în calitate de rege apostolic al Ungariei, dobândită de regii unguri odată cu creştinarea poporului, în anul 1000; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).
paţinachi = pacinaţi; vezi **paţiniţi**
paţinaţi = pacinaţi; vezi **paţiniţi**
paţinaţiti = pacinaţi; vezi **paţiniţi**
paţinaţite = pacinaţi; vezi **paţiniţi**
paţiniţi = pacinaţi: (înv.) pecenegi
pavecerniţă = slujbă religioasă scurtă care se face seara la mânăstiri, după vecernie
păcurariu = păcurar: (îrg.) păstor
păcurăriţă = (îrg.) ciobăniţă
păharnic = (îrg.) paharnic: titlu dat în Evul Mediu, în ţările române, boierului care se îngrijea de băutura domnului şi care, în anumite împrejurări, gusta băutura înaintea domnului pentru a se convinge că nu e otrăvită
pălearіu = paler; în sintagma **~l cel mare** = şeful şantierului; cuvântul cunoaşte cea dintâi atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din 1825).
pământ = în sintagma ~ **de agonisală** = pământ din a cărui exploatare să obţină...
pănură = (p. gn.; reg.) ţesătură, stofă
păr = în expr. (pop.) **a se da după** ~ = a face cum i se cere sau cum se impune într-o anumită împrejurare, a se conforma; altfel spus: „a se face frate cu dracul până a trece puntea"
părăsi (a se) = (îvp.) a se lăsa de ceva; (înv.) a întrerupe, a înceta să mai facă un lucru
părcălab = (îvp.) pârcălab: conducător de ţinut cu atribuţii militare, administrative şi judecătoreşti
părea (a) = în expr. **a ~ (cuiva) greu** = a nu suporta
păreare = părere; în loc. adv. **la ~** = în aparenţă
păreasemi = păresimi
păreasimi = păresimi: (îvp.) post al Paştilor
păretar = scoarţă, pânză brodată etc., care se pune pe pereţi cu scop decorativ
părinţie = (rar) părinţenie, calitatea de părinte (aici) spiritual
părticea = parte; ceea ce intră în alcătuirea unui tot
părtini (a) = (îvr.) a face părtaş
păsa (a) = (îrg.) a merge, a se duce
păstorie = (Bis.; fig.) funcţie de conducător bisericesc sau exercitare a acestei funcţii
păstoriu = **păstor:** conducător, îndrumătorul spiritual; în sintagmele **~l cel mai întâiu** = păstorul – conducătorul, îndrumătorul spiritual – cel mai de seamă; **mai mare ~** = păstorul – conducătorul, îndrumătorul spiritual – cel mai de seamă; **primariu ~** = (bis.; fig.) preotul cel dintâi, adică cel mai mare în grad; stareţ, egumen (cf. lat. *pastore primario*)
păstornicesc, -ească = (îvr.) bisericesc; în sintagma **soţietate ~ească** = cu sensul organizaţie bisericească
păstornicie = (bis.; îvr.) păstorire; îndrumare religioasă
păţi (a) = în loc. v. (înv.) **a ~ nevoie** = a avea de suferit; forma flexionară actualizată în text, *să nu paţe*, este populară.
păucenie = act, decret, document etc. de hirotonisire a preoţilor
păzitor = (spec.; înv.) gardă
pânditură = ambuscadă, capcană
pâne = pâine: (tom II, **[246]**) cereale; în sintagma **găleată de** ~; vezi **găleată**
pântece = în sintagma (pop.) **urdinarea ~lui** = dizenterie
pâră = (îvp.) cauză supusă dezbaterilor unei instanţe; acuzaţie în sintagma **carte de ~** = plângere (în scris) făcută împotriva cuiva; în expr. **a sta cu ~** = a reclama
pârâşiu = (jur.; înv.) reclamant, pârâtor, delator
pârgar = (înv.) orăşean (cf. mg. *polgár*)
pârî (a) = (îvp.) a acuza, a învinui
pâşi (a) = (reg.) a păşi: a înainta
peazną = (înv.; bis.) psalm
pecete = în expr. (înv.) **a pune mâna şi ~a** = a autentifica prin semnătură şi ştampilă
pedestri (a se) = (înv.) a descăleca (pentru a participa la o luptă); a sili să meargă pe jos

pedestrit, -ă = silit să meargă pe jos
perde (a se) = a (se) pierde: (îvp.) a (se) distruge; a omorî; în expr. **a ~ inima** = a se descuraja
perire = în expr. **a sosi la ~** = a ajunge în pericol, în primejdie de moarte
personă = (înv.) persoană; în loc. adv. **în ~** = personal, direct, nemijlocit; în sintagme: **~ infamis** = om ticălos, care merită oprobriul pentru faptele săvârşite; **dare pentru ~** = impozit pe cap de persoană, obligaţie iobăgească în Transilvania, indiferent de existenţa sau inexistenţa unei sesii iobăgeşti.
perţeptor = (reg.) perceptor (sub influenţa filierei neromanice prin care a fost adaptat în limba română)
pescuire = (îvr.) heleşteu, lac de pescuit
petreacere = trai, convieţuire; (înv.) moarte; (înv.) desfăşurare
petrece (a) = (îrg.) a îndura, a pătimi
petutindenea = (reg.) pretutindeni
pevchi = neam bastarn (de origine germanică) pe cursul inferior al Dunării" (cf. lat. *Peucēnī, -ōrum*; *Peucīnī*). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DN_3, DÎLR, DEELR, DE.
pica (a) = în expr. **a ~ în bătaie** = (îvp., fig.) a muri în luptă
picior = unitate de măsură reprezentând a şasea parte dintr-un stânjen, însemnând 0,316 m, mărime apropiată de a măsurii latine *pes* (picior), care avea 0,2963 m; Micu dă o explicaţie amplă (tom. I, [46^{v}]): „piciorul, cum să înţeleage aici, iaste o măsură matematicească atâta de mare cât iaste un paşiu de om când umblă în voia lui, şi nu când păşeaşte paşi de cei mari". Vezi şi sintagma *picioare matematiceşti*, în tom. II, [302].
pimniţă = (reg.) pivniţă
pismaşiu = pizmaş: (pop.) duşman, vrăjmaş
pismă = pizmă: (îrg.) duşmănie
pişca (a) = (înv.; fig.) a hărţui în timpul unei lupte, al unei confruntări armate
piştol = (reg.) pistol
pitariu = pitar: (înv.) titlu dat boierului care se ocupa de aprovizionarea cu pâine a curţii domneşti şi a oştirii, precum şi cu supravegherea brutarilor domneşti
pită = (îrg.) pâine
plăcea (a) = a agrea (o decizie judecătorească)
plăceare = în expr. **a fi în ~ (cuiva)** = a fi apreciat (de cineva)
plăcut, -ă = bine-venit, agreat
plăiaş = (înv.) plăieş: (p. ext.) grănicer
plânguros, -oasă = (îvr.) regretabil
plânsoare = (îrg.) plângere, reclamaţie
plânsuros, -oasă = (despre cuvinte) prin care se exprimă regretul
pleban = (Trans.; înv.) paroh catolic
plebanuş = pleban (cu rostirea sub influenţă maghiară)
pleca (a se) = (înv.) a (se) îndupleca; a (se) supune; (înv.) a fi gata să facă; în expr.: (înv.) **a se ~ la pace** = a ajunge la o înţelegere (dar nu în condiţii tocmai avantajoase); (înv.) a accepta să încheie pace; **a ~ în partea sa** = a atrage de partea sa
plecăciune = (p. ext.) supunere
plenipotenţiiar = plenipotenţiar: (înv.; p. gn.) persoană care este învestită cu puteri depline de un stat, de o organizaţie, de o colectivitate etc. într-o împrejurare dată
plini (a) = (îrg.) duce la îndeplinire; în expr. **a ~ locul** (tom IV, [170]) = a ţine loc de... în vederea luării unor decizii
plinire = (tom I, [123]) mărime, întindere; (tom IV, [82^{v}]) plenitudine, deplinătate (cf. lat. *plēnitūdō, -inis* „plenitudine, împlinire; mărime, grosime")
poclon = (îvp.) plocon: dar omagial adus de supuşi către curtea domnească; aici (tom II, [29]), de români, crăiei ungureşti
podagră = gută localizată la membrele inferioare, afectând îndeosebi degetul mare al piciorului
podagric, -ă = (p. gn.) persoană care suferă de gută
podscarb = rang în ierarhia nobiliară poloneză, corespunzând aceluia de vistiernic sau de cămăraş
poftă = (îrg.) cerere, rugăminte; condiţie; (îrg.) invitaţie
pofti (a) = (îrg.) a cere; a prevedea, a stipula; (asr.; p. gn.) a ruga pe cineva ceva; a impune
poftori (a) = (înv.) a repeta
poftorit, -ă = (înv.) repetat, reînnoit
pogorî (a se) = a se coborî; în construcţii: **a se ~ de la un vlădică la altul / de la un episcop la alt episcop a se ~ şi a merge** = a rămâne în posesia urmaşilor în scaunul episcopal
polată = (îrg.) palat; în sintagme **~a voievoziei** = (îrg.) palatul voievodal; **~ vlădicească** = palat episcopal
polc = (înv.) unitate militară în ţările române la sfârşitul Evului Mediu, corespunzătoare regimentului de mai târziu; (tom III, [129]) pâlc: (înv.) unitate militară formată dintr-un număr redus de ostaşi; ceată; steag; stol
polcovnic = persoană cu gradul de polcovnic: (înv.) grad militar corespunzător colonelului de mai târziu
politic = civilizat (tom II, [370^{v}])
politie = (înv.) ţară, stat, stăpânire; (tom II, [295]) comportare, conduită civilizată; în expr. **făr' de ~** necivilizat, fără sentiment obştesc
polunoştniţă = (înv.) slujbă religioasă ce se face la o mânăstire după mizul nopţii, între pavecerniţă şi utrenie
pomană = (îrg.) pomenire, aducere-aminte
pomeni (a se) = (înv.) a se numi

pomeran = care este de loc din Pomerania, regiune istorică din N-V Europei Centrale, între Oder şi Vistula
pomet = livadă
pominoc = (înv.) plocon, dar
ponorât, -ă = (îvp.) surpat, abrupt
ponoslu = (îrg.) plângere, reclamaţie; pâră; (îrg.) mustrare
ponoslui (a se) = a se plânge, a reclama (cf. mg. *panaszol* „reclamă")
pop = (înv.) popă
pornire = incursiune
portariu = (înv.) boier însărcinat cu paza curţii domneşti, care mai târziu avea şi atribuţii de protocol sau administrative
porţie = (îrg.) impozit; în sintagma **darea ~i**, = plătirea de impozit
posesor = proprietar de pământ, moşier; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din 1813; după DELLR, prima atestare este din 1801, poate cu referire chiar la Samuil Micu).
poslanie = (înv.) scrisoare sau carte cu conţinut teologic, pentru îndrumarea sau lămurirea credincioşilor; (tom IV, [263^{v}]) poucenie: act, decret, document etc. de hirotonisire a preoţilor
postealnic = postelnic: (înv.) titlu dat boierului de la curtea domnească însărcinat, iniţial, cu paza camerei de dormit a domnitorului şi care, ulterior, a avut diferite funcţii la curtea domnească, fiind mareşal al curţii domneşti
poştemeaşter = poştameşter: (înv.) poştagiu; diriginte de poştă la ţară; poştaş
potcapiu = (înv.) potcap
potcapium = (înv., neob.; după forma cuvintelor de origine latină) potcap
potere = (înv.) putere
potronic = (înv.) monedă poloneză de argint, cu valoare variabilă (10 bani, 6 bani, 15 parale), care a circulat şi în ţările române, mai ales în Moldova, în sec. XVII şi XVIII
povaţă = (înv.; spec.) călăuză
povăţui (a) = (înv.) a conduce pe un drum sau într-un loc pe cineva; (înv.) a comanda unităţi militare, a conduce
povăţuire = (înv.) conducere
povăţuitoriu = (înv.) conducător (al unei unităţi militare); (tom III, [165^{v}]) comandant suprem
povodnic = (înv.) cal dus de căpăstru, lăturaş
povoiu = (îrg.) puhoi
pradă = prădare; (înv.) distrugere
prav = praf de puşcă; în sintagma **fum de ~** = fum produs prin detonarea prafului de puşcă
pravilă = (p. ext.) carte care cuprinde norme, îndatoriri etc. prescrise de biserică, în conformitate cu esenţa preceptelor morale pe care le preconizează aceasta
pravoslavie = credinţă ortodoxă
pravoslavnic, -ă = credincios ortodox; şi în sintagme **leagea cea ~ă**; **biserică ~ă**; **besearică ungurească ~ă** = cu sensul explicat de Samuil Micu însuşi în tom IV, [92^{v}]: „într-această scrisoare pravoslavnici să numesc calvinii"
prăvărie = (îvr.) praf de puşcă
preaînserinat, -ă = (reg.) preaînseninat; cuvântul reprezintă traducerea superlativului lat. *serenissimus*, epitetul atribuit capetelor încoronate
preaosfinţit, -ă = (înv.) preasfinţit
predanie = (înv.) tradiţie
predenecenţi = abodriţi; vezi **abotriti**
predeţesor = (înv.) predecesor
predicaţie = predică (cf. lat. *praedicātiō, -ōnis*)
preface (a) = a renova; a traduce
prefă<c>tuş = (Trans.; înv.) înalt funcţionar fiscal
prefeactus = prefect; în sintagma **~ armorum / armorum ~** = (Trans.) comandant militar suprem
prefect = (înv.) demnitar care conducea diferite unităţi teritoriale în unele state feudale; guvernator; (Trans.; înv.) înalt funcţionar fiscal – şi în forma **prefectuşiu**, în sintagma **a bunurilor fişcuşeşti ~**; (Trans.; înv.) intendent; în sintagma **provinţial ~**, explicată de Samuil Micu însuşi (tom I, [112^{v}]): „adecă al ţerii mai-mare"; prefect de studii, pedagog; (tom IV, [319^{v}]) supraveghetor şi îndrumător însărcinat cu instruirea elevilor din Blaj, şi în formele **prefectuş** (tom IV, [355]), **prefectuşiu** (tom IV, [321^{v}], [346^{v}], [358^{v}])
prefectuş = (înv.) prefect
prefectuşiu = (înv.) prefect
preiudiţios, -oasă = (înv.) prejudicios: păgubitor; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
preiudiţium = (înv.) prejudiciu. Cuvântul este adaptat într-o formă care atestă apropierea de rostirea altor cuvinte asupra cărora şi-a pus amprenta influenţa filierei neromanice prin care au pătruns în limba română.
prejdeşfetenă = prejdesfeştenă: slujba liturghiei după Grigore Dialogul, numită şi a *Înainte Sfinţitelor* sau *Prejdesfeştena*
prejdeştsfeştenie = prejdesfeştenă; vezi **prejdeşfetenă**
prelat = înalt demnitar bisericesc; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, II-III; prima atestare propusă în DELLR este din 1801, poate cu referire chiar la Samuil Micu).
premium = (înv. şi lat.) premiu

preaosfinţit, -ă = (înv.) preasfinţit
preposit = prepozit
prepozit = (în ierarhia bisericii catolice) demnitar bisericesc aflat în fruntea capitulului; şeful canonicilor şi al doilea ca rang în ierarhia unei arhidieceze sau dieceze; (tom IV, [322^{v}], [324]) termen impropriu pentru superiorul unei mânăstiri, aici al mânăstirii Sfânta Treime din Blaj
prepozitură = perioadă cât durează mandatul unui prepozit; demnitate de prepozit
prepozituş = prepozit (cf. lat. *praepositus*, ger. *Präpositus*); vezi **prepozit**
prepune (a se) = (îrg.; p. ext.) a (se) bănui; (înv.) a nu avea încredere în cineva, a se îndoi
prepus = (îvp.) suspiciune, bănuială (în privinţa cuiva), presupunere; (îvp.) îndoială care planează asupra celui suspectat că ar ascunde intenţii răuvoitoare; în expr.: **a cădea în / la** ~ = a deveni bănuitor, a suspecta; **a face(cuiva)** ~ = a i se părea (cuiva ceva)
prepus, -ă = (îvp) suspectat, bănuit; (înv.) schimbat
prerogativă = privilegiu de care se bucură în exclusivitate o persoană sau o colectivitate şi care este legat de exercitarea unei funcţii, de apartenenţa la o clasă socială, la o situaţie juridică etc.
prescură = pâinişoară rotundă sau în formă de cruce, făcută din aluat dospit, din care se pregăteşte cuminecătura şi se taie anafura la biserică
presviter = prezbiter: (titlu onorific pentru o) persoană care face parte din cinul bisericesc; (spec.) preot
preteast = (înv.) pretext
pretenzie = (înv.) pretenţie
pretor = magistrat roman cu rang imediat inferior consulului, având atribuţii judecătoreşti şi care adesea guverna o provincie romană
pretorian = soldat care făcea parte din garda personală a unui împărat roman; (înv.) soldat care făcea parte din garda personală a unui monarh, cuvânt explicat de Micu (tom II, **[91]**: „adecă carii să-i fie credincioşi şi de pază trupului”
prezeaşiu / prezeşiu = (îrg.) preşedinte; în DELLR, cuvântul nu este atestat pentru limba română sub titlul *praeses*.
prezentălui (a) = a prezenta; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.
prezidălui (a) = (neob.) a prezida; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, nu este înregistrat în DLR, iar *a prezida* este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR: Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; după DELLR, prima atestare este din 1801).
prezident = (înv.) preşedinte
price = (îvr.) dispută, ceartă, polemică; cauză
prici (a se) = (îrg.) a se certa, a fi în litigiu, a se judeca
pricină = (înv.) loc. v. **a pune** ~ = a invoca un pretext, a motiva
pricinui (a) = (înv.) a pretexta
prietenie = în sintagme: **aşezământ de** ~ **şi de unire** = tratat de prietenie si de alianţă; **tratat de** ~ **nestricăcioasă / legătura nestricăcioasei** ~**ii** = tratat de neagresiune (tom II, [45^{v}], [52]), cf. sintagmele *foedus amicitiae inviolabilis / confoederatione inviolabilis amicitiae* din textul tradus
prilej = pretext
prileji (a se) = (îrg.) a se întâmpla, a se nimeri
prilejiu = prilej: cauză, pretext; în loc. v. (înv.) **a lua** ~ = a invoca un pretext
prim, -ă = care ocupă primul loc într-o succesiune, într-o ierarhie; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este în *Ţiganiada* lui Ioan Budai-Deleanu; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR).
primare = (îrg.) primar; în sintagma **văr** ~
primariu = (înv.) primar: primul, cel dintâi; în sintagma ~ **păstoriu** = (bis.; fig.) preotul cel dintâi, adică cel mai mare în grad; stareţ, egumen
primas = primat (cf. mg. *primás*): cel mai înalt grad în ierarhia Bisericii Catolice din Ungaria; primatul Ungariei corespunde mitropolitului din Biserica Orientală; persoană care are jurisdicţie bisericească de rang metropolitan peste un teritoriu
primaş = primat; vezi **primas**
primaţie = (înv.) funcţie de primat
primbur = prim: (reg.) garnitură din blană (aici de zibelină) aplicată pe marginea hainelor
primi (a) = a accepta (ceva), a fi de acord (cu ceva)
primit, -ă = acceptat, recunoscut, recept, admis de toată lumea, bine-venit, agreat (după *receptus* din documentele în limba latină); valabil (cf. lat. *ratum vel acceptum*; tom IV, **[87^{v}]**)
primitor, -toare = binevoitor; plin de bunăvoinţă, plăcere, înţelegere faţă de cineva
prinde (a se/-şi) = (pop.) a (se) cuceri, a (se) ocupa (o localitate, un teritoriu); a aresta, a închide; în expr. (pop.) **a-şi** ~ **foamea** = a-şi potoli foamea
prinsoare = (îvp.; p. ext.; ccr.) închisoare; (îvp.) prindere, capturare
prinţeps = (ltm.; cf. *prīnceps, -cipis* „căpetenie, cap, conducător”). Forma se păstrează mai aproape de etimon, mai puţin rostirea africatei [*ţ*] în locul africatei prepalatale [*č*].
prinţip = (înv.) principe; în sintagma **moştean** ~ = principe moştenitor
prinţipat = (înv.) principat
prinţipisă = (înv.) principesă
prior = conducător al unei congregaţii de călugări catolici; cuvântul este pus în circulaţie de

reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR).

prisosit = în loc. adv. **de ~** = din belşug

priveală = (înv.) privelişte; (înv.) exemplu vizibil, în văzul (tuturor)

privealişte = privelişte: în loc. adv. (asr.) **în ~** = în văzul tuturor, în prezenţa tuturor

priveghetură = aşteptare

priveghitoriu = (reg.) priveghetor

privighitoriu = (reg.) priveghetor; (înv.) păzitor; (înv.) persoană care veghează

privileghicesc, -ească = în sintagme **carte ~ească**, **scrisoare ~ească** = document prin care se acordă un privilegiu; adj. *privileghicesc* nu este înregistrat în DLR.

privileghiceaşte = în mod privilegiat (cf. lat. *privilegialiter*); derivatul *privileghiceşte* nu este înregistrat în DLR.

privileghion = (înv.) privilegiu

privileghiu = (înv.) privilegiu; vezi **privileghium**

privileghium = (înv. şi lat.) privilegiu (cf. lat. *privilegium*): drept, avantaj, libertate, favoare sau distincţie socială care se acordă în anumite perioade sau în situaţii speciale unei persoane, unui grup social etc; (p. ext.; ccr.) document prin care se acordă un privilegiu, un drept

privire = (înv.) privelişte

privită = băţ, stinghie

probălui (a se) = (îrg.) a se supune (unei probe, unei încercări grele)

procitiţură = repetare exagerată

procator = (înv.) persoană împuternicită; avocat

procopsi (a se) = a se pricopsi: (îrg.) a instrui; (îvp.) a avansa, a se emancipa

procopsit, -ă = pricopsit: (îrg.) instruit

procurator = (înv.) înalt funcţionar împutenicit în numele altora cu atribuţii administrative, politice şi îndeosebi juridice; (tom IV, **[308])** egumen al călugărilor basilieni ruteni din Roma

procuratoriu = procurator

profesie = profesiune: declaraţie publică pe care o face cineva în legătură cu principiile sau cu convingerile sale

promovălui (a) = a promova; cuvântul este format cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară

propalatin = palatin (demnitar cu prerogative de vicerege) interimar

proponălui (a) = (înv.) a propune; în forma cu sufixul *-ălui*, cuvântul urmează modelul împrumuturilor din maghiară; cuvântul nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.

proposit = propozit: subiect de discuţie (cf. lat. *prōpositum, -ī*)

propovedanie = predică, oraţie funebră; (înv.) propovăduire

prost, proastă = (îvp.) simplu; de condiţie modestă; (îvp.) om de condiţie socială modestă; (înv.) (despre norod, instituţii etc.) de rând, fără tradiţie; (îvp.) simplu, sărăcăcios, care trădează o condiţie socială modestă; (îvr.) înapoiat; (spec.; îvr.) iobag; (Trans.) ţăran; (pop.; despre cuvinte) jignitor; în sintagme: (înv.) **limbă proastă** = limbă populară; **limba cea proastă grecească** = limba greacă populară

prostac, ă = (înv.) persoană fără ştiinţă de carte

prostesc, -ească = (îvp.) simplu, modest; (spec.; îvr.) iobăgesc;

prostie = (înv.) neştiinţă, ignoranţă

prostime = (înv.) norod de rând, oameni de rând

protestans = protestant; (pl.) protestanşi; forma este influenţată de rostirea magh. (*protestáns*)

protestaţie = (îvr.; ccr.) act scris prin care se exprimă un protest

protestălui (a) = (înv.; Trans.) a reproşa, sens cu care cuvântul se întrebuinţează rar în limba română; în forma cu sufixul *-ălui*, cuvântul de origine latină (lat. *prōtestor, protestāri* „a declara public, a afirma") urmează modelul împrumuturilor din maghiară (cf. mg. *protestál***)**

protocolum = protocol

protoegumen = (înv.) stareţ

protonotareş = protonotar; vezi **protonotariu**

protonotareşiu = protonotar (în forma adaptată după rostirea maghiară); vezi **protonotariu**

protonotariu = protonotar; şeful funcţionarilor din cancelaria principatului Transilvaniei

protonotarius = protonotar (cf. lat. *protonotarius*); vezi **protonotariu**

protopop = preot ortodox care conduce o unitate administrativă bisericească (protopopie) formată din mai multe parohii

protostrator = demnitar bizantin; înaltă funcţie militară şi administrativă. În expediţiile militare, protostratorul comanda cel mai adesea avangarda sau trupele speciale de cavalerie

protovistiariu = protovistier: (înv.) rang superior celui de vistier

provinţial, -ă = (înv., sub influenţa filierei neromanice prin care a fost adaptat în limba română) provincial; în sintagma **~ prefect ~**, explicată de Samuil Micu însuşi: „adecă al ţerii mai-mare"; (tom IV, [147]) cel care conduce acţiunile întreprinse de iezuiţi în Transilvania

provinţialeş = provincial (sub influenţa filierei neromanice prin care a fost adaptat în limba

română): (tom IV, [187]) cel care conduce acţiunile întreprinse de iezuiţi în Trans

provinţialist = provincialist (sub influenţa filierei neromanice prin care a fost adaptat în limba română): (tom IV, [266]) superior al iezuiţilor ardeleni, cu reşedinţa (provincia) la Cluj

provinţie = (înv.) provincie; unitate geografică sau administrativă dintr-o ţară; regiune, ţinut

provizor = (înv.) persoană care se ocupa cu îngrijirea şi administrarea unei instituţii, a unei moşii etc.

psalom = (înv.) psalm

public, -ă = în sintagma **erariumul ~**; vezi **erarium; ~ şedearea** = şedinţă publică (cf. lat. *publica sessione*)

publicălui (a) = (înv.) a face cunoscut; cuvântul este explicat chiar de autor în continuare (I, **[159^{v}]**): „adecă a o vesti". Este format cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară.

publicum = (lat.) public; în expr. **a ieşi în ~** (tom IV, [254^{v}]) cf. lat. *in publicum* din documentul latinesc tradus

punctum = (îvr.) punct

pune (a se) = (înv.) a propune; în expr.: **~ nevoinţă / ~ nevoinţă şi sârguinţă**: a depune eforturi deosebite; în expr.: **a ~ vină** = a învinui, acuza; (pop.) **a se ~ (toţi) la un cuvânt** = a se pune de acord, a cădea la învoială; **a ~ greutate** = a face presiune (tom II, [198^{v}]); **a ~ sub sabie** = a ucide; (înv.) **a ~ socoteală** = a lua o decizie, a se hotărî; (înv.) **a ~ leage** = a hotărî; (înv.) **a ~ mâna şi pecetea** = a autentifica prin semnătură şi ştampilă; în loc. v. (înv.) **~ pricină** = a invoca un pretext, a motiva; **a ~ leac** = a pune capăt, a sista

punt = (îrg.) punct; în expr. **a se tocmi în ~uri** = a se înţelege în privinţa condiţiilor stipulate punctual într-un tratat

puntum = (îvr.) punct (cf. lat. *punctum, -i*); (tom III, [107^{v}]) „condiţiile stipulate punctual în cuprinsul unui tratat"

purcede (a) = în expr. (înv.) **a ~ în / la râsipă** = a se împrăştia

purta (a se) = (reg.) a se grăbi; în expr. **a ~ cârma** = a conduce

purtătoriu = (înv.) conducător

pus, -ă = fixat, stabilit

puşca (a) = (îrg.) a împuşca; varianta fără *îm-* este curentă în textele vechi, iar reg. se foloseşte şi astăzi.

puşcariu = (înv.) tunar

puşcătură = (îvp.) împuşcătură, detunătură

putea (a) = în loc. adv. (înv.) **~ fi (că)** = probabil (că)

puteare = în expr. **cu ~a** = cu forţa; (spec.; asr.; ccr.) putere armată, oaste, oştire; în sintagma **~ de oaste** = putere armată

puternici (a se) = (îvr.) a se întări

R

rasă = haină (neagră) largă şi lungă până la călcâie, pe care o poartă preoţii, călugării şi călugăriţele pe deasupra îmbrăcămintei

raţie = socoteală (tom II, [181^{v}])

răcomânda (a) = (îrg.) a recomanda: a prezenta, cu conotaţia specială a încredinţa, a da o persoană în grija cuiva

rădăcinat, -ă = (înv.) înrădăcinat

rădica (a) = (îvp.) a ridica; în expr.: **a ~ inimile** = a îmbărbăta; (îvp.) **a râdica oaste** = a pregăti pentru luptă; (înv.) **a ~ războiu / a râdica războiu** = a porni război; **a râdica sabie** = a ataca; **a râdica din domnie** = a scoate de la domnie

rămâne (a) = în expr. **a ~ în tăria sa** = (jur.) a rămâne în vigoare, a fi valabil

răpăosa (a) = (înv.) a răposa

răpăosare = (înv.) răposare

răpăosat, -ă = (înv.) răposat

răpăsat, -ă = răposat

răpezi (a) = (îrg.) a repezi: a trimite în grabă; a porni în goană

răsări (a) = a începe, a-şi avea originea

răschira (a se) = a se împrăştia

răsipi (a) = a risipi: (reg.) a distruge

răsipit, -ă = risipit: ruinat, dărăpănat

răsplăti (a) = a pedepsi pentru un rău săvârşit

răspunde (a se) = (înv.) a se da drept; în expr. (înv.) **a se ~ de moşie** = a se da drept originar din

răspundere = (înv.) răspuns; în sintagma **împreună ~** = corespondenţă, legătură

răştanţie = (înv.) restanţă

rău, rea = (îvp.) în sintagma **voie ~** = supărare, amărăciune

răvnitoriu = râvnitor: (înv.) fidel, credincios; plin de râvnă, zelos; doritor

răzăma (a se) = a (se) rezema: a rezista (într-o demnitate)

războiu = (înv.) război; în expr.: (înv.) **a se scula cu ~ /** (înv.) **a rădica ~ / a râdica ~** = a porni război

răzvlăti (a se) = (înv.) a se răzvrăti: (înv.) a se schimba

râdica (a) = (îvp.) a ridica; vezi **a rădica**

rând = rang; (îvp.) rânduială; (îvp.) obicei; clasă socială; în expr. (îvr.) **a căuta de ~ul cuiva** = a purta de grijă cuiva; în loc. adv. **al doilea ~** = a doua oară; **din tot ~ul** = de tot rangul, de toată starea; **staturile şi ~urile** = cele două cuvinte definesc stările privilegiate ale Transilvaniei; categoriile recunoscute politic de constituţie, din care românii nu făceau parte

rândui (a) = (îvp.) a porunci

rânduială = (îvp.) poruncă, hotărâre; ordine, organizare; decret; regulă; în expr.: **a se face ~** = a se decide, a se hotărî; **~ săborniceascăă** = decret sinodal

rânduit, -ă = stabilit, hotărât; în sintagma **în vremile ceale ~e** = la termenele fixate

râsipă = (înv.) distrugere; în expr. (înv.) **a purcede în /la ~** = a se împrăştia

râsipi (a) = a risipi; vezi **răsipi (a)**

reactor = rector: (înv.) şeful iezuiţilor (aici – tom IV, [222ᵛ] – din Cluj); cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar prima atestare după DELLR este din 1812).

real = monedă spaniolă de argint

rebealeş = (înv.) rebel; tom I, [208] – forma atestă filiera neromanică prin care a fost împrumutat cuvântul; cf. supra, [188ᵛ], *rebeali*, nefiind înregistrată în dicţionare (cf. DLR, DÎLR).

rebeal = rebel; în tom I, [188ᵛ], cu forma de pl. *rebeali*

rebealis = rebel (cf. lat. *rebellis*)

rebelie = (îvp.) revoltă, răzvrătire, rebeliune

reformat = (persoană) de confesiune creştină protestantă; (p. restr.) calvin; termenul generic *reformat* este explicat imediat mai jos de autor (tom I, [158]) „adecă iarăşi făcut cum au fost mai înainte", după ce face mai întâi o necesară distincţie între luteran = evanghelic şi calvin = reformat. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Petru Maior, *Istoria besericei românilor*).

reghement = (înv.) regiment

relaţie = raport; relatare, povestire (după *relatione* din documentul tradus – tom IV, [188]; lat. *relatiō, -ōnis* „raport, dare de seamă; relatare"; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Petru Maior, 1813; după DELLR, prima atestare este din 1798).

relighie = (înv.) religie; în sintagma **lucrul ~i** = probleme privind religia

renunţiaţie = (ltm.) renunţare, demisie (cf. lat. *renuntiātiō, -ōnis*). Recunoscându-i statutul de element lexical neologic, micu îl explică (tom IV, [302ᵛ]): „adecă lăsare de episcopie". Cuvântul nu este înregistrat în DLR, iar în DELLR nu este atestat pentru limba română.

reprezenta (a) = a acţiona în numele unei persoane sau al unei colectivităţi; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text; cf. DELLR, unde prima atestare este de la 1812.

reprezentaţie = (neob.) memoriu, suplică

reprezentălui (a) = (înv.) a reprezenta; a acţiona în numele unei persoane sau al unei colectivităţi; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, după modelul împrumuturilor din maghiară, este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III); pentru forma *a reprezenta*, DELLR propune prima atestare din 1812.

republică = treburile, conducerea statului, organizaţie statală, viaţă politică; cuvântul este preluat *ad litteram* din documentul latinesc tradus (tom II, [176]): *republica* (corect *respublica*).

respect = (înv.) luare în consideraţie; (IV, [252ᵛ]) părtinire

rezidenţie = (înv.) rezidenţă: reşedinţă

rezoluţie = hotărâre, decizie; răspuns la o cerere, soluţionare a unei petiţii

rezolvălui (a) = (înv.) a rezolva: a aproba; cuvântul, în forma cu sufixul *-ălui*, urmează modelul împrumuturilor din maghiară. Cu această formă, cuvântul nu este înregistrat în DLR, nici în DÎLR.

rituş = rit: ritual; (p. gn.) rânduială. Forma cuvântului poartă amprenta analogiei cu alte cuvinte adaptate cu rostire ungurească.

roată = (îvp.) companie de ostaşi

robie = în expr. **a veni / a încăpea la ~** = a cădea rob

robotă = muncă obligatorie pe care o prestau clăcaşii (iobagii) în folosul stăpânului. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

rod = (fig.) rezultat al unei munci; avantaj, folos; în sintagma **~ românesc** = neam românesc

rogni (a) = (neob.) a răcni

rohmaistru = rotmistru; (înv.; în armata polonă) căpitan de cavalerie

roşi = roşii, roşiori**:** categorie de boieri şi dregători de rang inferior, posesori de titluri, de mici dregătorii şi ranguri militare: armăşei, bănişori, comişei, logofeţi, pitărei, postelnicei, spătărei, stolnicei, vistieri şi vornicei

roşu, -ie = în sintagma **~i roşii** = bani de aramă

ruderă = ruină (cf. lat. *rūdus, -eris*); (pl.) rudere; recunoscându-i statutul de element lexical nou, Micu îl explică: (tom I, [52ᵛ]) „rămăşiţe de ziduri în pământ"; (tom I, [117ᵛ]) „adecă din surpăturile zidurilor". Cuvântul nu este înregistrat în DLR, MDA, DÎLR DELLR. În DLR este înregistrat adj. *ruderal* (rar, despre plante) „care creşte printre ruine".

rugăciune = (îrg.) cerere, rugăminte; în expr. **a cădea cu ~** = a se ruga stăruitor, a se ruga cu supunere şi cu stăruinţă

rugăminte = în expr. **a cădea cu ~** = a se ruga cu supunere şi cu stăruinţă

rughi = (înv.) rugi (cf. lat. *Rugiī, -ōrum*): neam germanic de pe coasta Mării Baltice, între Vistula şi Oder

runduit, -ă = (neob.) rânduit

rupe (a) = în expr. **a ~ sfatul** = a anula o înţelegere făcută

ruptoare = impunere de dare, de plată
ruptură = loc prăpăstios
ruşina (a) = (îrg. ; despre femei) a viola

S

sabie = în expr. **a pune sub ~** = a ucide; **a râdica ~** = a ataca
sabineancă = (îvr.) sabină: femeie care făcea parte dintr-o populaţie italică supusă de romani la începutul sec. III a.Ch.
sac = (înv.) îmbrăcăminte făcută din sac (pânză de fuior de câlţi sau de buci din care se fac sacii) care se purta în semn de doliu sau de pocăinţă ori de către cei săraci
samă = (îvp.) seamă: în expr. (înv.) **a băga** ~ = a socoti, a ţine seama de ceva, a fi interesat (de ceva); în sintagma **câtă** ~ = ce număr, ce mulţime
samor = (înv.) samur: mamifer cu blană preţioasă; zibelină
sangec = sangeac: (tom II, [157^{v}]): guvernator al unui sangeac (unitate teritorial-administrativă a unui paşalâc sau a unui vilaiet, în Imperiul Otoman); cuvântul este explicat în paranteză de autor: „adecă cu ispravnicul".
saraschir = (înv.) seraschier: vezi **seraschir**
sarmate = (cf. lat. *Sarmatae, - ārum*) sarmaţi
sarmaţi = veche populaţie indo-europeană nomadă, înrudită cu sciţii, care a populat teritoriile din jurul Mării Negre şi a fost asimilată de slavii vechi şi de geto-daci
saţelariu = (neob.) sachelar: cleric care îndeplinea diverse funcţii administrative la o mânăstire sau peste mai multe mânăstiri
saxoni = confederaţie de triburi germanice din ramura apuseană
săbor = (înv.) sobor: întrunire periodică a ierarhilor care constituie forul suprem al bisericii sau al unei eparhii ortodoxe; sinod, conciliu; (tom IV, [140^{v}]) vechile soboare ecumenice din primul mileniu creştin
săbornicesc, -ească = (înv.) sobornicesc: (înv.) sinodal; în sintagma **orânduială ~ească** = decret sinodal
săcretariu = (înv.) secretar
săcuienesc, -ească = (reg.) secuienesc: (înv.) secuiesc; cuvântul este o creaţie a reprezentanţilor Şcolii Ardelene (cf. DLR, prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, II).
săhastru = (îrg.) sihastru
săim = (înv.) seim (în Evul Mediu, în unele state din răsăritul Europei) adunare reprezentativă pe stări. De altfel, cuvântul este explicat chiar de autor (tom III, [85]): „săim sau dietă, adecă adunare de boierimea ţării".
sălaşiu = sălaş: locuinţă
săminaristă = seminarist, cu forma de pl. *săminariste*; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este la I. Golescu, în *Condica limbii rumâneşti*, un ms. de la 1832).
sănătoşa (a se) = (îrg.) a se sănătoşi: a se însănătoşi
săpa (a se) = a se extrage
săptămână = în sintagma **~a albă** = săptămână din postul Paştilor, numită şi săptămâna brânzei, în care biserica ortodoxă permite credincioşilor să consume lapte şi derivate din lapte; în expr. **în toată ~a** = săptămânal
sărăcustă = (îrg.) praznic, pomană
sărdariu = (înv.) serdar: dregător domnesc care, în Ţara Românească şi Moldova, avea funcţia de comandant de oaste, dar mai ales de călărime
sărinătate = (îrg.) seninătate; (tom I, [307]) serenisim (cf. lat. *serēnitās, -ātis* „serenisim"), cuvântul face parte din formula de adresare către împărat.
săruta (a se) = (înv.) a se saluta
săvârşi (a) = a duce la îndeplinire; (îvp.; despre slujba religioasă) a oficia
sânătate = (reg.) sănătate
sântartău = contabil, socotitor (cf. mg. *számtartó*)
sârbeaşte = (înv.) slavoneşte
sârguinţă = în expr. **a pune nevoinţă şi** ~ = a depune eforturi deosebite
scandal = (înv.) păcat; afectare, prejudiciu; supărare (pe sau între preopinenţi)
scandală = (înv.) scandal
scandeală = (înv.) scandal
scandelă = (înv.) scandal
scaon = (îrg.) scaun; (spec.; p. gn.) organizare teritorial-administrativă a saşilor şi secuilor din Transilvania; (spec.) în sintagme: **~le săcuieneşti** (tom I, [149]); **~le săseşti** (tom IV, [66^{v}]); **~ele ceale săcuieneşti şi ceale săseşti** (tom IV, [154], [162^{v}] ş.a.); **~ul Sibiiului** (tom I, [245^{v}]) = (spec.) organizare teritorial-administrativă în Transilvania, specifică saşilor; ~ **episcopesc** = dieceză, eparhie; (înv.) ~ **de judecată (a vlădicului)** = organ judiciar al capului bisericii; ~ **beserecesc / besericesc** = instanţă bisericească de judecată; ~ **mirenesc** = instanţă laică de judecată; **a trage la ~ul cel din afară** = a duce în faţa unui organ judecătoresc laic
scară = (înv.; spec.) tablă de materii, cuprins, sumar
scădea (a) = a se desprinde, a se despărţi
scădeare = (înv.) pierdere, pagubă, prejudiciu; decădere
scăunime = (înv.; în Trans.) teritoriu al unui scaun
scârbă = (îvr.) stare de întristare, de supărare, de nemulţumire, de amărârciune, de necaz
schimni-aga = schemni-aga: înalt demnitar turc, care avea funcţia de a oferi sultanului scăunelul, împodobit cu plăci de argint, la urcarea sau la coborârea acestuia de pe cal, şi care, ca reprezentant

al Porţii Otomane, era însărcinat să instaleze, în ţările române, pe noul domn, numit aici de Poartă

schimosi (a) = (îrg.) a schimonosi

schimosit, -ă = (îrg.) schimonosit

schiptru = (înv.) sceptru; cuvântul este folosit metonimic în tomul I, partea I, § 8, cu sensul „simbolul puterii, al autorităţii".

schite = sciţi (cf. lat. *Scythae, -ārum*)

schithi = (înv.) sciţi

schithicesc, -ească = (îvr.) „scitic"; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, I).

scoc = canal; (aici) un sistem de canalizare asemănător celor din zilele noastre

scociorî (a se) = (îrg.) a se isca

scornitură = (înv.; azi fam.) născocire, scorneală

scrie (a) = a inventaria; în expr. **a ~ socoteala… pe unghe** = (tom II, [220^{v}]) a ţine o socoteală amănunţită

scriitor = funcţionar într-o cancelarie

scris, -ă = semnat

scrisoare = (îrg.) document, act; (îrg.) inscripţie; semnătură; în sintagme **~a mânii** = semnătură, iscălitură; **cu ~a mânii lui întărit** = confirmat prin semnătură; ~ **privileghicească** = document prin care se acordă un privilegiu

scud = la pl. (înv.) **~e**: veche monedă (italiană) de argint sau de aur, care a circulat mai ales în apusul Europei, în sec. XV–XVIII, valoarea ei variind după ţări şi epoci

scula (a se) = (înv.) a-şi mobiliza oastea pentru a porni la război; în expr. (înv.) **a se ~ cu războiu** = a porni război

sculare = răscoală; şi în sintagma ~ **curuţască** = răscoală a curuţilor

sculă = (îvp.; la pl.) obiect de mare valoare (făcut dintr-un metal preţios, cu pietre preţioase)

scumpete = (înv.) bogăţie

scuteală = (înv.) scutire, protecţie

scuti (a-şi) = în expr. înv. **a(-şi)** ~ **viaţa** = a scăpa cu viaţă dintr-o primejdie

scutinţă = (înv.) privilegiu de a nu mai presta anumite servicii, de a nu mai plăti anumite dări

secretareş = (înv.; Trans.) secretar

secul = (asr.) secol; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este din 1824; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).

seculum = (lat.) secol (cf. lat. *saeculum / sēculum, -ī*)

secund, -ă = care ocupă locul al doilea într-o succesiune, într-o ierarhie; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Paul Iorgovici, în *Observaţii de limba rumânească* – 1799; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR).

secur = (înv.) sigur; (cf. lat. *sēcūrus* „sigur, fără grijă, în afară de primejdie)

securitate = siguranţă; cuvântul este înregistrat cu prima atestare la reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima înregistrare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, I); în DÎLR nu este înregistrat, după DELLR, prima atestare este din 1805.

sehastru = (îrg.) sihastru

seminarium = (înv.) seminar (cf. lat. *seminarium*); în sintagma ~ **de obşte** = (Trans.; înv.) seminar public

seminarişta = (neob.) seminarist; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. MDA, unde prima atestare a cuvântului *seminarist* este la I. Golescu, *Condica limbii rumâneşti*, cca 1832).

sentenţie = (asr.) sentinţă

seraschir = (tcî.) seraschier: comandant militar al unei unităţi teritoriale; ministru de război

sevastocrator = sebastocrator: titlu bizantin care urma după cel de împărat, dat, de obicei, persoanelor care făceau parte din familia domnitoare

sevastorodean = cuvânt necunoscut (tom I, [290^{v}])

sextilie = în sintagma **luna lui ~** = (cf. lat. *sextīlis, -is*; *luna sextilis*) luna a şasea, când vechiul calendar roman începea la 1 martie; apoi a opta, numită mai târziu *august*, în cinstea împăratului *Augustus*

sfadă = (pop.) ceartă; în expr. **a se face ~ între** = a se învrăjbi

sfahi = *sipahi (spahi)*: termen general prin care erau desemnaţi posesorii de venituri condiţionte de prestarea serviciului militar, dar şi cavaleria provincială care constituia baza oastei otomane

sfat = (înv.; p. ext.) intenţie, plan; (îvr.) alianţă cu scop conspirativ; în sintagma **cu ~ul cel dimpreună** = cu acordul unanim (cf. *unanimi consilio*, în documentul lat. pe care îl traduce; tom II, [59]); în expr.: **a se lăsa de (un)** ~ = a se desolidariza; grup, consiliu politic cu diverse atribuţii de conducere; **a rupe ~ul** = a anula o înţelegere făcută; (înv.) **a alege ~** = a decide în urma unei consfăturii

sfădi (a se) = (pop.) a se certa

sfătui (a) = (îrg.) a pune la cale, a plănui, a hotărî

sfetealnă = inscripţie prin care se invocă ajutorul crucii (II, **[301]**)

shismatic, -ă = (înv.) schismatic: care s-a separat formal de comunitatea religioasă creştină căreia îi aparţine; (tom IV, [244^{v}], [254]) ortodox

shismă = schismă: separare intervenită între papalitate şi Patriarhia de Constantinopol, la 1054, ca urmare a unor vechi divergenţe politice şi religioase

silă = constrângere, presiune; (înv.) siluire

sili (a) = (îvp.) a se strădui, a depune eforturi cu un anume scop; (înv.; despre femei) a silui, a viola

silictar-aga = înalt demnitar turc, care avea funcţia de a purta spada sultanului
simbră = sâmbră: tovărăşie, unire
simean = seimen: (în vechea organizaţie militară a ţărilor române în sec. XVII şi XVIII; la pl.) persoană care făcea parte dintr-un corp de ostaşi mercenari pedeştri (înarmaţi cu sâneţe), care aveau ca principală atribuţie paza curţii domneşti
simonie = trafic cu lucruri sau odoare bisericeşti sfinte, pedepsit cu caterisirea sau excomunicarea; (tom I, [310^{v}]) mită, mai precis, mituire cu bani
simvol = (înv.) simbol (Simbolul credinţei sau Crezul)
sinaxariu = (înv.) sinaxar: calendar creştin în care sunt trecute, pe zile, numele sfinţilor
sintaxiş = (înv. şi neob.) sintaxă
sinţeritate = (înv.) sinceritate; aceasta este cea dintâi atestare a cuvântului (cf. DLR, unde prima înregistrare este din 1829). Adaptarea în forma cu africata *ţ* este un fenomen frecvent şi se poate explica prin pătrunderea cuvântului prin filiere neromanice (germană, maghiară, polonă, rusă, ucraineană, neogreacă) – vezi MORARU 2000, p. 215.
siraschir = (tcî.) seraschier: vezi **seraschir**
sistemă = sistem (asr. în forma de feminin)
slavoslovenie = slavoslovie: (spec.) tedeum
slobod, -ă = (înv.) permis; în expr. (pop.) **a(-i) fi (cuiva) ~ (să)** = a-i fi permis să; (pop.) (care se desfăşoară) fără nici un fel de îngrădire, de constrângere; liber, nestingherit
slobozenie = (îvp.) libertate; (înv.) libertate de a acţiona conform voinţei şi dorinţei proprii; (îvp.) eliberare din robie; (înv.) independenţă; (îvp.; cu verbele *a avea, a căpăta, a cere, a da* etc.) permisiune; (înv.) demobilizare, lăsare la vatră; în sintagme **carte de ~** = ordin de eliberare, de punere în libertate; permis de liberă circulaţie; **~ii episcopeşti** = prerogative sau drepturi specifice funcţiei exercitate de episcop
slobozi (a se) = (îvp.) a (se) permite, a lăsa să plece, a îngădui; a lăsa să treacă; a expulza; (îvp.) a lăsa să intre; (îvp.) a permite, a da voie; a-şi da acordul în legătură cu ceva; a lăsa să curgă; (îvp.) a elibera din mâna duşmanului; (îvp.) a (se) elibera din închisoare, din temniţă; (îvp.) a se năpusti; (înv.; despre oşti) a demobiliza; a descărca (o armă de foc)
slobozire = (îvr.) scutire de o obligaţie, de o datorie etc.; eliberare
slobozit, -ă = (înv.) lăsat să plece; (tom III, [163]) ajutat să plece, sa fugă
slon = (bis.) tindă
slovă = în sintagma **~e sloveneşti** = litere chirilice
slovean = (înv.) slav: comunitate de triburi indo-europene care, în mileniul al II-lea a.Ch., populau teritoriul dintre Nipru, Carpaţi, Oder şi Marea Baltică şi care, mai târziu, s-au răspândit pe un vast teritoriu, îndeosebi în răsăritul, sud-estul şi centrul Europei, dând naştere mai multor populaţii, popoare şi naţiuni
sloveasnic, -ă = (înv.) elocvent, cu darul de vorbirii furmoase şi convingătoare
slovenesc, -ească = în sintagma **slove ~eşti** = litere chirilice
slugeariu = sluger: (în Evul Mediu, în ţările române) boier însărcinat cu strângerea dării în vite tăiate sau cu aprovizionarea (cu carne tăiată) a curţii domneşti şi a armatei
slujbă = în sintagme: ~ **idolească** = închinare la idoli, idolatrie; **~e episcopeşti** = îndatoriri legate de funcţia de episcop; **detornica vreame a ~ei** = prestaţie iobăgească dintr-un ciclu agricol; **~ domnească** = prestaţie iobăgească în folosul proprietarilor de pământ
slujeariu = sluger; vezi **slujgeariu**
sluti (a) = (reg.) a sluţi
sluţie = (înv.) mutilare
smeri (a) = (p. ext.) a înfrânge; (înv.) a umili
sminteală = (înv.) neajuns, neplăcere, necaz; în expr. **făr' de ~** = fără să fi suferit vreo pagubă
sminti (a se) = (îvp.) a mişca din locul iniţial; (îvp.; p. ext.) a tulbura; a clătina; (îvp.) a greşi, a (se) păcăli, a (se) înşela; (îrg.) a hărţui; (îvp.) a împiedica să facă ceva, a deranja
sobolin = sobol; după *zibellino*, de la cuvântul *sobol*, Micu a format *sobolin* (tom II, [329]).
socăci (a) = (îrg.) a găti; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este în *Lexiconul de la Buda*).
socoteală = (înv.; pfm.) intenţie, plan; în expr.: **a scrie ~a… pe unghe** = (tom II, [220^{v}]) a ţine o socoteală amănunţită; expr. **a se uni întru o ~** = a ajunge la consens; (înv.) **a pune ~** = a lua o decizie, a se hotărî
socoti (a) = (înv.) a preţui; în expr.: **a ~ mult de sine** = a avea o părere prea bună despre sine, a se supraaprecia; **a ~ în număr** = a lua în considerare
socotinţă = (înv.) preţuire; în expr. (înv.) **a avea mare ~** = a se bucura de toată atenţia (cuiva); a se bucura de mare trecere (în faţa cuiva)
socotitoriu = (înv.; p. ext.) ocrotitor
sodomie = (înv.) relaţie sexuală anormală; perversiune sexuală
sorbet = băutură răcoritoare de origine orientală, preparată din sucuri de fructe, zahăr şi lichior de apă
soroc = (îvp.) termen; în expr. **a trece ~ul lui Dumnezeu** = a depăşi ceea ce este predestinat
soroci (a) = (jur.; înv.) a cita, a convoca
sosi (a) = în expr. **a ~ la perire** = a ajunge în pericol, în primejdie de moarte

sotnic = comandant al unei sotnii, veche unitate de cavalerie căzăcească alcătuită din o sută de soldaţi
soţ = (îvp.) tovarăş, camarad; asociat; partener; (îvr.) aliat; coregent, asociat la domnie
soţie = (îrg.) soţ, tovarăş
soţietate = (înv.) societate: anturaj, tovărăşie; în sintagme ~ **păstorniceascǎ** = cu sensul organizaţie bisericească; **~a iezuiţilor** = ordinul călugărilor iezuiţi
sparge (a se) = (îvp.) a se rupe, a se uza; (îvp.) a împrăştia, a risipi
spart, -ă = (îvp.) împrăştiat, risipit
spăsenie = (înv.; bis.) mântuire
spăsi (a) = (înv.; bis.) a ierta de păcate, a mântui
spătariu = în sintagma **~l cel mare** = comandant superior al armatei în lipsa domnului
spătărie = locul unde funcţiona instituţia condusă de un spătar
spânzura (a) = a atârna; (tom IV, [91^{v}]; despre pecetea majoră a unui monarh, închisă într-o casetă rotundă de lemn) a atârna (de un şnur din mătase împletită)
spânzurat, -ă = care atârnă; vezi **spânzura (a)**
sprijineală = (înv.) protecţie, ocrotire
sprijini (a) = (înv.) a ţine piept, a se apăra
spune (a) = în expr. **a ~ deplin** = a spune adevărul întreg
spuriu = (îrg.) şpur: (reg.) „copil nelegitim"; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare propusă este la 1900).
sta (a) = a rezista, a face faţă; a consta; în expr.: **~ pe aceasta** = a se învoi, a fi de acord, a se mulţumi cu o situaţie dată; ~ **pentru** / ~ **în contră** = a fi de partea cuiva / a fi împotriva cuiva; **a ~ armele** = a întrerupe (temporar) ostilităţile; **a ~ la mijloc** / **la** sau **pentru cineva** = (înv.) a interveni; **a ~ cu pâră** = a reclama; **a ~ de cineva** (înv.; pfm.) a insista; (înv.) **a ~ întru aşezământurile făcute** = a respecta prevederile unui tratat încheiat cu cineva; **a ~ înţinat** = a fi gata, a fi pregătit (pentru o acţiune); **a ~ tare** = a insista ferm
stadiu = veche unitate de măsură egală cu aproximativ 125 de paşi
stan = (îvp.) stan: (p. ext.) stâncă
stare[1] = clasă socială; condiţie socială
stare[2] = nemişcare; statornicie; în sintagma **a face ~ armelor** = a încheia un armistiţiu
starost = staroste
staroste = (îvp., art. în forma **~a**) în Evul Mediu, îndeosebi în Mol., bărbat care conducea un ţinut, o cetate sau un oraş (fortificat) etc., cu atribuţii militare, administrative şi judecătoreşti
starostie = unitate administrativă medievală condusă de un staroste
stat[1] = entitate socio-politică recunoscută constituţional; (aici) cele trei naţiuni constituţionale din Transilvania, ungurii, saşii şi secuii; reprezentanţii nobilimii şi ai clerului ardelean în dietele ţării; şi în sintagme: **~urile ţării / ~urile Ardealului** = Dieta, adunarea reprezentanţilor nobilimii ardelene; **~ul besericesc** = cler; **~urile şi rândurile** = cele două cuvinte definesc stările privilegiate ale Transilvaniei; categoriile recunoscute politic de constituţie, din care românii nu făceau parte
stat[2] = (înv.) nepărăsire a locului în care se află; rămânere în acelaşi loc; (reg.) poziţie; loc pe care un individ îl ocupă, la un moment dat, într-un sistem; clasă, pătură socială; stare, situaţie; condiţie, rang; rând, număr
statuţie = (ltm.; rar) hotărâre; stipulare a unor condiţii într-un act; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, I; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR).
stăpânie = putere politică; (înv.) stăpânire
stăpânitoriu = în sintagma **împreună cu sine** ~ = coregent
steag = baston având la capătul de sus un glob de argint şi o semilună, pe care domnitorii, de regulă cei din Ţara Românească şi din Moldova, îl primeau de la sultan, ca semn al domniei în timpul suzeranităţii turceşti; şi în sintagma **~ de domnie**; veche unitate militară, având steag propriu
stinge (a) = (îrg.) a omorî; şi în expr. **a ~ cu moarte** = a ucide
strage = (îvr.) strajă; (p. ext.) escortă
strataghemă = (înv.) stratagemă
stratiot = (înv.) militar, soldat, ostaş
straznic = strastnic: (bis.; înv.) carte care conţine ritualul oficierii slujbelor din săptamâna mare
străbate (a) = a pătrunde, a se propaga
strămoşan = (îvr.) descendent, urmaş
strămuta (a) = (înv.) a transforma, a modifica, a schimba
strâmba (a) = (pop.) a denatura
strâmbătură = (înv.; fig.) minciună
strâmtoare = (fig.) impas, dificultate
strâmtori (a se) = (îvp.) a se strâmtora: a se înghesui într-un spaţiu extrem de redus; (înv.) a constrânge
strânge (a) = a restrânge, a limita; (rar; fig.) a constrânge, a obliga
strâns, ă = (fig.) constrâns, nevoit; (îvr.) întărit
strânsătură = (tom III, [236^{v}]) mulţime mare de cazaci
strica (a se) = a face rău, a vătăma; (îvp.) a se distruge; a provoca pierderi (de vieţi);
stricare = (înv.) distrugere; (p. ext.) pagubă, daună; în expr. **făr' de** ~ = irevocabil, Micu echivalând (tom II, [53]) adv. lat. *irretractābiliter*
striga (a se) = (înv.) a (se) proclama; (îvr.) a se pronunţa insistent pentru cineva sau împotriva cuiva

stringe (a) = (înv.) a strânge
şţenă = scenă; modificat sub influenţa filierei neromanice prin care a pătruns în limba română.
subaş = (înv., în teritoriile aflate sub administraţie turcească) primar (rural)
subordinat = (asr.) subordonat; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare propusă este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
subsistenţie = (înv.) subzistenţă: (ccr.) mijloace materiale (hrană, îmbrăcăminte etc.) necesare existenţei zilnice a cuiva; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare).
suci = (Trans., Ban.) tăbăcar, lucrător de piei; cojocar (mg. *szücs*)
sucţesie = (înv.) succesiune; cu un fonetism datorat filierei neromanice prin care a pătruns în limba română; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este într-un ms. din 1832 al lui I. Golescu; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare.
sucţesor = (înv.) succesor; cuvântul este împrumutat de Micu din documentul latinesc pe care îl traduce (*successoribus*), dar este adaptat într-o formă care trădează analogia cu alte cuvinte împrumutate prin filiere neromanice, în aceeaşi perioadă sau în etape mai vechi din evoluţia limbii române literare (cf. supra, **anteţesor**).
sudui (a) = (pop.) a înjura, a insulta; a mustra
suferi (a) = a tolera, a accepta
suferit, -ă = tolerat
sufragan = (despre episcopi aleşi prin vot) care este subordonat unei mitropolii sau unui mitropolit; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde în forma *sufragan* este înregistrat la sfârşitul secolului al XIX-lea).
sufraganeu = sufragan; forma nu este înregistrată în dicţionarele limbii române.
suge (a) = în expr. **a ~ (ceva) din degete** = (înv.) a născoci
sumeţ, -eaţă = (îvp.) semeţ
sumeţeaşte = (pop.) semeţeşte: (adv.; înv.) cu semeţie
sumeţi (a se) = (pop.) a se semeţi
sumeţie = (pop.) semeţie
suna (a se) = a (se) spune
superintendeanşiu = (neob.) superintendent
superintendens = superintendent; vezi **superintendent**
superintendent = (Trans.; înv.) rang înalt în ierarhia bisericii protestante (aici în varianta ei calvină), echivalentul episcopului. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III). Se remarcă aceeaşi tehnică a explicării cuvântului nou, în varianta *superintendes*: „aşea chiiamă calvinii pe episcopul lor" (tom I, [157^{v}]), sau *superintendent*: „adecă episcop" (tom I, [178^{v}]); vezi şi tom IV, [57^{v}]; „*superintendeanşiu* sau vlădică" (tom IV, [90^{v}]).
suplens = (ltm.; cf. *supplens*) supleant; (înv.; p. gn.) suplinitor; în DLR este numai forma *suplent*.
supţire = subţire: subtil; în sintagma **meşteşug** ~ = tactică vicleană subtilă, vicleşug subtil
supus, -ă = în expr. **a se da ~** = a se preda
surgun, -ă = (îrg.) surghiun; în expr. (înv.) **a face ~ / a trimite ~e** = a exila; Micu însuşi dă o explicaţie amplă (tom II, [130]): „adecă în izgonire l-au trimis".
surguni (a) = (îrg.) a surghiuni
surgunie = surghiun
surpa (a) = (fig.; pop.) a debarca; (fig.; îvp.) a răsturna (dintr-o poziţie privilegiată); (fig.; pop.) a uzurpa
sustentaţie = susţinere, întreţinere (cf. lat. *sustentātiō, -ōnis* „suport, sprijin"; „mijloace de întreţinere, subzistenţă"; cu acest sens, cuvântul nu este înregistrat în DLR; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare
sveţi = şvezi; vezi **svevi**
svevi = şvezi: neam germanic (cf. lat. *Suēbī, -ōrum* „suebi"); (înv.) suedez. Cuvântul, cu această formă, nu este înregistrat în DLR, DN_3, DÎLR. DEELR.

Ş

şah = rege
şahmat = şahamat, şehamet: curajos, viteaz; tc. *şehametlŭ* „titlu dat de sultani şahilor Persiei, dar şi unor demnitari otomani"; monarh"
şalmă = cealma: turban; legătură împletită purtată de turci pe cap; cuvântul, explicat de Samuil Micu însuşi (tom II, [92]): „adecă învălitura capului", nu este înregistrat în dicţionare decât în forma *cealma*.
şcheau = (înv.) persoană de origine slavă; (spec.) bulgar
şedeare = (înv.) şedinţă; în sintagma ~ **şedearea** = şedinţă publică (cf. lat. *publica sessione*)
şeică = (îrg.) şaică: (îvp.) ambarcaţiune cu vele sau cu vâsle, cu fundul plat, folosită mai ales la transportul mărfurilor; luntre
şematism = (înv.) schematism: (Trans.; înv.) condică în care se înregistrau în mod sintetic diferite date, nume, acte, situaţii cu caracter religios, administrativ, comercial etc.
şezătoriu = în sintagma **mai întâiu** ~ (cf. lat. *praeses, -sidis* „care stă înainte, în frunte"): conducător, preşedinte; (înv.) (persoană) care este aşezată (pe ceva)
şezetoriu = şezătoriu

şinor = (îrg.) şnur
şlahtă = (înv.) şleahtă
şleaht = persoană care făcea parte din şleahtă
şleahtă = (înv.) corp de armată alcătuit din nobili polonezi; (p. ext.) corp de armată alcătuit din nobili; cuvântul este explicat de autor: (tom II, [115^{v}]) „adecă boierimea din Podoliia", (tom III, [78]): „adecă boierimea a aceii mari şi a aceii mici Ţeri Leşeşti".
şleahtic = persoană care făcea parte din şleahtă
şopru = (reg.) şopron: construcţie anexă a unei gospodării, (aici) un fel de magazie rudimentară
şpan = (Trans.; înv.) persoană care ocupă cea mai înaltă funcţie politică şi administrativă la nivelul unui ţinut (de regulă, secuiesc)
şpaniol = (înv.) spaniol
şpaniolesc, -ească = (înv.) spaniol
şpănie = (Trans.; înv.) cea mai înaltă funcţie politică şi administrativă la nivelul unui ţinut
ştiinţă = în expr.: **a veni la ~a (cuiva)** = a se afla; (înv.) **a da în ~** = a aduce la cunoştinţă
ştire = în expr. **a face ~** = a face cunoscut, a anunţa, a încunoştinţa
ştire = în expr. **a da de ~ / a face ~** = a face cunoscut, a anunţa, a încunoştinţa
ştiut, -ă = vestit, renumit
ştucătură = stucatură: ornament arhitectonic în relief (pentru interiorul clădirilor) executat din stuc sau din mortar simplu de ipsos; (reg.; la pl.) lemne subţiri care se bat pe pereţii din lemn ai caselor pentru a ţine tencuiala sau lutul; (reg.) tavan
şufar = dregător având în grijă bucătăria domnească
şvec = (neob.) şved: suedez
şvet = (înv.) şved: suedez

T

tablă = (reg.) curte de apel; în sintagma ~ **crăiască**
taină = (la pl.) sfintele taine: pâinea şi vinul sfinţite de preot, simbolizând trupul şi sângele lui Hristos, cu care se cuminecă creştinii
tare = (înv.) ferm; aprig; (îrg.) insistent; (despre locuri) inaccesibil; fortificat; (înv.) autoritar; în sintagme ~ **şi vârtos** = ferm şi autoritar; **cu mână** ~ = în mod autoritar
tarziman = tergiman (tcî.): translator
tăbărî (a) = (îvp.) a-şi aşeza tabăra
tăgădău = (Trans.; la pl.) unitarian; adept al doctrinei unitariene, de tip neoarian, confesiune fondată de David Francisc (Ferenc) în sec. al XVI-lea, în Transilvania, o variantă radicală a Reformei, bazată pe negarea Trinităţii şi a caracterului divin al lui Isus Hristos. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. MDA, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
tăiat, -ă = cioplit; în sintagma **scrisorile ceale în pietri ~e:** inscripţiile; sculptat
tăiere = în sintagma ~ **împregiur** = circumcizie
tălian = (înv.) italian
tălienesc, -ească = (înv.) italienesc
tămâia (a) = (înv.) a se închina (unei divinităţi)
tărie = (înv.) autoritate; în expr. **a rămâne în ~a sa** = (jur.) a rămâne în vigoare, a fi valabil
tâlc = (pop.) interpretare, explicaţie
tâlni (a se) = (înv.) a se întâlni; se remarcă forma fără prefix; cuvântul nu se foloseşte astăzi decât cu prefix; şi în textul lui Micu este cvasigenerală formaţia prefixată.
tâmpina (a se) = a se întâmpina: se remarcă forma fără prefix; cuvântul nu se foloseşte astăzi decât cu prefix; şi în textul lui Micu preponderent se regăseşte formaţia prefixată (*a se întâmpina / a se întimpina*)
tâmpla (a se) = (înv.) a se întâmpla; astăzi nu se foloseşte decât cu prefix; şi în textul lui Micu preponderent se regăseşte formaţia prefixată.
tâmplă = catapeteasmă
târnovitan = de la Târnovo
teariu = teară; (înv.) pânză ţesută; (p. ext.) faţă de masă
temeinicesc, -ească = în sintagma **ceale temeiniceşti** (tom IV, [198^{v}]) = fundament, prin care Micu traduce lat. *fundamentalibus* (*fundāmentālis* „fundamental")
temeiu = (îvp.) temelie, fundaţie; fundament, bază; în expr. **a pune ~l** = a întemeia
temeleit, -ă = întemeiat; cf. var. (reg.) *temelei* pentru *temelie*
tenor = sunetul legii (cf. lat. *tenor, -ōris*, care are şi sensul „dispoziţii"). Cu acest sens, cuvântul nu este înregistrat în DLR, iar pentru sensurile curente prima atestare este la I. Golescu, *Condica limbii rumâneşti*, cca 1832; în DELLR, cuvântul este înregistrat în forma *tenoare*, fără precizarea primei atestări.
termin = termen: limită în spaţiu
terţ, -ă = care ocupă locul al treilea într-o succesiune, într-o ierarhie; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este mult mai târzie; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, nici în DELLR).
tetrapod = piedestal cu patru picioare pe care se aşază Evanghelia sau diferite obiecte de cult
tezaurareş = (îvr.) tezaurar: (înv.) trezorier
tezaurariat = (înv.) oficiu unde se păstrează şi se administrează tezaurul public; vistierie; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

tezaurariu = (înv.) tezaurar: trezorier
theologhicesc, -ească = (înv.) teologic
theologhie = (înv.) teologie
thuringhi = turingi: una din multele populaţii germanice, care azi formează statul liber Turingia (Freistaat Thüringen) din centrul Germaniei
ticălos, -oasă = (înv.) jalnic; amărât, nenorocit; (îrg.) care se află într-o stare jalnică
ticăloşeaşte = ticăloşeşte: (înv.) în mod jalnic
ticăloşie = (îrg.) stare jalnică; stare de mizerie, nenorocire; în sintagme: **în mare ~** = în mod jalnic; **cu multă ~** = (înv.) în mod jalnic, groaznic
ticneală = (pop.) tihneală: (îvp.) tihnă, linişte
timotiani = timociani; vezi explicaţia la **guduscani**
tinde (a se) = (îvp.) a se extinde, a se răspândi; (îvp.) a instala
tipare = (neob.) tiparnă: (înv.) tipografie
tipic = carte care cuprinde ansamblul regulilor după care se oficiază slujbele religioase
tipograficesc, -ească = (îvr.) tipografic; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este de la 1857).
tirănie = (înv.) tiranie
tist = (Trans.; înv.) funcţionar al unei instituţii publice, laice sau ecleziastice (cf. mg. *tiszt*)
tistie = (Trans.; înv.) funcţie, slujbă, post (cf. mg. *tiszt* + suf. *-ie*)
titor = (înv.) ctitor; (Trans., Munt.; impr.) epitrop
titul = (înv.) titlu (cf. lat. *titulus*); rang, demnitate (moştenită sau dobândită de cineva) în ierarhia politică, nobiliară, boierească etc.; ordin, distincţie bisericească înaltă
titulat, -ă = (înv.) titluit: numit; în compusul **sus-~** = sus-numit
tituluş = (îrg.) titlu (cf. lat. *titulus*); rang, demnitate (moştenită sau dobândită de cineva) în ierarhia politică, nobiliară, boierească etc.
tituluşiu = tituluş
toană = (neob.) *tonă*. Laurian şi Massim explică cuvântul *tonă* sub forma *tonna* (<fr. *tonne*) „proprie (de fapt), bute". N. Stoicescu (*Cum măsurau strămoşii. Metrologia medievală pe teritoriul României*, Bucureşti, 1971, p. 150-152) spune că *butea* este cea mai variabilă dintre unităţile de măsură găsite în documentele medievale, care poate avea 50, 60, 70, 75, 90, 100, 110, 180, 185, 200 etc. de vedre; cuvântul *tonă* este pus în circulaţie în această perioadă (cf. DLR, unde prima atestare este din 1802).
tocmeală = înţelegere, convenţie; stipulaţie dintr-un document politic
tocmi (a se/-şi) = (pop.) a angaja pe cineva în vederea îndeplinirii unui serviciu; a se înţelege; a organiza; (înv.) a aşeza într-un anume fel pentru a fi gata de o acţiune; (înv.) a face ordine, a aşeza pace; în expr.: **a-şi ~ oastea la bătaie / a se ~ la bătaie** = a-şi aranja (oastea) în dispozitiv de luptă; a formula, a concepe; **a se ~ în punturi** = a se înţelege în privinţa condiţiilor stipulate punctual într-un tratat
toleranţie = (înv.) toleranţă: (înv.) admitere a practicării şi a altor religii decât cea oficială a statului
tolerat, -ă = a cărui prezenţă este suportată. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este de la 1829). Recunoscându-i statutul de element lexical nou, Micu îl explică (tom I, [165^{v}]): „adecă suferiţi în ţară numai ca neşte străini"; vezi **suferit**.
tomitiani = timociani; vezi **timotiani**
tomneală = (reg.) tocmeală; vezi **tocmeală**
tomni (a se) = (reg.) a (se) tocmi; vezi **tocmi (a se)**
tot = în loc. adv. (reg.) **de totului ~** = în totalitate, în întregime
trage (a se) = (înv.; urmat de prep *de la*) a ieşi; a schimba decizia cuiva; în expr. **~ la chinuri** = a supune la chinuri, a chinui, a tortura; **a ~ la scaonul cel din afară** = a duce în faţa unui organ judecătoresc laic
trapezare = (înv.) trapeză
trapeză = sală de mese într-o mânăstire
transacţie = tranzacţie; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este din 1829; cuvântul nu este înregistrat în DÎLR, iar în DELLR nu i se dă prima atestare); statutul de cuvânt nou determină explicarea lui: „adecă la tomneală" (tom I, [209]).
trădanie = (înv.) tradiţie; cuvântul cunoaşte prima înregistrare în lucrările reprezentanţilor Şcolii Ardelene (cf. DLR, la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III)
treabă = în loc. adj. *de nici o ~* = (tom IV, **[264^{v}]**) care nu e de calitate, care e nefolositor; **de ~** = (tom IV, [356]) ca lumea, bun
treabnic, -ă = trebnic: (înv.) trebuincios, necesar
trebui (a se) = a se cuveni
trecătoare = (îrg.) trecere
trece (a) = în expr. **a ~ sorocul lui Dumnezeu** = a depăşi ceea ce este predestinat
treughe = armistiţiu (cf. lat. med. *treuga* „armistiţiu"); cuvântul nu este înregistrat în dicționarele consultate de noi.
tribun = (la romani) magistrat însărcinat cu apărarea drepturilor plebei; în sintagme: **~ militar** = (la romani) magistrat însărcinat cu comanda unor unităţi militare; reprezentant al unei colectivităţi; **~ romanesc** = (înv.) magistrat roman însărcinat cu funcţii militare şi civile (aici, într-o provincie romană)
trimite (a) = în expr. **a ~ sugune** = a exila
trufi (a se) = (înv.) a avea o atitudine plină de trufie

trup = în sintagma **lipsa ~ului** = (pop.) necesităţi, nevoi fiziologice
trupină = (reg.) tulpină
turbura (a) = (înv.) a tulbura: (fig.) a agita
turburare = (înv.) tulburare: (fig.) agitaţie, panică; (fig.) răzvrătire
turcoaie = (înv.) turcoaică
turmă = (înv.) unitate militară de cavalerie
turnagi = (înv.) locotenent de ieniceri

Ţ

ţapăn, -ă = ţeapăn: (pop.) straşnic, grozav (de tare, de puternic); (fig.; înv.) mai temeinic; în expr. (pop.) **a se ţine** ~ = a rămâne pe poziţie, a rezista
ţapân, -ă = ţeapăn; vezi **ţapăn**
ţară = în sintagma **ceaealaltă** ~ = toată ţara
ţărean = (înv.) ţăran: (îrg.) locuitor al unei ţări
ţenzor = (înv.) cenzor
ţeran = ţăran; vezi **ţărean**
ţeremonie = (înv.) ceremonie: ritual religios
ţeroplastie = ceroplastie: meşteşug de a modela în ceară; cuvântul este înregistrat în DLR în forma *ceroplastică* „arta de a modela în ceară", iar prima atestare este foarte târzie. Recunoscându-i statutul de element lexical nou, Micu îl explică (tom IV, [359^{v}]): „adecă a face ceară albă şi lumini albe de ceară".
ţiduliţă = ţidulă mică; bucată mică de hârtie care cuprinde o însemnare scurtă
ţiliţium = (înv.) veşmânt monahal de penitenţă; cuvântul este explicat în continuare de Samuil Micu însuşi (tom IV, [335]): „adecă de un brâu de fier aspru, cu care preste mijlocul său şi la mâni din sus de coate pe piialea goală era încins şi strâns".
ţimbri = (înv.) cimbri: trib germanic aşezat în antichitate la vărsarea Elbei şi zdrobit de romani
ţimeteriu = cimitir
ţimir = (înv.; Trans.; Mol.) blazon
ţinţar = (la pl.) nume generic pentru populaţia aromână; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, I); vezi şi **cuţovlah**.
ţinea (a se) = a aparţine, a fi în proprietatea cuiva; (înv.) a stăpâni; a se retrage, a se retranşa (în cadrul evenimentelor despre care se vorbeşte în tomul I, [145], Ioan Zápolya s-a retras în Transilvania, unde a pus bazele principatului autonom); a considera; a depinde de cineva, a fi de competenţa cuiva; în expr.: **a ~ căile şi drumurile** = păzi, a supraveghea; a considera (în calitate de); în expr. (pop.) **a se ~ ţapăn** = a rămâne pe poziţie, a rezista
ţineare = ţinere: întreţinere
ţipău = (reg.) pâine mică, rotundă, din făină de grâu
ţircumspect = circumspect (în latină înseamnă şi „important, remarcabil"): (înv.) grad ierarhic în administraţie; deşi este împrumutat direct din documentul tradus (tom IV, [90]), cuvântul, prin analogie cu alte împrumuturi din latină (cf. *ţeremonie*), poartă amprenta influenţei unei limbi nelatine; aceasta este şi cea dintâi atestare a cuvântului (cf. DA, unde prima înregistrare propusă este de la jumătatea secolului al XIX-lea; în DELLR, forma *circumspect* este atestată în 1808).
ţircumstanţie = (înv.) circumstanţă

U

udvorbirău = odorbirău: (Trans.; înv.) administrator în slujba cetăţii
uliţă = (p. ext.) stradă
umplătură = umplutură: (îvr.) întăritură
umple (a se/-şi) = (îrg.) a se/-şi împlini
unghe = unghie: în expr. **a scrie socoteala… pe** ~ = (tom II, [220^{v}]) a ţine o socoteală amănunţită
uni (a se) = a concorda, a se potrivi; (tom III, **[108^{v}]**) a trece la legea catolică; expr. **a se ~ întru o socoteală** = a ajunge la consens
uninţă = (înv.) unitate; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Îndreptare către arithmetică*, 1785).
unire = alianţă în vederea unui scop comun; în expr. **a face legătură şi ~ / a face ~ şi legătură / a face legătură de** ~ = a încheia un tratat politic de alianţă; **atâta iaste de ~** = s-a terminat cu unirea; în sintagma **aşezământ de prietenie şi de** ~ = tratat de prietenie si de alianţă; (tom III, [108^{v}]) unire
unit, -ă = (pop.) aliat
unitar = (Trans.; la pl.) unitarian; adept al doctrinei unitariene, de tip neoarian, confesiune fondată de David Francisc (Ferenc) în sec. al XVI-lea, în Transilvania, o variantă radicală a Reformei, bazată pe negarea Trinităţii şi a caracterului divin al lui Isus Hristos. Cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
unitareşiu = (Trans.; înv.) unitarian; vezi **unitar**. Cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este în *Lexiconul de la Buda*).
unitărăşesc, -ească = unitarişesc: (înv.; Trans.) unitarian; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).
universitas = (îvr.) obşte (cf. lat. *ūniversitas* „totalitate; comunitate")

universitate = (cu sensul etimologic) totalitate (cf. lat. *ūniversitas* „totalitate, comunitate")

urbarialicesc, -ească = (îvr.) urbarial; în sintagma **birurile ceale ~eşti** (IV, [242]) = dările şi prestaţiile la care erau obligaţi iobagii, deţinători ai unor sesii urbariale; cuvântul este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este la Gh. Şincai, *Hronica românilor*, III).

urdinare = în sintagma (pop.) **~a pântecelui** = dizenterie

uric = act prin care se acordă sau se întăreşte dreptul asupra unei proprietăţi; (p. ext.) document. Cuvântul este explicat chiar de Micu în context (tom III, [26]) prin sinonime: „un *uric* sau *diplomă, hrisov*...". Trăsăturile de sens comune în sememele celor trei cuvinte sunt: „act emis de o autoritate" + „prin care se acordă cuiva un drept".

urmare = succesiune la tron; (îrg.) comportare, mod de a proceda

următoriu = următor: (îrg.) urmaş într-o funcţie, succesor; şi în sintagma **moştan** ~ = urmaş la domnie, succesor

urzi (a) = (înv.) a pune temelia

V

vacanţie = (înv.) vacanţă: interval de timp în care o funcţie publică (de rang înalt) rămâne vacantă; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este abia de la 1832; în DELLR nu i se dă prima atestare).

vacaţie = (înv.) vacanţă (cf. lat. *vacatiō, -ōnis*); cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este abia de la 1842; în DELLR nu i se dă prima atestare).

vagabond = călugăr misionar

vaivodă = (îrg.) voievod; cu pl. (îvr.) vaivode

vaivozie = (îrg.) voievozie: vezi **voievozie**.

val = (îvp.; fig) dificultate, supărare, necaz

vandali = populaţie germanică ce a emigrat în sec. V de pe ţărmul Mării Baltice în Silezia, Moravia, Câmpia Tisei, Galia, Spania, nordul Africii, producând mari distrugeri

varece = (înv.; pron. nehot.) oarece

varmeghie = (înv.; în organizarea administrativă a Trans.) comitat; echivalentul judeţului de astăzi (cf. mg. *vármegye*)

varvar = (înv.) barbar: persoană / neam care nu face parte din civilizaţia greco-romană; (înv.) om incult şi lipsit de rafinament

varvaricesc, -ească = în sintagma **înşelăciune ~ească** = erezie, credinţă greşită, înşelătoare

vasal = persoană, stat care se afla în raport de dependenţă faţă de un senior sau faţă de un alt stat; (p. gn.) supus; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima înregistrare este la I. Golescu, *Condica limbii rumâneşti*, ms. circa 1832; în DÎLR, cuvântul nu este înregistrat).

vasilitean = bazilitan: călugăr din ordinul „Sf. Vasile cel Mare"

vazal = vasal

văcărit = (în Evul Mediu) impozit care se percepea pe vitele mari (şi pe cai). În tomul II, [347^{v}], Micu însuşi explică: „Văcăritul acesta era o dare, carea pentru fieştecare vită şi dobitoc să plătea a treia parte de un real, şi era o sumă foarte mare de bani, pentru că în Ţara Românască să prăsesc foarte multe vite şi dobitoace".

vădi (a) = (înv.) a da în vileag

vălătaş = (Trans.; Mar.) interogatoriu; cercetare juridică; cf. mg. *válatás*

vălătaşiu = vălătaş

vălătuire = (Trans.; Mar.) interogatoriu; cercetare juridică

văr = în sintagma **~ primare**

vărsa (a) = a pârî (tom II, [338^{v}])

vărsat, -ă = transferat; prin acest cuvânt, Micu echivalează, din documentul pe care îl traduce, forma de participiu *transfusam* a verbului *transfundō, -ere* „a vărsa (în altceva)". Sensul este, aşadar, în contextul dat (tom II, [45]), „transferat".

vătaf = conducător al unui grup organizat, al unei instituţii etc.

vătav = (îrg.) vătaf

vătăma (a se) = a se prejudicia; (fig.) a ofensa; a încălca prevederile unui acord

vătămare = (fig.) jignire; în sintagma **cuvinte de ~** = cuvinte jignitoare, ofensatoare

vârtos = (înv.) autoritar; (înv.) ferm; (îvp., la comparativ) mai ales, îndeosebi; **tare şi ~** = ferm şi autoritar

vârtute = **virtute**; (îvr.) loc. prep. **în ~a** =în baza...

vârv = (îrg.) vârf

veac = în sintagma (îvp.) **muncile de veaci** = chinurile iadului

veaste = în expr. (îrg.) **a (se) face ~** = a (se) înştiinţa; a (se) zvoni

veciniceaşte = (îvr.) pentru totdeauna

vedea (a) = a aprecia într-un anume fel pe cineva; în expr. **a ~ cu greu (pe cineva)** = a nu suporta (pe cineva)

vegheat, -ă = în sintagma (înv.) **voie ~ă** = intrare în orice moment la un superior

veneraţie = preţuire; cuvântul cunoaşte prima atestare în acest text (cf. DLR, unde prima atestare este din 1825; în DÎLR nu este înregistrat, iar în DELLR nu se precizează prima atestare).

veni (a se) = (tom IV, [245]) a reveni (ceva cuiva); în expr. **~ la cunoştinţa cuiva** = a afla şi a fi interesat

de existenţa cuiva; în expr. ~ **la ştiinţa (cuiva)** = a se afla; (înv.) **~ în mâna cuiva** = a cădea în mâna cuiva, a intra în posesia cuiva; **a ~ nevoie (de la cineva)** = a avea de suferit (din partea cuiva); **a(-i) ~ (cuiva) moarte** = a (i) se trage (cuiva) moartea; **a ~ la robie** = a cădea rob; **de aici au venit că...** = din această cauză

veaste = veste; în expr. (înv.) **a lua ~** = a afla

vesti (a se) = (înv.) a (se) proclama, a (se) declara; a declara drept...

vestire = declaraţie

vezir = vizir

viaţa = în expr. înv. **a(-şi) scuti ~a** = a scăpa cu viaţă dintr-o primejdie

vicareş = (Trans.; înv.) vicar: preot sau episcop care suplineşte un cleric de rang mai înalt, îndeplinind diferite funcţii administrative; în sintagma **~/ ~iu gheneralis / ~iu gheneral** = vicar general, locţiitor al unui episcop romano-catolic, (tom II, [301]; tom IV, [294ᵛ]) un cleric înalt din Viena; locţiitor al episcopului unit din Transilvania

vicareşiu = vicareş

vicărăşie = vicăreşie: (Trans.; înv.) vicariat; funcţie de vicar

vicăreşesc, -ească = de vicar; sintagma **deregătorie ~ească** = funcţia de vicar

viclean, -ă = (îvp.) care este lipsit de loialitate faţă de cineva sau de ceva; trădător

vicleni (a) = (îvp.) a trăda

viclenit, -ă = (rar) înşelat

vidic = (Mar., Trans.; înv.) ţinut, comitat (cf. mg. *vidék*)

viia (a) = (bis.; înv.) a se scula din morţi, a învia; în expr. **a ~ bine cu...** = a fi, a trăi în relaţii bune cu cineva

vijitaţie = (pop.) vizitaţie

vinars = (Trans.) ţuică, rachiu

vină = abatere; în expr. **a pune ~** = a învinui, acuza

vinovăţi (a) = (îrg.) a învinovăţi

vintre = (îvp.) abdomen; (îvp.) dizenterie

vinui (a) = (înv.) a acuza

visigothi = **vizigoţi** (cf. lat. *Visigothae, -ārum* „goţii de vest"): populaţie migratoare aparţinând triburilor germanice ale goţilor de vest, atestată în sec. IV în Moesia Inferior, de unde s-a îndreptat către apus, cucerind Roma şi cea mai mare parte a Spaniei

vison = (înv.) ţesătură fină de in

vistierie = demnitate de vistier; în sintagma **~ia cea mare** = funcţia de mare vistier

vistiariu = (înv.) vistier: (în Evul Mediu, în Ţara Românească şi Moldova) mare dregător din sfatul domnesc, care avea obligaţia repartizării dărilor asupra populaţiei contribuabile, a încasării acestora de la slujbaşii din ţinuturi, a administrării tezaurului ţării (iniţial şi domnesc) şi a judecării pricinilor de ordin fiscal; în sintagma **~l cubiculariul** = demnitatea de vistier (tom II, [175ᵛ]: Andronic Cantacuzino), dublată de aceea de om de încredere al voievodului

vistiiarnic = vistiernic: (în Evul Mediu, în Ţara Românească şi Moldova) mare dregător din sfatul domnesc, care avea obligaţia repartizării dărilor asupra populaţiei contribuabile, a încasării acestora de la slujbaşii din ţinuturi, a administrării tezaurului ţării (iniţial şi domnesc) şi a judecării pricinilor de ordin fiscal

viţearândaş = (neob.) vicearendaş: subarendaş, locţiitor al arendaşului

viţecanţelareş = (îrg.; forma se explică prin filiera neromanică prin care cuvântul a pătruns în limba română) vicecancelar: locţiitor al şefului cancelariei şi al arhivei regale în Evul Mediu

viţecăpitan = (îrg.) locţiitor al unui căpitan (având gradul militar imediat inferior)

viţecolonel = locotenent-colonel

viţeductor = locţiitor al comandantului (IV, **[261]**) de la Dobra

viţeşpan = vicişpan; vezi **viţişpan**

viţişpan = vicişpan: (îrg.) subprefect; locţiitor al conducătorului administrativ al unui comitat

viu, vie = în loc. adv. (înv.) **cu glas ~** = prin viu grai

vizirie = (înv.) funcţie de vizir, vizirat

viziriu = vizir: titlu dat înalţilor demnitari ai Imperiului Otoman, corespunzând funcţiei de ministru din zilele noastre

vizitator = (înv.) inspector; cuvântul cunoaşte prima înregistrare în textul lui Micu (cf. DLR, unde prima atestare este de mai târziu, din 1829).

vizitaţie = (înv.) inspecţie a unei autorităţi bisericeşti în eparhia pe care o conduce; într-un loc (tom IV, [88]), cuvântul este adăugat de Micu pentru a lămuri sensul antecedentului, *cercetare*, dar poate şi pentru fidelitate faţă de original, unde este *visitationem* (lat. *visitātiō, -ōnis* „inspectare")

vlădic = (îvp.) vlădică

vlădică = (îvp.) arhiereu; (îvp.; spec.) episcop; (îvp.; spec.) mitropolit; (îvp.; p. gn.) preot

vlădicesc, -ească = episopal; în sintagme **arhivumul ~** = arhiva episcopală; **polată ~ească / coştei ~** = palat episcopal

vlădicie = (îvp.) perioadă de timp cât păstoreşte un preot sau un arhiereu; (îvp.; tom IV, [67]) episcopia Făgăraşului, cu reşedinţa la Blaj; (îvp.) funcţie îndeplinită de un prelat într-o organizaţie bisericească ortodoxă

vloh = (reg.) vlog (pl. vloşi): (îvr.) adunătură, oaste de strânsură

voi (a) = (înv.; precedat de adverbul *mai*) a prefera; (înv.) **împreună a ~** = a consimţi, a fi de acord

voie = hotărâre, decizie; în sintagme (înv.) **~ vegheată** = intrare în orice moment la un superior; (îvp.) **~ rea** = supărare, amărăciune; **cu ~a cea dimpreună** = cu

acceptul, cu acordul; în expr. **a întreba ~ cuiva** = a cere voie cuiva, a cere cuiva permisiunea; **pre ~a şi pre volniciia lor** = după bunul lor plac; **cu o inimă şi cu o ~ / cu o limbă şi cu o ~** = în unanimitate

voievozi (a) = (îvr.) a avea demnitatea de voievod

voievozie = funcţie de conducere exercitată de un voievod; (înv.) unitate militară condusă de un voievod; în sintagma **polata ~ei** = (îrg.) palatul voievodal

voivod = (îvp.) voievod

volnic, -ă = (îvp.) care poate acţiona potrivit propriei voinţe; liber; (îvp.) de bunăvoie; (îrg.) deplin

volnicie = (îrg.) libertate (de acţiona potrivit propriei voinţe); în expr. **pre voia şi pre ~ia lor** = după bunul lor plac

vorbă = comunicare; în expr.: (îvr.) **a apuca pe cineva cu ~e bune** = a ademeni; **a se ajunge în ~e** = a face înţelegeri; **a fi greu la ~** = a fi zgârcit la vorbă, taciturn

vorbi (a) = în expr. **a ~ cam alăturea cu calea** = a evita esenţialul într-o discuţie

vornic = (în Evul Mediu, în Ţara Românească şi în Moldova) mare dregător în sfatul domnesc, însărcinat cu administrarea curţilor domneşti din întreaga ţară, având dreptul de jurisdicţie asupra curtenilor şi slujitorilor domneşti care depindeau de acestea, precum şi, în unele perioade, atribuţii militare; şi în sintagma **~ mare**

vosglaşenie = (bis.; înv.) vozglas; (în biserica ortodoxă) pasaj final al unei ectenii (şir de rugăciuni), cântat de preot cu glas tare

votum = vot; formă latinizantă.

vrâstă = (pop.) vârstă; uneori chiar în aceeaşi frază este şi forma *vârstă*

vreadnic, -ă = vrednic: demn; în sintagma **~ de credinţă** = demn de încredere

vreame = vreme: în loc adv. **cu ~** = după un timp oarecare; (îrg.) **în ~** =la timp, la momentul optim; în expr.: **în ~a sa** = la timp; **în ~ile sale** = la soroc fixat; **de cu bună ~** = din timp; (tom IV, [18^{v}]) perioadă de timp raportată la o generaţie, în sintagme: **din ~ în ~** = de la o generaţie la alta; **detornica ~ a slujbei** = prestaţie iobăgească dintr-un ciclu agricol; în sintagma **în ~ile ceale rânduite** = la termenele fixate

vrednicie = (înv.) demnitate înaltă, funcţie, rang înalt; (înv.) îndreptăţire de a primi ceva ca răsplată (ca pedeapsă; tom IV, [108]) pentru ceea ce face cineva

vulgaris = ltm. (cf. lat. *vulgāris*), în sintagma *limba vulgaris*, explicată chiar de autor (tom IV, [13]: „adecă care norodu o grăia".

Z

zahara = (îrg.) zaherea: cantitate de alimente necesară pentru aprovizionarea unei armate. Cuvântul este pe larg explicat chiar de Micu (tom II, [297]): „adecă grâul, magazinul, ce s-au dus la Cameniţă".

zăbăvi (a se) = (reg.) a zăbovi: a întârzia

zahărea = (îrg.) zaherea; vezi **zahara**

zahrea = (îrg.) zaherea; vezi **zahara**

zaushi = ceauş

zăbavă = în loc. adv. **făr' de ~** = imediat, neîntârziat; în expr. înv. **a face ~** = a întârzia

zăbăvi (a) = (reg.) a zăbovi: a întârzia; (reg.) a împiedica sau măcar a întârzia cât mai mult săvârşirea unei acţiuni

zălog = (îvp) garanţie; obiect sau persoană lăsată drept garanţie

zălogi (a) = (îvp.) a da drept garanţie

zălogit, -ă = (îvp.) dat drept garanţie

zebelin = (înv.) *zibelină*; cuvântul, în forma *zibelin*, este pus în circulaţie de reprezentanţii Şcolii Ardelene (cf. DLR, unde prima atestare este într-un ms. din 1803 – 1805 al lui Gh. Şincai).

zice (a se) = a supranumi, a porecli; a proclama; (tom III, [200]) a exclude, a scoate din formaţia de luptă

zidărî (a) = (reg.) a zădărî: (îrg.) a provoca

zidi (a) = a închide (tom II, [347])

zidire = întărirea credinţei în popor (tom IV, [121^{v}])

ziduire = (Trans.; înv.) zidire, construire

ziori = (înv.) zori

zugrăvi (a) = a picta

zugrăvitură = (liv.; rar) pictură; (îvr.; p. ext.) desen

CUPRINS

Tomul III: ISTORIIA DOMNILOR ŢĂRII MOLDOVEI 5
SCARA CELOR CE SĂ CUPRIND ÎNTR-ACEST TOM 7
CUVÂNT-ÎNAINTE 9
DOMNIIA MOLDOVIEI 10
Partea VI: Domnii şi prinţipii Moldovei 11
§ 1. Începutul domniei moldoveneşti 11
§ 2. Domniia lui Dragoş-Vodă, 1339 13
§ 3. Domniia lui Laţco-Vodă, 1358 13
§ 4. Domniia lui Bogdan şi a lui Petru Muşat, şi a lui Roman, şi a lui Stefan, şi a lui Petru II, şi a lui Iuga 17
§ 5. Domniia lui Alexandru-Vodă cel Bun, 1401 19
§ 6. Domniia lui Ilieşiu-Vodă, 1433, şi a lui Stefan-Vodă 21
§ 7. Domniia lui Roman II şi a lui Pătru III Vodă, 1445 23
§ 8. Domniia lui Bogdan-Vodă, carele să numea feciorul lui Alexandru-Vodă, 1452 24
§ 9. Domniia lui Stefan-Vodă cel Mare, 1456 27
§ 10. Bătaia lui Mătiiaş, craiul unguresc, cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei 27
§ 11. Bătăile lui Stefan-Vodă cel Mare cu tătarii şi cu munteanii 29
§ 12. Bătaia lui Stefan-Vodă cu turcii la anul 1475 31
§ 13. Bătaia lui Stefan-Vodă cu Mahomet al doilea, împăratul turcesc, la Valea Albă, 1477 34
§ 14. Alte bătăi a lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei 36
§ 15. Bătaia lui Stefan-Vodă, domnul Moldovei, cu Albert, craiul leşesc 37
§ 16. Domniia lui Bogdan-Vodă 52
§ 17. Domniia <lui> Stefan IV Vodă, 1517 60
§ 18. Domniia lui Petru V Vodă Rareşiu 61
§ 19. Fuga lui Petru-Vodă Rareşiu de sultan Soliman, împăratul turcesc_Stefan-Vodă Lăcustă şi Alexandru-Vodă Cornea, 1538 64
§ 20. Domniia a doa a lui Petru Rareşiu 68
§ 21. Domniia lui Iliiaşiu-Vodă II, feciorul lui Petru Rareşiu, 1546 70
§ 22. Domniia lui Stefan VI, 1555 71
§ 23. Domniia lui Joldea-Vodă şi a lui Alexandru III Vodă Lăpuşanul, 1557 73
§ 24. Domniia lui Despot-Vodă 76
§ 25. Răscoală asupra lui Despot-Vodă 83
§ 26. Domniia lui Stefan-Vodă Tomşa şi moartea lui Despot-Vodă 85
§ 27. Domniia a doa a lui Alexandru Lăpuşeanul 89
§ 28. Domniia lui Bogdan IV Vodă, feciorul lui Alexandru Lăpuşanul 91
§ 29. Domniia lui Ioan-Vodă Tiranul 92
§ 30. Bătăile ceale mai de pre urmă şi sfârşitul lui Ioan-Vodă 98
§ 31. Domniia lui Petru-Vodă cel poreclit Şchiopul 101
§ 32. Domniia lui Iancu-Vodă 106
§ 33. Domniia a doa a lui Petru Şchiopul 106
§ 34. Domniia lui Aaron-Vodă cel Cumplit 108
NOTE ŞI COMENTARII ISTORICE 113
DOMNIIA MOLDOVIEI 115
Partea VI: Domnii şi prinţipii Moldovei 115

Tomul IV: ISTORIIA BESERICEASCĂ A EPISCOPIEI ROMÂNEŞTI DIN ARDEAL 167
SC<A>RA CELOR CE SĂ AFLĂ ÎNTR-ACEST TOM 169
CUVÂNT-ÎNAINTE 173
Partea VII: Despre creştinătatea românilor 175
§ 1. Începutul creştinătăţii românilor 175
§ 2. Românii în suta a patra de la Hristos era creştini 176
§ 3. SS. Nicolae, Nichita şi Ioan Gură de Aur ce au făcut în Dachiia 178
§ 4. Din obiceaiurile şi din vorba românilor să arată cât de demult s-au creştinat românii 179
§ 5. Statul românilor în Dachiia 180
§ 6. Ierarhiia românilor în Dachiia 186

Partea VIII: De arhiepiscopii românilor din Ardeal 187
§ 1. Românii în Ardeal au avut mitropolie şi mitropoliţi 187
§ 2. Episcopii Belgradului din Ardeal toţi au fost mitropoliţi 188
§ 3. Tot aceaeaşi să arată 191
§ 4. Mitropoliţii Ardealului 195
<§ 5>. Mitropoliţii Belgradului din Ardeal 196
§ 6. Tot urmarea mitropoliţilor Belgradului 213

Partea IX: Unirea românilor din Ardeal 229
§ 1. Theofil, mitropolitul Belgradului 229
§ 2. Vlădica Athanasie primeaşte unirea 231
§ 3. Rânduiala Gubearniei în rândul unirei românilor din Ardeal 239
§ 4. Răspunsul clerului cu ce relighie vrea să se unească 241
§ 5. Decretumul împăratului Leopold ca românii volnici să fie, cu ce relighie le place, să se unească 242
§ 6. Tot clerul românesc din Ardeal să mărturiseaşte pe sine unit cu Besearica Romei 244
§ 7. Vlădica Athanasie, prin scrisoare, să nevoiaşte să aşează pre unii carii cârtea asupra unirei. Pe Dositheiu, patriiarhul de la Ierusalim, carele făcea turburare, îl scoate din Ardeal, apoi mearge la Viena şi ia de la împăratul carte de episcopie 247
§ 8. Diploma a doa a lui Leopold 250
§ 9. Ce s-au făcut după ce vlădica Athanasie s-au întors de la Viena 259

Partea X: Episcopiia şi episcopii Făgăraşiului din Ardeal 261
§ 1. Episcopul Ioan Neameş, liber baro de Potochi 261
§ 2. Ioan Inochentie, liber baro Clain de Sad, episcopul Făgăraşului 265
§ 3. Vlădica Clain mearge la Viena 287
§ 4. Vlădica Clain la Roma 288
§ 5. Vlădica Clain să lasă de episcopie 292
§ 6. Începutul mânăstirei Blajului 298
§ 7. Episcopul Petru Pavel Aaron de la Bistra 299
§ 8. Şcoalele Blajului 301
§ 9. Vlădicul Aaron în scaon 302
§ 10. Vlădica Aaron face osibiţi de cei din Mânăstirea Troiţăi călugări 303
§ 11. Turburarea de Sofronie făcută. Începutul miliţiei 305
§ 12. Moartea vlădicului Aaron 306
§ 13. Athanasie Readnic, episcopul Făgăraşului 309
§ 14. Vlădica Athanasie, din Viena, să întoarce în Ardeal 312

§ 15. Alte lucruri care s-au făcut supt episcopiia lui Athanasie Readnic 314
§ 16. Grigorie Maier, vlădica Făgăraşului 318

NOTE ŞI COMENTARII ISTORICE 321
Partea VII: Despre creştinătatea românilor 323
Partea VIII: De arhiepiscopii românilor din Ardeal 331
Partea IX: Unirea românilor din Ardeal 354
Partea X: Episcopiia şi episcopii Făgăraşiului din Ardeal 375

*

* *

INDICE DE TOPONIME ŞI ANTROPONIME DIN TEXTUL LUI SAMUIL MICU . 429
INDICE DE TOPONIME ŞI ANTROPONIME DIN APARATUL CRITIC 537
GLOSAR 581